

విక్రమాంక దేవచరితము

(ద్విల్లణకవి సంస్కృత మహాకావ్యానువాదము)

అనువాదకులు

శిరోమణి - ఆంధ్రద్విల్లణ - బ్రాహ్మీభూషణ - సురీంద్రమౌళి

కప్పగంతుల లక్ష్మణశాస్త్రి

ఆంధ్రద్విల్లణ

మాదిరాజు విశ్వనాథరావు

ప్రకాశకుడు :

కప్పగంతుల లక్ష్మణశాస్త్రి

హైదరాబాద్

1974

విక్రమాంక దేవచరితము

(దిల్లఱకవి సంస్కృత మహాకావ్యానువాదము)

మ

అనువాదకులు

శిరోమణి - ఆంధ్రదిల్లఱ - బ్రాహ్మీభూషణ - సురీంద్రమోః

కప్పగంతుల లక్ష్మణశాస్త్రి

ఆంధ్రదిల్లఱ

మాదిరాజు విశ్వనాథరావు

(భారతీయ శిక్షామాన్త్రలయసహాయ్ఱేన ప్రకాశితమ్)

ప్రకాశకుడు :

కప్పగంతుల లక్ష్మణశాస్త్రి

ప్రెదరాబాద్

1974

విక్రమాంక దేవచరితము

(ద్విలక్షణకవి సంస్కృత మహాకావ్యానువాదము)

అనువాదకులు

శిరోమణి - ఆంధ్రద్విలక్షణ - బ్రాహ్మభూషణ - సుధీంద్రమౌళి

కప్పగంతుల లక్ష్మణశాస్త్రి

ఆంధ్రద్విలక్షణ

మాదిరాజు విశ్వనాథరావు

(భారతీయ శిక్షామాన్వలయసహాయ్‌యేన ప్రకాశితమ్)

ప్రకాశకుడు :

కప్పగంతుల లక్ష్మణశాస్త్రి

హైదరాబాద్

1974

సర్వస్వామ్యములు ప్రకాశకులవి
ప్రథమ ముద్రణము 1000 ప్రతులు
శా. శ. 1895 - క్రీ. శ. 1974

వెల రు. 13-00

ప్రాప్తిస్థానము
కప్పగంతుల లక్ష్మణశాస్త్రి

ప్రకాశకుడు
'అమర భారతి'

5-9-22/97, ఆదర్శనగర్
హైదరాబాద్-500 004 ఆం. ప్ర.
టెలిఫోన్ 88782

ముద్రాపకులు
శివాజీ ప్రెస్,
గంట్ బజార్, సికింద్రాబాదు

దాశుక్యరాజు-విక్రమాంక దేవుడు (షష్ఠ విక్రమాదిత్యుడు)

పరిపాలన కాలము - క్రీ. శ. 1075-1126

(కల్యాణీ నగర దేవాలయము గోడపైనున్న చిత్రపు
ప్రతిరూపము నుండి)

ఉపోద్ఘాతము

సంస్కృతవాఙ్మయమందలి అత్యుత్తమమహాకావ్యములలోఁ జేర్పఁ దగినది దీర్ఘాణమహాకవి రచించిన యీ విక్రమాంకదేవచరితము. మీఁదుమిక్కిలి మిగిలినవాని వలెఁ గాక యిది చారిత్రికము. ప్రాచీనపౌరాణికకథాశ్రయము గాదు. కవి తన ప్రభువుయొక్క చరితమునే కావ్యముగా రచించినాఁడు. కావున నుత్తమకావ్యగుణములే కాక సమకాలికచరిత్రయు నిందు జేరి యున్నది. కథానాయకుఁ డైనవిక్రమాంకుఁడు కల్యాణకటకము రాజధానిగా ద్రవిడదేశమునేకాక మిగిలినదక్షిణాపథమునంతటిని జయించి యేఁదియేఁడు ఎదురు లేక పరిపాలించిన అత్యవధానకృష్ణ విక్రమాదిత్యుఁడు. ఇతనిరాజ్యకాలము క్రీ॥ శ॥ 1076-1126 సం॥ వఱకు ఉండినది.

ఈమహాకావ్యమును జిరకాలముక్రిందనే శ్రీతిరుపతివేంకటకవులు ఆంధ్ర వచనకావ్యముగా రచించి 'సరస్వతి' యనుపత్రికలోఁ దిరుపతిశాస్త్రిగారు జీవించి యుండినపుడే, ప్రకటించి యుండిరి. ద్వితీయముద్రణము 1935 సం॥లో వెలువడినది. సంస్కృతమూలముయొక్క ప్రాశస్త్యమును, సుగృహీతనామధేయలు, తమగురువర్యులు కీ॥ శే॥ శ్రీ మానవల్లి రామకృష్ణకవిగారివలన విని, వారియారేశానుసారముగా వనపర్తినంస్థానవిద్యకృషులైన శ్రీయుతులు కీ॥ శే॥ మాదిరాజు విశ్వనాథరావుగారును, మిత్రులు శ్రీకృష్ణగంతుల లక్ష్మణశాస్త్రిగారును జిరకాలము క్రిందనే పద్యకావ్యముగాఁ, ప్రాచీనకవులసరణిలో నాంధ్రీకరింప నారంభించిరి. నడుమ శ్రీవిశ్వనాథరావుగారు గలింపఁగా శ్రీకృష్ణగంతులవారు పూర్తిగావించి యుండి, యిప్పుడు, అవకాశము కుదురఁగా ముద్రించి ప్రకటించు చున్నారు. నాయందలిమైత్రిచేత నన్ను దీనికి ఉపోద్ఘాతమును వ్రాయవలసినదిగాఁ గోరిరి.

ఈ కావ్యమును సంపాదించి ముద్రించినకీర్తి పాశ్చాత్యులది. డా॥ జార్జి డ్యాలర్ అనునతఁడు 1874 సం॥లోఁ దనమిత్రుడు డా॥ హెన్-జాకోబ్ పండితునిసాయమున, రాజస్థానమున నుంచరించుచు జైనశ్రేయశైలసంఘాగారమున నతిప్రాచీనలిపియందు వ్రాయఁ బడినప్రతినిఁ గనిపట్టి, ప్రత్యంతరము వ్రాయించి, పరిశోధించి, చారిత్రికోపొద్ఘాతముతో 1875 సం॥లో మొదటిపర్యాయము ప్రకటించెను. పిమ్మట

శ్రీరామకృష్ణభండార్ కర్పణపండితులును, డా. ఫ్లేటుగారును దమచారిత్రికగ్రంథములలో, జాతుకృతిచరిత్రములను ద్రవ్యపరిచిరి. తమిళములో శ్రీ ఏ. వి. వెంకటరామయ్యర్ అనువారు పరిశోధించి విక్రమాదిత్యనిచరిత్రను 1920 సం॥లో, బ్రాహ్మణికచారిత్రికగ్రంథముగాఁ ద్రవ్యపరిచిరి. 1927 సం॥లో మహామహాపాద్యాయ పండిత శ్రీరామావతారశర్మగారు, కాశీ జ్ఞానమండలముద్రాక్షరశాలవారి ప్రకాశనార్థము పునఃపరిశీలన మొనర్చి యీయఁగా వారు ప్రకటించిరి. అటుపిమ్మట సాహిత్యాచార్య పండిత మురళీలాల్ నాగర్ అనువారు జై నర్మేరుప్రతితో పూనాలోని భండార్కర్ పరిశోధనాలయమువారిప్రతిని, ఇంకను వారికి దొరికిన యితర ప్రతులను సంపాదించి, పాఠభేదములను చిరీకరించి, కాశ్మీర నరస్వతీధవనము (Prince of Wales Saraswati Bhavan Text Series) వారికి శుద్ధతరప్రతిని నిర్దము చేసి యొసంగిరి. ఇట్లుండియు నేవేవోకాక ఇములచేత స్థానికములు తగ్గ లేదు. నాగరపండితుఁడు బ్యాలర్ పండితుని చారిత్రికోపేద్ధాతమును విమర్శించి, అచ్చటచ్చట ఖండించుటయేకాక, కావ్యాంతమందు, పైజై నర్మేరులాండాగారమందే దొరికిన 'చరిత్రపండిక' యనుటప్పటినిఁగూడఁ జేర్చిరి. ఇటీవల శ్రీపండిత విశ్వనాథశాస్త్రిధర్వాజ అనువారిసంపాదకత్వమున జై నగ్రంథాఽదికములపర్యాయన పూర్వకమైనప్రతి, సంస్కృతటీకా-హిందీభాషాఽనువాదములతో, చివరను హిందూ విశ్వవిద్యాలయమువారిచే 1958 సం॥లో మూఁడుభాగములుగాఁ ద్రవ్యపరిచిరి.

ఇది పదునెనిమిదినర్గలమహాకావ్యము. కాళిదాసాఽదులమార్గమున రచితమైనట్టియాలోకోత్తరప్రపంచమునకు నుపోద్ఘాతమును వ్రాయుటకు, గొప్పవారు, సంస్కృతాంధ్రసాహితీనిష్ఠాతులును, చారిత్రికపరిశోధకనిపుణులును బానుకొనవలసినదిగాని నావంటివాఁడు ఏమి చేయఁ గలఁడు; ఇనను, గల్యాణీచాతుక్యుల చరిత్రను గొంత పరిశోధించినందువలనను, మిత్రులయోదేశానుసారమునను, వారికోరికను గా దనఁ జాలక యేదో వ్రాయు చున్నాను. శ్రీకృష్ణగంతులవారేకాక మిత్రులు శ్రీతిరుమల రామచంద్రగారును దీనికిఁ బ్రేరకులు. వీరికిఁ గృతజ్ఞుఁడను.

ఈ నాయుపోద్ఘాతమును మూడు భాగములుగా విభజించి (1) కవిని గుఱించియు (2) కావ్యప్రతిపాదితవిషయములనుగుఱించియు వ్రాసి (3) ఆధునిక మార్గమునఁ జారిత్రికవిషయచర్చను గొనసాగించి, చివరకు, నుపసంహారముగా నాకుఁ దోచినకావ్యగుణములను నాంద్రానువాదప్రాశస్త్యమును గొడ్డిగా వ్రాయఁ

దలచితిని. ఇందుఁ బ్రధానపురుషుఁడు చాళుక్యవిక్రమాదిత్యుఁడుగాన నాతనిం గూర్చి ఉపక్రమణిక :

చాళుక్యవిక్రమాదిత్యుఁడు

భారతదేశమందుఁ జరిత్రప్రసిద్దులు విక్రమాదిత్యు లనేకులు. అతిప్రాచీనుఁడు, శకాది ఒకహర్షవిక్రమాదిత్యుఁ డుండె నని కథలు చాలఁ గలవు. విక్రమమందు అదిత్యునితో నమానుఁ డని దిరుదార్థము. విక్రమశకాబ్ద మొకటి, ఎక్కువగా నుత్తర హిందూస్థానమున నీతనిపేర, క్రీ.పూ. 58 నుండి గణింపఁ బడునది కలదు. వింధ్యకు దక్షిణమున కాలివాహన శకము క్రీ.శ. 58 నుండి యారంభింపఁ బడినది వాడుకయం దున్నది. విక్రమాదిత్యుఁ డనుదిరుడును దర్బార గుప్తవక్రవర్తి చంద్రగుప్త - విక్రమాదిత్యుఁడు (క్రీ.శ. 4వ శతాబ్ది) ధరించెను. ఇతనియాస్థాని వాఁడే కాళిదా సని యొక యభిప్రాయము కలదు. ఈ 'విక్రమాదిత్య' దిరుదమును 'విషమశీల, సాహసాంక, సాహస విక్రమాంక' ఇత్యాదిగాఁ బ్రయోగించు చుండిరి. భోజునితంద్రి సింధురాజునుగుఱించి 'నవసాహసాంకచరిత' మని 'పరిమళకాళిదా' ననునతఁడు క్రీ.శ. 1010 సం॥ ప్రాంతమున నొకచక్కనిచారిత్రికకావ్యమును వ్రాసెను. విక్రమార్కభేతాళకథలును, భోజవిక్రమార్కచరిత్రలకథలును, అర్వాచీనులు అతిప్రాచీనవిక్రమాదిత్యునికి ముడివెట్టి, కాలానుక్రమణిక యెఱుంగక వ్రాసినవి.

చాళుక్యరాజులలో నీవిక్రమాదిత్యనామదారులు అనేకులు కనఁ పడు చున్నారు. క్రీ.శ. 550 సం॥ ప్రాంతమునుండి 750 సం॥ వఱకుఁ బాలించినవారిలో నొక విక్రమాదిత్యుఁడు పల్లవచక్రవర్తులవిరోధి కలఁడు. ఇట్లు వచ్చినవారిలోఁ బరిపాలింపక ప్రవాసమునఁ గొందఱు విక్రమాదిత్యులు పోఁగా మఱల సామ్రాజ్యమును సంపాదించిన తైలపుని (972 నుండి) మనుమఁడు ఐదవవిక్రమాదిత్యుఁడు (1008-1012). ఇతని తమ్మునిమనుమఁడే ప్రస్తుతకావ్యనాయకుఁడు. కర్ణాటక చాళుక్యచక్రవర్తి, ఆరవవిక్రమాదిత్యుఁడు (1076-1126) 'లిఖననమ్ల' దిరుదాంచితుఁడు. ఈతనియాస్థానమున 'విద్యాపతి' పదవి నధిష్ఠించిన 'దిల్లా ఐ' మహాకవియే యేతక్కావ్యరచయిత.

౧ దిల్లఱకవి చరిత్ర

ఇతఁడే, కావ్యాంశమున, పదునెనిమిదవసర్గలో వ్రాసినది, ఆత్మకథ (ఆధునిక 'స్వీయచరిత్ర' లవంటిది), ఒకపూర్తిసర్గయే కలదు. అం ది ట్లున్నది :-

¹ కాశ్మీరదేశము నై వమతమునకుఁ బట్టుకొమ్మ, వితాస్తా(రీలం)నదీతీరము నందలి 'ప్రవరపురము' (నేటిశ్రీనగరము)దానికి రాజధాని. అదివిద్యలకునాలవాలము, సంపదలకు నిలయము. శ్రీలుకూడ సంస్కృతము మాటాడువారట. 'వితస్తా-సింధు' నదులసంగమము కాశ్మీరమందే. అచ్చటిరాజులు, శివభక్తిపరాయణులు కట్టించిన మఠములు దేవాలయములు విద్యాప్రాసములు గణనాతీతములు. 'అనంతదేవుఁ' డనురాజును (క్రీ.శ. 1028-1063), అతనికుమారుడు 'కలశదేవ'రాజును (1063-1089), అతనికుమారులు 'హర్షాదిత్య - ఉత్కర్షదేవ - విజయమల్లులను' (1089-1101), దిల్లఱుడు ఎలుఁగును. వీరిలో విజయ మల్లుఁడు మన్నుఁడుడే యట.

ప్రవరపురమునకు రెండుక్రోసులదూరమున 'జయవన' మనునొకవనమును, దానియందు 'తక్షకకుండ' మనుకటాకమును, నాప్రాంతమున ² 'భోనముఖ' మను ఊరును గలవు. అందుఁ గొలికగోత్రజులు బ్రాహ్మణులు బుండిరి. వీరు 'గోపాదిత్యుఁ' డనురాజుచేత మధ్యదేశమునుండి పిలిపింపఁ బడినవారు. వీరిలో నొకకాలకు 'ముక్తి కలకు' డనుపండితుఁడు కూటస్థుఁడు. అతనికి 'రాజకలకుఁడు', అతనికి 'శ్వేచ్ఛ కలకుఁడు' ను జనించిరి. ఇతనికి నాగాదేవీయందు మహాపండితుఁడైన 'ఇష్ట రాముఁడు'ను, ఈమహాకవి 'దిల్లఱుడు'ను, 'కవీంద్రదుర్మదలీలాకుఠార' మగు 'అనంద'కవియు జనించిరి. ఇట్టిపాఠనపండితవంశమున వేదమోక్షములనడుమ దిల్లఱుడు జనించెను. అధ్యయన మొనర్చి, పాఠంజలమహాభాష్యముతోఁగూడ శబ్దశాస్త్రముఁ జదివి, కర్తామృత మగుసాహిత్యవిద్యయందుఁ బ్రవీణుఁడై లేత వయసునందే మహాకవి యాయెను.

1. వివరములకు శ్రీతిరుపతివేంకటకవులయాంధ్రానువాదమును జూడుఁడు.
2. నేటి 'ఘమ్మఖ' అనుగ్రామము, 'పంపాక్' అను చోటికి మారులిదికలో మూడుమైళ్ళదూరమునఁ గలదు.

కారణాంతరమునఁ గాశ్మీరదేశమును వదిలి, దిల్లఱుఁడు మధురాపురమునకు వచ్చి...అందలిసూరిచక్రమును జయించి...బృందావనంబునం గొన్నాళ్లు వసింది యుండి... తనశిష్యులే...నర్వదిగంతజైత్రయాత్ర గావించి తనకీర్తినివ్యాపింపఁ జేయఁగావెలసెను. ఇతనికావ్యములను జడువనివారు లేరట (ఆకావ్యము లేవో చెప్ప లేదు). తర్వాత కాన్యకుట్టాధీశునియాస్థానమునఁ గొంతకాల ముండి (అయోధ్య?) 'ప్రయాగ, వారాణసి' మున్నగుక్షేత్రములు దర్శించి, 'కాలంజరగిరి' ప్రభువునకు యముఁడైన దాహశప్రభువు 'కర్డుని'కడఁ గొన్నా ట్టుండెను. (ఈకర్డుఁడెవఁడు? మువ్వరు కర్డులు పరిపాలించిరి. 'చేడి'రాజు 'గాంగేయదేవుని'కుమారుఁడు 'కర్డుఁడు' 1041-1070, నం॥ లోను, అతనితర్వాత ఇరువురుకర్డులు 'యశఃకర్డు-గయా కర్డులు' పరిపాలించిరి). దాహశాధీశునియింట గంగాధరపండితుని జయించి, అట నుండి 'భోజు'డు పాలించిన 'దారా'నగరమునకుఁ బోయెను.

నాటికి భోజమహారాజు గలించి కొంతకాల మై యుండ వలయును. ఏల యన నాటికి భోజుఁడు లేఁ డని దిల్లఱుఁడే వ్రాసి యున్నాడు:-

“నీత్వా గంగాధరమధరతాం దాహశాధీశదామ్ని,
క్రీడాఽఽక్రాంతప్రతిభటకవేః పూర్వదిక్కుదరేషు ।
నిర్జిత్యైరావతమదజలబ్రాస్తభృంగాఽలినదాన్
సుత్రాష్ట్రాఽపి శ్రవసి బురితం యన్య శజ్జే కథాభిః”॥(18 = 95)

దీనికి నాంధ్రదిల్లఱుల యనువాదము :-

మ. “ఘనుఁడొ 'దాహల' భూపుసౌధమునఁ దా 'గంగాధరున్' గెల్చి, గెల్చి నెదుర్కొనివుదీరులన్ గెలుచువిద్యచృంద్రుగాథాఽఽశి, ప్రాచ్యనగప్రాంతచరత్సురేభమదతోయత్రాంతభృంగాఽరవం బును నిర్జించి సురేంద్రకర్ణపుటినేన్ బొర్లాడు నం చెంచెదన్”.

(7 = 97)

* “భోజః ఖైర్భృత్స ఖలు న ఖలైస్తన్య సామ్యం నరేంద్రైః.
తత్ర్యత్యక్షం కిమితి భవతా నాఽగతం, హా! హతాఽస్మి।
యన్య ద్వారోద్ధమరశిఖరక్రోడపారావతానాం
నాదవ్యాజాదితి సకరుణం వ్యాజహేరేవ ధారా”॥ (18 = 96)

“భోజః” అని భోజనమునకు, భోజనమునకు గతించిన
యనంతరమే దిల్లీలు “ధారా”నగరమునకు, భోజనమునకు, భోజనమునకు
తారీఖు క్రీ. శ. 1050 సం॥ అగుటచేతను, (నాచే నిర్ణీతము చూ The Later
days of Bhoja ‘The Great’ JOR Vol xvi part III March
1947) అటువలెననే దిల్లీలు “ధారా”నగరమునకు, భోజనమునకు, భోజనమునకు
దీనికి శ్రీ తిరువతి వేంకటకవులయంద్రానువాదమున భోజనమునకు, భోజనమునకు
దరచికి, భోజనమునకు, భోజనమునకు, భోజనమునకు, భోజనమునకు, భోజనమునకు
వారియనువాదమున వేలువిధముగా నున్నది - ‘దాహాదీకునింట నున్న
గంగాధరుని జయించి, విలాసముగా, ప్రతిపక్షకవికోటి నాక్రమించినయేరాజు
దేవేంద్రునికథలు పూర్వదిక్కులరంబులం దైరావతమదజలాస్వాదమత్తంబు
లై యున్నయమ్మెదలదలతో, ప్రతిస్పర్థ గావించుచు, దేవేంద్రునికర్ణధ్వయముం
ప్రవేశించి యచ్చెరువు పుట్టించెనో యట్టి భోజరాజున కిరరన్మపాలురకును సామ్య
మెట్లు లభించును? అనుహారాజులములు ప్రత్యక్షముగా, జూడక పోయితిరి.
హా! దైవమా! నేను వర్జించిన నమ్మదురో నమ్మరోకదా! అతనిదారానగరమే
సర్వదా ద్వారోపాంతములయం దున్నవిటంకములమీద నున్నపారావతముల
యారావములనెవమున నతని నురించు చుండును. ‘కాద్యమహానీయగుణగరిష్ఠం
దగుభోజరాజకవీంద్రునిగూడ నానారాజనందర్శనకుచూహలంబునం బోయి
కాంచి, యతనిచే మిగుల నక్కరింపఁ బడి, యయ్యనఘునిసాన్నిధ్యముం
దాని.....’

అని వారు అనువదించుటకు ఏయారామో తెలియదు.

దీనింబట్టి వారి కెట్టివతి, ఎట్టిపారావతములతో దొడకినదో యని అను
మానము కలుగు చున్నది. అది దొడకినఁ జాల వాగుండును. కాని ప్లేటు, భందా

దీనికి నాంద్రదిల్లీలులయనువాదము :-

ఉ. “కారు సమంబు భోజనకుఁ గానరపాలురు; నీవు నుంటి వే
లా! రహి రాక యీన్యపలలామునికొల్వన; ‘కేను దుర్విధి
ప్రేరిత’ నంచు, ద్వార్యమరకృచ్చిఖరోద్ధయనప్రవర్తితో
దారకపోతరావమిష యై తగె దీనత ‘ధార’ వల్కె నాన్.”

(7 = 98)

రక్కరు, బ్యాలరు మున్నగు చరిత్రకారులు ‘దిల్లీలు భోజరాజును చొత్తిగా
దర్శించ లేదని వ్రాయు చందగా, ‘గాంచి యతనిచే మిగుల నక్కరింపఁ పడి’
అని వారు వ్రాయుట చాల నాశ్చర్యకరముగ నున్నది. పైల్లోకములకు బ్యాలర్
పండితుని అంగ్రాను వాదము—

“When in the palace of the Lord of Dahala he con-
quered Gangadhara, the tale of him who in sport over-
threw his rivals in poetry, came, I ween, to the ears of
Indra silencing in the caves of the East the hum of the
bees that were drunk with ichor flowing from Airawata’s
temples” (95).

“Simulating the Cooing of the pigeons that nested
on the lofty turrets of her gates, Dhara cried to him in
pitiful tones : ‘Bhoja is my king. He, forsooth, is none
of the vulgar princes. woe is to me ! “why didst thou
not come into his presence.”

ధారావగరమునుండి యీతఁడు గూర్జరదేశమునకుఁ బోయి, యచ్చటి పండితులు తన్నుఁజక్కఁగా గౌరవింపనందున వారియలక్ష్యజనితపరాధవమువలని మార్గాయానమును సోమనాథక్షేత్రమందలి జ్యోతిర్లింగదర్శనముచేఁ బోఁ గొట్టుకొనెనట. అటనుండి పశ్చిమసముద్రముమీఁదుగా (మళయాళదేశముమీఁదుగా) సేతువునకుఁ బోయెను. అచటనుండి కల్యాణకటకమునకుఁ బోయి చాళుక్యవిక్రమాదిత్యుని నందర్శించి, యారాజునాస్థానిలో 'విద్యాపతి' పదవీనియుక్తుఁడై సుఖముందెను*.

* తిరువతివారియనువాదమున మఱికొన్ని విషయములు లేవు. ముఖ్యముగా గూర్జరయాత్ర కావ రాదు. భోజరాజదర్శనావంతరము ఇట్లున్నది - 'అయ్యన ఘునిసాన్నిధ్యముం బాసి నముద్రము స్వేచ్ఛాప్రసారముఁ గావించు కుండ భర్తవుం దొనర్చిన..... పశ్చిమాంబుదితిరమునకుం బోయి సేతువుం గాంచితి' (పు. 120) 1935 ముద్రణము.

దిల్లీజకవిజీవితవిశేషములంగూర్చి సంస్కృతవాఙ్మయచరిత్రకారులు వ్రాసి యున్నారు. మల్లాది సూర్యనారాయణశాస్త్రి గారు తెనుఁగున వ్రాసినదానిలోఁ జాలకొద్దిగాఁ గలదు. ఆంగ్లములో శ్రీ ఎం. కృష్ణమాచార్యులవాడు కొంత వివరముగా వ్రాసి యున్నారు. దిల్లీఁడు భోజుని దర్శింప లే దనియే వీరియభిప్రాయము.

"He intended to see Bhoja of Dhara, but he could not. He went to Anhilwad in Gujarat, but he was not heartily welcomed there and he Complains of this indifference.

"కజ్జంసం విదధతి న యే సర్వదైవావిభుర్దా

స్తర్భావస్తే కిమపి భజతే యజ్ఞగుప్సా ౭౭ స్పదత్వమ్

తేషాం మార్గే పరిచయవశాదర్థితం గుర్తరాణాం

యః సంతాపం శిథిలమకరోత్ సోమనాథం వితోక్య" (విక్రమాం 18-97).

దీనికి నాండ్రదిల్లీఁడుయనువాదము :-

చ॥ అనయ మహాతులే యగుచు, నాదలఁ గచ్చముదీన్ గడింపఁగాఁ

జనక, నుదుర్ వెలార్చునెడఁ జాల జగుప్సను గూర్చు 'గూర్త'రా

వనిజవనంగ మధ్యమున వర్తిల సందినవంత సోమనా

థు నభవుఁ గాంచి యక్కవివిధుం దల తఁ దొలఁగించె నెంతయున్.

(7=99).

"He offered his devotions at Somanath and setting out southwards he visited Ramesvara. On his way back he reached the court of Kalyan where Vikramadity VI, Tribhuvanamalla admired his learning and made him his Vidyapati....". దీనింట్టి చూడఁగా దిల్లీఁడు భోజునిఁ జూడ లేదు. నక్కారము అనలే పొంద లేదు. ఎట్లు పొందఁ గలఁడు లేని భోజునికడఁ ఇంత వ్యత్యాసముతోడి మాంము తిరువతివారికి ఎక్కడ దొలకినదో తెలిసినఁ జరిత్రకుఁ జాల ప్రయోజనకారిగా నుండును.

దిల్లీఁడు విక్రమాంకుని దర్శించినకాలమును గుఱించి భిన్నాభిప్రాయములు కనఁ బడు చున్నవి. క్రీ.శ. 1085 నం॥ నాటి కీతఁడు ఈకావ్యమును రచించి యుండు నని య్యాలర్ పండితునియభిప్రాయము. శ్రీకృష్ణమాచారిగారు క్రీ.శ. 1088 నం॥ నాటివిక్రమాంకునినర్మచాతటదండయాత్ర ఈకావ్యమందుఁ గాన రా దనియు, నీతనికావ్య మనంపూర్ణ మనియు, నందులకుఁ గాఢీరమందు దొలకిన 'చౌరపంచాశిక'యందలియీక్రింది రెండుశ్లోకములచేత నెఱుకపడుచరిత్ర-(ఈకవి రాజాదరమును గొన్నాళ్ళకుఁ గోలుపోయి, ప్రభువు నర్వస్వమును హరింపఁగా దేశత్యాగ మొనర్చె ననుట) - కారణ మని యొకయభిప్రాయము కల దనియు (JRAS iv-5) వ్రాసి యున్నారు.

ఆశ్లోకములు :-

"నర్వస్వం గృహవర్తి కుంతలవతిర్గృహ్వాతు కిం మే పునః;

భాండాగారమఖండమేవ హృదయే జాగర్తి సారస్వతమ్

రే ! క్షుద్రాన్త్యజత ప్రమోదమచిరాదేష్యన్తి మన్మందిరమ్

హేలా ౭౭న్తోశితకర్ణతాలకరటిస్కంధాదిరూఢాః శ్రియః"॥

"అయి కిమనిశం రాజద్వారే సముద్ధరకన్ధరే

కువలయదలస్నిగ్ధే ముగ్ధే విముంచసి లోచనే

అమరరమణీలీలావల్గద్విరోచనవాగురా

విషయపతితో న వ్యావృత్తిం కరిష్యతి బిల్వణః"॥

కాని క్రీ.శ. 1088 నం॥ లో విక్రమాదిత్యుఁడు ఉత్తరదేశదండయాత్ర కావించినట్లు కావ రాదు. చక్రవర్తి యైనతర్వాత నటు పో లేదు. పైఁగా, మఱలఁ జోళులతో యుద్ధమును ద్రస్తావించుటచేతను, నది యీతనిరాజ్యపుచివరిసంవత్సర ములో (1118) నగుటచేతను దిల్లీఁడు అంతవఱకుఁ గల్యాణకటకమందే యుండె ననియో లేక ఆకాలముననే విక్రమాంకుని దర్శించె ననియో లోచు చున్నది.

“బ్రాహ్మః కిమన్యదయముత్సహతేన్య యత్ర

ద్యయ్యేవ తత్ర గతిరావిరభూన్నపాణాం।

కారాగృహే పతనమాశుపలాయనం వా

చోరోఽపి శీఘ్రమపసారమతశ్చకార.”॥ (17 = 67)

దీనికి నాంధ్రబిల్లులులయనువాదము :-

ఉ. వేలు వదింప నేలఁ బొధివీపతి యెచ్చట మచ్చరించినన్

దీలుఁ దెరంగుగా వసుమతీతిలకంబులకున్ ద్వయందె, ‘పెన్
గాతీయఁ గారఁ గాంచుట వికావిక లై దవు వాటుటల్’ ద్వరన్
తాత ననిన్ ద్యజించి గరువం బతి చోరుఁడు ప్రాణభీతిమై.

(6 = 213)

“అథ శిథిలితదాపశ్చోలలక్ష్మీం గృహీత్వా

కృతవివిధవిన్దస్త్ర కాంచీనగర్యాం।

నిజనగరమగచ్ఛత్సాంద్రమాతంగసేనా

భరభరితదిగంతః కుంతలఙ్గాభుజన్గః”॥ (17 = 68)

దీనికి నాంధ్రబిల్లులులయనువాదము :-

ఉ. ఆపయి నజ్యదావుఁ డయి యప్పతి చోళరమన్ గ్రహించి, కాం

చీవురమందు సత్కవులశిష్టవిన్దములందుఁ దేలి తా,

రా పగుదంతివాహినిభరంబు దిగంతర మావరింపఁగా

మో పగునెమ్మెమైఁ దనదుప్రోలినిఁ జేరె సముత్సహించుచున్.

(6 = 114)

విక్రమాదిత్యుఁడు ఈకాలమునఁ (1118) గాంచీనగరమునకుఁ బోయినట్లు
శాసనప్రమాణము కలదు. వేంగినిఁ జాళుక్యదండనాయకులు ‘అనంతపాలుఁడు,’
అతనిమేనల్లుండ్రును, జయించి కంచీవరుకుఁ బాలించుచుండిరి. దీనిబట్టి చూడఁగా
బిల్లులుఁడు విక్రమాంకుని నతనిరాజ్యపుచివరిదశలోఁ జూచినట్లున్నాఁడు. కాశ్మీర.

మును బాలించినరాజులలో శ్రీహర్షునితర్వాతఁ బాలించినరాజును బేర్కొనక
ఉత్కర్షదేవునిఁ జెప్పుటచేతను, దాహళమును బాలించినకర్ణునికడనుండి యటు
విష్ముట దారానగరమువకుఁ బోయి, యటనుండి సోమనాథము, మళయాళము,
సేతువు నిత్యాదులను దర్శించి చివర విక్రమాదిత్యుని దర్శించినందువలనను
నిదంతయుఁ జాలకాలము పట్టియుండవలెను. కాశ్మీరమును 1089 సం॥ లో
హర్షదేవునిరాజ్యాధిరోహణానంతరమే వదలి యుండును. మఱి దాహళమం దెప్పు
దుందెనో? విక్రమాంకదేవునిచరిత్రను సంపాదించి వ్రాయుకాలమునకు బిల్లులుఁడు
వృద్ధుఁ డై విక్రాంతి నపేక్షించు చుండె నని ఈశ్లోకములచేఁ దెలియు చున్నది:-

“నీలచ్ఛత్రోన్మదగజఘటాపాత్రముత్తన్నచోలా

చ్చాలుకేంద్రాదలభత కృతీ యోఽత్ర విద్యాపతిత్వమ్।

అస్మిన్నాసీత్తదను నిబిడాఽశ్లేషహేవాకలీలా

వేల్లర్పాహుక్వణితవలయా నస్తతం రాజలక్ష్మీః”॥

(18-101)

దీనికి నాంధ్రబిల్లులులయనువాదము :-

శా. చోళాఽభీల‘చుకుక్య’భూమిపతిచే సూరీంద్రుఁ డొందన్ మహా

నీలచ్ఛత్ర-మదేభరాద్ర్యజముతో‘న్విద్యాపతిత్వంబు’ నా

పై లాలించె దృఢోపగూహనకళావల్లభ్యవేల్లద్భుజా

హేలాశింజితహస్తభూష యయి యెంతే వానిరాలచ్చియున్.

(7 = 103)

“దిజ్మాతంగైరపి సపులకైః శుశ్రువే యన్య కీర్తిః

నిద్రాముద్రాప్రణయిషు మదాఽస్వాదతః షట్పదేషు।

తేన ప్రీత్యా విరచితమిదం కావ్యమవ్యాజకాంతం

కర్తాచేందోర్జగతి విదుషాం కంఠభాషాత్వమేతు.”॥

(18 = 102)

దీనికి నాంధ్రబిల్లులులయనువాదము :-

మ మదపానంబునఁ దుమ్మెరల్ నిదుర మైమై మైకొనన్. గగ్గురుల్
గదురన్ దిక్కురులేని వేనియశ మాకర్ణించు. నాతండు దా
న్గదియించెన్ గమనీయకావ్య మిది కర్ణాచేందుప్రీత్యర్థః మి
య్యది యొందున్ జగతిన్ బుధప్రకరకంఠాలంక్రియానుస్థితిన్.
(7 = 104)

“అట్లా అక్ష్మీర్తికిదిశి; కృతాః సంపదః సాధుభోగ్యాః;
ప్రాప్తా యోగ్యైః సహ కలహతః కుత్ర నోచ్చైర్దయశ్రీః?
గోష్ఠీబంధః సపది సుజనైః సారనిష్కర్షదక్ష
ప్రజ్ఞాలబ్ధస్తుతిభిరచిరాదస్తు కాశ్మీరకైరే”॥ (18 = 103)

దీనికి నాంధ్రబిల్లులులయనువాదము :-

ఉ. కూరెను అక్ష్మి నల్గడలఁ; గూర్చితి సజ్జనభోగ్యసంపదల్;
ధీరుల నోర్చి గెల్పుసిరిఁ దేటితి నెల్లెడ వాడులందునన్;
సారముఁ దేల్చి దక్ష మయి నన్నుతిఁ గాంచెడుప్రజ్ఞ మీఱుకా
శ్మీరబుధాఽశిగోష్ఠి త్వరఁ జెందుత నన్నిటమీఁద నాదటన్.
(7 = 105)

“అరుణమ నృపప్రసాదకణికామద్రాక్షు అక్ష్మీలవాన్
కించిద్వాఙ్మయమధ్యగీష్మహి గుణైః కాంశ్చిత్పరాజేష్మహి।
ఇత్యజ్ఞానమయీమకార్ష కియతీం నానర్థకంఠాం మనః;
స్వాధీనీకృతశుద్ధబోధమధునా వాంఛత్యమర్త్యాఽపగామ్”॥
(18 = 104)

దీనికి నాంధ్రబిల్లులులయనువాదము :-

శా. చెందం గంటి నృపప్రసాదకణికన్: శ్రీలేశమున్ గంటిఁ; గా
నం తావిద్యను నేర్పిరిన్; గుణగణం బాధార మై కొందఱ
న్దిందం జేసితి; నిట్లు జ్ఞాన మతి యెన్నే నేరముల్ సేసితి;
న్దేందం బిప్పుడు తేటతెల్విఁ గనె; వాంఛింతున్ వియద్వాహినిన్.
(7 = 106)

“మందాకిన్యాః పవనచటుల్ తాలవీచీదుకూలే
కూరోత్సంగే విరచితవతాం యోగనిద్రాఽభియోగమ్।
శేషాః కేషామపి పరిణతౌ వానరాః పుణ్యబాణామ్
శాన్తస్వాన్తస్థిగిరిసుతావల్లభానాం ప్రయాంతి”॥
(18 = 105)

దీనికి నాంధ్రబిల్లులులయనువాదము :-

చ. పరిణతి, శాంతచిత్తమును బార్యతివల్లభునందు నిల్చి, యు
ద్ధరమరుదుద్ధతోర్మితతి దూఁగుదుకూలముగాఁగ నొప్పునా
మరతటిసీతటాంకమున మా నగుయోగసుషుప్తి, రక్తి, బు
త్తురు కడవానరంబులను, దూలఁగఁ బాపము పుణ్యమానవుల్.
(7 = 107)

పైశ్లోకములకుఁ దిరుపతి-వేంకటకవులయాంధ్రానువాదము—“...చోశేంద్రుని
జయించినదాకుక్కరాజదేవేంద్రుం దగువిక్రమాదిత్యభూపాలునకు విద్యాపతి నై,
యాభూపతివలన వీలర్చిత్ర-గజఘటాఽఽదినన్మానములకుం బాత్రుండ నై, బిట్టు
కొఁగిలిండుకొనుటంజేసి, గల్లగల్లు మని మ్రోఁగుదాహువలయంబులు గలరాజ్యలక్ష్మి
సౌఖ్య మనుభవించు చుంటిని. కడుపునిండ మదము ద్రావి యొడ లెటుంగక
షట్పదంబులు నిద్రించుచుండ దిగ్గజంబులుసైతము ఎవ్వనికీర్తి పురికితళరీరము
లతో భినునో అట్టినేను రచియించినయాయవ్యాజనుందర మగుకావ్యము కర్ణాట
భూపాలునికీర్తి నాచంద్రార్కస్థాయిగ నొనర్చుచు విద్వాంసులకుఁ గంఠాలంకార

మగుఁగాత. వశ్యర్యమా లభించినది. సాధుభోగ్యము లగునంపదలా ప్రతిదిక్కు నందును వెదచల్లెతిని. సజ్జనులలో నహవాసముఁ జేసితిని; ప్రతిభటకవికోటిని నిర్జించి జయఁజెప్పి నార్జించితిని. నా కేమియుఁ గొడువ లేదు. కాని, సారాసార విచారదక్ష మైనప్రతిభాసామర్థ్యము గలిగి కొనియాడం బడుకాశ్మీరకనుజన సంఘములో నా కచిరకాలంబున సహవాసంబు లభించుఁగాత అని కోరు చున్నాఁ డను. మహారాజులయనుగ్రహము సంపాదించితిని. నంపదల ననుభవించితిని. కొంచెమో గొప్పయో చదువుకొంటిని, ఎండలనో కొండటినిఁ బ్రతిపక్షుల జయించి తిని. ఇఁక నీయజ్ఞానమయప్రపంచముతో సంబంధము విడిచి దివ్యబోధ నీయఁ గలగంగాద్వారమున నెప్పుడు నివసించునో! నా కంతటిభాగ్యము ఎన్నఁడు కలుగునో! మందాకిరీరంబునం బవనచరితంబు లగుతత్త్వరంగంబులనుండి వచ్చు శీకరమిళితం బగుచల్లనిగాలి మెయి పోఁక యోగనిద్ర ననుభవించుచుఁ గాంతం బగు స్వాంతంబునఁ బార్వతీకాంశావల్లభునిం దలంచుచుఁ గాలము పుచ్చుమహాభాగ్యము పుట్టాఁడులకుఁగాని కలుగదు."

వీనినిజూడఁగా బిల్వజుఁడు మంచివృద్ధుఁ డనియు, జిత్తకాంతిఁ గోరు చున్నాఁ డనియు విశద మగు చున్నది. 'ప్రాయ మింతకు మిగులఁ గై వ్రాలకుండ' అన్నశ్రీనాథునికాశీఖండమునాటివయసును దాటినదశ, నాగానందనాటకమున జీమాతకేతువు శ్లోకమును జ్ఞప్తి పఱచు చున్నది. (నాగానందము-చతుర్థాంకము) తాతగారియాంధ్రాను వాదము.

"భుక్తము లయ్యె యెవనపుభోగము; లేలితిఁ గీర్తి యెప్పఁగా
దిక్తతి; నేకవృత్తి గడతేరెఁ దవంబు; సుతుండు శ్లాఘ్యుఁడు
ద్యక్తరజస్తముండు; సదృశాన్వయసంభవ కోడ లీమెయుఁ;
వ్యక్తము గాగ నే నిఁకఁ గృతార్థత మృత్యువుఁ గోరఁగాఁ దగుఁ."

ఇంతటిమహాపండితునిచేత నింతగొప్పకావ్యమును వ్రాయించుకొని, తుదకుఁ గృతజ్ఞత లేక, రాజు ఇతనిసర్వస్వమును హరించి, వృద్ధాప్యమున రేళము వెడల నడచె ననునది నమ్మ రానిమాట. శ్రీయతకృష్ణమాచార్యులవారి 'సర్వస్వం గృహవర్తి' యన్నశ్లోకముంగూర్చినవృత్తాంతము ఇతనింగూర్చినది యై యుండదు. వృద్ధుని కితనికి నీచార్యశృంగారము అతుకదు. ఏదో సంబంధము లేనివ్రాత చొరపంచాశికకు సంబంధించి యుండును.

బిల్వజుని యితరరచనలు.

బిల్వజుఁడు తనయితరరచనలంగూర్చి యిందుఁ జెప్ప లేదు. నాలుగంకముల 'కర్ణసుందరీ' నాటిక యొకటి, రక్షావళి-విద్ధసాలభంజికలవంటిది కనఁ బడు చున్నది. 'అణపొల్లవగర' పాలకుఁ డైనగూర్జరాధిపతి, చాళుక్య 'కర్ణదేవుని,' 'శ్రీమదేవ' కుమారుని గూర్చినది. విక్రమాంకదేవచరితమందలి గూర్జరప్రస్తావము చేత, గూర్జరరాజుఁడస్తానమందుఁ గొంతకాల మీతఁ డుండి యుండును. రాజుఁడరమున్ను లభించి యుండ వలెను. కాని దాహశకర్ణునిఁ బేర్కెనుటయు గూర్జరుని మానుటయు, నచటిపండితులయనాదరమును బ్రస్తావించి యచ్చటితన కావ్యనాటకాఁదిరచనను బేర్కొనక పోవుటయు వింత! 'కర్ణసుందరీ' యితనిది కాదా! లేక, ఏమో, ఎందుచేతనో అనారోచితముగాఁ జెప్ప లేదో! ఆకాలమున సంతటిబిల్వజుఁడు గూర్జరమునకుఁ బోయినవాఁడు మఱియొకఁడు లేఁడుగదా!

శ్రీమల్లాది సూర్యనారాయణకావ్యమున తమ సంస్కృతవాఙ్మయచరిత్రమున 'ఇతఁడు కల్యాణపురము చేరకముందు దాహలపురమురా జగు కర్ణభూపాలుని యాస్థానమునఁ గొంతకాల ముండి, యాతఁడు నాయకుఁడుగాఁ గర్ణసుందరీనాటికను రచించెను.' అని వ్రాసి యున్నారు. ఇది నిరాధారము.

'దాహశమం దుండినప్పుడు బిల్వజుఁడు రామాయణమును రచించి యుండు నేమో' యని శ్రీకృష్ణమాచారిగారు ఈక్రిందిశ్లోకమునుబట్టి యూహించు చున్నారు.

"యస్యాత్పత్తః స్ఫటికగిరిణా తం వినిక్షిప్య వామే
ప్రాలేయాద్రేః క్షణమభిముఖో దక్షిణః పాణిరాసీత్ |

తం పౌలస్త్యం విదలితవతః సూక్తినిఃస్యందశీతామ్
సీతాభర్తుః వ్యరచయదసౌ రాజధానీమయోధ్యామ్" ||

(విక్రమాంక 18 = 94)

దీనికి నాంధ్రబిల్వజులయనువాదము :-

చ. మును స్ఫటికాద్రిచేఁ దనివిఁ బొందక డాపలికేల దాని నుం
డను నిదీ, మంచుకొండను నిదం ద్రుటి దక్షిణహస్తమున్ నిగి

ద్వీపదశవక్త్యైః ద్రుంచరఘుశేఖరురాజ్యగరం'బయోధ్య' నీ
ఘనకవి స్వీయసూక్తిరసగాహనః జేసెను శైత్య మందఁగన్.

(7 = 96)

"He was received well in the Court of king karna of Dahala (Bundelkhand) and in that court probly composed a poem in honour of Rama."

దీనికిఁ దిరుపతివారియాంధ్రానువాదము - "పదంపడి కుడిచేతం గై లానముం
గదల్చియు నంతసినక, ఎడమచేతహిమవత్సరముంగూడఁ గదల్చుటకు
యోజించినమహాబలకాలి దశకంతునిం జంపినశ్రీరామదండ్రమాత్తి రాజదాని యగు
నయోధ్యనునైతము సూక్తి విష్యందశీతలముం గావించితిని." కా నయోధ్యకుఁ
దోయినట్లు చెప్పక దాహశ్రస్తావమునడుమ దీనినిజెప్పుటచేత నిది కావ్యరచనయే
కాని ఆయానికిఁ దోపుట గా దని బ్యాటరుగారుగూడ నిర్ణయించి యున్నారు.

The Statement that he cooled by the floods of his song Ayodhya the Capital of the husband of Sita, seems to me rather.....than to point to a journey to Oud.

(Intro. పు. 18)

ఈతనిరచనగా నొక 'శివస్తుతి' యున్న దనియు, నందలి లెక్క లేనన్ని
శ్లోకములు జల్లఱుని'సూక్తి మక్తావ'శ్యాదిగ్రంథములలో నుదాహృతము లనియుఁ
ద్రసిద్ధము వానినిగుఱించి. పరిశోధన లింకను జరుగ వలెను.

'చౌరపంచాశిక' యనునది ఏ'బదిశ్లోకములకావ్యము. అది కాశ్మీరమున
దొఱకినది. దీనికే 'చౌరీసురతపంచాశికా' యని నామాంతరము. కాని యిది బిల్హణుఁ
డనుకవియొక్క చరిత్రయగునుగాని దీనిరచయిత బిల్హణుఁడు కాఁడు. ఎవఁడును
నట్టితనదుశ్చరిత్రమును వ్రాసికొనఁడు. పైగా, ముద్రితప్రతులలో 'బందాల'దేశ
మందు 'లక్ష్మీమందిర' మనుపురవరమున 'మదనాబిరామ'నృపతి యుండె ననియు
నాతనికుమార్తె 'యామినీపూర్ణతిలక' యనియు, నాయూరివాడే బిల్హణకవి, ఆరాజ
కుమారికి సాహిత్యవిద్య బోధింప నారంభించి చౌర్యముతోఁ బెండ్లి చేసికొనె
ననియుఁ గథ. దీనికిని బిల్హణకవి చరిత్రకును గవియొక్క నామమందుమాత్రమే
సామ్యము. మఱి విక్రమాంకదేవచరితరచయిత యైనబిల్హణునియందు నెట్టి

దుశ్చరితముగాని కాన రాదు. ఈవిన్నికావ్యమున కీపే రెట్లు వచ్చినదోకాని యిందు
'అద్యాపి కాం' అని ప్రారంభించునాయికావర్ణనశ్లోకములేకాని, పైకథ కొన్ని
ప్రతులలో లేదట. ఎవఁదో ఒకప్రేమికుఁడు తనప్రియురాలింగూర్చి చేసినస్మృతి
శ్లోకములుమాత్రమే అవి. మఱికొన్నిట 'వై రిసింహుఁ' డనుగూర్జరరాజుయొక్క పుత్రి
యైన'చంద్రలేఖ' (లేక శశికళ) యనురానికి బిల్హణుఁడు విద్యాగురు వని కందు
(కృష్ణమాచార్యులు). ఈవై రిసింహుఁడు క్రీ.శ. 920 నాటివాఁడు. బిల్హణునిపుట్టు
కకుఁ జాలపూర్వ్యుఁడు. పైగా, సంస్కృతవాఙ్మయమున గురువునకు శిష్యురాలికి
నడుమఁ దెర వేసి దడువు చెప్పింపఁ బానఁగా వారు పెండ్లి చేసికొన్నకథలు దాలఁ
గలవు. 'ఉదయన-వానవదత్త'లవీణాశిక్షకాలమందుఁ బ్రద్యోతుఁడు వారినడుమఁ
దెర కట్టింపఁగా వారు, గాంధర్వముగాఁ బెండ్లిచేసికొని పారిపోయి రని జై నుల
కథలు గలవు (దమ్మపదము). ఇందుచేత నెవరో రచించినశృంగారశ్లోకములకు
భిన్నప్రదేశములలో భిన్నరీతులకథలు కల్పింపఁ బడిన ట్లున్నది. 'శ్రీనా'థా2ది
యాండ్రకవులు 'బిల్హణుని' 'జోరుని' భిన్నకవులమఱి బేర్కొనుటచేత నితఁడు
వే అని శ్రీకృష్ణమాచార్యులుగారు వ్రాసినారు. 'చోరు' డనుకవియొక్క పేరుమాత్ర
మున్నది. కావ్యము కాన రాదు. ఈయకావ్యమువలననే ఆతనికి ఆపేరు కలిగిన
దనుటకును నాధారము కాన రాదు. సంస్కృతవాఙ్మయచరిత్రలో రాజకుమారికమ
పెండ్లి చేసికొన్నవాఁడు క్రీ.శ. 900 ప్రాంతమువాఁడు రాజశేఖరకవి యొకఁడు
కనఁ బడు చున్నాఁడు. ఇతఁడు బ్రాహ్మణుఁడు, అమె శ్రియ.

"దాహువానకులమౌలిమాలికా

రాజశేఖరకవీంద్రగేహినీ ।

ధర్మసత్కృతిమవంతిసుందరీ

సా ప్రయోజయితుమేతదిచ్చతి."॥

కాని రాజశేఖరునిగుఱించి యిట్టికథలు లేవు.

క్రీ.శ. 1798 సం॥లో రామతర్కవాగీశభట్టాచార్యులు 'చౌరపంచాశిక'
యనునొకకావ్యమును వ్రాసి రనియు, నం దొకరాజపుత్రుఁడు 'సుందరు' డను
వాఁడు, కాశీపూజకుఁడు ఒకరాజకన్యను అపహరించె ననుకథ యనియు శ్రీమల్లాది
వారు వ్రాసి యున్నారు.

(2-a)

ఎందువలననో పంచమహాకావ్యములలో నీవిక్రమాంకదేవచరితము చేర లేదు.

ఇంతకన్న బిల్లు ఇమహాకవినిగుఱించి చరిత్ర తెలియ రాదు. మఱి యీతని విక్రమాంకదేవచరితము నరయుదము.

౨ విక్రమాంకదేవచరితకథాసారము.

సర్గ-౧. ఇష్టదేవతాస్తుతి - వైదర్భీరీతియొక్క ప్రాశస్త్యము - సుకవిస్తుతి - కుకవినిందాఽఽదులు - కవులకు రాజాఽదరణము - ఇత్యాదులతర్వాత-దాకుక్క రాజవంశోత్పత్తి - బ్రహ్మ తనసంద్యావందనమయమున లోకోద్ధరణార్థము, తన చురుకముపైఁ జూర్చి నిగిడించి యొకవీరుని సృజించుట-అతడే 'దాకుక్కడు'- ఆకులమందు 'హారీరుడు', 'మానవ్యుడు'-పెక్కురు రాజులు జనించి అయోధ్యను బాలించు చుండుట-తర్వాత దక్షిణదేశమునకు వారు వచ్చుట-వారిలోఁ బ్రఖ్యాతుఁడు 'తైలపుడు' (వంశావళిలేదు)-అతనికి 'సత్యాశ్రయుడు' - (ఐదవవిక్రమాదిత్యునిఁ జెప్ప లేదు). పిదప 'జయసింహుడు'-అతనికి 'తైలోక్యమల్లుడు' డను 'అహవ మల్లుడు'- ఇతఁడు 'చోళ-మాళవ-దాహళ' రాజులను జయించుట-చోళరాజుపేరు లేదుగాని, మాళవపతి 'భోజుడు,' 'దారా'నగరాధిపతి; దాహళపతి 'కర్ణుడు' (ఈకర్ణుడు తాను దర్శించినకర్ణుడో కాఁదో తెలువ లేదు) - 'కాంచి'విజయమును రెండవమాలు తెల్పెను. ఇప్పుడును చోళరాజుపేరు చెప్పఁడు.

సర్గ-౨. అహవమల్లునిక్రమాదివృద్ధి-'కల్యాణపుర'నిర్మాణము-దానిని బ్రతిక్షణము నేమటక కాపాడు చుండుట-సకలదిగ్విజయానంతరము చిరకాలము పుత్రులు లేక పరమశివు నారాధించి వరము పడయుట-శివానుగ్రహమున 'మువ్వరు కుమారు లనియు, వారిలో నడిమివాఁడు దిలీప-మాంధాతలవంటివాఁడగును' అనియు నాకాశవాణి-తర్వాత 'సోమేశ్వర-విక్రమాదిత్య-జయసింహులు' జనించుట-విక్రమాదిత్యునిజననకాలమందు ననేకశుభసూచకములు-ఇట్లు పుత్రోత్పవము వర్తితము.

సర్గ-౩. విక్రమాదిత్యునిబాల్యము-రెండవవాఁడైనను గుణశాలి యైనందునఁ దండ్రి యతనినే యువరాజుఁ జేయఁ దలంచుట-వల దని విక్రముఁడు అన్ననే చేయించి తాను యుద్ధాఽదికములలో సాయపడు చుండుట-త్రాతృప్రేమ, ధర్మబుద్ధి, పరిపాలనాదక్షత-తండ్రి విధి లేక యెట్లును దైవనిర్ణయముప్రకారము

విక్రముఁడే రా జగు నని తలంచి పెద్దకుమారునికే యువరాజవదవి నిచ్చుట-విక్రమునిదిగ్విజయములు(చోళము, మలయము, కామరూప-గౌడ-మాళవములు)-శరణుఁ జొచ్చినమాళవపతిని మఱల నతనిరాజ్యమందుఁ బ్రతిష్ఠించుట.

సర్గ-౪. పేరునకు రెండవసోమేశ్వరుఁడు యువరా జైనను, గ్రియచేతఁ దమ్ముఁడు, విక్రమాదిత్యుఁడు యువరా జై దిగ్విజయము లాచరించుట-కేరళులను జెందాడుట-సింహళీయులు శరణాఽగతు లగుట-'గంగాకుండ'పత్తనకాంతలకుండలములు జారిపోవుట-'కాంచి, చక్రకూటము' మున్నగుప్రదేశములను జయించి, దక్షిణదిగ్విజయయాత్రసమాప్తిఁ గావించి రాజధానికి మఱలునపుడు దుర్నిమిత్రము లగు వడుట-'విక్రముఁడే తొలుత సోమభూపాలునికి యౌవరాజ్య మిప్పించి యిప్పుడు సామ్రాజ్య మిప్పించు చున్నాఁడు' అని తలంచుచుఁ దండ్రి తీరనిదాహజ్వర పీడితుఁడై తుంగభద్రలో మునిగి శివైక్యము నందినవార్త వినుట-అప్పుడు కృష్ణా నదీతీరమునఁ దా నుండి, విలపించి, తండ్రికి సుత్తరక్రియ లాచరించి అన్నకడ కేగుట-అన్న ఆదరించుట-తాను జయించి తెచ్చిన దంతయు నన్నకు సమర్పించుట ('నాస్తి లోభో యశస్వినామ్').

తర్వాతఁ గ్రమముగా సోమభూపాలునకుఁ బాపబుద్ధి కలుగుట-తద్వర్జనము-విక్రముఁడు భరింప లేక తన కపకీర్తి లేకుండ, ద్రావిడాఽదిరాజన్యులచే నన్న కువద్రము లే కుండునట్లు, సామ్రాజ్యరక్షణార్థము దక్షిణసముద్రతీరమునకుఁ బోఁ దలంచి రాజధానిని వదలుట.

సర్గ-౫. విక్రముఁడు తమ్మునికి నాపద రా నీయక వెంటఁ బెట్టుకొని యేగఁగా అన్న విరోధము శంకించి తమ్ములను శిక్షించుటకు సైన్య మంపుట-మఱల మఱలఁ బంపినను వానిపరాజయము, విక్రమునివిజయము-దిగ్విజయార్థము విక్రముఁడు చోళరాజ్యముమీఁదికి బయలుదేరుట-మార్గమున 'వనవాసి, మలయము, కొంకణము' మున్నగువానివిజయము-ఇది విని ద్రవిడభూపాలుఁడు తనకుమార్తె నిచ్చుటకు వార్త నంపి తుంగభద్రాతీరమునఁ దాము సందించుటకు నియమించుట-పెండ్లి.

సర్గ-౬. చోళరాజుతో సంది - వివాహదాంధవ్యము - ద్రవిడభూపాలుఁడు తనరాజ్యమున కేగుట - విక్రమునిరణాలిలాష - ఇంతలో ద్రవిడపతిమరణము-తర్జుణమే విక్రముఁడు 'కాంచి' కేగి, యటఁ గొన్నా క్లుండి, పిదప 'గంగాకుండ'

మనుషట్టణమునకుఁ బోయి, శత్రువులను జయించి, బావమఱుదిని ('అధిరాజేంద్రుని' పేరు లేదు) రాజ్యమందు స్థాపించి, నెలదినములుమాత్ర మచట నుండి మఱలఁ దుంగ భద్రాతీరమునఁ దనస్కందావారమునకుఁ బోయెను.

కొలఁదిదినములలో బావమఱుదికిఁ బ్రకృతివిరోధము కలిగి, వా రతనిఁ గడ తేర్చుగా, వేంగినాథుఁ డగు 'రాజిగుడు' చోళసామ్రాజ్యము నవహరించెను; విక్రమా దిత్యునికి వెలది సోమేశ్వరునితో నంది చేసికొనెను. రాజిగునిమీఁదికి విక్ర మాంకుడు ఎత్తి రాగా సోమేశ్వరుడు రాజిగునికి సాయముగా విక్రమాంకుని మీఁదికి వెనుకనుండి దండు పంపెను. అన్నపై రణ మొనర్చ విక్రముడు శంకింప శివుడు స్వప్నమునఁ బ్రత్యక్ష మై 'యథఁడు (విక్రముడు) దేవకార్యము నకు నవతరించినవాఁ డనియు, నాతనియన్నకు అదృష్టము లే దనియు, శంకింపక యన్నను జయించుట మే లనియు' బ్రోత్సహింప - ఇరువారు రణమొనర్చ, విక్రముడు రాజిగునిఁ దఱిమి, యన్నను జెఱవట్టి, కర్ణాటకసింహాసనము నధిష్ఠిం చెను. తమ్ముని 'జయసింహుని' యువరాజును జేసెను.

సర్గ-౭. తర్వాతఁ గొన్నాళ్ళకు, విక్రమాంకుడు మఱల నొకపర్యాయము చోళరాజ్యమును జయించి కల్యాణమును ప్రవేశించెను. వనంతయుతువర్ణనము.

సర్గలు-౮, ౯. 'కరహటరాజ'కుమారి 'చంద్రలేఖ'ను విక్రమాంకుడు స్వయంవరమార్గమునఁ బెండ్లి యాడును.

సర్గ-౧౦. విక్రమాంకుని వనవిహారము.

సర్గ-౧౧. రాజు 'చందల'దేవితోఁ గలము పుచ్చుట-వర్ణనలు.

సర్గ-౧౨. మామగారిరాజధానియందుఁ జిరకాల ముండి విక్రమాంకుడు మఱలఁ గల్యాణకటకమునకు వచ్చుట - నగరాంగనలశృంగారచేష్టలు - గ్రీష్మర్తు వర్ణనము.

సర్గ-౧౩. క్రమముగా గ్రీష్మము తొలగి వర్షాముతువు వచ్చుట-చందల దేవితో వర్షాకాలానుభవము.

సర్గ-౧౪. శరత్కాలవర్ణనము. చోళునికడనుండి జయించిన 'వనవాసి'నిఁ బరిపాలించు చుండినజయసింహుడు ద్రవిడరాజుతోఁ గలిసి కుట్ర సాగించుట-విక్ర ముడు తమ్ముని ననునయించుట.

సర్గ-౧౫. జయసింహుడు యుద్ధ మొనరించి ఓడిపోగా విక్రముడు ఓమించుట.

సర్గ-౧౬. హేమంతయుతువర్ణనము - మృగయావిహారవర్ణనము.

సర్గ-౧౭. సుఖపరిపాలనము - పుత్రోదయవర్ణనము - దానధర్మములు-ప్రతిష్ఠలు - మఱలఁ జోళరాజుతో యుద్ధము-విజయము-కాంచీనగరమునఁ గొన్నా ట్లండి మఱలుట-సుఖాంతము.

సర్గ-౧౮. కాశ్మీరదేశవర్ణనము, కవియొక్క అశ్మకథ, (ముందే వర్ణితము).

౩. చారిత్రక సమన్వయము

బిల్హణుడు విక్రమాంకుని క్రీ.శ. 1118 లేక అంతకుఁ గొంతముందు దర్శించి యుండు నని ముందు వ్రాసిరిని. అందుల కనుగుణముగా నాతఁడు ప్రత్యక్షముగా నెఱుంగనివిషయములను విని గ్రహించి యుండినందువలన, విన్న వారు చేయుపొరపాటులవంటివి యీతనిరచనలోఁ జాల పడినవి. ఏ వనఁగా:-

(1) ప్రారంభమందే 'చాళుక్య'వంశము బ్రహ్మచుళుకమునుండి జనించిన దనెను. చుళుకమునుండి జనించి యుండినయెడలఁ 'జౌళుక్య'వంశ మగునుగాని చాళుక్యము కాఁ జాలదు. బిల్హణుడు గూర్జరమున నుండినవాఁడు వారిచాళుక్య నామమును, వంశోత్పత్తికథను గ్రహించి, యిచ్చటికాననములవక్కణనుగాని ఉత్పత్తికథలనుగాని గ్రహింపక నూతనకథను జమక్కారాధము గ్రహించెనేమో! చాల సంగ్రహముగా నయోధ్యాపురసంబంధమును మాత్రము చెప్పెను.

(2) వంశమును వర్ణించునెడ 'వాళాపిచాళుక్యు'లనుగాని. 'గూర్జర-వేం'గ్యాది శాఖలనుగాని చెప్పక వదలి తటాకున తైలపునితోఁ బ్రారంభించెను. 'సత్యాశ్రయుని' తర్వాతఁ బాలించినతల్పోదరపుత్రుడు ఐదవ 'త్రిభువనమల్ల విక్రమాదిత్యుని' (1008-14) జెప్పక 'జయసింహుని' జేర్చొనెను. అట్టివాఁ డొకఁడు పాలించి యుండఁగా నది యెఱుంగఁడో లేక తనకావ్యమునకు ననవసర మని తలంచెనో! జయసింహునికి, 'జయసింహు' డనియే మఱియొక కుమారుడు కాననములలోఁ గనఁ బడు చున్నాఁడు. బిల్హణుడు వీనిని జెప్పఁడు.

(3) ఈకవికి సుత్తరదేశములతో నుండినంతవరచయము దక్షిణదేశముతోఁ గన రాదు. 'కాశ్మీర-కాలంజర-దాహళ-మాళవ-గూర్జర'ాదుల నెఱింగినంత చక్కఁగాఁ 'జోళ-వేంగీ'నాథుల నెఱుంగఁడు, 'కర్ణ-ముంజ-భోజ'లను, 'వేంగి-రాజగుని' 'గొంకణ-జయకేశిని' బేర్కొననేకాని 'చోళ'రాజు లగు'రాజాధిరాజ-రాజేంద్రచోళ-వీరరాజేంద్ర-అధిరాజేంద్ర'లను మండున కై నను బేర్కొనఁడు. ఈరక 'చోళరా'జుని చెప్పు చుండును. చారిత్రికపురుషుని నాయకునిగా గ్రహించిన వాఁడు తారీఖులను జెప్పుటకు వీలు లేకపోయినను చారిత్రికవిషయములను జక్కఁగాఁ జెప్ప వలసియుండ నూరక దాటకొని పోవును. కాను రచించిన 'కర్ణసుందరి' నాటికనే పేర్కొన లేదు.

(4) మొదటిసర్గలోఁ ద్రైలోక్యమల్లునిదిగ్విజయవర్తనలోఁ గర్ణ - చోళ - మాళవవిజయములను వర్ణించి భోజునిదారానగరమును బ్రస్తావించినాఁడు, రెండవ సర్గప్రారంభమున 'చకార కల్యాణమితి క్రమాదపౌ పురం పదార్థ్యం పృథివీపురం దరః' అని, ఈరాజువట్టాదిషిక్తుఁడైన (కొన్నాళ్ల) యనంతరమే, కల్యాణకటక మును నిర్మించుకొన్నట్లు చెప్పినాఁడేకాని మొదటిరాజధానిని 'మాన్యభేటము'ను జెప్ప లేదు. ఏల ఈనూతనరాజధానిని నిర్మించుకొన వలసివచ్చినదోకూడ వివరింప లేదు. ఎఱుంగఁడు కాఁబోలు.

కల్యాణకటక నిర్మాణ చరిత్ర

త్రైలోక్యమల్లుఁడు క్రీ.శ.1042నఁకు రాజ్యమునకు వచ్చెను. కల్యాణ కటకప్రస్తావము పశ్చిమదాకుక్కులకాననములో క్రీ.శ. 1033 నఁనుండియే కలదు. దినవపురాణమున జగదేకమల్లునిప్రస్తావమునఁ గల్యాణకటకమునందలి విష్ణుప్రతిమ వీరశైవయోగిమహిమవలనఁ గరఁగిపోయిన దని యొకకథ(4-అశ్వా). మఱియొకకథ, తేదర (దేవర) దాసిమయ్య, జగదేకమల్లునిరాజులప్రోద్బలమున నతనిని జైనమతమునుండి శైవమునకు మార్పించుట (6-అశ్వా). ఈజగదేక మల్లుఁడు అహవమల్లునితండ్రి, జైనుఁడు, 'మల్లికామోద' దిరుదాంచితుఁడు (1015-1042). ఇతనిరాజి 'సుగ్గళదేవి'. దాసిమయ్యయేకాక కాలాముఖగురువు 'బొంతెయ'మహామునికూడ జయసింహునికి బోధించినవాడే. తుదివదినంతవర ములు మతము మారుటయేకాక రాజ్యభారమును మహానమర్థుఁడైనకుమారునికి అహవమల్లుసోమేశ్వరునికి నప్పగించి, కాను రాజులతో 'పొట్టలకెఱె' (హైదరాబాదు

దగ్గరి'పటంచెలుపు') కడనుండి శైవజంగములను సేవించు చుండెను. కుమారుఁడు సోమేశ్వరుఁడు క్రీ.శ.1033నఁనాఁటికే ముప్పదియేండ్లకు మించినవాఁడై యుండ వలెను. ఏలన 1044-45 నఁ॥ ప్రాంతమునఁ జోళులతో యుద్ధము లొనరించు నాఁటికి, సీతనికి నమర్థసేనాపతి కాఁ గలరెండవకుమారుఁడు, ఈవిక్రమాంకుఁడే కలఁడు. కావున 1000 నఁ॥ ప్రాంతముననే జనించి అహవమల్లుఁడు, తల్లి సుగ్గళ దేవి, శైవమతాధినివిష్ట, 'సోమేశ్వరు' డని శివనామ మిడఁగా నెదిగి, ముప్పది యేండ్లకు మించినవయసునఁ దండ్రికిఁ గుడితుజ మై తయా రగుటయేకాక, పూర్తి విశ్రాంతి యొసంగి యుండ వలెను. 1042 నఁ॥లో రా జై 1068 నఁ॥ వఱకు 26 ఏండ్లు పాలించినందువలన, 68 లేక దెబ్బదియేండ్లు జీవించి యుండును.

సోమేశ్వరుఁడే కల్యాణకటకమును, దండ్రికాలముననే శత్రుదుర్భేద్య మైన కటకముగా నిర్మించి యుండును. ఇందులకుఁ గారణము చాల గొప్పది, ఎంతో చరిత్రతోఁ గూడినది. తైలపచక్రవర్తికాలము (క్రీ.శ.973) నుండియుఁ జాళు కుళులకును జోళులకును వేంగికొలకు స్పర్థలు కలవు వేంగివారికిని జోళులకును బాంధవ్యము కుదిరినది. తమఅల్లుండ్రను నెలకొల్పుటకుఁ బశ్చిమదాకులును బోరాడ నారంభించి దాదాపు దెబ్బదియేండ్లు కృష్ణా-తుంగభద్రాతీరములేకాక, వేంగీ-కల్యాణ-కాంచీ-దారా-దాహళములు రణరంగము లై, యివి యభిలభారతపర్యాప్త యుద్ధము లైనవి. భారతదేశమందలిరాజు లందఱును నెవరో యొకరిపక్షము చేరి పోరాడిరి ఈవివరములను జరిత్రగ్రంథములలోఁ జూడ వచ్చును

ఇచ్చటిరాజకీయములు పరిశీలింపఁ దగినవి. మాళవరాజులు మొదటినుండియుఁ దమిళులమిత్రులు. తైలపచక్రవర్తికిఁ జోళ'రాజరాజు' శత్రువుగా నుండినంతకాలము 'ముంజ'మహిపతి చోళులకు సాయముగాఁ దైలపుని వెనికివైపునుండి బాధించు చుండెను. సత్యాశ్రయునికాలమునకు భోజుఁడు రాజ్యమునకు రా లేదు. చోళ రాజేంద్రుఁడు పరాక్రమించునాటికి భోజుఁడు మాళవమందును, విక్రమాంకుఁడు చనిపోయి జగదేకమల్లుజయసింహుఁడు కర్ణాటకమునను రాజు లై పరాక్రమించిరి. ఉత్తరమునుండి మాళవతి భోజుఁడును, దాహళపతి గాంగేయదేవునికుమారుఁడు కర్ణుఁడును, కోసలులు-కళింగులు-చక్రకూటపురాజులును దూర్పునుండియుఁ, గొంకణ ప్రాంతమందలిరాజులు పశ్చిమమునుండియుఁ జోళులకు సాయపడు చుండఁగా

దక్షిణాపథమందలిరాజుల నందఱినిఁ గూడగట్టుకొని పాండ్య-సింహాసనములను గూర్చుకొని చాళుక్యులు పోరాడిరి. విమలాదిత్యుడు చోళులసాయముతో రాజ్యమును సంపాదించుకొన్నను నిలుపుకొనుట కతనికిఁ గష్టముగా నుండెను. ఇతఁడు 1019సం॥లో గతింపఁగా నితనికుమారుడు, మనరాజరాజనరేంద్రుడు, రాజేంద్ర చోళచక్రవర్తి మేనల్లుడును. అల్లుడును నైనవాడు. తనసవతితమ్ముడు విజయాదిత్యుడు చాళుక్యులసాయముచే రాజ్య మవహరింపఁగాఁ దనమామసాయ మపేక్షించి తిరువయ్యూరుకుఁ బోయెను. నాడు వేంగిరాజ్యమునకు వేగి (నేటిపెదవేగి-ఏలూరికడ) యు, బెజవాడయు, జాళుక్యులకు మాన్యభేటమును, జోళులకుఁ గాంచి పురమును, మాళవులకు నుజ్జయినియు రాజధానులు.

యుద్ధములు తీవ్రరూపమును దాల్చినవి. రాజేంద్రచోళుడు వేంగిమీఁదగు గంగవఱకుఁ బోయి 'గంగైక్కొండచోళు' దని బిరుదము ధరించి, మహాప్రయత్నముతో క్రీ.శ 1032 సం॥లో రాజరాజనరేంద్రునికి వేంగియందుఁ బట్టాభిషేకము చేసెను. చాళుక్యులు తనకాంచీనగరమును ఎక్కడ ధ్వంసము చేయుదురో యను భీతిచే రాజధానిని దూరముగా 'గంగైక్కొండచోళపుర' మని నూత్నముగా నిర్మించుకొన్న నగరమునకు మార్చుకొనెను. అదే ఈకావ్యమందలి 'గంగాకుండపట్టణము', 'గంగైక్కొండ' అనఁగా 'గంగను గొనిన = గ్రహించిన = పొందిన' అని యర్థము. దీనికి 'గంగాకుండ' సంస్కృతీకరణము.

మఱల యుద్ధములు; 1031 సం॥ ప్రాంతమున రాజరాజనరేంద్రుడు మఱల, దమ్ముడు విజయాదిత్యునికి ఓడి, చోళదేశమునఁ కేగుట, మఱలఁ జోళులు దీకొనుటలు జరిగినవి. కర్ణాటకసోమేశ్వరుడు తండ్రికన్నఁ బరాక్రమశాలి. తండ్రికి విశ్రాంతి యొసఁగి రాజ్యభారమును దాను వహించి రాజధానిని, మాన్యభేటమునుండి కల్యాణమునకు మార్చి, దానిని గట్టుదిట్టము చేసెను. ఇది 1033 సం॥లో జరిగినది. 1042 సం॥లో 'రాజేంద్రచోళుడు' మరణించుటయు, 'రాజాధిరాజు' చక్రవర్తి యగుటయు 'జయసింహుడు' మరణించి 'అహవమల్లుడు' చక్రవర్తి యగుటయు సమకాలికసంధవములు కాఁగా మఱల యుద్ధములు ప్రారంభమైనవి. శత్రుభీతిచేత నిరువురును దమరాజధానులను గాపాడుకొను చుండిరి. అదే బిల్లాలుఁ దనెను—

“ప్రతిక్షణం జాళితమన్యునా రణే
ప్రయుక్త రక్షస్య నృపేణ మానినా।
న యస్య కక్షం శతమన్యురక్షితా
పురీ పురప్రాగ్రహరస్య గాహతే。”

(2 = 11)

దీనికి నాంధ్రబిల్లు జాలయనువాదము :—

క. ఆలమునఁ బ్రతిక్షణమును

జాళితమన్యుఁ డగుతేడు కాచుపురికి

నేలీలన్ బోటిఁ దలిర్పఁగఁ

జాలద శతమన్యురక్ష సౌ రగుపురమున్.

(2 = 12)

వేంగివిషయ మీట నరయఁ దగును. 1031 సం॥లో విజయాదిత్యుడు రాజరాజనరేంద్రునిఁ దఱిమి పట్టాభిషేకము చేసికొనెనుగదా. 1035సం॥లో మఱలఁ జోళులు వేంగినిఁ బట్టుకొనిరి. మఱల 1039 సం॥లోఁ జాళుక్యులు వారినిఁ దఱిమిరి. రాజరాజనరేంద్రుడు చోళదేశమునకుఁ బోయెను. మఱల 1042 సం॥ నాటికి వేంగికి వచ్చుటకుఁ బ్రయత్నించెను. 1044 సం॥ నాటికే గొప్పయుద్ధములు జరిగి వానిలో విక్రమాంకుఁడును, విష్ణువర్ధనవిజయాదిత్యుఁడును, తమ్ముడు జయసింహుఁడును బాల్గొన్న ట్లన్నది.

తండ్రిపట్టాభిషేకమునాటికే విక్రమాంకుఁడు సేనాపతి కాఁ దగినంతటి వయసువాడు. వానితమ్ముడు జయసింహుఁడుగూడ అట్టివాడే. నాటికే కల్యాణ కటకము నిర్మింపఁ బడినది. కాఁబట్టి 'క్రమాదసౌ' అన్నబిల్లు ఇవాక్యము నిలువదు.

(5) చిరకాలము పుత్రులు కలుగక సోమేశ్వరునికిఁ దవస్సుచేఁ దరమేశ్వరానుగ్రహమున మువ్వరు పుత్రులు పుట్టి రనియు, వారిలో నడిమివాడు గొప్పవాఁడగు నని యీశ్వరానుగ్రహ మనియు, బెద్దవానికి నద్భుతము లే దనియు బిల్లులుఁడు వ్రాసినవ్రాతలకును శాసనములలోనివిషయములకును సరివచ్చుట లేదు. అహవమల్లునికి రాజ్యమునకు వచ్చునాటికే నలువదియేండ్లకు మించిన వయసుగా నుండ, నాటికే యుద్ధవీరు లైనరెండవ-మూడవకుమారు లుండ, వీరు అహవమల్లునిరాజ్యాధిరోహణానంతరము చిరకాలము పుట్టక తర్వాత పుట్టి రనుట అసత్యము.

“విజిత్య సర్వాః కుకుభః స భార్గవ

ప్రచక్షకోదక్షపరిశ్రమో నృప॥

ఉవాచ తత్రార్థితాని పూరయన్

ఫలం హి పాత్రప్రతిపాదనం శ్రియః॥ (2 = 26)

దీనికి నాంధ్రబిల్లాబులయనువాదము :—

ఉ. అప్రతిమానచాపవిభవాఽయతభార్గవుః బోలుపార్థివుం
దప్రతివీరుఁ దై దిశల నాటి జయించి పురిన్ వసించి య
ర్థిప్రకరార్థకోటిఁ గడుఁ బ్రీతినిఁ బూరణ సేసెఁగాదె; పా
త్రప్రతిపాదనంబు ధర ధన్యతఁ గూర్చు నపారలక్ష్మికీ॥

(2 = 23)

“జగత్యనర్హేష సమస్తవస్తుషు

క్షీతీశ్వరః పాదతలే స్థితేష్వపి।

అభూద్వి నా పుత్రముఖేందుదర్శనం

ప్రభాతనీలోత్పలదీనలోచనః॥” (2 = 27)

దీనికి నాంధ్రబిల్లాబులయనువాదము :—

చ. ధరణి ననర్హ వస్తునముదాయములెల్లఁ దమంత వచ్చి యా
ధరణిపుపాదమూలమునఁ దద్వశతాస్థితి నొప్పు చుండినన్
వరసుతుమోముచందురుప్రభన్ గన లేనివిభుండు దోచె నాఁ
దరయఁ బ్రభాతనీలకుముదాయితదీనవిలోచనుండుగాన్,

(2 = 24)

ఇదంతయు బిల్లాబునికవిత్వము. ఆహవమల్లునికి రారా పిరువదియైదేండ్లఁ
ప్రాయమునకే పుత్రులు ఒకరివెంట నొకరు ఎక్కువ వయోవ్యత్యాసము లేకయే
పుట్టినట్లున్నాడు.

పుత్రులు కలుగుటకు మునుపే ఆహవమల్లుఁడు మహాజేత యైచక్రవర్తిగాఁ
దాలించు చుండె నని బిల్లాబుఁడు. కావ్యార్థమునకు, దైవనిర్ణయమునకుఁ బ్రాశస్త్య
మిచ్చుటకుఁ గల్పించినాఁడు. యువరాజుగా నాహవమల్లుఁడు చేసినయుద్ధములు
కలపుకాని మాళవ-దాహళ-చోళ-దివిజయము లన్నియు, రాజై, తన పట్టాది
షేకమునాటికే పెద్ద పెరిగి చేతికి నందినకుమారులతోఁ గలిసి అర్జించినవే
యని చరిత్ర తెలుపు చున్నది.

(6) ఆహవమల్లుఁడు తనరెండవకుమారునిఁగాని మూడవవానిఁగాని నియో
గింపక, పెద్దకుమారునే రెండవసోమేశ్వరుని, అదినుండియు యుద్ధములకుఁ
దంపక, రాజరానీరక్షణార్థము నియోగించు చుండెను. పైనఁ జూచిన ‘ప్రతిక్షణం’
అనుశ్లోకమువలన రాజరానీ రక్షణవశ్యకత యంతంత గా దని తెలియు చున్నది.
పైఁగా, యువరా జనునది యీకాలమున నొకపదవిగాను నందులకు రాజకుమారుడే.
కాక తదితరులుగూడ నియుక్తు లగుచుండి రనియుఁ దెలియు చున్నది. శ్రీ. ౪.
1044 సం॥ లో ‘శోభనరసు’ అనునతఁడు ‘వేంగీపురవశేష్యుఁ’ డను బిరుద
మును ధరించి యున్నాఁడు. రెండవసోమేశ్వరుఁడు అటుతర్వాత 1049 సం॥లో
నీబిరుదేకాక ‘భువనైకమల్లుఁ’ డనుబిరుదునుగూడ ధరించుటచే, దండ్రితేతఁ
దర్వాతిరాజుగా నుద్దిష్టుఁ డని తెలియు చున్నది. విక్రమాదిత్యుఁడు ‘విభువనమల్లు’
బిరుదమును పట్టాభిషేకకాలమున ధరించినాఁడు.

రాజరానీనగరరక్షణము ఈకాలమునఁ జాల ముఖ్యము. లెక్క లేనిసేనా
పతులతోఁ గలిసి పోరాడుట అంత గొప్ప కాదు. చోళరాజులు రాజరానిని దూర
ముగా మార్చుకొనుటయే యిందులకు దార్కాణ. ఇంచుమించుగా శ్రీ. ౪. 1044
1045 సం॥ ప్రాంతములకు భోజరాజుకూడఁ దనరాజరానిని ఉజ్జయినినుండి
నూతనముగా నిర్మించిన‘దారా’నగరమునకు మార్చుకొనెను. అట్లు దూరము
పోయియు శ్రీ. ౪. 1049 సం॥ ప్రాంతమునఁ జోళులు కల్యాణకటకమును
దగులఁ బెట్టిరి. అందులకు బదులు చాళుక్యులు కాంచీనగరము, ఉజ్జయిని, ఉద
యపురము, దారానగరము, మున్నగువానిని దగులఁ బెట్టిరి. కల్యాణకటకరక్షణము
కన్న వేంగీపురమునకుఁ జోళులను రానీయక యుండుటయే చాల ముఖ్యముగాఁ
గనఁ బడు చున్నది. అదట నతిసమర్థులు ఉండ వలసి యుండెను. 1044సం॥లో
‘శోభనరసు’ అట్టివాఁడు, 1049 సం॥లో రెండవసోమేశ్వరుఁడు నట్టివాఁడే. ఎవరు
జయించినను నాయాప్రదేశములు శత్రుగతులు గా నీకుండ ‘గాపాడుకొనుట

గొప్పపని. అట్టిసమర్థుడుగావుననే రెండవసోముని దండ్రీ యెచ్చటను యుద్ధములకు రానీయక రాజదానీరక్షణార్థమే నియోగించు చుండె ననుట విదితము.

(7) తృతీయసర్గలో వర్ణింపఁ బడినవిక్రమాదిత్యునివిజయము లన్నియు నాతఁ డొక్కఁడే సాధించినవి గావు. తండ్రీతోను, మంత్రి-సేనాపతి-సామంతాదులతోను మహాసైన్యము కదలి దిగ్విజయయాత్ర చేయఁగా వారితో విక్రమాదిత్యుఁడును ఐరావ్రమింప, శక్తిమంతుఁడైనరాజకుమారుఁడుగానఁ జోళరాజులు ఇతని నామధేయమును బలుమార్లు పేర్కొని యుండిరేకాని యావిజయములు అతఁ డొక్కఁడే సాధించినవి కావు. ఈకాలమున వేంగియే ప్రధానఫల మని తెలిసినది గదా ! మిగిలిన వన్నియు దాని ననుసరించినవి. రాజాధిరాజు, అతనితమ్ముఁడు రెండవరాజేంద్రుఁడు, అతనితమ్ముఁడు వీరరాజేంద్రుఁడును, వారిసామంత-మాండలిక-సేనాధిపతులును, రాజరాజనరేంద్రునికి వేంగిని సాధించుటకుఁ జేసిన మహాప్రయత్నము లేవియు 1049 సం॥ వఱకు నేమాత్రమును ఫలించినట్లు కానరాదు. కాని, చోళులకు సాయముగా భోజుఁడును రాహుళాధిపుఁడు కర్డుఁడును, అటు పడమటఁ గొంకణప్రాంతమువారును. ఇటు తూర్పునఁ జక్రకూటమువారును గల్యాణీవాళుక్కులకు నిరంతరము బాధ కలిగించు చుండిరి. సోమేశ్వరుఁడు ఒకవైపు వీరి నందరిని శిక్షించుచు వేంగికి రాజరాజనరేంద్రుని రా నీయక యడ్డుచుండెను. మొదటఁ గావేరీ-తుంగభద్రాతీరములకుఁ బరిమిత మై యుండినయుద్ధరంగము అభిలఘారతవ్యాప్త మై, రాజు లందఱును, జోళమిత్రులును జాళుక్యమిత్రులునుగా, రెండుకక్ష లైరి.

ఇచ్చటఁ గాకతీయులయభివృద్ధి గమనింపఁ దగినది. ఆహమమల్లసోమేశ్వరుఁడు తూర్పున వేంగినుండికాని, చక్రకూటమునుండికాని, ప్రాగుదక్కిణమునుండికాని, ఉత్తరమునుండికాని శత్రువులు ఎత్తి రాకుండఁ గాకతీయులను ఆదరించి వారికి అనుమతాంతరాజ్యమును నిర్మించుకొనుట కవకాశ మిచ్చెను. కొంకణ-మాళవభూపతులు బలగర్వితు లై నందున వారిని శిక్షింప నాహమమల్లుఁడు గొప్ప సన్నాహముతో బయలుదేరెను (1049). కొంకణమునఁ గొంతసైన్యము నుంచి కాను భోజునిమీఁదికిఁ బోయెను. నూటముప్పదిమందిరాజులు కలిసి భోజుని ఎదిరించి రని 'మేరుతుంగవార్డు' 'ప్రబంధచింతామణి'లో వ్రాసియున్నాడు. నూటముప్పదిమంది పూర్తిగా లెక్కకు రాకపోయినను నాహమమల్లుఁడును, నాతని

సామంతులును, హయనల-కదంబ-వల్లవ-కాకతీయాదులును, బల్లిమమున గూర్జర-భీమాదులును జాలమంది కలిసి విద్యారీకుఁడు కవిపండితపోషకుఁడు నైనభోజు నెదిర్చినట్లు తెలియు చున్నది. భోజుఁడు కల్యాణీవాళుక్కులకు నింతటివైరి యైనందులకుఁ గారణము పూర్వపు'ముంజ-తైలవ'వైరమే నాఁడు ముంజ మహిషతియొక్క రక్తాంశులకీటమును జయించినవాళుక్కులు దానిని తమజయభేరికిఁ గట్టి తమయుద్ధప్రయాణములలో నాదంబరముగాఁ ద్రదర్శించు చుండిరి. దాని నెత్తెనను మఱలఁ బట్టుకొనుటకు భోజుడు పంపినరాజపుత్రులు ప్రయత్నించుచుండిరి. ఇట్టియుద్ధములలో నాహమమల్లుని సేనలు భోజునినగరములను దగులఁబెట్టినవి, భోజుఁడు ఎనుబదియేండ్లు దాటినవృద్ధుఁడు. అందఱతోను బోరాడుచుండి నదుమ నరిసారభేదులతో మరణించెను. చాళుక్యులు మాళవమును బట్టుకొని భోజునివంశస్థుని త మ్మాశ్రయించినవానిని మాళవమందుఁ ద్రతిష్ఠించిరి.

కాని, ఈపని యింతసులువుగా నెఱవేఱలేదు. చాళుక్యులు భోజుని ముట్టడించి యుండఁగాఁ జోళులు కల్యాణకటకమును దగులఁబెట్టెరిగదా ! ఈవార్త విని కొంకణమందలివాళుక్కుసేనాధిపతి బయలువెడలి వచ్చి కాంచీనగరమును దగులఁబెట్టెను. ఆహమమల్లుఁడును వెనుదిరిగెను, చోళరాజులు కల్యాణమునుండి చక్కని శిల్పిబంధములను హరించుకొని పోయిరి.

ఈసమయమున జరిగినయొకయాశ్చర్యకరమైనసంఘటనము ఏ దనఁగాఁ, జోళరాజులదోహిత్రుఁడు, రాజేంద్రచోళునియల్లుఁడు రాజరాజనరేంద్రుఁడు లెక్కలేనన్నిపర్యాయములు వదల్రభుఁడై, ఇత మార్గాంతరముఁ గానక 'నన్నయ'నీతి ప్రయోగమువలనఁ జాళుక్యులమైత్రిని నంపాదించి మఱల వేంగిని నొందెను. నన్నయ్యకు, వాణన-నారాయణభట్టు, కర్ణాటకమహామంత్రియొక్క బంధువు సహాధ్యాయి. అతనిని వేంగికి రాయబారిగాను బంధితుఁడుగాను దెచ్చుకొని, కర్ణాటకుల పక్షము చేరి, చోళులను వదలి, తనతొంటిస్వాతంత్ర్యమును వదలక రాజరాజనరేంద్రుఁడు నన్నయసాయముచే వేంగిని మఱల నొందెను. ఇదియు ఈ 1049-50 సంవత్సరములకాలమున జరిగినది. ఇదిమొదలు వదేండ్లు నిశ్చింతగా రాజనరేంద్రుఁడు 1061 సం॥ వఱకు, శత్రుబాధ లేక రాజ్య మేలెను. ఈ పదేండ్లలోనే ఆంధ్రమహాభారతరచనయు జరిగినది. ఎవనికొఱకుఁ దాము తరతరములుగాఁ బోరాడు చుండిరో యావిజయాదిత్యునికిఁ జాళుక్యులు తమకడనే

వదవుల నిచ్చిరి. చోళులతోడియుద్ధములు ముగియనందువలనను, వారు పగ పాధించు ప్రయత్నములతో నుండినందువలనను విజయాదిత్యుడు కర్ణాటకులకడనే యుండి యుద్ధములలోఁ బాల్గొను చుండెను. సోమేశ్వరుడు కర్ణాటకలకమును, రాజేంద్ర చోళుడు గంగైక్కిందచోళపురమును, భోజుడు ధారానగరమును నిర్మించు కొన్నట్లు రాజరాజనరేంద్రుడును రాజమహేంద్రపురమును గోదావరికిఁ దూర్పున శత్రువులకు దూరముగా నిర్మించుకొని అచ్చటనే యాంధ్రమహాభారతరచన చేయించెను.

ఎక్కడి మాళవము, ఎక్కడి దాహళము, ఎక్కడి కాంచీ-కల్యాణ-వేంగీపురములు. ఇవన్నియు నాడు ఈరాజులరచరంగము లై యుండఁ దిండిచెంత నుండి యితరులతోఁ గలిసి పోరాడినవాఁడేకాని విక్రమాంకుడు తా నొక్కడే యాస్థలములలోఁ దనపరాక్రమమును జూపినవాడు కాదు. చోళశాసనములలో 'చిక్కి, విశయాది'త్ర, శింగణ్ణా' అని విక్రమాంకుని, విష్ణువర్ధనవిజయాదిత్యుని, జయసింహుని గలిపియే పేర్కొను చుండిరి చోళులు. విక్రమాంకుడు శరణాగతుఁ డైన మాళవవంశిని రాజ్యమందుఁ బునఃప్రతిష్ఠితునిఁ జేయుటయు నీకాలము నాటిదే.

చోళరాజులకు యుద్ధపరాజయములకన్నఁ దమయల్లుడు శత్రువులతో నంది గావించుకొనుటయే పెద్ద రెబ్బగా నుండినది. ఈయవమానమును దాళఁ జాలక గొప్పసన్నాహముతోఁ జోళులు బయలుదేరి, కృష్ణ కువనది యైన 'హిరెహళ్యా' నదీతీరమున 'కొప్పం'అనుచోట (నేటికొప్పల్) క్రీ. శ. 1054 సం॥లో 'మొర యుద్ధ మొనర్పిరి. అందుఁ జోళరాజుధిరాజు ఏనుఁగుమీఁదనే చంపఁ బడెను. ఆతనితమ్ముడు రెండవరాజేంద్రుడు రచరంగమందే పట్టాభిషేకము చేసికొని యింటిదారి పట్టెను. తర్వాతఁ గొంతకాలము చోళులు చేయునది లేక ఊర కుండ వలసివపా రైరి. క్రీ. శ. 1059 సం॥ ప్రాంతమున ముఱలఁ దలయెత్త సాగిరి. ఈకాలమునఁ జాళుక్యవిక్రమాంకుడు గంగపాడినిఁ (నేటిమైసూరుతోఁ గలిసిన కోలారు రాజ్యమును) బాలించు చుండెను. చాళుక్యులకు నుత్తర-వర్మ-ప్రాగ్విజయ నుండి శత్రుభయము లే కుండెను. ఇట్టితరుణమునఁ జోళరాజు రెండవరాజేంద్రుడును, వానికుమారుడు రాజమహేంద్రుడును గంగపాడిమీఁద దాడి సలిపిరి. తర్వాతఁ జోళరా జైన వీరరాజేంద్రుడును ఈయుద్ధములలోఁ బాల్గొనెను. విక్రమాంకుడు తుంగభద్రాతీరమునకుఁ బారిపోయెను.

ఇందులకుఁ గారణము గొప్పదే. వేంగియందు రాజరాజనరేంద్రునికి నవ సానదశ. 1059 సం॥ నాటికి నన్నయ్య గలిచినాడు. 1061 సం॥లో రాజ నరేంద్రుడును బోయినాడు. విష్ణువర్ధనవిజయాదిత్యునికి వేంగిమీఁదనే కన్ను. రాజనరేంద్రునికుమారుడు రాజేంద్రుడు (బిల్లలుడు పేర్కొన్నరాజగుడు, తర్వాతఁ జోళ-వేంగీమండలములకు రెంటికిని అధిపతి యైనకులోత్తుంగచోళుడు) తనమేనమామలకడఁ జోళరాజ్యమందే యెదుగు చుండెను. విజయాదిత్యుడు అదను చూచి వేంగిని ఆక్రమించి తనకుమారునికి రెండవశక్తివర్మకు వేంగిని బద్దము కట్టెను. విక్రమాంకునికి నెంతటిశక్తి యుండినను విజయాదిత్యుడు కుడిభుజము, ఆతనిసాయము లేకపోయినందునఁ గాఁబోలుఁ జోళులు గంగపాడిని ఈకాలమున నవహరించిరి. మైసూరురాజ్యము విక్రమాంకునిబలహీనతచేతఁ జాళుక్యులు పోఁ గొట్టుకొనిరి.

కాని వేంగికిమాత్రము ఎట్టిభయమును లేదు. రెండవశక్తివర్మయుఁ జాళుక్యసైన్యములును గాపాడుచుండుటచేఁ జోళులు అంతదూరము పో లే కుండిరి. అందువలనను, చోళులను బైకి రా నీయక యుండుటకును, విజయాదిత్యుడు గంగ పాడి-నాళంబపాడిప్రాంతములకు వచ్చి చాళుక్యసైన్యములను నడప నారంభించెను. మొదటిపర్యాయము విజయాదిత్యునిసాయము లేక పోవుటచే, విక్ర మాంకుడు పరాజితుఁ దగుటయు, ముఱల విజయాదిత్యుడు వచ్చుటయుఁ జింతింపఁ దగినవిషయములు. అన్నకన్నను బరాక్రమశాలియే యైనను విక్ర మాంకుడు, బిల్లలుడు వర్ణించినంతటిపరాక్రమశాలిమాత్రము కాఁ దని తోచు చున్నది.

యుద్ధములు ముఱలఁ దీవ్రరూపమును ధరింప సాగినవి. రాజేంద్ర చోళునికుమారుడు రాజమహేంద్రుడు ఈసందర్భమున నెప్పుడో రణమరణము నందిన ట్లున్నాడు. వీరరాజేంద్రుడు వేంగిమీఁదికి విజృంభించెను. వేంగి స్వాధీనము కా లేదుకాని విజయాదిత్యునికుమారుడు రెండవశక్తివర్మ, బెజవాడకడ జరిగినయుద్ధమున నభిమన్యునివలెఁ బోరాడి మణించెను. క్రీ. శ. 1062-1063 సం॥ ప్రాంత మై యుండును. వీరరాజేంద్రుడు ఇంకను మీఁదికి రాక వెనుదిరుగ వలసినపరిస్థితి, ఆతనియన్న రాజేంద్రచోళునిమరణముచేతఁ గలిగినది. సందర్భములు విషమపరిణామము నందు చుండినవి. వేంగికిని చోళ

రాజ్యమునకును మార్గము కడవ-కర్నూలు-లేక యగ్గారిప్రాంతములనుండియేకాని నేటి మదరాసు-బెజవాడ మార్గము బొత్తిగా లేదు. కాబట్టి విజయాదిత్యుడు తన కుమారుడు గరించినను వేంగికి రాక, గంగపాడి-నాళంబంపాడి మార్గముల యందే యుండెను. కృష్ణా-తుంగభద్రాతీరములే శత్రుమార్గములు.

రాజధానికి వడివడిగా వచ్చినవీరరాజేంద్రుడు పట్టాభిషేకము చేసికొని, వెంటనే వేంగిమీదికి బయలుదేరెను; పరాక్రమశాలి గొప్పనన్నాహముతో 'కూడలనంగమ' మనుప్రదేశమునఁ జాళుక్యులతో మోరయుద్ధ మొనరించెను. విక్రమాంకుడును, వానితమ్ముడు జయసింహుడును రణభీరువు లై పారిపోయి రని చోళశాసనములు చెప్పు చున్నవి. ఇ దంతయు 1064 సం॥లో జరిగిన ట్లున్నది. వేంగియేమో స్వాధీనము కాలేదు. విజయాదిత్యుని శాసనములు వేంగి యందు క్రీ.శ. 1063, 1064, 1065 సం॥ ములలోఁ గలవు. చోళులకు మఱియొక దమయూరికిఁ బోవలసి వచ్చినది.

ఇందులకుఁ గారణము చాళుక్యులనీతిప్రయోగమే. 1064 సం॥లోఁ జోళు లను దండించుటకును, వారు గృహలోన్ముఖు లగుటకును నుపాయముగా నాహవ ముల్లుడు విజయాదిత్యుని దక్షిణదేశయాత్రకుఁ బంపెను. కూడలనంగమమందు విజయాదిత్యుడు కాన రాడు. ఈప్రయోగముచేతఁ జోళులు వెనుదిరుగఁగానే వారిని మార్గములో 'ప్రాతపి'రాజును, దాదానగరజననాథునితమ్ముడును ఎదిరించిరి. చాళుక్యమిత్రు లైనసాంధ్యులును జోళులమీదికి ఎత్తివచ్చిరి. ఈనందర్పమునఁ జోళులను ఆహవమల్లుడు ఎక్కడనో పేరు చెప్పనినదీతీరమున నోడించెను.

విజయాదిత్యునికృషిచేత 1067 సం॥ వఱకుఁ జోళు లూరకుండి మఱి ఎత్తివచ్చిరి. విజయాదిత్యుడు బలవంతుడేకాక చాళుక్యస్తోమేశ్వరునికిఁ దాను 'గుమారుడ' నని (అధిమానముచేత) చెప్పికొని యున్నాడు. ఇచ్చట మఱి సూతనవరిదామములు కలిగినవి. ఆహవమల్లునికిఁ జరమకాలము సమీపించు చుండినది. వీరరాజేంద్రుడు తన 'మణిమంగళ' శాసనమునఁ జాళుక్యచక్రవర్తి, కానును, దనకుమారులును నోడిపోయినయవమానమును బోఁ గొట్టుకొనఁ గోరి తన్నుయుద్ధమునకు ఆకూడలనంగమప్రదేశమునకే, 'గంగాకేత'దనుదూతముఖ మునఁ బిలిచె ననియు, దాను బోయి నెలదినము లుండినను నాహవమల్లుడు రా లే దనియు-నింకను వివరములు వ్రాసి-చాళుక్యవీరులు పారిపోఁగాఁ దాను జయించినట్లు

చెప్పికొని యున్నాడు. ఇది యెంతవఱకు నిజమోకాని దీనినిగుఱించి చాళుక్య శాసనములుగాని, విక్రమాంకదేవచరితముగాని యేమియుఁ జెప్పవు.

(8) నల్లవ సర్గములో ఆహవమల్లునియవసాకాలము, విక్రమాదిత్యుని యనంతరదిగ్విజయములును, నాతఁడు తండ్రిమరణానంతరము మఱియొక గల్యాణ కటకమునకు వచ్చి కొన్నా కుండి యన్నదుష్ప్రవర్తనను సహింప లేక బయలు దేరుటయు వర్ణింపఁ బడినవి. వీనినత్యాసత్యముల నరయ వలయును.

విజయాదిత్యుడు దక్షిణమునకుఁ బోయి వచ్చి వేంగియందు ఎదురు లేని ప్రభువుగా నున్నాడు. 1067 సం॥లో నాహవమల్లుడు కాలిపాకప్రాంతమున నున్నాడు. ఇతఁ డేల వీరరాజేంద్రుని మఱియొద్దమునకుఁ దిరిచెనో, పిలిచియు నేల రాలేదో, ఇ దెంతవఱకు నిజమో కాని. యీకాలపుసంభవములు చాల వడి వడిగా జరిగి పోయినవి. ఆశ్చర్యకరము లైనచూర్పులుకూడ వచ్చినవి. ఆహవమల్లుడు పిలిచియు రానందునఁ గాండై (కందనవోలు = కర్నూలు) అనుచోట నెలదినము లుండి, రట్టపాడిని (కన్నడరాజ్యమును) జయించి, తుంగ భద్రాతీరమున జయస్తంభము నాటి, 'వేంగిని జయింపక వెను దిరుగను' అని ప్రతిజ్ఞ చేసి, కృష్ణను దాటి, బెజవాడసమీపమునఁ జాళుక్యులపై న్యములను ఓడించి, యటనుండి గోదావరిని దాటి కళింగ-చక్రకూటములకుఁ బోయి, వేంగినిఁ బూర్తిగా (నలువైపుల) జయించి, తనకుఁ బాదాఽక్రాంతుఁ డైనవిజయాదిత్యు నికి వేంగిని ఇచ్చి, గంగాకుండపట్టణమునకుఁ దాను పోయినట్లు వీరరాజేంద్రుడు చెప్పికొని యున్నాడు. చక్రకూటము ఈకాలమునకుఁ జాలప్రాముఖ్యము నంది యుండినది. ఈకాలముననే రాజరాజనరేంద్రునికుమారుడు, రాజిగుడు, వీరరాజేంద్రు నితోఁ జక్రకూటప్రభువు దాదావర్షుని జయించి, వానికడనుండి ఏనుఁగులను గప్ప ముగా గ్రహించి, చాళుక్యపై న్యములను, విక్రమాదిత్యుని నెదుర్కొని యుద్ధ మొన రించినట్లు తెలియు చున్నది.

ఇ వన్నియు నేకకాలమందు జరిగినవి కావు. 1067 సం॥ సెప్టెంబరులో వీరరాజేంద్రుడు రెండవమాటు తుంగభద్రాతీరమునకు రాగా నాహవమల్లుడు కాలిపాకకడ నుండెనుగదా! అటువెనుక, తీరనివ్యాధి పట్టుకొనఁగా నాహవమల్లుడు 1068 సం॥ మార్చి 29వ తారీఖునఁ దుంగభద్రలో మునిగి మంత్రపూర్వక ముగా శివైక్యము నందెను. ఈకాలమున వీరరాజేంద్రుఁ డింకను వేంగీప్రాంతమున

నుండెను. గాఢోయ. విజయాదిత్యుడు చాళుక్యులబలము తగ్గిన దని తలంచెను. లేక రాజనీతిప్రయోగమో తెలియదు. వీరరాజేంద్రునితో జరిమి చేసికొని వేంగిని గాపాడుకొనెను. రాజిగుడు ఎద్దులనుండెను తెలియదు. అహవమల్లుడు ఇంకను జీవించి యుండగానే విక్రమాంకుడును వానితమ్ముడును దక్షిణ దిగ్విజయమునకు బయలుదేరి అంతయుఁ బూర్తి గావించుకొని మఱి తుంగ భద్రాతీరమునకు వచ్చినపుడు తండ్రిమరణవార్త వినిరట. దీనింబట్టి చూడ అహవ మల్లుడు కాను ఒకపాటిఅరోగ్యమున నుండినప్పుడే, చక్రకూటమున రాజిగునితో యుద్ధ మొనరించినవిక్రమాంకుని, ఈపర్యాయము దక్షిణదిగ్విజయమునకుఁ బంపిన ట్లున్నాడు. వెంటనే రాజిగునిఁ జక్రకూటముననే వదలి వీరరాజేంద్రుడు వేంగికి వచ్చి, విజయాదిత్యునితో, అత్యగౌరవభంగము గాకుండ, నంది చేసి కొని మఱియినాడు. ఇంతలో నాహవమల్లునిమరణము, భువనైకమల్లునిపట్టాభి షేకము, విక్రమాంకుడు వెను దిరిగి తుంగభద్రాతీరమునఁ దండ్రిమరణ వార్తను వినుటయు జరిగి యుండును. విజయాదిత్య-విక్రమాదిత్యులు కలిసియే యుండువారు. 1063 సం॥లో గంగపాడి (మైసూరు) చోళులవశ మైనది మొదలు కలసి యుండుట కవకాశములు లేక పోయినవి. కావుననే గంగపాడి పరాజయానంతరము విక్రమాంకుడును జయసింహుడును జట్టు వీడక యుండిరి.

విజయాదిత్యుడు యుద్ధవీరుడేకాక. రాజనీతికుశలుడు. చోళులు పూర్తిగా జయించినయెడల వేంగి రాజిగునిదే యగును. కాని వారికి జయించి నిలుపుకొను శక్తి యుండెను లేదో! రాజిగుఁ డింకను చిన్నవాడు. పైగా రెండవశక్తివర్మమరణా నంతరము విజయాదిత్యునికి రాజిగుఁడే వారసు. తానును బెద్దవాఁడైనాడు. అహవమల్లుడును వృద్ధుడు. ఎందులకైన మంచి దని, మునుపు రాజ సరేంద్రుడు తటాలున శత్రువులను మిత్రులనుగా మార్చుకొన్నట్లు, తానును ఇప్పుడు అపనియే చేసినాడు. రాజిగుడును, దర్వాతఁ దినతండ్రితో నంది చేసి కొని వేంగియందు జీవితాంతము పరిపాలింపనిచ్చినట్లు శాసనములే కలవు. కాఁబట్టి ఇదంతయు విజయాదిత్య - రాజిగ - వీరరాజేంద్రు లొప్పియే చేసికొన్నవిర్పాటుగా నుండును.

విక్రమాంకుడు దక్షిణదిగ్విజయము ముగించుకొని వచ్చునప్పటికి ఇన్ని మార్పులు - తండ్రిమరణము, అన్న రాజ్యమునకు వచ్చుట, చోళులయాది

శ్యము, అంతటిప్రాతమిత్రుడు వేంగీమండలేశ్వరుడు విజయాదిత్యుడు చోళ మిత్రుఁ డగుట. ఇప్పుడు తా నేమి చేయఁ దగు ననునది పెద్దనమస్యగా నుండి యుండును. గత్యంతరము లేనందునఁ గల్యాణకటకమునకే పోయెను. అన్న రెండవసోమేశ్వరుడు ఎదురు వచ్చి చోళుని పోయి అదరించెను.

(9) భువనైకమల్లునిరాజ్యాధిరోహణము శ్రీ. ౪. 1068 ఏప్రిలు 11వ తారీఖునఁ, దండ్రి గతించినపడునై దవదినమున, జరిగినది. తత్క్షణమే క్రొత్తరాజు నున్నూరించుట సుకర మని వీరరాజేంద్రుడు దండెత్తి వచ్చెనుగాని గుత్తికడ చాళుక్యులు ఎదుర్కొని తలుముఁ గొట్టిరి. వెంటనే వీరరాజేంద్రుడు అ మార్గము వదలి కంపిలినిఁ దగులఁబెట్టి చక్రకూటమునకుఁ దోయి అచటఁ గా పుండిన చాళుక్యసైన్యమును దాఁకెను. అటనుండి కర్ణాటకులను జయింప లేక వెనుదిరిగెను. ఇట భువనైకమల్లుడు యుద్ధమునందును రాజ్యరక్షణమందును సమర్థుఁడుగానే కనఁ బడు చున్నాడు.

ఇటుతర్వాతనే విక్రమాంకుడు నగరమునకు వచ్చుటయు, నన్న నాద రించుటయు జరిగినవి. శ్రీ. ౪. 1068 సం॥ నాటికే విక్రమాంకుడు ఇంటిలో నన్నతో నున్నాడు. అప్పుడు తండ్రి మరణించినరెండవనెల. అటువెనకనే భువనైకమల్లుడు, తమ్మునితో సంప్రతించికాఁబోలుఁ జోళులు ఎత్తి రాకుండు నట్లు నడిమిరాజ్యమును బంచి యిచ్చినాడు. తనప్రదానసహాయకునికి లక్షణ దండనాథునికి 'బనవాసి'రాజ్యమును, నొకంబపాడి - సిందవాడి' రాజ్యములను దమ్ముడు జయసింహునికిని. అలంపురమునుండి యుండుకర్ణాటకప్రాంతీయ రాజ్యము నంతటిని విక్రమాదిత్యునికిని నిచ్చి, చోళులు ఏమార్గమునుండియుఁ బ్రవేశించుటకు నందు లేకుండఁ జేసెనట. గుత్తికోటను బాగు చేయించి యచ్చట గొప్పబలగము నుంచెను. భువనకైమల్లసోమేశ్వరునిమొదటిశాసనమందే, రాజ్య మందు నందఱకన్నఁ దాను గొప్పవాఁ డనియుఁ దనకుఁ దర్వాత విక్రమాంకుఁ డనియు నాతనికినిఁ దర్వాత జయసింహుఁ డనియుఁ దమకు మువ్వరకును దర్వాత లక్షణదండనాథుఁ డనియు గొప్పగాఁ జెప్పికొన్నాడు. ఈయేర్పాటు లన్నియు శ్రీ ౪. 1068 సం॥ జూనునెలకుఁ జేయఁ బడినవి.

విక్రమాంకుడు అటువెనుకఁ గొంతకాలమునకు. అసంవత్సరమే, తిరుగఁ బడి చోళరాజుతో నంది కుదుర్చుకొన్న ట్లున్నాడు. అన్నక్రింద దాను బాలకుఁడుగా

నుండినట్లు ఎక్కడను నితనికాసనములు లేవు. తమ్ముడు జయసింహుడు 1070 సం॥ జూనువటకుఁ బెద్దన్నకు సామంతుడు. చోళరాజు వీరరాజేంద్రుడు 1069 సం॥లోనే తాను విక్రమాంకునికి సతనియన్న రాజ్యమును జయించి యిచ్చినట్లు చెప్పికొని యున్నాడు. కాగా, మొదటికొన్ని నెలలలోనే విక్రమాంకుడు చోళరాజుతోను, గొంకజయకేశితోను గుర్రు చేసి యన్నకు నెదురు దిరిగెను. కాని తనరాజ్యమందుఁ దుంగభద్రాతీరమందే యతఁ డుండెను. క్రమముగా చిలగము కూర్చుకొని, చాలమంది విక్రమాంకునిపక్షము చేరగా, అది చూచి జయసింహుడు కొన్ని నెలలతర్వాత విక్రమాంకునితోఁ జేరెను బిల్లులుని వ్రాత - విక్రమాంక - జయసింహులు ఏకకాలమునఁ దిరుగఁబడి కల్యాణకటకమునుండి వెడలిపోయి ధనుట అసత్యము. అందులకు నింకను బ్రదికకారణములు నాటి సందర్భములే.

క్రీ. శ. 1069 సం॥లోనే విక్రమాంక - వీరరాజేంద్రులకు సంది కుదిరినది. తత్ఫలితముగాఁ జోళరాజు విక్రమాంకునికిఁ దనకుమార్తె నిచ్చి తుంగభద్రాతీరమందే పెండ్లి చేసి తనరాజ్యమునకుఁ బోయి యాకస్మికముగా మరణించెను. వెంటనే విక్రమాంకుడు చోళదేశమునకుఁ బోయి, యదటిశత్రువర్గమును జయించి తన బావమఱుదిని అధిరాజేంద్రుని రాజ్యమందు స్థాపించి, నెలదినములు గంగై క్కొండ చోళపురమున నుండి వెనుదిరిగెను. ఇంతలో వేంగిని రాజిగుఁడు, తనమేన మామ విక్రమాదిత్యునిపక్షము చేరినందువలనఁగాఁబోయి, దటాలున వేంగినిఁ దినరంద్రీ విజయాదిత్యునికడనుండి నాచికొని వేంగిప్రభువుగా 1070 సం॥ జూనునెలలోఁ బట్టాభిషేకము చేసికొనెను. విజయాదిత్యుడు కళింగములోఁ దలచాయ కొనెను. చోళదేశమందు విక్రమాంకునిదే జయింపఁ బడినవారు రాజిగునిమిత్రులు. రాజిగుఁడు ఎక్కువకాలము తమిళదేశ మందే యుండినవాఁడుగదా ! ఒకనెలదినములు పరిపాలించెనో లేదో అధిరాజేంద్రునిఁ గడతేర్చి రాజిగుఁడు 1070లోనే చోళ చక్రవర్తి యాయెను.

ఇప్పుట మఱియొక చిత్రము. ఈకాలపుసందర్భములు గందరగోళముగా నున్నవి. తారీఖులచేత విడఁ దీసి చిక్కు లేకుండ విషయమును అనుభూర్విగాఁ జెప్పుట కొంత దుష్కరము. కాని, కొన్ని ప్రధానాంశములను గ్రహింప వచ్చును. విక్రమాంకుడు అన్నకు నెదురుదిరిగి తనమేనమామతోఁ జేరఁగానే రాజిగుఁడు, (బిల్లులుఁడు చెప్పినట్లు) రెండవసోమేశ్వరునితో సంది కుదుర్చుకొని, కల్యాణి

చాళుక్యులచిలముతో వేంగిని గ్రహించినాఁడు. ఇంతలో మేనమామ గతించి యాతని కుమారుడు రాజు కాఁగాఁ, తినరంద్రీతో మఱి సంది కుదుర్చుకొని, ఆయన జీవితాంతము వేంగియందుఁ బాలకుఁడుగా నుండునట్లు నిర్ణయించి తాను జోళసింహు సనమును బట్టుకొని 'ఉభయకులోత్తుంగు' ధనువిరుడును ధరించి తంద్రీరాజ్య మునకును మామరాజ్యమునకును సదిపతి నని ప్రకటించుకొనెను.

ఇప్పుడు విక్రమాంకునిది విషమపరిస్థితి. తాను ఏకాకి యైనాఁడు. కాని, తుంగభద్రాతీరమును వదలక గంగపాదీని గుత్తిప్రాంతమును స్వాధీనము చేసి కొనెను. జయసింహుడు 1070 సం॥ జూలై వటకుఁ బెద్దన్నకు సామంతుడుగా నుండినవాఁడు, అటుతర్వాతఁ జిన్నన్నతోఁ జేరినాఁడు. 1071 సం॥ నాటికి విక్రమాంకుడు 'త్రిభువనమల్ల'దిరుదముతో నున్నాఁడు. ఈకాలమున విక్రమాంక - జయసింహులమీఁదికి భువనైకమల్లుఁడు సైన్యములను బంపి యుండును. రెండవ సోమేశ్వరునిరాజ్యకాలము క్రీ. శ. 1076 సం॥ వటకును నడచినందువలన నాతేంద్రు విక్రమాంకుడు అన్నతోఁ బోరాడి యున్నాఁడు. కాని, ఈయాతేంద్ర కాలము ప్రయత్నములతో సరిపోయినది. మొదట 1071 సం॥ లో విక్రమాంకుని ప్రయత్నములు ఫలించ లేదు. రాజిగునిచిలముచేత సోమేశ్వరుఁడు విక్రమాంకునిఁ దాక్కరికముగా నాఁపఁ గలిగెను. కడప, కర్నూలు, బళ్ళారి, అనంతపురము లలోఁ గొంత, మైసూరులోఁ గొంతయు విక్రమాదిత్యునియధీనమున నుండినవి. వేంగి - చోళసామ్రాజ్యములు రెండును రాజిగునియధీనములు.

1075లో విక్రమాంకునికి నవకాశము దొఱకినది. సింహళ - పాండులను జోళులమీఁదికి ఎవకొల్పెను. చేదిరా జగుయశశక్తుని వేంగిమీఁదికి 1072-73 సం॥ లో రెచ్చగొట్టి గోదావరికిఁ జైనుండి అన్నకు (విజయా దితుడు) సాయము రాసీయక అరికట్టెను. కళింగులతో మైత్రి నెరపెను. 1075 సం॥లో విజయాదిత్యుడు వేంగిలో మరణించెను. రాజిగుఁడు దానిని గాపాడుకొనుటకుఁ దనకుమారుల నచటికిఁ బంపియు దక్షిణమున సింహళ - పాండులబాధను దప్పించుకొనుచు నుండియు రెండవసోమునికి సాయముగా సైన్యమును బంపెను. కాని, ప్రయోజనము లేకపోయినది. మొదటఁ జోళులతోనే విక్రమాంకునికి యుద్ధ మాయెను. చోళులసాయముతోఁ జాళుక్యులు గంగపాదీని స్వాధీనముఁ జేసికొన సాగిరి. చివరవాసికూడ పోయినది. ఇట్లు చోళులతో యుద్ధ

మొనరించు చుండినవిక్రమాంకుని, నన్న భవనైకమల్లుడు పైనుండి వచ్చి తాకెను. తుంగభద్రాతీరమే రణరంగము. దీనిలో దురదృష్టముచేత పోమేశ్వరుడు విక్రమాంకునిచేతఁ జిక్కి బంది యాయెను. ఇతఁ జేయునది లేదు. రాజిగుడు వెనుదిరిగెను. కాని, గంగపాడి, నొశంబపాడి మున్నగురాజ్యములు చోళులకే దక్కినవి. క్రీ.శ. 1076 సం॥ ఫిబ్రవరినెల 11వతారీఖున విక్రమాంకుడు చాళుక్యచక్రవర్తిగాఁ బట్టాభిషేకము చేసికొనెను. అంతటిపరమధార్మికుడు అన్నకు ఎట్టిమర్యాద చేసెనో తెలియదు. తమ్ముని జయసింహుని యవరాజుఁ జేసెను.

విక్రమాంకుడు తాను రా జగుచునే తనపేరట నొకశకమును, 'జాళుక్య విక్రమ'శకమును స్థాపించెను.

(10) తర్వాతఁ గొన్నాళ్లకు విక్రమాంకు మఱల నొకపర్యాయము చోళ రాజును జయించె నని బిల్లులుఁడు వ్రాసెను. కాని, యిది పెద్దవిజయము కాదు. వనవాసిని జయించి దానికి జయసింహుని నధిపతిఁ గావించినాడు. జయసింహుడు చాలవఱకుఁ జాట్టుపల్ల రాజ్యములను మఱలఁ జోళులనుండి గ్రహించినట్లే యున్నాడు. వనవాసియేకాక గంగపాడికూడ స్వాధీన మైనది. వేంగిమీఁదికిఁ దోవఁ బ్రయత్నించెను. సార్వభౌమ లేదు. విక్రమాంకుడు పాండ్యసింహాళ్యులను గుఱోత్తుంగ చోళ రాజిగునిమీఁదికి రేపి వారిని ఆతఁడు దండించులోపల నీప్రయత్నములు చేసినట్లున్నాడు ఇ వన్నియు క్రీ.శ. 1080 సం॥కు ముందే జరిగినవి. ఇందులో మఱలఁ జోళరాజిగుడు జయసింహునితోఁ గుట్ర సాగించినట్లు తెలియు చున్నది. జయసింహునికాననములు 1080 సం॥కుఁ దర్వాతఁ గాన రానందున, మొదటి నాలుగేండ్లలోనే యాతనితిరుగుబాటు జరిగి యుండ వలెను. అటుతర్వాత జయ సింహునిమాట లేదు. అతనిని విక్రమాంకుడు మన్నించె నన్నది యెంతవఱకు నిజమో తెలియదు.

ఇది ౧౫వనర్గములో వర్ణితము. ఈనడుమ 'చందలదేవీ'న్వయంవరాఽదిక ములు వర్ణితములు. క్రీ.శ. 1084సం॥లో విక్రమాదిత్యుడు తనతోఁ జోళులు యుద్ధమునకు రాక యున్నా రని యనుటచేత నీయుద్ధాఽదులు నాటితో నిలిచినట్లున్నవి. వేంగియుఁ జోళులచేతయందే యుండినది. కుఱోత్తుంగ రాజేంద్రచోళుడు జీవించి యుండినంతకాలము విక్రమాంకునికి వేంగియందుఁ బ్రవేశము దొలక లేదు.

(11) ఇతను మిగిలి యుండునది చోళరాజుతోదికదపటియుద్ధము. ఇది 17వనర్గములోఁ గలదు. విక్రమాంకుడు క్రీ.శ. 1076 సం॥ ప్రారంభమునుండి 1126సం॥ చివరివఱకు ఏఁదియేండ్లు పాలించినాడు. క్రీ.శ. 1084సం॥కుఁ దర్వాతఁ బశ్చిమచాళుక్యులకు వేంగిలో యుద్ధప్రసక్తి రాలేదు అంతవఱకు నుండినకుఱోత్తుంగునిరాజప్రతినిధులు బలహీనులు. 'చోడగంగ' దనుకుమారుడు 1084 సం॥లో వేంగికి రాజప్రతినిధి యగుటయు జయసింహునితిరుగుబాటు అణవఁ బడుటయు నైనతర్వాత సంతయు కాంచినినది. కుఱోత్తుంగునిచివరి దినములలో మఱలఁ జాళుక్యసైన్యములు వేంగినిఁ దాక నారంభించినవి. కుమార తైలపుఁడు 1110-1113సం॥ నడుమ తాకెను. ఇందువలన నెక్కువప్రయోజనము లేదు. కాని, 1118సం॥లోఁ బశ్చిమచాళుక్యులు వేంగిని జయించి 1131సం॥ వఱకుఁ దమయధీనమం దుంచుకొనిరి. త్రికళింగములుకూడ వీరికి స్వాధీనము లైనవి. చోళరాజప్రతినిధి, రాజపుత్రుఁడు పరాంతకుఁడు నిలువ లేక పాటిపోఁగాఁ జాళుక్యసైన్యములు కంచివఱకు వెండించి ఆక్రమించినవి. కంచిలోఁ గొన్నాళ్లుండి విక్రమాంకుడు మఱలె నని బిల్లులుఁడు వ్రాసినది సత్యమే. నెల్లూరినిఁ జోళరాజులు కంచితోఁ గలిపి నెల్లూరిరాజ్యమును బాలించుటకుఁ బునాదులు ఈకాలమున వారు విక్రమాదిత్యునిసామంతులుగా నుండఁగా, నేర్పడినవే.

సంస్కృతవాఙ్మయమునందుఁ బ్రత్యేకముగాఁ జరిత్ర యనఁ దగినకావ్యము లేదు. చారిత్రికజ్ఞానము లేక కాదు. ఇతిహాస-పురాణములు, రాజవంశాఽవళులు, పంచాంగగణనము, వివిధశక్తిములు, పౌర్వాపర్యజ్ఞానము, కృతయుగాఽది విధజనము ఇవన్నియు లేకపోలేదు. ఆధునికులదృష్టిలోనికాలమానవివరములు కానరావు. దేశము ఆసేతుహిమాచలము అతివిశాల మగుటచేత జనులజీవితము లలో విశ్రాంతి లేక యెంతో కాలగర్భమున లీన మై పోయినందున 'మనకుఁ దెలియుట లేదు.

కాని, యనాదినుండియుఁ గావ్యగుణములు పెంపొంది అన్నివిషయములను హృదయాఽహ్లాదకరముగా వర్ణించుట యేర్పడి, సగర్భవత్తైలాఽదివిధజన మేర్పడి యొకరపువక్కణ హృదయములలోఁ గుడురుకొన్నది ఎంతటిచరిత్ర నైనను నీవక్కణ యధఃకరించినది. చారిత్రికవిషయముల వితివృత్తములుగా గ్రహించినవారుగూడ నీతిబోధకౌఱకు నాయకునిలోనిదోషములను బరిహరించియో,

యన్యథా కల్పించియో రచించనప్రదాయ మేర్పడినది. చరిత్ర యిట్టిరచనను సహించదు. నాయకా - నాయకులదోషముల నెంతవిశదముగా వ్యక్తీకరించిన నంతమందిరి చరిత్రకు. అప్పుట మైనవాస్తవకథనము చరిత్రము. నాటకాదులలోఁ బ్రతినాయకునిఁ జాల దోషిగా వర్ణించుటగూడఁ జరిత్ర సహించదు. కావ్యగుణములు బొత్తిగా లేకపోవుటయే చరిత్రలోనియుత్తమగుణము. కావున విక్రమాంక చరితాదులు చరిత్ర కాఁ జాలవు.

ఇట్లు విక్రమాంకదేవచరిత్రమందలివిషయములకుఁ జారిత్రికవిషయములను బోల్చినయెడల వాస్తవము స్ఫురించు చున్నది. బిల్హణుడు ఇచ్చటఁ గావ్యోపసంహార మొనరించి పుత్రోదయాదుకములను వర్ణించినాడు. కాని, నాటికే పెద్ద పెరిగినకుమారత్వైలప-సోమేశ్వరాదులు కనఁ బడుచున్నారు. బిల్హణుడు రాజతరంగిణీకారునివంటివాఁడు కాఁడు చరిత్ర వ్రాయుట ఆతనియుద్దేశమున్ను గాదు. మనచారిత్రికకావ్యము లేవియుఁ జరిత్రలుగాఁ దినిగి రావు. ప్రభువును స్తుతించుటయు, నందుఁ గావ్యగుణములను జొప్పించుటయు, బ్రభువుయొక్క దోషములను బూర్తిగాఁ గప్పిపుచ్చి యతనిని ధర్మరాజుగా వర్ణించుటయే బిల్హణునియుద్దేశము. అతఁడు కావ్యమును వ్రాసి కృతకృత్యుఁడైనాఁడు. ఈభావమే యాతనిచివరియాశ్వాసమందలి ఆత్మకథలోఁ గాన నగు చున్నది. చాళుక్యవిక్రమాదిత్యునిపరిపాలన సర్వదక్షిణాపథపర్యాప్త మైయుండి యాతనిసామంతులుగాఁ గాకతీయులు, హొయసలులు, యాదవులు, శిలాహారులు మున్నగువా రెందఱో కనఁపడు చున్నారు. రాణులు పలువురు. కాని, యావివరములు కావ్యమునకు అనవసరములు.

ఈచరిత్ర మంతయు నాకు నొకచోట దొరిక లేదు. చిరకాలముగా నేను జేయు చుండినపరిశోధనయొక్క సార మిది. శ్రీ రా॥ నేలటూరు వేంకటరమణయ్యగారు, ఆచార్య నీలకంఠశాస్త్రిగారు, ఇంకను ఉత్తరదేశపుచరిత్రకారులు పలువురును వ్రాసిన ఆయారచనలలోఁ జాళుక్యులమూలాధారశాసనములను వాఙ్మయమును సమన్వయించి వ్రాసినది. జిజ్ఞాసువులు ఆయారచనలను జూడఁ దగును.

మహాకవి బిల్హణుడు త న్నాదరించినప్రభువునెడఁ గృతజ్ఞుఁడై, యా ప్రభువు కావ్యనాయకుఁడు గాఁబట్టి, యాతనిచరిత్రను రచించునెడఁ బూర్తిగాఁ గావ్యమర్యాదలను బాటింప వలసినవాఁడాయెను. వరుస(క్రమము)ను బాటింపుటకును, సంభవములను వర్ణించుటకునుమాత్రమే చరిత్రను గ్రహించెను. రెండవసోమే

శ్వరునిఁ బ్రతినాయకునిస్థానమున నుంచినందున నాతనిపై దుశ్చరితముల నారోపించెను. అట్లే తమ్మునికి జయసింహునికిని నాయకుని. నత్యుత్తమునిఁగా వర్ణించెను. చందలదేవిని నాయకఁగా, వేణురాణులు పలువు రున్నను, స్వయంవరాదుక కల్పనలచేతఁ, బ్రదానీకరించెను.

మహాకావ్యలక్షణముల నన్నిటిని బిల్హణుడు వదలక పొందుపఱచెను. అష్టాదశవర్ణనలలో దేనినిగాని వదల లేదు. నవరసములు, ద్వాత్రింశదలంకారములు, కాళిదాసాదులను స్మృతికిఁ దెచ్చులైవీవిధవము. శయ్యాసౌభాగ్యము మున్నగువానిచేతఁ దరితలహృదయముల నలరించెను.

ఆంధ్రానువాదము

శ్రీకృష్ణగంధల లక్ష్మణశాస్త్రిగారు, కీ॥ శే॥ శ్రీమాదిరాజు విశ్వనాథరావు గారును గలిసి ఈమహాకావ్యమును ఆంధ్రకావ్యముగా నొనర్చి ఆంధ్రులకు మహాపకార మొనర్చినారు. సంస్కృతాంధ్రములలో నిష్టాతులు, కవితాశక్తి గలవారు. 'కావ్యాలంకరణజ్ఞ మేవ కవితాకన్యా వృణీతే స్వయమ్' అని బిల్హణపంచాశికలోని పద్యములోవలెఁ గవితాకన్య వీరిని స్వయముగానే వరించిన ట్లున్నది. సంస్కృతమం దెట్లు కవన మల్లఁ గలరో ఆంధ్రమందు నంతకు మించి అల్లఁ గల రని ఈకావ్యానువాదమే రుజువు సేయు చున్నది. ఖండకావ్యములును, గేయములును, జానపదానుకరణములును, ద్రాసవాక్యములును వ్రాసికొని ఆమాత్రమునకే పరమాదునందధరితు లగునేటికవులకాలమునఁ, బూర్తిగాఁ బ్రారీనమహాకవులధోరణిలో వీరు ఈకావ్యమును ఒకమహాసాధనగా వ్రాయుటయు, బిల్హణమహాకవియొక్క సంస్కృత కావ్యమునందలిగుణములను దేనినిగాని తెనుఁగున వదలక యాంధ్రీకరించుటయుఁ బ్రశంసనీయములు. ఇతరానువాదములలోఁ గాన నగుమూల విరుద్ధార్థములు వీరికడఁ గాన రావు. ఏపద్యముఁ జూచినను జక్కఁగా, మనకు దొఱకుమూలములకు సరియైనయనువాదములేకాక వివరణములుగాఁ గూడ నున్నవి. రుచిని వర్ణించుటకన్న రుచిఁ జూచి యెఱుఁగుట మేలు. వీరిలో శ్రీనాథుని'వార్తాప్రసిద్ధి'తోఁ బోతరాజు మదికారము, దిక్కన'రసాభ్యుచితభంగి'యు మేళవించి రచన చదువను జదువను హృద్యముగా నున్నది చదువరులే యెఱుంగఁ గలరు. ముచ్చనకుఁ గొన్ని యనుూదితపద్యములు చూడుడు:—

భోజనిగూర్చి :—

“భోజిష్టాభృత్ స ఖలు స ఖలైః తస్య సామ్యం నరేంద్రైః
తత్రత్యక్షం కిమితి భవతా నాగతం. హా ! హతాఽస్మి ;
యన్య ద్వారోద్దమరశిఖర క్రోడపారావతానాం
నాదవ్యాజాత్ ఇతి సకరుణం వ్యాజహరేవ ధారా॥”

దీనికి ఆంధ్రబిల్లు జులయనువాదము :—

ఉ. ‘కారు సమంబు భోజనకుఁ గానరపాలురు; నీవు నుంటి వే
లా, రహి రాక యీన్మపలలామునికొల్విన; కేను దుర్విధి
ప్రేరిత’ నంచు ద్వార్యమరకృచ్ఛిఖరోద్దయనప్రవర్తితో
దారకపోతరావమిష యై తగె దీనత ‘ధార’ వల్కె నా॥

ఇందు ‘గానపాలు’ రసంగా ‘నీచన్మపతు’ అనియు, ‘దమరకృత్’ అనగా
‘నుపద్రవము చేయు’ అనియు, ‘ధార’ యనగా ‘భోజనిరాజదాని’ యనియు నరో
జ్ఞాపికలోఁ బరితలసౌకర్యార్థము వివరించినారు. మూలమందలి ‘సకరుణం’ అన్న
పదభావము ‘దీనత’ యనుటలో బాగుగాఁ గుదిరినది.

మూలములోఁ దోల్చి వఱియవారికి ననువాదకులనంస్కృతభాషాపరి
జ్ఞానము, ఆంధ్రకవితాపాటవమును జక్కగా విశదము లగును. శ్రీనాథ - పోత
రాజాఽదులవలె మూలమునందలి ఒక్కెడ శ్లోకమునకుఁ బద్యమును నొక్కెడ నై దాటు
శ్లోకములను గ్రహించి వానిభావమును, మూలకారునిపదప్రయోగోచితినిఁ బోసీయక
వాని కింకను మెఱుఁగుగాఁ బ్రత్యేకకావ్యమో యన నాంధ్రభాషామర్యాదకులోనై
యాంధ్రీకరణము నడచినందుల కొక యుదాహరణము. ఆవృత్తములోఁ జంద్ర
లేఖలావణ్యాఽదికమును విక్రమాంకుఁడు విన్నభాగము :—

“నమయే తత్ర పుష్పాప్రమిత్యై విక్రమభూపతేః ।

ఉద్భూతమాతనాఽశృర్యా శ్రోత్రమైత్రీమగత్కథా ॥ (1)

యథాఽస్తి విజయన్తంభప్రశస్తిరివ మాన్మథీ ।

కరహాటపతేః పుత్రీ త్రిజగన్నేత్రకార్మణమ్ ॥ (2)

విద్యాధరకుమారీ సా గౌరీదయితశాసనాత్ ।

కృతే కస్యాపి కురుతే స్వయంవరమహోత్సవమ్ ॥ (3)

చన్ద్రలేఖేతి నామ్నాఽస్యాశృన్ద్రలేఖాసమత్విషః ।

మృత్యుజ్ఞాయమహామన్త్యమైత్రీమేతి మనోభువః ॥ (4)

అన్తరజమనన్గస్య శృజ్ఞారకులరైవతమ్ ।

అజ్గీకరోతి తన్వజ్గీ సా విలాసమయం వయః ॥ (5)

తస్యాః పాదనఖశ్రేణిః శోభతే లటభభ్రువః ।

రత్నావలీప లావణ్యరత్నాకరనముద్గతా ॥ (6)

న్తనభారోఽత్ర వక్త్రేన్దుచన్ద్రికావరణం మమ ।

ఇతి తత్పాదయోర్లగ్నా వేద్మి ప్రాజ్ఞణపద్మినీ ॥ (7)

అమూల్యస్య మమ స్వర్ణతులాకోటిద్వయం కియత్ ।

ఇతి కోపాదివాఽతామ్రం పాదయుగ్మం మృగీద్వయశః ॥ (8)

చీనికి నాంధ్రదిల్ల జులయాంధ్రీకరణము, చతుర్థాశ్వాసము :—

“ఈలలి నలినవిశిఖసఖు

కాలం బారంగ మిగులఁ గర్హోత్సవ మై

చాలఁగ నబ్బుర మొదవెడు

జోలికా విక్రమనృపాలసోముఁడు వినియెన్.

(2)

ఉ కంజనపత్నలేఖ కెన కాఁ దగునంగవిభాతి, మారమ్మ
త్యంజయమంత్ర మై, మనసిజోర్ధృతజై త్రవతాక నా జగ
త్యంజదృగాఃకార్మణతపోల్పుఁ గనన్ గరహాటభూమిభృ
త్యంజరుకూర్మిపుత్రి సోదఁగున్ గమఁ బేరునఁ ‘జంద్రలేఖ’నాన్. (3)

క. వరవర్జిని యగువిద్యా
ధరకన్యక కామె కిందుధరునాన స్వయం
వరమహము జరుపఁ బడు నొ
క్కరునింగూటిచి యెలుంగఁ గా దెవ్వ రనాన్.

(4)

క. అంగన దాలిచి మించున్
శృంగారముదై నతంబు చేతోభవహృ
ద్రంగము విభ్రమములకు న
భంగప్రాంగణము నై నవయఃపదయంబున్.

(5)

సీ. లావణ్యరత్నాఽకరాఽవిర్భవన్మణి
శ్రేణిగాఁ బన్నఖశ్రేణి యలరు,
ససి గలతమముందుఁ బసిఁడియందెలఁ గిన్క
గనియె నా నెలు పగుకాట్ల దనరు;

వదనేందుచంద్రికాఽఽవరణము లై పాద

సంగతాబ్జినిఁ గాయస్తనము లమరు;

మరుకేలుదోయిడంబముఁ దెల్పుపల్క నా

నెలతాజిగిని మించుమొల రహించు;

గీ. హస్తనర్వన్వహరణ నిభాఽశి కంటఁ
జననిమాతంగతను గూర్చునక్కులు దగుఁ;
గలికి కల లేతఁదనము వే తొలఁగి లలిగఁ
గ్రొత్తజిగిజవ్వనము గూడికొని రహింప.

(6)

ఈ సీసము 5, 6, 7, 8 శ్లోకముల కాంధ్రీకరణము. ఇత్యాదు లెన్ని
యేనియుఁ జూప నగును. అనువాదకులసమాసఘటనయు, శైలిసారశ్యమును
దార్శకవిరచనాఽనుగుణ్యము లై యలరారు చున్నవి.

పంచమాఽశ్వాసమున రాజు కల్యాణపురప్రవేశముసందర్భమున 83 వ
పద్యమునుండి 138 వ పద్యమువరకు నచ్చతెనుఁగున రచియింపఁ బడినదికూడ
నహజిదారవలె మనోహరముగా నున్నది. ఇందలి 85 సంఖ్య గలవచనము
ముక్తపదగ్రస్తము. ఇట్టిదే 44 వ సంఖ్య గల సంస్కృతసమాసప్రాచుర్య మైన
ముక్తపదగ్రస్తవచనముగూడ మనోహరముగ నున్నది.

వీరిషష్ఠాఽశ్వాసమందలియుద్ధవర్జనాఽదికసీసపద్యములు ప్రబంధకవుల
శైలిని జ్ఞప్తికిఁ దెచ్చు చున్నవి.

ఉదా :- 71 ‘జయరమాపరిరంభ శంసేతుజంబున.’

73 ‘స్వాపరిస్థిత నృపప్రాపిత శ్రీదృశాయతి’

75 ‘రదనాంశుకాముది, మదజశైవలభృంగ’

ఇత్యాదులు చాలఁ గలవు. యుద్ధవర్జనమందుఁ దదుచితసమాసఘటనకు ఉదా :-

మ. ‘రథసాఽయోధనస క్తమత్తకరిసంరంభోర్మికాస్పారమున్

నభఆభోగతరంగచంక్రమణరంగద్వాహసాహస్రమున్

స్వభుజాఽటోపసముత్సుకోద్భటబహుస్పాయద్భటోత్పేధ మ

వ్యభుయుద్ధోద్ధతసైన్య మొప్పె షుభితాబ్ధిం బోలి దుర్గాంత మై.’

(6-69)

ఇది ప్రచండమార్గాలను గుఱ్యమే. శరదృతువర్తనమందలి పద్యములును
మనోహరములు :-

శా. 'అంతః దోచెను యామినీరమణనద్యశ్శీప్రసాదక్రియాఽ
త్యంతప్రాభవకారదాఽగమము నీలాంబోదనంతాననం
క్రాంతశ్యామలిమక్షమాపలయదుగ్ధజ్జలనప్రకమో
ద్ధాంతస్వైరవిహారధీర మగుచున్ దర్శించి యింతింతగన్.' (6-17)

పై పద్యములను జూచి చదువరులే యెటుంగఁ గలరు. అనువాదకు లగు
శ్రీకృష్ణగంగుల లక్ష్మణశాస్త్రి - శ్రీమాదిరాజు విశ్వనాథరాయ కవిసోదరుల కివే
నాధన్యవాదములు.

(శాస్త్రిమనుమడు)

24-11-1973

మదరాసు.

జ్ఞానశేఖరేశ్వరరామశాస్త్రి

(వేదము వేంకటరాయశాస్త్రి)

“ఇద్దియె మేము; మేమె యిది; యిద్దియె మాదువిశిష్టకార్య మో;
నిర్దరియన్యకృత్యము ల వెల్లరతోడిసమానధర్మముల్;
పెద్దది యొక్కకార్యమును బేర్కొని చేసిన జన్మ సార్థ మో;
నిద్దియె సృష్టి కర్త మగు; నీకృతి మాజను వొందె సార్థతన్.

యివి గంగాల ల శ్యామలాక్షమ్మ పూర్వంక

అని యధిజ్ఞులు పేర్కొన్నదుర్లభము లగుమేలిసంజములన్నియు నిందు నెలపుకొన్నవి. కాకిదాసాదిషుహాకవులకుఁ బ్రయతమ మగువైదర్భిమార్గమునఁ బ్రసాదసురభిః మగునీదిల్లఱమహాకవిరచనము విచ్చినవిరజాజలపొద.

అభిషు స్థలపథీకృతేషు నః
పూర్యతే జవవిధౌ కుతూహలమ్ ।
ఇత్యకుర్వత దిగంతగోచరం
నూనమస్య తురగాః క్షమారజః ॥

14-62

అనునిందలితురగవర్తనపద్యభావమును :

ప్రయాతుమస్మాకమియం కియత్పదం
ధరా తదమౌధిరపి స్థలాయతామ్ ।
ఇతీవ వాహైర్నిజవేగదర్పితైః
పయోధిరోధక్షమముత్థితం రజః ॥

నైష. 1-69

అని చింతామణి మంత్రసిద్ధుఁడు శ్రీహర్ష మహాకవి ప్రతిస్వనించుటయును,

నీలనీరదనిచోళకోజ్జితే
వ్యోమదర్పణతలే శరద్వధూః ।
చంద్రమాననమివ వ్యలోకయత్
తత్క్షణోన్మిషితకై రవేక్షణా ॥

14-32

అను పద్యభావమునకు

వికచపద్మనిరీక్షణమాత్మనో
ముఖమవేషితుమాత్త కుతూహలా ।
నియతమధ్రనిచోళకగర్భతః
శరదకర్షదహర్పణిదర్పణమ్ ॥

మధురా విజయము 5-45

అని వైదర్భిమార్గము నుద్ఘోషించిన మధురకవయిత్రి గంగాదేవి కైవారము వలుకుటయును, అలంకారికకళామణి యప్పయదీక్షితులవారు :-

తత్పాదనఖరత్నానాం యదలక్తకమార్జనమ్ ।
ఇదం శ్రీఖండలేపేన పాండురీకరణం విధోః ॥

అనుశ్లోకమును జిత్రమిమాంసయందును,

“రథస్థితానాం పరివర్తనాయ
పురాతనానామివ వాహనానామ్”

విక్ర 1-1

ఇత్యాదిశ్లోకమును ఉత్ప్రేక్షలంకారమునకును,

“సాహిత్యపాథోనిధిమస్థనోత్థమ్
కర్ణామృతం రక్షత హేకవీన్ద్యాః”

విక్ర. 1. 11, 12.

ఇత్యాదిశ్లోకద్వయమును అక్షేపాలంకారమునకును నిందుండి యుదాహరించుటయును చరిత్రించినచోఁ బెద్ద రీకావ్యమునెడ నెంతటియాదరాభిమానములను బ్రదర్శించిరో గమనింతుము

ఇంత గుణసంభృత మగునీమహాకావ్య మింతవఱకును నాండ్రసహృదయుల యనుభవమున కందక దూరదూరముగనే యుండిపోయినది. దాదాపు అర్థ శతాబ్దికి ముందు సుగృహీతనామధేయు లగుశ్రీతిరుపతి - వేంకటేశ్వరకవులు దీనిని వచనకావ్యముగా నాంధ్రీకరించిరి. కాని వారు దానియెడల వలసినంతశ్రద్ధ వహింపమికారణముగా నది యుండియు నసక్త్రాయమే యైనది. మఱి యిప్పుడు మన్నిత్రులును, మొన్న మొన్నటివఱకును నాండ్రప్రదేశప్రభుత్వవిద్యాశాలయందుఁ బ్రాచ్యభాషావిభాగమున “దిప్యూటీ రైరెక్టరు”గా మండి ప్రకృతము విక్రాంతి నందినవారును, చహుభాషానిష్ఠాతులును నగుబ్రహ్మశ్రీ కప్పగంతుల లక్ష్మణకాశ్రి గారును. దన్నిత్రులు ఓ॥ శే॥ శ్రీ మాదిరాజు విశ్వనాథరావుగారును గలిసి దీని నాండ్రమున ననువదించి ప్రకటించి యాగొప్పకౌటఁగను దీర్చి యాండ్రసాహితీ రనజ్జలకు నాదరపాత్రు లైనారు.

(4-a)

స విూ డ్డ

పడునొకండవశశాద్రియందు బిల్లాజమహాకవి యనల్పశిల్పసుందరముగా సంతరించి వశ్శిమచాళుక్యయశస్సౌధమున కెత్తినసుమనోహరసువర్ణకలశము 'విక్రమాంకదేవచరిత్రము'. సంస్కృతమున విరళవిరళములుగా నున్నకలిపయ చారిత్రికకావ్యములలో నిది పేర్కొనఁ దగినది. లభ్యము లగువానిలోఁ బ్రాచీనము గూడ. హమ్మిరవిజయ, మధురావిజయ, యాచ్యుతరాయాభ్యుదయాఁడు లింతకన్నను నాధునికములు. అందందు గ్రంథాంతరములఁ గన్నవియు, నానోట నానోట విన్నయు నగుకథాంశములను గుడిగూర్చుట కాక, కవి తాను స్వయముగా ననుభవించినట్టిదియుఁ బ్రత్యక్షముగాఁ జూచినట్టిదియు నగుచరిత్రమును సర్గబంధముగాఁ దీర్చినచో దానివైశిష్ట్యము ద్విగుణీకృత మగును. అట్లయున్న సంస్కృత చారిత్రికకావ్యములలో వానిచారిత్రికతకన్న కావ్యత్వమే విస్పష్టముగా బాసించును. రసబంధాభినివిష్ట లగుకవులు అంతశ్చైతన్యమున కిచ్చినంతగా బాహ్యకరీరమునకుఁ బ్రాధాన్యము నీయ లేదు. ఇతివృత్తమును గావ్యకరీరముగా భరతుఁడు నిర్దేశించినను మహాకవులు దానిని దమకవితాశిల్పచిత్రణమునకు ఫలకప్రామముగ మాత్రమే గ్రహించిరి. ఇతివృత్తము ఇతిహాసమువలననే సిద్ధించు ననియు, నందువలనఁ గవి తన్నిర్వహణపరుఁడు గాక రసైకదర్శనుఁడు కావలె ననియు ఆనందవర్ధనులు వక్కాణించినారు. ఆనహృదయసాహితీవిమర్శకులయోదేశము తరువాతివారికి శిరోధార్య మైనది. అందువలనఁ 'జరిత్ర' మనుపేరుతో నున్నను నీకావ్యమునఁ జారిత్రికాంశములు పెల్లుగా లభింపవు మఱి కావ్యశిల్పమునకే సామ్రాజ్యము.

సంస్కృతమునఁ బంచకావ్యములతరముతరువాత వెలసినకావ్యములలో 'విక్రమాంకదేవచరిత్రము' కవితాశిల్పమునఁ బ్రథమగణ్య మై యున్నది.

"నవోఽర్థో, జాతిరగ్రామ్యా, శ్లేషోఽక్లిప్తః, స్ఫుటో రసః,
వికటాక్షరదన్ధస్య కృచ్ఛ్రమేకత్ర దుర్లభమ్"

అనువాదము నొకకళగా దిద్ది తీర్చినట్లుతి యాంధ్రసాహిత్యమునకు మాత్రమే దక్కినది. "అనువాదమును నొకకళయా?" యనువారును లేకపోలేదు. ఒకవ్యక్తి నెదుట నుంచుకొని తత్ప్రతిబింబమును జిత్రించుటను గళ కాదందుమా? ఈహాకల్పిత మగుస్వేచ్ఛాచిత్రమును జిత్రించుటకన్న నిది దుష్కరమును, బ్రతి భావంతమును నగు ననుట సహృదయైకవేద్యము. ఆత్మమరూపచిత్రమును జూచినపుడు అందు వస్తుసౌందర్యమునేకాక చిత్రకారునిశిల్పనైపుణ్యమునుగూడఁ బ్రశంసించుమా? ఇందు మఱియొకవిశేషమున్ను గలదు. ఈహాచిత్రమున నేవేని లోపము లున్నచో నవి విశిష్టభావుకులకుమాత్రమే యెఱుకపడును కాని ప్రత్యక్ష వస్తుచిత్రమునందలివి - బింబప్రతిబింబములు రెండును నెదుట నుండుటచే- సామాన్యునకు సయితము తెలియవచ్చును. అనువాదమువిషయమునను నింతే. మూలగ్రంథమున కాభాషలో నెట్టిస్థానము గలదో, యట్టిస్థానమును భాషాంతరమున ననువాదమునకును నెలకొల్పుట సామాన్యము కాదు. కావుననే అందుఁ గృతార్థులైననన్నయాదులను, శ్రీనాథాదులను నాంధ్రలోకము మహాకవులనుగా నంభా వించినది.

నన్నయపురాణానువాదమునకు మార్గదర్శకుఁడు కాఁగా, శ్రీనాథుఁడు కావ్యానువాదమునకు దేశికుఁడైనాఁడు. అతఁ డామార్గమున మఱుఁగుమఱుఁగు లను గనిపట్టి వెలయింది. "యాంధ్రభాషానైషధాబ్జభవుఁ," డైనాఁడు. అతని సూత్రములు తరువాతివారికి నిర్దేశకము లైనవి. ఆధునికులలో ననువాదము మూల మునకు మఱింత సన్నిహితము కావలె ననుదృష్టి గోచరించును. అది మంచిదే కాని దానివలన ననువాదము స్వతంత్రతారేఖను, గణాప్రతిపత్తినిఁ గోలుపోయి మూలమున కొకకృత్రిమవ్యాఖ్యగా మారిపోవుప్రమాద మున్నది. దానిని దప్పించుకొని కృతార్థులగువా రెందఱో! ఇంతకును నిది కత్తిపై సాము.

'అంధ్రబిల్వ' యాతి నందిన యొకవిద్వంశ మొనరించినప్రకృతకావ్యాను వాదముగూడఁ బ్రాచీనమహాకవులు చూపినమార్గముననే సాగినది. ప్రాయశముగా నిది మూలమునకు నన్యూనానతిరిక్త మై పరమవిధేయముగ సాగిన దన వచ్చును, మచ్చున కొకటిరెం దుదాహరణములు చూపుదును :-

"క్షపాకరః కాతరరశ్శిమజ్జలః
పురన్ధిగణ్డస్థలకాన్తినమ్పదా ।
వికీర్ణసమ్మార్జనభస్మరేణునా
దిథర్తి యస్మిన్ ముకురేజ తుల్యతామ్"

మూలము (2-3)

కం॥ భీమై ణాక్షిగండ

వ్రాతరుచిఁ గాతరాంశుపరికలితుం దై
శీతాంశుఁడు సమ్మార్జన
ధూతరజఃకీర్ణముకురతుల్యతఁ గనియెన్.

అనువాదము (2-4)

ఇందు మూలభావము చెక్కుచెదరకుండ నశిథిలబంధమున స్వతంత్రరచన మువలె భాసించుట కానవచ్చును. ఇట్టిదే మఱియొకటి:-

గాయన్తిస్మ గృహీతగౌడవిజయన్తమ్రేరమస్యాఽహవే
తస్యోన్మాళితకామరూపనృపతిప్రాజ్యప్రతాపశ్రియః ।
భానున్యన్తనచక్రఘోషముషితప్రత్యూషనిద్రారసాః
పూర్వాద్రేః కటకేషు సిద్ధవనితాః ప్రాలేయశుద్ధం యశః॥

(మూలము 3-74)

మ. కలనన్ 'గౌడ'గజంబులన్ గొనుచు వీరన్ 'గామరూ'పాధిపా
మలతేజోవిభవంబులన్ దులుచునాఁజ్మిపాలుప్రాలేయని
ర్మలకీర్తిన్ గడుఁ బాడు చుండిరి సహర్షస్వాంత లై ప్రాగ్గిరిన్
నలిసీమిత్రరథాఽరవాఽహృతనిశాంతస్వాపసిద్ధాంగనల్.

(అనువాదము 2-139)

ఇందు భావముతోఁబాటు బంధచ్ఛాయయును నందగించుట సృష్టము :-

ఇందరిపద్యములయెత్తుగడలు కొన్ని శ్రీనాథాదులరచనములను దలఁ
పించు చున్నవి. చంద్రలేఖాస్వయంవరఘట్టమునందలియాపద్యమును దిలకింపుడు :

సంగరనిస్సృహప్రతిరసావరవాసములన్ బరాక్రమో
త్తుంగభుజుండు గాంచునిజతూర్ణవిలాసచపేటభిన్నమా
తంగనివాసముల్ హరివిధంబున; గోపగిరిప్రభుండు వీఁ
డంగన | యీతఁ డీపుడమి స్వచ్ఛయశస్వీయు నేకవీరుఁడున్.

4-150

విక్రమాంకునిచోళనగరప్రస్థానమును వర్ణించునందర్భములోనిమఱియొక
పద్యమును జూడుడు :

కకుభిభకర్ణనిర్దళనకారిభయానకదుందుభిధ్వని
ప్రకటన నత్ర మభ్రమువరధ్వనినిర్భర మైనటుల్ తగెన్
సకలదిగంతభిత్తులును సామజఘట్టన సస్వనంబుగాఁ
బెకలినటుల్ స్ఫురించె శ్రుతిభీకరభేరిరవప్రతిధ్వనిన్. 3-50

దుందుభులు మ్రోగినట్లే యున్న ధీరచనము. మూలమునందలి పదబంధ
వైచిత్ర్యము శ్రీనాథునియడుగుజాడల సురక్షితముఁ గావించఁ బడినది.

కందపద్యములు వీరిరచనమున వింతవింతయొయ్యారములను సంతరించు
కొని “రసవత్సాకందము” లనునూత్తిని సార్థకపఱచుకొన్నవి. వనంతవర్తనము
నుండి యొకదాని నుదాహరించును :

దోవావిలాసరత లగు
బాలలవదనాద్భుములను బరిచుందించెన్
మేలిదుకూలము లాగెన్
వ్రాలెన్ గట్టిపైఁ బటేరవాయువు గరిమన్.

రెండుసమాపకక్రియలను ద్వితీయ - తృతీయపాదములచుదల నిలిపి మూడవ
క్రియను జతుర్థపాదాదిని నవ్యవహితముగా నిబంధించుట ఖానవిశేషద్యోతక మై

పద్యగతికి నొకయొయ్యారమును జేకూర్చినది. ఇట్టివిశేషము వీరచనమునఁ
గోకొల్లలు.

ఓజః - ప్రసాదములనమాహార మగురమణీయోదాహరణ మిది మఱియొకటి:-

“యస్య త్రామ్యద్రుమరపటలీశ్యామకేలిద్రుమాణా
మారామాణామవిరలతయా కోఽప్యసౌ సన్నివేశః ।
యస్మిన్ రామాః కుసుమధనుషం దృగ్భిరున్మార్గభర్గ
క్రోధజ్వాలాకిసలయచయే సుప్తముత్థాపయన్తి”

(మూలము 18-13)

“అనగరిన్ భ్రమన్మధుకరాసితకేశిమహీరుహోల్లసత్
కాననదంతురత్వమును గాంచి వచింపఁగ నేల ? శూలి కో
పానలవిస్ఫులింగకిసలాఽవళిసుప్తలతాంతసాయకో
త్థానము నల్పు నందుఁ బ్రమదాజన మాత్మకటాక్షవీక్షణన్.”

(అనువాదము (7-14)

ఇ ట్లెన్నియేనియు నుదాహరింపవచ్చును.

ఇంతేకాదు; ఒకవంక ఇట్లు క్లిష్టతమ మగుననువాదకార్యమును నిర్వ
హించుచునే, మఱియొకవంక పంచమాశ్వాసమున, మధుపానగోష్ఠీవర్తనవచనమున
సుమధురజటిలసమాసభూయిష్ట మగు ముక్తపదగ్రన్తమును; నందే ‘కల్యాణ’
పురప్రవేశవర్తనమున నర్చితేనుఁగుకూర్పును; నంతలో నాగక పౌరాంగనా
మన్మథచేష్టావర్తనవచనమున నద్వాంద్రముక్తపదగ్రన్తమునుగూడ నిర్వహించుట
వీరియప్రతిమానప్రతిభావ్యుత్పత్తులకుఁ దార్కాణము. అదాఁగి సులభము లగునిట్టి
గరిడీసాములు సాధారణపాఠకుల కొకింత యుద్వేజకములయినను, బ్రగల్భమతు
లకుఁ బరమాఽస్వాద్యములు కాకపోవు.

ఈయనువాదమునఁ బ్రాయశః క్రొత్తై రియే యాదృత మైనది. మూల కావ్యవైద్యరీతి నాదరింపకపోవుటకు వీరిపాండిత్యాధిమానము, నిరంతరప్రౌఢ ప్రబంధపరిశీలనాభ్యాసమున్ను గారణములు కావచ్చును. అభిరుచిభేదమునుబట్టియు, నధికారికారతమ్యమునుబట్టియు నీమార్గము సాహితీలోకమునఁ బరమాదృత మైన దనుటకు సందేహము లేదు.

ఈసందర్భమున నొకవిషయము సహృదములకు నివేదించ వలసి యున్నది. క్రీ. శ. 1875 సం॥ లో జర్మన్ దేశీయుఁ డగు 'డాక్టర్ జార్జి బుహ్లా' పండితుఁడు ప్రప్రథమముగాఁ బ్రకటించినమూలగ్రంథముప్రతి యాధారముగా నీయనువాదము సాగినది. ఆమూలగ్రంథము, ఆపిమ్మటఁ గ్రహభివృద్ధి నందినపరిశీలనములతో ముమ్మాటు ప్రకటిత మైనది. తుదిముద్రణము 'వారాణసి' హిందూవిశ్వవిద్యాలయమునందలి 'సంస్కృతసాహితీపరిశోధకమండలి' వారియాజమాన్యమున సంస్కృతవ్యాఖ్యతోను, హిందీయనువాదముతోను క్రీ. శ. 1958 సం॥ లోఁ బ్రకటిత మైనది. ఈయాంధ్రానువాదము ముగిసినతరువాత మూలగ్రంథము ముమ్మాటు ముద్రిత మైనది. వ్యాఖ్యానముగూడ లేనిమూలగ్రంథసాహాయ్యముతో నీకవిద్యయ మింతశ్లాఘ్యముగా నాంధ్రీకరించుట వారిప్రతిభావ్యుత్పత్తులకు గీటు తాయి యన వచ్చును.

ఈయనువాదము సంపూర్ణ మై చాల కాలము గడచినది. అనువాదకర్తలలో నొక రగుశ్రీవిశ్వనాథరావుగారు శీర్షిశేషులును నైనారు. ఇంతకాలమునకుఁ దరువాతనేనియు నీగ్రంథమును బహుళము లగువ్యయప్రయాసల కోర్చి సర్వాంగ సుందరముగా ముద్రితప్రకటితము గావించి యాంధ్రసహృదయలోకమున కందించిన బ్రహ్మశ్రీ లక్ష్మణశాస్త్రిగారిని హృదయపూర్వకముగా నభినందించుచున్నాఁడను.

ఆంధ్రభాష విక్రమాంకదేవచరిత
మవతరించుటయే ముదావహంబు;
కడునమర్థు లైనకవులచేఁ బడుట నె
త్తావి కుందనమునఁ దావు గొనుట ॥

రసమహోదధి బిల్వజురచన; దాని
తలము స్పృశియించి, జాతిరత్నముల నెత్తి,
మెఱుఁగు లిడి తెల్లువాణికి మేలితొడవు
సంతరించుట వైదుష్యసారఫలము ॥

ఇంతటికావ్యముఁ బ్రతిభా
వంతముగాఁ దీర్చి తెనుఁగువాణి కొనఁగున
త్యంతకృతి సుకవిమిత్రు వ
లంతిన్నిను నభినుతింతు లక్ష్మణశాస్త్రి !

పూర్వచాతుర్యశాఖ కద్దుతయశంబు
నలవరించెను నాఁడు నన్నయమనీషి;
నేఁడు పశ్చిమచాతుర్యనిదికీర్తి
మీకతనఁ దెల్లువీణియ మేళవించె ॥

హాయి ! "సుదీంద్రమాకులు !" బు

ధాఽదృత'విక్రమ'కావ్యముకా సుధా
పేయముఁ దెల్లు సేసి మురి

పించితి రాండ్రుల నాంధ్రబిల్వాఽ
ఖ్యాఽఽయతి; మియనుంగుప్రమ

దాశ్రువులకా దివిఁ గల్పనూనముల్
వోయఁగఁ గప్పురంబు నెగఁ

తోయుఁడు రోదసి సౌరభింపఁగకా ॥

బ్రహ్మశ్రీలక్ష్మణశాస్త్రిగా రింకను సముదాత్తతమము లగునుద్గ్రంథములను బెక్కింటిని రచించి యాంధ్రశారద నారాధించుదుగాక ! అందులకు వలయునాయు రావోగ్యాఽదికములను బరమేశ్వరుఁడు వారికిఁ బ్రసాదించుఁగాక !

కం॥ "అసమానోల్లేఖరచనః

దనః గనుకృతికనక మిద్రిః పండితచేతో

వినరకషపరీక్షిత మై

పౌనఃగుంగాత జనకంతభూషణ మగుచుకా."

ఆంధ్రవిక్రమాంకదేవచరిత్రము (1-124)

ఇట్లు
నుద్ధివిధేయుడు

శ్రీహనుమత్సత్యకవిత

సంస్కృతాంధ్రాద్యధ్యయ్యుడు,

శ్రీమళయాళస్వామి ప్రాచ్య కళాశాల.

ప్రొద్దుటూరు

ప్రమాది మాఘ దశమ పంచమి.

11-2-1974

—o—

కళాప్రపూర్ణ ఆచార్య

శ్రీనిధుడవోలు వెంకటరావుగారు- ఎం. ఏ.

విక్రమాంకదేవచరిత్ర - ఆంధ్రానువాదము

I

బిల్లాణునిచరిత్ర

తెలుగుభాషలో నమూదిత మై నేడు వెలసినయీవిక్రమాంకదేవచరిత్రకు మూలము సంస్కృతమునఁ గలవిక్రమాంకదేవచరిత్ర. సంస్కృతవాఙ్మయమున గణన కెక్కినకవులలో నొకఁ డైనబిల్లాణమహాకవి దీనిని రచించెను. ఉత్తర భారతమునఁ గాఢీరదేశవాసి యైనబిల్లాణకవి దక్షిణదేశమున నేడు కర్నాటక రాష్ట్రమున నున్న 'కల్యాణి' (కల్యాణకటకము) రాజధానిగా క్రీ. శ. 1030 ప్రాంతమునఁ బశ్చిమప్రాంతము నేలినవిక్రమాదిత్యనృపాలునిపేర నాతనిచరిత్ర నీకావ్యమున వర్ణించెను. విక్రమాదిత్యుడు పశ్చిమచాళుక్యురా జగుటచేతను బశ్చిమచాళుక్యురాజులచరిత్ర కిది యత్యంతోపయుక్త మైన దగుటచేతను జరిత్ర కారులు దీనిని బ్రామాణికముగ గ్రహించి యున్నారు.

బిల్లాణుడు - తెలుగు సాహిత్యము

బిల్లాణునికృతి విక్రమాంకదేవచరిత్ర తెలుగువారి కెంతపరిచితము గాదో, కృతికర్త బిల్లాణుడు తెలుగువారి కంతపరిచితుడు సంస్కృతమునఁ గాని దాసాఽదిమహాకవులు తెలుగునఁ గవిపండితలోకమునమాత్రమే ప్రసిద్ధులు. కాని, బిల్లాణు డట్లు గాదు - అతఁ డాంధ్రప్రజానీకము నాకర్షించినకవి - కాళిదాసాఽది మహాకవులకథలు కట్టుకథలుమాత్రమే తెలుగున వ్యాప్తిలో నున్నవి. కాని కావ్య సాహిత్యస్థాయి కెక్క లేదు - "బిల్లాణీయము" అనుపేర బిల్లాణకవికథ తెలుగునఁ బ్రబంధనాటకప్రక్రియలమూలమున వాఙ్మయచరిత్రలో స్థానము గడించుకొన్నది. ఇది తెలుగుసాహిత్యచరిత్రకుఁ గ్రొత్తవిషయ మగుటచే దీని వివరణ మావశ్యకము.

బిల్లాణునిచరిత్ర - సంస్కృతము

తెలుగుసాహిత్యమున బిల్లాణునిగూర్చి తెలిసికొనుటకు ముందు సంస్కృతమున బిల్లాణకవిచరిత్ర నెఱుంగుటయు నావశ్యకమే - సంస్కృత వాఙ్మయచరిత్రలన్నింటియందును నాతనిగూర్చి యున్నది. కాని తెలుగుదేశమున

నాశనికిఁ గలసంబంధముఁగూర్చి యవి చెప్పవు. మొదట సంస్కృతమున బిల్లులుఁడు, తనవిక్రమాంకదేవరత్రిమునఁ జివరినర్థలో న్యకీయ వృత్తాంతము తెలిపినాడు

¹బిల్లులుఁడు కాశ్మీరదేశీయుఁడు-అందు 'ప్రవరపుర'మునకుఁ జేరువగా నున్న 'కోసముఖగ్రామవాసి - ఆతఁడు మహాకవి యై, విద్వాంసుఁ డై, అనేక

1. సంస్కృతమునఁ గాశ్మీరదేశీయు లగుకవినందితు లిట్టినామధేయములు గలవారు గలరు - వారు తెలుఁగు వారికిఁ బరిచితులే అయినను అనామముల వ్యుత్పత్తు లంతగాఁ దెలియవుగాన నిట వివరించు చున్నాను - తాపావేదులు వీనిని పరిశీలించెదరుగాక :-

1. మల్లులుఁడు - మల + హణ = మలము నఁచు తెలుఁగు వాఁడు, పోఁగొట్టువాఁడు. మల్లన - మల్లిదేవుఁడు
2. కల్లులుఁడు - కల + హణ - మదము నఁచు కల్లన - కల్లిదేవుఁడు.
కల యనఁగా మదము.

"కలో మదః తద్యోగాద్వా కలః 'కలమదే' కల మనఁగా మదము. అది గలిగినది -" (అమరకోశము)

3. బిల్లులుఁడు - బిల + హణ = భేదము నఁచువాఁడు బిల్లన - వ్యవహారమున బిల్లన. బిల్లిదేవుఁడు.

బిల యనఁగా భేదము.
"బిల్యతే బిద్యత ఇతి బిలం 'బిల - భేదనే' - భేదింపఁ బడునది" (అమరకోశము)

4. బిల్లులుఁడు బిల + హణ - బిదత్వము - బిల్లన - నఁచువాఁడు. బిల్లిదేవయ్య - కాలయ్య
"బిలం ఏతే ఆదే త్రిపు. ఇది ఉదకమునకుఁ నానార్థరత్నమాల జే రగునవుడు ; బిరునకుఁ ద్వ్యక్షరకాండ. జే రగునవుడు

పైవానిలో - మల్లనపేరు - శ్రీశైలమల్లన్న - తెలుగున విశేషవ్యాప్తిలో నున్నది - తక్కినవి కన్నడదేశమున వ్యాప్తిలో నున్నట్లు పాఠ్యరికిసోమనాథుని దినవపురాణ - పండితారాధ్యతరిత్రంపలనఁ దెలియు చున్నది.

రాజాస్థానములందుఁ దనవిద్యావైదుష్యము ప్రదర్శించి, దక్షిణమునకుఁ దరలి - విక్రమాదిత్యనియాస్థానమున స్థిరపడెను. కాని, తాను స్వదేశ మగుకాశ్మీరమునకుఁ దిరిగి పోలేనందులకు నెంతో చింతించి, వారాణసీక్షేత్ర మునకు వెడలెను.

కృతులు

ఆతఁడు విక్రమాంకదేవరత్రిమేకాక - కర్తసుందరి అనునాటికను, 'చారపంచాశత్తు, లేక 'సురతపంచాశత్తు' అనుము క్తకగ్రంథమును - 'బిల్లులు న్నవ' మనుశివ న్నవమును రచించెను - వీనిలోఁ తొరపంచాశత్తు చోరకవిపేరిటఁ బ్రత్యేకముగా వ్యాప్తి చెందినది-చోరుఁ డనునది బిల్లులునకు నామాంతరము.

కర్తసుందరీనాటిక తెలుఁగున ననూదిత మైనది¹. 'బిల్లులుస్తుతి' సంస్కృత వాఙ్మయచరిత్రకారులకుఁ బరిచితము కాదు. తెలుఁగుదేశమున వ్యాప్తి గలది.

బిల్లులుకవిశివస్తుతి - తెలుఁగుదేశము

'బిల్లులుస్తుతి' - మువ్వదియారుశ్లోకములు గలశివస్తుతి - ఇందుఁ జక్కనికవితయేకాక చమత్కారజనకము లగురావములు నున్నవి - బిల్లులుఁడు శివభక్తుఁ డని ఆతనివిక్రమాంకదేవరత్రిముఖి మనము తెలిసికొన వచ్చును. ఆతఁడు శివభక్త్యుతిశయముచే రచించినయీ న్నవమును తెలుఁగుదేశమున శైవులు మహిమ్న స్తవపాఠి న్నవములలోనహా పఠించు చుండెడువారు - మహిమ్న స్తవపాఠి లైదు.

1. మహిమ్నము - పుష్పదంతరచితము.
2. మల్లులుము - మల్లులుకవిరచితము
3. మలయరాజీయము - మలయరాజకవిరచితము.
4. అనామయము - దండికవిరచితము.
5. హాలాయుధము - హాలాయుధరచితము.

1. ప్రస్తుతవిక్రమాంకదేవరత్రి వసువదించినవారే దీనిని ననువదించిరి.

కాని శ్రీనాథమహాకవికాలమున - క్రీ. శ. 1426 ప్రాంతమున -
 బై పంచస్తవములలో - మలయరాజీయమునకు బదులు - బిల్హణస్తవమును
 శైవులు పఠించుచుండెడివా రని ఆతనిరచనములనుండి తెలియు చున్నది - పై
 స్తుతిరచయితలలో - మల్లాణ - బిల్హణుల నిద్దరిని ఇతరసంస్కృతకవులతోఁ
 బాటు శ్రీనాథుఁడు, పేర్కొని వారికి నంజలిచ్చినాఁడు.

గీ॥ భాన-శివభద్ర-సౌమిల్ల-భల్లులకును
 మాఘ-భారవి-బిల్హణ-మల్లాణులకు
 భట్టి-చిత్తపకవి-దండివండితులకుఁ
 గీలుకోలుపుదు నొసలిపైఁ గేలుదోయి-

భీమఖండము (1-7)

ఇట్లు కవిస్తుతిలోఁ బ్రకాశించుటయేకాక, శ్రీనాథకవిబిల్హణస్తవములోని
 యీక్రిందిశ్లోకమును, దనహారవిలాసమున నిట్లునువదించెను :-

బిల్హణస్తుతి - శివ శ్లోకము

పంచబ్రహ్మషడంగబీజముఖరప్రాసాదపంచాక్షరీ
 వ్యోమవ్యాపిపురస్సరేషు మనుషు ప్రౌఢిః కుతో మాదృకామ్ ?
 ఓంకారాఽదిసమోఽస్తముద్రితభవన్నామాఽవళికల్పితమ్
 సర్వం మంత్రతయా ప్రభో ! పరిణమత్యంతర్పహిర్యోగతః.

శ్రీనాథుఁడు

పంచబ్రహ్మషడంగబీజసహితప్రాసాదపంచాక్షరీ
 చంచన్మంత్రపరంపరావరమనిష్ఠాతత్పరత్వంబునన్
 మంచుంగొండయనుంగుపెండ్లికొడుకున్ మధ్యాహ్నకాలంబు సే
 వించున్ నిర్జరరాజసూనుఁడు మనోవీధీసదాఽద్యాసతన్¹ (7-333)

1. శ్రీనాథునిసంస్కృతకవిస్తుతులలో నెన్నియో విశేషము లున్నవి. మల్లా
 ణుఁడు, బిల్హణుఁడు మొదలగుకాశ్మీరకవులను దొలుతఁ దెలుఁగునఁ గవిస్తుతిలోఁ
 బ్రవేశపెట్టినవాఁ డతఁడే - శ్రీనాథునిసంస్కృతకవిస్తుతులనుగూర్చి ప్రత్యేకపరి
 శోధన చేయుట యావశ్యకము.

ఈబిల్హణస్తవము నాధునికయుగమున శ్రీవింజమూరు బచ్చారాయకవిగాదును
 (1860-1927). శ్రీచిదిరెమఠము వీరభద్రశర్మగాదును (1890-1950)
 తెలుఁగున ననువదించిరి¹.

ఈశివస్తుతిలో బిల్హణుఁడు వివిధవృత్తములు వాదినాఁడు - శివుఁడు
 కాదూలవర్మాంబరుఁ డగుటచేత - కాదూలవృత్తములే హెచ్చుగా (23) వాడి
 నాఁడు. ఆర్య, వసంతతిలకము మొదలైనవిగూడఁ గలవు.

బిల్హణుడు - శృంగారప్రియత్వము

ఈస్తవమున, నీక్రిందిరెండుశ్లోములు పైవిషయమును నిర్ధారించఁ గలవు.

“ధత్సే మూర్ధ్ని సుధామయాభశకలశ్లాఘ్యే కపాలన్రజమ్
 వక్షస్యద్రుసుతాకుచాగురురజస్సాంధ్రే చితాభస్మ చ¹ ।
 తద్భాజాఽదికవిప్రణీతలలితస్తోత్రప్రబంధప్రియే
 త్వత్కర్ణే లభతామయం మమ గిరాం గుంభోఽపి ॥

సంభావనామ్” 2 శ్లో

“అర్ధానర్థనిరూపణవ్యసనితామాధ్యస్తుతివ్యగ్రతా
 మేజాక్షికుచలాలనప్రణయితామద్యాపి వర్తామహే ।
 త్వద్ధ్యానవ్యవధావహేతుషు మనస్తస్త్వద్భాటుకావ్యేషు వాక్
 త్వత్పూజావిధురేషు కర్మసు కరః శ్రీకంఠ ! నోత్కంఠతే”

35 శ్లో

1. వేదకావ్యస్మృతితీర్థ. శైవధర్మాఽదార్య - శైవవిద్యానిధి చిదిరెమఠము
 వీరభద్రశర్మగాదు, వీరశైవాఽచార్యులలో విశిష్టులు. వీరు కాశీలోనివిశ్వఽదార్య
 జంగమవాదీమఠమున కధ్యక్షులుగా నుండెడివారు. వీరు ప్రకటించిన శివ
 పంచస్తవి (ధక్షరంజనీవ్యాఖ్యతోఁ గూడివది) ఆంధ్రశైవవాణ్ణయమున నుత్తమ
 గ్రంథము. ఇందుశివపంచస్తవములు, ప్రతిపదటీకాతాత్పర్యములతోఁ బరికలతో
 వెలయుచు, సాహితీవేత్తల కర్యంతోపాదేయములుగా నున్నవి. ప్రకటన 1943.

బిల్వణీయము - బిల్వణకథ¹

తెలుగుసాహిత్యమున బిల్వణకథ వ్యాప్త మగుటకుఁ బై బిల్వణుని శృంగారప్రియత్వమే హేతువు ఈకథ బిల్వణీయ మనుప్రబంధమునుండి యిట్లు తెలియు చున్నది.

“పాంచాలదేశమున ‘లక్ష్మీమందిరము’ అనునగరమును ‘మదనాభిరాముఁ’ డనురాజు పాలించు చుండెను - ఆతనికి ‘యామినీపూర్ణతిలక’ అనుకూతురుండెను - అమె యౌవనవతి’ కాఁగానే - అమెయభిలాష ననుసరించి, రాజామెకు సాహిత్యవిద్య నేర్పుట కొకయోదాద్యుని నియమింప మంత్రి కాజ్ఞాపించెను. మంత్రి విచారింపఁగా నక్కడిపండితులు :

“అనిన, ‘మల్లణ - బిల్వణు’ అనఁగఁ గవులు
సరసు లిరువు రలంకారసహితు లందు
బిల్వణుం డనువాఁడు గంభీరుఁ డధిక
తముఁడు కవిరా జనంగ స్తోత్రములు వదసె” (1-70)

అని వారలపేర్లు తెలిపిరి, రాజు బిల్వణునిఁ దిలిపించి, ఆతనిసౌందర్యమును జూచి యౌవనవతి, సౌందర్యవతి, యగుతనకుమార్తె కీతఁడు చదు వెట్లు చెప్పునని సంకోచించెను అప్పుడు మంత్రి “మనరాజపుత్రి ‘అంధునిఁ జూడ’ నని వ్రతము పట్టినది - బిల్వణుఁడు ‘కువ్వరోగినిఁ జూడ’ నని వ్రతము పట్టి యున్నాఁడు - అందుచే - రాజపుత్రికి - ‘బిల్వణుఁ డంధుఁ’ డని తెలిపి, బిల్వణునకు ‘రాజపుత్రి కువ్వరోగి’ యని యెఱింగించి, వారిద్దఱిమధ్య నొకతెర కట్టించి, రాజపుత్రికి విద్య నేర్పునేర్పాటు చేయుడు” నని యస్తే చేసెను. రాజున్ను దీనికి నమ్మించెను.

1. బిల్వణీయమునకు సంస్కృతమున ముద్రిత మై ప్రచారములో నున్న “బిల్వణచరితమ్” అనునది మూలము. ఇందు 150 శ్లోకములమాత్రమే కలవు - ఈనూటయేఁబదిలో 50 శ్లోకములు ‘చారపంచాంగిక’ శ్లోకములు - ఈగ్రంథరచన కాలము మనకుఁ తెలియరాదు - కాని శ్రీనాథునికాలమునుండి యిది ప్రచారములో నున్నట్లు తెలియు చున్నది.

యామినీపూర్ణతిలక-కాండపటముమధ్యగా బిల్వణునియొద్ద విద్యల నభ్యసించి నకలకళావిశారద యయ్యెను. ఇట్లుండ నొకనాఁడు పున్నమవెన్నెలరేయి నామె తెర వెనుక శయనించి యుండెను బిల్వణుఁడు, అపండువెన్నెలసౌభాగ్యమును దిలకించి, తాను గవిగానఁ, జండ్రునితో మచ్చనునహితము అద్భుతముగా వర్తింపఁ దొడఁగెను. తెరవెనుక నామె యీవర్ణనము విని - “బిల్వణుఁ డంధుఁ డని చెప్పినారు - కాని యతఁడు నిజముగా గ్రుడ్డివాఁడే యైనచోఁ జండ్రునితో మచ్చనుగూడ నెటుల వర్తింపఁ గలఁడు? ఇది వాతండ్రి యెత్తినజన్నుగడ యని, తెర దిగఁ ద్రోసి బిల్వణునిఁ గాంచి మోహపరవశ యయ్యెను. వారిరువురు మన్మథక్రీడావిలాసమగును లైరి

ఈనంగతి ఆమెనెచ్చెలులు రాజున కెఱిగింపఁగా నాతఁడు కోపోద్రిక్తుఁ డై బిల్వణునికి శిరశ్చేదము చేయ నాజ్ఞాపించెను. రాజు, తలవరియు నట్లు చేయుటకుఁ బ్రయత్నించుచు నాతనిదైర్యముఁ గంచి, యస్తే నిలిచిరి. బిల్వణుఁడు అప్పుడు తనప్రియతోఁ రా ననుభవించినక్రీడలన్నింటిని నేఁదిశ్లోకములతో వ్రాసి పంపెను కాని రాజు వానిని జరువక తిరస్కరించెను. తిరిగికూడ బిల్వణుఁడు, రాజనీతినిఁ గూర్చి ఒకశ్లోకమును వ్రాసి పంపెను. రాజు దానిని జూచియు, దిరుగఁ గొల్పెను - అంతఁ గవి యిట్లు మఱియొక శ్లోకము వ్రాసి పంపెను - “కవి శాపానుగ్రహ సమర్థుఁడు. ఎందఱో రాజులు కవులశాపమువలన రాజ్యభ్రష్టు లైరి. నీవును నట్లగుదువు” అని శ్లోకకాతృర్యము అది యాచి రాజు వెంటనే కవినిఁ దిలిపించి, యామినీపూర్ణతిలక నాతని కిచ్చి వివాహముఁ గావించెను.

శృంగారరసాఽత్మక మగుపైకథ తెలుగుకవుల నాకర్షించినది :-

1. బిల్వణీయము : చిత్రకవి సింగరాచార్యప్రణీతము.
ముద్రితము - 17 వ శతాబ్ది.
2. శృంగారసుధాసముద్రపూర్ణచంద్రోదయము.
18 వ శతాబ్ది - అముద్రితము.
3. మదనసాయకవిలాసము : చదువుల సోమలింగకవి,
18 వ శతాబ్ది - అముద్రితము.
4. యామినీపూర్ణతిలకావిలాసము : చెళ్ళపిళ్ళనరసకవి,
19 వ శతాబ్ది - ప్రారంభము-ముద్రితము.

ఈనరసకవి సుప్రసిద్ధులగుచెళ్ళపిళ్ళ వెంకటకృత్తిగారిముక్తాశ -

5. నవయామిని : మారేమండ నాగేశ్వరరావు. 20 వ శతాబ్ది-ముద్రితము.
(గుంటూరు ఆంధ్రకైన్త కళాశాలలో నాంధ్రోపన్యాసకుడు)

నాటకములు

శ్రవ్యకావ్యకర్తలనే కాక 'గురజాడ'వంటినాటకకర్తలను నీయితివృత్త మా
కర్తించినది.

1. దిల్లాడీయము - నాటకము - రెండంకములదిమాత్రము లభ్యమైనది.
ముద్రితము. ఆంధ్రపత్రిక మొదటిసంవత్సరాది
సంచిక - 1909. విశాలాంధ్ర - 1950.

2. దిల్లాడీయము - నాటకము - మారేపల్లి రామచంద్రకృత్తి
(1873-1951).
ముద్రితము 1913. రచన 1902

3. .. .. అ. రామానుజాచార్యులు - 1904

4. .. .. గూడ కృష్ణయ్య - 1910

5. .. .. ఉమ్మే అలీ షాహ - 1910¹

యక్షగానము

దిల్లాజునికథ నాటకముగానేకాక సంప్రదాయసిద్ధములగు యక్షగానములు
గాగూడ వెలసినది.

దిల్లాడీయనాటకము - యక్షగానము -

గొన్నాచిత్తుల అమ్మనార్యుడు - 1884 - రచన
ముద్రితము - 1901

ఇది ప్రశస్త మైనరచన.²

దిల్లాడీయము - ధనకుధరం రామానుజాచార్యులు³ - 1903

పైవివరణనుబట్టి తెలుగుదేశమున, దిల్లాజునికథ కెట్టిప్రచారము గలదో
తెలియును.

1. తెలుగునాటకవికానము - డాక్టరు పోచంపి శ్రీరామ అప్పారావు.
(పి. యస్. ఆర్. అప్పారావు) పుట 671

2. ఆంధ్రయక్షగానవాఙ్మయచరిత్ర - పుట 192

3. .. .. పుట 210

దిల్లాజుని - చోరకవి.

సంస్కృతవాఙ్మయమున దిల్లాజుని, చోరకవి వేర్వేరుని వ్రాయఁబడినది. కాని యది సరి కాదు - 'చోరచందాశత్రు' అను కృతి చోరకవి దని వారిభావన. కాని ఆపందాశత్రునకుఁ గర్త దిల్లాజుని యని, ఆతఁడే చోరకవి యని, దిల్లాడీయ మందలియీక్రిందిఘట్టము నిరూపించు చున్నది:-

రాజాజ్ఞ ననుసరించి, భటులు, దిల్లాజుని వధ్యస్థానమువకుఁ గొనిపోయినపుడు, వీధులలోఁ బోరజను దిల్లా చెప్పికొనఁ దొడఁగిరి:-

క. చోరుఁ డనునామ మీకవి

కారయఁగను నేటికిని యథార్థం బయ్యెన్.

జారుడు; మఱి రెండుం దగె;

సూరులు మెచ్చుదురె జారచోరత్వములన్. (3-84)

సంస్కృతమున నీశ్లోకములు "అద్యాపి" అనుపదద్వయముతోఁ బ్రారంభింపఁబడును.

దిల్లాజునికథ - మహారాష్ట్రము.

తెలుగుదేశముననేకాక మహారాష్ట్రదేశమునఁగూడ దిల్లాజునికథ వ్యాప్తిలో నున్నది. 'దిల్లాజునిచరిత్ర' అనుగ్రంథ మారాషతోఁ గలదు.¹ అం దీరీతిగా నున్నది:-

దిల్లాజుని కాశ్మీరదేశీయుఁడు. ప్రవరపురమునకుఁ జేరువ కోనముఖగ్రామ వాసి. కాశీనుండి రామేశ్వరమువలకు నీతఁడు సంచరించి పలుపురు పండితుల యెదుట స్వకవికాకౌశలప్రదర్శనమును గావించి, వారిమెప్పును బడసి రైవవశమున గుర్జరదేశపునరసింహరాజుపుత్రిక యగుశశిరేఖకు నితఁడు విర్యాబోధకుఁడుగా నుండి యామెను బ్రేమించి మిక్కిలి కష్టములపాల్గై తుదకు వివాహ మాడెను.

తెలుగుదేశమున దిల్లాజునికథకును, మహారాష్ట్రమున దిల్లాజునికథకును భేదము గొంతభేద మున్నను గతాకథన మంతయునొక్కటే - రెండింటియందును దిల్లాజుని కథనాయకుఁడు - కథయంతయు నొకటే:-

1. శ్రీవిశదకృత "దిల్లాజునిచరిత్ర" మరాఠీ. పుట 163.
(5-a)

తెలుగు

మహారాష్ట్రము

పాంచాలదేశము

గుర్జరము

మదనాధిరాముడు

నరసింహరాజు

యామిసీపూర్ణతిలక

శశిరేఖ

మహారాష్ట్రమందలికథ, దిల్లాయిగు విక్రమాంకదేవచరిత్రచివరినర్గలో, దాను జెప్పికొనినదేశనివాసవిషయమున నరిపోవు చున్నది. ఇక నిందలి దిల్లాయికథయు, దెలుగుదేశపుదిల్లాయికథతో సరిపోవు చున్నది - తెలుగుదేశమున నీకథలో దేశము-రాజు - రాజపుత్రిపేళ్లలో మార్పు గలుగుటకు హేతు వున్నది. దిల్లాయిని గూర్చినయీకథలు గ్రంథస్థము లైననాటికి దిల్లాయినికి దరువాతఁ జాలకాలము పట్టినది - తెలుగున శ్రీ - శ. 7వ శతాబ్దిని ఇది తెలుగులోనికి వచ్చినది. తెలుగుకవి కా నప్పటికి విన్నకథను యథామాతృకముగాఁ గావ్యముగా రచించెను. తక్కినకవు లందఱు నొకరి నొక రనునరించిరి.

మరాఠీకథలో - "చహుకష్టములపాలై" అనువాక్యము తెలుగుదిల్లాయికథ కథతో ననువదించుచున్నది. ఈతరువాతఁ గొంతమంది చరిత్రకారులు - దిల్లాయిఁడు పెండ్లి యాదీనకన్య - గుజరాతునందలి 'అజహిల్వాదు' నగరమందలి దని చెప్పు చున్నారు-తెలుగుకవుల కీమహారాష్ట్రమందలికథ పరిచితము గాక పో వచ్చును.

• ముందు నేను జెప్పినట్లుగాఁ దెలుగుకవు లప్పటిజనప్రవాదము ననుసరించిన కథను గ్రంథస్థముఁ జేసిరి. మొత్తముమీఁద దిల్లాయికథకు, దెలుగుదేశమున నున్నంతప్రచారము మహారాష్ట్రములో లే దని చెప్ప వచ్చును. తెలుగుదేశమందలి కథ చెప్పక పోయినను, మహారాష్ట్రదేశమునందలికథ విక్రమాంకదేవచరిత్రకథతో నంబంధము తెలియవలచుటచేతను, గథలు రెండును నొక్కటియే యగుట చేతను, విక్రమాంకదేవచరిత్రకర్త యగుదిల్లాయిఁడును నొక్కఁడే యని సిద్ధాంతము.

II

అనువాదప్రకాశి

నవ్యాంధ్రసాహిత్యజగత్తులోఁ బ్రాచీనప్రబంధకవినప్రదాయములను ఐనరుజ్జీవింపఁ జేసిన దీవిక్రమాంకదేవచరిత్రానువాదము. మూలమునఁ బదు నెనిమిదినరలు గలయీకావ్యమును దెలుగున నేదాశ్వాసములలో, రెండువేల పద్యములకు మించి యొకమహాప్రబంధముగా దిద్ది తీర్చినవా రిరువురు :

(1) శిరోమణి కప్పగంతుల లక్ష్మణశాస్త్రిగారు.

(2) కీర్తిశేషులు మాదిరాజు విశ్వనాథరావుగారు.

నంస్కృతాంధ్రములవలె వీరిరువురును నీకృతిని రచించుటవలన దీని కొక విశిష్టత చేకూరినది. ఇందుఁ దొలివారైన శ్రీలక్ష్మణశాస్త్రిగారు వెలనాటివారు - 'వెలనాటివారు కవితకు వెల నాటినవారు' - రెండవవారు విశ్వనాథరావుగారు ఆర్యేలనియోగులు ఆంధ్రభారతి ఆర్యేలవారింటియొద్ద. కవితా - సాహిత్య ములు శాఖాభేదముల కతీతము లని నిరూపించిన దీకావ్యము.

ఇష్టదేవతాస్తుతి, షష్ట్యంతములు, ఆశ్వాసాఽద్యంత గద్య - పద్యములు - రస - భావవర్ణనలతో నీకృతి సర్వప్రబంధలక్ష్మ - లక్షణ - లక్షిత మై యలరారు చున్నది -

కావ్యావతారికా విశేషములు

(1) మనకావ్యము అన్నియు శ్రీకారముతోఁ బ్రారంభింపఁ బడునవియే. అందుఁ బ్రథమపద్యమునఁ బ్రారంభమున శ్రీకార ముండును. కాని, తక్కిన మూడుపాదములయొడియందును శ్రీకార ముండదు. ఇందు 4 పాదములయొడి యందును శ్రీకారము లుండుట విశేషము.

1. శ్రీలక్ష్మణశాస్త్రిగారియింటిపేర్కు 'కప్పగంతులవా' రని నేఁడు వాడుకలో నున్నను - వాస్తవముగా వారియింటిపేరు 'కప్పగొంతులవారు'. ఇది వైదికనంబంధ ము గలది. వేదమున మందూకనూక్తములు ప్రసిద్ధములు. మందూకనూక్తధ్వని యెప్పుడును వీరిపూర్వయ్యింటిలో వినఁ బడు చుండుటచే కప్పగొంతులవా రని వీరి గృహనామ మేర్పడినది. దీనిని దొలుతఁ దెలిపినవారు. నుప్రసిద్ధవిద్వాంసులు ఐలును వేంకటరమణయ్యగారు. (భారతి - మార్చి 1946).

(2) ఇది తెలుగువారియింటే లైసెన్సీవద్దావరీ - వేంకటేశ్వరస్వామి వారికిని, శ్రీలక్ష్మీ-నరసింహస్వామివారికిని సంకీర్తము. శ్రీలక్ష్మణశాస్త్రిగారియిష్ట దైవము శ్రీవేంకటేశ్వరస్వామివారు. అంతేకాక, వారికలిదండ్రులు - వద్దావరీ - శ్రీనివాసశాస్త్రిగార లగుటయు నొకవిశేషమే. శ్రీవిశ్వనాథరావుగారియింటేల్లు శ్రీలక్ష్మీనరసింహస్వామివారు. ఈకారణముచేత నీకవులు షష్ఠ్యంకములలో నిలువేల్చు లిరువురుస్వాములను శిష్టసమానములతో స్తుతించినారు.

(3) గురుస్తుతియందు, మరిలోకోర్తరులు మానవల్లి రామకృష్ణకవిగారి స్తుతి యుండుట.

(4) సారాఠముగా నిష్టదేవతాస్తుతియందు నొక్కొక్కదేవతకు నొక్కొక్క పద్యమే యుండును. ఇం దట్లు గాక రెండుమూడుపద్యము లున్నవి

(5) శృంగవతారిక ఒకచక్కనిఖండకావ్యమువలె భాసించు చున్నది.

అనువాదసరణి - ఒకయుదంతము

ప్రస్తుత మీప్రబంధ మనువడింపఁ బడినవిరాసమునుగూర్చి తెలుపుటకు ముం దొకయుదంతమును బాఠకులదృష్టికిఁ దెచ్చుట యావశ్యకము-

ఇప్పటికి నాలుగుదశాబ్దాలక్రిందటిమాట-శ్రీ. శ. 1934లో నేను ఇంపీరియల్ బ్యాంక్ (నేడు స్టేటుబ్యాంక్ ఆఫ్ ఇండియా)లో విజయనగరమున గుమాస్తాగాఁ బని చేయు చున్నరోజు లవి. ఉద్యోగనియమితకాలముకప్పుఁ దక్కినకాలమంతయు నాకు సాహిత్యవ్యాసంగముననే కడచెడిది - ఆనమయమున నేను యాదృచ్ఛికముగాఁ దిరుపతివేంకటకవులు రచించినవచనవిక్రమాంకదేవదరిత్ర చదువుట తలస్థించినది - విక్రమాంకదేవదరిత్ర తెలుగులోని కనువడించుటలో వారే మొదటి వారు. నే నావచనగ్రంథము చదివి, అం దవతారికలో దిల్లా బుఁదు కవులనుగూర్చి - కావ్యమునుగూర్చి వ్రాసినభాగములకు ముగ్ధుఁడ నై యాభాగములను ముప్పదిపద్యము లలో ననువడించితిని. వానిని మిత్రులు కీ శే. గంట సూర్యనారాయణశాస్త్రిగారు తమకల్యాణిపత్రికలోఁ బ్రకటించిరి, ఆపద్యములను నాకుఁ జిరకాలమిత్రు లగు శ్రీమాన్ రాయణ్ణి వేంకటవీరరాఘవాచార్యులుగారు చూచి. "మూలమును మీరు చూచితిరా" అని యడిగిరి. "చూడ లే" దంటిని. వెంటనే వారు బాలదుదార ప్రకటించిన విక్రమాంకదేవదరిత్ర నిచ్చి రదువుఁ దనిరి.

మూలముతోఁ దిరుపతివేంకటేశ్వరకవికృతాంధ్రానువాదమును బోల్చి చూచునుగదా - ఆయనువాదమంతయు సరిగా లే దని పొడఁగట్టినది. మూలముతో నున్నచారిత్రికాంశములనేకాక, దిల్లా ఒకవికవిశాసామర్థ్యమును వ్యక్తీకరించు రస వద్భుట్టములును బ్రదర్శితములు కాలేదు - ఎన్నఁదైనను నీకావ్యమునకు మూల ముతో సరితూఁగఁ గలయనువాద ముదయించునా యని యువ్విక్సారు చుంటిని. ఈనాటికి నీవిక్రమాంకదేవదరితమున కట్టియనువాద మవతరించినది.

మూలగ్రంథమును నేను బార్తి గాఁ బదివి యానందించినవాఁడ నగుటచేతఁ బ్రస్తుతానువాదము న న్నెంతగానో యాకర్షించినది. మూలమందలియొక్కపదమును గూడ విడువకుండ, నీరచన జాగరూకతతో సాగినది. ఈయనువాదమున, నిది ముఖ్యవిషయము. ఏల ననఁగా, నీసంస్కృతకావ్యము చరిత్రకు సంబంధించినది అందలిపదములను విడిచినఁ జరిత్రకు తోపము కల్లును. ఇట్లు చారిత్రికదృష్టితోడనే కాక సాహిత్యదృష్టితోఁ జూచినను నిది ద్వితీయానువాద మైనను నద్వితీయ మై యున్నది.

ధారాశుద్ధిలో, రచనరీతిలో, భావవిన్యాసములలో, బాంధవీస్పృహక ప్రౌఢ ప్రయోగములలో నీప్రబంధము పూర్వప్రబంధములను బుటితీ పుచ్చుకొన్నది. సమాసబంధుర మైనప్రసన్నసంస్కృతభాషావిశేషములలో, ముచ్చటఁ గూర్చు నచ్చతెలుగుపలుకులపొంకము మెచ్చుఁ గొల్పు చున్నది. కావ్యకర్త లిరువురు నిరాఘాటకవనరాసారీలు లగుటచే నిది "సానలఁ దీతినజాతిరత్నము" వలె నొప్పు చున్నది.

శ్రీకృష్ణగంధుల లక్ష్మణశాస్త్రిగారు, గురుకులక్లిష్ట లై, యనవద్య మగు సంస్కృతసాహిత్యవిద్య నార్జించుటయేకాక, యాంధ్రభాషా-సాహిత్యసంప్రదాయ సంప్రవిష్ట లగుటచేత, నీకృతి వారియుధయభాషావైదుష్యమునకుఁ బాతకగా నున్నది. వా రుభయభాషా కవులే కాదు - అష్టభాషావిభారదులు (హిందీ, ఉర్దూ, మహారాష్ట్రము, తమిళము, కన్నడము, తెలుగు, సంస్కృతము ఇంగ్లీషు).

చారిత్రికకావ్యములు ప్రాయీకముగా రసప్రమేయములు గావు. అయినను దిల్లా ఒకవి రసబంధురముగా నీకావ్యము నిర్మించినాఁడు అనువాదమున నిది మూలముకన్న రసస్నిగ్ధ మై పతితలను దన్మయత్వముఁ జెందించు చున్నది.

ప్రౌఢపదప్రయోగములు -

ఈనాఁడు, పద్యకావ్యములు వెలువడినవి, మహాకావ్యములు వెలువడినవి. కాని, యాకృతియందు వానియన్నింటిలో లేనివిశిష్టత యొకటి గలదు. అది పదప్రయోగసాందీత్యము - ఇం దన్నింటిని వివరించుటకు వీలు లేదు. రెండు మూ రుదాహరణముల నిచ్చు చున్నాను.

విగూర్వణము (1-107)

సంస్కృతమున “గుర్వీ - ఉద్యమనే” అన్నరాకువునుండి “విగూర్వణము” అనుశబ్ద మేర్పడు చున్నది - ‘అతిశయించుట లేక విజృంభించుట’ యని దీని కర్థము. కాని తెలుగుభాషలో నిది, ‘విగుర్వించు, విగుర్వణ’ యను రూపముతోఁ బ్రయుక్త మైనది -

నన్నయ - ‘విగుర్వించుము చూత మనిన గోత్రభిడుండున్’ - ఆది. 7-274.

నన్నెచోడుడు - ‘తలతల మని విగుర్వించి’ - 2-189.

‘పటుదోర్బలగర్వవిగుర్వణంబునన్’ - 8-28.

యథావాక్కుల అన్నమయ్య - ‘రైత్యాఽలి నివిగుర్వించి’ - 16 ప.

ఇట్లు మహాకవులు ‘విగుర్వణము’-అని ప్రాస్వద్విధియముగాఁ బ్రయోగించుటచే నీపదము వివాదముల కాస్పద మైనది. ఇది తత్సమపద మని - తెలుగుకవుల ప్రయోగములవలన - ముష్టాముష్టిమొదలగువానివలె సాధు వైన దని నిర్ణయించిరిని¹

క్రీ. శ. 13వ శతాబ్దమునండి కవులెవ్వరును వాదనియివిగూర్వణపద మిందు నరిగా వాడఁ బడుట యెంతయుఁ బ్రశంసనీయము.

‘నభాభోగ’ (6-69)

‘యశయావళి’ (7-6).

నభశ్శబ్దము - యశశ్శబ్దము సంస్కృతమున సాంతపదములు - ‘నభ - అభోగము’ అని నంది చేయక ప్రయోగించుట ప్రాధరీతి - నన్నెచోడకవి యిట్లే - ‘జాతవేదఅహ్వనంబు’ (2-16) అని ప్రయోగించినాడు -

‘యశయావళి’ - యశశ్శబ్దము సాంతమైనను దెలుగుకవులు దీనిని అదంతముగా వాదినారు -

ఎఱ్ఱనభారతములో

“నమ్యగ్యశళాలి”² యని ఆరణ్య - 6-92లోఁ బ్రయోగించినాడు.

యశశ్శబ్దముసాంత మగుటచే పదాంతసకారమునకు రుక్వము వచ్చి దానికి యాదేశము వికల్పముగా వచ్చును. కనుక ‘యశయావళి’ లేక ‘యశయావళి’ అని రెండురూపులును సాధువులు. కనుక ‘యశయావళి’ యిటు విశిష్టప్రయోగము.

1. ఈ శబ్దమును గూర్చిన సంపూర్ణవివరణము శబ్దరత్నాకరము - అను బంధము. నవరణలు - వివరణలు - పుటల 858-860. లోఁ గందు.

2. శబ్దరత్నాకరానుబంధము - పుట 34.

‘నిర్గహనము’-(6-79) ‘నిర్గహనుడు’ (6-92) అనుపదము లపూర్వములు. ‘నిర్గహనము’ అనఁగా ‘గ్లేళము లేనిది’ అని యర్థము. ఇది కేవలము నైఋతిక మైనను - నిందుఁ బ్రయోగింపఁ బడుటచేఁ బ్రచారములోనికి రావచ్చును

ఇంకను “హైమన” = ‘హిమసంబంధ మైనది’ మున్నగువిశిష్టప్రయోగము లిందుఁ గలవు.

ఈనాడు శబ్దమునుగూర్చినవివరణ లేకపోవుటచేతఁ బ్రత్యేకముగా నిందుఁ గొందెము సూచింప వలసి వచ్చినది¹.

వ ర్జ న లు

ఇందలిగ్రీష్మ - హేమంతములువర్జనలను జూచినఁ గావ్యకర్తలకవితా కాళల్యము లేఁటవడఁ గలదు. వాని నన్నింటిని మించినది.

కా శ్మీ ర వ ర్జ న

ఇంతవఱకు, “అంగ - వంగ - కళింగ - కాశ్మీర”² అని బుడబుడక్కల ధోరణితో “నేకదుపు పెట్టుటే” కాని మనసాహిత్యమునఁ బ్రసిద్ధ మైనకాశ్మీర దేశమునుగూర్చి వివరములు మన మెఱుఁగము. కాశ్మీరదేశవర్జన విక్రమాంకదేవ చరిత్రములోఁ జివరిసర్గమునం దున్నది. భూలోకనందన మని పొగర్త నందిన యాదేశపువర్జనమిం దద్భుతముగాఁ బ్రవంచింపఁ బడినది. ఈకావ్యము మూలము నందలి కాశ్మీరదేశవిశిష్టతను దెలుగువారికిఁ బరిచితముఁ జేసినందులకు ననువాదకర్త లెంతయేని నభినందనీయులు.

తిరుపతి - వేంకటకవులలోఁ దిరుపతికావ్యిగారు ముందే కీర్తి శేషు లైనను, చెళ్ళపిళ్ళ వేంకటకావ్యిగారు-తిరుపతి-వేంకటకవు లనుపేరితో నే ప్రచురించినట్లుగా, నేఁడీకావ్యమును కీ. శే. విశ్వనాథరావుగారి పేరితోఁగూడఁ బ్రకటించుట యెంతయు నంన్వవనీయ మై శ్రీలక్ష్మణకావ్యిగారి “నహృదయత్వము - పౌమనస్యము” వెల్లడి పేయు చున్నవి.

శ్రీనాథుడు శ్రీహర్షునిస్తోత్రదీయచరిత్రను ‘శృంగారనైషధము’-అనుపేర - బంగారుమెఱుఁగులు పెట్టి మూలము నతిశయించునట్లు చేసినరీతిగా, నేఁడు, శ్రీలక్ష్మణకావ్యిగారు, కీ. శే. శ్రీవిశ్వనాథరావుగారును బిల్లులునివిక్రమాంకదేవ చరిత్రను నాంధ్రీకరించి, మూలాతిశయిగా దానిని దెలుగున నువర్ణమయాలంకారముగా నొనర్చినారు - అందువలననే వారికి-

1. నేను శబ్దరత్నాకరమును 40 వేలపదములలోఁ దిరిగి సంస్కరణప్రతి విఁ దయారు చేసినాను - అం దీపదములను గ్రహించినాను.

2. పానుగంటివారి ‘విమర్శాదర్శ’. కృతీయభాగము.

“ఆంధ్ర బిల్లిణ”

అనుబంధము సార్థక మైనది తెలుగుసాహిత్యమున ‘అభినవదండి’ - ‘ఆంధ్రకాళిదాసు’ నామములవలె-ఈ నామము శ్రీలక్ష్మణకావ్య - విశ్వనాథరావుగారం యందు లక్షణవంత మై వెలయుఁ గాక.

విశ్వవిద్యాలయములలోఁ బాఠ్యవిమర్శనపద్ధతిమూలమునఁ బ్రాచీన ప్రబంధసాహిత్యరచయనము, ప్రబంధపతనాదినివేశము ప్రాయికముగా నంతరించు చున్నది. ఈసందర్భమునఁ బ్రఖ్యాతలాషావేత్తలు, ప్రాచీనసాహితీవిమర్శకులు నైనశ్రీతిరుమల రామచంద్రగౌరవర్యాయ మొకసదస్సులోఁ జెప్పినమాటల నుదాహరించుట యావశ్యకము.

తెలుగు - కన్నడలిపులసమ్మేళనమునుగూర్చి వారు ప్రసంగించుచు నిట్లు చెప్పినారు:-

“ఈనాటికే ప్రాచీనకావ్యరచయనము, శబ్దార్థవిచారణ, సాహితీవిమర్శన మున్నగునవి లుప్తము లగుచున్నవి మహితసాహిత్యజీవి శ్రీమానవల్లి రామకృష్ణ కవిగారున్నట్లు “ఇంకఁ గొన్నాళ్ళకుఁ దెలుగుపద్య మర్థము కాకుండఁ దోవునేమో నందీ” అన్నది వాస్తవ మగుచున్నది” - ప్రస్తుతస్థితి ఇదే-

వేయేండ్లనుండి యవిచ్ఛిన్నదాశాప్రవాహ మై ఆంధ్రసాహిత్యసౌధమునకు మూలస్థంభాయమాన మైనప్రాచీనప్రబంధసాహిత్యరచయనమును బునరుద్ధరింపఁ జేయ ఎలసిననమయము తలస్థించినది అట్టిపునరుద్ధరణమునకు నేఁడు వెలువడిన “విక్రమాంశదేవరత్నప్రబంధము” ఎంతయేని దోహదము చేయఁ గలదు. ఆంధ్రవిద్యలోకము దీనిపై సమీక్షించు వెలయుచి, ప్రాచీనప్రబంధ రచయనమును బ్రోత్సహించుదుగాక. ఈకావ్య మాండ్రసాహిత్యప్రపంచమునఁ బ్రచురప్రచారముఁ దలయుఁగాక !

ఇట్లు

నిడుర్రెగల వంకటరావు

లక్ష్మీకాంతనిలయం

2-2-1137/5, క్రొత్త నల్లకుంట,

హైదరాబాదు - 500044.

10-9-1974.

1. తెలుగులిపినంస్కరణనదస్సు - హైదరాబాదు - 1972.

‘ఆంధ్ర బిల్లిణ’ బిరుద ప్రదానము

శ్రీ:

శ్రీనివాస పరబ్రహ్మణే నమః

శ్రీమత్కవితల్ల జేభ్యః శ్రీవనపర్వతసంస్థానవిద్యదగ్రేసరేభ్యః పితక్కులా శాలాప్రాచీనవిద్యార్థిభ్యః బ్రహ్మశ్రీ కప్పగంతుల లక్ష్మణశాస్త్రిమహో రయేభ్యః, తత్సోదరకవితల్ల జేభ్యః తన్మిత్రవర్యేభ్యః శ్రీమాదిరాజ విశ్వనాథ రావుమహాశయేభ్యః శ్రీవేంకటేశ్వరసంస్కృతకలాశాలాప్రాచీనవిద్యార్థి సమితి శాదరప్రేమానుబంధం సమర్పితమిదం సన్మానపత్రం.

మహాశయాః !

ప్రాధరమణీయపదబంధం రసబంధం సకలసహృదయహృదయాఽహ్లాదకం సముద్బంధకవితల్లజ-శ్రీమద్విల్లిణకవివరప్రణీతం శ్రీచాళుక్యనవసాహసాస్క విక్రమాదిత్యనృపతికులతిలకచరితం నికుర్తాఽన్త్రీభాషాయాం మూలాన్యూనరస భావాలంకారాఽది-పరికర-పరికర్మితం పద్యప్రబంధమారచితవశాం భవశాం ప్రాధిమానం తత్తాదృశం భావగాఘ్నిర్యం చాఽకలయ్య ప్రముడితాన్తరజై రస్మాథిః సమితిసదస్యైః భవద్భ్యః ‘ఆంధ్ర బిల్లిణ’ బిరుదం సాదరప్రేమాను బంధం సమర్ప్యతే. శ్రీ వృషభాద్రిశేఖరమణిః కమలాజానిః నిరన్తరమాయురా రోగైశ్చర్యాఽదికం ప్రకల్పయతు నితరాం భవద్భ్యః ఇతి నిసర్గసమృద్ధౌ కవికులాని చ నిత్యం రక్షాయన్తితి చ మంగళాన్యాకాన్మహే.

శ్లో॥ శ్రీమాన్ వేంకటకైలశేఖరమణిః కారుణ్యవారానిధిః
శ్రీవిద్యుల్లిలితః సువర్ణకలికాసాష్టేన్ద్రానీలద్యుతిః
సంసారాఽతపశోషితాఽర్తిహరణః భక్తాబ్జురప్రీతనః
శ్రీమల్లత్పూజ-విశ్వనాథసుకవీ చాఽకల్పమాకల్పతామః॥

శ్లో॥ పూర్వం గ్రన్థసహస్రశాఙ్గకషణత్రుట్కలక్షైర్గిరామ్
ఉల్లాసైః ప్రణవాయ యాం రసకలాం శ్రీబిల్లిణః సంస్కృతే
శ్రీమల్లత్పూజ-విశ్వనాథసుకవీ తత్తాదృశో చక్రమః
తాం చాళుక్యనృపాలవిక్రమకథాం దివ్యాఽన్త్రీభాషామయీమ్॥

శ్లో॥ పర్వజ్ఞః సుమనోజ్ఞః బిర్హిణకవిస్త్యావ్యావనీవడ్డతః
ఉద్దండో నవసాహసాఙ్కనృపతిశ్చాస్త్యావనీవల్లభః॥
ఆస్తి దివ్యరసప్రకర్ష సుభగా సర్వార్థదా నిస్తులా
తత్సర్వం సువిచిత్త్య బిర్హిణకవేర్వాగాస్త్యాభాషాభవత్॥

శ్లో॥ ఆస్తి సంస్కృత-దేశవాగ్విలసితా భాషామలా రాజతే
శబ్దద్వంద్వమీదం మనోజ్ఞమధురం కర్తుం సుధీర్ఘబ్హిణః॥
శ్రీమల్లక్షుణ-విశ్వనాథకవిరాడ్రూపేణ విద్యోతతే
ఏతావాస్త్యసరస్వతీవతివరా శ్రీబిర్హిణౌ రాజకామ్॥

శ్లో॥ రసభావాలంకృతి-గుణవరిపాకాత్
రీతి-వృత్తిరమణీయైః॥
లలితోచితస్తర్పైరమకురుతే
మూలమేష నన్దరః॥

శ్లో॥ ఉద్దండవడ్డతత్వప్రకర్ష రమ్యో
గభీరసస్తర్పా॥
అమకుర్వాతే బిర్హిణసుకవిం
సుకవీ మనోజ్ఞమన్త్రజ్ఞా॥

శ్లో॥ ఇతి తాదృశగుణగణసమ్మతితైః
త్రయరైరగాయి గుణగుమ్భైః॥
'తిరువతి' నగరీ-సంస్కృత-విద్యా-లయ
లబ్ధవర్ణసంఘస్థైః॥

తిరువతి సంస్కృతకలాకలా
ప్రాచీనవిద్యార్థి సమితిః
ప్రవచనం 2-1-1944

ఇతి నివేదయితా

జి.కు.ప్రొ.క. పరిశ్రమదాతృలు

(తి-కు-వేం-న-సుదర్శనాచార్యః)

కార్యదర్శి.

శ్రీ మానవల్లి రామకృష్ణకవిగారియధ్యక్షతన జరిగినసన్మానసభయందు
సొసంగః బడినసన్మానపత్రము.

శ్రీ వేంకటేశ్వరాంధ్ర సాహిత్యపరిషత్తు
తిరుపతి.

శ్రీ శ్రీ కవుగంతుల లక్ష్మణశాస్త్రిగారికి
శ్రీ శ్రీ మాదిరాజు విశ్వనాథరావుగారికి
సమర్పించు సన్మానపత్రము

సర్వద్యాభూష - లక్ష్మణశాస్త్రివర్యః

విద్యాలతలకు నాలవాల మైనశ్రీవేంకటేశ్వరసంస్కృతకళాశాలామ
తల్లికిఁ గొంగుబంగారంబు వై కవికావరీమళంబుల దళదిశల వైవరఁజల్లఁ జాలు
విద్యార్థిపారిజాతకుసుమంబులు నిన్ను వేనోళ్లఁ గొనియాడు చుంటిమి.

కవివతంసులార :

యుష్మదాంధ్రీకృతవిక్రమాంక దేవచరిత్రము మీయపారపాండితీప్రతిభల
దిగంతమ్ముల వ్యాపింపఁ జేసి మిమ్మనయంబుఁ బ్రోచుఁ గాత. మీకు సమర్పింపఁ
బడిన 'ఆంధ్రబిర్హిణ' విరుదము, మీగ్రంథమును వినినమాకు ఎంతయో సమర్థ
మని విశ్వసించు చున్నాము.

లలింకార విద్యాప్రవీణులార :

చదివినచదువుల తీర్థింపఁ జేసికొని దేశభాషల నలంకరింపఁ జేయుప్రతిభా
విచిత్రతచరిత్రల ననేకంబుల వ్రాసి యద్వితీయభాషావైదగ్ధ్యంబున రసమయం
బగుకావ్యగతును నిర్మించుకవిప్రహ్వల రగుదురుగాక.

ఉభయభాషాపాండితీవైదగ్ధ్యులార :

సర్వగుణవిష్ట మృగుసంస్కృతాంధ్రసాహిత్యపాఠోధిం దఱచి కథామృత

నవనీతం బుధయలోకంబుల కందిచ్చునునులరు సహృదయులరు రసజ్ఞులరు
మాపురంబున కరుదెంచుట మాభాగ్యము.

విమర్శకశిరోభూషణులార :

దేశకాలంబుల నవలోకించి దేశసేవ, భాషాసేవ చేయుటకు నడుము కట్టి
ముందంజ వేయుసాహసగుణంబు సర్వలక్ష్యులం గూర్చి మున్నుం దనేకకావ్య
రత్నముల సేకరింపఁ బండితసంఘములు, రాజవంశములు మిమ్ము ఆదరించి
ప్రోత్సహించుఁగాత.

ఇట్లు

చే. హ. ల. స. ఉ. క. ప. క. ప. క. ప.

తిరుపతి

2-1-1944

(చే. హ. ల. స. ఉ. క. ప. క. ప. క. ప.)
కార్యదర్శి

పండితాభిప్రాయములు

విక్రమాంకదేవ చరిత్రము

అచార్య బ్ర॥ శ్రీ మానవల్లి రామకృష్ణకవిగారు ఎం. ఏ.

బిల్లిరామహాకవిప్రణీత మగునీమహాకావ్యము నింతవఱకు నెవ్వరును దెనిఁ
గించినవారు కారు. బ్రహ్మశ్రీ తిరువళి-వెంకటేశ్వరకవులు వచనరూపమున
ననువదించిరి అది పెక్కుఘట్టముల మూలానుసారి కాకున్నది. ఇప్పుడు
వనవర్తి సంస్థానమున నివసించు బ్రహ్మశ్రీ లక్ష్మణశాస్త్రియు, మ॥రా॥రా॥శ్రీ
కాభాపురము విశ్వనాథరాయా-హ్యాయుఁడును గలిసి దానిఁ బద్యరూపమున
యథామూలముగాఁ దెనిఁగించుట భాషకుఁ బరమోపకారము నేసినట్లే. వీరి
పద్యకావ్యములోఁ జాలభాగము మూలముతోఁ బోల్చి చదివినాడను. అర్థ
గాంభీర్యము, భావరసవిశేషములు, చరిత్రాంశములు చెడిపోక రసవంతముగా
వీరు దీని రచించి రనుట నిస్సంశయము. అనేకపద్యములు సంస్కృతము
నుండి యనువాదము లని తోచక యిది మూలగ్రంథమువలెనే కవితాప్రాధిమ్య
వహించి విలసిల్లు చున్నది. ఇట్టిరచన చాలదుర్ఘటము లావికాలమున నింకను
రసవత్తరము లగుసంస్కృతకావ్యములఁ దెనిఁగించియైనను నూతనముగా
నాంధ్రమున నిర్మించియైనను వీరు కాశ్యతకీర్తి గాంచుచు భాషామహాసేవ
సేయుటకుఁ దగినకవితాశక్తివీరిలోఁ గల దని యీగ్రంథ ముద్ఘోషించు చున్నది.
ఇట్టి గ్రంథమును బలువు రాదరించి ప్రచురింపఁ జేయుదురుగాక యని నాప్రార్థ
నము. వీరిలకు సర్వేశ్వరుఁడు కీర్త్యాయురారోగ్యము తొసంగి వీరిజన్మ
జీవితములు లోకమున కువకరించునట్లు స్ఫూర్తకము నేయుఁగాక యని వేడు
చున్నాను.

తిరుపతి

22-1-1948

చే. హ. ల. స. ఉ. క. ప. క. ప.

కళాప్రపూర్ణ

[బ] శ్రీ వేటూరి ప్రభాకరశాస్త్రిగారు

వనవర్తి సంస్థానవాస్తవ్యులు శ్రీవిశ్వనాథరావుగారు, శ్రీలక్ష్మణ శాస్త్రిగారు- వారు స్వయముగఁ దెలిగించిన గ్రంథమును, విక్రమాంక దేవచరిత్రమును, హృదయముగాఁ జదివి వినిపించగా విని తనిసితిని. మహాకవి బిల్లిణుఁడు, చాళుక్యవిక్రమాంకదేవునాస్థానమున నెలకొని నేటి కించుమించు వేయియేండ్లకు ముందు, తుంగభద్రా - కృష్ణాతీరాంధ్రదేశపుఁ బాడిపంటల ననుభవించి వెలయించిన మహాకావ్యమును, నానాటి యాంధ్రదేశ చరిత్రాత్మకము, నగువిక్రమాంకదేవచరిత్రమును వీరు పద్యరూపమునఁ బరివర్తించఁ బూనుటే మిక్కిలి కొనియాడఁ దగినది. బిల్లిణరచనము ప్రాయశః ముగా వర్ణనాత్మకము, శబ్దాడంబరప్రధానము- కాళిదాసాదులరచనలవలెఁ బ్రతిపదరసస్యంది గాదు. అట్టిదానిని దెలిగించుట కష్టపాద్యము- అయినను నిర్దుష్ట మగుభాషతో శయ్యాసారశ్యముతో వీ రీగ్రంథమును దెలిగించిరి. వడిగా దీనిని వీరు ప్రకటించుదుగా కని కోరు చున్నాను. ఆంధ్రు లభిమానింప పలినగ్రంథ మిది.

తిరువరి

22-1-1948

వేటూరి శ్రీ ప్రభాకరశాస్త్రి

కళాప్రపూర్ణ-కావ్యస్మృతిరీత-అభినవాంధ్ర వార్షికి

[బ] శ్రీ జనమంచి శేషాద్రిశర్మగారు

బ్రాహ్మ్యరాజ్యోధయశ్రీవిరాజమానులు వనవర్తిసంస్థానవిద్వాంసులు సాహిత్యశిరోమణి కవ్యగంతుల లక్ష్మణశాస్త్రిగారును మాదిరాజు విశ్వనాథ రావుగారును గలిసి విక్రమాంకదేవచరిత్రము మహాకవి బిల్లిణకవికృతము నాంధ్రీకరించిరి, ఇది పదునెనిమిదినగ్గములు గలప్రౌఢకావ్యము. ఈయాంధ్ర కృతి కవిద్యయముముఖమునఁ జెక్కుతావుల వినుభాగ్యము నాకుఁ గల్గినది, వీరి కవితాధార హిమవత్సంగశృంగనిస్సరస్వందాకినీప్రవాహమువలెఁ బరమపావన మై యలరారు చున్నది. సంస్కృతాంధ్రములు తెందును నమానముగ నీకావ్యమున వెలయు చున్నవి. కవిత్వము సహజగాంభీర్యముఁ గలిగి వెలయు

చున్నది. ఇక్కాలమున నిట్టికవిత యున్నదే యని యచ్చెరువు నొందుచున్నాను. ఈకృతి యాంధ్రదేశమునందు వ్యాపించి యీకవుల నిర్మలయశశృంధికల వెదఁజల్లుఁ గాత మని వారక కోరు చున్నాను. వీరింకను నిట్టియత్కృష్ట గ్రంథముల వ్రాసి త్రిలింగదేశవిఖ్యాతినిఁ జెంపొందింతురుగాత మనియు, సర్వేశ్వరుఁడు వీరి కాయురారోగ్యభాగ్యముల నొసంగుగాత మనియు నాశీర్వదించు చున్నాను. భావకవులకు గుండెగాలముగా నున్న యీమహాకావ్యము ప్రాచీన కవులఁ దలపించఁ జేయుచు నిల నాచంద్రతారార్కము వెలయు చుండుఁగాత.

శ్రీ లలితావిలాసము

కడప

16-1-1948

జనమంచి శేషాద్రి శర్మ

శ్రీ మన్మహామహాపాధ్యాయ-కళాప్రపూర్ణ-కవిసారథిభామ-కవిరాజ-ఆంధ్రవాస-
అభినవ శ్రీనాథ-వేదవిద్యావిశారద

[బ] శ్రీ శ్రీపాద కృష్ణమూర్తి శాస్త్రిగారు

ఇది సంస్కృతభాషలోఁ బ్రసిద్ధిం గాంచిన బిల్లిణకవి రచించినమహా కావ్యము. ఈకావ్యమును నైజామురాష్ట్రమందలి వనవర్తిమహారాజావారి సంస్థానమందుఁ బండితు లై యున్న శ్రీకృష్ణగంతుల-లక్ష్మణశాస్త్రిగారు, శ్రీమాదిరాజు-విశ్వనాథరావుగారు ననుకవు లిద్దఱుం గలిసి యాంధ్రీకరించి యున్నారు. లక్ష్మణశాస్త్రిగారు బహుభాషాప్రవీణులు, పండితులు, కావ్యనాటకాలంకార సాహిత్యము, వ్యాకరణములం జదివి యున్నారు. విశ్వనాథరావు గారు సంస్కృతాంధ్రసాహిత్యములేకాక బహుభాషాపండితు లై కొన్నికొన్ని లలిత కళల యందు నేర్పరు లై కొనియాడఁ బడు చున్నవారు. అట్లవారిర్వురుంగలిసి దీనికిఁ గర్త లైరి.

ఈ యాంధ్రానువాదమును నేను జాలభాగము విని యున్నాఁడను. లక్షడక్షడ సందేహములు కలిగినపట్టున మూలముతోఁ బోల్చి చూచి యున్నాఁ డను. ఈయనువాదము మూలమునకు సరిగా నున్నది, ఇందు భారాకుద్ది చక్కనిది. గ్రంథము గంగానదివలెఁ బ్రవహించు చుండును. కొన్నిఘట్టములు అచ్చతెనుఁగుపద్యములు గలిగి యున్నవి. గ్రంథము క్లిష్టార్థసంఘటితము

గాదు. ఇందరిసంస్కృతసమాసములు సరసములుగాను మనోహరములుగాను నుండును. బిల్వణునిసంస్కృతకవిత్వ మెంతమనోహరమో వీరితెలుగుకవిత్వము నట్లు మనోహరముగా నున్నది. ఈతెలుగుగ్రంథమును వినుకప్పుడు నాకుఁ గృష్ణ దేవమహారాజకృతవిష్ణుచిత్రియము జ్ఞప్తికి వచ్చినది.

వీరియాకవిత్వము నిర్దుష్ట మై పూర్వకవిమార్గమునకు లవమాత్రమైనను దొలంగి యుండ లేదు. ఇది బి. ప. ఎం. ప. పరీక్షలకుఁ బఠనీయగ్రంథ మైనచో విద్యార్థు లెంతయో వివేకవంతు లై విజ్ఞానముం గలిగి యుండు రని నా నమ్మకము.

వీ రీగ్రంథమును మక్కికిమక్కిగాఁ దెనిగింపక అక్కడక్కడ వీరిమార్గము లిందుఁ జక్కగాఁ జొందుపఱచినారు.

ఇది సర్వజనగ్రాహ్య మై శ్రోవ్యన్నతిం జొందుఁగాక యనియుఁ గర్త లైనవా రిద్దఱు నిట్టిమహాగ్రంథములు మఱికొన్ని వ్రాసి యాంధ్రభారతి నలంకరింతురుగాక యనిఁ గోరుచున్నాను.

రాజమండ్రి

80-8-1948

శింకపేండ్రమటాపందానన-కళాప్రపూర్ణ-శతావధాని-

బ్ర॥ శ్రీ చెల్లపిళ్ల వేంకటకాశ్రమిగారు

(తిరువతి-వేంకటకపులలో 'నొకరు')

పై నురాహరించినబిల్వణమహాకవివిరచిత మైనకావ్యమును వనవర్తి నివాసులు, శ్రీయుత మాదిరాజు విశ్వనాథరావుగారు, కవ్వగంతుల లక్ష్మణ శాస్త్రిగారు, వీరుధయులును లంటకపులుగా నుండి యాంధ్రీకరించిరి. కొన్ని ఘట్టములు కేవలాంధ్రముగా నుండునట్లుకూడ ననువదించిరి. అనువాదమైనను స్వతంత్రరచనముగా నున్నయది

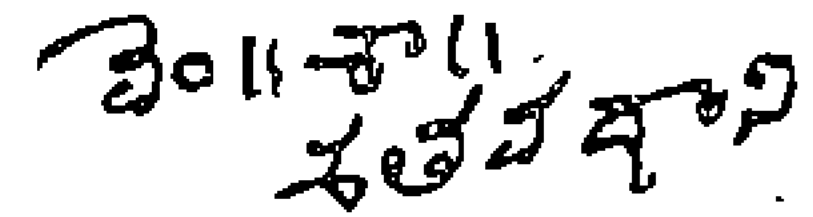
ఉ॥ వ్యాకరణమ్మునం గలుగువ్రజ్జయు సాహిత్యందు నుండును
శ్రీకృత తక్కుగల్గినవిశేషము వీరికవిత్వమందు విం
దై కనుపట్టు చున్నవి మహాకవు లంటకుఁ దగ్గవీరు స
ద్గీకులు సర్వధా యశముఁ దేకువయున్ గణయంతుగావుతన్.

అందఱకును వ్రాయుమాటలు-'ధార ధారాశముగా నున్నది'-లోనైనవి వ్రాయవలసినకవిత్వము వీరిది కా దని కవికామర్మజ్ఞులు తెలిసికోఁ గల రని నాధృఢ మైననమ్మిక. విద్యాశాఖవా రీయనువాదమును దప్పక యాదరించి వీరికిఁ దోడ్పడుదు రనియు నాయాశయము. వీరిని భగవంతుఁడు సర్వదా శ్రేయఃవదుఁ దై యనుగ్రహించుఁగాక.

క్షీరసాగర బిల్కింగు

చెజవాడ

2-8-1948

కళాప్రపూర్ణ

బ్ర॥ శ్రీ చిలకమర్తి లక్ష్మీనరసింహముగారు

సంస్కృతమున బిల్వణమహాకవి రచియించినవిక్రమాంకదేవచరిత్ర యనుమహాకావ్యమును వనవర్తినంస్థానపండితు లైన బ్రహ్మశ్రీ కవ్వగంతుల లక్ష్మణశాస్త్రిగారు మాదిరాజు విశ్వనాథరావుగారు ననుమహాకవు లిద్దరు పద్యకావ్యముగఁ దెనిగించిరి. ఆగ్రంథమందలికొన్నిభాగములు నేను వింటిని. ఇది సలక్షణ మై శ్రావ్య మైనభాషతో రచియింపఁ బడినది. కవిత్వము మృదు వై మనోహరముగా నున్నది. ఈ గ్రంథము శ్లాఘాపాత్రముగా నున్నది. ఈగ్రంథము మూలము ననుసరించి యెంతో నేర్పుతో వ్రాయఁ బడినది.

కాకరపట్టు

తణుకుతాయాక

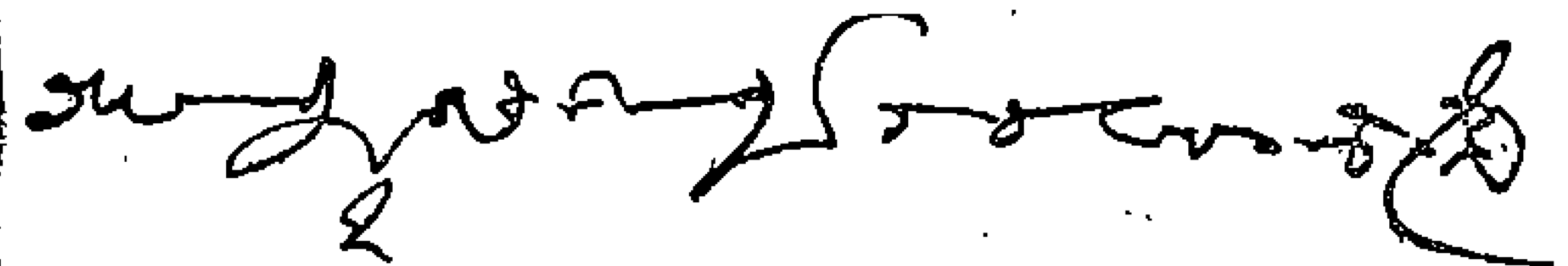
80-5-1948

కళాప్రపూర్ణ

అచార్య బ్ర॥ శ్రీ మల్లాది సూర్యనారాయణశాస్త్రిగారు

శ్రీ కవ్వగంతుల లక్ష్మణశాస్త్రిగారును శ్రీమాదిరాజు విశ్వనాథరావు గారును గలిసి రచియించినవిక్రమాంకచరితమును జదివి యానందించినాను. భాషయుఁ గవితాశైలియు మనోహరములు. ఈగ్రంథము పాఠకులహృదయ మాకర్షించు చున్నది. ఈకృతి ముద్రిత మై యాంధ్రవాణి కొకయలంకార మగుఁగాక.

అవదాని శిరోమణి-మహాపాద్యాయ-కళాప్రపూర్ణ
మధ్య శ్రీ కాశీకృష్ణాచార్యులుగారు

క॥ సమలక్షణ వైదివిహిత,
సమలక్షణవిశ్వనాథసంభవ వగుటన్;
విమలం బగునీవృత్తము
సమ మగుఁ బూర్వకవివృత్తసరణికి ధరణిన్.

క॥ నవకవు లొకరియ్యరు నిన్
—
జవి చూడక యున్న నీప్రళస్తతః దలవై
న వహించెడుకవిసారస
భవు లుండక పోవ రోప్రబంధమ! యెపుడేన్.

ఉ॥ భాసురవాక్యమత్కృతి, సుఖావసమంచితః, జిత్రపాదవి
న్యాసవిలాసః, త్రౌఢకవితాంగనః, గుత్తుకః గట్టికొట్టి రిం
తాసయే! “శాస్త్రసమ్మతమే యయ్యడి”! యం చనరాదు; కారదా
కాసన ముంట దాని నవశాస్త్ర మనం గల రెవ్వ రోకపుల్!

గుంటూరు

4-8-1948

కాశీకృష్ణాచార్యులు

అచార్య నర్తకట్టమంచి రామలింగారెడ్డిగారు కే. డి. (ఆనర్స్) డి. లిట్.

శ్రీ కవుగంతుల లక్ష్మణశాస్త్రిగారును మాదిరాజు విశ్వనాథరావు
గారును గలిసి ప్రబంధరూపేణ తెనిగించిన-త్విత్తాచార్యక - విక్రమాంకదేవచరిత్ర
మును శ్రీశాస్త్రిగారు చదువఁగా విని ఆనందించితిని. ఇదివరలో విక్రమాంకదేవ
చరిత్రము పద్యరూపమున ఆంధ్రములో నవతరించి యుండ లేదు. ఈలోప
మీకవులకృషిచే బూరిత మైనది.

వీరి ఆంధ్రీకరణము నిర్దుష్ట మైనమంచికై లిలో, జేయఁ బడి యున్నది.
ఈ కవులు ఉభయభాషాప్రవీణు లగుటవలన, ఆచ్యకమునను, దత్తమమునను
రెంటును మనోహరముగ వ్రాయుట సంభవించినది. ఇది సర్వవిధములఁ బ్రశస్త
మైనగ్రంథము. అందఱుఁ జదువఁ దగినది.

చిత్తూరు

4-1-1944

కృష్ణాచార్యులు

కళాప్రపూర్ణ

అచార్య డా॥ చిలుకూరు నారాయణరావుగారు, ఎం. ఏ., పి. హెచ్-డి.

వనవ ర్తి సంస్థానవిద్యత్కపింద్రులు బ్రహ్మశ్రీ కవుగంతుల లక్ష్మణశాస్త్రి,
మాదిరాజు విశ్వనాథరావులచే రచితమయిన విక్రమాంకదేవచరిత్రకృతిని
వినుభాగ్యము నాకుఁ గలిగినది. ఈకావ్యము ప్రబంధకవిత్వకు లక్ష్మణప్రాయముగ
నున్నది కావ్యబంధము చక్కఁగఁ గుదిరినది. అనర్గళధారాశోభిత మై జాచితీ
బంధుర మై యొప్పునీకావ్య మాండ్రభారతికంఠహారమున నొకయమూల్య
రత్న మై వెలుఁగొందుఁగాక. ఇప్పటిఖండకావ్యయుగమున నిట్టియఖండకావ్య
ములు పొడచూపుట ఆంధ్రకావ్యసంప్రదాయపునఃస్మరణమునకుఁ దోడ్పడి,
యానందపాతు వై యొప్పు నమటకు సందేహము లేదు. కృతికర్తలకు
నామనఃపూర్వకాభివందనము లర్పించు చున్నాను.

అనంతపురము

81-8-1948

అచార్య శ్రీమాన్ కొమాండూరు కృష్ణమాచార్యులుగారు, ఎం. ఏ.

బ్ర॥ శ్రీ సాహిత్యశిరోమణి కవుగంతుల లక్ష్మణశాస్త్రిగారు, మాది
రాజు విశ్వనాథరావుగారును గలిసి రచించినయాంధ్రవిక్రమాంకదేవచరిత్రమును
గవిపుంగవులముఖమున విని యానందించితిని. విద్యత్కవిత్వము గౌరవదీన
యీకాలమున నిట్టిరచనలు పండితహృదయాఽహ్లాదకరము లనఁ దగును.
కావ్యశ్రవణోత్తరకాలమున నాకుఁ గలిగినయానందము నీక్రిందిపద్యములలో
గ్రంథకర్తలకు వెలిపుచ్చి కృతార్థుడ నగు చున్నాను.

మ॥ కవితారీతులఁ గాంచి మెచ్చితి; భవత్కావ్యంబు విద్యజ్ఞన
స్తవనీయం బగు; విక్రమాంకుకథ భాషాకావ్యముం జేయఁగాఁ
గవు తెవ్వారుఁ దలంప రింతకు; వియద్గంగాప్రవాహంబుతో
సవలై మించెను వాగ్విలాసము రసాఽసారప్రకర్షంబుగన్ ॥

- క॥ రచించె సంస్కృతమున
రుచి పుట్టగ బిల్లులుండు రుచిరపుఫణితిన్
రచించినారు విస్సన
నచివాగ్రణి 'లక్ష్మణార్యశాస్త్రి' తెనుగునన్,
గీ॥ రససుధావర్షి యైనగీర్వాణఫణితి
తేనె చిప్పలుతెనుగులతిపివలుకు
మథయకవిమిత్రులం దింశ యొప్పు చున్కిఁ
దలచ నూహింప మదికి సంతసము వొడమె ॥
- క॥ శాసనలైతలు సంస్కృత
శాసనలం గలిసి కావ్యబద్ధము లై భా
షాసతికిఁ గ్రొత్తసౌఖ్యగుల
వేసము లొడఁగూర్చె మీకవిత్వపుఁదెలుగుల్ ॥
- గీ॥ మూలమున నొప్పు చుండునమూల్యభావ
సరణి వర్ణనములలోన సడలకుండ
సరసరీతుల ముతైవునరులఁ బోలఁ
గూర్చినారలు కుకపులగుండె లదుర

[Handwritten signature]

గుంటూరు
24-1-1974

సహజ విద్యత్కవితా విశారద

బ్ర॥ శ్రీ అనుముల వెంకటసుబ్రహ్మణ్యశాస్త్రిగారు

విక్రమాంకదేవచరిత్ర మనునీకావ్యము సంస్కృతమున బిల్లులుండును
ప్రసిద్ధకవిచే రచింపఁ బడినది. ఈమహాకవిచరిత్ర మనుపేరఁ గొన్నిపుక్కిటి
పురాణముల నాశ్రయించి రచింపఁ బడినబిల్లుణియ మనునాంధ్రకావ్య మొకటి
చిరకాలముక్రిందటినుండి మనదేశమున వాడుకలో మున్నది. ఇంతేకాని
యాంధ్రులలోఁ బెక్కుండ కీయనకావ్యరసాఽస్వాదభాగ్యము నేటివఱకును
అభించినది గాదు.

ఈమహాకవి కాశ్మీరదేశసంభవుడైనను నేతత్కథానాయకుఁ డగువిక్ర
మాదిత్యునిరచించితుఁ డైన విక్రమాంకదేవచరిత్రవర్తి క్రీ. శ. 11 వ శతాబ్ది
మధ్యమునఁ బశ్చిమాంధ్ర-కర్నాట-మహారాష్ట్రములఁ బాలించినవశ్చిమచాళుక్య
వంశజుఁ డగురాజగుటచే నాంధ్రుల కీచరిత్రముతోఁ గొంతసంబంధముగూడ
మున్నది.

ఈయురాత్తకావ్యమును నేటికి మామిత్రులు విశ్వనాథరావుగారు,
కప్పగంతుల లక్ష్మణశాస్త్రిగారును సలక్షణ మైనచక్కనిశైలితో నాంధ్రీకరించి
యాంధ్రులకృతజ్ఞతకుఁ బాత్రు లైరి.

సంప్రదాయశుద్ధ మైనప్రయోగకౌశలము వెలయుతెలుగునుడికార
మునకు గోరంతయుఁ గొలుంప రానీనివిధమున వీరు రచించిన యీయాంధ్రాను
వాదకావ్యము స్వతంత్రకృతియో యనునంతమనోజ్ఞముగా మున్నది.

వరమేశ్వరుఁడు వీరికిఁ జిరాయురారోగ్యభాగ్యములు ప్రసాదించి
యేతాదృశకృతీరన్నరచనమునకు నిరంజనముఁ బ్రోత్సహించు చుండుఁగాత
మని నాప్రార్థన.

కర్నూలు
2-1-1944

[Handwritten signature]

అవరాని పంజానన-కవిసింహ-భావ్యకానిది

బ్ర॥ శ్రీ డి. రాజశేఖరశతావధానిగారు

చ. మణులును స్వర్ణమున్ గలిపి మంచినగన్ రచించినట్లు బి
ల్లుణకవి విక్రమాంకవసుధాఽధిపుసచ్చరితన్ రచించె; నా
గుణనిధికావ్య మిప్పు తెలుగున్ నొనరించిన'విశ్వనాథ-ల
క్ష్మణ'కవులార ! సర్వబుధసన్నతి గుత్తకుఁ గొంటి రెంతయున్.

శా. అన్నా! లక్ష్మణ! విశ్వనాథ! భవదీయం బైన పాండిత్యపున్
విన్నాణంబు కవిత్వవైభవము మున్ విన్నంత కిన్నూటునున్
మున్నూటంతలుగా నెసంగి కుశుకంబున్ జెంచె! ముద్రించి మా
కెన్నం దిప్పురొ విక్రమాంకచరితం బెల్లప్పు వీక్షింపగన్.

మ. ఒకచో దీర్ఘ సమాసముల్ నడువఁగా నొండొక్కచో నచ్చతె
 లొకచోఁ గోమలసంస్కృతాంధ్రగతితో నొప్పారి మీకైతి, మా
 తృక పీఠింపనిచారి కందలిరసోదీర్ఘప్రభావప్రభల్
 సకలంబున్ విశదంబు చేయు ననుటల్ సత్యంబు ముమ్మాటికిన్.

మ. వదునార్వందలపెద్దసంస్కృతపుఁగావ్యం బెత్తి యాంధ్రంబునన్
 గొదవల్ చొప్పడ నీక దొడ్డకృతిగాఁ గూర్పంగ సామాన్యమే!
 అది మీయిర్వూర కలెప్ప మిత్రమణులారా! నాదుప్రేమాంబులిన్
 ముద మారన్ గొని దేశమెల్లడ యశంబున్ బెంచి శోభిల్లుఁడి!

ప్రొద్దుటూరు
 8-1-1944

డా॥ రాంసుశేష శతావధాని

విద్యకృపి

బ్ర॥ శ్రీ మేడవరం రామబ్రహ్మశాస్త్రిగారు

సంస్కృతాంధ్రసాహిత్యపరిశ్రమమునం దుత్పాదరంబు లేమి నెగుడు
 దిగు డై స్వప్రతిభ మందీభవించుట నెటుంగక యుబుసుపోకమాత్రమ ఫలితం
 బుగాఁ గావ్యరచనంబునకుం గడంగుకొందలుకవులయం దప్రాధీయుఁ
 గొందఱయం దతిప్రాధీయుఁ గాన నై సహృదయహృదయాందోలనముం
 గూర్ప వికృత మై సన్నగిలినయాంధ్రకవితాసామ్రాజ్యముకొఱుంఁక దీర్ప
 సంస్కృతవాఙ్మయమునందలికావ్యసంపద నుచితగతి నాంధ్రభారతికిం గూర్పు
 తలంపు మిక్కిలి వినుతిపాత్రము. ఈయాచారము నేటిదేశాక శ్రీనాథాఽ
 దిమహాకవులకును బ్రహతమార్గమే.

నేడు వనపర్తిసంస్థానవిద్వాంసు లై యుభయభాషావండితశిరోమణు
 లైన, శ్రీ, కప్పగంతుల లక్ష్మణశాస్త్రిగారును, శ్రీమాదిరాజు విశ్వనాథకవి
 వర్యులును ప్రాచీనసంస్కృతకవిలిలకులలోఁ బ్రథితకీర్తి బిల్లిణకపింద్రుఁడు
 రచించిన విక్రమాంకచరితంబు నాంధ్రీకరించుట ముదావహము. వీరుభయు
 లును స్వరచిత మగునీగ్రంథరాజమునఁ బెక్కురసవర్ణుటయును వివిధవర్ణన
 భాగములను వినిపింప విన నబ్బుట మహాభాగ్యము. తదాకర్షణంబున వా
 కొదవినయుత్సాహమును, దదభినందనరూపము, సహృదయసంప్రార్థనా
 రూపము నగు నీదిగువ వద్యద్వయమున వెల్లడించికొను చున్నాఁడను.

మ॥ పదచాతుర్యము నర్థసంగతి రసప్రాచుర్య మౌచిత్య సం
 పద భావోన్నతి వర్ణనప్రతిభ శాబ్దప్రక్రియాప్రాభవం
 బుదితాలంకృతి వ్యంగ్యవైభవము నేయోజం గనన్ లేవ యే
 కొదవల్: బిల్లిణకావ్యవైభురికి మీకుం జెల్ల నాంధ్రీకృతిన్.

చం. సుకవులు మెచ్చ సాధువటుసూక్తుల లక్ష్మణశాస్త్రి - విశ్వనా
 థకవులు విక్రమాంకచరితం బల బిల్లిణకావ్యభక్తి వీ
 డక తెలిగింపఁ బానినకడంకఁ గృతార్థతఁ బొంది రార! త
 మ్మృగతిసుధాంకుచంద్రికలఁ జొక్కరె యాంధ్రసుహృచ్చకోరముల్.

కర్నూలు
 8-1-1944

మేడవరం రామబ్రహ్మశాస్త్రి

కవిసార్వభౌమ

శ్రీ అచ్యుతుని వేంకటాచలపతిరావుగారు

గీ. సల్లలిత సంస్కృతపదాలచల్లఁదనము
 తొల్లి తెల్లుకై తలతేటతెల్లఁదనము
 వల్లవ|గాహిపాండిత్యవల్లభులను
 తల్లక్రిందుగ నాదించుమల్లబలము
 'విశ్వనాథ-లక్ష్మణశాస్త్రి' విహితకావ్య
 విక్రమాంకచరితలోన వెలయు చుండు.

(మకాం) కల్లాపురము
 1-12-1941

ప్రొద్దుటూరు శతావధాని
 వర్యు

అచార్య శ్రీ జొన్నలగడ్డ నత్యనారాయణమూర్తిగారు. ఎం. ఏ.

రసభరిత మై,ధ్వనిగర్భితమై, బౌచిత్యసమన్విత మై, సౌందర్యసండిపిత మై,
 ఉదారాఽశయప్రదీప్త మైనకావ్యసృష్టి గావించినవారిలో సంస్కృతకవులు

జగతియందు అద్వితీయు అని రూఢి చేయ వచ్చును. గురుగుణాన్విత మైన సంస్కృతవాక్యాయము ఇట్టిరచనముతో విలసిల్లునదిగావున తోతీర్మయ మనఁ బఱచినది.

అట్టిసంస్కృతమహాకవులలో బిల్హణమనీషి యొక్కఁడు. ప్రాచీనకవుల వలెఁ బురాణగాథలపై నతఁడు మనసు నిలువ లేదు. దేశచరిత్రపైఁ గన్నుంచి నాఁడు. కావ్యసృష్టికిఁ బురాణములు సహకారు లైనట్లు చరిత్రలు కావు. అతిలోకచిత్రములను, ఇంద్రజాల-మహేంద్రజాలములను జాగ్రత్తకసంఘటన ములందు తొనుపుటకై యేకవియును సాహసించ రాదు.

మహాకావ్యలక్షణముల నెఱిగినకపింద్రుఁడు బిల్హణుఁడు. 'విక్రమాంక దేవచరిత' మనఁ బఱచినను నీతనిగ్రంథము చరిత్ర కాక 'కావ్య' మనియే తెలుపఁ తెల్లును. భావనాశక్తికిఁ బరిశీలనానుభూతులు తో దైనప్పుడు కవిత్వము ఘనతరప్రభావముతోఁ బరిధవిల్లును. కథాంశములకు నాటపిండి తై నతావులందు మసలి వానిని బరిశీలించియే బిల్హణకవి 'భావాంబరవీధిపీఠుతవిహారి'యైనాఁడు.

కళోపాసకు లైనశ్రీ కప్పగంతుల లక్ష్మణశాస్త్రిగారును శ్రీమాదిరాజు విశ్వనాథరావుగారును రచించిన ఆంధ్ర 'విక్రమాంక దేవచరితము'ను జరించు భాగ్యము నాకుఁ గలిగినది. విశేషకోశలముతో వీరు బిల్హణకృతి నాంధ్రీకరించిరి. కృష్ణరాయల యాస్థానమున నున్నట్లు భావించి వీ రీగ్రంథమును రచించిరి. రాయలు రచించిన 'అముక్తమాల్యద' తక్కు దీని కి దైనకృతి మఱియొకటి ఆంధ్రవాఙ్మయమునందు లే దని ముక్తకంఠముతోఁ దెలుపవచ్చును. ఈనాలుగు శతాబ్దులలో దీనిని బోలు మహాప్రబంధము ఆంధ్రజగతిలోఁ బుట్ట లే దనుట అతిశయోక్తి కాదు.

గ్రంథము గంభీరభావవిలసిత మై, సర్వాంగసుందర మై యొప్పు చున్నది. సౌష్ఠవ-మాధుర్యములు మేలియుట్టితో నిందలికైలియందు వెలయు చున్నవి. ఏయంకిలి నెఱుంగక సరి త్తిలకమువలె నీకావ్యమందలి కవిత యొప్పు చున్నది.

సారస్వతాంగణమునఁ దప్పటగు లిడువారు ఈగ్రంథమహత్త్వమును గుర్తింప లేరు. సాహిత్యాశయములను హృదయంగమ మొనరించుకొని కావ్యలక్షణముల నెఱిగినవారు విజ్ఞానదృష్టిని, విశాలదృష్టిని నలవఱచుకొనిన వారు ఈగ్రంథమును బఠించి, యిందలివరమార్గమును గ్రహించి యాశ్చర్యాఽనందముల నోలలాడెదరు.

విశ్వవిద్యాఽలయములందు ఉన్నతపరిక్షలకై యిది పాఠ్యగ్రంథముగా నుండఁ దగినది.

తెలుఁగుతల్లి చల్లఁగా నున్నంతకాలము, ఆంధ్రశారద మని యున్నంత కాలము ఈకృతి అవనియందు వఱలు నని నేను విశ్వసించు చున్నాను.

జ్ఞానశాస్త్రి సత్యనాథ
ఆంధ్రవాఙ్మయ

(మకాము) వనపర్తి
1-5-1947

కవితాంక-కవితావిశారద-విద్వాన్

అచార్య శ్రీమతి కాంచనపల్లి కనకమ్మగారు

సంస్కృతమహాకవిసార్వభౌములలోఁ బ్రథితకీర్తి యగుబిల్హణమహాకవి రచించినవిక్రమాంక దేవచరిత మనుచాళుక్యనరేంద్రచరితరూప మైననుహాప్రౌఢ ప్రబంధము 18 సర్గలుగలిగి 2000 శ్లోకములలో నున్నది. దానిని మహాకవులు, వనపర్తిసంస్థానపండితులు నగు-బ్రహ్మశ్రీ కప్పగంతుల లక్ష్మణశాస్త్రిగారును, మాదిరాజు విశ్వనాథరావుగారును జంటకవులుగా మిక్కిలి కష్టించి సుమారు 2000 పద్యములు గలప్రౌఢప్రబంధముగ రచించి యున్నారు.

కౌచిత్యముట్టిపడుపదముల, జాతీయముల, నలంకారముల నీకవులు చేర్చి కూర్చుటలో నఖండప్రజ్ఞకలవారు. నిరర్థకపదరాహిత్యనిర్దుష్టత, భారాకుర్తిగనఁ గాఁ ప్రాచీనకవిత్వమునకుఁ దీసిపోవక యిది యున్నది. ఇట్టియు త్తమగ్రంథము లిప్పట్టునఁ జాల యవసరము. కళాశాలలందు బి.ఏ. ఎమ్. ఏ. విద్వాన్ మొదలగు తరగతులఁ జదువువిద్యార్థినులకు, విద్యార్థులకు దీనిని బఠనీయగ్రంథముగ నిర్ణయించి దేశక్షేమ మొనగూర్తురుగాక యని యాశించు చున్నాను.

కనకప్రసాదము

బెజవాడ

20-10-1948

కాంచనపల్లి-కనకమ్మగారు

ఆచార్య శ్రీ మల్లంపల్లి సోమశేఖరశర్మగారు

బ్రహ్మశ్రీ కప్పగంతుల లక్ష్మణశాస్త్రిగారును, శ్రీ మాదిరాజు విశ్వనాథరావుగారును గలిసి యాంధ్రీకరించినవిక్రమాంకదేవచరిత మనుప్రాధకావ్యమును రెండుతడవలు విని యానందింపఁ గలభాగ్య ముట్పినది.

బిల్వణకవివిరచిత మయినవిక్రమాంకదేవచరితము సంస్కృతమునందలి ప్రాధకావ్యములలో నొకటి. ఆంధ్రీకృతకావ్యము శబ్దార్థాలంకార-సమాస భూయిష్ట మై చక్కనిశయ్యాపాకములఁ బడి మిగులఁ బ్రౌఢ మై సంస్కృత కావ్యమున కన్నివిధముల దీటు వచ్చుచు మనస్సు నలరించు చున్నది. రచయిత లుభయులును మథయభాషాపారంగతులును, కవితారహస్యవేదులును. వారికి సంస్కృతమునవలెనే అచ్చతెనుఁగునను మంచిపాండిత్యమును బ్రజ్ఞయుఁ గలవు. కేవల మచ్చతెనుఁగున వ్రాసినప్రకరణములే యిందుకు నిదర్శనము. గ్రంథకర్తల కవితాధార అనర్గళ మయినది. ఆంధ్రీకరణమైనను దెనుఁగుకావ్యము హృద్యముగ నుండి యది స్వతంత్రగ్రంథమే యనిపించు చున్నది. ఇది వత్సమచాళుక్య అననాథుఁడును, కళ్యాణపురవరాధీశ్వరుఁడును నయిన విక్రమాదిత్యునికి సంబంధించినచరిత్రగ్రంథ మగుటచేత నా కింకను త్రియ మయినది.

ఇటీవలనే శ్రీమాదిరాజు విశ్వనాథరావుగారు స్వర్గతులైనట్లు విని విచారించినాను. శ్రీలక్ష్మణశాస్త్రిగారు మిత్రవియోగవ్యథవలన నిరుత్సాహులు కాక యింకను నిట్టియుత్తమకావ్యములు రచించి యశస్సు నార్జింపవలె వని కోరు చున్నాను.

మల్లంపల్లి సోమశేఖరశర్మ

మద్రాసు

25-10-1949

ఆచార్య బ్ర||శ్రీ కురుగంటి సీతారామయ్యగారు, ఎం. ఏ.

శ్రీ లక్ష్మణ-విశ్వనాథకవులచే విరచిత మయినవిక్రమాంకదేవచరిత్ర యొక్క యాంధ్రీకరణమునంధలిచాలవద్యములు శ్రీలక్ష్మణకవిగారు దయతో

వినిపింపఁగా వింటిని. ఆంధ్రీకరణము చాల సంశృప్తికరముగ నున్నది. సుప్రసిద్ధపండితులును, పరిశోధకులును, జాగ్రత్తులును నగుశ్రీమానవల్లిరామకృష్ణకవిగారిమన్నన నీగ్రంథము వదలిన దన్న దీనిప్రాశస్త్యము వేఱుగాఁ తెప్పిననావశ్యకము. చారిత్రకప్రఖ్యాతి గల యీగ్రంథము తెనుఁగున ననువదింపఁ బడుట మిక్కిలి ముదావహము. ఈగ్రంథము తెనుగుతల్లి కొకయమూల్యాభరణము. ఏతద్రచయితలకు నాహృదయపూర్వకాభివాదములు.

ప్రొవరాజు
28-5-49

కురుగంటి సీతారామయ్య

న్యాయశిరోమణి

శ్రీమాన్ వేదాలతిరువెంగళాచార్యులుగారు

శ్రీయుతులు కప్పగంతుల లక్ష్మణశాస్త్రిగారు మాదిరాజు విశ్వనాథరావుగారు, పిరుభయులు గలిసి తెలుఁగులోనిఁ బరివర్తించినవిక్రమాంకదేవచరితమును బిల్వణకృతమును మమారుగాఁ జాలవరకు విని సంతసించితిని. మూలములోని భావములను సువరిచితము లగుపదములతోఁ బ్రౌఢబంధమున నలవరించి యనర్గళ మగుధారతో నా కాస్వాదనీయములుగా నొనర్చినవీరికవిత మిక్కిలి ప్రశంసాపాత్ర మైనది.

శ్లో॥ పరిచితపదజాలైః ప్రాథయా బంధరీత్యా
మధురమధురభావాన్ బిల్వణస్యాఽత్తకీరైః।
వయమనువమధారాధోరణిసారపూరే
కవియుగపరివరే స్వాదు డాఽస్వాదయామః ॥

శ్లో॥ అచ్ఛాన్తృభారతీధారాపూరితేఽపి ప్రఘట్టకే।
సౌష్ఠవౌదార్యయో రమ్యం విద్యహే వినివేశనమ్ ।

గుంటూరు

24-1-1948

వేదాలతిరువెంగళాచార్యులు

విద్యత్కవి శిరోమణి

శ్రీమాన్ బుక్కపట్టణం అణ్ణయ్యచార్యులుగారు

- శ్లో॥ రసభావాలంకృతిగుణశయ్యారీత్యాదిభిస్సమాకలితమ్ ।
మృదుగంభీరపదాంతితమనవద్యం రసికజనసమాస్వాద్యమ్ ॥
- శ్లో॥ శ్రీవిశ్వనాథ-లక్ష్మణకవివరయుగశీవినిర్మితం కావ్యమ్ ।
శ్రీవిక్రమాంకచరితం ద్రాక్షామధురం సమశ్చమద్రాక్షమ్ ॥
- శ్లో॥ రసలహరీభరితేఽస్మిన్ కావ్యాత్ శృష్టయా నిమగ్నోఽహమ్ ।
ఆత్మానం రసమందిలమనీశ ఏవాభవం సముద్భరమ్ ॥

ఋక్ సామ యజుర్ అగ్ని యోగోఽశ్వానాం

వనపత్రి
25-12-42

శతావధాని శ్రీమాన్ మాపాటి వేంకటరమణాచార్యులుగారు
(శేషాద్రి - రమణ కవులలో నొకరు)

- శా. ఓ సాహిత్య శిరోమణి ! రసికలోకోత్సాహసంధానధి
వ్యాసంగోక్తినిబద్ధవిక్రమకథావ్యాకోచపుష్పంబు నా
కానక్తిన్ గలిగించె మూలమున విద్యారాశి శ్రీబిల్లణుం
డేసాహిత్యపరిమళం బిడెనా నా కిం దద్దియే తోచెడిన్.
- మ. ప్రతివద్యంబు రసాఽస్పదం బయి తలిర్పన్ బిల్లణోక్తిక్రమ
ప్రతిరూపంబుగ నాంధ్రవిక్రమచరిత్రం బీవు నిర్మించి ప్వా
దుతరం బై నకవిత్వవై భరులరీతుల్ చూపినా వద్దిరా ।
ప్రతిభాసంపద, సంస్కృతాండ్రయుగళిపాండిత్య వై చిత్ర్యముల్.
- మ. సమరక్షోడినిఁ జోకు గెల్చి జయమున్ సర్వస్వముం గొన్నవ
శ్చిమచాళుక్య నృపాలవర్యు విజయశ్రీ విక్రమాదిత్య భూ
రమణున్ బిల్లణుఁ డెట్లు కావ్యమునఁ దీర్చుం గల్గె నట్లే మహా
త్తమభంగిన్ దెనిఁగించినాడపు ప్రమోదం బయ్యె విద్యత్కవి !

మ. కవితాచాతురి వర్ణనాతిశయముం గావ్యంబులో నింపె స
త్కవిచూడామణి బిల్లణుం డిది చరిత్రం బౌట మూలానుసా
రవిధిన్ దెల్లనరించి వాఙ్మయమునన్ రత్నాలవంటన్ సుధి
నివహార్థంబుగఁ గుప్పఁబోసినకవి ! నిన్నుం బ్రశంసించెదన్.

సీ. రసవత్తరంబుగా రాజీల్లు వర్ణనాంశ
ముప్పలఁ జవులూర సంతరించి.
మూలమందలియర్థమును తావమును నున్న
విధముగాఁ దెలుఁగున వెలయఁ జేసి,
ఒకసర్గమున రసాభ్యుచితకుద్ధాండ్రభా
షాకవిత్వంబును సంఘటించి,
సమవేగమునఁ బారుతై వలినీవిధం
బున నిరర్గళధార యనువుపటచి,

గీ. విక్రమాంకచరిత్రంబు వినిచి నాకుఁ
బ్రమద మొనరించి తీవు నీ ప్రాధికవిత
నన్ను నలరించె నోరసస్విన్నహృదయ !
సరసవాగ్దుర్య ! లక్ష్మణశాస్త్రివర్య !

హనుమకొండ
14-2-1949

మృచ్చా ప్రకాశ

ఆంధ్రపితామహ

వద్మథూషణ డా॥ మాడపాటి హనుమంతరావుగారు

మీవిక్రమాంకదేవచరిత్ర ఆంధ్రీకరణమును 'జదివి ఆనందించితిని. విద్య
ద్యర్యు లగుతమవంటివారిగ్రంథమును విమర్శించుటకుఁగాని, దానిపై నభిప్రాయ
మొనఁగుటకుఁగాని తగినపాండిత్యము నాకు లే దనునంశము తమకును విదితమే.
కనుక పుస్తకమును జదివియు, నిజాంరాష్ట్రపాసు లగువండితు లగుకవివర్యు
లలో, బిల్లణాఽదిమహాకవులసంస్కృతగ్రంథములఁ జక్కగ ననువదించువారు
కలరని గ్రహించియు నేను ఆనందించితిని.

తమవంటికవియుగ్మము సంస్కృతభాషలోనియు తమరత్నములను శ్రవ్య
బయటకు దీసి వానికాంతి విద్యత్రవంచమున కందఁ జేయుదురుగాక.

ఆంధ్రకుటీరము
హైదరాబాద్
29-4-47

శ్రీమన్ రాజగోపాలాచారి

కవిసామాన్ - కళాప్రపూర్ణ

ఆచార్య బ్ర॥ శ్రీ విశ్వనాథసత్యనారాయణగారు, ఎం. ఏ.

శ్రీమా॥ విశ్వనాథరావుగారును శ్రీక॥ లక్ష్మణశాస్త్రిగారును విరచించిన
విక్రమాంకదేవచరిత్రమును వారు చదివి వినిపింపఁగా విన్నాను. వారిరచన
మధురముగా నున్నది. వారిపాండిత్యము కవితాశక్తియు నుత్తమతరగతికిఁ
జెందినవి. ఈప్రాధికారము తెలుగులో ప్రౌఢి చెడకుండ మాధుర్యము
చెడకుండ నితయచ్చెరువు గొల్పునట్లు తెనిగించుట గొప్పప్రతిభను సూచించు
చున్నది. వీరిప్రయత్నము సర్వథా ప్రశంసనీయము. వీరికిఁ బరమేశ్వరుఁడు
దీర్ఘాయువు నితోఽధికగ్రంథరచనాశక్తియుఁ బ్రసాదించుఁగాక.

బెజవాడ
7-1-47

పి. బి. సత్యనారాయణ

ఆచార్య శ్రీమాన్ రాజ్ కలపల్లి అనంతకృష్ణశర్మగారు

మీవిక్రమాంకదేవచరిత్ర చదివినాను. నువ్రసిద్ధ మైనమీయుభయ
భాషాపాండిత్యము అందలిప్రతిపద్యమునందును స్ఫూర్తి కెక్కినది. నిరర్గళ
ముగా మీలేఖని సాగినది. అందువలననే కొన్ని యడుగట్టకల్పములకుఁ గ్రింద టీకను
మీరే వ్రాయ వలసి వచ్చిన దని తలఁచు చున్నాను. ఎట్లును అది పెక్కుచదు
వరులకు సహాయకరముగా నున్న దనుట నిస్సంశయము. మూలము నే నెప్పుడో
చూచి మఱచినది. కనుకఁ బోల్చి చూచుట కిక్కడ నాకు వీలు లేదు. మఱి
మీవంటికొవిదులరచన కావని అనావశ్యకముగదా.

బెంగళూరు
26-11-79

శ్రీమన్ రాజగోపాలాచారి

శిరోమణి

ఆచార్య బ్ర॥ శ్రీ నన్నిదానము నూర్యనారాయణశాస్త్రిగారు పి. ఓ. ఎల్.

పూజ్యమిత్రులు 'శిరోమణి-ఆంధ్రబిల్లిణి-సుధీంద్రమౌళి' బిరుదవిరాజమా
నులు శ్రీకృష్ణగంతుల లక్ష్మణశాస్త్రిగారును, కీర్తికేషులు మిత్రవర్యులు
శ్రీమాదిరాజు విశ్వనాథరావుగారును గలిసి యాంధ్రీకరించిన విక్రమాంకదేవ
చరిత్రమును జాలకాలముక్రిందటనే వీరివలన విని యానందించితిని. నేనే కాదు,
విన్నవాఁడును జదివినవాఁడును ఆనందింప కుండ లేడు. ఈ గ్రంథమున కొకరి
యభిప్రాయముతోఁ బని లేదు. ఎవరియభిప్రాయమును నీ గ్రంథవిశిష్టతను
సమగ్ర ముగా నిరూపింపఁ జాలదు. ఇది తథ్యము. అయినను నన్ను గోరుటచే
మిత్రుని మాట కా దనఁ జాలక వ్రాయు చున్నాను.

శృంగారనైషధముపిమ్మట నిట్టిగ్రంథము ఆంధ్రభాషలో వెలువడ లేదని
పెక్కుమాటలు సభలలో నేను వాక్రుచ్చితిని. బిల్లిణినికావ్యమును బిల్లిణిఁడే
తప్ప నితరు లనువదింపఁ జాల రనుట తథ్యము, అనఁగా బిల్లిణిఁడే శాస్త్రి
గారుగా నవతరించి తనగ్రంథమును దానే యనువదించుకొనెను. కావుననే ఇది
యనువాదము మూలమున కన్యూనాతిరిక్తముగా సాగినది. కావుననే ఇది
యనువాదము గాక స్వతంత్రకావ్యముగానే కనిపించు చున్నది.

ఆరితేరినరచన. ఇరువురును గావ్యరచనలోఁ జేయితిరిగినవారు.

ఇంకను శ్రీశాస్త్రిగారు సంస్కృతమునుండి యిట్టియుత్తమోత్తమగ్రంథ
ముల నాంధ్రీకరించి ఆంధ్రసరస్వతి నారాధింతు రని యాశంసింతును.

44, తీరా
సికిందరాబాదు
17-2-1974

సద్విశ్వాసు - న్యాయగూఢాచారి

కళాప్రపూర్ణ-విద్యాన్

ఆచార్య బ్ర॥ శ్రీ దువ్వూరి వేంకటరమణశాస్త్రిగారు

'ఆంధ్రబిల్లిణి' అని మహామహత్వభాంతురసీమలందుఁ బెక్కువత్సరము
లకు మున్నే పేరు వడసిన 'లక్ష్మణ-విశ్వనాథ' కవిసోదరులు ఆంధ్రీకరించిన
'విక్రమాంకదేవ చరిత్రము'నందలి కొన్ని భాగములు సావధానముగాఁ జదివితిని.

చరివినకొలది చవు లూరించు నిందలికవితారీతి కడుంగడు శృప్తి నొందించినది. పురాతనాద్యతనరచనభంగులరామణీయకమును సాకల్యముతో నాకళించిన యీ ప్రాధికపులకూర్పుతీరు అన్ని విధములను ననవద్యము. అత్యంతహృద్యము.

కవిలామార్గమునకు వలసినదానికంటె అధిక మగువ్యుత్పత్తిని సంతరించుకొని, సాహితీమర్మజ్ఞు లై, శాల్కకళిరోమణు లై, ప్రతిభానుభవశాలురయిన విద్యత్కపులరచనములు హృద్యములుగాక యితరము లగుట అసంభవము. అనవద్యము లగుట సహజము. తెలుగు-సంస్కృతముల-కలయికలోని-తీరు-తీయముల-సౌలభ్యంతో నక్లిష్ట మయి పరిణత మయిన ప్రాధికైలితో వెలసిన యీ కృతి బహుమాన్యత నందఁ గలదు. సందియము లేదు.

ఒక్క విశేషము :

ఈ కవిసోదరులలో 'సుధీంద్రమౌళి' అష్టాదశాశ్రిగారు బహుభాషా ప్రగల్భు లగుటయు, వాగ్మితేజులు లగుటయు నేటివారి కెల్లరకుం దెల్లమయినయంశములు. అవి యటుండ;

వీరు నిగమాగమసంప్రదాయనిష్ఠామహనీయ మయిన కప్పగంతుల వంశమున నుదయించినవారు. అసలు వీరు కప్పగంతులవారు కారట, కప్పగంతులవారట, వీరి పూర్వులు పెద్ద పెద్దగొంతులతో నిరంతరము వేదశాస్త్రముల నావర్తించు చుండెడివారట. ఆ ఉదారతారకంఠస్వరములంబట్టి వారికి కప్పగంతులవా రనుపేరు కలిగినదట. ఆగొంతు గంతుగా మారినదట. ఇది వృద్ధగోష్ఠులలో వినఁ బడునిర్వచనము: వాస్తవికమే కానోపును,

పూర్వపూర్వులసంప్రదాయసంస్కారములు వంశక్రమానుగతము లయి ఉత్తరోత్తరులకు సంక్రమించుట సహజసంవన్నము.

ఇట్టి ప్రాక్తనసంస్కారములును, శ్రమించి సమర్పించిన కావ్యశాస్త్రాది తత్త్వజ్ఞతాపాటవమును నీకవిసోదరులకవితాపాహినిలో నచ్చటచ్చటఁ బ్రతిబింబించు చుండును. అట్టి కావులను 'ఇదమిద'మని యెత్తి చూపుటకు నోపిక చాలదయ్యెను. వానినెల్లఁ జదువరులే గుఱుతింపఁ గలరు.

మనకపల్లి
చూర్మగోదావరిజిల్లా
12-5-1979

మహాత్మా జెయ్య రమణ శాస్త్రి

కళాప్రపూర్ణ
శ్రీ తుమ్మల సీతారామమూర్తిగారు
(తలపోత)

అ॥ వె॥ అలరినాడ విక్రమాంక దేవరిత్ర
తీరు నూచి వలుకుసారు నరసి
తెనుఁగు సేతవోలె గనిపింప దీక్షైత
కవులనేర్చి పేర్చి గన్న దగుట.

అ॥ వె॥ తెనుఁగు సంస్కృతమ్ము తీయతీయగ రవా
శించు, నన్నయాడలు లంచితాండ్ర
కవులు చన్ననడలు కన్పించు నిం; దిది
యాండ్రవాడి కుచిత మైనతొడవు.

అ॥ వె॥ తావి లేనివిరులఁ దలబరు వై తెల్లఁ
దోట క్రుంగి కములుపూటలందు
రసికభోగ్యసౌరభసమృద్ధ మీకావ్య
సుమము విరిసి తల్లిసుక్కు దూల్చె.

అప్పికట్ల
గుంటూరుజిల్లా
17-12-1978

తుమ్మల సీతారామమూర్తిగారు

బ్ర॥ శ్రీ చతుర్వేదుల అమరేశ్వరశాస్త్రిగారు

మ. జటిలాక్షిప్త పదప్రకృష్టము, విశిష్ట ప్రాధికావార్థసం
ఘటనోత్కృష్టము, పాకపుష్టము, సమీక్షాస్పష్ట. మాటిల్లఁజో
దృటవాక్స్పష్టము - విక్రమాంకవిభుసచ్చారిత్ర; మద్దాని మీ
కెటు లాండ్రంబున నోకపుల్ ! పలుక నయ్యెన్ శిష్టజుష్టంబుగన్ ?

మ. సరసంబో, విరసంబో మూలకృతिसంస్థావస్తువిన్యాసవై
ఖరి : తద్రీతికి విల్లి యుండె యగుఁ బ్రేమావద్విమృశ్యుండు; ని
ర్భరనిర్దుష్టవచఃప్రచారరుచి నాండ్రంబందునన్ దాని క
క్షరనిక్షేపముఁ గూర్చు మీ ప్రతిభ సంక్లామ్యంబిపో, సత్కపుల్ !

మ. అనుదూపావ్యయభావభవ్యనిజదీప్యతావ్యపుంగూర్పుకం
 టెను, గట్టా ! యనువాదముం గొలుపు టెంతే ప్రాణగొడ్డంటె యై
 నను, వశ్యోక్తుల రౌట బిల్లిణకృతిన్ భాపించినా రాంధ్రమం
 దున, నోలమ్మణ-విశ్వనాథకవిచంద్రుల్ ! మీర ధన్యోరయుల్.

గుంటూరు

20-8-48

హరిశ్చంద్ర శాస్త్రి

కళాప్రహర

అచార్య శ్రీ మత్తిరుమల గుడిమెళ్ళ వరదాచార్యులుగారు

శ్లో॥ వడ్డితోఁసూ కవిర్వక్తా అహుభాషాస్వనగళః।

'గప్పగస్తుల' వంశీయో లక్ష్మణాఽర్యో మహాయశాః॥

శ్లో॥ వ్యవహారా కవిర్విద్వాన్ ప్రతిభావాన్ యశోనిధిః॥

'మాదిరాజు' కులః శ్రీమాన్ విశ్వనాథాఽహ్వయః కృతీ॥

శ్లో॥ విక్రమాజ్ఞ-స్య చరితం బిల్లిణీయమనూద్య తా।

ఉపచక్రమరాన్యాయ్య సతాం ప్రీతిం ప్రచక్రతుః॥

చిట్టిగూడూరు

మచిలీపట్నం

12-5-1978

శ్రీ తిలకచంద్రావ్యుక్తి

వ్యాకరణ-సాహిత్య-వేదాంతశాస్త్రమహావిద్వాంసులు

శిరోమణి అచార్య బ్ర॥శ్రీ బండవల్లి సరసింహశాస్త్రిగారు

శ్లో॥ శ్రీవిక్రమాజ్ఞ-దేవప్రభుచరితం బిల్లిణాఽర్యకృతిరత్నమ్ ।
 శ్రీవిశ్వనాథ-లక్ష్మణశాస్త్రిభ్యామాన్వితం యథామూలమ్॥

శ్లో॥ దేశేషు కలిషయేషు స్వచ్ఛాన్యగిరా క్వచిత్సుగై ర్వాఙ్మయా
 వాచా గ్రథితృకపింద్రాఽన్యాఽమరవిద్యాయుగేఽతిపాణ్డీత్యమ్॥

శ్లో॥ సస్త్వర్యోచితవదగణకలనాద్యాచ్యం వివక్షితం లఘుభిః ।
 వృత్తైర్మహాస్తమర్థం కృతిరభిదధతీయమాదృతా విబుధైః ॥

శ్లో॥ ఆచన్యశాసకర్మం వరివర్తుగ్రస్త ఏషః కవియుగళమ్ ।
 ఏనం కృతీరపూర్వా రచయజ్జయతాత్సుధీశనుతియోగ్యాః॥

శ్లో॥ అపూర్వాఞ్ఞైర్విద్యత్కవిగణమనస్తోషనివుదైః
 సుధాసద్భిచీనై రలఘువచసాం గుంభనశతైః ।
 నిబద్ధేయం సమ్యక్కృతిరలమమన్తాం విశరితుమ్
 ముదం దోషజ్ఞానామితి భృశమహం విశ్వసిమి హి॥

సిరారాంబాగు

ప్రొడరాబాదు.

సుధాను-భాద్రపద-

కృష్ణ-తృతీయ

బిందవల్లి సరసింహశాస్త్రి

బ్ర॥ శ్రీవాజపేయయాజుల రామసుబ్బారాయణుగారు

గీ. విక్రమాంకునిచరితంబు వేడ్క లలిరః
 జూచినాడను దని దీఱః జూచినంతః
 లిరవకుడ నై తిః మికవిత్వవిభవంబు
 నేర్పుగరిమంబుః జక్కగా నివ్వటిలై.

మ. అనువాదం బని ధార కుంటు వడ లే చావంతయున్; శైలిలోఁ
 గనరా డెందును లోటు; చక్కనిప్రయోగంబుల్ కళాసారముల్
 గొని రాజిల్లుచు నుండె; మేటియశమున్ గూర్పంగ నా నిద్ది; యెం
 దున 'శ్రీలక్ష్మణ-విశ్వనాథ' కవిచంద్రుల్ కీర్తిసంపన్నులే.

గీ. వ్రాయఁగా నేటికో పెక్కుగ్రంథములను
 జాలు యశ మెంతయైనఁ దేఁ జాలునిట్టి
 కావ్య మొకఁడైన; విక్రమాంకచరితంబు
 వృద్ధిలోఁ జిరంజీవి యై వెలయుఁగాత.

హరిశ్చంద్ర శాస్త్రి

శామసుబ్బారాయణుడు

స్నేహలతాకవితాసంఘము, కొల్లాపురం,

1-12-1941

|| శ్రీ గడియారం వెంకటేశ్వరశాస్త్రిగారు.

తే|| శ్రీనిలయ-వనవర్తి సంస్థాన-విబుధ
మౌళిలక్ష్మణవండిత-మాదిరాజు
విశ్వనాథరాయకవీంద్రవిరచితంబు
వింటి శ్రీవిక్రమాంకవవిశ్రచరిత.

చ|| అతులవచస్వి దిల్లిణమహాకవి సంస్కృతకావ్యబంధ మ
ద్యుతకవితామహాత్మ్యములు పొంపిరి వో రచియించె; దాని సం
గతరసభావకుద్ది సరిగా నుడివోవని ప్రాధతై లి వ్రా
సితిరి తెనుంగుజాన బుధశేఖరు 'తా' నని మెచ్చు లాడగన్-

మ|| అనువాదంబునఁ తెక్కుచిక్కులకు లోనై స్రుక్కుచేకాక, తి
యనిపద్యంబులఁ గన్న మూలకృతి 'నాహా!' యంద్రు, లేకున్న నీ
యనువాదంబున లోప మెంత్రు; కవులారా! యన్నిటిన్ దాఁటి మీ
యనువాదంబు స్వతంత్ర మై యుభయకావ్యశ్రావ్యతన్ గూర్చెడిన్.

చ|| నవకవితావిలాసము లనంతము లై జనతానినోద పే
తువు లగు; నైనఁ బూర్వకవిధూర్వహాధీరగభీరభావం
ధువులకుఁ బ్రౌఢబంధరసమందిలతత్కవిత్వాత్మిరత్నలి
ఘ్నవులకు మోదరాయక మవున్ దమకావ్య ముదాత్తవృత్త మై.

చ|| ఒక యెడ మిమ్ముఁ దీర్చినమహోన్నతనద్భుతవర్ణదేశికా
ళికి వరకీర్తిదాయక, మళికజనుద్భవితార, ఆంధ్రభా
షకుఁ బరమోపకారము యశస్యము మీ కృతి యారపిందుతా
రకము బుధోపభోగ్యము తిరం బయి వెల్లెడుఁగాత మీధరన్.

విదూరము, వేలవేలకలశాస్త్రి

అచార్య శ్రీ బండ్ల వేంకటరమణయ్యగారు, ఎం. ఏ.

ఆర్యా,

మీ 'విక్రమాంకదేవచరితము' నామూలచూడము, మూలములోఁ
బోల్చి చూచుచు శ్రద్ధగాఁ బఠించితిని. సంస్కృతవిక్రమాంకదేవచరిత్రము
నందునుంబోలె వైరక్పిరితి మీయనువాదమునందును నాదరింపఁ బడినది. మీ
కృతి యనువాదమయ్యును స్వతంత్రకావ్యమువలె రాడించు చున్నది. మూల
భావ మేవద్యమునందును గొలువడ లేదు. మూలములోని యర్థచమత్కృతి,
శ్లేషసౌభాగ్యము, పదబంధవైచిత్రియు ననువాదమునందు నతిజాగరూకతతోఁ
బొందుపఱవఁ బడినవి.

ప్రథమాశ్వాసమున అహవమల్లుని వర్ణించునెడ రచింపఁ బడినపద్యమున
శ్లేషసౌభాగ్యము అడత మై యున్నది. ఆ పద్యమిది:

తే. గీ అతఁడు కాలాంబుదశ్యామలాసి, సకల
రాజహంసలఁ దటిమి తర్వాత నిలక
భోజరాడ్పుటవంజరమున రహించు
కీర్తిహంసినిఁ గూడ దా భేదపఱచు.

1-189

ఇందు 'రాజహంస' శబ్దము శ్లేషానుప్రాణితరూపకము నభివ్యక్తికరించుచు
మూలమునందువలె హృదయము నలరించు చున్నది. 'అంబుద' శబ్దము మనోహర
ముగాఁ గూర్చుఁ బడినది. 'నీటి నిచ్చునది' అనునర్థము అంబుదశబ్దమున
కుండుటంజేసి, వానచినుకులు పడిన టెక్కలయొకలు తాలి పోవు ననుభయముచే
రాజహంసలు వరుఁగెత్తి పోయిన వనుభావము సమర్థ మై యున్నది. అతని
'అసిమేనుము' రాజహంససముదాయమునకు తాదక మగుటయేకాక భోజరాజ
భుజవంజరమునందు నివసించుకీర్తిహంసినిఁగూడ తాదక మగు చున్న దను
మూలభావము చక్కగా నిర్వహింపఁ బడినది. ఆజిరంగమునఁ బ్రవేశించినరాజు
లకేకాక యసూర్యంపశ్య లగురాజకాంతలకుఁగూడ నతనిప్రతాపము తాదా
క్రమమనర్థ మీవద్యమునఁ బ్రతీయమాన మగు చున్నది. భుజవంజర-హంసి
శబ్దములు పరస్పరము సాధువినివేశమును బొంది యున్నవి. అనువాద మెంతేని
వాస్తోదజనకము.

మూలమునందలిపదబంధ మనువాదమునందు ననుసంధింపఁ బడుట
మీకృతియందు మఱియొక విశేషము.

కం. బింబారుణమిత్రప్రతి

బింబం బంబునిధిఁ జెంది ద్విరసనవరళ

య్యం బవళించినతపనీ

యాంబరుకౌస్తుభవిలాస మంది యెసంగెన్. (5 ఆశ్వా. 11)

'బింబ', 'బింబం', 'బంబు', 'య్యంబ' ఇత్యాదిగా తిందుపూర్వబకారంబు
వృత్త్యుప్రసాసముగా నిర్వహింపఁ బడినది. ఇది యనువాదమునందుఁ బాటించఁ
బడిన మెలకువ.

మూలములోనియర్థచమత్కృతి నీక్రింది పద్యమొక్కటి వెల్లడించుటకు
సమర్థము.

తే. గీ. త్రిభువనాంగణదీప మద్దినకరుండు

నవనమానతోత బ్రహ్మచే బ్రళమ మొందఁ

బ్రలలముగఁ బర్యధూమ్యావరంపర యన

నీలతిమిరవితానంబు నిక్కె లగతి.

1-18

ఇందు బ్రహ్మచే నన 'విధిచేత' నని యర్థముగావున నియతివశముచే
ముల్లోకములకు దీప మగుభానుఁడును నస్తమించినాఁ డనుట వాచ్యమై,
యెట్టి వానికేనియు విధివిధానముఁ దప్పింప నలవి గా దను నర్థాంతరమును
నైతము వెల్లడించు చున్నది. మూలార్థమిందు నావంతయుఁ గడమపడలేదు.

అలఁతియలఁతితెలుగువరములు, ఎడనెడ నాతిదీర్ఘ సమాసములు, 'నతత
రజస్తమోయుతభూవతిప్రజావై రావనోదనప్రతిభగల్గి, ఇత్యాది సీసపద్యనిర్మాణ
చాతురి, కదళిపాకమునఁ బడినమీరచనకుఁ గడుంగడుమాధుర్యమును జేకూర్చు
చున్నవి. వీనికిదోడు వైదర్భిరీతి మీరచనకు 'హేమ్నః పరమామోద' యను
సూక్తి యనుగుణమైనది. మీకావ్య మమృతభాండమయ్యుఁ ట్రౌఢసాహిత్య
పరిజ్ఞానము గలవారీకే ఆస్వాదయోగ్య మగు చున్నది. ఇది సాహిత్య ప్రణ
యలయింట నుండఁ దగినగ్రంథరాజము. ఇంతటిప్రౌఢప్రబంధము రచించిన
మిమ్ము అంద్రప్రదేశప్రజానీకము సర్వవిధముల గౌరవించి, ప్రోత్సాహపఱపఁ
గల దని యాశించు చున్నాఁడను.

మీకవితకు నువహారముగా నీపద్యము సమర్పించుకొను చున్నాను.

ఉ॥ మీకవిశాకుమారిక యమేయగుణాఽలయ సాధువృత్తి. కా
వై కరసాఽర్థ, కావుకసమాహితశయ్య, సువర్ణరమ్య య
స్తోకపదార్థప్రపిత, యదోష, సువృత్త, యుదారరీతి, యె
ట్లాకులితాఽత్ముఁ జేయదు సమాగమ మౌనెడ నెట్టిధీరునేన్ !

శ్రీ మళయాళస్వామి సంస్కృత కళాశాల

ప్రొద్దుటూరు

కడపజిల్లా

7-11-78

మల్లాధ్వైక ఉత్తరకావ్య

అచార్య డా॥ దివాకర్ల-వెంకటావధానిగారు ఎం-ఏ., పి.హెచ్-డి.

మ॥ సురభాషం గవిరాజు బిల్లుణుఁడు వాక్కుస్ఫుర్తిన్ రసాలంక్రియా
భరితం బై తగ విక్రమాంకధరణిపాలాన్వవాంబున
చృరితంబున్ రచియించెఁ గావ్యముగఁ; దత్సారస్య మాంధ్రావనిన్
ఐరంగం జేసినయామహాకవులవిన్నాడంబు నగ్గించెదన్.

తే. గీ॥ ఒకఁడు లక్ష్మణశాస్త్రి శాస్త్రోదరాశి

కవరకుంభాఽత్మజుఁడు ప్రతిభాఽఽకరుండు,

రెండవయతండు విశ్వనాథుండు తెలుగు

కవితపారము ముట్టినఘనయశుండు,

ఉ॥ మూలగతార్థభావపరిపుష్టి సముజ్జ్వల మై చెలంగ, దృ

శ్యాఽశినిఁ తాతకాక్షియుగళాగ్రమున న్నిలఁ జెట్టువర్ణనల్

చాల వెలుంగ, నయ్యయిరసంబులపోషణ మింపు నింప, మే

1 శ్లే లని వండితుల్ కవులుమెచ్చఁ గృతిన్ రచియించి రీకవుల్.

సీ॥ సంస్కృతపదసమాసములసంఘటనమ్ము

గిరినుండి నిర్జరం బుఱికినట్లు,

లలితంబు లగుతెలువలుకులకూర్పు పూఁ

దేనెకాల్వలు పాటుదెంచినట్లు,

వక్రశిరుసందవస్తువర్ణనంబులతీరు

వర్ణచిత్రము ముందు వజచినట్లు,
పాత్రలశీలస్వభావచిత్రణరీతి
విరిమొగ్గ క్రమముగా విరిసినట్లు,

తే॥ గీ॥ తనర ననువాదమయ్యు స్వతంత్రకావ్య
కామనీయక మెల్లెడ గానఁ బడఁగ
ప్రాథమందరభంగి యొప్పంగఁ గవులు
సంతరించినయీకృతి సంస్తుతింతు.

చ॥ వితతవదప్రయోగవిధివిత్తము లీకవిచంద్రు లార్యసం
స్తుతగతి వర్ణభావవరిశోభిత మై, యనవద్య మై, రసాం
చిత మయి యొప్పఁగా రచన చేసినయీకృతి పూర్వకావ్యస
మ్మిత మయి తెల్లువారల కమేయముదం బిడుఁగాత నిచ్చులున్.

బర్కం పురము
ప్రేదరాజుడు.

వివాత్త వంశవృక్షా

అచార్య బ్ర॥ శ్రీ రాయప్రోలు సుబ్బారావుగారు

బ్రహ్మశ్రీ కప్పగంతుల లక్ష్మణశాస్త్రిగారును శ్రీమాదిరాజు విశ్వనాథ
రావుగారును కలిసి తెనిగించిన విక్రమాంక దేవచరితమును వినిపించిరి. అవధానం
తోను అనురక్తితోను విని ఆనందించితిని. ఇంచుమించు ఎనిమిదిగంటలకాలం
తనబడకుండా గడచిపోయింది.

బిల్హణమహాకవిసంస్కృతకావ్యం దీనికి మాతృక. అనువాదమును
యథానేదిష్ఠంగా సాధించుటకై కష్టించినకవులు కృతార్థులు. కావ్యమయినప్ప
టికి చరిత్రచిత్రణ మైనఇలాంటికృతులను ప్రతిబింబములుగా తీర్చడమే
న్యాయము.

గ్రంథములో ఆయాసంనివేశములను నేను కావలెనని కాంక్షతో చదివించి
వింటిని. ఋతుచక్రంలో వర్షోత్సర్గ రాపిల్లాడినా ఋజ్వీగా నిలిచింది. మత్తేభ
వర్ణనలలో గతిగాంభీర్యముమీద కవికి గలమమత గోచరించింది. కాని చూలా

లికొక్కులతో చివిరించి వాలెంతభాగ్యోదయంతో ప్రసవించిన వాచాప్రసాదనం
ప్రసన్నంగాను భావనాసంపన్నంగానూ నాకు స్ఫురించింది. కాశ్మీరమండల
ప్రళప్తిలో అభిజనసౌభాగ్యంవట్ల కవిఅంతఃకరణసుకుమారాభిమానం ధ్వనింపక
పోదు.

కవి ఎంతసమర్థుడయినా అనువాదసంఘటనలో ఉండేఅస్వతంత్రత,
అన్యాయసరణవరతంత్రత తప్పనది కాదు. ఈసంకోచసంకటాలను సవరించి
సవదరించుకోవడంలోనే అతనిసామర్థ్యసంపత్తులను గుర్తించవలెను. అనివా
ర్యము లైనఇరుకులలో ఈకవులు కుశలంగా కృతకృత్యు లైనా రని నేను
విశ్వసిస్తున్నాను.

బిల్హణుడు వైదర్భి తన కిష్టరీతిగా చెప్పికొన్నాడు. అనువాదకులరచన
అన్నిరీతులలోనూ అనర్గళంగా విస్తరించింది. చక్కనికైలి, సక్లు లేనిపదబంధము,
సౌష్ఠవ-మాధుర్యములు గలభాష అనువాదకులరచనకు వన్నె వెట్టుచున్నవి.
విషయగౌరవాన్నిబట్టి రచనాపటిమనుబట్టి ఇలాంటిమనోహరగ్రంథములు
విద్యాలయములలో పాఠ్యగ్రంథములుగా ఎన్నుకోదగినవి. గ్రంథరచయితలు
ఇంకనూ ఇట్టివిలక్షణకావ్యములను తెనిగింతు రని ఆశించుచున్నాను.

శరీ సుబ్బారావు

తెలుగుకావి అధిపతి
ఉస్మానియా విశ్వవిద్యాలయము
ప్రేదరాజుడు.
వై కా తు ౧౫

అచార్య బ్ర॥ శ్రీ నరసింహ విశ్వనాథశాస్త్రిగారు, ఏం. ఏ.

I heard with much pleasure a free poetic rendering into
Telugu of the Sanskrit Kavya, Vikramankadeva Charita, written
by Bilhana Kavi. The work is the combined effort of the Twin
poets, Viswanatha-Lakshmana Kavulu of wanaparty. I had the
opportunity of spending a couple of days with the poets. They
read their creation, whose language is chaste and sweet, of

lucid and fluent in style, a worthy production of a scholarly mind. The flights of imagination of the original are ably brought out in its Telugu form. I heartily congratulate for their laudable service to "Andhra Bharati".

CAMP WANAPARTY

ఆంధ్ర-సంస్కృతాచార్యులు
నిజాం కళాశాల
హైదరాబాద్.

S. S. Sankar

విద్యత్కవి

బి. శ్రీగుంటూరు శేషేంద్రశర్మగారు, బి. ఏ.

- కా. ప్రాశస్త్య ప్రణతాండ్రదేశమున కుంభశ్శావ్యపీయూషభా
పాశేపాహి, రసప్రసిద్ధరచనాసందర్భగర్భికృత
క్షేత్రజ్ఞానమనీషి యెవ్వఁ డనినన్, గీర్వాణసాహిత్యచా
రాశిన్ లక్ష్యణశాస్త్రవద్యునిఁ గదా క్లాఘించు దిగ్దేశముల్.
- ఉ. ఆతతవిక్రమాంకచరితామృతపానముఁ జేసి సాహితీ
గీతపరిమళము లొలికించి యనుంగుతెనుంగుతోఁ బుటన్
నూతనవైభవోల్బణము నూల్కొనఁ జేసినశాస్త్రిగారికిన్
జేతులు మోడ్చి యంఁజి రచింపఁగరాదె రసజ్ఞశేఖరుల్.
- మ. నరులే కాదు సురాసురాద్యభులత్రింశతోఁటి బృందారకుల్
సరియే, లక్ష్యణశాస్త్ర గావ్యలలికాసంజాతమల్లివిక
స్వరకింజల్కవరాగకీర్తిని సమస్తగ్రంథసందర్భని
ర్భరవిద్యామహనీయమూర్తి నెర సంభావించి వర్ణింపఁగన్.
- మ. లకులప్రజ్ఞఁడు, 'మాదిరాజు' కులదుగ్ధాంతోధిచంద్రుండు, స
త్రృతిభాదలంకృతసత్కవిత్వరచనాధౌరేయమూర్త్యుఁ డం
చితవాక్రౌఢిమ 'విశ్వనాథ'కవి, వాక్ప్రీతాతురిన్ గావ్యని
ర్మితసౌధంబున నిల్చి బిల్బునికిరీన్ దెల్లువా రౌ నన్.

చ. శైలుఁగున వేల్పువల్కునను దియ్యనికల్పము లల్లునేర్పుతోఁ
బలుకులతల్లికిన్ బలుకువందికులందున నాణిముతైపుం
బెకుకులయుయ్యెలన్ నిలిపి వెల్లులఁ జూపిరి గూర్పునేర్పుతోఁ
నల సరి లేదు తెల్లుమడి 'లచ్చన' 'విస్సన' తెల్లుకైతకున్.

హైదరాబాదు.
1-9-74.

S. S. Sankar

శిరోమణి-విద్యాన్

విద్యత్కవి బ్ర॥ శ్రీ శేషపంతుల నరసింహశాస్త్రిగారు

- ఉ॥ ధన్యుఁడు విక్రమాంకచరితంబును సంస్కృతచత్కచీంద్రమూ
ర్త్యుఁడు బిల్బుండు కడుప్రాధి రచింపఁగ రానిఁ దెల్లునన్
మాన్యగుణాద్యకావ్యముగ మల్పిరి లక్ష్యణ-విశ్వనాథధీ
మాన్యులు, కావ్యలక్షణసమంచితబుద్ధులు, తక్షణ్ణ తౌ ననన్.
- మ॥ కవు లై మిత్రులు నై ప్రబంధరచనాకౌశూలలోద్యద్గవి
సువిశాలామలధోరణీయుతులు నై తోడైన మీ రియ్యరున్
గవనప్రక్రియఁ రన్వినారలు మహాకావ్యైకదీక్షారశిన్
భువివై విక్రమదేవకావ్యమును పే పూరించి కావ్యజ్ఞులన్.
- చ॥ పదములకూర్పునన్ మధురభావసమున్నతియందు, శబ్దసం
పద-విపులార్థదీప్తియును భాసిలుచై లినిఁ గావ్యమెల్ల శా
రద నడయాడుపుష్పమయరత్నహిరణ్మయకుట్టమంబుగాఁ
బ్రదులనిదీక్షఁ గూర్చి, సుకవిప్రియు లై తిరి భారతావనిన్.
- కం. నన్నయ-తిక్కనవలుకుల
వన్నెలు చిన్నెలును గన్నభారతి మీచా
గున్నతపీఠస్థిత యై
పున్నమవెన్నెలలు నాల్గుమూలల విరిసెన్.

సీ. మాధుర్యధుర్యవాఙ్మంజుళామంజుల
 ఘటనావిధికి నమగలము కలము,
 సాధుభావవిభావసారస్యసర్వస్వ
 శోభితశబ్దమంజూష భావ,
 మృదులపాకవిపాక మేదురమధురతా
 రసనీయగుణ మతిరసము రసము,
 విక్రమాంకడమాలిఖసాహసార్య
 వైభవగుణపుంజరీత చరిత,

గీ. గలుగ ననితరసాధ్య మౌకావ్య మిటులఁ
 గూర్చి సుకవీంద్రతతి మెచ్చుకోలుఁ గంటి
 చొర! లక్ష్మణకవిచంద్ర! యతులక్తిర్తి
 సాంద్ర! శ్రీవిశ్వనాథభాషాఫణింద్ర!

కనకపంతుల నరసింహ శాస్త్రి

ఐర్లూరు, హైదరాబాదు.
 80-11-1978

అభినవపోతన

శ్రీమాన్ వానమామలై వరదాచార్యులుగారు

సీ. బహుముఖములు కాము బహుభాష లై
 యొప్పి జిహ్వోగ్రనృత్యముల్ సేయు చుండ,
 నహిశీర్ష మందు నిమ్మపీఠ చాల్చు ననఁ దలన్
 గావ్యప్రపంచము గ్రాలు చుండ,
 జాతిమణుల్ శిరస్థలి వెలుంగు ననంగ
 దీవ్యదలంకారదీప్తు లెసఁగ,
 రసనిమగ్నక్రీడవస గణమందూక
 చిప్లుతి యై కావ్యవీధి వెల్లి,

గీ. నాదిశేషుండె శ్రీలక్ష్మణాఽఖ్యఁ జెలఁగి
 వసుధ నవతరించుట వాస్తవముగాదె !
 పాండితీ-ప్రతిభామణిమండితుండ!
 కప్పగంతుల లక్ష్మణ కవిబుధుండ!

గీ. మూలమునకు వన్నియ లిడ ముద్దు గుల్కు
 నీరుబిల్లిదక్కుతియనువాద మొప్పు
 'ఆంధ్రబిల్లిదా భ్యాతి' నీ కంద మిడెను
 కప్పగంతుల లక్ష్మణ కవిగురుండ!

ఉ. ధారణి నాదిశేషునవతారమె లక్ష్మణుఁ డంచు నెంచఁ గూ
 పారసమంబు పాండితీయుఁ బ్రజ్ఞయుఁ గై కొనికై తనిగ్గులన్
 చేరి రసము లూరి గుణాదీప్తి వెలుం గిడ నీకుఁ దోడుగాఁ
 జేరెను విశ్వనాథుఁడు వసిండి నెసంగెఁ బరీమళ మ్మహా!

గీ. అమలగీర్వాణవదముల నందగించు
 కావ్యగంగ నొదలఁ చాల్చి ఘనతరాంద్ర
 విశ్వమున కొసంగుటనేమొ విశ్వనాథ!
 సార్థనాముఁడ వైతి వీరగతి సుకవి!

గీ. ఆదిలోనె సర్వజ్ఞుఁడు నొదల నిడ
 రసహిమమ్ము వర్షించు నీ రమ్యకవితః
 కన్దోవ ల్నివృ దళదిశల్ కళల నింపి
 'నూరి రాజ'వంశం బని మదికిఁ జాటు.

ఉ. ఈవును లక్ష్మణాఽహ్వయుఁడు నేకము నై రచించునశ్శృతుల్
 పూవులఁ చావు లై మరియుఁ బుత్తడినిం దగుకొత్తురవ్వ లై
 జేవురుపట్టుపుట్టమునఁ జెన్నెసలారుజరీమకాబు లై
 గోవులగుమ్మపాలరుచిఁ గొల్పెడిచక్కెర తొ నీకే మనన్.

ఉ. సానలఁ దీరురత్నములచాడ్చున హృద్యము లై నపద్యముల్
 గానఁగ నయ్యె మీసరసకావ్యసుధాఽర్థవమందు వాంద్రస
 ర్వాణికి భూషణమ్ము లయి పొల్పమరెన్ భళి! మీదు కావ్య సం
 తానము మీదునశ్శృతివిధానము లవ్రతిమానము ల్భువిన్.

ఉ. తెనుగులు సంస్కృతంబులును దేనెల ముంచురసాలసత్పలా
ర్చన లయి కావ్యవాణికిఁ బసం దగువిందు లొసంగు చుండె; మీ
ఘనతరపాండితీవటిమ, కాల్పనికప్రతిభామహాత్మ్య మెం
దనితరసాధ్యముల్ సహృదయాభిమతములు తెనుసొమ్ము తా.

క. వాచస్పతి విల్లి యకవి
ధీరాతురి నెసఁగుసత్కృతి నైవిఁగింపన్
మీచరిత మాంధ్రమేదిని
నాచంద్రార్కము వెలుంగు నతులితకిర్తిన్.

నేనుమావలై.. వరజాబుల్లె

చెన్నురు ఆదిరాజుడు తిల్లా,
80-11-78

వచనకవిరా పిరామహ

శ్రీ కుందుర్తి అంజనేయులుగారు

సుప్రసిద్ధసంస్కృతాంధ్రవండితులు, కవినర్యులు శ్రీకవ్వగంతుల లక్ష్మణ శాస్త్రిగారితో నాపరిచయం యీనాటిది కాదు. సమాచారశాఖలో మే మిద్దరము సహోద్యోగులుగా నుండుట ఒకవిధంగా విశేషమే. అంతకంటే ఎక్కువగా చెప్ప దగినది మాయిద్దరిమధ్య గలమైత్రీబంధము. శ్రీశాస్త్రిగారు, కీ.శే.శ్రీమాదిరాజు విశ్వనాథరావుగారును కలిసి వ్రాసిన విక్రమాంకదేవ చరితమును వ్రాతప్రతిలోనూ, అచ్చు అగుచున్నసమయంలోనూ నేను చదవడం తటస్థించింది. నాకు గలభండవద్యవిజ్ఞానము పరిమితమే అయినప్పటికీ, దానిని చదివి చాలాచోట్ల నేను ముగ్ధుడ నయ్యానని చెప్పక తప్పదు. మాదిరాజు వారు వరమవదించి యెంతోకాలము గడచినా యిప్పటికీ శ్రీ శాస్త్రిగారి సహృదయతాపూర్వక మైనకృపివలన యీమహాకావ్యము వెలుగు చూడడం ఆంధ్రసాహితీవేత్తలదృష్ట మనే చెప్పాలి. ఈకార్యమును నిర్విఘ్నంగా పూర్తి చేసినశ్రీలక్ష్మణశాస్త్రిగారు అభినందనీయులు.

ప్రైదరాజుడు
17-9-74

విమర్శక శిరోమణి

శ్రీ తిరుమల రామచంద్రగారు

కృష్ణరాయల భువనవిజయాస్థానంలో 'అనుష్టుప్-చక్రవర్తి' అనే కవీ శ్వరుడు ఉండేవాడు. స్రగ్వరలలోనో, దండకవృత్తాలలోనో విస్తరించిన భావాన్ని అనుష్టుప్-చక్రవర్తి చిన్నపద్యంలోనే ఇముడ్చడంవల్ల అతనికి 'అనుష్టుప్-చక్రవర్తి' అనేపేరు వచ్చింది. కృష్ణరాయలు ఓడ్రగజపతిని ఓడించి విజయనగరానికి మరల వచ్చి వేరోలగంలో ఓలలాడినప్పుడు పెద్దన మొదలు పలువురు కవులు తెగతారెడు వృత్తాలతో అతనిని వర్ణిస్తే, అనుష్టుప్-చక్రవర్తి మాత్రం అలవోకగా,

"కృష్ణరాయ! స్తుతంతు త్వాం కవయో; న వయం స్తుమః।
నరసింహాకిశోరస్య కియాన్ గజపతేర్థయః॥

ఓ కృష్ణరాయా, కవులు నిన్ను పొగడితే పొగడనీ! నేనుమాత్రం పొగడను, నీవు కొదమసింగం. నీవు గజపతిని గెలవడం ఏంకొచ్చి? అని చమత్కరించాడట.

అట్లాగే ప్రియమిత్రుడు, శాల్యమిత్రుడు కవ్వగంతుల లక్ష్మణశాస్త్రి విల్లిణుని 'విక్రమాంకదేవ చరితం' ను ఏడాళ్వాల ప్రబంధంగా ఆధీకరించాడంటే, ఎందరు మహామహోపాధ్యాయులు, ఎందరు కవిసార్యభౌములు ఎంతగా పొగడినా, నేనుమాత్రం పొగడను. ఎందుకంటే;

ప్రియమిత్రుడు లక్ష్మణశాస్త్రి మురారివలె గురుకులక్లిష్టుడు. వండిత ప్రకాండులకు వట్టుగొమ్మయిన తిరువతి శ్రీవేంకటేశ్వర సంస్కృతకళాశాలలో పదేండ్లపాటు అలంకార-వ్యాకరణ శాస్త్రాలలో పరిశ్రమించి స్నాతక పరిణతి పొందినవాడు; చెన్నపురి సంస్కృతకళాశాలలో స్నాతకోత్తరం అద్వైత విద్యలో ఆరితేరిన విద్వచ్చిరోమణి; ఈమూడు శాస్త్రాలకు 'ఉపాంగంగా, న్యాయపూర్వమిమాంసలను అధ్యయనం చేసినవాడు. వివిధశాస్త్రజ్ఞుల వాక్యార్థాలకు, ప్రవచనాలకు, ఆంధ్ర-సంస్కృత కవితాకల్లోలినులకు కూడలి అయిన వనవర్తి సంస్థానంవాడు కావడంవల్ల కవినహృదయాభ్యుమయిన సరస్వతీ తత్త్వం కటాక్షానికి పాత్రమయినవాడు; వివిధభాషలను పుక్కిట బట్టినవాడు. చిన్న నాటినుంచే ఉపాసించినగైర్వాణి, తల్లిదాస అయిన తెలుగు, దాని

తోబుట్టువులయిన కన్నడ-తమిళాలు, పరిసరభాష అయిన మహారాష్ట్రీ, పూర్వపు అధికారభాష అయిన ఉరుదూ, ఇప్పటి అధికారభాష అయిన హిందీభాష లలో గద్గదనదగ్గోదావరివలె కాన్పూరువద్ద గంగానదివలె సుందరగంభీరంగా ఉవస్థసించగల మహావక్త; ప్రతిపదాన్ని పరివీరితతోను పుట్టుపూర్వాలతో ప్రత్యక్షం చేసుకొని, పాణినీయ ప్రమాణాలతో వ్యాకరించగల వివశ్చిదగ్రే సరుడు; పాండురంగ సుకవి తన కవితనుగురించి చెప్పినట్టు నన్నయ - భీమన-తిక్కన - శ్రీనాథుల ఫణితులలో కవితను కదం తొక్కించగల కవితల్లజుడు; గంటలతరబడి సంభాషణలో తనియింపజేసే ప్రసంగచతురుడు; ఉత్తరభారతంలోని పెక్కువిశ్వవిద్యాలయాలలో గౌరవాచార్యుడుగా విద్యార్థులను ఉపాధ్యాయులను తనియింపజేసిన "సుధీంద్రమౌళి" అయినప్పుడు విక్రమాంకదేవర చరితాన్ని ఆంధ్రీకరించడంలో ఆబ్బుర మేముంది? అందుకే అన్నాను: ససేమిరా పొగడను-అని.

కాని, ఒక్కవిషయాన్ని మాత్రం కొనియాడక తప్పదు, పాతరోత అయి కొత్త వింత అయిననేడు; వృత్తరచన వెర్రి అయి, గేయ-వచనకవిక పులకండపు పలుకయిననేడు; ప్రబంధాలపై వగ పెరిగి, పీఠికలపై, ఖండి కలపై చండికలపై ప్రేమ పెరిగిననేడు; వ్యుత్పత్తిని వ్యాధిగా, పరిశ్రమను పరమశక్రువుగా భావిస్తూ, పుర్రెలో పుట్టినదంతా 'పులుగడిగిన కవిక' అనే విర్రవీగుడు విస్తరిస్తున్న నేడు; "మురారేః తృతీయః పంథాః" అన్నట్టు ప్రబంధమార్గం తొక్కి కవితను వర్గిత-రచిత-పుత్రగతులలో నడిపించి, మార్గ కవితకు ముకురంపట్టిన ధైర్యాన్ని, ప్రాచీన ప్రతిభావ్యుత్పత్తులకు ప్రతిమా పరిపాటిని కల్పించిన సాహసాన్ని ప్రశంసించక తప్పదు. ఇలా సాహసించడానికి ఒడిగట్టినాడు గనుకనే, నేడు ఇలాటి చారిత్రిక మహాకావ్యాన్ని మౌలిక మనదగినట్టు అనువదించి యశశ్రీని వరించాడు. ఔను! సాహసే ఖలు శ్రీర్వర్తతే" అన్నాడు భాసుడు.

చారిత్రికకావ్యాల అనువాదంలో ఒకగట్టి చిక్కు ఉంది. కేవల కవితా ధార చాలదు. ధారకు వ్యుత్పత్తికి చరిత్రజ్ఞానం జతపడాలి. లేకపోతే, అనువాదం చరిత్రవిశేషాలను మరుగుపరచి, పరితలను పెడదారి వట్టించి, సాహిత్యానికి ద్రోహం చేయగల ప్రమాదం ఏర్పడుతుంది, అందువల్ల లఘుణశాస్త్ర కల్యాణి-చాళుక్య చరిత్రను డుడ్డంగా వరించవలసి వచ్చింది. (బిల్లెలుడు

తెలిపిన చారిత్రికాంశాల నిజానిజాలు ఎలా ఉన్నా.) కనుకనే ఈ అనువాదం చరిత్రకారులూ 'ఇదిగో ఇక్కడ చరిత్రాంశం తప్పుగా అనువదించాడుసుమా!" అని ఆక్షేపించడానికి ఆస్కారం లేకపోయింది. ఏ పనిలోనైనా కర్తస్యభావం ప్రతిబింబిస్తుందని, రచనలో ఇది మరింతగా ప్రస్ఫుట మవుతుందని మనోవైజ్ఞానికులు అంటారు. లఘుణశాస్త్రచిత్త సుద్ధి చిన్ననాటినుంచి చెరగనిది, 'నీతో ఈవని కావాలి' అని ఎవరు అన్నా, నెత్తిన పెట్టుకొని పూర్తిచేసికొని కాని ఊపిరి తీసుకొనేవాడు కాదు. అచిత్తకుద్దే ఈ అనువాదంలో అడుగడుగునా ప్రస్ఫుట మవుతుంది ఇదొక అసిధారావ్రతం, ఇదొక రచనాయోగం, ఏ పద్యాన్ని మూలంతో పోల్చినా, 'నామూలం లిఖ్యతే కించిత్', మూలానికి మార్పులు, చేర్పులూ, కూర్పులూ లేని చక్కని తీర్పు ఇది.

ఈతీర్పులో భాగస్వామి నామిత్రునిసోదరకవి యశఃకాయులు మాది రాజు విశ్వనాథరావుగారు. వారిని దర్శించేభాగ్యం నాకు కలుగ లేదు. వారు తెలుగు-సంస్కృత-ఉరుదు-ఫార్సీ-ఇంగ్లీషుభాషలలో అమృతరచనాచాతుర్యం గలవారని, గొప్పప్రతిభావంతులని నామిత్రుడు తరచు చెప్పేవాడు. వారు వ్రాసినప్రత్యేకపద్యాలనుకూడా అక్కడక్కడ వినిపించాడు. వారిలిఖితప్రతిని కూడా చూచాను.

ఈగ్రంథముద్రణసమయంలో సంవత్సరంపాటు పెక్కుప్రయోగాల విషయంలో నామిత్రునితో నిరంతరం చర్చించడం జరిగింది. 'నిర్గహన-విగూర్వణ-లటభ' ఇత్యాది అపూర్వప్రయోగాలచర్చలో నేను పాల్గొన్నాను. వాటిఅర్థనిర్ణయంలో నామిత్రునిప్రతిభను గ్రహించాను.

ఆ ఆధారంతో దీనిలోనికొన్ని పద్యాలను మచ్చుకు ఉదాహరిస్తాను :—

నీలచృత్రోన్మదగజఘటాపాత్రముత్తృప్తచోలాత్

చాళుక్యేంద్రాదలభత కృతీ యోజిత విద్యాపతిత్వమ్ ।

అస్మిన్నాసీత్తదను నిలిడాఽక్లేష హేవాకలిలా

వేల్ల ద్వాహుక్వణితవలయా సంతతం రాజలక్ష్మీః॥

దీనికి వీరిలనువాదం :—

చోళాఽఖిలచుకుక్యభూమిపతిచే సూరింద్రుఁ డొందన్ మహా

నీలచృత్రమదేభరాద్రవజముతో నిద్యాపతిత్వంబు నా

పై లాలించె దృఢోపగూహనకళావాల్మీకివేల్లదుబ్బా
పేలాళింతవాస్తూప యయి యెంతే వానిరాలిచ్చియున్ (7-109)

మూలం :—

బ్రూమః కిమన్యరయమువహతేస్మయత్ర
ద్యయ్యేవ తత్ర గతిరావిరభూన్మపాదామ్ |
కారాగృహే పతనమాశు పలాయనం వా;
చోకోఽపి శ్రీమమపసార మతశ్చకార॥ (17-87)

అనువాదం :—

“వేటు వచింపనేలఁ బృథివీపతి యెచ్చట మచ్చరించినన్
దీటుఁ దెరంగుగా వసుమతీలకంబులకున్ ద్వయంబె, పెన్
గాటియఁ గారఁ గాంచుట, విశావిక లై దవువాటుటల్; ద్వరన్
బాటె ననిన్ ద్యజించి గరువం బటి చోకుఁడు ప్రాణభీతిమై” (8-219)
ఇలా ఏపద్యాన్ని మూలంతో పోల్చినా ఇదే తీరు.

ప్రసన్నతకు ఒకవద్యం ఉదాహరిస్తాను :—

“చెందం గంటి నృపప్రసాదకణికన్, శ్రీలేశమున్ గంటిఁ గా
సంతోషిద్యమ నేర్పితిన్; గుణగణం బాధార మై కొందఱు
న్దిందం జేసితి; నిట్లు జ్ఞాన మటి యెన్నే నేరముల్ జేసితి;
న్దెందం బిప్పుడు తేటతెల్విఁ గనె, వాంఛింతు నివియర్వాహినిన్.
(7-108)

మిత్రునితత్వమధార యెంతవేగంగా ప్రవహిస్తుందో అచ్చతెమగువాక
గూడ అంతటివడితోనే పారుతుంది.

సరములు దెగినను దిగవడి
పరుగిడెదవు చెఱఁగువల్వ వడిన నిలువ వీ
వరయుమ! నిజ మగుఁ; బాటెదు
తొరగినక్రిగోకఁ దెగడి తొయ్యలి! తోడొన్ (5-90)
వెలిముత్తెంబులచాలుఁ బోల్ చెమటసార్వేల్లిన్ మెయిన్ తెంది తేఁ
డలరెన్ దీటుగఁ ‘దామ్రపర్ణి’ యనువాగం దిమ్ముగన్ సంధ్ర మై;

వెలిగందంబున వెల్లి నాచనులతీచెంబోండ్లకాఁగిండ్లలో
గలిచెన్ వేసవియుమ్మ గాక మరుసేగిన్ గూడుపెన్వేడియున్.

(5-108)

“యశయావళి-నభజభోగ-వయఉదయం” వంటి ప్రయోగాలకు ఈ
అనువాదం అకరమంటే అతిశయోక్తి కాదు. ఇలా ఎన్నైనా ఉదాహరించనూ
వచ్చు, ఈ ఉదాహరించడం సహృదయుల కుతూహలపానకంలో పుడక
కానూవచ్చు.

ఇంతటి విద్యత్త పులకై వాడంతో కమనీయ మైనఈఅనువాదం మూలానికి
అన్యూనానతిరిక్త మన్నది సహృదయహృదయైకవేద్యం.

నేను ఇన్నిమాటలలోచెప్పినట్లుకాస్త్రాని కాశీవాసి, సార్వభౌమ-
సంస్కృత - ప్రచారసభాస్థాపక - నిర్వాహకుడు, సాహిత్య - వేదాచార్యుడు,
మిత్రుడు శ్రీవాసుదేవ ద్వివేది ఒక్కళ్లోకంలో మధుర-గంభీరంగా చిత్రించాడు,
దానిని ఇక్కడ ఉట్టంకిస్తాను.

మూర్తిరత్నగజేంద్రగర్వదళనీ వాణి వినోదప్రియా
వ్యాఖ్యాతేఖ-కవిత్వకౌశల కలాపారంగతా శేముషి |
శక్తిః సంస్కృత భాషదేవ్యనువమా విద్యజ్ఞనేష్వరః
శ్రీమల్లికార్జునాశ్రమాం గుణగణాః కేషాం న తోషావహాః ॥

ప్రొడరాబాద్
1-8-1974

అరుమల రాగృకర్త

కార్యదర్శి.
డి. 2-1-44

మనవి మాటలు

జయంతి తే సుకృతితో రససిద్ధాః కవీశ్వరాః ।

నా ప్తి యేషాం యశఃకాయే జరామరణం భయమ్॥

అని భర్తృహరి చెప్పినచోప్పున రససిద్ధు లై నమహాకవిశ్వరులు పుణ్యాఽమ్ములు. వారికి ర్తిశరీరము జరా-మరణములు లేక శాశ్వతముగా వారికృతిసౌధనములలో నిలిచి యుండును. అట్టిమహాకవులు ఏకొందఱో జగతియందు నిలిచి యున్నారు. వారిలో బిల్లిణమహాకవింద్రుఁ డొకఁడు.

“బిల్లిణునివంశచరిత్ర, యాతనిజీవితచరిత్ర, తత్కృతిభర్త విక్రమాదిత్య చక్రవర్తివంశచరిత్ర, ఆరాజుజీవితచరిత్ర, వీనినిగూర్చి శ్రీవేదము వెంకటరాయ శాస్త్రిగారు, శ్రీఅవధానము చంద్రశేఖరశర్మగారు, శ్రీనిడుదవోలు వెంకట రావుగారున్న సతివిపులముగాఁ జర్చించి ఉపోద్ఘాత-సమీక్షలతో వ్రాసి యున్నారు. కాఁబట్టి యావిషయములనుగూర్చి మఱల నేను దడవినఁ జర్చిత చర్చణ మగును. నేను వ్రాయవలసిన విషయము లన్నియు వారు వ్రాసినారు. సహృదయపాఠకులు వానిని జదివి, గ్రహింతురుగాక. ఇప్పుడు ఈగ్రంథమును అమవదించుటకుఁ గారణమును అసందర్భమున మాకుఁ గలిగినయనుభవములను, నాకవ్యగ్రజుఁడు కీ. శే. శ్రీవిశ్వనాథరావుగారికవిత్వ-ప్రతిభావిశేషములను గూర్చి నే నిటఁ దెలుపుట నాకర్తవ్యము.

నేను తిరువతి శ్రీవేంకటేశ్వరసంస్కృతకళాశాలయందుఁ జదువు చుండి నప్పుడు ప్రాతఃస్మరణీయులు, సంస్కృతాంధ్రసాహిత్యపాఠోధికుంభసంభవులు, ప్రథితయకులు నైన కీ.శే. శ్రీమానవల్లి రామకృష్ణకవిగారు 1930 సం. ప్రాంత మునందు తిరువతిదేవస్థానకార్యాలయమునందు విద్యాశాఖాఽధికారిగా నుండిరి. నే నప్పుడు ధ్వన్యాలోకము చదువు చుంటిని. అప్పుడు అచ్చులో నున్న లోచనవ్యాఖ్యానమునందుఁ జాలతప్పులు ఉండుటచేత శ్రీకవిగారివద్ద కుద్ధప్రతి యున్న దని విని వారిని దర్శించి యడిగితిని. వారు మిక్కిలి యాదరముతో నన్ను జేరఁ దీసి ‘నాయనా! మీదేయూరు?’ అని ప్రశ్నించిరి. ‘మాది వనవర్తి’ యంటిని, వెంటనే వారు నన్ను గౌఁగిలించుకొని యాశీర్వదించి, ‘యెవరి కొడుకవు?’ అని యడిగిరి. మాతండ్రిపేరు చెప్పఁగనే వారుకన్నుల నీరు గార్చుచు

‘నాయనా! నీవు నాకు మనుమఁడవోయీ! నీవు నావద్ద నుండుము నీ కేది వలసినను ఆపు స్తకము తీసికొని చదువుము. నీసంశయములను దీర్చెదను.’ అని యెంతయో యాశ్చర్యకతోఁ బలికిరి.

శ్రీరామకృష్ణకవిగారు మావనవర్తి రామేశ్వరవ్రథుపులకోరికపై 1900 నుండి 1908 సం. వరకు వనవర్తిలో నివసించి ‘శ్రీరంగమహాత్మ్యము-ప్రబంధ మణిభూషణము ఇత్యాదివిస్తృతకవిగ్రంథములను ఉద్ధరించి ముద్రించిరి. అప్పుడు మాతండ్రిగారేకాక వయస్సు మీరినవారు అనేకులు వారికడ విద్యాభ్యాసము చేసిరి. వారిలో నాకవిసోదరుఁ డగువిశ్వనాథరావుగూడ నొకవిద్యార్థి. ఈ కారణముచేత శ్రీకవిగారు నన్ను సమాదరించిరి.

తిరువతికళాశాలలో నేను విద్య ముగించి మావనవర్తి చేరినపిదప నొకసారి నేనును-మావిశ్వనాథరావుగారున్న మద్రాసులో శ్రీకవిగారిని దర్శించితిమి. అప్పుడు కవిగారు అత్యానందము నంది వారివద్దనే మమ్ము 2-3 దినములు ఉంచుకొని అనేకవిషయములను బోధించి ‘బిల్లిణునివిక్రమాంకదేవ చరిత’ కావ్యమునకు నింతవఱకు తెలుఁగులో నిర్దుష్ట మైనయనువాద మవతరించ లేదు. మీరిరువురుఁ గలిసి రానికిఁ బద్యానువాదము చేయుఁడు, అని ఆజ్ఞాపించి, జర్మన్ విద్యాంసుడు, డా-జార్జి బుల్వర్ 19వ శతాబ్దియంతమునఁ బ్రచురించిన ప్రాచీన సంస్కృత ప్రతి నొకదానిని మాకిచ్చి యాశీర్వదించిరి.

అప్పుడు ద్వితీయప్రపంచమహాయుద్ధము ముమ్మరముగా జరుగు చుండెను. దాదాపు 1938-39 సం॥ములకాలము. మేము వనవర్తికి వచ్చి కవిగారియాజ్ఞ మేరకు ఒకమంచిముహూర్తమున ననువాదమున కారంభించితిమి. విక్రమాంకదేవచరితమునకు సంస్కృతమున వ్యాఖ్యానము లేదు. మేమిరువు రము తొలుత పదిశ్లోకములను అన్వయించుకొని ఒక్కొక్కశ్లోకమునకు నర్థ నిర్ణయము చేసి చెరియైదుశ్లోకములను దీసికొని యింట్లకుఁ బోయి యనువదించి మఱునాటియుదయమున నిరువురము చేరి పరస్పరము పద్యములు వినిపించు కొని దిద్దుబాట్లు చేసికొని గ్రంథస్థము చేయు చుండెడివారము. కొన్ని నేను వ్రాసినవి వారు మార్పుటయో వారు వ్రాసినవి నేను మార్పుటయోకూడ జరుగుచుండెను. ఇది మాయనువాదసరణి. ఇందొక్కవిశేషము :-

శ్రీమాదిరాజు విశ్వనాథరావుగారు నాకన్న నప్పటికే వయస్సుతోఁ జెద్ద వారు. వారిప్రజ్ఞ అతినిశితము. గొప్పప్రతిభాసంపద గలవారు. సంస్కృతాంధ్ర

ములేకాక, ఫార్సి-ఉర్దూ-ఇంగ్లీషు-న్యాయశాస్త్రము-గణితము-శిల్పము-చిత్రకళ-ఇత్యాదివిద్యలలో నతిచతురులు, అచ్చతెలుగురచనలో వారు అందెవేసిన చేయి. సంస్కృతములో మత్తమవ్యుత్పత్తి గలిగియుండిరి మేము ఒండొరు సంస్కృతాంధ్రసాహిత్య - వ్యాకరణ- చృందోవిషయములందుఁ బరస్పరము తోడ్పడుచు రచన సాగించితిమి. నేను నామిత్రుని ప్రోత్సాహముచేతనే తెలుగులోఁ గవితాఽభివృద్ధి చేసికొనఁ గలిగితిని. దానికి నేను జదివినసంస్కృతము చాలసహకారిగా నుండెను. అప్పటికి నిప్పటికి నశనికి నేనెంతయో ఋణపడి యున్నాను. పగలు హైస్కూలులో నాంధ్రోపాధ్యాయవృత్తిని నెఱవేర్చుచుచు రాత్రి గ్రంథరచనమును సాగించుచుండుటచేత యౌవనదశలోనే నాయా రోగ్యము కొంత చెడినది. విశ్వనాథరావుగారికి ఉత్పాదముజబ్బు ఉండెను. ఆయన కడనే విద్యనభ్యసించి మంచివిజ్ఞాన మును సంపాదించిన ఆయనవృత్తియపుత్రి శ్రీమతి కారదమ్మ, మేము వ్రాసిన చిత్తుపద్యములప్రతిని కుద్దప్రతిగా వ్రాయుచుండెను.

ఇట్లు దాదాపు మూడుసంవత్సరములు నిర్విరామముగా రచన సాగించి ఒకచిత్తుప్రతిని సిద్ధము చేసి, దానిని విద్యత్కవులకుఁ జూపి సవరించుకొనవలె ననుమద్దేశముతోఁ దొలుత గురువర్యులు శ్రీమానవల్లి రామకృష్ణకవిగారివద్దకు తిరుపతికేగితిమి. అప్పుడు వారక్కడ లిఖితపుస్తకభాండాగారములో, 'క్యూరేటర్' గా నుండిరి. వారికే తొలుతఁ జూపవలెనని మాయాశ. మూడునాలుగుదినములు టిపికతో ననువాదమంతయుఁ జూచి దిద్ది మా కిచ్చిరి. వారియధ్యక్షతలో కీ. శే. శ్రీవేటూరి ప్రభాకరగురువులసమక్షమున నొకసభ చేయించి మాచేఁ బద్యములు చదివించిరి. అది విని యానందించి మాకు 'ఆంధ్రబిల్లిణ' బిరుద మును దిరువతిసాహితీబంధువు లిచ్చిరి. ఆతరువాత ననేకులు పెద్దలకుఁ జూపి వారిమన్ననల నందితిమి.

శ్రీశ్రీపాదకృష్ణమూర్తి శాస్త్రిగారివద్దకు, రాజమహేంద్రవరమునందు, మేము పోయినప్పుడు, వారు 'మీకవిత్వము' వినుటకే కూర్చొని యున్నామా! హైదరాబాదులోఁ దెలుగుకవిత్వ మున్నదా! తురకదేశము' అని మమ్ము ఈసడించుకొని గ్రంథము వినుటకు నిరాకరించిరి. అప్పుడు యువకుడుగా నుండిననేను మాప్రాంతమున మీరు 'ఎంతో' సహృదయులు గొప్పవారు' అని ప్రశంసించుటచే వచ్చితిమి. ఇప్పుడు 'మీ రిట్టిచా'రని తెలిసినది.

పోయి వచ్చెద' మని యంటిని. ఆమాటకు వారు శ్రాంతిఁ జెంది నన్ను ఆపాదమస్తకముఁ జూచి, 'నీకు అరగంట పమయము ఇచ్చెదను. వినిపింపుము' అని వరము ప్రసాదించిరి. కూర్చుంటిని. నామిత్రుఁడును నాపార్శ్వమున నుండెను. 'ఏమి చదువు మనెదరు?' అని యడిగితిని 'మీకావ్యమునం దే మున్నది?' అనిరి. 'అన్నివర్తన లున్న'వంటిని. 'వసంతఋతువర్తనము వినిపింపు' మనిరి. నేను జదివినమొదటిపద్యమునందే తప్పవట్టి మమ్ము పంపఁ దలంచి, వారు, 'ఈపదమున కర్థ మేమి?' అనిరి. చెప్పితిని. 'కా'దనిరి. సమర్థించితిని. ఇట్లు వారు ప్రతిపద్యమును బరీక్షించుచు విను చుండిరి. తొమ్మిదిపద్యములు విన్నతరువాత 'మీరిచ్చిన అరగంట యైనది. ఇంకొకపద్యముమాత్రము చదివి ముగించెద'నని పదపద్యము చదివితిని. ఆ పద్యముయొక్క అన్వయమునందు, మాయురువురికి వాదము జరిగెను. వారు చెప్పినయన్వయక్రమము ఏకదేశాన్వయ దోషదూషిత మని నిరూపించితిని. వారు సంతోషించి నావీపు తట్టి 'నీవు వ్యుత్పన్నుడవోయీ! నీగ్రంథము కాగున్నది. గ్రంథము వినెదను. నేడు నాతోనే యిరువురు భోజనము చేయుఁడు' అని నాగోత్రముగూడ వారి గోత్రము 'కాళిక' గోత్రమే యగుటచేత 'మనగోత్రమువారిరచన కాగుండు ననియు, మనమిరువురము నేకకాళియులము గనుక నీచనపు తీర్చెద ననియుఁ జెప్పి మాకు భోజనము వారిపంక్తిలోఁ జెట్టి అసాయంత్రమువఱకు గ్రంథము వినిరి.

అప్పుడు లెఱవాడయం దున్నశ్రీచెళ్లపిళ్ల వెంకటశాస్త్రిగారిని దర్శించి "మీరు విశ్రమాంకదేవచరితమునకు గద్యానువాదము చేసితిరి. కనుక మీకు వినిపించి మాసంశయములను దీర్చుకొనుటకు వచ్చితిమి" అని చెప్పఁగనే వారు సహృదయతతో నాదరించి వినిరి. ఒకచోట సవరణ తెలిపిరి. 'అది బాలవ్యాకరణ విరుద్ధ'మంటిని. అప్పుడు వారు వ్యాకరణముపై నొక బూతుమాట వినరి నవ్వి మ మూశీర్వదించి పంపిరి. కాశీ కృష్ణాచార్యులుగారు, జనమంచి శేషాద్రికర్మ గారు, చిలకమర్తి వారు, "చాల దినములకు మంచికావ్యము వినునవకాశము కలిగినదని నన్ను గౌఁగించుకొని యాశీర్వదించిరి. శ్రీకృష్ణమంచి రామలింగా రెడ్డిగారు చిత్తూరులో నాలుగుగంటలకాలము ఏకాగ్రతతో గ్రంథము విని యభినందించిరి.

అనాటిపెద్దలందఱిమన్ననల నందిన యీకావ్యము చిత్తుప్రతిగానే ఉండెను. ఇంతలో నేను పనవర్తియువోగము విడిచి హైదరాబాదు సీటీ కాలేజి

యందుఁ దెలుఁగువండితుఁడనుగా 1947 సం॥లోఁ జేరితిని. అతరువాత ఒకసంవత్సరములోనే శ్రీవిశ్వనాథరావుగారు ఉల్బసమువ్యాధితో దివంగతు లైరి. 'ఈ కావ్యము ముద్రించి ప్రకటించినచో నాకుఁ బరలోకమున శాంతి చేకూరును' అని నాకు వారిచివరిమాటలుగాఁ జెప్పిరి.

ఈయనువాదమున నేను అనేకపర్యాయములు పునఃపరిశీలనము చేసితిని. ఆసందర్భమునందు నాకు మథయథాషావ్యాకరణ-సాహిత్యములలోఁ గలిగిన సందేహములను దీర్చినపూజ్యబ్ర॥శ్రీ పన్నిధానము సూర్యనారాయణ శాస్త్రిగారికిఁ గృతజ్ఞతాంజలి నర్పించుచున్నాను.

ఎప్పుడో కడచినదిల్లాణకవికిని నాకును వాదరాయణసంబంధము కలదు. మేమిరువురము 'కౌళిక'గోత్రులమే. అతనిగ్రంథము ననువదించునవకాశము లభించుట నాభాగ్యము. మావిశ్వనాథరావుగారు తలఁపునకు వచ్చినపుడు నాకుఁ గంటఁ దడి రాక మానదు. ఆయనబుడము దీర్చుకొనలేను. మే మనువదించినదిల్లాణకవి 'కర్తసుందరీ' నాటికాప్రచురణ సమయమునందు మావిశ్వనాథరావుగారికిఁ గలిగినసంతసము నేడు నే ననుభవించఁ జాలక పోయితి నని చింతించు చున్నాను.

ఇది చారిత్రకకావ్య మగుటచేత దీనియుపోద్ఘాతము వ్రాయుటకుఁ గేవలము సంస్కృతాంధ్రపాండిత్యముమాత్రము చాలదు. పశ్చిమచాళుక్య వంశచరిత్ర నెఱిగినవారిలో నిష్టాతు లై యుండవలెను. సంస్కృతాంధ్రవైదుష్యముతోపాటు కల్యాణీచాళుక్యచరిత్రలో సమకాలికులలో నిష్టాతు లైన శ్రీవేదము వెంకటరాయశాస్త్రిగారినిఁ బ్రార్థించినతోడనే వారు ప్రేమపూర్వకముగా నంగీకరించి దీనికి ననన్యసాధ్య మైనచక్కనియుపోద్ఘాతము వ్రాసి దీనితోఁగ నినుమడింపఁ జేసిరి. వారియుపోద్ఘాతము దీనికి మకుటాయమానము. వారికిని, వారిపేరు సూచించినమిత్రుఁడు శ్రీతిరుమల రామచంద్రకును నే నెంతయుఁ గృతజ్ఞుఁడను.

సంస్కృతాంధ్రసాహిత్య-వ్యాకరణపాఠోధినిఁ దలచి మణులను వెలికిఁ దీసి అలంకరించుకొనినమిత్రుఁడు శ్రీలవధానము చంద్రశేఖరశర్మగారు. పాండితీస్ఫూరక మైనసమీక్షచేత ఈకావ్యము నలంకరించిరి. వారికిఁ గృతజ్ఞతఁ దెలువక యుండఁ జాలను. ఇక విమర్శకాగ్రేసరు లైనశ్రీనిడుదవోలు

వెంకటరావుగారు నే నడిగినదేతడవుగా నద్భుత మగుసమీక్షను వ్రాసిరి. అది 'పీఠికయా? సమీక్షయా? ఉభయమా?' అని అనుకొని 'ఉభయరూప' మని నిర్ణయించుకొంటిని. వారికిఁ జాలఁ గృతజ్ఞుఁడను.

అనేకవిద్యత్కవు లీయనువాదమును లొగడుచు సదభిప్రాయములను వ్రాసి యిచ్చిరి. ఆ పెద్దల కందఱకును గృతజ్ఞతాంజలు లర్పించు చున్నాను. వారిలో ననేకులు దివంగతు లైనవారుగనుక, వారిస్మరణార్థము వారి సంతకములను జ్ఞాకులు చేయించి ముద్రింపఁ దలఁచితిని. వానితోఁజాటు నేడుఁ జీవించి యున్నవిద్యత్కవులసంతకములనుగూడ జ్ఞాకులు చేయించి ముద్రించితిని. ఇట్టికుభముహూర్తమున మావిశ్వనాథరావుగారు జీవించి యుండిన నెంతగా సంతసించెడివారో. ఈనాయల్పకృషి వారియాత్మకు శాంతినిఁ జేకూర్చుఁగాక యని భగవంతునిఁ బ్రార్థించు చున్నాను. ఈకావ్యమును దీర్చి దిద్ది ప్రచురించుటకు నా కనేకవిధములుగ సహకరించినమిత్రులందఱకును నావందనములు

దాదాపు మూడు దశాబ్దాలుగా నిగ్రంథము ముద్రింపఁ బడ కుండుట. కెన్నియో యంతరాయములు కారణము లయ్యెను. వానిలో నార్థిక మైన యిబ్బంది ప్రధానము. ఏడెనిదియేడ్లక్రిందటిఅంచనా ప్రకారము దీనిముద్రణమునకు రు. 8000/-లు అవసర మై యుండెను. ఇప్పుడు అవ్యయము. త్రిగుణీభూత మైనది. అచిక్కులనన్నింటిని నేనొక్కఁడనే యెదుర్కొన వలసిన వాడ నై యున్నందున ననేకప్రయాసల కోర్చి యిప్పటి కీకార్యము, భగవంతునికృపచేతనో మావిశ్వనాథరావుగారు స్వర్గమునుండి న న్నాశీర్వాదించుచుండుటచేతనో సంపూర్ణ మైనందుకు నన్ను నేను ధన్యునిగా భావించుకొనుచున్నాను.

ఆధునికయుగమునం దీమహాప్రబంధమును జదువువారు ఏకొలదివిద్యాంసులో యుందురుగనుక దీనివలన భవిష్యత్తులో నార్థికలాభ మేమియు లేకున్నను, దీనిని జదువఁ గలిగి యానందించువా రెప్పటికైనఁ బుట్టక పోవుదురా యని, 'కాలో హ్యాయం నిరవధిః విపులా చ పృథ్వీ' యనుభవభూతివాక్యమును దృష్టియం దుంచుకొని దీనిని బ్రచురింప సాహసించితిని.

ఈగ్రంథముద్రణమునకు నార్థికసహాయము చేసినభారతకేంద్రప్రభుత్వము నకును, నాంధ్రప్రదేశ్ ప్రభుత్వమునకును, నిజాం ధర్మనిధివారికిని, ఆంధ్రప్రదేశ్ సాహిత్యఅకాడమీవారికిని నేనెంతయుఁ గృతజ్ఞుఁడను.

ఈముద్రణముపకుగాను జౌకవెలకు కాగితము నిచ్చినశ్రీమిర్లావారికిని, వారినిఁ బ్రోత్సహించినశ్రీవన్నారాజ్ భండారిగారికిని నాకృతజ్ఞతాంజలులు.

విక్రమాదిత్యునివంశీయుఁ డైనసర్దార్ ఎ.ఎ.చాళుకేయపాటిల్-ఇ.ఎ.ఎస్ గారు, కల్యాణవత్సదేవాలయశిక్షిత్వచిత్రమును సంరక్షించి యున్నారు. దానిని బనారస్ హిందూ విశ్వవిద్యాలయమువారు సంస్కృతవిక్రమాంకదేవచరిత్రలోఁ బ్రచురించిరి. ఆచిత్రముచేత నీయాంధ్రకావ్యమునుగూడ నలంకరింపఁ దలఁచిననాకు ఆవిశ్వవిద్యాలయమువారు, శ్రీచాళుకేయపాటిలుగారును అనుమతి నిచ్చిరి. వారికిఁ గృతజ్ఞుడను.

మావిశ్వనాథరావుగారితో నేను మూడుదశాబ్దాలక్రితము తీయించుకొనిన చిత్రమును, జక్కఁగాఁ దాను వ్రాసి యుంచుకొనినవ్రాతప్రతిని నా కిచ్చిన మావిశ్వనాథరావుగారికూఁతురు శ్రీమతి కారదమ్మకును నేను గృతజ్ఞుడను. ఆచిత్రమువలన విశ్వనాథరావుగారిహావమును నేను బాతకుల కందించఁ గలిగితిని. విక్రమాదిత్యునిచిత్రమును, మాయరుపురిచిత్రమును సర్వాంగమందరముగాఁ దీర్చి యిచ్చినకళాతపస్వులు, మిత్రులు శ్రీపి.టి.రెడ్డిగారికిని, శ్రీప్రభుజీత్ సింగ్ గారికిని గృతజ్ఞుడను.

ఈప్రబంధమునందలిసంతకములెల్లాకులను, జిత్రములెల్లాకులను, సిద్ధము చేయించుటలో నాకు అమూల్యసహకారమును జేసినప్రభుత్వపాఠ్యపుస్తకముద్రణాలయపుడిపూటడై రెక్కరు శ్రీరామకృష్ణరావుగారికిని, బ్లాకులు చేయించి సకాలములో నిచ్చిన 'అమరావతిప్రోసెస్' వారికిని గృతజ్ఞుడను.

ఈగ్రంథమును సుందరముగా ముద్రించి యిచ్చిన శ్రీశివాజీముద్రణాలయాధికారి జనార్ద బడేసాహెబుగారికిని, ఆముద్రణాలయోద్యోగులకును నేను జాలఁ గృతజ్ఞుడను. జనార్ద బడేసాహెబ్, శ్రీనాగేందర్ గారల అవ్యాజ మైన శ్రద్ధను నేను గొనియాడక యుండఁ జాలను.

ఎంత జాగ్రత్తతోఁ బరిశీలించినను గొన్ని ముద్రణదోషములు దొరలక తప్పలేదు. వానిని సవరణపట్టికలోఁ జేర్చితిని. సహృదయవిద్యత్కవిశేఖరులు చున్నించి సూచన లిచ్చినచోఁ గృతజ్ఞతాపూర్వకముగ స్వీకరించి పునర్ముద్రణమున సవరించుకొనెదను. ఈగ్రంథప్రకాశనమునకు నాకుఁ జేదోడు-వాఁదోడుగా నుండిననాకూఁతురు ఆయుష్మతి శ్రీమతి కమలకు (సంస్కృతమునందు ఎం.ఏ.పట్టమునంది-ఉస్మానియావిశ్వవిద్యాలయమునందు సంస్కృతాచార్య) కుమ. నాశ్రీమతి, అన్నపూర్ణకును నాకుఁబాసిస్సులు.

నాకవ్యగ్రంథాలు, కీ.శే.శ్రీమాదిరాజు విశ్వనాథరావుగారికి స్మృంత్యంజలి సమర్పించి యీకావ్యమును సహృదయవిద్యత్కవులకరకమలములయందు దిడుచున్నాను :—

స్మృత్యంజలి

- కా. శ్రీవాణిపరిరంభవిక్రమసప్రేయోఽనుభూతిన్, గళా శ్రీవిభ్రాజితు, నన్యకోవిదమతిశ్రీ మించుబ్రాహ్మిసుతున్, భావప్రోద్ధతనైకకావ్యకలనాభ్రాజిష్టుఁ, 'గౌండిన్య'గోత్రాఽవిరూపుని, 'విశ్వనాథ'కవి, నాయన్నన్ స్మరింతున్ దమిన్.
- ఉ. పూతుఁడు, 'మాదిరాజు'కులభూషణుఁ, డాంధ్రకవిత్వతత్త్వనిష్ఠాతుఁడు, సంస్కృతాంగ్యవనస్తుతభాషలఁ గోవిదుండు, రాజ్యాఽతతకార్యదతుఁ, డనయతురతీక్షుఁడు, న్యాయవర్తనుం డై తగు'విశ్వనాథ'విభుధాగ్రణి నిశ్చలుఁ గొల్తు నిచ్చులున్.
- చ. అనయము నాకు నన్న యయి యన్నిట మన్నన నన్ను దీర్చుచున్ నను విడకుండ నెప్పుడును న న్నొకసత్కవిఁ జేసినట్టి ధీవినుతుని 'విశ్వనాథుని' బవిత్రచరిత్రుని సంస్మరించి నే నన్మణుఁడ నయ్యెదన్ సతత మంజలి సంఘటియించు చాత్మలోన్.
- ఉ. జామతెలుంగుగీము నుడిచానకుఁ గట్టినదిట్ట, కబ్బముల్ మేన గగుర్పెలర్ప గడి మీఱగఁ గూర్చినమేటి, కైతలో సానలఁ దీటుతీర్చుల సాగఁగ నీయనిజెట్టి, కర్ణముల్ పూనికఁ దీర్చునేర్చు చలమున్ గల 'విష్ణు' లెన్నఁ గొల్పెదన్.
- మ. కవి కాస్త్రాస్త్రములందుఁ 'దిక్క'న' యనంగా నొప్పుసత్కిర్తిఁ, దాదనువున్ కాసెను భౌతికంబు; నయినన్ దత్కిర్తి కాయంబు నిల్పెను శ్రీ'బిల్లి' 'విక్రమాంకచరి'తాక్లిష్టాంధ్రకావ్యంపుదర్పణమం దారవికారకంబుఁ గవి- విద్యద్వర్ణసంస్తుత్య మే.
- మ. వ్యవహార-వ్యవసాయ-శిల్ప-కృషివిద్యా-నైకభాషాచణ త్వవదాతస్థిరకీర్తి, తౌకికపటుత్వంబందు, నీగిన్ సదా సువిచారప్రథమానమానసమునన్, సుశ్లోకతన్, చాగ్నితన్సవ తే రాదురు? 'విశ్వనాథ'కవి కాంధ్రజ్ఞాతలంబందునన్.

ఉ. తమ్ములకన్న నెక్కుడుగఁ దత్పరతన్ నను నాదరించి యాం
ద్రమ్మున సంస్కృతమ్మునఁ బరస్పరభివ్యత మేము మేళానన్
బమ్మిననెమ్మితోడ 'వనవర్తి' ని నాత్మలు నొక్కఁడే యనన్
సమ్మతి నన్ను దీటిచిననక్కవిఁ గొల్పెద 'విశ్వనాథునిన్'

ఉ. నిందుమనమ్ము నవ్యనవనీతసమానము, నాల్కు చారుచా
ఖండలశస్త్ర మంచు నుతిఁ గాంచెను సన్నత'మాదిరాజు' వం
శుం దగు 'విశ్వనాథ'కవిసోముఁడు, వండినగుండెలో సుధా
భాండము నిండినట్టియుజవర్తను నన్నను సంస్కరించెదన్.

శా. నాకన్నన్ భువి నన్నిటన్ మిగుల మిన్నన్ గాఁగ ని న్నెన్నితిన్.
వాకంబున్ గయిఁకొంటి మున్నుగనె యన్నా! నీదునగ్రేసర
త్వాఽకాండల్ మినుముట్టె;నిప్పుడు 'సుధర్మా'ఽలంకృతిన్; మిన్ను మ
న్నేకం బై తగ నీదునక్కవియళం బీరేడులోకంబులన్.

శా. అన్నా! నీ కిదె వంపుచుంటిని 'సుధర్మా'ఽఽస్థానికన్నన్ గడున్
తె న్నో 'విక్రమకావ్య'సౌధమును నిశ్చింతుండ వై సౌఖ్య మొ
ప్ప న్నానాటికి నుండు మిందు దివిలో స్వర్వాసు లర్చింపఁగా
న న్నాశీస్సుమవృష్టిఁ దేల్పుచు మహానందమ్ముతో నిచ్చలున్.

తె॥ గీ॥ అరయ 'లక్ష్మమ్మ-రామేశ్వరమ్మ-కార
దమ్మ-రామరా' వన నల్గు రనుఁగుసుతుల
నిచ్చ దివినుండి కృపఁ గంచు నీకుఠాఽళి
షములఁ గురియించు మని ప్రార్థనములు సేతు.

క. అమరత్వ మొందితివి నీ
వమరం బగుకావ్యమందు నమరపురిని; నీ
కమరెను భువి దివి సుఖములు;
నమస్కరించెదను దీవనను మముఁ గమమా!

విశ్వనాథుని వ్రాసినది

సవరణ పట్టిక

పుట	పంక్తి	దీవికి	ఇది
4	1	వనసు	వనసు
5	16	సన్నివృత్త	సన్నివిష్ట
11	16	ప్రాశ్నా	పాశ్నా
17	1	ఈవద్యము	పునర్ముద్రితము
17	5	జముం	జయుం
17	19	రాజు	రావు
17	21	రాజు	రావు
18	20	ధీయ	ధీయు
21	4	'సర్కా'ధి	'సర్కా'రధి
28	17	అభ్యుదయ	సాష్టాంగనమస్కా
		వరంవరాభివృద్ధిగా	రంబు లాచరించి
25	8	రచో	రవచో
30	14	ధమ్మ	దమ్మ
34	10	ధారిణి	ధారణి
35	25	లంత	లంకా
45	18	బిల్వణ	శ్రీ బిల్వణ
45	19	దితకవితా	దితగీర్వాణాంద్రకవితా
45	19	రద్యులు	రద్య
45	20	చితులు	చిత
45	21	నగులక్ష్మణ	లక్ష్మణ
48	12	శించుం	శిన్గన్
50	5	వాయికు	వాఽయకు
50	12	దాయిత	దాఽనత
50	18	జబిష్ట	జంబిష్ట
60	6	భ్రాజ	భ్రాజి
62	22	దలంన్	దలంపన్

'అమరతారతి'

5-9-22/97, ఆదర్శనగరము

ప్రైదరాబాదు-500004

ఆనంద-విజయదశమి

25-10-1974

పుట	వంక్తి	దీనికి	ఇది
65	26	కువలం	కువలం
72	14	రంతు	రంగతు
79	22	రవిగుల	రవికల
81	10	ర్యేక	ర్యేక
90	19	గొంక	గొంక
94	6	రమండు	రమండు
97	1	భబు	భంబు
97	19	తెయి	తేతి
100	8	తరే	తవరే
101	18	బాడంగా	బాడంగా
108	7	పిల్లంగా	సిల్లంగా
108	11	ప్లావద్రుచి	లాస్యద్యుతి
108	18	చేంగి	వేంగి
107	5	సరచాఽరవ	గళమౌరవ
109	7	భంబులేదు	భండు గాఁడు
118	4	బల	ధవ
114	1	లెగ	రక
114	10	దాసిగతిన్	దాసిన్ బలెన్
114	18	నిచుళానితాఽత్మకా ర్ముడు	యితనిచుళ నిహితకార్ముకుడు
114	26	సంక	సకి
115	1	చెందిన	చెందెనొ
115	2	వగ	వనగ
115	12	గలమ	గలయు
116	23	రసో	రసే
118	24	ర్విరమణ	శ్వరసు
117	7	మరుఁడుతన	మెయిమరుఁడు
118	8	ప్రిదులు	చెదరు

పుట	వంక్తి	దీనికి	ఇది
118	16	వనగన్	జనముగన్
118	22	మూనెన్	మూనెనొ
118	24	తమో	తనన్
119	7,8	నితంబ...	ములన్ గుసుమాయుధుండు
		...వితగన్	సుస్థిరుఁ డయి నిల్చె మచ్చుని
			తధీగరిమన్ జలదంబు డిందగన్
119	16	నయనపథమాతనమై	హవరవథమై వెలుచన్
119	22	యుడిగెనొ నా	యుడుగుట నెఱిగె
		నెఱింగివెం	ననగఁ బం
120	1	విరి	యగ
120	1	డల	డలు
120	2	సొబగగు	పోలగ
120	2	రున	రును
120	11	మన మహిఫలకంబున	మున శుక్లం బన మహి
120	16	లేడె	లేడె
121	21	ఈవద్యమునకు	"అడుగడుగున సంపెంగలు, పొడవు మెఱసె సుఖట నైన్యమున్ మదమనఁజై, యొడఁ గూర్చగఁ తైత్రుం డను, గడివొర వెడఁజల్లినట్టికాంచన మనగన్
122	2	నకల	వివిధ
129	3	విరహ	విరహ
128	15	కాంగుఁడు శశి యైనటు	కాంగుం డైనటు శశి
129	16	గఁ దదంశులు	గ నిజాంశుల
126	9	రొంగం	రొంగం
126	18	దఱపాం	దపాం

పుట	పంక్తి	దీనికి	ఇది.
126	25	లంచు	లించు
126	25	్య	2
127	2	త్రిశం	త్రిశవినం
128	15	వరము	వరమహము
129	6	నిదాఁచు	నిఁగాఁచు
132	5	దుఁగొను	దుఁగవును
134	9	పపును	పసుపు
139	25	ముద	ముద్ర
142	21	కర్మ	కకర్మ
143	21	నటు	నటు
151	16	క్లామ్య	కామ్య
158	8	ఘనరూ	ఘనురూ
160	4	నృప	నృప
160	20	సెన	సిర
163	3	గొనును	గొనుచు
165	15	రవ	రవ
169	1	జించి	జించి తా
171	25	లుము	లువలు
181	13	కేకర	కేకర
181	20	యితలు	యితలు
184	4	నీమేనన్	నీమేనన్
184	7	నరతు	నరుతు
184	8	వేళ	వేళ
186	9	పని	పని
187	23	కండ్ల నిబ్బ	కన్నులొందు
189	18	137	138
190	4	కాలుఁ	కాలిఁ
191	17	వివిం	నివిం

పుట	పంక్తి	దీనికి	ఇది
196	6	మీన్ దా	మీందా
197	6	చుక	చుచు
201	23	పత్వ	పర్వ
208	2	భేది	భేది
215	7	గర్జాఘ	గర్జన్ ఘ
215	15	పుగొ	పుగొ
217	18	చేంగి	వేంగి
223	2	గొకా	గొ
226	16	పంనాన్	పంక్తి నాన్
227	16	యోద్యత	యానక
230	6	సమిద్రంగమున్	రణక్షోణిసం
230	17	అన	అనఁగ
232	19	స్వాడు	నడు
234	18	నవృద్ధ	నవివృద్ధ
240	2	నృపుడు	నపుడు
241	7	ప్రహ	ప్రహృ
243	4	తీద్ర	తీద్ర
244	13	ముఝు	ముఝు
249	14	దేహ	దేహ
258	4	స్పృత	స్పృత
259	2	నుండియ	నుండినయ
269	1	త్తంగ	త్తుంగ
275	1	స్పృషి	స్పృష్టి
230	6	దృటి	ద్రుటి
280	7	రాణ్	రాణ్
280	9	భృగా	భృంగా
281	19	కరా	కర్ణ
281	20	ంతా	కంతా

విక్రమాంకదేవచరితము

ప్రథమాశ్వాసము

ఇష్టదేవతాస్తుతి

శా. శ్రీమద్ద్వేంకటశైలశృంగవిలసద్ధింతామణిన్ గొస్తుభ
శ్రీమత్పీఠవిరాజమానవిభవశ్రీభూమివక్షస్థులున్
శ్రీమత్పద్మసరోవరాబ్జవసతిశ్రీదీప్తపద్మావతీ
శ్రీమాహాత్యుచికాసుఁ గొల్పెదము వాక్రీసిద్ధికై యాత్మలోన్. 1

మ. కలిదన్నంబుఁ దొలంచఁగా మనమునన్ గాంక్షించి నిచ్చల్ ధరా
తలవై కుంఠము వేంకటాద్రిపయి భక్తవ్రాతముల్ గొల్వఁగా
నెల వై యుండి యభీష్టముల్ గరుణతో నిండారఁ బారిండువే
ల్పులమిన్నన్ భజియింతు మంచితవచస్సుస్ఫుర్తిన్ బ్రసాదింపఁగన్. 2

సీ. సురభిశఘనసారశోభితోర్ధ్వశ్వేత
తిలకంబుచే సత్త్వతేజ మలర;
బహువిధమణిమయస్వర్ణభూషణములఁ
దేజరిల్లెదురజస్తేజ మమరఁ;
గస్తూరికాకర్దమస్తుత్యచిత్రక
తేజంబునన్ దమస్తేజ మొదవఁ;
ద్రిగుణాత్మమాంహపరిత్యక్తసచ్చిదా
నందాత్మతత్త్వ మానంద మొలయ;

తే. గీ. నంజనాద్రి-వృషాద్రి-నారాయణాద్రి
ముఖ్యసప్తాద్రిశిఖరవిభూషఁ డగుచు
వెలసి యున్నమాదేవుఁడు వేంకటేశుఁ
దీక్యతిన్ బ్రోచుఁగాత సమేదితముగ.

శా. ఆనందాద్ధినిఁ దేల్పునీశ్వరుఁడు కన్నారంగఁ దన్గన్నభ
క్తానీకంబుల, లోకలోచనుఁడు, నిత్యానందసందోహసం
రానశ్రీమయభవ్యమూర్తి, మునినిధ్యానైకగమ్యుండు కా
వ్యానా నిల్పుచు వేంకటేశ్వరుఁడు విఘ్నోముంబు నిఘ్నించుతఁ. 4

కం. శ్రీవేంకటగిరివాసుఁడు
సేవాఽఽహితభక్తకోటిచింతారత్నం
దీ "విక్రమాంకచరితం"
బేవిఘ్నము లేక పూర్తి నెయిదఁగఁ బ్రోచుఁ. 5

కం. భక్తాఽవళిమందారుఁడు
ముక్తిప్రదుఁ డఖిలవేదమూర్ధన్యుఁడు శ్రీ
రక్తుఁడు వేంకటభూధర
సక్తుఁడు మాస్వామి ప్రోచు సత మీరచనఁ. 6

ఉ. శ్రీనతి తన్ను మేలమునఁ జేరి యి దేల యురిఁ సురారులఁ
వేసము మాతీ మోసమున బీర మడంతువు ? ఖత్ర మానె ? నీ
వేసవి శౌరి వాడు ? వన దృప్తిపుక్షతి కిద్ది ధర్మ మా
నోసుమగాత్రి ! యంచు ముద మూన్పుముకుందుఁడు ప్రోచు నీకృతిన్. 7

ఉ. శ్రీదయితుండు నిచ్చలు వసించుట నెల్లెడఁ దెల్లఁ జేసి క్ర
వ్యాదపునాస్తికత్వ మడు గంటఁ బరాత్పరువాస్తవంబుఁ బ్ర
హ్లాదునితాధలఁ దొలఁచ నైనతటిఁ దిర మొందఁ దాల్పు స్తం
భోదితమర్త్యసింహతను పూన్పుత నీకృతి కవ్యయస్థితిఁ. 8

ఉ. ఆకృతులందు గర్భభవ మై నరవర్తన డాయులోపముల్
లేక స్వయంబుగా నిల నిలింపరిపుక్షతికై జనించి, తాఁ
బ్రాకృతలీలఁ జూపి, యనపాయతఁ గూర్చునృసింహమూర్తి మా
వాకులయందు నిల్చి యనవద్యకవిత్వమహత్త్వ మిచ్చుతఁ. 9

1. ఇది 'హననము చేయుఁగాక' అను నర్థమునందు స్వతంత్రప్రయోగము.

చం. జపతపముల్ క్రతుక్రియలు సర్వము నికా గనఁ జేయఁ బోవు; ని
క్కపుదృఢభక్తిమైఁ గొలువఁ గల్గెడుభక్తజనంబు లిచ్చఁ గో
ర్వపువున గోచరించి యల భక్తవశిత్వము వెల్లడింతు; వ
శ్రపసుతుభక్తి మెచ్చవె; ప్రసన్నతఁ గూర్పుమ ! మర్త్యసింహమా ! 10

చం. తనయన్నఁ గిటి యై వధించె ననుక్రోధం బేఁచఁగా రోసి యెం
దును దాఁ గాంచనితంద్రికిఁ హరిపదస్తోత్రంబుచే నెల్లయం
దును శ్రీనేత వసించు నాసుతుని 'నిందుఁ జూపు' మం చశ్రవుం
¹డనుకోపుం డయి స్తంభతాడనముఁ జేయఁ బుట్టురూ పోముతఁ. 11

చం. పౌలఁతి మొగంబులఁ నలువ పూన్పుఁగ విజ్ఞులఁ బొందుఁ వెన్నుఁడుఁ
జెలి మరమందు నిల్పఁ బరసీమలఁ జేరుఁ; దళావిధంబు నీ
వల కని పోలు మేనగమునందుఁ దవిల్పితి; జాణ వంచు నే
ర్పలవడఁ బల్కుగౌరి స్మితుఁ దై కనుకంకరుఁ డోము నీకృతిఁ. 12

చం. ఇలఁ బడుగంగ నొదల వహించితి క్రొవ్వల పొటఁ బెక్కుపో
కల నిను మీఱి జాటి వలకైపున వారిధిఁ గూడు చుండినఁ
దొలఁచవు; పల్ల వాధ్వ మిది తొయ్యలి కొవగనేన్ గణింప వం
చలుక వచించుగౌరిఁ బ్రణయంబునఁ దేర్చుకొనుండు మే లిడుఁ. 13

చం. స్థితి హరికిఁ బ్రశస్తి నిదె; చేదము నా కిదె దూలు; నచ్యుత
స్థితిఁ గన దూలు వోపు ననుచిత్తమునఁ దలఁ దాల్చి గంగఁ గూ
ర్చితివి సపత్నిపోరు; నహిఁ జేర్చి బెదు ర్గనఁ జేసి తంతె, త
త్ప్రీతిఁ గన వంచుఁ బల్కునుమఁ దేర్చుహరుండు కృతిఁ గనుంగొనుఁ.

సీ. పల్ల జడలనిన్ను వరియించు నేచెలి ?

తపమున జడ లీవు దాల్చ లేదె !

గట్టుప ట్టగునిన్ను గైపట్టు నేచెలి ?

గట్టుపట్టున నీవు పుట్ట లేదె !

1. అనుగతకోపుఁడు.

కరిచర్మపనను నిఁ గదియు నెకోమలి ?
 గతి-కుచస్థితి నీకు గజత లేదె !
 కన్నవారలె లేనినిన్ను గోరు నెవతె ?
 నీ తల్లి కోరెఁ గా నీ జనకునిఁ;

తే. గీ. దొలఁగఁ జేసితి రూపరిఁ దుంటవిల్లు;
 మెలఁగఁ జేసితి చూపున మేలుకొలిపి;
 యనుచుఁ దమలోని లోప-సామ్యములు వలికి-
 కొనెడు తొలిజంట కావ్యంబుఁ గనుఁ జిరంబు.

సీ. గ్రహియించితిని గోరి కదలిఁ బొడమిననిఁ;
 వరియించితి నె స్వయంవరవిధమున ?
 గాంధర్వవిధిఁ గొంటిఁగా యనఁ జెల్లదే !
 యిరువురిప్రేమ లెయ్యెదలఁ గూడె ?
 గదలిఁ బట్టిననీకు శ్రుతియవిధి యేల ?
 కదలిపడఁతి నీకుఁ గలిగెఁ గాదె !
 యురమున నినుఁ బ్రేమ నిరవుకొల్పితిఁ గాదె !
 సామేన సతి నిల్పుశర్వుఁ గనవె ?

తే. గీ. చందలానన్నిభాంగసౌష్ఠవ మ దెంత ?
 మొగులుకప్పునఁ జొప్పడుమురిప మెంత ?
 యనుచుఁ గేళివరత మేల మాడుకొనెడు
 శ్రీహరిద్వంద్వ మెపుడు రక్షించుఁ గృతిని.

సీ. అతివ : యెంతటిపుణ్యవతివి శౌరి మగండు;
 శౌరి తూ పయినయీశ్వరుఁడ శౌరి;
 మత్తదైత్యారి యో మానిని ! నీ భర్త;
 అతిహరిదై త్యనంహరుఁడ హరుఁడు;

15

16

సురలకు సుధఁ బంచి స్తుతిఁ గాంచె నీహరి;
 విష మాని సురపతిఁ ! బేరె హరుఁడు;
 భువి లీలఁ బ్రకటించె మూర్తు లూని ముకుందుఁ;
 డభిలంబు హరుఁడ మూర్త్యష్టకమునఁ;

తే. గీ. గననియున్నతి లక్ష్మి ! వాకొనుట తగవె !
 తచ్చు నెచ్చనఁగా గౌరి ! ధర్మ మగునె !
 యనుచుఁ దుద కేకనామవర్తనత సమత
 నెలమిఁ గనెడు వృషాకపాయి కృతి నరయు.

17

స ర స్వ తీ స్తు తి

ఉ. పట్టపుదేవి యై నలువవక్త్రములఁ నటించి, తన్వి లే
 నట్టులఁ బుట్టపట్టిముఖమందున, దీనినిఁ బుట్టువానివా
 మట్టునఁ దూఁగి, పిమ్మట సమస్తకవీద్రసనాగ్రపాఠిఁ గ
 న్పట్టి ప్రళ స్తిఁ గూర్చునుడినాతి నటించుత మాదునాలుకఁ.

18

మ. చతురాస్యాఽన్యచతుష్టయంబున సదా సాన్నిధ్యముఁ బొంది; గీ
 ష్పతిముఖ్యాఖిలవిద్యదాన్యనటనప్రావీణ్యముఁ జూపి, యు
 న్నతము క్తాఽఽసననన్నిష్ఠ యయి, వీణాపాణి యోశ్రీసర
 స్వతి మావాక్కుల సర్వదా నిలిచి కావ్యం బోము నెవ్వేళలఁ.

19

మ. గురునౌర్దణ గళ లభ్యసించి కవితఁ గోర్వారికే నంద రా
 కురుభక్తిఁ త్వదుపాస్తి సేయ వళ వై యుత్సాహముఁ గూర్తు; వ
 క్షరముల్ నేర్వనివాని కేనిఁ గవితాసారస్వతప్రక్రియల్
 పరఁగెం బో తనకైత నిఁ గొలుచుటఁ భాషాసతీ ! మా²ద్రియై.

20

శా. గీర్వాణాంధ్రములఁ బరింప మురునక్తిఁ; శాస్త్రవిజ్ఞానమా
 నేర్వఁ లేదు; ప్రబంధఘక్కి ననుసరింప న్గనఁ జాలమే;
 మర్వాచీనపురాణసంగతకృతివ్యాసంగమా సున్న; నీ
 నిర్వక్రాశ్రయ మూని పూనితిమి వాణీ ! యీకృతిఁ గూర్పఁగఁ.

21

సీ. అజచక్కురుఖముల నాడుచు నామ్నాయ
 పరిణతిఁ దరఁగించు పాటవంబు,
 వల్మీకజ-వ్యాసవరకవితాలతఁ
 బ్రదిలించి ఫల మూన్పుప్రాధిమంబుఁ,
 గాళిదాసాదిసకలసంస్కృతప్రదిం
 ధకవుల నేలుని స్తంద్రకరుణ,
 నన్నయాద్యాంధ్రనానకవీశానుల
 నిలఁ గీర్తిఁ గనఁ జేయునే దైలయును,

తే. గీ. గరుణఁ గ్రోడీకరించి విస్తరిలఁ జేసి
 మమ్ముఁ గించిజ్జలఁ నర్వమాన్యులుగను
 నిలిపి మాఘానుకృతిని నిర్దిద్రరీతి
 నిలుపు మాదండ నంద యై పలుకుతల్లి !

22

వి నా య క స్తు తి

మ. హరి యైనఁ హరుఁ దైన వారిజభవుం దైనఁ బురోమాత్మజా
 వరుఁ దైనఁ బనిఁ బూని తొల్ల నినుఁ గొల్వఁ గొప్పయే మాదృశుల్;
 వరభక్తిఁ నిను గొల్వ కుందురే ! శుభప్రారంభవేళఁ ద్విపే
 శ్వరవక్త్రా ! చన దన్నముల్ విమలవాదాశుద్ధి మా కూన్పుమా !

23

ఉ. బ్రహ్మకు బ్రహ్మచర్యమున బారతిబంధుత లోటు నాటె; నా
 జిహ్మగళాయికిఁ వటుత చెన్నతె వంచన వంచ నబ్బలిఁ;
 జిహ్మగదూషణుండు పొలిచెఁ గుహనావటుకాఁభ్యఁ గందునఁ;
 జిహ్మత లేక సీవటుత చెల్లు గజేశ్వర ! సాటి లే కిలఁ.

24

ఆ.వె. ఏకదంతరుచి ననేకవిఘ్నంబులఁ
 గడఁగఁ ద్రోచి సర్వకార్యసిద్ధి
 ముజ్జగం బులకును మొదలఁ జేసెడివినా
 యకుఁడు కృతినిఁ బ్రోచు నాదరమున.

25

పూ ర్వ క వి స్తు తి

మ. నిగమాద్యాద్యకృతిప్రదిద్ధ మయి ఖోజీఁ లేనిచందఃప్రభా
 వగరిష్ఠం దగుకైత రామచరితప్రాశస్త్యగానామృతా
 నుగతిఁనై జమహత్త్వ మీజగతిఁ దెన్నుల్ గాంచఁగా జేయువి
 శ్వగగక్తిర్నిరు నాకుజఁ గొలుతు మిచ్చఁ ధీరమాసిద్ధికై .

26

మ. రసనావ్యాప్తపురాణముల్ సరసధారాగ్రంథసంతానముల్
 రస నానాఘలతాలవిత్రములు నిర్వాణప్రదంబుల్ సుధీ-
 రసనానర్తన సల్పుభారతకథాగ్రంథంబు నాచంద్రసా
 రసనాథంబుగ నిల్పెఁ; గొల్పెదము పారాశర్య వాక్సిద్ధికై .

27

ఉ. ఆర్షకృతిస్తవస్తువుల నంది. యనింద్యమహత్త్వ మూన్పు; యు
 త్కర్షత వర్జనల్ రసవికాసములుఁ నదలంక్రియల్ సుధీ
 హర్షము లధ్వదర్శనము లై తగి నాటకకావ్యఫక్కి దు
 ర్షరతఁ గూర్చునంస్కృతబుధప్రకరంబు నుతింతు మాత్మరోఁ.

28

ఉ. సన్నుతసంస్కృతోక్తినిఁ బ్రచారిముఁ గాంచినభారతంబు మే
 త్రిన్ననితెన్నుదాసపయిఁ దెన్గుజనుల్ చవిఁ గాంచి యందు మై
 కాన్నవిసీతిఁ బావనతఁ గూర్చి తెనుంగుకవిత్వముఁ మొదల్
 తెన్నుగ నిల్పునన్నయను దిక్కనఁ గొల్పెద మెట్టుప్రెగ్గడఁ.

29

మ. నయ మొప్పంగ మిగుల్పురాణములు ముఁ జన్నన్నయాదుల్ మొద
 ల్కయిసేయంగలమార్గ మాని ధరణిఁ గల్యాణముల్ గూర్చి దు
 ర్జయ సంసారసముద్రతారకము లై రాజిల్లఁగా నిల్పుదీ
 మయ శ్రీనాథునిఁ బోతనాదులను నాత్మఁ గొల్తు మశ్రాంతముఁ.

30

శా. విశ్వశ్రేయము కావ్య మన్నుడి జగద్యేద్యంబః యీభంగి న
 విశ్వస్తుత్యులు కాళిదాసముఖు లుర్విఁ దెర్వుగా నిల్పుఁగా
 శశ్వద్రీతిఁ బ్రదింధముల్ తెలుఁగునఁ స్థాపించుసూరీంద్రులఁ.
 విశ్వానంబునఁ బెద్దనాదుల మొద లేర్పొక్కందు మీ సత్కృతిఁ.

31

శా. పాశ్చాత్యోక్తియె పాఠశాలలఁ గడున్ బ్రాముఖ్యమున్ జెందఁగా
దుశ్చింత్యస్థితి సంస్కృతాండ్రములు పొందున్ దింద కాసక్తి వై
పశ్చిత్వాఽథ్యము గాన్ బరీక్షల నభన్ బ్రాగ్గంథటీకాఽదులన్
నైశ్చల్యంబుగఁ దీర్చునట్టిబుధులన్ ధ్యానింతు మిచ్చన్ సదా. 32

అ స దా క్షే ప ము

సీ. సంస్కృతపదసమాసమితకవితపైఁ
బామరాగమ్యతఁ బలుకువారిఁ,
దెలుఁగుపల్కులముద్దు లొలుకుకై తనుగూర్చి
పండితాశ్లాఘ్యతఁ బలుపువారి,
మిశ్రభాషగ నాండ్ర మాశ్రయించినకై త
వరిపెర్వకూ ర్పని వాడువారి,
నైఘంటికము లయినను దా మెలుంగక
మూలపదము లని మ్రోగువారి,

తే. గీ. నర్థిఁ బ్రార్థింతు మీసుఁ బోనాడి నెమ్మిఁ
బాక్షికోక్తిని విడి చిత్తసాక్షికముగ
నొప్పుతప్పుల గుఱివించి మెప్పుఁ దీర్చి
శ్రేయ మొందఁగ బారతీసేవనమున.

33

సీ. బదులుపల్కుల భావభంగంబు శంకించి
వడిప్రాసముల దిగ విడుచువారు,
వర్ణభేదమున నన్వయభేద మగు నని,
సంధ్యనుస్వారముల్ నడలువారు,
వస్తు వవస్తు వై పరఁగు నం చుత్ప్రేక్ష
బాఽద్యలంకృతులఁ బోనాడువారు,
రసగుంథనమున నీరస మగు ననుచు శృం
గరాఽదిరసముల దూటువారు,

తే. గీ. ప్రాధకవితను మో టని భావకవిత
మిట్టి మిన్ బ్రాకి తెరువేది మిడుకువారు
తమదునేరమియే కారణముగఁ మేము
పూర్వపక్కిఁ గృతిన్ గూర్చ మొదలిడితిమి. 34

చ. కవితకు మూల మౌఁ బ్రకృతి; కల్పన యప్పుకృతిన్ శ్రయించుఁ; బ్రా
క్కపులు నిసర్గమున్ గడఁకఁ గైకొని కావ్యములందుఁ గూర్చఁ గ్రొ
క్కవితఁ దదీయకల్పనవికారము నూన్పినఁ జౌర్య మౌ నెటుల్ ?
ప్రవిమలచాతురీమహితభావలసత్కృతిఁ గూర్చఁ గానమిన్. 35

చ. కొలఁదిగ వాచకా ల్పదివి కొద్దిగ గొప్పలుగాఁ బరీక్షకై
నిలిపినకావ్యభాగములనే యెటులో కడఁగాఁ గనుంగొనన్
గలిగి తరించి తద్విరుదకాండములన్ గడియించినంతనే
కలితసువాగలంకరణకమ్రరసజ్ఞఁడుగాఁ జెలంగునే ? 36

ఉ. కన్నులముందు భావములు గ్రాలక తద్రచనాప్రభావనం
పన్నత కై నవాక్పటలి పైపయిఁ దా నయి కాన రాక, మీఁ
ద న్నుతరీతి నెత్తుఁబడి దట్టక గంటముఁ జేతఁ బూనినన్
మిన్నులు సూచుటే యగు నుమీ! తుది ముట్టునె కైత లెంతయున్. 37

ఉ. మూలపదంబు లంచుఁ దమబుద్ధికిఁ దట్టనిమాత్రఁ బల్కుచున్
జాలిగ లక్ష్యముల్ దెలియఁ జాలక లక్షణ మాశ్రయించి కా
వ్యాఽభిపరీచితిన్ గనక యద్దులు వల్క నిజాజ్ఞతల్ బయ
ల్పాలుగఁ జేయుటే యగు; సెబా నని యందురె సత్కవీశ్వరుల్. 38

కు క వి ని ం ద

ఉ. చెట్టుననుండి క్రిందుగ వసించిననజ్జనుపైననేనిఁ దా
రెట్టను వీడుటే నహజరీతి గణించెడునేకదృష్టి యై
దిట్టతనంబుఁ గైతఁ గలతీయఁదనం బరయంగ లేక పై
పట్టున నిల్చి రట్టులను వాగెడుకాకవి యేల పుట్టెనో ! 39

మ. నృపమార్గంబున తీవీఁ బోవఁ గని యెంతేఁ గుక్క లార్వన్ మద
 ద్విప మింతై నఁ గలంగునే ! తనదుగాంధీర్యంబుఁ దగ్గించునే !
 నపదిస్సారకవిత్వభోరణి గతిస్సాయత్కవీభంబు ర
 ధ్యవయిన్ ఘీంకృతి నల్పుచో నిలుచు నేలా కాకవిశ్వానముల్. 40

మ. భవసంబంధతమోవిలుంతనచడావ్యాజప్రభాయుక్కుదీ
 రవి భాషాకిరణప్రసారణములన్ రంజింప లోకంబుఁ, ద
 చ్చవి సైరింపక గొంది దాఁగికొని దోషావేశ మున్ నిక్కుకా
 కవిఘూకంబులు నిర్జనైకవసతిన్ గా కన్యమున్ గాంచునే ? 41

మా ప్ర తి జ్ఞ

కం. తలతలగా మునుపటికై
 తలవలె వ్రాయంగ లేక తద్రీతులు వోఁ
 బలికెడువారికళాఽఽప్తికిఁ
 రులగాఁ గొలగా రచింపఁ దొడరితిమి కృతిన్. 42

గు రు స్తు తి

సీ. ప్రవిమలౌపనిషదాద్వైతభాస్కరుఁ డాద్య
 శంకరభగవదాచార్యవరుఁడు,
 భగవద్రమణుఁడు జీవన్ముక్తమౌనీంద్రుఁ,
 డన్యు లద్వైతపీఠాధిపతులు,
 'శారదా' 'కామకోటీ' రమ్యపీఠాధి
 నేత లద్వైతాధినేతృవరులు,
 నన్యులు సంస్కృతాంధ్రాఽది విద్యలయందుఁ
 బ్రనిశిత శేముషీప్రథితగురులు

తే. గీ. ఎల్లరను భక్తితో న్మరియించి వారి
 పాదయుగళాంబుజములకుఁ బ్రణతి సేతు
 మస్మదీయకావ్యంబు నిరంతరాయ
 ముగ నదా నెలకొనుటకై జగతిలోన. 43

మ. అతులప్రజ్ఞఁడు 'మానవల్లి' కులదుగ్ధాంభోధిచంద్రుం డనా
 రతసాహిత్యతపస్సమాహితుఁడు గీర్వాణాంధ్రసాహిత్యసం
 హితుఁ డన్మద్గురుఁ డాంధ్రసాహితిని మా కీకావ్యమున్ వ్రాయ నా
 నతి యిచ్చెన్, బుధ 'రామకృష్ణకవికి' న్నాష్టాంగనత్యంజలుల్. 44

లక్ష్మణశాస్త్రి వంశాఽవళి

సీ. వేదవేదాంగాఽదివివిధశాస్త్రముల ని
 ప్లాతులు భువి వెలనాటివారు,
 శ్రౌతధర్మాఽగమస్మార్తవిధానవి
 జ్ఞానులు ధర వెలనాటివారు,
 రాజకీయాధికారప్రాజ్యసంస్తుత్య
 నయపారగులు వెలనాటివారు,
 ప్రాచ్య-ప్రాశాస్త్యశాస్త్రప్రఖ్యవిద్వదు
 న్నతిసన్నతులు వెలనాటివారు,

తే. గీ. అట్టివెలనాటి విప్రశాఖాంగ మైన
 "కప్పగంతుల" తెగలోనఁ గౌళికాన్వ
 వాయవిబుధులు 'వనపర్తి' పత్తనమున
 వెలయువా రాంధ్రమున విశ్రుతులుగఁ జెలఁగి. 45

ఉ. ఏముని యింద్రనిర్జరదిగీశుల నన్యుల నన్యలోకముల్
 1 తామన మింత లేక విభుతన్ సృజియింపఁ గడంగె; హేర మా
 నేమముఁ బూని బ్రాహ్మణమునిత్వముఁ గాంచెను; నట్టి నన్ముని
 గ్రామణి మత్కులాగ్రజుఁడు గాదిజుఁ దొప్పు నగాధనత్త్వఁ దై. 46

ఉ. ఆకులమందుఁ బుట్టిరి మహామహితాఽత్ములు, పాండరీకయ
జ్ఞాఽఽకలనప్రదీనిధులు శాస్త్రసదర్థనిధుల్ నమస్తవి
ద్యాఽఽకృతు లాగమోక్తసవనాఽదివిధానవిచక్షణుల్ పవి
శ్రీకృతవిగ్రహాఽత్ము లతిథీకృతనిర్జరు లద్విజప్రభుల్.

47

సీ. వారిలో వెలసె 'సుబ్బాభట్టుఁ,' డతఁడు 'కృ
ష్ణంభట్టుఁ గనియె విజ్ఞానఖనిని,
బడసె నతఁడు' 'సుబ్రహ్మణ్య' నామకు,
నాతని పుత్రత్రయంబునందు
నగ్రపుత్రుఁడు 'లక్ష్మ' యాభిధుం, డాతఁడు
వడసె నూనుని 'శ్రీనివాస' విబుధు,
నల 'రామనాథ-కృష్ణార్జ్య-లక్ష్మణశాస్త్రి'
లాత్మజు లాతని కై రి మువ్వు

తే. గీ. రల కనీయుఁడ నే 'లక్ష్మ' జాభిధుండ
నాండ్రగీర్వాణసాహితీవ్యాకృతులను,
నుభయభాషాకవిత్వసముజ్జ్వలతను
బార మెయిదితి గురులయపారకరుణ.

48

మ. వరుసఁ మత్ప్రపితామహార్హుల 'సుబ్రహ్మణ్య - సుబ్బాంబల' -
మఱి మాతామహ 'లక్ష్మమాంబ - బుధలక్ష్మ' య్యాబ్యులఁ బాజ్యులఁ
వర 'శ్రీవత్స' సగోత్రులఁ దలఁచెదఁ థ 'వ్యాత్మకూ' ర్వాసులఁ
'పెరవ' ల్ల్యన్యయులఁ శ్రుతిస్మృతిహితప్రేష్టాధ్వరప్రజ్ఞులఁ.

49

క. సతి 'నరసమ' 'లక్ష్మయ' మ
త్పితామహుల 'శ్రీనివాసు' స్థిరమతిఁ 'బద్మా
వతి' మత్పితరులఁ దలఁచెదఁ
గృతిమొదలఁ 'రామనాథ - కృ'ష్ణాగ్రజులఁ.

50

క. 'వామననాయకుఁడు' సుత
ప్రేమఁ బోషించి నన్ను, విద్యాబుద్ధుల్
నేమముతో నేర్చెను; నే
నామహితునిఁ గృతినిఁ దలఁతు నతిభక్తిమెయిఁ.

51

గీ. అన్నపూర్ణకు నుద్ది యె "నన్నపూర్ణ"
ధర్మపత్నికీఁ గల్గెఁ బుత్రత్రయంబు,
నందుఁ బాశ్చాత్యవైద్యవిద్యాచణుండు
జ్ఞాయుఁడు "ప్రభాకరుఁడు" శారదాఽఽహితుండు.

52

గీ. "కమల" రెండవసంతతి యమరభాష
నరసి నేర్చినవిదుషి, విద్యావినోద,
చతుర, చతురాఽత్మజామణిసహిత యగుచుఁ
బతి 'రఘుపతి' మనం బారఁ బ్రబలి మెలఁగు.

53

గీ. మత్కన్యనిష్ఠాఽత్మజుఁడు భాత్రమాన్యుఁ డైన
"కృష్ణమూ" ర్త్య భిధానుండు, క్రీడలందుఁ
విద్యలందు సాంకేతికవిద్యలందుఁ
'జతురవిద్యార్థి' యనుపేర సాగు చుండు.

54

లక్ష్మణశాస్త్రి గురుస్తుతి

చ. తిరుపతి వేంకటేశ్వరుల దివ్యపదంబున శ్రీచిదంబరే
శ్వరుపురి సాహితీ మతీయు వ్యాకరణంబుఁ బఠించి యంతఁ ద
త్పరతఁ పఠించితిఁ బరమతత్త్వము వేదశిఃప్రపంచ మే
నరయఁగ మద్రపత్తనమునందున సద్గురుసేవ సేయుచుఁ.

55

సీ. 'కృష్ణమాదార్యుఁడు నిష్టాతుఁ డభిలశా
ప్రములందుఁ 'బురిశి' వంశసితరోచి,
'సేతుమాధవుఁడు' ప్రఖ్యాత 'మహామహా'
పాద్యాయుఁ' డహిపతిఫణితివణుఁడు,

'కృష్ణశాస్త్రి' విశిష్టకీర్తి 'మహామహా'
పాధ్యాయుడు 'కరుంగు' శాఖిజనుడు;
కృతి 'రామచంద్ర దీక్షిత' 'వేంకటేశ్వర'
దీక్షిత' లద్వైతశిక్ష గురులు,

తే. గీ. నరయః 'జక్రాల నరసింహ' - 'గిరిధరార్య'
ముఖ్యసురభారతీగురుముఖ్య; తెల్ల
రమ హృది నంస్మరించి ప్రశ్రయముతోడ
నతిశతంబు సమర్పించుఁ గృతిమొదలన.

56

తే. గీ. పారశీక - మహారాష్ట్ర - తవ్యతమిళ -
కన్న - డాంగ్ల - హిందీభాష లున్నతముగ
నేర్చి రచనలు సేయఁగా నేర్పినాడ
నస్మదాచార్యపాదపద్మాభిషేకముల.

57

ఉ. మున్నల 'హైద్రబాదు' న సమున్నతి నున్న 'వివేకవర్ధని'
బిన్నుగ నంత మాదు 'వనపర్తిని' నున్నతపాఠశాల యం
దున్నతి నాంద్రబోధన నియుక్తఁడ నై యట రాట్సభాబుధ
ప్రోన్నతిఁ గాంచి యన్నిట మహోజ్జ్వలకీర్తి గడించి మించితిన్.

58

క. వనపర్తిని 'రామేశ్వర'
జనపతి యాస్థానకవిగ సన్మానించెన్
నను; గడఁకను విద్యాలయ
మున సభయందును యశంబు మునుకొని కంటిన్.

59

క. నాయున్నతి చూపోప క
సూయాపరు లంత నృపతిశ్రుతిఁ గొందెములన్
వాయోదక నుడివినఁ దా
నేయోదన నేయకుండ హీనతఁ గనఁగా.

60

ఉ. నే నట నుండఁ జాలక యనిందుఁడ నౌట మనోఽభిమానమున్
బానుచు వీడి మాపురి, బ్రభుత్వపురోన్నతపాఠశాలలో
మానుగ నాంద్రపండితనమర్హుఁ గాంచితి హైద్రబాదులోఁ
బ్రాణముకన్న మానమె వరం బగుఁగా మహి మానికోటికిన్.

61

ఉ. ఆరహి నాంద్రపండితుఁడ నై యట నుండఁ బ్రభుత్వపు 'సమా
చారవిభాగ' మందు బుధసన్నత 'విద్యలశాఖ' లో మనం
బార సమున్నతాధికృతి నంది తెనుంగును సంస్కృతంబును
వే అగుభాషలన్ గొలిచి విశ్రుతిఁ గాంచుచు నుంటి వేడ్కమై.

62

క. పన్నుగ నస్మద్విద్యను
విన్నాణము దెలిసి నన్ను బ్రియ 'రామేశుం'
దున్నతసంస్కృతగీర్వి
ద్యన్నతపదమందు నిలిపెఁ; దలఁచెద నతనిన్.

63

మ. అల వారాణసి సంస్కృతీయఘనవిద్యావిశ్వవిద్యాలయ
స్థలన 'చిష్టనదస్యతః' వివిధవిద్యాసంస్థలన్ సభ్యతా
విలసత్థ్యాతి గడించి యాంద్ర-సురగీర్విభ్యాతకావ్యక్రియా
కలనాఽత్తస్థిరకీర్తి లక్ష్మిఁబుడ నేఁ గాంతున్ మృదానీకృపన్.

64

విశ్వనాథరావు వంశావళి

సీ. వంశపరంపరావర్ధితలౌకిక
వ్యవహారవిజ్ఞతఁ బలుగువారు,
సమయోచితక్రియాసాధనోపాయము
నీషావిశేషాఽప్తి నెగడువారు,
దీనావనాఽసక్తదృఢకృపాపారీణ
తాఽలంకృతమనస్కు లైనవారు,
ప్రాణభయాఽగతప్రాణిరోకాభయ
దాతృత్వశస్యు లై తనరువారు,

తే. గీ. దేవ-భూదేవపూజాఽఽప్తదివ్యదీప్తి
జన్మపావనచర్యాప్రసన్నభువన
శంశనీయులు నిస్సమసారమతులు,
విదితగతి నొప్పువార లార్యేలవారు.

65

సీ. సతతరజస్తమోయుతభూపతిప్రజా
వైరావనోదనప్రతిభ గల్గి,
లేఖనీనిస్త్రింశలీలాకపిత్యసం
గ్రామసమానవిక్రమము గల్గి,
యర్హా రివస్తుదానాఽస్థానసంగత
కార్యాఽత్తనైశ్చల్యగరిమ గల్గి,
మంత్రతంత్రజ్ఞతామహిమప్రకంపితా
రాతిరాద్భుతపరాక్రమము గల్గి,

తే. గీ. స్వామిహితకార్యనిర్వాహచణవిచక్ష
ణాతిశయభక్తిసంభావితాంతరంగ
రంగదుత్సాహసాహసప్రభుత గల్గి
వెలయువారలు పృథివి నార్యేలవారు.

66

మ. పరశాభాధపు లొనియోగిజనముల్ ప్రాచల్య మొప్పార భూ
వరులఁ జేరి యమాత్యముఖ్యపదవీధ్రాజిష్ఠు లై వచ్చినఁ
'స్ఫురదాత్మప్రభు లై యమాత్యముఖు లై సొం పొంది రాత్వేలవా
ర రహిఁ బ్రెగ్గడ-మం-త్ర్యమాత్య-సచివప్రాజ్ఞాఽఖ్యులఁ మేటులై. 67

ఉ. ధన్యత మీలునీతెగ నుదారమనీషిత 'మాదిరాజు' 'కౌం-
దీన్య' సగోత్రుఁ డప్పటికడిందిసుధీజనులందు మేటి యై
మాన్యతఁ గాంచెఁ; దత్కులజమండలి దెల్గుధరిత్రి ధీరమూ
ర్ధన్యత విచ్చె నం దొకవరంపర వచ్చి స్వమందిరంబుగఁ.

68

ఉ. ధన్యత మీలునీతెగ నుదారమనీషిత "మాదిరాజు" 'కౌం-
దీన్య' సగోత్రుఁ డప్పటికడిందిసుధీజనులందు మేటి యై
మాన్యతఁ గాంచెఁ; దత్కులజమండలిఁ; దెల్గుధరిత్రి ధీరమూ
ర్ధన్యత విచ్చె నం దొకవరంపర వచ్చి స్వమందిరంబుగఁ. 68

చ. మును జనమేజముం డలిగి పూన్చినపన్నగయాగకారేణం
బునఁ దమఁ బొందుకిల్పిషము వోవఁగఁ 'గాశి' మొదల్గ సేతువం
ద నిలుపుదేవళంబుల నుదార మొకం దగుకేశవాఽలయం
బున నుతిఁ గాంచుమేటిపురమున్ 'మిడుతూరు' నొనర్చి యవృణన్. 69

చ. వరకవితావిలాసయుతి భాసిలుచున్ వ్యవహారపద్ధతిన్
బురుడు గనంగ లేక యనముల్ మహితాఽత్ములు విశ్వసంస్తుతి
స్ఫురణ వహించి యాకులముప్రోడలు కీర్తిమయాఽత్ము లైరి యీ
వరుసను 'వేంక'యాఽహ్వయుఁడు వాసిఁ గనెన్ సతి 'సుబ్బమాంబ'నాన్.

క. అతఁ దానుబ్బమసతీయం
దతిచతురుల సుతులఁ గనియె నార్వుర సుత నొ
క్కతె; వారలలో నగ్రజుఁ
దతులగుణుం డలరె 'దత్త'యాఽఖ్యుఁడు కవి యై.

71

క. అతనికి వెనుకగఁ 'గన్నయ'
సుత 'కొండమ' 'లక్ష్మీనాథ-సుబ్బయ'లు క్రమ
స్థితి 'రామరాజు' బుధవం
దితుఁ దగు 'విధుశేఖరుండు' నెగడిరి సుతు లై.

72

ఉ. ఆసుతషట్కమందు సుగుణాఽధ్యుఁడు ధీరుఁడు రామరాజు వి
ద్యాసముపార్జనంబునకు నై తనసోదరి కొండమాంబయా
వాసము 'తక్కశీలఁ' జని, వాసినిఁ గాంచెడు 'సంజీ' వాఽహ్వయున్
ధీసముపేతు బావ సముదీర్ణవినీతినిఁ జేరి శిష్యుఁ డై.

73

(2)

క. నేరిచె నాకవితల్లజు
చేరువ గణితాఽగమంబు శిష్టపురాణ
ప్రారజ్యద్వక్తృతయున్
సారాండ్రగ్రంథవిమలసాహిత్యంబున్.

74

తే. గీ. దిట్టతనమునఁ జేరువ ఘట్టకుట్టిఁ
జేరి యచ్చోటను గచేరివారికెలనఁ
గఱచె మరతీలిపిన్ వ్రాయఁగాఁ బరింప
వరుసఁ గచ్చేరిపనులఁ దీర్పంగ నంద

75

సీ. "పెనుకాల"వంశజోర్వీపాలపాలిత
    'వనపర్తి' సంస్థానపశ్చిమాన,
జనఘనకిల్బిషశమనసామర్థ్య 'కృ
    ష్ణా' ఽఽవగోదక్తటాభ్యాశసీమ,
వర్ణాఽశ్రమాఽచారపరచతుర్వర్ణప్ర
    జాఽఽవశీసాధితై కాఽలయంబు,
గ్రామప్రజాసుఖప్రాపణప్రవణతా
    బ్రాజిష్టుకేశవప్రాంగణంబు,

తే. గీ. నై న 'శాఖాపురంబు'న నమలభక్తి
శ్రీనృసింహంఘ్రికమలసంసేవనమునఁ
జెలఁగు చున్న 'నియోగి'వంశీయుఁ డనమ
ధీయతుం డగు 'శేషయ' లేజు మీత.

76

క. కనె 'సంజెమాంబ'యందున్
దనుజాషట్కంబు వరుసఁ; దనుజు లొదవమిన్
దనమూఁడవసుత 'సింగమ'
కనుగుణు వరుఁ గూర్చి తనగృహంబున నిలువన్.

77

చ. తలఁచి, తలంపు 'తక్కశిల' ధామముగాఁ గల 'సంజివయ్యకున్'
రెలుఁప నతండు ప్రేమ ముఱఁదిన్ నవిధస్థుని 'రామరాయనిన్'
బిలిచి సమ స్తమున్ దెలిపి వేడుక నంపె హితోక్తిఁ బల్కుచున్;
దలఁపు ఫలించినట్టుల ముదంబున శేషయ తెచ్చి యామెయిన్.

78

క. తనకూఁతుతోడఁ బెండిలిఁ
దనరిచి తనయింట నిలిపెఁ; దదుపరి నతఁడున్
వినయమున నత్తమామలఁ
దనసతితోఁ గొల్పుచున్ ముదంబున నుండన్.

79

క. తనమామవెంటఁ గరణపుఁ
బనికై 'వనపర్తి' నిచ్చ వచ్చుచు నుండన్
గని రాణి కుశలి యౌనా
తని నుద్యోగంబునందుఁ దగ నెక్కొలిపెన్.

80

మ. పయివా రాతని మే లనంగఁ బనులన్ బాటించి యారాజ్ఞి యా
పయి 'రామేశ'నృపాలుమన్నలకున్ బాత్రుండు నై మించుచున్
మెయిమై హెచ్చుపదంబులన్ నిలుచుచున్ మేధావిశేషాఽప్తి ము
న్నయి యానాఁటి 'నియోగి'వర్గమున నుద్యత్కీర్తిమై వర్తిలెన్.

81

క. 'నరసింగమ్మ' యవత్యం
బరయమి నురుచింత నొగులునల్లనకు ననం
తరతనయ 'లక్ష్మ'మాంబను
బరిణయవిధిఁ గూర్చె మామ పరమప్రీతిన్.

82

సీ. వెలఁదితోఁ గాశికావిశ్వేశు సేవించు
    ఫల మనాఁ దొలిచూలు గలిగె సుతుఁడు,
వరదుఁ దొనిలువేల్పు నరసింహు సేవించు
    ఫల మనా మఱుచూలు గలిగె సుతుఁడు,

వైకుంఠగతుఁ డగు శ్వశురుని సేవించు
 ఫల మనఁ గడచూలు గలిగె సుతుఁడు,
 తత్తదాశీఃప్రసాధన ముగ్ధింప నాఁ
 దలిదండ్రు లలరి పేరుల నిడంగ

ఆ.వె. 'విశ్వనాథరావు' 'వేంకటనరసింహ
 రావు' 'శేషయ'యును రమణఁ గాంచి
 ఉల్లసనము మిగులఁ దల్లిదండ్రులయింద
 కూన్చువార లగుచు నొలపుఁ గనిరి.
 వ. ఆ సమయంబున :-

సీ. 'వనపర్తి'పురిఁ దమబిందుగులకొమాళ్ళఁ
 బిలిపించి యాంగ్లాదివిద్య వారి
 కభ్యసించఁగఁ జేయునాశయమునఁ బాఠ
 శాల వినిర్మించి చదువు జరుప.
 శ్రీ'మానవల్లి'వంశీయుఁ డొ'రామకృ
 ష్ణకవి' మొదలుగా చతురగురుల
 'రామేశరాయ'ధరాపాలకుఁడు నిల్చి
 పాఠముల్ జరుగఁగా వాసిఁ గాంచె.

వీధిబడిలోన మామూలువిద్య నేర్చి
 యుండుమము సోదరుల భూధవుండు పిలువఁ
 బించి తిలకించి ప్రీయబుద్ధిఁ బండితులకు
 నప్పనముఁ జేసె నాంగ్లాదు లభ్యసించ.

మ. మము నీతీతి లలిన్ గళల్ గలుచునన్మాన్యుల్ గఁ గావించి ప్రే
 మముతోఁ జెంగట విశ్వనాథుని ననున్ మన్నించి 'రామేశ్వరుం'
 డమలస్వాంతముతోఁ బను ల్గొనుచు నత్యంతంబుగా మెచ్చుచున్
 క్షమ నేలెన్ దనజీవితం బలరుదాఁకన్ శక్తిమైఁ బిమ్మటన్.

1. సౌందర్యము

83

84

85

క. తేనితనూభవు లిద్వరు
 మైనరులుగ నుండుకతన మహిమోన్నతుఁ డొ
 శ్రీ'నైజా'మాజ్జను నం
 స్థానము 'సర్కా'ధీనసరణికి వచ్చెన్.

86

వ. తదనంతరంబ, దివంగతుం డగు 'రామేశ్వ'రావసీంద్రుతనూజులం
 బ్రథముం డగు 'కృష్ణదేవరాయఁ' డెదిగి కుశలమతి యగుట సర్కారువా
 రతనికి సంస్థానపాలనవిషయములఁ గొంతవట కరయ సెల వొనంగిరి.
 ఆరాకొమరుఁ డనుభవశాలి గానందున నితరులప్రవేశము గలిగె. ఈ సంద
 కాళమున స్వకార్యధురంధరులు మున్మున్ను కౌఁగా రాజకార్యవాతావరణ
 మననుకూల మగుడు విశ్వనాథరా వుద్యోగావరణమునుండి తొలఁగి, తన
 పెదతమ్ముండును లౌకికకార్యప్రవేశసముత్సుకుండును నగు వేంకటనరసింహ
 రాయనిఁ దనపదవి న్నిలువఁ జేసి,

87

క. తనచెండవతమ్ముఁడు న
 జ్జననుతుఁ డగుశేషగిరిని స్వకుల 'నియోగం
 బున' నిలిపి యతఁడు చెంగటఁ
 బని వినఁగా నింటిపనులు పరువడిఁ గనుచున్.

88

వ. విశ్వనాథరాయం డగునే నాంగ్ల-యవన-పారశీకభాషల నభ్య
 సించియు, గీర్వాణాంధ్రంబులఁ దగుపటిమంబుఁ బాటింపఁ జాలక యాకొటం
 తల దీర్పం దలపెట్టి మత్తనూజాత లగు 'లక్ష్మమాంబ - శారదాంబ'లకు
 నాంధ్రగీర్వాణంబులందుఁ గావ్యనాటకాలంకారసాహిత్యం బభ్యసించఁ
 జేయునుద్యమంబున నబ్బాసలయందు నాకు విన్నాణం బినుమడించె. అప్పుడు
 లక్ష్మణశాస్త్రియు నేనును వంశాగతకవితామార్గంబుఁ బ్రవేశించి,

89

ఉ. భారతీసేవ సేయుటకుఁ బాటు వడం దలపెట్టి యొంటిగా
 దారులఁ బట్టి పోవుచుఁ బథంబుల సంగమదేశమందు వ్యా
 పారులు గూడి యేకముగ వర్తకముఁ జయశీల మౌనటుల్
 దీరుచుమాడ్కిఁ గూడి, విశదీకృతసౌహృద మేర్పడంగ దు

ర్వారవిదాశ్చ తీకృతసుబంధురపూర్వకవిత్వధోరణిః
సారరసాఽద్యలంకరణనంగతిగా నొనరింపఁ గోర్కి దై
వారఁగ “విక్రమాంకుకథఁ” బ్రౌఠత “లక్ష్మణ-విశ్వనాథు”లన్
ధీరుల మేము గూర్చితిమి, తెన్నున; నాటికఁ “గర్జనుందరిన్”. 90

మాతాపితరవందనము

క. మును నాయిలువేల్పులఁ ద
త్సనామపితరులనుఁ ‘గుళిక’ నద్గోత్రజుఁడన్
మనమునఁ గవి “లక్ష్మణుఁడన్
బ్రణతించెద “శ్రీనివాస-వద్మావతులన్”. 91

తే. గీ. చెలఁగి గృహదేవతం బైన శ్రీనృసింహుఁ
గొలిచి తల్లిని “లక్ష్మమ్మ” గురుని “రామ
రాయుఁ” ‘గౌండిన్య’ గోత్రు నంభ్రమము మీఱఁ
దొలుత నీకృతి విశ్వనాథుఁడను దలఁతు. 92

షష్ఠ్యంతములు

క. నకలజగద్రక్షకులకు
శకలితసమదాసురేంద్రసందోహులకున్
వికలన్వభక్తపాలన
సుకలాకోవిదుల కభిలసూరినుతులకున్. 93

క. మాయాఽధిష్ఠానులకు న
మేయజగత్సృష్టిభరణమీలనులకు న
చ్యేయస్పాదనమహిమవ
టీయాంసుల ¹కాప్త సంఘటితము క్తులకున్. 94

క. లలితసదర్థపదక్రమ
విలసితనత్కావ్యరచనవినుతకవీశాఽ
వళిసన్నుతమాహాత్మ్యాఽ
కలనులకున్ భక్తబృందకారుణ్యులకున్. 95

క. కరి-రిపుసుతపోషకులకు
¹నిరతామరపూజితాంఘ్రినీరేజులకున్,
విరచితజగదవనుల కిం
దిరావిరాజితుల కన్మదీయగురులకున్. 96

క. సగుణాగుణమూర్తులకున్
విగళితభక్తైఘాపావవినరులకు నచి
జ్జగదద్వయరూపులకున్
నగళిఖర-స్తంభవాసనవ్యరుచులకున్. 97

క. సజ్జనహృదయాబ్జాతల
సజ్జయపదపంకజాతసద్యఃపూతో
ద్యజ్జగదవనరిరంసా
నజ్జశ్రీవేంకటాద్రిశ-నృసింహులకున్. 98

వ. అభ్యుదయపరంపరాఽభివృద్ధిగా మాయొనర్పం బూనిన
‘విక్రమాంకదేవచరిత’మహాప్రబంధంబునకుఁ గథాక్రమం బెట్టి దనిన. 99

క. శ్రీరమణ ! వేంకటేశ !
వీరనృసింహేశ ! వేదవేద్య ! సురేశ !
సూరివినుతపదపద్మా !
భూరిగుణా ! దేవదేవ ! బుధజనవంద్యా ! 100

శ్రీకృష్ణఖడ్గస్తుతి

క. శ్రీపాంచజన్యబింబ

వ్యాపన ధారాంబుపేన మందిన దనఁ బై
దీపించుదోఃప్రభాదం
దోపమకంసారిఖడ్గ మోముత మిమ్ముఁ.

101

శ్రీముకుందస్తుతి

చ. సిరి కిర వై రహిం బరగుక్షీరది యన్నితపద్మమందు ష
ట్రరణరుచిప్రసారమును సాంద్రగతిఁ నిజమేచకోత్పల
స్ఫురదురునీలదేహమునఁ జొప్పడఁ జేయుముకుందుఁ డెంతయుఁ
వరవిభవంబులఁ దనరుపఁ గలవాఁ డయి మీకు నిల్పుతఁ.

102

శ్రీహరియురోవర్ణనము

క. సిరిచానమేనిపూతఁ

వరలుచు సౌభాగ్య మనెడిపసిఁడికి నొరగల్
సరణి యగులోకజనకుని
గరుడాంకునియుర మనయముఁ గాచుత జగముల్.

103

గిరిజాస్తుతి

ఆ. తే. అన్యకుచమువార్త నడుగ నా వదనాగ్ర
మొందుతుంగతరము నొకకుచంబు
గలుగునటుల మగనికాయార్థమున నిల్చు
గిరివరసుత మిమ్ము నరయుఁ గాత.

104

నందకస్తవము

క. సంతృప్తరమాబింబ

క్రాంతాంతర్భాగ మయి మురహరున ¹కినజా
తాంతస్సలీలరాదా
కాంతాస్మృతిఁ గొలుపు²నందకం బిరు ముదముఁ.

105

1. యమున, 2. విష్ణుపుష్పము.

పార్వతీస్తుతి

ఉ. చేరఁగ నిల్చి యున్నమలసీమలయేలికముద్దుపట్టి దు
ర్వారదుఁషాత్మ యై తగ ¹దరంబున నంజనుగూర్చి నే నమ
స్కార మొనర్తు నంబ ! యని శంభుఁడు శాంభవికోప మాఁప వ్యా
హార మొనర్పఁ బెం వగుజొహరునుడుల్ జయ మొందు నెల్లెడఁ.

106

సరస్వతీస్తుతి

చ. గురు నటు గీష్పతిత్వము ²విగూర్వణముఁ గనఁ జేసె నంచు లోఁ
బురికొనునీర్వ్యతో గ్రహసమూహము సారచోనుఁబల్కికై
యదుదుగ నక్షసూత్రమునయందలిముత్యము లై భజించె నాఁ
వలెదెడువాణి మీకుఁ బయిపై వెలయించుత సుప్రసాదముల్.

107

వినాయకస్తుతి

శా. ఆశాస్యంబులయందు నెల్లయెడ నేయాతంకముల్ లేనియ
ట్లాశాసించునమర్థతఁ దనరి మంత్రాన్విత లౌనక్షతల్
గా శశ్వద్గతి శీకరంబు లెనయంగాఁ జేయు చున్నట్టిదం
తీశానాఽస్యనిహస్తలీల మిము నెంతేఁ బ్రీతులఁ జేయుతఁ.

108

వైదర్భీప్రశస్తితి

ఉ. అంబుధరంబు లేనిశ్రవణామృతవృష్టి, సరస్వతీవిలా
సంబులు పుట్టుచోటు, పదసంపదకుఁ సుధగత్వసిద్ధిఁ గూ
ర్పం బలుపూఁటకాఁపు, బుధరంజనదాయక మై విదర్భజా
తం బగుకైతరీతి కృతితల్లజులం దుదయంబు నందెడుఁ.

109

సుకవిస్తుతి

క. కలవంచమరవసమచి

త్రలవనసందర్శవిలసితనిజముఖములఁ,
నలువచెలి వీణ మీటెడు
లలి మెలఁగఁ వెలయుకుశలులకు జయ మగుతఁ.

110

1. భయము, 2. గొప్పతనము (గుర్వీ-ఉద్యమనే రాకుపు).

క. అరసికొనుడి కవులారా !
 వరసాహిత్యాల్లిమథన వలులుక్రుతిసుధన్
 సురరిపులటు కావ్యార్థము
 హరియించెడుచోరు లుందు రది గొన నెపుడున్. 111

క. కొననిం దెల్లర నిచ్చమె
 యినిఁ దనరదు కొఱత సుంతయేన్ గవులకు; నేఁ
 దును రత్నాకరమె కదా !
 వనది దివిజలుప్తరత్నవర్గం బియ్యన్. 112

క. వైచిత్ర్యరహస్యములన్
 జూచుసహృదయాఽశి దీనిఁ జూచున్ శ్రద్ధన్
 బ్రాచీనకవులవైద
 ర్పిచందత్కృతులు వేనవేలు వెలసినన్. 113

తే. గీ. సాహితీశ్రమవర్జితజనమునందుఁ
 గవిగుణంబు సొరంగ భంగంబు నెనయుఁ;
 దలిరుఁబోండ్లయనార్థకుంతలము లెట్లుఁ
 బట్టుఁ గృష్ణాగురుజఘాపపరిమళంబు. 114

క. పలుకులెడ నేర్పుపేర్కిన్
 దొలినేమము మించుటలు నుతుల్ మిగులఁ గనున్;
 లలితోన్నతి అచిక వగులు
 నెలఁతలచన్గవలు వందనీయము లగుఁ గా. 115

క. ఇలఁ బందితులను లాగం
 గలిగియు వ్యుత్పత్తిజడులఁ గరఁగింపద; ము
 క్తలఁ దొలిఁ గూర్పుశలాకిక
 యులి నలిపెడుపనుల శక్తి నూనదు గాదే. 116

అ. వె. కవులకథల రసము గాంచెడునరసులు
 వేలుకథలయందుఁ బ్రీతిఁ గనరు;
 గ్రంథిపర్జమందు రంజిలు 'కస్తూరి'
 మృగములు తృణములను మెలఁగవు గద ! 117

కు క వి ని ం ద

చ. జడజనమందుఁ దాము గనఁ జాలుప్రతిష్ఠఁ గృతాభిమాను లౌ
 వెడఁగులు సత్కవీంద్రవదవృత్తుల నేపరిపాటివారు ? చి
 చ్చుడుపఁ గలట్టిగర్వమునఁ బొంగెడునీరము లేమి సేయఁగాఁ
 గడఁగు మణిగణప్రభవకాంతులు దిక్కులఁ బిక్కుటిల్లఁగన్. 118

తే. గీ. పూని యుల్లేఖలీల నేర్పును ఘటించు
 పట్టు గల²వై కటికనమపండితులవి
 చార³కషపట్టికల నిధుల్ సరణిఁ గనుత
 నాదుచిత్రోక్తిరత్నముల్ ప్రోది యగుచు. 119

చ. కలుగదు దోస మేమియును గాంచఁగ దుర్జనులందు, నద్గుణం
 బులఁ గని యోర్వలేమి యగుఁ దో తగ వారిస్వభావ మెప్పు; ని
 స్తులఘనసారఖండములతో సరితె ల్పగుకండచక్కెరల్
 వెలయును గాదె కొందఱకు ర్వేష్యము లై బలుచేదలట్టులన్. 120

శారదాదేశమహిమ

క. అమలకవితలీలలు కుం
 కుమకేసరవితతు లేకకుక్షిజము లగున్;
 సుమహితము 'శారదాదే
 శము విడి వేతెడఁ దదుల్లసన మే నెలుఁగన్. 121

1. మారిపత్రి. 2. రత్నవర్జకులు. 3. ఒకపీడితాయి. 4. శారదయా
 దేశము-శాశ్వరదేశము.

వక్రక్తి

క. అల వక్రక్తిరహస్యాఽ

కలన రసధ్వనిముఖాధ్వగాములు కావ్యం

బలు నాయవి శ్రద్ధఁ గనన్;

-జిలుకలుగఁ బరింతు గాక చిక్కినవారల్.

122

క. అనితర సామాన్యగుణ

త్వనిరూఢియ కవివరులకుఁ దనరుచుఁ గీ; డ

య్యనఘులఁ దద్గుణములఁ గనుఁ

గొన జల్పము విడరు నభలఁ గొల నేర్పుజనుల్.

123

క. అసమానోల్లేఖరచనఁ

బసఁ గనుకృతికనక మిద్ది పండితచేతో

వినర¹కషపరీక్షిత మయి

పొసఁగుం గాత జనకంతభూషణ మగుచున్.

124

కవీశ్వరాఽవశ్యకత

తే. గీ. చారుచారిత్రలీలావిదారజూన్య

లై ననృపులకుఁ గవినంగ్రహం బదేల ?

యొడల నెప్పుడొ గురిజలతొడవు లూను

వనచరుల కేల ? యగసాలెవానిఁ జేర్చు.

125

చ. తమకెలన్ గవీశ్వరవితానము నిల్పఁగ లేనిధారిణి

రమణులకీర్తి సంతతులు రాజిలు నెట్టుల ? రాజు లెందఱో

క్షమపయి దీప్తితో వెలసి కాఁము దీఱఁ జనంగ లేదె ! సం

భ్రమముననేని నట్టివరపాలుర పేరు తెలుంగఁ దెవ్వఁడున్.

126

క. రావణుయశ మణుటయు నీ

తావరుఁడు యశోఽర్హుఁ డగుట తగ నిది సర్వం

బావాల్మీకిప్రభావమే

కావునఁ గవులయెడ నలుగఁ గాదు నృపులకున్.

127

క. నానుడికారము నీరస

మైనను నృపచరితకథన నతిమాన్యం బొ;

ద్యోనదిమృత్తిక శుష్కం

బైనను దలఁ దాల్చి రెవ్వ రతిశయభక్తిన్ ?

128

కు క వి

చ. శ్రుతి కమృతంబు, సత్కవివచోరసమున్ ద్యజియించి దుష్టు లా

యతమతి వారిరోపములె యత్నము సేయుదు రేర్పరింపఁగా;

నతులితకేళికావనమునందుఁ బ్రవేశముఁ గాంచి రోయదే ?

వితతిరతిన్ గ్రమేశకము వీడక కంటకజాలమే మొదల్.

129

స్వగ్రంథప్రశస్తి

క. విమలచకుక్యాధిపవం

శమున వెడలి నిడితి మద్వదస్సూత్రము నం

దమలగుణమౌక్తి కంబుల,

నమరుత నేకాఽవళి, తొడ వయి మీమెడలన్.

130

తే. గీ. సప్తలోకంబులందుఁ బ్రశస్తిఁ బడయు

భారతీలీలలకుఁ బట్టు బ్రహ్మ యగుట,

నట్టివలుమోమువేల్పుకావ్యములు నాల్గు.

వెలయు విఖ్యాతిఁ గని చతుర్వేదము లన.

131

బ్రహ్మప్రసన్నత

తే. గీ. తనకుఁ బీఠంబుగా నున్నతమ్మి యొకటి
తులఁ దొలఁగుభక్తితోఁ దన్ను గొలువ నలువ
నకల మైనట్టితత్త్వోయజాతకులము
నరయ నిరి కిరవుగఁ జేసె నని తలంతు.

132

ఉషఃకాలము

అ. వె. బ్రహ్మఋషులకెల్ల బ్రహ్మమయము లగు
నజునికథలఁ బ్రొద్దు లరుగు చుండ
నంత నొక్కనాట నమరనదీతీర
మందుఁ గల్యణసంధ్య యగుదు రవికి.

133

క. తనవనితకుఁ జాటూక్తుల
ననయముఁ బల్కుచును జక్ర మన్యోన్యవియో
జనయంత్రసూత్ర మనుభ్రమ
నన లాగెఁ దన్నుభస్మితాబ్జదీపంబున్.

134

తే. గీ. అర్ఘ్య మిచ్చుట నానక్త లైనసిద్ధ
ముగ్ధ లూనినకుంతుమముననుబోలె
నబ్జినీజీవితం బగునర్కబింబ
మపుడు దాలిచె బింబఫలారుణమము.

135

క. రే ముదియుడుఁ దల మిగులఁగ
గో మతి వంచెనొ యనంగ గొబ్బునఁ గన నొ
రేమగనియార్తిఁ గన నా
మోము స్మితోన్ముఖత నొప్పెఁ బో బిసిమలకున్.

136

క. సకలవిజయశీలుండు చు
కుకమున వేటుగఁ బొడము నలువ కని వినుచున్
దికమకఁ గొని దుర్గము నె
క్కుకరణి రవి తూర్పుఁగొండఁ గొడుకుచు నెక్కెన్.

137

తే. గీ. చక్రవాకాంగములఁ బరస్పరముఁ జూడ
కుండుటకుఁ గూర్పుపూతగా నుండి యిపుడు
చందనద్యుతి మించినచంద్రిక యదె
యిందుశాణిఫలకమందు నిమిడిపోయె.

138

ఇంద్రుఁడు బ్రహ్మకు లోకదురాచారముంను దెలుపుట

తే. గీ. అపుడు సంధ్యాసమాధినిష్ఠాఽన్వితఁ డగు
విదికి శక్రుండు కేర్మోర్చి విన్నవించెఁ
దనదుశేఖరపారిజాతమునఁ బొదలు
నలులయులిపున నినుమడు లైననుడుల.

139

క. సితగజమదనక్తమధు
వ్రతమాల నెలంగు నాకు, వందనమాలాఽఽ
కృతిః సామ్రాజ్యశ్రీజయ
తతతోరణనిభసితేభదంతయుగమునన్.

140

తే. గీ. లోచనాబ్జసహస్రవిలోపషట్ప
దాఽశినీలీకృత మగునాయాతపత్ర
మల రహించును రాజ్యేంద్రిరాఽఽననమున
నేణనాభీలలామ కల్యాణగరిమ.

141

ఉ. నందనమందుఁ గల్పితరునవ్యమనోహరసీమలన్ రతిన్
జెందినత్రాంతి వో నడఁపునీడలఁ గూడుచుఁ బాడు చుండు రే
నందినశౌర్యకార్యకలనాఽఽత్తయశంబుల సత్ప్రబంధరీ
తిం దనరించి మోదమునఁ దేలుచు సౌరమృగీవిలోచనల్.

142

1. నానటికొట్టు.

చ. పలుకులు పెక్కు లేల ? యిదె పాకనిషాదనుఁ డీతఁ డద్దుఁ దై
యలరు నిరంకుశాత్తమహిమాతిశయంబునకున్ నిజంబు; ని
స్తులభవదీయపాదతలధూళిలవంబుల నొదలన్ గనం
గలిగినయెల్లవారి కిది గా మహిమంబు సితాంబుజాననా ! 143

తే. గీ. జన్మములఁ బొల్పిలింపసందయము గొనుట
దాల్చు చున్నది స్మర్తవ్యతాక్రమం బ
టంచుఁ దలఁచెద నాథ ! నా కవని నిపుడు
విప్లవం బిది చారనివేదితంబు. 144

చ. నవిత నిజద్యుతివృటల సాచి దిశాఽఽః దమోవిలుంతనం
బవితధరీతిఁ జేసెడునయంబున నంబుజయోని ! మీర శ్రీ
భువికి విరిక్రియాఽఽచరణముల్ దొలగించెడుధర్మదూరులన్
గవిసి తొలంచఁగా నొకనిఁ గల్పనసేయుఁ డవార్యవిక్రమున్. 145

తే. గీ. కడఁగి పురుషాతుఁ డిట్టులఁ గలియఁ బల్కు
పల్కులను బాగుగా విని బ్రహ్మ యపుడు
సూచె సంధ్యాంబుపూరితచుకుకమందుఁ
దెలుచి ధ్యానానువిధ్ధ మౌద్యకృయంబు. 146

ప్రార్థితవీరజననము

క. తనముంగై పైదెవఁ దగు
ఘననీలమణీననాథకంకణములపె
ల్లున ధర్మదూరబంధం
బునకు నహోత్థాహిపాశములఁ బూనె ననాన్. 147

క. తనతర్జనిఁ జూపినచే
తను గార్యాకార్యములను దగఁ గనుగుటి ది
క్పనిరాతంకక్రియలను
గనుచు నిషేధం బొనర్చుకడఁకఁ గనె ననాన్. 148

క. తనకులజులభోగంబున
కనంత నతివిపులఁ జేయ నంగదసంక్రాం
తనిజవిమానవిధంబున
ఘనగిరులన్ బాహువుల నెగన్ బట్టె ననాన్. 149

క. తనతగ్గనిగరువపున
వృన్ దిట మగుమోవిచివురుఁ బానుచుక్షీరా
ర్జునము లగుపగఱకీర్తులఁ
గొని యవుడే యాని పమ్ముకొని నిలిచె ననాన్. 150

క. తముఁ జెలఁలో నునిచెడుపని
కమరారులు నీరు విడిచి రని ముదమున న
య్యమరత్నీ లాత్మదృశా
కుముదములన్ బాజ లిడఁగఁ గొమ రొందె ననాన్. 151

క. శరవారాభేద్యము, 2క
ర్పురనిర్మాణము, స్వభావరూఢకవచమున్
ధరియించి జయశ్రీక
ర్పురపీఠనిభోన్నతాంసముల్ పొలు పొందన్. 152

క. కోరినది దాఁటినది చే
కూర వెలఁగు దొలఁకుమోము కొమ రొప్పఁ జిరో
దారసముచ్చకతఁ దనను
సారసవిష్టరుఁ డజుండు స్వయముగఁ గనఁగన్. 153

క. పొరుషకాంచనశాణి య
శోరాశి సితాబ్జశాదశోభియు నిజహ
స్తారూఢకృపాబోజ్జ్వల
ధార నతిప్రమదదృష్టి దైవారింఁచెన్. 154

1. అతిశయించి. 2. అంగరము. 3. అరర.

క. కనకాచలోపలంబుల

మను వొందినయట్లు ¹మేల్మి మనుచుశరీరం

బున నలువ చుకుకమునఁ ద్రిభు

వనరజైచణభటప్రవరుఁ డుదయించెన్.

155

మ. తనవేగన్నులు మోదబాష్పనిలితత్వం బంది తూఁగాడఁగాఁ

దనచెంత న్నిలుచున్నయింద్రుఁ గని 'చిత్తస్థైర్యమున్ బానుమా ¹'

యని యంపించి విరించనాల్చిఁ ద్రిదివోకోఁమిశ్రజాతిక్షయం

బున కవ్వీరుఁడు దీక్షఁ బూనె సుర లుప్పొంగన్ రిపుల్ గ్రుంగఁగన్.

చాళుక్యవంశపరంపర

తే. గీ. దారిణీభృక్కులోపరిస్థాన మొంది

యంత రత్నాకరాఽత్తభోగార్హతఁ దగి

వెన్నుకా ల్గన్నమిన్నేటివెల్లువవలె

వరుస నవ్వీరువలన నన్వయము నెగడె.

157

క. వైరిభటానూనయశో

హరిగ 'హరీతకుండు,' నతఁ డాదిగ భూ

దారులలో ²మానవ్యుఁడు

వైరులమానంబు డులుచువాఁడై నెగడెన్,

158

ఉ. ముంగురు లెల్లడన్ జెదరఁ బొల్పటి దీనతఁ గ్రుంగి యుండ, గం

డాంగములన్ రచింపఁ బడినట్టికురంగమదంపుచర్పలున్

ధంగము నొంద సొం పలుసపత్నసతీజనతాఽఽననంబు లీ

వంగడపున్నపాలురయవార్యపరాక్రమ ముగ్గడించెడున్.

159

1. బంగారము. 2. హరీతుని నామాంతరము.

ఉ. ఆకులమందు రాజనివహంబు గడించుకుకంటకోద్ధృతి

ప్రాకటకీర్తికిన్ భువనపాళి విలాసగృహంగణంబుగాన్;

భీకరవైరికంతగతపీతలలాస్థివిలుంతనప్రకుం

తాఽఽకృతిధార యొనసికి నయ్యెను సానలుగాఁ గపాలముల్.

160

చ. పశుపతి ప్రీతుఁడైన నది ¹పాటన సేయక శాతఖడ్గమున్

దశమశిరంబుపైన బెడిదంబుగ వేయఁ గడంగి యద్రిజో

పశమితుఁడై జగత్త్రయముపట్టున నెక్కటివిక్రమాఽధ్యుఁడో

పిశితభుగాశినాయకుఁడు పెంపుఁ గనెన్ మును రావణుం డనన్.

161

ఉ. అంతటివాని రావణుని నంతకుచెంతకుఁ జేర్చి దిక్పమా

క్రాంతయశస్కుఁడైనరఘురాముఁడు నిల్చినరాజధాని న

క్రాంతసితోడుకీర్తి దనరన్ ఘన మైనపురం 'బయోధ్య' నీ

సంతతిక్షత్రియుల్ తమనిశాంతముగా నొనరించి రేపునన్.

162

ఉ. అందు విలాసదీక్ష నలరారుజిగీషువు లంతనంత గె

ల్పొంది నమన్తభూమిఁ బద మానిరి; 'నాగరఖండ' చుంబిగాఁ

గ్రందగుహాగవృక్షవిసరంబు ముదావహ మౌచు నొప్పుభూ

మిం దగుదక్షిణాఽశ నుపమింపఁగ రానిపరాక్రమంబునన్.

163

క. లీలన్ దద్వంశధరా

పాలురు విజయప్రశస్తి వ్రాసి రుదన్వ

తూలమున నిభరదంబులఁ

'జోళి' సురతములసాక్షి సొం పగుచోటన్.

164

తే. గీ. ద్వీపనరపాలనివహంబు విక్రమమునఁ

బెలుకునీరాజవరులు ²విభీషణభువి

'నయ్యతస్థాపితం' బని యాక్రమింప

రైరి; కారేని వారికి నసదె యదియు.

165

1. పాటించుట, 2. బంతపురి.

క. ఆరాజులవాజులు ఘన

సారరజశ్వేతరుచి యెనఁగుదీపుల నం

చారవిలాసము లూని తు

షారాద్రిధ్రమ వడంకి చలిఁ గలఁతఁ గనుక.

166

తైలపరాజు

క. వరుసనఁ దక్కులతిలకము

హరు వొందెఁ బ్రతాపి, 'తైల' పాఁఁబుఁ దతఁడు నం

గరమున నరివీరరసం

బురుళోణితపంకశేష మొనరించెఁ ద్రుటిక.

167

ప్రకారాంతరానువాదము

చ. క్రమమునఁ దక్కులంబుతిలకం దనఁ 'దైలపు' దన్నుపాలచం

ద్రముఁడు ప్రతాపి శాత్రవవరాక్రమదూరుఁ దుదారవీర్యుఁ దై

సమితి నరాతివిక్రమరసంబు నిమేషములోన రక్త పం

కమ మిగులంగఁ జేసె భువనత్రయదుర్జయబాహుదర్పుఁ దై.

168

తే. గీ. కుతలకంటకు లగు 'రాష్ట్రకూట' నృపుల

మూలముట్టుగఁ బొలియించువూన్కిఁ గుళలుఁ

దయినవాళుక్యచంద్రనియంతికంబుఁ

జెందె సుఖముగ నృపతులసిరియు నంత.

169

క. వీరపుటుమ్మకా జెమ్మత్

గూరుకరంబుఁ గనునతనికూరాసి శునా

సీరప్రేరితపుష్పాఁ

సారపరాగముల నాటి నడలద యనులక.

170

మ. నరనాథాంజననీలఖడ్గమున జన్మం దందియుకా నీలిమం

బురుకీర్తుల్ గనఁ బోమికికా గతము నే నూహించి గుర్తించితికా;

దరనారీశరపాండుగండయుగళిపాళివీలినంబు లై

పరిపర్తించి తదీయపాండిమమునకా బాటించె శ్వేతత్వముకా.

171

తే. గీ. లలితకీర్తిమరాళ హేలాపదంబు

నుత్పథం దగుఖడ్గనీలోత్పలంబు

విభుఁడు వీరరమోత్తంసవిధికి ననఁగ

యుద్ధలీలాసరస్సులోనుండి లాగె.

172

తే. గీ. అని మొనకా సాక్షిమాత్ర సైన్యమును నిలిపి

దాసిఁ జేసినరిపులక్ష్మి తలఁగనటులఁ

బాఁటకాఁపుగ నారిపుభూపకీర్తిఁ

దీలిచె నెలకొల్ప నప్పుధివీవరుండు.

173

సత్యాశ్రయుఁడు

సీ. ఎవనిఖడ్గము రిపునృపులకపాలముల్

భ్రుకుటిక్రుధాగతిఁ బొడి యొనర్చు;

నెవనిలాగినవిల్లు దపులుకొనల గుఱి

నననిముల్కుల ముద్దుఁ గొనినటుఁ దగు;

నెవనికోలలు కుభృద్బృందాంగములఁ దొల్చి

క్రొంచభిదార్గవృత్తముల దూలు;

నెవనిరణం బాఁగు నింత జందెపుభ్రాంతి

క్షణ్ణారిహారముల్ సూచునపుడ;

తే. గీ. యెవ్వనిశరంబు లని రేల నృవరమౌళి

రత్నములఁ గూడి దివ్యైలరహి గడింప

నసితమంబుల రిపులపెల్లార్చు నతఁడు

వెలసె 'సత్యాశ్రయుండు' దోర్విలననమున.

174

జయసింహుడు

ఉ. సంతతదంతియుద్ధముల సామజకుంభవిఖండనస్థల
ద్వంతురకాంతమౌక్తికవితానములువావలె నాత్మకీర్తులు
ద్వాంతగతిగా దిగంతములదాకఁ జలుక్యమృగేంద్రపీఠిపై
వింతగ నంత భూషణతఁ బేర్చెఁ దగఁ జయసింహదేవుడు. 175

క. అరిరాజమహామహిషులు
ధరణీపాలవ్రతాపతప్త లయి నిరం
తరమును దలఁతురు చందన
పరిచర్చితనిజవరాంకపరివర్తనముల్. 176

క. కలహప్రభాతముల భూ
తిలకుప్రతాపార్యమప్రతిష్ఠ యడర వ
ర్తిల కున్నె నెట్టిభూమి
తలపతితతిసూర్యకాంతతాప మెదటనే. 177

క. అన్యపతిజైత్రయాత్రల
సేనాభరమున వడంక షీతలము వ్రణం
బూనినవీపునఁ గార్యము
గాననియటు లాదికూర్మకము గాసిఁ గను. 178

తే. గీ. నిజకిరీటస్థమాణిక్యనిదిడభాను
భంగసంధన్ను లగుతేనివైరినృపుల
సంగరాంగణముల శివానమితి గొనదు
చితి రగులునింగలం బని మతి గలంగ. 179

చ. అతఁడు దిశాఽధినాయకపురాఽ? జయించి, తదీయవస్తునం
తతి విదళించి కేవలము దంతితతిగా గ్రహియింపఁ దయ్యె; నా
తతజయసింధురప్రకటితం బగునప్తపలాశబాంధవో
దితనవవాసనఁ బెదరి దిక్కులఁ జిక్కక పాఠిపోవుట. 180

చ. మహిషుఁ డపారవీరనియమంబునఁ బారగుఁ దై యటుల్ ధను
న్సహితత నిల్వ శాత్రవధరారమణాఽవలి సంగరంబులఁ
దహతహతోఁ బరాజ్ఞుభతఁ దాల్చి పలాయిత మై చనంగ న
య్యహితయశోఽజ్ఞనాఽఽవళి ప్రియంబున సమ్ముఖతాఽఽప్తినుండెడు. 181

క. సురపురియశము నృపుడు సు
స్థిర మొనరించియును గర్వచిత్తుడు గాఁ దా
సురపతి స్వయముగ నిడఁగా
ధరియించియుఁ బారిజాతతతిచితమాల. 182

అహవమల్లుడు

తే. గీ. అతని 'కాహవమల్ల'భూపతి జనించి
యవనిఁ 'దైర్ఘ్యోక్యమ'ల్లాపరాఽఖ్య వెలసె
మహితధారాజలోత్థాంబుమానుషి యనఁ
దత్కృపాణంబు జయలక్ష్మి తలఁగి చనద. 183

ఉ. కేవలకల్పనాకథలు గేరెడుపట్టులఁ గాక సచ్చరి
త్రాఽవళిఁ గూర్చుపొత్తములయందు నతండు మహాకవీంద్రవా
దావిమలప్రయోగమున సాధుపవిత్రచరిత్రమార్గసం
భావితఁ దై లిఖింపఁ బడెఁ 'బ్రాధిమ రెండవరాముఁ దా' నన. 184

క. కూపములఁ బ్రపాపాలిక
రూపున భూపులెడ రిత్త రూపించుభుఁ ద
దూపతివీరశ్రీ యా
శాపా? యశస్సుధారసమునఁ బ్రియ మిడె. 185

క. వైరిప్రతాప మధికము
గా రాజకృపాణ మాని కన్నీరు గడు
జేరినచోళిగందో
దారపటీరములఁ దాప మఱఁగాఁ ద్రాగు. 186

- తే. గీ. మండుతేజంబు తనచెంత నుండుకతన
దప్పి నూనినయదివోలెఁ దత్కృపాణ
మల 'ప్రమార' నృపాలయశోఽమృధార
'ధార' యనురాజనగరరత్నమును మ్రింగె. 187
- తే. గీ. నృపుకృపాణ మగాధపాసీయమగ్న
భూరిభూభృత్కులం బయ్యుఁ బో విడువగఁ
జాలదుగ 'ధార' యనునొక్కప్రోలివైన
నప్పురీన'మాలపుని'భాగ్యక్షయమున. 188
- తే. గీ. అతఁడు కాలాంబుదశ్యామలాసి సకల
రాజహంసలఁ దఱిమి తర్వాత నిలక
భోజరాడ్డుజపంజరమున రహించు
కీర్తిహంసినిఁగూడఁ దా భేదపఱచె. 189
- తే. గీ. వ్రళయసమయాగ్నినమమూర్తి పార్థివునకు
నంగరంబులఁ గరముఁ బొసంగె శాంతి
భోజభూమితలాధీశముక్త మైన
'ధార' వదినంతమాత్రఁ జిత్రంబు గాఁగ. 190
- తే. గీ. అతఁ డశ్రాంతహోమాశ్రయాశధూమ
జాలసీలీకృతదిశాఽఽస్యమాలుఁ దగుచుఁ
దోడనే పూర్తిమానిశాతుహినకిరణ
పాండునత్కిర్తిసంతతిఁ బఱచి కడుగు. 191
- తే. గీ. సత్య మాజి జయామృతసాధనమున
క్షితిపలికితాసి మిక్కిలి క్షీణ మయ్యెఁ
దద్ధహీతై కధారావిధానకలనఁ
గీర్తిధారాసహస్రావకీర్ణ మగుట. 192

- చ. ఇటుల నతం డశేషధరణీశరణీకరణీయతాఽఽప్తి నం
మతితలదీశశీర్షమణిఃల్పితపాదుఁడు చక్రవర్తి యై,
పటిమ ననేకయజ్ఞపరిపాటి నెనంగుచు నింద్రు మించిన
పృథికి శతక్రతుం దతనిపట్టునఁ జూపఁ దొకింత శంకయేక. 193
- క. చింతారత్న మితని ముం
దెంతయును వరాక మనుచు నెంత్రు జనము భూ
కాంతుఁడు తపసీయతులా
భ్యంతరమునఁ దూఁచుతాయయట్లుగఁ జేయక. 194
- తే. గీ. దోమరూపంబుఁ దాల్పించి తూర్జభీతి
నెటనొ యొకమూల నొదిఁగి పెం పేడుకలినిఁ
గడలఁ దలుముట కన యాగకలితధూమ
ముల నిరోధించె నాతఁడు భువనమెల్ల. 195
- చ. బెదరినవాఁడువోలెఁ గలి పృథ్వివరేణ్యునిపై నిమేషమేక
గదియఁగ నీఁ డపాంగమును జిత్రపుటుమ్మ కడుక నిజాంగముక
బొదివి రహింపఁగా సహజపూషవిధాపరిపూర్తి నేత్రముల్
మెదలఁగ నీక మించి మిటుమిట్టుల నాతఁడు గొల్పు చుండఁగక. 196
- క. అన్యాయ మొకటిప్రాగ్రా
జన్యులయెడఁ జేసె స్వకులజనవత్సలతా
మాన్యుం డయ్యు నిలాపతి,
స్వన్యాయచరిత్ర జనము వారల మఱవక. 197
- తే. గీ. అచట 1 'బృథ్వీభుజంగ'నిరర్గళాఽహ
వావశీర్ణకర్ణ యగు 'డాహల' మహిరమ
యకట ! కర్పూరతాటంకయశముతోడ
నిప్పుడుగూడ సంగంబు నెనయఁ బోదు. 198

పాంతాంతరశ్లోకానువాదము

తే. గీ. అచటఁ 'బృథ్వీభుజంగ'నిరర్థణఽహ
వావశీర్ణకర్ణ యగు 'డాహల' వసుమతి
దంతతాటంకతుల్యసద్యశము లకట!
యిప్పుడుఁ బరిష్వంగంబు నెనయఁ బోదు.

199

తే. గీ. సమితి నృపతికృపాణ ముచ్చలితతేజ
మెనసి ¹ధారాజలంబున ననఁగ నిగిదె
దృప్తరిపుగణఽవళిసంగ మెడపి పొంద
ననఁగ ²'నభ్యక్షణమ్ము'న నహితలక్ష్మి.

200

క. నిరతము సంతప్తం బగు
నరిరాజస్త్రీవయోధరాంతరమందుఁ
బరఁగినకుంకుమపంకము
పరాజ్ముఖతఁ గనియె శోషభయముననో నాఁ.

201

క. తనుభావ మూనె వైరిను
తనువులహాసప్రదీప్తి, తాంబూలశ్రీ
నెనయునవసానసంస్మృతిఁ
గనుచు ననఁగ నహవనతినిఁ గ్రాలుకతమునఁ.

202

క. వేలావనముల నరవతి
జ్వాల లెగయునప్రములఁ బ్రవర్తిలఁ జేయఁ
గ్రాలెడుభీతి నముద్రము
'హాళి' భార్గవుఁడె వచ్చె ననుచుఁ దలంకెఁ.

203

1. పట్టణమునకుఁగూడ శ్లేషార్థము. 2. పిడికిలితో నీటినిఁ జింకరించుట.

చ. నృపతిభటాఽవకుల్ తనమణిగణసంగ్రహణం బొనర్చుచో
నపరిమితంబుగాఁ దటతలావనిఁ జిందుచుఁ గ్రం దొనర్చు శు
క్తిపటలిచేతఁ దాఁ గినుకఁ గీల్కొనె నాఁగఁ బయోధి యొడ్డుపై
నుపలతలంబునఁ దల ననూనతఁ గొట్టినయట్లుఁ గన్పడెఁ. 204

చ. అతని నధిజ్యకార్ముకుని, నత్యవనీప్రభవాభిరాము, నూ
ర్జితరవితేజఁ గాంచుచు వచించెనొ నా నిజపద్మరాగశో
ణితచటలూరుణాంగముల నిండినశ్రీరఘురామబాణపా
టితకిణసంచయంబుఁ బ్రకటించెఁ బుటికృతభంగపాణి యై. 205

చ. అతనిచమూసమూహము లుదగ్రగతిఁ దటికాఽటవీవిటం
కితములు గాఁగ 'విశ్వ మిటఁ గ్రిక్కిరియఁ గుమిగూడెనో' యనఁ
మతిఁ గని వార్విభూతిగరిమల్ క్షయ మొందమి కర్థి స్వీయతో
యతతికి నున్నయుప్పు గత మంచును మెచ్చెను షరతఁ గడుఁ. 206

తే. గీ. అనఘవీరుం దతండు వారినిధితీర
మున జయస్తంభమును నాటె ముదము మీట
స్వైరవిహరణశీలముల్ జలమతంగ
జములు పొగులఁగఁ గట్టుకంబ మనుభీతి. 207

తే. గీ. తనతటి మెలంగునతనిశుద్ధాంతకాంత
లందుఁ దొరఁగెడులావణ్య మనునరించి
సార మమరులు గొనఁగ నిస్సార మైన
జలధి పీయాషదర్శనసౌఖ్య మందె. 208

క. గెలుపుంబూన్ములయందుఁ
గెలుపుమరులు గలుగునతఁడు కెలనఁ బయనముఁ
నిలుపుకడలిఁ గని రాముఁడు
గొలిపిన సేతువును మఱలఁ గూర్పఁగఁ దలంచెఁ. 209

క. ద్రవిడభటుఁడు క్రొవ్వున నే
కవీరుఁ డై పఱచి యెదురుగా రాఁగ మహీ
ధవుఁ డతని 'నభాజనుఁ జే
సె వీరరసమునకుఁ దొలులు సేసి శరతతిఁ. 210

క. పటుకంపితాంగిఁ 'గాంచి'
నటించి భుజయుగబలంబునఁ లాగెను దా
నటఁ జోళరాజ్యరమ భూ
విటుఁడు యశఃపటము నూడ్చువిధి నేర్పరి యై. 211

ప్రకారాంతరానువాదము

క. భుజయుగబలమునఁ 'బృధ్వీ
భుజంగుఁ' డల కంపితాంగిఁ బొదువుచుఁ '2గాంచిఁ';
అజితుఁడు యశఃపటము నూ
డ్చుఁ జతురుఁడు '3జోళ'రాజ్యలక్ష్మిని లాగెఁ. 212

తే. గీ. అతనిబెదరునఁ గడుఁ బలాయితఁ డగునరి
'చోళ'పాలత్వచంబు నెచ్చుగను జీల్చె
నింకనైన నితం దెగ్గు లెనయునె యని
కంటకవనాంతములు లిపుల్ గాంచునొ యన. 213

క. నరపాలశౌర్యవైశ్వా
నరమునఁ బూర్ణముగఁ బ్లోషణముఁ గనుచు రిపూ
త్కర మరయద మంత్రముఁ ద
ద్దురవస్థఁ బ్రతిఘటింపఁ దూఁగునొకటినేన్. 214

1. అనట్లుఁడు-పాత్రలేనివాఁడు అనిశ్లేష. 2. కాంచీపత్తనము-అర్ధాణము
అనిశ్లేష. 3. చోళదేశము-అవిక అనిశ్లేష.

కా. ఔనాథాగ్రణీయస్త్రకౌశలము వక్కాణింప నేలా : మనో
భూనారాచములట్లు దచ్చరతతుల్ బోఁ ద్రోయరా కూర్జిత
జ్యానిష్ఠ్యాతనికాంతనిష్ఠురరవప్రాప్తాగ్రవాదాయతిఁ
భూనాథాఽవళిఁ దద్భుజంబె యనులఁ బొంకం బబఁ జేయఁగఁ. 215

పై వద్యమునకు అచ్చతెనుఁగు అనువాదము

ఉ. పూవిలుకానియమ్ములనుబోలెఁ గడుఁ బెడిదంబు లెల్లరుఁ
బోవిడఁ జాలనట్టి వగుముల్కులఁ దేరెడుతేనినేరుపుఁ
వా విడి పల్క నేల ! కలనఁ దనసింగిణి వీడి క్రమ్ముచుఁ
నో విరుచప్పు డూన్పుజమె నూర్కొని తేండ్లను దూలఁ జేయఁగఁ. 216

మాలినీవృత్తము

మరవినుతపదాబ్జ ! సూరినంగీతనామా !
గిరిబిలవినివేశ ! కేవలాద్వైతరూపా !
కరిరిపుసుతపాలా ! ఔసుతాచిత్తలోలా !
విరచితబహురూపా ! వేంకటేశ ! నృసింహ ! 217

ఇది శ్రీబ్రహ్మవనమల్లదేవవిద్యాపతి-కాశ్మీరక-
భట్టబిల్లాణ మహాకవివిరచితవిక్రమాంకదేవచరిత
మహాకావ్యంబునకు శ్రీవేంకటేశ్వర
శ్రీనరసింహదేవపాదపద్మాఽరాధన
నమాసాదీతకవితావై శారద్యులు
'ఆంధ్రబిల్లాణ'బిరుదాంచితులు
నగులక్ష్మణ-విశ్వనాథ
కవిసోదరాంధ్రీకృత
మహాప్రబంధంబునందుఁ

బ్రథమాశ్వాసము

నమాప్తము

విక్రమాంకదేవచరితము

ద్వితీయాశ్వాసము

- క. శ్రీరమణ ! వేంకటేశ !
వీరనృసింహేశ ! వేదవేద్య ! నురేశ !
నూరివినుతపదపద్మా !
భూరిగుణా ! దేవదేవ ! బుధజనవంద్యా ! 1
- క. పురవర మొనర్చె నృపవరుఁ
దురుసౌధశ్రేణిదీపికోడితరుచి నం
బర మల కాటుకనరిగా
వలలఁగఁ 'గల్యాణ' మనఁగఁ బటమ నొకండున్. 2
- ఉ. గందపుఁబూత వెల్ల నగుకైరవనేత్రలవన్నుగొండలన్
జెంది నివర్తితంబు లయి శీతలతద్వదనానిలంబు ల
చ్చందనశైలవాయువులసావి గనం దగి భూజనంబులె
ల్లం దముఁ గోరఁగఁ దగి విలాసముఁ గూర్చెడు నప్పురంబునన్. 3
- క. బీతై ణాక్షిగండ
వ్రాతరుచిన్ గాతరాంశుపరికలితుం దై
శీతాంశుఁడు నమ్మార్జన
ధూతరజఃకీర్ణముకురతుల్యతఁ గనియెన్. 4
- క. రేలన్ లీలలఁ దూఁగెడు
ప్రోలినతులదంతపత్రములఁ జేరి కనం
బోలనిచంద్రుఁడు వారిక
పోలంబులఁ గొంకిజలముపాలుపు ఘటించున్. 5

1. ఇప్పుడు గుల్మరాజిల్లాలో నీపురము కలదు.

ద్వితీయాశ్వాసము

47

- క. ప్రతిబింబమార్గమునఁ బుర
సుతనులయతనుప్రబోధనూచకముఖముల్
నితరుచి సేరియు మోసము
విత మెఱుఁగడు కాపు గలుగువిధమునఁ బోలెన్. 6
- క. సురపతిమణిరనవిమలో
దరములు తోయాకరములు తద్ద హసించున్
శరదపగతాబ్దిపంకము
1 ఖరకరజామేచకంబుగా వినుచక్కెన్. 7
- క. కడుదళ మగుతోరణములు,
నిడు పగుపటికంపువప్రనివహముఁ దగు న
య్యుడువధకేళిముకురమున
బెడఁగునఁ గడుగఁ బడుదంతవితతిన్ గనె నాన్. 8
- తే. గీ. రేలఁ గప్పఁగఁ బడె శశి ప్రోలిచెలుల
యాననముగమివెల్లుల నతనివనిత
వెండికపురంపుబరణి నా వెల్ల నైన
వనజరిపుఁ దెచ్చ పనుచు విభ్రమముఁ జెందు. 9
- తే. గీ. పాల్కడలివోనివెల్లుల వాసిఁ గాంచు
నచటిపటికంపువేలలయచ్చరుచుల
యెదుటఁ గజ్జలనీల మౌచదలు గనఁగ
నొను దావాగ్నినిర్దగ్ధకానన మన. 10
- చ. తనదరి సున్నభూరుహకదంబకముల్ ప్రతిబింబరీతిగాఁ
దనయెడఁ గానుపింప విబుధక్షితిజాఽవళితోడ నొప్పురీ
తిని సురలుప్తసారవితతిన్ వనధిన్ గడు గేలిసేయుఁ బ
త్తననవిధస్థితంబు సుఖదంబు తటాకము సొంపుపెంపునన్. 11

1. యమున.

క. ఆలమునఁ బ్రతిక్షణమును

జాతమన్యుఁ డగుతేఁడు కాచుపురికి నే

లీలన్ ¹బోటిఁ దలిర్పఁగఁ

జాలద శతమన్యురక్ష సౌ రగుపురమున్.

12

క. చకితమృగాక్షులు గావున

వికలతఁ గనుఁ జొరఁగ మృగము పెన్నొత్తిడిభీ

తికలిమి లీలం దూఁగుమ

ణికుండలవిలాసిగండనీరేజారిన్.

13

శా. ఆరాజన్యునిపట్టణంబున నభోవ్యాప్తంబు లౌదేవతాఽ

గారాగ్రోజ్వలహేమకుంభములు ముక్తాకాంతిజాలచ్చల

న్నీరంబుల్ గల వై సురాంగనలఁ దన్పింపంగ సొం పొందెడున్

జేరన్ విర్మిత మై ఘటంబులఁ బ్రకాశించుంబ్రపాపంక్తి నాన్.

14

క. త్రైలోక్యవశ్యకృన్నా

రీలీలాయితముఁ గని పరిభవస్మృతి మీఁ

దాలుపుజో దల ముమ్మొన

వాలుమగనికై ధనుస్సుఁ బట్టెన్ మఱలన్.

15

క. నృరక్తి ర్నిప్రతివస్తుతఁ

బెరసినెద్ది ఐనమూహవిలసత్స్వనముల్

పురయువతీకంఠస్వన

పరంపరకుఁ దెఱపి నిచ్చుప్రౌఢి వహించెన్.

16

సీ. అచటియింతులయల్క ననుఁగులసౌంఁ గాఁపు;

రోషశేషముఁ బికరుతియడంచు;

నచటియిమ్ములఁ జొచ్చి యట్టుఁడు ఘనుఁ డయి

వనితాఽఽన్యగతి రాహువందకుఁ డగు;

1. స్పృశ

నచటిమేడలఁబెక్కియము లూనుముత్యాల

జిగివెల్లి మిన్నేటిబిగిని మీటు;

నట మరుండు హరునయనవహి మఱవక

నతుల హేలాఽమృతస్తనము లూను;

తే. గీ. నృదునికార్ముకకర్మకౌశలముఁ గనుఁడు

నల్లకల్వలఁ బోలునానగరిలోల

లోచనాలోచనములు నారాచములుగఁ

గాంచి పాషాణహృదయముల్ గాఁడ నేయు.

17

చ. జలనిధిమేఖలాకలితసారమణుల్ విలసిల్లుభూమిచే

లలితవధూతటిల్ల సితలాస్యనమంచితమేఘమాలచేఁ

బొలుపగు పూలమాలికలఁ బోలునుదుల్ సొంఁగొందుమింటిచే

నలలిత మప్పురంబు గడుసౌరు ఘటించెను గంతుతల్పమై.

18

చ. కొలనియెడన్ గుణంబులనుగూర్చి నుచుల్ వొనరింపఁగా వలం

తులు గలరే! మెలంగు నటఁ దుష్టిని హంసలు వానరించునే

నలఘుతదీయవప్రసముదగ్రత దుర్భృదలంఘనీయ మై

నలలితకీర్తిఁ గాంచు రిపుసైనికు లెంతయు నోడి పాఱఁగాన్.

19

తే. గీ. రాత్రులం దున్నతోన్నతరమ్యసౌద

గాహనము సేయు శశికురంగకము మెడను

వంచి వనితాఽవతంసదూర్వలను గొనఁగఁ

గోరు; మేడలఁ బొగడంగ నొర! తరమె.

20

చ. పురజనదృక్కురంగములఁ బొన్నెదుదంధము లొను గాని వా

గురలు గనంగ రావు, విరికోలలతాలుపునాన లొను న

క్కరములు లేవు, యేవతసుకల్పితనృత్తము లింటనింటఁ గూ

ర్పురహి విచిత్ర మౌను బెఱసొంపులవర్ణన సేయ నేటికిన్.

21

(4)

తే. గీ. మూడులోకములను దన కీడు గనక

మహితగుణముల మానసమార్గ మైనఁ

గడచునిప్పురి కెట్టులఁ బడయు దీటు ?

మానసైకసుగోదర మైనయలక.

22

ఉ. అప్రతిమానచాపవిభవాయిత భార్గవుఁ బోలుపార్థివుం
డప్రతివీరుఁ డై దిశల నాజి జయించి పురిక వసింది య
ర్థిప్రకరార్థకోటిఁ గడుఁ బ్రీతిగఁ బారణ సేసెఁ గాదె; పా
త్రప్రతిపాదనంబు ధర దన్యతఁ గూర్పు నపారలక్ష్మికిఁ.

23

చ. ధరణి ననర్థ వస్తునముదాయములెల్లఁ తమంత వచ్చి యా
ధరణిపుపాదమాలమునఁ దద్వ్యతాస్థితి నొప్పు చుండినఁ
వరసుతుమోముచందురుప్రభఁ గన లేనివిభుండు దోచె నాఁ
డరయఁ బ్రభాతనీలకుముదాయితదీనవిలోచనుండుగాఁ.

24

ఉ. అత్తరి బాష్పము ల్గని క్రమాఽగతశోకము నాఁప లేక డ
గ్గుత్తుక డిందుమాటలను గూర్మిప్రియం దతఁ జేరి పల్కె భూ
భృత్తపనుండు దంకములవెన్నెలకాంతులు నై జభారతిఁ
ముత్తైపుహారలక్ష్మివిధిఁ బూని రుచిఁ ద్విగుణకరింపఁగఁ.

25

మ. అతివా ! యే మని చెప్పువాఁడ ఫలకూన్యం బైనగార్హస్థ్య మఁ
క్షితిజ బిష్ట మదీయచిత్తముఁ గలంచెఁ జొంతి లేదయ్యె నా
ప్రతిబింబం బన నొప్పునాత్మజుని దౌర్భాగ్యంబునఁ గాన నా
కుతుకం బింతకుఁ గాంచనైతిఁ బ్రమదాంకూరాప్తిగా నీయెడఁ

26

ఉ. నా దగుశౌర్యసంపదకు నాగుణపాళికిఁ దుల్యుఁ డై కలా
శ్రీదయితుండు రాజు దనుఁ జేరకయున్నఁ జకుక్యలక్ష్మి దా
నోదయిరా ! సముద్రదలిలోర్ముల నూఁగెడునోడకట్టపైఁ
దా దగుచుఁ వడంకుఁ గనుపక్షివిధంబును దోపఁ జేసెడిదా.

27

క. ప్రియునిప్రసాదముఁ బడసియుఁ

బ్రియభూషల హాసల నైనఁ బ్రియగేహినియే;

ప్రియసుతు నశీకహాసునిఁ

బ్రియాఽఽఽపర్యంకమందుఁ బెంపక యున్నఁ.

28

చ. తన దగునేగుణంబును వితర్క మొనర్చి యపత్యజాతముఁ
గొనకొని పెంచుచుండు నిలఁ గ్రూరమృగంబును; గానఁ బంకజాఽ
ననఁ యిది వస్తుతత్వము; కనంగ నచింత్యము; నీదృశంబుగాఁ
దనరెడుచిత్తవృత్తి తలిదండ్రులచే సుతులందుఁ జూప నొ.

29

క. తురగమఖరాజనూయా

ధ్వరనికరము లెన్నియే సుభయలోకములం

దరుదుగఁ బితృణ ముడిపెడి

వరసుతునకు సాటియే ! శుభము గృహి గనునే.

30

క. అగునే ధన్యుఁడు శౌర్యాఽ

దిగుణంబులు గల్గునరపతి భుజాబలకీ

ర్తి గడించునుతునిచే ముం

న్నగ నుతిఁ గన కున్న నిలఁ దనుజవంతులలో.

31

మ. అని యాతీరున రాజు వల్కుఁ గడు శోకాఽయత్తచిత్తంబునఁ
వినియెఁ శ్రోత్రపథప్రమాథికథ; శాంతిం బొంద కారాజకాం
త. నరేంద్రుఁ గని యేమి వల్కుకయ చింతఁ గుంది నిట్టూర్పులఁ
దనరించెఁ దనఫాలభాగమున వ్యత్యస్తాలకంబుల్ దగఁ.

32

ఉ. ధీరుఁ డధీర యైనవెలఁదిఁ దనయంకతలంబు నంతటఁ
జేరిచి పెన్దయఁ గదురఁ జేసి నముజ్జ్వలదంతకాంతి యఁ
వారిని వారిజాక్షిమదివంతలపేర్మినిఁ బాపురీతి వ్యా
హర మొనర్చె నై జవచనామృతవృష్టి ప్రియంబుఁ గొల్పఁగఁ

33

మ. వరగాత్రీ ! వదనంబు కోష్ట మగునిశ్వాసంబునన్ ధూసరా
ధర మౌనట్టు లదేల చేసెడు విషాదం బింకఁ జాలింపుమా !
యరికట్టన్ సమకట్టితిన్ వెన నభిష్టావాఽప్తి విఘ్నంబులన్;
వరదుం డర్థశశాంకమౌళి మనపాపంబెల్లఁ బోనాడెడిన్.

34

శా. సంతానంబు లభింప నాకు మిపులన్ పౌలభ్య మేపారెడిన్
గాంతా ! వేదములెల్ల నేర్పితిని శీషం గంటి శాస్త్రంబు ల
త్యంతశ్రద్ధ శ్రమించి పూర్వకథలన్ సాంతంబుగాఁ గ్రోలితిన్
సుం తైనన్ గురులాఙ్గ మీటక మనంబున్ వారిపై నిల్పితిన్.

35

క. కులగురు వై మనపాలన్

విలసిల్ల శశాంకమౌళి భీతిల నగునే !

యిల దుష్ప్రాపము లున్నే !

యలసతఁ గరగతపదార్థమందరు మునులున్.

36

ఆ వె. కాన నెంతదనుక ఖండేందుశేఖరుం

డతులదయను జూపఁ డంతకాల

మింతి ! తపము నిశ్చయించితి నీతోడ

దుర్జయేంద్రియములదుడుకు నడచి.

37

క. ఇంద్రియము లలయఁగా ని

వృంద్రుడ నై తపముఁ గలుషశాంతి కొనర్తున్

జంద్రార్థమకుటు, శంకరు

సాంద్రం బగుభక్తి వెనఁ బ్రసన్ను నలుపుదున్.

38

క. అన దేవేరియు నశ్లే

యని నమ్మతిఁ దెలుప నంత నాతఁడు రాజ్యం

బు నమాత్యులవశ మొనరించి

తనరెఁ దపోనియతి నర్థితప్రాప్తి కిన్నె.

39

క. సాఽదృతిఁ దెచ్చి సుమంబుల

భూదయితుఁడు కృత్తివాసుఁ బూజించుచుఁ దా

మేదినివాసమున రజో

మేదురుఁ దై తపము నలిపె మించి తపసులన్.

40

క. సుకుమారతై కధనుఁడు నృ

వకుంజరుఁడు మునులకేని భరియింపఁగ రా

నికడిఁదిశ్రమ కోర్చి తప

స్యకుఁ బూనుచు నొప్పె నుడుగఁజాఽన్యతశశి యై.

41

క. బెడిదంపుఁదపోవ్రతమునఁ

గడుఁ గృశియించిననృపాలుఁ గమలవదన వెం

బడిఁ గొలిచె శాంతితో నొర

పిడిఁ గనురవ వెన్నడించువెలివెల్లువలెన్.

42

సీ తనపతి సేవించుత్రిణయనుమకుటగం

గాన్రవంతీతరంగముల శీత

పాతాంకురంబుల బడలిక దీటిన

యదివోలె నృపకాంత యధికభక్తిఁ

బితిసేవ బాగుగాఁ బరచించుఁ స్వయముగా

నలికి మ్రుగ్గిడు మందిరాజీరమునఁ;

దనమహాన్నతికిని దగునట్లు, తగునట్లు

లౌదార్యనిధిమది కాన్యపాలుఁ

తే. గీ. డింద్రియము లోర్చి బహుకాల మిందుశేఖ

రప్రసన్నత కుగ్ర మౌవ్రతముఁ బూని

యుండ నొకనాఁడు వినియెఁ బ్రత్యాషపూజ

నలుపువేళ నాకసమునఁ బొలుచువాణి.

43

క. చాళుక్యక్షితిపాలక !

చాలింపుము తవము నికఁ బ్రశాంతిని గనుమా !

త్రైలోక్యపాలకుఁడు నీ

పాలను గలఁ దయ్య ! భక్తవాత్సల్యమునఁ.

44

ఉ. ఓనరపాలశేఖర ! శుభోదయ మందఁగలాఁడ వయ్య ! యీ
నీనయనాభిరామ నతి నెయ్యము మీఱ సుతత్రయంబు నెం
తో నుతి కెక్కఁ గాంచును దదూర్జితకీర్తి వికాసమౌక్తిక
శ్రీనిఁ జగుక్యవంశము శుచిత్వనిధానము గాఁగ నొప్పెరుఁ.

45

ఉ. ఆతనయత్రయంబునఁ గలాఽలయుఁ దూర్జితచక్రముండు మాం
దాత్మదిలీపముఖ్యవసుధావరకీర్తు లతిక్రమించి త
స్మాతకు నీకు సంతసము మధ్యమపుత్రుఁడు గూర్చెడుఁ జయ
శ్రీ తనయఁతఁ దా వలచి చెచ్చెఱఁ జేరును వానిఁ బార్థివా !

46

తే. గీ. కడమసుతు లిద్వరును దమకర్మగతిని
బుట్టదురు రాజ ! మధ్యమపుత్రుఁ డరయ
మత్రప్రసాదంబునం బుట్టి మహితవటిమ
రాజ్య మాసాగరం బేలు రాముఁ బోలి.

47

మ. అని యీతీరున వ్యోమసాగరమునం దానంద మేపారఁగా
జనితం బైనసువాక్కుధన్ శ్రుతిపుటిఁ జాళుక్యభూమికుఁ డం
తను సంతోషముమీఱఁ గ్రోలి పులకాందత్సర్వదేహుండు నై
యనుభూతిఁ గనె గాత్ర మంతటను శైత్యవ్యాప్తిచేతఁ బలెఁ.

48

క. కని సంతోషాలసతో

చన నన్యపురంద్రిసుగుణనందోహము మిం

చిననతి నానందాశ్రుల

జనపాలుండు కడుసంతనంబునఁ దేల్చెఁ.

49

క. వ్రతపారజవిధిఁ దీతచె

నతఁ డంతట ధనములఁ ద్విజాఽవళిఁ దనిపెఁ

దతసౌఖ్యగ్యవిలాసాం

చితజాయం గూడి రావసిరుల భజించెఁ.

50

ఆ. వె. వేల్పుటేనిఁ బోలువిశ్వంభరాపతి

సుముఖియందు సుభగసుతుని శుభము

హూర్తమందుఁ గాంచి యూర్జితోత్సవమున

నిఖిలజగతి ధన్యునిగఁ దలంచె.

51

ఉ. ఆమమజేశ్వరాఽత్మజుఁ డనంతముగాఁగఁ జగుక్యరాజ్యల

క్ష్మీమహితావనీసతాలచెన్నగునేత్రచకోరపంక్తికిఁ

సోమునిరీతి సంతసము సొప్పఁడ జేయుట నొందె 'సోముఁ' డఁ

నామము సార్థ మంచుజననాయకముఖ్యులు వేడ్కమై నిడఁ.

52

తే. గీ. కడమకొడుకులకన్నను నదిమివాఁడు

కడునమర్థుఁ డ టన్ననాకాశవాణి

నతముఁ దలఁచుచు నాతనిజన్మమునకు

నెలమి నీక్షించు చుండె సురీవుఁ డంత.

53

తే. గీ. స్ఫటికనిర్మలకాంతితో వలులునట్టి

గర్భశయితార్భకునిదేహకాంతితోడ

వ్యాప్త మట్లుగ దినదండపాండురంబు

వెలఁదిచెక్కిలిఁ గాంచె భూవిభుఁడు ప్రీతి.

54

క. ఐంగరుసోనఁ గురిసె రా

ఱ్ఱంగవుఁ డలమొక్కుఁబడి విబుధులకుఁ దీర్చెఁ

గంగామకుటుదయం గను

నంగజప్రేమమున వేడ్క లన్నియుఁ జేసెఁ.

55

మ. ఓతిపాలాంగన దాల్చె దేహలత నక్షిప్తప్రభావంబుతో
 నతిభావశ్యము గల్గి యంత నమృతవ్యాప్తిఁ దగఁ గాంచె నా
 స్వితముఁ జొప్పడ నైజనిర్మలత ఓణీనాథుఁడెఱుఁగు మఁ
 దతపంకంబుఁ దొలంచె మోద మిడి చిత్తంబుఁ గడుఁ దేలిచెఁ. 56

తే. గీ. ఇందుబింబంబుఁ బిడిచి పాలిండ్ల సుధయె
 స్తన్యముగ విడఁ బడె నాఁగఁ దరుణిహూచు
 కయుగ ముత్పలనీల మై కాంతిఁ దనరె
 నిందులాంఛననీలిమ నందె ననఁగ. 57

ఉ. కాంచనకుంభకాంతి గలకాంతచనుంగవ యెంతయుం బ్రకా
 శించె సుధాప్రవాహమును ఓరమిషంబునఁ గాంచెనో యనఁ;
 మించినయార్ద్రచందనము మే లగుతైత్వచికిత్స కూన్చ గా
 లించఁగ నిర్దలేలమువలెఁ గనుపట్టె విశుభ్రకాంతిమై. 58

క. ఓతిపతిసుతార్థ ముంచిన
 సతికుచకుంభముల నొప్పుస్తన్యంబు విలా
 సతరళముక్తారుచిమిష
 గతి ధరియించెఁ సుమల్లికావాస మొగిఁ. 59

ఆ. వె. విభునిపుత్రుఁ దనుభవించుమృగీనేత్ర
 చూచకములనలుపు సొంపు పొలుచు
 మహిమ సంక్రమింప మహితరసాయనౌ
 షధిదళద్వయంపుశ్యామ మనఁగ. 60

క. ఎడతెగనియిడుమలఁ గూ
 ర్పెడులేమికి నెట్లు లోర్చునృపతనయుఁడు ని
 ప్పడు తల్లికడుపునుండియ
 నడుమంత్రపులేమి మనమునఁ నిరసింపఁ. 61

క. వలియుల్లాసనమున్నతిఁ
 తొలియించెను గర్భః మట్లు పొడమునకిర్తిఁ
 దొలఁగించెను దనయందుఁ
 1వలియుల్లాసంబు నూని ప్రస్తుతిఁ గనఁగఁ. 62

క. ఓతిభారము శాంతింప న
 వతారముఁ గనెడుసుతుఁడు వసుధాపీడాఽఽ
 యతి నోర్వమిఁ గనఁ జేసెను
 ఓతిపతిసతిగర్భభారభిన్నపదగతిఁ. 63

క. క్వణదురుకాంచీవిలస
 న్మణిబిందితనఖిజనంబు దగఁ దత్కాంతా
 మణి బాసితె నిలువేల్పుల
 గణములు గలయంగఁ గొలుచుకైవడిఁ దోఁపఁ. 64

క. అతివీరవిక్రముఁడు సుతుఁ
 దతివయుదరమందుఁ గ్రాల నమలమణిభువిఁ
 బ్రతిబిందితోచ్యగృహములు
 నచు లిరుకులగిరు లనఁ ఘనము లై యొప్పెఁ. 65

చ. నృపసతి మేఖలామణిమరీచులచే సొదఁ గొందె నంత ఘ
 న్రపతినమోదరస్థతనుజన్మనితేజముచే ననఁ నిశాఽ
 ధిపతి నిశాముఖంబులఁ దదీయహృదిఁ ప్రతిబిందిరీతిగా
 నుపచరణంబు సేయునటు లొప్పెను గర్భశూపధాన మై. 66

సీ. ఆశాగజేంద్రకుంభాయితలిత్తుల
 సంఘ్రయగన్యాస మభిలషించు;
 ధారాసలిలపానతత్పర యై యసి
 ధారలఁ జూపులఁ బాఱఁ జేయు;

1. వలలకు భేదములేదుగనుక నిట 'వలియుల్లాస' మని భావము.

నుపరిష్ఠవస్తునమూహంబున నుడుల

నైన రోషారుణిమాఽప్తిఁ జూచుఁ;

బాదయుగాబ్జనంబాహన మొనరింప

గరువంబునఁ దిగంగనలఁ జీరు;

గీ ముఖరితవిభూషలను తొమల్ ముడిచి కాంచు;

నిశ్చలాగ్రప్రదీపనిర్ద్రిదకాంతిఁ

దనరుగృహముల నైన మత్సరమునఁ గను;

గర్భభారాలన యిలేశుకాంత యరతి.

67

ఉ. ఇట్లులు భూమిపాలుతరలేక్షణ యందము నై విచిత్ర మౌ

నట్లుల గర్భరోహదము లంది ప్రతాపనిధానుఁ దైనరా

పట్టినఁ దోఁపఁ జేయుచు నృపాలశిఖామణి కంత సంతసం

బట్టిపడఁ గనుంగవకు నుత్సవ మయ్యె సుధాఽఽక్తవర్తి యై.

68

తే. గీ. శాస్త్రరీతిని వరుసఁ బుంసవన మాది

సర్వకర్మలు నెఱపె రసావరుండు

నంతఁ గాంత విశేషచిహ్నములఁ దోఁచె

వసుమతీశున కానన్నఫలము దెలియ.

69

తే. గీ. ముజ్జగములక్ష్మి విభ్రమమునఁ గనుగతి

ద్రావితేందుకరంబులఁ దడుపురీతి

మేదిసీపతిమోదంబు మేర మీఠెఁ

గోర్కిరీవియ ఫలములఁ గూర్చ నుండ

70

ఉ. అవిభుకాంత సేరె లిషగాహితసర్వచిత్సముఁ సుర

జ్ఞవిధికల్పితాక్షతము సంతతదక్షకులాంగనానమా

సేవిత మౌనరిష్టము విశిష్టవిధిజ్ఞహితాహమం దనం

తావరుఁ దన్ముచుఁ సుశకునంబు లనంతము లుత్సవం బిడఁ.

71

సీ. మిసిమిచాయలతోడ మించుప్రదీపము

లార్చిచే జపియించునట్లు దోఁప,

బాలకసహితమరాశపుత్రిక నైనఁ

ఐరిజనుల్ వేర్క నుపాయ మడుగ,

గృహదేహశిఖా శస్త్రధృతమంత్రవేత్తల

క్షతలను జల్లి హుంకృతులు సలువ,

ముసలిచేడెలు హితబోధ లల్లన సల్పఁ

గడుశోకమున శుకాంగనలు వినఁగ,

ఆ. వె బూర్వమందు నెట్టిసార్వభౌముఁడు గాంచఁ

జాలనట్టియక్కజంపులగ్న

మందు నృపతికాంత యిందుశేఖరుకృప

సూతికాగృహమున సూనుఁ గనియె

72

క. భ్రమరస్వనకలితం బగు

సుమవర్షము గురిసె మ్రోగెఁ సురదుందుభు లు

త్తమగతిఁ దెలి వొందె దెనల్

కొమరునితో బయలువెడలు గుణములచే నాఁ.

73

క. కర మారాత్రికదీప

స్ఫురణ నూత్నప్రతాపశోభితుఁ డయ్యెఁ

నరపతితనయుఁడు దినపతి

సురుచిప్రాకృంధ్యచేత సౌంద గొందుక్రియఁ.

74

చ. నవిధమునందు రత్నమయసద్మవినిర్మలభిత్తిసీమలఁ

భువనవిశిష్టవిగ్రహము పొల్పు గనఁ దగి యొప్పె ధారిణి

ధవసుతుఁ డాత్మసేవలఁ గృతజ్ఞతచే స్మరియించు నంచు తోఁ

దవిలినవేర్క దిక్పతులు డా మొడి నర్మిలిఁ దాల్చిరో యనన్.

75

చ. నరరమణావతంసునకు నందనుఁ డుద్భవ మౌట ముందుగా
సురనికరంబు దెల్పెఁ బరిశోభితనాంద్యనువాదవై ఖరిన్
బరువడిఁ దత్సమంబు పరమం బగుమోదమునన్ వరాననన్
త్వరితవిలాసయానపరితఃస్థలితాత్మవచోవిజృంభణన్.

76

మ. హరు వొందెన్ నృపమందిరంబు సురదత్తానేకదివ్యాంబరా
భరణం బై పరిణర్ధగీతనినద్రాజప్తుగాథావిధా
స్ఫురదాలోద్యనమున్నిశన్నటన మై స్ఫూర్తచుభోదర్కతూ
ర్యరవం బై పటువందికీర్తితపురారాజన్యచారిత్ర మై.

77

చ. ఓతిపతి యంతః బుత్రునకుఁ జేసెను జిత్తము రంజిలం బురో
హితుఁడు విధించుకార్యములనెల్ల విరానవిధుండు; తత్పుత్రున్
బ్రతినిమిషంబు తాఁకుచు నపారమహాత్మవ మందె; విశ్వనం
స్తుతగృహమేధిభావమున ముఖ్యఫలం బిది యై రహించుఁగా.

78

తే. గీ. బాల్యచేష్టావిశేషముల్ భావివిక్ర
మాద్భుతౌజస్సులను దెల్పునట్టు లలరఁ
దదనుగుణముగ నృపపుత్రుఁ డుదితగుణుఁడు
సరవి శ్రీవిక్రమాదిత్యసంజ్ఞ నందె.

79

క. అవదాతద్యుతియు యశో
ధవళిత దిజ్మఖుఁడు నై నతద్విక్రముచే
నృపరుసతి విక్రమోదయ
సువంద్యసామ్రాజ్యలక్ష్మిచౌప్పునఁ జెలఁగెన్.

80

క. కరపల్లవమున బాలుఁడు
సర మమరిచి చన్ను గుడుచుదాయలఁ దెలిపెన్
వరభోగములందుఁ దన క
పరిహరణీయులు గుణు లనుభావము గరిమన్.

81

తే. గీ. తల్లియొడి నున్నహారాఽభిధవళరుచులు
సొచ్చి జాల్వారె నన నొప్పుసుతు నహేతు
కస్మితజ్యోత్స్న నృవరదృక్కైరవాళి
కలరె విం దగుచున్ వైజయంతికరణి.

82

క. సుతుముష్టిఁ జొచ్చునరుణ
ద్యుతిమద్రత్నప్రదీపకోరితరోచి
ర్గత యొప్పె శత్రుశోణిత
తతసహజకృపాణలేఖఁ దాల్చెనొ నాఁగన్.

83

తే. గీ. అక్కుమారుఁడు గూర్చుండునట్టివారి
వీడి నిల్చినవారివిధముఁ జేరు;
నున్నఽతాత్ముండు మున్ జూప నున్నయట్టి
నీచవైముఖ్యరీతి నందియము దీల.

84

చ. స్మితయుతహుంకృతిన్ సుతుఁడు చేటికిఁ జేసి ఓతీఽబ్బుతిద్యయం
బతులనురాప్రపూరణల నార్చు; నృపాలునివేలువట్టి యు
త్థితుఁ డయి సానుడుల్ నలుపుతీరు తదుర్వివరేణ్యదృక్కుతి
ద్వితయమునం గడున్ బొదలు వింతగ సంవననౌషధంబుగన్.

85

చ. క్రమముగఁ జూళకర్మ బరుగన్ జనకాత్మవినోదవిభ్రమో
ద్గమతతిఁ గూర్చి నందనతఁ దన్నెపచంద్రసుతుండు పాంసువి
భ్రమపరిధూనరాంగుఁ డయి పార్థివునంకము నెక్కి వశ్యచూ
ర్ణముగఁ దనూగళద్రజముఁ గ్రాలఁగఁ జేసె ఓమేనుమేనునన్.

86

క. నృపతులప్రణతులఁ గెల్మో
డుపుల నిరాదృతిఁ గనుట ముడుంచు నృపుఁడు త
ద్విపులై కకరసరోజా
తపరీతప్రణతిఁ గృతిగఁ దనుఁ దలఁచికొనున్.

87

క. ప్రతినిమిషంబును గుంతల
పతి యాత్మజముద్దుఁ గొనఁ బ్రవాళోష్ణప్రో
దిత మైనరాగమునవలె
నతనిమనము రాగపూర్ణ మై యిర వొందున్.

88

అ. వె. వదనచంద్రునందు వలలఁ గోరుమ్మగంబు
వెలవఁ జేయ నిడెడువిధమొ నాఁగ
రాజసుతుఁడు గడు విరాజితఁ దనమెడ
యందు నిడ్డపులినఖంకురమున.

89

క. రోవెలందులయందెలరొదకు దరియు
రాజహంసలఁ గేళి దూరముగఁ దోలి
భావిఁ దా నొక్కఁడే భూమిపాలుఁ దంచు
నతఁడు రెలిపెను రాజహంసాసహనత.

90

తే. గీ. ఇనుఁపబోనుల నిరపు గాంచినమృగేంద్ర
డింభములఁ గేళిపరతఁ దీడించు నతఁడు
భావిపరిపంథ్యనేకప్రథననముప
యోగమునకయి తచ్చోర్య మూనె ననఁగ.

91

క. ఉదయ మెనసి బాలేందుఁడు
పదనఖయుతి వృద్ధిఁ గనుచు పలులెన్ దన్నున్
గదిసి సహభేలనమునకు
గుదిగొని చలివెలుగుబాలకులు వేడి రనన్.

92

మ. లిపు లెల్లఁ గ్రమ మేర్పడన్ నిపుణత ల్మీఱన్ గడించెన్; స్వభా
వపవిత్రాత్ముల కెందు నొజ్జలు దలంన్ హేతుమాత్రుల్ గదా !
కువనూనుం దలవాటుమాత్రకయి ముల్కుల్ దిక్కులన్ రువ్వె గా
యపడన్ గల్గినభీతిఁ బోలె విరళం బై పాథ్యక్షిర్తుల్ ననన్.

93

తే. గీ. పరమలావణ్యలుబ్ధభూపాలకన్య
కామధువ్రతీతతి తన్నుఖంబుఁ బదయఁ
గలుగుటకు మున్నె చుంబింపఁ గలిగె నొర !
భారతి కవిత్వవక్తృత్వఫలముతోడ.

94

క. లావణ్యకలాతతినం
భావితుఁ దై వలునట్టిబాలేందుఁడు ని
ద్రావిముఖతఁ గూర్చెను దొవ
తీవలకునుబోలె మదవలీజనమునకున్.

95

క. ధృతి నాతఁడు న్యక్కృతిఁ జనఁ
దతముగ్ధభుకుటిపటలిఁ దగి మరుకేళిన్
గుతుకము గలనగరశ్రీ
తతికనుఁగవదొవలు కిన్నఁ దాల్చు నతనిపై.

96

క. లావణ్యరమాధాముఁడు
ఘ్రివిభుసుతుఁ డెదుగ నెట్టికామినులకునేన్
దా వై యెసఁగవె నిద్రాఽ
భావప్రచురతలు నేత్రపంక్తులయందున్.

97

చ. ఇతఁడు సమున్నతాత్ముఁడు సహించఁడ తేజు గలట్టివారియు
న్నతిఁ బసివాఁడు నై యవనినాథకుమారుఁడు; భాస్కరుండు త
త్త్వితి మతిఁ గుండి దీనుఁ డయి రేపుఁడు నయ్యు సమాశ్రయించి నం
తతముఁ జరించు నచ్యుతపదంబున దా శరణేచ్ఛచేఁ బలెన్.

98

క. తేజోధనోపరిస్థిత
రాజన్యకుమారమకుటరత్నము పైగాఁ
రే జొందుట క్షమఁ గోరెడు
నోటన్ మణిపాదభీతి నొదిగి యెఱుఁగెడున్.

99

క. కలనేక గీర్తిదరిద్రత
గలుగు ననుట లేనియతఁడు గౌరీకుదయన్
గలిగె జయసింహుఁ డన భూ
తలనాథునకున్ దృఢీయతనుజాతుం డై. 100

క. నకలకలాకోవిదుఁ డై
యకలంకరజోత్సవముల నత్యుత్కంఠన్
బ్రకటించువిక్రమార్కము
నొకనాఁడు నృపుండు సూచి యూహించె నిటుల్. 101

క. అక్కజపుసాహసము గల
యిక్కొమరుం దేకవీరుఁ డిభరిపుష్పీఠం
బెక్కిన సింహివలె నొడిం
జిక్కినరాసిరి నెవండు సేకొన నిక్కున్. 102

తే. గీ. కాన నీసుతు యువరాజుగా నొనర్తు
నితఁడు సామ్రాజ్యధారంబు ధృతినిఁ దాల్చి
నిరుతటంబులప్రాపున నెనఁగునట్టి
ధునిగ నృపలక్ష్మి తుల్యతఁ గనునుగాత. 103

క. ఈరీతిన్ గృతనిశ్చయుఁ
దౌరాజనకుం బ్రజామ మర్పించి తగన్
గీరమణీనూపురశం
జాలరవసోదరరుతిన్ నృపాత్మజుఁ డనియెన్. 104

క. తలఁ దాల్చు రాన నృపతులు;
కలదు సిరియుఁ ద్యాగభోగకలనకు వశ యై;
సులభమ నకలము మీదయ
నల యువరాజత్వ మేల నందఁగ నాకున్ ? 105

క. అన విని నృపుఁ డిట్లను నో
తనయ ! మదిష్టమున కేలఁ దాల్చువు ద వ్వో
మనమును నీ దగుపుట్టువు
నను నాపడుపాల్ల నాపినాకియె యెఱుఁగున్. 106

తే. గీ. యౌవరాజ్యంబుఁ గై సేసి యవనియ¹వన
యామికత్వంబుఁ దాల్చుఁగా నరయవేని
జ్యోరవా²పూరితదిశా³స్వ మైనమద్భు
జమున కేరీతిఁ గ్లాంతి విశ్రాంతి దనరు. 107

తే. గీ. కలఁతఁ గర్ణాటపతి యిటు పలుక విని కు
మారుఁ దాత్మజనకునకు మాటు వలికె
భారతీలాలితదుకూలభాసమాన
దంతదీధితిలేఖఁ జిందంగఁ జేసి. 108

క. కవులయెదుట వాదాలత,
కువహితుకడఁ గాంతిమద మగున్ నాయీపా
టవనాటన; మైనను నే
భవదుపకంఠమునఁ గొంత పలికెద భక్తిన్. 109

నీ. కడుఁ బక్షపాతంబు గలుగుట నాయందు
మీవిచారము సొంపు మీటి వైచు;
నగ్రపుత్రుఁడు సోముఁ డటు లుండ యౌవరా
జ్యాధికారము నా కనర్హ మగును;
జాకుక్యవంశ మాచారవిపర్యయ
మునకుఁ బాల్పడిన నే మనఁగఁ వలయు;
ఘన³వై శనమె యహా ! కలికుంజరము నిరం
కుశముగా నకట ! తా గోచరించు;

1. రక్షణ 2. చంద్రుఁడు - కువ + హితుఁడు - 'కువ' 'కువలయ' రూపాంత
రము. 'కువలయం కువలయం కువలం కువలం కువం' అని కోశము.

3. హాని.

తే. గీ. నగ్రజుడు ప్లానములుఁ దగునటు లొనర్చి
నృపరమణ గొన నిద్ద మై నిలుతునేనిఁ
బలుక వే తేల నన్యాయపరుఁడ నగుచుఁ
గలుగఁ జేసెదఁ గులకళంకంబు నేను. 110

తే. గీ. కాన నీలక్ష్మిఁ గొనఁగ నగ్రజుడె యొగ్గుఁ
దగు; విపర్యాసమలిన మైనట్టియిట్టి
నృపరమాఽఽలింగనముచేత నెలమిఁ గాంచ
నాకుఁ గార్యంబు గాదు భూనాథతిలక ! 111

తే. గీ. అనయ మీరాజ్యరమ మీర లరయు చుండ
నగ్రజుడు యౌవరాజ్యపదాంచితుఁడు గ
రమణ నాక్రాంతకకుబ్ధంతరతఁ జెలంగి
యిర్వ్యరణ గాలిబంట నై యెలమిఁ గొలుతు. 112

మ. మును శ్రీరామునితండ్రి శాస్త్రసరణిం బోఁబెట్టి రాజ్యాభిషి
క్తు నొనర్చెన్ భరతుణ్; సతీజితుఁ డనన్ దుష్కీర్తి దిక్పీఠలణ్
గన నొ నేడును; యౌవరాజ్య మది మద్గ్రాహ్యంబు గామిన్ మదిన్
గనరో; నాపయిఁ బ్రేముడిన్ విడుఁడు; విభ్యాతిన్ నిరోధించెడున్. 113

చ. అని తనయుండు వల్క వసుధాఽధిపుఁ డప్పు శ్రవఃపవిత్ర మై
తనరుతనూజవాక్కుల నితాంతచమత్కృతిఁ గాంచి మించె; నె
వ్వనిమది లక్ష్మి తాఁ గలఁకవాట నొనర్చుదు పాంసులాఽగ్రయా
యిని యయి? దానిచంచలత నెంచి మనీషి గ్రహింపఁ బూనునే ! 114

మ. తనయంకంబునఁ బ్రేమఁ బుత్రు నిడి తత్కంఠంబునన్ నైజదం
తనవోద్యద్రుచి మౌక్తికాఽవళిగ నందం బొప్ప వాక్రుచ్చె ని
ట్లని రోమాంచితదేహుఁ డై 'తనయ ! 'పంచాలంకృతిన్ బుత్రుఁగా
నిను నాకున్ దయసేసె నెమ్మిని భవానీజాని ప్రీతాఽత్ముఁ డై'. 115

క. శ్రవణామృతములు వదనము;
లివి వేతెవ్వానినోట నెలమి బయలగున్ ?
దివిఽజాలివిలేహ్యములు మ
ధువులు సురతరువునఁ గాక ¹తొరఁగునె పెలచోన్. 116

తే. గీ. నృపకుమారుల కర్హ మై నెగడునట్టి
దగునె పాత్రంబు నయవిప్లవాఽత్మకులకు?
మత్తదంతిఘటాభారమహిత మగును
రాజ్యరమ; నీకు నిది తృణప్రాయ మయ్యె. 117

క. ఈసిరి లంకాంతికగత
మౌసాగరమున జనించె నాసురివలె; ర
క్తాఽసవములఁ దనియున్; గను
నీసుభుజాదండబంధనియతి విసీతిన్. 118

క. నీనుడి విన నది యెలుఁగుదు;
నేనును జుకుకకులమందె నెగడితిఁగా! యె
ట్లూనున్ స్వభావచంచల
దా నిలుకడ లక్ష్మి గుణకథారహితునెడన్. 119

మ. కలుగం బోలదు నాయెడన్ దొనఁగు నిక్కం దింతయేనిన్ సుమీ!
కలదే నేదియుఁ గౌతుకం బడుగుమా ! కార్తాంతికవ్రాతమున్;
దలఁపం జూడవు దుర్గహంబు లతఁడే తాల్పంగ సామ్రాజ్యమున్
గలుషం బెంతయుఁ దద్గ్రహంబులె కడంకన్ గైకొనెన్ దీనికై. 120

క. హరిజాంకమౌ? సామ్రా
జ్యరమావరు నిన్నె తాఁ బ్రసాదించెను బ
ల్వరు సుతులు రోకనుతు లై
పటఁగినను దుదిసుతయుగమె పలమున్ గూర్పున్. 121

తే. గీ. కాన నాపల్కుఁ బాటింపఁ గనుము వత్స!

చిరసమున్నత యోఁ గాక వరచకుక్య

రాజ్యరమ; మచ్చరము వీడి రాజు లస్మ

దీయగుణపక్షపాతంబు నెంత్రు గాక.

122

చ. అని జనకుండు వల్కుఁ గడు నాదృతిమై విని నవ్వు మోమునన్

దనర వచించెఁ బుత్రకుఁడు; నాదగుభాగ్యవిపర్యయంబుచే

తను దలపెట్టినార లిది; తండ్రి! దురాగ్రహ మింత చెల్లునే!

యనయము నాయశంబున కనంతకళంకము గల్గు దీనిచేన్.

123

తే. గీ. తద్గ్రహంబులు రాజ్యదూతలుగఁ గాని

చో, శివుండును గారుణ్యశూన్యుఁ డేని

వారియందను గొని నీవె వసుధ నేలు;

మాపు నన్ను యశోవిపర్యయమునుండి.

124

క. తల నానఁ దాల్చి కెలఁకుల

నిలువఁగ నే నితఁడు శక్తి నిగిడించును బో;

నిలిచినయెడ రక్షమణి

తులఁ బానఁడె చిత్రకార్యరోహణుఁ డగుచున్.

125

క. ఈలాగు నుచితవచనము

రోలి నతఁడు వల్కి తండ్రి నున్నతకుతుక

వ్యాలోలుఁ జేసి యన్నను

1 శాలీనత యౌవరాజ్యశాలిన్ జేసెన్.

126

క. స్వయము తుహినాంశుమౌళి న

దయుఁ డై కార్యగతి నెంచి తా నొనఁగూర్చున్

సుయశుఁడ నగునాయిష్టముఁ

బ్రియ మని సుతుమార్గ మనుసరించె జనకుఁడున్.

127

చ. అల ప్రతిపత్తిపాత్రుఁడుగ నగ్రజుఁ డున్నను లక్ష్మి తమ్మునే

వలచును; నిమ్నపూరకస్రవంతి సరిత్పతిఁ జేరఁ గోరుఁగా;

నెలఁ దలఁ దాల్చుదేవునుడి నిస్తులసద్గుణదర్శనంబునన్

నిలిచె నతండు తండ్రియెడ నేర్పరి నిల్చుభునార్హరత్న మై.

128

తే. గీ. యౌవరాజ్యవదస్థుఁ డౌనగ్రజునకు,

రాజపదమందు నున్నధరావరునకు

హితుఁ డితం డయి యిర్వురకృతినిఁ దాల్చె

ఓజీ; శేషాహిధర మాదికూర్మ మట్లు.

129

ఆ. వె. ఆదృతాఽఽఽఽ డైనయావిక్రమాంకునే

యిల రణోత్సవముల నెల్లఁ బనిచి

ధరజిజ్ఞాని గ్రోలుఁ దదుపార్జితము లైన

సద్యశోఽవతంసజయసుధలను.

130

తే. గీ. తన్మతంగజకుంభవితాననిహిత

చీనపిష్టవిపాటల మైనజలధి

చోళసేనాక్షయోద్భూతశోణితాఽప

గాఽఽవళిం బూర్తిఁ గాంచినయట్లు మిందు.

131

క. 1 హరి సేనలతోఁ జాళు

క్యరాముఁడు తనను దలయ భయానవలెన్ సా

గరము రదము లిగిలించెన్

దరి ముత్తైపుచిప్ప లగువిధానముపేర్కిన్.

132

చ. మలయనగాంతికంబుల క్షమాపతిపుత్రుఁ డనంతవాహినీ

కలితుఁడుగా మెలంగ గజకర్ణసముచ్చలితానిలాఽవళుల్

కలయఁగ నుర్విఁ బర్వి మధుకాలము గాక వియోగినీజనం

బుల కువతాప మూనిచె నపూర్వవిధిన్ మలయాద్రిజంబు లై.

133

సీ. ఖడ్గధారాంబుసంగతరిపుకీర్తిదు

గ్ధము రాజహంసవిధానఁ గ్రోలెఁ;
గోదండపాండితీకుశలత ద్రావిడీ
ముఖముల వేడియాదుల వెలార్చెఁ;
బగ సూపి గిరియురాప్తతిఁ ద్రాపి స్తన్యవి
భ్రాంతిఁ జోళుని భూమి వదలఁ జేసె;
శర జొందుమాలపు ధర నిల్చి కన్యకా
చృలమునఁ బలుతేంద్రకలుము లొందె;

తే. గీ. దుర్దమరిన్మపాలురదోర్బలంబు

సూపకయ గెల్చి నమ్రరాజులకుఁ గత్తి
నెత్తకయ సర్వకకుబంతనృపతివర్గ
సన్నతుఁ డతందు త్రైలోక్యశౌరి యయ్యె.

134

క. వ్యాటావతీర్ణవిష్ణుఁడు

భూజానిసుతుండు హారముక్తారుచి నా
భీజలజోద్గమవారణ
కై జాబిలికాంతిఁ బలుపు ననఁగా నొప్పెన్.

135

క. కవిరంజనమున భోజం,

డవిరతకరిదానదక్షఁ డగుముంజుండున్
సవతే గుణిహితున కతని
కవిరళతపనీయవృష్టిహస్తాబ్జనకున్.

136

క. అరిలక్ష్మీపరిరంభణ

పరభుజయుగువానిఖడ్గపటుహతు లడఁచున్
స్ఫురదంగదమాణిక్యాం
కురఖరకంటకనిశితగుణ మనయంబున్.

137

శా. భేదించెన్ శతధా యుదగ్రకులదూభృద్వర్యదండంబులన్
వా దొక్కింతయు లేక తేజమున విశ్వజ్ఞుణి నేకాతప
త్రోదారంబుగ నేలులోభమున నయ్యోజన్వి; దేశంబునన్
భూదారాంతరు లాతపత్రవిభవంబుల్ లేక వర్తింపఁగన్.

138

మ. కలనన్ గౌడగజంబులన్ గొనుచు వీరన్ గామరూపాధిపా
మలతేజోవిభవంబులన్ డులుచునాజ్ఞాపాలుప్రాలేయని.

రమలకీర్తిన్ గడుఁ బాడుచుండిరి సహర్షస్వాంత లై ప్రాగ్గిరిన్
నలిసీమిత్రరథాఽరవాఽహృతనిశాంతస్వాపసిద్ధాంగనల్.

139

చ. కలను సముత్సుకుం డగుచుఁ గాంచఁగ నేగెను వజ్ర; కాని జ్యా
యులివున కోడి స్వీయహయ ముండఁగ శ్వేతగజంబు నెక్కి తా
లలితగతిన్ జనన్ వడిఁ బలాయిత మయ్యె గజంబు నింద్రుతో
నల రణరుష్టవారణమరాంబులకున్ వెగ లొందు చంతలోన్.

140

క. ఆరాజుసేన దేవా

గారధ్వజవస్త్రశేషఁగాఁ గూలిచెఁ గాం
చీరాజధాని; నపహృత
చీరపురశ్రీల కిచ్చుచినుఁగు లనంగా.

141

శా. లంకానాథులల్ విదిల్చియు రుషాలౌల్యంబు శాంతింప కీ

వంకన్ గ్రమ్మలు వచ్చె రాముఁ డని బీభ్రాంతిన్ వడం కొంది రా
లంకావాసులు వైరిరాడ్డశనలీలాయుద్ధగర్జన
ష్టంకారంబుల రాజు ద్రావిడులదేశం బల్లలాడించఁగన్.

142

క. ఆరాకొమరుఁ డకైతవ

వీరుఁడు యువరాజు కార్యఽధినై యాశా
వారజయం బొనరించెను
మా రెనయనికూరుఁ డైనమారునిభంగిన్.

143

క. కేరళవధూజనాలక

వీరుత్పమముగఁ బటేరపృథ్వీధ్రధరి

త్రీరుహములు భూపతిసుతు

వారణములచే నలీలభంజనఁ గనియెన్.

144

చ. అతనికరుల్ మౌనర్ప మలయాగము ¹నాగముగాఁ బటేరమా

రుతముల కయ్యె ఒల్కల వెలుంగుదు నంతఁ బరోక్ష మౌపితృ

ప్రతతికిఁ బోలెఁ బొల్పులుధరారుహపాళికిఁ గూర్చెఁ బిండమున్

సతతవినిస్సృతాఽర్థ్యనితచందనఫేనమిషాన నద్రియన్.

145

చ. అతనికరుల్ పటేరరసమందు మునింగి నరితృతిప్రవే

శితములు గా క్షణంబున నశించెడి వారిధియైర్వతాపః మా

గతి బడబాగ్నితప్త మగుకందికి వే శిశిరోపచారసం

గతిఁ బొనగూర్చుఁ జందనసనాథపటేరగిరింద్రనిమ్నగల్.

146

మ. కన నయ్యెన్ నృపసేన సర్వసుదతీకాండంబుచేఁ బ్రీతిఁ జం

దనసా²రంతురంగమప్రకరజన్మక్షోణి యాత్మాఽశిగా;

జనపాలాంగన లంత నూర్చుసురభిశ్వాసానిలంబుల్ గుహల్

నినిచెన్ జందనవాయుబీజములుగా నిల్పన్ బటేరాద్రియన్

147

చ. కొనియె నతందు రత్నములఁ గుంజరముల్ పెకలించి దాచుచం

దనతరునంపదాళికి ఘనం బగువిల్వగ వార్ధినుండిఁ జం

దనగిరియన్ గరిప్రకరదారితహార్దితచందనాఽర్ధ్రితా

ర్జునశిలలన్ బలాఽహతుల రూపతె నస్తులె నిల్పినట్లుగా.

148

సీ. తము ద్రొక్క దరిఁ జుట్లు దగఁ గూర్చున్గొరు

గొలుసులఁ బోల్పరాకువులు మోలియఁ,

దమకాళ్ళఁ దవులుసంద్రపుముత్తైములు రిక్క

పొడి నొప్పువెలియేన్గుహులువుఁ గూర్చు;

1. వృక్షములు లేనిదిగా. 2. వాయువు (లేదా వాహనముగాఁ గలవాడు).

దమకాళ్ళ ద్రొక్క ముక్తాశుక్తు లగలుటల్

త్రాసితవార్ధిహృద్రణనఁ దెలుపఁ;

దమదంతములపైకిఁ దార్చినకడలిపా

ములు నరితృత్యంత్రములుగఁ దోపఁ

తే. గీ. బ్రావృషేణ్యాబ్జిఖంజనావనిధరాంద

తమనసమనీలతమమూర్తు లమరున్సవరు

కొమరుదంతిఘటల్ విక్రమమునఁ గడలిఁ

జొచ్చి యవగాహనక్రీడ ముచ్చటించు.

149

సీ. శ్రీభుజంగునకు నిద్రాభంగ మిడుచుమా

కలకలమునఁ గిన్నవలెను గలఁగె;

ధ్వజినీస్థలితదుఃఖవశత మే న్విడఁ బాని

విష మీశ్వరుడు మ్రింగువిధికి వగచె;

దురగ మొక్కొకటిగఁ దూఁగి రా ¹మందుర

యని వచ్చుదేవాశ్వ మనుచుఁ దెరలె.

గేరళభూపాలకీలాంసంక్రమి

తార్ధి కగస్తుభయంబు వాపె;

తే. గీ. నిట్లు గలఁగుచుఁ గ్రమ్మల నెలమిఁ గనుచుఁ

దుదకు సుదతీమనోజ్ఞనిస్తులరదచ్చ

దద్యుతుల మించి తనలోనఁ దనరుపవడ

ములు నృపతి కింపు గాఁగ నుప్పొంగె నుదధి.

150

సీ. ఎవనిచే నభయంబు నెనసి సింహాలుఁ దగ

స్త్రాఽశ్రమంబున నెల వందఁ గనియె;

నెవనివి ల్గాంగకుండవధూముఖేందుల

గళితకుండలమండలులుగఁ జేసె;

1. అశ్వశాల. 2. నెత్తురు.

నెవనియశఃకూర్చి దవిలి దిగ్విత్తుల
ద్రవిడీకపోలపేలవత నెఱపె;
నేజయశీలుచే ¹నెత్తుకొమ్ములు దుల్లి
పగరప్రోత్తల దుల్లుపగిది నొప్పె;

తే. గీ. నతఁడుపొగదొందు వైరిధరాఽధినాథ
మకుటమణిగణసేవితామలపదాబ్జఁ
దభిలకకుబంతసంవ్యాప్తయశుఁడు ఘనుఁడు
విక్రమాఽదిత్యఁ దరిలుంతనక్రముండు.

151

సీ. అతనిప్రతాపంబు షితివనతీతతి
కన్నీటఁ దడియుకోకలను దెలిపె;
నతనిభుజంబు చోళాంతఃపురీరక్ష
వాలదండయుతసింహాఽశి కొనఁగె;
నతనివలనఁ బలాయితఁ డయి ద్రవిడుండు
²ధరదరి దుర్బలతనువు డాఁచె;
నతనిభీతినిఁ దొరినట్టిచోళస్త్రీల
నొసటఁ గప్పుర మివ్వునుం బొసంగు;

తే. గీ. అతఁ డొనర్చె నిజప్రతాపాతిశయిత
రక్తుఁ డయి వేంగిబూపాలరాజముఖుల
స్మరుప్రతాపంబునకు ననాస్పదలు గాఁగఁ
దేజు మించినవిక్రమాఽదిత్యశౌరి.

152

చ. ద్రవిడధరిత్ర్యనర్హ్యసముదాయము గూలఁగఁ 'గాంచి' వానిజా
హువులఁ బ్రకంప మొంది యను వొందెను దోరణసూత్రశేష యై
యవలను జక్రకోటపతియంతిపురంబులఁ జిత్రశాలలన్
దవిలినదంతులే నృపవతంసునిచే విడు పొందెఁ బోరునన్.

153

1. ఉన్నతశృంగములు. 2. పర్వతగుహ

క. సకలదిశాజయయాత్రా
ప్రకటితవీర్యుండు మఱి స్వపురాధ్వమునం
దొకచోట నిలువ నాక
స్మికముగ మతి నరతి నతనిఁ జెంద నతండున్.

154

సీ. తన దగువామనేత్రము స్ఫురింపఁగ శంకఁ
దూఁచుఁ 'దాతపాదుల కలరుత
శుభ' మని సాశ్రుఁ దై శూన్యచేతస్కుఁ దై
పల్కుచుఁ జింతించె; వనట సెందు
రాసుతునకుఁ గాన రానియొక్కనిచేత
శ్రుతిఁ బడె నొక్కయశుభపువార్త;
యంతరాత్మలకు శుభాశుభవస్తువుల్
ప్రతిబింబరీతిఁ బార్వమునఁ దోచు;

తే. గీ. సకలశాస్త్రప్రవీణతాసారధీర
మాఽన్వితం డయ్యు భూమిపాలాఽత్మజుండు
గనె నధీరత నంత నకారణముగ;
మనుజసామాన్యత యొకప్పు మలయు బుధుల.

155

క. ఆదుర్నిమిత్తశాంతికి
నై దానము లీఁ దలంచి యప్పుడు నిలిచెన్
భూదారకుమారుఁడు నై
న్యోదారుం దగుచుఁ గృష్ణయొద్దనఁ గలఁకన్.

156

ఉ. అంత నతండు గాంచెఁ దనకై చనుదెంచెడువాని, మోమునన్
వంత దొలంకువాని, దనపట్టణమందుననుండి పంపఁగాఁ
జెంతకుఁ జేరువాని, గడుఁ జెడ్డను దెల్పఁ బరాజ్ఞాభివృద్ధి
వంతఁగఁ దాల్చునాటుకను బెల్లగునూర్పుల నాపువానినిన్.

157

చ. వెడలెడునూర్పువాయువులు వెచ్చగఁ బై పయిఁ బుట్టు చుండఁగాఁ
గడునశుభంపుమాట పలుకఁ దనచెంగట నున్నవాని, బల్
తడఁబడుపల్కులఁ నృవరతల్లజువార్తను దిక్పయంబు త
న్నడుగునా యంచుఁ బొక్కి కడునార్తుఁడుగాఁ గనుపట్టువానినిఁ.

చ. కడునశుభంబుఁ దెచ్చుఘనకల్మషదూషితుఁ దైనవానిఁగా
నెడఁద గణించి యెల్లజను లెంతయు నింద యొనర్పఁ గల్గినఁ
జెడక ధృతిఁ సమీపమునఁ జేతులు మోడిచి మ్రొక్కువానిఁ దా
నడిగె నృపాలనందనుఁడు హాయి గదా యని తండ్రితట్రునఁ. 159

క. ఈవిధి వసుధాఽధిపనుతుఁ
దావచ్చినముఖ్యదూత నడుగ నతండుఁ
గ్రేవల నాసీనుం దై
వావిరి నాసాఽగ్రలులితబాష్పతఁ బలికెఁ. 160

క. ఈదుర్వార్తాప్రళయాం
భోదము వ్యాపించు మిగుల భూమిశసుతా!
ధీరత విడనాడకుమా!
చేరుచుమా! ద్రధిమఁ గరముఁ జిత్తమునందుఁ. 161

క. ఆపాండుపాండ్యముగ నీ
వాపై నాలోలచోళ మాసింహశముఁ
రూపించిననీవిజయము
భూపాలకుమార! వినుచు భూరమణుండుఁ. 162

క. కనియె సుఖమయస్థితి నం
తన విధి యనమయమునందు ధరణిపతికిఁ గూ
రెను దాహజ్వరముఁ గడుఁ;
గనిరే నిష్కంపసుఖవికాసము లెవరే? 163

క. చందనపుఁబూతఁ దాపము
డిందక నరపాలకుఁడు గడిందిగ నిను మే
నం దవిలించుక నీమే
నందలిసుధతైత్వ మతిగ నాకాంక్షించెఁ. 164

చ. క్రమముగఁ జూపులఁ సగము గాఁగ నిమిలన మేర్పరించెఁ దా
నమరవరేణ్యదూతలను హస్తినిమిలికఁ బంపఁ గోరి; లోఁ
గమియఁ జ్వరప్రదాహమును గాంచి వినిర్గతి నొందుతద్యశో
రమణిని దంతచంద్రిక విరాజిలఁ జేయుచుఁ బల్కె మంత్రికిఁ. 165

సీ. నృవరేణ్యమకుటమాణిక్యపట్టికల నా
జ్ఞానిపిమాలిక నాటినాడ;
శరచయచ్చిద్రితాఽశాభిత్తులను గీర్తి
రాయంచగూండ్ల నేర్పలచినాడ;
సిరులముడుల్ విప్పి ధరణిదారిద్ర్యంబు
లేకుండ సంపదల్ నెఱపినాడ;
సాధునల్లోకావసథసీమలను శ్రీకి
గులవధూసామ్యముఁ గూర్చినాడ;

గీ. జాపపాండిత్యభవరమాసంయుతుండు
విక్రమాంకుండు కాకుత్స్థవీరబలుఁడు
దిక్పమాక్రాంతశౌర్యదేదీప్యమానుఁ
డయినసూనునిఁ గాంచి పెం పందినాడ. 166

చ. అతఁడె యశస్వి యాయువధరాఽధిపతిత్వమునఁ నిజాగ్రజుఁ
స్థితు నొనరించి యాతనినె చేసె మహీభరధుర్యుఁ గాఁగ; నం
తతముద మయ్యె శర్వవరతంత్రశిరోమణి యైననాకుఁ బ
ర్వతతనయాననాధునగరంబుఁ జనంగ నముత్సహించెదన్. 167

క. నను నెఱిగికొందురు హతా
వనిపతు లున్నదకవాటపాలకగళహ
స్తనివారితసేవకు లై
కనఁ జాలనివానిఁ గాఁగ ఘనవిధికై నన్.

168

చ. తనరెఁ జుక్కభూరమణతల్లజుశుద్ధకులంబునందు నా
జననము కొద్దిగొప్పలుగ శాస్త్రరహస్యసదర్శనంగ్రహం
బెనసె శ్రవోఽనుసంగతి మరేభదలచ్చవణాంతచంచలం
బనిహతజీవితంబుఁ గన నయ్యె శివున్ విడి నమ్మ నన్యమున్.

169

మ. శివసేవఁ భువనోపకారమునకై చెందంగ నౌ మేను; దా
ని విడంగఁ దగుఁ దత్పరత్వమున; శాంతిఁ దుంగభద్రానదీ
1 భువనంబందున మే న్విడఁ దలఁచితిఁ భూతేశచింతానితాం
తవశాంతఃకరణుండ నై యిటుపయిఁ దత్పాదసంప్రాప్తికై.

170

క. అవనీపతిపల్కుల కపు
దవధానముతోడ మంత్రు లంగీకృతిమై
నపు నని పల్కిరి; యుచితం
బవుచేతకు నెవరిమనసు లందపు ముదముఁ ?

171

చ. తదనుగ మేదినీపతి ముదంబునఁ గొన్నిప్రయాణముల్ తన
ర్పి దరిసి కాంచె వీచికలచేతులచేఁ దను నిండునింటిలో
విదురుచురీతిదానిఁ, దొలివేలుపుతే ర్విడునందలట్లు నిం
గిదెసకుఁ దూఁగుఁ ఘేనమున నిండినపిండము లూనుదానినిఁ.

172

చ. కడుదవుఁ బైకి దూఁకి తిరుగం బడు చుండుపయఃకణంబులఁ
గడఁగి తనుఁ గనుంగొనుచు గౌరవ మీ నెదురంగ లేచి వ
చ్చెడుగ్రహభంగిఁ దాల్చి విలసించెడుదాని, శుభంబు లెచ్చుమొ
క్కిడియెడువార లొంది భజియించెడుదాని నుపప్రవాహినిఁ.

173

చ. జనకలుషాపహారిణిగ నంస్తుతి కెక్కునభస్మరింగిణిఁ
దనమహిమాఽప్తిఁ బోలి జనతానుతయామృదిగభ్రనిమ్నగాఽఽ
ఖ్య నలరుతుంగభద్ర దిగి యందు మహీదయితుండు తానముఁ
బొనరించి యద్రిజారమణపూతపదాంబుజచింతనారతిఁ,

174

క. ఎడతెగ కొనఁగెఁ బసిండుల
నెడఁద నభిన్నత్వ మమరఁ బృథ్వీపతి; పె
ల్లిదుమల నై నను బెడమొగ
మిడరుగదా ! త్యాగనియతి కెందు మహాఽఽత్ముల్.

175

క. గళదమ్నంబుగఁ దటినీ
జలప్రవేశం బొనర్చి జ్ఞాపతి కల్లో
లలలత్పూర్వరవంబులు
సెలఁగఁ శశిమకుటువురముఁ జెందెఁ గుమారా !

176

క. అని దూత వలికి నిలువ న
వనివరతనయుండు కనుల బాష్పము లరలఁ.
దనపార్శ్వస్థితు లసిపు
త్రినిఁ దొలఁగింపంగ గద్గదితగళరవుఁ దై.

177

క. స్వయమార్ద్రభావుఁ డయి తం
ద్రీయెడఁ గడుస్నేహ మలవరించునతం డ
మొయి నొడలు పుడమిపైఁ బడ
దయ గదురఁగఁ బొరలి కెరలి తడఁబడి యేద్యెఁ.

178

సీ. నిత్యదురాచారనియము యముఁ దండ్రీ
గాంచుఁగా ! రవిఁ గులకంబకునిఁగ;
నేడును వెత గాంప నేరనిదినములఁ
దన్ను దుష్టునిగాఁగఁ దలఁచికొనియె;

గాలకలాతతుల్ గ్రాలె నీగతి నంచుఁ
దీటునిబాష్పదుర్దినత వగచె;
రాసుతుం డిట్లు ధరాభారధుర్యుఁ డౌ
జనపతి యిలఁ బాసి చనినకతన

తే. గీ. నాదిహూర్మ మ! నీకు సౌఖ్యంబు దొలఁగె;
శేష! రాయడిఁ గను మస్తిశేషుఁడ వయి:
స్వైరకేళివిహారముల్ చాల సేసి
యెల్ల రిలఁ బానుఁ దీరు దిగిభములార!

179

మ. కనకస్తంభచిలాసముల్ ¹దొలఁకుభూకాంత²ప్రవేష్టంబు న
య్యనిమే పేనుభరంబుఁ బానుటకుఁగా హా! బ్రహ్మ మాయించె; నో
జననాథాగ్రణులార! మీపురములన్ స్తైర్యంబుతో నుండుఁ 'డిం
క నెవం డింతటివాఁడు వీరుఁ డగు నెక్కన్ గద్దె' నం చెంచుచున్ 180

సీ. పృథ్వీశదోర్ధందవిశ్లేష మొనరింపఁ
బాడియే నీకు నోపొడుషంబ!
పరిరక్షకుఁడు లేమి వైరుర్యమున నీపు
దపియింపఁ దగును బ్రతాపమ! కడుఁ;
బతి వీరుసంతాప మితరత్ర దుస్సహం
బబ్బాకరాకలయ వగుము పద్మ!
శేషశిరస్సుతి క్షితికి లె స్సగుఁ; గాని
మంటిగడ్డకుఁ జెల్మి యుంట యెట్లు?

తే. గీ. మునుపు లేనట్టిదుర్మేధ నెనయువేధ
వేటొకఁడు పుట్టె నంచు భావించుఁ; గాక
యున్నఁ బూర్వప్రయత్ననిష్పన్నకౌర్య
నాశ మొనరింప యత్న మొనర్చు నెట్లు?

181

1. ఆరిగయిండు. 2. దాహపు.

సీ. ఆశౌర్య మాదైర్య మాగభీరత్వంబు,
గలుగునే యీగుణకాండ మొకటి;
నరిశరంబులు ముక్క లౌవజ్రకాయనం
పదలు నాదౌనఁగునఁ బాడువడియె;
విధి యెట్లు సేయుఁ దద్విధసర్గరత్నంబు?
నట్టిసూక్ష్మాంశంబు లలరు పెట్టు?
లెదురుగా నులుకువాహినులు పె క్కంద నే
రనియర్థిగా సత్వరాశి యగుచు

తే. గీ. దుర్గమత నొప్పునృపుఁ డిట్లు నిర్గమించె;
భవ్యుఁడును సౌకుమార్త్యకథాజనుఁడును
దొలఁగి పోవ విషాదనిస్తులశతాగ్ని
యిద్ది నేఁ దప్పఁ బరుఁడు సహించు నెవఁడు?

182

క. ఈవిధమున మఱి వేర్గతి
భూవిభుతనయుండు మిగులఁ బొగులుచు నంతన్
బోవఁ దొడంగెను దెరువున
భావగతవివేకభావపరిదీపితుఁ డై.

183

క. కడచినతండ్రికి విధివిధ
మడరఁ దిత్సక్రియలఁ దీర్చి యగ్రజుఁ గనఁగా
నెడ నుత్కంఠత పురికొ
ల్పుడు నతఁ డాపైనఁ గదలెఁ బ్రోలితెరువునన్.

184

క. కొలఁదిదినములనె దారినిఁ
దలకడచి నృపాలసుతుఁడు ధ్వని యడరనియ
ట్లలవరచి సేనఁ దాఁ ద.
దృలయుతుఁ డై కలఁగి చొచ్చెఁ దననగరంబున్.

185

ఉ. హంసను బాయునట్టిని నయంబును బాయునృపత్వమున్ బుధో
త్తంసునిఁ బాయుగోష్ఠి సితధామునిఁ బాయుత్రియామ దానపుం
శంసను బాయులక్ష్మి సరసం బగుకైతను బాయువాగ్నితా
శంసయుఁ బోలే తేఁ దెడయ సౌ రతే నన్నగరంబు నుష్ట మై. 186

తే. గీ. ఎదురుగా వచ్చి యగ్రజుఁ దెయిదికొనఁగ
నతనితోఁ జొచ్చె భిన్నుఁ దై ఓతిపతిగృహ;
మిరుపురికపుంగిటను బి దిది యిదీనయట్లు
బాష్పధారలు తెగ కుండ వరదపాతె. 187

చ. దినములు గొన్ని యీనియతిఁ దీతెను వారి కొకకొకళ్ళపైఁ
బెనఁగిననిక్కపుంజెలిమిఁ బెం పగుదుఁబము వీడు చుండఁగా;
గొనముల గొప్ప యయ్యు జనకుండుగ నగ్రజు గౌరవించె; నా
ప్పనియటు లెప్పు దైన గుణవంతులవృత్తులు మాటఁ బోవునే. 188

తే. గీ. దిగ్వితానంబుఁ గలఁచి తాఁ దెచ్చినట్టి
వస్తుసంతతి నర్పించె వరవిసీలి
నగ్రజాతున; కల కీర్తి నలరువారు
లోభ మెనయరుగా తమలోన నెపుడు. 189

తే. గీ. అన్న సోమేశ్వరుం డటుఁ గొన్నినాళ్ళు
ననఁగఁ దమ్మునెడం బాపమును దలంచె;
నిలను భవితవ్యతాదేవి నెవఁడు దాఁటఁ
గలుగు ననుభవకారణములు దొరింగి. 190

క. మదకారణ మాయెనుగద !
మదిరగతిన్ రాజ్యలక్ష్మి మై మెలఁగుయశం
పుడుకూల మశేషంబుగఁ
జెదరినఁ దా నెలుఁగఁ జనఁడ జ్యేష్ఠం దపుడున్. 191

ఆ. తె. బధిరుఁ దైనయట్లు భవ్యతూర్యనినాద
ముల మహాత్ము లొసఁగుబోధ లెల్ల
సుంత యైన వినఁగ సోమేశ్వరుఁడు మదిఁ
దలఁపఁ దయ్యె దుష్టరైవవశత. 192

క. ప్రకటితమదజ్వరుం డయి
సకలాంగములందు వడఁకు సారించుచు భూ
మికమనుఁడు ¹రాజయక్ష్మ
ప్రకారము నిరికి క్షయంబుఁ బాటిలఁ జేసెన్. 193

తే. గీ. ²కుంతలోల్లాసములు కడకున్ జనంగ
ధరణి వైరాగ్య మెంతయుఁ దల ధరించి
యతఁడు ధవుఁడుగ ననువుల నలరు చుండఁ -
గానె తా నంత విధవగాఁ గనఁగ నయ్యె. 194

క. ఆరా జారోహించిన
వారణములు తమదుప్పష్టభాగము చెడె నాన్
గూరిచె ³నభ్యుక్షణమును
నారయఁ గరణీకరముల నానక్తి మెయిన్. 195

తే. గీ. రాతులసమేతముగ దివ్యరీతిఁ గాంచు
గతి రచించుచు మండలాఽకృతి భ్రమించుఁ,
దమయయోగ్యత సాధించుతమక మెనఁగ
నతనిపృతనాతురంగమవితతి నిరతి. 196

ఉ. ఆతఁడు ⁴జాతుషంబుగ నరాధిపసంపద నెంచి జారు నన్
భీతిని జాత్రతేజమును వీడె న టంచు మదిన్ గణించెదన్;
భూతముఁ బోలి లక్ష్మి స్వయమున్ దను ముద్దిడుచున్ జవిన్ గనన్
జేతమునన్ దలంచును విశిష్టజనక్షతణంబుఁ దీర్పుఁగన్. 197

1. శ్చయరోగము. 2. 'విక్రమాంకుఁడు - కేశములు. అని శ్లేష.
3. కుద్దికై పిడికిలితో నీరు ప్రోక్షించుట. 4. లక్కసంబంధమైనది.

ఉ. చాలగ రేగు చుండుఘనచామరదుర్దమమారుతాఽశ్రయాఽ
భీలరజఃప్రహర్తి సరవిఁ దెరువుఁ గనఁ జాలఁ దయ్యె; ది
గ్జాలసమాక్రమద్వ్యతివిశాలమణీగణుఁ దయ్యఁ దాఁ దమో
జాలతిరోహితుం దగుచు సౌ రతె దై వహతుం దతం దటల్. 198

సీ. పైయడ్డుచే నెల్లవారు లొంగుట నెంచె
నన నరోగతి మంచి దంచునెంచె;
నభిలచ్చలాన్వేషణాఽసక్త మగుపిశా
చముగ నెటుఁగఁడు కార్యము ముదమున;
రాజులోభముచే విరక్తిని జన మొందె
మహిపులయీవియే మచ్చుమందు;
నృపుఁడు కుమారునం దెంచె నక్రమభంగి
సిరిమరుల్ గలఖలుల్ సేయ రెద్ది ?

తే. గీ. వారజేంద్రంబు నెక్కి దర్పం బెలర్ప
నంకుశ మనర్గళత నతం దంతఁ ద్రిప్ప
నవయశోదీప్తములు నాట నాత్మఁ దలఁచి
యంబరస్థలిఁ ద్రవ్వవిధంబు దోఁప. 199

క. పలుపలుకు లేల పలుకఁగ
నెలచెలిమిఁ దగుచుకుక్కనృపగోత్రమునం
దలవరిచినటు కళంకత
నలిపెఁ రాజ్యంబు నతఁడు సౌ రటునటులఁ. 200

తే. గీ. అగ్రజుదురాగ్రహంబు వోనడఁచ జాలఁ
దయ్యెఁ దమ్ముండు; ధర నెద్ది యోషధంబు ?
మంత్ర మెయ్యది గలదు ? సామ్రాజ్య మనెడి
¹గాముబామున గో మటుఖలనరులకు. 201

తే. గీ. ఈవిపర్యస్తబుద్ధిచే నేమికార్య ?
మనుచుఁ దలపోసి కడు నిశ్చయాఽత్ముఁ దయ్యె;
వానియపకీర్తితోఁ బాలు వంచుకొనుట
కర్హత గడించు తొక్కపై యగును నాకు. 202

ఉ. కానిపథంబునఁ దిరుగఁగా నమకట్టెడుపెద్దవాని దూ
రానఁ ద్యజించుచుఁ మనుట రమ్యము; మీఁదట దక్షిణాంబుధి
న్గానఁగఁ బోయెదఁ; మునుపు నాకు నడంగిరి గాన బల్రిపుల్
వీనివిపర్యయంబులను విన్నను జాలరు బాధపెట్టఁగా. 203

చ. ఇటులఁ జకుక్కరాజసుభుఁ దెంచి శ్రవఃపుటభేదనక్రియా
పటుతరభేరికానికరణాంకృతు లార వినిర్గమించెఁ దాఁ
జటులరుషారతుం దయినసాహసలాంఛనుఁ దాశుగంబులఁ
గుటిలన్యపేధసంతతులఁ గూడినదై ర్యము వమ్ముఁ జేయుచుఁ. 204

ఉ. ఆమని వీడుకాన విశిఖాఽసనముఁ విడుమౌర్వి ముత్తైముల్
నోమినకుత్తి మాధురి గనుంగొన రానికవిత్వరీతి యై
గోము దొలంగె రాజ్యరమ గొల్పున నాతఁ దొకండ వీడఁగా;
నేమనుజుండు దాఁ గడఁగు నిర్ధమహాఽత్ములశక్తిఁ జెప్పఁగఁ.

క. ఇతఁడు కడుఁ దుష్టాఽత్ముఁడు
క్షితికంటకశోధనుఁ దయి చెడుగుఁ దలంచుఁ
మతిఁ గని సోమశ్వరుచే
వెత శంకించి యనుజన్ము వెంటఁ గొని చనెఁ. 206

మాలినీవృత్తము

సురవినుతపదాబ్జా ! సూరిసంగీతనామా !
గిరిబిలవినివేశా ! కేవలార్దైవతరూపా !
కరి-రిపుసుతపాలా ! శ్మశుతాచిత్తతోలా !
విరచితబహురూపా ! వేంకటేశా ! నృసింహా ! 236

ఇది శ్రీత్రిభువనమల్లదేవవిద్యాపతి-కాశ్మీరక-
 భట్టిబిల్ల ఐ మహాకవివిరచితవిక్రమాంకదేవచరిత
 మహాకావ్యంబునకు శ్రీవేంకటేశ్వర
 శ్రీనరసింహదేవపాదపద్మాఽరాధన
 నమాసాదితకవితావై శారద్యులు
 'ఆంధ్రబిల్ల ఐ' బిరుదాంచితులు
 నగులక్ష్మణ-విశ్వనాథ
 కవిసోదరాండ్రీకృత
 మహాప్రబంధంబునందుఁ
 ద్వితీయాఽశ్వాసము
 సమాప్తము

విక్రమాంకదేవ చరితము

తృతీయాశ్వాసము

క. శ్రీరమణ ! వేంకటేశా !
 వీరన్యసింహేశ ! వేదవేద్య ! సురేశా !
 సూరివినుతపదపద్మా !
 భూరిగుణా ! దేవదేవ ! బుధజనవంద్యా !

1

క. అంతటఁ దూర్యరవంబుల
 శాంతి వఱఁగ శింజితములు చాటయినటు భూ
 కాంతుని విమలస్వాంతుని
 వింతగ వెన్నంటినటుల వెలసె నిరి వడిఁ.

2

వ. అంత సోమేశ్వరుఁడు.

ఆ. వె. శంకఁ గననియట్టియంకవర్తిని వీనిఁ
 ద్రుంప నాపినాఁడ దుష్టబుద్ధి
 ననుచుఁ బడకఁ బొరలి యదరినచందన
 ములను గలిగి రేలఁ బొగిలె నతఁడు.

3

క. పటుతరసాధ్వనకర్దమ
 పటలనిమగ్నావనీశభావ మల సము
 త్కటచటులభరోద్ధరణో
 దృఢకరటిఘటోద్ధృతిప్రభావముఁ దెగఁడె.

4

క. మతిఁ గలఁగియు నంత నతం
 డతిఘనబల మనిపె ననుజు నలమికొనంగఁ;
 షితి యిట్లాఽత్ములత్వగృ
 క్తతికి నసాత్వికకృతుల్ ప్రకాశిల కున్నే ?

5

శా. ఉహః¹తీతభుజప్రతాపవిభవోద్యోగుండు తమ్ముండు దు
¹ర్యాహః²బద్ధనిజాగ్రజాతువలనఁ గ్రౌర్యంబు శంకించియుఁ,
 సాహంకారతఁ దన్ను ²వెన్నడుధ్వజి న్యాళి³ విమర్శింపఁ బోఁ
 దాహ! కష్టములందునేఁ బలులదాహశాలి భేదిల్లునే! 6

ఉ. క్రూరముగా వధింపఁ బని గొన్నబలంబును దంతిపాదదు
 ర్వారవిఘట్టనన్ నుతమి వైరినృపాంతకుఁ దొక్కముద్దగాఁ
 గూరిచెఁ గాలవక్త్రమునఁ గోల్తల పెక్కు వచింప నేల వి
 స్ఫారయకుం డతండు మహిపాలునియంగ మొకందె నిల్వఁగఁ. 7

క. కమలావిలాసవసుధగ
 నమరినతనదాహుపంజరాంతరమున రా
 జమరాళివలెన్ గీరితి
 రమియింపం జేసి హరికరణి రాజిల్లెన్. 8

క. తనయగ్రజదుష్పథచిం
 తనమున రుద్ధంకకలుషితమనస్కుం డై
 కనియెఁ బ్రసన్నతఁ దోడనె
³వనప్రస్న యగుతుంగద్రానదిచేఁ. 9

తే. గీ. అతనిదంతింద్రచయవిగాహములఁ జేసి
 యత్తరంగిణి పతి నల్లి నంద దయ్యెఁ;
 గాని దంతిమదాపగల్ గలిసెఁ బ్రేమ
 నిమ్నగానాధునకుఁ గడు నెమ్మిఁ గూర్చి. 10

1. జ్ఞానము. 2. 'వెన్నారు' శబ్దమునకిది రూపాంతరముగా న్యతంత్ర
 ప్రయోగము. ఇతల 'వెన్నారు' నేనాళి³ అని కూడ వ్రాయవచ్చును.
 కాని ఒక విచిత్రప్రయోగమును న్యతంత్రించి వాదినాము. 'వెన్నారు' అను
 నది వ్యవహారములో నున్నది. 3. నీరు.

చ. ప్రతిగజముఁ గనుంగొనుచు వారణ మొక్కఁడు తద్విమర్శనో
 ద్ధతి విశదాపగాంబువుల నానదు; కోపుల కిట్టిశీల మో;
 వెతఁగని షట్పదధ్వనిఁ ¹గృహీటముఁ గ్రోలక వాని ముంచి బా
 ధితములఁ జేయు వేలుకరి; ధిక్కుతముల్ గద! యర్థిమోగుటల్. 11

తే. గీ. ప్రతిగజంబును విడిచె నిభం బొకండు
 పార్శ్వగత మౌకరేణులోభమునఁ జేసి;
 బాహువిక్రమచండిమ పటఁగుచోట
 నప్రతిహతుండు కంతుఁ డత్యద్భుతముగ. 12

క. కరు లాపంగా మార్గము
 హరులు చిరము మునిఁగి యుండె నాపగవారిఁ;
 మతి తటతరుకంటకముల
²మరగినమయములు గనంగ మానెను దటినిఁ. 13

క. ద్విరదమదవారికలుషిత
 సరిత్పతియు సతతమదవిసారథ్యభ్రకరిఁ
 స్మరియించె నహహ! ³యథ్రము
 వరునందలిమక్కు వెంతో వారానిదికిఁ. 14

క. స్నానానకృతపరీజన
 నానాసుందరులమధ్యముఁ జొచ్చియుఁ దా
 దానోదగ్రేభము ని
 ల్పానక చనె నుపరినరునియురుపుణ్యముచేఁ. 15

తే. గీ. అన్నదీనీరములఁ గొన్నియహము లుండి
 వనిత లూనినకుంకుమువలన ⁴ఘనృణ
 పంకిలముఁ జేసి జలము; నాపైన సమర
 దర్పభుజుఁ డయి చోరుని దరిసెఁ గినిసి. 16

1. జలము. 2. అలవాటువడిన లంటెలు. 3. ఐరావతము. 4. కుంకుమపుష్పము.

సీ. ¹క్రీడోపవనపక్షికృతరుతపిహితాఽత్మ
 గళరవలై ఐయల్ గొలువఁ దగరు;
 మేచకక్రముకాఁగిమిలితార్కజ్వాల
 లగునెడలఁ దగ యడర నిలుచుఁ;
 ఐవనోత్థకేతకపాశిధూశిశ్వేత
 సీమల భన్మంపుస్థితినిఁ గాంచు;
 నారికేళఫలసంఘట్టన గళదంబు
 భంగాఽర్థ మై స్మరదాణము లగు;

గీ. నెలఁత లెచ్చటఁ దమతమనేర్చుకలిమి,
 దర్పకుం డెట దాహకదర్పయుక్తిఁ,
 నెవటఁ గాంతలఁ గనుమడునెడ హరాగ్ని.
 గాఢ లెచ్చటఁ దక్వరంధాఽశిఁ గవిసి.

17

చ. నవిధతథావిధోపవని సాక్షిగఁ జానలఁ జిత్రవిభ్రమ
 ప్రవణతఁ దేలుచుఁ గొలఁదివాసరముల్ నృపరాఽత్మజుం దటఁ
 దవిలి వసించి తాఁ దరలె దర్శితపూర్వపరాక్రమస్మృతుల్
²తివురఁగ సైన్యతూర్యరుతిఁ దిన్నగ నమ్మలయేళుచెంతకుఁ.

18

క. ఇతనిం గని, జయకేళి
 ష్టిపతికోరికకు మించుసిరు లొసఁగుచు న
 న్మతిఁ గొంకడాంగనాముఖ
 సితదుగ్ధ సితప్రశస్తి స్థిరముగ నిలిపెఁ.

19

ఆ. వే. త్యక్తచాపలుఁ దగు' నాలువ' నృపు నవ
 దాతవిక్రముం దీతందు మనిచె;
 నవినయాగ్రదూతి యప్రణతియె యట్టి
 ఘనులమదులకినుక పెనుచుఁ గాని.

20

1. ఈ పద్యమునందలియెత్తుగీరమునాల్గుపాదములకు మొదటి నాల్గుపాదములతోఁ
 గ్రమాన్వయము. 2. త్వరపడఁగ.

క. కేరళనారీగండా
 గారముల శిలీముఖములు గడు వ్యాపించఁ
 జేరినయశ్రులు మును దాఁ
 గూరిచినవిగానె సతులకుం జూపించెఁ.

21

క. లోలాభిసీలకుండల
 చాలఁ గంపించె ద్రవిడనర్వంసహ యా
 భీలత్వరఁ దనుఁ జేరున్య
 పాలతనూభవునిఁ గాంచి ప్రబలుభయమునఁ.

22

క. గొనయ మెనసినయతనివిలు
 చెనకఁ దగని మగతనమునఁ జె న్నగున్మపనూ
 నునికొలుపుఁ జేరె ద్రవిడా
 వనివరునరుఁ డొకఁడు నీతిపథరతుఁ దంతఁ.

23

క. ఇలఁ దల పోక నతఁడు కుం
 తలపతితనయునకు మ్రొక్కి, దళనకిరణకో
 మలకిసలన్యాసవచో
 విలసనమున ద్రవిడదూత ప్రియముగఁ బలికెఁ.

24

క. చాళుక్యేలావరవం
 శాలంకారా ! భవద్గుణాఽశి గణింపఁ
 జాలు నెవం ? దెవని కగుఁ
 జాలిననే ర్పర్యమాంశుసంతతిఁ గూర్పఁ ?

25

క. నీకరవాలాంబువిమల
 తాఽఽకృతి వర్ధింపఁ జాల; నది గనుకీర్తుల్
 లోకై కశుక్తిపుటము
 క్తాఽఽకలితము లగుచుఁ జంద్రికాఽఽకృతిఁ దాల్చుఁ.

26

క. అరిచికురంబులు నాచుగ
నురవే ! యసివారియందు నుండఁగ నీచే
నిరవుఁ గనురాజహంసో
త్కరనిభయశ మచటఁ గడుఁ బ్రకాశింపంగన్.

27

సీ. త్వద్భుజంబునయందుఁ బ్రణయంబుఁ గనువింటి
నినద మాజుల నేరు విన సహింతు ?
రంతఃపుర స్త్రీలయాక్రందనంబుల
వ్యక్త మౌ నది శత్రుభవనములను;
ద్వన్మౌర్వికానినాదముల దిక్కురు లైన
నిర్మదత్వమును బొందినకతమునఁ
గశ్మలాకులచేతఁ గడఁ గాందినట్టుల
దిశలు ప్రసన్నతఁ దేజరిల్లు;

తే. గీ. నిన్ను బోల్చిగీషువువినా నేర్చు నెవఁడు ?
క్షత్రకులజం దిల నసాధ్యసాధనమునఁ
బ్రశయకాలంబు లేకుండ జలది గూడ
శక్త మగు నెట్లు ముంచంగ జగము లెల్ల ?

28

చ. అతులగుణుండ వీవు సిరి సర్పణ సేసితి వన్నకున్ దృఢ
స్థితిఁ గని; వజ్రలేపమును జెందినరీతిని నీదుకిర్తి ను
స్థితి క్షితిఁ గాంచె; నీకు నిలఁ జేసెడి దే మగు దీన ? సర్వభూ
పతివి; మృగేశతల్ హరికి వర్తిలవే యెట వాస మూనినన్.

29

తే. గీ. ఏభువి వసించు వీవు మహాభటుండ !
పుణ్యఫలపాత్రతను గాంచుఁ బుడమి యద్ది;
కుటిలధారజీరమణసంకటముఁ దొలఁగి
నిన్నె సుగుణోజ్జ్వలుని వరునిగ గ్రహించు.

30

క. గళితత్రపు లై కందర
ములఁ ద్వద్భీతిన్ వసించుభూమిపతులనేన్
గళితలమున నీచాపము
తలఁకించు గుణాఽరవోదితప్రతిరుతులన్.

31

తే. గీ. ఉత్పృతాపానలాఽస్యంబు నూని కలనఁ
ద్వత్కృపాజైంద్రజాలికతల్లజుండు
కృత్తమర్త్యోత్తమాంగు లౌరిపుల నెల్లఁ
దనరఁ జేయును దివ్యమన్తములపొందు.

32

తే. గీ. భారతాఽదులలో నేని భాగ్యభూమి
యయిననిను బోల్పుతాపిపేరయిన వినమ ;
దర్శనంబున జయలక్ష్మిఁ దనరఁ జేతు
వన్యసంగమవిముఖిగా జన్యములను.

33

క. సూదంటుతాలగమికిన్
భూదయితులమకుటరత్నములు తుల్యము లే
మో; దవుదవ్వలఁ బొదలెడు
నీదగుఖడ్గంబుఁ జేర్చు నికటస్థితికిన్.

34

తే. గీ. నీనముజ్జ్వలగుణముల² నెత్తిప్రియమునఁ
గని మనవి సేయఁడే చోళజనవరుండు;
తృణసమంబుగ సిరిని నీ వెంచఁ గాంచి
శ్రీప్రదానము నుడువ లజ్జించె నతఁడు.

35

క. శరధరగర్జితములవలె
పరపౌరుషములను వినియు బయలుపడద భూ
వరనుతిరాజమరాళిక
నరవరు⁴ మానసమునుండి నైజం బిది యె.

36

చ. స్వకులకలాప మై సుగుణసంపద ముజ్జగమందు మించుచున్
నకలవిలాసినికరనన్నుతరూపవిలాస మొందుక
న్యకను ద్వదీయహస్తమునయం దిడి తా సకలావనీజన
ప్రకరనుతుల్ గనంగ నరపాలుడు వాంఛ యొనర్చు నెమ్మదిన్. 37

ఉ. ఆతనిచేత నాతడు నయంబునఁ బల్కినరమ్య మౌవచో
జాతముచేతఁ గుంతలరసారణుండు ప్రసన్నుఁ డయ్యె; నీ
భూతలమందుఁ దీవ్రముగఁ బొంపిరిఁ గట్టురుషావిషత్వరో
త్పాతము మాన్ప నౌషధము తాదృశు లూనువినీతియే కదా ! 38

అ. వె. ఎట్టిచంద్రముఖియొ యిది యంచుఁ దనమదిఁ
గుంతలుండు వింతఁ జింతఁ గొలిపెఁ;
గాములందు నెపము గాంచినమాత్రానఁ
గాముఁ దెపుడు సజ్యకార్ముకుఁ డగు. 39

తే. గీ. కుంభలీనేత్రపూర్ణచకోరమిత్రుఁ
డోష్ణలుతసన్నితం డయి యొప్పి దంత
దీదితుల హృత్ప్రసన్నతఁ దెలుపునటుల.
నిటులఁ జోళేంద్రదూతతో నెలమిఁ బలికె. 40

ఉ. ఈసుజనత్వ మే నెటుఁగ కెంతయు నీనున విల్లు మ్రోగఁగాఁ
జేసినదాన నుద్భవిలుసిగ్గునఁ గొంత వచింతు: సజ్జనుల్
దోసములన్ ద్యజించి గుణతుష్టి వహింతురు; ఔరభావమున్
ద్రోసి పయోధినుండి మధుతోయమునే కొనుఁగా ఘనావళుల్. 41

చ. ప్రియమొనరింప దిగ్జయపరీతమనస్కత నాయెడన్ గడున్
నయమును జూపు నేడు; సుజనంబుచరిత్ర మెవందెలుంగు ? నా
శయమున వే ర్థలంప; గుణశాలి సుహృజ్ఞనమాన్యుఁ డిచ్చ నె
మ్మొయి నొనరింప నెంచు నది మేకొని చేయుత నాతఁ డాదృతిన్. 42

క. అమృతోపమ మమృతద్యుతి
విమలము నగుపల్కుఁ బల్కువిక్రచుచిహ్నున్
సుముఖతఁ గని వీతభయో
న్నమితాఽస్యఁడు దూతయును మనవి యొనరించెన్. 43

క. ఇతరం బెది యుచితం బగు ?
నతులవదాన్యతకుఁ దగినయది సేసితి; ప్రా
ర్థితవస్తుసిద్ధి నర్థి
ప్రతికూలనృపుండు సనెనె ! త్వత్కులమందున్. 44

క. మాన్యవరు నవంచకుఁగా
మానసమునఁ దెలిసి కడు నమలమతి వై తేన్
బాను మిటఁ దుంగభద్రాఽ
నూనోపాంతాధ్వమున సమున్నతి వసతిన్. 45

చ. కొలఁదిప్రయాణముల్ గడపికొంచుఁ బ్రతాపిని నిన్నుఁ గాంచి ని
ర్మలహృదయుం డొనర్చుఁ జిరమైత్రిని మిత్రునితో విధుం డటుల్;
కలితశరాఽననుండ వయి క్రాలెడునీయెడఁ బ్రీతి వీతిగా
మెలఁగియు మాన్యపుండు నృపుమేల్చి మలలు నినుం బ్రియాఽత్తుగన్. 46

చ. పలికిన దంతయున్ నిజమ పార్థివుపల్కుల; మమ్ముఁబోంట్లు ల¹
గ్గులు సెడఁ బల్కినన్² బయ లగున్ మిముఁ బోంట్లకు నంచు దూత ప
ల్కులు పదరింప సారెకుఁ; టకుక్యుడు దానును జోకుడెందమున్
దెలిసి మొదల్ తనున్ నిలువఁ దెల్పినయేటితటంబుఁ జేరఁ బోన్. 47

క. అంతన్ జోళవనుమతీ
కాంతుం దుత్సవము నలిపి కదలె ముదమునన్
గంతువతాకయు హాసాఽ
క్రాంతాఽస్యయు నై నకన్యకను వెనుఁ గొనుచున్. 48

క. అల కుంతలేంద్రుతో ని -

శృలనంది వొనంగుటల్ ప్రజల్ విని భయరు
క్పాంతిఁ గని యాత్మగృహముల
సంతతముదములను విందు నలిపిరి మిగులఁ.

49

చ. కకుభిభకర్ణనిర్దళనకారిభయానకదుందుభిధ్వని
ప్రకటన నద్ర¹మభ్రమువరధ్వనినిర్భర మైనటుల్ తగ్గ
నకలదిగంతభిత్తులును సామజఘట్టన సస్వనంబుగాఁ
బెకలినటుల్ స్ఫురించె శ్రుతిభీకరభేరిరవప్రతిధ్వనిఁ.

50

క. మును భయమున మూర్ఛ మునిం
గినదిగ్గజపాళిఁ జల్లు నింపుగ శ్రుతితా
శనభస్వచ్ఛీతల మగు
ఘనశీకరరాజి రాజగజరాజు లొగిఁ.

51

చ. ధరణిరజంబు ద వ్యెగయఁ దాల్చక దిగ్భ్రమ మర్యముం దిన
ద్విరదపతాకికావననవీజనవారిత మారజంబుగా
నరదమునందుఁ గూర్చికొను నస్తగిరిఁ సరిఁ జేయ నాఁగఁ ద
ద్ధరణిరజశృలంబునన దారి నదా చను చుండి మృత్తికఁ.

52

ఉ. నందనకుంజపుంజితఘనప్రసవోజ్ఞ తధూఽవాసితా
నిందితపాంసుచౌర్యశయనీయత మోదిలు సౌరపాంసులా
బృందము; పాంసుదుష్టమధువీక్షణ నందనమున్ ద్యజించి మిం
టం దిరు గాడుభృంగముల నాకము మించెఁ దమోవృతంబుల్.

53

చ. సౌందఁ గొనరించె సేన నడచొప్పులకున్ జయవాణిరింభికా
ప్రబలత ధూఽపాళి సరివారిన వై విషమస్థలంబులున్
గదిగదిఁ జిత్తమే దుముకఁ జాలనిపల్లము లల్ల దూఁకువా
జిబలముచేత భూమి వెలసెన్ ప్రమ గొన్నమరున్మృగంబుగఁ.

54

వ. ఇట్లు సేనాసంరంభము విజృంభింప మఱలి.

55

క. శరమౌర్వీవల్లిభా
స్వరవర సైన్య¹మపీతవాటుల నిలిపెన్
నరవరుఁ డట నట విజయేం
దిర కగుక్రీడావనస్థుల్ నిల్పె ననాఁ.

56

క. దినములు కొన్నిటఁ బయనం
బొసరించి నదిన్ నృపాలుఁ డొందెఁ గృతినమా
ప్తినిఁ గనక మనీషులు ని
ద్రను గనుతలఁ పింత యెనఁ దాల్చఁ జనుదురే !

57

తే. గీ. నిర్మలము లయి చల్ల నొనిమ్నుగాంబు
పుల మొదల్ సేరుపరివార మెలమిఁ గ్రోలెఁ
గొలఁది వెన్నడి వచ్చుజనులకుఁ బంక
శేషజలములె లభియించెఁ జెయ్యి కొలఁది.

58

తే. గీ. దక్షిణాంభోధిదరినుండి తన్ను దరిసి
తననడుమ నిల్చుదంతిసంతతులచేతఁ
గొందెములు వార్తిఁగూర్చి వాక్రుచ్చె ననఁగ
వార్ధివల్లభ యది ప్రతీపగతిఁ దాల్చె.

59

ఆ. వె. రాజ్ఞికాంత మంతరక్షపితక్షప
మైనజనముచేత నందినటుల
సింధుతీరవసతిఁ జెందినతద్భలం
బమిత మైనదైర్ఘ్య మందె నపుడు.

60

క. చోళవధూపాళీజల
కేళీపరికలిత²చంద్రకేవలసిత మై
హాళి నొనర్చె మదికి నది
ప్రాలేయాచలవిటంకభవజాహ్నవి యై.

61

1. రనున్పు. 2. కర్పూరము.

(7)

క. అల నదియామృతటంబున
నిలిచి బలముఁ గాంచి నృపుఁడు నిజభుజము స్ఫుర
త్కలహసహస్రప్రౌఢముఁ
గొలిచెన్ నుతియించె మతియుఁ గొనెఁ జంబనమున్. 62

ఉ. ద్రావిడభూవిభుండును ముదంబునఁ దత్కటకంబు మత్తదం
తావళముల్ గనుంగొని నుతాప్రవిదానముచేత నాత్మరా
జ్యావన¹లగ్గుగాఁ దలఁచె; నాదట దూతల నంపికొంచు నం
భావనఁ బుష్పగీష్పతులమాడికిఁ గూడిరి వార లిర్వ్యురున్. 63

క. ప్రియతముఁ దీతండు నిరికిన్
స్వయముగ; మత్పుణ్యవళతఁ బడసితి నంచున్
నయనాంబు బురలఁ దలఁచె హృ
దయమునఁ గుంతలునిఁగూర్చి ద్రవిడపతి యిటుల్. 64

క. పాదములకు ముదమున నా
భూదయితుఁడు ప్రణతి సేయఁ బూనఁగ నిలిపెన్
గా దనుచు విక్రమాంకుఁడు
మేదురసంభ్రమవిశేష మృదువచనములన్. 65

చ. "వల దన నేల నే వయసుపట్టున గొప్ప నటంచుఁ; బాదముల్
తల ఘటియింప నుండఁ; దలఁ దాల్చుఁడె నిర్మలరత్న మప్పుడే
²పొలువ వయోఽధికుం" దనుచుఁ బూని వచించెడుద్రావిడేంద్రుఁ గుం
తలపతి కౌఁగిటం బొదివెఁ దద్ద ముదంబున నోల లాడుచున్. 66

తే. గీ. అర్థపీఠప్రణయపూర్ణ మైనకోర్కి
వలలుచోకుండు కుంతలవరున కనియె
రదనచంద్రిక మేదిసీరమణునభను
మకుటరత్నా³తపంబును మచ్చరింప. 67

1. శుభము. 2. పుట్టఁగా. 3. ప్రకాశము.

ఉ. చల్లని వొఁ ద్వదంగములు చందనపంకముకంటె మిక్కిలిన్;
వెల్లిగఁ జిమ్ముఁ గొమ్మడిఁ బ్రవేష్టము నీది యశస్వి; దేవ ! మ
త్తిల్లుఖలోర్విపాలురకుఁ దీవ్రపుఁదాపముఁ గూర్చునట్టి దై
చెల్లెడునీప్రతాపము వసించు నెఁడ ? జనుకాన్వయోత్తమా ! 68

చ. ధృతికి నిధాన మబ్బురపుఁగృత్యములిల్లు మితిన్ దొఱంగును
న్నతకరుణారసంబున కుదాహరణావని నిన్ను నల్వ య
ప్రతిహతరీతి సృష్టి దనరన్ బొనరించె నమస్తముఖ్యభూ
పతితతినిర్మితిప్రచురభాగసముచ్చయమున్ ఘటించుచున్. 69

ఉ. కాంచనగాత్రి ధాత్రిఁ గలకన్నెలలోపల మిన్న; యున్నత
త్వాంచితసింహపీఠ మిది; యాత్మ మదీయము నన్యరీతి వ
ర్తించదు; సర్వ మీవిధము వృత్తిఁ గనెన్; గృతముల్ ఫలించె; న
ర్పించితిఁ గొమ్ము ప్రీతి; నలరింపు మదీయయశఃప్రతాకమున్. 70

మ. ధృతిమంతుం డగుద్రావిడుండు నిలిడప్రేమంబునన్ మాధురీ
యుతశబ్దంబుల నిట్లు లంఠిపురిలో నుక్తుల్ పిసాళింప నా
యతచోళీకుటిలాలకప్రకరడోలా²లోలితా²లోకనా²
దృతలీలాపరుఁ దై ముదల బెనసెఁ బృథ్వీపా²త్మజుం దెంతయున్.

క. గొనములప్రో వగురాకొను
రునకున్ బెండ్లాడఁ గడుసిరులతోడన్ గూఁ
తు నొనంగి ముదలఁ గొని తాఁ
జనియెన్ చోళావనీశచంద్రుఁడు పురికిన్. 72

క. కుంతలపతితనయుండు న
సంతద్రవిణం బొనంగె నాద్రవిడునకున్;
సంతతకీర్తిరసితా²
క్రౌంచులు విత్తముఁ దృణంబుగా నెంత మదిన్. 73

చ. ముదితమనస్కుఁ డై యుదితపూర్ణఫలం దయి ద్రావిడుండు వోఁ
బదపడి కుంతలుండు గుణపక్షసమాదరజై కచిత్తుఁ డై
కదిసె సముత్సుకత్వము నృకాంతరేణ్యునియందు సారెకుఁ;
మృదువులు గావె పుష్పములరీతి మనంబులు నజ్జనాఁగికిఁ. 74

క. ద్రవిడునియద్భుతచర్యలఁ
దవిలి పులకపరికరంబు తనగండములం
దవిరళముగాఁగ నినిచెఁ
నృవరసుతుఁడు సుగుణపక్షనిహితాఽత్ముం డై. 75

క. చనఁగ నివారింపఁగ నై
తి నతనిఁ గాంచంగ నొనొ తిరుగ ననుచు న
జ్జనమాదామణి నృపసుతుఁ
దనయముఁ బరిచింతనారతాఽత్ముం డయ్యెఁ. 76

క. త్రిభువనముల లభియింపని
విభవాఽస్పదగా నతఁడు ద్రవిడసుతఁ జేసెఁ;
శుభహృత్ప్రసాద మాప్తుల
కథయమె కా కడరుఁ దత్పుఽతాదులఁ బ్రోవఁ. 77

క. సమరరథసవిభ్రమకుతు
కమున సమాఖ్యాఽవతంసకస్థితిఁ గనుభూ
కమనసుతుఁడు వినె ద్రవిడుఁ డ
సమయమున సురాఽలయంబు ననుదుర్వార్తఁ. 78

క. మృదుహృదయత సత్ప్రణయిత
సదమలగుణవరత మెలఁగుజ్ఞాపసుతుఁడు రా
మదిఁ గలఁగఁగ విలపించెను
జెడరఁగఁ గన్నీరు చంద్రసితగండములఁ. 79

క. ద్రవిడధరావిప్లవమును
నృవరసుతుఁడు విని సభేదహృదయతఁ గదలెఁ
ద్రవిడపతితనయు సిరి కిం
పవునటు లభిషిక్తుఁ జేయ నాత్మఁ దలఁచుచుఁ. 80

ఆ. వె. కరటిశతవిక్రీర్ణకర్ణతాలవ్యజ
నానిలములఁ జల్ల నై నవైరి
యశము లాను చంత నవనీవరుఁడు సేరె
గాంచిపురము నాదికాలపురము. 81

శా. కాంచీదామకలాఽరవంబు గుణయుక్తం బైనపూవింట జృం
భించం గల్గినడిండిమన్వనముగా వేల్చక్కటాక్షంబు ల
త్యంబన్మార్గజవృష్టిగా నెదుటఁ బొరాజ్ఞాఽననాశ్రేణి గా
న్పించెఁ గుంతలనాథనందనునకుం బెన్నోదమున్ గూర్చుచుఁ. 82

చ. ఓతిపతిపుత్రుఁ జూచి యొకచేడియ నోటఁ గలట్టితమ్ములం
బతినయ మొప్పఁగా శుకము నందఁగఁ జేయుచుఁ గింశుకచ్ఛవిఁ
స్మిత మొనరించునోష్ఠమునఁ జె న్నయి చుంబనదాతురీవిధిఁ
గుతుకము మీల నాశుకముఁ గూరిచి పల్కె నరేంద్రుఁ డారయఁ. 83

చ. పతనభయంబు వీడి యొకపద్మదళాక్షి నిశాంతశృంగముఁ
ద్రుతగతి నెక్కె నెక్కుటకు దున్తర మయ్యు నృపాలుఁ జాడఁగా;
నతనుఁడు పౌరుషింప జవరాండ్రు తృణంబునమంబుగా మన
స్థితి మరణంబు నైన నిరసింతురు సాహసముల్ పొనర్చుచుఁ. 84

క. కలకల మకారణంబుగఁ
గలిగించి యొకర్తు తేనికన్గొన నొందెఁ;
వెలఁదుల కుపాయదర్శన
ములఁ బొడము మనోజదృష్టి మూడవయది యై. 85

క. తనయెడ విశదద్యుతి ని
ల్పినయినసూనుండు పడఁగఁ జేసినయటులఁ
గని తనజారినహారము
వనజనయన పడఁగ విడిచి వడిఁ జనెఁ దొలఁగఁ.

86

క. మనసిజవతంసలీలా
జనకమృదులకిసలయానుసారినఖలిపిఁ
గనఁ జేయుచు సురమున నొక
వనిత సురతపరత నోర్పువడి రచియించెఁ.

87

క. శ్రవణపరిచ్యుత మై యం
నవసతిఁ గనువేటొక ర్తునకిక్తుండల మా
యువిదమెడనుఁడి వెడలెడు
పువువిల్తుని¹దుట్టుకెడుపుగఁ గనుపట్టెఁ.

88

క. పరికలితచరుక్యావని
వరపుత్రప్రథమవారపరిదర్శనత
త్పర లగునగరమృగాక్షుల
కరుదుగఁ బఱఁగెఁ స్మరస్పృహ²యతలీలత్.

89

క. కినుక నదర్పునధరరుచి
దనరుతరుణులందుఁ బలుమదనలీలలఁ గ్ర
న్ననఁ దెల్పెడుకిలికించిత
మును దనకన్గొనను నృపతిపుత్రుఁడు గనియెఁ.

90

క. కనకనికేతనవేదీ
వినిహితపదపల్లవుండు పృథ్వీశసుతుం
డు నిలింపేలాదరతట
మునఁ బ్రణయముఁ గొల్పునర్యముఁ నిరసించెఁ.

91

చ. పరిసరసీమలఁ గొలఁదివాసరముల్ ఘనలీలలఁ జనఁ
జరణనివిష్టదుష్టనృపసంచయుఁ దై కనెఁ దాను ద్రావిడే
శ్వరునిప్రతాపభీతి¹దవు వారిధి వో నవివాహితేందీరా
తరుణిమొదల్ గృహంబు వెలిఁ దారె ననఁ దగు 'గాంగకుండముఁ'.

చ. నిరుపమభర్మవప్రసరణిఁ బరిచుంబితతారకాఽధ్వ మై
పరఁగెడునప్పురిఁ గనకపర్వతమందు నమర్త్యపత్తనం
బరుదుగఁ జేరురీతి విబుధామలవై భవ ముల్లపిల్లఁగా
నరవరపుత్రుఁ డొందును ఘనప్రమదోర్మితరంగితాఽత్ముఁ దై. 93

మ. పరిషంధిధ్వజినీనమూహముల నుత్పాటించి చోళావనీ
పరసూనుఁ²హరివిష్టరంబుపయి సంభావించి యచ్చోటఁ జో
ళరమఢ్యాళివిలోకనస్ఫుటపుటిప్లావద్రుచిస్ఫీతుఁ దై
యిర వొందెఁ మురు వొంది కుంతలుఁడు నందే మాసమాత్రంబునఁ.

క. అటుపై విషమాధ్వములం
దటవీధానుష్కతతుల నలయించి ధరా
విటుఁ డొందెఁ దుంగభద్రఁ
స్ఫుటవీరీరచితవినతిసురుచిరముద్రఁ.

95

క. తదనుగఁ గొలఁదిదినంబుల
తుదిగా 'రాజిగుఁడు' చేంగిదొర హరియించెఁ
బొదుపుప్రకృతిజనములపగఁ
జెదరిన చోలాఽత్మజాతుసిరిఁ ద్వరితముగఁ.

96

క. ప్రకృతివిరోధు వమాన
ప్రకటను సోమునిఁ గతంబు వఱఁగించెను దీ
నికి వెనుగ రాజిగాఽఖ్యుఁడు
వికలత భయశంక కొంత వెనుఁ గొని కలఁదఁ.

97

క. శూరశతశత¹పుష్కర
 హోరవిహారప్రణాంఘ్రికుట్టలవోలె
 దారింపదు సిరి పాద ము
 దారులయందును; బ్రమత్తులం దెటు నిలుచున్ ? 98

క. సుకృతవివర్యమునఁ గుటి
 లకుపాఠర కిట్టిబుద్ధి లభియించుడు నా
 వ కడలియొడ్డున ²గట్టున
 వికలం బగురీతి నపుడె విఘటించు సిరుల్. 99

క. కలి యడు లేక యున్నను
 వెలయు దృఢప్రతము శత్రువిబుధుల కెపుడున్;
 గలన నవినయాధ్వగులను
 బలవంతుల నైన మిగుల వంచించు రిలన్. 100

క. ఇటుల హతబుద్ధు లగుట
 విటులు సిరి సనంగ రథసవిధి నెటుగక యు
 త్కటబలగర్వితు లై పర
 భటవిక్రమదీపిక ³శలభము లగుదురుగా. 101

చ. సకలము శూన్య ముం చెఱిగి స్వర్గముచింత క్షణంబు నైనఁ దా
 లృక నిజమందభావమున స్పృటికవర్తులవిగ్రహంబులన్
 వికలమనీషు లూనుదురు వేలుపుబుద్ధి య టంచు దగ్ధరా
 జ్ఞికరము మిథ్యయే యనుఁ ద్రిణేత్రునిలింగము నైన నిందమై. 102

ఆ. వే. ఇట్టిరాజు లెపుడు నెలనాగగములందుఁ
 దనరి, పౌరుషంబుఁ దక్కువారిఁ
 బోలి, సారె భయముఁ బూనుచు నెల్లెడ
 భయముఁ గలుగఁ జేయువా రగుదురు. 103

చ. క్షతజమునందుఁ దోఁగుఘనసంగరమార్గములందు నెప్పు డా
 దృతమతి నాథుఁ దా నభిసరించు వరాక ధరాపలక్ష్మి; యా
 తతకలుషంబుఁ గూర్చు వసుధాతలనాథమనంబులందు ను
 న్నతిఁ దనపాద మూనఁ గనినన్ గడుఁ జిత్రముఁ దోపఁ జేయుచున్.

ఉ. చేరినయంతనే యెటుఁగు శిష్టు నశిష్టుని; శత్రు మిత్రుఁగాఁ
 దాదుచు; మిత్రు శత్రునిఁగ ద విడు: బుద్ధిఁ గలంచు తేంద్రకున్;
 గూడుఁ గుటుంబ మందెవనికో విధివ్రాత నృపత్వ మంచు లో
 నారయ కన్వయంబునకు హానిఁ బొనర్తురు రాజ్యబుద్ధకుల్. 105

క. ఉన్నతచిత్తుం డీతం
 డన్నకుఁ గీ డేమి సెసె; నన్వయరిపుఁ డా
 నిన్నీచరాజిగునితోఁ
 బన్నెన్ సంధిన్ విపత్తుఁ బఱఁగించుటకై. 106

క. గళితనయుం డగురాజిగుఁ
 బొలియింపన్ నృపతిసుతుఁడు పూని మునుఁ జనన్
 బల మభిలముఁ గొని సోముఁడు
 కలితత్వరఁ దమ్మువెనుకగాఁ జనుదెంచెన్. 107

గజసేనావర్ణనము

క. తమయుత్కటకటమదక
 ర్దమమునఁ బొడమెడుబిసినులదశములసమ మై
 భ్రమయించుభ్రమరనికరము
 తమ కసితచ్చత్రమైత్రిఁ దగి వెన్నంటన్. 108

క. వడిఁ బలుస్పృణులన్ దలుమఁగఁ
 బడుతమచే ఘట్టనంబుఁ బడయుకులగిరుల్
 విడుచున్ నెత్తురు తమపైఁ
 బడుదాత్యావగలమిషను బ్రస్థముఖములన్. 109

క. తమదంతద్వంద్వములనె

రమ నమరువఁ దలఁచె ననఁగ రథనమునఁ దటా

కముల నొనర్చెన్ గినుకన్

గమలస్మృతిశరణ మొందఁగా ననిశంబున్.

110

చ. శ్రుతిమధురధ్వనిస్ఫురణఁ జొప్పడఁ జేయుమధువ్రతాఽశికిన్

మతి నుపకార మెంచుచు క్షమాజవిధూతివతత్ప్రసూనసం

తతిఁ దమదాననీరము నుదారపరీమళమేదురత్వసం

గతమును జేసె; నున్నతులు గా రెటు ప్రత్యుపకారతత్పరుల్ ? 111

చ. తమతనుభారగౌరవముఁ దాల్చక తొట్రిలుభూతదాత్రి ని

ల్పుమది మదంబునన్ గనులు మూయుచు శైలసమున్నతంబు లై

తమనవిలాసతన్ బయికిఁ దార్చినతుండములన్ బ్రవర్తిల్లున్;

దమవలన్ విపత్తుఁ గనఁ దగ్గతి మాన్పఁగఁ జూడరే ఘనుల్. 112

ఉ. ఈకరణేన్ రణార్ణవము నెంతయునేన్ తొడపెట్టిఁ జాల్మదా

నేకపముల్ నగాఽకృతు లనేకము లై యధిరూఢయుద్ధవీ

రైకసముద్ధతిన్ వది వహించెఁ గడున్ ఘన మైనలక్ష్మి య

స్తోత్రగతిన్ సమిన్ముఖతఁ దూఁగుచకుక్యన్మకాంతువాహినిన్. 113

తే. గీ. ఆసుగశకలచయకంటకావకీర్ణ

మళనినిష్ఠురలోహబంధాన్వితంబు

నైనరణ'ఖురశీపాః నాత్మగేహ

కుట్టిమమురీతి నృపురథకోటి దాఁటు.

114

అశ్వసేనావర్ణనము

తే. గీ. వాలవీజనపుంజసంభవసమీర

మధ్యసంచారి యగుపవమానుఁ దహహ !

ఓతిపతితురంగవేగలంఘితతఁ గనక

పరిభవంబునకున్ ప్రీడఁ బడయఁ బోఁడు.

115

క. మణిపల్యాణస్థితి దిన

మణి తనతేరునకుఁగా విమర్శింపఁగ 'రో

హణమొనరిచినటు హేటక

గణ మర్యముబింబమునఁ బ్రకాశించెఁ గడున్.

116

చ. అనుమితధావనానుసరణాఽరవ మార స్ఫురత్తురంబులన్

ఘనగతిఁ గ్రుమ్మరున్; 'బృథులఁగా నిల నీ వొనరింప వేల' యం

చని చతురాస్య దూటు నన నానృపసత్తమునుత్తమాశ్వముల్

ఘననిజవేగసత్వములకల్మి కిలాస్థలి చాలఁ బోమికిన్.

117

క. ఎల్లెడ నెక్కినరౌతుల

సల్లలితసువర్ణవర్మచయములఁ బంక్తుల్

పెల్లుగఁ దీరి తదశ్వము

లుల్లసనం బూనకున్నె యురురణమునకున్.

118

క. అమలాసితవిలసిత మగు

క్షమావరువరూఢినీనికరభిర్గలతా

సముదయముల ద్యోగిరి యిం

ద్రమణిద్రుతిశతర్పురప్రధారిగఁ దనరెన్.

119

క. కలితకలాపికలాపక

విలసన మాన్కుంతమాల వేతెడఁ ద్రుటిఁ దా

నిలువదు తదీయశాత్రవ

బలభటశీర్షస్థలములఁ బాయుచు బయలన్.

120

క. పలువురు పల్కుటవలననొ

కలితాద్భుతకార్యములనొ కలఁచరె మదులన్

గలహరసభీష్మభువనై

కలుంతనక్రమవిలాసకధ్యజినిఁ గనన్.

121

తే. గీ. ద్రావిడానీకినులు సముదారభుజుని
విక్రమాంకునికెలనిపృథ్వికినిఁ జేర
నవకృతినిఁ జల్పుకాలంబు ప్రాప్త మయ్యె
ననుచుఁ దమ్మునిఁ బొదివెఁ దదగ్రజుండు. 122

క. కన్నీరు గాదుకన్నులఁ
జెన్ను దతిఁగి గ్రహముపీడఁ జెందినయలు లై
తన్ను బొదువ వచ్చినయా
యన్నను గని చింతఁ గూరి యనుజుండు దలఁచెన్. 123

తే. గీ. అవినయాంబుప్రహర్తి సౌం పారునట్టి
శాత్రవపుఁగాలువరిచేత సాగుచు నవ
యశపుఫల మివ్వఁగా నహా ! యవిధియుతుండు
విత్తెఁ గారె ఘనానర్థబీజ మితఁడు. 124

క. ఉరుదుర్దయుండు మదగ్రజుఁ
డరిసంగతిఁ జెనక వచ్చె నొర ! పునసమి
చ్చిరమున శరములఁ బటపక
యరయఁగ నే నితనిఁ దొలఁచ నయ్యెద నెటులన్ ? 125

చ. జనకసమాత్తవై భవము శత్రుగఁ జేసి మదగ్రజాతునం
దనువున నొందఁ జేసితి; నహా ! మది నొచ్చెడి నిష్ఠ ముప్పుచే;
వెనుఁ జను నాభుజంబు కులహంతృతనుండి; తొలంగి యేగినన్
గనుఁ బ్రమదంబు దుర్జనము కల్పన సేసి యక్తిరి నాయెడన్. 126

చ. అని యిటు నిష్కళంక మగువ్యాహృతిఁ గీర్తిధనుం డతండు మె
ల్లన విమలాత్మతన్ బలికె లగ్గుగ నన్ననుగూర్చి యెంతయేఁ:
విని శపథంబులన్ నుడివి వీటిఁడి యై యతఁడున్ దటిన్ వధిం
పను గను చుండెఁ సీ ! మలినమానసవృత్త మనార్జవంబుగా !. 127

క. ఇది యేమి బాము ? నన్నున్
గదియు యశోహాని; దీనిఁ గని యే మనునో
త్రిదివగతుండు మత్పిత యని
మది నిడి నిద్రింపఁ జంద్రమా? వచించెన్. 129

చ. ఘనసురకార్యనిర్వహణకారణజన్ముని గాఁగ వత్స ! ని
న్నానరిఁచినాఁడ సద్గుణు ననూనధృతిన్ దగునీదుచిత్త మొ
ప్పనిభ్రమఁ గాంచ నేల ? తలఁపన్ దిలఘాత్రశుభంబు లేదు; దు
ర్జనుండు త్వదగ్రజుండు; మునుపుణ్యము దుల్పును వానిదుష్కియల్.

క. కాపున భువనమహోత్సవ
మౌవిధి విల్వంపు మరివధార్థ; మెఱుగవో !
సీ విటుల నవనిఁ బుట్టుట
కేవల మది ధర్మరిపులఁ గెడపుట కగుటన్. 130

క. గిరిజావరుఁ డటులఁ బలుక
నరవరపుత్రుండు కరము సమ్రత విని ని
ద్దుర విడి శివునుడిఁ దొలఁగన్
దర మగునే యనుచుఁ గలహతత్పరుఁ డయ్యెన్. 131

క. చెనకఁగ నన్నద్ధం బై
తనకై యిరుదెసలఁ దటియుతద్బలయుగమున్
దనకదనభోగభోభో
జ్జనితానుకరోత్పులకభుజయుగముఁ గనియెన్. 132

యుద్ధము

క. కవ్వపుఁగొంతవిధంబునఁ
గ్రొవ్విసకరి నెక్కి యతఁ డకుంతతఁ గలఁచెన్
రి వ్వనువీరానకరుతిఁ
జివ్వనఁ బటుదోర్పులుఁ డరిసేనావార్ధిన్. 133

క. అహమహమికః గడుః బదుఃగిడు
నహితబలయుగంబు కదియు నధిపుబలంబుఁ;
మహితనదీద్వయజలములు
రహి నభిముఖజలధిపుష్కరము నొందుగతిఁ. 134

ఉ. కూలెడునల్లఁబెక్కిమును గూడుముఖంబునఁ గేతుపక్షిరా
జోలి రచించె ముక్కుకొన నూనినపామున తథ్యతార్వ్యతఁ;
వ్రాలుగజద్వజస్తమ్భగవైరియు నై జమ్మగేంద్రలీలమైఁ
గ్రాలె వతంసమాక్తికవికాసలసద్గజకుంభసంగతిఁ. 135

చ. క్షతజతరంగిణీఁ ధ్వజరుషంబులు తూఁగుదు నెట్టులో యధః
పతనముఁ గాంచి వీచివలమానము తెన నకైతవాండజ
స్థితిఁ గనునామరాంగనలు; చెందిరి మోదము రక్తవంకనం
గతిఁ జన రానియుద్ధభువిఁ గన్గొని యూఁతలు లేనిపోకలఁ. 136

తే. గీ. ప్రహతితతి మూర్చితుం డగురౌ తొకండు
నిజగజప్రతిపుటిగాలి నిగుడఁ దెలిసి
తన్నుఁ గొట్టినవాఁ డన్యదశితుఁ డగుడుఁ
దనపగఁ దీర్చుకొన లేమి ననుశమించె. 137

క. అరివీరవరాంగమణి
పరిదళనజరజము కనులఁ బడఁగ నణఁచె నొ
క్కరుఁడు రుధిరాంజలులచే
²వరాంగరదదారితాఽత్మవక్షస్థలిలోఁ. 138

చ. ఘనరణసంకటంబున నొకం డరిదారణలద్ధశత్రుముల్
గని మృతి లెక్కపెట్ట కరిధిద్గము వేగమ సాగి లాగెఁ; బో
వ ననువు లుండ వైరితలఁ బొదము నిల్చి జనుఃఫలాఽప్తిగాఁ
గనియె నొకండు; కీర్తిరతి గాక మహాత్ములు మేను లెంతురే. 139

క. ప్రతిశూరు శూన్యకంకటుఁ
బ్రతిఁ జనఁ గని యెదిరె నొకఁడు రహితకవచుఁ దై;
యతులామలజయమతి రు
రృతి కల్పావసర మైన రహి నొసఁగఁడుగా, 140

తే. గీ. రక్తపూర్ణకపాలవారంబునడుమఁ
గూలి నిజకర్ణతాలవాతూలకలన,
దంతి మిత్తికిఁ బానపాత్రప్రణయికి
సలిపె నన నొప్పె శిశిరోపచారసేవ. 141

తే. గీ. కత్తిఁ దెగి పుట్టెచిప్పపై నత్తమిల్లి
నట్టికరికర్ణపుట మొప్పె నాహవోర్వి
¹నర్యమాఽత్మజలీలాసమాత్తపాన
భాజనాఽచ్ఛాదనవిలాసభంగి నెనసి. 142

చ. నియతజయంబు గానిచిరనిస్తులయుద్ధముఁ గాంచి శత్రుసం
చయము లయింప రాసుతుఁడు సామజముఁ బురికొల్పి నిక్కుటె
క్కియములద్రావిడధ్వజినిఁ గీటడఁచెఁ; ద్రుటి నగ్రధూచమూ
చయ మలయించెఁ; దాఁ జనెడుచక్కులలో రిపుకీర్తు లానుచుఁ. 143

తే. గీ. అవనిపానేకపము తనయంఘ్రిహతుల
ఘనకపాలంబులను గూర్చఁగా దురాప
భాజనము లగుపైశాచికాజనములు
సుభటశోణితమధుపానవిభవ, మందె. 144

తే. గీ. సురభిసరసిజకోశకేశిరత యయిన
కలిమిచెలి శత్రులందుఁ గా ల్నిలిపె నిజము;
కాక యశిమాలికను బోలురాకుమారు
కత్తి పగఱను జుంబించఁ గడఁగు నెట్లు. 145

క. ¹ఖరకరజపానపాత్రకుఁ

బురు డయి బెడు రిదెడునేస్తుపుటియలయందుఁ

గరిరదపరంపర పడెఁ

గరముగ ముల్లంగియూరుఁగాయ కనఁ గనఁ.

146

మ. నమరాగ్రాంగణసీమయందు వనుధేశానాత్మజాఽజ్ఞా నదా

యమితస్ఫూర్తి నటించె వీరరమ క్రూరాజిహ్మాగాపాంగదృ

గ్రమణీయాఽవళిఁ బర్యఁ జేయుచు విపక్షజ్ఞాతలాధ్యక్షయు

గ్మముఁ దద్విక్రమదుర్దముం గొలువఁగాఁ గైచాయలఁ నిల్పుచుఁ.

చ. కులిశనిశాతశస్త్రములఁ గొట్టుడు వద్దసపత్నకుంజఽ

వళి నధిరూరు లైనబలవద్భటు లుద్ధతి వీడి ముజ్జగం

బుల భయ మొందఁ జేయుభుజముల్ గలరాజతనూజునమ్ముఖం

బలవదఁగాఁ బ్రణామనియమాఽయతిఁ దేలఁగఁ గూలి రెంతయుఁ.

క. నరపతితనయునిగజపతి

యరివీరముఖాబ్జదళన యమసమము సమి

త్సర మొనరిఁచెఁ ద్రుటిఁ ²బద్మా

కరధృతవిభ్రమసిల్పాబ్జఘనకోశముగఁ.

149

క. దృతభటకరంక మంక

స్థితమాతంగాస్థిచక్రశిఖరి ఘనరణ

క్షితి శమనభుక్తశేషం

దితిమోద మిదెఁ శివాసహస్రార్హం బై.

150

ఆ వె. వేలు వల్కు నేల ? విక్రమం దరులపైఁ

గవిసి రాజయుగ్మకంబు నోరె.

ద్రవిడవరుఁడు వాతెఁ; దదయక సోముండు

గనియె వసతిఁ ⁴గారమనికియందు.

151

1. యముడు. 2. లక్ష్మి. 3. తల. 4. చెలసాల.

క. ఇరువురునృపులప్రతాపేం

దిర లతనిపదద్వయమునఁ ద్రెళ్ళె; నసాధ్యం

బరయ ధర నెద్ది త్రిభువన

వరభుజవీర్యబలవిభవపరికలితులకుఁ ?

152

క. క్షితిపతియుగ్మరమాయుతి

నతఁడు విహితసమరదేవతాఽర్చావిధి యై

ధుతవర్ముఁ డయి తటాంత

స్థితకటకఁ దుంగభద్రఁ జేరినయంతఁ.

153

క. మఱల సిరి సోదరున కీ

నరయునృపాలాత్మభవుని నర్థేందుధరుం

దురుకోపం బడరించుచు

స్ఫురదశరీరోక్తిఁ బఱపుచుఁ వడి నాఁపెఁ.

154

సీ. ఆస్యము లాఁరాజహంసలమిషమున

నంకు లూదెడుభంగిఁ బంకజములు,

ప్రతిబింబితార్యమవ్యాజంబునను లగ్న

కాలము శోధించుఘటిగతి నది;

యతిశీతలతచేఁ గులాఽపగాజల మాను

భంగిఁ జూపించుప్రభంజనములు;

పవనసమాహృతాంభఃకణచృలమున

గంగాంబుకీర్ణ మౌగతిఁ దగుదివి;

తే. గీ. అమితవైశద్యమునఁ గేతకాఽప్త మైన

స్థితము గై సేసినటుల జృంభించుదెసలు

సమ్మదవ్యాప్తిచే నుత్సవమ్ము మిగుల

వఱలునకలజనమనముల్ పఱఁగుచుండ.

155

తే. గీ. గర్జితంబున వలెఁ గరుల్ ఘనగర్జర
దుందుభిధ్వన మెగయించుచంద మిడఁగఁ
గడల నెల్లను సాంద్రశంఖస్వనముల
సరిగ ¹హేషితములఁ గూర్పఁ దురగములును. 156

ఉ. అంత ననంతవల్గదమరాఽనకనిస్వన మీశలాభవి
శ్రాంతవనుంధరాఽఽర్తియుఁ జిరప్రవిచారచకుక్యరాద్రమా
క్లాంతినివారకంబు నయి క్రాలు²ధరాభరణాభిషేక మ
త్యంతముదంబున³ గనియె నొ నని విక్రమచిహ్నుఁ డాదట. 157

మ. ఘనసంపద్యుతుఁగఁ జొనరె మిగుల⁴ గారుణ్య మొప్పారఁ ద
మ్మునిఁ బుణ్యాహమున⁵ జకుక్యనృపసంభూతుండు; దాసీగతి⁶
ఘనవిక్రాంతిధనక్రయంబున రమాకంజాక్షిఁ గైచాయల⁷
గనుభూకాంతుల కాశ్రితావనవిధుల్ గష్టంబు లొనే! భువి. 158

క. పృథివిపతి యెల్లఁ గొని రిపు
మథనుఁడు రణకౌతుకంబు మైకొన స్వమనో
రథపూరణమునకై ది
క్పథముల దిగ్గంతిశేషవర్తన నిలిపె. 159

క. భూరమణవిరమణం బయి
⁸కారానిచుకొనితా⁹త్మకార్ముఁడు తుది¹⁰
వారింది చోకుబీరముఁ
జేరె¹¹ 'గల్యాణ' పురము క్షితిపతి పిదప. 160

వసంతము

క. కంతుశరసఖము వీరు
త్కాంతావిభ్రమనియామకము పికరుతివి
క్రాంతిస్థాయివిధాయక
మంతన్ శృంగారబంధు వామని వొలిచె. 161

1. నంకలింపులు. 2. రాజవట్టాభిషేకము. 3. చెఱసాల యనెడుగవునెనరో
నుంచఁచిన ధనువు గలవాఁడు.

క. చెందినశిశిరభయంబునఁ
జందనగకందరములవాటుం గనె నాఁ
గం దుహినము సనఁగా రా
త్రిందివముగ బయలువెడలి తెమ్మెఱ లెనఁగెన్. 162

క. తముఁ దినుపాములకు నివా
సము లమరిఁచె ననుచుఁ గినుక సారింది పటి
రమహీధ్రకుంజములు విడు
తమి నన నుత్తరముదిక్కు దారె ననిలముల్. 163

క. తనరథమును బానుపురా
తనవాహనములను మార్పుతలఁపుననో నా
దినకరుఁడు తురగజననా
వని గలనుత్తరముదెసకు వడిఁ జనఁ బూనె. 164

క. చందనగిరివరకందర
మందిరములు గాంచు నశ్మమయబంధనము¹²
గందపుఁదెమ్మెఱ విరహిణు
లం దలఁకించుఁ ; జెఱ వర్తిల¹³ గనుఁ జిరము. 165

క. కేరళపవనున కామనిఁ
గూరిచి యవ్యాజభక్తి కొడుకక యగుఁగా;
దూరాధ్వము లంఘించి యు
దారంబుగఁ దదనుచరత నంతట మెలఁగు. 166

క. చెలి ! నీవరుషవచస్సుల
నల యామృదిశాఽనిలంబు నదలింపకు మ
త్యలఘురుషానిశ్వాసా
నిలపటలిని బలిసి ¹⁴వదను నిజముగఁ బదయు. 167

క. యమదిక్పరుదేణము బా
జమునఁ దునిమి గాలిచాలనం బణఁదఁగ గం
దముమల నిలుచువుళిందున్
దమిఁ బ్రార్థింపంగ వలయుఁ దలఁగింప వెతన్.

168

క. దీనత యిది వృథ యగునో
పూసరు వైరము సమీరమున శబరులు కే
శీనిరతనిజవధూజన
మీనాంకగ్గాని నది శమింపఁగఁ జేయున్.

169

క. ఇతరర్తులఁ గనఁ బోనియ
మితగర్వముఁ గనుపటిరమ్మగవాహనునం
గతిఁ జైత్రుఁ డనహ్యుఁ డగు న
మృతరుచి వొడమన్ శరత్తమీముఖమటులన్.

170

గీ. పాంథజనపాపమో ియామ్యవాయుపునకు
బుద్ధిభేదంబుగా నిట్లుఁ బుట్టె నేమొ.
కదలఁ బోదు దిశామోహకారణమునఁ
జందనధరంబుఁ దాటి వేర్పాయ నెపుడు.

171

క. ఈరీతిఁ దిరుగువరిమళ
భారపటీరానిలమునఁ బలఁగెఁ జిరముగన్
గౌరా మటువ్యాహారము
లౌరా! భూగృహవనస్త్రియస్సృహిణులకున్.

172

దోలా కేళి

క. స్మరసురవిమానసర్గము
సురభినమస్తర్తువిభవసూదకము రసో
ర్విరమణుప్రసాదమాలిక
కరిగమనాదోలికావికానం బొప్పెన్.

173

1. వాయువు. 2. రాత్రి. 3. దక్షిణదిక్కు.

క. దోలాఽధిరూఢనారీ
లీలాయితప్పథుకటిస్తలీభారసమా
దోలాఽలంబగుణత్రుటి
గ్రాలదు; కుసుమాస్త్రుభాగ్యకారణము యగున్.

174

క. దోలాక్రిడాందోళన
నాశికాఽన్యలఁ గనన్ జనంబులు మూఁగన్
లీల మరుఁడు తనలక్ష్యవి
శాలత నమ్ములను వమ్ము సలుపక కురిసెన్.

175

క. ఊగుడువేడుక బల్దవు
నూఁగి ముఖుగరిత లంది రుప్పరచీదీన్
మూఁగినవేల్పువెలందుల
లోఁ గన నాసోయగంబులో సగపాలున్.

176

క. తరుణిశ్రోణీవిస్తా
రదుద్ధదోలావిలానరమ్యఫలకమం
దరుడుగ విలు వంచినసుమ
శరునకు మివులం బ్రవేశనమయం బబ్బెన్.

177

క. దోలాలోలాంబుజనే
త్రాఽశీసౌందర్యకలన సభివర్ణింపన్
బోలున్ బూవిల్తుఁడు తగఁ
గ్రాలెనయే గవిత యది వరమహిమదేతన్.

178

క. వెలఁదులయుయ్యెలలాటలు
గెలఁకుల మల్లికలు గలయఁ గెరలులవంగా
నిలములు ముఖ్యంగరమా
కలన మిదెన్ భవనమోహకారిమరునకున్.

179

క. పదములను జూచి డోలలఁ
గుడుగుగ నెక్కిని చివుర్లఁ గొనరెడుచెరఁగుల్
ప్రిదులుచెలులకోర్కెలకును
విదితముగానియెడఁ గాంఛఁ బేర్చిరి యువకుల్. 180

క. సారెకు దూరం బెగయుచు
జూరుచుఁ గ్రిందికి నితంబజాడ్యం బఱ. డో
లారతి శ్రాంతి బయించుచు
నారులు పురుషాయితంబున న్గని రెమ్మెల్. 181

క. అలివేజీన్తనసీమా
దశితుం దై శ్వాసమారుతములఁ బ్రతికి య
త్యలఘుశ్లేశత మరుభృ
త్యులలో మలయానిలుఁడు నమున్నతిఁ గనియెఁ. 182

క. శింజాననూపురాన్విత
కంజాక్షిపూర్ణదోలికలఁ దలఁతు నొన
రెం జైత్రుఁ డనుచు నుద్వసఁ
గంజాకుగరాజధానిఁ గలితవననఁగఁ. 183

క. డోలావిలాసరత లగు
బాలలవదనాబ్జములను బరిచుంబించెఁ
మేలిదుకూలము లాగెఁ
వ్రాలెఁ గటిపైఁ బటేరవాయువు గరిమఁ. 184

క. కాననదరపుంస్పికచయ
మూనెఁ గలపంచమమునమున్నతి లీలా
గానానక్తవధూజన
తానూనద్భాత్రభావ మందుట కతమో. 185

క. వనదేవతాయుతంబుగ
ననయం బుద్ధానవాటి నలరెడుపులుఁగుల్
వనజాక్షులతోఁ బాటుగఁ
గనె సంభ్రమరహితదోలికాకేళికలఁ. 186

చ. కరసరసీరుహద్వితయగాధగృహీతవిలోలదోలికా
భరణసమర్థరజ్జుచయవారిజదృగ్జనతానిరస్తవి
స్తరపరిధానబంధనవిధాననితంబతటినిజోద్భవన
స్మరుదురుమోహితం డగుచు మాన్పడియెఁ మదుఁ డంత వింతగఁ.

క. విరహిణులకంతములు త్వర
దరియుప్రియులబాహుపాశతతిఁ బట్టువడఁ
బరువడి వృథ యమపాశో
త్కరముఁ బిలుచుమధుఁడు లతలఁ గల్పించె స్మితిఁ. 188

క. కిన్లవ్యజననివారణ
మనమీరనికేతనోదరావస మ్ము
ల్లసిలె విరహిణీమూర్ఖుల
వనరక్షేణావనయనపథసూతన మై. 189

క. అలిముదమునఁ గోకిలకూ
జితానుకృతి శుకకులంబు సేయ, విరహిణుల్
వెతఁ గని యిలు ¹వెలలిందిరి;
మతిమద్గుణ మదనుఁ బట్టి మార్పుఁ గనుఁ గదా ! 190

క. వెలి నలిరవముల విసుటఁ
వలి యుడిగెనా నా నెఱింగి పంకోదరముఁ
వెలలుచు నలినము పొలిచెఁ
గలితాద్ధిద్వితయకన్యకాముఖకాంతిఁ. 191

1. 'వెలలిందిరి' కిఁ బర్యాయమని.

- క. అరవిరిమొల్లలమొగడల
సరిసౌఖి గగునవరదములసౌరున వలలెన్
గర మటవీన్ధులయొడుల
మరగెడుబాలుండ నాంగ మధుఁడు మురువునన్. 19 192
- క. అనెన్ 1వననలినాలయ,
మానితమలయానిలాతిమానసురభిణ
నూనశ్వానము ముగ్ధము
నూనస్మితదంతరంబు సురభిముఖంబున్. 19 193
- క. క్రమముగ వర్ణజ్ఞానో
ద్యమవియముఁడు, మధుఁడు వ్రాయునక్షరమాలా
క్రమ మన మహిఫలకంబున
భ్రమరీవదదిహ్నునుమపరాగం బడరెన్. 19 194
- క. తరువుల నెక్కిను బుప్పొడి
బురుజులపైఁ బొరలెఁ దీవహువువలునఁ దా
సురవడి లాగెను వనిఁ గే
శిరతి వసంతుండు సేయ లేఁ దెట్టివనున్ ? 19 195
- క. ప్రాయం బూనె వసంతుఁ డ
మేయమదభ్రమరవందిమ్మదుగీతయశః
స్థేయుఁడు ముకుళస్తనవ
ల్లియువతుల కిడఁ బ్రవాళలీలాఽధరమున్. 19 196
- క. లీల మరురాజ్యభారముఁ
దాలుచుచైత్రుఁడు పికిరుతముభుజ మొకఁ డై
క్రాలంగ లవంగవనవా
తూలం బితరంబుగా నుతుండై వెలసెన్. 19 197

- క. యమదిగనిలరాశీకృత
సుమరేణాత్కరము తెల్లఁ జొప్పు సెదని నై
సమదమధుద్విరదంబున
కమరించినపాంసుశయ్య లనఁగాఁ బఱఁగెన్. 198
- క. రోలంబాఽరవనిబిడిత
పాశీవాసంలికావవప్రసవము చై
క్రాలంకారోదయవే
కాలనమానకుభశంఖలితం బయ్యెన్. 199
- క. శీతర్తువు 1కడ సన నూ
ర్యాఽతవతవ్త మగుచందనాచల మొందెన్;
శీతవిధి వీజనోపమ
తాతచందనకిసల²నదాగతివలనన్. 200
- క. చేతస్విసీమనసునను³
భూతిన్ విడి పాటుమానమున్ జీవముతోఁ
జాతురిమైఁ బట్టి నవాన్
వాతము మధుహితము దెనలఁ బట్టి భ్రమించెన్. 201
- క. అవళవిరహిణీకంఠో
దృవలీలాపంచమమున భావజుకార్యం
బవితభగతి జరిగెన్ బు
జ్యవితతిఁ బికసంచమమున కమరె యశంబున్. 202
- క. అందెకు నందెకుఁ గల్పల
మొందించినకతనఁ గాంచనోత్కర మొప్పెన్;
విందుగ మధుసామంతుఁడు
కందర్పేశునకుఁ బఱచుకొంచన మనఁగన్. 203

క. చరియించె నామ్రతదుమం

జరులకా; జుందించె నకలనవ్యకలికలకా;

తరుణిగణమధ్యస్థుని

కరణి క్షణం బేని నిలువఁ గన దలి యిటులకా.

204

క. ఏకైకాల్లశేషజలఁ ద్రి

లోకైకగురుఁడు విలాసిలోకమునకుఁ; దాఁ

బై కిడి వననర్వస్వా

శోకదళకరాల మధుఁడు సూడఁ దరిభటుకా.

205

క. తన కగుగజగమనాపద

వనజతలక్షతిఁ గొలందివగ యని తలఁచెకా

గనుచు నశోకము వకుళము

గమలలనావదనసీధుకాంక్షను మిగులకా.

206

క. రటదళిపతిలికంకణ

పటుమాతనగాల్గిబాహుపంజరమున నం

ఘటితపీకమ్మదునినదలం

పటుఁ డై హితుఁ గంతు మధుఁడు వడిఁ గొంగి లిడెకా.

207

క. వికద్రశేణీస్థితచం

వకతతకేళిననమధ్యభాగము లొప్పెకా

నికటాల్లయాతవిరహిణి

ప్రకరకనకకాంచికావిభాసితములటుల్.

208

క. తమవల్కులోఁ దలఁకులీ

లమెయి నెగయుకుండలంబులకా విరహిణి లొ

ప్పమరిరి వివరినటుల్ పై¹

కమునకు మర్మాల్లిఁ పూర్ణగళపాశములకా.

209

క. మోదుగుపూములు సూపుచు

మోదమునకా లేతలతచటుకును వినరుచుకా

¹బూదొనజోదాన విరహ

వేదనఁ జందనమరుత్తు పెనుపకా దొడఁగెకా.

210

క. ధరణీరుహయోధులు సుమ

శరవర్షముఁ గురియు చుండఁ జైత్రాల్లభ్యమధు

ద్విరదాధిరూఢుఁ డయి స్మర

ధరణీపాలుండు మిగులఁ దాలెచ్చె గరువముకా.

211

క. చిత్రీకృతకాననుఁ డగు

చైత్రుం డద్భుతసుమాత్రనంతతిఁ గూర్చకా;

²చిత్రధిభరమున కోడి న³

పత్రాల్లననుఁ డయ్యు మరుఁ డపరముఖుఁ డయ్యెకా.

212

క. శృంగారిణీధవళితా

భంగప్రోద్భుతితదశనవం క్తిద్యుతి ధౌ

తాంగుఁడు శశి యైనటు మె

ల్లంగఁ డదంకులు ప్రసాదలాభముఁ గనియెకా.

213

క. మదమనకు మిత్రుఁడవు చై

త్ర! దళితతనుఁ డతఁడుగాఁ జెదరదు తనువు నీ

కిది యెట్టుల? తెలిసెకా లోఁ

గుదురు విరహిణులఁ గలంచఁ గోరునెవ మగుకా.

214

క. విరహిక్షయదీక్షాఘన

దురితునిఁగా నిన్ను దలఁచి తొడరదు నిజ మీ

శ్వరునేత్రాగ్నియు నాయక

విరహితలయభండపాపవృద్ధికతమునకా.

215

క. హరనమరస్థితశంఖర

హరుపార్శ్వము వీడి జాత్ర మతి పాటితి వో;

స్మరునియనంగునిముందర

మఱల నిలిచి తిప్పు డెటుల మధుదండాలా !

211

క. లోకమువెలిగఁ దిరిగెడుఁ

గోకిలములు నగము గాలుకొఱవినలుపు లౌ

మైకలుములఁ గలుషస్థితి

నీ కౌతత్వంగ మిచట నెఱి ఫలియించెకా.

212

క. దోసము గలిగినను నినుం

బాసి మరుం దుండమితి సుమా ! యిది కత మా;

నీనున విరహాణులఁ గలఁడు

దోసపుబరు వొరుఁడు పూన దొరకొనమిఁ గదా !

213

క. ఈరీతి వసంతాగమ

మారకా మీఱినవిరాళి నతిపీడిత లౌ

వారిజనేత్రల కొదవెను

సారెకు నచ్చెరువుఁ గూర్చు జనుచేష్టితముల్.

214

క. యువజనగంధీరత చా

టువచోవిముఖత విభవపటుత్వ మితరకై

రవద్యగ్రదచిహ్నము మా

నవిముఖలు దలంతు రది గుణ మని దొనఁగునుకా.

220

చ. వెలఁదులమానవున్ముడుల విప్పఁగఁ జెప్పెను బుంస్పికాఽకికా,

మలయనవిరముల్ విభుత మైకొనఁ దీర్చెను గేళికర్మలోఁ,

గలయ జగత్త్రయికా విరహకంఠకకౌశలి యైనకంఠక్రే

వల వెలసెకా మధుండు సచివస్థితి దుష్ట టముల్ ఘటంపఁగకా. 221

చ. అబలకెనంగెఁ దేసె పుపులందు విలాసముగా మునుంగఁ గో

కిలములకంఠగోళములఁ గీర్చొనె స్థాయితఁ బంచమంబు; న

ర్మితైఁ ద్రిజగజ్జయదృటతఁ దీరి మధుండు జగజ్జయైకదో

ర్పలపరిపాలనద్యుతికిఁ బ్రార్థన లేకయె కామరాజుకుకా. 222

చ. అబలులు జగద్వియోగిదళనాఽయతు సుజ్వలబంధుఁ జైత్రు వం

దులు విరుదాఽశిఁ బేర్చొనుచదు ర్దగఁ బాడెను; గోతుకంబునకా

వలపులతోఁడు మే లయినపొప్పదనున్ను భరింప నిష్ఠ గో

కిలలనారుతంబు సెలఁగెకా ద్రిజగజ్జనమానమోష మై. 223

చ. పికరుతిరుష్ట యై చెఱకువిల్కిత నేర్పు; దవాగ్నిఁ గోరు భే

దకలుష యై పటీరగిరిఁ దత్పవనంబున కోడి; దుర్మనో

వికలతచేతఁ గాంత పుపువిల్లు వనంతుని వేర్పరింపఁ గో

రిక గల దాను; నేమి యొనరింపదు నీవు లభింపకున్నచో ? 224

మ. భ్రమరీవిభ్రమభోగయోగ్యమధువుల్ ప్రాపించె గుర్వెందలన్;

యమదిగ్వాయుపు లింతయైన శ్రమ వాయకా జూడ వొక్కప్పుడేన్;

సుమరేణాత్కరముల్ విలాసగిరు లై సొంపొందె భృంగాఽకికా;

సుమబాణాఽప్తవనంతునందు విరహాసుస్థాయి యో నెట్టులకా. 225

మ. పలువులకా దరు లెల్లచోట్ల నెసఁగెకా బ్రాజిష్టు 'భస్మా'ఽకృతికా

వెలసెకా లోకము ఖడ్గదుర్భయముగా భృంగాఽవళుల్ ప్రోపు గకా,

వొలిచెకా జైత్రుఁడు సాధునజ్ఞఁ డయి గెల్పుం గూర్చునాదాచముల్

గలుగకా జేయ జగత్త్రయీప్రహరణాఖర్వోత్స²కోగ్రాకికా. 226

చ. మలయమువెల్పులకా మలయమారుత ముండమిఁ గోరెడుకా; నభీ

కలకల మూన్పు దూరము పికంబులఁ దోలఁగఁ గేళికావనికా;

గొలుచును దేఁటులకా గంయఁ గ్రోలఁగఁ గేళివనాంతవాసనల్

పొలఁతి యొనర్ప దేది ? యనువుల్ నిలువకా బెడబాటువేళలకా.

ఉ. దోలల నూగుద్రావిడవధూటులక్రోణులవేగ మీగుడుఁ
లాలితసింహాశీవదనలద్ధకనద్ధ వసారవాసన
స్తేలుచుఁ జందనాదలవినిర్గతవాతవిశానముల్ విలా
సాలనలోకజాలనముదంచితసేవలఁ గాండఁ గల్గెడుఁ.

కా. ¹ఉల్లోలించుచు నారితేకఫలకుశ్యుద్యన్నినాదాంబువుల్,
²బల్లార్పించి కవేరజాతటసురాభాండంబులఁ దాటులఁ,
జెల్లఁ నల్లననంట్లు దాక శశిరస్థేయంబు లీతెమ్మెరల్
ప్రోల్లాసించెను ద్రావిడీసితకపోలోత్తిప్తవేగంబు లై.

కా. రోలంబాఁజి నధిజ్యమన్మథధనుర్భోగంబు నొందఁ లతల్
త్రైలోక్యైకజయాత్రతఁ గనవ? కోదండంబునఁ బుష్పముల్;
దోలాందోలనకేళిలోలననితాప్రోమప్రయుక్తాస్త్రుఁ డి
క్కాటానఁ జలలక్ష్మ్యభేదనవిధిఁ గంతుండు గర్వింబెడిఁ.

కా. కేళిలల్ మదపుష్పలిట్టుమరసాఁకీర్ణంబు లయ్యెఁ; విట
ప్యాళుల్ గూలుభయంబుఁ దెల్పెను లతాంతాత్వంతభారంబులఁ;
దూలెఁ దై న్యముఁ జైత్రుఁడుఁ బ్రదరనందోహవ్యయాధ్వంబునఁ;
గ్రాలెఁ లక్ష్మ్యములం దలక్ష్మ్యములనుఁ గాముండు వి ల్వంపఁగఁ.

చ. నవయువకుండు చైత్రుఁడు ఘనం బగుచిత్రలిపిఁ గడింపఁగా
నవనుమవర్ష మేవని దనర్ప దజపాంగపువర్షమున్ బలెఁ;
దవులుచు దోలలఁ జెలఁగుతన్వలబల్ కటిగుబ్బ లూచులం
కవలనిగాలికి వలను గా వెటు మానమహిజభంగముల్?

మ.న. దనుజేంద్రోద్ధానలీలాతరుతలగతసీతాపదాంకప్రయుక్తిఁ
ఘనసారద్వీపభూభృద్గహనతలరజస్కంబు లై కేరళశ్రీ
జనకేశీవీటిహర్షస్థలితముఖహృత శాంతిమై మోద మొందెఁ
ననవిల్వారుండు గె ల్పొందఁగ మెయికొనుచు స్తక్షిణాఁకాపిలంబుల్.

1. కల్లోలంచుచు, 2. బల్ల మని ధ్వనింపఁ జేసి. 3. తాటిచెట్టు, 4. అత్తము.

మ. ఎది చూతాంకురకందశీకవిశనాహీనశ్రవఃపేయ మై
కదియుఁ గాయజైత్రపత్రితం గన్నంతనే; పంచమం
బదె తాలుస్థలనంకటాటనముచే నామూల మున్నూల మై
నదాదన్యేధితకామిసీగళవిలాంతస్పీమలఁ వీడెడుఁ.

క. విరహవిధురవామాజన
పరంపరాప్రహితచిత్త భవలేఖవచః
పరిమళములు సుమవేశా
వరవర్ణన లిడిరి పతికి వండు లిటు దగఁ.

తోటకవృత్తము

కరుణా వరుణాఽలయ! కామితదా!
గిరిగహ్వర సుందరగేహ! హరీ!
కరి-శత్రుసుతావన! కమ్రముఖా!
ధరకాయ! నృసింహ! నదావిమలా!

ఇది శ్రీత్రిభువనమల్లదేవవిద్యాపతి-కాశ్మీరక-
భట్టబిల్లుణ మహాకవివిరచితవిక్రమాంకదేవచరిత
మహాకావ్యంబునకు శ్రీవేంకటేశ్వర
శ్రీనరసింహదేవపాదపద్మాఽరాధన
సమాసాదితకవితావైశారద్య
'ఆంధ్రబిల్లుణ'బిరుదాంబిత
లక్ష్మణ-విశ్వనాథ
కవిసోదరాంధ్రీకృత
మహాప్రబంధంబునందుఁ
దృశీయాశ్వాసము
సమాప్తము

1. కోకిలము, 2. (తిరుమల) పర్వతమునందు వనించుదేవుడు.

విక్రమాంకదేవచరితము

చతుర్థాశ్వాసము

- క. కరివర-రిపుసుతపాలా !
ఉరుకలిదానవవిదారణోద్యత¹వాలా
కరుణారనభర ! వేంకట
గిరి-గిరిబిలవాస ! హరి ! నృకేశరి ! దేవా ! 1
- క. ఈలలి నలినవిశిఖనఖ
కాలం బారంగ మిగులఁ గర్ణోత్సవ మై
చాలఁగ నబ్బుర మొదవెడు
జోలికా విక్రమనృపాలసోముఁడుఁ వినియెన్. 2
- ఉ. ²కంజనవత్సలేఖ కెన గాఁ దగునంగ³విభాతి, మారమ్మ
త్వంజయమంత్ర మై, మనసిజోద్ధృతజైత్రపతాక నా జగ
త్ప్రంజదృగాశికార్మణతపొల్పుఁ గనన్ గరహటభూమిభృ
త్ప్రంజరుకూర్మిపుత్రి సౌందర్య గనుఁ బేరునఁ 'జంద్రలేఖ' నాన్. 3
- క. వరవర్ణిని యగువిద్యా
ధరకన్యక కామె కిందుధరునాన స్వయం
వరము జరుపఁ బడు; నొ
క్కరునిన్ గూరిచి యెటుంగఁ గా దెవ్వరనాన్. 4
- క. అంగన దాలిచి మించున్
శృంగారముదై వతంబు చేతోభవహృ
ద్రంగము విభ్రమములకు న
భంగప్రాంగణము నైనవయఁఉదయంబున్. 5

1. ఖడ్గము. 2. చంద్రుఁడు. 3. కాంతి.

సీ. లావణ్యరత్నాఽకరాఽవిర్భవస్మణి
శ్రేణిగాఁ బన్నఖశ్రేణి యలరు;
నసి గలతమముందుఁ బసిఁడియందెలఁ గిన్నఁ
గనియె నా నెలు పగుకాళ్లు దనరు;
వదనేందుచంద్రికాఽవరణము లై పాద
సంగతాబ్జిని దాచున్తనము లమరు;
మరుకేలుదోయిడంబముఁ దెల్పుపల్క నా
నెలఱాజిగిని మించుమొల రహించు;

గీ. హస్తనర్వస్వహరణ నిభాఽశి కంటఁ
జనని¹మాతంగతను గూర్చునక్తులు దగుఁ;
గలికి కల లేతఁదనము వే తొలఁగి లలిగఁ
గ్రొత్తజిగిజవ్వనము గూడికొని రహింప. 6

గీ. లలనకాశ్లోరురతనాల లక్ష్మపూఁత
నెలకు గందంపుఁబూఁతచేఁ దెలుపుసేఁత;
జాగ్రదబ్జరమాహరచ్చరణములకుఁ
జిత్రమే ! మత్తగజగతిస్తే యరీతి. 7

చ. మునుఁ గనఁ బోనిరాగమునఁ బొల్పువదంబుల కొందఁ బూర్వప
క్షనియతిఁ బల్లవోద్యయము; కంజము లొందెను బ్రత్యుదాహృతిన్;
గనియెడి భేదమున్ బదయుగంబునడన్ బ్రథమాన²మానసం
బున నెల వైనహంసచయముల్ మనముల్ మిగులన్ గలంగఁగన్.

ఉ. నల్లనిటాలయందెలు ఘనంబుగ నూనతదంఘ్రు లంత శో
భిల్లె నితంబభారవరిపీడ బొమల్ ముడి వెత్తె నాఁగ; రా
జిల్లె బెడంగుగాఁ బసిఁడిఁ జేసినయందెలచాలు జంఘ ల
స్వల్లుల కూన్చుకుంకుమముపాదు లనా నలినాక్షిపట్టునన్. 9

1. చందాలశ్యము. 2. మనస్సు-మానసనరస్సు.

క. రంభోరూరుద్వయమున

రంభాస్తంభములు గనెఁ బరాధవము; నుపా

లంభన గా కతిమృదువులు

జృంభించునె¹ జడము లైనఁ బృథుజయభేరిన్.

10

ఉ. త్రుంగితిఁ ద్రుంగినా నని యరుంతుడ పూత్కరణం బొనర్చు న
య్యంగన² కాంచి సారెఁ బెను పండుపిలుందువెతన్ రుతించె నాన్;
జెంగటిచేడెపిండు తమచేతులు సాలమిఁ జాలఁ దూలుచున్
సంగతముం బొనర్చె నొకదాయగ మేధులఁ దత్కటిస్థలిన్.

11

చ. ³కుచికనకంపువేది, నవసూనశరాననురంగపీఠమున్,
ద్రుచరనవాంగ⁴ సౌష్ఠవవిభా⁵ ఘన మౌజఘనస్థలంబుఁ బా
నుచుమొలనూలుఁ గట్టఁ గడు నోపదుచున్ దిరిచారికాజనం
బుచితము గా దటంచు జఘనోద్ధతి నింద యొనర్తు రేపునన్.

12

ఉ. నాతి నితంబగౌరవమునన్ గడువేదము నొంది కేళికా
కౌతుకవేశలన్ విడుచుఁ గందుకమున్ గదలంగ లేక; వి
భ్యాతతదీయదుర్గజఘనానయతి విస్మితి కాన్పదం బగున్;
శీతకరానన్య మారునకుఁ జెల్లు సుదూరవతత్పుషత్క మై.

13

సీ. రశనామణీప్రభాత్రస్తతిమిరలేఖ
వలె నల్లగా నాభిలిలము సొచ్చె;
మొలోవిదూరంబునఁ బొలిచి చన్నుల నాను
రతనంపు⁷ వాగబరమణ నొప్పెఁ;
గాయజకాంచన⁸ కలకనిర్గత⁹ యావ
ధారగా నాభిచెంతన యెసంగెఁ;
¹⁰గడెముఁ గూడినమరు¹¹ గౌరుసంకెలఁ బోలి
పొక్కిలిసుడినుండి మున్ను సాగె;

1. ల.దల కళేదమాకేత 'జలము' అనియును నర్థము. 2. లజ్జాణము.
3. శృంగారము. 4. భావద్యాము. 5. సంఘాతము. 6. తైదూర్యమణులు
పుట్టుచోటు. 7. శలాక. 8. కంకణము. 9. లక్క. 10. నిగడము.
11. పనుఁగు.

గీ. నాభికుండలమును జొచ్చి నవగభీర

తానైత్తతాత్పర్యము వహించె ననఁగ నెనఁగె;

వల్లరీశ్రేణికాలీల నుల్లసితైఁ

గలికిసౌందర్యగూర్మనాగారు విలసితముగ.

14

ఉ. తుంగకుచద్వయంబు ననతూపులవింటను నూది కంతుఁ డె
క్కంగ ఘటిల్లురన్వ¹ బనికల్పితముద్రగ నిల్పె; నల్లజం
దంగనస్పష్టి సేయుతటి నందపుసంపద యంత మొందఁ బా
ర్తిం గనఁ జేయ లేక బిలరీతిగ నిల్పెను నాభి నాఁ దగెన్.

15

చ. అల మదనాజ్జలన్ వరుస యెవనలక్ష్మి లిఖింపు చుండఁ బొ
క్కిలి యనుబుడ్డినుండి వెలికిన్ దొలఁ కొందుమపీద్రవంబుగా
మెలఁగుచు² నారు మీతె నిశి మిక్కిలి లోఁ తగుపొక్కిలిన్ దడన్
గలిగెడుశంక మన్మథుఁడు కౌనునఁ దిన్నఁగ నిల్పుపాద మై.

16

క. ³ఘననిభకుంతల దాల్చిన
ఘనమౌక్తికహార మొప్పుఁ గనె నాభ్యా⁴వ
ర్తనలావణ్యజలోద్భృతి
కను వగుఘటియంత్రగుణమ యని యుపమింపన్.

17

చ. స్తనయుగభారమున్ గుతఁచి శంకితభంగవలగ్నసీమ గూ
ర్చినకనుబొమమోడ్చు⁵ పరిరీతి యన్ ద్రివళీక్రమం బగున్;
దనురహితత్వ మేర్పడుట దర్పకుతద్వనితావళీత్రయం
బనుతనదారిమెల్లెగయునార్తి యగున్ రతిమాత్రవేద్యగా.

18

క. ఆరోహింపన్ జాలని
రై రహిఁ గనుకుచతటంబు నవలఁగ నిడుచున్
దే రరుగ మారుఁ దూన్చిన
దారులరా లనఁగఁ ద్రివళిదామము వొలిచెన్.

19

1. ధనుస్సుకౌన. 2. రోమరాశి. 3. మేఘము. 4. మడి. 5. పంక్తి.

- క. స్తనభరనమున్నతిక్రమ
మునఁ బైఁ పైఁ బొడుపు నూపుముక్తాఫలహా
రనిహితముద్రావలగిగాఁ
గనకాంగివళిత్రయంబు కనకనలఁ దగెన్ 20
- క. వనజనయనయనదుఁగొనుఁ
గనుగొని లావణ్యపూర్ణమనకుచములకున్
జనుదారి నలువ త్రివళిన్
జన రానివిరాన విషమసరణిన్ నిలిపెన్. 21
- తే. గీ ఏయెడఁ గృశాంగి కార్ముకవృత్తికిఁ దగె
నయ్యెడనె నొచ్చెఁ దృఢముష్ట్యనంగుచేత
బరు విడుచునుల్, రణత్కాంచి పౌరుషింపఁ
గొనుకార్యం బెటు నహేతుకంబు గాదు! 22
- చ అతివనిరంతస్తనయుగాంతరమందు ¹వినోదకుండలీ
కృతదృఢచాపదండుఁ డయి కీరతురంగుఁడు మించుఁ జిత్ర మౌ;
మనిఁ దలఁతున్ వధూటికుచమండలి దాఁ గతినత్వ మూనఁగా
రతివతికిన్ దదీయహృది రాజిలు నంచు నకష్టసాధ్య మై. 23
- క. చిలుకస్థల మొరయఁ గుచ
స్తంభకద్యయ మంగనావతంసము నర్మ
ప్రబలోక్తులఁ గనఁ జాలదు
²నిబికినప్రీనతాఽస్యనీరజ మెప్పుడున్. 24
- క. తనయౌవనలక్ష్మికి మును
మును వచ్చినమదనుఁ జుట్టమును నున్నులుఁగా
స్తనయుగ్మాంజలిబంధం
బున నొనరుచుసరణిఁ దోపఁ బొలఁతి రహించెన్. 25

- క. కలికిచనుంగవనిందకుఁ
గలరె సమాధానవిధి ? పెకలుబవికలకున్
నలలితపిదానతాస్థితిఁ
గలిగింపన్ జాల కున్ని కారణ మగుదున్. 26
- ఆ. వె. దంతికుంభము లగు దంభయులంబులు;
కలశము లగు మందకౌశలములు;
చక్రవాకము లగు సరవి వరాకముల్;
లికుచకుచకుచంబులకును ముందు. 27
- చ. వదనసుంధాంశుచంద్రికల వర్ణిలువెల్లువఁ దేలియాడుచున్
గదియువలిన్ వడంకుగతిఁ గాంతచనుల్ దమలోన రాయుచున్,
మదనువ్రతంబు నిక్కముగ మౌళిమణిద్యుతికిన్ నిరంతరో
ద్వదనముగాఁగ నిల్చి గనుపట్టుఁ గొలందిఁ బరించునట్టులన్. 28
- ఉ. సారసనేత్ర దుర్వహకుచద్వయమండలమున్ దరింపఁ, బెం
పారె నఖర్వగర్వకుధరాగ్రతలస్థితి పుష్పధన్వికిన్;
దీరెను మిన్న లౌచనులనీడ తదీయముఖేంద్యగోచరో
దారవలిత్రయీతటసమాశ్రయలీన¹తమిస్రలేఖ మై. 29
- చ. సుదతిగళప్రదేశమున సూత్రిత మైనటు రేఖికాత్రికం
బుదయముఁ గాంచె ²గ్రామమధురోర్జితత్రిన్వరసన్నిధాన మై;
మదనున కయ్యె లోకజయమంగళ³కంబుగ నగ్గళంబు పెం
పొదవుముఖాంశుసాగరనముద్భవ మై కడుసుందరంబుగన్. 30
- ఉ. ఆపె విపంచిపంచమరవామలదాతురి స్వీయకర్ణసం
వ్యాపిసుధాప్రపూరకలనామితకాకలికాన్వనాఽళిచే;
నాపికవాణిపాణియుగ మందెను సౌమనఽసాశుగాఽనస⁴
వ్యాప్యతిఁ గాంచుమేటిధనువందు నశోకకిసాలసామ్యమున్. 31

క. నీవదనేందున తెదురుగ,

నోవనితా ! నేను నిల్వ నోప ననునటుల్

¹భావినిపాణియుగిఁ హే

లావనజం బూన్పెఁ బటువిలాసస్ఫురణఁ.

32

తే. గీ. రతిపు²శౌండీర్య-గర్వనిర్వాహమునకుఁ

దగెడు³ప్రత్యాశగా బ్రహ్మ తన్విహస్త

తలమునందు లిఖించె నుదారదీర్ఘ

మగుచు నొప్పునాయూరేఖ నక్కజముగ.

33

తే. గీ. పవునునిగ్గుల నిగుడించుపక్షలాక్షి

బాహులావణ్యమిలితభర్మవలయ

మల సభీజన మాశ్లేషములను దమదు

మేనఁ గాతన్య మొరయ నద్దానిఁ గంధ్రు

34

ఉ. కాంచనకంకణంబు సుమగాద్రిప్రకోష్ఠతలంబునందునఁ

గాంచనకంకణాళ మనఁ గైఁ గడియంబుగఁ నొప్పె సొంపుగాఁ

గాంచనకంకణాఽవళిఁ బ్రకాశితఁ దద్భుజవల్లి తూజికా

⁴కాంచనకమమౌర్వి సుమకార్ముకుఁ డింపుగఁ జుట్టెనో యనఁ.

35

చ. అలరు వెలందివ్రేకుల హాయల్ వెలిఁ జిమ్మెడునుంగరాలప్రో,

వంరులవిల్తునంపగమి హత్తినసూక్ష్మశరప్యముల్వలెఁ;

జిలుకలకొల్కికేలునఁ బసిండికడెంబులదాలు గ్రాలె నా

చిలుకవజీరుఁ దుల్ల మనుజింకను గట్టగ నిల్పుత్రాళ్లు నాఁ.

36

ఉ. సారసమిత్రుఁ డంభువున సారసతస్కర మౌటఁ గట్టె నాఁ

సారసనేత్రహస్తము వొసంగె నహటకకంకణస్థితఁ;

సారసనేత్ర మూపు లల చన్నులవేఁగున దవ్వుఁ బర్వి వి

స్సారసపద్మదారదుతి నల్పుకడెంబులఁ బోరనఁ దగుఁ.

37

చ. లలనభుజధ్వయంబు సరళం బయి యుండిన మోడుతూండ్లశ్రీ

విలసన మాక్రమించు నెటు; విస్తృతదాదుకుదధ్వయంబుచేఁ

దలఁగఁ బరస్పరం బయినదర్శన మెట్లు మృణాళికాయశం

బులఁ బొలియించుకార్యమున మూఁడును మంతన మాభుజాలకుఁ.

సీ. తనయరుణత మోముఁదమ్మికి సిరిఁ గూర్చి

సరికెంపుదివ్వెలమురువు తుల్చి

తనసోదరత నెలఁ దనరుకొస్తుభ మన

మోవిని మంకెనబొలుపుఁ దాల్చి

తనయున్ని నాసాఽగ్రమున భర్మనాళికా

విచ్యుతమాణిక్యవిభవ మంది

తనమోము రేవెలుంగునకు ననిందిత

సంతతోదయసంధ్యదాయ మెలఁగి

తే. గీ. వధువు వాతెట లావణ్యవనధియందుఁ

బొలుపుఁ గనువిద్రుమం బనఁ గులుగు నెనసి

దొండపం దనఁ జిలుకలతుటుము బ్రమయ

రాచకొమరులలో రాగ మేఁద నెనఁగు.

39

క. తనప్రాముక్కుల విడి నూ

తనశరముల నినుచునిచ్చ దర్పకుఁ డెలమిఁ

దనదొన నధోముఖంబుగఁ

దనరించినయటుల 'నాన తన్వికి నొప్పెఁ.

40

చ. పొలఁతుకకన్ను కల్వసిరి మ్రుచ్చిలె నా నది క్రొత్తయే ? చెవిన్

బొలిచెడుకల్వ యేమినుడువుల్ పదరించు ? నెటుంగ; బోదజిం

కలతవులంబు చూపునకుఁ గల్గక యుండిన నెట్లు దూఁగు వి

చ్చలవిడిగాఁ జెవిన్ బొడువుచక్కనిలేగతికన్ జవిన్ గానఁ.

41

- క. శ్రుతిమార్గమునన్ దర్శ
ద్వితీయంబు ప్రకామధవళదీప్తి నడరఁ ద
ద్వ్యతిరేకాఽకృతిగా నే
గతి నగుఁ గృష్ణానురాగకలనంబున్. 42
- క. శృంగారిగురుం దగున
య్యంగజుఁడుం గూడఁ గుతుకి యగుట వినుఁడు వా
లుంగంటిచెవులకున్ జను
తొంగలికన్నులకు శిష్యదోహితఁ గనున్. 43
- క. సౌందర్యపాత్ర మగువద
నేందువునన్ హరిజనంగ మెనయుభయమునన్
సుందరిశ్రుతిపాశంబుల
యందుం ²బాశములఁ గూర్చె ననఁగా నొప్పెన్. 44
- చ. ఇంచుక నెమ్మెఁ జిమ్ము³టామలిందువెలంది రహించె శైశవా
త్వంచితకేళి లాఁపునవయోవనమున్ బెదరించునట్టులన్;
జంచలనేత్రదృగ్మగము సాగెడుకుండలరత్నకాంతిఁ దూ
లిందనుటోలె శ్రోత్రయుగళితల మెక్కుచు నిక్కు చుండెడిన్. 45
- క. నాసా⁴వంశచ్యుతము
క్తానదృశపటీరలిందుకలితనిటల యై
యాసకినాసావంశో
ద్వాసితహరితదళయుగనిభభ్రువులఁ దగెన్. 46
- క. తనయుచెలిమి నెనఁగెడు⁵గుహ
ఘనహనబ్ధి గిరిజగాఁ దలఁచి మదిన్
దనతలపై నెక్కినా నాన్
దనయలకభరంబునన్ సుతను విర వొందెన్. 47

1. శ్రేష్ఠములు. 2. త్రాళ్ళను. 3. కనుబొమలు గలయంద మగుకాంత.
4. వెదురు. 5. కుమారస్వామి.

- మ. తనుఁ దానే కయిసేయుఁ జెక్కిలి విదగ్ధత్వప్రగర్వంబునన్;
గనుఁ దాళిదళరక్తిఁ బైఁడితొడవుల్ కై సేయుటల్ మానుచున్;
జనుఁ చెందాటను వీడి శారికలశిక్షన్ మోదముం గాంఠఁగాన్;
దనుఁ దా నాతి యలంకరింపకయ సౌందర్యమునన్ మించెడున్. 48
- చ. సరసిజముల్ ద్విరేఫతతి ¹శక్తిగఁ గుడి ధరించు; నైకధా
తఱిఁ గని మింటిముంగిటినిఁ దాఁటఁగ వచ్చును జందురుండు; బి
త్తరి భువనత్రయీదుచివితానము మోమున దొంగిలింప వం
దురుఁ గన కుండు నెద్ది ? స్వతనూసుషమాపునరాగమేచ్ఛచే. 49
- క. సాక్షాత్కంతుధనుస్సు భూయుగమునన్ సౌత్రాత్రమన్ బాను, యో
గక్షేమంబుల నల్లకల్వలయెడన్ గన్దోయియున్; దోయజా
తాక్షిలోకజయత్పురాఽన్వితశరీరాంగాశిమోలన్ గడున్
లక్షించున్ మలినస్థితిన్ నఖిల²కల్యాణంబు మూలాఽకృతిన్. 50
- చ. కనులకుఁ గర్ణయుగ్మమునఁ గల్గెను మేరలపోరు నిచ్చలున్;
స్తనయుగరుద్ధహృత్స్థితి ఝషధ్వజఁ దూను బలాత్కృతిన్; బలం
బునఁ బడ వై చుఁ గ్రందనముఁ బాన్మొలనూ ల్లవుగా నితంబ; మం
గడమెయి నిట్టులన్ జయము గాంచును జవ్వనపుండ్రవేశముల్. 51
- ఉ. ధోలఁ గదల్మొలన్ గనుచుఁ దొయ్యలి సి గ్గెనయున్; గపోతరా
వాఽశి స్మితాఽస్య యై రెసల నారయు నిక్కుచు; ముండ్లతాకిడిన్
గేళివనిన్ సహింప కటఁ గ్రీడ యొనర్పఁగఁ బోదు; మౌగ్ధ్యముల్
వ్రాలఁగఁ జేయుయోవనము ³వామయెడన్ గనుపట్టు ⁴నజ్జ మై. 52
- చ. నటనము నేర్పుసాకున ఘనస్తని గాత్రనమర్పణంబు నే
ర్చుట, గళకుంఠరీతి కడఁ గాంచుట లాలితపండమధ్వని,
నృటునుతి యేల ? సర్వలలాజనమండన మయ్యెఁగా నఖి
పటలగురుస్మరాలృతదబాధనె తామిని నేర్పి ప్రాదతన్. 53

1. చురకత్తి. 2. బంగారము. 3. కామిని. 4. అలంకృతము.

చ. స్తనతట మున్నతంబు. నడుచక్కి కృశంబు, మొగంబు నిర్మలం
బును, బిలుదుల్ వధూటిగురు'పుష్పపుష్పత్కమ్మగేంద్రపీఠి, యీ
యనువున నాల్గు నామెయెడ నర్జుణఁ డూన్చి సుగద్యపద్యధం
గిని మతిఁ బూన్చుచున్నతఁ గీల్కొనెఁ దృప్తి నటంచు నెంచెదన్.

ఉ. ఈగతి వీనువిం దగు²ప్రవృత్తిని వించుఁ మదిన్ దదీయగా
భాగతకౌచుకంబు మఱి తాల్చుచటకున్యనిచెంత జ్యారవో
ద్యోగచలుండు శ్రోత్రముననుండి తొలంగఁగఁ గమ్మ యమ్మరుం
డాగజయానవృత్తమునె యాదటఁ దాఁ జిగురింప నెక్కొనెన్. 55

క. అమ్ములు పమ్ముసుమేషుగు
జమ్మురవ మ్మనెడుగర్జన మ్మడరఁగ వా
కొమ్మ నృపుమానసమ్మునఁ
బిమ్ముట రాయంచపెంటివిధమునఁ జొచ్చెన్. 56

క. బాలప్రవాళనిధరుచి
బాలాపాదంబు సోఁకఁ బాటిల్లె నిలా
పాలస్పటికాచృమనః
పాళిన్ రక్తిమ ముపాధిభవమో నాఁగెన్. 57

క. ఆమనికరువలి బీతిలి
సోమునికరదండములను సోలునితఁడు, గాఁ
దామన్మథభూమినా
ధామర్షభీషి²నాత్తుఁడు రేనన్ ? 58

క. రేలగుణంబులఁ బగలన్
దాలిచి దిననుతుల రేలఁ దవిలి మడుపుచున్
రేలుంబవళ్ళు రెండును
గ్రాలనియిలనే నృపుండు క్రమమునఁ గోరెన్. 59

శా. ముల్లోకంబుల మోహమున్ గొలుపఁగాఁ బూన్చిద్యనాఁ బోలుత
ద్వల్లిగాత్రినమాశ్రితిన్ ఘనజయా²స్తా గాంచి కంతుండు వే
విల్లెల్లెన్ విలుకాటులందు మునుగాఁ బెం పొందునారాజుఁ దా
దీల్లన్ జేయ నమేయలీల నిజపాండిత్యంబు స్తుత్యంబుగన్. 60

క. తనకాంతిచేత హిమధా
మునికాంతి నడంచుదివనముఖరమవలె గో
ము నిగుడ్చుగరితచే నాం
దెను బాండిమ మవనిప్రదీపక మపుడున్. 61

క. శృంగార¹మణిధివేలగ
నంగన తనయందు వసతి నందఁగఁ దద్దృ
ద్రంగము మణిగణమునవలె
సంగతనూత్నానురాగసాంద్రం బయ్యెన్. 62

క. ఉవిద నతభ్రువు సుధగగ
నపును; ద్రుసాదంబు మరుఁడు నలరించు నటం
చవిరతచింతన్ ²దొలఁకెను
భువనత్రయచింతఁ దొలఁచఁ బోలేడునృపుఁడున్. 63

చ. నృవరుఁడు నిశ్వసింపఁ, గృశియింప, నికంకుశధంగి నంగజం
డవిరతజాగ్రదుగ్రవిశిఖా²సనశింజిని యై క్రమంబుగాఁ
గవిసె జయా²స్తా; ని త్లతఁడు కంతునికిన్కకుఁ బాత్రుఁ డైన. సా
ధ్యవిధినిఁ దెల్పునట్లు రతి ద్రిప్పె ముఖంబుఁ ఖరాన్ముఖంబుగాన్.

క. పున్నమచందురుమోమున
నన్నవ యన్నేలతేనియందు మెలఁగి వే
అన్నలవికాసదీక్షను
గ్రన్నన బిసినులనుబోలె గ్రహించె వడిన్. 65

క. వామానితంబిందిని

కామాఽయతికారణంబుగా నన భూమి

కాముకుమనమున నుత్తమ

కామిని యెవతెయును జోటు గాంచక యుండెన్. 66

ఉ. అంతిపురంబునుందరులయందలిద్వేషమునున్ నిశాంతమే

కాంతనిషేవణంబును దదన్యు లెఱుంగమిఁ గోరియున్ ధరా

కాంతుఁడు నై జరీతిఁ గనెఁగా! కడు ¹దాండమితంబుగా; నుప

క్రాంతలతాంతకుంతవిశిఖక్రియ లేక్రియ దాఁప నయ్యెడున్? 67

చ. శ్రవణము జారుకర్ణికను క్రాంతిఁ గనున్ ననవిల్లుకమ్మగా;

శ్రవణ మిడున్ స్వశీర్షసుమసారసమాగతషట్పదోదితాఽ

రవమునకున్; మినున్ వినుఁ; బరక్తి విలాసపుభిత్తులన్ గనున్;

నృవరుఁడు వేడఁ డేమి తరుణీచరితశ్రవణాధిలాషి యై? 68

ఉ. ఏగతి నాతి యుండు నని హృత్ఫలి నుత్సుకుఁ డైనతేనిచే

తోగతి బాణతూలికలఁ దొయ్యలిఁ గంతుఁడు వ్రాసి చూపె; రం

భాగరిమోరుకాంతి గలభామినిమోమును గాన్క వెట్టుచున్

సాఁగి దిగంగనల్ గొలువ సాగిరి ప్రౌఢవిలోకనున్ నృపున్. 69

క. పరివారము భీతినిఁ జి

త్తరువునవలె నుండె మౌనతత్పరుఁ డగుడున్

నరవతి; గృహకేశికుకో

త్కరగళవివరముల నుడులుఁ గ్రమ్మక యుండెన్. 70

క. వారపురంధ్రులనడుమ న

వారితసరసోక్తినిపుణ వరదూతి నృపుం

దారసి కాంచీరుతిసిన్

²గేరున్ ఘనదోషముఖరకీర్ణం బనుచున్. 71

1. ధ్వన్యనుకరణము. 2. తిరస్కరించును.

చ. హిమజల మెంతయున్ దలఁప నెంచనియట్టిది, చందనాంబుపూ

రముల కసాధ్య మైనయది, రత్యధిపురం డలపారసీకతై

లమనలమే కరంబు నచలాపతిఁగూర్చి శరంబులందుఁ బొం

దమరించి తారసింసె ¹ననయంబుగఁ దద్విజయైకదీక్షఁ డై. 72

క. శ్రాంతుఁడు, నిద్రాఽలననే

శ్రాంతుఁడు కూన్యుఁ డగుతేనియందు శరంబుల్

కంతుఁడు పలపుచు భంగం

బెంతయు ఖాత్రమునఁ దలఁపఁ డేకభటుం డై. 73

క. కుంతలకంతువలపుఁ గను

కాంత చెలులలోఁ బతాకగా నిర వొందెన్

గంతుఁడు ప్రతాపి యయ్యె ²న

నంతాపతియందె తాప మంతఁ గొలుపుచున్. 74

క. స్వశరీరలగ్నఁగఁ బురో

దిశఁ జిత్రితనట్లు, ³కండ్లతీరు తిరుగు చు

న్నశశిముఖిఁగ నామెనె కనె

నిశలన్ క్షణమాత్రలద్ధినిద్రుం డగుచున్. 75

క. చందురునాతపమును విడి

చందనపాసి నటనుండి చంద్రధిక మతే వా

పిం దిరిగి యిటు భ్రమించుచు

డిందించె న్మరాఽర్తి రే ల్కడిందిగ నతఁడున్. 76

తే. గీ. అతనుచాతకకలితదివ్యాంబుధార

కర్ణపాళీసుధాస్పాటికప్రణా?

యైన యేజేక్షణావార్త నాత్మఁ గొనుచుఁ

జేరె జారుఁడు ధాత్రీశుచెంత కంత. 77

1. అత్యంతము. 2. భూచితి. 3. బండిచక్రములవిధము.

చ. తనముఖమం దెసంగెడుకథారసధారల నై జదంతనూ.
తనరుచిభంగిఁ జిందుచు నితాంతముదంచితవక్త్రకాంతులన్
దనరించి యానతాననవిధావిశదీకృతభక్తియుక్తిని
ల్పినతనుఁ జూచుతేనికి వచించెఁ జరుం డీటులన్ గ్రమంబునన్. 78

తే. గీ. మరునిశర మగునసుమనిర్మాణసరణి,
దృక్పకోరకవృత్తి యనిందుజంబు,
ముజ్జగమురంజన మొనర్పఁ బొడమురాగ
విద్య విద్యాధరప్రభుప్రియతనూజ. 79

చ. అకుటిల మౌగుజోచ్చయమునందు వహించెడుపక్షపాతమో,
నకుతుకచిత్తుఁ దై నలువ నంగడి సంఘటియింపఁ బూనుటో,
నకి నిను విన్నమాత్ర నృపనత్తమ ! యీభువనత్రయంబునన్
నకలము జీవలోకము మనంబున నెంచెను ద్వన్మయంబుగన్. 80

తే. గీ. తనిమమున ముగ్ధి నట్టియాతన్విమేనుఁ
గరము శరముల ముంచినకారణమున
నెఱి కొనన్ బోలుసూక్ష్మ మౌగులులయందుఁ
గనియె శేష్ప్రకర్షంబుఁ గాయజుండు. 81

చ. వలపులతేఱు వింటియెడ వాంఛ దొరంగఁగ నారి నారిగా
నిలుపునటుల్ తనుత్వముఁ గనెన్ గనకాభతదంగయష్టి; న
వ్వెలఁదికిఁ జెప్పెఁ బోలు వెడవిల్తుఁడు సౌగతశాస్త్రమర్మ మ
క్కలికి నినున్వినా వితథకాంక్ష సవజ్జ రచించు నాత్మతై. 82

ఉ. తంతుకృశాంగమున్ గలుగుతన్వికిఁ గార్ముకర్మవార్త వో.
నెంతయు సన్నగిల్లి కుసుమేషునకున్ గుణ మైనఁ గాదు; తా
నెంతయుఁ ద్వద్వియోగమున నెయ్యిఁ దనుత్వము నింటికందమున్
సుంతగఁ దాకి క్రమ్ములు నుసుర్వదగాలిఁ జలించునో యనన్. 83

క. సుతనుస్తనపీఠంబున
నతనుశిఖిద్రావితాఽత్మహారగ ముక్తా
తలిపిండ మరయ నయ్యెన్
బ్రతిబిందిత మయ్యె రాత్రిపతిబింది మనన్. 84

క. సోరణమునుండి చిత్రా
గారం, బటనుండి కేళికావని, వలదిన్
జేరుచు నటపై నెటనేన్
గూరుపదు పదంబు మరునకున్ బెదరినటుల్. 85

మ. కలలోఁ గాలగతుండు గూర్పఁ దెలిపెన్ గల్యాణి నీపాణి; న
క్కలవాణీజనకుం డొనర్పఁ డితరజ్ఞానాయకార్థిత్వమున్;
నిను బ్రశ్నింపఁ డభీష్టధంగ మగు నస్థితిన్; నినున్ గోరుఁ; బో
కల నిన్నోల్ ప్రియు నంది వంశము నలంకారింతుగా కన్నియల్

క. వరణావనకము దరిసెన్
నరపాల ! ప్రసన్నతం బొనర్పు పయన మ
వ్వరవర్ణిని యెల్లర విడి
వరియించున్ ఏజయరమవిభాతి నిను మదిన్. 87

క భూరమణుఁడు విని మోదం
బార స్వయంవరసమాగతావనిపాఽశిన్,
మారావనిభృంగరిన్
జేరెఁ దమి జవాళ్యబలవిశిష్టత నెఱయన్. 88

క. అంగముల నిముడనటె హృ
ద్రంగత్తోషంబునన్, సుతాజనకుఁడెదు
ర్కోం గడఁగి యర్చ లిడె రా
ట్టుంగపున కతండు నర్థపుంజముతోడన్. 89

- క. పెన్నిదిఁ గన్నవిధిఁ గని
యె న్నెమ్మి నృపుండు కుంతలేశ్వరునిం దా
గన్నెలతండుల కున్నే
సన్నతజామాతఁ గనినసాటి పదంబుల్. 90
- క. గౌరవముల నెరపి నమ
స్కారము గావించి, దారి జ్ఞాపతి నూపఁ,
జేరెఁ జకుక్కుఁడు వరణ
ప్రేరితహృదయావనీశ వితతస్థలముఁ. 91
- క. దుందుభిరవముల, నానక
బృందనినాదముల, ¹మిగిలి పెం పగునూత్నాఁ
నందోత్సవభువి కన్య ము
దాందోళితుఁ డై నృపాలుఁ డన్వేషించెఁ. 92
- కా. ²భంగశ్రేణి మరాళమ ట్లతఁడు సోపానాఁగి లంఘించుచుఁ
భృంగజ్యాఁజ్జ సువర్ణపద్మరుచిమైఁ బెం పారుదాపేయపీ
తిం గై సేయుచు శుభ్రదేహమున రాధృందాఽవృతం డై తగఁ
రంగత్తి రధి హస్తీశాచనివహప్రావేష్టితేంద్రేభ మై. 93
- క. కైలాసపితాఽలయ మది
యోలిఁ నృపసింహ మంఘ్రి నూఁదఁగ నృపతుల్
బాలఁ దలంచిరి పొందఁగఁ
జాలనిసింహిగఁ గురంగజాలము వోలెఁ. 94
- తే గీ. మణిమయవిశానములఁ గుట్టిమములఁ ద్రితిఫ
లించునృపబిందిములచే నలీలముగను
పొదుఁ గాంచెస్వయంవరోత్పాహశాల
ముజ్జగముకాముకులు తనుఁ బొందినటుల. 95

1. అతిశయించి, 2. తరంగములు.

- క. మణిమయమంచముల విభూ
షణమణిగణమందుఁ జూడ సాగిరి మొగముల్
గణించుకోర్కి ముఖల
క్షణప్రకర్షంబు నృపతిశతములు సభలోఁ. 96
- క. ముత్తైపుమేల్కట్టుల భూ
భృత్తులప్రతిబింబపంక్తి యెసఁగెను నేదా
గ్యోత్తరుపైననొ పూవుల
చిత్తడి నిడ నిగుడుసురలశ్రేణి యనంగఁ. 97
- క. హేలావేది పతింవర,
పోలుఁ ముత్తైములదామముల, ¹నుడులు దహు
శ్రీలోలుఁడు నెల యనుమొల,
భీలోలతఁ ద నృజింపఁ బేర్చె ననంగా. 98
- తే. గీ. అధికతరతేజమున సభయందు మిగుల
భాతిఁ గల్పించువసుమతీపాలు రంత
విక్రమాఽదిత్యునన్నిది వేగుజాము
దివ్యేరీతిగ నిర్పిరి తేజమేద 99
- చ. కనకశలాకికాసుభగగౌత్రి యనేకనృకాంతభాగ్యకాం
చనపరిశీలనేచ్చ సుమచావుఁడు పట్టినశాణపట్టి యై
కనఁ ద్రవఁ జూపునే ర్పెనఁగఁ గంధరఁ ద్రిప్పుఁ గొలందిలీల యొ
ప్పినమొగఁ మిందు మిన్దిరుగువీటిఁడి ²దోషిని దూఱనో యనఁ. 100
- చ. సకలనృపప్రతాపక³విసారవతాకునితర్జనంబుగా
నొకబొమ్మ నెమ్మొ కిమ్ము సగ మున్నమితంబును దాల్చి నాదుకు
త్తుక నిడఁ గైనిఁ దాల్చుసరిఁ దూఁగెడునీర్వ్యను బోలెఁ బాను నా
స్యకమల మంగనామణి సహాఽశయవక్రవిలోకనంబుగఁ. 101

1. నక్షత్రములు. 2. దోష = రాత్రి గంపాఁడు = దోషము గలవాఁడు అని
శ్లేష. 3. మినకేతనుఁడు (మన్మథుఁడు).

ఉ. కెంపులగోడలందుఁ దిలకింపఁగ నొఁ బ్రతిమాచ్చలంబునఁ
సొంపుగ దిక్కు లయ్యువిదసోయగముఁ రహిఁ దాల్చినట్లుగఁ;
దెంపున నాత్మదారవిరతిఁ భజియించుచు మారుఁ దైన నా
చంపకపుష్పగంధి వరునఁ గొలువంగఁ గ్రమించె నాఁ దగెఁ. 102

క. నిగుడునిజాంగవిధాతిఁ
నగలందలితాలను మలినం బొనరించి బిం
బగతినయేఁ దవులనియటు
దెగడుఁ సామాన్యవసుమతీపతివితతిఁ. 103

క. చెలి, మూపున హారలతాం
చలస్థితచరిద్విరోకనచ్చటఁ ద్రిజగ
ల్లలనలదర్ప మదల్పుచుఁ
బొలుపు మిగులుఁ గీర్తిఁబెక్కమును బూనె ననఁ. 104

క. తనబడిన వచ్చుత్రిజగ
న్మనముల దాక్షిణ్యయుక్తి మన్నింప ననఁ
మనసిజమత్తగజగతిఁ
వనిత కొలఁది జాగు చేసి పదముల నిలుపుఁ. 105

క. ఘనసారవత్రవీటి
న్దనరి కదలువామకరమునఁ దగి గండ్
జ్జనితపులకాంకురశ్రీ
వనిత గనుచుఁ గొద్ది నవ్వి వలులును నానఁ. 106

క. వెలఁది పదం బిడెఁ గుట్టిమ
ములపై సంక్రాంతరాగభూకాంతమనం
బులను వలెఁ బ్రమదముచే
నలనతఁ గనురాజహంసియానము మిగులఁ. 107

క. సుమనశ్శీలీముఖాఽర్థము
సుమశరుభస్త్రి యనఁ బూనె సుందరి వేణిఁ;
సుమనయిషుజ్యావలయో
పమితశ్రుతిచుందినయనపత్రస్ఫురణఁ. 108

తే. గీ. కళికఁ బోలుమదనకేతకశర మంతఁ
జలితచూర్ణాలకలతాఽఽళి స్పర్శ సేయుఁ;
దనదుకమబొమ యనువింటఁ దనరునుదుటఁ
జెలి పటీరంపులేఖను జేర్చి మించు. 109

గీ. క్షీరవారానిధానవీచీవరంప
రానుగత యగుపద్మాఽలయాంగన యన
సితదుకూలోత్తరీయంబు చెన్నుఁ గూర్చ
నవృత్తింవర పొడసూపె నంత నభను. 110

చ. నలువ పసిండికొండ¹కరణంబులఁ గైకొని విస్తృతప్రభా
విలసన మూన్చి 'చేసెనొకా పీనపయోధర; నట్లు గానిచో
నిలిపినతోడనే పదము నిస్తులరంగతలంబునందుఁ బొం
దలవడఁ జేయు నెట్లు సభయంతయు లోభపరీత మానటల్ ? 111

క. బాలారత్నం బీష
స్మీలితదృశ యై విలాసనీరజము దిశ
పాలుర హేతువున దిశ
స్త్రీ లిడుదౌత్యంబు నవధరించునటుఁ గనెఁ. 112

క. మిగులఁ లాగినధనువునఁ
దగుమరుచేఁ జేతమందుఁ దాడితుఁ డయి యా
ముగుడ విలాసపతాకఁ
దగఁ గని గుంతలుఁడు మదినిఁ దలపోసె నిటుల్. 113

క. ఘటయింప దెట్లు లోభము

¹లటభారత్నం బిమూల్యలావణ్యనము

త్కట యెవ్వని? కది నమ్మక,

త్రుటినేన్ గూర్కఁడు మరుండు దొడరుచుఁ ²గాఁ పై. 114

క. ఇది యెవన³జలనిధిసుధ,

యిది యంతఃకరణ⁴కార్మజేద్ధో⁵క్షోదం,

బిది హేలాతరుదోహద,

మిది యగు లావణ్యరత్నఘృణిపుంజంబున్. 115

తే. గీ. నిందునెలపొడుపున కిద్ది నిత్యోరాక

విభ్రమరసా⁶శివరిపాకపృథివి యిద్ది

మరుదొరతపస్య కౌ నిద్ది మహిత మైన

త్రిభువనైకసామ్రాజ్యసుస్థిరఫలంబు. 116

క. వనితాపయోధరేందరి

ఘనస్వనస్మనసిజాతగర్జాంతితదీ

పన వైడూర్యాంకురని

త్యనవోద్గమములకు దోహదం బై యొప్పెన్. ⁷ 117

క. కాంతిదరిద్రతఁ గను ⁸న

త్కాంతుఁడు; ⁹విరితౌవల కేమి తత్త్వము? వాణి

కాంతునియందపునృప్తిని

గాంత హరించె నన నమ్మఁగాఁ దగు నెట్టుల్? 118

ఉ. సారె సభీతతిన్ బలుకుచాడునఁ జూ పెనయించు నాపయిన్

నారి; ప్రసన్నతన్ గనె ననంగుఁడు; మత్పరయే నిజంబు; క్రీ

దారభనంబునన్ వలెఁ దటాలునఁ ¹⁰దాచె నిజా¹¹శి; హారమున్

దారుచు; దూర ముంచు; నృపుఁ దన్ని గనన్ మరుఁ దేమి సేయఁడున్.

1. సుందరి. 2. పహరాణవాను. 3. నముద్రము. 4. వశికరణము.

5. చూర్ణము. 6. వూర్ణము. ⁷వైడూర్యములు పుట్టుటకు మేఘగర్జనము

దోహదమగును అని ప్రసిద్ధి. 7. నక్షత్రేకుఁడు (చంద్రుఁడు). 8. వికచో

ల్పరములు. 9. తన్నెను.

ఉ. కుంతలనాథుఁ జూచి యలికుంతల కంతుశరా¹²ర్త యయ్యె; న

త్కాంతముభేందుదర్శనము గాఁగ ఘనోల్లసితానురాగవా

ర్థ్యంతరమగును లై యదట నారయ వచ్చినరాజు లెల్ల ర

త్యంతవిచిత్రతల్ గొలుపునట్టివడల్ గని రంద మేదఁగన్. 120

తే. గీ. సకలభూపాలభూషణచయముకన్న

సుత్తమం బగుతనహార మున్నతమ్ము

గా నుర మొనర్చి దూరముగా వెలార్చె

నొక్కవిశ్వంభరాజాని యుత్సుకతను. 121

తే. గీ. కాయదీప్తితిరోహితకాంతి నున్న

కనకసూత్రం బవెజ్జమైఁ గడగఁ దిగిచి

మౌక్తికవిభూషణం బిదె మహిపుఁ దొకరుఁ

దురమునఁ బతింపరన్ గాంచు నుత్సుకతయు. 122

తే. గీ. చెదరినట్టిచూడామణిసీమయందు

విభ్రమాంబుజ మొక్కపృథ్వీవరుండు

నిలుపుతలఁ పూన నొదల నిలిపికొనియెఁ

బొరనారీమణుల్ దన్ను బరిహసింప. 123

తే. గీ. మంచసీమ సగర్వుఁ డై మహిపుఁ దొక్కఁ

డగ్రపాదంబు సారించి యనవరతము

ప్రాన్వనిప్తింశపుత్రికాశ్రమముఁ జూప

హస్తయుగ్మముఁ గడు సురయాడఁ జేసె. 124

తే. గీ. చెమట వొడమక యున్న నంగమునఁ గప్పు

రముదుమారము గలయించి, శ్రవణయుగ్మ

మందుఁ గలకుండలముల నమందగతిని

వితగఁ బరివర్తన మొనర్చె క్షితిపుఁ దొకఁడు. 125

- తే. గీ. వీటికాపేటికావాహుఁ బిట్టుఁ గొట్టెఁ
గ్వణితకంకణయుతనిజకరముచేతఁ;
దమ్ములపుటాకుపై గోళ్ళఁ దగ లిఖించె
మారవంచితుఁ డగుమహీదారుఁ డొకఁడు. 126
- తే. గీ. గోష్ఠిమిషమునఁ దనవాక్పటిష్ఠరీతి
నిట్లు లట్టులు వల్కుచు నితరవిభుఁడు
వీటిపేటికనుండి యర్పించె నచటఁ
గలపరువురుజనములకుఁ గప్పరంబు. 127
- తే. గీ. వస్త్రమును జొన్పి వసుమతీవరుఁ డొకండు
కనకపీఠంబు నెత్తుగాఁ దనరఁ జేసి
సూత్రతారుణ్యమును దెల్పుయత్నమున న
జాత'కూర్పముఖంముచే సాగె వితగ. 128
- తే. గీ. పృథ్వివరుఁ డొక్కరుఁడు వీటిపేటి మోయు
వానివీఁపునఁ దనదేహ మానిచియు ను
దంచితభూలతాపతాకాఽఽననంబుఁ
గనఁగఁ జేసెఁ దనంత నకారణముగ. 129
- తే. గీ. ఆవలించుట నున్నతహస్తయుగ్మ
ఘట్టితాంగుళులఁ జిటుకలు ఘటించి
గద్దెపైఁ బడి దుర్వారకామభూత
మోహితుం డయ్యె నితరభూభుజుఁ డొకండు. 130
- తే. గీ. కంఠమందలిపంచమకాకలి దగఁ
బొల్చుస్మితమును గనఁ జేసి భూపుఁ డొకఁడు;
గొన్నిపలుకులు గూరిచికొంచు నొకఁడు
గడఁక గాఢాకవిత్వసంగ్రథనఁ జూపె. 131

- క. వైతాళికాఽవశీగీ
తాఽతతతుములంబు నాఁపి యారాజతనూ
జాతకుఁ గలగళ చారిక
చాతురిఁ గ్రమముగను రాజచక్రముఁ దెలిపెన్. 132
- చ. అర దెగువైరిమూర్ధతతి నాహత మై తనకత్తి మొక్క వోన్
గిరిశభుజాంగదాహిఫణకీర్ణమణికషణంబుఁ గోరె; నీ
శ్వరుగిరి వామపాణి నెగఁ బట్టి, హిమాగముఁ బెల్లగింప ను
ద్ధరణఁ డ్వదభ్రభుజదోహలుఁ డై కుడికేలు దారిచెన్. 133
- తే. గీ. తన'శ్రీముఖపంక్తికి దశముఖముఖ
జలజములను భోగాఽస్పదములను జేసి
నట్టిశ్రీరామునస్వయమందుఁ బుట్టె
వెలఁది! సృపుఁ; దీతఁ డగుత కన్విందు నీకు, 134
- క. కేకారవముఖరితనర
యూకాననసీమ వీని నొంది తిరుగుచున్
సాకేతపురిని నొనరువు
మా! శ్లాఘ్యవిలాసజాలకాఽశీసేవన్. 135
- క. నీచోపకృతిగ నుదతికి
నాచారికహితము వ్యర్థ మయ్యెన్; బ్రేమల్
క్వాచిత్కంబుగఁ దోచున్
బ్రాచీనభవాఽత్తకర్మపరిపాకమునన్. 136
- క. మధులక్ష్మి మావి మెలఁగెడు
మధుపనతికిఁ గొండగోఁగుమాడ్కిఁ బెరిదొరన్
మధురాఽలాపకుఁ జూపుచు
మధుమధురకరోక్తిఁ జేటి మన్ననఁ దెలిపెన్. 137

- క. ఈవిక్రలాంధనుగుణ
రావం బాహవములన్ బిలుగి సుషిరములన్
వావిరిఁ దచ్చొండీర్వక
థాఁడవఁగి బాతాళజనుల కపుడే తెలుపున్. 138
- చ. కదనకబంధనర్తయిత గర్వితభూపతిసేవితుండు చే
దిరొర యితండు చూడు సుదతీ ! మరుటెక్కెము నీదుచూడ్కి యం
చుదితరతిన్ వచింపఁ జరి యుగ్మలి వాల్చక కన్ను వానిపై
వదనమునుండి తమ్ములము వైచి దీగన్ నిరసించె న్యక్కృతిన్.
- ఉ. భీతకురంగనేత్రఁ బరపృథ్వివరేణ్యునిసమ్ముఖంబుగాఁ
జాచురి మీఱఁగా నుడివెఁ జారిక దారిచి; కాన్యకుబ్జభూ
నేత యితండు దిగ్దయఘనీకృతభూమిరజంబులన్ సరి
న్నేతృవయంబులన్ స్థలగతిన్ బొనరించు నకుబ్జకీర్తి యై. 140
- క. అని చారిక పలుక నతాఁ
నన యై స్తనపీఠి దృష్టి నాటుచు నయ్యం
గన దెల్పె స్థూలభావము
జనవరునవయవములందు నవ్యంగ్యముగాన్. 141
- క. కలనూపురగతి లోభ
స్థలితధరావరమరాళచక్ర యగుచు ముం
గలఁ గొలఁదిగ జనువెలఁదికి
నెలన వెల్లయంగ దూతి యి ట్లని నుడివెన్. 142
- క. వాఁడిమిఁ గ్రోడమునన్ వడిఁ
గాఁడినయెవ్వానిముల్కి గడిఁదిగ శంకల్
మూఁడుమృదుం దక్కిటిమెయి
గూఁడు వెలిగ లాగె శబరకుహనాఁడకృతిమైన్. 143

- చ. శంక యొకింత లే కెవఁడు శంకరమల్లరణంబునన్ నిరా
తంకము లైన స్వేదజలధారల నిల్వఁగఁ జేయ నాకురం
గాంకవతంసుకక్షమునయందలిబూడిద లాగె; వాఁడె కీ
శాంకుఁడు; వీఁడు తత్కులజుఁ డంగన ! యేకభటుం డుదగ్రుఁడున్.
- క. కుతుకమునఁ గనుమ వీనిన్
సుతనువ ! తేజస్వి యితఁడు సౌం వగుచర్మ
ణ్వాతితటమునఁ గలవిపిన్
క్షితులన్ రమియింపఁ గోర్కి చిత్తమునఁ దగన్. 145
- క. తలపైఁ బాదము నిడ నాన్
వలనుగ మున్ జనెడుక్రమము వాటిలఁ బరభూ
వలయతిలకుఁ గూటిచి కో
మలికిన్ జారిక వచించె మంజులఫటిన్. 146
- క. హాళిన్ గపిశీర్షకశృం
గాఁగి కలిసి దివికి రథ్య యగుఁ; గాకున్నన్
గేళిగృహప్రాంగణము ను
రాఁలయ మెటు లగును జూడ నదటిజనులకున్. 147
- క. అదియే 'కాళింజర'ధర,
ముదితశ్రీనీళగళనమున్నతలీలా
సదనము; తన్నేత యితఁడు
ముదిత ! వశీకృతనృపుండు; పూన్పు కనుగొనన్. 148
- క. ముత్తైమున దారమట్టులఁ
జిత్తభవావిధ్ధచిత్తసీమ మహీశుం
దత్తమి దిత్తరికిన్ జరి,
హత్తినకుతుకమునఁ దెలిపె నవనిపు నితరున్. 149

ఉ. సంగరనిస్సృహ¹ప్రతిరసావరవాసములన్ బరాక్రమో
త్తుంగభుజుండు గాంచు నిజతూర్ణవిలాసచపేటభిన్నమా
తంగనివాసముల్ ²హరివిధంబున; గోపగిరిప్రభుండు వీ
డంగన ! యీతఁ డీవుదమి స్వచ్ఛయశస్వియు నేకశూరుఁడున్.

చ. మగువ ! త్వదీయదృక్కుముదమాల స్వయంవరపుష్పదామమున్
దగులుచుదూత గాత మని తన్వికిఁ జారిక వల్క వేర్కతం
బగువడ కున్కి వీడఁ, దనయందెలమోత ఘటించిదూతె, వే
లగుధరజేంద్రుఁగూర్చి యసమాస్త్యశరంబులు తన్ను గోరఁగన్.

క. పుష్పాశుగవశరాడ్వా
స్తోష్పతులం దెవరినదుమ సుందరి ననెన్
పుష్పస్రగజమున వలె
బాష్పములన్ వారికనులు ప్రమదమునఁ దగెన్. 152

చ. పొరి రివురాడ్వధూనితకపోలలాలకవల్లరీతతిన్
బరపి నశైవలాశ్రువులధంగిఁ గుభృత్కటకోత్కరంబునన్
నెరపి ప్రతాపవహ్నిఁ దను నిల్చినశత్రుగృహంగణంబులం
దిరవు గనన్ దృఢంబులు, రహించు నపూర్వనమిద్ధతేజఁ దై. 153

క. మాలవపతి యితఁ; డితనికిఁ
ద్రోలగు 'ధార' యిడు ముదముఁ బొలఁతి ! విలాసా
వాల యగునీకుఁ; గంతుఁడు
గ్రాలున్ మంత్రి యయి నీదుకడ వీనియెడన్. 154

క. ముక్కుకొన కణఁచుచూడ్కిన
యక్కన్నె నృపాలుఁ దెగడె నని కనినటు ముం
జక్కికిఁ గొలఁదిగఁ జని స్మృతి
నెక్కిన ³నగుముగుదకుఁ జరి నేర్పునఁ బలికెన్. 155

2. శత్రురాజులు. 2. సింహము. 3. నవ్వునట్టి.

చ. తురగఖరక్షతిన్ క్షితికిఁ దూఁగుతనుత్వముచేత విన్నయ
ట్లురగలతాంగు లెవ్వనియనూనయశంబు ఫణేంద్రుగానమం
దిరములఁ బాడుచుండు; భుజనిర్జితరాజ్ఞికరుండు వీడె గూ
ర్జరుఁడు; స్మరాస్త్రముల్ గురియుచక్షువుఁ గూర్చుమ ! చాన ! వీనిపై.

క. లీలానాళికము మధు
పాశైషయిన్ విసరి బాల యతనిన్ దెగడెన్,
బాలకు ముందుగ, గర్వముఁ
దాలిచి కొంత నని చరియుఁ దాఁ బలికె నిటుల్. 157

క. మిగులన్ బొడు గగునొడలున
జిగిగందపుఁబూతఁ జెందునితరుచి నితఁ డో
మగువ ! పయోబ్ధిగమందర
నగమునిగన్ ¹వారుపాండ్యనాథుఁడు; కనుమా ! 158

క. వీనిచెలిమి నీ కూన్సెన
యేనిన్ మారుఁడు పటీరవృక్షవిలాసో
ద్యానమునన్ జందనపవ
మానవితానంబు నిన్ను మరగి భజించున్. 159

క. అన విని గుణభాజనుఁ దై
నను భాగ్యవిహీనుపట్టునన్ నిరివలె నా
ననము ముఱల్పఁగఁ జెలికిన్
దననుడికారంబు దోవఁ దాఁ జరి వలికెన్. 160

చ. మురువున వార్ధి మున్గి దరిపొంత వనిన్ జరియించుదిక్కరుల్
కరిణులఁ గూడుటన్ భవముఁ గాంచెనొ నాఁ దగుదంతు లేధరా
వరుజయయాత్రలందు మదపారిధురీయుతి నెల్లదిక్కుటాం
తరములఁ దిద్దు దిగ్గజవితానదిదృక్షవలెన్ ద్రుశక్తిమై. 161

1. ఆచమనము చేయు.

క. తనరత్నాఽవః సర్థులః
దనియింపఁ జూచునెవనిఁ దగ దనినటులఁ
దన'మదజలగజడిందిమ
మున రత్నాఽకరము మంద్రపున్రుతిఁ గొలుపుఁ. 162

చ. తనపృతనత్ దనరెడునితాంతభరంబునఁ గ్రుంగుదాత్రిఁ బా
ర్వనియతి నిల్ప నేపృథివిపాలుఁడు యామ్యదిశాఽర్థవోద్ధుల
ర్థ నతరవీదికాతతికి 'దామెనగాఁ గదియించె నైజగో
త్రనిభతనూల్లసత్తటగతద్విరదేంద్రఘటాద్భులంబునఁ. 163

తే. గీ. తమపదంబులు త్రొక్కఁ దుత్తుమురు లై న
ముత్తైములపొడి నర్జవంబువులతోడఁ
ద్రాఁగి వమియించె నాఁగ నుద్ధతపృషత్క
దంబరంబున నెవనిగజంబు తొప్పు. 164

క. పూరితదిక్తటకరిణీ
వారముపై యువతు లెవనివాకిటఁ బో, నా
శారమజపురగవాక్షము
లారుఁ జోత్సన్నసితంబు లై వగలైనఁ. 165

క. చోళుఁ డితఁడు నినుచుఁ ది
క్పా? యశఃపుంజకలితపా? శుభశం
ఖాఽనివలె విజయోత్సవ
వేళావై భవముభాతి బిసరుహవదనా ! 166

క. తరుణీ ! విలాసవిద్యా
ధరరాజమరాళ మితనిఁ దాల్పుము భుజపం
జరమున విమానజాల
స్ఫురణ; దృగుత్సవము 'కాంచి'పురి నీ కూన్సున్. 167

1. మడించిననీటియేనుఁగులు. 2. పొడవైనలాపుత్రాదు.

అ. వె. అనిన నతనిఁ గడచె నన్యత్ర పూన్కిని;
నిలిచెఁ గుంతలునకు నెంత యెదుట;
గొప్పవేలచేతఁ ద్రిప్పుఁ గన్నను నది
వదలు నెటులఁ దనదుప్రాకృథంబు. 168

తే. గీ. కాంతయత్యంతదీర్ఘదృగంతములను
గృష్యమాణుఁడు గాఁ గుంతలేకుఁ దంత
నచట 'నిర్వాపితాశు లై రన్యు లెల్ల
మలినులటు దీపవర్తిధూమములచేత. 169

సీ. నృపుఁ డొక్కరుఁడు నేను బ్రియజాని నీచాన
యెడఁ బరాజ్ఞుఁడ నం చెప్పరించె;
విభుఁ డొక్కరుఁడు వేడ్క విటపార్థివులఁ జూడ
నరుగుదెంచితి నిట కని వదించెఁ;
బృథ్వీపుఁ డొక్కండు వృథ న న్నిటకుఁ దెచ్చె
వందించి తని మంత్రివరుని దూతె;
నితరనృపాఽన్యంబు లెనసె నతిఁ వజ్ర
హతము లై నట్టుల హరువు దొరఁగి;

తే. గీ. నర్వసర్వంసహాకాంతచక్రమందు
లోలలోచనదృష్టి చాటుకృసింహ
పీఠమండను వెదకి సంప్రీతిఁ గాంచ
నంబువులఁ బాలు గొను రాజహంసివోలె. 170

క. మఱిఁ జారిక చెలికిఁ దన
నెఱిపలుజిగివెల్లి, నితరనృపతులదృష్టిఁ
నెఱసిసెచెలియకశంకము
నఱిముఱి యెఱిత మొనర్ప ననఁ బలికె నిటుల్. 171

1. 'అర్పణదీపక' - అర్పణదీపయగ్ని' అని శ్లేష-ఆశ అనగా అగ్నియని
కూడ నర్థముగలదు.

క. కమలవదన ! నీచూడికి
కమనీయార్థము గ్రహింపఁగా నెఱుఁగు; నమ
స్తమహీపుల నాచుగ విడి
భ్రమరివలెం దగిలె నితనివక్త్యాబ్జమునఁ. 172

క. అనితరసామాన్యం దీ
ఘనరూ పెందేని ముందుఁ గాంచితె ? చెరి ! శ్రీ
కిని వాణికి నెల వగునీ
జనపతిసౌభాగ్యగుణముఁ జాలను దొగడఁ. 173

చ. సతము మదేభసంగతి దిశాగజపాళి నవజ్జఁ జూచునీ
చతురజిగీషునపులు దిశాతతి నిచ్చలుఁ ద్రిమ్మరున్ ద్రుటిఁ;
ఓతి యొకచోనె వ్రేఁ గగుడు శేషశిరస్థలి నిల్వఁ బో వనా
నితఁడు సమస్తదిక్కుల స్వకీయచమూగజరాజిఁ బంచెడుఁ. 174

క. ఉరగవధృతమహిఫలక
స్థిరతకునై కాఁడఁ బదినధృఢకీలవరం
పర యన విజయస్తంభో
త్కర మెల్లెడ నీనృపుండు గాడె ననఁ దగెఁ. 175

క. ప్రోతనృపశిఖారత్న
వ్రాతోభయపార్శ్వధరణిపాలకృపాబం
దాత్మటి నిలుచున్ మ్రో డయి
యాతతశేషారిగళభరాస్థివిదళనఁ. 176

క. విజయోత్సవంబువాకిట
సుజవమునఁ జోళపతియు సోముఁడు రాఁగఁ,
భుజయుగమున నీభూభుజఁ
దజయుం దీర్వురను వెడల నడఁచెఁ గడిమిమైఁ. 177

తే. గీ. అబ్బురపుటీవి నొప్పునీయవనివరుని
యెదుటఁ బరమాణుసమము లొత్తిదివతరువు
లెటుల నదృశంబు లగును నీప్రతివివరున
కతులలోకత్రయాగౌరవాఽస్పదునకు. 178

క. ముంజుందే పోలనిచో
గుంజంతయునేని; భోజు¹కొల యెంత ? కవీ
ద్రంజను నొందుకవులవద
కంజములకుఁ బాదదాసిగా నీరి నిలుచుఁ. 179

క. ఈసాహసాంకుమది నవి
లాసభూభాగయుగ్మలాస్యములు వధూ
టీనస్మితాస్యములు విడి
భాసించును వేఱుచోట్ల భయరహితముగఁ. 180

క. ఇతని గళంబున నిల్పుమ !
యతివ ! భుజాబంధదూత యౌమాల; రశీ
పతియిడుమలు ఫలమొందుతఁ
జతురాఽస్యన కగుతఁ గీర్తి సమయోగమునఁ. 181

క. ప్రీనిరసన చరిపల్కుల
నైనటు నెపమునన యంత నదిలానుణి మో
దానఁ నంవరణప్రజ
మాస్యపపరవిక్రమాంకునటుతఁ గూర్చెఁ. 182

క. మదషట్పదకృతఝాంకృతి
మదవతి పతియటుత నిదీనమాల రహించెఁ
మదరాట్సౌభాగ్యజయాఽ
స్పదలీలాడిందిమంబుఁ జలచె ననంగఁ. 183

క. భుజలేఖాద్వయి కుసుమ

ప్రజమున సౌభాగ్య మొందె; రాజుగళమునం

దు జిగి రహించినను వా

రిజాక్షినిఁ గవుంగిలింప న్వపతి త్వరపడెన్.

184

చ. అలరుతఁ బుష్పకేతనుశరాసవిశిష్టకళారహస్య; మ

న్నలువయు యుక్తకార్యఘటనావిధికై పొగ డొందుఁ గాత మం

చల పురయోవతంబు ముద మందుచుఁ బల్కెను వారిఁ గాంచి; యీ

యిల సమవస్తుయోగమున నేరికిఁ బ్రీతి జనింప కుండెడిన్? 185

చ. మృదులమృదంగనిస్వనసమేతవివాహసమర్థమండపం

బుదితవిపాందుకీర్తియుత్తుఁ డుగ్మలితోడుత నెక్కి, రాగసం

పద లల సంక్రమించునరపాలురయెల్లరలక్షిచేవలెన్

గదిసె నుదారకాంతి నధికంబుగఁ గుంతలసోముఁ డయ్యెడన్ 186

క. వరసాహసలాంఛననృప

కరపీడనకౌతుకంబు కడఁ జన నకలో

ర్విరమణుల వీడెఁ గీర్తియుఁ

గరముఁ గృతార్థ యగునృపునికన్యకలోలెన్.

187

తే. గీ. దెసలకొనల వెలింగెడిదీపకాంతి

శాంతి నందఁగ సుభగతాక్షయముచేత,

నృపులు నలు పంది రపుడు తదీయధామ

ధూనరితదేహు లై కాంతిఁ బాసె ననఁగ.

188

తే. గీ. సిగ్గుపడి రాజు లెంతటిచేటు కైన

సాహసిందిరి; కాని శ్రీసాహసాంకు

తీక్షణకంకపత్రమ్ములతీవ్రదీప్తి

వారి కెట్టులు నహ్యా మౌఁ బ్రథనభూమి?

189

ఉ. భూపతిసంఘమెల్ల నృపపుత్రిక నందమి దెందమందు సం

తాపము నొంది మోముజిగి దప్పఁ దొలంగెను గోర్కె లూడఁగా;

భూపతి యొప్పె నూత్నవధువున్ గడుమోదముతోడఁ గూడి ల

క్ష్మీపతి దైత్యులన్ గెలిచి శ్రీనతిఁ గూడి రమించునట్లుగా. 190

తే. గీ. సవతియువిదలకెల్ల దుస్సహము గాఁగఁ

దనదునుగుణగణంబునఁ దరుణి వరుస

నధిపుమానససామ్రాజ్య మధివసించి

స్వవళమున నేలె నతనిఁ బంచశరునాన.

191

ఉ. కుంతలనాథుడెందమునఁ గోమలివక్త్రశశాంకబింబ మ

త్యంతముదంబునన్ జొరఁగ నంత సపత్నిముఖంబుజంబు లం

తంతఁ దొలంగి యీవలకు నై నిలిచెన్, మనమందు నిల్వఁ దా

మెంతయు సంకుచింతు మని యెక్కుడుభీతి వహించెన్ యనన్.

క. వివిధోపచారచణుఁ డగు

నృవరునియెడ విడిచెఁ బడఁతి నిజనూత్నోదా

ప్రచణత; నవోధ చిరముగ

స్వవరుదరిఁ గనుట యతనియసామర్థ్య మగున్.

193

వసంతము

శా. మారాస్రాధికృతుండు, 'పైకగళసంపద్ధాత, చంద్రాంశువి

స్పారశ్వేతగుణావహుండును, రసజ్ఞాపాలసామ్రాజ్యవి

స్తారామాత్యుఁడు, వృక్షచిత్రకరుఁ, డుద్యన్మానవృక్షచ్చిదో

దారానేకవ మంతఁ జైత్రుఁ డిదె నూత్నప్రీతి భూభర్తకున్. 194

క. స్మరరాజు జగము గెలువఁగ

సరదారుఁగఁ జేసె నవ్వనంతుని; నతఁడున్

గరువలి నెగసినసంపెఁగ

ల రహించె సువర్ణవృష్టులం ద్యాగివలెన్.

195

క. ప్రసవవిసర కేసరముల

దెసలెల్లన్ స్వర్ణకాంతి దీపింపఁ బసిం

దీపవరణల్ గలనతుల క

భిసార ²మహమందుఁగూడ వేడుకఁ గూర్చెన్.

196

క. బురదసరిచిక్కినిమధువు

వలదన్ బాదంబు సిక్కువడ పట్టది దా

వెర వెలుఁగక పిలిచెన్ మధు

కరమున్ నిరతంపుదుఃఖకలితరవములన్.

197

తే. గీ. తేనె నిండినపూవును దేఁటి యొకటి

యాసచే రంధ్రమున్ మూసి యచట నిలువ

నన్యమధుపంబు లానెఁ దదన్య³సరణి;

నార్జనము సేయువారి కియ్యదియె ⁴సరణి.

198

ఆ. వే. చందనాచలంబు చందనతరునంగి

భుజగగరళతాపమును వహించి

నటు దరీముఖముల నతిశయనిశ్వాస

పవనముల యధేచ్ఛఁ బలుఁగఁ జేసె.

199

సీ విరహిజనులు భూమివివరంబునన్ వసి

యింపఁగఁ గోరుదు రెల్లవేళ;

మత్త పికిపంచమస్వరపీడితుల్

బాధిర్యయోగంబు ⁵వలతు రెప్పు;

డాక్రందములఁ గోకిలా²రావముల్ వెంచ

మతిలోప మక్కట మధుఁడు గూర్పు;

మరుపరాస్త్రము లోర్పుమహితుఁ డామనిఁ దిక్

పంచమనాదాస్త్రవశత నొగులు;

1. నగలు. 2. పగలు. 3. మార్గము. 4. విరము. 5. కోరుదురు.

6. ఇతరా²యుధములు.

తే. గీ. నంత రాజేంద్రుఁ డామనియందముఁ గని

తనదుశ్రమమెల్ల సఫలతఁ గనె నటంచుఁ

దలఁచి యంగనపాణిపద్మంబుఁ గొనును

జిత్ర మైనట్టియుద్యానసీమఁ జేరె.

200

క. కుంతలపతి యుద్యానం

బెంతయు సంతసము మీఱ నీక్షించి తమిన్

గాంతామణితోఁ బల్కెను

గంతుధనుర్వ్యారవామకారిరవమునన్.

201

తే. గీ. ఇంతి ! నీకనువిందు వసంతుఁ డూన్పు

మధుఁడు రతిజన్మభూమి, యామనిసుశోభఁ

ద్వత్తనూలక్ష్మి నత్యంతదర్ప మదరి

చీరికిం గొనఁడుగద ! కించిత్తుగూడ.

202

తే. గీ. ¹చిత్రసేన నామని సమీక్షింపఁ గోరి

యువిద ! మదనరా జధిష్ఠించునుపవనంబు

త్వద్విలాసావలోకనధన్య మగుత;

వనముచే నీవు నీచేత వనము మెలయు.

203

మ. కో. ²కామవిభ్రమరాట్పురీ ! సముఖంబునన్ నిను జూచి ³వే

యామధుం దల స్వాగతిన్ మధుపామృతా²రవ సంతతిన్

బ్రేమ మీఱఁగఁ బూర్వభాషణవిశ్రుతిం బదరించెడిన్;

గామినీ ! కయి సేయుమా ! సుమకమ్రశోభవనస్థలిన్.

204

పృథ్వీ. లతాలలన లిచ్చమై లలితలాస్యముల్ సేయఁగా

సుతన్వి ! కర మర్థి నీ విటకుఁ జూడ నేతేరఁగాఁ

బలత్కుసుమజాలసంపదల వన్యరంగస్థలిన్

సతోషకుసుమాంజలుల్ సలుపుచాయ చూపట్టడిన్.

205

1. చిత్ర మైనసేన గంది. 2. మన్మథలాటానీ. 3. వేగముగా.

క. నీకాలిదెబ్బఁ గాదె ! య
 శోకము ధన్య మయి తరుల శోభిలు; నవలా
 లేకృతుల దాసులుగ మదిఁ
 గైకొని క్రీడింతు వారిఁ గను మరుఁ డెలమిన్. 206

క. ఈవకుళవృక్ష మెంతయు
 నేవన్ గలిగించు నాకు వృక్షృతి; వసం
 తావసరంబున నై నను
 బూ విరియఁగఁ గోరు నీదుపుక్కిటిసీతన్. 207

క. ఒక్కెడ శివుకోపముచే
 నక్కంతుఁడు దగ్ధుఁ డైన నంత వసంతుం
 దొక్కుమ్మడి నీవలెనే
 లెక్కకు మిక్కిలిగ మరుల లీల సృజించున్. 208

ఉ. నీతనువల్లిపుష్పములనిందువిలాసమునన్ మరుండు నో
 కాతరనేత్రి ! లాగఁ బడఁగాఁ దనదృష్టి త్రమించి యామనిన్
 నూతనశస్త్రసంపద లనూనముగా వికసింప, వానిఁ దా
 బ్రీతిఁ బ్రయోగమున్ నలుప వేడుక గల్గియు నె క్కిడండుగా. 209

తే. గీ. చైత్రుఁ డర్పించు²గుణమున మైత్రిఁ గాంచి
 మానవంతులమానంబు మాన్పుఁ గలుగు
 ప్రసవమందును మరునిచాపంబునందుఁ
 జేరుచుండు ³శిలీముఖశ్రేణి గడఁక. 210

క. చెలి ! పుంస్కోకిలములు నీ
 కిల చాత్రములటు వసంతముతుకలితము నీ
 విలసద్దానకలాకౌ
 శలమున్ బంచమరుతిన్ బ్రసారము సేయున్. 211

1. దన్యులగా. 2. ఇది అల్లెత్రాటికిఁగూడ శ్లేష. 3. తుమ్మెదలు-బాణములు.

క. మధురమకును నీకును నా
 'మధుపగుణుం డగును దుల్యమాన్యుఁడు; కానీ,
 మధురమయెదుల ననంగుని
 బుధవినుత ! యొనర్తు వీవు పూర్ణాంగునిఁగా. 212

దోలాకేళి

శా. అంతన్ గుంతలచక్రవర్తి సరసాత్యంతప్రియవ్యాహృతిన్
 గాంతాశ్రోత్రవిభూషణంబు పునరుక్తం బొనలుల్ సేసి తా
 నంతోషంబున దోలికావిహరణానక్తుండు కాంతామణిన్
 జెంతన్ తోలవిలాసదోలిపయిఁ జేర్చెన్ శ్రాంతి శాంతింపఁగా. 213

క. దోలాలోలాలక, ¹ము
 లీలాభూవల్లి, భ్రాంతదృక్కంజము న
 బ్బాలావక్త్రము శరటం
 కాళిఁ ²దొలఁచి తేనిహృది ననంగుఁడు నిలిపెన్. 214

క. పంచమరుతగీతంబు న
 మంచితభూవల్లిదృష్టి, యందెలర్వవముల్,
 మించునృపాంగనయీత్రయి
 పంచశరున కయ్యె శస్త్రపంక్తి త్రిజగతిన్. 215

అ. వె. వెలఁదిపిలుఁడువ్రేఁగుపేర్ని నుయ్యెల సాగి
 తారతరముగా రుతంబు నలుప
 జ్యానినాద మెలుఁగ నట్టిపంచశరుండు
 కుంతలక్షిలీశు వంతపలచె. 216

అ. వె. ప్రియవిలాసదోలఁ ⁴బృథ్వీభుజంగుండు
 తోడుతోడ నూఁచఁ దొడరు చుండ
 నకలవనితలందు సౌభాగ్యగుణకోటి
 చెందె భంగ మంతఁ జిత్రముగను. 217

1. మన్మథుఁడు. 2. మోదవిలాసము. 3. తొలఁగించి. 4. ఇది రాజు
 విరుదనామము. 5. గుణము-ప్రభు.

క. ఆలోలాక్షిదోలాఽఽ

లోలాఽననమార్గసఖ్యలోలుపభూమి

పాలవిలోచనములకుఁ

గ్రాలె గతాఽగతము లంత 'గవ్యూతిగతిఁ.

218

పుష్పాపచయము

తే. గీ. అంత నుయ్యెల దిగి ప్రియునంకమందు

క్షణము విశ్రాంతిఁ గొని శ్రాంతి శాంతి నందఁ

జైత్రశోభాఽహృతాఽత్మ యై సారసాక్షి

కదలెఁ బుష్పాపచయకాంక్ష క్రందుకొనఁగ.

219

క. కుంతలపతిబొమ్మసైగల

నంతఃపురకాంతలెల్ల రతిముదమున 'వ

ల్లంతావచితికి నడచిరి;

కాంతుప్రసాదంబు సీమ కౌతకమునకుఁ.

220

క. లెక్కకు మీఱువిరులఁ దగి

యక్కంతున కితఁ దొనంగు నై దె శరము లం

చిక్కపణత్య మెఱఁగి యన

నక్కాంతలు గొనిరి మధునియభిలస్వంబుఁ.

221

చ. అల తలఁ గల్గుపూల్ గొన నృపాంగన యెక్కఁగఁ దుంటివ్రేఁగునఁ

బొలియుదు నన్నభీతి ననఁ బో కదలెఁ వకుళంబు; 'పమ్మి వం

చులతయుఁ బుష్పాపాదీ గలికిచూడ్కుల నింపఁగ 'సందు నంది వే

ర్కలికి కవుంగిలిందె నృపుఁ; గల్గనె భంగము టాగ్య మబ్బుచోఁ.

క. కుసుమములు గోయునొకరా

జనతి నశోకంబు కిసలశయమునఁ గొట్టెఁ;

గుసుమాఽయుధుఁ డది ద్రెంపఁగ

నసివల్లె లాగె ననఁగ నశితతి రేఁగెఁ.

223

1. రెండుకొనులు. 2. పుష్పాపచయము. 3. విజృంభించి. 4. అవకాశము.

ఆ. వె. దయితుఁ దొక్కదయితఁ దరువు నెక్కింపంగఁ

గటిభరంబునఁ బ్రగల్భ గాక

బోదెనుండి వృక్షమూలము విపరీత

భంగిఁ జేరె భిన్నపదయుగమున.

224

క. అక్కుంతలుకాంతలు చె

ట్లెక్కి 'విధూననము సేయ వృక్షములు దగెఁ

దిక్కటిలు 2తుంట్లవ్రేఁగున

స్రుక్కుదు మని లఘుతకొలకు సుమముల విడె నాఁ.

225

ఆ. వె. విరులను గొని జెలులు పృథివీతలముఁ జేరఁ

గేధరణిజాతజాలమెల్ల

బరువుచేత భంగపడ లే దనెడుగర్వ

ముననుబోలె శీర్షములు నిగిడిఁచె.

226

ఆ. వె. చెలులచెమటఁ, గుసుమములరజోభరమున

'నడును గల్గ నెల్లయెడల, మరుఁడు

గాంచె వాస మపుడు కఠినోన్నతము లైన

మదవతీజనకుచమండలముల.

227

సీ. వ్రతతీపరిచ్యుతవల్ల్యంతరజములఁ

జెలులనాభులు నిండి స్థలులు గాఁగ

మానిసీమధ్యముల్ మరునిలీలాగతి

ప్రాంగజతాభంగి పరిధవిల్లె;

నారామ లారామసారవత్కుసుమముల్

తీసికొనఁ బ్రవర్తిల్లు చుండ

మధుజీవషట్పదమానిసీవ్యాపాముల్

కోలాహలముఁ జాలఁ గొలుపు చుండె;

1. కంపనము. 2. పిలుచుట. 3. బరద.

తే. గీ. అంతనొకకామిని సపత్నియక్షియుగః

నినిచి పుష్పిడి నాటలనెపముచేతఁ

దాఁ బ్రియునిచుంబనంబుపాత్రత్వ మందె;

సతులవైదగ్యరీతి కసాధ్య మున్నె !

228

క. మానిని నృపసతి యొక్కరె

సూనోద్యయవాంఛ విడిచి చూచుచు నుండెన్

నానానాభిజమూ

లానూననఖక్షతాఽ? నానక్తిమెయిన్.

229

క. తరుశాఖ వంచి నృపుఁ డొక

తరుణి నచటఁ జేర్చినంతఁ దత్కటిసీమా

భరమున నాశాఖ యచటి

పెటయువిదలయెదలసరిగ భిన్నం బయ్యెన్.

230

తే. గీ. నృపుఁ డొకసతికి నవతంస మిడఁగ నామె

తృణమునకునేన్ గొనడు పరశ్రీల నెవరి;

బతివ్రసాదంబు సతులసౌభాగ్యమదము

నవతరిలఁ జేయుమదిరాసహస్రముగద !

231

క. కుసుమపరాగం బెల్లెడఁ

బ్రసరించి సమస్తనేత్రబంధముఁ గొలుపన్

గుసుమశరుఁడు చెలులతనుల

నసమామోఘాత్తఁ డయ్యె నాశ్చర్యముగన్.

232

క. ¹ఈరముననుండి కపి యొక

నారిచెటంగుఁ గ్రుధ నీడ్చినన్ ధూర్తతమైఁ

బారి యది నాథుకొఁగిటఁ

జేరెన్ బెటచెలులు గిన్నఁ జెందర దానన్.

233

మ. కటిభారాధికగౌరవంబున లతన్ గామార్త భంజించి

విటుపైఁ బడ్డ నహింప కన్యవనితల్ పెన్నాధలన్ జెంది; రం

తట వేటొక్కతెకొప్పునందు ధరణీనాథుండు సంపెంగలన్

దిట మౌప్రేమ నలంకరింప నితరల్ నెక్కొల్పి రాత్మన్ రుషన్.

మ. సుమరేణాత్కర¹వర్ణికాఽఽ? నృపుమిందుండోండ్లు బాహాపరా

క్రమరంగంబున నర్తకీత్వమున కక్కాముండు గై సేసిన

ట్లమరన్ గల్గిరి; సూనబాణములఁ బుష్పాఽసారముల్ గూర్చెఁ గౌ

సుమబాణుం డన నొప్పి రెంతయు సుమస్తోమాధికాలంకృతిన్.

క. భూరమణునాండ్రవెన్నడి

వే రొద లిడు చేగు చొప్పె భృంగపటలి శృం

గారిణులగురుఁడు మరుసుమ

వార మపహరించుదొనఁగు వాక్రుచ్చె ననన్.

236

క. సుమరజములఁ గలియుచు స్వే

దము జొల్గొనుచెలులపసిఁడితక్కులతనువుల్

సుమశరునూష్మమునన్ గొం

చెముగ ద్రవీభూతము లగుచెలువునఁ దొలిచెన్.

237

చ. ఇటు నటు వ్రాలుతేఁటి నొకయింతి కరాబ్జమునన్ విదుర్పు చం

తటఁ దొగడెన్ శిశుత్వమునఁ దా నల నేర్చినకందుకశ్రమం;

బటులనె షిప్త మై యది ముఖాబ్జమునుండి కరంబు, మోముపై

నటువయిఁ ద్రోయఁ జేరె; సల స్వార్థపరుల్ త్రప నెందుఁ గాంతురే !

తే. గీ. ఆయరాళనయనలు రాయంచగముల

నాదములఁ బిల్వఁ బడి రన న్నొతుకమున

నీడ్వఁ బడి రన నలసట నెడవఁ జనిరి

కేళిసరసీతటము జలకేళి సలుప.

239

క. స్తననిర్మిత మగుభారము
నను నొగిలితివేని నడుమునన్ గలచులకం
దన మెటు దెలియవో నాఁ గా
మినీపదము లందెలరొద మేదిని కనియెన్. 240

క. వెలఁదు లురోజాత్యున్నతి
నిలఁ గన కుండిన, మరాళబృందము పున్నెం
బులకలిమి నందెలరుతిన్
వెలలుఁ దెలిసి చెలులపాదవిన్యాసములన్. 241

క. వనమున రవితాపముచేఁ
గనలునతీపదములన్ జఘనతలములు వీ
జనమును మొద లిడె స్వీయవ
సనాంచలములన్ శ్రమంబు జొర్చుటకో నాన్. 242

క. బాలాలోలవతంసపల్లవము లుద్భాసించె గంధస్థలీ
వ్యాలోలద్య్వజనామకారు లయి స్వేదాంభస్థితిన్ మాన్పుచున్;
బాలిండ్లున్ వదనాబ్జసంగతము లై వర్తిల్లి నీహారమున్
దోలన్ జాలెడునూర్పులన్ శ్రమజలంబుల్ వాపు నా నొప్పెడున్.

క. అక్కుంతలుకాంతలనడఁ
దెక్కలిఁ గొని యంచపిండు దివ మెగసెను బెం
పెక్కినభయముననో యన
నక్కమలజువాహనంపునంచలఁ గదియన్. 244

జ ల క్రి డ

క. వరసారసనయనలతోఁ
గరేణుకాసహితమత్తకరటివడుపునన్
నరపతి హేలాంచితపద
చరుఁ డయి సరసిజవతంససరసిన్ జొచ్చెన్. 245

క. తరుణీముఖరుచితస్కర
సరోజసౌహృదఫలంబుఁ జవిఁ గొనెఁ గొలఁకున్
ధరణీపతితరుణులు త
త్పరఉత్పలనేత్రములను సరవిన్ బెలుకన్. 246

తే. గీ. రాజతరుణులబింబోష్ఠరాగకలన
నుత్పలంబులు రక్తపద్మోత్కర మనఁ,
గాటుకన్ బద్మములు నల్లకల్ప లనఁగ
దగి వివర్యయ మిటు లొప్పెఁ దమ్మికొలని. 247

క. హేలా²ప్రవిదారణమున
బాలాజన మంబుజముల భంజించెను; బ
ద్మాఽలయ మున్నే భూమి
పాలున్ జిర మిరవుఁ గాంచెఁ బ్రజ్ఞావతి యై. 248

చ. సరసి పురంద్రిపాదముల ఖళన సేసి తరంగపాణులన్
గరము సముచ్చలజ్జలకణంబుల మ్రొక్కుఁ దదంఘ్రివారి నాన్
వలలి; జితాంబుజాతపదపల్లవ³నై జరుచిన్ బరీక్ష నా
నెరపఁ దదీయపాదముల నిండినలక్ష్మక నూర్చె వీచులన్. 249

మ. అశినంరద్ధిన్యపాంగనామణులపాదాలక్తకం బూడె న
జ్జలజాఽవాసముఁ జేరుమున్నె శ్రమసంజాతాంబులన్; దోడుతోన్
మలఁచెన్ గాంతలమేనికుంకుమములన్ గాసార మబ్జప్రభల్
దొలఁగం జేయుచుషారశైలమున నొందున్ జన్మ మం చీర్ష్య నాన్.

తే. గీ. ఇట్లు నీరాడురాజపూర్ణేందుముఖుల
లోన నొక్కతె కాల్ జారి లోన మునుఁగ
నతఁడు సంధ్రమమున లాగె; నంత సవతు
లానుదతిఁ గాంచినంతట నీనుఁ గనిరి. 251

ఉ. ఆయువతీజనాననము లబ్జరమన్ గొని యబ్జరస్యతన్
దీయగఁ బాంథకోటివలెఁ దేజముఁ బుష్పాడిఁ దప్పి భృంగముల్
పాయక చేరె; బాసితనృపాలసతీసముఖాన భృంగపా
నీయగృహాయితాబ్జముల నీరజలక్ష్మి ప్రపేశ యై తగున్. 252

క. ఉపలఘనము లక్కాంతల
విపులనితంబు లటఁ బ్రవేశింపఁ గొలం
కు పొలిచె నుత్తంగతరం
గపటలి తద్రుచిరసమునఁ గడు హెచ్చె ననన్. 253

తే. గీ. అచటఁ 2జాకుక్యవిద్యాధరాబ్జములు
వదనచంద్రవరంపరల్ వలులు చుంట
వనజములు ముకుళించు ననభయమున నన
నకులు సొరపు వికసితాబ్జములనునేని. 254

క. నృపతిసతీనైసర్గిక
వపుశృవిఁ దిరస్కృత యయి పద్మాఽలయ శ్వా
సపవనమున ననఁ గమలము
లపరాగము రేగె నట విలాసము గాఁగన్. 255

క. జితకుంభికుంభతరుణీ
తతకుచయుగమున నృపుండు దాఁ గరయంత్రో
దితజలరారన్ రువ్వఁగ
నతనువిముక్తాతినిశిత 3మలుఁ గన నొప్పెన్. 256

క. పుడమిదొర విడుచుదారలు
మెడ వంచినపడఁతిచెవిని మించు4రవమొనన్
వడిఁ దాఁక, నీరు తుము రై
యడరెన్ ముత్తైము లనంగ నచ్చటనే కనన్. 257

1. ప్రపా + కః = చరివెందల యరికారిడి. 2. ఇదియారాజు దిరుదనామము.
3. దాణము. 4. వజ్రము.

తే. గీ. రాజకరయంత్రజలధార రాజవదన
కుచకలశపీఠిఁ బొర్లాడికొనుచుఁ బలుఁగె;
నంతఁ బ్రతివల్లభలయుల్లమందుఁ గోప
వల్లరులఁ బల్లవము లుల్లసిల్లె వింత, 258

ఆ. వె. ఇట్లు బుత్పవముల నీకుఁ దనుభవించి
విడిచె నలిలకేళి వెగటుఁ గాంచి;
జగతిఁ గలన మెటు నిసర్గరమ్యం బైన
నగునుగాదె! విరస మతిగ సలుప. 259

తే. గీ. కాటుకలు లేక నల్లనికన్ను లమరి
కుంకుమున్ బూయక పసిండికొమరు మిగిలి,
యలరు స్నానావసానమునందు రాజ
మానవతుల కకృత్రిమమండనంబు. 260

చ. స్తనముల లిప్త మైనహరిదందన మక్కొలనెల్లఁ బాటఁ, గా
మినులవియోగ మొంది యన మేనఁ ధరించెను దెల్పు నొప్పుఁ; బ
ద్మనయన లంతఁ బుట్టములు మార్చ, నగల్ ధరియింప, వమ్ము గా
దని మది నెంచి కార్ముక మనంగుడు క్రమ్మలు లాగె రాజుపై.

మ. వెలసెన్ గాంతలకుంతలవ్రతతు లబ్ధిందుప్రసూనంబు లై
పొలిచెన్ మజ్జనశీతలస్తనతటల్ పుష్పాస్త్రధారాగృహం
బులు నైః యైన నృపప్రియాజన2సహా3ద్భూతాంగసౌందర్య3సం
కలనాఖండనమండనక్షతిఁ దనుల్ గాంచెన్ విచిత్రద్యుతిన్. 262

కవిరాజవిరాజితము

ఖరకలిదానవవీరహరా ! పరికల్పితలోకశుభా ! యథవా !
గిరిబిలవాస ! విచిత్రతనూ ! పరికీర్తకభక్తగుణప్రజయా !
కరి-రిపునూనుకృతావన ! సర్వజగత్పరిపాలన ! సర్వమయా !
హరి-నరకేశరిరూప ! జగన్నివహప్రభవాభిరక్షలయా ! 263

1. కార్యముఁగది కన్నడపదము రెలుఁగులోవాడఁ బడి యున్నది, 2. సహజ.
3. పొందుట.

ఇది శ్రీత్రిభువనమల్లదేవవిద్యాపతి-కాశ్మీరక
 భట్టిబిల్హణ మహాకవివిరచితవిక్రమాంకదేవచరిత
 మహాకావ్యంబునకు శ్రీవేంకటేశ్వర
 శ్రీనరసింహదేవపాదపద్మాఽరాధన
 నమాసాదితకవితావైశారద్య
 'ఆంధ్రబిల్హణ'దిరుదాంచిత
 లక్షణ-విశ్వనాథ
 కవిసోదరాంధ్రీకృత
 మహాప్రబంధంబునందుఁ
 జతుర్థాఽశ్వాసము
 సమాప్తము

విక్రమాంకదేవ చరితము

పంచమాశ్వాసము

క. శ్రీరమణ ! వేంకటేశా !
 వీరన్యసింహేశ ! వేదవేద్య ! సురేశా !
 సూరిస్తుతపదపద్మా !
 భూరిగుణా ! దేవదేవ ! బుధజనవంద్యా !

1

సాయంకాలము

ఆ. వె. క్రుంకు దైన ¹మిగులుకుంకుమారుణకాంతిఁ
 దనరున్యవరునతులఁ దాఁకుట ననఁ
 బాటలత్వ మంతఁ బైకొనఁ గాందిన
 రశ్మిపటలి దివనరాజు గాంచె.

2

తే. గీ. కంజినీపరిచితము లొకంటకముల
 చేతనుంబోలె మిత్రుండు శీర్షపాదుఁ
 డగుచు సాగరతటమున కరుగుట కయి
 పశ్చిమజ్ఞాధరన్కంధభాగ మెక్కె.

3

తే. గీ. స్నిగ్ధ మంబరతలమునాశ్లేష మంది
 యపరజలధి మునుఁగురవియంశుచయము
 పొట్టు దుల్చిన²చిటు సెన్గపొడినిఁ బోలి
 పాటలం బయి యపుడు గన్పట్టనయ్యె.

4

1. అతిశయించు. 2. మహారథావ్యము — ఉత్తరభారతదేశములో కలదు
 వాడబడు ఎల్ల కందిధాన్యము.

క. 'సన్నరుచి రవి సరిత్పతి
గ్రన్ననఁ బదె రత్నకాంతిఁ బ్రార్థింప ననా;
సున్నతపదపతితులకు స
మున్నతసత్వంబు సున్న యరుమహిములకేఁ. 5

ఉ. చంచుపుటగృహీతదినసంతతిఁ గోరు వియోగభీతి బం
ధించను గోకిఁ గంతము గదించెడుత్రాడుగఁ జేయఁ; బెక్కు గ్రం
దించుఁ; ద్యజించుఁ జంచుగతనీరజకాండముఁ; బెన్ లురించుఁ; గా
వించదు కోక మేమి ? చెలి వీరువిషాదహతి త న్గలందఁగఁ. 6

క. ఉన్నత¹కుజాగ్రముల, ఛా
భృన్నికరశిరంబులను, ³నివేశశిఖల, వి
చ్చిన్న మయి చగ్గకాలవి
ధి న్నశినప్రియునికాంతి తెరలెఁ బలుగతిఁ. 7

క; దీనన ⁴సప్తనిఁ గనె దివి
జేనుఁడు; తన కిచ్చు నెప్పుడే ననునానఁ
బూనుగతి వార్ధిఁ జొచ్చె ది
నేనుఁడు ⁵వీతులను మార్పునిచ్చమెయి ననఁ. 8

క. చరమదిగంగనమో మం
బరమణి ఘనరాగ మడరఁ బరిచుంబించఁ
సరసిజిని. యేమిసేయును
వరాకి; తనతమ్మికన్ను వడి ముకుళించెఁ. 9

క. వారువముల ⁶కుప్పరమున
వారనివేగమున దూఁకుబడలిక నడఁచఁ
⁷వారుణి నొసంగ నన రవి
వారుణిజన్మమున నొప్పువారిధిఁ జేరెఁ. 10

1. నశించిన. 2. వృక్షములు. 3. గృహములు. 4. ఆశ్వము. 5. ఆశ్వములు.
6. ఆకాశము. 7. మద్యము.

క. బింబారుణ¹మిత్రప్రతి
బింబం బంబునిధిఁ జెంది ²ద్విరసనవరశ
య్యం బవళించిన ³తపనీ
యోంబరుకౌస్తుభవిలాస మంది యెసంగెఁ. 11

తే. గీ. వారివారణసాధ్వసకారణమున
వార్ధిఁ జొర కుండున ప్రిదృక్పథము మలుఁగు
పటపనో నాఁగ ⁴నాశీకబంధుఁ డపుడ
వడి జగద్వ్యాపినిజధామపటము లాగె. 12

తే. గీ. త్రిభువనాంగణదీప మద్దినకరుండు
పవనమునఁ బోలె బ్రహ్మచేఁ బ్రశమ మొందఁ
బ్రబలముగఁ బర్వ⁵ధూమ్యాపరంపర యన
నీలతిమిర⁶వితానంబు నిక్కె జగతి. 13

క. రతనాలవరుస బింబ
ప్రతిబింబత దీవళంకఁ బడసె ననఁగ ఖ
చ్యుతుఁ డై ⁷పతంగుఁ డంతఁ
ద్రుతగతిఁ దాఁ డైలపాత్రతుల్యాభిఁ బడెఁ. 14

క. ఇనవాహన⁸రింఖాక్షత
వననిధిరీరగతశుక్తిభవమౌక్తికరీ
తిని వలె గగనము తారల
⁹కనకనలఁ దిలకితంబుగా డం బారెఁ. 15

అంధకారము

తే. గీ. పద్మవివరకుటీరకబంధభీతి
విద్రుతమధువ్రతాసితవిస్తృతాంధ
తమనరాశి నిరోధించె నమరమార్గ
మందు దృష్టిప్రసరణ మనంకుశముగ. 16

1. సూర్యుడు. 2. సర్పము. 3. విష్ణువు. 4. సూర్యుడు. 5. పొగల
గుంపు. 6. మేలుకట్టు. 7. సూర్యుడు. 8. గిట్టలు. 9. ప్రకాశము.

- క. నీలమణీకీలితగాఁ
గాలాంజనపుంజభిన్నగా నెల్లెడలఁ.
1 గీలాలరాశిఘనక
ల్లోలప్లావితగ నిరుల లోకరమ దగెఁ. 17
- క. అలకనటాచ్చలరీతిని
2 నలికములను విప్రకీర్ణ మయి 3 లటభలకుం
తలబంధవిభవమునఁ దమ
మలరెఁ దళముగను బిండ మై యంతంతఁ. 18
- చ. సకలపిదానశక్తి గలసంతమసంబు కనుల్ ముడించి త
త్ప్రకటపటుత్వభంగమును స్పర్శహృషీక మొనరె; హావడిఁ
బ్రకటన సేయుతత్తిమిరవారము లెవ్వనిచూడ్కి నొంపఁ బో
వకట! ప్రియాభిసారవివశాంగభవార్తలదృష్టి తప్పఁగఁ. 19
- క. దుమ్ములతల్పమ్ముల సుర
తమ్ములతపు లందుతన్వితతికి సకలబో
కమ్ముకను లాఁపుతిమిరద
య మ్మెం దెం దెనయఁ బోదు యవనికలవిధిఁ. 20
- క. చరమగిరిచటియ నుటికెడు
సురవడి రవిరుచులు చిద్రుప లొందినయటు లై
పఱఁగెను దీవ్యదీపక
కిరణములు తమిస్రదంతికిఁ 4 స్పృశిసరణిఁ. 21

అభిసారికలు

- క. తరుణులు గనిరి నిరంకుశ
సరణిఁ గ్రమాభిసరణముల స్వప్రియులను పూ
త్కరణముల దివ్యే లార్చుచు
5 సరణిఁ; స్మరుచాపలంబు జయముఁ గనెడిఁ! 22

1. జలరాశి (సముద్రము). 2. నాసప్త. 3. సర్వాంగసుందరు లగుప్రీతి.

4. ఇంద్రియము. 5. అంకుశము. 6. మార్గము.

- క. ఖరసహిత యగుచు రజకిగ
శరీర మనుపుపఱచి యొకదాన జనులక
న్మౌఱఁగించి నందరించెను;
స్మరుఁ డెవ్వని నేమి సేయ సాగింపఁ డిలఁ. 23
- తే. గీ. తనస్థలంబున సఖిని నెక్కినఁగఁ జేసి
కరమునఁ దివ్యే ధరియించి కాంతురతి1ని
శాంతముఁ జేరె నొక్కనిశాకరాజస్య;
యలరువిల్తునియుపదేశ మద్భుతంబ. 24
- గీ. పాకపాండుర 2 శరకాండబాసుర మగు
వదనము వహించి పల్కెఁ బూర్వకకుబ్జల,
యాత్మగర్భంబునందుఁ బెంపారు చున్న
రోహిణీకాంతుపరిణామరూఢి నపుడు. 25

వెన్నెల

- క. సురపతిగేహచకోరీ
పరిపీతత్యక్త మైనపటుకేతకపు
ష్పరజఃపాండురచంద్రిక
తిరిగె నపుడు పూర్వశైలతీరాటవిరో. 26
- ఉ. తూరుపుఁగొండకొమ్ముల విధుం డల రోషగఁ జారుచందనో
దారవిలేపనబ్రుకుటిఁ దాల్చినటుల్ తగెఁ బ్రాగ్నిశాఽస్య; మ
త్తూరుపుఁగొండనెత్తమునఁ రోచెను గెందిమిరంబులందుఁ గే
శీరతి ధాతుధూళిపరిలిప్తతనుం డన బాలచంద్రుఁడుఁ. 27
- చ. రవి యరుణాంశుఁ డై చనఁ ద్వరణ బిసినిఁ నెల మోసపుచ్చఁ ద
చ్చవి సవరించినట్టు లయి చాలఁడ మోస మొనర్ప దాని; స్వ
చ్చవిఁ దిమిరంబు భీత మయి సాంద్రధరాటవిఁ జొచ్చె; నంజన
చ్చవిమలినంబు లయ్యె మృగశాందృశామనముల్ విచిత్ర మై. 28

1. గృహము. 2. రెల్లుగడ్డి.

తే. గీ. అనమపర్యతకుంజధూప్రాంతములను
గుమిగఁ గూడినధ్వాంతచక్రముఁ గ్రమించి
పూర్ణచంద్రమయూభముల్ పొలుపు మీతె
దుర్గశేషము రచియింపఁ దొడఁగె ననఁగ. 29

తే. గీ. అసితతాళఫలశ్రేణికాఽన్విత మగు
పూర్వపర్యతవనభూమి పొలుపుఁ గాంచె
నిమ్మతిమిరశిరఃక్రమాన్విత యగుచుఁ
గుముదిసీదాంధవకరోపగూఢ యట్లు. 30

చ. పగ లుపవాసముల్ నలిపి పారణకున్ మొద లై నచంద్రికా
భగవధువుల్ నిగుడ్చుదృగభర్వరుచాఽఽవళిచేతఁ బోలె నొ
ప్పుగ నరుణంబు లొకుముదమోదకురుకృతలంబు లుర్విపై
జిగిఁ గనె రత్నకంఠశముచేఁ దరితఃపరివిస్తృతం బటుల్. 31

తే. గీ. మానిసీజాషృనిర్మరాంబకకదంబ
కముల జ్ఞాతుఁ దైనటుల్ కమలవైరి
యుదయరాగం బశేషంబు వదలివైచి
తూర్పుచెలి తీర్చుతిలకబిందువుగ నిలిచె. 32

క. జగములకుఁ బ్రియముఁ గూర్చెడు
నిగనిగలన్ ద్రుక్కు ననఁగ నీరజరిపుఁ డా
తాగమగువ మేలుకొలిపెన్
దగఁ దనపాదముల నర్మతత్పరుఁ డగుచున్. 33

తే. గీ. వెండియద్దంబునిద్దంబు వెలితి సేయఁ
జాలి ¹యచలాద్రశృంగవిస్ఫార మైన
యంబురుహవైరిదింబమం దలరు²చిన్నె
యంబరప్రతిబింబవిడంబి యయ్యె. 34

తే. గీ. స్ఫటికశైలవిటంకనందయము కరఁగి
నిందుగాఁ బాటుసెలయేటినిచయమునను
బోలె, శశిరుచిపూర్ణ యై భువనలక్ష్మి
మానిసీమానపంకంబు మాన్చి వైచె. 35

తే. గీ. పిండదుగ్ధనమం బగువిధునిధామ
మమితముగ మాంసలత్వంబు నావహిలఁగ
నమృతదీధితి తన్నిశ్రజార్థ మప్పు
డబ్ధిసీరు పైకిని లాగె ననఁగ నొప్పె. 36

తే. గీ. సకలదిక్తటపాటనశంకఁ గూరు
నిందుకిరణసుధాపూర మెనసె నపుడు
మంథభూధర¹విశరారు మహితదేహ
కలితదుగ్ధపయోరాశి విలసనంబు. 37

క. కేకతరసనమము ప్రకృతి
శీతలమున్ భువనమెల్లఁ జెలగుహిమాంశు
²ద్యోతము వేనిమెయికి వి
ఖ్యాతపటీరంబు గాదు ? కాంతి-గుణములన్. 38

క. ఎందఁ జల్లుఁడు ³ఘటికలఁ
జందనసితచంద్రికారసభరం బనుచున్
⁴మ్రుంది నఖిపదములనై
నం దయితలు లేనిస్త్రీజనంబు వచించెన్. 39

క. తనమాన మడచి వడి మా
నిని యొక్కతె వెడలి ప్రియునినెలవునకై మున్
జనుదెంచుగాలిగూడను
దనలాఘవమునకు నడ్డుదలగాఁ దలఁచెన్. 40

మధుపానగోష్ఠి

క. ఈరీతి న్మరాఽస్తుం దగు

'తారాపరివృధుఁడు జరతతను మించ నలం
కారంబులు దాల్చినతన
నారులఁ బానమున కూన్చె నరవరుఁ డెలమిన్.

41

తే. గీ. కుసుమశరునద్భుతాఽశుగతురశి యగుచు

విభ్రమద్విపదంధనపృథివి యగుచుఁ
గుంతలన్మకాంతశుద్ధాంతకోమలీర్ధ
పానకేశీరభస మప్తు పరిధవిల్లె.

42

వ. అంత నయ్యానవపానోత్సవం బాలవాలవలయవిలసితసరసరాగల
తాఽనుకరణనువర్ణబాజనరమణీయారుణమధుధారాశ్రేణీయు, శ్రేణీ
భూతక్షితిపతినితంబినీపరిచుంబినకేశీరభసత్రానకంపాయమానమణిచష
కనివిష్టవిషమేషుప్రేరకసీధురసంబును, సీధురససౌహృదాఽవహ
విహాయోఽవలగ్నాఽశీగురుస్మరసంవననచూర్ణాయమానమానవనా
ధైణీలోచనాతనుగళద్భునసారవరాగంబును, ఘనసారవరాగవిశదాఽ
సవపూరిత²పారీనివిష్టప్రతిబింబవిధాస్పటికోపలపిదానాయమానయా
మినీకమనకమనీయంబును, గమనీయాఽసవసువర్ణపాత్రోత్థధూప
ధూమాయితనవప్రసవసౌరభసమాయాతమధువ్రతపంక్తియు, బంక్తి
కృతప్రమదాపాటలాధరదళప్రణామానుసరణ పాణితలఘటితఘటికాస
మ్ముఖాఽనీతమదిరంబును, మదిరాదృశాఽఽస్యప్రవేశసమయదశ
నాంశుసంగానంగకీర్తికందశదాసవపేశలంబును, భేజలతరపాటలా
ధరాప్రవాళకపోలతలస్థలదలిగుణమార్గణీకృతవిభ్రమప్రశస్తియు, విశ
న్మదనమదిరంబును, విశన్మదిరమదిరాఽక్షివదనంబును, విశన్మదిరాక్షి
వదనధరావరాంతరంగంబును, విశద్ధరావరాంతరంగరాగవరాశియు
నై విజృంభించునమయంబున నంబుజారింగూర్చి నారీజనంబు:- 43

1. చంద్రుడు. 2. గిన్నె.

ఉ. వ్రాలెదవేలరా ! తుహినభానుఁడ ! నామధుభాండమందు; భూ
పాలునిఁ గుంతలాన్వయదివాకరుఁ గానఁగ లేవొ; యీతఁ డు
ద్వేలపరాక్రముం దగుఁ; ద్వదీయకళత్రము రోహిణీనతిన్
ఫాలతలంబునం దలకపల్లవముల్ గన కుండఁ జేసెడున్.

44

క. కైరవిణిఁ గాను; నీవిటు

లోరీ ! మధుపాత్రయెదుట నుండెద వేలా !
నీరమణికంటికాటుకఁ
గూరుకళంకంబు సిగ్గుఁ గొలువదె ! నీకున్.

45

క. మధుపాత్ర నున్ననిన్నున్

మధుయుతముగఁ గ్రోలి దాన మానవతీవే
వధుకారకుఁ గులకంటకు
వధియించెద నిపుడె పాంథబాధక ! చంద్రా !

46

క. నామధుపాత్రముఁ దాకిన

బాములు రెం దలము నిన్ ఓపాకర ! యీభూ
కాముకుఁడు సైఁవఁ డిటు; నటు
నీమీఁదన్ గినుక రోహిణీయు నిగిడించున్.

47

ఉ. తానవ మూనె దీవు శశి ! తంతునమంబుగ నిక్క మందఁగా
రానియొయారిఁ గోరి కనరా ! పరమార్థము ఊరవారిధిన్
నీనభమందునుండి పడునిక్కపుహేతువు చాపలం బగున్
గాని మ తొందు గాదు ¹మహికాద్యుతి వై తగునీదుబాధకున్.

48

ఉ యౌవతలంపటుండవు చలాఽక్కుడ వౌ దని ²దారతారకల్
నీ విటు పానపాత్రముల నిల్వ నిన్నున్ విడ కుండుఁ జాయలన్;
నీ విను దూఁకి యామినుల ³నీరవరాఽశను జెందుటన్ దురా
శాఽఽవిటు నిన్నుఁ జేయుఁ గకుబంగన యంచునిజంబు నెంచెదన్.

1. మంచ. 2. తార్య లైసనక్షత్రములు. 3. వరుణునిదిక్కు.

- క. నామనమునఁ గలనిర్మల
కాముకవరుఁ గలఁచె దేల ! ఘనమన్నుణిపా
రీమదిర వీడు మెఱుఁగవె
వీమేనఁ గలుగుకందు నీరజవైరీ ! 50
- క. అనిలమునఁ దరళభావం
బెనసియుఁ దీపములఁ బోలి యెగుడుదిగుడులఁ
బొనరతు వెద్దియొ కనుకో
ర్కి నదియుఁ బ్రాపించువేళి గీర్వొనె నీకుఁ. 51
- క. నిను బహవల్లభు నిచ్చలుఁ
గను వందిత యై వరాకి కృప; నిలుచు నభం
బున విప్పినతారల నీ
యనయచరిత మరయ నెల్లయందున నదిగో ! 52
- క. దృక్కున భావం బరుణిమ
చెక్కుల విభ్రమముకతము చె న్నగుబొమమో
ద్విక్కురణి¹ వరలాలనఁ
దక్కుచెలులమాన మెచ్చఁ దనరె మదంబుఁ. 53
- క. అతిశయలీలా²ర్థనిమి
లితనేత్రయుతాబలా³వళీమంజులజ
ల్పితముల నీగతి విని భూ
వతి యెంతయు సమ్మదంబు వడసెఁ దనలో. 54

సురతము

- అ. వె. పానకేళివిభవపరిపాటి నందించి
మత్తపక్షలాక్షి మహిషిఁ 'జంద'
లా²ఖ్యదేవిఁ గాంచి యప్పుడు గుంతలనేత
తల్పగృహముఁ జేరెఁ దత్సతిఁ గొని. 55

1. ప్రయసాంత్యనము.

- క. ఎది మదనున కాయువు నిడు;
నెది ఫల మిడఁ జేయు యౌవనేలాజము: నె
య్యది యగు రాగాల్లికి సుధ;
యది యచటఁ సలిపె భూతలాధిపుఁ డపుడుఁ. 56
- క. ఇరువురిముఖవిభ్రమవి
స్ఫురణమితి నెఱుఁగఁ జనదువో ! ప్రీతి సదృ
క్పరణి¹ బొడమెను వారికి
స్మర²శరవిష్టరతులాప్రమాణ మయినటుల్. 57
- క. ఇతరేతరదృగ్గీలా
నితాంతకౌతుకరసా³ప్తి నిద్రాకుతుకా⁴
యతినై నఁ ద్రుటినే⁵ ము
ద్రితలోచనపుటులు గారు వృద్ధిఁ గనురలిఁ. 58
- క. గురుతర మై²చిత్రలలిత
వరనిధి యై పఱఁగుకేళివసతిఁ బ్రణయముఁ
సరి యగుటలు తెలియ ననఁ
మరుఁ డిదె మానంబు వారిమనముల సారెఁ. 59

వై తాళికులు

- మ. సరసం బై కడుభిన్న మై తనరుషడ్వధ్వానగంభీరవా
క్పరిపుష్టాద్భుతభంగి యై యమృతసంభావ్యంబు నై మించు వా
క్పరణి¹ గూరిచి యంతఁ గల్య మగుడుఁ గల్యాణగానంబులఁ
సురతాగారముచేరువఁ సలిపి రస్తోకంబుగా³ మాగధుల్. 60
- ఉ. రాతిరి దీప్త దేవ ! నిదురఁ విడు; మంబరభూరుహంబునఁ
చీతరుచిఁ గనం బడియెఁ బెం పటి రిక్కలపూలప్రోవు ల
యృతశరా²ప్తమిత్రుఁ డగుసోముఁడు పంచషమాత్రలంతలోఁ
బాతముఁ గాంచు నయ్యపరవారిధిసైకతరాజహంస మై. 61

1. ధనుస్సు. 2. అద్భుతవిలాసము. 3. వైతాళిక్యత.

మ. లలితం బయ్యె విలాసకీరదుతి లీలాభిన్నషడ్భాషయతి
గళితం బయ్యెను దంతపుంబరణిఁ బోల్ కంజారియందుండి వె
న్నెల దేవీ ! మిహిరుండు దూర్పుదెసకున్ దీర్పున్ విభూషాస్థితిన్
జలజాతచ్ఛదవిభ్రమాంచలలసచ్చక్షుద్వయిన్ విప్పుమా ! 62

మ. లలనామీనలలామలేఖలిఖనాబద్ధానువాల్ల భ్యముల్
జలజాతాంబకలంఘితజ్వలనవిస్ఫారాప్తమార్గాయతిన్
వెలయం గల్గినదీపకాంకురము లెంతే గాంతిహీనంబు లై
తెలవారెన్ దుముగ్రమ్ము! షణ్ముఖహయశ్రీమాళికన్ బోల్ ధవిన్. 63

శ. ఎవ్వఁ డంగజరాజపాంథపనితాబృందారి సేనాచక్రగుం
దెవ్వఁ డెల్లెడఁ జిమ్ము వెల్లు భువనాహీనాఽర్తి శాంత్యర్థ మై
య²వ్వార్జితసవత్నుఁ ³దుజ్వలరసప్రాలంబకుం దొందెడున్
మవ్వం బేదఁగఁ బృష్ఠరేణుసితకూష్మాండప్రకారాఽకృతిన్. 64

తే. గీ. ఖండుఁ డయి యెన్నియేన్ రే లెవండు దాల్చు
నంగజపరశునదృశకృశాంగభంగి
యామినీభామముఖపటీరాంకబిందు
‘వింక నిందుఁడు కనువిందు గ్రుంకు చుండె. 65

మ. కల్నానన్ బరివారవారిజదృశాకాండంబు హెచ్చింప మి
క్కిలిగా వంచినమోములన్ దగుకురంగీరోచనల్ ఖండితల్
కలఁతన్ గాంచిరి నున్ననొత్తొడవులన్ ఖండించుటన్ జండ మై
తుల లేనట్టికపోలపాళిఁ గడు దృక్తోయంబు తూర్జంబుగన్. 66

ఉ. మారుఁడు రాగికంఠముల మర్మభిదాపరిపాటిఁ గూర్చు
లారనదర్శపాశవటలంబులు, మానగజాంకుశంబులున్,
సారసనాళతంతునదృశంబులు నంబుజవై రిపాదముల్
ధారణినాథ ! కోకసురతంబుల సాక్షులుగాఁ జెలంగెడున్. 67

1. కోడిపెట్ట. 2. చంద్రుఁడు. 3. శృంగారరసంజీవనుఁడు. 4. ఇగురఁగా.
5. సిగ్గు.

తే. గీ. నిదుపమార్థంబు స్ఫురియించుఁ; ఐరిజతోక్తి
పరిచయం బొందు నకవివాక్సరణినేని;
సుకవి ! సారస్వతపువేళ యొకఁ డగు నిది;
క్షణమ కావ్యావహితచిత్త సరణిఁ గనుమ ! 68

మ. పటుగండస్థలదానదుర్జినపయఃపంకంబులన్ సంపదల్
మటుమాయంబుగ మున్గి ధాత్రిధవధామప్రాంగణక్షోణిఁ బి
మ్మటఁ గన్పట్టనియట్లఁ జేయఁ దగునీమాతంగముల్ శృంఖలా
రఙనాంఘ్రిక్రమ మొప్పుఁ బాంసుతతపర్యంకస్థలిన్ లేచెడున్. 69

మ. మరుతూపుంగమి సోఁకునాథులనతుల్ మాయంప రా కుండి, చం
దురువెల్లుల్ చెదరింప రాక బిరు పై తోరంబుగాఁ గుక్కుటో
త్కరతాలున్థలసంకటపుతనినాదక్షుల్ మై వీడెఁ దా
మరసాఽస్యాఽవళిమానపుంముదులసంపర్కంబు భూమిశ్వరా !

ఉ. కైరవభైరవుండు ఖరకాండుఁడు ప్రాక్తి తిభృద్విలాసవి
స్ఫారుఁడు మానిచెన్ దిమిరభారముఁ; గైరవబాంధవుండునున్
గూరినసాధ్యసంబునఁ జకోరిక లాని మిగుల్పుమంచునన్
గూరె నకాలమందున నకుంతితతండులచూర్ణపాండుతన్. 71

మ. స్మరునానన్ నిలు చున్నవారలకు నుల్పాహంబుఁ గల్పించి దు
స్తరభీతిన్ సుదలీమనంబులను విస్తారించి లేఁబ్రాయపున్
నరులందున్ నడకల్ గనుంగొనఁగఁ గందర్పుండు గా వుంచె నాఁ
దిరిగెన్ సారససౌరభగ్రహణవృత్తిన్ గల్యవాతూలముల్. 72

చ. ఇరుకడ లెక్కి పాటుచదలేటివలెన్ వినువీదిఁ గ్రమ్మి చె
చ్చెరఁ దుహినాద్రితాపరుపుసీమలఁ జందనపంకభంగి యై
పెరుగుచు నిష్ఠ గూర్చుఁ గను వెన్నెల ¹యాంధ్రులకంద్ల నిల్పుదే
వరకు జగత్ప్రయాకమనవశ్యకరౌషధియోగమార్గ మై 73

1. ఆంధ్ర ప్రదేశ్.

తే. గీ. ¹ఖండితాగండములఁ దమకాంతి నుంచి

నట్లు దీపంబు పొందిమ మందికొనియె;

²విప్రలభాక్షులఁ దేమ విడిచి ³స్వకము,

దాచినట్టులఁ జంద్రకాంతంబు లెందె.

74

చ. ⁴తెరలి ⁵నిషాదీభీత మగుదేవవరేణ్యుగజంబునుండియుఁ

బయఁగియు గుంపుగా ⁶నరుణబాధితవన్యగజా⁷ దోన్యలిఁ

⁸దరము రుతించు వన్య⁹హయదస్యవులఁ జన మానబాధలుఁ

దరణిహయాలు తూర్పుగిరిఁ దత్తటపాటునఁ దూలి వీడెడుఁ. 75

చ. దరులగిరుల్ తమిస్రములఁ దారిచి మోస మొనరె నాఁ దివా

కరువదముల్ శిరంబులను గైకొనె నంతట వాని కెట్టులో

శరణ మొనంగుహేతువున ¹⁰సావి నవాంబుజబాందవుండు ద

చ్చిరములనే కరంబులను జేర్చి చెలంగెడు బాప్రపూర్ణుఁ డై. 76

చ. మరునికటారు లైదును హిమద్యుతిశాణితంబు లయ్యుఁ జె

చ్చెరఁ గడు మోడుఁ గాంచు వడిఁ జేర్చిన నేనయహీనలందు; నా

గరితలు నెత్తులం బొదువుకై రవపల్లవముల్ పడంగ ని

ట్టురు విధిగాఁ బ్రియాంఘులకు లొంగి కవుంగిటఁ గోర్కి మీఱఁగఁ.

చ. ¹⁰నిరతి గతాగతంబులను నిచ్చలు భానుజగానకుఁ గడుఁ

బయఁగిననూరులేరు విడువార్వము లఁత్రమఁ బాయఁ జేయునీ

తురగబలంబు మేల్కొనును దూఁగి రమాకుభదుంధుభిధ్వని

స్ఫురణముచేతఁ ¹¹గల్యపరిశోభిత¹²హేషితరీతి ¹³మందురఁ. 78

1. నాయకుడు రాత్రి వేచాకశ్రీకడ గడపి యగుర్తులతో రాఁగాఁ జూచి కోపించునాయిక.
2. సంకేతస్థానమునఁ బ్రియునిఁ గనక మోసపోయి వ్యాకుల యగునాయిక.
3. తనది.
4. తొలఁగి.
5. మావటివాఁడు.
6. సూర్యపారతి.
7. కొంచెము.
8. మహిషము (అశ్వశత్రువు)
9. అని.
10. తత్పరత.
11. ప్రదాతము.
12. నకిరింపు.
13. అశ్వ శాలి.

చ. అసురవినాశహేతు వగునన్వయమందు జనించుట¹ దిన

ప్రసవభవుండు బంధ మగువాఁడు, పయోధికిఁ ²దాపి-సూర్యజా

ప్రసవముచేత మామ యగువాఁడు, సమస్తజగద్విటంకదీ

పసేముఁడు తత్క్షణప్రభవబాలదృగర్హ త ³హంసుఁ డొప్పెడుఁ. 79

తే. గీ. కినుకమెయి లేచి పోవ నుంకించి కదలి

ద్రాక్కుట⁴త్రామదూదరుతంబు దోవఁ

దుమ్ముమొర లగునెపములఁ ద్రుటి వచించి

మఱల వరకేశియ్యలఁ దొరఁగి రాండ్రు. 80

చ. గౌరీవల్లభఫాలదృగ్జ్వలనదగ్ధ⁵స్వాంతభూదందనో

దారస్పారరసావదాతరుచిమ⁶ధారాగృహత్వా⁷యతిఁ

దీరం గల్గినచండ్రుఁ దన్తగిరి దీప్తిం బాయ ⁸క్షేద్రాన్విత

స్పారానూనపిశంగమాహిష⁹దధిచ్ఛత్రచ్ఛవిఁ గన్పడుఁ. 81

క. క్షితిపులు జవదానియా

నతిఁ దగి మరునాని శిరమునం దాల్చుమహి

పతి మాగధీనుతిఁ విని

సతీయుపదానంబు దనభుజంబుఁ దొలంచెఁ. 82

రాజు కల్యాణపుర ప్రవేశము

ఈ పద్యమునుండి 137 వ పద్యమువఱకు అచ్చలెలుగు.

క. పలువగల నిమునమట్టుల

వలరాజున ¹⁰కిందువేడ్కపనులఁ గడపి కుం

తలుఁ డల వేసవి గాఁ దన

పొలఁతుకతో నెలమిఁ దనదుప్రోలిఁ గడఁకఁ. 83

క. దరియఁగ నయ్యేలిక ప్రో

ల్పొరఁ బడుటను వినినయపుడ చొప్పడె వేడ్కల్

తరతరమ పొదల నోమెడు

గరితలకుఁ జిలుకరాతు గలపెడుచెయ్యుల్. 84

1. బ్రహ్మ.
2. దాపి-యమునానదుఁ.
3. సూర్యుఁడు.
4. కోడి.
5. మన్మథుఁడు.
6. జంగమము.
7. తేనె.
8. పెరుగుమీఁగడ.
9. తలగడ.
10. ఇంపు.

పౌరస్త్రీల మన్మథచేష్టలు

వ. అంత నయ్యేలిక ప్రోలఁ మేలిరాదారిఁ దీరినసౌరునఁ జను చుండఁ
బ్రోయాండ్రలోఁ—

దారిని జారినమగతాతినునువాలుకొన గ్రుచ్చికొనినడాకాలుఁ బై కెత్తి
యయ్యేలికఁ గొలువ ననా నొంటికాల్చొమ్ము గోమునఁ బానునొక
చెలువయుఁ, జెలు వలరుచెవితోవదుమ్మునఁ గ్రమ్మునీరున నొక
కన్నును జిలునగవు దొలఁకాడుకడమదియుఁ గలిగి మెలి గొన్న
తలంపుల వెలిఁ బెట్టుదిట్టతనంబున మరునాటకత్తియ నాఁ దగునొక
కలికియుఁ, గలికితనంబునఁ గిటికినందులలోనుండి తేనిఁ గని
వలతేనికి గుఱి యగుచు వానికి విల్లునఁ గలవలంతితనంబు వెల్లడించు
నొకప్రోడయుఁ, బ్రోడతనంబున నించువిల్కానిగుఱించి “మితేఁడు
వాఁడిమగలఁ దలకట్టు, కట్టెదుటఁ గన్నట్టుఁ, బోటరి వైన దీటుఁ
గొని మగంటిమి నిగిడింపుము, ముగుదలకు బెదరుఁ గూర్తు” వను
పరునంబులఁ గనరునొకజాణయు, జాణతనంబుతగవునకుఁ బిలువ
మగువల కంపినకమ్మగాఁ జెవి వీడి నిట్టూర్పుగాడ్పునఁ దవ్వలఁ
జనుకమ్మఁ గని యెమ్మెఁ జిమ్మునొకసింగారియు, సింగరించిన
పెన్నొరునెక్కినయెకిమినిఁ గని యతనికి నరిఁ బటఁగునురవడి మత్తుఁ
గనుమరుగొరు నెక్కినటులఁ దలంచు నొకమించుఁబోడియు,
మించుఁబోడిమి గలిగి యొడ్డాణంబున రాజించు గుఱ్ఱగజ్జియల
మ్రోఁగించియుఁ గైతొడపుల మిపుల నులిపుఁ గొలిపియు తేనిఁ
దన్నుం గానఁ జేసిన దై తననేరుపునకు గరువవడి మెడ నిగిడించు
వేఱొకయొయ్యారియు, నొయ్యారితనంబున రాకొమరు నరయు
నురవడి వేడుకరాయంచలు వెనుఁ జన వడిఁ జనుచుఁ దగవు కా
దనుబెదరున వలె తేనిఁ గని తనయంచనడ వీడునొకయింతియు,
నింతింతియ కానిసోయగంపుఁదరఁగల మిగులఁ దొలఁకాడుచు

హాయిలు వెలయించుతనకనుబొమతీవియఁ దవులుకొని నిలుచువల
పులతేనిఁ గ్రేగంటిచదరంబున నాడించునొకమితారియు, మతీయునుఁ—

సీ. ¹కుంకుముకెంజాయఁ గొనరుమైపనఁ దగి

యెమ్మెమ్మెఁ గైదీవ నెత్తె నొకతె,

తన్ను బాటంపనిమన్నీనిఁ గని వడి

రహి మీఱఁ దనమెడ వ్రాల్చెనొకతె,

మొలపైన దాకేలు పూనిచి తనవంగు

కేలుదాలున నిల్చి వ్రాలె నొకతె,

యెలుపుతాసోరణం బెనసి నిద్దపునెల

వెలుఁగువెల్లనిమెయి నిలిచె నొకతె,

తే. గీ. వలవటద మున్ని కేలూఁత వలచినటుల;

విల్లు గొన నెడఁ గలమరుఁ వేడినటులఁ;

దివిరి దొర నొంప మరునివిల్ దీర్చినటులఁ;

బాలవలెఁ దాను మరునగ్గి వ్రేలినటుల.

86

చ. తనిసినటుల్ తలంచికొనుఁ ద న్నొకయన్నులమిన్న, తేనిగొ

ద్గునఁ గలవల్వచేఁ బొలుచుక్రొవ్వలితెమ్మెరఁ జెమ్మటల్ ననఁ;

ననవిలుకావివిం దయిననాతికి మో మయి తేఁడు పల్కాచోఁ

గినుక నొకర్తు త్రిప్పు నటక్రేగనుచూడ్కి బిరాన నోర్వమిఁ. 87

ఉ. సామినిఁ జేర్చుమేలునకుఁ జాన యొకర్తుక దారిఁ గొల్చెఁ దాఁ

దామరతేకుఱంతి ననఁ దద్దయు లత్తుకయంట్లు రాలఁగఁ;

లేమ యొకర్తు తఁ దొర ల్కొన వ్రాల్చె మెడఁ; మరుల్ నిలం

బోమినిఁ బాపువిల్లుఁ దనుబోయఁడు గూల్చెడులేడిపోడిమిఁ. 88

1. ఈపై నాల్గు సీసపాదములు. ఎత్తుగీతినాల్గుపాదములలోఁ గ్రహస్వయము
గలవి.

చ. నడ జడ నొందఁ గిన్కమెయి నల్వ పిలుందును గట్టెనంచు వే
పడఁతి యొకర్తు నూ ల్విడిచి వైచి వడిఁ మునుఁ బోఁ దొలంగెఁ; బ్రే
ముడిఁ గని యాపులించి జడ మూపున వ్రాల నొకర్తు తా మరుఁ
గడు బెదరించునట్లు దగఁ గాంచుచు రాయఁడు కూర్మిఁ జూపమిఁ.

గీ. తనకు విందుగ వచ్చుకుంతలున కెలమి
మన్నన లొనర్ప నిలుచునమ్మరునిచేతఁ
బూన్పుఁ బడినట్లు లొకపూవుఁబోడి గూర్చె
నెమ్మిఁ గ్రేగంటిచూడ్కుల నిడుపుదండ. 90

వ. ఈవరునఁ బ్రోయాండు పుడమియొడయనిఁ గనుచుఁ గొందలు
పెటల వెనుఁ ద్రోసి మునుఁ జనునురవడి నీనుమెయి నొకతెంగూర్చి
వేటొకతె తమలోనః— 91

క. సరములు తెగినను దిగ విడి
పరుఁ గిడెదపు, చెఱఁగువల్వ పడిన నిలువ వీ
వరయుమ ! నిజ మగుఁ; బాతెదు
తొరఁగినక్రీగోకఁ దెగడి తొయ్యలి ! తోడ్తోఁ. 92

క. తొడుగులు తొడుగకయే యిటు
దుడదుడ దొర కెడుటఁ జనుట దొనఁ గెనఁగదు; నీ
యడరెడు చనువ్రేగుమెయిఁ
గడువెల నిడు; దొడినటవికఁ గడగా నిడుటల్. 93

క. నడయెగుడుదిగుడు గాకయ
పడునెవమున మోము వంతపా లగు పేలా !
వడి గెలుతురు తమవిద్దెలఁ
బడుచుల యిట ముగుడ ! మరునిపడఁతినయేనిఁ. 94

1. అలనక్వము. 2. నియక్త. 3. ఉపేక్షించి.

క. నందియము లేదు, నిను మరుఁ
దొందెఁ, గెందమ్మికంటిరో ! వెదలితి మోడు
దొందరనడఁ; గొరడాదె
బ్బం దిని బెద రొందునాఁడు'బాబా వోరెఁ. 95

క. నిలుతువు మెయి గదలఁగఁ జూ
పుల కడై మాకు ముందుఁ బోలఁతి ! యదిగో ! పెఁ
జలమున నె త్తాసోరణ
ముల నిలిచెడువేలుచెలులఁ దొగులుతు వెట్టుల్ ? 96

క. వెలయించుచు నెలకూనలు,
కొలఁదియయిన. బాఁగ ! పొకరు గొనె; దెవరిమెయిఁ
గెలుపు మరున కిడుముల్కల
కల నరు రై కలయ వెలయ వలనెలగులుతుల్ ? 97

క. నేరుపుగరువం బనయముఁ
గూరు నినుఁ; గొంత తేనిఁ గొలుపుమ ! పోలఁతీ !
పేరులఁ దగుపేరుం బం
గారాకున మరున కిడుమ ! కానుకగాఁగఁ. 98

క. ఎమ్మె లనువిండ్లు ముందుగఁ
బమ్మినసంబరములోడ బల్ బొమలాడం
గ మ్మెయిమెయిఁ బల్కెడుప్రో
ల్గొమ్మలనుడుపులను తేఁడు గూర్మిఁ వినియెఁ. 99

క. వెనుకఁ గినుకఁ జెవి కిం
దనినుడిఁ దను నాపునత్తఁ దాఁ గని సైరిం
పను గాక యొర్తు తలఁచెఁ
మును బున్నెము సేయఁ బడుపుఁబోలఁతిగ నగుటల్. 100

1. గుట్టము. 2. బారిడి. 3. నామాంకిత మగుహారము. 4. ఇంపు గాని.

క. మొలబరువున నగు¹గరువం
బలమినయటు లోర్తు గదలనట్టియడుగులన్
లలి నగరునఁ జనునాడే
న్గులను వలెన్ మన్నుతేనికొమ్మలఁ దెగదెన్. 101

క. మరుబారికి గుటి యగులి
త్తురులన్ దొర నరయఁ గోరుదాని కొకతెకున్
బలఁగెన్ గన్రాపోకలఁ
బరు గామదగాఁగఁ జెవితోవకుఁ గనుఁగొనకున్. 102

క. ప్రోయాండ్రమాడ్కివలచాల్
రాయంచగ తేడు దాటి రానగదులముం
జాయలఁ గొలకుల నంచలు
వాయనితనరాచవీటిపట్టున్ జొచ్చెన్. 103

గ్రీష్మము

క. కలయెల్లర కెలమియుఁ ²గను
కలినెమ్మియుఁ గూర్చి ముదముగా నక్కజపుం
దలిరుంబ్రాయపుటుమ్మను
గలమేలిక ³వడకుఁ దగినకలిమి గడించెన్. 104

క. సోయగముమానిమొగ్గల
దాయఁ దనరు⁴నాజినగల సామి యెనంగెన్
బాయక ముజ్జగములకన్
దోయికి ⁵నామెతల తుమురుతో వెల్లువ యై. 105

మ. వెలిముత్తెంబులదాలు బోల్చెమటసౌర్వెల్లిన్ మెయిన్ జెంది తేఁ
డలరెన్ దీటుగఁ 'దామ్రపర్తి' యనువాఁగం దిమ్ముగన్ సంధ్ర మైః
వెలిగందంబున వెల్ల నొచనులతీవెంబోండ్లకొఁగిండ్లలో
గెలిచెన్ వేసవియుమ్మగాక ⁷మరుసేగిన్ గూడ్తు⁸వేడియున్.

1. గౌరవము. 2. చూపు. 3. గ్రీష్మకాలము. 4. మత్స్యములు. 5. అమృత
శీతములు. 6. విరహబాధ.

క. గందపుఁబూతమెయిన్ బ
ల్లందన మానుమెయితో నెలంతలయెదలన్
బొం దయి యొడయఁడు ¹కెందొగ
విందల్లునివేడివేడిఁ బెనిచె వెఱఁగుగన్. 107

క. గందపుఁబూతన్ దెలుపుం
బొందుపుడమితేనిమేనిపొంత లెనఁగెఁ బ
క్కందనపుఁగడలిదరి మి
న్నందఁగ నుప్పొంగి వాని నలమెనా నాఁగన్. 108

క. ఏలిక మూపుల రెంటన్
దాలిచె గందంపురేకదంబను ²గెలుపున్
వేలుపుబోనముఁ గ్రోలెడు
రాలచ్చికి వెండిగిండ్లు రహి నిదీనయటుల్. 109

ఉ. ఏలికమూపు లొప్పె నెనయించినగందపుఁజుక్క లొంది సాఁ
బాలుగ నేలఁ జేసి తమపై నీలుపన్ ³వలితెల్లదామలల్
దాలుచుకొమ్మలట్లు. గయిదండఁ గలంగుదురంబుసంద్రపున్
వేలుపులువ్వయుండజత బీరముఁ దెల్పగఁ తేడు దాలె నాన్. 110

క. మొగమందున నిలిచిననుడి
మగువ గొలువ నిలుపుమంచుమలయల్లునిరూ
పగు నన నొసటన్ దీర్చిన
జిగిగందపురేక దొరకుఁ జెన్నున్ గూర్చెన్. 111

క. జగ మలముప్రొద్దువడ వోన్
దొగవిందువెలుంగుఁ గవియు⁴తోయమునఁ దగెన్
జిగిగందపుఁబూతన్ వలి
⁵రగులుమలకుఁ బోలిక యగురాకొమరునొడల్. 112

1. మవృథదాహజ్వరము. 2. విజయామృతము. 3. మంచు గలస్పటికాంధ్ర.
4. విధము. 5. అతిశయించు.

క. సోయగపుగడలియల నాఁ
దీయనివిత్తాఁ డను¹మింటిత్రిమ్మరియడిదం
బో యన నిగఁ గనువేసలి
నాయేలిక తాన మైనయాలికిఁ దీర్చెన్.

113

ప్రకారాంతరానువాదము

క. మీన్ దాల్పుమింటిత్రిమ్మరి
యందినవాల్తేకఁ బోలే నందపుగడలిన్
జెందెడుతరగలుగా దొర
పొందించెన్ దురుముఁ జెలికి మున్నుడు గాఁగన్.

114

క. మొగముతొగవిందునందున్
నిగిడెడుసిరియందెరొదకు నెమ్మిని దిగువ
ల్కుగరితయంచ యనా నెద
నిగఁ గనె గందంపుఁజుక్క² నేనికిఁ దొడ వై.

115

క. ³చలిమిరికై కై వేయం
చులవా ర్హోల్తామరాకు సొప్పడ వేర్కైఁ
గలవేడుకవెలితామర
చెలఁగె దొరకు సిరిమగనికిఁ ⁴జిందమువోలెన్.

116

క. ఏలికయెడ గందముచేఁ
దాలుచురేక దగె వాయిఁ దగఁ జనుపలుకుం
గోల్తరవా లగుతెలిపు
ర్హోల్తా దను ముక్కునుండి నూడుచుతూఁ దై.

117

సీ. విరివిగఁ బలుఁగుతుంపురుల పెన్నరులతో
మంచుసోనను గురిపించునటుల,
నంతటఁ బటికంబు లమరిననేలచే
వలిని తాదాశ్చర్యఁ బడసినటులఁ,

1. విద్యారథుని (దివాకసుఁడు) కల్ప. 2. తేనిక. 3. చలువ. 4. శంఖము.
5. వాహనము.

బెనుచలిన్ ముదుఁగువేవెల్లువెల్లులచేత
ము న్నెన్నఁడును ముట్టఁ బోనియటుల,
నెండ నేనియు నల్వ యివము నూర్పఁగఁ గావఁ
బానుచుపెన్నోట తై నయటుల.

తే. గీ. విచ్చుమొగలులరేకులఁ జేర్చి గంట
ములగములు పైకిఁ బొడుచుక మూఁగినటుల,
మబ్బులను బోలునరఁటాకుదిల్చి లలిమి
చుట్టఁగను దమ్ముఁ దొవనూడు నూడనటుల.

118

క. సోరజములసంధులలో
బారులుగా నచ్చ మౌచు బయలువదెడు నీ
ర్ధారలనెపమున వేసవి
వీర ముదుప ములుకులపరి వే పటపు ననాన్.

119

క. వెలయుచు¹ ఐడ లల మరునకు
విలు నెక్కిడ నాన పెట్టుపె²న్దారలయి
మ్ములఁ గొమ్ములతో నడిప్రొ
ద్దుల నానడిజగమునేలుదొర లలి నిలిచెన్.

120

ఉ గందపుఁబూత వెల్లనినిగన్ వలికొండవలిన్ జెలంగి ద
క్కండనమిక్క లొచెలులగద్దించనుంగవ లండ గాఁగ రా
చందురుఁ దొప్పె ముజ్జగము సాఁగిల నొప్పు³తలంపుచూలితే
నిం దులకించునట్లు వడ నీల్గఁగ జేయఁగఁ జాల నైనటుల్.

121

క. వెలఁదుల గంద మలందని
వలిమేన్, ⁴గలిగొట్టుదీవవలనన్ దొగ రౌ
వలికరువలి, ⁵నగుమల్లియ
వెలసె నపుడు గావ మరునివీరము నచటన్.

122

1. భార్యగృహములు. 2. మన్నఁడు. 3. పాటలలత. 4. నవ్వు(వికవించు).
5. వాహనము.

చ. ముగుదలతక్కునీర్వలన మోసము నొందుచుఁ గుంటఁ బాలు నాఁ
దగుతెలిసీటిలోఁ బదుచుఁ దారపు నీరును బాలు వాపఁగా
నగునెడ కంచ లన్నులకు నంత నడల్ గడియించి యందెల్లం
దగునులి వొందె నా నిలిచెఁ దమ్ములఁ దుమ్మెద లంటి మ్రోయగఁ.

చ. ఎలమినిఁ దాన మాడుదొరయింతులమోములరిక్కతేండ్లతోఁ
జలమును వీడఁ జూచె ననుచాయను దమ్ములు వారికాళ్ళపైఁ
గలసిరి నుంచు నెందు; నెటఁ గల్కులతుంటుల రేఁగి నిక్కుపె
న్నలలయుయేల ²బెగ్గురులు హాయిగఁ గూయుచు నూఁగుచుండెడుఁ.

చల్లుపోరు

క. ఏలిక¹ యీలలి నిడుపుగఁ
గ్రాలుచుఁ బొగ తొందుతోఁలఁ గల²వేడ్కకెళా
కూకులఁ దనగోలలతో
మేలంబునఁ ⁴జల్లుపోరు మిగులఁ నలిపెఁ.

125

సీ. ⁵అలయుచెలులగొట్టములదార లనుమరు
కోల తొందెడునల్లదా లనంగ,
దొరమేనిజిగిసీటఁ బటఁగెడుమరుమీనుఁ
బడయ గాలపుదార మిడుట యనఁగ,
గరితలగమి కాన్కగా మరుదొరకయి
యందుఁ బడఁ జిమ్మునంచ యనఁగఁ,
గైఁగ్రోవిదారలఁ గడుఁ గల్కు లగలింప
న మ్మెత్తుమరుగుతి యయ్యె ననఁగ,

తే. గీ. తేనికైఁ దామరాకు పేర్మిని గడించెఁ
దద్ద నిడుపుగఁ జెలి చిమ్ముదార దనరెః
తేడు దారలతీవలగూఁడునఁ దగెః
నెక్కటిమగండు తేఁ దుక్కు దక్కి నిలిచె.

126

1. కొలఁగనందు. 2. సారనవక్షలు. 3. విలాస క్రిదానరస్సులు. 4. జంక్రిద.
5. తలనముతోఁ దొలి నాల్గుపాదములకుఁ గ్రమముగా నెత్తుగీతమునాల్గు
పాదములతో నన్వయము. 6. దామము.

చ. కలుకులచన్నుల¹ బొలుచుగందపుఁబూఁతటు తేండ్లమిన్న వి
చ్చలవిడి రువ్వదారల నెసంగెడునీరున జారు చుండఁగాఁ
దొలఁగెడునో యటంచు నల ¹తుమ్మెదయల్లెగలట్టిమేటి దా
వలపు నొనరె వారియెడఁ బాయనిచిక్కనిరంగుటొమ్మగఁ. 127

క. చక్కనిచూపులపైదలి
చెక్కిలిఁ గైఁగ్రోవిదారఁ జిమ్ముదార దగెఁ
నిక్కు²తొనతీవనేస్తుని
యక్కునఁ దనవెల్గుగడను నన్నెడు³ప్రొద్దె.

128

క. దొర చిమ్మ గొంతు గుఱిగాఁ
బటతెంచెడునీటిదారఁ బడఁతి యొకతె దా
నరయుచు వంగుచుఁ దొరలుచు
మురువుగ మడుకత్తిదారఁ బోలెఁ దాఁటెఁ.

129

చ. వెలఁదులచన్నుల¹ దొరఁగు⁴వీణియ న ల్పగుసోననీ రనాఁ
దలఁకుచుఁ దిద్దనంచగమి నవ్వు గమించఁగ. జారుకుంకుముఁ
గలిసి తొగర్గడించె మరుగొ రెలమిఁ మునుఁగంగ నొదలఁ
దొలఁగెడు⁵చెంద్ర మొందునవి దోఁపఁగ బావులనీరు లత్తతిఁ. 130

క. అలలఁ జెలఁగి వేడుకముం
గిళుల⁶ గలకొలఁకులందు నగిడె ⁷సిరముదు
మ్మల మలయల్లునలుకచి
చ్చ⁸ లటఁ మున్నవెడవింటిజోదుబసుమ మై.

131

క. క్రమ్మిననల్ల⁹యగల్పొగ
¹నెమ్ము దొరఁగుచెలులచంటినెలపులయందే
కమ్మనివిల్లాలుపు దా
నెమ్ము మిగులఁ గనియె నిద్ది ²నెతి నక్కజ మౌ.

132

1. మన్నకుడు. 2. చంద్రుడు. 3. సూర్యుడు. 4. కస్తూరి. 5. సిందూ
రము. 6. చలావఁదనమునకు. స్థాన మగుకర్పూరము. 7. అగరువు.
8. కడి. 9. పూర్తిగా.

క. ఆమని కెలనన్ గ్రాలమి

నామనిచెలికాడు దొనల నమ్ములు లేమిన్

¹జామలవిరిమల్లియలన్

గో మరుక్రామ్ముడుల ²దిటము గొనకొని నిలిచెన్.

133

క. తరంగలవరుసలఁ గాటుక

దొలుగినదొరచెలులకనుల³దొర లై వలలెన్

విరివిగ ⁴నూతెడుతాతన్

బొరలుపఁ ⁵బులు వాయుమరునిముల్కిగములకున్.

134

క. ⁶వేడుకగ్రుంకుటఁ గుంకుము

లూడినయాండ్రమెయి గోటియొత్తులు చాల్చెన్

వీడక సౌరుకడలిదరిఁ

గూడినపవడంపుఁగెంజిగురులనిగనిగన్.

135

ఉ. ఆపయి నాలిచెక్కి నొడయందు కడున్ మెయి గగ్గురింపఁగా

రూపులు కస్తురిన్ మురువు రూపడఁ దీర్పుచు నుండ, వేర్చెలుల్

మో పగునీసుఁ జేసి తెలుపున్ గనుచెక్కులఁ బర్వకంటినీ

రావనటుల్ దొలంచి బిరు సౌకడకన్నుల రువ్వీ రద్దొరన్.

136

క. గొం తిందుక యెత్తినయొక

యింతికి చా నంతఁ దురుము నిడఁగన్ గనుచున్

⁷వంతవడ వాడుచెక్కుల

వింతగ నిడుకేళ్లు ప్రేదుల ⁸వెక్కిరి పెలులున్.

137

క. ఆమని నన బీరం బతి

వూముల్కులమేటి కిట్టిపోకల బిగి గాన్

జామల వలిఁ జిమ్ముచనుల

సామి గదిసి వడగరువము నడలిచె మిగులన్.

138

నిదాఘాంతము

క. తనబీరముఁ బరమోన్నతిఁ

దనరించియు దావభస్మతతిఁ దనయశమున్

గనఁ జేసియు వేసవి యం

తన దించెన్ బొరుషంబు ధన్య మయినటుల్.

139

క. దినములఁ గొన్నిటఁ దీండ్రముఁ

దనరించి బీరంబు విడెను ¹దప మంతటఁ బెం

పున కిరవులుగా నెచ్చట

ననయము మను చుండుదురు పరావకృతిపరుల్ ?

140

ప్రకారాంతరానువాదము

క. కొలఁదిదినంబులు తీక్షణఁ

జెలఁగించి ప్రతాపహానిఁ జెందె నిదాఘం

బల పరబాధైకపరుల్

మెలఁగుదురే చిరముఁ బెంపు మేకొని యెందెన్ ?

141

క. ²కారగ్గి గాల్పువనములఁ

గూరినభస్మముల ³మలలు కొమ రొప్పె నొడిన్

జేరినబాలతరులు నన

వారనివై రాగ్యమునఁ దపస్వితఁ గనె నాన్.

142

క. వడచేతవాడువాఁకల

నదీమియెడన్ విడిచి యింపునన్ గూయుచు జా

రెడురాయంచలబంతులు

బెడఁగు లెసఁగుమేఖలుగ వెలసె నడులకున్.

143

1. కాంతలు. 2. దైర్యము. 3. నమానము. 4. నికషోపలము. 5. ముడికి.

6. విలాసస్నానమునందు 7. చింతాతాపము. 8. పొడవదిరి.

1. వేనవికాసము. 2. రావాగ్ని. 3. పత్వతములు.

చ. నకలజగంబులన్ గలరనంబుల మిక్కిలి క్రోలి, పీనతా
ప్రకటభరాతిరేకమున భాసిలుబాన్గరుభార మూనఁ జా
లక కడు మెల్ల నొనడుగులన్ జనువాజులయందుఁ బోలె నిం
తకు మఱి యింతకున్ బ్రదిలుదైర్ఘ్యముఁ గొంచుచు నుండె¹ ఘనముల్

చ. ఇతరసరిత్యూతానములు హెచ్చుఁ గృశించిన వై మునున్ జనన్
యతనము సేయుచున్ జరణ మైనను జాపనిచోఁ దుషారప
ర్వతతటభూతరంగిణులపట్టునమాత్రమె నిల్చె నిమ్నగా
పతి కుపగూహనోత్సవము వారక వేసవి నవ్వి పాటఁగన్. 145

చ. శిశిరశోచ్యద్రవవిశిష్టజలోద్వహయక్షదిబ్బదుల్
శిశిరతఁ గూర్చునట్టుల నశేషసరిద్విరహోద్ధికిన్ దగ్గె;
²గుళ మఱి దామరాకుగమి గూలి నపంకము గాన్, బరాఽపగల్
కృశత ననబ్ధిసంగ లయి యెయ్యె వియోగదశన్ జరంబుగన్. 146

చ. ³చలినెల వేలుదాన తనచన్నులదాయ వెలార్పఁ గుండ లన్
⁴లలిఁ గనుచున్ మొగంబులఁ దొలంకినమూఁకుడునీ రెటుంగ; ర
చెలినునుమోవి నానుతమిఁ జెందినవారు తదర్పితప్రపా
జలము సహింప కాని రనిశంబు సపాటలగంధ మైననున్. 147

క. జ్వలదారజ్ఞానలఘం
ధులు మారుతములు నిదాఘతూర్ణశ్వాసా
నిలము లనాన్ సోష్మము లై
తలఁగెను బాటలరదచ్చదముల నొరయుచున్. 148

చ. విరియుతపర్తువందు దినవేళ నురోజపతీరపంకముల్
వఱుప్రియాంకపాశుల విలాసులు ⁵గగ్గురులన్ సుఖింతు; రొం
దొరులు పెనంగి కూర్కుఁ గను చుండ్రు ప్రదోషమునంద తత్పర
స్పరరయనిశ్వసత్పవనపాశిఁ గపోలపుఁజెమ్మ వమ్ము గాన్. 149

1. దినములు. 2. జలము. 3. చలిపందిరి (దప్పికినీడు పోయుచోట - చలి
వెండర). 4. విధము, 5. పులకలు.

క. వనజరహితాననముఁ జం
దనరహితవిలాసవృద్ధిఁ దవిలినలలనల్
గనఁ జేసిరి మెల్లఁగఁ దప
మెనయుప్రతాపప్రహాని యెదుగుచు నుంటన్. 150

క. మిళితార్కమండలం బగు
జలధరఖండంబుఁ గొంచె జనవరుఁ డపు డె
వ్వలనుండియో నకుండల
జలధరవేణాశిరంబు నగ మెగసినటుల్. 151

చ. సురలు నిరాఘతాపమున శూన్యజలం బగుగంగయందుఁ ¹బు
ష్కర మరయంగఁ గోరి నది²కర్దమమున్ గడు రేపి రన్గతిన్
వఱులుఘనార్భకంబుఁ గని పల్కెఁ గుతూహలలోలనేత్రకున్
దరుణికి నంకతల్పమునఁ దావుగ నిల్చి దరావరుం డిటుల్. 152

వర్షర్తువు

తే. గీ. మహితతారాఽధ్వవిపినతమాలమాల,
క్షోణిధరమూర్ధసురుచిరకుంతలాఽశి,
చంచలాదీపికాంజనచయనిభంబు
నవ్యజీమూతపటలి, చాన ! కను మదిగొ. 153

తే. గీ. చంచలాదీపికోత్థకజలముఁ గూర్ప
వర్ష యుత్కంఠఁ బట్టుకర్పర మనంగ
ఘననిరోధంబునన్ జండకాండుమండ
లంబు గన్పట్టు న ల్పంది యంబుజాక్షి !. 154

క. భ్రమరానితఖచరీవి
భ్రమకృష్టాగురుజధూపపటలిఁ గలిసె నాన్
రమణీ ! సద్యఃప్రచురత
రమణాన్ వహియించు జలధరం బదె కనుమా ! 155

క. పలువన్నెలు గలరతనపు

విలు నెటు నిర్మించె మొగులు; వే సాగరపుం

బలువన్నెలరతనంబుల

మొలక లలముజలము ¹రేపెఁబో నిక్కముగన్.

156

క. ²వనదోన్ముఖ³భిముఖములఁ

దినఁ గొనఁ బడుఫణులఫణల దీపించుమణి

శనదంశులు ⁴వాంతములు గఁ

దనరు⁵నిలింపెనుధనువు తథ్యమ మింటన్.

157

ఉ. ధారణీభృన్నితంబములఁ దారుచు, శ్యామదుకూ⁶విభ్రమిన్

దీరుచు, ⁷బక్కచాధ్వములఁ ద్రెక్కుచు భల్లుకభంగు లై. తటి

న్నారులలాస్యభంగులను దన్వి! ⁸గళజ్జలకాండవప్రముల్

గా రహి గ్రీష్మతాపతపఖస్థలసీమల మబ్బు లుబ్బెడున్.

158

క. మొగుట లను⁹సానకండ్ల నమ్ములు మరుండు

వాఁడి సేయఁగ నాదాలవలన రవులు

నింగలపుమిణ్ణురులభంగి నెనసి మించు

మించుదీవియఁ గాంచుమ! మించుబోఁడి!

159

క. అంబునిరానాంతఃస్థన

గఁబులకుశలంబువార్తఁ గాంచి దరిసె నాఁ

గం బర్హి తాండవారం

భం ¹⁰బరురుతిఁ గొలిపెఁ ¹¹జులుల వారిధరంబుల్.

160

1. పైఁకీ దీపికానెను. 2. మేఘము. 3. నెమిరి. 4. క్రక్కఁ బడినవి.

5. ఇంద్రధనుస్సు. 6. విలాసము. 7. అలవికులవల్లె. 8. బడియునీరు

గలతెరబట్టయి. 9. నికషోపలములు. 10. అప్పుర్వని. 11. వర్షక

పానువులు.

క. నీకురులవలననోటమి

పైకొన జీవితముఁ దెగడు బద్ధులు; గానన్

బాకారివింటి కెదురుగ

బాకులునగుకోర్కిఁ బోలెఁ బైదలి! నిలుచున్.

161

ఉ. వానలలో జిగీషువులె ప్రక్కనఁ బెట్టఁగఁ గార్ముకంబు లె

చో నిగిడించు నేర్పు బలసూదను¹ధర్మువు చిత్రభంగిగా;

నానఁ దొలంగ రాని దయ యామనినేస్తునిరాప మొక్కఁడె

రానరా! నే నెఱుంగుదును పైఁపనియట్టిపు డేపు సూపెడున్. 162

చ. నకలధరాంతరస్థితరసంబును లాగి కరా²ని నీతఁ డాఁ

గక వడ కూన్పుఁ బాటవ ముఖండముగా ననుచున్ ³ధ్వషాంపతిన్

బ్రకటితచండతన్ బయికిఁ బర్వతటిత్కరముల్ దగంగఁ ద

గ్గక కడు చూఱునట్లు గనఁగా నగుఁగా ఘన మంబుజా⁴ననా! 163

తే. గీ. ⁵తపనుహృత్తిగ్మరుచికాంతి తమ్మిసూఁడు

మండలముఁ జొరఁ బడ దాని మాయఁ జేయ

నని యెఱుంగుదు నరె మదిరాక్షి! కనుమ!

వారిదంబు నిరోధించు వారిజారి.

164

తే. గీ. మూడులోకంబులన్ గడు⁶మూరుకొనిన

గ్రీష్మమును గిన్నమెయి ముద్దరీలి మ్రింగి.

మ్రోల నిలఁ జేసినతదస్థిమాల యనఁగ

నరె బలాకా⁷లలెఁ జెలి! వలాహకము వలలు.

165

క. తరుణి! జగత్త్రయదుర్గభ

వరగతులన్ నీదుచెంతఁ బడసియు శిక్షన్.

సురహంసగురుతలోభము

వఱుట నన మానసంబుఁ బడసెడు నంచల్.

166

1. ధనుస్సు. 2. సూర్యుని. 3. గ్రీష్మబంధువు. 4. ఉపహాసించిన.

క. సురధనువు దరియునంచలు

1శరదపతద్విందువుల విసార్యంగుళిక

స్ఫురదిష్వాసనముఖమునఁ

బలుఁగెడు²గోలీ లటంచుఁ బాయు మొయికులన్.

167

ఉ. కేకులముక్కులన్ ³మలుఁగుఁ గీల్కొని, కోమలకూజితాంకుర

ప్రాకటభంగి వెల్వడుచుఁ, బాంధవదూలులకొద్దివేడి⁴యా

ర్పొకల గాసిఁ గాంచి, ⁵కణముల్ ధరణిం బడు; నిర్మలన్ గడున్

వాకొన రానినీతిఁ గని వారిధరప్రకరచ్యుతంబు లై.

168

క. అలవాటు లేమిఁ దమము

క్కులకొనలన్ జిలునెమిక్కు గొనఁ గన కీర్ష్యన్

గొలిపినయటుల నవాల్దం

బులకణములు పుడమిఁ బడుచుఁ బొరలున్ దరుణీ!

169

క. ధరణిదరకటకములఁ బులు

వలగించుచు వీర⁶మురజ భాంకృతులు దగన్

శరదా⁷గమంబు వెదకెడు;

నురుచపలాదీపకేతనోన్నతిఁ దపమున్.

170

ఉ. అల్లదె! నల్లలేగటిక వ్యాప్తము లై, ⁷యమరేంద్రగోపముల్

మల్లడి గొన్వలుల్ గలుగుజ్జాధరసీమలయందు వేల్పురా

విల్లు వియచ్చ్యుతిన్ గని భువిన్ బడెనో యనుభ్రాంతిదే వలెన్

దల్లడ మంది మ్రొగు జలదంబు, భ్రమచ్చపలాదృశా⁸యతిన్.

తే. గీ. చద లనెడునీలనీరజపదమునుండి

వ్రేలునాశంబులకు సరిపోలుజిగులఁ

బొలిచి వలతేనికోలలప్రోవు లనఁగఁ

బడెడు చారాపరంపరల్ ⁹వార్దము విడి.

172

1. జలరము. 2. గుండ్లు. 3. చాలు. 4. ఊర్పు + పోక = నిశ్వాసము.

5. బిందువులు. 6. మృదంగము. 7. అర్థపురుగులు. 8. మేఘము.

తే. గీ. మారనారాచముల ¹నయస్కారుసరణిఁ

బదనుఁ గదియించు ముగుడ! తోయదసమయము

శ్యామలాంగారరుగ్జలదాంతరమునఁ

దనరు²శంపా³శ్రయాశంబుఁ గనుమ! నిజము.

173

క. వేసవిచెలి నీప్రియరవి,

నీసైదో డిపురఁ జేసె నిఖిలజల మటం

చీనుమొయి మొయిలు చారా

³ప్రాసంబులఁ గొట్టు బిసిని వడి ధేడ్మనుచున్.

174

తే. గీ. ⁴అల్పనదిసంగమోత్సుకు నాపగా⁵ది

పతిని సంప్రతి గనుచు నధ్వముఁ గ్రమించి

నీచము లగునదాంతరనివహములను

దమకుఁ దామె మహానదుల్ త్వరగఁ బడెడు.

175

క. ఇందీవరనిభనిర్మల

⁶కందప్రజ మంబుభరముకతమున వోయమం

బందుండి వ్రాలి యెల్లెడఁ

జెందుబురద నరసి సానుసీమల నిలుచున్.

176

క. స్త నదర్థములవలన నం

బునిధిచరిత మెదియొ వినుచుఁ బొడముకినుక వా

హినులు ⁷కలుషతఁ గడలి నొర

యును గోలాహలము లెసఁగునూర్ములతోడన్.

177

క. ⁷సరిదిననమాగమత్వరఁ

బరుఁగిడునంభోధినతులు పర్యతనదు లం

తరమున నాపగ జగదం

బురురవమునఁ జేయునటుల నొప్పు లతాంగీ!

178

1. కమ్మరిపాడు. 2. మెలుపుఅనెడునగ్ని. 3. ఊరెలు. 4. ఈ పద్యమున 'నదీ-నద' శబ్దములు 'ప్రీ-పుం' లింగములు. వీనిచేత ప్రీ-పురుషస్మరణ కలుగును. 5. మేఘమాల. 6. పాపము-కలఁకఁబాడుట. 7. సరితృతి (సముద్రుడు).

క. కను మంగన ! మనములు దా
మెనయించిననీట నవని యెంతగ భేది
లైనా యని కనుగతిఁ ¹గొడువుల
యనుస్మృతి షితి ²నుచ్చు ³నమ్మయము లగుదారల్. 179

క. అందంద ⁴సమదవీచిక
లం దరిఁ ⁵బృషతాఽశిముక్తలం జల్లి నము
ద్రేందుముఖవందన నాఁ
గం దిరుగు నముద్రవేషకలన నదంబుల్. 180

క. రేల నభిసారికలు ⁶జం
జాలితమార్గముల జారఁ బదములు నిలఁగా
నాలంబన మాశించిరి
మేలిమికట్ట యనుశంక మించుందీవణ. 181

క. ప్రతిబింబరీతి సంబుద
మతిజలవృద్ధి యట యర్థి యయి నీలీలా
శతపత్రాఽకరమునఁ దాఁ
దతవీచీదండతాడిత మగునటు దగుణ. 182

ప్రకారాంతరానువాదము

క. తననీ రలుఁగా నర్థిత
మన మరె ప్రతిబింబరీతిగా నీలీలా
వనజాఽకరమునఁ దగుఁ ద
ద్వనవీచీదండతాడితం బొనటులణ. 183

క. జలదము జలధిజలంబును
⁷గలపైనఁ గొనియె నిజము; కానఁ గోలా
హల మొనరించి గ్రహియించును
జలధివధువు తజ్జలంబు జలజాతమునీ ! 184

1. నన్ననికొయ్యలు. 2. దూసికొనిపోవును. 3. జలమయములు. 4. నగర్వమగు
5. నీటిచుక్కలు. 6. బరద గలత్రోవలు. 7. వర్ష:- గరువు అని తెండర్థములు.

క. జలధి, జలంబుల జలదం
బుల కొనఁగె నిజంబు ¹వృద్ధిఁ బొంద; నుదన్య
ల్లలనలు గొండు తదంబువు
లల శిఖరి²ప్రస్థశతనహస్రవిమర్శణ. 185

తే. గీ. సాంద్రపురసోపబృంహణసరణిఁ గూర్చి
యేటులఁ దార్చి నాయెడ లెనయఁ జేయు
నిది యటంచును రిత్త దఁ గదియుమొగులు
నింతి ! పోషించు నిజము, ధునీశుఁ దలరి. 186

తే. గీ. మెలుపువడ నీలఘన మరె మిగులఁ గరఁగి
కాంత ! యిలకుఁ ³గపాఁరంగముగ నయ్యె
దానఁ దనరు ధరిత్రి యుద్గతవిసీల
ఘానకుంతల యై జరణ బాసినటుల. 187

క. ఏయదనున నిర్ఘ్నిరీణి
నాయకున కక్కిరి యటుల నాటెనొ యెటుఁగణ,
దోయధిసతుల కగస్త్యుం
దీయదనున నెదుటఁ బడిన నెఱఁగుదు రతనిణ. 188

క. ఖతలస్థత్విద్వీరు
త్కృతదోహదకర్తమద్యుతిఁ దగుకంద
ప్రతతి, వియచ్యుతకల్మష
గతవారికి ⁴గాలనాంశుకం బనఁ దనరుణ. 189

1. వర్షి-అభివృద్ధి (శ్లేష). 2. కొండచతియ-కొలతతూము (శ్లేష). 3. తల
యందరి నీలిరంగు. (నీలిరంగు వేసినట్లు నల్లగతికయను కేశములుగం
భూమి వర్షాకాలములో ముసలితనము పోయి యువతి యై నీలకుంతలవలెఁ
గనఁ బడును. 4. ఒడియఁ బోయబట్ట.

క. నీలాబ్జపంక్తి, సహజవి
నీలాశ్వము తెట్లు చారి నిగుడు నని భయాఁ
రోలత ¹వాగెల దిగియన్
దాలుచు నిజ మిపుడు తన్వి ! ²తార్జ్యగ్రజుడున్. 190

తే. గీ. జలదమా ! ప్రియురాలిఁ జంచలను నీవు
గనక తనరించునీముహూఃక్రందనంబు
కనికరం బైనఁ గలిగింపఁ గాన దొర !
³యధ్వగులఁగూర్చి యిద్ది మహాఽద్భుతంబు. 191

తే. గీ. నిజము, నిచ్చలు నీయొడి నెఱిఁ బ్రియంబుఁ
గనుమెఱుఁ గెలుంగ దన్యులకష్టదశలఁ;
గానిచో విరహిణులను గలఁచు చున్న
నేల వారింప కుండు ని న్నెలుఁగు నెత్తి ? 192

తే. గీ. ఎట్టులో మాప్రియుండు మమ్మెనయు నైన
నిజము నమ్మము తిరిగి ని న్నెమ్మనమున
వనదమా ! మాటికిని విష్ణుపదము ముట్టఁ
బాటుచు స్వకార్యపరతను వదల వెవుడు. 193

మ. వెలినల్పే యన రాడు; పాంథవనితాపీడాఽఘమం దైదుతూ
పులవిల్కానికి మంత్రి వొటఁ గడు నల్పుం జెందు నీదెందమున్;
మెలఁగన్ జేయుదు కౌతుకం బొకటి సుమ్మి ! పాంథనిర్మూలనన్
దొలిము ల్గనెల మ్రింగు దధ్వగలయందుం బ్రేమ లే కుండియున్.

చ. పలుకఁగ నేల ? యధ్వగలభాగ్యవిపర్యయవృద్ధిచే జలం
బుల మకరాఽకరంబునన పొందియు నీల్గక నీదురాక యె;
నల గిరిశృంగసంగతవిషాపహరౌషధి గన్పలంబొ నీ
వలరుతు వడ్డు నర్యమరథాశ్వ⁴గుణాహులు మ్రింగఁ బోవమిన్.

1. గుట్టపు కళ్యణములు. 2. గరుఁడునియగ్రజుడు (అరుఁడు, అనూరుడు)
సూర్యసారథి. 3. విరహులు. 4. పగ్గములుగా మన్ననర్పములు.

ఉ. వారిదమా ! నిజంబి, యొకవార్త సరిత్పతినుండి నీవు ¹పా
కారిమదావళంబునకు నందఁగఁ జేయుచు దానఁ జుట్ట మై
మీతెద; వట్లు గానియెడ మింట భ్రమించుచు నుండఁ జెండఁగఁ
దారక యున్నె నిన్ను సురతల్లజుమత్తగజంబు వ్రేల్చిడిన్. 196

క. మృషలు వచింపఁగ నేలా ?
²తుషధూమవిధూసరంబ ! తోయదమా ! ³వే
విషమమరణములఁ దొలఁగి ప
రుషింతు ⁴వధ్వగలపాపరూఢోపకృతిన్. 197

క. మరుబారి కగ్గలంబగు
విరహిస్త్రీవార ములుమువిషదముఁ గనుచున్
దరుణీ ! యను నిటుల నిరం
తరకంఠాఽగతదృగస్రుతంద్రత నుడులన్. 198

క. ఘనమా ! ⁵క్షణరుచి క్షణమే
కను నిను; గాదేని సతముఁ గన కుండుత; నీ
ధ్వనిడిండిమంబు వెలిగఁ
గను నెటులఁ బ్రవాసినీనికాయము పతులన్. 199

చ. కలుగదు షోడశాంశమును 'గందమ ! నీకళలోఁ, బ్రసిద్ధియే
కలదునుమాన్యుచుట్ట మని; కాక వసంతున కున్నె పేర్మి; యే
దలఁ గుసుమాన్యుశాసనముఁ దాల్పకయున్న సహించునే యిలన్
మలినత నూనునీవదనమండలమున్ గనదభ్రరాజమా ! 200

క. వరు నందినయేవిరహిణి
జరుపదు నీసేవ ? మీఁదు, జలధరమా ! త
ద్వరుఁడును; బేర్మి వచింపఁగఁ
దరమా ! యగు మాకుకవివి తద్విధి నుడువన్. 201

1. ఇంద్రునిగజము (ఐరావతము) 2. పొట్టు కాలు చందఁగా వెడలుపొగ. 3. వేయి.
4. విరహిణులను దొరించునీపాపము, మృత్యువును నీవుజయించుటకు ఉపకారి
యైనది. 5. మెలుపు. 6. మేఘము.

క. విరహులఁ గూర్చుట నీకున్

సరి యితరుఁడు లేఁడు దౌత్యసకలులఁ; బరులన్
దరిసి వచింపనిసాధ్యుల

1 కురవుగ ధ్రువ మీవు దాల్తు వోయి! క్షణదుచిన్.

202

క. వేణీవలయము లూడఁగఁ

బ్రాజేశాంకప్రవేశవాసశిరతన్

రాణించుచెలులు నీసుమ

బాదామాత్యత్వపటిమ వాకొండు గదా!

203

ప్రకారాంతరానువాదము

క. జడచుట్టులు నడల మగల

యొడిపట్టుల నిలిచి శైత్య మొందు వెలందుల్

నుడువుదురు నీదుమరునే

ల్పడి కగులీలాప్రధానిపటిమను; గనుమా!

204

క. మారాఽతురతరణుల కభి

సారమునన్ 2 దుర్దినంబు సలుపుదు, స్మరకే

శీరచిత్రకాండపట మై

తీరుదువు వరోపకారధీరాగ్రణి వై.

205

ఆ. వే. 3 కల్యవర్గమందు ఘనమ! యగ్రణి వీవు;

కౌముదియును నీదుకాంతిఁ 4 జనదు;

దానితెలుపుఁ దాల్చుఁగా నేల? కస్తూరిఁ

దొలఁగి నుందరంబె! 5 మలయజంబు.

206

ఉ. చందనగంధవాహములసంగతిఁ గోకిలపంచమర్వనిన్

జందురుతోడనున్ 6 దొడరి చైత్రుఁడు నల్పఁగఁ గల్గు నేమి? నే

యందును లేఁడు ని న్నైనయునంగభటుం దొకఁ డేని 7 జైత్రుఁ డా

8 క్రొందలిరాకువాలు గలప్రోడకుఁ; బల్కఁగ నేల వేలుగన్. 207

1. అర్థ మగ. 2. మల్కుగప్పినదినము. 3. తెర. 4. ప్రాతఃకాలము.
5. పొందదు. 6. చందనము. 7. కలిసి. 8. జయశిలుఁడు. 9. మన్మథుఁడు.

క. ఘనమా! నీదర్శన మై

నను బ్రియుఁ గననట్టియంగనలు విధిహత లై

కనరు గణన; భిత్తివినా

పొనరువఁ జిత్రంబు వసుధఁ బొనఁగు నెవనికన్?

208

చ. పతు లటు చేరఁగా విమలభావమునన్ దగి 1 చాటుకారితాఽ

మితదరహాసదాత2 పరిమేదుర3 పాటల4 దంతపత్రసం

గతి సుదతుల్ భజించెదరు నవ్యవిలాసనిమిలితేక్షణ

ప్రతతి దగన్ బయోధరపరంపర నై జకృతార్థతాఽఽయతిన్. 209

సరిదుపాలంభము

తే. గీ. అబ్ధినంగమపీయూష మరయఁ బోక

గ్రీష్మదినముల మిగులఁ జిక్కియును గష్ట

మెలుఁగనటు లేం! సఖి! నాకు హేతు వగుదు?

5 ప్రాణనాథోపగూహనభంజనమున.

210

చ. దిట మటి, రూపమున్ దొలఁగి, దృష్టి కగోచర మై, క్షణంబునన్

బటిమ వహించుచున్ 6 జడలిపైన నొనల్ విలసింపఁ బొంగె దీ;

వటులయినన్ విలాసగతి నావలిగట్టును జేర దాటి నే

విటపటలిప్రగాఢసుఖవృద్ధినిఁ గందురు 7 పాంసులాంగనల్. 211

చ. కలశముపైన నెక్కి తరఁగల్ త్వరఁ దట్టఁగ నడ్డు వీడి పాం

సులలు పరల్, తరించి నిను, జొచ్చెద రావలిగట్టు; నట్టిపుం

శృలులలిలిన్ బొనర్చుటకుఁ జాలను నేను; నితంబడంబరం

బల పొలియించు భారసముదగ్రత నెక్కిననావ నేనియున్. 212

1. ప్రయవచనములు వల్కుట. 2. కోమలమైన. 3. తెలుపు ఎక్కువ గలిసిన
ఎలుపురంగు. 4. పెడవి. 5. ఈశర్దముపుం-ప్రీతింగములఁ బ్రయుక్తము.
6. ఆకాశముపైన. 7-8. అంకుటాండు. 9. విధము.

తే. గీ. అలలకోలాహలాఽరవ మలవలచుచు
విననియ ప్లేల సాగెడు వితగ నీవు;
ప్రీవధోపార్జితాఘనుస్నిగ్ధ వగుదు;
జలధి యేవిధి నెనయు నీసంగమంబు.

213

క. పులిసద్యయానుగం దగు
నలయుయ్యెల నిల్చి చేర్చు మవలిదరి ననుఁ;
జానినెడిలో నిశ, కృపఁ గను;
మల కీర్తింతు నిను జాంసులాంగనలు లలిఁ.

214

ఉ. వేమఱుఁ గృష్ణపక్షతమివేళల వె న్నన, కంజఁ ద్వద్భిర
స్పీమను నిల్చి, పారమును జేరుచు నుంటి; ని టేల గర్వని
స్పీమత; కంటికావరముఁ జెందెడు: నీకు ఘనాత్యయంబు నీ
నేమమునఁ గనఁ గలుగు; నీ కిటువంటినదల్ వొనంగునే. 215

చ. లలితనిజోర్మివత్తకిసలస్థలనంబు గఁ దుంటి జారునీ
'ర్వలిపముతోఁ బయోధికయి పాతె దయారె! స్వయంబు మూఢ నై
వల దని చెప్పి యన్యలకుఁ బండిత వయ్యెద; వచ్చి బోదు త
త్కులసరిదాస్యచుంబి యగుతోయనిధానముదాస్య మేనియుఁ.

తే. గీ. కన్నియగ నుండియును నొంటిఁ గనను గూర్కు;
జారు వీడి యెరున్ జూడఁ జాల నైతి;
నిటుల 'గోత్రాస్థితిన్ జనియెడు'వరాకిఁ
గృహ ననుఁ గాంచి నా కుపకృతి నొనర్చు.

217

తే. గీ. మారశృంగారసాగరాఽసారతటిని |
యేతరంగిణిఁగూర్చి మారాఽతుర లగు
చపల లాఠీయకాంతాభిసారపరత
రేల నీరీతి వాకొన రేల | కనలి.

218

1. నశించులోపల. 2. మేర. 3. పిలుచు. 4. వత్తము. 5. కులమునందు
గౌరములేమి. 6. దీనురాలను.

చ. తరుణు లుదారమేఘజలధారల ధౌతదుకూల లౌచు న
త్తరుణమునంద కంఠు'కరదత్తకరద్వయసంగతిన్, గణిం
పరు మది నేమియుఁ బురదదక్కియలఁ. స్వవరాంకపాళికా
సరభసవిస్ఫురచ్ఛులకసంపదుదారనిజాంగసంగతిఁ. 219

మ. ఎది ²సౌదామనితాండవంబునకు నెంతేనిఁ మృదంగాఽరవా
త్యుదయం బై తగు; శక్రదాపమున కుద్వోతించుటంకార మె
య్యది; మత్తేంద్రగజేంద్రకంఠలుఠితావ్యగ్రోగగర్భాఘనం
దదె ³యభంబు వియోగినీవ్యథకునై యభ్రన్థలిఁ గ్రుమ్మరుఁ.

శా. మించుందమ్ములత్రుంపు లుండుబురదల్, మిఁభూమిలేఁబచ్చికల్,
న్యందద్ధారలవల్లు లన్కలమళాల్యంకూరకేదారముల్,
ప్రాంచచ్చైలశిరస్తరంగిణులతైవాలంబు. లరేందుబిం
జాంచ'త్కారలు ప్రీతి నీ కిడుత! కాంతా! నవ్యజీమూతముల్.

ఉ. ఎల్లనెమళ్ళగొంతుల రహించెడుకూఁతల కుచ్చ మూస్సనై,
పెల్లగుధార లలతలఁ బేర్చిననల్లనిపల్లవౌఘ మై,
త్రుక్కువిదూరజామలసురోచులయద్దవుగొసె నొచు వ
ర్తిల్లును నల్లమబ్బు, రతిఁ ద్రెళ్ళినచోళలకుంతల'స్పృశిఁ. 222

తే. గీ. సకలలోకరమాపతి సతికి నిట్లు
ప్రకృతినరసవచోవిజృంభణము మెలయఁ
దల లతాంతాస్తునానల నిలిపికొనుచు
జలదశోభను వర్ణించె జ్ఞావరుండు. 223

చ. 'దొనఁగులఁ గొట్టుగట్టునయిదో దగువేల్పులమిన్న! రక్కసుల్
వెనఁ గొలువంగ నిక్కుచుఁ గవించుచుఁ బట్టినఁ బట్టి గిట్టఁగా
వినవిన నిడ్మలఁ గుడిపి 'వేటిఁడి యై కడుఁ గొట్టఁ జేయుర
క్కసియెకిమిని గోళ్ళ నటకఁ గను'మానిసిసింగ! దేవరా! 224

1. కరములం దుంచఁ దదన. 2. మెలుపు. 3. మేఘము. 4. చెలసాలలు.
5. కప్పులు. 6. స్వర్ణము. 7. శ్రీవేంకటేశ్వరస్వామి. 8. అవివేకి.
9. నరసింహస్వామి.

ఇది శ్రీత్రిభువనమల్లదేవవిద్యాపతి-కాశ్మీరక
భట్టిబిల్లణ మహాకవివిరచితవిక్రమాంకదేవచరిత
మహాకావ్యంబునకు శ్రీవేంకటేశ్వర
శ్రీనరసింహదేవపాదపద్మాఽరాధన
సమాసాదితకవితావైశారద్య
'ఆంధ్రబిల్లణ'బిరుదాంచిత
లక్ష్మణ-విశ్వనాథ
కవిసోదరాంధ్రీకృత
మహాప్రబంధంబునందుఁ
బంచమాశ్వాసము
సమాప్తము

—o—

విక్రమాంకదేవ చరితము

షష్ఠా శ్వాసము

క. శ్రీరమణ ! వేంకటేశా !
వీరన్యసింహేశ ! వేదవేద్య ! సురేశా !
సూరివినుతపదపద్మా !
భూరిగుణా ! దేవదేవ ! బుధజనవంద్యా !

1

తే. గీ. 'పలితకుంతలములు నాఁగ వలుపొందు
రాంబుదంబులచే నంబుదాఽగమంబు
ముదిమిఁ గన విక్రమాంకునిఁ గదిసి యొంటి
నున్నెడల నాప్తుఁ డొకఁ డీట్లు విన్నవించె.

2

క. దొరలు స్వకార్యము వదలుచుఁ
బరితోషము స్వేచ్ఛయంద పడయుదురు; దరా
వర ! నాపల్కెడునది ని .
ఘరమే యైనను క్షమింపఁ జూడుము కృపమై.

3

క. పెడదారిని మంత్రస్థితి
యడరినచో నది విషంబి యయి చెడు సేయుఁ;
గడువాత్సల్యము సోదరు
నెడఁ గలుగుచు నీతిమార్గ మేల వదలఁగఁ.

4

తే. గీ. తమ్మునభ్యుదయంబుఁ జిత్తమునఁ దలఁచి
సంగరంబున నోడించి చేంగి (వేంగి) నాథు
వాని²వనవాసమును దమ్మువశముఁ జేసి
పంపితి; వతండు నీతికి బాహుఁ డయ్యె.

5

ఆ. వె. న్యాయపథము వీడి యమితధనముఁ గూర్చి
శంక లేక యతఁడు ఖైతలంబు
నెల్ల 'నుద్విహారముగముగ నెనయించె
సకలలోకపీడ సలుపఁ దొడరి.

6

సీ. తమకరవేష్టితదంతపృష్ఠము లాత్మ
విభుజయాఽర్జితరమాపీఠములుగఁ,
దమకర్ణశీతగంధవహోదృలద్దాన
జలములు స్వాపవిస్థలనములుగఁ,
దమదానకర్ణమకమలగర్భప్రతి
బింబితరవి రమాదినరుహముగఁ,
దమదంతములు గిరితటశిలాఘట్టన
నరివీరజయత్రైక్ష్య మందునవిగఁ,

తే. గీ. నడరుమత్తేధముల నసంఖ్యాకములను
గడిఁదివాత్సల్యమునఁ దమ్ముఁ బడయఁ జేసి;
తది గణింపక తదృలోద్ధతియ యూని
యతఁడు తలఁచెను బాపకార్యం బొనర్చు.

7

క. బరువడిఁ దాఁ గొనె నక్రమ
సరణుల వశ్యముగ సకలశబరచయము ²శా
ర్వరతిమిర మసురులన్వలె;
దురితాఽత్ములతోన కలియుదురు దురితాఽత్ముల్,

8

ఉ. ద్రావిడభూపుప్రాపు శుపదానశతంబులఁ గాంచి నీదునై
న్యాఽవశి భేదముల్ గొలుప యత్నముఁ దమ్ముఁడు సేయఁ బూను; నీ
కీవిధి వింతఁ గొల్పుకథ లెన్ని వచించిన నేమి; తత్త్వమున్
నే వినిపింతుఁ; గృష్ణతటి ని న్నెదురున్ గతిచిద్దినంబులన్.

9

1. శేషువిహరించకుండునట్లు (సాధుజనాశ్రయము కాకుండ అని భవని).
2. రాత్రులయందలిచీకట్లు. 3. కానుకలు.

క. అని చతురమిత్రుఁ డాదిన
విని శారదశశియశుండు వేగిరపడ కే
మనఁ దయ్యె భూధవుఁడు; భూ
మిని దీరులు వేగపాటు మేకొన రెపుడున్.

10

తే. గీ. 'చపల సిరి యగు; దాన వంచనఁ గనంగ
నేల ! విపరీతబుద్ధి నీ కేల ! వలదు
చత్స !' యని మాటికిఁ దలంచె స్వాంతమందుఁ
బ్రకృతివిమలాంతరంగుఁ డొప్పార్థివుండు.

11

క. సహసాధర్మహతున్ దు
స్సహశితశల్యసరణి స్వాంతమునం దేన్
వహించితి నగ్రజ; 'నను
జహతుం దొనరించుహాని సైరింతు నెటుల్ ?

12

మ. తపియించెన్ జిర మి ట్లలాపతి యనంతం బైనదింతన్ దురం
తపరీతాపపరీతుఁ డై; 'విధివశధ్వస్తాఽత్మవిజ్ఞానకుల్
కృపకుం బాత్రులె కాని క్రోధకలుషాఽక్షేపార్హులే ?' యంచుఁ జొ
రపరామర్శిత²వృత్తుఁ డై పలికెఁ గర్తవ్యంబుఁ జింతించుచున్.

13

క. కలహకుతూహలమున సిరి
³కలహమునిన్ మించి తిరుగుఁ గనవో ! యనుజా !
కలితదురధ్వధ్వజ యగుఁ;
దలఁచితి వెట్లీయకార్యతాత్పర్యంబున్ ?

14

ఉ. ఎన్నియొ భూషణంబులు మఱెన్నియొ మత్తగజేంద్రయాధముల్,
విన్నను వొప్ప నిచ్చితిని బృథ్విధవాఽహ్వయ మొందు దక్క; నే
మున్నది తోటు ? దుర్జయము నూనఁగ నేల ! మహాఽర్థి మాన్పు నే
తెన్ను గనన్; జలుక్కకులదేవత ! తమ్మువినీతి మాన్పుమా !

15

1. దుష్టఁ దగుతమ్ముఁడు. 2. సమాచారము గలవాఁ డై 3. నారదముని.

క. అనుజన కీదృశనీతుల

ననిపియు నక్రమమునుండి యతని మలల్పా

గనఁ జాలఁ దయ్యె సరపతి;

గనునే భంగంబు విధివికారం బెపుడున్.

16

శరదృతువు

శా. అంతన్ దోచెను యామినీరమణనద్యశ్శీప్రసాదక్రియాఽ

త్యంతప్రాభవశారదాఽగమము నీలాంబోదనంతాననం

క్రాంతశ్యామలిమక్షమావలయదుగ్ధక్షాశనప్రక్రమో

ద్ధాంతస్వైరవిహారధీర మగుచున్ దర్శించి యింతింతగన్.

17

మ. పథికస్త్రీతపవై ద్యుతాగ్ని శమియింపన్ మానినీబాష్పనం

గ్రథనీలాంబుదధూమసంతతియు విశ్రాంతిం గనెన్; శాంతత

త్పుడువై శ్వానరథస్మరేణుభరమున్ పేరన్ సితం బయ్యె నాన్

బ్రథితాద్రంబునఁ బాండురాధములు వైరశ్యస్థితిన్ దోచెడిన్.

18

క. హరినీలరసముఁ గుంచెల

నెరవినటుల నలుపు దట్టి నింగిదియలు 2కం

ధరజలసిక్తం బై కడు

వలులున్ శాద్యలిత మైనవడుపు రహింపన్.

19

క. 'గురుభేదకారణ మవాం

తరతటినీసంగమంబు తలఁగె బలధి' కం

చురుముదమును గనెనో నాన్

సరవి మహానిమ్నగలు ప్రసన్నము లయ్యెన్.

20

క. జలదము తటిదుష్టంబున

జలజహితున్ గలఁచె నాఁగ 3శరద నతండున్

జ్వలదంశుప్రసరణములఁ

గలఁచు ననఁగ వడఁ గదించి ఖరకరతఁ దగున్.

21

1. ఇంద్రనీలమణిద్రవము. 2. జలధరము. 3. శరదృతువునందు.

తే. గీ. శాలిగోప్త్యులు పండినచేలనడుమ

నుండి పాటలకరముల నూన్చి నూత్న

పద్మగతకీరముల నదల్పంగ లేర

కరము లబ్జము లని యవి కదలఁ బోమి.

22

శా. శంపాదీపసముత్థకజ్జలరజస్సాంద్రాఽచితం బైనటుల్

1శంపావత్పథ2కర్పరంబు నిగిదెన్ శ్యామంబుగా మించుచున్;

3శంపావంత ముదన్వదంబుయుతిఁ గొన్నన్ముక్తలన్ రాల్చె నాన్

సొం పై కన్పడెఁ దెల్లకల్వలరుచిన్ స్రుక్కించురిక్కల్ నిశిన్.

ఉ. శారదలక్ష్మి తత్త్వ ఇలనన్నవకైరవరోచనాఽధ యై

4కైరవబంధుమందలముఖంబు వినీలపయోదమాలికాఽఽ

కారనిరోశమాల దొలఁగన్ గడు వెల్లనికాంతితోడ నొ

ప్పారుచు నున్నవిభ్రమవియన్ముకురంబునఁ గాంచె నాఁ దగెన్.

24

క. ఎండ గలఁచెఁ బగలు; రే

యెండ జనంబునకు రేల నెలమిఁ గదించెన్;

జండసుధాంశులు నిజగుణ

పాండితి వెలయించి రిట్లు స్పర్థమెయి ననాన్.

25

తే. గీ. ప్రబల మగుచందనపుఁబూతవలనఁగూడఁ

గనరు సంతృప్తి నీశరత్కాలమందు

బడలు దొలఁచెడునెలవెల్గునెడల సంజ

నిజగృహింగణముల హాయి నెలయుజనులు.

26

క. నేత్రములకు విందు లగుచు,

క్షేత్రముల సితేజులతలు చెలఁగెఁ గుముదినీ

మిత్రామృతభరమును విడి

ధాత్రికి దిగుస్పటికదండధవళాంశు లనాన్.

27

1. నభోమూర్ధము. 2. కాపర్పర. 3. మేఘము. 4. చంద్రుడు అనెడుముఖము.

క. సురపతివిలు గని నెమ్ములు
 1దరవశమునఁ గూయు నిజము; తద్విధి గారే
 నరుదుగ నది 2మలుఁగుడు నం
 ఐరమున వదనములు వ్రాల్చి మౌనముఁ గనునే. 28

ఉ. ఊడితమాక్తి కవ్రజరజోభరపాండురచంద్రికల్ దివిన్
 బ్రోదిగఁ బర్వి యొప్పెఁ జలముక్తిబంధవిముక్తచంద్రమున్
 సాఽదృతి చూచుకోర్కినిఁ బయ్యెంబుది పొంగుచు వచ్చె నాఁగఁ; బు
 త్రాఽదులబంధముక్తి నరయన్ జనకుల్ ననురెంచ కుందురే! 29

క. చిరముగ జలముల మునుఁగుట
 నరసిజినుల జడిమి గలుగ జరిజహితుఁడు దాఁ
 ర్వర నది గెడపఁ గడఁగె ననఁ
 గరములవడ నపుడు వలపెఁ గడురథసమునన్. 30

ప్రకారాంతరానువాదము

క. చిరసీరమజ్జనంబున
 నరసిజినీపాళి నెనఁగు3జాడ్య ముడుప నాన్
 నరసిజినీమిత్రుఁడు దాఁ
 బలఁగించెన్ మిగుల నాతపంబు సరసులన్. 31

చ. అవమతి సేసి 4మానసము హంసలు క్రౌంచనగంబుఁ దూటి భా
 ర్గవదృఢలక్ష్మభేదవివరంబున వెల్వడెఁ దద్యశం బనాన్;
 ధవులు కలంగ సారె, నుపనాథసమాగమహృష్టపాంసులల్
 నవఁమున్మృణాఽధ్యశారదదినవ్రజ మెంచిరి సౌఖ్యదంబుగన్. 32

చంద్రదూషణము

క. ఘనహిమకరశై త్యంబును
 గనునీ వల మేనమ్మగముఁ గలిగి శిఖరిభి
 ధనువుగుటి వయ్యుఁ బాటవు,
 ఘనతటిదుష్టంబునకును గరఁగవు చంద్రా! 33

1. భయము. 2. బాట కాఁగానే. 3. చలువ. 4. మానసనరస్సు.
 5. కుంకుముపూవు.

క. 1ఘనపంకపతనపంకిల
 తను గౌకాముది కెవఁడు 2దొలఁచె? దగఁ గరిను దెవం
 దెనయఁడు భయము? వియోగాం
 గనలన్ బాధించుపాతకంబున్ గనియున్. 34

క. మదమేల! నతము సుఖములు
 పొదలునె! సంపదలు సహజముగ భంగురముల్;
 కదియుచు నేఁ డెల్లి విధుం
 చుడుఁ డామలకమ్ముగా నినున్ గబళించున్. 35

క. అనయము హృదయము మలినమ;
 కనదు ప్రసన్నతను నిమిషకాలం బేన్; గా
 వున ఖల! నీ వఖిలజగ
 జ్జనతాపికి హితుఁడ వైతి స్మరనరపతికిన్. 36

క. ఈరితిగ మారశరాఽ
 సారోద్ధీపితవియోగసారసనయనల్
 నీరేజారిన్ దూటిరి
 స్ఫారజ్యోత్స్నాస్నపితభువనతతివలయున్. 37

క. స్మరకరదీపిక లనఁ దగు
 శరదందుకరంబు లెల్లజగతి నిగిడినన్
 నరపతి గనఁడు ప్రసన్నతఁ
 జిర 3మవరజదుశ్చరిత్రచింతాపరుఁ డై. 38

చ. అతనియక్తిర్తివార్త హృదయంబు మలీమస మై చనం బ్రసా
 దితకుముదాఽప్త 4శారదయుఁ దెల్విని గూర్పద; యట్టు లయ్యు రా
 జతనియెడన్ గృపావశత నర్మిలి రాజ్యము నీఁ గనెన్ బ్రసా
 దితహృదయుల్ యశోఽర్థులు మదిన్ శ్రమియింతురె! శ్రీనిచ్చుచోన్.

1. మేఘ మనుపంకమునఁ బడుటచేఁ లంకముఁ గలిగి యుండుటను. 2. కడి
 గెను. 3. తమ్ముఁడు. 4. శరదృతువు. ('వజ్రాదిభ్యశ్చ' అను నూత్రము
 చేత స్వార్థమునందు అచ్ ప్రత్యయము-తద్గితము).

ఉ. 'లంపితి సాంత్వనోక్తులఁ గులాంతకుఁ దై కుపథానువర్తి యై
యింపుగ నొక్క టైనఁ గొనఁ దెట్టుల వీనికఠోరవృత్తి మా
న్సింపుదు' నం చఖర్వకృప వేమఱుఁ జింతిలునన్నఁ జుట్టి నొ
ప్పింప నతండు కృష్ణదరిఁ బేర్చె భుజాయుగవీర్యదృష్టఁ దై. 40

తే. గీ. నరవరు విడిచి యనుజుసేనాముఖంబు
నాశ్రయించిరి బహుమండలాధిపతులు;
మతివిపర్యయ మౌఁ గద మానవులకుఁ
దలచుఁ బరిభవకాలంబు దరిసి యుండ. 41

యుద్ధగజాశ్వసైన్యము

చ. కటతటరోధిదానయురగంధగజేంద్రఘటల్ సమిత్స్పృర
చ్చటులహరుల్ గలట్టినిజసైన్యముఁ గన్గొని 'యగ్రజన్ముతోఁ
బటుతర మైనపోరు నలుపంగను జొరుదు' నంచు నెంచె ను
త్కటవిజయోత్సుకుం డగుచుఁ దమ్ముఁడు రాజ్యసమార్జనచృష్టై. 42

క. సేనాపరికరపీఠఁ
దానవముఁ గృష్ణవేణి దాల్చెఁ గడు న
ద్దానఁ నీరధిఁ జేరఁ
గానక కొవమునఁ బోలెఁ గలుషతఁ జూపెఁ. 43

క. ఒక్కెడ దాహము, లుంతన
మొక్కెడ, మతి బంధనంబు నొక్కయెడఁ దా
నుక్కు సెడి ²జన్నిచిన్నెగ
నక్కుటిలుఁడు చెడుగుపనుల నలయించెఁ బ్రజఁ. 44

ఆ. వే. ³సత్త్వరాసు లయినజలరాసు లేనియు
స్పర్థ సేయ రానిసత్త్వరాశి
యయిననృపరుఁ డనుజుననయవరంపరఁ
గాంచి చిరముగా క్షమించె మిగుల. 45

1. కృశత్వము, 2. సన్నిపాత రోగవిహ్వలము. 3. జంతువులు.

క. ఇల నెది యకృత్య మయి తా
నలరదు నశ్రీకటాక్షఁ డగుజడమతికిఁ ?
బలికెను దమ్ముఁడు దుర్వా
క్కుల నగ్రజనగ్రమందుఁ గొంకక మిగులఁ. 46

ఉ. తమ్మునిదుర్జయా¹ వసుధావరుఁ డోర్చెఁ జిరమ్ము; వార్షిధా
నమ్ములుగూడ స్పర్థను గనం జన వట్టిబలాతిరేకులన్;
సమ్ముఖమం దతండు కువచస్సులఁ గొంకక యన్న నాడు; టా
గ్యమ్ము దొలగ నిమ్మెయి జడా²త్ములు సేయనిచేత లుండునే !

క. పలుకంగ నేల ! కడు భూ
తిలకుఁడు త్వర మించి తమ్ముదిక్కై చనునం
తలు బలిసెఁ దమ్మునకుఁ జా
పల; మిల నయదూరుఁ డిటుల వందురుఁ గాదే ! 48

మ. హరిదంతద్విపకర్ణశంఖకుహరవ్యాపిప్రతిధ్వానపూ
ర్ణరవం బై నరనాథదుండుభి శుభప్రారంభ మై యొప్పెఁ; బై
నరిది³ దత్పటహో⁴రవంబు మును దీర్ఘాలంబిదిగ్ధంతిశే
ఖరశుండాపరిపూర్తి నోటు వడెఁ దత్కర్ణా⁵ భేదింపఁగఁ. 49

క. నరవరుద్విరదంబులసమ
భరమున లోతుగను భూమిభాగము క్రుంగఁ
చిరముగ జలధరరవమే
దురదుండుభిరవము మింటఁ దోచె నిజముగఁ. 50

క. ఆనృపతిబలక్షణం
బై నెఱి రేణు¹తలినంబు నయ్యు గజఘటా
దానా²ర్థ మగుచు ³గురుతను
బానె⁴ గడు భూమి శేషభోగిఫణములఁ. 51

క. జలధులు స్థలీకృతములు గఁ
గలిగె⁵ ద్వార మనకుఁ గౌతుకము, నింప ననఁ
జరి, మల రాజాశ్వంబులు
గొలిపె⁶ రేణువు దిగంతగోచరతఁ దగఁ. 52

1. శేరిక. 2. బరువు.

(15)

తే. గీ. రాజమార్తాండుమత్త వారణగణంబు

వీపునకా గప్పుధూళిచే వెలయు చుండె

నవని నొక్కెడ దిగ వీడి యపుడ లేచి

వచ్చుదిగ్గంతినికరంబువడువు దోచ.

53

క. రవితురగస్పర్ధనా నా

నవనీళ్ళరువాజిరాజి యంటదు పుడమి;

మివుల శ్రమ మయ్యెఁ జిత్తి

శ్రవఃపతికిఁ గరులు నిలుచుచక్కియ మోయన్.

54

క. నరపతిమదకరికరశీ

కరభరమున నింగి గాండఁగా నయ్యె రజః

పరిరుద్ధవధుని సూర్యుని

యరదమునఁ బొడి యగునుదుగజాఁగి నిగిడె నాన్.

55

క. ఉన్నతకరులకుఁ జేరువ

నున్నజగచ్చుతి వొప్పె నున్నదగజనం

గోన్నతభయమును దనహరు

లెన్నఁడుఁ గనకుండఁ జేయ నెనఁగెనొ నాఁగన్.

56

ఉ. వారణయాధప్యష్టముల వర్తిలుహటకరత్న²ఛారు లొ

ప్పారె దివిన్ రజం బలమ నానత మైనవిమానవం¹ నాన్;

ధారణఁ జేరుధూళి దగె దంతికటస్థ³ల⁴చీనపిష్టమున్

దారిగ, సూర్యవాజులు మతంగజవీలి ననూరుఁ ద్రోసె నాన్. 57

క. కినుక నృపుడు కలఁగియు సాం

త్వనమునకు మనంబునందుఁ ద్వరితుం డయ్యెన్;

బొనరనిపని సిరికై చే

య నెనఁగెదరు 'వంశపాంసనాదిపులె' పరుల్.

58

1. వర్పరాజు. (లదిశేషుడు) 2. యుద్ధగజములయందారి. 3. ఏనుగులకుంఠ స్థలములపై నుంచెడు సిందూరము. (సీనపు-లేక-తగరపుపొడి). 4. వంశ దూషకరాజులు. 5. ఇతరులు (ఈరాజు కొడని భావము).

క. నదిదరి దరియఁగ నట నటఁ

గదానాఁయతవైరిభటనికాయము దారిన్

గదియుచుఁ గుంతలనాథున

కుదయం బయి పెంపుఁ గాంచ నొనరించిరి క్రుధన్.

59

కా. శ్రీరాజన్యుడు శోణితాఽ క్తతటిసీక్రీడాఽభికాంక్షిద్విపం

దారోహించి గభీరతన్ బ్రతిపథవ్యావర్తి తాంభోభర

స్ఫారత్రామ్యదశేషవీరవరమస్తవ్యూహనంక్షీర్ణ మౌ

తీరం బొప్పఁగఁ జేసి, కృష్ణతటిసీదేశంబుఁ జేరన్ జనెన్.

60

చ. అవనివిభుం డుపాయవదుఁ డత్తటిసీతటమందె నిల్చి సా

మవిధినె తమ్మునిన్ గుటిలమార్గవిదూరు నొనర్చు బూనెఁ గా

ని విని గ్రహింపఁడతఁ డవిసీతుడు సాంత్యన మొక్కఁ దేనిః భా

గ్యవిభవ మూడుచోఁ గడు నిరంకుశ మౌ గద బుద్ధి పాపికిన్. 61

యుద్ధయాత్ర

ఉ. బాహుపరాక్రమద్విరదభై రవడిందిమరావ మాహవో

త్సాహ²భుజంగభుక్సలిలదం బల కుంతలభూమిపాలనై

న్యాఽహతరౌద్రదుందుభిజయోద్యతనాద మశేషరోదసీ

గాహన మై చెలంగె రిపుకాండము లు క్కటి దిక్కులం జనన్. 62

క. వీరనతులు విజయోత్కృత¹

దీరిరి 'చదుకంబునందు దిటపుగ గుమి యై.

యారీలి నున్నవారిన్

వీరులు నృపమార్గమెదుట వేడుకఁ జూడన్.

63

తే. గీ. 'ప్రబలసుభటవిదూరభూభాగమెల్ల

జన్యదుందుభిమేఘగర్జనముచేత

నయ్యె నిదుశాంతరవినిర్గతాసీవల్లి

నవమణిగణాంకురోత్పాదనం బనంగ.

64

1. సిద్ధమైన. 2. నెమిలి. 3. చతుష్పదము. 4. విదూరభూమియందు మేఘ గర్జనముచేత వైదూర్యమణులు పుట్టు నని కవిసమయము.

తే. గీ. కలహానంధ్రమలోలభంగు లగుచెలుల
కబరులందును గొజేయకములయందుఁ
బడియె నద్భుతరాగనిర్భరము సంగ
రోద్భటభటాఽవళీనయనోద్భయంబు.

65

తే. గీ. ఉక్కు మిగిలినసుభటాఽళి యెక్కి ¹సారి
పంజరంబుల నుండ ద్విపంబు లొప్పె
వెలుపల మణి²పరిష్కృతుల్ పేర్చినట్టి
³యవనభంబుల నందమైనట్టి వనంగ.

66

క. తరుణిహస్తార్పిత⁴నా
గరఖండోద్భూతవీటికను గొలుకుచు వి
స్ఫురదుత్సాహమున భటుఁడు
కరికరటదళనము తృణమ 'కా థావించెన్.

67

క. పరరాజన్యశిరశ్శే
ఖరరత్నాంకూరకంటకస్థలిఁ దిరుగన్
గరము నమర్థము లయ్యెన్
దురంగములు 'రోహింధదుర్దమఖరతన్.

68

మ. రథసాఽయోధనసక్త మత్త కరిసంరంభోర్మికాస్ఫారమున్
నభటభోగతరంగచంక్రమణరంగద్వాహసాహస్రమున్
స్వభుజాబోవనముత్సుకోద్భటబహుస్పాయద్భటోత్పేధ మ
వ్యభుయుద్ధోద్ధతసైన్య మొప్పె శుభితాద్ధిం బోలి దుర్ధాంత మై. 69

క. గజములు నృపమందిరమున
నిజకరశీకరము లంపి నిలిడముగాఁ ద
ద్విజయోత్సుకనృపహృద్గత
విజిగీషాప్రసవమాల వెలయఁగఁ దడిపెన్.

70

1. అందారి. 2. భూషణములు. 3. ఇండ్లు. 4. నాగరఖండరేఖోత్పన్న
కర్పూరశాంబాలము. 5. అని. 6. అశ్వముంపాదములకుఁ గొట్టఁబడు
నినుఁపనాళ్లు.

సీ. జయరమావరిరంభశంసిభుజంబునఁ
గమలమాలగ స్వదృక్పరణి నిగుడ,
వలపున భటలక్ష్మీఁ బులకకంటకములఁ
గనక నాఁ బొదివి తాఁ గొఁగిలింప,
రిపురాజపంకజగ్లపనహిమం బనఁ
¹జంద్రహాసము నిజాఽన్యమునఁ దోఁప,
హరి యరివధదీక్ష ననుజమధ్యగుఁ దనాఁ
దనరూపు కటకరత్నయుగిఁ దోఁప,

తే. గీ. జుట్టు పటికంపుగిరికంచెపట్టుఁ బోలు
గందపుంబూఁత వెలిమేను విందుఁ గొలుప,
ముత్తెములసేన శశిఁ బోలుభూవిభుండు
²చదుకమిలు వీడి మత్త గజంబునరణి.

71

క. వెదలి ³ప్రతిగ్రాహితబలి
నాదయం దిభవృష్ట మెక్కి నూర్జితజవ మే
ర్పడ మంగళతూర్యధ్వను
లదర నుదయశిఖర మెక్కునర్యముఁడు వలెన్.

72

సీ. స్వోపరిస్థితనృపప్రాపితస్త్రీదృశా
యుతి ⁴హరిగతగజోన్నతి హనించె;
నిజకరాఽస్పాలన ⁵నేరిష్టఘనరణ
శిథిలనృపస్థితి స్థిరముపఱచె;
నాత్మమదాంబుపూర్ణాంఘ్రిముద్ర 'నృపుని
సిధివడ విడ నిర్ద సరసిఁ బోలె;
దమ⁶దానపానమత్త సుమలిణీనదముల్
రిపుభేరిదుతి నాఁపురీతిఁ దనరె;

1. చంద్రుఁడు - కర్పూరము. 2. చతుష్పథమున నున్నయిల్లు. 3. కైకావఁ
జేయఁబడిన పూజలు గలది. 4. ఇంద్రుఁడు. 5. నమిషమునం దున్న.
6. రాజలక్ష్మికావము పోవుటకు. 7. మదజలము.

తే. గీ. నట్టిభద్రేభమందు వీరావతార

మూర్తి యుత్సాహమానసస్సూర్తిః దనరి

జగతి నద్భుతసమధికసాహసుండు

పుడమివతి యంత నవ్వుచు వెడలె వేగ.

73

మ. విజయశ్రీపరిరంభజోత్సుకతః దా వేద్యకా సమిద్రంగముకా

భజియించెకా బ్రియనుందరీకలితవేశ్మంబుకా బలెకా; మీఁదటకా

సజవప్రాభవతీవక్రమత సుత్సాహించి యెంతేఁ బథం

బజితుం దై క్రమియించి డిండిమరవోదారాశిసేనకా గనెకా.

74

గ జ సే న

సీ. రదనాంకుకొముది, మదజలైవలభ్యంగ

గణతిమిరచ్చటల్ గడపు ననఁగ;

మదనిద్రఁ గ న్మోడ్చి మదజపంకస్థల

దీప్తి నా మెలమెల్ల వెడలు ననఁగఁ;

గాసారజలకేళిఁ గైకొని జలజాఽలి

మించులక్ష్మిని ధరియించు ననఁగ;

1వప్రకేళిరఃపతితరురవ్రణ

వారి 2దుర్దిన 3మదప్రదము లన;

తే. గీ. నొప్పుమత్తే భములు శశాంకోపమంబు

తై నశ్రుతిభూషశంఖముల్ పూని యుండ

రాజహంసాఽలిసేవావిరాజి యైన

4దానతటినీతటం బనఁ దద్ద నొప్పె.

75

శా. పాదం బొక్కటి యెత్తి, యేభుజబలప్రాజ్యాధిపోన్మన్తమం

దూఁదంగాఁ దగు నందు నెంచె ననఁగా నొప్పెకా ద్రిపాదస్థితికా

వేదందంబులు, దానబుద్ధిసుమలిణ్నిస్వానవిస్ఫూర్తి, ల

క్ష్మీదావారికయామికంబు లనఁగా మించెకా సహస్రంబు తై. 76

1. ఏనుఁగులు దంతముతో గిరిసానువులను గోరారెడియాట. 2. మేఘ
చున్నదినము. 3. మదజలము. 4. మదజలనదీతీరము. 5. విజయశ్రీ
ర్యారమునఁ బహరా కాచునవి.

అశ్వసేన

సీ. అబ్ధిరుద్ధావని యద్ధు జవం బని

కోపానఁ గళెముల్ గొలుకు ననఁగ;

మే మాఁతఁ గొనఁ జూచి 1మిత్రాశ్వముల్ నవ్వు

ననుసీర్ష్య నా వీడు నవని ననఁగ;

వై దూర్యవియదటద్భానుసప్తులఁ గని

మిన్పూంతిఁ బచ్చిక మెలఁగు ననఁగ;

పేనలీల ముఖాన వెలసి పొల్కడలి 2స్వ

తనుజాశ్వ మని ముద్దు గొను ననఁగఁ;

తే. గీ. దగుచు ఖరచయఘట్టిత3దస్యకుట్టి

మస్సుటద్వహ్నికణముల 4మ్రుందు చుండు

చటులపదముల నెటను నశ్వములసేన

యధ్వమున ఘర్షణము వీడి యరుగ నొప్పె.

77

క. చేరువ ఘనోదంబరమున

సౌరధనుర్భమను గొలుపుచటులహయంబుల్

కోరపుఁబిడుగు వడుభయముఁ

గూరుచు జగములకు నాఁగఁ గులుకుచు నొప్పెకా.

78

సుభటసేన

తే. గీ. నృపభటుల్ దమశిరములు హృదయరత్న

భూషణప్రతిబింబితస్ఫూర్తి మెలయఁ

గరము మరణంబునందు 5నిర్గహను లగుచుఁ

దల తెద ధరించి రనఁ దోచె దైర్య మొప్ప.

79

సీ. సహజోష్మకుష్కజర్జరచందనము హృది

సేనావధజశల్యసీతరజ మనఁ,

బ్రదిలదోర్మ్యగతీర్థపటరణార్ణవ మయి

ప్రభు పేనసమయశశ్వేత మనఁగ,

1. సూర్యనిగుల్మములు. 2. తనకొడు కగుచుదైర్ఘ్యము. 3. శత్రువుల.
4. నొచ్చు. 5. విజృంభణము. 6. క్షేణము లేనివారు.

సమదారిమర్దనశత్రుప్రణస్వాంగ
రంధ్రముల్ సేరె వీరరస మనంగ,
తతాతమిస్రాఽశి నాఁ 2దావాగ్నిదంభఘ
ర్మాహముల్ నా 3నజయ్యం చనంగ,

తే. గీ. నొప్పి యతిగతకకుదంతరుద్భటంబు
నధికభైరవ మౌనుభటాఽశిఁ గాంచి
సంభ్రమంబున భయ మందె సర్వసేన
కుంతలన్మకాంతుఁ డలరారెఁ గోర్కి మీఱ.

80

యు ధ్ధ ము

క. వీరరసాంబుధి సుభటులు
శూరులు విజయామృతంబుఁ 5జూరఁ గొనుటకై
ప్రారంభించిరి తెగి 6ప్రవి
దారణ మీరుగడలఁ ద్రళయదారుణభంగిన్.

81

ఉ. రెండుదలంబులున్ సమరవృక్షము నెక్కి స్వబాహువీర్య మన్
దండము నూని దోలన మొనర్పఁగఁ దత్తురుసంగతంబు లౌ
పండులు తండతండములు వ్రాలె ననం దగె వీరకోటిన్
ర్దండగతాసికృత్తములు దాత్రికి వ్రాలుశిరోనికాయముల్.

82

క. పగతుఁ బరిమార్చి 7వల్లితుఁ
డగువీరునియెడను స్వాతిలందు సమముగా
విగళితరిపుణ్డము ర
క్తగుణచ్ఛట సొచ్చె వేల్పుగణము వొగడఁగన్.

83

తే. గీ. శత్రుపాతిత మైనట్టిశత్రుశిరము
కడు వశము దప్పి యసియాడఁగాఁ 8బృషత్క
విధ్ధ మగుతచ్చిరంబున విజయసుధను.
గాంచువేడుక సుభటుండు గాంచె ముదము.

84

1. వీరకల్లవమూహము. 2. దావాగ్నివిజృంభణము గలగ్రీష్మదినములు.
3. ఓడించకకము గానిది. 4. అధికము. 5. పూర్తిగా గ్రహించుటకై.
6. యుద్ధము. 7. పాలుచున్నవాడు. 8. బాణము.

క. మణిమయముకుటముల 1శకున
గణములు ఘట్టనము సల్పి క్షతచంచువు లై
ప్రణయము సహర్షముగఁ గొన
వణు వైనను నిక్క మైన యామిషమందున్.

85

ఉ. నెత్తురువెల్లి లోఁ తగుచు నిల్చి భటాధ్వము నడ్డగింపఁగా
సత్తతి నొందొరుల్ గనియు నాహవముం జలుపంగఁ జాల రైః
దుత్తమశీలగానమున, నొప్పుస్మితాక్షుల, వైర మూహకున్
హత్తదు; వీరభిధ్ధములయందె 2కడిందిమి గాన నయ్యెడిన్.

86

సీ. మానులు తమతలల్ మహి డొల్ల నరిసేన
మెట్టు నా 3రీధనే మిడుకు చుండ్రుః
చిన్నభటశిరంబు చేర్చుఁ గౌతుకమును
శత్రుసారితదృష్టి జరుగ కునికిః
నసిఘట్టజాగ్నికడాఽశి పిశాచికాఽఽ
వశి కామిషము వండ నెలమిఁ గూర్చెః
హృదయస్థశరమూర్చ నిభకుంభశయులకు
శ్రుతితాళపవనాల శోష దీతెః

తే. గీ. గరటికరటగళితమౌక్తికచ్ఛలమున
మహితతారాఽధ్వనిభభిధ్ధమండలతతి
యొప్పె 4వినిమిలితర్ష మై యుదయ మెనయు
విజయతిగ్మాంశుఁ దోపించు వింత ననంగ.

87

మ. భటవక్షఃస్థలభేదలంపటనమద్భద్రేభ మొప్పెన్ సమి
త్తటదీవ్యజ్జయలక్ష్మిఁ బైఁ గొనఁగ యత్నం బూనునో నాఁగ; నం
తటఁ జాకుక్యదలంబు సర్వమును ద్విధ్ధంతావళోనీకినీ
చటులప్రోద్ధతధావనక్షలిత మై సాగెన్ సమస్తాఽశలన్.

88

1. పక్షిగణములు. 2. పరుషత్వము. 3. అవమానము. 4. మలుఁగువడిన
నక్షత్రములు గల రై.

మ. ఒకదృష్టేభము గాని యొక్కచురగంబో కాని కాల్యంట్లరో
నొకఁ డైనఁ బ్రతిపక్షవీరలయవాతోద్ధాతు లై సంవరిం
పక యున్నం గని చెక్కులం బులకలం బాటించి చాటుకృతం
దకుఁ దంతఁ వెడలెఁ మదోద్ధతకరీంద్రం బెక్కి దుర్ధాంతుఁ డై.

తే. గీ. ¹జన్యలీలాజ్ఞసరసి బిసం బనంగఁ
దగునహితకీర్తికందళిఁ దద్దఁ జీల్చు
చతఁడు కరిమేఘఘటలెల్ల నవనిఁ గూల్చు
చద్యుతంబుగ రాజహంసాఽఖ్యఁ దనరె.

90

క. శ్మతకుంభికుంభముక్తా
తతి మొగ్గలఁ బోలి రాలఁ దగె భూపతి స్వా
హితవీరయశస్సుమతరు
వతనుస్వభుజములఁ గంప మందించె ననఁ.

91

చ. రిపుగజకుంభిపాళిఁ బ్రహరించుచు ²నిర్గహనుండు రాజు దా
నపుడు స్మితాఽన్యుఁ డయ్యెనుబ్రియాస్త నమండలి లోఁ దలంచుచున్;
ద్విపకటపాతితద్విషదుదీర్ఘశరంబుఁ దొలంచె నేనువీఁ
పుపయినిఁ గాలఁ దట్టి; మరపుష్పచయంబుల నిండె నంతటన్. 92

ఉ. కుంభిపతాకదండమునకుఁ గదియఁ బ్రతివీరకోటి దో
ర్జుంధణ మొప్పుఁ బంపినవృద్ధశరాఽవళిఁ జూచి కుంభినీ
జంభభిదుండు ³విభ్రమసుసంభృతుఁ డై పరితోష మందెఁ దా
దంభము మీఱ నెంచి జయదప్రియకీలకమాలికాఽఽఽఁగా. 93

మ. ప్రతిపక్షక్షయదీక్షితుం డయినక్షాపాలాగ్రగణ్యుండు హ
స్తతతిఁ వేయిటిఁ దాల్చిన ట్లసిలతఁ జ్యాముక్తనారాచసం
తతిచేఁ దోమరభిండివాలముఖనానాహేతిజాతంబుచే
నతిశీఘ్రం బగుదంతిధావనముచే నాభీలుఁ డయ్యెఁ యుధిఁ. 94

1. ఈపద్యమున నుపమానోపమేయముల యభేదరూపకము శ్లిష్ట మగు 'రాజ హంస' శబ్దముచేఁ జెప్పఁ బడినది. నమానధర్మబోధకము లగువిశేషణములు మూడింటికిని సారూప్యరూపకము. 2. క్షేళము లేనివాఁడు. 3. విలాస 4. ఇది 'భువి-దివి-హృది' యను శబ్దములవలె స్వరంత్రప్రయోగము.

శ. అశ్వానీకిని భూమిపాలుఁడు హఠాఽయత్తాత్ముఁ డై త్రుంప న
ప్రాశ్వాశ్వంబులు నూచి ¹దామములు ద్రోయం బూనె భీతిఁ వడిఁ;
శశ్వల్లూనగళారిహస్తిపక²నంజాతోత్తమాంగంబులఁ
విశ్వోర్విఁ నినిచెఁ యశంబు దివి నింపెఁ యోగపద్యంబుగఁ.

ఆ. వె. కొండచలులనైనఁ బిండి సేయుశరాఽళి
గాని నెనసి వగఱకరటిదళము
పడుగు లిదెను దెనల శరణ మందఁగ దిగ్గ
జేంద్రసమితి నాఁగ నెద లురలఁగ.

96

క. రిపుదాదాఽవళిఘట్టిత
నృపకంకటజాతవహ్నిరేణు లెగయఁ దా
నపరిమితసమరజలనిధి,
విపరీతౌర్వానలములఁ బేర్చె ననఁ దగెఁ.

97

వ. అంతఁ బ్రథనవృథివిఁ బృథివీంద్రుండు పృథులజయం బంది విజ
యేంద్రిరావిరహదోదాయమానమానసు లై నవైరులకుఁ గరటికరట
ముక్తాపరాగపాండురత్వంబునఁ దపస్విత నొందించె నన నొప్పి,
ద్విరదపదదళితద్విషదనీకినీకపాలకర్పరంబుల బ్రహ్మాండభాండ
పూరణక్షమకీర్తి యనఁ జరించుచు, ⁴దూపుసోనలఁ జిల్కునబ్బలు
మేటిఁ బగఱచదుకంబున నొకం డైనఁ గడిందిమగంటిమి మార్చొని
క్రోల్లలల మా తాడ కుండె. నివ్వడువున గడియలో మార్తుర
నుక్కడంచిననడిమిజగమేలికయొడలున ⁵శ్రీముఖపాతంబు వేల్పు
లపూసోనలతోన కలిగె. నిట్లు ⁶సమనీకముఖంబున ననేకానీకనీజనా
నూనక్షయం బసహాయం డై సాహసాంకసర్వంసహనాయకుం
దొనర్చి యెవ్వనికి వర్జనాఽస్పదంబు గా కుండె? 98

1. పగ్గములు. 2. సమాహము. 3. నమర్థ మగు. 4. దాణవర్జములు, 5. శత్రుసేనావారము. 6. యుద్ధసన్నాహములలో. 7. కుమ్మెదలు - దాణములు. 8. యుద్ధము.

కా. జన్మతోజీఁ గంధశాండవములన్ జాలన్ భయం బంది రా
జన్మోద్ధాంతభుజంబు నందె విజయోచ్చ్రీ యనన్ మించె; శ
త్రున్యస్తాఽత్మతనుత్రదాణములు సంరోధింప రోర్వ్యాప్తి, రా
జన్యం డూర్వైఁ గరాంబుజాతమున భ్రాజల్లెల స్మేరాఽన్యఁ డై.

కా. శ్రీచాళుక్యకులాంబురాశివిధుఁ డుష్టిషంబుపై శత్రునా
రాచవ్రాతము లంత భార మొనఁగూడం జేర, నాయోధనో
1 తోచద్రంగతలేందిరాంగనకు మ్రొక్కుల్ గూర్చనై పైపయిన్
దోచన్ మీతెడుశీర్షమున్ శుణము వంచున్ భక్తి నా నొప్పెడిన్.

ఉ. మార్పురరక్త బిందుతతి మానుగ హత్తుబుజాం నొప్పుభా
భర్త దగ్గె వినిశితవిపక్షకిరీటవిముక్తరత్న²వి
స్ఫూర్తి యనన్; దదీయశరముల్ బెడిదంబుగఁ గాఁడ రంగమం
దార్తులు ధావితేభకరఽఽవశినుండియు దొల్లరై రిలన్. 101

తే. గీ. మూర్ఛమిషమునఁ గన్నులు మూయు దేల
నాథ కవటంబు విడుమ ! భూనాథుసేన
పరిభవం బందుతరుణంబు దరియ నుండ
నీ కుపేక్షింపఁ దగ దనె నెలఁత ప్రియుని. 102

తే. గీ. పురుషదౌర్లభ్యమున దేవభూమి వీడి
దేవపాంసుల లిటకు నేతెంతు రనుచుఁ
గాముకా ! నన్ దిరస్కృతిన్ గనకు మోయి !
యనుచు నొకకాంత పలికెఁ దా ననుఁగుకాని. 103

తే. గీ. శ్వానమారుత మాఁపునీసరజి రెలిసె
సుభట ! సురవారసుందరీచుంబనమునఁ
గ్రొత్త నెత్తావి మోమున నత్తమిల్లె
ననుచుఁ 3 బలించె నొకయింతి తనదుప్రియుని. 104

1. అశుభవాశక. 2. విస్ఫూర్తి గలవాడు. 3. ప్రలాపించెను.

క. నిలువక చపలలు సంపద
లల స్వామిగృహంబునుండి యభిసారిక లై
చలియించె నహ ! యదైర్యం
బలమె నినున్ నాదుభాగ్య మలుకతముననో. 105

క. సురతదుఃఖిగృహమును నా
దురదృష్టవశానఁ జొరఁగ దొరకొని తేనిన్
బరదుర్లభ మిట రాజాఽ
దరము ముఱవఁ దగునె నీకు 1 దర్పకవికృతిన్. 106

క. ఇటు వీరభటవదూటీ
చటులాఽక్రందనసహస్రశత²దుర్దిన మం
తట రణభూమిఁ గనుచు భూ
విటుఁ డరులన్ 3 వెన్ననుటను విడి క్రమ్మఱెన్. 107

4 అలఁతిఁ జరుక్కుఁ డాహవపయఃపతిపారము నెల్లు పేర్కి, న
వ్వల విలు దించి తాను విని వ్యాకులశత్రుపలాయనంబు లోఁ
గలఁగెను 'గీర్తియున్ వదలెఁ గాఁ గృపణున్ మహి వీని' నంచుఁ; జం
చలముల దుష్టులందును 5 నిసర్గమహాఽత్ములు పూనుకోపముల్. 108

క. నరపతి సొచ్చె లలితగత
కరేణుకాన్యస్తకమ్రకాంచనపీఠ
స్థిరుఁడు 6 జయధ్వజపురిఁ; గొని
హరి-కరి-శుద్ధాంతసహిత మరిసిరినెల్లన్. 109

ఉ. ఉక్కుభటుల్ వనాంతరమనుండి కులాహతుఁ బట్టి తేగ న
మృక్కప బాష్పగద్గదవచోఽనుగుఁ డొచుఁ జరుక్కువంశమం
దెక్కటివీరుఁ డందె గృహశృంగవిలంబిత⁷హారదీధితుల్
చొక్కపుఁగీర్తులన్ దెలుప సొం పగుపట్టణమున్ బ్రియంబునన్.

1. మన్నన. 2. మల్లుగప్పినదినము. 3. వెండించుట. 4. తేలికగా.
5. స్వభావముచేత గొప్పవాడు. 6. విజయపరాకము గలరాజధానిని.
7. ముత్తెములనరములు (నిర్విశేషమగు 'హార' పదమునకు ముక్తాహార
మని యర్థము. ఇతరత్ర 'రత్నహారము' మడిహారము' అని యుండును).

హేమంతము

ఉ. కుంకుముగోము కాపుదల, ¹కొంచలకున్ న్మరదేశికుండు మిన్
 పొంకముముచ్చు, పూపువిలుభూపతిఁ జేరువజీరుగా, శర
 త్సంకలితాఽతపాఽర్తముఖ²శాశ్వరివల్లభవల్లభంబు, పెన్
 బింకముతోడుతన్ దుహినవేశ లలిన్ బొడసూపె నంతటన్. 111

క. శరదృతువిత్తీర్ణసౌభా
 గ్యరమాప్రత్యాహదక్ష మగుహేమంతం
 బు ³రసారమణవరాఽస్యా
 వరవదననిషేవణప్రవర్తనఁ గటచెన్. 112

సీ. ఇనునితేజము మాంద్య మెనసిన దివనవి
 స్తారకర్షణనముత్సవము నొందెఁ;
 జెలులకుఁ ⁴బొలయల్క, ⁵నెలమిని ⁶నెటిఁ గూర్చి
⁷యాయామవతు లయి యందె వినుతి;
 సతతం దనంగసంగతగాత్రముల స్త్రీల
 కాశ్లేషకౌతూహలాఽప్తిఁ గూర్చెఁ;
 బ్రౌఢిమ సంకోచపాత్రత్వ మెనయించి
 దివసాఽశి నొనరించె స్త్రీజితముగఁ;

తే. గీ. గాలవశమున శారదకాలమహిమ
 దొలఁగ వలఁగొను⁸హైమనర్తువునయందు
 నరుల మించెడుయోషిజ్జనంబువగిది.
 దినవితతిహేల లడచి యామినులు ప్రబలె. 113

క. ⁹అలకాఽలికచామృగమద
 కలితకపోలస్థలాలకములకు దోలా
 విలసన మూన్ముచు వీచెన్
 లలితగతిన్ రాజతాచలశ్వసనంబుల్. 114

1. క్రౌంచపక్షిలకు. 2. చంద్రునకుఁ బ్రియము. 3. రాజస్త్రీలు. 4. ప్రణయ
 కోపమునందు. 5. ప్రసన్నతయందు. 6. పరిపూర్ణత. 7. దైర్ఘ్యము
 గంవై. 8. హేమంతముతువు. 9. అలకాపుంస్త్రీలు.

మ. స్మరదర్శోష్మనివానభూము లనుచున్ శంకించె నాఁగన్ దమున్
¹ద్రావయం బోక హిమంబు ముజ్జగములందున్ వ్యాపనం బూన న
 బ్బుర మౌనుమ్మకు నిమ్ము లొకామలచన్పాంతల్ విజృంభించె ను
 ధ్ధరకేంద్రీకృతచూతసాయకమహోదుర్దాంతదుర్గస్థితిన్. 115

క. వారనితరళద్యుతులన్
 దారాఽధ్వక్షేత్రమందు నవ్యాంకూర
 స్పారహిమానీబీజక
 వారదుచిన్ బ్రబలె రిక్కిదిలగము లంతన్. 116

క. హిమమహిధరమారుతమునఁ
 దమమోములు పగులుపాటుఁ దాల్చు ననుచుఁ గుం
 కుముఘాత²నిచోళంబుల
 సుమకోమలు లుంచి రాస్యసోమశ్రేణిన్. 117

క. క్షేత్రములు ³పుండ్రపాకప
 విత్రము లగుఁ; గరుడువాలుపెరుగు వలఁగెడున్;
 గాత్రములు ఘుస్పణచర్చా
 పాత్రము లగు ⁴హైమనప్రభావ మయారే! 118

ఉ. నారిపుఁ దైనసూర్యునకు నవ్యముదాన్పద మిద్ది యంచు దు
 ర్వారరుషన్ వలెన్ వలి కరంబు సరోరుహిణిన్ దహించె నా
 సూరుఁడు సూచుచుండఁగనె; చోద్యమ! తేజము గల్గువారలేన్
 దారుదు రేమి సేయ విధి దప్పినకాలము మ్రోల నిల్చినన్. 119

క. మారునిఁ బరిపోషించుచు
 షారాఽగమ మపుడు స్పర్శసౌభాగ్యం లిం
 పారఁగ సామాన్యస్త్రీ
 వారావయవములఁ గూడఁ బాటిలఁ జేసెన్. 120

1. అంటుకుండ. 2. గవుసేవలు. 3. నలుపు గలిసినయెట్లచెలుకు. 4. హిమ
 సంబంధమైన.

వేట

తే. గీ. ఆవిహారార్హ దినముల నృపుడు చుకుక
వంశభవదక్రవర్తి ¹ద్విపఘ్నగామి
నిజభుజాఽర్జితవిభవనిర్జిద్రుఁ డగుచు
వెలలె మృగయావినోదంబు నలువఁ గడఁగి.

121

సీ. ²ఘనవిసీలతనుత్రగాత్రుఁ డై ధృతనీల
కువలకంకటు మనోభవునిఁ దోలె;
³శ్యామవర్మోపరిహారాన విను దిగు
⁴నబ్బోదుయుతవియదటుని మించె;
హారబింబితయోషిదగ్రదేవీస్థితిఁ
చరిజనయుతలక్ష్మీవక్షిఁ డయ్యె;
స్ఫటికోజ్జ్వలోరఃప్రసరహారగతముక్త
లను యశోద్రుమకుట్మలత వహించె

తే. గీ. లక్ష్మీకులగేహనీలోత్పలములషండ
మునను రాజమరాళంబు మోలుచుకరణి
నిజవిసీలాఽతపత్రంపునిగల నృపుడు
భువననేత్రాభిరామవిస్ఫూర్తిఁ డనరె.

122

తే. గీ. సకలకకుబంతరాశప్రసాధనంబు
సలుపుదోద్యుగక్రీర్తులసరణి దోఁవ
నిరుకెలంకుల ఫేనపాండురము లైన
⁵దామరలజంట భూమిశచంద్రుఁ డొప్పె.

123

సీ. ⁶కినుకమైఁ దపనవాహనశిరస్తాడనో
ద్యమమున నుత్సుకతను వెలార్పు,
వేవెలుంగువిసీల⁷వీతినంతానంబు
ఘర్మదగ్ధంబులుగా హసించుఁ,

1. నింహగమనుడు. 2. మేఘమువలె నల్లనయినకవచము. 3. నీలకవచముపైని ముత్యాలందండతో. 4. మేఘునక్షత్రవహిత విద్యాధరుని. 5. రామరముతా-
మువర్ణములేకుండఁ గూడప్రయోగముగలదు. 6. ఈపద్యములోఁ దొరి 4 పాద
ములకు ఎత్తుగీతము 4 పాదములతోఁ గ్రహస్వయము. 7. అశ్వములు.

దనలోనఁ బవమానమును గణించక దాని
కతివంగుటావంబు నంటఁ గట్టుఁ,
దనమేను ఖరఖండితనృపాంగణమణీర
జఃపూరితముగ నిచ్చను దలంచు.

తే. గీ. గగనసీమాస్థరింభికాస్కందితములః
ఫేనసమపాండునిజదేహవిలసనమునః
స్వీయతేజఃప్రహస్తహృద్యేగవిధినిః
రవికరోదితపల్యాణరత్నదీప్తి.

124

వ. ఇట్లు విజృంభించుమృగయాసమయసమనురూపాలంకృతతురంగంబుఁ
గుంతలభూకాంతుం డారోహించి ¹వయాళిక్త వెడలునప్పుడు:-

125

క. చిత్తరువులు గై సేసిన
²తత్తడిగమిజీనులందుఁ దవులుజనులచూ
పత్తత్తడు లరుగన్ వె
న్నత్తి, ³చదన్ గన్నయటుల నరయదు తొలఁగన్.

126

తే. గీ. రమణ భ్రమియించుమన్మథరాజధాని,
లలితపల్లవతతికి విలాసవనము,
రసనియంతకుఁ బరమగౌరవపదంబు
అంతిపుర మన్నపాలువె న్నంటి చనియె.

127

తే. గీ. అతనివారాంగనలు తురంగాఽశిపైన
తొమలవింద్లను గ్రేఁగంటిముల్కు లూని
దిగ్జయోద్యతమదనపృథ్వీవరేణ్యు
ప్రబలసేనావితాన మై ప్రభఁ దలిరె.

128

1. విహారము. 2. అశ్వసమూహము. 3. చదలిక.

క. మృగయాసరసీహంసలు

మృగశాఙ్గకశమనదూత¹ లినుజాగిలముల్

దగి పలువన్నెల, హింసా

దృగంతదృష్టు లన ముందుదెసఁ జనఁ బానెన్.

129

మ. త్రిజగల్లంఘనజాంఘికోత్సకతఁ బూ² న్నేజీహయం బెక్కి భూ

భుజఁ దెంతేఁ దెరు వుత్తరించి త్రుటిలో ముంజాయగాఁ గన్గొనె,

నృజివోల్లంఘనసక్త మత్తమృగసంతానాఽకులారణ్య మ

క్కజముఁ దెల్పుచు నాత్మనేత్రపుటముల్ కర్ణాంతముల్ సోఁకఁగన్.

క. అబలాపరిజనయుతి³ భూ

పబలారి ప్రవేశమొందెఁ బాండుయశుం డా

నిబిడాసితనిచుళదళ

ప్రబలతరచ్చన్నరవికరము లగుమలలఁ.

131

క. గిరులసరికరులతుల గల

⁴కిరులతులుము నిగిడె నెదుట ఓతిపటికిఁ గిరీ

పరిచుందితముస్తాశుభ

పరిమళయుతవదననై జబాలకయుత మై.

132

చ. మును జని కొన్నియంజ లటు పొంపిరిగర్వముఁ బాని మాటికిఁ

వెను జనుదెంచువాని సరవిఁ గనుచుఁ జను చున్న⁵యేకలం

బు నిభసమానపీనతనువుఁ గలదాని⁶ నొకండుఁ గక్షమం

దు నిశితసాయకం బొకటి⁷ దూఁటి ధరన్ బడఁ గూల్చె నుగ్రతన్.

1. రాజవేటకుక్కలు. 2. ఉమత్త జాతిగుట్టము. 3. రాజేంద్రుడు.

4. వరాహసంఘము. 5. అడుదరాహము. 6. సాంద్రమగు. 7. వరా

హము. 8. 'ఒకండు' అనునమహద్వాచకమునకు ద్వితీయాంతము.

9. పొడిది.

ఉ. కొన్ని. 'లకోరు లంగములఁ గ్రుచ్చినయట్టులె కూలె నేలపైఁ;

గొన్ని. సశల్యకాయముల గొబ్బున దవ్వల దాటి పోయెఁ; బై

నున్నవరాహముల్ దిరిగె నుగ్రనిశాతశరప్రపాతదీ

తి² న్నెలయారముల్ గలఓతీద్రమహావిషమన్థలంబులఁ.

134

క. తొలియద్భుతకథ కెంతయు

సలిపె విపర్యయము తేనిశర; మిలఁ బడునే

కలము నధీరము, వికలతఁ

గలదాని వహించె నవని కడుఁ జిత్రముగఁ.

135

క. లీలమెయి నేలయేలిక

గీలించినవాలుకోల ఓతిరుహమున వే

క్కిలుకొను⁴దంష్ట్రీ దాలిచె

నాలానాఽబద్ధముగ్ధహ స్తివిభవముఁ.

136

చ. నకనకశృంఖలం బయినశ్యాన మొకండు వినిర్గమించి యాఁ

గక వన మాక్రమించుకిరికొండముపైఁ గ్రుధ దూఁక, వృక్షకం

టకముల నంకెలల్ దవిలిన⁵ వశమేదుచు మాటిమాటికిఁ

వికలమతిఁ మొలుంగుఁ బరివేదితకంఠబిరోద్ధతధ్వనిఁ.

137

చ. హరిణి యొకండు భూరమణునాశుగహేతువున⁶ నిరుద్ధ మౌ.

హరిణముఁ గాంచి తా మబలి యద్దుగ నిల్పును; బ్రాయికంబు, దు

స్తర మగుఁ బో తనూవిరహతాపముకంటె సమస్తదేహసం

జ్వరకర మైనన్యధునెడఁబా బొదవించెడితావ మెంతయుఁ.

138

1. కూరణములు. 2. వికలము లగుపొదరిండ్లు. 3. పూర్వ మాదివరాహము

భూమిని భరించగా, నిపుడు భూమియే వరాహమును భరించె నని విపర్య

యము. 4. వంది.

తే. గీ. నప్తలుపిమందలముఁ జేరి శ్రాంతి లేని

యాశ్రమైతఁ గనుకొర్కి నన మృగములు

నింగి కెగయుచు నుండు, ఓజీధవుండు

విల్లు వలయాఽకృతిగ లాగి పేర్చి నిలువ.

139

శా. ఆతం డూన్పువృషత్క¹ధోరణుల నవ్యాబ్జాంబుధారాధ్రమ

స్పాతి² గూర్చి నిసర్గసిరనిరతి³ దర్శిప్రపంచంబు ని

రీతి⁴ నిల్చి శరాఽశి మైఁ దవులఁ బాతె⁵; తేఁడు నికేకజీ

మాతర్దుప్రథ నిల్చెఁ బాంథవనితామోదప్రదాఽజ్ఞాప్రథ⁶. 140

క. శ్రీరాముఁ డల దశాఽనన

దూరుఁడుగాఁ, గుంతలుండుఁ దూర్జాటవినం

చారమునఁ ²బంచాఽనన

మారకుఁ దై కొఱతఁ గాంచె మారామునకు³.

141

క. దొనముబుక్కల లాగియుఁ జూ

ల్గనుమ్మగు లటఁ జేరినను నృకాంతుఁడు దునుమ⁴

జనఁడు, కడు పెనసి యలనతఁ

దనరుచుతనచెలులవిలసితము స్మృతిఁ దవుల⁵.

142

చ. వలుకులు పెక్కు లేల ! వని భంజితసింహము లిన్నరంకువు⁶

దశితవరాహవారమును దా నొనరించి నృపాలకుండు న

క్కెలఁకులనే నిజాంగనలకేళివిలాసము లింపు నింపఁగాఁ

జలిసమయంపుసౌఖ్యముల సమ్మద మొందుచు నందె నత్తటి⁷. 143

1. పంక్తులు. 2. సింహము.

శిశిరము

ఉ. కుంకుముపూవుపూత నగుకొంచెమువేడిమి గల్గునంగముల్

లింకపుయోవనోష్ణమున వీఁగెడుచన్నెలవుల్ నెలంతలం

దంకిలి యేల ! కామిజనయామికుఁ దై రహి గాంచి మించుమీ

నాంకున కొప్పె శైశిరనిశాఽఽవశి జీవితదాయకాఽయతి⁸. 144

ఉ. అల్ల విశుభ్ర¹రాంకవములందు, విలాసపటీరకాష్టనం

పుల్ల²కృపీటయోనిపరిపుష్ట³హసంతికలందు, నంతఁ గ్రొ

న్నల్లయగర్భుఁ గాల్పఁగ ఘనం⁴ బగుధూమశిఖాఽఽవశి⁵ బ్రవ

ర్తిలై స్మరప్రతాపము గరిష్టజగత్త్రయకామిజై త్ర మై. 145

ఉ. నిష్పలతిష్ట⁶హసములు నిండిన⁷గీములలోనిపొంతల⁸.

విప్పు గలట్టితూలపటవేష్టనపాళిని, నుమ్మ కిమ్ము లై

యొప్పులకుప్ప లొప్రియలయున్నతనత్కుచమందలంబుల⁹.

జొప్పుఁ దొలంగి యాతెఁ జలిఁ జొన్నుతుషారవిజృంభణోద్ధతుల్.

మ. తనుసుష్మత్వముఁ గూర్చువేడియలవు¹, దద్ద² మరుల్ విర్విగాఁ
బొనరింపం దగు³ శ్యామలు⁴, జెలులయింపు⁵ గూర్చుకొఁగిండ్లు, రం
జన మూన్పు⁶ జననాథుఁడు⁷ శిశిరమే సర్వదుస్సంఘంబున⁸
మునుగా సంస్తసీయ⁹ మంచు నెఱిగె¹⁰ మోదంబు నంధిల్లఁగా. 147

ఉ. గౌరివిలాసదూపముపొగల్ దగుల¹ నలు పెక్కి, శర్వహ²
రోరగముల్ గళక్షతిభయోన్నతి మ్రింగక యున్న వై, యతి
క్రూరహరాద్రివాయువు లకుంతత³ శారదగేహపు⁴బృహ
ద్విరమునుండి మోదముగఁ బాటుచుఁ గాంచె నృపాలునంస్తుతి⁵.

1. పేలువలు. 2. అగ్ని. 3. కుంపట్లు. 4. సెగలు. 5. ఇండ్లు. 6. రజాయి.
7. పరిశ్రమము. 8. రాత్రులు. 9. కాశ్మీరము.

చ. కొలఁది 'విత్త' మంచులను గొంచుఁ, 'బయోష్టి' గలంచి, 'చంద్రభా
గ'లహరులందుఁ దేలి, శుచిఁ గాంచి ²'యహస్కర' జోర్మిమైత్రి, ని
స్తుల మగు ³'సిద్ధసింధు' తటిఁ 'దూఁచుచు వేగమ దేవరారులకా
బొలిచె హిమాద్రివాఁపులు భూపతికిఁ బ్రమదప్రదంబు లై. 149

శా. ఈరీతిఁ ససతీజనుం డయి యతం దిష్టక్రియాఽఽసక్తి పెం
పారన్ శైశిరకాలకేళిఁ దగుసౌఖ్యప్రాప్తి నోలాడి ప్రో
త్సేరెఁ విభ్రమమందిరప్రమదముల్ సెందఁ; క్షణం జేసి లీ
లారాహిత్యము తాదృశప్రభులకుఁ లక్షించునే యెందునే. 150

విక్రమాంకుని రాజ్యపాలనము

చ. పుడమిపయి నెగుల్దిగులుపొ ల్పఱఁ జేసి సహర్షచిత్తుఁ దై
యొడయఁ డతండు యాచకుల కూనిచె లంగరువాన; లోకు లొం
దెడునిడుమల్ దొలంచఁగ మదికా బురికొల్పనివారికల్ము లె
ప్పుడు మెఱుఁగుంజిగుర్లనరిఁ బోలి తిరంబులు గాక యూఁగెడుకా.

క. 'పుడిసిలి నెనఁగినకులమునఁ
బొడమినబల్దొరల నితఁడు ప్రోడ యగుచు, దా
నడఁచెఁ బ్రజలం దొడవెడు
బెడిదపుమనుజురుజ గాక ¹విధిక్రతుజయుకా 152

క. మము ²నీటా నించునము
ద్రము లాన్మపవశ్యము లనుతలఁపున నన న
బ్ధములు క్షమావరుసేవా
నమనుస్మతికా నమువయుక్తజలములఁ గురియుకా. 153

1. ధీలంసరి. 2. సూర్యపుత్రి (యమున). 3. గంగానది. 4. తూఁగఁ
చేయుచు. 5. చుకుకమునఁ బుట్టిన 6. అధి భౌతికరోగము. 7. అధిదైవిక
రోగము. 8. జలములో.

సీ. అదను గాకయ మిత్తి పొదవఁ బో దెటనేనిఁ,
గల వరయఁగ రాదుగా యెఱైన,
మానుసులఁ గడు ¹విన్మానికం బలయింపఁ,
డలఁతనే తొలఁచ గా డ్బలరి వీచుఁ,
బండ్లు చెట్లను గడులరువున భంజించి
భయమునవలెఁ గాంచు ²భాండురతను,
మావులఁ గాపులు మాని తల్పులు మూఁతఁ
గదియింపకయ జనుల్ గంధ్రు కూర్కు.

గీ జాలమార్గంబులను జొచ్చు శశికరములె
కాని, కన్నములందుఁ దస్కరులు పొరరు,
దొనఁగు లరయఁగఁ బో కిట్లు దొర స్వకీయ
రాజ్య మొనరించె నిజ్ఞాకురాజ్యమునరి. 154

చ. కకుభిభకంతగర్జితము గాంచఁగ రానటు తూర్య-చందలి
ప్రకరవిరావముల్ దెసలఁ బర్యెను; నిచ్చలు వీటవీట నాఁ
గక బలుపండువుల్ దనరఁగా ⁴సురమార్గము మించెఁ దద్ధృజాం
కుకవిహితాహిమాంబు వయి క్షోణివరేణ్యునిపాలనంబునకా. 155

క. పోరు విడి యెలమిఁ గాంచక,
మీలుమగతనంబు గలుగుమేటిదొర పొక
రీతిబుదొరల వంచినతన
సారభుజాయుగళి కితరశరణముఁ దొలఁచెకా. 156

1. నభోమణి (సూర్యుడు). 2. 'తెలుపు మించినవచ్చుదనము = వెలవెలఁ
బాలురు. అని శ్లేష. 3. ఉత్సవములు. 4. ఆకాశము.

క. తనయాకృతికి నరి యగు

తనయాఽవళిఁ గులయశోనిధానులఁ గనియెన్;

దనయభిమతతరువు తనం

తన యగు ఫలవంత మనమధర్మాఽత్ములకున్. 157

క. హేమోన్నతవాతాయన

భూమిస్థితిఁ గూర్తు రెలమి భూపతిపుత్రుల్;

దా మెక్కువోమయానం

బొమతి నెల వై న'భేచరార్పకులవలెన్. 158

ఉ. ప్రాణసమాన మేను వసుధాఽధివరేణ్యుల; కీతఁ డెంచు ఘా

సాణువుగా నటంచుఁ దనయంగద నర్థులకున్ వచించువి

న్నాణము దోఁప వారిశ్రవణంబులయందు నివాస మూనుఁ 2గ

ల్యాణము నై జగౌరవము హానిఁ గనన్ నృపుత్యాగవద్ధతిన్. 159

తే. గీ. ఔవరన్వర్ణచారుభూషాప్రభాఽఽః

బెరసి పింగళకాంతిచే వెలుఁగునర్థి

కులము 3వేలుచు నున్నట్లు తలఁచి వదలె

నర్థిదుర్గతి, 4ప్రోషభయాన ననఁగ. 160

చ. 'తలఁ గలవేల్పువాసము లధఃస్థలిఁ గూలెడుభీతిఁ, ద్రుంపఁగాఁ

దలకొనఁ' తంచుఁ ద్యాగి యగుతత్పతినుండి భయంబు వీడియున్;

"దొలఁగుము తేఁడు వచ్చె నిదె! త్రుంగుదు" వంచు వచించునట్లు ద

వ్వులఁ జనునర్థికోటికి నృపుం డిడుపైఁడిఁ గలంగె మేరువున్. 161

1. విద్యాదరదాలకులు. 2. రంగారము. 3. కాలు చున్నట్లు. 4. కాలుట.

దేవాలయము

క. నరవరుఁ డూన్చిన1కమలా

వరునినితాంతోన్నతోదవసితం బొప్పెన్,

గరముఁ బ్రబలుకలిఁ దొలఁచఁగ

ధరణీజతరంబు వెడలుధర్మకర మనాన్. 162

క. తారామార్గ మొరయుతద

గారముఁ దొలఁగి చనురవికిఁ గలిగెను శ్రీదై

త్యారిన్ దూఁకమి, నపులు

గూరమి యన్నంబు నిర్ధగుణయుగళముగన్. 163

చ. 2దనుజునితా మృగల్ప 3హరితన్ గనె నీతఁ డటంచుఁ దద్రమే

శునిఁ గని భీతిఁ బోలెఁ బొడసూప దటన్ గలికాలదంతి; 4త

ద్భునతరనాభిపంకజముఁ గాంచదు తుమ్మెదరి మృహర్షిశం

దనఘవినీలధూపపటలాఽకృతి 5నవ్వి వినిర్గమించుటన్. 164

శా. ఆదేశాలయశృంగభాగముల సొంపారున్ స్ఫురన్మౌక్తిక

ప్రాదుర్భూతరుచాఽఽవళిన్ గనకకుంభంబుల్ నభస్పంబు లై

యాదిత్యాశ్వచయంబు 6దూపఁ గొని తోయత్రాంతిమై 7వానిపై

నూఁదన్ మోముల, 8వానిఘేనముల సంయుక్తంబు లై మించె నాన్.

చ. అచటిపురంద్రినృత్యములయందు మణిమయ9సాలభంజికల్

ప్రచురతరాఽత్మకాంతిపరిపాటి 10వమించుచు మోదబాష్పతా

రచనము లుల్లసిల్లు11నభిరామదృశాస్ఫురణంబు లూనె నాన్

రుచిరము లై నజీవములరూఢి నదా నిరు లీనుచుండెడిన్. 166

1. విష్ణుదేవాలయము. 2. హిరణ్యకశిపుఁడు. 3. సింహశ్వము. 4. ఆ విష్ణువు యొక్క. 5. ఆతుమ్మెదలు. 6. దప్పి. 7. ఆ కనకకుంభములపై. 8. ఆయశ్వములములయొక్క. 9. బొమ్మలు. 10. క్రక్కుచు ((ప్రసరింపఁ జేయుచు)). 11. అందము లైనచూపులు.

తే. గీ. అచటిమేల్పొంగణముల నాట్యంపుఁజెలులు
ప్రతిఫలనమిష 'సుల్లోచరత్నములను
నంబరచరాంగనాస్థాన మందుకతన
నంబరాటనోద్యతలు నా నలరు చుండ్రు

167

తటాకము

ఉ. కారణమానుషం దగున్మకాంతుఁడు రుద్ధదిశాముఖంబు గా
సార మొనరె దేవశమునమ్ముఖభాగమునందు; నల్లడం
జేరి యతుల్య మై చెలఁగి, శ్రీరహి మించునరస్సు కెట్టు లు
త్సారితలక్ష్మి యైనపయసాంసిది యీ దగు నీయిలాతలిక? 168

తే. గీ. అచ్యుతాంఘ్రినరోజపరిచ్యుతిఁ గని
²సురనికేతనగర్భంబుఁ జొచ్చి వెడలి
వచ్చుసురనిమ్మగా³శేషవారి నొప్పు
ననఁగ న త్తటాకము వొల్పు నదృవారి.

169

తే. గీ. దాత యగునీనృపాలుని దరిసెనేని
నెప్పుడే దానరోభాన 'నిల్వలారి,
యతనిదర్పంబు భంజింతు ననినయటులఁ
జెరు పుటుము, దరిఁ బగిలెడుతరఁగలరుతి.

170

తే. గీ. ఊరవరాశినంగమకాంక్ష మించఁ,
గానినియమంబు నీ కేల గంగ ! పూన ?
ననినటుల్ హర్షగార్హద్యమునఁ దటాక
మూర్ఛికరముల దాని మిన్నొడిసి లాగు.

171

1. మేలుకట్టు(దాందిన). 2. దేవాలయము. 3. మిగులుజలము. 4. అగస్త్యుఁడు.

చ. మును జనకాత్మజావరుఁడు పూన్చిన సేతువుబంధనంబునఁ
వనినిధి గాంచె భంగ; 'మల వార్ధికిఁ దా నుదయించుట' వచిం
చినఁ గడుఁ జుల్క నొ' ననుచు ¹జిష్టునిదంతి యనిందితాత్మ మై
తనరెడునీతటాకమునఁ దా నుదయించుటఁ దెల్పు ²నింతికిఁ. 172

క. జలదము లీకాసారాం
బులఁ గ్రోలుచు శుక్తులందు ముక్తాశ్రీలఁ
గొలుపఁగఁ బురాణముక్తల
కలరవు లలనాకుచస్థలా²రోహణముల్.

173

ఉ. ఎన్నిక మీటునేటు లెనయించినమోములు గ్రోలి నిల్పుచుఁ
బన్నముఁ గూడు³భంగయుతవారిధినుండి తొలంగె నాఁగ న
త్యున్నతి నండకొండల నముద్భవ మందునదుల్ విదాఘ మే
గ న్నగరీతటాకపరికల్పితయౌవన మాక్రమించెడుఁ. 174.

పురవర్ణనము

క. సుర-వాణీవరలో⁴క్
త్తరభాగము లంది యెలమిఁ దాఁ గూర్చె ననాఁ
బురముఁ ⁵బ్రహ్మపురా²వృత
మురునక్తిఁ నిల్పె నాతఁ దొగి నచ్చోటఁ.

175

చ. మొదటిగవాక్షముఁ వదలి ముద్దియమోము ద్వితీయ మంటి పెం
పొదవుట రేలఁ బ్రోలున నమున్నతసౌధవిటంకలంఘనం
బొదవుటయందు శంక విడి యుద్ధవిడిఁ నడుమఁ బ్రవేశ మై
⁶చదురున దాటి పోవు ననఁ జంద్రునిఁగూర్చి తలంప నయ్యెడిఁ.

1. విరావతము. 2. తనదార్య యగునభ్రముపునకు. 3. భంగపాటు - అలలు
(శ్రేష్ఠ). 4. ఉత్తమ. 5. బ్రాహ్మదాగ్రహారములచేఁ జుట్టఁ బడినది.
6. చాతుర్యము.

మ. అట సోపానములన్ నితంబినులు దా మారోహణం బానుచోఁ
గటిభారంబునఁ దూఁగఁ బోదు రని నిక్కన్ బీతి భిత్త్యాఘముల్
దిట పూన్పంగఁ దలంచె నాఁగఁ గృపఁ జెందించున్ నిజా¹స్థాపదో
త్కటదుగ్ధండుములన్ దదీయకరసంతానంబులం దూఁతగన్. 177

తే. గీ. అచటియగ్రగవాక్షతుంగాలయముల
తుంగిమంబు గడించెఁ బెదాషణంబు
నచటిచిత్రస్థితద్విరదా²ఁగి గిన్న
శక్రదంతి, ప్రధావనశంకితము, గ. 178

ఉ. ఆపురిపైఁ దిరం బగునిరంతరతుంగనమంచితావనీ
స్థాపితకుట్టిమస్థుల ²సారసబాంధవసైంధవా² తా
రావధమందు నూఁత గన రానిగతిన్, దముఁ బొందుశ్రాంతులన్
బాపికొనున్ స్వకీయపదపాళిఁ గడింపుచు నింతనంతటన్. 179

మ. ప్రతిబింబాధ్యములన్ ద్రియామముల నాప్రాలేయభానుండు భూ
పతిప్రో ల్పెంది యటన్ బురంధ్రజనతాప్రాంచత్సరోలాయిత
శ్రుతిభూషా²దృతరత్నకుండలరుచాక్షి²త్మఁ దై యంతఁ ద
త్పితనాళికదృశాకపోలసుషమాక్షీరంబులన్ మున్నెడున్. 180

క. హరి ³గురువు తల్లి యిందిర
యిరువుర కది యిర వటంచు నెటుఁగుటనువలెన్
మరున కనేకాన్యాయా²
కరునకు నెపుడేని నడ్డు కలుగదు నగరిన్. 181

1. లంగరము. 2. సూర్యాశ్వములు. 3. శంఖి.

మ. ప్రతిపర్వంబున నాప్రతానిది భూపాలాంబుజాతారి యు
న్నతచి త్తంబున నల్ప ప్లోడశమహాదానంబులన్ దానని
స్సృతవాఃపంకిలతత్పురీనికటదాత్రిన్ గూలుబీతిన్ బలా
యితుఁ దోఁ దత్పురిఁ బాయుచున్ గలి స్వకీయేచ్ఛావిహారా²దృతిన్.

క. తుంగస్వర్ణోత్కరములఁ
¹తుంగసరిగఁ జూచుదానధుర్యుఁ డయినరా
ట్టుంగపుపటీరపాండుయ
శోంగము రోభమున కంత నాస్పద మయ్యెన్. 183

చ. తలఁగక స్వర్ణదానములఁ దత్పురుఁ దానరపాలునుండి బీ
తిలి తపసీయభూధరము ²తెల్పును దాల్చుఁ దలంచె నాఁగ ³ను
త్పలములనే స్తిమండలముఁ ⁴బారదపిండ మటంచుఁ దాకు ని
చ్చలు దనతుంగశృంగములఁ జాచి సితత్వపరీప్సచేవలెన్. 184

క. కనకతులా²రోహణమును
జనపతి ద్విజకల్పశాఖి శత్రుంజయుఁ దై
పొనరువ; ³నగ స్తి రాఁగలఁ
దనోయున్నమనంబు వింధ్య మధిలాషించెన్. 185

క. కడుఁ గడుఁ బసిండి సీతం
డిడఁగ నడలి పైఁడికొండ ⁷బుజ్జాధ్వశ్రీ
దొడరినటులఁ దనపసిడినిఁ
గడునల్పున్ దాల్చినట్లుగాఁ గనఁ జేసెన్. 186

1. తుంగగడ్డి. 2. శ్వేతత్వము. 3. చంద్రమండలము. 4. పాదరసము.
5. అగస్త్యముని. 6. పైకిలేచుట. 7. అకాశకాంతి.

తే. గీ. దానలీలారతుండు ప్రతాపశాలి

దారణీనాన్వయముల రిక్తములఁ జేసి,
యర్థిజనగేహముల నింపె హాటకముల
దిబ్బులుంబుల నద్యశస్థితుల నినిచె.

187

తే. గీ. చక్రవర్తిశరస్థితి సౌరు గాంచి

విశ్వచక్రర్థినియమప్రవీణుఁ డగును
దారశీలుఁడు ప్రతికూలతను గడించె
నిలను లేమినిఁ గల్పించునలువవలన.

188

యుద్ధము

అ. వె. అరుల కలవుచేఁ 1గదర్థితుండు చిరంబు

బాహు²బద్ధు వెదుగుపార్థివుండు
చోకుగర్వ మెఱిగి 3వలగుననిఁ గోర్కి
పురికొనంగఁ 'గాంచి' పురము దరిసె.

189

చ. సిరి కుదయింపగా నయిన⁴సింధుజలోన్మథనంబు, పోరులన్

బురికొనఁ జేసి సంతసముఁ బూన్ముని కీక్షణపారణంబు, ని
ర్జర⁵ధనమానినీజనముచాయఁ గ్రయా⁶పణ, మిట్లు మించునం
గరముఁ గ్రమంబునన్ సలువఁగా నమకట్టిరి చోళ-కుంతలుల్. 190

తే. గీ. ఉచ్చలద్వీరరసజ్ఞుంధితోర్మినిర్మ

లములు సుభటాసియష్ట లుల్లసీలెఁ గోశ
దిలవినిర్గతిఁ గని 7నాకుదిలము వెడలు
కాలపాశానిలాశనకాండము లన.

191

1. విసుగు చెందినవాఁడు. 2. దురద. 3. గొప్పయధమునందు. 4. సముద్రము.

5. నారదుఁడు. 6. వేళులు. 7. వర్మకము. 8. నర్పనమాహములు.

అ. వె. జయరమాప్రభూతసౌభాగ్యవశమున

బలయుగంబుభటులు చలము మీఱఁ
బరుగు లిడుచు నొగులువడిరి వడిన్ మున్ను
సాగి పోవుదాణచయముచేత.

192

తే. గీ. తనయురమ్మున నితకినదంతిరదముఁ

గత్తిచేఁ ద్రుంచి దవ్వగాఁ గరినిఁ బె
దిలమునన్ బ్రాణముల్ బయల్ వెడలకుండఁ
1గీలకంబుఁ బ్రతిక్రియాకృతిగఁ ద్రోయ.

193

తే. గీ. అర్థచంద్రశరంబున నర్థకృత్త

మూర్ధ మసియాడుచున్ భటుమూపునందుఁ
జేర దాకేల నది వట్టి పాటువీరుఁ
దెల్లజనులపొగడ్తకు నిక్క యయ్యె.

194

తే. గీ. కంకటయుతుం దొకండు వక్షమున విలుగు

శరము లెగయించువహ్నిచే నెలుఁగఁ బోడు
2పరుఁడు మోమునఁ దూర్పుకృపాణధారఁ,
దొగ యనెడుత్రాంతి నది మదిఁ బొదివికొనఁగ.

195

తే. గీ. అరికరిరదాంకుర³ప్రోత మైనమోము

పులకనికరాంచితం బయి పొలుపు మిగులఁ,
గనఁగ నయ్యె సలీల నొక్కఁడు మృణాల
దండమునఁ గీర్తిసుధ నాను చుండునటుల.

196

1. మురికి. 2. శత్రువు. 3. క్రుచ్చుకొనఁ బడిన.

తే. గీ. మఱిమఱి నరాతిశయముల ¹నిలుకులెల్ల
నలుకు లై ననిజాస్థిపంజరముఁ దాల్చె
వెరవుగా సూర్యమండలోదరమునందు
సుఖముగాఁ దూలుటకుఁ దోలె సుభటుఁ దొకఁడు.

197

తే. గీ. ఎడనెడఁ రక్తపంకమం దడరునుష్ట
కరునిప్రతిబింబమాలిక కరముఁ దాల్చె
రక్త మానెడుకోర్కిఁ జేరంగ వచ్చు
²యామినీదారిచీపారికాఁజిల్చిపోల్కి.

198

తే. గీ. తనుఁ తొదివినట్టి ముల్కులఘనభరమున
నెదిరి నదటున నేయంగఁ ³జదురుఁ గనని
తనభుజంబును గాంచెఁ బెన్నిమకతోడ
మిగుల ⁴వైలక్ష్యవంతుఁ దోమగఁ దొకఁడు.

199

తే. గీ. తనదుకర-కర్జుణందనమున వమాన
మునకుఁ దగువిధి భటునిచేఁ బొంది, లజ్జ
మిగులఁ దాల్చినయటు నగ్గినిగఁ జెలంగు
క్షతజనది మున్నె నొకమహాసామజంబు.

200

తే. గీ. రెండురదములు చీలఁగా రెండుగాఁగ
దంతములు నాల్గు దాల్చువిధంబు దోచ
దంతి యొక్కటి వేల్పుచొదంతిపొలుపు
వడసె ⁵భటపేటకము దేవభావ మొంద.

201

1. మర్కములు. 2. రాక్షసశ్రీలగిన్నెలవరుసలు. 3. నేర్పు. 4. విస్మయము.
5. పొరుషవంతుడు. 6. ఇరావతము (వాలుగు దంతములు గలది). 7. భట
సమాహము.

ఉ. ¹వా లగుసామురేవెలుఁగువాలులఁ ²దు న్మయి దవ్వు ³దూకి దోయ
పాళికి, నాపయిఁ బృథివి వ్రాలెడుదంతిరదాంకురాఁవకుల్
వేలుపుఁబూలసోన యని వింతఁగఁ జూచుభటాఁజియందుఁ బ్రా
ల్మాలిక దోచ వారితలలఁ గుఱిఁ దప్పక కొట్టు బిట్టుగఁ. 202

తే. గీ. నవశరీషసుమమ్మదుబాహువుల నిప్పు
దుంచకుము సంపరణమాల నుంచుచోట
నలరులకు విల్వ యెచ్చునీయదనునందు
ద్యుప్రజములు లుద్ధిత మేన! యూన్పునీవు.

203

తే. గీ. వరులకల వేమి యిట లేదు పరవధూటి
కొనినవరు వరవర్ణిని! కోరు దేల?
వరపరీక్షావిషయమున వనిత నీడు
³చదురు కొఱతగఁ గంద్ర నిర్జరసుదతులు.

204

తే. గీ. మూర్ఖమైఁ గన్నులను మూయ ముధగ వీరి
వ్యోమయానంబునందు నీ వుంచికొంటి;
తేటి ⁴కృతఘాలముగ యుద్ధదేశమందు
నుత్సుకత మీఱ మఱి పడు చంద్రు కనుమ!

205

ఉ. మేర దొరంగునీభటుఁడు మేకొనెఁ జేష్టితముల్; విమానపున్
సోరణగండ్లనుండి పెఱసుందరి తఁ గనినంతమాత్రనే
యారమణీలలామమునకై త్వర సేసెడు చూడు వీఁడు తా
నోరమణీ! నినుఁ మొదల నొందినవిం దయి యుండియున్ సుమా!

1. వాఁడి యగునర్థవంద్రబాణములు. 2. ముక్క లై. 3. చాచర్యము.
4. నానలు చిల్లంపుగా.

తే. గీ. తొలుత నితనికి మాల యేవెలది యిదెనొ
తెలియ దిరువురు మీరు వాదించు చుండ,
నితఁడు సౌభాగ్యనిధి రణవ్రతపరుండు
స్వయము వచియించుఁ గాక నిశ్చయవిధంబు.

207

చ. సౌభాగ్యమదంబునఁ మరులు సొన్ని మఱుంగున నున్నదీనిచేఁ
బ్రదిలపుమోస మొంది వలరాజువెతఁ గనుఁ గాననట్టివీఁ
డబల ! త్వరఁ బరాన్నుత నందుపికాచి భ్రమించి చేరి వే
'డబమువిధం బెఱింగి వడి డాయక పాయు ²వెడంగుకై వడిఁ. 208

తే. గీ. పరుల కువకార మొనరించునరణులందు
నారదునకన్న లేడు వికారదుండు
త్రుటిని ఘనకదనంబులఁ దొడరఁ జేసి
కాముకాభావతను మాన్పుఁ గనఁగ మనకు.

209

చ. కడఁగి సహర్ష లై భటులకంతములఁ గ్రహించి కౌతుకం
బడఁగఁ గడుంగడుఁ ³బరుగు నందుసురక్రయనాయకా²వళుల్
వెడవిలుకాని మేల్కొలిపి పేర్చుకథాకలనంబు, డంబుగా
నడరెను గర్జవీధి నమృతామలపేశల మౌచు నయ్యెడఁ. 210

తే. గీ. ఇంతలోఁ గుంతలుండు 'జేదంతి నెక్కి
జ్యానినదనిష్ఠురముగ శిక్షారవ్య
నరణిఁ బరదిలభటసముత్కరముఖముల
విశిఖపంక్తుల నినిచె దోర్విక్రమమున.

211

1. వందన. 2. అవివేకి. 3. పరుగెత్తురేవవేశ్యలు. 4. అయగలము.

ఉ. ఏనుఁగు నెక్కునుక్కురుల నేనుఁగులంద, తురంగవాహనా
నూనభటా²శి నశ్వముల నుండియట్టులనే, పదాతిసం
తానములఁ ధరాన్తలిని, నామసమంకిత¹పత్రసంతతిఁ
స్థానమునంద కీలిత మొనర్చెఁ జకుక్కుఁడు, చోళసైన్యముఁ. 212

ఉ. వేలు వరింప నేల పృథివీపతి యెచ్చట మచ్చరించినఁ
²దీటుఁ దెలుంగుగా వసుమతీతిలకంబులకుఁ ద్వయంబె, 'పెఁ
³గాటియఁ 'గారఁ గాంచుట వికావిక లై దవువాటుటల్', ద్వరఁ
తాతె ననిఁ ద్వజించి గరువం బఱి చోళుఁడు ప్రాణభీతిమై. 213

ఉ. అపయి ¹నజ్యవాపుఁ డయి యస్పతి చోళరమఁ గ్రహించి, కాం
చీపురమందు సత్కవులశిష్టవినోదములందుఁ దేలి తా,
⁶రా పగుదంతివాహినిభరంబు దిగంతర మావరింపఁగా
⁷మో పగునెమ్మెమైఁ దనదుప్రోలినిఁ జేరి సముత్సహించుచుఁ. 214

నర్కుటము

గిరి-బిలవాస ! శ్రీహరి ! నృకేశరి ! సర్వజగ
ద్భరణ-జను-ర్లయా ! యమరవారకృతావన ! సా
గరతనయా²లయా ! యనురగర్వవిభంజన ! శ్రీ
కరవృషశైలవాస ! నృమృగప్రభు ! విశ్వవిభూ !

215

1. దాదనమాహము. 2. అవకాశపదును. 3. వేదనచేత. 4. చెఱసాల.
5. అల్లెత్రాడు దించినదనున్న గలవాఁ డై. 6. సాంద్రమైన. 7. అధికమైన.

ఇది శ్రీబ్రహ్మవనమల్లదేవవిద్యాపతి-కాశ్మీరక
 భట్టశ్రీబిల్హణ మహాకవివిరచితవిక్రమాంకదేవచరిత
 మహాకావ్యంబునకు శ్రీవేంకటేశ్వర
 శ్రీనరసింహదేవపాదపద్మాఽరాధన
 సమాసాదితగీర్వాణాంధ్రకవితావైశారద్య
 'ఆంధ్రబిల్హణ'దిరుదాంచిత
 లక్ష్మణ-విశ్వనాథ
 కవిసోదరాంధ్రీకృత
 మహాప్రబంధంబునందుఁ
 షష్ఠాఽశ్వాసము
 సమాప్తము

—o—

విక్రమాంకదేవ చరితము

సప్తమాశ్వాసము

క. శ్రీశైలశిఖరభూషా !

దాశార్హా ! కనకకళిపుదారణ ! భక్తా

భ్యాశనిహితహృదయాద్భా !

శ్రీశ ! శ్రుతిజ్ఞేయ ! వేంకటేశ ! నృసింహ !

1

కాశ్మీరము

ఉ. గౌరి వరించుశర్వనకుఁ గైకొని సాక్షిత స్వైరధావన
 స్ఫారకలీభ మాపుచు, నిసర్గముగాఁ గుటిలంబు లో¹విత
 స్తారభసోర్ము లంకుశతఁ దాల్పుఁగ హస్తీపకత్వరూఢిఁ గా
 శ్మీరముల² బురీవరము చెన్నుగను³ 2⁴బ్రవ⁵రాఽహ్వా⁶యంబున⁷.

ఉ. ఆపురి¹యాటతో²టల సమస్తజగన్నుతమాధురీసము
 దీపిత³గోస్తనీరసముఁ దిగ్మకరుండు కరాఽశిఁ గ్రోలి సం
 తాపము శాంతిఁ గాంచె ననఁ దార్పుమణీకిరణాంకురప్రతా
 నోపమకోమలాంకుపుల నుగ్రనిదాఘదినంబులందునే⁴.

3

మ. హరశైలంబును ¹దోస్తుల² నిలిపి న వ్వ³వెన్నెల⁴ దిక్తటాఽ
 వరణవ్యాప్త మొనర్చురావణుఁడు శాపత్రస్తుఁ డైనత్వర
 స్ఫురణ⁵ పుష్పకయుక్తి దవ్య⁶సనుఁ దత్పుర్య⁷గ్రవర్ణప్రతా
 పరమాఽకర్ణనుఁ డై తదీయగృహముల్ వర్తించుచున్ బై పయి⁸.

1. ఘోరంబు. 2. ఇప్పటి శ్రీనగర్. 3. ఉద్యానవనములు. 4. ద్రాక్ష. 5. బాహువు
 లనెడు ద్రాక్ష. 6. ద్రాక్షాంబులు.

ఉ. ఆపురమందు నిచ్చ భువనాఽవళిదుర్లభపండితుల్ వియ
ద్వ్యాపిమణిమయాఽలయ¹సదాగతివర్తల వ్యాఖ్య లానుచో
రా పగుగగురుల్ వొడమ రాల్పరె ! ²పూజితి దేవతల్, త్రపా
స్థాపన దానిచే గురువు దాల్పు న టనెదు రొంద కున్నెడన్. 5

ఉ. ఆపురి స్పాటికాచ్చ³యశయావళి జలన మొందురీతి ⁴గో
రీపితృపర్వతంబు తనశృంగము లూర్ధ్వముగా నిగుడ్చు; ⁵స్వ
ర్ద్వీపినిపోటిఁ గ⁶న్మధుమతీ⁷నదిపైకతహంసి యై ⁸కలా
గోపనభార మూనుఁ బలుకుంజెలి యన్నగరిన్ స్వయంబుగన్. 6

శా. సారానేకవిచిత్రసద్గుణకథానంతరీక్షకర్తామృతో
దారం బై కుతుకాఽకరంబయినతోత్సారస్వతక్షోణిఁ గై
వారం బేల యటన్ వధూజనజనుర్భాషాఽలయతిన్ బొల్చి పెం
పారున్ బ్రాకృతసంస్కృతోక్తి ప్రతిగేహంబందు స్తుత్యంబుగన్. 7

చ. తలఁచుఁ బురిన్ గవీశ్వరవితానవచస్సులు మంథభూమిభృ
తృబులితదుగ్ధవారిధిసుధాఝరిగాఁ దగి శీకరంబులన్
బొలఁతులయందుఁ బ్రేముడులఁ బూరితి సేసి ⁹సుధామయాఖని
ర్మలరుచు లైనయితువుల ద్రాక్షల నిల్కడఁ గాంచి మించెడున్. 8

చ. కలియుగదుష్టదృష్టి సౌరఁ గానని¹⁰బ్రహ్మనిధాన మౌట, వి
ద్యలవిభవంబుఁ బ్రత్యయనిధానపురంబున నిచ్చ నిల్చి ప
ల్కులచెలి చింత మాని జనులున్ జన రానిత్రితేత్రపర్వత
స్థలిఁ దపముల్ వొనర్చుటకుఁ ¹⁰దారు ద్రువంబుగ నెల్లవేళలన్. 9

1. వాతాయనము. 2. పుష్పవర్షము. 3. యశఃపంక్తి. 4. హిమాలయము.
5. గంగానదితోస్పర్శ. 6. కళలను పోషించుభారము. 7. సాహితీక-నర
స్వరికి నెలపు. (కాశ్మీరము). 8. చంద్రుడు. 9. బ్రాహ్మణులనివాసము
(అగ్రహారము). 10. పోవును.

చ. ఇరుదరులన్ జెలంగుగృహబృందములందలిసోరజంబులన్
¹దర మిడి యాదునాల్మగలతాఁకులఁ ద్రెళ్లినదండలూని ²శం
కరభవ యోకులాఽవఁగ ³దనర్చుఁ బురాంకమునందుఁ దారకా
పరికలితాభ్రసంగి యగుస్వర్ధునికిన్ సరి యైనపెంపునన్. 10

ఉ. స్నానవిరోదన క్తలలనా స్తనలిప్తమనోజ్ఞ⁴ధీరమున్
దాను దొలంచి యంకమునఁ దాల్చుచుఁ గాంతుని నీర్వ్యఁ గిన్న నాఁ
జానలషట్పదాసితకచప్రచయంబుల నూర్మిహస్తసం
తానములన్ వితస్త సతతంబు నిగుడ్చుచు లాగు నప్పురిన్. 11

శా. శ్రీభట్టారకమందిరోపనగరీసీమంతినీవిభ్రమ
శ్రీభాస్వన్నయనాంతకాంతి ⁵తెగువన్ జె న్నొశ్రుతీందీవర
శ్రీభంగీ⁶నికృతిం బొనర్చుచును భంజింపం బడుం దన్నుదు
శ్రీభాగృంభరజృంభితారఽభటికోత్సేకంబునన్ దచ్చురిన్. 12

చ. చెదరక వాలుద్రూలతలచె న్నగునున్ననిమొగ్గలన్ వలెన్
జదు రగుకామినీదృశలు సహ్యము లౌ నెటు ? లాత్మకాంతినం
పద హరిణీదృశాఽలకులతఁ బాటిలఁ జేయుతదంకసుస్థితిన్
మదనుఁడె చాపలంబుఁ బలుమాలు భజింపుచు నుండ నయ్యెడన్.

ఉ. ఆనగరిన్ భ్రమన్మధుకరాసితకేళిమహీరుహోల్లస
త్కాననదంతురత్వమును గాంచి వచింపఁగ నేల ! శూలికో
పానలవిస్ఫులింగకినలాఽవళిసుప్త⁷లతాంతసాయకో
త్థానము నల్పు నందుఁ బ్రమదాజన మాత్మకటాక్షవీక్షణన్. 14

1. మానము విడిచి. 2. విరస్తానది. 3. ఒప్పును. 4. కుంకుముపువ్వు.
5. సాహసముచేత. 6. త్రోవుడు (మలుగువలచుట). 7. మన్నుతుండు.

చ. తనయొడినుండి రావణుడు దర్ప మెలర్పఁ బెకల్చి పాఱఁ జి
మీనతెలితాలు గాంచగఁ గ్రమించుమదిన్ గల దయు సౌటికా
వనిధర మప్పురిన్ గలుగుసౌటికమందిర దత్వరాఽఁ నూ
డెనయదు పార్వతీశవృషభేశబురాంకము లందుఁ గానమిన్. 15

ఉ. 'అనయము రాజరాజపురి యక్షగతం బగు; నిష్కళంకగాఁ
దనరద లంక; మేరువసుధాధర మెక్కినవేల్పుప్రోలునున్
దనరు నలోప మై; యని నితాంతము గర్వముతోడఁ 2బోటి దాఁ
గననియటుల్ 3స్మరాద్రిమిషగాఁ దల నెత్తుగ వీడు దాల్చెడిన్. 16

ఉ. మీలు నిసర్గసౌధగము మేకొని కావ్యము కుంకుమంబు 4దా
యోరుగుణంబునన్ బగతి నుండి ప్రియం బయి దుర్లభంబు నై
మీలుచు లోకసార మయి మించెడుప్రోలున నొప్పు చుండుఁ గా
శ్మీరము 5లాదిశేషుడు విశిష్టతఁ బ్రోచుట కాన్పదంబు లై. 17

ఉ. హేలమెయిన్ రసం బొలుకునిం పగుకన్పొములన్ రహించుదృ
గ్జాలము లంగజొంగనకు సాధనకై శతకల్పకాలముల్
చాలవు; కాంతులన్ మరులు సల్చి రజద్రశనాప్రసాధనన్
గ్రాలి చరింతు త్రోవల నఖర్వముదంబున 6శ్యామ లప్పురిన్. 18

చ. సుకృతయుతిన్ సురోపవనశోభల మించిన వయు నద్భుత
ప్రకటన విస్మృతిన్ గొలుప రానివి యై తగుఁగా వనాంతము
7ల్పకలతఁ జందనాఽర్చ్యమురలప్రియయైవతగండపాండుతా
వికసితగోస్తనీస్తంబకవేల్లితవీరుదగారముల్ పురిన్. 19

1. పోవుటకునిచ్చు. 2. స్పర్శ. 3. ప్రద్యుమ్నపర్వతము. 4. కాంతి (ఉజ్జ్వల
పదబంధ) గుణము గలకావ్యము - (మంచిపదము) గుణము గల
కుంకుమపువ్వు అని శ్లేష. 5. 'జగత్తుసారమంతయు నిట నుండుటచే నాది
శేషుడు దీనినే రక్షణమునకుఁ గేంద్రముఁ జేసికొనెను'. అని భావము.
6. యౌవనమధ్యమున నున్నస్త్రీలు. 7. కళలతోఁ గూడిన దగుటచేత.
8. కాశ్మీరములో నొక లాగముపేరు. 9. లరాగృహములు.

చ. తమలహరీభుజాలతలఁ దామ పెనంగుచు బంధబంధుర
క్రమత క్షతాఘభవ్య1జలగాయుగసంగమయుక్తిఁ బ్రోలుచె
ల్వమరు, నఘఘ్నుముల్ 2'హలధ'రాఽఽఽఽ దొనర్చినయగ్రహారముల్
నమధికనైలదుర్గములసావి నొడిన్ దగ ధర్మరక్షకై. 20

చ. మదనకథాప్రభిన్నయువమండలి మెం దగుప్రేమజాలమం
దదటునఁ గూల్చుకోఁ జననియంగన, యంగజకార్మణక్రియాఽఽ
స్పద యగునంగనన్ గననివాపియు, సౌ రగుకేళివాపియు
పొదవనికేళికావనము నొక్కెడనేనియు నొప్పు ధప్పురిన్. 21

ఉ. ఆపురిభూషలందుఁ దను వందినయాజగదేకబాంధవ
వ్యాపికలామరాసుపమ4వై భవ మంచితకీర్తిఁ గాంచుఁ; బాఁ
దూపులజోదుపై నలుకతో వెనుకం జనుత్ర్యక్షనేని ని
తోపక నాదు లూనునినదోజ్జ్వలమేఖల లద్దు సేసెడున్. 22

మ. 5కృతచర్యాగురుతాఽర్హభూత మయి యుద్రిక్తాద్భుతశ్రీపటి
ష్ఠత 6వై తస్తకృపీటసంగమము నిచ్చల్ నై జకల్లోలసం
తతి దేహిప్రకరంబుఁ దేల్చి యమృతాంధఃస్త్రీచ్ఛటాదోలికా
యితలీలాగమనాంకపాతముగఁ దా నిం పొంది వీటన్ దగున్. 23

శా. యోగాఽసక్తజనాంగముల్ పులకసంయుక్తాలు గా నర్తనో
ద్యోగంబం దల రామురూపున వెలందుల్ సేయఁ జె న్నొందునా
ట్యాగారంబు విధాసిలన్ 7'గుణని'కాఽఽఽఽ 'క్షేమగోరీశ' దే
వాగారంబు రహించు ద్యోతిలక మై యయ్యేటిరీరంబునన్. 24

1. సదీప్యము. 2. కాశ్మీరరాజు. 3. విర్యామతము. 4. స్ఫూర్తి. 5. కృత
యుగము. 6. వితస్తానదీజలము. 7. దీనికి 'సంగమక్షత్రమత' మని పేరు.

తే. గీ. అలరు ¹ 'నంగ్రామ' మతపు² సీమంతభూమి
మండపము, ³ 'చంద్రసీమ' కన్నుండు వగుడు
ఈశసితకాంతి హారత నిడు ⁴ 'ననంతుఁ'
డిడిన⁵ నల్లొండ్లును 'వితస్త' నెనసి నగరి.

25

తే. గీ. శాస్త్రగోష్ఠీవరిష్టగర్జనవాక్
ము లగు 'కాష్ఠీలు'నిండ్లు ⁶ కన్నురువుఁ గూర్పుఁ
బ్రహుతహుతవహధూమధూమ్రశిరములను
విప్రు లెనయింతు రట నిచ్చ భీతిఁ గలికి.

26

చ. ఘనత 'ననంత'రాజనతి గట్టిన⁷ శర్వగృహంబుదేరువ
స్తన దగుతుంగిమన్ ద్రిభువనంబుమనం బలరించు ⁸ 'గంజ'వా
స్తును గన నచ్చటన్ ⁹ గలరుతుల్ పొలుపొందుకపోతరావముల్
విని విని పౌరకన్యలు ప్రవీణతఁ గాంచఁగఁ గంతకాకలిన్.

27

తే. గీ. క్షేత్రముల నున్నియును, వల్క సేవనంబు,
నచట యౌవతథర్మాంగకాంతరంగ
భావముఁ గడించుకుంకుముఁ బడయుట, పురి
గాంచునట్టితపోజైత్రగరిమ గాదె!

28

తే. గీ. ¹¹ ప్రవరపతి మున్ను సాంగుఁ దై దివికిఁ జనిన
రంధ్ర మిప్తును నిలువ, స్వర్ధ్వారమటుల
నలరు¹² ప్రవరేశ్వరాంబయం బద్భుతముగ
స్వర్గపురిఁ జేర్చునాన నెవ్వారి కిడదు?

29

1. ఆపేరు గలరాజు. 2. నడిమిప్రదేశము. 3. ఆపేరు గలమండపము.
4. ఆపేరు గలరాజు. 5. అగ్రహారములు. 6. నేత్రోత్సవము. 7. శివాంబ
యము. 8. ధనాగారము. 9. ఇల్లు. 10. అవ్యక్తచురురత్వములు. 11. ఒక
కాశ్మీరరాజు. 12. ఈపేరు గలశివాంబయము.

తే. గీ. అట ¹ 'మన్మథకరణానంగ' దాంగహార
మథినయించెడుచెలులనాట్యములఁ జూచి
రంభ స్తంభంబుఁ గనె; వీడె ² రమణఁ జిత్ర
లేఖ రేఖ; నూర్వళి గర్వలీల వదలె.

30

ఉ. ప్రోల విలాసిసీజనవిభూషిత³నైకధరావసుంధరా
పాలకసౌధతుంగిమము వర్జన సేయఁగ నేల! యచ్చటన్
గేలినమీరజాలకవితీలితపాదయుగుండు పూవువా
ల్దాలుపుదిట్ట సౌరవనితామనముల్ గుఱివెట్టఁ గల్గఁగన్.

31

మ. నును పౌకుంకుముపూత నుష్ట మగుమీనుంగంట్లదన్నెంపులున్
ఘనముల్ ⁴ రాంకవపట్టికల్ మృగమదోద్గారంబులున్, వైశిరం
బున, వైతస్తజలాంతరాశమునఁ బొల్పుం గాంచు⁵ నౌపృష్ఠమ
జ్జనగేహంబులు మిక్కుటంబు లగున్వస్సౌఖ్యంబులన్ గూర్చెడిన్.

ఉ. మోరల మంచుతున్నలను మూడ్చినవారిఘటోత్కరంబు, 'కా
శ్మీరవరా⁶ననాకదశశీతలకోమలగాత్రరేఖ, లో
ప్పారుతుషారగండశిల లందినభూములునేని సర్వసా
ధారణ మై చెలంగు భయదం బగుగ్రీష్మము నాప్ర సప్పురిన్.

32

తే. గీ. త్యాగ-సత్యాదిగుణగణధాముఁ డయిన
నరవరుఁ 'డనంతదేవుఁ' డానగరి వఱలి
యరికరిపయోదగర్జితాప్రాప్యమండ
లాగ్రధారాంబువులఁ గీర్తిహంసి నునిచె.

34

1. ఈపేరు గలనాట్యమనందలియవయవములకదలిక. 2. ఒప్పుగా. 3. పెక్కు
అంతస్తులయెత్తుగలరాజసౌధములు. 4. సేలువలు. 5. వడవలపైని స్నాన
గృహములు. (Boat House bath rooms). 6. కాశ్మీరప్రేలు.

శా. 'క్రీడాకృత్త'దర'త్ప్రదర్పనిజనిస్త్రింశంబుచే శోకమున్
 గూడం జేసి 'శక'ప్రభుప్రియలకున్, ²గోచక్రజైత్రుండు త
³ద్రాడిండుండు కృపాణమున్ గడుగు 'స్వర్గ'ంగాంబులం దెంతయున్
⁴గూడన్ గూడనివారిచే దానఁగు మేకొన్నట్లు శంకించుచున్. 35

మ. అలకాగోపురపాళిఁ గీర్తితిలకం బంటింపఁగా నేగి, భూ
 తలనాథాగ్రణి కాంచి భార్గవపుషత్కచ్చిద్ర మోక్కొంచగు
 బృలిమేనన్, నిగిడించెఁ గేళిలవవిస్సారాత్మదృగ్బలముల్
 బలితంపుంబుజయష్టిఁ, జండరవదాపంబందు నెంతే దుషన్. 36

చ. తనతటి సిద్ధు లెల్లపుడు దావుగ నిల్వఁగ, సప్తతాపసు
 ల్తనవరదన్ సడలెడతిలల్ పొరలన్, రణతాద్రి నిల్పుశ్రీ
 త్రిణయనురాణితానమునఁ దీరిన¹మానసవీచులన్ దరే
 శునిసతు లొడలన్ గొనిరి శోభనలోలుపమానసాద్రితై. 37

చ. హరగిరిఁ గ్రీడమైఁ బెరికినట్టిదశాఽస్యకరద్రుమాటవిన్
 దురుమఁడ యర్ధచంద్రములఁ దొల్లి రఘూద్యహుఁ, దంతఁ దత్త²థల్
 దొరసెఁ గళం కటం చతఁడు తుష్టిఁ గనండు పురాధరిత్రిరా
 ట్పరితములం దుదగ్రభటచంద్రుఁడు సారవిదుం దసూయమై. 38

శా. 'త్రైగ'రైలల, 'భద్రులేశ' వసతిన్, 'దర్వాభిసారంబు'నన్,
 బ్రాగుర్వీశకథానిధాన మగు 'చంపా'సీమలో మించుఁ, గ్రీ
 డాగోశ్రీకృతశీతభూమిధరరాద్రాజాఽజ్ఞ విన్నంత నా
 వేగాన్వీతులఁ జేయుచున్ మిగుల దోర్విక్రాంతినంయుక్తులన్. 39

1. అవలంబగా విదళిత మైన 'దరద'రాజులమహాదర్పము గలతనకర్తచేత.
2. భూమండలమునందు జయశీలుఁడు.
3. రాజేంద్రుఁడు.
4. గంగా
5. తీరముదాక దాది చేసె ననిధావము.
6. అస్పృశ్యులు.
7. మానసనరస్సు.

శా. వైతస్యాంబుధరంబె మేల్పరిభగాఁ బాటింప నుత్తంగదు
 ర్గాతిస్ఫారమతం బొకండు నడుమన్ హర్షోంద నిర్మించి రా
 త్రీతాంశుండు నభఃప్రచుంబి¹ 'విజయక్షేత్రాగ్రహారంబు'లన్
²బ్రాఁలిన్ గూరిచె సాలలీలఁ గలిరీ వాయంగ ధర్మానకున్. 40

ఉ. వీనతిసాటి లేనిస్థితి నెచ్చుగ వమ్ము నొనర్ప నాగ ల
 క్షీసతి విష్ణువక్షమును జేరె మెలుంగువలెన్ నవాంబుదం,
 బా'సుభ'టాఽఽఖ్య, యాదినతి యై యశ మొందె యశస్వి యైనయా
 శ్రీసచివుం దనంతు, శశిఁ జేరెడువెన్నెలవోలెఁ జేరుచున్. 41

మ. దయ దాక్షిణ్యమునన్ క్షమాగుణమునన్ దార్కాణ యై భూమిభృ
 ద్దయితారత్నముత్యాగనిష్ఠకుఁ దుదన్ దర్శింప శక్యంబె ! భూ
 దయితానేకశిఖామణికషణ మౌతద్భర్తృభద్రంబు త
 ద్దయితాపాదతలస్థదాసిగ నమస్తం బొసిరిం జేయఁగన్. 42

మ. అనయంబున్ గుటిలాక్షరప్రతతి వ్రాయన్ బూనుకాయస్థులన్,
 ఘనచాటూక్తుల దక్ష లౌచిలుల, ³దృగ్వర్తృన్ స్తుతుల్ సేయుగా
 యనులన్ వీడి నృపాలులక్షి, గురువిప్రామర్త్యవేశ్మల్ నృపాం
 గనతో నొందె స్వ'దాపలాఽగమును బోకార్పన్ నిలన్ గోరె నాన్. 43

మ. దిసిసీపత్రసుహృద్దివిన్ బొరలెఁ బ్రశ్వేతచ్ఛవిన్ గీర్తి, 'సా
 రససంవాసిని వాస మూనెఁ జ్యుతధారానీరభద్రంబునన్;
 మిసిమిన్ వక్రుఁడు గా సతీమణికిఁ గాశ్మీరాధిపుం, తొందె వే
 ప్రసథాంతఃక్లమవృద్ధి 'నన్యజగతీపాలేంద్రశుద్ధాంతముల్. 44

1. ఆగ్రహారములపేరు.
2. ప్రేమచేత.
3. వ్రత్యక్షంబున.
4. దాపల్య
5. మనెడుదోషము.
6. లక్ష్మీదేవి.
7. అన్యవరియితరాంశపురరాంశలు.

ఉ. మానుగఁ గీర్తిచంద్రిక క్షమాన్తుఁ గప్పున్పుపాలునా 'లది
ప్రానము'నన్ నిజాఁఖ్యఁ దగుదారుమతం బొనరించె సత్కలా
జ్ఞానగరిష్ఠదేశికజనంబుల కాస్పద మైనయందుఁ దా
పూనదె! కన్నుపండువుగ 'నుల్లలితస్థితి నెట్టికల్మియేన్. 45

ఉ. పండితభోగయోగ్యముల ²ధాండగృహంబుల నిల్పి, బ్రాహ్మణుల్
తండము లై స్వతంత్రముగ రాత్రిఁ గొనంగ వదించి, 'యామవే
దండనవాసదిగ్విలయదంతురదంతులు మేదిసీన్ధలిం
బండువు సేయుసద్యశముమాత్రమే తత్పతి కా పొనరెడిన్. 46

ఉ. మానిని గూర్చె సూనశరమర్దనుఁడున్ ⁴ద్రిజగద్గురుండు నొ
వానికి నై జశృంగపరిభగ్నభూర్గసుధామమున్ విత
స్తానదిచెంతఁ గంచుఁ డటఁ దాండవిసీనటనాసముత్థకాం
చీనినదాపిధానగుణశింజ శివక్రుధభీతి వీడెడున్. 47

చ. పతిహితతద్ధరేంద్రసత్త్వితగ క్షత్రమహుండు పేరున్
'క్షితిపతి' భోజరాణ్మహిమఁ జెల్లెను 'లోహర' కింద్రుఁ డౌచు; భా
రతి తదురఃస్థితేంద్రిశరంబున మెట్టుచుఁ దన్ముఖంబునం
దతికె, విలాసభంగి నిడునట్టోలలామముమించుఁ గాంచుచున్. 48

చ. పరిణతియద్భుతంబుఁ గనుపార్థివుత్యాగము 'కాంతకీర్తి యై
వలలఁ గొలుంత వల్కెడు నెవండు? స్వకర్మశతర్కపద్ధతిన్
నరపతిచేతఁ గీ దెడలుజ్ఞానిగృహంబుల నిల్పుఁ గాంచునిం
దిర నిదురింప దిప్తును దదీయవధూజనభూషణధ్వనిన్. 49

1. కదలికగల. 2. ధనాగారములు. 3. పహరాయేనుఁగులు. 4. పరమేశ్వరు
నకు. 5. 'లోహర' దేశమునకు రాజు. 6. రిలకము. 7. మనోహర
యశము గలది.

తే. గీ. రమణ ¹'బాహుస్థ'లాబ్ధిసీ²రాజహంస
వార్ద మతనిబాహువు మ్రింగె వడిని ³'రాజ
పురి'ప్రతాపంబుఁ జెక్కిల్లఁ బొరలునశ్రు
రుదుల నన్నులదన్నులు బురదవఱచి. 50

ఉ. దానలతుంటిసౌరున రసజ్ఞత వీడి యవజ్ఞచే, సభా
స్థాన మలంకరించు నిరుదండలఁ బండితమండలంబునన్
మానధనుండు హేమ-మణిమండితకుండలనిందఁ జేసి నం
ధానము సేయు వైష్ణవకథాశ్రవణంబై శ్రవఃప్రభూషణ. 51

చ. సుకృతఫలం బనాఁ బొడమె సూనుఁడుగాఁ 'గలకుండు' తన్నుపా
లకునతియందు; 'దై వతకులప్రభుదంతికరాతిశాయిదోః
ప్రకటనుఁ డాతఁ డొప్పె, ననిఁ బాయుచుఁ బర్విడుతేంద్రసంపదల్
సకలము లొందె దంతిమదసాంద్రమపీతతపంకఖడ్గమున్. 52

చ. శితకరవాల్మైవల⁵విశేషితసాంద్రవిసీలరోచు లౌ
నతిశయదర్పశాత్రవధరాఽధిపతిధ్వజిసీశరంబులన్
జ్యోతములఁ జేసి భర్మవనజోపమతన్ముఖదర్శనంబునన్
గృతమతి యౌచుఁ జేరె వీరి కీర్తివిభూషణ యై నృపాంఘ్రిులన్.

మ. జయయాత్రాచణుఁ డౌచుఁ గాంచి స్ఫటికాచ్ఛచ్ఛాయ⁶'మచ్ఛోదమున్'
స్మయ⁷దింద్రాయుధరింఖికాంతతసీమాచారి యై ధారణీ
దయితేంద్రుండు మితోక్తియు క్తముగఁ దోక్తాదంబరీ⁸నక్తులన్
నయ మొప్పన్ ¹⁰నియమించెఁ జిత్రముగఁ ¹¹జంద్రాపీడుస్తోత్రంబులన్.

1. పట్టణముపేరు. 2. 'రాజశ్రేష్ఠులు-రాజహంసలు'అని శ్లేష. 3. పట్టణము
పేరు. 4. చరాపతము. 5. వింతరూపము గల. 6. సరస్సుపేరు.
7. అశ్వముపేరు. 8. 'కాదంబరి'యను నాయికవరిజనమును. 9. వరిజన
మును. 10. పనిచెను. 11. నాయకునిపేరు. (ఈపేర్లు 'కాదంబరి'
కావ్యమునందలివి).

ఉ. ఆపయి నుత్తరంబుఁ జనునాతనిచే నుతి నందెఁ బేర్చి, గౌ
రీపతిగోఖురక్షుడితరేఖలఁ జె న్నగురాజతాద్రీ, లం
కాపతిదోస్తలిస్థలన గాసిలి శైలతటస్థలంబులం
దూపిరిఁ ద్రిప్ప రిప్పుడును ను క్కటి కొందఱు శర్వుపార్షదుల్. 55

చ. అలకను జాతరూపకపిశాంగులఁ గొందఱ యక్షకన్యలఁ
వలచి పరిగ్రహించి యటుపై నుదగాశను మానసంబుపెం
పులఁ గని వచ్చుచుఁ గిరిశమూర్తసరత్పురనిమ్నగాంబులఁ
మలయఁగఁ జేసె మానససమాహృతపద్మము లాతఁ డిమ్ములఁ.

చ. చతురకృతాశ్రుతఁ, సకలశాశ్రుత నాతఁడు గాంచుశంసకుఁ
షీతిఁ జెలు లిర్వు రొప్పుదురు శ్రీసతి, భారతి; వారిలో రమా
సతి ²వనదాశపత్ర యయి నల్పును గొల్వ బుజంబునఁ, సర
స్వతి భజియించు వక్త్రశశిఁ జారుయశోధవళాతపత్ర యై. 57

మ. మరుదుద్ధాంతగతిస్ఫురత్పురగసంవ్రాతంబుచే 'వాలుకాఁ
విరళాబ్ధి' వడి దాటి 'స్త్రీధర', 'జయాపీఠ' ప్రభావుండు భూ
వరుఁ డుర్వ్యేకభటుండు గెల్చియును గర్వం బంచు నెంచండు హ్రీ
స్థిరుఁ డై శ్రీరఘరామునం, దతఁడు ముఁ జెండాడుటఁ 'దాటకఁ'. 58

ఉ. కాలునినాల్క నాఁ దగునృకాంతకృపాణము లోఁ దలంచ, ³మై
కో లగుభీతిపేర్చి మరుకూర్ములపెంపులు దూలుధారణీ
పాలురు, ⁴శాదనీలమహిభాగములం, దరిలాశిరోజపా
శాఙ్గినిఁ, బ్రావృషేణ్యజలదాఽవళి హర్షము డించి రాద్దు తై. 59

1. వ్యాపింపఁగ. 2. 'జలదమువంటినల్లనిగొడుగు గలది' యని భావము.
3. నమ్మరి. 4. వచ్చిక. 5. కొప్పులు.

మ. తనకుఁ దేవియు 'హర్షదేవు' ¹ప్రసన్ను వౌతన్వంగిపాలింద్లసి
మను సేవాసత²యక్షరాడ్వితరణం భాసిల్లు³ 'నేకావళి' ⁴
గని తేఁ దాతని కద్భుతోపకృతిఁ దాఁ గావింపఁగా నెంచి, రా
మునిముల్లుల్ మును ⁵బుష్పకంబుఁ గొనఁగాఁ బొందె⁶ మనఃభేదముఁ.

చ. మును దనయౌదలల్ దునుమ మొక్కఱుకత్తినిఁ ⁷గన్తిఁ గాంచి తా
మును గొని రువ్వశర్వుగిరిఁ బొ ల్పుగుసానగఁ గోరినట్టి⁸యా
మినిచరనేత నై న నని మించి జయించినరాముఁ దేనిఁ ⁹బో
ల్కినిఁ ద్రిజగత్ప్రసిద్ధగుణలీలు నృపాలునకుఁ ¹⁰సముద్రుఁ డౌ. 61

శా. ఆరాన్మంథరభూధరభ్రమణిద్యద్వాద్ధిరుఱ్ఱాద్ధి నాఁ
దూరవ్యాపినిజోద్యులఁ ధరణిభృన్నూలచ్చిదాశక్తి రై
వారం గల్గిన¹¹ 'దండ్రాగఁ' బృతనాధ్వస్తాంబుతఁ నిల్చి. శా
శ్రీరేలాకుముదిన్యతిగ్గురుచి తాఁ జేసె¹² స్థలం బై తగఁ. 62

చ. తనోఘనశేషభంగరుచిఁ దంద్రితురంగము లంటి కాపుఁ గ
న్నను సకలోర్వి గెల్పునరనాయకుసైన్యము ¹³లబ్ధినిసుహృ
త్తనయను ధారణీలులితదంతురవిభ్రమకుంతలాసితాఽ
భను ¹⁴భయదాంతకన్వసను బాన మొనర్చె నశేషతోయఁగాఁ. 63

చ. గిరినహచారికీర్తుల నిగిడ్చి వసుంధర నించి, సర్వగ
హ్వరిని జయించునాయవనిపాలుఁడు సేరె ¹⁵నరాఽశుగాఽహతుల్
వటపిన¹⁶ నల్లవెల్లిఁ గురువల్లభుకీరితి¹⁷ కమ్మ ¹⁸కర్ణజ
ర్జరితవిధిఁ దొలుంగి తరసా ¹⁹మును కొంది రహించు²⁰ త్రేతముఁ.

1. తల్లి. 2. కుజేరుఁడు. 3. ఒకవరుస గంఠుత్వాలహారము. 4. కుజేరుని
విమానము. 5. దుఃఖముచేత. 6. రావణుఁడు. 7. పోరిక. 8. ముద్రి
కుఁడు (ముకుళికుఁడు). 9. గొప్పగా శేషించినయలంకారిచేత.
10. యమున. 11. భయంకరుఁ డగుయమునిచెల్లెలిని. 12. అర్జునుఁడు.
13. నెత్తురు. 14. దంశపత్రము. 15. చెవి-కర్ణుఁడు. 16. మునుఁగుట.
17. కురుక్షేత్రము.

శా. హర్షం బాన్పుచు 'హర్షదేవుడు' నుతుం దై తేనికి బుట్టె 'శ్రీ'
హర్షాతీతకవిత్వవృద్ధి జనుల హర్షాఽత్ముల జేసి రా
ట్టిర్షోద్యన్మణిభేదకుంతితనిజాసి¹ బై డి కై తొడ్వున²
హర్షించె³ బద నూన్పుచు⁴ మిగుల శాస్త్రాప్రప్రభావంబుల⁵. 65

ఉ. వానియవూర్వశద్ధపరిపాకము వాక్పరురత్వదర్శల⁶,
మానము వాదినంతటికి మైకొనఁ జేయుచు నెల్లదాసల⁷
జా నగువానికైత భువనత్రయి నన్నుతి కెక్కెఁ ద న్నిల⁸
దానము సేయఁ గర్కశపువారుక యో నల తీయశర్కరల్. 66

ఉ. కోరినవస్తు వొంద గడికొన్నప్రమోదముచేత మించుభూ
దారునిచేఁ దిరస్కృతినిఁ దాలిచి మూర్ఖ⁹ గ్గమించి సోచు
న్నారులు దాష్టపంకమునఁ దామ⁴ లురించిరి; గండపాండుత⁵
వేలు నుతింప నేల ! కడు వెల్లడి గాఁ శ్రుతిదంతపత్రముల్. 67

మ. 'షీతివ'త్యాఖ్యనరేంద్రకిర్తినిధి నిస్సీమస్ఫురద్ధుర్గనం
యుతి నుత్కర్షతఁ గాంచి హద్దుననుజుం 'దుత్కర్షదేవుండు' పా
రతతుల్ ముఖులకల్ గన⁶, మహికి దుర్వారక్రుధమేచ్ఛనం
తతినప్తివజరింభికాక్షుదితముద్రల్ మాన్పి యొప్పె⁷ గడు⁸. 68

ఉ. మానవనేతకు⁹ 'విజయమల్లుడు' నా నొకఁ డాత్మజుండు వే
తై నయనాభిరామవిమలాఽకృతిగా నెగడె¹⁰ బ్రతాపి యై,
స్వాఽననమందుఁ జెంది కమలాఽననురాణి రదప్రదీప్తి¹¹నం
దానితనూనమాల యుపదానముగాఁ దన కొప్పుచుండఁగ¹². 69

1. లంగరుకంకణము. 2. వాడి చేయుచు. 3. శ్రమించి. 4. పొరలిరి.
5. కూర్చుండిన.

చ. పరిణతలేఖసృష్టియలవాటున నొప్పెడుసృష్టికర్త క
చెరు వగులేఖ మైసొదఁగు చెల్లు నిడ¹ లటరాంగనాదృశా
హరుడు గ, జ్యానినాదపరుఁ దై యల మన్నుడుఁ దెల్లవేళ జా
గరమున నిల్చు నజ్జుడుగఁ గొనుమచాపశరాధిరాముఁ దై. 70

బిల్బణకవి చరితము

చ. 'ప్రవరపురంబు'నుండి² తిగవ ర్వెడగా విలసిల్లు, ద్యోస్థలి
న్దవితెడుమేడల³ జయవనం', బట నిర్మలవారుల⁴ బృదా
కువులకు నేత తక్షకుని⁵ కుండము' పొల్పెడు, ధర్మకర్తన
ప్రవణత మీఱునుగ్రకలివక్త్రముఁ ద్రుంచుసుదర్శనంబుగ⁶. 71

శా. అలానంబులఁ బోలుయావశతముల్ హ ర్షోంద, బంధంబు ల
నీరోలత్వమున⁷ గలిద్విపము త న్జెందంగ రా కుండ, నా
భీలం దై, తదుపాంతసీమ, సుగుణాన్వితత్వసంప్రాప్త⁸
ర్యోగ⁹ గ్రామ మొకండు 'భోనముఖ'విఖ్యాతి¹⁰ రహి¹¹ గాంచెడి¹².

ప్రకారాంతరానువాదము

శా. 'అలానంబులఁ బోలు'యావశతముల్ హ ర్షోంద, బంధంబు ల
నీరోలత్వమున⁷ గలిద్విపము త న్జెందంగ రా కుండ, నా
భీలం దై, పురిఁ జేరి 'భోనముఖ' మనోబే ర్గన్నగ్రామంబు, ధా
రా¹²త్మీయనమగ్రనద్గుణగణప్రాశస్త్య¹³కీర్తి¹⁴ దగు¹⁵. 73

ఉ. చిత్రకథాఽఽద్యభూమియును, 'శ్రీగిరిశశ్వకురాద్రిమధ్యమ
క్షేత్రము నై నతత్త్వలి వచింపఁగ నేల ! తదంతరాన నే
కత్ర, నినర్గళోధనతఁ గల్గఁగఁ జేసెడుకుంకుమంబు, న
న్యత్రగ, 'సారవేక్షుసిత మై కడు¹⁶ డాక సమృద్ధిఁ బుట్టఁగ¹⁷. 74

1. సర్వాంగసౌందర్యవతి. 2. మూడు వరుగులు (సార్వగవ్యాతి). 3. అపేరు
గంస్థానము. 4. గజబంధనస్తంభము. 5. యల్లశాలలోనివకుంభనస్తంభ
ములు (గుంజలు). 6. హిమాలయము. 7. సరయాధవము. 8. ద్రాక్ష.

శా. ప్రారంభంబున సత్కలాభిరతి 'గోపాదిత్యుఁ' డన్రాజు కా
శ్రీరాజస్థానికి మధ్యదేశమునఁ బేర్కొనఁ గన్నతవ్యాఽత్ములకా
వే రావించె; దదాదిఁ 'గౌళిక'కులుల్ విద్వద్వ్యతంసుల్ ద్విజుల్
సారబ్రహ్మరతాఽత్ము లుండు రట్ల వంశప్రాభవోసేతు లై. 75

ఉ. వారిమథాగ్నిధూమ్యలు దివంబున నిండి 'శతాధ్వర' ప్రియో
దారయశంబుఁ గూర్పుఁ గనినంత, శతాధ్వరుఁ దేరిమాట నే
న్దారువఁ బోడు శోత్రపుటి; నాకముచింతఁ గనండు; ఛాయ దై
వారక చిత్రసంగతునిభంగి విచేష్టితునట్లుఁ బొల్పులున్. 76

చ. తనసతతాగ్ని సేవనవిధానమునకా జనియించుస్వేదజీ
వనమున ముట్టగానఁ గలిగిన్నముఁ బాప సమర్థుఁ దై జగ
ద్వినుతపవిత్రవృత్తమునఁ దేజిలుతక్కులజాతులందు న
త్యనఘుఁడు దాల్చె 'ముక్తికల' శాఽఖ్యుఁడు స్వాన్వయశేఖరత్వముకా.

చ. నలుమొగముల్ నివాసముగ నల్వ యొసర్చిననాల్గువేదముల్
పౌలు పగుసీసునకా జగదముల్ గన నున్నఁ దదీయశాంతికై
కలిపి నిజాంబుజాఽనన 'మొకంటనె నిల్చె నతండు 'వల్లభాఽఽ
వళి నెనయించులీలవలెఁ బండితవర్యులు మేలు మే లనకా. 78

చ. శ్రుతనిపుణుండు 'రాజకలకుండు' పరాక్రమవైభవుండు రా
త్మత గలవాఁడు దద్భుతవరిష్ఠసుతుం డయి పెంపుఁ గాంచె; నం
ధతమసభంగి నేడును 'యథాగతి శీతకుభృత్పరంపరా
స్థితగుహ లెంతయుకా బయటఁ జిమ్ముఁ దదధ్వరధూమపుంజముల్.

1. ఇంద్రుఁడు. 2. జలము. 3. స్థిరము. 4. అమహత్తగు 'నాక'కు
నాపవిభక్తికరూపము. 5. దీనిచేతవతనిదక్షిణవాయుకత్యము ధ్వనితము.
6. శాస్త్రములయందుఁ బారంగతుఁడు. 7. గమనము వీడక.

చ. సకలజనానుభోజ్యముగ సాగినడాకలు నిండుతోటలుకా,
సకలకలాప్రదేశములు, స్వచ్ఛజలంబులకూపముల్, ప్రపల్,
సుకృతనికేతనుం డతఁడు చోటునఁ జోటున దేశభూషగా
సుకృతిగృహంగరక్షఁ గలిసూడు సనన్ ఘటియించు నిచ్చలుకా.
మ. కొమరుం దై జనియించి 'జ్యేష్ఠకల'శాఽఖ్యుం డయురుభ్యాతి కు
త్తమసారస్వతేవేది, వేదనిధి, 'యుచ్ఛాయక్షముం, దద్భుత
స్వమనీషానుహిమాఽఽప్తి వ్యాఖ్యను మహాభాష్యానకుకా లోకవం
ద్యముగాఁ గూరిచె; నొప్పె ముంగిటను శిష్యవ్రాతముల్ భాసిలకా.
చ. అతిథులసేవ 'నిష్ఠములయందునఁ 'బూర్తములందు సేవకా
త్యతులితసాంత్యనన్ గహనమా! యితరాత్మ సమర్థుణంబులన్,
హితకృతు 'త్రైహికంబులు ననేక'పరంబులు నల్పఁ జాలును
న్నతిఁ దగు 'నాగదేవి' దనఁనాతిగఁ గొన్నుధమా? కెంతయుకా.

బిల్వణజననము

చ. కనకరుచుల్ ప్రతీకములఁ గాంచెనొ నాఁ దగు'మేల్మిరోచులకా
10గనుమరు లూన్పు'బిల్వణుఁడు' గల్గె జగన్నుతి మించ వానికికా;
వనజజరాణి బిల్వణునివక్త్రమునకా నిలు పొందె 11గీత్రయా
ధ్వని, తన12శింజఁ గప్పఁ, దగుతావుగ13మౌంజినిఁ దాల్చునాడుగకా.
శా. సాంగాఽమ్నాయము, శబ్దశాస్త్రమున 14శేషాహిశ్వరవ్యాఖ్య, శ్రో
త్రాంగానందము సాహితీగరిమ తత్పూణంబు లై మించ నెం
చంగా శక్తుఁ డెవం డిలకా? వినుఁడు తత్సారంబు స్వచ్ఛస్వదీ
రంగద్ధర్పణమందు నందముగ సంక్రాంతస్థితికా నిల్చెడుకా. 84

1. విద్యావ్యాఖ్యాస్థానములు. 2. ధర్మము. 3. అధికక్షమాసాదుఁడు. 4. ఇష్ట
కర్మలు:-'అగ్నిహోత్రము. తపస్సు. సత్యము, వేదాధ్యయనము, ఆతి
థ్యము, వైశ్వదేవము' 5. పూర్వకర్మలు:-'వాసీ-కూపర-తటాకాఽదులను,
దేవాఽలయములను, ఆరామములను నిర్మించుట, అన్నదానము చేయుట.
6. లౌకికసుఖములు. 7. పారలౌకికసుఖములు. 8. అనయవములన్.
9. లంగరుకాంచులన్. 10. నేత్రమోహము. 11. వాణివేదధ్వని.
12. మండీరనాదము. 13. ఉపనయనమునందు వటువుమొలకు గట్టఁ
బడుముంజదర్పమొలకాదు. 14. పరంజలిభాష్యము.

శా. శ్రీవాణీపదపాంసుకార్మణతపేర్మికా దర్శిపశ్చిన్నుతి
శ్రీవీజరతి గుంపు గట్టెను ¹గలాస్త్రీరాజి; తత్కీర్తివా
మా²విభ్రాంతిఁ దొలందుకంచుకులుగా ³మా నొందె దిక్పాళిఁ ద
త్ప్రావీణ్యోద్ధరనర్గబంధతతి సార్థం బొచు వ్యాపించుచున్. 85

చ. అతఁడు గడించుపాండితికి నొదలఁ గైకొనె 'నిష్టరామ' నం
జ్ఞత నుతిఁ గన్నయన్న నరనాథవితానసదాఽవతంస మై;
సతము నిజాఽన్యమందు నుడిచానఁ గవీశ్వరమాతఁ గావ్యజ్ఞా
మృతరస మానుమానవులు మించుప్రపాలలనన్బలెన్ గనన్. 86

ఉ. నందితకీర్తి 'యాతనికి నవ్యకలాకుశలుండు తమ్ముఁ 'డా
నందుఁ' డసూయమై మదమునన్ దను దాఁకుకువాదిమత్సరం
బుం దునుమన్ గురారముగఁ జొల్పె; సరస్వతి శీతశైలమం
దొందుచు నిఘరత్వము నమున్నతిఁ దన్మృదుజిహ్వా నిల్వఁగన్. 87

శా. చెందెన్ నిర్మలశాస్త్రతత్త్వమును గాశ్మీరంబులందుండి; పై
నందెన్ నిక్కము మంచుకొండఁ గలశైత్యం బెంతయున్; 'మున్నుగా
'మందన్ జేయు నెటుల్ తదన్యగతి, సామర్థాఽత్ముఁ డై యెల్లెడన్
నిందావాదులమోములన్ నిల హిమానీప్లుష్టపద్మాఽకృతిన్? 88

శా. దోలాకేళిలులత్కటిభరమునం దూగాడు చున్నట్టిరా
దారీలావతిచేతఁ ద్రుంగి తరు లిందాఁజేని ⁷నూర్పోనిగో
పాలేశాజిర మొప్పుబొందవనిక్రేవన్ ⁹దీర్చెఁ బె క్కైన్ ¹⁰పు
స్రాఽళిన్ దా మధురన్ వివాదరతి ¹¹దీరాఽళిన్ ద్రుటిన్ గెల్పుచున్.

1. విద్యావధూపంక్తి. 2. చంచలత. 3. మనోజ్ఞత. 4. రిల్లఱునకు.
5. వదునగా. 6. నాచ్చు. 7. ఊపిరి వెడలని. 8. కృష్ణుడు. 9. కడ
పెను. 10. దినాఽళి. 11. పండితాఽళి.

ఉ. నిస్సమశాస్త్రవాదముల నేర్పునఁ బల్కుచు దిక్కుదిక్కులన్
నిస్సమతద్యశంబులను నిల్పెడుశిష్యుల కంతరాయ మై
దుస్సహదిగ్గజేంద్రమదతోయసమాస్వదనప్రమత్తరం
హ¹స్సుమలిప్రుగాలపనజాఽరఫడంబర మొక్కటే తగున్. 90

ఉ. పామరుఁడేనిఁ, బండితుఁడు, బాలుఁడు, వృద్ధుఁడు, స్త్రీ, నరుండునే
నీమహితాఽత్ముకావ్యము మెయిన్ బులకల్ మొలవన్ బరింపఁడేన్,
గ్రామము గాదు; దేశమును గా; దది రాణ్ణగరంబు గాదు; కే
ళిమహి గాదు; కానయును లేదు; సరస్వతి లేదు ధారణిన్. 91

మ. తనయుత్తుంగమణీమయాఽలయము లందం బై నసోపానలీ
ల నిగుడ్చున్ బదలన్ బొదల్పురలప్రో ల్దా వొసిరిన్ దింది మిం
చినపూర్వర్యముఁ 'గాన్యకుబ్జము'ను, నిస్సేమంబుగా మ్రోగుగం
గను దర్శించుచుఁ జొచ్చి తద్యశము స్వాఽజ్ఞావర్తిగాఁ బూనిచెన్.

చ. కలి నుడిగించుధర్మధృతఖడ్గము దా ²వినువాఁకకోశమం
దుల ³రవిజాతవేణివిధిఁ దూటి రహించఁగఁ, దీర్ఘరాజ మై
యలరు'ప్రయాగ'మందు జగదద్భుతసద్గుణసంపదాభ్యుఁ డై
సలుపుచు దానముల్ నిలిచె నన్నుచుఁ దచ్చుఁ బెక్కువారముల్.

చ. కలయ నిలన్ భ్రమించుకలికాలపుభీతినిఁ దన్ను జేరి చిం
తిలుచును ధర్మ మొందినపథిశ్రమమున్ దనశీకరంబులన్
దొలఁచుచు 'గాశిక' వెలయు'ద్యోపథనిమ్మగఁ గ్రుంకి దుర్విధి
స్థలితకుభూపులన్ గన నెసంగుకళంక మతండు 'దూలిచెన్. 94

1. భృంగశ్రేణీతద్యని. 2. గంగానది. 3. యమునావేడిభంగిని. 4. కాశీ
పురమునందు. 5. గంగానది. 6. తొలఁగించెను.

చ. అల ¹'కాళింజరభూధ'రేశునకుఁ ²గాలాఽభుండు ³'దాహల'భూ
వలయేశుండు నిజాశ్వరింఖలరుతిఁ వ్రక్కల్ గఁ 'దుక్ఖార' భూ
తలి రాట్టున్యముఁ జేయు'కర్ణ'పతి తత్కవ్యగ్రణీప్రజ్ఞచేఁ
బొలిచెఁ గర్ణసుధారసాఽస్వదనసమ్మూర్చన్మనఃకంజఁ దై. 95

చ. మును సృటికాద్రిచేఁ దనివిఁ బొందక దాపలికేల దాని నుం
డను నిడి, మంచుకొండను నిడం దృటి దక్షిణహస్తముఁ నిగి
ద్దినదశవక్తుఁ ద్రుంచురఘుశేఖరురాఘ్నగరం 'బయోధ్య' నీ
ఘనకవి స్వీయసూక్తిరసగాహనఁ జేసెను శైత్య మందఁగఁ. 96

మ. ఘనుఁ దో'దాహల'భూపుసాధమునఁ దా 'గంగాధరుఁ' గెల్చి, గె
ల్వ నెదుర్కొనిపు'దీరులఁ గెలుచువిద్యచ్ఛంద్రుగాథాఽఽశి, ప్రా
చ్యనగప్రాంతవర'త్పురేభమదతోయత్రాంతభృగాఽరవం
బును నిర్జించి సురేంద్రుకర్ణపుటినేన్ బొల్లాడు నం చెంచెదఁ. 97

ఉ. కారు సమంబు భోజనకుఁ ¹గానరపాలురు; నీపు నుంటి వే
లా ! రహి రాక యీనృపలలామునికొల్వన; 'కేను దుర్విధి
ప్రేరిత' నంచు, ద్వార్యమరకృచ్చిభరోద్దయనప్రవర్తితో
దారకపోతరావమిష యై తగె దీనత ¹⁰'దార' వల్కె నాఁ. 98

చ. అనయ మహాతులే యగుచు, నాదటఁ ¹¹గచ్ఛముడిఁ గదింపఁగాఁ
జనక, మధుల్ వెలార్చునెడఁ జాల జుగుప్సను గూర్చు'గూర్జ'రా
వనిజనసంగ మధ్వమున వర్తిల నందినవంత 'సోమనా
భు' ¹²నభవుఁ గాంచియ¹³క్ర వివిధుం డల తాఁ దొలఁగించె నెంతయున్.

1. ఒకదేశముపేరు. 2. యమకుల్యుఁడు. 3-4. దేశములపేర్లు. 5. రాజు.
6. పండితుండు. 7. ఐరావతము. 8. నీరసృపతులు. 9. ఉపద్రవము
చేయు. 10. భోజనిరాజుధాని. 11. కజ్జలంధము. 12. ఈశ్వరుని.
13. కవిచంద్రుడు.

ఉ. హోర'హతిచ్చలంబున ²భృగుప్రభవుం డల రువ్వు³నర్గళం
బొరహి, 'వార్ధి స్వేచ్ఛగ విహార'మొనర్చుట నాఁపు'పూగగో
త్రారుహనీలవేల వసుధాతలనాథశతావలోకనో
దారకుతూహలాఽయతి బుధాగ్రణి తా విహరించె నెంతయుఁ. 100

శా. పారావారశిరస్థలిఁ నిలిపి 'ఖల్వాటత్వముఁ, మీఁదు, లం
కారాజాపహృతాఽత్మజాఽనుగత యై క్రవ్యాదనేదిష్టసీ
తారామాస్థితి వించు బీతిఁ గనునా'రాత్రీసదృశ్చేతువం
దారాజన్యుఁడు మెట్టి కున్నను దదీయఖ్యాతి దాఁటెఁ జుమి. 101

ఉ. 'అంతలు నింత లౌనృపులయందుఁ బరాజుబుఁడుఁ. సుధీనిశా
కాంఠుఁడు 'యామ్యదిక్కునకుఁ గొతుకి యై చని యిట్లు లెంచె; 'నీ
ప్రాంతపుఁగాంతలందలికుచాఽయతియున్నతి నేమి సెప్ప, నా
కంతుఁడె ముజ్జగంబుఁ గొనుగండఁడు చాత్రత వానిఁ గొల్వఁగఁ.

శా. చో'కాఽభీల'చుకుక్య'భూమిపతిచే సూరీంద్రుఁ దొందఁ మహా
నీలచ్చత్ర-మదేభరాద్ర్యజముతో¹⁰న్విద్యాపతిత్వంబు, నా
పై లాలించె దృఢోపగూహనకళావల్లభ్యవేల్లదుబ్బజా
హేలాశింజితహస్తభూష యయి యెంతే వాని రాలచ్చియుఁ. 103

మ. మదపానంబునఁ దుమ్మెదల్ నిదుర ¹¹మైమై మైకొనఁ, గగ్గురుల్
గదురఁ దిక్కిరులేని వేనియశ మాకర్తించు, నాతండు దా
¹²స్థదియించెఁ గమనీయకావ్య మిది కరాఁటేందుప్రీత్యర్థ; మి
య్యది యొందుఁ జగతిఁ బుధప్రకర ంతాలంక్రియాసుస్థితిఁ.

1. ఆయుధ (వరకు) వ్యాజముచేత. 2. వరకురాముఁడు. 3. గడియమాను.
4. పూర్వము వరకురాముఁడు తనవరకుపుడేతఁ బ్రేమనముద్రమును
జీర్చినపుడు భేదిల్లిన సముద్రము. 5. పోకచెట్లు. 6. బట్టతల గరిగి
యొందుట. 7. భూమి-చాది (పెంపుడుతల్లి). 8. సామాన్యరాజులు.
9. దక్షిణదిక్కు. 10. విద్యాధికారిపదవి. (ప్రధానపండితపదవి).
11. అనాయాసముగా. 12. కూర్చెను.

ఉ. కూరెను లక్ష్మి నల్లడలఁ; గూర్చితి నజ్జనభోగ్యనంపదల్;
 'దీరుల నోర్చి' 'గెల్పుసిరి' 'దేలితి నెల్లడ వాడులందునన్;
 సారముఁ 'దేల్చి' దక్ష మయి సన్నుతిఁ గాంచెడుప్రజ్ఞ మీఱుకా
 శ్రీరబుధాఽశిగోష్ఠి త్వరఁ జెందుత నన్నిటమీఁద 'నాదట' 105

ళ. చెందం గంటి నృపప్రసాద⁶కణికఁ; శ్రీలేశమున్ గంటిఁ; గా
 సం తౌవిద్యను నేర్చితిఁ; గుణగణం బాధార మై కొందఱ
 స్థిందం జేసితి; నిట్లు జ్ఞాన మతి యెన్నే నేరముల్ సేసితి;
 న్నెందం దిప్పుదు తేఱతెల్విఁ గనె; వాంఛింతున్ 'వియద్వాహిని'.

చ. 'పరిణతి, శాంతచిత్తమును బాఠ్యతివల్లభునందు నిల్చి, యు
 ధృరమరుదుద్ధతోర్మితతి 'దూఁగుదుకూలముగాఁగ నొప్పు¹⁰నా
 మరతటిసీతటాంకమున మా నగుయోగసుషుప్తి, రక్తి, బు
 త్తురు కడవాసరంబులను, దూలఁగఁ బాపము పుణ్యమానవుల్. 107

ళ. ¹¹స్వైరాఽభంగురభాగ్యమేఘ¹²చపలల్ నంపత్తులన్ నిల్చి నె
 వ్వారున్ జాలఁ రనుప్రయాణపటహాధ్వనంబు శాంతింపఁ బో;
 దీరల్ ! కీర్తిశరీరముల్ కృతిసుధావృష్టిన్ నిలన్ జేయుత
¹³ద్ధీరాగ్రేనరులన్ మదం బుడిగి యెంచేఁ గొల్వఁడి ! భూభుజల్ !.

మ. నృపులారా ! కవులందుఁ బ్రేమ విడకుం; డెంతే సితభ్యాతి మీ
 కెపుడున్ వెల్గును దత్ప్రసాదముననే; హృష్టాఽత్ము లై రామున
 చ్చపుఁజారిత్రముఁ గూర్చరే ! కుపితు లై సర్వప్రపంచంబు గె
 ల్చు¹⁴పులస్త్యాఽత్ముఁ హాస్యమార్గమునఁ బెల్లున్ గుండఁగాఁ జేయరే !.

1. పండితులను. 2. జయశ్రీ. 3. ప్రసన్నుడ నైతిని. 4. నిష్కర్షించుటకు.
 5. ప్రేమముతో. 6. లేశము. 7. గంగానదిని. 8. వార్తకమునందు.
 9. చరించు. 10. గంగానది. 11. స్వేచ్ఛగాఁ బార్తి నశ్వరములైన.
 12. తటిత్తులు. 13. విద్యత్కవీంద్రులను. 14. పులస్త్యునికొడుకు
 (రావణుడు).

మ. తనస్వచ్ఛంద¹కిరాతచర్యఁ గని విత్రస్తాఽత్మ యైనట్లుగాఁ
 దనమాశిష్ఠమృగాంకరేఖ, మృగమున్ దప్పించి ద వ్వంచ. సొం
 పునఁ గన్దేవుఁ డుమాధవుండు ²నిగమంబుల్ దొల్తఁ బుట్టించువాఁ
 డొనరించున్ సుకవిప్రబంధసరణి, వ్యుత్పత్తి మీ కొందఁగన్.

చరల. సకలవిప్రవపాల ! వేంకటశైలశృంగవిభూషణ !
 వికలదై త్యహ³కశ్యపాఽత్మజపీన⁴వత్సవిదారణ !
 అకలుషాఽశ్రితభక్తచిత్తవిహార ! సంస్మృతివారణ !
 'సుకల ! వేంకటశా ! నృకేశరి ! స్తోత్రపాపవిశోషణ !. 111

భరతవాక్యము

క. అలరుత ! జగములు శుభముల;
 వెలయుత ! వ్యుత్పత్తి భువిఁ గవిప్రవరులకుఁ;
 దొలఁగుత ! సంస్మృతిబంధం;
 దిల వైదికదర్మధీ, నమేధిత మగుతన్ ! 112

మ. కవు లొ'లక్ష్మణ-విశ్వనాథ'బుధు లీకావ్యంబు విద్యత్కవీ
 శవినోదార్థము, 'మానవల్లి'కులవిశ్వభ్యాతుఁ డొ'రామకృ
 ష్ణ'విపశ్చిద్వరునాజ్ఞచేఁ దెలుఁగునన్ గావించినా; రిద్ది యాం
 ద్రవిపశ్చిత్కవికంతహార మగుతన్ 'దారాఽర్కచంద్రస్థితి' 113

తే. గీ. మహిత'వనపర్తి' 'బాలమూ'ర్మండలమున
 'నాంధ్రి' 'గప్పగంతుల'-'కౌశి'కాన్వయంబు,
 'మాదిరాజు'-'కౌండిన్య'వంశంబు వెలయు
 శ్రీశ'వేంకటేశ్వర-నృసింహేశ'కృపను. 114

1. ఆర్థమనిఁ బరీక్షించుటకుఁ బరమేశ్వరుఁడు ఆటవికకిరాతవేషము ధరించిన
 పృథివర్య. 2. వేదములు. 3. కశ్యపునికొడుకు (హిరద్యాకశిపుడు).
 4. వక్షము. 5. (యజ్ఞఫల) దాతయు, (యజ్ఞ) భోక్తయు నగువాఁడు.
 6. నక్షత్రములు-సూర్యుడు-చంద్రుడు నున్నంతమేరకు. 7. మహాబాధ
 నగర్ జిల్లా. 8. ఆద్రభూమియందు.

ఉ. కూరెను లక్ష్మి నల్లడలఁ; గూర్చితి నజ్జనభోగ్యనంపదల్;
 1దీరుల నోర్చి 2గెల్పుసిరి; 3దేలితి నెల్లడ వాడులందునన్;
 సారము; 4దేల్చ దక్ష మయి సన్నుతిఁ గాంచెడుప్రజ్ఞ మీఱుకా
 శ్రీరబుధాఽశిగోష్ఠి త్వరఁ జెందుత నన్నిటమీఁద 5నాదటన్, 105

ళా. చెందం గంటి నృపప్రసాద⁶కణికన్; శ్రీలేశమున్ గంటిఁ; గా
 సం తౌవిద్యను నేర్చితిన్; గుణగణం బాధార మై కొందఱ
 స్థిందం జేసితి; నిట్లు జ్ఞాన మతి యెన్నే నేరముల్ సేసితి;
 న్నెందం దిప్పుదు తేఱతెల్విఁ గనె; వాంఛింతున్ 7వియద్వాహినిన్.

చ. 8పరిణతి, శాంతచిత్తమును బాఠ్యతివల్లభునందు నిల్చి, యు
 ధృరమరుదుద్ధతోర్మితతి 9దూఁగుదుకూలముగాఁగ నొప్పు¹⁰నా
 మరతటిసీతటాంకమున మా నగుయోగసుషుప్తి, రక్తి, బు
 త్తురు కడవాసరంబులను, దూలఁగఁ బాపము పుణ్యమానవుల్. 107

ళా. 11స్వైరాఽభంగురభాగ్యమేఘ¹²చపలల్ నంపత్తులన్ నిల్చి నె
 వ్వారున్ జాల; రనుప్రయాణపటహాధ్వనంబు శాంతింపఁ బో;
 దీరల్ ! కీర్తిశరీరముల్ కృతిసుధావృష్టిన్ నిలన్ జేయుత
 13ద్ధీరాగ్రేనరులన్ మదం బుడిగి యెంచేఁ గొల్వఁడి ! భూభుజుల్ !.

మ. నృపులారా ! కవులందుఁ బ్రేమ విడకుం; డెంతే సితభ్యాతి మీ
 కెపుడున్ వెల్గును దత్ప్రసాదముననే; హృష్టాఽత్ము లై రామున
 చృపుఁజారిత్రముఁ గూర్చరే ! కుపితు లై సర్వప్రపంచంబు గె
 ల్చు¹⁴పులస్త్యాఽత్ముఁ హాస్యమార్గమునఁ బెల్లున్ గుండఁగాఁ జేయరే !.

1. పండితులను. 2. జయశ్రీ. 3. ప్రసన్నుడ నైతిని. 4. నిష్కర్షించుటకు.
 5. ప్రేమముతో. 6. లేశము. 7. గంగానదిని. 8. వార్తకమునందు.
 9. చరించు. 10. గంగానది. 11. స్వేచ్ఛగాఁ బార్తి నశ్వరములైన.
 12. తటిత్తులు. 13. విద్యత్కవీంద్రులను. 14. పులస్త్యునికొడుకు
 (రావణుడు).

మ. తనస్వచ్ఛంద¹కిరాతచర్యఁ గని విత్రస్తాఽత్మ యైనట్లుగాఁ
 దనమాశిష్ఠమృగాంకరేఖ, మృగమున్ దప్పించి ద వ్వంచ. సొం
 పునఁ గన్దేవుఁ డుమాధవుండు 2నిగమంబుల్ దొల్తఁ బుట్టించువాఁ
 డొనరించున్ సుకవిప్రబంధసరణిన్, వ్యుత్పత్తి మీ కొందఁగన్.

చరల. సకలవిప్రవపాల ! వేంకటశైలశృంగవిభూషణ !
 వికలదై త్యహ³కశ్యపాఽత్మజపీన⁴వత్సవిదారణ !
 అకలుషాఽశ్రితభక్తచిత్తవిహార ! సంస్మృతివారణ !
 5సుకల ! వేంకటశా ! నృకేశరి ! స్తోత్రపాపవిశోషణ !. 111

భరతవాక్యము

క. అలరుత ! జగములు శుభముల;
 వెలయుత ! వ్యుత్పత్తి భువిఁ గవిప్రవరులకుఁ;
 దొలఁగుత ! సంస్మృతిబంధం;
 దిల వైదికదర్మధీ, నమేధిత మగుతన్ ! 112

మ. కవు లొ'లక్ష్మణ-విశ్వనాథ'బుధు లీకావ్యంబు విద్యత్కవీ
 శవినోదార్థము, 'మానవల్లి'కులవిశ్వభ్యాతుఁ డొ'రామకృ
 ష్ణ'విపశ్చిద్వరునాజ్ఞచేఁ దెలుఁగునన్ గావించినా; రిద్ది యాం
 ద్రవిపశ్చిత్కవికంతహార మగుతన్ 6దరాఽర్కచంద్రస్థిలిన్. 113

తే. గీ. మహిత'వనపర్తి' 7'బాలమూ'ర్మండలమున
 8'నాంధ్రి 'గప్పగంతుల'-'కౌశి'కాన్వయంబు,
 'మాదిరాజు'-'కౌండిన్య'వంశంబు వెలయు
 శ్రీశ'వేంకటేశ్వర-నృసింహేశ'కృపను. 114

1. ఆర్థమనిఁ బరీక్షించుటకుఁ బరమేశ్వరుఁడు ఆటవికకిరాతవేషము ధరించిన
 పృథివర్య. 2. వేదములు. 3. కశ్యపునికొడుకు (హిరద్యాకశిపుఁడు).
 4. వక్షము. 5. (యజ్ఞఫల) దాతయు, (యజ్ఞ) భోక్తయు నగువాఁడు.
 6. నక్షత్రములు-సూర్యుడు-చంద్రుఁడు నున్నంతమేరకు. 7. మహాబాహు
 నగర్ జిల్లా. 8. ఆద్రభూమియందు.

విక్రమాంకదేవచరితము

ప్రథమాశ్వాసము

ఇష్టదేవతాస్తుతి

శా. శ్రీమద్ద్వేంకటశైలశృంగవిలసద్ధింతామణిన్ గొస్తుభ
శ్రీమత్పీఠవిరాజమానవిభవశ్రీభూమివక్షస్థులున్
శ్రీమత్పద్మసరోవరాబ్జవసతిశ్రీదీప్తపద్మావతీ
శ్రీమాహాత్యుచికాసుఁ గొల్పెదము వాక్రీసిద్ధికై యాత్మలోన్. 1

మ. కలిదన్నంబుఁ దొలంచఁగా మనమునన్ గాంక్షించి నిచ్చల్ ధరా
తలవై కుంఠము వేంకటాద్రిపయి భక్తవ్రాతముల్ గొల్వఁగా
నెల వై యుండి యభీష్టముల్ గరుణతో నిండారఁ బారిండువే
ల్పులమిన్నన్ భజియింతు మంచితవచస్సుర్నిన్ బ్రసాదింపఁగన్. 2

సీ. సురభిశఘనసారశోభితోర్ధ్వశ్చేత
తిలకంబుచే సత్త్వతేజ మలర;
బహువిధమణిమయస్వర్ణభూషణములఁ
దేజరిల్లెదురజస్తేజ మమరఁ;
గస్తూరికాకర్దమస్తుత్యచిత్రక
తేజంబునన్ దమస్తేజ మొదవఁ;
ద్రిగుణాత్మమాంహపరిత్యక్తసచ్చిదా
నందాత్మతత్త్వ మానంద మొలయ;

తే. గీ. నంజనాద్రి-వృషాద్రి-నారాయణాద్రి
ముఖ్యసప్తాద్రిశిఖరవిభూషఁ డగుచు
వెలసి యున్నమాదేవుఁడు వేంకటేశుఁ
దీక్యతిన్ బ్రోచుఁగాత సమేదితముగ.

శా. ఆనందాద్ధినిఁ దేల్పునీశ్వరుఁడు కన్నారంగఁ దన్గన్నభ
క్తానీకంబుల, లోకలోచనుఁడు, నిత్యానందసందోహసం
రానశ్రీమయభవ్యమూర్తి, మునినిధ్యానైకగమ్యుండు కా
వ్యానా నిల్పుచు వేంకటేశ్వరుఁడు విఘ్నోముంబు నిఘ్నించుతఁ. 4

కం. శ్రీవేంకటగిరివాసుఁడు
సేవాఽఽహితభక్తకోటిచింతారత్నం
దీ "విక్రమాంకచరితం"
బేవిఘ్నము లేక పూర్తి నెయిదఁగఁ బ్రోచుఁ. 5

కం. భక్తాఽవళిమందారుఁడు
ముక్తిప్రదుఁ డఖిలవేదమూర్ధన్యుఁడు శ్రీ
రక్తుఁడు వేంకటభూధర
సక్తుఁడు మాస్వామి ప్రోచు సత మీరచనఁ. 6

ఉ. శ్రీనతి తన్ను మేలమునఁ జేరి యి దేల యురిక సురారులక
వేసము మాత మోసమున బీర మడంతువు ? ఖత్ర మానె ? నీ
వేసవి శౌరి వాడు ? వన దృప్తిపుక్షతి కిద్ది ధర్మ మా
నోసుమగాత్రి ! యంచు ముద మాన్యుముకుందుఁడు ప్రోచు నీకృతిన్. 7

ఉ. శ్రీదయితుండు నిచ్చలు వసించుట నెల్లెడఁ దెల్లఁ జేసి క్ర
వ్యాదపునాస్తికత్వ మడు గంటఁ బరాత్పరువాస్తవంబుఁ బ్ర
హ్లాదునితాధలక దొలఁచ నైనతఱికి దిర మొందఁ దాల్పు స్తం
భోదితమర్త్యసింహతను పూన్పుత నీకృతి కవ్యయస్థితిక. 8

ఉ. ఆకృతులందు గర్భభవ మై సరవర్తన డాయులోపముల్
లేక స్వయంబుగా నిల నిలింపరిపుక్షతికై జనించి, తాఁ
బ్రాకృతలీలఁ జూపి, యనపాయతఁ గూర్చునృసింహమూర్తి మా
వాకులయందు నిల్చి యనవద్యకవిత్వమహత్త్వ మిచ్చుతఁ. 9

1. ఇది 'హననము చేయుఁగాక' అను సర్థమునందు స్వతంత్రప్రయోగము.

చం. జపతపముల్ క్రతుక్రియలు సర్వము నికా గనఁ జేయఁ బోవు; ని
క్కపుదృఢభక్తిమైఁ గొలువఁ గల్గెడుభక్తజనంబు లిచ్చఁ గో
ర్వపువున గోచరించి యల భక్తవశిత్వము వెల్లడింతు; వ
శ్రవసుతుభక్తి మెచ్చవె; ప్రసన్నతఁ గూర్పుమ ! మర్త్యసింహమా ! 10

చం. తనయన్నకా గిటి యై వధించె ననుక్రోధం బేఁచఁగా రోసి యెం
దును దాఁ గాంచనితంద్రికికా హరిపదస్తోత్రంబుచే నెల్లయం
దును శ్రీనేత వసించు నకాసుతుని 'నిందుకా జూపు' మం చశ్రవుం
¹డనుకోపుం డయి స్తంభతాడనముఁ జేయకా బుట్టురూ పోముతఁ. 11

చం. పౌలఁతి మొగంబులకా నలువ పూన్పుఁగ విజ్ఞులఁ బొందుఁ వెన్నుఁడుకా
జెలి మరమందు నిల్పఁ బరసీమలఁ జేరుఁ; దఱావిధంబు నీ
వల కని పోలు మేనగమునందుఁ దవిల్పితి; జాణ వంచు నే
ర్పలవడఁ బల్కుగౌరి స్మితుఁ దై కనుకంకరుఁ డోము నీకృతిక. 12

చం. ఇలఁ బడుగంగ నొదల వహించితి క్రొవ్వల పొటఁ బెక్కుపో
కల నిను మీఱి జాటి వలకైపున వారిధిఁ గూడు చుండినకా
దొలఁచవు; పల్ల వాధ్య మిది తొయ్యలి కొవగనేన్ గణింప వం
చలుక వచించుగౌరిఁ బ్రణయంబునఁ దేర్చుకొనుండు మే లిడుక. 13

చం. స్థితి హరికికా బ్రశస్తి నిదె; చేదము నా కిదె దూలు; నచ్యుత
స్థితిఁ గన దూలు వోపు ననుచిత్తమునకా దలఁ దాల్చి గంగఁ గూ
ర్చితివి సపత్నిపోరు; నహిఁ జేర్చి బెదు ర్గనఁ జేసి తంతె, త
త్ప్రీతిఁ గన వంచుఁ బల్కునుమఁ దేర్చుహరుండు కృతికా గనుంగొనుక.

సీ. పల్ల జడలనిన్ను వరియించు నేచెలి ?

తపమున జడ లీవు దాల్చ లేదె !

గట్టుప ట్టగునిన్ను గైపట్టు నేచెలి ?

గట్టుపట్టున నీవు పుట్ట లేదె !

1. అనుగతకోపుఁడు.

కరిచర్మపనను నిఁ గదియు నెకోమలి ?
 గతి-కుచస్థితి నీకు గజత లేదె !
 కన్నవారలె లేనినిన్ను గోరు నెవతె ?
 నీ తల్లి కోరెఁ గా నీ జనకునిఁ;

తే. గీ. దొలఁగఁ జేసితి రూపరిఁ దుంటవిల్లు;
 మెలఁగఁ జేసితి చూపున మేలుకొలిపి;
 యనుచుఁ దమలోని లోప-సామ్యములు వలికి-
 కొనెడు తొలిజంట కావ్యంబుఁ గనుఁ జిరంబు.

సీ. గ్రహియించితిని గోరి కదలిఁ బొడమిననిఁ;
 వరియించితి నె స్వయంవరవిధమున ?
 గాంధర్వవిధిఁ గొంటిఁగా యనఁ జెల్లదే !
 యిరువురిప్రేమ లెయ్యెదలఁ గూడె ?
 గదలిఁ బట్టిననీకు శ్రుతియవిధి యేల ?
 కదలిపడఁతి నీకుఁ గలిగెఁ గాదె !
 యురమున నినుఁ బ్రేమ నిరవుకొల్పితిఁ గాదె !
 సామేన సతి నిల్పుశర్వుఁ గనవె ?

తే. గీ. చందలానన్నిభాంగసౌష్ఠవ మ రెంత ?
 మొగులుకప్పునఁ జొప్పడుమురిప మెంత ?
 యనుచుఁ గేళివరత మేల మాడుకొనెడు
 శ్రీహరిద్వంద్వ మెపుడు రక్షించుఁ గృతిని.

సీ. అతివ : యెంతటిపుణ్యవతివి శౌరి మగండు;
 శౌరి తూ పయినయీశ్వరుఁడ శౌరి;
 మత్తదైత్యారి యో మానిని ! నీ భర్త;
 అతిహరిదై త్యనంహరుఁడ హరుఁడు;

15

16

సురలకు సుధఁ బంచి స్తుతిఁ గాంచె నీహరి;
 విష మాని సురపతిఁ ! బేరె హరుఁడు;
 భువి లీలఁ బ్రకటించె మూర్తు లూని ముకుందుఁ;
 డభిలంబు హరుఁడ మూర్త్యష్టకమునఁ;

తే. గీ. గననియున్నతి లక్ష్మి ! వాకొనుట తగవె !
 తచ్చు నెచ్చనఁగా గౌరి ! ధర్మ మగునె !
 యనుచుఁ దుద కేకనామవర్తనత సమత
 నెలమిఁ గనెడు వృషాకపాయి కృతి నరయు.

17

స ర స్వ తీ స్తు తి

ఉ. పట్టపుదేవి యై నలువవక్త్రములఁ నటియించి, తన్ని లే
 నట్టులఁ బట్టపట్టిముఖమందున, దీనినిఁ బుట్టువానివా
 మట్టునఁ దూఁగి, పిమ్మట సమస్తకవీద్రసనాగ్రపాఠిఁ గ
 న్పట్టి ప్రళ స్తిఁ గూర్చునుడినాతి నటించుత మాదునాలుకఁ.

18

మ. చతురాస్యాఽన్యచతుష్టయంబున సదా సాన్నిధ్యముఁ బొంది; గీ
 ష్పతిముఖ్యాఖిలవిద్యదాన్యనటనప్రావీణ్యముఁ జూపి, యు
 న్నతము క్తాఽఽసననన్నిష్ఠ యయి, వీణాపాణి యోశ్రీసర
 స్వతి మావాక్కుల సర్వదా నిలిచి కావ్యం బోము నెవ్వేళలఁ.

19

మ. గురునొద్దఁ గళ లభ్యసించి కవితఁ గోర్వారికే నంద రా
 కురుభక్తిఁ త్వదుపాస్తి సేయ వళ వై యుత్సాహముఁ గూర్తు; వ
 క్షరముల్ నేర్వనివాని కేనిఁ గవితాసారస్వతప్రక్రియల్
 పరఁగెం బో తనకైత నిఁ గొలుచుటఁ భాషాసతీ ! మా²ద్రియై.

20

శా. గీర్వాణాంధ్రములఁ బరింప మురునక్తిఁ; శాస్త్రవిజ్ఞానమా
 నేర్వఁ లేదు; ప్రబంధఘక్కి ననుసరింప న్గనఁ జాలమే;
 మర్వాచీనపురాణసంగతకృతివ్యాసంగమా సున్న; నీ
 నిర్వక్రాశ్రయ మూని పూనితిమి వాణీ ! యీకృతిఁ గూర్పఁగఁ.

21

సీ. అజచక్కురుఖముల నాడుచు నామ్నాయ
 పరిణతిఁ దరఁగించు పాటవంబు,
 వల్మీకజ-వ్యాసవరకవితాలతఁ
 బ్రదిలించి ఫల మూన్పుప్రాధిమంబుఁ,
 గాళిదాసాదిసకలసంస్కృతప్రదిం
 ధకవుల నేలుని స్తంద్రకరుణ,
 నన్నయాద్యాంధ్రనానాకవీశానుల
 నిలఁ గీర్తిఁ గనఁ జేయునే దైలయును,

తే. గీ. గరుణఁ గ్రోడీకరించి విస్తరిలఁ జేసి
 మమ్ముఁ గించిజ్జలఁ నర్వమాన్యులుగను
 నిలిపి మాఘానుకృతిని నిర్దిద్రరీతి
 నిలుపు మాదండ నండ యై పలుకుతల్లి !

22

వి నా య క స్తు తి

మ. హరి యైనఁ హరుఁ దైన వారిజభవుం దైనఁ బురోమాత్మజా
 వరుఁ దైనఁ బనిఁ బూని తొల్ల నినుఁ గొల్వఁ గొప్పయే మాదృశుల్;
 వరభక్తిఁ నిను గొల్వ కుందురే ! శుభప్రారంభవేళఁ ద్విపే
 శ్వరవక్త్రా ! చన దన్నముల్ విమలవాదాశుద్ధి మా కూన్పుమా !

23

ఉ. బ్రహ్మకు బ్రహ్మచర్యమున బారతిబంధుత లోటు నాటె; నా
 జిహ్మగళాయికిఁ వటుత చెన్నతె వంచన వంచ నబ్బలిఁ;
 జిహ్మగఢూషణుండు పొలిచెఁ గుహనావటుకాఁభ్యఁ గందునఁ;
 జిహ్మత లేక సీవటుత చెల్లు గజేశ్వర ! సాటి లే కిలఁ.

24

ఆ.వె. ఏకదంతరుచి ననేకవిఘ్నంబులఁ
 గడఁగఁ ద్రోచి సర్వకార్యసిద్ధి
 ముజ్జగం బులకును మొదలఁ జేసెడివినా
 యకుఁడు కృతినిఁ బ్రోచు నాదరమున.

25

పూ ర్వ క వి స్తు తి

మ. నిగమాద్యాద్యకృతిప్రదిద్ధ మయి ఖోజీఁ లేనిచందఃప్రభా
 వగరిష్ఠం దగుకైత రామచరితప్రాశస్త్యగానామృతా
 నుగతిఁనై జమహత్త్వ మీజగతిఁ దెన్నుల్ గాంచఁగా జేయువి
 శ్వగగక్తిర్నిరు నాకుజఁ గొలుతు మిచ్చఁ ధీరమాసిద్ధికై .

26

మ. రసనావ్యాప్తపురాణముల్ సరసధారాగ్రంథసంతానముల్
 రస నానాఘలతాలవిత్రములు నిర్వాణప్రదంబుల్ సుధీ-
 రసనానర్తన సల్పుభారతకథాగ్రంథంబు నాచంద్రసా
 రసనాథంబుగ నిల్పెఁ; గొల్పెదము పారాశర్య వాక్సిద్ధికై .

27

ఉ. ఆర్షకృతిస్తవస్తువుల నంది. యనింద్యమహత్త్వ మూన్పి; యు
 త్కర్షత వర్జనల్ రసవికాసములుఁ నదలంక్రియల్ సుధీ
 హర్షము లధ్వదర్శనము లై తగి నాటకకావ్యఫక్కి దు
 ర్షరతఁ గూర్చునంస్కృతబుధప్రకరంబు నుతింతు మాత్మరోఁ.

28

ఉ. సన్నుతసంస్కృతోక్తినిఁ బ్రచారిముఁ గాంచినభారతంబు మే
 త్రిన్ననితెన్నుదాసపయిఁ దెన్గుజనుల్ చవిఁ గాంచి యందు మై
 కాన్నవిసీతిఁ బావనతఁ గూర్చి తెనుంగుకవిత్వముఁ మొదల్
 తెన్నుగ నిల్పునన్నయను దిక్కనఁ గొల్పెద మెట్టుప్రెగ్గడఁ.

29

మ. నయ మొప్పంగ మిగుల్పురాణములు ముఁ జన్నన్నయాదుల్ మొద
 ల్కయిసేయంగలమార్గ మాని ధరణిఁ గల్యాణముల్ గూర్చి దు
 ర్జయ సంసారసముద్రతారకము లై రాజిల్లఁగా నిల్పుదీ
 మయ శ్రీనాథునిఁ బోతనాదులను నాత్మఁ గొల్తు మశ్రాంతముఁ.

30

ళా. విశ్వశ్రేయము కావ్య మన్నుడి జగద్యేద్యంబః యాభంగి న
 విశ్వస్తుత్యులు కాళిదాసముఖు లుర్విఁ దెర్వుగా నిల్పుఁగా
 శశ్వద్రీతిఁ బ్రదింధముల్ తెలుఁగునఁ స్థాపించుసూరీంద్రులఁ.
 విశ్వానంబునఁ బెద్దనాదుల మొద లేర్పొందు మీ సత్కృతిఁ.

31

శా. పాశ్చాత్యోక్తియె పాఠశాలలఁ గడున్ బ్రాముఖ్యమున్ జెందఁగా
దుశ్చింత్యస్థితి సంస్కృతాండ్రములు పొందున్ డింద కాసక్తి వై
పశ్చిత్వాఽథ్యము గాన్ బరీక్షల నభన్ బ్రాగ్గంథటీకాఽదులన్
నైశ్చల్యంబుగఁ దీర్చునట్టిబుధులన్ ధ్యానింతు మిచ్చన్ సదా. 32

అ స దా క్షే ప ము

సీ. సంస్కృతపదసమాసమితకవితపైఁ
బామరాగమ్యతఁ బలుకువారిఁ,
దెలుఁగుపల్కులముద్దు లొలుకుకై తనుగూర్చి
పండితాశ్లాఘ్యతఁ బలుపువారి,
మిశ్రభాషగ నాండ్ర మాశ్రయించినకై త
వరిపెర్వకూ ర్పని వాడువారి,
నైఘంటికము లయినను దా మెలుంగక
మూలపదము లని మ్రోగువారి,

తే. గీ. నర్థిఁ బ్రార్థింతు మీసుఁ బోనాడి నెమ్మిఁ
బాక్షికోక్తిని విడి చిత్తసాక్షికముగ
నొప్పుతప్పుల గుఱివించి మెప్పుఁ దీర్చి
శ్రేయ మొందఁగ బారతీసేవనమున.

33

సీ. బదులుపల్కుల భావభంగంబు శంకించి
వడిప్రాసముల దిగ విడుచువారు,
వర్ణభేదమున నన్వయభేద మగు నని,
సంధ్యనుస్వారముల్ నడలువారు,
వస్తు వవస్తు వై పరఁగు నం చుత్ప్రేక్ష
జాఽద్యలంకృతులఁ బోనాడువారు,
రసగుంథనమున నీరస మగు ననుచు శృం
గరాఽదిరసముల దూటువారు,

తే. గీ. ప్రాధకవితను మో టని భావకవిత
మిట్టి మిన్ బ్రాకి తెరువేది మిడుకువారు
తమదునేరమియే కారణముగఁ మేము
పూర్వపక్కిఁ గృతిన్ గూర్చ మొదలిడితిమి. 34

చ. కవితకు మూల మౌఁ బ్రకృతి; కల్పన యప్పుకృతిన్ శ్రయించుఁ; బ్రా
క్కపులు నిసర్గమున్ గడఁకఁ గైకొని కావ్యములందుఁ గూర్చఁ గ్రొ
క్కవితఁ దదీయకల్పనవికారము నూన్పినఁ జౌర్య మౌ నెటుల్ ?
ప్రవిమలచాతురీమహితభావలసత్కృతిఁ గూర్చఁ గానమిన్. 35

చ. కొలఁదిగ వాచకా ల్పదివి కొద్దిగ గొప్పలుగాఁ బరీక్షకై
నిలిపినకావ్యభాగములనే యెటులో కడఁగాఁ గనుంగొనన్
గలిగి తరించి తద్విరుదకాండములన్ గడియించినంతనే
కలితసువాగలంకరణకమ్రరసజ్ఞఁడుగాఁ జెలంగునే ? 36

ఉ. కన్నులముందు భావములు గ్రాలక తద్రచనాప్రభావనం
పన్నత కై నవాక్పటలి పైపయిఁ దా నయి కాన రాక, మీఁ
ద న్నుతరీతి నెత్తుఁబడి దట్టక గంటముఁ జేతఁ బూనినన్
మిన్నులు సూచుటే యగు నుమీ! తుది ముట్టునె కైత లెంతయున్. 37

ఉ. మూలపదంబు లంచుఁ దమబుద్ధికిఁ దట్టనిమాత్రఁ బల్కుచున్
జాలిగ లక్ష్యముల్ దెలియఁ జాలక లక్షణ మాశ్రయించి కా
వ్యాఽభిపరీచితిన్ గనక యద్దులు వల్క నిజాజ్ఞతల్ బయ
ల్పాలుగఁ జేయుటే యగు; సెబా నని యందురె సత్కవీశ్వరుల్. 38

కు క వి ని ం ద

ఉ. చెట్టుననుండి క్రిందుగ వసించిననజ్జనుపైననేనిఁ దా
రెట్టను వీడుటే నహజరీతి గణించెడునేకదృష్టి యై
దిట్టతనంబుఁ గైతఁ గలతీయఁదనం బరయంగ లేక పై
పట్టున నిల్చి రట్టులను వాగెడుకాకవి యేల పుట్టెనో ! 39

మ. నృపమార్గంబున తీవః బోవః గని యెంతేఁ గుక్క లార్వన్ మద
ద్విప మింతై నఁ గలంగునే ! తనదుగాంధీర్యంబుఁ దగ్గించునే !
సపదిస్ఫారకవిత్వభోరణి గతిస్ఫాయత్కవీభంబు ర
ధ్యవయిన్ ఘీంకృతి నల్పుచో నిలుచు నేలా కాకవిశ్వానముల్. 40

మ. భవసంబంధతమోవిలుంఠనచడావ్యాజప్రభాయుక్కుదీ
రవి భాషాకిరణప్రసారణములన్ రంజింప లోకంబుఁ, ద
చ్చవి సైరింపక గొంది దాఁగికొని దోషావేశ మున్ నిక్కుకా
కవిఘూకంబులు నిర్జనైకవసతిన్ గా కన్యమున్ గాంచునే ? 41

మా ప్ర తి జ్ఞ

కం. తలతలగా మునుపటికై
తలవలె వ్రాయంగ లేక తద్రీతులు వోఁ
బలికెడువారికళాఽఽప్తికిఁ
దులగాఁ గొలగా రచింపఁ దొడరితిమి కృతిన్. 42

గు రు స్తు తి

సీ. ప్రవిమలౌపనిషదాద్వైతభాస్కరుఁ డాద్య
శంకరభగవదాచార్యవరుఁడు,
భగవద్రమణుఁడు జీవన్ముక్తమౌనీంద్రుఁ,
డన్యు లద్వైతపీఠాధిపతులు,
'శారదా' 'కామకోటీ' రమ్యపీఠాధి
నేత లద్వైతాధినేతృవరులు,
నన్యులు సంస్కృతాంధ్రాఽది విద్యలయందుఁ
బ్రనిశిత శేముషీప్రథితగురులు

తే. గీ. ఎల్లరను భక్తితో న్మరియించి వారి
పాదయుగళాంబుజములకుఁ బ్రణతి సేతు
మస్మదీయకావ్యంబు నిరంతరాయ
ముగ నదా నెలకొనుటకై జగతిలోన. 43

మ. అతులప్రజ్ఞఁడు 'మానవల్లి' కులదుగ్ధాంభోధిచంద్రుం డనా
రతసాహిత్యతపస్సమాహితుఁడు గీర్వాణాంధ్రసాహిత్యసం
హితుఁ డన్మద్గురుఁ డాంధ్రసాహితిని మా కీకావ్యమున్ వ్రాయ నా
నతి యిచ్చెన్, బుధ 'రామకృష్ణకవికి' న్నాష్టాంగనత్యంజలుల్. 44

లక్ష్మణశాస్త్రి వంశాఽవళి

సీ. వేదవేదాంగాఽదివివిధశాస్త్రముల ని
ష్ఠాతులు భువి వెలనాటివారు,
శ్రౌతధర్మాఽగమస్మార్తవిధానవి
జ్ఞానులు ధర వెలనాటివారు,
రాజకీయాధికారప్రాజ్యసంస్తుత్య
నయపారగులు వెలనాటివారు,
ప్రాచ్య-ప్రాశాస్త్యశాస్త్రప్రఖ్యవిద్వదు
న్నతిసన్నతులు వెలనాటివారు,

తే. గీ. అట్టివెలనాటి విప్రశాఖాంగ మైన
"కప్పగంతుల" తెగలోనఁ గౌళికాన్వ
వాయవిబుధులు 'వనపర్తి' పత్తనమున
వెలయువా రాంధ్రమున విశ్రుతులుగఁ జెలఁగి. 45

ఉ. ఏముని యింద్రనిర్జరదిగీశుల నన్యుల నన్యలోకముల్
1 తామన మింత లేక విభుతన్ సృజియింపఁ గడంగె; హొర మా
నేమముఁ బూని బ్రాహ్మణమునిత్వముఁ గాంచెను; నట్టి నన్ముని
గ్రామణి మత్కులాగ్రజుఁడు గాదిజుఁ దొప్పు నగాధనత్త్వఁ దై. 46

ఉ. ఆకులమందుఁ బుట్టిరి మహామహితాఽత్ములు, పాండరీకయ
జ్ఞాఽఽకలనప్రదీనిధులు శాస్త్రసదర్థనిధుల్ నమస్తవి
ద్యాఽఽకృతు లాగమోక్తసవనాఽదివిధానవిచక్షణుల్ పవి
శ్రీకృతవిగ్రహాఽత్ము లతిథీకృతనిర్జరు లద్విజప్రభుల్.

47

సీ. వారిలో వెలసె 'సుబ్బాభట్టుఁ,' డతఁడు 'కృ
ష్ణంభట్టుఁ గనియె విజ్ఞానఖనిని,
బడసె నతఁడు' 'సుబ్రహ్మణ్య' నామకు,
నాతని పుత్రత్రయంబునందు
నగ్రపుత్రుఁడు 'లక్ష్మ' యాభిధుం, డాతఁడు
వడసె నూనుని 'శ్రీనివాస' విబుధు,
నల 'రామనాథ-కృష్ణార్జ్య-లక్ష్మణశాస్త్రి'
లాత్మజు లాతని కై రి మువ్వు

తే. గీ. రల కనీయుఁడ నే 'లక్ష్మ' డాభిధుండ
నాండ్రగీర్వాణసాహితీవ్యాకృతులను,
నుభయభాషాకవిత్వసముజ్జ్వలతను
బార మెయిదితి గురులయపారకరుణ.

48

మ. వరుసఁ మత్ప్రపితామహార్హుల 'సుబ్రహ్మణ్య - సుబ్బాంబల' -
మఱి మాతామహ 'లక్ష్మమాంబ - బుధలక్ష్మ' య్యాబ్యులఁ బాజ్యులఁ
వర 'శ్రీవత్స' సగోత్రులఁ దలఁచెదఁ థ 'వ్యాత్మకూ' ర్వాసులఁ
'పెరవ' ల్ల్యన్యయులఁ శ్రుతిస్మృతిహితప్రేష్టాధ్వరప్రజ్ఞులఁ.

49

క. సతి 'నరసమ' 'లక్ష్మయ' మ
త్పితామహుల 'శ్రీనివాసు' స్థిరమతిఁ 'బద్మా
వతి' మత్పితరులఁ దలఁచెదఁ
గృతిమొదలఁ 'రామనాథ - కృ'ష్ణాగ్రజులఁ.

50

క. 'వామననాయకుఁడు' సుత
ప్రేమఁ బోషించి నన్ను, విద్యాబుద్ధుల్
నేమముతో నేర్చెను; నే
నామహితునిఁ గృతినిఁ దలఁతు నతిభక్తిమెయిఁ.

51

గీ. అన్నపూర్ణకు నుద్ది యె "నన్నపూర్ణ"
ధర్మపత్నికీఁ గల్గెఁ బుత్రత్రయంబు,
నందుఁ బాశ్చాత్యవైద్యవిద్యాచణుండు
జ్ఞాయుఁడు "ప్రభాకరుఁడు" శారదాఽఽహితుండు.

52

గీ. "కమల" రెండవసంతతి యమరభాష
నరసి నేర్చినవిదుషి, విద్యావినోద,
చతుర, చతురాఽత్మజామణిసహిత యగుచుఁ
బతి 'రఘుపతి' మనం బారఁ బ్రబలి మెలఁగు.

53

గీ. మత్కన్యనిష్ఠాఽత్మజుఁడు భాత్రమాన్యుఁ డైన
"కృష్ణమూ" ర్త్య భిధానుండు, క్రీడలందుఁ
విద్యలందు సాంకేతికవిద్యలందుఁ
'జతురవిద్యార్థి' యనుపేర సాగు చుండు.

54

లక్ష్మణశాస్త్రి గురుస్తుతి

చ. తిరుపతి వేంకటేశ్వరుల దివ్యపదంబున శ్రీచిదంబరే
శ్వరుపురి సాహితీ మతీయు వ్యాకరణంబుఁ బఠించి యంతఁ ద
త్పరతఁ పఠించితిఁ బరమతత్త్వము వేదశిఃప్రపంచ మే
నరయఁగ మద్రపత్తనమునందున సద్గురుసేవ సేయుచుఁ.

55

సీ. 'కృష్ణమాదార్యుఁడు నిష్టాతుఁ డభిలశా
ప్రములందుఁ 'బురిశి' వంశసితరోచి,
'సేతుమాధవుఁడు' ప్రఖ్యాత 'మహామహా'
పాద్యాయుఁ' డహిపతిఫణితివణుఁడు,

'కృష్ణశాస్త్రి' విశిష్టకీర్తి 'మహామహా'

పాధ్యాయుడు 'కరుంగు' శాఖిజనుడు;
కృతి 'రామచంద్ర దీక్షిత' 'వేంకటేశ్వర
దీక్షిత' లద్వైతశిక్ష గురులు,

తే. గీ. నరయః 'జక్రాల నరసింహ' - 'గిరిధరార్య'
ముఖ్యసురభారతీగురుముఖ్య; తెల్ల
రమ హృది నంస్మరించి ప్రశ్రయముతోడ
నతిశతంబు సమర్పించుఁ గృతిమొదలన.

56

తే. గీ. పారశీక - మహారాష్ట్ర - తవ్యతమిళ -
కన్న - డాంగ్ల - హిందీభాష లున్నతముగ
నేర్చి రచనలు సేయఁగా నేర్పినాడ
నస్మదాచార్యపాదపద్మాభిషేకముల.

57

ఉ. మున్నల 'హైద్రబాదు' న సమున్నతి నున్న 'వివేకవర్ధని'
బిన్నుగ నంత మాదు 'వనపర్తిని' నున్నతపాఠశాల యం
దున్నతి నాంధ్రబోధన నియుక్తఁడ నై యట రాట్సభాబుధ
ప్రోన్నతిఁ గాంచి యన్నిట మహోజ్జ్వలకీర్తి గడించి మించితిన్.

58

క. వనపర్తిని 'రామేశ్వర'
జనపతి యాస్థానకవిగ సన్మానించెన్
నను; గడఁకను విద్యాలయ
మున సభయందును యశంబు మునుకొని కంటిన్.

59

క. నాయున్నతి చూపోప క
సూయాపరు లంత నృపతిశ్రుతిఁ గొండెములన్
వాయోదక నుడివినఁ దా
నేయోదన నేయకుండ హీనతఁ గనఁగా.

60

ఉ. నే నట నుండఁ జాలక యనిందుఁడ నౌట మనోఽభిమానమున్
బూనుచు వీడి మాపురి, బ్రభుత్వపురోన్నతపాఠశాలలో
మానుగ నాంధ్రపండితనమర్హుఁ గాంచితి హైద్రబాదులోఁ
బ్రాణముకన్న మానమె వరం బగుఁగా మహి మానికోటికిన్.

61

ఉ. ఆరహి నాంధ్రపండితుఁడ నై యట నుండఁ బ్రభుత్వపు 'సమా
చారవిభాగ' మందు బుధసన్నత 'విద్యలశాఖ' లో మనం
బార సమున్నతాధికృతి నంది తెనుంగును సంస్కృతంబును
వే అగుభాషలన్ గొలిచి విశ్రుతిఁ గాంచుచు నుంటి వేడ్కమై.

62

క. పన్నుగ నస్మద్విద్యను
విన్నాణము దెలిసి నన్ను బ్రియ 'రామేశుం'
దున్నతసంస్కృతగీర్వి
ద్యున్నతపదమందు నిలిపెఁ; దలఁచెద నతనిన్.

63

మ. అల వారాణసి సంస్కృతీయఘనవిద్యావిశ్వవిద్యాలయ
స్థలన 'చిష్టనదస్యతః' వివిధవిద్యాసంస్థలన్ సభ్యతా
విలసత్థ్యాతి గడించి యాంధ్ర-సురగీర్విభ్యాతకావ్యక్రియా
కలనాఽత్తస్థిరకీర్తి లక్ష్మిఁబుడ నేఁ గాంతున్ మృదానీకృపన్.

64

విశ్వనాథరావు వంశావళి

సీ. వంశపరంపరావర్ధితలౌకిక
వ్యవహారవిజ్ఞతఁ బలుగువారు,
సమయోచితక్రియాసాధనోపాయము
నీషావిశేషాఽప్తి నెగడువారు,
దీనావనాఽసక్తదృఢకృపాపారీణ
తాఽలంకృతమనస్కు లైనవారు,
ప్రాణభయాఽగతప్రాణిరోకాభయ
దాతృత్వశస్యు లై తనరువారు,

తే. గీ. దేవ-భూదేవపూజాఽఽప్తదివ్యదీప్తి
జన్మపావనచర్యాప్రసన్నభువన
శంశనీయులు నిస్సమసారమతులు,
విదితగతి నొప్పువార లార్యేలవారు.

65

సీ. సతతరజస్తమోయుతభూపతిప్రజా
వైరావనోదనప్రతిభ గల్గి,
లేఖనీనిస్త్రింశలీలాకపిత్యసం
గ్రామసమానవిక్రమము గల్గి,
యర్హా రివస్తుదానాఽస్థానసంగత
కార్యాఽత్తనైశ్చల్యగరిమ గల్గి,
మంత్రతంత్రజ్ఞతామహిమప్రకంపితా
రాతిరాద్భుతపరాక్రమము గల్గి,

తే. గీ. స్వామిహితకార్యనిర్వాహచణవిచక్ష
ణాతిశయభక్తిసంభావితాంతరంగ
రంగదుత్సాహసాహసప్రభుత గల్గి
వెలయువారలు పృథివి నార్యేలవారు.

66

మ. పరశాభాధపు లొనియోగిజనముల్ ప్రాచల్య మొప్పార భూ
వరులఁ జేరి యమాత్యముఖ్యపదవీధ్రాజిష్టు లై వచ్చినఁ
'స్ఫురదాత్మప్రభు లై యమాత్యముఖు లై సొం పొంది రాత్వేలవా
ర రహిఁ బ్రెగ్గడ-మం-త్ర్యమాత్య-సచివప్రాజ్ఞాఽఖ్యలఁ మేటులై. 67

ఉ. ధన్యత మీలునీతెగ నుదారమనీషిత 'మాదిరాజు' 'కౌం-
దీన్య' సగోత్రుఁ డప్పటికడిందిసుధీజనులందు మేటి యై
మాన్యతఁ గాంచెఁ; దత్కులజమండలి దెల్గుధరిత్రి ధీరమూ
ర్ధన్యత విచ్చె నం దొకవరంపర వచ్చి స్వమందిరంబుగఁ.

68

ఉ. ధన్యత మీలునీతెగ నుదారమనీషిత "మాదిరాజు" 'కౌం-
దీన్య' సగోత్రుఁ డప్పటికడిందిసుధీజనులందు మేటి యై
మాన్యతఁ గాంచెఁ; దత్కులజమండలిఁ; దెల్గుధరిత్రి ధీరమూ
ర్ధన్యత విచ్చె నం దొకవరంపర వచ్చి స్వమందిరంబుగఁ. 68

చ. మును జనమేజముం డలిగి పూన్పినపన్నగయాగకారేణం
బునఁ దమఁ బొందుకిల్పిషము వోవఁగఁ 'గాశి' మొదల్గ సేతువం
ద నిలుపుదేవళంబుల నుదార మొకం దగుకేశవాఽలయం
బున నుతిఁ గాంచుమేటిపురమున్ 'మిడుతూరు' నొనర్చి యవృణన్. 69

చ. వరకవితావిలాసయుతి భాసిలుచున్ వ్యవహారపద్ధతిన్
బురుడు గనంగ లేక యనముల్ మహితాఽత్ములు విశ్వసంస్తుతి
స్ఫురణ వహించి యాకులముప్రోడలు కీర్తిమయాఽత్ము లైరి యీ
వరుసను 'వేంక'యాఽహ్వయుఁడు వాసిఁ గనెన్ సతి 'సుబ్బమాంబ'నాన్.

క. అతఁ దాసుబ్బమసతీయం
దతిచతురుల సుతులఁ గనియె నార్వుర సుత నొ
క్కతె; వారలలో నగ్రజుఁ
దతులగుణుం డలరె 'దత్త'యాఽఖ్యుఁడు కవి యై.

71

క. అతనికి వెనుకగఁ 'గన్నయ'
సుత 'కొండమ' 'లక్ష్మీనాథ-సుబ్బయ'లు క్రమ
స్థితి 'రామరాజు' బుధవం
దితుఁ దగు 'విధుశేఖరుండు' నెగడిరి సుతు లై.

72

ఉ. ఆసుతషట్కమందు సుగుణాఽధ్యుఁడు ధీరుఁడు రామరాజు వి
ద్యాసముపార్జనంబునకు నై తనసోదరి కొండమాంబయా
వాసము 'తక్కశీలఁ' జని, వాసినిఁ గాంచెడు 'సంజీ' వాఽహ్వయున్
ధీసముపేతు బావ సముదీర్ణవినీతినిఁ జేరి శిష్యుఁ డై.

73

(2)

క. నేరిచె నాకవితల్లజు
చేరువ గణితాఽగమంబు శిష్టపురాణ
ప్రారజ్యద్వక్తృతయున్
సారాండ్రగ్రంథవిమలసాహిత్యంబున్.

74

తే. గీ. దిట్టతనమునఁ జేరువ ఘట్టకుట్టిఁ
జేరి యచ్చోటను గచేరివారికెలనఁ
గఱచె మరతీలిపిన్ వ్రాయఁగాఁ బరింప
వరుసఁ గచ్చేరిపనులఁ దీర్పంగ నంద

75

సీ. "పెనుకాల"వంశజోర్వీపాలపాలిత
    'వనపర్తి' సంస్థానపశ్చిమాన,
జనఘనకిల్బిషశమనసామర్థ్య 'కృ
    ష్ణా' ఽఽవగోదక్తటాభ్యాశసీమ,
వర్ణాఽశ్రమాఽచారపరచతుర్వర్ణప్ర
    జాఽఽవశీసాధితై కాఽలయంబు,
గ్రామప్రజాసుఖప్రాపణప్రవణతా
    బ్రాజిష్టుకేశవప్రాంగణంబు,

తే. గీ. నై న 'శాఖాపురంబు'న నమలభక్తి
శ్రీనృసింహంఘ్రికమలసంసేవనమునఁ
జెలఁగు చున్న 'నియోగి'వంశీయుఁ డనమ
ధీయతుం డగు 'శేషయ' లేజు మీత.

76

క. కనె 'సంజెమాంబ'యందున్
దనుజాషట్కంబు వరుసఁ; దనుజు లొదవమిన్
దనమూఁడవసుత 'సింగమ'
కనుగుణు వరుఁ గూర్చి తనగృహంబున నిలువన్.

77

చ. తలఁచి, తలంపు 'తక్కశిల' ధామముగాఁ గల 'సంజివయ్యకున్'
రెలుఁప నతండు ప్రేమ ముఱఁదిన్ నవిధస్థుని 'రామరాయనిన్'
బిలిచి సమ స్తమున్ దెలిపి వేడుక నంపె హితోక్తిఁ బల్కుచున్;
దలఁపు ఫలించినట్టుల ముదంబున శేషయ తెచ్చి యామెయిన్.

78

క. తనకూఁతుతోడఁ బెండిలిఁ
దనరిచి తనయింట నిలిపెఁ; దదుపరి నతఁడున్
వినయమున నత్తమామలఁ
దనసతితోఁ గొల్పుచున్ ముదంబున నుండన్.

79

క. తనమామవెంటఁ గరణపుఁ
బనికై 'వనపర్తి' నిచ్చ వచ్చుచు నుండన్
గని రాణి కుశలి యెనా
తని నుద్యోగంబునందుఁ దగ నెక్కొలిపెన్.

80

మ. పయివా రాతని మే లనంగఁ బనులన్ బాటించి యారాజ్ఞి యా
పయి 'రామేశ'నృపాలుమన్నలకున్ బాత్రుండు నై మించుచున్
మెయిమై హెచ్చుపదంబులన్ నిలుచుచున్ మేధావిశేషాఽప్తి ము
న్నయి యానాఁటి 'నియోగి'వర్గమున నుద్యత్కీర్తిమై వర్తిలెన్.

81

క. 'నరసింగమ్మ' యపత్యం
బరయమి నురుచింత నొగులునల్లనకు ననం
తరతనయ 'లక్ష్మ'మాంబను
బరిణయవిధిఁ గూర్చె మామ పరమప్రీతిన్.

82

సీ. వెలఁదితోఁ గాశికావిశ్వేశు సేవించు
    ఫల మనాఁ దొలిచూలు గలిగె సుతుఁడు,
వరదుఁ దొనిలువేల్పు నరసింహు సేవించు
    ఫల మనా మఱుచూలు గలిగె సుతుఁడు,

వైకుంఠగతుఁ డగు శ్వశురుని సేవించు
 ఫల మనఁ గడచూలు గలిగె సుతుఁడు,
 తత్తదాశీఃప్రసాధన ముగ్ధింప నఁ
 దలిదండ్రు లలరి పేరుల నిడంగ

ఆ.వె. 'విశ్వనాథరావు' 'వేంకటనరసింహ
 రావు' 'శేషయ'యును రమణఁ గాంచి
 ఉల్లసనము మిగులఁ దల్లిదండ్రులయింద
 కూన్చువార లగుచు నొలపుఁ గనిరి.
 వ. ఆ సమయంబున :-

సీ. 'వనపర్తి'పురిఁ దమబిందుగులకొమాళ్ళఁ
 బిలిపించి యాంగ్లాదివిద్య వారి
 కభ్యసించఁగఁ జేయునాశయమునఁ బాఠ
 శాల వినిర్మించి చదువు జరుప.
 శ్రీ'మానవల్లి'వంశీయుఁ డొ'రామకృ
 ష్ణకవి' మొదలుగా చతురగురుల
 'రామేశరాయ'ధరాపాలకుఁడు నిల్చి
 పాఠముల్ జరుగఁగా వాసిఁ గాంచె.

వీధిబడిలోన మామూలువిద్య నేర్చి
 యుండుమము సోదరుల భూధవుండు పిలువఁ
 బించి తిలకించి ప్రీయబుద్ధిఁ బండితులకు
 నప్పనముఁ జేసె నాంగ్లాదు లభ్యసించ.

మ. మము నీతీతి లలిన్ గళల్ గలుచునన్మాన్యుల్ గఁ గావించి ప్రే
 మముతోఁ జెంగట విశ్వనాథుని ననున్ మన్నించి 'రామేశ్వరుం'
 డమలస్వాంతముతోఁ బను ల్గొనుచు నత్యంతంబుగా మెచ్చుచున్
 క్షమ నేలెన్ దనజీవితం బలరుదాఁకన్ శక్తిమైఁ బిమ్మటన్.

1. సౌందర్యము

83

84

85

క. తేనితనూభవు లిద్వరు
 మైనరులుగ నుండుకతన మహిమోన్నతుఁ డొ
 శ్రీ'నైజా'మాజ్జను నం
 స్థానము 'సర్కా'ధీనసరణికి వచ్చెన్.

86

వ. తదనంతరంబ, దివంగతుం డగు 'రామేశ్వ'రావసీంద్రుతనూజులం
 బ్రథముం డగు 'కృష్ణదేవరాయఁ' డెదిగి కుశలమతి యగుట సర్కారువా
 రతనికి సంస్థానపాలనవిషయములఁ గొంతవట కరయ సెల వొనంగిరి.
 ఆరాకొమరుఁ డనుభవశాలి గానందున నితరులప్రవేశము గలిగె. ఈ సంద
 కాళమున స్వకార్యధురంధరులు మున్మున్ను కౌఁగా రాజకార్యవాతావరణ
 మననుకూల మగుడు విశ్వనాథరా వుద్యోగావరణమునుండి తొలఁగి, తన
 పెదతమ్ముండును లౌకికకార్యప్రవేశసముత్సుకుండును నగు వేంకటనరసింహ
 రాయనిఁ దనపదవి నిలువఁ జేసి,

87

క. తనచెండవతమ్ముఁడు న
 జ్జననుతుఁ డగుశేషగిరిని స్వకుల 'నియోగం
 బున' నిలిపి యతఁడు చెంగటఁ
 బని వినఁగా నింటిపనులు పరువడిఁ గనుచున్.

88

వ. విశ్వనాథరాయం డగునే నాంగ్ల-యవన-పారశీకభాషల నభ్య
 సించియు, గీర్వాణాంధ్రంబులఁ దగుపటిమంబుఁ బాటింపఁ జాలక యాకొటం
 తల దీర్పం దలపెట్టి మత్తనూజాత లగు 'లక్ష్మమాంబ - శారదాంబ'లకు
 నాంధ్రగీర్వాణంబులందుఁ గావ్యనాటకాలంకారసాహిత్యం బభ్యసించఁ
 జేయునుద్యమంబున నబ్బాసలయందు నాకు విన్నాణం బినుమడించె. అప్పుడు
 లక్ష్మణశాస్త్రియు నేనును వంశాగతకవితామార్గంబుఁ బ్రవేశించి,

89

ఉ. భారతీసేవ సేయుటకుఁ బాటు వడం దలపెట్టి యొంటిగా
 దారులఁ బట్టి పోవుచుఁ బథంబుల సంగమదేశమందు వ్యా
 పారులు గూడి యేకముగ వర్తకముఁ జయశీల మౌనటుల్
 దీరుచుమాడ్కిఁ గూడి, విశదీకృతసౌహృద మేర్పడంగ దు

ర్వారవిదాశ్చ తీకృతసుబంధురపూర్వకవిత్వధోరణిః
సారరసాఽద్యులంకరణనంగతిగా నొనరింపఁ గోర్కి దై
వారఁగ “విక్రమాంకుకథఁ” బ్రౌఠత “లక్ష్మణ-విశ్వనాథు”లన్
ధీరుల మేము గూర్చితిమి, తెన్నున; నాటికఁ “గర్జనుందరిన్”. 90

మాతాపితరవందనము

క. మును నాయిలువేల్పులఁ ద
త్సనామపితరులనుఁ ‘గుళిక’ నద్గోత్రజుఁడన్
మనమునఁ గవి “లక్ష్మణుఁడన్
బ్రణతించెద “శ్రీనివాస-పద్మావతులన్”. 91

తే. గీ. చెలఁగి గృహదేవతం బైన శ్రీనృసింహుఁ
గొలిచి తల్లిని “లక్ష్మమ్మ” గురుని “రామ
రాయుఁ” ‘గౌండిన్య’ గోత్రు నంభ్రమము మీఱఁ
దొలుత నీకృతి విశ్వనాథుఁడను దలఁతు. 92

షష్ఠ్యంతములు

క. నకలజగద్రక్షకులకు
శకలితసమదాసురేంద్రసందోహులకున్
వికలన్వభక్తపాలన
సుకలాకోవిదుల కభిలసూరినుతులకున్. 93

క. మాయాఽధిష్ఠానులకు న
మేయజగత్సృష్టిభరణమీలనులకు న
చ్యేయస్పాదనమహిమవ
టీయాంసుల ¹కాప్త సంఘటితము క్తులకున్. 94

క. లలితసదర్థపదక్రమ
విలసితనత్కావ్యరచనవినుతకవీశాఽ
వళిసన్నుతమాహాత్మ్యాఽ
కలనులకున్ భక్తబృందకారుణ్యులకున్. 95

క. కరి-రిపుసుతపోషకులకు
¹నిరతామరపూజితాంఘ్రినీరేజులకున్,
విరచితజగదవనుల కిం
దిరావిరాజితుల కన్మదీయగురులకున్. 96

క. సగుణాగుణమూర్తులకున్
విగళితభక్తైఘాపావవినరులకు నచి
జ్జగదద్వయరూపులకున్
నగళిఖర-స్తంభవాసనవ్యరుచులకున్. 97

క. సజ్జనహృదయాబ్జాతల
సజ్జయపదపంకజాతసద్యఃపూతో
ద్యజ్జగదవనరిరంసా
సజ్జశ్రీవేంకటాద్రిశ-నృసింహులకున్. 98

వ. అభ్యుదయపరంపరాఽభివృద్ధిగా మాయొనర్పం బూనిన
‘విక్రమాంకదేవచరిత’మహాప్రబంధంబునకుఁ గథాక్రమం బెట్టి దనిన. 99

క. శ్రీరమణ ! వేంకటేశ !
వీరనృసింహేశ ! వేదవేద్య ! సురేశ !
సూరివినుతపదపద్మా !
భూరిగుణా ! దేవదేవ ! బుధజనవంద్యా ! 100

శ్రీకృష్ణఖడ్గస్తుతి

క. శ్రీపాంచజన్యబింబ

వ్యాపన ధారాంబుపేన మందిన దనఁ బై
దీపించుదోఃప్రభాదం
దోపమకంసారిఖడ్గ మోముత మిమ్ముఁ.

101

శ్రీముకుందస్తుతి

చ. సిరి కిర వై రహిం బరగుక్షీరది యన్నితపద్మమందు ష
ట్రరణరుచిప్రసారమును సాంద్రగతిఁ నిజమేచకోత్పల
స్ఫురదురునీలదేహమునఁ జొప్పడఁ జేయుముకుందుఁ డెంతయుఁ
వరవిభవంబులఁ దనరుపఁ గలవఁ తయి మీకు నిల్పుతఁ.

102

శ్రీహరియురోవర్ణనము

క. సిరిచానమేనిపూతఁ

వరలుచు సౌభాగ్య మనెడిపసిఁడికి నొరగల్
సరణి యగులోకజనకుని
గరుడాంకునియుర మనయముఁ గాచుత జగముల్.

103

గిరిజాస్తుతి

ఆ. తే. అన్యకుచమువార్త నడుగ నా వదనాగ్ర
మొందుతుంగతరము నొకకుచంబు
గలుగునటుల మగనికాయార్థమున నిల్చు
గిరివరసుత మిమ్ము నరయుఁ గాత.

104

నందకస్తవము

క. సంతృప్తరమాబింబ

క్రాంతాంతర్భాగ మయి మురహరున ¹కినజా
తాంతస్సలీలరాదా
కాంతాస్మృతిఁ గొలుపు²నందకం బిరు ముదముఁ.

105

1. యమున, 2. విష్ణుపుష్పము.

పార్వతీస్తుతి

ఉ. చేరఁగ నిల్చి యున్నమలసీమలయేలికముద్దుపట్టి దు
ర్వారదుఁషాత్మ యై తగ ¹దరంబున నంజనుగూర్చి నే నమ
స్కార మొనర్తు నంబ ! యని శంభుఁడు శాంభవికోప మాఁప వ్యా
హార మొనర్పఁ బెం వగుజొహరునుడుల్ జయ మొందు నెల్లెడఁ.

106

సరస్వతీస్తుతి

చ. గురు నటు గీష్పతిత్వము ²విగూర్వణముఁ గనఁ జేసె నంచు లోఁ
బురికొనునీర్వ్యతో గ్రహసమూహము సారచోనుఁలబ్ధికై
యదుదుగ నక్షసూత్రమునయందలిముత్యము లై భజించె నాఁ
వలెదెడువాణి మీకుఁ బయిపై వెలయించుత సుప్రసాదముల్.

107

వినాయకస్తుతి

శా. ఆశాస్యంబులయందు నెల్లయెడ నేయాతంకముల్ లేనియ
ట్లాశాసించునమర్థతఁ దనరి మంత్రాన్విత లౌనక్షతల్
గా శశ్వద్గతి శీకరంబు లెనయంగాఁ జేయు చున్నట్టిదం
తీశానాఽస్యనిహస్తలీల మిము నెంతేఁ బ్రీతులఁ జేయుతఁ.

108

వైదర్భీప్రశస్తితి

ఉ. అంబుధరంబు లేనిశ్రవణామృతవృష్టి, సరస్వతీవిలా
సంబులు పుట్టుచోటు, పదసంపదకుఁ సుభగత్వసిద్ధిఁ గూ
ర్పం బలుపూఁటకాఁపు, బుధరంజనదాయక మై విదర్భజా
తం బగుకైతరీతి కృతితల్లజులం దుదయంబు నందెడుఁ.

109

సుకవిస్తుతి

క. కలవంచమరవసమచి

త్రలవనసందర్శవిలసితనిజముఖములఁ,
నలువచెలి వీణ మీటెడు
లలి మెలఁగఁ వెలయుకుశలులకు జయ మగుతఁ.

110

1. భయము, 2. గొప్పతనము (గుర్వీ-ఉద్యమనే రాకుపు).

క. అరసికొనుడి కవులారా !
 వరసాహిత్యాల్లిమథన వలులుక్రుతిసుధా
 సురరిపులటు కావ్యార్థము
 హరియించెడుచోరు లుందు రది గొన నెపుడు. 111

క. కొననిం దెల్లర నిచ్చమె
 యినిఁ దనరదు కొఱత సుంతయే గవులకు; నేఁ
 దును రత్నాకరమె కదా !
 వనది దివిజలుప్తరత్నవర్గం బియ్యు. 112

క. వైచిత్ర్యరహస్యములఁ
 జూచుసహృదయాఽశి దీనిఁ జూచు శ్రద్ధ
 బ్రాచీనకవులవైద
 ర్పిచందత్కృతులు వేనవేలు వెలసిన. 113

తే. గీ. సాహితీశ్రమవర్జితజనమునందుఁ
 గవిగుణంబు సొరంగ భంగంబు నెనయుఁ;
 దలిరుఁబోండ్లయనార్థకుంతలము లెట్లుఁ
 బట్టుఁ గృష్ణాగురుజఘాపపరిమళంబు. 114

క. పలుకులెడ నేర్పుపేర్కి
 దొలినేమము మించుటలు నుతుల్ మిగులఁ గనుఁ;
 లలితోన్నతి అచిక వగులు
 నెలఁతలచన్గవలు వందనీయము లగుఁ గా. 115

క. ఇలఁ బందితులను లాగం
 గలిగియు వ్యుత్పత్తిజడులఁ గరఁగింపద; ము
 క్తలఁ దొలిఁ గూర్పుశలాకిక
 యులి నలిపెడుపనుల శక్తి నూనదు గాదే. 116

అ. వె. కవులకథల రసము గాంచెడునరసులు
 వేలుకథలయందుఁ బ్రీతిఁ గనరు;
 గ్రంథిపర్జమందు రంజిలు 'కస్తూరి'
 మృగములు తృణములను మెలఁగవు గద ! 117

కు క వి ని ం ద

చ. జడజనమందుఁ దాము గనఁ జాలుప్రతిష్ఠఁ గృతాభిమాను లౌ
 వెడఁగులు సత్కవీంద్రవదవృత్తుల నేపరిపాటివారు ? చి
 చ్చుడుపఁ గలట్టిగర్వమునఁ బొంగెడునీరము లేమి సేయఁగాఁ
 గడఁగు మణిగణప్రభవకాంతులు దిక్కులఁ బిక్కుటిల్లఁగ. 118

తే. గీ. పూని యుల్లేఖలీల నేర్పును ఘటించు
 పట్టు గల²వై కటికనమపండితులవి
 చార³కషపట్టికల నిధుల్ సరణిఁ గనుత
 నాదుచిత్రోక్తిరత్నముల్ ప్రోది యగుచు. 119

చ. కలుగదు దోస మేమియును గాంచఁగ దుర్జనులందు, నద్గుణం
 బులఁ గని యోర్వలేమి యగుఁ దో తగ వారిస్వభావ మెప్పు; ని
 స్తులఘనసారఖండములతో సరితె ల్పగుకండచక్కెరల్
 వెలయును గాదె కొందఱకు ద్వేష్యము లై బలుచేదలట్టుల. 120

శారదాదేశమహిమ

క. అమలకవితలీలలు కుం
 కుమకేసరవితతు లేకకుక్షిజము లగుఁ;
 సుమహితము 'శారదాదే
 శము విడి వేతెడఁ దదుల్లసన మే నెలుఁగ. 121

1. మారిపత్రి. 2. రత్నవర్జకులు. 3. ఒకపీడితాయి. 4. శారదయా
 దేశము-శాశ్వరదేశము.

వక్రక్తి

క. అల వక్రక్తిరహస్యాఽ

కలన రసధ్వనిముఖాధ్వగాములు కావ్యం

బలు నాయవి శ్రద్ధఁ గనఁ;

-జిలుకలుగఁ బరింతు గాక చిక్కినవారల్.

122

క. అనితర సామాన్యగుణ

త్వనిరూఢియ కవివరులకుఁ దనరుచుఁ గీ; డ

య్యనఘులఁ దద్గుణములఁ గనుఁ

గొన జల్పము విడరు నభలఁ గొల నేర్పుజనుల్.

123

క. అసమానోల్లేఖరచనఁ

బసఁ గనుకృతికనక మిద్ది పండితచేతో

వినర¹కషపరీక్షిత మయి

పొసఁగుం గాత జనకంతభూషణ మగుచుఁ.

124

కవీశ్వరాఽవశ్యకత

తే. గీ. చారుచారిత్రలీలావిదారశూన్య

లై ననృపులకుఁ గవినంగ్రహం బదేల ?

యొడల నెప్పుడొ గురిజలతొడవు లూను

వనచరుల కేల ? యగసాలెవానిఁ జేర్చు.

125

చ. తమకెలనఁ గవీశ్వరవితానము నిల్పఁగ లేనిధారిణి

రమణులకీర్తి సంతతులు రాజిలు నెట్టుల ? రాజు లెందఱో

క్షమపయి దీప్తితో వెలసి కాఁము దీఱఁ జనంగ లేదె ! సం

భ్రమముననేని నట్టినరపాలుర పేరు తెలుంగఁ దెవ్వఁడుఁ.

126

క. రావణుయశ మణుటయు నీ

తావరుఁడు యశోఽర్హుఁ డగుట తగ నిది సర్వం

బావాల్మీకిప్రభావమే

కావునఁ గవులయెడ నలుగఁ గాదు నృపులకుఁ.

127

క. నానుడికారము నీరస

మైనను నృపచరితకథన నతిమాన్యం బొ;

ద్యోనదిమృత్తిక శుష్కం

బైనను దలఁ దాల్చి రెవ్వ రతిశయభక్తిఁ ?

128

కు క వి

చ. శ్రుతి కమృతంబు, సత్కవివచోరసముఁ ద్యజియించి దుష్టు లా

యతమతి వారిరోపములె యత్నము సేయుదు రేర్పరింపఁగా;

నతులితకేళికావనమునందుఁ బ్రవేశముఁ గాంచి రోయదే ?

వితతిరతిఁ గ్రమేశకము వీడక కంటకజాలమే మొదల్.

129

స్వగ్రంథప్రశస్తి

క. విమలచకుక్యాధిపవం

శమున వెడలి నిడితి మద్వదస్సూత్రము నం

దమలగుణమౌక్తి కంబుల,

నమరుత నేకాఽవళి, తొడ వయి మీమెడలఁ.

130

తే. గీ. సప్తలోకంబులందుఁ బ్రశస్తిఁ బడయు

భారతీలీలలకుఁ బట్టు బ్రహ్మ యగుట,

నట్టినలుమోమువేల్పుకావ్యములు నాల్గు.

వెలయు విఖ్యాతిఁ గని చతుర్వేదము లన.

131

బ్రహ్మప్రసన్నత

తే. గీ. తనకుఁ బీఠంబుగా నున్నతమ్మి యొకటి
తులఁ దొలఁగుభక్తితోఁ దన్ను గొలువ నలువ
నకల మైనట్టితత్త్వోయజాతకులము
నరయ నిరి కిరవుగఁ జేసె నని తలంతు.

132

ఉషఃకాలము

అ. వె. బ్రహ్మఋషులకెల్ల బ్రహ్మమయము లగు
నజునికథలఁ బ్రొద్దు లరుగు చుండ
నంత నొక్కనాట నమరనదీతీర
మందుఁ గల్యణసంధ్య యగుదు రవికి.

133

క. తనవనితకుఁ జాటూక్తుల
ననయముఁ బల్కుచును జక్ర మన్యోన్యవియో
జనయంత్రసూత్ర మనుభ్రమ
నన లాగెఁ దన్నుభస్మితాబ్జదీపంబున్.

134

తే. గీ. అర్ఘ్య మిచ్చుట నానక్త లైనసిద్ధ
ముగ్ధ లూనినకుంతుమముననుబోలె
నబ్జినీజీవితం బగునర్కబింబ
మపుడు దాలిచె బింబఫలారుణమము.

135

క. రే ముదియుడుఁ దల మిగులఁగ
గో మతి వంచెనొ యనంగ గొబ్బునఁ గన నొ
రేమగనియార్తిఁ గన నా
మోము స్మితోన్ముఖత నొప్పెఁ బో బిసిమలకున్.

136

క. సకలవిజయశీలుండు చు
కుకమున వేటుగఁ బొడము నలువ కని వినుచున్
దికమకఁ గొని దుర్గము నె
క్కుకరణి రవి తూర్పుఁగొండఁ గొడుకుచు నెక్కెన్.

137

తే. గీ. చక్రవాకాంగములఁ బరస్పరముఁ జూడ
కుండుటకుఁ గూర్పుపూతగా నుండి యిపుడు
చందనద్యుతి మించినచంద్రిక యదె
యిందుశాణిఫలకమందు నిమిడిపోయె.

138

ఇంద్రుఁడు బ్రహ్మకు లోకదురాచారముంను దెలుపుట

తే. గీ. అపుడు సంధ్యాసమాధినిష్ఠాఽన్వితఁ డగు
విదికి శక్రుండు కేర్మోర్చి విన్నవించెఁ
దనదుశేఖరపారిజాతమునఁ బొదలు
నలులయులిపున నినుమడు లైననుడుల.

139

క. సితగజమదనక్తమధు
వ్రతమాల నెలంగు నాకు, వందనమాలాఽఽ
కృతిః సామ్రాజ్యశ్రీజయ
తతతోరణనిభసితేభదంతయుగమునన్.

140

తే. గీ. లోచనాబ్జసహస్రవిలోపషట్ప
దాఽశినీలీకృత మగునాయాతపత్ర
మల రహించును రాజ్యేంద్రిరాఽఽననమున
నేణనాభీలలామ కల్యాణగరిమ.

141

ఉ. నందనమందుఁ గల్పితరునవ్యమనోహరసీమలన్ రతిన్
జెందినత్రాంతి వో నడఁపునీడలఁ గూడుచుఁ బాడు చుండు రే
నందినశౌర్యకార్యకలనాఽఽత్తయశంబుల సత్ప్రబంధరీ
తిం దనరించి మోదమునఁ దేలుచు సౌరమృగీవిలోచనల్.

142

1. నానటికొట్టు.

చ. పలుకులు పెక్కు లేల ? యిదె పాకనిషాదనుఁ డీతఁ డద్దుఁ దై
యలరు నిరంకుశాత్తమహిమాతిశయంబునకున్ నిజంబు; ని
స్తులభవదీయపాదతలధూళిలవంబుల నొదలన్ గనం
గలిగినయెల్లవారి కిది గా మహిమంబు సితాంబుజాననా ! 143

తే. గీ. జన్మములఁ బాల్చిలింపసందయము గొనుట
దాల్చు చున్నది స్మర్తవ్యతాక్రమం బ
టంచుఁ దలఁచెద నాథ ! నా కవని నిపుడు
విప్లవం బిది చారనివేదితంబు. 144

చ. నవిత నిజద్యుతివృటల సాచి దిశాఽఽః దమోవిలుంతనం
బవితధరీతిఁ జేసెడునయంబున నంబుజయోని ! మీర శ్రీ
భువికి విరిక్రియాఽఽచరణముల్ దొలగించెడుధర్మదూరులన్
గవిసి తొలంచఁగా నొకనిఁ గల్పనసేయుఁ డవార్యవిక్రమున్. 145

తే. గీ. కడఁగి పురుషాతుఁ డిట్టులఁ గలియఁ బల్కు
పల్కులను బాగుగా విని బ్రహ్మ యపుడు
సూచె సంధ్యాంబుపూరితచుకుకమందుఁ
దెలుచి ధ్యానానువిద్ధ మౌద్యక్ప్రయంబు. 146

ప్రార్థితవీరజననము

క. తనముంగై పైదెవఁ దగు
ఘననీలమణీననాథకంకణములపె
ల్లున ధర్మదూరబంధం
బునకు నహోత్థాహిపాశములఁ బూనె ననాన్. 147

క. తనతర్జనిఁ జూపినచే
తను గార్యాకార్యములను దగఁ గనుగుటి ది
క్పనిరాతంకక్రియలను
గనుచు నిషేధం బొనర్చుకడఁకఁ గనె ననాన్. 148

క. తనకులజులభోగంబున
కనంత నతివిపులఁ జేయ నంగదసంక్రాం
తనిజవిమానవిధంబున
ఘనగిరులన్ బాహువుల నెగన్ బట్టె ననాన్. 149

క. తనతగ్గనిగరువపున
వృన్ దిట మగుమోవిచివురుఁ బానుచుక్షీరా
ర్జునము లగుపగఱకీర్తులఁ
గొని యవుడే యాని పమ్ముకొని నిలిచె ననాన్. 150

క. తముఁ జెలఁలో నునిచెడుపని
కమరారులు నీరు విడిచి రని ముదమున న
య్యమరత్రీ లాత్మదృశా
కుముదములన్ బాజ లిడఁగఁ గొమ రొందె ననాన్. 151

క. శరవారాభేద్యము, 2క
ర్పురనిర్మాణము, స్వభావరూఢకవచమున్
ధరియించి జయశ్రీక
ర్పురపీఠనిభోన్నతాంసముల్ పొలు పొందన్. 152

క. కోరినది దాఁటినది చే
కూర వెలఁగు దొలఁకుమోము కొమ రొప్పఁ జిరో
దారనముచ్చకతఁ దనను
సారసవిష్టరుఁ డజుండు స్వయముగఁ గనఁగన్. 153

క. పొరుషకాంచనశాణి య
శోరాశి సితాబ్జశాదశోభియు నిజహ
స్తారూఢకృపాబోజ్జ్వల
ధార నతిప్రమదదృష్టి దైవారింఁచెన్. 154

క. కనకాచలోపలంబుల

మను వొందినయట్లు ¹మేల్మి మనుచుశరీరం

బున నలువ చుకుకమునఁ ద్రిభు

వనరజైచణభటప్రవరుఁ డుదయించెన్.

155

మ. తనవేగన్నులు మోదబాష్పనిలితత్వం బంది తూఁగాడఁగాఁ

దనచెంత న్నిలుచున్నయింద్రుఁ గని 'చిత్తస్థైర్యమున్ బానుమా ¹'

యని యంపించి విరించనాజ్ఞఁ ద్రిదివోకోఽమిత్రజాతిక్షయం

బున కవ్వీరుఁడు దీక్షఁ బొనె సుర లుప్పొంగన్ రిపుల్ గ్రుంగఁగన్.

చాళుక్యవంశపరంపర

తే. గీ. దారిణీభృక్కులోపరిస్థాన మొంది

యంత రత్నాకరాఽత్తభోగార్హతఁ దగి

వెన్నుకా ల్గన్నమిన్నేటివెల్లువవలె

వరుస నవ్వీరువలన నన్వయము నెగడె.

157

క. వైరిభటానూనయశో

హరిగ 'హరీతకుండు,' నతఁ డాదిగ భూ

దారులలో ²మానవ్యుఁడు

వైరులమానంబు డులుచువాఁడై నెగడెన్,

158

ఉ. ముంగురు లెల్లడన్ జెదరఁ బొల్పటి దీనతఁ గ్రుంగి యుండ, గం

డాంగములన్ రచింపఁ బడినట్టికురంగమదంపుచర్పలున్

ధంగము నొంద సొం పలుసపత్నసతీజనతాఽఽననంబు లీ

వంగడపున్నపాలురయవార్యపరాక్రమ ముగ్గడించెడున్.

159

1. బంగారము. 2. హరీతుని నామాంతరము.

ఉ. ఆకులమందు రాజనివహంబు గడించుకుకంటకోద్ధృతి

ప్రాకటకీర్తికిన్ భువనపాళి విలాసగృహంగణంబుగాన్;

భీకరవైరికంతగతపీతలలాస్థివిలుంతనప్రకుం

తాఽఽకృతిధార యొనసికి నయ్యెను సానలుగాఁ గపాలముల్.

160

చ. పశుపతి ప్రీతుఁడైన నది ¹పాటన సేయక శాతఖడ్గమున్

దశమశిరంబుపైన బెడిదంబుగ వేయఁ గడంగి యద్రిజో

పశమితుఁడై జగత్త్రయముపట్టున నెక్కటివిక్రమాఽధ్యుఁడో

పిశితభుగాశినాయకుఁడు పెంపుఁ గనెన్ మును రావణుం డనన్.

161

ఉ. అంతటివాని రావణుని నంతకుచెంతకుఁ జేర్చి దిక్పమా

క్రాంతయశస్కుఁడైనరఘురాముఁడు నిల్చినరాజధాని న

క్రాంతసితోడుకీర్తి దనరన్ ఘన మైనపురం 'బయోధ్య' నీ

సంతతిక్షత్రియుల్ తమనిశాంతముగా నొనరించి రేపునన్.

162

ఉ. అందు విలాసదీక్ష నలరారుజిగీషువు లంతనంత గె

ల్పొంది నమన్తభూమిఁ బద మానిరి; 'నాగరఖండ' చుంబిగాఁ

గ్రందగుహాగవృక్షవిసరంబు ముదావహ మౌచు నొప్పుభూ

మిం దగుదక్షిణాఽశ నుపమింపఁగ రానిపరాక్రమంబునన్.

163

క. లీలన్ దద్వంశధరా

పాలురు విజయప్రశస్తి వ్రాసి రుదన్వ

తూలమున నిభరదంబులఁ

'జోళి' సురతములసాక్షి సొం పగుచోటన్.

164

తే. గీ. ద్వీపనరపాలనివహంబు విక్రమమునఁ

బెలుకునీరాజవరులు ²విభీషణభువి

'నయ్యతస్థాపితం' బని యాక్రమింప

రైరి; కారేని వారికి నసదె యదియు.

165

1. పాటించుట, 2. బంధపురి.

క. ఆరాజులవాజులు ఘన

సారరజశ్వేతరుచి యెనఁగుదీపుల నం

చారవిలాసము లూని తు

షారాద్రిధ్రమ వడంకి చలిఁ గలఁతఁ గనుక.

166

తైలపరాజు

క. వరుసనఁ దక్కులతిలకము

హరు వొందెఁ బ్రతాపి, 'తైల' పాఁఁబుఁ డతఁడు నం

గరమున నరివీరరసం

బురుళోణితపంకశేష మొనరించెఁ ద్రుటిక.

167

ప్రకారాంతరానువాదము

చ. క్రమమునఁ దక్కులంబుతిలకం దనఁ 'దైలపు' డన్నపాలచం

ద్రముఁడు ప్రతాపి శాత్రవవరాక్రమదూరుఁ డుదారవీర్యుఁ డై

సమితి నరాతివిక్రమరసంబు నిమేషములోన రక్తవం

కమ మిగులంగఁ జేసె భువనత్రయదుర్జయబాహుదర్పుఁ డై.

168

తే. గీ. కుతలకంటకు లగు 'రాష్ట్రకూట' నృపుల

మూలముట్టుగఁ బొలియించువూన్కిఁ గుళలుఁ

డయినవాళుక్యచంద్రనియంతికంబుఁ

జెందె సుఖముగ నృపతులసిరియు నంత.

169

క. వీరపుటుమ్మకా జెమ్మల్

గూరుకరంబుఁ గనునతనికూరాసి శునా

సీరప్రేరితపుష్పాఁ

సారపరాగముల నాటి నడలద యనులక.

170

మ. నరనాథాంజననీలఖడ్గమున జన్మం దందియుకా నీలిమం

బురుకీర్తుల్ గనఁ బోమికికా గతము నే నూహించి గుర్తించితికా;

దరనారీశరపాండుగండయుగళిపాళివీలీనంబు లై

పరిపర్తించి తదీయపాండిమమునకా బాటించె శ్వేతత్వముకా.

171

తే. గీ. లలితకీర్తిమరాళహేలాపదంబు

నుత్పథం దగుఖడ్గనీలోత్పలంబు

విభుఁడు వీరరమోత్తంసవిధికి ననఁగ

యుద్ధలీలాసరస్సులోనుండి లాగె.

172

తే. గీ. అని మొనకా సాక్షిమాత్ర సైన్యమును నిలిపి

దాసిఁ జేసినరిపులక్ష్మి తలఁగనటులఁ

బాఁటకాఁపుగ నారిపుభూపకీర్తిఁ

దీలిచె నెలకొల్ప నప్పుధివీవడుండు.

173

సత్యాశ్రయుఁడు

సీ. ఎవనిఖడ్గము రిపునృపులకపాలముల్

భ్రుకుటిక్రుధాగతిఁ బొడి యొనర్చు;

నెవనిలాగినవిల్లు దపులుకొనల గుఱి

నననిముల్కుల ముద్దుఁ గొనినటుఁ దగు;

నెవనికోలలు కుభృద్బృందాంగములఁ దొల్చి

క్రొంచభిదార్గవృత్తముల దూలు;

నెవనిరణం బాఁగు నింత జందెపుభ్రాంతి

క్షణ్ణారిహారముల్ సూచునపుడ;

తే. గీ. యెవ్వనిశరంబు లని రేల నృవరమౌళి

రత్నములఁ గూడి దివ్యైలరహి గడింప

నసితమంబుల రిపులపెల్లార్చు నతఁడు

వెలసె 'సత్యాశ్రయుండు' దోర్విలననమున.

174

జయసింహుడు

ఉ. సంతతదంతియుద్ధముల సామజకుంభవిఖండనస్థల
ద్వంతురకాంతమౌక్తికవితానములువావలె నాత్మకీర్తులు
ద్వాంతగతిగా దిగంతములదాకఁ జలుక్యమృగేంద్రపీఠిపై
వింతగ నంత భూషణతఁ బేర్చెఁ దగఁ జయసింహదేవుడు. 175

క. అరిరాజమహామహిషులు
ధరణీపాలవ్రతాపతప్త లయి నిరం
తరమును దలఁతురు చందన
పరిచర్చితనిజవరాంకపరివర్తనముల్. 176

క. కలహప్రభాతముల భూ
తిలకుప్రతాపార్యమప్రతిష్ఠ యడర వ
ర్తిల కున్నె నెట్టిభూమి
తలపతితతిసూర్యకాంతతాప మెదటనే. 177

క. అన్యపతిజైత్రయాత్రల
సేనాభరమున వడంక షీతలము వ్రణం
బూనినవీపునఁ గార్యము
గాననియటు లాదికూర్మకము గాసిఁ గను. 178

తే. గీ. నిజకిరీటస్థమాణిక్యనిదిడభాను
భంగసంధన్ను లగుతేనివైరినృపుల
సంగరాంగణముల శివాసమితి గొనదు
చితి రగులునింగలం బని మతి గలంగ. 179

చ. అతఁడు దిశాఽధినాయకపురాఽ? జయించి, తదీయవస్తునం
తతి విదళించి కేవలము దంతితతిగా గ్రహియింపఁ దయ్యె; నా
తతజయసింధురప్రకటితం బగునప్తపలాశబాంధవో
దితనవవాసనఁ బెదరి దిక్కులఁ జిక్కక పాఠిపోవుట. 180

చ. మహిషుఁ డపారవీరనియమంబునఁ బారగుఁ దై యటుల్ ధను
న్సహితత నిల్వ శాత్రవధరారమణాఽవలి సంగరంబులఁ
దహతహతోఁ బరాజ్ఞుభతఁ దాల్చి పలాయిత మై చనంగ న
య్యహితయశోఽజ్ఞనాఽఽవళి ప్రియంబున సమ్ముఖతాఽఽప్తినుండెడు. 181

క. సురపురియశము నృపుడు సు
స్థిర మొనరించియును గర్వచిత్తుడు గాఁ దా
సురపతి స్వయముగ నిడఁగా
ధరియించియుఁ బారిజాతతతిచితమాల. 182

అహవమల్లుడు

తే. గీ. అతని 'కాహవమల్ల'భూపతి జనించి
యవనిఁ 'దైర్ఘ్యోక్యమ'ల్లాపరాఽఖ్య వెలసె
మహితధారాజలోత్థాంబుమానుషి యనఁ
దత్కృపాణంబు జయలక్ష్మి తలఁగి చనద. 183

ఉ. కేవలకల్పనాకథలు గేరెడుపట్టులఁ గాక సచ్చరి
త్రాఽవళిఁ గూర్చుపొత్తములయందు నతండు మహాకవీంద్రవా
దావిమలప్రయోగమున సాధుపవిత్రచరిత్రమార్గసం
భావితఁ దై లిఖింపఁ బడెఁ 'బ్రాధిమ రెండవరాముఁ దా' నన. 184

క. కూపములఁ బ్రపాపాలిక
రూపున భూపులెడ రిత్త రూపించుభుఁ ద
దూపతివీరశ్రీ యా
శాపా? యశస్సుధారసమునఁ బ్రియ మిడె. 185

క. వైరిప్రతాప మధికము
గా రాజకృపాణ మాని కన్నీరు గడు
జేరినచోళిగందో
దారపటీరములఁ దాప మఱఁగాఁ ద్రాగు. 186

- తే. గీ. మండుతేజంబు తనచెంత నుండుకతన
దప్పి నూనినయదివోలెఁ దత్కృపాణ
మల 'ప్రమార' నృపాలయశోఽమృధార
'ధార' యనురాజనగరరత్నమును మ్రింగె. 187
- తే. గీ. నృపుకృపాణ మగాధపాసీయమగ్న
భూరిభూభృత్కులం బయ్యుఁ బో విడువగఁ
జాలదుగ 'ధార' యనునొక్కప్రోలివైన
నప్పురీన'మాలపుని'భాగ్యక్షయమున. 188
- తే. గీ. అతఁడు కాలాంబుదశ్యామలాసి సకల
రాజహంసలఁ దటిమి తర్వాత నిలక
భోజరాడ్డుజపంజరమున రహించు
కీర్తిహంసినిఁగూడఁ దా భేదపఱచె. 189
- తే. గీ. వ్రళయసమయాగ్నినమమూర్తి పార్థివునకు
నంగరంబులఁ గరముఁ బొసంగె శాంతి
భోజభూమితలాధీశముక్త మైన
'ధార' వదినంతమాత్రఁ జిత్రంబు గాఁగ. 190
- తే. గీ. అతఁ డశ్రాంతహోమాశ్రయాశధూమ
జాలసీలీకృతదిశాఽఽస్యమాలుఁ దగుచుఁ
దోడనే పూర్తిమానిశాతుహినకిరణ
పాండునత్కిర్తిసంతతిఁ బఱచి కడుగు. 191
- తే. గీ. సత్య మాజి జయామృతసాధనమున
క్షితిపలికితాసి మిక్కిలి క్షీణ మయ్యెఁ
దద్ధహీతై కధారావిధానకలనఁ
గీర్తిధారాసహస్రావకీర్ణ మగుట. 192

- చ. ఇటుల నతం డశేషధరణీశరణీకరణీయతాఽఽప్తి నం
మతితలదీశశీర్షమణిఃల్పితపాదుఁడు చక్రవర్తి యై,
పటిమ ననేకయజ్ఞపరిపాటి నెనంగుచు నింద్రు మించిన
పృథికి శతక్రతుం దతనిపట్టునఁ జూపఁ దొకింత శంకయేక. 193
- క. చింతారత్న మితని ముం
దెంతయును వరాక మనుచు నెంత్రు జనము భూ
కాంతుఁడు తపసీయతులా
భ్యంతరమునఁ దూఁచుతాయయట్లుగఁ జేయక. 194
- తే. గీ. దోమరూపంబుఁ దాల్పించి తూర్జభీతి
నెటనొ యొకమూల నొదిఁగి పెం పేడుకలినిఁ
గడలఁ దలుముట కన యాగకలితధూమ
ముల నిరోధించె నాతఁడు భువనమెల్ల. 195
- చ. బెదరినవాఁడువోలెఁ గలి పృథ్వివరేణ్యునిపై నిమేషమేక
గదియఁగ నీఁ డపాంగమును జిత్రపుటుమ్మ కడుక నిజాంగముక
బొదివి రహింపఁగా సహజపూషవిధాపరిపూర్తి నేత్రముల్
మెదలఁగ నీక మించి మిటుమిట్టుల నాతఁడు గొల్పు చుండఁగక. 196
- క. అన్యాయ మొకటిప్రాగ్రా
జన్యులయెడఁ జేసె స్వకులజనవత్సలతా
మాన్యుం డయ్యు నిలాపతి,
స్వన్యాయచరిత్ర జనము వారల మఱవక. 197
- తే. గీ. అచట 1 'బృథ్వీభుజంగ'నిరర్గళాఽహ
వావశీర్ణకర్ణ యగు 'డాహల' మహిరమ
యకట ! కర్పూరతాటంకయశముతోడ
నిప్పుడుగూడ సంగంబు నెనయఁ బోదు. 198

పాంతాంతరశ్లోకానువాదము

తే. గీ. అచటఁ 'బృథ్వీభుజంగ'నిరర్థకాఽహ
వావశీర్ణకర్ణ యగు 'డాహల' వసుమతి
దంతతాటంకతుల్యసద్యశము లకట!
యిప్పుడుఁ బరిష్వంగంబు నెనయఁ బోదు.

199

తే. గీ. సమితి నృపతికృపాణ ముచ్చలితతేజ
మెనసి ¹ధారాజలంబున ననఁగ నిగిదె
దృప్తరిపుగజాఽవళినంగ మెడపి పొంద
ననఁగ ²'నభ్యక్షణమ్ము'న నహితలక్ష్మి.

200

క. నిరతము సంతప్తం బగు
నరిరాజస్త్రీవయోధరాంతరమందుఁ
బరఁగినకుంకుమపంకము
పరాజ్ముఖతఁ గనియె శోషభయముననో నాఁ.

201

క. తనుభావ మూనె వైరిను
తనువులహాసప్రదీప్తి, తాంబూలశ్రీ
నెనయునవసానసంస్మృతిఁ
గనుచు ననఁగ నహవనతినిఁ గ్రాలుకతమునఁ.

202

క. వేలావనముల నరవతి
జ్వాల లెగయునప్రములఁ బ్రవర్తిలఁ జేయఁ
గ్రాలెడుభీతి నముద్రము
'హా' భర్గవుఁడె వచ్చె ననుచుఁ దలంకెఁ.

203

1. పట్టణమునకుఁగూడ శ్లేషార్థము. 2. పిడికిలితో నీటినిఁ జింకరించుట.

చ. నృపతిభటాఽవకుల్ తనమణిగణసంగ్రహణం బొనర్చుచో
నపరిమితంబుగాఁ దటతలావనిఁ జిందుచుఁ గ్రం దొనర్చు శు
క్తిపటలిచేతఁ దాఁ గినుకఁ గీల్కొనె నాఁగఁ బయోధి యొడ్డుపై
నుపలతలంబునఁ దల ననూనతఁ గొట్టినయట్లుఁ గన్పడెఁ. 204

చ. అతని నధిజ్యకార్ముకుని, నత్యవనీప్రభవాభిరాము, నూ
ర్జితరవితేజఁ గాంచుచు వచించెనొ నా నిజపద్మరాగశో
ణితచటలూరుణాంగముల నిండినశ్రీరఘరామబాణపా
టితకిణసంచయంబుఁ బ్రకటించెఁ బుటికృతభంగపాణి యై. 205

చ. అతనిచమూసమూహము లుదగ్రగతిఁ దటికాఽటవీవిటం
కితములు గాఁగ 'విశ్వ మిటఁ గ్రిక్కిరియఁ గుమిగూడెనో' యనఁ
మతిఁ గని వార్విభూతిగరిమల్ క్షయ మొందమి కర్థి స్వీయతో
యతతికి నున్నయుప్పు గత మంచును మెచ్చెను షరతఁ గడుఁ. 206

తే. గీ. అనఘవీరుం దతండు వారినిధితీర
మున జయస్తంభమును నాటె ముదము మీట
స్వైరవిహరణశీలముల్ జలమతంగ
జములు పొగులఁగఁ గట్టుకంబ మనుభీతి. 207

తే. గీ. తనతటి మెలంగునతనిశుద్ధాంతకాంత
లందుఁ దొరఁగెడులావణ్య మనుసరించి
సార మమరులు గొనఁగ నిస్సార మైన
జలధి పీయాషదర్శనసౌఖ్య మందె. 208

క. గెలుపుంబూన్ములయందుఁ
గెలుపుమరులు గలుగునతఁడు కెలనఁ బయనముఁ
నిలుపుకడలిఁ గని రాముఁడు
గొలిపిన సేతువును మఱలఁ గూర్పఁగఁ దలంచెఁ. 209

క. ద్రవిడభటుఁడు క్రొవ్వున నే
కవీరుఁ డై పఱచి యెదురుగా రాఁగ మహీ
ధవుఁ డతని 'నభాజనుఁ జే
సె వీరరసమునకుఁ దొలులు సేసి శరతతిఁ. 210

క. పటుకంపితాంగిఁ 'గాంచి'
నటించి భుజయుగబలంబునఁ లాగెను దా
నటఁ జోళరాజ్యరమ భూ
విటుఁడు యశఃపటము నూడ్చువిధి నేర్పరి యై. 211

ప్రకారాంతరానువాదము

క. భుజయుగబలమునఁ 'బృధ్వీ
భుజంగుఁ' డల కంపితాంగిఁ బొదువుచుఁ '2గాంచిఁ';
అజితుఁడు యశఃపటము నూ
డ్చుఁ జతురుఁడు '3జోళ'రాజ్యలక్ష్మిని లాగెఁ. 212

తే. గీ. అతనిబెదరునఁ గడుఁ బలాయితఁ డగునరి
'చోళ'పాలత్వచంబు నెచ్చుగను జీల్చె
నింకనైన నితం దెగ్గు లెనయునె యని
కంటకవనాంతములు లిపుల్ గాంచునొ యన. 213

క. నరపాలశౌర్యవైశ్వా
నరమునఁ బూర్ణముగఁ బ్లోషణముఁ గనుచు రిపూ
త్కర మరయద మంత్రముఁ ద
ద్ధురవస్థఁ బ్రతిఘటింపఁ దూఁగునొకటినేన్. 214

1. అనట్లుఁడు-పాత్రలేనివాఁడు అనిశ్లేష. 2. కాంచీపత్తనము-అర్ధాణము
అనిశ్లేష. 3. చోళదేశము-అవిక అనిశ్లేష.

కా. ఔనాథాగ్రణీయవ్రకౌశలము వక్కాణింప నేలా : మనో
భూనారాచములట్లు దచ్చరతతుల్ బోఁ ద్రోయరా కూర్జిత
జ్యానిష్ఠ్యాతనికాంతనిష్ఠురరవప్రాప్తాగ్రవాదాయతిఁ
భూనాథాఽవళిఁ దద్భుజంబె యనులఁ బొంకం బబఁ జేయఁగఁ. 215

పై వద్యమునకు అచ్చలెనుఁగు అనువాదము

ఉ. పూవిలుకానియమ్ములనుబోలెఁ గడుఁ బెడిదంబు లెల్లరుఁ
బోవిడఁ జాలనట్టి వగుముల్కులఁ దేరెడుతేనినేరుపుఁ
వా విడి పల్క నేల ! కలనఁ దనసింగిటి వీడి క్రమ్ముచుఁ
నో విరుచప్పు డూన్పుజమె నూర్కొని తేండ్లను దూలఁ జేయఁగఁ. 216

మాలినీవృత్తము

మరవినుతపదాబ్జ ! సూరినంగీతనామా !
గిరిబిలవినివేశ ! కేవలాద్వైతరూపా !
కరిరిపుసుతపాలా ! ఔసుతాచిత్తలోలా !
విరచితబహురూపా ! వేంకటేశ ! నృసింహ ! 217

ఇది శ్రీబ్రహ్మవనమల్లదేవవిద్యాపతి-కాశ్మీరక-
భట్టబిల్లాణ మహాకవివిరచితవిక్రమాంకదేవచరిత
మహాకావ్యంబునకు శ్రీవేంకటేశ్వర
శ్రీనరసింహదేవపాదపద్మాఽరాధన
నమాసాదీతకవితావై శారద్యులు
'ఆంధ్రబిల్లాణ'బిరుదాంచితులు
నగులక్ష్మణ-విశ్వనాథ
కవిసోదరాంధ్రీకృత
మహాప్రబంధంబునందుఁ

బ్రథమాశ్వాసము

నమాప్తము

విక్రమాంకదేవచరితము

ద్వితీయాశ్వాసము

- క. శ్రీరమణ ! వేంకటేశ !
వీరనృసింహేశ ! వేదవేద్య ! నురేశ !
నూరివినుతపదపద్మా !
భూరిగుణా ! దేవదేవ ! బుధజనవంద్యా ! 1
- క. పురవర మొనర్చె నృపవరుఁ
దురుసౌధశ్రేణిదీపికోడితరుచి నం
బర మల కాటుకనరిగా
వలలఁగఁ 'గల్యాణ' మనఁగఁ బటమ నొకండున్. 2
- ఉ. గందపుఁబూత వెల్ల నగుకైరవనేత్రలవన్నుగొండలన్
జెంది నివర్తితంబు లయి శీతలతద్వదనానిలంబు ల
చ్చందనశైలవాయువులసావి గనం దగి భూజనంబులె
ల్లం దముఁ గోరఁగఁ దగి విలాసముఁ గూర్చెడు నప్పురంబునన్. 3
- క. బీతై ణాక్షిగండ
వ్రాతరుచిన్ గాతరాంశుపరికలితుం దై
శీతాంశుఁడు నమ్మార్జన
ధూతరజఃకీర్ణముకురతుల్యతఁ గనియెన్. 4
- క. రేలన్ లీలలఁ దూఁగెడు
ప్రోలినతులదంతపత్రములఁ జేరి కనం
బోలనిచంద్రుఁడు వారిక
పోలంబులఁ గాంక్షిజలముపాలుపు ఘటించున్. 5

1. ఇప్పుడు గుల్మరాజిల్లాలో నీపురము కలదు.

ద్వితీయాశ్వాసము

47

- క. ప్రతిబింబమార్గమునఁ బుర
నుతనులయతనుప్రబోధనూచకముఖముల్
నితరుచి సేరియు మోసము
విత మెఱుఁగడు కాపు గలుగువిధమునఁ బోలెన్. 6
- క. సురపతిమణిరనవిమలో
దరములు తోయాకరములు తద్ద హసించున్
శరదపగతాబ్దిపంకము
1 ఖరకరజామేచకంబుగా వినుచక్కెన్. 7
- క. కడుదళ మగుతోరణములు,
నిడు పగుపటికంపువప్రనివహముఁ దగు న
య్యుడువధకేళిముకురమున
బెడఁగునఁ గడుగఁ బడుదంతవితతిన్ గనె నాన్. 8
- తే. గీ. రేలఁ గప్పఁగఁ బడె శశి ప్రోలిచెలుల
యాననముగమివెల్లుల నతనివనిత
వెండికపురంపుబరణి నా వెల్ల నైన
వనజరిపుఁ దెచ్చ పనుచు విభ్రమముఁ జెందు. 9
- తే. గీ. పాల్కడలివోనివెల్లుల వాసిఁ గాంచు
నచటిపటికంపువేలలయచ్చరుచుల
యెదుటఁ గజ్జలనీల మౌచదలు గనఁగ
నొను దావాగ్నినిర్దగ్ధకానన మన. 10
- చ. తనదరి నున్నభూరుహకదంబకముల్ ప్రతిబింబరీతిగాఁ
దనయెడఁ గానుపింప విబుధక్షితిజాఽవళితోడ నొప్పురీ
తిని సురలుప్తసారవితతిన్ వనధిన్ గడు గేలిసేయుఁ బ
త్తననవిధస్థితంబు సుఖదంబు తటాకము సొంపుపెంపునన్. 11

1. యమున.

క. ఆలమునఁ బ్రతిక్షణమును

జాతమన్యుఁ డగుతేఁడు కాచుపురికి నే

లీలన్ ¹బోటిఁ దలిర్పఁగఁ

జాలద శతమన్యురక్ష సౌ రగుపురమున్.

12

క. చకితమృగాక్షులు గావున

వికలతఁ గనుఁ జొరఁగ మృగము పెన్నొత్తిడిభీ

తికలిమి లీలం దూఁగుమ

ణికుండలవిలాసిగండనీరేజారిన్.

13

శా. ఆరాజన్యునిపట్టణంబున నభోవ్యాప్తంబు లౌదేవతాఽ

గారాగ్రోజ్వలహేమకుంభములు ముక్తాకాంతిజాలచ్చల

న్నీరంబుల్ గల వై సురాంగనలఁ దన్పింపంగ సొం పొందెడున్

జేరన్ విర్మిత మై ఘటంబులఁ బ్రకాశించుంబ్రపాపంక్తి నాన్.

14

క. త్రైలోక్యవశ్యకృన్నా

రీలీలాయితముఁ గని పరిభవస్మృతి మీఁ

దాలుపుజో దల ముమ్మొన

వాలుమగనికై ధనుస్సుఁ బట్టెన్ మఱలన్.

15

క. నృరక్తి ర్తిప్రతివస్తుతఁ

బెరసినెద్ది ఐనమూహవిలసత్స్వనముల్

పురయువతీకంఠస్వన

పరంపరకుఁ దెఱపి నిచ్చుప్రౌఢి వహించెన్.

16

సీ. అచటియింతులయల్క ననుఁగులసౌంఁ గాఁపు;

రోషశేషముఁ బికరుతియడంచు;

నచటియమ్ములఁ జొచ్చి యట్టుఁడు ఘనుఁ డయి

వనితాఽఽన్యగతి రాహువందకుఁ డగు;

నచటిమేడలఁబెక్కియము లూనుముత్తాల

జిగివెల్లి మిన్నేటిబిగిని మీటు;

నట మరుండు హరునయనవహి మఱవక

నతుల హేలాఽమృతస్తనము లూను;

తే. గీ. నృదునికార్ముకకర్మకౌశలముఁ గనుఁడు

నల్లకల్వలఁ బోలునానగరిలోల

లోచనాలోచనములు నారాచములుగఁ

గాంచి పాషాణహృదయముల్ గాఁడ నేయు.

17

చ. జలనిధిమేఖలాకలితసారమణుల్ విలసిల్లుభూమిచే

లలితవదూతటిల్ల సితలాస్యనమంచితమేఘమాలచేఁ

బొలుపగు పూలమాలికలఁ బోలునుదుల్ సొంఁగొందుమింటిచే

నలలిత మప్పురంబు గడుసౌరు ఘటించెను గంతుతల్పమై.

18

చ. కొలనియెడన్ గుణంబులనుగూర్చి నుచుల్ వొనరింపఁగా వలం

తులు గలరే! మెలంగు నటఁ దుష్టిని హంసలు వానలందునే

నలఘుతదీయవప్రసముదగ్రత దుర్జ్వుదలంఘనీయ మై

నలలితకీర్తిఁ గాంచు రిపుసైనికు లెంతయు నోడి పాఱఁగాన్.

19

తే. గీ. రాత్రులం దున్నతోన్నతరమ్యసౌద

గాహనము సేయు శశికురంగకము మెడను

వంచి వనితాఽవతంసదూర్వలను గొనఁగఁ

గోరు; మేడలఁ బొగడంగ నొర! తరమె.

20

చ. పురజనదృక్కురంగములఁ బొన్నెదుదంధము లొను గాని వా

గురలు గనంగ రావు, విరికోలలతాలుపునాన లొను న

క్కరములు లేవు, యేవతసుకల్పితనృత్తము లింటనింటఁ గూ

ర్పురహి విదిత మౌను బెఱసొంపులవర్జన సేయ నేటికిన్.

21

తే. గీ. మూడులోకములను దన కీడు గనక

మహితగుణముల మానసమార్గ మైనఁ

గడచునిప్పురి కెట్టులఁ బడయు దీటు ?

మానసైకసుగోదర మైనయలక.

22

ఉ. అప్రతిమానచాపవిభవాయిత భార్గవుఁ బోలుపార్థివుం
డప్రతివీరుఁ డై దిశల నాజి జయించి పురిక వసింది య
ర్థిప్రకరార్థకోటిఁ గడుఁ బ్రీతిగఁ బారణ సేసెఁ గాదె; పా
త్రప్రతిపాదనంబు ధర దన్యతఁ గూర్పు నపారలక్ష్మికిఁ.

23

చ. ధరణి ననర్థ వస్తునముదాయములెల్లఁ తమంత వచ్చి యా
ధరణిపుపాదమాలమునఁ దద్వశతాస్థితి నొప్పు చుండినఁ
వరసుతుమోముచందురుప్రభఁ గన లేనివిభుండు దోచె నాఁ
డరయఁ బ్రభాతనీలకుముదాయితదీనవిలోచనుండుగాఁ.

24

ఉ. అత్తరి బాష్పము ల్గని క్రమాఽగతశోకము నాఁప లేక డ
గ్గుత్తుక డిందుమాటలను గూర్మిప్రియం దతఁ జేరి పల్కె భూ
భృత్తపనుండు దంశములవెన్నెలకాంతులు నై జభారతిఁ
ముత్తైపుహారలక్ష్మివిధిఁ బూని రుచిఁ ద్విగుణకరింపఁగఁ.

25

మ. అతివా ! యే మని చెప్పువాఁడ ఫలశూన్యం బైనగార్హస్థ్య ము
క్షితిజ బిష్ట మదీయచిత్తముఁ గలంచెఁ జొంతి లేదయ్యె నా
ప్రతిబింబం బన నొప్పునాత్మజుని దౌర్భాగ్యంబునఁ గాన నా
కుతుకం బింతకుఁ గాంచనైతిఁ బ్రమదాంకూరాప్తిగా నీయెడఁ

26

ఉ. నా దగుశౌర్యసంపదకు నాగుణపాళికిఁ దుల్యుఁ డై కలా
శ్రీదయితుండు రాజు దనుఁ జేరకయున్నఁ జకుక్యలక్ష్మి దా
నోదయిరా ! సముద్రదలిలోర్ముల నూఁగెడునోడకట్టపైఁ
దా దగుచుఁ వడంకుఁ గనుపక్షివిధంబును దోపఁ జేసెడిదా.

27

క. ప్రియునిప్రసాదముఁ బడసియుఁ

బ్రియభూషణ హాసల నైనఁ బ్రియగేహినియే;

ప్రియసుతు నశీకహాసునిఁ

బ్రియాఽఽఽపర్యంకమందుఁ బెంపక యున్నాఁ.

28

చ. తన దగునేగుణంబును వితర్క మొనర్చి యపత్యజాతముఁ
గొనకొని పెంచుచుండు నిలఁ గ్రూరమృగంబును; గానఁ బంకజాఽ
ననఁ యిది వస్తుతత్వము; కనంగ నచింత్యము; నీదృశంబుగాఁ
దనరెడుచిత్తవృత్తి తలిదండ్రులచే సుతులందుఁ జూప నొ.

29

క. తురగమఖరాజనూయా

ధ్వరనికరము లెన్నియే సుభయలోకములం

దరుదుగఁ బితృణ ముడిపెడి

వరసుతునకు సాటియే ! శుభము గృహి గనునే.

30

క. అగునే ధన్యుఁడు శౌర్యాఽ

దిగుణంబులు గల్గునరపతి భుజాబలకీ

ర్తి గడించునుతునిచే ముం

న్నుగ నుతిఁ గన కున్న నిలఁ దనుజవంతులలో.

31

మ. అని యాతీరున రాజు వల్కుఁ గడు శోకాఽయత్తచిత్తంబునఁ
వినియెఁ శ్రోత్రపథప్రమాథికథ; శాంతిం బొంద కారాజకాం
త. నరేంద్రుఁ గవి యేమి వల్కుకయ చింతఁ గుంది నిట్టూర్పులఁ
దనరించెఁ దనఫాలభాగమున వ్యత్యస్తాలకంబుల్ దగఁ.

32

ఉ. ధీరుఁ డధీర యైనవెలఁదిఁ దనయంకతలంబు నంతటఁ
జేరిచి పెన్దయఁ గదురఁ జేసి నముజ్జ్వలదంతకాంతి యఁ
వారిని వారిజాక్షిమదివంతలపేర్మినిఁ బాపురీతి వ్యా
హర మొనర్చె నై జవచనామృతవృష్టి ప్రియంబుఁ గొల్పఁగఁ

33

మ. వరగాత్రీ ! వదనంబు కోష్ట మగునిశ్వాసంబునన్ ధూసరా
ధర మౌనట్టు లదేల చేసెడు విషాదం బింకఁ జాలింపుమా !
యరికట్టన్ సమకట్టితిన్ వెన నభిష్టావాఽప్తి విఘ్నంబులన్;
వరదుం డర్థశశాంకమౌళి మనపాపంబెల్లఁ బోనాడెడిన్.

34

శా. సంతానంబు లభింప నాకు మిపులన్ పౌలభ్య మేపారెడిన్
గాంతా ! వేదములెల్ల నేర్పితిని శీషం గంటి శాస్త్రంబు ల
త్యంతశ్రద్ధ శ్రమించి పూర్వకథలన్ సాంతంబుగాఁ గ్రోలితిన్
సుం తైనన్ గురులాఙ్గ మీలక మనంబున్ వారిపై నిల్పితిన్.

35

క. కులగురు వై మనపాలన్

విలసిల్ల శశాంకమౌళి భీతిల నగునే !

యిల దుష్ప్రావము లున్నే !

యలసతఁ గరగతపదార్థమందరు మునులున్.

36

ఆ వె. కాన నెంతదనుక ఖండేందుశేఖరుం

డతులదయను జూపఁ డంతకాల

మింతి ! తపము నిశ్చయించితి నీతోడ

దుర్జయేంద్రియములదుడుకు నడచి.

37

క. ఇంద్రియము లలయఁగా ని

వైచిత్త్యంబు నై తపముఁ గలుషశాంతి కొనర్తున్

జంద్రార్థమకుటు, శంకరు

సాంద్రం బగుభక్తి వెనఁ బ్రసన్ను నలుపుదున్.

38

క. అన దేవేరియు నశ్లే

యని నమ్మతిఁ దెలుప నంత నాతఁడు రాజ్యం

బు నమాత్యులవశ మొనరించి

తనరెఁ దపోనియతి నర్థితప్రాప్తి కిన్.

39

క. సాఽదృతిఁ దెచ్చి సుమంబుల

భూదయితుఁడు కృత్తివాసుఁ బూజించుచుఁ దా

మేదినివాసమున రజో

మేదురుఁ దై తపము నలిపె మించి తపసులన్.

40

క. సుకుమారతై కధనుఁడు నృ

వకుంజరుఁడు మునులకేని భరియింపఁగ రా

నికడిఁదిశ్రమ కోర్చి తప

స్యకుఁ బూనుచు నొప్పె నుడుగఁజాఽన్యతశశి యై.

41

క. బెడిదంపుఁదపోవ్రతమునఁ

గడుఁ గృశియించిననృపాలుఁ గమలవదన వెం

బడిఁ గొలిచె శాంతితో నొర

పిడిఁ గనురవ వెన్నడించువెలివెల్లువలెన్.

42

సీ తనపతి సేవించుత్రిణయనుమకుటగం

గాన్రవంతీతరంగముల శీత

పాతాంకురంబుల బడలిక దీటిన

యదివోలె నృపకాంత యధికభక్తిఁ

బితిసేవ బాగుగాఁ బరచించుఁ స్వయముగా

నలికి మ్రుగ్గిడు మందిరాజీరమునఁ;

దనమహాన్నతికిని దగునట్లు, తగునట్లు

లౌదార్యనిధిమది కాన్యపాలుఁ

తే. గీ. డింద్రియము లోర్చి బహుకాల మిందుశేఖ

రప్రసన్నత కుగ్ర మౌవ్రతముఁ బూని

యుండ నొకనాఁడు వినియెఁ బ్రత్యాషపూజ

నలుపువేళ నాకసమునఁ బొలుచువాణి.

43

క. చాళుక్యక్షితిపాలక !

చాలింపుము తవము నికఁ బ్రశాంతిని గనుమా !

త్రైలోక్యపాలకుఁడు నీ

పాలను గలఁ దయ్య ! భక్తవాత్సల్యమునఁ.

44

ఉ. ఓనరపాలశేఖర ! శుభోదయ మందఁగలాఁడ వయ్య ! యీ
నీనయనాభిరామ నతి నెయ్యము మీఱ సుతత్రయంబు నెం
తో నుతి కెక్కఁ గాంచును దదూర్జితకీర్తి వికాసమౌక్తిక
శ్రీనిఁ జగుక్యవంశము శుచిత్వనిధానము గాఁగ నొప్పెరుఁ.

45

ఉ. ఆతనయత్రయంబునఁ గలాఽలయుఁ దూర్జితచక్రముండు మాం
దాత్మదిలీపముఖ్యవసుధావరకీర్తు లతిక్రమించి త
స్మాతకు నీకు సంతసము మధ్యమపుత్రుఁడు గూర్చెడుఁ జయ
శ్రీ తనయఁతఁ దా వలచి చెచ్చెఱఁ జేరును వానిఁ బార్థివా !

46

తే. గీ. కడమసుతు లిద్వరును దమకర్మగతిని
బుట్టదురు రాజ ! మధ్యమపుత్రుఁ డరయ
మత్రప్రసాదంబునం బుట్టి మహితవటిమ
రాజ్య మాసాగరం బేలు రాముఁ బోలి.

47

మ. అని యీతీరున వ్యోమసాగరమునం దానంద మేపారఁగా
జనితం బైనసువాక్కుధన్ శ్రుతిపుటిఁ జాళుక్యభూమికుఁ డం
తను సంతోషముమీఱఁ గ్రోలి పులకాందత్సర్వదేహుండు నై
యనుభూతిఁ గనె గాత్ర మంతటను శైత్యవ్యాప్తిచేతఁ బలెఁ.

48

క. కని సంతోషాలసతో

చన నన్యపురంద్రిసుగుణనందోహము మిం

చిననతి నానందాశ్రుల

జనపాలుండు కడుసంతనంబునఁ దేల్చెఁ.

49

క. వ్రతపారజవిధిఁ దీతచె

నతఁ డంతట ధనములఁ ద్విజాఽవళిఁ దనిపెఁ

దతసౌఖ్యగ్యవిలాసాం

చితజాయం గూడి రావసిరుల భజించెఁ.

50

ఆ. వె. వేల్పుటేనిఁ బోలువిశ్వంభరాపతి

సుముఖియందు సుభగసుతుని శుభము

హూర్తమందుఁ గాంచి యూర్జితోత్సవమున

నిఖిలజగతి ధన్యునిగఁ దలంచె.

51

ఉ. ఆమమజేశ్వరాఽత్మజుఁ డనంతముగాఁగఁ జగుక్యరాజ్యల

క్ష్మీమహితావనీసతాలచెన్నగునేత్రచకోరపంక్తికిఁ

సోమునిరీతి సంతసము సొప్పఁడ జేయుట నొందె 'సోముఁ' డఁ

నామము సార్థ మంచుజననాయకముఖ్యులు వేడ్కమై నిడఁ.

52

తే. గీ. కడమకొడుకులకన్నను నదిమివాఁడు

కడునమర్థుఁ డ టన్ననాకాశవాణి

నతముఁ దలఁచుచు నాతనిజన్మమునకు

నెలమి నీక్షించు చుండె సురీవుఁ డంత.

53

తే. గీ. స్ఫటికనిర్మలకాంతితో వలులునట్టి

గర్భశయితార్భకునిదేహకాంతితోడ

వ్యాప్త మట్లుగ దినదండపాండురంబు

వెలఁదిచెక్కిలిఁ గాంచె భూవిభుఁడు ప్రీతి.

54

క. ఐంగరుసోనఁ గురిసె రా

ఱ్ఱంగవుఁ డలమొక్కుఁబడి విబుధులకుఁ దీర్చెఁ

గంగామకుటుదయం గను

నంగజప్రేమమున వేడ్క లన్నియుఁ జేసెఁ.

55

మ. ఓతిపాలాంగన దాల్చె దేహలత నక్షిప్తప్రభావంబుతో
నతిధావళ్యము గల్గి యంత నమృతవ్యాప్తిఁ దగఁ గాంచె నా
న్వితముఁ జొప్పడ నైజనిర్మలత ఓణీనాథుఁడెఱుఁగు మఁ
దతపంకంబుఁ దొలంచె మోద మిడి చిత్తంబుఁ గడుఁ దేలిచెఁ. 56

తే. గీ. ఇందుబింబంబుఁ బిడిచి పాలిండ్ల సుధయె
స్తన్యముగ విడఁ బడె నాఁగఁ దరుణిహూచు
కయుగ ముత్పలనీల మై కాంతిఁ దనరె
నిందులాంఛననీలిమ నందె ననఁగ. 57

ఉ. కాంచనకుంభకాంతి గలకాంతచనుంగవ యెంతయుం బ్రకా
శించె సుధాప్రవాహమును ఓరమిషంబునఁ గాంచెనో యనఁ;
మించినయార్ద్రచందనము మే లగుతైత్వచికిత్స కూన్పు గా
లింపఁగ నిర్దలేలమువలెఁ గనుపట్టె విశుభ్రకాంతిమై. 58

క. ఓతిపతిసుతార్థ ముంచిన
సతికుచకుంభముల నొప్పుస్తన్యంబు విలా
సతరళముక్తారుచిమిష
గతి ధరియించెఁ సుమల్లికావాస మొగిఁ. 59

ఆ. వె. విభునిపుత్రుఁ దనుభవించుమృగీనేత్ర
చూచకములనలుపు సొంపు పొలుచు
మహిమ సంక్రమింప మహితరసాయనౌ
షధిదళద్వయంపుశ్యామ మనఁగ. 60

క. ఎడతెగనియిడుమలఁ గూ
రెడులేమికి నెట్లు లోర్చునృపతనయుఁడు ని
ప్పుడు తల్లికడుపునుండియ
నడుమంత్రపులేమి మనమునఁ నిరసింపఁ. 61

క. వలియుల్లాసనమున్నతిఁ
తొలియించెను గర్భః మట్లు పొడమునకిర్తిఁ
దొలఁగించెను దనయందుఁ
1వలియుల్లాసంబు నూని ప్రస్తుతిఁ గనఁగఁ. 62

క. ఓతిభారము శాంతింప న
వతారముఁ గనెడుసుతుఁడు వసుధాపీడాఽఽ
యతి నోర్వమిఁ గనఁ జేసెను
ఓతిపతిసతిగర్భభారభిన్నపదగతిఁ. 63

క. క్వణదురుకాంచీవిలస
న్మణిబిందితనఖిజనంబు దగఁ దత్కాంతా
మణి బాసితె నిలువేల్పుల
గణములు గలయంగఁ గొలుచుకైవడిఁ దోఁపఁ. 64

క. అతివీరవిక్రముఁడు సుతుఁ
దతివయుదరమందుఁ గ్రాల నమలమణిభువిఁ
బ్రతిబిందితోచృగృహములు
నచు లిరుకులగిరు లనఁ ఘనము లై యొప్పెఁ. 65

చ. నృపసతి మేఖలామణిమరీచులచే సొదఁ గొందె నంత ఘ
నప్రపతినమోదరస్థతనుజన్మనితేజముచే ననఁ నిశాఽ
ధిపతి నిశాముఖంబులఁ దదీయహృదిఁ ప్రతిబిందిరీతిగా
నుపచరణంబు సేయునటు లొప్పెను గర్భశూపధాన మై. 66

సీ. ఆశాగజేంద్రకుంభాయితలిత్తుల
నంఘ్రియుగన్యాస మభిలషించు;
ధారాసలిలపానతత్పర యై యసి
ధారలఁ జూపులఁ బాఱఁ జేయు;

1. వలలకు భేదములేదుగనుక నిట 'వలియుల్లాస' మని భావము.

నుపరిష్ఠవస్తునమూహంబున నుడుల

నైన రోషారుణిమాఽప్తిఁ జూచుఁ;

బాదయుగాబ్జనంబాహన మొనరింప

గరువంబునఁ దిగంగనలఁ జీరు;

గీ ముఖరితవిభూషలను తొమల్ ముడిచి కాంచు;

నిశ్చలాగ్రప్రదీపనిర్ద్రిదకాంతిఁ

దనరుగృహముల నైన మత్సరమునఁ గను;

గర్భభారాలన యిలేశుకాంత యరతి.

67

ఉ. ఇట్లులు భూమిపాలుతరలేక్షణ యందము నై విచిత్ర మౌ

నట్లుల గర్భరోహదము లంది ప్రతాపనిధానుఁ దైనరా

పట్టినిఁ దోఁపఁ జేయుచు నృపాలశిఖామణి కంత సంతసం

బట్టిపడఁ గనుంగవకు నుత్సవ మయ్యె సుధాఽఽక్తవర్తి యై.

68

తే. గీ. శాస్త్రరీతిని వరునఁ బుంసవన మాది

సర్వకర్మలు నెఱపె రసావరుండు

నంతఁ గాంత విశేషచిహ్నములఁ దోఁచె

వసుమతీశున కానన్నఫలము దెలియ.

69

తే. గీ. ముజ్జగములక్ష్మి విభ్రమమునఁ గనుగతి

ద్రావితేందుకరంబులఁ దడుపురీతి

మేదిసీపతిమోదంబు మేర మీఱె

గోర్కిరీవియ ఫలములఁ గూర్చ నుండ

70

ఉ. అవిభుకాంత సేరె లిషగాహితసర్వచికిత్సముఁ సుర

జ్ఞవిధికల్పితాక్షతము సంతతదక్షకులాంగనానమా

సేవిత మౌనరిష్టము విశిష్టవిధిజ్ఞహితాహమం దనం

తావరుఁ దన్ముచుఁ సుశకునంబు లనంతము లుత్సవం బిడఁ.

71

సీ. మిసిమిచాయలతోడ మించుప్రదీపము

లార్చిచే జపియించునట్లు దోఁప,

బాలకసహితమరాశపుత్రిక నైనఁ

ఐరిజనుల్ వేర్క నుపాయ మడుగ,

గృహదేహశిఖా శస్త్రధృతమంత్రవేత్తల

క్షతలను జల్లి హుంకృతులు సలువ,

ముసలిచేడెలు హితబోధ లల్లన సల్పఁ

గడుశోకమున శుకాంగనలు వినఁగ,

ఆ. వె బూర్వమందు నెట్టిసార్వభౌముఁడు గాంచఁ

జాలనట్టియక్కజంపులగ్న

మందు నృపతికాంత యిందుశేఖరుకృప

సూతికాగృహమున సూనుఁ గనియె

72

క. భ్రమరస్వనకలితం బగు

సుమవర్షము గురిసె మ్రోగెఁ సురదుందుభు లు

త్తమగతిఁ దెలి వొందె దెనల్

కొమరునితో బయలువెడలు గుణములచే నాఁ.

73

క. కర మారాత్రికదీప

స్ఫురణ నూత్నప్రతాపశోభితుఁ డయ్యెఁ

నరపతితనయుఁడు దినపతి

సురుచిప్రాకృంధ్యచేత సౌందఁ గొందుక్రియఁ.

74

చ. నవిధమునందు రత్నమయసద్మవినిర్మలభిత్తిసీమలఁ

భువనవిశిష్టవిగ్రహము పొల్పు గనఁ దగి యొప్పె ధారిణి

ధవసుతుఁ డాత్మసేవలఁ గృతజ్ఞతచే స్మరియించు నంచు తోఁ

దవిలినవేర్క దిక్పతులు డా మొడి నర్మిలిఁ దాల్చిరో యనన్.

75

చ. నరరమణావతంసునకు నందనుఁ డుద్భవ మౌట ముందుగా
సురనికరంబు దెల్పెఁ బరిశోభితనాంద్యనువాదవై ఖరిన్
బరువడిఁ దత్సమంబు పరమం బగుమోదమునన్ వరాననన్
త్వరితవిలాసయానపరితఃస్థలితాత్మవచోవిజృంభణన్.

76

మ. హరు వొందెన్ నృపమందిరంబు సురదత్తానేకదివ్యాంబరా
భరణం బై పరిణర్ధగీతనినద్రాజప్తుగాథావిధా
స్ఫురదాలోద్యనమున్నిశన్నటన మై స్ఫూర్తచుభోదర్కతూ
ర్యరవం బై పటువందికీర్తితపురారాజన్యచారిత్ర మై.

77

చ. ఓతిపతి యంతః బుత్రునకుఁ జేసెను జిత్తము రంజిలం బురో
హితుఁడు విధించుకార్యములనెల్ల విరానవిధుండు; తత్పుత్రున్
బ్రతినిమిషంబు తాఁకుచు నపారమహాత్మవ మందె; విశ్వనం
స్తుతగృహమేధిభావమున ముఖ్యఫలం బిది యై రహించుఁగా.

78

తే. గీ. బాల్యచేష్టావిశేషముల్ భావివిక్ర
మాద్భుతౌజస్సులను దెల్పునట్టు లలరఁ
దదనుగుణముగ నృపపుత్రుఁ డుదితగుణుఁడు
సరవి శ్రీవిక్రమాదిత్యసంజ్ఞ నందె.

79

క. అవదాతద్యుతియు యశో
ధవళిత దిజ్మఖుఁడు నై నతద్విక్రముచే
నృపరుసతి విక్రమోదయ
సువంద్యసామ్రాజ్యలక్ష్మిచొప్పునఁ జెలఁగెన్.

80

క. కరపల్లవమున బాలుఁడు
సర మమరిచి చన్ను గుడుచుదాయలఁ దెలిపెన్
వరభోగములందుఁ దన క
పరిహరణీయులు గుణు లనుభావము గరిమన్.

81

తే. గీ. తల్లియొడి నున్నహారాఽభిధవళరుచులు
సొచ్చి జాల్వారె నన నొప్పుసుతు నహేతు
కస్మితజ్యోత్స్న నృవరదృక్కైరవాళి
కలరె విం దగుచున్ వైజయంతికరణి.

82

క. సుతుముష్టిఁ జొచ్చునరుణ
ద్యుతిమద్రత్నప్రదీపకోరితరోచి
ర్గత యొప్పె శత్రుశోణిత
తతసహజకృపాణలేఖఁ దాల్చెనొ నాఁగన్.

83

తే. గీ. అక్కుమారుఁడు గూర్చుండునట్టివారి
వీడి నిల్చినవారివిధముఁ జేరు;
నున్నఽతాత్ముండు మున్ జూప నున్నయట్టి
నీచవైముఖ్యరీతి నందియము దీల.

84

చ. స్మితయుతహుంకృతిన్ సుతుఁడు చేటికిఁ జేసి ఓతీఘ్నతిద్యయం
బతులనురాప్రపూరణల నార్చు; నృపాలునివేలువట్టి యు
త్థితుఁ డయి సానుడుల్ నలుపుతీరు తదుర్వివరేణ్యదృక్కుతి
ద్వితయమునం గడున్ బొదలు వింతగ సంవననౌషధంబుగన్.

85

చ. క్రమముగఁ జూళకర్మ బరుగన్ జనకాత్మవినోదవిభ్రమో
ద్గమతతిఁ గూర్చి నందనతఁ దన్నెపచంద్రసుతుండు పాంసువి
భ్రమపరిధూనరాంగుఁ డయి పార్థివునంకము నెక్కి వశ్యచూ
ర్ణముగఁ దనూగళద్రజముఁ గ్రాలఁగఁ జేసె ఓమేనుమేనునన్.

86

క. నృపతులప్రణతులఁ గెల్మో
డుపుల నిరాదృతిఁ గనుట ముడుంచు నృపుఁడు త
ద్విపులై కకరసరోజా
తపరీతప్రణతిఁ గృతిగఁ దనుఁ దలఁచికొనున్.

87

క. ప్రతినిమిషంబును గుంతల
పతి యాత్మజముద్దుఁ గొనఁ బ్రవాళోష్ణప్రో
దిత మైనరాగమునవలె
నతనిమనము రాగపూర్ణ మై యిర వొందున్.

88

అ. వె. వదనచంద్రునందు వలలఁ గోరుమ్మగంబు
వెలవఁ జేయ నిడెడువిధమొ నాఁగ
రాజసుతుఁడు గడు విరాజితఁ దనమెడ
యందు నిడ్డపులినఖంకురమున.

89

క. రోవెలందులయందెలరొదకు దరియు
రాజహంసలఁ గేళి దూరముగఁ దోలి
భావిఁ దా నొక్కఁడే భూమిపాలుఁ దంచు
నతఁడు రెలిపెను రాజహంసాసహనత.

90

తే. గీ. ఇనుఁపబోనుల నిరపు గాంచినమృగేంద్ర
డింభములఁ గేళిపరతఁ దీడించు నతఁడు
భావిపరిపంథ్యనేకప్రథననముప
యోగమునకయి తచ్చోర్య మూనె ననఁగ.

91

క. ఉదయ మెనసి బాలేందుఁడు
పదనఖయుతి వృద్ధిఁ గనుచు పలులెన్ దన్నున్
గదిసి సహభేలనమునకు
గుదిగొని చలివెలుగుబాలకులు వేడి రనన్.

92

మ. లిపు లెల్లఁ గ్రమ మేర్పడన్ నిపుణత ల్మీఱన్ గడించెన్; స్వభా
వపవిత్రాత్ముల కెందు నొజ్జలు దలంన్ హేతుమాత్రుల్ గదా !
కువనూనుం దలవాటుమాత్రకయి ముల్కుల్ దిక్కులన్ రువ్వె గా
యపడన్ గల్గినభీతిఁ బోలె విరళం బై పాథ్యక్షిర్తుల్ ననన్.

93

తే. గీ. పరమలావణ్యలుబ్ధభూపాలకన్య
కామధువ్రతీతతి తన్ముఖంబుఁ బదయఁ
గలుగుటకు మున్నె చుంబింపఁ గలిగె నొర !
భారతి కవిత్వవక్తృత్వఫలముతోడ.

94

క. లావణ్యకలాతతినం
భావితుఁ దై వలునట్టిబాలేందుఁడు ని
ద్రావిముఖతఁ గూర్చెను దొవ
తీవలకునుబోలె మదవలీజనమునకున్.

95

క. ధృతి నాతఁడు న్యక్కృతిఁ జనఁ
దతముగ్ధభుకుటిపటలిఁ దగి మరుకేళిన్
గుతుకము గలనగరశ్రీ
తతికనుఁగవదొవలు కిన్నఁ దాల్చు నతనిపై.

96

క. లావణ్యరమాధాముఁడు
ఘ్రివిభుసుతుఁ డెదుగ నెట్టికామినులకునే
దా వై యెసఁగవె నిద్రాఽ
భావప్రచురతలు నేత్రపంక్తులయందున్.

97

చ. ఇతఁడు సమున్నతాత్ముఁడు సహించఁడ తేజు గలట్టివారియు
న్నతిఁ బసివాఁడు నై యవనినాథకుమారుఁడు; భాస్కరుండు త
త్త్వితి మతిఁ గుండి దీనుఁ డయి రేపుఁడు నయ్యు సమాశ్రయించి నం
తతముఁ జరించు నచ్యుతపదంబున దా శరణేచ్ఛచేఁ బలెన్.

98

క. తేజోధనోపరిస్థిత
రాజన్యకుమారమకుటరత్నము పైగాఁ
దే జొందుట క్షమఁ గోరెడు
నోటన్ మణిపాదభీతి నొదిగి యెఱుఁగెడున్.

99

క. కలనేక గీర్తిదరిద్రత
గలుగు ననుట లేనియతఁడు గౌరీకుదయన్
గలిగె జయసింహుఁ డన భూ
తలనాథునకున్ దృఢీయతనుజాతుం దై. 100

క. నకలకలాకోవిదుఁ దై
యకలంకరజోత్సవముల నత్యుత్కంఠన్
బ్రకటించువిక్రమార్కము
నొకనాఁడు నృపుండు సూచి యూహించె నిటుల్. 101

క. అక్కజపుసాహసము గల
యిక్కొమరుం దేకవీరుఁ డిభరిపువీరం
బెక్కిన సింహివలె నొడిం
జిక్కినరాసిరి నెవండు సేకొన నిక్కున్. 102

తే. గీ. కాన నీసుతు యువరాజుగా నొనర్తు
నితఁడు సామ్రాజ్యధారంబు ధృతినిఁ దాల్చి
నిరుతటంబులప్రాపున నెనఁగునట్టి
ధునిగ నృపలక్ష్మి తుల్యతఁ గనునుగాత. 103

క. ఈరీతిన్ గృతనిశ్చయుఁ
దౌరాజనకుం బ్రజామ మర్పించి తగన్
గీరమణీనూపురశం
జాలరవసోదరరుతిన్ నృపాత్మజుఁ డనియెన్. 104

క. తలఁ దాల్చు రాన నృపతులు;
కలదు సిరియుఁ ద్యాగభోగకలనకు వశ యై;
సులభమ నకలము మీదయ
నల యువరాజత్వ మేల నందఁగ నాకున్ ? 105

క. అన విని నృపుఁ డిట్లను నో
తనయ ! మదిష్టమున కేలఁ దాల్చువు ద వ్వో
మనమును నీ దగుపుట్టువు
నను నాపడుపాల్ల నాపినాకియె యెఱుఁగున్. 106

తే. గీ. యౌవరాజ్యంబుఁ గై సేసి యవనియ¹వన
యామికత్వంబుఁ దాల్చుఁగా నరయవేని
జ్యోరవా²పూరితదిశా³స్వ మైనమద్భు
జమున కేరీతిఁ గ్లాంతి విశ్రాంతి దనరు. 107

తే. గీ. కలఁతఁ గర్ణాటపతి యిటు పలుక విని కు
మారుఁ దాత్మజనకునకు మాటు వలికె
భారతీలాలితదుకూలభాసమాన
దంతదీధితిలేఖఁ జిందంగఁ జేసి. 108

క. కవులయెదుట వాదాలత,
కువహితుకడఁ గాంతిమద మగున్ నాయీపా
టవనాటన; మైనను నే
భవదుపకంఠమునఁ గొంత పలికెద భక్తిన్. 109

నీ. కడుఁ బక్షపాతంబు గలుగుట నాయందు
మీవిచారము సొంపు మీటి వైచు;
నగ్రపుత్రుఁడు సోముఁ డటు లుండ యౌవరా
జ్యాధికారము నా కనర్హ మగును;
జాకుక్యవంశ మాచారవిపర్యయ
మునకుఁ బాల్పడిన నే మనఁగఁ వలయు;
ఘన³వైశనమె యహా ! కలికుంజరము నిరం
కుశముగా నకట ! తా గోచరించు;

1. రక్షణ 2. చంద్రుఁడు - కువ + హితుఁడు - 'కువ' 'కువలయ' రూపాంత
రము. 'కువలయం కువలయం కువలం కువలం కువం' అని కోశము.

3. హాని.

తే. గీ. నగ్రజుడు ప్లానములుఁ దగునటు లొనర్చి
నృపరమణ గొన నిద్ద మై నిలుతునేనిఁ
బలుక వే తేల నన్యాయపరుఁడ నగుచుఁ
గలుగఁ జేసెదఁ గులకళంకంబు నేను. 110

తే. గీ. కాన నీలక్ష్మిఁ గొనఁగ నగ్రజుడె యొగ్గుఁ
దగు; విపర్యాసమలిన మైనట్టియిట్టి
నృపరమాఽఽలింగనముచేత నెలమిఁ గాంచ
నాకుఁ గార్యంబు గాదు భూనాథతిలక ! 111

తే. గీ. అనయ మీరాజ్యరమ మీర లరయు చుండ
నగ్రజుడు యౌవరాజ్యపదాంచితుఁడు గ
రమణ నాక్రాంతకకుబ్ధంతరతఁ జెలంగి
యిర్వ్యరణ గాలిబంట నై యెలమిఁ గొలుతు. 112

మ. మును శ్రీరామునితండ్రి శాస్త్రసరణిం బోఁబెట్టి రాజ్యాభిషి
క్తు నొనర్చెన్ భరతుణ్; సతీజితుఁ డనన్ దుష్కీర్తి దిక్పీఠలణ్
గన నొ నేడును; యౌవరాజ్య మది మద్గాహ్యంబు గామిన్ మదిన్
గనరో; నాపయిఁ బ్రేముడిన్ విడుఁడు; విభ్యాతిన్ నిరోధించెడున్. 113

చ. అని తనయుండు వల్క వసుధాఽధిపుఁ డప్పు శ్రవఃపవిత్ర మై
తనరుతనూజవాక్కుల నితాంతచమత్కృతిఁ గాంచి మించె; నె
వ్వనిమది లక్ష్మి తాఁ గలఁకవాట నొనర్చుదు పాంసులాఽగ్రయా
యిని యయి? దానిచంచలత నెంచి మనీషి గ్రహింపఁ బూనునే ! 114

మ. తనయంకంబునఁ బ్రేమఁ బుత్రు నిడి తత్కంఠంబునన్ నైజదం
తనవోద్యద్రుచి మౌక్తికాఽవళిగ నందం బొప్ప వాక్రుచ్చె ని
ట్లని రోమాంచితదేహుఁ డై 'తనయ ! 'పంచాలంకృతిన్ బుత్రుఁగా
నిను నాకున్ దయసేసె నెమ్మిని భవానీజాని ప్రీతాఽత్ముఁ డై'. 115

క. శ్రవణామృతములు వదనము;
లివి వేతెవ్వానినోట నెలమి బయలగున్ ?
దివిఽజాలివిలేహ్యములు మ
ధువులు సురతరువునఁ గాక ¹తొరఁగునె పెలచోన్. 116

తే. గీ. నృపకుమారుల కర్హ మై నెగడునట్టి
దగునె పాత్రంబు నయవిప్లవాఽత్మకులకు?
మత్తదంతిఘటాభారమహిత మగును
రాజ్యరమ; నీకు నిది తృణప్రాయ మయ్యె. 117

క. ఈసిరి లంకాంతికగత
మౌసాగరమున జనించె నాసురివలె; ర
క్తాఽసవములఁ దనియున్; గను
నీసుభుజాదండబంధనియతి విసీతిన్. 118

క. నీనుడి విన నది యెలుఁగుదు;
నేనును జుకుకులమందె నెగడితిఁగా! యె
ట్లూనున్ స్వభావచంచల
దా నిలుకడ లక్ష్మి గుణకథారహితునెడన్. 119

మ. కలుగం బోలదు నాయెడన్ దొనఁగు నిక్కం దింతయేనిన్ సుమీ!
కలదే నేదియుఁ గౌతుకం బడుగుమా ! కార్తాంతికవ్రాతమున్;
దలఁపం జూడవు దుర్గహంబు లతఁడే తాల్పంగ సామ్రాజ్యమున్
గలుషం బెంతయుఁ దద్గహంబులె కడంకన్ గైకొనెన్ దీనికై. 120

క. హరిజాంకమౌ? సామ్రా
జ్యరమావరు నిన్నె తాఁ బ్రసాదించెను బ
ల్వరు సుతులు రోకనుతు లై
పటఁగినను దుదిసుతయుగమె ఫలమున్ గూర్పున్. 121

తే. గీ. కాన నాపల్కుఁ బాటింపఁ గనుము వత్స!

చిరసమున్నత యోఁ గాక వరచకుక్య

రాజ్యరమ; మచ్చరము వీడి రాజు లస్మ

దీయగుణపక్షపాతంబు నెంత్రు గాక.

122

చ. అని జనకుండు వల్కుఁ గడు నాదృతిమై విని నవ్వు మోమునన్

దనర వచించెఁ బుత్రకుఁడు; నాదగుభాగ్యవిపర్యయంబుచే

తను దలపెట్టినార లిది; తండ్రి! దురాగ్రహ మింత చెల్లునే!

యనయము నాయశంబున కనంతకళంకము గల్గు దీనిచేన్.

123

తే. గీ. తద్గ్రహంబులు రాజ్యదూతలుగఁ గాని

చో, శివుండును గారుణ్యశూన్యుఁ డేని

వారియందను గొని నీవె వసుధ నేలు;

మాపు నన్ను యశోవిపర్యయమునుండి.

124

క. తల నానఁ దాల్చి కెలఁకుల

నిలువఁగ నే నితఁడు శక్తి నిగిడించును బో;

నిలిచినయెడ రక్షామణి

తులఁ బానఁడె చిత్రకార్యరోహిణిఁ దగుచున్.

125

క. ఈలాగు నుచితవచనము

రోలి నతఁడు వల్కి తండ్రి నున్నతకుతుక

వ్యాలోలుఁ జేసి యన్నను

1 శాలీనత యౌవరాజ్యశాలిన్ జేసెన్.

126

క. స్వయము తుహినాంశుమౌళి న

దయుఁ డై కార్యగతి నెంచి తా నొనఁగూర్చున్

సుయశుఁడ నగునాయిష్టముఁ

బ్రియ మని సుతుమార్గ మనుసరించె జనకుఁడున్.

127

చ. అల ప్రతిపత్తిపాత్రుఁడుగ నగ్రజుఁ డున్నను లక్ష్మి తమ్మునే

వలచును; నిమ్నుపూరకస్రవంతి సరిత్పతిఁ జేరఁ గోరుఁగా;

నెలఁ దలఁ దాల్చుదేవునుడి నిస్తులసద్గుణదర్శనంబునన్

నిలిచె నతండు తండ్రియెడ నేర్పరి నిల్చుభునార్హరత్న మై.

128

తే. గీ. యౌవరాజ్యవదస్థుఁ డౌనగ్రజునకు,

రాజపదమందు నున్నధరావరునకు

హితుఁ డితం డయి యిర్వురకృతినిఁ దాల్చె

ఓఁటి; శేషాహిధర మాదికూర్మ మట్లు.

129

ఆ. వె. ఆదృతాఽఽఽఽ డైనయావిక్రమాంకునే

యిల రఙ్గోత్పవముల నెల్లఁ బనిచి

ధరజిజ్ఞాని గ్రోలుఁ దదుపార్జితము లైన

సద్యశోఽవతంసజయసుదలను.

130

తే. గీ. తన్మతంగజకుంభవితాననిహిత

చీనపిష్టవిపాటల మైనజలధి

చోళసేనాక్షయోద్భూతశోణితాఽప

గాఽఽవళిం బూర్తిఁ గాంచినయట్లు మిందు.

131

క. 1 హరి సేనలతోఁ జాళు

క్యరాముఁడు తనను దలయ భయానవలెన్ సా

గరము రదము లిగిలించెన్

దరి ముత్తైపుచిప్ప లగువిధానముపేర్కిన్.

132

చ. మలయనగాంతికంబుల క్షమాపతిపుత్రుఁ డనంతవాహినీ

కలితుఁడుగా మెలంగ గజకర్ణసముచ్చలితానిలాఽవళుల్

కలయఁగ నుర్విఁ బర్వి మధుకాలము గాక వియోగినీజనం

బుల కువతాప మూనిచె నపూర్వవిధిన్ మలయాద్రిజంబు లై.

133

సీ. ఖడ్గధారాంబుసంగతరిపుకీర్తిదు

గ్ధము రాజహంసవిధానఁ గ్రోలెఁ;
గోదండపాండితీకుశలత ద్రావిడీ
ముఖముల వేడియాదుల వెలార్చెఁ;
బగ సూపి గిరియురాప్తతిఁ ద్రాపి స్తన్యవి
భ్రాంతిఁ జోళుని భూమి వదలఁ జేసె;
శర జొందుమాలపు ధర నిల్చి కన్యకా
చృలమునఁ బలుతేంద్రకలుము లొందె;

తే. గీ. దుర్దమరిన్మపాలురదోర్బలంబు

సూపకయ గెల్చి నమ్రరాజులకుఁ గత్తి
నెత్తకయ సర్వకకుబంతనృపతివర్గ
సన్నతుఁ డతందు త్రైలోక్యశౌరి యయ్యె.

134

క. వ్యాటావతీర్ణవిష్ణుఁడు

భూజానిసుతుండు హారముక్తారుచి నా
భీజలజోద్గమవారణ
కై జాబిలికాంతిఁ బలుపు ననఁగా నొప్పెన్.

135

క. కవిరంజనమున భోజం,

డవిరతకరిదానదక్షఁ డగుముంజుండున్
సవతే గుణిహితున కతని
కవిరళతపనీయవృష్టిహస్తాబ్జనకున్.

136

క. అరిలక్ష్మీపరిరంభణ

పరభుజయుగువానిఖడ్గపటుహతు లడఁచున్
స్ఫురదంగదమాణిక్యాం
కురఖరకంటకనిశితగుణ మనయంబున్.

137

శా. భేదించెన్ శతధా యుదగ్రకులదూభృద్వర్యదండంబులన్
వా దొక్కింతయు లేక తేజమున విశ్వజ్ఞుణి నేకాతప
త్రోదారంబుగ నేలులోభమున నయ్యోజన్వి; దేశంబునన్
భూదారాంతరు లాతపత్రవిభవంబుల్ లేక వర్తింపఁగన్.

138

మ. కలనన్ గౌడగజంబులన్ గొనుచు వీరన్ గామరూపాధిపా
మలతేజోవిభవంబులన్ డులుచునాజ్ఞాపాలుప్రాలేయని.

ర్మలకీర్తిన్ గడుఁ బాడుచుండిరి సహర్షస్వాంత లై ప్రాగ్గిరిన్
నలిసీమిత్రరథాఽరవాఽహృతనిశాంతస్వాపసిద్ధాంగనల్.

139

చ. కలను సముత్సుకుం డగుచుఁ గాంచఁగ నేగెను వజ్ర; కాని జ్యా
యులిపున కోడి స్వీయహయ ముండఁగ శ్వేతగజంబు నెక్కి తా
లలితగతిన్ జనన్ వడిఁ బలాయిత మయ్యె గజంబు నింద్రుతో
నల రణరుష్టవారణమరాంబులకున్ వెగ లొందు చంతలోన్.

140

క. ఆరాజుసేన దేవా

గారధ్వజవస్త్రశేషఁగాఁ గూలిచెఁ గాం
చీరాజధాని; నపహృత
చీరపురశ్రీల కిచ్చుచినుఁగు లనంగా.

141

శా. లంకానాథులల్ విదిల్చియు రుషాలౌల్యంబు శాంతింప కీ

వంకన్ గ్రమ్మలు వచ్చె రాముఁ డని బీభ్రాంతిన్ వడం కొంది రా
లంకావాసులు వైరిరాడ్డశనలీలాయుద్ధగర్జన
ష్టంకారంబుల రాజు ద్రావిడులదేశం బల్లలాడించఁగన్.

142

క. ఆరాకొమరుఁ డకైతవ

వీరుఁడు యువరాజు కార్యఽధినై యాశా
వారజయం బొనరించెను
మా రెనయనికూరుఁ డైనమారునిభంగిన్.

143

క. కేరళవధూజనాలక

వీరుత్పమముగఁ బటేరపృథ్వీధ్రధరి

త్రీరుహములు భూపతిసుతు

వారణములచే నలీలభంజనఁ గనియెన్.

144

చ. అతనికరుల్ మౌనర్ప మలయాగము ¹నాగముగాఁ బటేరమా

రుతముల కయ్యె ఒల్కల వెలుంగుదు నంతఁ బరోక్ష మౌపితృ

ప్రతతికిఁ బోలెఁ బొల్పులుధరారుహపాళికిఁ గూర్చెఁ బిండమున్

సతతవినిస్సృతాఽర్థ్యనితచందనఫేనమిషాన నద్రియన్.

145

చ. అతనికరుల్ పటేరరసమందు మునింగి నరితృతిప్రవే

శితములు గా క్షణంబున నశించెడి వారిధియైర్వతాపః మా

గతి బడబాగ్నితప్త మగుకందికి వే శశిరోపచారసం

గతిఁ బొనగూర్చుఁ జందనసనాథపటేరగిరింద్రనిమ్నగల్.

146

మ. కన నయ్యెన్ నృపసేన సర్వసుదతీకాండంబుచేఁ బ్రీతిఁ జం

దనసా²రంతురంగమప్రకరజన్మక్షోణి యాత్మాఽశిగా;

జనపాలాంగన లంత నూర్చుసురభిశ్వాసానిలంబుల్ గుహల్

నినిచెన్ జందనవాయుబీజములుగా నిల్పన్ బటేరాద్రియన్

147

చ. కొనియె నతందు రత్నములఁ గుంజరముల్ పెకలించి దాచుచం

దనతరునంపదాళికి ఘనం బగువిల్వగ వార్ధినుండిఁ జం

దనగిరియన్ గరిప్రకరదారితహర్షితచందనాఽర్ధ్రితా

ర్జునశిలలన్ బలాఽహతుల రూపతె నస్తులె నిల్పినట్లుగా.

148

సీ. తము ద్రొక్క దరిఁ జుట్లు దగఁ గూర్చున్గోరు

గొలుసులఁ బోల్పరాకువులు మోలియఁ,

దమకాళ్ళఁ దవులుసంద్రపుముత్తైములు రిక్క

పొడి నొప్పువెలియేన్గుహులువుఁ గూర్చు;

1. వృక్షములు లేనిదిగా. 2. వాయువు (లేడి వాహనముగాఁ గలవాడు).

దమకాళ్ళ ద్రొక్క ముక్తాశుక్తు లగలుటల్

త్రాసితవార్ధిహృద్రణనఁ దెలుపఁ;

దమదంతములపైకిఁ దార్చినకడలిపా

ములు నరితృత్యంత్రములుగఁ దోపఁ

తే. గీ. బ్రావృషేణ్యాబ్జిఖంజనావనిధరాంద

తమనసమనీలతమమూర్తు లమరున్సవరు

కొమరుదంతిఘటల్ విక్రమమునఁ గడలిఁ

జొచ్చి యవగాహనక్రీడ ముచ్చటించు.

149

సీ. శ్రీభుజంగునకు నిద్రాభంగ మిడుచుమా

కలకలమునఁ గిన్నవలెను గలఁగె;

ధ్వజినీస్థలితదుఃఖవశత మే న్విడఁ బాని

విష మీశ్వరుఁడు మ్రింగువిధికి వగచె;

దురగ మొక్కొకటిగఁ దూఁగి రా ¹మందుర

యని వచ్చుదేవాశ్వ మనుచుఁ దెరలె.

గేరళభూపాలకీలాంసంక్రమి

తార్ధి కగస్తుభయంబు వాపె;

తే. గీ. నిట్లు గలఁగుచుఁ గ్రమ్మల నెలమిఁ గనుచుఁ

దుదకు సుదతీమనోజ్ఞనిస్తులరదచ్చ

దద్యుతుల మించి తనలోనఁ దనరుపవడ

ములు నృపతి కింపు గాఁగ నుప్పొంగె నుదధి.

150

సీ. ఎవనిచే నభయంబు నెనసి సింహాలుఁ దగ

స్త్రాఽశ్రమంబున నెల వందఁ గనియె;

నెవనివి ల్గాంగకుండవధూముఖేందుల

గళితకుండలమండలులుగఁ జేసె;

1. అశ్వశాల. 2. నెత్తురు.

నెవనియశఃకూర్చి దవిలి దిగ్విత్తుల
ద్రవిడీకపోలపేలవత నెఱపె;
నేజయశీలుచే ¹నెత్తుకొమ్ములు దుల్లి
పగరప్రోత్తల దుల్లుపగిది నొప్పె;

తే. గీ. నతఁడుపొగదొందు వైరిధరాఽధినాథ
మకుటమణిగణసేవితామలపదాబ్జః
దభిలకకుబంతసంవ్యాప్తయశుఁడు ఘనుఁడు
విక్రమాఽదిత్యః దరిలుంతనక్రముండు.

151

సీ. అతనిప్రతాపంబు షితివనతీతతి
కన్నీటఁ దడియుకోకలను దెలిపె;
నతనిభుజంబు చోళాంతఃపురీరక్ష
వాలదండయుతసింహాఽశి కొనఁగె;
నతనివలనఁ బలాయితఁ డయి ద్రవిడుండు
²ధరదరి దుర్బలతనువు డాఁచె;
నతనిభీతినిఁ దొరినట్టిచోళస్త్రీల
నొసటఁ గప్పుర మివ్వునుం బొసంగు;

తే. గీ. అతఁ డొనర్చె నిజప్రతాపాతిశయిత
రక్తుఁ డయి వేంగిబూపాలరాజముఖుల
స్మరుప్రతాపంబునకు ననాస్పదలు గాఁగఁ
దేజు మించినవిక్రమాఽదిత్యశౌరి.

152

చ. ద్రవిడధరిత్ర్యనర్హ్యసముదాయము గూలఁగఁ 'గాంచి' వానిజా
హువులఁ బ్రకంప మొంది యను పొందెను దోరణసూత్రశేష యై
యవలను జక్రకోటపతియంతిపురంబులఁ జిత్రశాలలన్
దవిలినదంతులే నృపవతంసునిచే విడు పొందెఁ బోరునన్.

153

1. ఉన్నతశృంగములు. 2. పర్యతగుహ

క. సకలదిశాజయయాత్రా
ప్రకటితవీర్యుండు మఱి స్వపురాధ్వమునం
దొకచోట నిలువ నాక
స్మికముగ మతి నరతి నతనిఁ జెంద నతండున్.

154

సీ. తన దగువామనేత్రము స్ఫురింపఁగ శంకఁ
దూఁచుఁ 'దాతపాదుల కలరుత
శుభ' మని సాశ్రుఁ దై శూన్యచేతస్కుఁ దై
పల్కుచుఁ జింతించె; వనట సెందు
రాసుతునకుఁ గాన రానియొక్కనిచేత
శ్రుతిఁ బడె నొక్కయశుభపువార్త;
యంతరాత్మలకు శుభాశుభవస్తువుల్
ప్రతిబింబరీతిఁ బార్వమునఁ దోచు;

తే. గీ. సకలశాస్త్రప్రవీణతాసారధీర
మాఽన్వితం డయ్యు భూమిపాలాఽత్మజుండు
గనె నధీరత నంత నకారణముగ;
మనుజసామాన్యత యొకప్పు మలయు బుధుల.

155

క. ఆదుర్నిమిత్తశాంతికి
నై దానము లీఁ దలంచి యప్పుడు నిలిచెన్
భూదారకుమారుఁడు నై
న్యోదారుం దగుచుఁ గృష్ణయొద్దనఁ గలఁకన్.

156

ఉ. అంత నతండు గాంచెఁ దనకై చనుదెంచెడువాని, మోమునన్
వంత దొలంకువాని, దనపట్టణమందుననుండి పంపఁగాఁ
జెంతకుఁ జేరువాని, గడుఁ జెడ్డను దెల్పఁ బరాజ్ఞాభివృద్ధి
వంతఁగఁ దాల్చునాటుకను బెల్లగునూర్పుల నాపువానినిన్.

157

చ. వెడలెడునూర్పువాయువులు వెచ్చగఁ బై పయిఁ బుట్టు చుండఁగాఁ
గడునశుభంపుమాట పలుకఁ దనచెంగట నున్నవాని, బల్
తడఁబడుపల్కులఁ నృవరతల్లజువార్తను దిక్పయంబు త
న్నడుగునా యంచుఁ బొక్కి కడునార్తుఁడుగాఁ గనుపట్టువానినిఁ.

చ. కడునశుభంబుఁ దెచ్చుఘనకల్మషదూషితుఁ దైనవానిఁగా
నెడఁద గణించి యెల్లజను లెంతయు నింద యొనర్పఁ గల్గినఁ
జెడక ధృతిఁ సమీపమునఁ జేతులు మోడిచి మ్రొక్కువానిఁ దా
నడిగె నృపాలనందనుఁడు హాయి గదా యని తండ్రితట్రునఁ. 159

క. ఈవిధి వసుధాఽధిపనుతుఁ
దావచ్చినముఖ్యదూత నడుగ నతండుఁ
గ్రేవల నాసీనుం దై
వావిరి నాసాఽగ్రలులితబాష్పతఁ బలికెఁ. 160

క. ఈదుర్వార్తాప్రళయాం
భోదము వ్యాపించు మిగుల భూమిశసుతా!
ధీరత విడనాడకుమా!
చేరుచుమా! ద్రధిమఁ గరముఁ జిత్తమునందుఁ. 161

క. ఆపాండుపాండ్యముగ నీ
వాపై నాలోరిచోళ మాసింహశముఁ
రూపించిననీవిజయము
భూపాలకుమార! వినుచు భూరమణుండుఁ. 162

క. కనియె సుఖమయస్థితి నం
తన విధి యనమయమునందు ధరణిపతికిఁ గూ
రెను దాహజ్వరముఁ గడుఁ;
గనిరే నిష్కంపసుఖవికాసము లెవరే? 163

క. చందనపుఁబూతఁ దాపము
డిందక నరపాలకుఁడు గడిందిగ నిను మే
నం దవిలించుక నీమే
నందలిసుధతైత్వ మతిగ నాకాంక్షించెఁ. 164

చ. క్రమముగఁ జూపులఁ సగము గాఁగ నిమిలన మేర్పరించెఁ దా
నమరవరేణ్యదూతలను హస్తినిమిలికఁ బంపఁ గోరి; లోఁ
గమియఁ జ్వరప్రదాహమును గాంచి వినిర్గతి నొందుతద్యశో
రమణిని దంతచంద్రిక విరాజిలఁ జేయుచుఁ బల్కె మంత్రికిఁ. 165

సీ. నృవరేణ్యమకుటమాణిక్యపట్టికల నా
జ్ఞానిపిమాలిక నాటినాడ;
శరచయచ్చిద్రితాఽశాభిత్తులను గీర్తి
రాయంచగూండ్ల నేర్పలచినాడ;
సిరులముడుల్ విప్పి ధరణిదారిద్ర్యంబు
లేకుండ సంపదల్ నెఱపినాడ;
సాధుసల్లోకావసథసీమలను శ్రీకిఁ
గులవధూసామ్యముఁ గూర్చినాడ;

గీ. జాపపాండిత్యభవరమాసంయుతుండు
విక్రమాంకుండు కాకుత్స్థవీరబలుఁడు
దిక్పమాక్రాంతశౌర్యదేదీప్యమానుఁ
డయినసూనునిఁ గాంచి పెం పందినాడ. 166

చ. అతఁడె యశస్వి యాయువధరాఽధిపతిత్వమునఁ నిజాగ్రజుఁ
స్థితు నొనరించి యాతనినె చేసె మహీభరధుర్యుఁ గాఁగ; నం
తతముద మయ్యె శర్వవరతంత్రశిరోమణి యైననాకుఁ బ
ర్వతతనయాననాధునగరంబుఁ జనంగ నముత్సహించెదన్. 167

క. నను నెఱిగికొందురు హతా
వనిపతు లున్నదకవాటపాలకగళహ
స్తనివారితసేవకు లై
కనఁ జాలనివానిఁ గాఁగ ఘనవిధికై నన్.

168

చ. తనరెఁ జుక్కుభూరమణతల్లజుశుద్ధకులంబునందు నా
జననము కొద్దిగొప్పలుగ శాస్త్రరహస్యసదర్శనంగ్రహం
బెనసె శ్రవోఽనుసంగతి మరేభదలచ్చవణాంతచంచలం
బనిహతజీవితంబుఁ గన నయ్యె శివున్ విడి నమ్మ నన్యమున్.

169

మ. శివసేవఁ భువనోపకారమునకై చెందంగ నౌ మేను; దా
ని విడంగఁ దగుఁ దత్పరత్వమున; శాంతిఁ దుంగభద్రానదీ
¹భువనంబందున మే న్విడఁ దలఁచితిఁ భూతేశచింతానితాం
తవశాంతఃకరణుండ నై యిటుపయిఁ దత్పాదసంప్రాప్తికై.

170

క. అవనీపతిపల్కుల కపు
దవధానముతోడ మంత్రు లంగీకృతిమై
నపు నని పల్కిరి; యుచితం
బవుచేతకు నెవరిమనసు లందపు ముదముఁ ?

171

చ. తదనుగ మేదినీపతి ముదంబునఁ గొన్నిప్రయాణముల్ తన
ర్పి దరిసి కాంచె వీచికలచేతులచేఁ దను నిండునింటిలో
విదురుచురీతిదానిఁ, దొలివేలుపుతే ర్విడునందలట్లు నిం
గిదెసకుఁ దూఁగుఁ ఘనమున నిండినపిండము లూనుదానినిఁ.

172

చ. కడుదవుఁ బైకి దూఁకి తిరుగం బడు చుండుపయఃకణంబులఁ
గడఁగి తనుఁ గనుంగొనుచు గౌరవ మీ నెదురంగ లేచి వ
చ్చెడుగ్రహభంగిఁ దాల్చి విలసించెడుదాని, శుభంబు లెచ్చుమొ
క్కిడియెడువార లొంది భజియించెడుదాని నుపప్రవాహినిఁ.

173

చ. జనకలుషాపహారిణిగ నంస్తుతి కెక్కునభస్మరింగిణిఁ
దనమహిమాఽప్తిఁ బోలి జనతానుతయామృదిగభ్రనిమ్నగాఽఽ
ఖ్య నలరుతుంగభద్ర దిగి యందు మహీదయితుండు తానముఁ
బొనరించి యద్రిజారమణపూతపదాంబుజచింతనారతిఁ,

174

క. ఎడతెగ కొనఁగెఁ బసిండుల
నెడఁద నభిన్నత్వ మమరఁ బృథ్వీపతి; పె
ల్లిదుమల నై నను బెడమొగ
మిడరుగదా ! త్యాగనియతి కెందు మహాఽఽత్ముల్.

175

క. గళదమ్నంబుగఁ దటినీ
జలప్రవేశం బొనర్చి జ్ఞాపతి కల్లో
లలలత్పూర్వరవంబులు
సెలఁగఁ శశిమకుటువురముఁ జెందెఁ గుమారా !

176

క. అని దూత వలికి నిలువ న
వనివరతనయుండు కనుల బాష్పము లరలఁ.
దనపార్శ్వస్థితు లసిపు
త్రినిఁ దొలఁగింపంగ గద్గదితగళరవుఁ దై.

177

క. స్వయమార్ద్రభావుఁ డయి తం
ద్రీయెడఁ గడుస్నేహ మలవరించునతం డ
మొయి నొడలు పుడమిపైఁ బడ
దయ గదురఁగఁ బొరలి కెరలి తడఁబడి యేద్యెఁ.

178

సీ. నిత్యదురాచారనియము యముఁ దండ్రీ
గాంచుఁగా ! రవిఁ గులకంబకునిఁగ;
నేడును వెత గాంప నేరనిదినములఁ
దన్ను దుష్టునిగాఁగఁ దలఁచికొనియె;

గాలకలాతతుల్ గ్రాలె నీగతి నంచుఁ
దీటునిబాష్పదుర్దినత వగచె;
రాసుతుం డిట్లు ధరాభారధుర్యుఁ డౌ
జనపతి యిలఁ బాసి చనినకతన

తే. గీ. నాదిహూర్మ మ! నీకు సౌఖ్యంబు దొలఁగె;
శేష! రాయడిఁ గను మస్తిశేషుఁడ వయి:
స్వైరకేళివిహారముల్ చాల సేసి
యెల్ల రిలఁ బానుఁ దీరు దిగిభములార!

179

మ. కనకస్తంభచిలాసముల్ ¹దొలఁకుభూకాంత²ప్రవేష్టంబు న
య్యనిమే పేనుభరంబుఁ బానుటకుఁగా హా! బ్రహ్మ మాయించె; నో
జననాథాగ్రణులార! మీపురములన్ స్తైర్యంబుతో నుండుఁ 'డిం
క నెవం డింతటివాఁడు వీరుఁ డగు నెక్కన్ గద్దె' నం చెంచుచున్ 180

సీ. పృథ్వీశదోర్ధందవిశ్లేష మొనరింపఁ
బాడియే నీకు నోపొడుషంబ!
పరిరక్షకుఁడు లేమి వైరుర్యమున నీపు
దపియింపఁ దగును బ్రతాపమ! కడుఁ;
బతి వీరుసంతాప మితరత్ర దుస్సహం
బబ్బాకరాకలయ వగుము పద్మ!
శేషశిరస్సుతి క్షితికి లె స్సగుఁ; గాని
మంటిగడ్డకుఁ జెల్మి యుంట యెట్లు?

తే. గీ. మునుపు లేనట్టిదుర్మేధ నెనయువేధ
వేటొకఁడు పుట్టె నంచు భావించుఁ; గాక
యున్నఁ బూర్వప్రయత్ననిష్పన్నకౌర్య
నాశ మొనరింప యత్న మొనర్చు నెట్లు?

181

1. ఆరిగయిండు. 2. దాహపు.

సీ. ఆశౌర్య మాదైర్య మాగభీరత్వంబు,
గలుగునే యీగుణకాండ మొకటి;
నరిశరంబులు ముక్క లౌవజ్రకాయనం
పదలు నాదౌసఁగునఁ బాడువడియె;
విధి యెట్లు సేయుఁ దద్విధసర్గరత్నంబు?
నట్టిసూక్ష్మాంశంబు లలరు పెట్టు?
లెదురుగా నులుకువాహినులు పె క్కంద నే
రనియర్థిగా సత్వరాశి యగుచు

తే. గీ. దుర్గమత నొప్పునృపుఁ డిట్లు నిర్గమించె;
భవ్యుఁడును సౌకుమార్త్యకథాజనుఁడును
దొలఁగి పోవ విషాదనిస్తులశతాగ్ని
యిద్ది నేఁ దప్పఁ బరుఁడు సహించు నెవఁడు?

182

క. ఈవిధమున మఱి వేర్గతి
భూవిభుతనయుండు మీగులఁ బొగులుచు నంతన్
బోవఁ దొడంగెను దెరువున
భావగతవివేకభావపరిదీపితుఁ డై.

183

క. కడచినతండ్రికి విధివిధ
మడరఁ దిత్సక్రియలఁ దీర్చి యగ్రజఁ గనఁగా
నెడ నుత్కంఠత పురికొ
ల్పుడు నతఁ డాపైనఁ గదలెఁ బ్రోలితెరువునన్.

184

క. కొలఁదిదినములనె దారినిఁ
దలకడచి నృపాలసుతుఁడు ధ్వని యడరనియ
ట్లలవరచి సేనఁ దాఁ ద.
దృలయుతుఁ డై కలఁగి చొచ్చెఁ దననగరంబున్.

185

ఉ. హంసను బాయునట్టిని నయంబును బాయునృపత్వమున్ బుధో
త్తంసునిఁ బాయుగోష్ఠి సితధామునిఁ బాయుత్రియామ దానపుం
శంసను బాయులక్ష్మి సరసం బగుకైతను బాయువాగ్నితా
శంసయుఁ బోలె తేఁ దెడయ సౌ రతె నన్నగరంబు నుష్ట మై. 186

తే. గీ. ఎదురుగా వచ్చి యగ్రజుఁ దెయిదికొనఁగ
నతనితోఁ జొచ్చె భిన్నుఁ దై ఓతిపతిగృహ;
మిరుపురికపుంగిటను బి దిది యిదీనయట్లు
బాష్పధారలు తెగ కుండ వరదపాతె. 187

చ. దినములు గొన్ని యీనియతిఁ దీతెను వారి కొకకొకళ్ళపైఁ
బెనఁగిననిక్కపుంజెలిమిఁ బెం పగుదుఁ యము వీడు చుండఁగా;
గొనముల గొప్ప యయ్యు జనకుండుగ నగ్రజు గౌరవించె; నా
ప్పనియటు లెప్పు దైన గుణవంతులవృత్తులు మాటఁ బోవునే. 188

తే. గీ. దిగ్వితానంబుఁ గలఁచి తాఁ దెచ్చినట్టి
వస్తుసంతతి నర్పించె వరవిసీలి
నగ్రజాతున; కల కీర్తి నలరువారు
లోభ మెనయరుగా తమలోన నెపుడు. 189

తే. గీ. అన్న సోమేశ్వరుం డటుఁ గొన్నినాళ్ళు
ననఁగఁ దమ్మునెడం బాపమును దలంచె;
నిలను భవితవ్యతాదేవి నెవఁడు దాఁటఁ
గలుగు ననుభవకారణములు దొరింగి. 190

క. మదకారణ మాయెనుగద !
మదిరగతిన్ రాజ్యలక్ష్మి మై మెలఁగుయశం
పుడుకూల మశేషంబుగఁ
జెదరినఁ దా నెలుఁగఁ జనఁడ జ్యేష్ఠం దపుడున్. 191

ఆ. తె. బధిరుఁ దైనయట్లు భవ్యతూర్యనినాద
ముల మహాత్ము లొసఁగుబోధ లెల్ల
సుంత యైన వినఁగ సోమేశ్వరుఁడు మదిఁ
దలఁపఁ దయ్యె దుష్టరైవవశత. 192

క. ప్రకటితమదజ్వరుం డయి
సకలాంగములందు వడఁకు సారించుచు భూ
మికమనుఁడు ¹రాజయక్ష్మ
ప్రకారము నిరికి క్షయంబుఁ బాటిలఁ జేసెన్. 193

తే. గీ. ²కుంతలోల్లాసములు కడకున్ జనంగ
ధరణి వైరాగ్య మెంతయుఁ దల ధరించి
యతఁడు ధవుఁడుగ ననువుల నలరు చుండఁ -
గానె తా నంత విధవగాఁ గనఁగ నయ్యె. 194

క. ఆరా జారోహించిన
వారణములు తమదుప్పష్టభాగము చెడె నాన్
గూరిచె ³నభ్యుక్షణమును
నారయఁ గరణీకరముల నానక్తి మెయిన్. 195

తే. గీ. రాతులసమేతముగ దివ్యరీతిఁ గాంచు
గతి రచించుచు మండలాఽకృతి భ్రమించుఁ,
దమయయోగ్యత సాధించుతమక మెనఁగ
నతనిపృతనాతురంగమవితతి నిరతి. 196

ఉ. ఆతఁడు ⁴జాతుషంబుగ నరాధిపసంపద నెంచి జారు నన్
భీతిని జాత్రతేజమును వీడె న టంచు మదిన్ గణించెదన్;
భూతముఁ బోలి లక్ష్మి స్వయమున్ దను ముద్దిడుచున్ జవిన్ గనన్
జేతమునన్ దలంచును విశిష్టజనక్షతణంబుఁ దీర్పుఁగన్. 197

1. శ్చయరోగము. 2. 'విక్రమాంకుఁడు - కేశములు. అని శ్లేష.
3. కుద్దికై పిడికిలితో నీరు ప్రోక్షించుట. 4. లక్కసంబంధమైనది.

ఉ. చాలగ రేగు చుండుఘనచామరదుర్దమమారుతాఽశ్రయాఽ
భీలరజఃప్రహర్తి సరవిఁ దెరువుఁ గనఁ జాలఁ దయ్యె; ది
గ్జాలసమాక్రమద్వ్యతివిశాలమణీగణుఁ దయ్యఁ దాఁ దమో
జాలతిరోహితుం దగుచు సౌ రతె దై వహతుం దతం దటల్. 198

సీ. పైయడ్డుచే నెల్లవారు లొంగుట నెంచె
నన నరోగతి మంచి దంచునెంచె;
నభిలచ్చలాన్వేషణాఽసక్త మగుపిశా
చముగ నెటుఁగఁడు కార్యము ముదమున;
రాజులోభముచే విరక్తిని జన మొందె
మహిపులయీవియే మచ్చుమందు;
నృపుఁడు కుమారునం దెంచె నక్రమభంగి
సిరిమరుల్ గలఖలుల్ సేయ రెద్ది ?

తే. గీ. వారజేంద్రంబు నెక్కి దర్పం బెలర్ప
నంకుశ మనర్గళత నతం దంతఁ ద్రిప్ప
నవయశోబీజములు నాట నాత్మఁ దలఁచి
యంబరస్థలిఁ ద్రవ్వవిధంబు దోఁవ. 199

క. పలుపలుకు లేల పలుకఁగ
నెలచెలిమిఁ దగుచుకుక్కనృపగోత్రమునం
దలవరిచినటు కళంకత
నలిపెఁ రాజ్యంబు నతఁడు సౌ రటునటులఁ. 200

తే. గీ. అగ్రజుదురాగ్రహంబు వోనడఁచ జాలఁ
దయ్యెఁ దమ్ముండు; ధర నెద్ది యోషధంబు ?
మంత్ర మెయ్యది గలదు ? సామ్రాజ్య మనెడి
¹గాముబామున గో మటుఖలనరులకు. 201

తే. గీ. ఈవిపర్యస్తబుద్ధిచే నేమికార్య ?
మనుచుఁ దలపోసి కడు నిశ్చయాఽత్ముఁ దయ్యె;
వానియపకీర్తితోఁ బాలు వంచుకొనుట
కర్హత గడించు తొక్కపై యగును నాకు. 202

ఉ. కానిపథంబునఁ దిరుగఁగా నమకట్టెడుపెద్దవాని దూ
రానఁ ద్యజించుచుఁ మనుట రమ్యము; మీఁదట దక్షిణాంబుధి
న్గానఁగఁ బోయెదఁ; మునుపు నాకు నడంగిరి గాన బల్రిపుల్
వీనివిపర్యయంబులను విన్నను జాలరు బాధపెట్టఁగా. 203

చ. ఇటులఁ జకుక్కరాజసుభుఁ దెంచి శ్రవఃపుటభేదనక్రియా
పటుతరభేరికానికరణాంకృతు లార వినిర్గమించెఁ దాఁ
జటులరుషారతుం దయినసాహసలాంఛనుఁ దాశుగంబులఁ
గుటిలన్యపేధసంతతులఁ గూడినదై ర్యము వమ్ముఁ జేయుచుఁ. 204

ఉ. ఆమని వీడుకాన విశిఖాఽసనముఁ విడుమౌర్వి ముత్తైముల్
నోమినకుత్తి మాధురి గనుంగొన రానికవిత్వరీతి యై
గోము దొలంగె రాజ్యరమ గొల్పున నాతఁ దొకండ వీడఁగా;
నేమనుజుండు దాఁ గడఁగు నిర్ధమహాఽత్ములశక్తిఁ జెప్పఁగఁ.

క. ఇతఁడు కడుఁ దుష్టాఽత్ముఁడు
క్షితికంటకశోధనుఁ దయి చెడుగుఁ దలంచుఁ
మతిఁ గని సోమశ్వరుచే
వెత శంకించి యనుజన్ము వెంటఁ గొని చనెఁ. 206

మాలినీవృత్తము

సురవినుతపదాబ్జా ! సూరిసంగీతనామా !
గిరిబిలవినివేశా ! కేవలార్దైవతరూపా !
కరి-రిపుసుతపాలా ! శ్మశుతాచిత్తతోలా !
విరచితబహురూపా ! వేంకటేశా ! నృసింహా ! 236

ఇది శ్రీత్రిభువనమల్లదేవవిద్యాపతి-కాశ్మీరక-
 భట్టిబిల్లాణ మహాకవివిరచితవిక్రమాంకదేవచరిత
 మహాకావ్యంబునకు శ్రీవేంకటేశ్వర
 శ్రీనరసింహదేవపాదపద్మాఽరాధన
 నమాసాదితకవితావై శారద్యులు
 'ఆంధ్రబిల్లాణ' బిరుదాంచితులు
 నగులక్ష్మణ-విశ్వనాథ
 కవిసోదరాండ్రీకృత
 మహాప్రబంధంబునందుఁ
 ద్వితీయాఽశ్వాసము
 సమాప్తము

విక్రమాంకదేవ చరితము

తృతీయాశ్వాసము

క. శ్రీరమణ ! వేంకటేశా !
 వీరనృసింహేశ ! వేదవేద్య ! సురేశా !
 సూరివినుతపదపద్మా !
 భూరిగుణా ! దేవదేవ ! బుధజనవంద్యా !

1

క. అంతటఁ దూర్యరవంబుల
 శాంతి వఱఁగ శింజితములు చాటయినటు భూ
 కాంతుని విమలస్వాంతుని
 వింతగ వెన్నంటినటుల వెలసె నిరి వడిఁ.

2

వ. అంత సోమేశ్వరుఁడు.

ఆ. వె. శంకఁ గననియట్టియంకవర్తిని వీనిఁ
 ద్రుంప నాపినాఁడ దుష్టబుద్ధి
 ననుచుఁ బడకఁ బొరలి యదరినచందన
 ములను గలిగి రేలఁ బొగిలె నతఁడు.

3

క. పటుతరసాధ్వనకర్దమ
 పటలనిమగ్నావనీశభావ మల సము
 త్కటచటులభరోద్ధరణో
 దృఢకరటిఘటోద్ధృతిప్రభావముఁ దెగఁడె.

4

క. మతిఁ గలఁగియు నంత నతం
 డతిఘనబల మనిపె ననుజు నలమికొనంగఁ;
 ఓతి యిట్లాఽత్ములత్వగృ
 క్తతికి నసాత్వికకృతుల్ ప్రకాశిల కున్నే ?

5

శా. ఉహః¹తీతభుజప్రతాపవిభవోద్యోగుండు తమ్ముండు దు
¹ర్యాహః²బద్ధనిజాగ్రజాతువలనఁ గ్రౌర్యంబు శంకించియుఁ,
 సాహంకారతఁ దన్ను ²వెన్నడుధ్వజి న్యాళి³ విమర్శింపఁ బోఁ
 దాహ! కష్టములందునే⁴ బలులదాహశాలి భేదిల్లునే! 6

ఉ. క్రూరముగా వధింపఁ బని గొన్నబలంబును దంతిపాదదు
 ర్వారవిఘట్టనన్ నుతీమి వైరినృపాంతకుఁ దొక్కముద్దగాఁ
 గూరిచెఁ గాలవక్త్రమునఁ గోల్తల పెక్కు వచింప నేల వి
 స్ఫారయకుం డతండు మహిపాలునియంగ మొకందె నిల్వఁగఁ. 7

క. కమలావిలాసవసుధగ
 నమరినతనదాహుపంజరాంతరమున రా
 జమరాళివలెన్ గీరితి
 రమియింపం జేసి హరికరణి రాజిల్లెన్. 8

క. తనయగ్రజదుష్పథచిం
 తనమున రుట్పంకకలుషితమనస్కుం డై
 కనియెఁ బ్రసన్నతఁ దోడనె
³వనప్రస్న యగుతుంగదద్రానదిచేఁ. 9

తే. గీ. అతనిదంతింద్రచయవిగాహములఁ జేసి
 యత్తరంగిణి పతి నల్లి నంద దయ్యెఁ;
 గాని దంతిమదాపగల్ గలిసెఁ బ్రేమ
 నిమ్మగానాథునకుఁ గడు నెమ్మిఁ గూర్చి. 10

1. జ్ఞానము. 2. 'వెన్నారు' శబ్దమునకిది రూపాంతరముగా న్యతంత్ర
 ప్రయోగము. ఇతల 'వెన్నారు' నేనాళి³ అని కూడ వ్రాయవచ్చును.
 కాని ఒక విచిత్రప్రయోగమును న్యతంత్రించి వాదినాము. 'వెన్నారు' అను
 నది వ్యవహారములో నున్నది. 3. నీరు.

చ. ప్రతిగజము¹ గనుంగొనుచు వారణ మొక్కఁడు తద్విమర్శనో
 ద్ధతి విశదాపగాంబువుల నానదు; కోపుల కిట్టిశీల మో;
 వెతఁ గని పట్టదధ్వని² ¹గృహీటముఁ గ్రోలక వాని ముంచి బా
 ధితములఁ జేయు వేలుకరి; ధిక్కుతముల్ గద! యర్థిమోగుటల్. 11

తే. గీ. ప్రతిగజంబును విడిచె నిభం బొకండు
 పార్శ్వగత మౌకరేణులోభమునఁ జేసి;
 బాహువిక్రమచండిమ పఱఁగుచోట
 నప్రతిహతుండు కంతుఁ డత్యద్భుతముగ. 12

క. కరు లాపంగా మార్గము
 హరులు చిరము మునిఁగి యుండె నాపగవారిఁ;
 మఱి తటతరుకంటకముల
²మరగినమయములు గనంగ మానెను దటినిఁ. 13

క. ద్విరదమదవారికలుషిత
 సరిత్పతియు సతతమదవిసారథ్యభ్రకరిఁ
 స్మరియించె నహహ! ³యథ్రము
 వరునందలిమక్కు వెంతో వారానిదికిఁ. 14

క. స్నానాపనక్తపరీజన
 నానాసుందరులమధ్యము⁴ జొచ్చియుఁ దా
 దానోదగ్రేభము ని
 ల్పానక చనె నుపరినరునియురుపుణ్యముచేఁ. 15

తే. గీ. అన్నదీనీరములఁ గొన్నియహము లుండి
 వనిత లూనినకుంకుమువలన ⁴ఘనృణ
 పంకిలముఁ జేసి జలము; నాపైన సమర
 దర్పభుజుఁ డయి చోరుని దరిసెఁ గినిసి. 16

1. జలము. 2. అలవాటువడిన లంటెలు. 3. ఐరావతము. 4. కుంకుమపువ్వు.

సీ. ¹క్రీడోపవనపక్షిక్రతుతపిహితాఽత్మ
గళరవలై బయల్ గొలువఁ దగరు;
మేచకక్రముకాఁగిమిలితార్కజ్వాల
లగునెడలఁ బగ యడర నిలుచుఁ;
బవనోత్థకేతకపాశిధూశిశ్వేత
సీమల భన్మంపుస్థితినిఁ గాంచు;
నారికేళఫలసంఘట్టన గళదంబు
భంగాఽర్ధ్య మై స్మరదాణము లగు;

గీ. నెలఁత లెచ్చటఁ దమతమనేర్చుకలిమి,
దర్పకుం డెట దాహకదర్పయుక్తిఁ,
నెవటఁ గాంతలఁ గనుమడునెడ హరాగ్ని.
గాకు లెచ్చటఁ బక్ష్యరంధాఽశిఁ గవిసి.

17

చ. నవిధతథావిధోపవని సాక్షిగఁ జానలఁ జిత్రవిభ్రమ
ప్రవణతఁ దేలుచుఁ గొలఁదివాసరముల్ నృపరాఽత్మజుం డటఁ
దవిలి వసించి తాఁ దరలె దర్శితపూర్వపరాక్రమస్మృతుల్
²తివురఁగ సైన్యతూర్యరుతిఁ దిన్నగ నమ్మలయేళుచెంతకుఁ.

18

క. ఇతనిం గని, బయకేళి
షితిపతికోరికకు మించుసిరు లొసఁగుచు న
న్మతిఁ గొంకడాంగనాముఖ
నితరుగ్గా నితప్రశస్తి స్థిరముగ నిలిపెఁ.

19

ఆ. వే. త్యక్తచాపలుఁ దగు' నాలువ' నృపు నవ
దాతవిక్రముం దీతందు మనిచె;
నవినయాగ్రదూతి యప్రణతియె యట్టి
ఘనులమడులకినుక పెనుచుఁ గాని.

20

1. ఈ పద్యమునందలియెత్తుగీరమునాల్గుపాదములకు మొదటి నాల్గుపాదములతోఁ
గ్రమాన్వయము. 2. త్వరపడఁగ.

క. కేరళనారీగండా
గారముల శిలీముఖములు గడు వ్యాపించఁ
జేరినయశ్రులు మును దాఁ
గూరిచినవిగానె సతులకుం జూపించెఁ.

21

క. లోలాబ్ధిసీలకుండల
చాలఁ గంపించె ద్రవిడనర్వంసహ యా
భీలత్వరఁ దనుఁ జేరున్య
పాలతనూభవునిఁ గాంచి ప్రబలుభయమునఁ.

22

క. గొనయ మెనసినయతనివిలు
చెనకఁ దగని మగతనమునఁ జె న్నగున్మపనూ
నునికొలుపుఁ జేరె ద్రవిడా
వనివరునరుఁ డొకఁడు నీతిపథరతుఁ డంతఁ.

23

క. ఇలఁ దల పోక నతఁడు కుం
తలపతితనయునకు మ్రొక్కి, దళనకిరణకో
మలకిసలన్యాసవచో
విలసనమున ద్రవిడదూత ప్రియముగఁ బలికెఁ.

24

క. చాళుక్యేలావరవం
శాలంకారా ! భవద్గుణాఽశి గణింపఁ
జాలు నెవం ? దెవని కగుఁ
జాలిననే ర్పర్యమాంశుసంతతిఁ గూర్పఁ ?

25

క. నీకరవాలాంబువిమల
తాఽఽకృతి వర్ధింపఁ జాల; నది గనుకీర్తుల్
లోకై కశుక్తిపుటము
క్తాఽఽకలితము లగుచుఁ జంద్రికాఽఽకృతిఁ దాల్చుఁ.

26

క. అరిచికురంబులు నాచుగ
నురవే ! యసివారియందు నుండఁగ నీచే
నిరవుఁ గనురాజహంసో
త్కరనిభయశ మచటఁ గడుఁ బ్రకాశింపంగన్.

27

సీ. త్వద్భుజంబునయందుఁ బ్రణయంబుఁ గనువింటి
నినద మాజుల నేరు విన సహింతు ?
రంతఃపుర స్త్రీలయాక్రందనంబుల
వ్యక్త మౌ నది శత్రుభవనములను;
ద్వన్మౌర్వికానినాదముల దిక్కురు లైన
నిర్మదత్వమును బొందినకతమునఁ
గశ్మలాకులచేతఁ గడఁ గాందినట్టుల
దిశలు ప్రసన్నతఁ దేజరిల్లు;

తే. గీ. నిన్ను బోల్చిగీషువువినా నేర్పు నెవఁడు ?
క్షత్రకులజం దిల నసాధ్యసాధనమునఁ
బ్రళయకాలంబు లేకుండ జలది గూడ
శక్త మగు నెట్లు ముంచంగ జగము లెల్ల ?

28

చ. అతులగుణుండ వీవు సిరి సర్పణ సేసితి వన్నకున్ దృఢ
స్థితిఁ గని; వజ్రలేపమును జెందినరీతిని నీదుకిర్తి ను
స్థితి క్షితిఁ గాంచె; నీకు నిలఁ జేసెడి దే మగు దీన ? సర్వభూ
పతివి; మృగేశతల్ హరికి వర్తిలవే యెట వాస మూనినన్.

29

తే. గీ. ఏభువి వసించు వీవు మహాభటుండ !
పుణ్యఫలపాత్రతను గాంచుఁ బుడమి యద్ది;
కుటిలధారజీరమణసంకటముఁ దొలఁగి
నిన్నె సుగుణోజ్జ్వలుని వరునిగ గ్రహించు.

30

క. గళితత్రపు లై కందర
ములఁ ద్వద్భీతిన్ వసించుభూమిపతులనేన్
గళితలమున నీచాపము
తలఁకించు గుణాఽరవోదితప్రతిరుతులన్.

31

తే. గీ. ఉత్పృతాపానలాఽస్యంబు నూని కలనఁ
ద్వత్కృపాజైంద్రజాలికతల్లజుండు
కృత్తమర్మోత్తమాంగు లౌరిపుల నెల్లఁ
దనరఁ జేయును దివ్యమన్తములపొందు.

32

తే. గీ. భారతాఽదులలో నేని భాగ్యభూమి
యయిననిను బోల్పుతాపిపేరయిన వినమ ;
దర్శనంబున జయలక్ష్మిఁ దనరఁ జేతు
వన్యసంగమవిముఖిగా జన్యములను.

33

క. సూదంటుతాలగమికిన్
భూదయితులమకుటరత్నములు తుల్యము లే
మో; దవుదవ్వలఁ బొదలెడు
నీదగుఖడ్గంబుఁ జేర్చు నికటస్థితికిన్.

34

తే. గీ. నీనముజ్జ్వలగుణముల² నెత్తిప్రియమునఁ
గని మనవి సేయఁడే చోళజనవరుండు;
తృణసమంబుగ సిరిని నీ వెంచఁ గాంచి
శ్రీప్రదానము నుడువ లజ్జించె నతఁడు.

35

క. శరధరగర్జితములవలె
పరపౌరుషములను వినియు బయలుపడద భూ
వరనుతిరాజమరాళిక
నరవరు⁴ మానసమునుండి నైజం బిది యె.

36

చ. స్వకులకలాప మై సుగుణసంపద ముజ్జగమందు మించుచున్
నకలవిలాసినికరనన్నుతరూపవిలాస మొందుక
న్యకను ద్వదీయహస్తమునయం దిడి తా సకలావనీజన
ప్రకరనుతుల్ గనంగ నరపాలుడు వాంఛ యొనర్చు నెమ్మదిన్. 37

ఉ. ఆతనిచేత నాతడు నయంబునఁ బల్కినరమ్య మౌవచో
జాతముచేతఁ గుంతలరసారణుండు ప్రసన్నుఁ డయ్యె; నీ
భూతలమందుఁ దీవ్రముగఁ బొంపిరిఁ గట్టురుషావిషత్వరో
త్పాతము మాన్ప నౌషధము తాదృశు లూనువినీతియే కదా ! 38

అ. వె. ఎట్టిచంద్రముఖియొ యిది యంచుఁ దనమదిఁ
గుంతలుండు వింతఁ జింతఁ గొలిపెఁ;
గాములందు నెపము గాంచినమాత్రానఁ
గాముఁ డెప్పుడు సజ్యకార్ముకుఁ డగు. 39

తే. గీ. కుంశలీనేత్రపూర్ణచకోరమిత్రుఁ
డోష్ణలుతసన్నితం డయి యొప్పి దంత
దీదితుల హృత్ప్రసన్నతఁ డెలుపునటుల.
నిటులఁ జోళేంద్రదూతతో నెలమిఁ బలికె. 40

ఉ. ఈసుజనత్వ మే నెటుఁగ కెంతయు నీనున విల్లు మ్రోగఁగాఁ
జేసినదాన నుద్భవిలుసిగ్గునఁ గొంత వచింతు: సజ్జనుల్
దోసములన్ ద్యజించి గుణతుష్టి వహింతురు; ఔరభావమున్
ద్రోసి పయోధినుండి మధుతోయమునే కొనుఁగా ఘనావళుల్. 41

చ. ప్రియమొనరింప దిగ్జయపరీతమనస్కత నాయెడన్ గడున్
నయమును జూపు నేడు; సుజనంబుచరిత్ర మెవందెలుంగు ? నా
శయమున వే ర్థలంప; గుణశాలి సుహృజ్ఞనమాన్యుఁ డిచ్చ నె
మ్మొయి నొనరింప నెంచు నది మేకొని చేయుత నాతఁ డాదృతిన్. 42

క. అమృతోపమ మమృతద్యుతి
విమలము నగుపల్కుఁ బల్కువిక్రచుచిహ్నున్
సుముఖతఁ గని వీతభయో
న్నమితాఽస్యఁడు దూతయును మనవి యొనరించెన్. 43

క. ఇతరం బెది యుచితం బగు ?
నతులవదాన్యతకుఁ దగినయది సేసితి; ప్రా
ర్థితవస్తుసిద్ధి నర్థి
ప్రతికూలనృపుండు సనెనె ! త్వత్కులమందున్. 44

క. మాన్యవరు నవంచకుఁగా
మానసమునఁ దెలిసి కడు నమలమతి వై తేన్
బాను మిటఁ దుంగభద్రాఽ
నూనోపాంతాధ్వమున సమున్నతి వసతిన్. 45

చ. కొలఁదిప్రయాణముల్ గడపికొంచుఁ బ్రతాపిని నిన్నుఁ గాంచి ని
ర్మలహృదయుం డొనర్చుఁ జిరమైత్రిని మిత్రునితో విధుం డటుల్;
కలితశరాఽననుండ వయి క్రాలెడునీయెడఁ బ్రీతి వీతిగా
మెలఁగియు మాన్యపుండు నృపుమేల్చి మఱియు నినుం బ్రియాఽత్తుగన్. 46

చ. పలికిన దంతయున్ నిజమ పార్థివుపల్కుల; మమ్ముఁబోంట్లు ల¹
గ్గులు సెడఁ బల్కినన్² బయ లగున్ మిముఁ బోంట్లకు నంచు దూత ప
ల్కులు పదరింప సారెకుఁ; టకుక్యుడు దానును జోకుడెందమున్
దెలిసి మొదల్ తనున్ నిలువఁ దెల్పినయేటితటంబుఁ జేరఁ బోన్. 47

క. అంతన్ జోళవనుమతీ
కాంతుం దుత్సవము నలిపి కదలె ముదమునన్
గంతువతాకయు హాసాఽ
క్రాంతాఽస్యయు నై నకన్యకను వెనుఁ గొనుచున్. 48

క. అల కుంతలేంద్రుతో ని -

శృలనంది వొనంగుటల్ ప్రజల్ విని భయరు
క్పాంతిఁ గని యాత్మగృహముల
సంతతముదములను విందు నలిపిరి మిగులఁ.

49

చ. కకుభిభకర్ణనిర్దళనకారిభయానకదుందుభిధ్వని
ప్రకటన నద్ర¹మభ్రమువరధ్వనినిర్భర మైనటుల్ తగఁ
నకలదిగంతభిత్తులును సామజఘట్టన సస్వనంబుగాఁ
బెకలినటుల్ స్ఫురించె శ్రుతిభీకరభేరిరవప్రతిధ్వనిఁ.

50

క. మును భయమున మూర్ఛ మునిం
గినదిగ్గజపాళిఁ జల్లు నింపుగ శ్రుతితా
శనభస్వచ్ఛీతల మగు
ఘనశీకరరాజి రాజగజరాజు లొగిఁ.

51

చ. ధరణిరజంబు ద వ్యెగయఁ దాల్చక దిగ్భ్రమ మర్యముం దిన
ద్విరదపతాకికావననవీజనవారిత మారజంబుగా
నరదమునందుఁ గూర్చికొను నస్తగిరిఁ సరిఁ జేయ నాఁగఁ ద
ద్ధరణిరజశృలంబునన దారి నదా చను చుండి మృత్తికఁ.

52

ఉ. నందనకుంజపుంజితఘనప్రసవోజ్ఞ తధూఽవాసితా
నిందితపాంసుచౌర్యశయనీయత మోదిలు సౌరపాంసులా
బృందము; పాంసుదుష్టమధువీక్షణ నందనమున్ ద్యజించి మిం
టం దిరు గాడుభృంగముల నాకము మించెఁ దమోవృతంబుల్.

53

చ. సౌందఁ గొనరించె సేన నడచొప్పులకున్ జయవాణిరింభికా
ప్రబలత ధూఽపాళి సరివారిన వై విషమస్థలంబులున్
గదిగదిఁ జిత్తమే దుముకఁ జాలనిపల్లము లల్ల దూఁకువా
జిబలముచేత భూమి వెలసెన్ ప్రమ గొన్నమరున్మృగంబుగఁ.

54

వ. ఇట్లు సేనాసంరంభము విజృంభింప మఱలి.

55

క. శరమౌర్వీవల్లిభా
స్వరవర సైన్య¹మపీతవాటుల నిలిపెన్
నరవరుఁ డట నట విజయేం
దిర కగుక్రీడావనస్థుల్ నిల్పె ననాఁ.

56

క. దినములు కొన్నిటఁ బయనం
బొసరించి నదిన్ నృపాలుఁ డొందెఁ గృతినమా
ప్తినిఁ గనక మనీషులు ని
ద్రను గనుతలఁ పింత యెనఁ దాల్చఁ జనుదురే !

57

తే. గీ. నిర్మలము లయి చల్ల నొనిమ్నుగాంబు
పుల మొదల్ సేరుపరివార మెలమిఁ గ్రోలెఁ
గొలఁది వెన్నడి వచ్చుజనులకుఁ బంక
శేషజలములె లభియించెఁ జెయ్యికొలఁది.

58

తే. గీ. దక్షిణాంభోధిదరినుండి తన్ను దరిసి
తననడుమ నిల్చుదంతిసంతతులచేతఁ
గొందెములు వార్తిఁగూర్చి వాక్రుచ్చె ననఁగ
వార్ధివల్లభ యది ప్రతీపగతిఁ దాల్చె.

59

ఆ. వె. రాజ్ఞికాంత మంతరక్షపితక్షప
మైనజనముచేత నందినటుల
సింధుతీరవసతిఁ జెందినతద్భలం
బమిత మైనదైర్ఘ్య మందె నపుడు.

60

క. చోళవధూపాళీజల
కేళీపరికలిత²చంద్రకేవలసిత మై
హాళి నొనర్చె మదికి నది
ప్రాతేయాచలవిటంకభవజాహ్నవి యై.

61

1. రనున్పు. 2. కర్పూరము.

(7)

క. అల నదియామృతటంబున
నిలిచి బలముఁ గాంచి నృపుఁడు నిజభుజము స్ఫుర
త్కలహసహస్రప్రౌఢముఁ
గొలిచెన్ నుతియించె మతియుఁ గొనెఁ జంబనమున్. 62

ఉ. ద్రావిడభూవిభుండును ముదంబునఁ దత్కటకంబు మత్తదం
తావళముల్ గనుంగొని నుతాప్రవిదానముచేత నాత్మరా
జ్యావన¹లగ్గుగాఁ దలఁచె; నాదట దూతల నంపికొంచు నం
భావనఁ బుష్పగీష్పతులమాడికిఁ గూడిరి వార లిర్వ్వరున్. 63

క. ప్రియతముఁ దీతండు నిరికిన్
స్వయముగ; మత్పుణ్యవళతఁ బడసితి నంచున్
నయనాంబు బురలఁ దలఁచె హృ
దయమునఁ గుంతలునిఁగూర్చి ద్రవిడపతి యిటుల్. 64

క. పాదములకు ముదమున నా
భూదయితుఁడు ప్రణతి సేయఁ బూనఁగ నిలిపెన్
గా దనుచు విక్రమాంకుఁడు
మేదురసంభ్రమవిశేష మృదువచనములన్. 65

చ. "వల దన నేల నే వయసుపట్టున గొప్ప నటంచుఁ; బాదముల్
తల ఘటియింప నుండఁ; దలఁ దాల్చుఁడె నిర్మలరత్న మప్పుడే
²పొలువ వయోఽధికుం" దనుచుఁ బూని వచించెడుద్రావిడేంద్రుఁ గుం
తలపతి కౌఁగిటం బొదివెఁ దద్ద ముదంబున నోల లాడుచున్. 66

తే. గీ. అర్థపీఠప్రణయపూర్ణ మైనకోర్కి
వలలుచోకుండు కుంతలవరున కనియె
రదనచంద్రిక మేదిసీరమణునభను
మకుటరత్నా³తపంబును మచ్చరింప. 67

1. శుభము. 2. పుట్టఁగా. 3. ప్రకాశము.

ఉ. చల్లని వొఁ ద్వదంగములు చందనపంకముకంటె మిక్కిలిన్;
వెల్లిగఁ జిమ్ముఁ గొమ్మడిఁ బ్రవేష్టము నీది యశస్వి; దేవ ! మ
త్తిల్లుఖలోర్విపాలురకుఁ దీవ్రపుఁదాపముఁ గూర్చునట్టి దై
చెల్లెడునీప్రతాపము వసించు నెఁడ ? జనుకాన్వయోత్తమా ! 68

చ. ధృతికి నిధాన మబ్బురపుఁగృత్యములిల్లు మితిన్ దొలంగును
న్నతకరుణారసంబున కుదాహరణావని నిన్ను నల్వ య
ప్రతిహతరీతి సృష్టి దనరన్ బొనరించె నమస్తముఖ్యభూ
పతితతినిర్మితిప్రచురభాగసముచ్చయమున్ ఘటించుచున్. 69

ఉ. కాంచనగాత్రి ధాత్రిఁ గలకన్నెలలోపల మిన్న; యున్నత
త్వాంచితసింహపీఠ మిది; యాత్మ మదీయము నన్యరీతి వ
ర్తించదు; సర్వ మీవిధము వృత్తిఁ గనెన్; గృతముల్ ఫలించె; న
ర్పించితిఁ గొమ్ము ప్రీతి; నలరింపు మదీయయశఃప్రతాకమున్. 70

మ. ధృతిమంతుం డగుద్రావిడుండు నిలిడఁజేమంబునన్ మాధురీ
యుతశబ్దంబుల నిట్లు లంఠిపురిలో నుక్తుల్ పిసాళింప నా
యతచోళీకుటిలాలకప్రకరడోలా²లోలితా²లోకనా²
దృతలీలాపరుఁ దై ముదల బెనసెఁ బృథ్వీపా²త్మజుం దెంతయున్.

క. గొనములప్రో వగురాకొను
రునకున్ బెండ్లాడఁ గడుసిరులతోడన్ గూఁ
తు నొనంగి ముదలఁ గొని తాఁ
జనియెన్ చోళావనీశచంద్రుఁడు పురికిన్. 72

క. కుంతలపతితనయుండు న
సంతద్రవిణం బొనంగె నాద్రవిడునకున్;
సంతతకీర్తిరసితా²
క్రౌంచులు విత్తముఁ దృణంబుగా నెంత మదిన్. 73

చ. ముదితమనస్కుఁ డై యుదితపూర్ణఫలం దయి ద్రావిడుండు వోఁ
బదపడి కుంతలుండు గుణపక్షసమాదరజై కచిత్తుఁ డై
కదిసె సముత్సుకత్వము నృకాంతరేణ్యునియందు సారెకుఁ;
మృదువులు గావె పుష్పములరీతి మనంబులు నజ్జనాఁగికిఁ. 74

క. ద్రవిడునియద్భుతచర్యలఁ
దవిలి పులకపరికరంబు తనగండములం
దవిరళముగాఁగ నినిచెఁ
నృవరసుతుఁడు సుగుణపక్షనిహితాఽత్ముం డై. 75

క. చనఁగ నివారింపఁగ నై
తి నతనిఁ గాంచంగ నొనొ తిరుగ ననుచు న
జ్జనమాదామణి నృపసుతుఁ
దనయముఁ బరిచింతనారతాఽత్ముం డయ్యెఁ. 76

క. త్రిభువనముల లభియింపని
విభవాఽస్పదగా నతఁడు ద్రవిడసుతఁ జేసెఁ;
శుభహృత్ప్రసాద మాప్తుల
కథయమె కా కడరుఁ దత్పుఽతాదులఁ బ్రోవఁ. 77

క. సమరరథసవిభ్రమకుతు
కమున సమాఖ్యాఽవతంసకస్థితిఁ గనుభూ
కమనసుతుఁడు వినె ద్రవిడుఁ డ
సమయమున సురాఽలయంబు ననుదుర్వార్తఁ. 78

క. మృదుహృదయత సత్ప్రణయిత
సదమలగుణవరత మెలఁగుజ్ఞాపసుతుఁడు రా
మదిఁ గలఁగఁగ విలపించెను
జెడరఁగఁ గన్నీరు చంద్రసితగండములఁ. 79

క. ద్రవిడధరావిప్లవమును
నృవరసుతుఁడు విని సభేదహృదయతఁ గదలెఁ
ద్రవిడపతితనయు సిరి కిం
పవునటు లభిషిక్తుఁ జేయ నాత్మఁ దలఁచుచుఁ. 80

ఆ. వె. కరటిశతవిక్రీర్ణకర్ణతాలవ్యజ
నానిలములఁ జల్ల నై నవైరి
యశము లాను చంత నవనీవరుఁడు సేరె
గాంచిపురము నాదికాలపురము. 81

శా. కాంచీదామకలాఽరవంబు గుణయుక్తం బైనపూవింట జృం
భించం గల్గినడిండిమన్వనముగా వేల్చక్కటాక్షంబు ల
త్యంబన్మార్గజవృష్టిగా నెదుటఁ బౌరాజ్ఞాఽననాశ్రేణి గా
న్పించెఁ గుంతలనాథనందనునకుం బెన్నోదమున్ గూర్చుచుఁ. 82

చ. ఓతిపతిపుత్రుఁ జూచి యొకచేడియ నోటఁ గలట్టితమ్ములం
బతినయ మొప్పఁగా శుకము నందఁగఁ జేయుచుఁ గింశుకచ్ఛవిఁ
స్మిత మొనరించునోష్ఠమునఁ జె న్నయి చుంబనదాతురీవిధిఁ
గుతుకము మీల నాశుకముఁ గూరిచి పల్కె నరేంద్రుఁ డారయఁ. 83

చ. పతనభయంబు వీడి యొకపద్మదళాక్షి నిశాంతశృంగముఁ
ద్రుతగతి నెక్కె నెక్కుటకు దుస్తర మయ్యు నృపాలుఁ జాడఁగా;
నతనుఁడు పౌరుషింప జవరాండ్రు తృణంబునమంబుగా మన
స్థితి మరణంబు నైన నిరసింతురు సాహసముల్ పొనర్చుచుఁ. 84

క. కలకల మకారణంబుగఁ
గలిగించి యొకర్తు తేనికన్గొన నొందెఁ;
వెలఁదుల కుపాయదర్శన
ములఁ బౌడము మనోజదృష్టి మూడవయది యై. 85

క. తనయెడ విశదద్యుతి ని
ల్పినయినసూనుండు పడఁగఁ జేసినయటులఁ
గని తనజారినహారము
వనజనయన పడఁగ విడిచి వడిఁ జనెఁ దొలఁగఁ.

86

క. మనసిజవతంసలీలా
జనకమృదులకిసలయానుసారినఖలిపిఁ
గనఁ జేయుచు సురమున నొక
వనిత సురతపరత నోర్పువడి రచియించెఁ.

87

క. శ్రవణపరిచ్యుత మై యం
నవసతిఁ గనువేటొక ర్తునకిక్తుండల మా
యువిదమెడనుఁడి వెడలెడు
పువువిల్లుని¹దుట్టుకెడుపుగఁ గనుపట్టెఁ.

88

క. పరికలితచరుక్యావని
వరపుత్రప్రథమవారపరిదర్శనత
త్పర లగునగరమృగాక్షుల
కరుదుగఁ బఱఁగెఁ స్మరస్పృహ²యతలీలత్.

89

క. కినుక నదర్పునధరరుచి
దనరుతరుణులందుఁ బలుమదనలీలలఁ గ్ర
న్ననఁ దెల్పెడుకిలికించిత
మును దనకన్గొనను నృపతిపుత్రుఁడు గనియెఁ.

90

క. కనకనికేతనవేదీ
వినిహితపదపల్లవుండు పృథ్వీశసుతుం
డు నిలింపేలాదరతట
మునఁ బ్రణయముఁ గొల్పునర్యముఁ నిరసించెఁ.

91

చ. పరిసరసీమలఁ గొలఁదివాసరముల్ ఘనలీలలఁ జనఁ
జరణనివిష్టదుష్టనృపసంచయుఁ దై కనెఁ దాను ద్రావిడే
శ్వరునిప్రతాపభీతి¹దవు వారిధి వో నవివాహితేందీరా
తరుణిమొదల్ గృహంబు వెలిఁ దారె ననఁ దగు 'గాంగకుండముఁ'.

చ. నిరుపమభర్మవప్రసరణిఁ బరిచుంబితతారకాఽధ్వ మై
పరఁగెడునప్పురిఁ గనకపర్వతమందు నమర్త్యపత్తనం
బరుదుగఁ జేరురీతి విబుధామలవై భవ ముల్లపిల్లఁగా
నరవరపుత్రుఁ డొందును ఘనప్రమదోర్మితరంగితాఽత్ముఁ దై. 93

మ. పరిషంధిధ్వజినీనమూహముల నుత్పాటించి చోళావనీ
పరసూనుఁ²హరివిష్టరంబుపయి సంభావించి యచ్చోటఁ జో
ళరమఢ్యాళివిలోకనస్ఫుటపుటిప్లావద్రుచిస్ఫీతుఁ దై
యిర వొందెఁ మురు వొంది కుంతలుఁడు నందే మాసమాత్రంబునఁ.

క. అటుపై విషమాధ్వములం
దటవీధానుష్కృతతుల నలయించి ధరా
విటుఁ డొందెఁ దుంగభద్రఁ
స్ఫుటవీచీరచితవినతిసురుచిరముద్రఁ.

95

క. తదనుగఁ గొలఁదిదినంబుల
తుదిగా 'రాజిగుఁడు' చేంగిదొర హరియించెఁ
బొదుపుప్రకృతిజనములపగఁ
జెదరిన చోలాఽత్మజాతుసిరిఁ ద్వరితముగఁ.

96

క. ప్రకృతివిరోధు వమాన
ప్రకటను సోమునిఁ గతంబు వఱఁగించెను దీ
నికి వెనుగ రాజిగాఽఖ్యుఁడు
వికలత భయశంక కొంత వెనుఁ గొని కలఁదఁ.

97

క. శూరశతశత¹పుష్కర

హోరవిహారప్రణాంఘ్రికుట్టలవోలె

దారింపదు సిరి పాద ము

దారులయందును; బ్రమత్తులం దెటు నిలుచున్ ?

98

క. సుకృతవివర్యమునఁ గుటి

లకుపాఠర కిట్టిబుద్ధి లభియించుడు నా

వ కడలియొద్దన ²గట్టున

వికలం బగురీతి నపుడె విఘటించు సిరుల్.

99

క. కలి యడు లేక యున్నను

వెలయు దృఢప్రతము శత్రువిబుధుల కెపుడున్;

గలన నవినయాధ్వగులను

బలవంతుల నైన మిగుల వంచించు రిలన్.

100

క. ఇటుల హతబుద్ధు లగుటా

విటులు సిరి సనంగ రథనవిధి నెటుగక యు

త్కటబలగర్వితు లై పర

భటవిక్రమదీపిక ³శలభము లగుదురుగా.

101

చ. సకలము శూన్య ముం చెఱిగి స్వర్గముచింత క్షణంబు నైనఁ దా

ల్పక నిజమందభావమున స్పృటికవర్తులవిగ్రహంబులన్

వికలమనీషు లూనుదురు వేలుపుబుద్ధి య టంచు దగ్ధరా

జ్ఞికరము మిథ్యయే యనుఁ ద్రిణేత్రునిలింగము నైన నిందమై. 102

ఆ. వే. ఇట్టిరాజు లెపుడు నెలనాగగములందుఁ

దనరి, పౌరుషంబుఁ దక్కువారిఁ

టోలి, సారె భయముఁ బూనుచు నెల్లెడ

భయముఁ గలుగఁ జేయువా రగుదురు.

103

చ. క్షతజమునందుఁ దోఁగుఘనసంగరమార్గములందు నెప్పు డా

దృతమతి నాథుఁ దా నభిసరించు వరాక ధరాపలక్ష్మి; యా

తతకలుషంబుఁ గూర్చు వసుధాతలనాథమనంబులందు ను

న్నతిఁ దనపాద మూనఁ గనినన్ గడుఁ జిత్రముఁ దోపఁ జేయుచున్.

ఉ. చేరినయంతనే యెటుఁగు శిష్టు నశిష్టుని; శత్రు మిత్రుఁగాఁ

దారుచు; మిత్రు శత్రునిఁగ ద విడు: బుద్ధిఁ గలంచు తేంద్రకున్;

గూడుఁ గుటుంబ మందెవనికో విధివాత నృపత్వ మంచు లో

నారయ కన్వయంబునకు హానిఁ బొనర్తురు రాజ్యబుద్ధికుల్. 105

క. ఉన్నతచిత్తుం డీతం

దన్నకుఁ గీ డేమి సెసె; నన్వయరిపుఁ డా

నిన్నీచరాజిగునితోఁ

బన్నెన్ సంధిన్ విపత్తుఁ బఱఁగించుటకై.

106

క. గళితనయుం దగురాజిగుఁ

బొలియింపన్ నృపతిసుతుఁడు పూని మునుఁ జనన్

బల మభిలముఁ గొని సోముఁడు

కలితత్వరఁ దమ్మువెనుకగాఁ జనుదెంచెన్.

107

గజసేనావర్జనము

క. తమయుత్కటకటమదక

ర్దమమునఁ బొడమెడుబిసినులదశములసమ మై

భ్రమయించుభ్రమరనికరము

తమ కసితచ్చత్రమైత్రిఁ దగి వెన్నంటన్.

108

క. వడిఁ బలుస్పృణులన్ దలుమఁగఁ

బడుతమచే ఘట్టనంబుఁ బడయుకులగిరుల్

విడుచున్ నెత్తురు తమపైఁ

బడుధాత్వావగలమిషను బ్రస్థముఖములన్.

109

క. తమదంతద్వంద్వములనె

రమ నమరువఁ దలఁచె ననఁగ రథనమునఁ దటా

కముల నొనర్చెన్ గినుకన్

గమలస్మృతిశరణ మొందఁగా ననిశంబున్.

110

చ. శ్రుతిమధురధ్వనిస్ఫురణఁ జొప్పడఁ జేయుమధువ్రతాఽశికిన్

మతి నుపకార మెంచుచు క్షమాజవిధూతివతత్ప్రసూనసం

తతిఁ దమదాననీరము నుదారపరీమళమేదురత్వసం

గతమును జేసె; నున్నతులు గా రెటు ప్రత్యుపకారతత్పరుల్ ? 111

చ. తమతనుభారగౌరవముఁ దాల్చక తొట్రెలుభూతదాత్రి ని

ల్పుమది మదంబునన్ గనులు మూయుచు శైలసమున్నతంబు లై

తమనవిలాసతన్ బయికిఁ దార్చినతుండములన్ బ్రవర్తిల్లున్;

దమవలన్ విపత్తుఁ గనఁ దగ్గతి మాన్పఁగఁ జూడరే ఘనుల్. 112

ఉ. ఈకరణేన్ రణార్ణవము నెంతయునేన్ తొడపెట్టిఁ జాల్మదా

నేకపముల్ నగాఽకృతు లనేకము లై యధిరూఢయుద్ధవీ

రైకసముద్ధతిన్ వది వహించెఁ గడున్ ఘన మైనలక్ష్మి య

స్తోత్రగతిన్ సమిన్ముఖతఁ దూఁగుచకుక్యన్మకాంతువాహినిన్. 113

తే. గీ. ఆసుగశకలచయకంటకావకీర్ణ

మళనినిష్ఠురలోహబంధాన్వితంబు

నైనరణ'ఖురశీపాః నాత్మగేహ

కుట్టిమమురీతి నృపురథకోటి దాఁటు.

114

అశ్వసేనావర్ణనము

తే. గీ. వాలవీజనపుంజసంభవసమీర

మధ్యసంచారి యగుపవమానుఁ దహహ !

ఓతిపతితురంగవేగలంఘితతఁ గనక

పరిభవంబునకున్ ప్రీడఁ బడయఁ బోఁడు.

115

క. మణిపల్యాణస్థితి దిన

మణి తనతేరునకుఁగా విమర్శింపఁగ 'రో

హణమొనరిచినటు హేటక

గణ మర్యముబింబమునఁ బ్రకాశించెఁ గడున్.

116

చ. అనుమితధావనానుసరణాఽరవ మార స్ఫురత్తురంబులన్

ఘనగతిఁ గ్రుమ్మరున్; 'బృథులఁగా నిల నీ వొనరింప వేల' యం

దని చతురాస్య దూటు నన నానృపసత్తమునుత్తమాశ్వముల్

ఘననిజవేగసత్వములకల్మి కిలాస్థలి చాలఁ బోమికిన్.

117

క. ఎల్లెడ నెక్కినరౌతుల

సల్లలితసువర్ణవర్మచయములఁ బంక్తుల్

పెల్లుగఁ దీరి తదశ్వము

లుల్లసనం బూనకున్నె యురురణమునకున్.

118

క. అమలాసితవిలసిత మగు

క్షమావరువరూఢినీనికరభిర్గలతా

సముదయముల ద్యోగిరి యిం

ద్రమణిద్రుతిశతర్పురప్రధారిగఁ దనరెన్.

119

క. కలితకలాపికలాపక

విలసన మాన్కుంతమాల వేతెడఁ ద్రుటిఁ దా

నిలువదు తదీయశాత్రవ

బలభటశీర్షస్థలములఁ బాయుచు బయలన్.

120

క. పలువురు పల్కుటవలననొ

కలితాద్భుతకార్యములనొ కలఁచరె మదులన్

గలహరసభీష్మభువనై

కలుంతనక్రమవిలాసకధ్యజినిఁ గనన్.

121

తే. గీ. ద్రావిడానీకినులు సముదారభుజుని
విక్రమాంకునికెలనిపృథ్వికినిఁ జేర
నవకృతినిఁ జల్పుకాలంబు ప్రాప్త మయ్యె
ననుచుఁ దమ్మునిఁ బొదివెఁ దదగ్రజుండు. 122

క. కన్నీరు గాదుకన్నులఁ
జెన్ను దతిఁగి గ్రహముపీడఁ జెందినయలు లై
తన్ను బొదువ వచ్చినయా
యన్నను గని చింతఁ గూరి యనుజుండు దలఁచెన్. 123

తే. గీ. అవినయాంబుప్రహర్తి సౌం పారునట్టి
శాత్రవపుఁగాలువరిచేత సాగుచు నవ
యశపుఫల మివ్వఁగా నహా ! యవిధియుతుండు
విత్తెఁ గారె ఘనానర్థబీజ మితఁడు. 124

క. ఉరుదుర్దయుండు మదగ్రజుఁ
డరిసంగతిఁ జెనక వచ్చె నొర ! పునసమి
చ్చిరమున శరములఁ బటపక
యరయఁగ నే నితనిఁ దొలఁచ నయ్యెద నెటులన్ ? 125

చ. జనకసమాత్తవై భవము శత్రుగఁ జేసి మదగ్రజాతునం
దనుపున నొందఁ జేసితి; నహా ! మది నొచ్చెడి నిప్తు ముప్పుచే;
వెనుఁ జను నాభుజంబు కులహంతృతనుండి; తొలంగి యేగినన్
గనుఁ బ్రమదంబు దుర్జనము కల్పన సేసి యక్తిరి నాయెడన్. 126

చ. అని యిటు నిష్కళంక మగువ్యాహృతిఁ గీర్తిధనుం డతండు మె
ల్లన విమలాత్మతన్ బలికె లగ్గుగ నన్ననుగూర్చి యెంతయేఁ:
విని శపథంబులన్ నుడివి వీఱఁడి యై యతఁడున్ దఱిన్ వధిం
పను గను చుండెఁ సీ ! మలినమానసవృత్త మనార్జవంబుగా !. 127

క. ఇది యేమి బాము ? నన్నున్
గదియు యశోహాని; దీనిఁ గని యే మనునో
త్రిదివగతుండు మత్పిత యని
మది నిడి నిద్రింపఁ జంద్రమా? వచించెన్. 129

చ. ఘనసురకార్యనిర్వహణకారణజన్ముని గాఁగ వత్స ! ని
న్నానరిఁచినాఁడ సద్గుణు ననూనధృతిన్ దగునీదుచిత్త మొ
ప్పనిభ్రమఁ గాంచ నేల ? తలఁపన్ దిలఘాత్రశుభంబు లేదు; దు
ర్జనుండు త్వదగ్రజుండు; మునుపుణ్యము దుల్పును వానిదుష్కియల్.

క. కాపున భువనమహోత్సవ
మౌవిధి విల్వంపు మరివధార్థ; మెఱుగవో !
సీ విటుల నవనిఁ బుట్టుట
కేవల మది ధర్మరిపులఁ గెడపుట కగుటన్. 130

క. గిరిజావరుఁ డటులఁ బలుక
నరవరపుత్రుండు కరము సమ్రత విని ని
ద్ధుర విడి శివునుడిఁ దొలఁగన్
దర మగునే యనుచుఁ గలహతత్పరుఁ డయ్యెన్. 131

క. చెనకఁగ నన్నద్ధం బై
తనకై యిరుదెసలఁ దఱియుతద్బలయుగమున్
దనకదనభోగభోభో
జ్జనితానుకరోత్పులకభుజయుగముఁ గనియెన్. 132

యుద్ధము

క. కవ్వపుఁగొండవిధంబునఁ
గ్రొవ్విసకరి నెక్కి యతఁ డకుంతతఁ గలఁచెన్
రి వ్వనువీరానకరుతిఁ
జివ్వనఁ బటుదోర్పులుఁ డరిసేనావార్ధిన్. 133

క. అహమహమికఁ గడుఁ బదుఁగిడు
నహితబలయుగంబు కదియు నధిపుబలంబుఁ;
మహితనదీద్వయజలములు
రహి నభిముఖజలధిపుష్కరము నొందుగతిఁ. 134

ఉ. కూలెడునల్లఁబెక్కిమును గూడుముఖంబునఁ గేతుపక్షిరా
జోలి రచించె ముక్కుకొన నూనినపామున తధ్యతార్వ్యతఁ;
వ్రాలుగజద్వజస్తమ్భగవైరియు నై జమ్మగేంద్రలీలమైఁ
గ్రాలె వతంసమాక్తికవికాసలసద్గజకుంభసంగతిఁ. 135

చ. క్షతజతరంగిణీఁ ధ్వజరుషంబులు తూఁగుదు నెట్టులో యధః
పతనముఁ గాంచి వీచివలమానము తెన నకైతవాండజ
స్థితిఁ గనునామరాంగనలు; చెందిరి మోదము రక్తవంకనం
గతిఁ జన రానియుద్ధభువిఁ గన్గొని యూఁతలు లేనిపోకలఁ. 136

తే. గీ. ప్రహతితతి మూర్చితుం డగురౌ తొకండు
నిజగజప్రతిపుటిగాలి నిగుడఁ దెలిసి
తన్నుఁ గొట్టినవాఁ డన్యదశితుఁ డగుడుఁ
దనపగఁ దీర్చుకొన లేమి ననుశమించె. 137

క. అరివీరవరాంగమణి
పరిదళనజరజము కనులఁ బడఁగ నణఁచె నొ
క్కరుఁడు రుధిరాంజలులచే
2వరాంగరదదారితాత్మవక్షస్థలిలోఁ. 138

చ. ఘనరణసంకటంబున నొకం డరిదారణలద్ధిశత్రుముల్
గని మృతి లెక్కపెట్ట కరిధిద్గము వేగమ సాగి లాగెఁ; బో
వ ననువు లుండ వైరితలఁ బొదము నిల్చి జనుఃఫలాఽప్తిగాఁ
గనియె నొకండు; కీర్తిరతి గాక మహాత్ములు మేను లెంతురే. 139

క. ప్రతిశూరు శూన్యకంకటుఁ
బ్రతిఁ జనఁ గని యెదిరె నొకఁడు రహితకవచుఁ దై;
యతులామలజయమతి దు
రమతి కల్పావసర మైన రహి నొసఁగఁడుగా, 140

తే. గీ. రక్తపూర్ణకపాలవారంబునదుమఁ
గూలి నిజకర్ణతాలవాతూలకలన,
దంతి మిత్తికిఁ బానపాత్రప్రణయికి
సలిపె నన నొప్పె శిశిరోపచారసేవ. 141

తే. గీ. కత్తిఁ దెగి పుట్టెచిప్పపై నత్తమిల్లి
నట్టికరికర్ణపుట మొప్పె నాహవోర్వి
1నర్యమాఽత్మజలీలాసమాత్తపాన
భాజనాఽచ్చాదనవిలాసభంగి నెనసి. 142

చ. నియతజయంబు గానిచిరనిస్తులయుద్ధముఁ గాంచి శత్రుసం
చయము లయింప రాసుతుఁడు సామజముఁ బురికొల్పి నిక్కుఁబె
క్కియములద్రావిడధ్వజినిఁ గీటడఁచెఁ; ద్రుటి నగ్రధూచమూ
చయ మలయించెఁ; దాఁ జనెడుచక్కులలో రిపుకీర్తు లానుచుఁ. 143

తే. గీ. అవనిపానేకపము తనయంఘ్రిహతుల
ఘనకపాలంబులను గూర్చఁగా దురాప
భాజనము లగుపైశాచికాజనములు
సుభటశోణితమధుపానవిభవ, మందె. 144

తే. గీ. సురభిసరసిజకోశకేశిరత యయిన
కలిమిచెలి శత్రులందుఁ గా ల్నిలిపె నిజము;
కాక యశిమాలికను బోలురాకుమారు
కత్తి పగఱను జుంబించఁ గడఁగు నెట్లు. 145

క. ¹ఖరకరజపానపాత్రకుఁ

బురు డయి బెడు రిదెడునేస్తుపుటియలయందుఁ

గరిరదపరంపర పడెఁ

గరముగ ముల్లంగియూరుఁగాయ కనఁ గనఁ.

146

మ. నమరాగ్రాంగణసీమయందు వనుధేశానాత్మజాఽజ్ఞఁ నదా

యమితస్ఫూర్తి నటించె వీరరమ క్రూరాజిహ్మాగాపాంగదృ

గ్రమణీయాఽవళిఁ బర్యఁ జేయుచు విపక్షఙ్గాతలాధ్యక్షయు

గ్మముఁ దద్విక్రమదుర్దముం గొలువఁగాఁ గైచాయలఁ నిల్పుచుఁ.

చ. కులిశనిశాతశస్త్రములఁ గొట్టుడు వద్దసపత్నకుంజఽ

వళి నధిరూరు లైనబలవద్భటు లుద్ధతి వీడి ముజ్జగం

బుల భయ మొందఁ జేయుభుజముల్ గలరాజతనూజునమ్ముఖం

బలవదఁగాఁ బ్రణామనియమాఽయతిఁ దేలఁగఁ గూలి రెంతయుఁ.

క. నరపతితనయునిగజపతి

యరివీరముఖాబ్జదళన యమసమము సమి

త్సర మొనరిఁచెఁ ద్రుటిఁ ²బద్మా

కరధృతవిభ్రమసిల్పాబ్జఘనకోశముగఁ.

149

క. దృతభటకరంక మంక

స్థితమాతంగాస్థిచక్రశిఖరి ఘనరణ

క్షితి శమనభుక్తశేషం

దితిమోద మిదెఁ శివాసహస్రార్హం బై.

150

ఆ వె. వేలు వల్కు నేల ? విక్రమం దరులపైఁ

గవిసి రాజయుగ్మకంబు నోరె.

ద్రవిడవరుఁడు వాతెఁ; దదయక సోముండు

గనియె వసతిఁ ⁴గారమనికియందు.

151

1. యముడు. 2. లక్ష్మి. 3. తల. 4. చెలసాల.

క. ఇరువురునృపులప్రతాపేం

దిర లతనిపదద్వయమునఁ ద్రెళ్ళె; నసాధ్యం

బరయ ధర నెద్ది త్రిభువన

వరభుజవీర్యబలవిభవపరికలితులకుఁ ?

152

క. క్షితిపతియుగ్మరమాయుతి

నతఁడు విహితసమరదేవతాఽర్చావిధి యై

ధుతవర్ముఁ డయి తటాంత

స్థితకటకఁ దుంగభద్రఁ జేరినయంతఁ.

153

క. మఱల సిరి సోదరున కీ

నరయునృపాలాత్మభవుని నర్థేందుధరుం

దురుకోపం బడరించుచు

స్ఫురదశరీరోక్తిఁ బఱపుచుఁ వడి నాఁపెఁ.

154

సీ. ఆస్యము లాఁరాజహంసలమిషమున

నంకు లూదెడుభంగిఁ బంకజములు,

ప్రతిబింబితార్యమవ్యాజంబునను లగ్న

కాలము శోధించుఘటిగతి నది;

యతిశీతలతచేఁ గులాఽపగాజల మాను

భంగిఁ జూపించుప్రభంజనములు;

పవనసమాహృతాంభఃకణచృలమున

గంగాంబుకీర్ణ మౌగతిఁ దగుదివి;

తే. గీ. అమితవైశద్యమునఁ గేతకాఽప్త మైన

స్థితము గై సేసినటుల జృంభించుదెసలు

సమ్మదవ్యాప్తిచే నుత్సవమ్ము మిగుల

వఱలునకలజనమనముల్ పఱఁగుచుండ.

155

తే. గీ. గర్జితంబున వలెఁ గరుల్ ఘనగభీర
దుందుభిధ్వజ మెగయించుచంద మిడఁగఁ
గడల నెల్లను సాంద్రశంఖస్వనముల
సరిగ ¹హేషితములఁ గూర్పఁ దురగములును. 156

ఉ. అంత ననంతవల్గదమరాఽనకనిస్వన మీశలాభవి
శ్రాంతవసుంధరాఽఽర్తియుఁ జిరప్రవిచారచకుక్యరాద్రమా
క్లాంతినివారకంబు నయి క్రాలు²ధరాభరణాభిషేక మ
త్యంతముదంబున³ గనియె నొ నని విక్రమచిహ్నుఁ డాదట. 157

మ. ఘనసంపద్యుతుఁగఁ జొనరె మిగులఁ గారుణ్య మొప్పారఁ ద
మ్మునిఁ బుణ్యాహమున³ జకుక్యనృపసంభూతుండు; దాసీగతి⁴
ఘనవిక్రాంతిధనక్రయంబున రమాకంజాక్షిఁ గైచాయలఁ
గనుభూకాంతుల కాశ్రితావనవిధుల్ గష్టంబు లొనే! భువి. 158

క. పృథివిపతి యెల్లఁ గొని రిపు
మథనుఁడు రణకౌతుకంబు మైకొన స్వమనో
రథపూరణమునకై ది
క్పథముల దిగ్గంతిశేషవర్తన నిలిపె. 159

క. భూరమణవిరమణం బయి
³కారానిచుకొనితా²త్మకార్ముఁడు తుది⁴
వారింది చోకుబీరముఁ
జేరె⁵ 'గల్యాణ' పురము క్షితిపతి పిదప. 160

వసంతము

క. కంతుశరసఖము వీరు
త్కాంతావిభ్రమనియామకము పికరుతివి
క్రాంతిస్థాయివిధాయక
మంతన్ శృంగారబంధు వామని వొలిచె. 161

1. నంకలింపులు. 2. రాజవట్టాభిషేకము. 3. చెఱసాల యనెడుగవునెనరో
నుంచఁచిన ధనువు గలవాఁడు.

క. చెందినశిశిరభయంబునఁ
జందనగకందరములవాటుం గనె నాఁ
గం దుహినము సనఁగా రా
త్రిందివముగ బయలువెడలి తెమ్మెఱ లెనఁగెన్. 162

క. తముఁ దినుపాములకు నివా
సము లమరిచె ననుచుఁ గినుక సారింది పటి
రమహీధ్రకుంజములు విడు
తమి నన నుత్తరముదిక్కు దారె ననిలముల్. 163

క. తనరథమును బానుపురా
తనవాహనములను మార్పుతలఁపుననో నా
దినకరుఁడు తురగజననా
వని గలనుత్తరముదెసకు వడిఁ జనఁ బూనె. 164

క. చందనగిరివరకందర
మందిరములు గాంచు నశ్మమయబంధనము⁴
గందపుఁదెమ్మెఱ విరహిణు
లం దలఁకించుఁ ; జెఱ వర్తిలఁ గనుఁ జిరము. 165

క. కేరళపవనున కామనిఁ
గూరిచి యవ్యాజభక్తి కొడుకక యగుఁగా;
దూరాధ్వము లంఘించి యు
దారంబుగఁ దదనుచరత నంతట మెలఁగు. 166

క. చెలి ! నీవరుషవచస్సుల
నల యామృదిశాఽనిలంబు నదలింపకు మ
త్యలఘురుషానిశ్వాసా
నిలపటలిని బలిసి ¹వదను నిజముగఁ బడయు. 167

1. వేడిని.

క. యమదిక్పరుదేణము బా
జమునఁ దునిమి గాలిచాలనం బణఁదఁగ గం
దముమల నిలుచువుళిందున్
దమిఁ బ్రార్థింపంగ వలయుఁ దలఁగింప వెతన్.

168

క. దీనత యిది వృథ యగునో
పూనరు వైరము సమీరమున శబరులు కే
శీనిరతనిజవధూజన
మీనాంకగ్గాని నది శమింపఁగఁ జేయున్.

169

క. ఇతరర్తులఁ గనఁ బోనియ
మితగర్వముఁ గనుపటిరమ్మగవాహనునం
గతిఁ జైత్రుఁ డనహ్యుఁ డగు న
మృతరుచి వొడమన్ శర¹త్తమీముఖమటులన్.

170

గీ. పాంథజనపాపమో ¹యామ్యవాయుపునకు
బుద్ధిభేదంబుగా నిట్లుఁ బుట్టె నేమొ.
కదలఁ బోదు దిశామోహకారణమునఁ
జందనధరంబుఁ దాటి వేర్పాయ నెపుడు.

171

క. ఈరీతిఁ దిరుగువరిమళ
భారపటీరానిలమునఁ బలఁగెఁ జిరముగన్
గౌరా మటువ్యాహారము
లౌరా! భూగృహవనస్త్రియస్సృహిణులకున్.

172

దోలా కేళి

క. స్మరసురవిమానసర్గము
సురభినమస్తర్తువిభవసూదకము రసో
ర్విరమణుప్రసాదమాలిక
కరిగమనాదోలికావికానం బొప్పెన్.

173

1. వాయువు. 2. రాత్రి. 3. దక్షిణదిక్కు.

క. దోలాఽధిరూఢనారీ
లీలాయితప్పథుకటిస్తలీభారసమా
దోలాఽలంబగుణత్రుటి
గ్రాలదు; కుసుమాస్త్రుభాగ్యకారణము యగున్.

174

క. దోలాక్రిడాందోళన
నాశికాఽన్యలఁ గనన్ జనంబులు మూఁగన్
లీల మరుఁడు తనలక్ష్యవి
శాలత నమ్ములను వమ్ము సలుపక కురిసెన్.

175

క. ఊగుడువేడుక బల్దవు
నూఁగి ముఖుగరిత లంది రుప్పరచీదీన్
మూఁగినవేల్పువెలందుల
లోఁ గన నాసోయగంబులో సగపాలున్.

176

క. తరుణిశ్రోణీవిస్తా
రదుద్ధదోలావిలానరమ్యఫలకమం
దరుడుగ విలు వంచినసుమ
శరునకు మివులం బ్రవేశనమయం బబ్బెన్.

177

క. దోలాలోలాంబుజనే
త్రాఽశీసౌందర్యకలన సభివర్ణింపన్
బోలున్ బూవిల్తుఁడు తగఁ
గ్రాలెనయే గవిత యది వరమహిమదేతన్.

178

క. వెలఁదులయుయ్యెలలాటలు
గెలఁకుల మల్లికలు గలయఁ గెరలులవంగా
నిలములు ముఖ్యంగరమా
కలన మిదెన్ భవనమోహకారిమరునకున్.

179

క. పదములను జూచి డోలలఁ
గుడుగుగ నెక్కిని చివుర్లఁ గొనరెడుచెరఁగుల్
ప్రీదులుచెలులకోర్కెలకును
విదితముగానియెడఁ గాంఛఁ బేర్చిరి యువకుల్. 180

క. సారెకు దూరం బెగయుచు
జూరుచుఁ గ్రిందికి నితంబజాడ్యం బఱ. డో
లారతి శ్రాంతి బయించుచు
నారులు పురుషాయితంబున న్గని రెమ్మెల్. 181

క. అలివేజీన్తనసీమా
దశితుం దై శ్వాసమారుతములఁ బ్రతికి య
త్యలఘుశ్లేశత మరుభృ
త్యులలో మలయానిలుఁడు నమున్నతిఁ గనియెఁ. 182

క. శింజాననూపురాన్విత
కంజాక్షిపూర్ణదోలికలఁ దలఁతు నొన
రెం జైత్రుఁ డనుచు నుద్వసఁ
గంజాకుగరాజధానిఁ గలితవననఁగఁ. 183

క. డోలావిలాసరత లగు
బాలలవదనాబ్జములను బరిచుంబించెఁ
మేలిదుకూలము లాగెఁ
వ్రాలెఁ గటిపైఁ బటేరవాయువు గరిమఁ. 184

క. కాననదరపుంస్పికచయ
మూనెఁ గలపంచమమునమున్నతి లీలా
గానానక్తవధూజన
తానూనద్భాత్రభావ మందుట కతమో. 185

క. వనదేవతాయుతంబుగ
ననయం బుద్ధానవాటి నలరెడుపులుఁగుల్
వనజాక్షులతోఁ బాటుగఁ
గనె సంభ్రమరహితదోలికాకేళికలఁ. 186

చ. కరసరసీరుహద్వితయగాధగృహీతవిలోలదోలికా
భరణసమర్థరజ్జుచయవారిజదృగ్జనతానిరస్తవి
స్తరపరిధానబంధనవిధాననితంబతటినిజోద్భవన
స్మరుదురుమోహితుం డగుచు మాన్పడియెఁ మదుఁ డంత వింతగఁ. 187

క. విరహిణులకంతములు త్వర
దరియుప్రియులబాహుపాశతతిఁ బట్టువడఁ
బరువడి వృథ యమపాశో
త్కరముఁ బిలుచుమధుఁడు లతలఁ గల్పించె స్మితిఁ. 188

క. కిసలవ్యజననివారణ
మనమీరనికేతనోదరావస మ్ము
ల్లసిలె విరహిణీమూర్ఖుల
వసర క్షేణావసయనపథసూతన మై. 189

క. అలిముదమునఁ గోకిలకూ
జితానుకృతి శుకకులంబు సేయ, విరహిణుల్
వెతఁ గని యిలు ¹వెలలిందిరి;
మతిమద్గుణ మదనుఁ బట్టి మార్పుఁ గనుఁ గదా ! 190

క. వెలి నలిరవముల విసుటఁ
వలి యుడిగెనా నా నెఱింగి పంకోదరముఁ
వెలలుచు నలినము పొలిచెఁ
గలితాద్ధిద్వితయకన్యకాముఖకాంతిఁ. 191

1. 'వెలలిందిరి' కిఁ బర్యాయమని.

- క. అరవిరిమొల్లలమొగడల
సరిసౌఖి గగునవరదములసౌరున వలలెన్
గర మటవీన్ధులయొడుల
మరగెడుబాలుండ నాంగ మధుఁడు మురువునన్. 19 192
- క. అనెన్ 1వననలినాలయ,
మానితమలయానిలాతిమానసురభిణ
నూనశ్వానము ముగ్ధము
నూనస్మితదంతరంబు సురభిముఖంబున్. 19 193
- క. క్రమముగ వర్ణజ్ఞానో
ద్యమవియముఁడు, మధుఁడు వ్రాయునక్షరమాలా
క్రమ మన మహిఫలకంబున
భ్రమరీవదదిహ్నునుమపరాగం బడరెన్. 19 194
- క. తరువుల నెక్కిను బుప్పొడి
బురుజులపైఁ బొరలెఁ దీవహువువలునఁ దా
సురవడి లాగెను వనిఁ గే
శిరతి వనంతుండు సేయ లేఁ దెట్టివనున్ ? 19 195
- క. ప్రాయం బూనె వనంతుఁ డ
మేయమదప్రమరవందిమ్మదుగీతయశః
స్థేయుఁడు ముకుళస్తనవ
ల్లియువతుల కిడఁ బ్రవాళలీలాఽధరమున్. 19 196
- క. లీల మరురాజ్యభారముఁ
దాలుచుచైత్రుఁడు పికిరుతముభుజ మొకఁ డై
క్రాలంగ లవంగవనవా
తూలం బితరంబుగా నుతుండై వెలసెన్. 197 197

- క. యమదిగనిలరాశీకృత
సుమరేణాత్కరము తెల్లఁ జొప్పు సెదని నై
సమదమధుద్విరదంబున
కమరించినపాంసుశయ్య లనఁగాఁ బఱఁగెన్. 198
- క. రోలంబాఽరవనిదిడిత
పాశీవాసంలికానవప్రసవము చై
క్రాలంకారోదయవే
కాలనమానకుభశంఖలితం బయ్యెన్. 199
- క. శీతర్తువు 1కడ సన నూ
ర్యాఽతవతవ్త మగుచందనాచల మొందెన్;
శీతవిధి వీజనోపమ
తాతచందనకిసల²నదాగతివలనన్. 200
- క. చేతస్విసీమనసునను³
భూతిన్ విడి పాటుమానమున్ జీవముతోఁ
జాతురిమైఁ బట్టి నవాన్
వాతము మధుహితము దెనలఁ బట్టి భ్రమించెన్. 201
- క. అవళవిరహిణీకంఠో
దృవలీలాపంచమమున భావజుకార్యం
బవితభగతి జరిగెన్ బు
జ్యవితతిఁ బికనంచమమున కమరె యశంబున్. 202
- క. అందెకు నందెకుఁ గల్పల
మొందించినకతనఁ గాంచనోత్కర మొప్పెన్;
విందుగ మధుసామంతుఁడు
కందర్పేశునకుఁ బఱచుకొంచన మనఁగెన్. 203

క. చరియించె నామ్రతదుమం

జరులకా; జుందించె నకలనవ్యకలికలకా;

తరుణిగణమధ్యస్థుని

కరణి క్షణం బేని నిలువఁ గన దలి యిటులకా.

204

క. ఏకైకాల్లశేషజలఁ ద్రి

లోకైకగురుఁడు విలాసిలోకమునకుఁ; దాఁ

బై కిడి వననర్వస్వా

శోకదళకరాల మధుఁడు సూడఁ దరిభటుకా.

205

క. తన కగుగజగమనాపద

వనజతలక్షతిఁ గొలందివగ యని తలఁచెకా

గనుచు నశోకము వకుళము

గమలలనావదనసీధికాంక్షను మిగులకా.

206

క. రటదళిపతిలికంకణ

పటుమాతనగాల్గిబాహుపంజరమున నం

ఘటితపీకమ్మదునినదలం

పటుఁ డై హితుఁ గంతు మధుఁడు వడిఁ గొంగి లిడెకా.

207

క. వికద్రశేణీస్థితచం

వకతతకేళిననమధ్యభాగము లొప్పెకా

నికటాల్లయాతవిరహిణి

ప్రకరకనకకాంచికావిభాసితములటుల్.

208

క. తమవల్కులోఁ దలఁకులీ

లమెయి నెగయుకుండలంబులకా విరహిణి లొ

ప్పమరిరి వివరినటుల్ పై¹

కమునకు మర్మాల్లిఁ పూర్ణగళపాశములకా.

209

క. మోదుగుపూములు సూపుచు

మోదమునకా లేతలతచటుకును వినరుచుకా

¹బూదొనజోదాన విరహ

వేదనఁ జందనమరుత్తు పెనుపకా దొడఁగెకా.

210

క. ధరణీరుహయోధులు సుమ

శరవర్షముఁ గురియు చుండఁ జైత్రాల్లభ్యమధు

ద్విరదాధిరూఢుఁ డయి స్మర

ధరణీపాలుండు మిగులఁ దాలెచ్చె గరువముకా.

211

క. చిత్రీకృతకాననుఁ డగు

చైత్రుం దద్భుతసుమాత్రనంతతిఁ గూర్చకా;

²చిత్రధిభరమున కోడి న³

పత్రాల్లననుఁ డయ్యు మరుఁ డవరముఖుఁ డయ్యెకా.

212

క. శృంగారిణీధవళితా

భంగప్రోద్భుతదశనవంక్తిద్యుతి ధౌ

తాంగుఁడు శశి యైనటు మె

ల్లంగఁ దదంకులు ప్రసాదలాభముఁ గనియెకా.

213

క. మదమనకు మిత్రుఁడవు చై

త్ర! దళితతనుఁ దతఁడుగాఁ జెదరదు తనువు నీ

కిది యెట్టుల? తెలిసెకా లోఁ

గుదురు విరహిణులఁ గలంచఁ గోరునెవ మగుకా.

214

క. విరహిక్షయదీక్షాఘన

దురితునిఁగా నిన్ను దలఁచి తొడరదు నిజ మీ

శ్వరునేత్రాగ్నియు నాయక

విరహితలయభండపాపవృద్ధికతమునకా.

215

క. హరనమరస్థితశంఖర

హరుపార్శ్వము వీడి జాత్ర మతి పాటితి వో;

స్మరునియనంగునిముందర

మఱల నిలిచి తిప్పు డెటుల మధుచందాలా !

211

క. లోకమువెలిగఁ దిరిగెడుఁ

గోకిలములు సగము గాలుకొఱవినలుపు లో

మైకలుములఁ గలుషస్థితి

నీ కౌతత్వంగ మిచట నెఱి ఫలియించెన్.

212

క. దోసము గలిగినను నినుం

బాసి మరుం దుండమితి సుమా ! యిది కత మా;

నీనున విరహాణులఁ గలఁడు

దోసపుబరు వారుఁడు పూన దొరకొనమిఁ గదా !

213

క. ఈరీతి వసంతాఽగమ

మారణ మీఱినవిరాళి నతిపీడిత లో

వారిజనేత్రల కొదవెను

సారెకు నచ్చెరువుఁ గూర్చు జనుచేష్టితముల్.

214

క. యువజనగంధీరత చా

టువచోవిముఖత విభవపటుత్వ మితరకై

రవద్యగ్రదచిహ్నము మా

నవిముఖలు దలంతు రది గుణ మని దొనఁగునున్.

220

చ. వెలఁదులమానవున్ముడుల విప్పఁగఁ జెప్పెను బుంస్పికాఽశికిన్,

మలయనవిరముల్ విభుత మైకొనఁ దీర్చెను గేళికర్మలోఁ,

గలయ జగత్త్రయిన్ విరహకంఠకకౌశలి యైనకంఠశ్రే

వల వెలసెన్ మధుండు సచివస్థితి దుష్ట యముల్ ఘటంపఁగన్. 221

చ. అబలకెనంగెఁ దేసె పువులందు విలాసముగా మునుంగఁ గో

కిలములకంఠగోళములఁ గీర్చొనె స్థాయితఁ బంచమంబు; న

ర్మితఁ ద్రిజగజ్జయదృటతఁ దీరి మధుండు జగజ్జయైకదో

ర్పలపరిపాలనద్యుతికిఁ బ్రార్థన లేకయె కామరాజుకున్. 222

చ. అబలు జగద్వియోగిదళనాఽయతు సుజ్వలబంధుఁ జైత్రు వం

దులు విరుదాఽశిఁ బేర్చొనుచదు ర్దగఁ బాడెను; గోతుకంబునన్

వలపులతోఁడు మే లయినపొప్పదనున్ను భరింప నిష్ఠ గో

కిలలనారుతంబు సెలఁగెన్ ద్రిజగజ్జనమానమోష మై. 223

చ. పికరుతిరుష్ట యై చెఱకువిల్కిల్ నేర్పు; దవాగ్నిఁ గోరు భే

దకలుష యై పటీరగిరిఁ దత్పవనంబున కోడి; దుర్మనో

వికలతచేతఁ గాంత పువువిల్లు వనంతుని వేర్పరింపఁ గో

రిక గల దాను; నేమి యొనరింపదు నీవు లభింపకున్నచో ? 224

మ. భ్రమరీవిభ్రమభోగయోగ్యమధువుల్ ప్రాపించె గుర్వెందలన్;

యమదిగ్వాయుపు లింతయైన శ్రమ వాయన్ జూడ వొక్కప్పుడేన్;

సుమరేణాత్కరముల్ విలాసగిరు లై సొంపొందె భృంగాఽశికిన్;

సుమబాణాఽప్తవనంతునందు విరహాసుస్థాయి యో నెట్టులన్. 225

మ. పలువులన్ దరు లెల్లచోట్ల నెసఁగెన్ బ్రాజిష్టు 'భస్మా'ఽకృతిన్

వెలసెన్ లోకము ఖడ్గదుర్భయముగా భృంగాఽవళుల్ ప్రోపు గన్,

వొలిచెన్ జైత్రుఁడు సాధునజ్ఞఁ డయి గెల్పుం గూర్చునాదముల్

గలుగన్ జేయ జగత్త్రయ్యావహరణాభర్వోత్స²కోగ్రాశికిన్. 226

చ. మలయమువెల్పులన్ మలయమారుత ముండమిఁ గోరెడున్; నభీ

కలకల మూన్పు దూరము పికంబులఁ దోలఁగఁ గేళికావనిఁ;

గొలుచును దేఱులన్ గంయఁ గ్రోలఁగఁ గేళివనాంతవాసనల్

పొలఁతి యొనర్ప దేది ? యనువుల్ నిలువన్ బెడబాటువేళలన్.

ఉ. దోలల నూగుద్రావిడవధూటులక్రోలులవేగ మీగురుఁగఁ
లాలితసింహాశీవదనలద్ధకనద్ధ వసారవాసన
స్తేలుచుఁ జందనాచలవినిర్గతవాతవిశానముల్ విలా
సాలనలోకజాలనముదంచితసేవలఁ గాంచఁ గల్గెడుఁ.

కా. ¹ఉల్లోలించుచు నారితేకఫలకుశ్యుద్యన్నినాదాంబువుల్,
²బల్లార్పించి కవేరజాతటసురాభాండంబులఁ దాటులఁ,
జెల్లఁ నల్లననంట్లు దాక శశిరస్థేయంబు లీతెమ్మెరల్
ప్రోల్లాసించెను ద్రావిడీసితకపోలోత్తిప్తవేగంబు లై.

కా. రోలంబాఁజి నధిజ్యమన్మథధనుర్పొంగంబు నొందఁ లతల్
త్రైలోక్యైకజయాప్రతఁ గనవ? కోదండంబునఁ బుష్పముఁ;
దోలాందోలనకేళిలోలవనితాప్రోమప్రయుక్తాన్యుఁ డి
క్కాలానఁ జలలక్ష్మ్యభేదనవిధిఁ గంతుండు గర్వింబెడిఁ.

కా. కేళిలల్ మదపుష్పలిట్టుమరసాఁకీర్ణంబు లయ్యెఁ; విట
ప్యాళుల్ గూలుభయంబుఁ దెల్పెను లతాంతాత్యంతభారంబులఁ;
దూలెఁ దై న్యముఁ జైత్రుఁడుఁ బ్రదరనందోహవ్యయాధ్వంబునఁ;
గ్రాలెఁ లక్ష్మ్యములం దలక్ష్మ్యములనుఁ గాముండు వి ల్వంపఁగఁ.

చ. నవయువకుండు చైత్రుఁడు ఘనం బగుచిత్రలిపిఁ గడింపఁగా
నవనుమవర్ష మేవని దనర్ప దజపాంగపువర్షమున్ బలెఁ;
దవులుచు దోలలఁ జెలఁగుతన్వలబల్ కటిగుబ్బ లూచులం
కవలనిగాలికి వలను గా వెటు మానమహిజభంగముల్?

మ.న. దనుజేంద్రోద్ధానలీలాతరుతలగతసీతాపదాంకప్రయుక్తిఁ
ఘనసారద్వీపభూభృద్గహనతలరజస్కంబు లై కేరళశ్రీ
జనకేశీవీటిహర్షస్థలితముఖహృత శాంతిమై మోద మొందెఁ
ననవిల్వారుండు గె ల్పొందఁగ మెయికొనుచు స్తక్షిణాఁకాపిలంబుల్.

1. కల్లోలంచుచు, 2. బల్ల మని భవనింపఁ జేసి. 3. తాటిచెట్టు, 4. అత్తము.

మ. ఎది చూతాంకురకందశీకవిశనాహీనశ్రవఃపేయ మై
కదియుఁ గాయజైత్రపత్రితం గన్నంతనే; పంచమం
బదె తాలుస్థలనంకటాటనముచే నామూల మున్మూల మై
నదాదన్యేధితకామిసిగళబిలాంతస్పీచులఁ వీడెడుఁ.

క. విరహవిధురవామాజన
పరంపరాప్రహితచిత్త భవలేఖవచః
పరిమళములు సుమచేళా
వరవర్ణన లిడిరి పతికి వండు లిటు దగఁ.

తోటకవృత్తము

కరుణా వరుణాఽలయ! కామితదా!
గిరిగహ్వర సుందరగేహ! హరీ!
కరి-శత్రుసుతావన! కమ్రముఖా!
ధరకాయ! నృసింహ! నదావిమలా!

ఇది శ్రీత్రిభువనమల్లదేవవిద్యాపతి-కాశ్మీరక-
భట్టబిల్లుణ మహాకవివిరచితవిక్రమాంకదేవచరిత
మహాకావ్యంబునకు శ్రీవేంకటేశ్వర
శ్రీనరసింహదేవపాదపద్మాఽరాధన
సమాసాదితకవితావైశారద్య
'ఆంధ్రబిల్లుణ'బిరుదాంబిత
లక్ష్మణ-విశ్వనాథ
కవిసోదరాంధ్రీకృత
మహాప్రబంధంబునందుఁ
దృశీయాశ్వాసము
సమాప్తము

1. కోకిలము, 2. (తిరుమల) పర్వతమునందు వనించుదేవుడు.

విక్రమాంకదేవచరితము

చతుర్థాశ్వాసము

- క. కరివర-రిపుసుతపాలా !
ఉరుకలిదానవవిదారణోద్యత¹వాలా
కరుడారనభర ! వేంకట
గిరి-గిరిబిలవాస ! హరి ! నృకేశరి ! దేవా ! 1
- క. ఈలలి నలినవిశిఖనఖ
కాలం బారంగ మిగులఁ గర్ణోత్సవ మై
చాలఁగ నబ్బుర మొదవెడు
జోలికా విక్రమనృపాలసోముఁడుఁ వినియెన్. 2
- ఉ. ²కంజనవత్సలేఖ కెన గాఁ దగునంగ³విభాతి, మారమ్మ
త్వంజయమంత్ర మై, మనసిజోద్ధృతజైత్రపతాక నా జగ
త్పంజదృగాశికార్మణతపొల్పుఁ గనన్ గరహటభూమిభృ
త్పంజరుకూర్మిపుత్రి సౌందర్య గనుఁ బేరునఁ 'జంద్రలేఖ' నాన్. 3
- క. వరవర్ణిని యగువిద్యా
ధరకన్యక కామె కిందుధరునాన స్వయం
వరము జరుపఁ బడు; నొ
క్కరునిన్ గూరిచి యెటుంగఁ గా దెవ్వరనాన్. 4
- క. అంగన దాలిచి మించున్
శృంగారముదై వతంబు చేతోభవహృ
ద్రంగము విభ్రమములకు న
భంగప్రాంగణము నైనవయఁఉదయంబున్. 5

1. ఖడ్గము. 2. చంద్రుఁడు. 3. కాంతి.

సీ. లావణ్యరత్నాఽకరాఽవిర్భవస్మణి
శ్రేణిగాఁ బన్నఖశ్రేణి యలరు;
నసి గలతమముందుఁ బసిఁడియందెలఁ గిన్నఁ
గనియె నా నెలు పగుకాళ్లు దనరు;
వదనేందుచంద్రికాఽవరణము లై పాద
సంగతాబ్జిని దాచున్తనము లమరు;
మరుకేలుదోయిడంబముఁ దెల్పుపల్క నా
నెలడాజిగిని మించుమొల రహించు;

గీ. హస్తనర్వస్వహరణ నిభాఽశి కంటఁ
జనని¹మాతంగతను గూర్చునక్తులు దగుఁ;
గలికి కల లేతఁదనము వే తొలఁగి లలిగఁ
గ్రొత్తజిగిజవ్వనము గూడికొని రహింప. 6

గీ. లలనకాశ్లోరురతనాల లక్ష్మపూఁత
నెలకు గందంపుఁబూఁతచేఁ దెలుపుసేఁత;
జాగ్రదబ్జరమాహరచ్చరణములకుఁ
జిత్రమే ! మత్తగజగతిస్తే యరీతి. 7

చ. మునుఁ గనఁ బోనిరాగమునఁ బొల్పువదంబుల కొందఁ బూర్వప
క్షనియతిఁ బల్లవోద్యయము; కంజము లొందెను బ్రత్యుదాహృతిన్;
గనియెడి భేదమున్ బదయుగంబునడన్ బ్రథమాన²మానసం
బున నెల వైనహంసచయముల్ మనముల్ మిగులన్ గలంగఁగన్.

ఉ. నల్లనిటాలయందెలు ఘనంబుగ నూనతదంఘ్రు లంత శో
భిల్లె నితంబభారవరిపీడ బొమల్ ముడి వెత్తె నాఁగ; రా
జిల్లె బెడంగుగాఁ బసిఁడిఁ జేసినయందెలచాలు జంఘ ల
స్వల్లుల కూన్చుకుంకుమముపాదు లనా నలినాక్షిపట్టునన్. 9

1. చందాలశ్యము. 2. మనస్సు-మానసనరస్సు.

- క. రంభోరూరుద్వయమున
రంభాన్తంభములు గనెఁ బరాధవము; నుపా
లంభన గా కతిమృదువులు
జృంభించునె ¹జడము లైనఁ బృథుజయభేరిన్. 10
- ఉ. త్రుంగితిఁ ద్రుంగినా నని యరుంతుడ పూత్కరణం బొనర్చు న
య్యంగన ²కాంచి సారెఁ బెను పండుపిలుందువెతన్ రుతించె నాన్;
జెంగటిచేడెపిండు తమచేతులు సాలమిఁ జాలఁ దూలుచున్
సంగతముం బొనర్చె నొకదాయగ మేధులఁ దత్కటిస్థలిన్. 11
- చ. ³కుచికనకంపువేది, నవసూనశరాననురంగపీఠమున్,
ద్రుచరనవాంగ ⁴సౌష్ఠవవిభాఘన మౌజఘనస్థలంబుఁ బా
నుచుమొలనూలుఁ గట్టఁ గడు నోపదుచున్ దిరిచారికాజనం
బుచితము గా దటంచు జఘనోద్ధతి నింద యొనర్తు రేపునన్. 12
- ఉ. నాతి నితంబగౌరవమునన్ గడువేదము నొంది కేళికా
కౌతుకవేశలన్ విడుచుఁ గందుకమున్ గదలంగ లేక; వి
భ్యాతతదీయదుర్గజఘనానయతి విస్మితి కాన్పదం బగున్;
శీతకరానన్య మారునకుఁ జెల్లు సుదూరవతత్పుషత్క మై. 13
- సీ. రశనామణీప్రభాత్రస్తతిమిరలేఖ
వలె నల్లగా నాభిలిలము సొచ్చె;
మొలోవిదూరంబునఁ బొలిచి చన్నుల నాను
రతనంపువాగబరమణ నొప్పెఁ;
గాయజకాంచన ⁵కలకనిర్గత ⁶యావ
ధారగా నాభిచెంతన యెసంగెఁ;
¹⁰గడెముఁ గూడినమరు ¹¹గౌరుసంకెలఁ బోలి
పొక్కిలిసుడినుండి మున్ను సాగె;

1. ల.దల కభేదమాకేత 'జలము' అనియును నర్థము. 2. లజ్యాణము.
3. శృంగారము. 4. భావద్యాము. 5. సంభారము. 6. తైదూర్యమణులు
పుట్టుచోటు. 7. శలాక. 8. కంకణము. 9. లక్క. 10. నిగడము.
11. పనుఁగు.

- గీ. నాభికుండలమును జొచ్చి నవగభీర
తానైత్తతాత్పర్యము వహించె ననఁగ నెనఁగె;
వల్లరీశ్రేణికాలీల నుల్లసితైఁ
గలికిసౌందర్యనూనఁగారు విలసితముగ. 14
- ఉ. తుంగకుచద్వయంబు ననతూపులవింటను నూది కంతుఁ డె
క్కంగ ఘటిల్లురన్వ ¹టనికల్పితముద్రగ నిల్పె; నల్లజం
దంగనస్పష్టి సేయుతటి నందపుసంపద యంత మొందఁ బా
ర్తిం గనఁ జేయ లేక బిలరీతిగ నిల్పెను నాభి నాఁ దగెన్. 15
- చ. అల మదనాజ్జలన్ వరుస యెవనలక్ష్మి లిఖింపు చుండఁ బొ
క్కిలి యనుబుడ్డినుండి వెలికిన్ దొలఁ కొందుమపీద్రవంబుగా
మెలఁగుచు ²నారు మీతె నిశి మిక్కిలి లోఁ తగుపొక్కిలిన్ దడన్
గలిగెడుశంక మన్మథుఁడు కౌనునఁ దిన్నఁగ నిల్పుపాద మై. 16
- క. ³ఘననిభకుంతల దాల్చిన
ఘనమౌక్తికహార మొప్పుఁ గనె నాభ్యావ
ర్తనలావణ్యజలోద్భృతి
కను వగుఘటియంత్రగుణమ యని యుపమింపన్. 17
- చ. స్తనయుగభారమున్ గుతఁచి శంకితభంగవలగ్నసీమ గూ
ర్చినకనుబొమమోడ్చు ⁴పరిరీతి యన్ ద్రివళీక్రమం బగున్;
దనురహితత్వ మేర్పడుట దర్పకుతద్వనితావళీత్రయం
బనుతనదారిమెల్లెగయునార్తి యగున్ రతిమాత్రవేద్యగా. 18
- క. ఆరోహింపన్ జాలని
రై రహిఁ గనుకుచతటంబు నవలఁగ నిడుచున్
దే రరుగ మారుఁ దూన్చిన
దారులరా లనఁగఁ ద్రివళిదామము వొలిచెన్. 19

1. ధనుస్సుకౌన. 2. రోమరాశి. 3. మేఘము. 4. మడి. 5. పంక్తి.

- క. స్తనభరనమున్నతిక్రమ
మునఁ బైఁ పైఁ బొడుపు నూపుముక్తాఫలహా
రనిహితముద్రావలగిగాఁ
గనకాంగివళిత్రయంబు కనకనలఁ దగెన్ 20
- క. వనజనయనయనదుఁగొనుఁ
గనుగొని లావణ్యపూర్ణమనకుచములకున్
జనుదారి నలువ త్రివళిన్
జన రానివిరాన విషమసరణిన్ నిలిపెన్. 21
- తే. గీ ఏయెడఁ గృశాంగి కార్ముకవృత్తికిఁ దగె
నయ్యెడనె నొచ్చెఁ దృఢముష్ట్యనంగుచేత
బరు విడుచునుల్, రణత్కాంచి పౌరుషింపఁ
గొనుకార్యం బెటు నహేతుకంబు గాదు! 22
- చ అతివనిరంతస్తనయుగాంతరమందు ¹వినోదకుండలీ
కృతదృఢచాపదండుఁ డయి కీరతురంగుఁడు మించుఁ జిత్ర మౌ;
మనిఁ దలఁతున్ వధూటికుచమండలి దాఁ గతినత్వ మూనఁగా
రతివతికిన్ దదీయహృది రాజిలు నంచు నకష్టసాధ్య మై. 23
- క. చిలుకస్థల మొరయఁ గుచ
స్తరికద్యయ మంగనావతంసము నర్మ
ప్రబలోక్తులఁ గనఁ జాలదు
²నిబికినప్రీనతాఽస్యనీరజ మెప్పుడున్. 24
- క. తనయౌవనలక్ష్మికి మును
మును వచ్చినమదనుఁ జుట్టమును నున్నులుఁగా
స్తనయుగ్మాంజలిబంధం
బున నొనరుచుసరణిఁ దోపఁ బొలఁతి రహించెన్. 25

- క. కలికిచనుంగవనిందకుఁ
గలరె సమాధానవిధి ? పెకలుబవికలకున్
నలలితపిదానతాస్థితిఁ
గలిగింపన్ జాల కున్ని కారణ మగుదున్. 26
- ఆ. వె. దంతికుంభము లగు దంభయులంబులు;
కలశము లగు మందకౌశలములు;
చక్రవాకము లగు సరవి వరాకముల్;
లికుచకుచకుచంబులకును ముందు. 27
- చ. వదనసుంధాంశుచంద్రికల వర్ణిలువెల్లువఁ దేలియాడుచున్
గదియువలిన్ వడంకుగతిఁ గాంతచనుల్ దమలోన రాయుచున్,
మదనువ్రతంబు నిక్కముగ మౌళిమణిద్యుతికిన్ నిరంతరో
ద్వదనముగాఁగ నిల్చి గనుపట్టుఁ గొలందిఁ బరించునట్టులన్. 28
- ఉ. సారసనేత్ర దుర్వహకుచద్వయమండలమున్ దరింపఁ, బెం
పారె నఖర్వగర్వకుధరాగ్రతలస్థితి పుష్పధన్వికిన్;
దీరెను మిన్న తొచనులనీడ తదీయముఖేంద్వగోచరో
దారవలిత్రయీతటసమాశ్రయలీన¹తమిస్రలేఖ మై. 29
- చ. సుదతిగళప్రదేశమున సూత్రిత మైనటు రేఖికాత్రికం
బుదయముఁ గాంచె ²గ్రామమధురోర్జితత్రిన్వరసన్నిధాన మై;
మదనున కయ్యె లోకజయమంగళ³కంబుగ నగ్గళంబు పెం
పొదవుముఖాంశుసాగరనముద్భవ మై కడుసుందరంబుగన్. 30
- ఉ. ఆపె విపంచిపంచమరవామలదాతురి స్వీయకర్ణసం
వ్యాపిసుధాప్రపూరకలనామితకాకలికాన్వనాఽళిచే;
నాపికవాణిపాణియుగ మందెను సౌమనఽసాశుగాఽనస⁴
వ్యాప్యతిఁ గాంచుమేటిధనువందు నశోకకిసాలసామ్యమున్. 31

క. నీవదనేందున తెదురుగ,
నోవనితా ! నేను నిల్వ నోప ననునటుల్
భావినిపాణియుగిఁ హే
లావనజం బూన్పెఁ బటువిలాసస్ఫురణఁ.

32

తే. గీ. రతిపు²శౌండీర్య-గర్వనిర్వాహమునకుఁ
దగెడు³ప్రత్యాశగా బ్రహ్మ తన్విహస్త
తలమునందు లిఖించె నుదారదీర్ఘ
మగుచు నొప్పునాయూరేఖ నక్కజముగ.

33

తే. గీ. పవునునిగ్గుల నిగుడించుపక్షులాక్షీ
బాహులావణ్యమిలితభర్మవలయ
మల సభీజన మాశ్లేషములను దమదు
మేనఁ గాతన్య మొరయ నద్దానిఁ గంధ్రు

34

ఉ. కాంచనకంకణంబు సుమగాద్రిప్రకోష్ఠతలంబునందునఁ
గాంచనకంకణాశ మనఁ గైఁ గడియంబుగఁ నొప్పె సొంపుగాఁ
గాంచనకంకణా²వళిఁ బ్రకాశితఁ దద్భుజవల్లి తూజికా
కాంచనకమమౌర్వి సుమకార్ముకుఁ డింపుగఁ జుట్టెనో యనఁ.

35

చ. అలరు వెలందివ్రేకుల హాయల్ వెలిఁ జిమ్మెడునుంగరాలప్రో,
వంరులవిల్తునంపగమి హత్తినసూక్ష్మశరప్యముల్వలెఁ;
జిలుకలకొల్కికేలునఁ బసిండికదెంబులదాలు గ్రాలె నా
చిలుకవజీరుఁ దుర్ల మనుజింకను గట్టగ నిల్పుత్రాళ్లు నా.

36

ఉ. సారసమిత్రుఁ డంకువున సారసతస్కర మౌటఁ గట్టె నా
సారసనేత్రహస్తము వొసంగె నహటకకంకణస్థితఁ;
సారసనేత్ర మూపు లల చన్నులవేగున దవ్వుఁ బర్వి వి
స్సారసపద్మదారదుతి నల్పుకదెంబులఁ బోరనఁ దగుఁ.

37

చ. లలనభుజధ్వయంబు సరళం బయి యుండిన మోడుతూండ్లశ్రీ
విలసన మాక్రమించు నెటు; విస్తృతదాదుకుదధ్వయంబుచేఁ
దలఁగఁ బరస్పరం బయినదర్శన మెట్లు మృణా లికాయశం
బులఁ బొలియించుకార్యమున మూఁడును మంతన మాభుజాలకుఁ.

సీ. తనయరుణత మోముఁదమ్మికి సిరిఁ గూర్చి
సరికెంపుదివ్వెలమురువు తుల్చి
తనసోదరత నెలఁ దనరుకొస్తుభ మన
మోవిని మంకెనబొలుపుఁ దాల్చి
తనయున్ని నాసా²గ్రమున భర్మనాళికా
విచ్యుతమాణిక్యవిభవ మంది
తనమోము రేవెలుంగునకు ననిందిత
సంతతోదయసంధ్యదాయ మెలఁగి

తే. గీ. వధువు వాతెట లావణ్యవనధియందుఁ
బొలుపుఁ గనువిద్రుమం బనఁ గులుగు నెనసి
దొండపం దనఁ జిలుకలతుటుము బ్రమయ
రాచకొమరులలో రాగ మేద నెనఁగు.

39

క. తనప్రాముక్కుల విడి నూ
తనశరముల నినుచునిచ్చ దర్పకుఁ దెలమిఁ
దనదొన నధోముఖంబుగఁ
దనరించినయటుల 'నాన తన్వికి నొప్పెఁ.

40

చ. పొలఁతుకకన్ను కల్వసిరి మ్రుచ్చిలె నా నది క్రొత్తయే ? చెవిన్
బొలిచెడుకల్వ యేమినుడువుల్ పదరించు ? నెటుంగ; బోదజిం
కలతవులంబు చూపునకుఁ గల్గక యుండిన నెట్లు దూఁగు వి
చ్చలవిడిగాఁ జెవిన్ బొడువుచక్కనిలేగతికన్ జవిన్ గానఁ.

41

- క. శ్రుతిమార్గమునన్ దర్శ
ద్వితీయంబు ప్రకామధవళదీప్తి నడరఁ ద
ద్వ్యతిరేకాఽకృతిగా నే
గతి నగుఁ గృష్ణానురాగకలనంబున్. 42
- క. శృంగారిగురుం దగున
య్యంగజుఁడుం గూడఁ గుతుకి యగుట వినుఁడు వా
లుంగంటిచెవులకున్ జను
తొంగలికన్నులకు శిష్యదోహితఁ గనున్. 43
- క. సౌందర్యపాత్ర మగువద
నేందువునన్ హరిజనంగ మెనయుభయమునన్
సుందరిశ్రుతిపాశంబుల
యందుం ²బాశములఁ గూర్చె ననఁగా నొప్పెన్. 44
- చ. ఇంచుక నెమ్మెఁ జిమ్ము³టామలిందువెలంది రహించె శైశవా
త్వంచితకేళి లాఁపునవయోవనమున్ బెదరించునట్టులన్;
జంచలనేత్రదృగ్మగము సాగెడుకుండలరత్నకాంతిఁ దూ
లిందనుటోలె శ్రోత్రయుగళితల మెక్కుచు నిక్కు చుండెడిన్. 45
- క. నాసా⁴వంశచ్యుతము
క్తానదృశపటీరలిందుకలితనిటల యై
యాసకినాసావంశో
ద్వాసితహరితదళయుగనిభభ్రువులఁ దగెన్. 46
- క. తనయుచెలిమి నెనఁగెడు⁵గుహ
ఘనహనబ్ధి గిరిజగాఁ దలఁచి మదిన్
దనతలపై నెక్కినా నాన్
దనయలకభరంబునన్ సుతను విర వొందెన్. 47

1. శ్రేష్ఠములు. 2. త్రాళ్ళను. 3. కనుబొమలు గలయంద మగుకాంత.
4. వెదురు. 5. కుమారస్వామి.

- మ. తనుఁ దానే కయిసేయుఁ జెక్కిలి విదగ్ధత్వప్రగర్వంబునన్;
గనుఁ దాళిదళరక్తిఁ బైఁడితొడవుల్ కై సేయుటల్ మానుచున్;
జనుఁ చెందాటను వీడి శారికలశిక్షన్ మోదముం గాంఠఁగాన్;
దనుఁ దా నాతి యలంకరింపకయ సౌందర్యమునన్ మించెడున్. 48
- చ. సరసిజముల్ ద్విరేఫతతి ¹శక్తిగఁ గుషి ధరించు; నైకధా
తఱిఁ గని మింటిముంగిటినిఁ దాఁటఁగ వచ్చును జందురుండు; బి
త్తరి భువనత్రయీదుచివితానము మోమున దొంగిలింప వం
దురుఁ గన కుండు నెద్ది ? స్వతనూసుషమాపునరాగమేచ్ఛచే. 49
- క. సాక్షాత్కంతుధనుస్సు భూయుగమునన్ సౌత్రాత్రమున్ బాను, యో
గక్షేమంబుల నల్లకల్వలయెడన్ గన్దోయియున్; దోయజా
తాక్షిలోకజయత్పురాఽన్వితశరీరాంగాశిమోలన్ గడున్
లక్షించున్ మలినస్థితిన్ నఖిల²కల్యాణంబు మూలాఽకృతిన్. 50
- చ. కనులకుఁ గర్ణయుగ్మమునఁ గల్గెను మేరలపోరు నిచ్చలున్;
స్తనయుగరుద్ధహృత్స్థితి ఝషధ్వజఁ దూను బలాత్కృతిన్; బలం
బునఁ బడ వై చుఁ గ్రందనముఁ బాన్మొలనూ ల్లవుగా నితంబ; మం
గడమెయి నిట్టులన్ జయము గాంచును జవ్వనపుండ్రవేశముల్. 51
- ఉ. ధోలఁ గదల్మొలన్ గనుచుఁ దొయ్యలి సి గ్గెనయున్; గపోతరా
వాఽశి స్మితాఽస్య యై రెసల నారయు నిక్కుచు; ముండ్లతాకిడిన్
గేళివనిన్ సహింప కటఁ గ్రీడ యొనర్పఁగఁ బోదు; మౌగ్ధ్యముల్
వ్రాలఁగఁ జేయుయోవనము ³వామయెడన్ గనుపట్టు ⁴నజ్జ మై. 52
- చ. సటనము నేర్పుసాకున ఘనస్తని గాత్రనమర్పణంబు నే
ర్చుట, గళకుంఠరీతి కడఁ గాంచుట లాలితపండమధ్వని,
నృటునుతి యేల ? సర్వలలాజనమండన మయ్యెఁగా నఖి
పటలగురుస్మరాలృతదబాధనె తామిని నేర్పి ప్రాదతన్. 53

1. చురకత్తి. 2. బంగారము. 3. కామిని. 4. అలంకృతము.

చ. స్తనతట మున్నతంబు. నడుచక్కి కృశంబు, మొగంబు నిర్మలం
బును, బిలుదుల్ వధూటిగురు'పుష్పపుష్పత్కమ్మగేంద్రపీఠి, యీ
యనువున నాల్గు నామెయెడ నర్జితఁ డూన్చి సుగద్యపద్యధం
గిని మతిఁ బూన్చుచున్నతఁ గీల్కొనెఁ దృప్తి నటంచు నెంచెదన్.

ఉ. ఈగతి వీనువిం దగు²ప్రవృత్తిని వించుఁ మదిన్ దదీయగా
భాగతకౌతుకంబు మఱి తాల్చుచటకున్వనిచెంత జ్యారవో
ద్యోగచలుండు శ్రోత్రముననుండి తొలంగఁగఁ గమ్మ యమ్మరుం
డాగజయానవృత్తమునె యాదటఁ దాఁ జిగురింప నెక్కొనెన్. 55

క. అమ్మలు పమ్ముసుమేషుగు
జమ్మరవ మ్మనెడుగర్జన మ్మడరఁగ వా
కొమ్మ నృపుమానసమ్మనఁ
బిమ్మట రాయంచపెంటివిధమునఁ జొచ్చెన్. 56

క. బాలప్రవాళనిధరుచి
బాలాపాదంబు సోఁకఁ బాటిల్లె నిలా
పాలస్పటికాచృమనః
పాళిన్ రక్తిమ ముపాధిభవమో నాఁగెన్. 57

క. ఆమనికరువలి బీతిలి
సోమునికరదండములను సోలునితఁడు, గాఁ
దామన్మథభూమినా
ధామర్షభీషి²నాత్తుఁడు రేనన్ ? 58

క. రేలగుణంబులఁ బగలన్
దాలిచి దిననుతుల రేలఁ దవిలి మడుపుచున్
రేలుంబవళ్ళు రెండును
గ్రాలనియిలనే నృపుండు క్రమమునఁ గోరెన్. 59

శా. ముల్లోకంబుల మోహమున్ గొలుపఁగాఁ బూన్చిద్యనాఁ బోలుత
ద్వల్లిగాత్రినమాశ్రితిన్ ఘనజయా²స్త్రా గాంచి కంతుండు వే
విల్లెల్లెన్ విలుకాటులందు మునుగాఁ బెం పొందునారాజుఁ దా
దీల్లన్ జేయ నమేయలీల నిజపాండిత్యంబు స్తుత్యంబుగన్. 60

క. తనకాంతిచేత హిమధా
మునికాంతి నడంచుదివనముఖరమవలె గో
ము నిగుడ్చుగరితచే నాం
దెను బాండిమ మవనిప్రదీపక మపుడున్. 61

క. శృంగార¹మణిధివేలగ
నంగన తనయందు వసతి నందఁగఁ దద్దృ
ద్రంగము మణిగణమునవలె
సంగతనూత్నానురాగసాంద్రం బయ్యెన్. 62

క. ఉవిద నతభ్రువు సుధగగ
నపును; ద్రుసాదంబు మరుఁడు నలరించు నటం
చవిరతచింతన్ ²దొలఁకెను
భువనత్రయచింతఁ దొలఁచఁ బోలేడునృపుఁడున్. 63

చ. నృవరుఁడు నిశ్వసింపఁ, గృశియింప, నికంకుశధంగి నంగజం
డవిరతజాగ్రదుగ్రవిశిఖా²సనశింజిని యై క్రమంబుగాఁ
గవిసె జయా²స్త్ర; ని త్లతఁడు కంతునికిన్మకుఁ బాత్రుఁ డైన. సా
ధ్యవిధినిఁ దెల్పునట్లు రతి ద్రిప్పె ముఖంబుఁ ఖరాన్ముఖంబుగాన్.

క. పున్నమచందురుమోమున
నన్నవ యన్నేలతేనియందు మెలఁగి వే
అన్నలవికాసదీక్షను
గ్రన్నన బిసినులనుబోలె గ్రహించె వడిన్. 65

క. వామానితంబిందిని

కామాఽయతికారణంబుగా నన భూమి

కాముకుమనమున నుత్తమ

కామిని యెవతెయును జోటు గాంచక యుండెన్. 66

ఉ. అంతిపురంబునుందరులయందలిద్వేషమునున్ నిశాంతమే

కాంతనిషేవణంబును దదన్యు లెఱుంగమిఁ గోరియున్ ధరా

కాంతుఁడు నై జరీతిఁ గనెఁగా! కడు ¹దాండమితంబుగా; నుప

క్రాంతలతాంతకుంతవిశిఖక్రియ లేక్రియ దాఁప నయ్యెడున్? 67

చ. శ్రవణము జారుకర్ణికను క్రాంతిఁ గనున్ ననవిల్లుకమ్మగా;

శ్రవణ మిడున్ స్వశీర్షసుమసారసమాగతషట్పదోదితాఽ

రవమునకున్; మినున్ వినుఁ; బరక్తి విలాసపుభిత్తులన్ గనున్;

నృవరుఁడు వేడఁ డేమి తరుణీచరితశ్రవణాధిలాషి యై? 68

ఉ. ఏగతి నాతి యుండు నని హృత్ఫలి నుత్సుకుఁ డైనతేనిచే

తోగతి బాణతూలికలఁ దొయ్యలిఁ గంతుఁడు వ్రాసి చూపె; రం

భాగరిమోరుకాంతి గలభామినిమోమును గాన్క వెట్టుచున్

సాఁగి దిగంగనల్ గొలువ సాగిరి ప్రౌఢవిరోకనున్ నృపున్. 69

క. పరివారము భీతినిఁ జి

త్తరువునవలె నుండె మౌనతత్పరుఁ డగుడున్

నరవతి; గృహకేశికుకో

త్కరగళవివరముల నుడులుఁ గ్రమ్మక యుండెన్. 70

క. వారపురంధ్రులనడుమ న

వారితసరసోక్తినిపుణ వరదూతి నృపుం

దారసి కాంచీరుతిసిన్

²గేరున్ ఘనదోషముఖరకీర్ణం బనుచున్. 71

1. ధ్వన్యనుకరణము. 2. తిరస్కరించును.

చ. హిమజల మెంతయున్ దలఁప నెంచనియట్టిది, చందనాంబుపూ

రముల కసాధ్య మైనయది, రత్యధిపురం డలపారసీకతై

లమనలమే కరంబు నచలాపతిఁగూర్చి శరంబులందుఁ బొం

దమరించి తారసింసె ¹ననయంబుగఁ దద్విజయైకదీక్షఁ డై. 72

క. శ్రాంతుఁడు, నిద్రాఽలననే

శ్రాంతుఁడు కూన్యుఁ డగుతేనియందు శరంబుల్

కంతుఁడు పలపుచు భంగం

బెంతయు ఖాత్రమునఁ దలఁపఁ డేకభటుం డై. 73

క. కుంతలకంతువలపుఁ గను

కాంత చెలులలోఁ బతాకగా నిర వొందెన్

గంతుఁడు ప్రతాపి యయ్యె ²న

నంతాపతియందె తాప మంతఁ గొలుపుచున్. 74

క. స్వశరీరలగ్నఁగఁ బురో

దిశఁ జిత్రితనట్లు, ³కండ్లతీరు తిరుగు చు

న్నశశిముఖిఁగ నామెనె కనె

నిశలన్ క్షణమాత్రలద్ధినిద్రుం డగుచున్. 75

క. చందురునాతపమును విడి

చందనపాసి నటనుండి చంద్రధిక మతే వా

పిం దిరిగి యిటు భ్రమించుచు

డిందించె న్మరాఽర్తి రే ల్కడిందిగ నతఁడున్. 76

తే. గీ. అతనుచాతకకలితదివ్యాంబుధార

కర్ణపాళీసుధాస్పాటికప్రణా?

యైన యేజేక్షణావార్త నాత్మఁ గొనుచుఁ

జేరె జారుఁడు ధాత్రీశుచెంత కంత. 77

1. అత్యంతము. 2. భూచితి. 3. బండిచక్రములవిధము.

చ. తనముఖమం దెసంగెడుకథారసధారల నై జదంతనూ.
తనరుచిభంగిఁ జిందుచు నితాంతముదంచితవక్త్రకాంతులన్
దనరించి యానతాననవిధావిశదీకృతభక్తియుక్తిని
ల్పినతనుఁ జూచుతేనికి వచించెఁ జరుం డీటులన్ గ్రమంబునన్. 78

తే. గీ. మరునిశర మగునసుమనిర్మాణసరణి,
దృక్పకోరకవృత్తి యనిందుజంబు,
ముజ్జగమురంజన మొనర్పఁ బొడమురాగ
విద్య విద్యాధరప్రభుప్రియతనూజ. 79

చ. అకుటిల మౌగుజోచ్చయమునందు వహించెడుపక్షపాతమో,
నకుతుకచిత్తుఁ దై నలువ నంగడి సంఘటియింపఁ బూనుటో,
నకి నిను విన్నమాత్ర నృపనత్తమ ! యీభువనత్రయంబునన్
నకలము జీవలోకము మనంబున నెంచెను ద్వన్మయంబుగన్. 80

తే. గీ. తనిమమున ముగ్ధి నట్టియాతన్విమేనుఁ
గరము శరముల ముంచినకారణమున
నెఱి కొనన్ బోలుసూక్ష్మ మౌగులులయందుఁ
గనియె శేష్ప్రకర్షంబుఁ గాయజుండు. 81

చ. వలపులతేఱు వింటియెడ వాంఛ దొరంగఁగ నారి నారిగా
నిలుపునటుల్ తనుత్వముఁ గనెన్ గనకాభతదంగయష్టి; న
వ్వెలఁదికిఁ జెప్పెఁ బోలు వెడవిల్లుఁడు సౌగతకాత్తమర్మ మ
క్కలికి నినున్వినా వితథకాంక్ష సవజ్జ రచించు నాత్మతై. 82

ఉ. తంతుకృశాంగమున్ గలుగుతన్వికిఁ గార్ముకర్మవార్త వో.
నెంతయు సన్నగిల్లి కుసుమేషునకున్ గుణ మైనఁ గాదు; తా
నెంతయుఁ ద్వద్వియోగమున నెయ్యిఁ దనుత్వము నింటికందమున్
సుంతగఁ దాకి క్రమ్ములు నుసుర్వదగాలిఁ జలించునో యనన్. 83

క. సుతనుస్తనపీఠంబున
నతనుశిఖిద్రావితాఽత్మహారగ ముక్తా
తలిపిండ మరయ నయ్యెన్
బ్రతిబిందిత మయ్యె రాత్రిపతిబింది మనన్. 84

క. సోరణమునుండి చిత్రా
గారం, బటనుండి కేళికావని, వలదిన్
జేరుచు నటపై నెటనేన్
గూరుపదు పదంబు మరునకున్ బెదరినటుల్. 85

మ. కలలోఁ గాలగతుండు గూర్పఁ దెలిపెన్ గల్యాణి నీపాణి; న
క్కలవాణీజనకుం డొనర్పఁ డితరజ్ఞానాయకార్థిత్వమున్;
నిను బ్రశ్నింపఁ డభీష్టధంగ మగు నస్థితిన్; నినున్ గోరుఁ; బో
కల నిన్నోల్ ప్రియు నంది వంశము నలంకారింతుగా కన్నియల్

క. వరణావనకము దరిసెన్
నరపాల ! ప్రసన్నతం బొనర్పు పయన మ
వ్వరవర్ణిని యెల్లర విడి
వరియించున్ ఏజయరమవిభాతి నిను మదిన్. 87

క భూరమణుఁడు విని మోదం
బార స్వయంవరసమాగతావనిపాఽశిన్,
మారావనిభృంగరిన్
జేరెఁ దమి జవాళ్వబలవిశిష్టత నెఱయన్. 88

క. అంగముల నిముడనటె హృ
ద్రంగత్తోషంబునన్, సుతాజనకుఁడెదు
ర్కోం గడఁగి యర్చ లిడె రా
ట్టుంగపున కతండు నర్థపుంజముతోడన్. 89

- క. పెన్నిదిఁ గన్నవిధిఁ గని
యె న్నెమ్మి నృపుండు కుంతలేశ్వరునిం దా
గన్నెలతండుల కున్నే
సన్నతజామాతఁ గనినసాటి పదంబుల్. 90
- క. గౌరవముల నెరపి నమ
స్కారము గావించి, దారి జ్ఞాపతి నూపఁ,
జేరెఁ జకుక్కుఁడు వరణ
ప్రేరితహృదయావనీశ వితతస్థలముఁ. 91
- క. దుందుభిరవముల, నానక
బృందనినాదముల, ¹మిగిలి పెం పగునూత్నాఁ
నందోత్సవభువి కన్య ము
దాందోళితుఁ డై నృపాలుఁ డన్వేషించెఁ. 92
- కా. ²భంగశ్రేణి మరాళమ ట్లతఁడు సోపానాఁళి లంఘించుచుఁ
భృంగజ్యాఁజ్జ సువర్ణపద్మరుచిమైఁ బెం పారుదాపేయపీ
తిం గై సేయుచు శుభ్రదేహమున రాధృందాఽవృతం డై తగఁ
రంగత్తి రధి హస్తీశాచనివహప్రావేష్టితేంద్రేభ మై. 93
- క. కైలాసపితాఽలయ మది
యోలిఁ నృపసింహ మంఘ్రి నూఁదఁగ నృపతుల్
బాలఁ దలంచిరి పొందఁగఁ
జాలనిసింహిగఁ గురంగజాలము వోలెఁ. 94
- తే గీ. మణిమయవితానములఁ గుట్టిమములఁ ద్రితిఫ
లించునృపబిందిములచే నలీలముగను
పొదుఁ గాంచెస్వయంవరోత్పాహశాల
ముజ్జగముకాముకులు తనుఁ బొందినటుల. 95

1. అతిశయించి, 2. తరంగములు.

- క. మణిమయమంచముల విభూ
షణమణిగణమందుఁ జూడ సాగిరి మొగముల్
గణించుకోర్కి ముఖల
క్షణప్రకర్షంబు నృపతిశతములు సభరోఁ. 96
- క. ముత్తైపుమేల్కట్టుల భూ
భృత్తులప్రతిబింబపంక్తి యెసఁగెను నేడా
గ్యోత్తరుపైననొ పూవుల
చిత్తడి నిడ నిగుడుసురలశ్రేణి యనంగఁ. 97
- క. హేలావేది పతింవర,
పోలుఁ ముత్తైములదామముల, ¹నుడులు దహు
శ్రీలోలుఁడు నెల యనుమొల,
భీలోలతఁ ద నృజింపఁ బేర్చె ననంగా. 98
- తే. గీ. అధికతరతేజమున సభయందు మిగుల
భాతిఁ గల్పించువసుమతీపాలు రంత
విక్రమాఽదిత్యునన్నిది వేగుజాము
దివ్యేరీతిగ నిర్పిరి తేజమేద 99
- చ. కనకశలాకికాసుభగగాత్రి యనేకనృకాంతభాగ్యకాం
చనపరిశీలనేచ్చ సుమచావుఁడు పట్టినశాణపట్టి యై
కనఁ ద్రవఁ జూపునే ర్పెనఁగఁ గంధరఁ ద్రిప్పుఁ గొలందిలీల యొ
ప్పినమొగఁ మిందు మిన్దిరుగువీటిఁడి ²దోషిని దూఱనో యనఁ. 100
- చ. సకలనృపప్రతాపక³విసారవతాకునితర్జనంబుగా
నొకబొమ నెమ్మొ కిమ్ము సగ మున్నమితంబును దాల్చి నాదుకు
త్తుక నిడఁ గైనిఁ దాల్చుసరిఁ దూఁగెడునీర్వ్యను బోలెఁ బాను నా
స్యకమల మంగనామణి సహాఽశయవక్రవిరోకనంబుగఁ. 101

1. నక్షత్రములు. 2. దోష = రాత్రి గంపాఁడు = దోషము గంపాఁడు అని
శ్లేష. 3. మినకేతనుఁడు (మన్మథుఁడు).

ఉ. కెంపులగోడలందుఁ దిలకింపఁగ నొఁ బ్రతిమాచ్చలంబునఁ
సొంపుగ దిక్కు లయ్యువిదసోయగముఁ రహిఁ దాల్చినట్లుగఁ;
దెంపున నాత్మదారవిరతిఁ భజియించుచు మారుఁ దైన నా
చంపకపుష్పగంధి వరునఁ గొలువంగఁ గ్రమించె నాఁ దగెఁ. 102

క. నిగుడునిజాంగవిధాతిఁ
నగలందలితాలను మలినం బొనరించి బిం
బగతినయేఁ దవులనియటు
దెగడుఁ సామాన్యవసుమతీపతివితతిఁ. 103

క. చెలి, మూపున హారలతాం
చలస్థితచరిద్విరోకనచ్చటఁ ద్రిజగ
ల్లలనలదర్ప మదల్పుచుఁ
బొలుపు మిగులుఁ గీర్తిఁబెక్కమును బూనె ననఁ. 104

క. తనబడిన వచ్చుత్రిజగ
న్మనముల దాక్షిణ్యయుక్తి మన్నింప ననఁ
మనసిజమత్తగజగతిఁ
వనిత కొలఁది జాగు చేసి పదముల నిలుపుఁ. 105

క. ఘనసారవత్రవీటి
న్దనరి కదలువామకరమునఁ దగి గండ్లో
జ్జనితపులకాంకురశ్రీ
వనిత గనుచుఁ గొద్ది నవ్వి వలులును నానఁ. 106

క. వెలఁది పదం బిడెఁ గుట్టిమ
ములపై సంక్రాంతరాగభూకాంతమనం
బులను వలెఁ బ్రమదముచే
నలనతఁ గనురాజహంసియానము మిగులఁ. 107

క. సుమనశ్శీలీముఖాఽర్థము
సుమశరుభస్త్రి యనఁ బూనె సుందరి వేణిఁ;
సుమనయిషుజ్యావలయో
పమితశ్రుతిచుందినయనపత్రస్ఫురణఁ. 108

తే. గీ. కళికఁ బోలుమదనకేతకశర మంతఁ
జలితచూర్ణాలకలతాఽఽళి స్పర్శ సేయుఁ;
దనదుకమబొమ యనువింటఁ దనరునుదుటఁ
జెలి పటీరంపులేఖను జేర్చి మించు. 109

గీ. క్షీరవారానిధానవీచీవరంప
రానుగత యగుపద్మాఽలయాంగన యన
సితదుకూలోత్తరీయంబు చెన్నుఁ గూర్చ
నవృత్తింవర పొడసూపె నంత నభను. 110

చ. నలువ పసిండికొండ¹కరణంబులఁ గైకొని విస్తృతప్రభా
విలసన మూన్చి 'చేసెనొకా పీనపయోధర; నట్లు గానిచో
నిలిపినతోడనే పదము నిస్తులరంగతలంబునందుఁ బొం
దలవడఁ జేయు నెట్లు సభయంతయు లోభపరీత మానటల్ ? 111

క. బాలారత్నం బీష
స్మీలితదృశ యై విలాసనీరజము దిశ
పాలుర హేతువున దిశ
స్త్రీ లిడుదౌత్యంబు నవధరించునటుఁ గనెఁ. 112

క. మిగులఁ లాగినధనువునఁ
దగుమరుచేఁ జేతమందుఁ దాడితుఁ డయి యా
ముగుడ విలాసపతాకఁ
దగఁ గని గుంతలుఁడు మదినిఁ దలపోసె నిటుల్. 113

క. ఘటయింప దెట్లు లోభము

¹లటభారత్నం బిమూల్యలావణ్యనము

త్కట యెవ్వని? కది నమ్మక,

త్రుటినేన్ గూర్కఁడు మరుండు దొడరుచుఁ ²గాఁ పై. 114

క. ఇది యెవన³జలనిదిసుధ,

యిది యంతఃకరణ⁴కార్మజేద్ధో⁵క్షోదం,

బిది హేలాతరుదోహద,

మిది యగు లావణ్యరత్నఘృణిపుంజంబున్. 115

తే. గీ. నిందునెలపొడుపున కిద్ది నిత్యోరాక

విభ్రమరసా⁶శివరిపాకపృథివి యిద్ది

మరుదొరతపస్య కౌ నిద్ది మహిత మైన

త్రిభువనైకసామ్రాజ్యసుస్థిరఫలంబు. 116

క. వనితాపయోధరేందరి

ఘనస్వనస్మనసిజాతగర్జాంతితదీ

పన వైడూర్యాంకురని

త్యనవోద్గమములకు దోహదం బై యొప్పెన్. ⁷ 117

క. కాంతిదరిద్రతఁ గను ⁸న

త్కాంతుఁడు; ⁹విరితౌవల కేమి తత్త్వము? వాణి

కాంతునియందపునృప్తిని

గాంత హరించె నన నమ్మఁగాఁ దగు నెట్టుల్? 118

ఉ. సారె సభీతతిన్ బలుకుచాడునఁ జూ పెనయించు నాపయిన్

నారి; ప్రసన్నతన్ గనె ననంగుఁడు; మత్పరయే నిజంబు; క్రీ

దారభనంబునన్ వలెఁ దటాలునఁ ¹⁰దాచె నిజా¹¹శి; హారమున్

దారుచు; దూర ముంచు; నృపుఁ దన్వి గనన్ మరుఁ దేమి సేయఁడున్.

1. సుందరి. 2. పహరాణవాను. 3. నముద్రము. 4. వశికరణము.

5. చూర్ణము. 6. వూర్ణము. ⁷వైడూర్యములు పుట్టుటకు మేఘగర్జనము

దోహదమగును అని ప్రసిద్ధి. 7. నక్షత్రేకుఁడు (చంద్రుఁడు). 8. వికచో

ల్పరములు. 9. తన్నెను.

ఉ. కుంతలనాథుఁ జూచి యలికుంతల కంతుశరా¹²ర్త యయ్యె; న

త్కాంతముభేందుదర్శనము గాఁగ ఘనోల్లసితానురాగవా

ర్థ్యంతరమగును లై యదట నారయ వచ్చినరాజు తెల్ల ర

త్యంతవిచిత్రతల్ గొలుపునట్టివడల్ గని రంద మేదఁగన్. 120

తే. గీ. సకలభూపాలభూషణచయముకన్న

సుత్తమం బగుతనహార మున్నతమ్ము

గా నుర మొనర్చి దూరముగా వెలార్చె

నొక్కవిశ్వంభరాజాని యుత్సుకతను. 121

తే. గీ. కాయదీప్తితిరోహితకాంతి నున్న

కనకసూత్రం బవెట్లమైఁ గడగఁ దిగిచి

మౌక్తికవిభూషణం బిదె మహిపుఁ దొకరుఁ

దురమునఁ బతింపరన్ గాంచు నుత్సుకతయు. 122

తే. గీ. చెదరినట్టిచూడామణిసీమయందు

విభ్రమాంబుజ మొక్కపృథ్వీవరుండు

నిలుపుతలఁ పూన నొదల నిలిపికొనియెఁ

బొరనారీమణుల్ దన్ను బరిహసింప. 123

తే. గీ. మంచసీమ సగర్వుఁ డై మహిపుఁ దొక్కఁ

డగ్రపాదంబు సారించి యనవరతము

ప్రాన్వనిప్తింశపుత్రికాశ్రమముఁ జూప

హస్తయుగ్మముఁ గడు సురయాడఁ జేసె. 124

తే. గీ. చెమట వొడమక యున్న నంగమునఁ గప్పు

రముదుమారము గలయించి, శ్రవణయుగ్మ

మందుఁ గలకుండలముల నమందగతిని

వితగఁ బరివర్తన మొనర్చె క్షితిపుఁ దొకఁడు. 125

- తే. గీ. వీటికాపేటికావాహుఁ బిట్టుఁ గొట్టెఁ
గ్వణితకంకణయుతనిజకరముచేతఁ;
దమ్ములపుటాకుపై గోళ్ళఁ దగ లిఖించె
మారవంచితుఁ డగుమహీదారుఁ డొకఁడు. 126
- తే. గీ. గోష్ఠిమిషమునఁ దనవాక్పటిష్ఠరీతి
నిట్లు లట్టులు వల్కుచు నితరవిభుఁడు
వీటిపేటికనుండి యర్పించె నచటఁ
గలపరువురుజనములకుఁ గప్పరంబు. 127
- తే. గీ. వస్త్రమును జొన్పి వసుమతీవరుఁ డొకండు
కనకపీఠంబు నెత్తుగాఁ దనరఁ జేసి
సూత్రతారుణ్యమును దెల్పుయత్నమున న
జాత'కూర్పముఖంముచే సాగె వితగ. 128
- తే. గీ. పృథ్వివరుఁ డొక్కరుఁడు వీటిపేటి మోయు
వానివీఁపునఁ దనదేహ మానిచియు ను
దంచితభూలతాపతాకాఽఽననంబుఁ
గనఁగఁ జేసెఁ దనంత నకారణముగ. 129
- తే. గీ. ఆవలించుట నున్నతహస్తయుగ్మ
ఘట్టితాంగుళులఁ జిటుకలు ఘటించి
గద్దెపైఁ బడి దుర్వారకామభూత
మోహితుం డయ్యె నితరభూభుజుఁ డొకండు. 130
- తే. గీ. కంఠమందలిపంచమకాకలి దగఁ
బొల్చుస్మితమును గనఁ జేసి భూపుఁ డొకఁడు;
గొన్నిపలుకులు గూరిచికొంచు నొకఁడు
గడఁక గాఢాకవిత్వసంగ్రథనఁ జూపె. 131

- క. వైతాళికాఽవశీగీ
తాఽతతతుములంబు నాపి యారాజతనూ
జాతకుఁ గలగళ చారిక
చాతురిఁ గ్రమముగను రాజచక్రముఁ దెలిపెన్. 132
- చ. అర దెగువైరిమూర్ధతతి నాహత మై తనకత్తి మొక్క వోన్
గిరిశభుజాంగదాహిఫణకీర్ణమణికషణంబుఁ గోరె; నీ
శ్వరుగిరి వామపాణి నెగఁ బట్టి, హిమాగముఁ బెల్లగింప ను
ద్ధరణఁ డ్వదభ్రభుజదోహలుఁ డై కుడికేలు దారిచెన్. 133
- తే. గీ. తన'శీలీముఖపంక్తికి దశముఖముఖ
జలజములను భోగాఽస్పదములను జేసి
నట్టిశ్రీరామునస్వయమందుఁ బుట్టె
వెలఁది! సృపుఁ; దీతఁ డగుత కన్విందు నీకు, 134
- క. కేకారవముఖరితనర
యాకాననసీమ వీని నొంది తిరుగుచున్
సాకేతపురిని నొనరువు
మా! శ్లాఘ్యవిలాసజాలకాఽశీసేవన్. 135
- క. నీచోపకృతిగ నుదతికి
నాచారికహితము వ్యర్థ మయ్యెన్; బ్రేమల్
క్వాచిత్కంబుగఁ దోచున్
బ్రాచీనభవాఽత్తకర్మపరిపాకమునన్. 136
- క. మధులక్ష్మి మావి మెలఁగెడు
మధుపనతికిఁ గొండగోఁగుమాడ్కిఁ బెరిదొరన్
మధురాఽలాపకుఁ జూపుచు
మధుమధురకరోక్తిఁ జేటి మన్ననఁ దెలిపెన్. 137

- క. ఈవిక్రలాంధనుగుణ
రావం బాహవములన్ బిలుగి సుషిరములన్
వావిరిఁ దచ్చొండీర్వక
థాఁడవఁగి బాతాళజనుల కపుడే తెలుపున్. 138
- చ. కదనకబంధనర్తయిత గర్వితభూపతిసేవితుండు చే
దిరొర యితండు చూడు సుదతీ ! మరుటెక్కెము నీదుచూడ్కి యం
చుదితరతిన్ వచింపఁ జరి యుగ్మలి వాల్చక కన్ను వానిపై
వదనమునుండి తమ్ములము వైచి దీగన్ నిరసించె న్యక్కృతిన్.
- ఉ. భీతకురంగనేత్రఁ బరపృథ్వివరేణ్యునిసమ్ముఖంబుగాఁ
జాచురి మీఱఁగా నుడివెఁ జారిక దారిచి; కాన్యకుబ్జభూ
నేత యితండు దిగ్దయఘనీకృతభూమిరజంబులన్ సరి
న్నేతృవయంబులన్ స్థలగతిన్ బొనరించు నకుబ్జకీర్తి యై. 140
- క. అని చారిక పలుక నతాఁ
నన యై స్తనపీఠి దృష్టి నాటుచు నయ్యం
గన దెల్పె స్థూలభావము
జనవరునవయవములందు నవ్యంగ్యముగాన్. 141
- క. కలనూపురగతి లోభ
స్థలితధరావరమరాళచక్ర యగుచు ముం
గలఁ గొలఁదిగ జనువెలఁదికి
నెలన వెల్లయంగ దూతి యి ట్లని నుడివెన్. 142
- క. వాఁడిమిఁ గ్రోడమునన్ వడిఁ
గాఁడినయెవ్వానిముల్కి గడిఁదిగ శంకల్
మూఁడుమృదుం దక్కిటిమెయి
గూఁడు వెలిగ లాగె శబరకుహనాఁడకృతిమైన్. 143

- చ. శంక యొకింత లే కెవఁడు శంకరమల్లరణంబునన్ నిరా
తంకము లైన స్వేదజలధారల నిల్వఁగఁ జేయ నాకురం
గాంకవతంసుకక్షమునయందలిబూడిద లాగె; వాఁడె కీ
శాంకుఁడు; వీఁడు తత్కులజుఁ డంగన ! యేకభటుం డుదగ్రుఁడున్.
- క. కుతుకమునఁ గనుమ వీనిన్
సుతనువ ! తేజస్వి యితఁడు సౌం వగుచర్మ
ణ్వాతితటమునఁ గలవిపిన్
క్షితులన్ రమియింపఁ గోర్కి చిత్తమునఁ దగన్. 145
- క. తలపైఁ బాదము నిడ నాన్
వలనుగ మున్ జనెడుక్రమము వాటిలఁ బరభూ
వలయతిలకుఁ గూటిచి కో
మలికిన్ జారిక వచించె మంజులఫటిన్. 146
- క. హాళిన్ గపిశీర్షకశృం
గాఁగి కలిసి దివికి రథ్య యగుఁ; గాకున్నన్
గేళిగృహప్రాంగణము ను
రాఁలయ మెటు లగును జూడ నదటిజనులకున్. 147
- క. అదియే 'కాళింజర'ధర,
ముదితశ్రీనీళగళనమున్నతలీలా
సదనము; తన్నేత యితఁడు
ముదిత ! వశీకృతనృపుండు; పూన్పు కనుగొనన్. 148
- క. ముత్తైమున దారమట్టులఁ
జిత్తభవావిధ్ధచిత్తసీమ మహీశుం
దత్తమి దిత్తరికిన్ జరి,
హత్తినకుతుకమునఁ దెలిపె నవనిపు నితరున్. 149

ఉ. సంగరనిస్సృహ¹ప్రతిరసావరవాసములన్ బరాక్రమో
త్తుంగభుజుండు గాంచు నిజతూర్ణవిలాసచపేటభిన్నమా
తంగనివాసముల్ ²హరివిధంబున; గోపగిరిప్రభుండు వీ
డంగన ! యీతఁ డీవుదమి స్వచ్ఛయశస్వియు నేకశూరుడున్.

చ. మగువ ! త్వదీయదృక్కుముదమాల స్వయంవరపుష్పదామమున్
దగులుచుదూత గాత మని తన్వికిఁ జారిక వల్క వేర్కతం
బగువడ కున్కి వీడఁ, దనయందెలమోత ఘటించిదూతె, వే
లగుధరజేంద్రుఁగూర్చి యసమాస్త్యశరంబులు తన్ను గోరఁగన్.

క. పుష్పాశుగవళరాడ్వా
స్తోష్పతులం దెవరినదుమ సుందరి ననెన్
పుష్పస్రగజమున వలె
బాష్పములన్ వారికనులు ప్రమదమునఁ దగెన్. 152

చ. పొరి రివురాడ్వధూసితకపోలలాలకవల్లరీతతిన్
బరపి నశైవలాశ్రువులధంగిఁ గుభృత్కటకోత్కరంబునన్
నెరపి ప్రతాపవహ్నిఁ దను నిల్చినశత్రుగృహంగణంబులం
దిరవు గనన్ దృఢంబులు, రహించు నపూర్వనమిద్ధతేజఁ దై. 153

క. మాలవపతి యితఁ; డితనికిఁ
ద్రోలగు 'ధార' యిడు ముదముఁ బొలఁతి ! విలాసా
వాల యగునీకుఁ; గంతుఁడు
గ్రాలున్ మంత్రి యయి నీదుకడ వీనియెడన్. 154

క. ముక్కుకొన కణచుచూడ్కిన
యక్కన్నె నృపాలుఁ దెగడె నని కనినటు ముం
జక్కికిఁ గొలఁదిగఁ జని స్మృతి
నెక్కిన ³నగుముగుదకుఁ జరి నేర్పునఁ బలికెన్. 155

2. శత్రురాజులు. 2. సింహము. 3. నవ్వునట్టి.

చ. తురగఖరక్షతిన్ క్షితికిఁ దూఁగుతనుత్వముచేత విన్నయ
ట్లురగలతాంగు లెవ్వనియనూనయశంబు ఫణేంద్రుగానమం
దిరములఁ బాడుచుండు; భుజనిర్జితరాజ్ఞికరుండు వీడె గూ
ర్జరుఁడు; స్మరాస్త్రముల్ గురియుచక్షువుఁ గూర్చుమ ! చాన ! వీనిపై.

క. లీలానాళికము మధు
పాశైషయిన్ విసరి బాల యతనిన్ దెగడెన్,
బాలకు ముందుగ, గర్వముఁ
దాలిచి కొంత నని చరియుఁ దాఁ బలికె నిటుల్. 157

క. మిగులన్ బొడు గగునొడలున
జిగిగందపుఁబూతఁ జెందుసితరుచి నితఁ డో
మగువ ! పయోబ్ధిగమందర
నగమునిగన్ ¹వారుపాండ్యనాథుఁడు; కనుమా ! 158

క. వీనిచెలిమి నీ కూన్సెన
యేనిన్ మారుఁడు పటీరవృక్షవిలాసో
ద్యానమునన్ జందనపవ
మానవితానంబు నిన్ను మరగి భజించున్. 159

క. అన విని గుణభాజనుఁ దై
నను భాగ్యవిహీనుపట్టునన్ నిరివలె నా
ననము ముఱల్పఁగఁ జెలికిన్
దననుడికారంబు దోపఁ దాఁ జరి వలికెన్. 160

చ. మురువున వార్ధి మున్గి దరిపొంత వనిన్ జరియించుదిక్కరుల్
కరిణులఁ గూడుటన్ భవముఁ గాంచెనొ నాఁ దగుదంతు లేధరా
వరుజయయాత్రలందు మదపారిధురీయుతి నెల్లదిక్కుటాం
తరములఁ దిద్దు దిగ్గజవితానదిదృక్షవలెన్ ద్రుశక్తిమై. 161

1. ఆచమనము చేయు.

క. తనరత్నాఽవ? నర్థులఁ
దనియింపఁ జూచునెవనిఁ దగ దనినటులఁ
దన'మదజలగజడిందిమ
మున రత్నాఽకరము మంద్రపున్రుతిఁ గొలుపుఁ. 162

చ. తనపృతనత్ దనరెడునితాంతభరంబునఁ గ్రుంగుదాత్రిఁ బా
ర్వనియతి నిల్ప నేపృథివిపాలుఁడు యామ్యదిశాఽర్థవోద్బల
ర్థ నతరవీదికాతతికి 'దామెనగాఁ గదియించె నైజగో
త్రనిభతనూల్లసత్తటగతద్విరదేంద్రఘటాద్బలంబునఁ. 163

తే. గీ. తమపదంబులు త్రొక్కఁ దుత్తుమురు లై న
ముత్తైములపొడి నర్థవాంబులతోడఁ
ద్రాఁగి వమియించె నాఁగ నుద్ధతపృషత్క
దంబరంబున నెవనిగజంబు తొప్పు. 164

క. పూరితదిక్తటకరిణీ
వారముపై యునతు లెవనివాకిటఁ బో, నా
శారమజపురగవాక్షము
లారుఁ జోత్సన్నసితంబు లై వగలైనఁ. 165

క. చోళుఁ డితఁడు నినుచుఁ ది
క్పా? యశఃపుంజకలితపా? శుభశం
ఖాఽనివలె విజయోత్సవ
వేళావై భవముభాతి బిసరుహవదనా ! 166

క. తరుణీ ! విలాసవిద్యా
ధరరాజమరాళ మితనిఁ దాల్పుము భుజపం
జరమున విమానజాల
స్ఫురణ; దృగుత్సవము 'కాంచి'పురి నీ కూన్సున్. 167

1. మడించిననీటియేనుఁగులు. 2. పొడవైనలాపుత్రాదు.

అ. వె. అనిన నతనిఁ గడచె నన్యత్ర పూన్కిని;
నిలిచెఁ గుంతలునకు నెంత యెదుట;
గొప్పవేలచేతఁ ద్రిప్పుఁ గన్నను నది
వదలు నెటులఁ దనదుప్రాకృథంబు. 168

తే. గీ. కాంతయత్యంతదీర్ఘదృగంతములను
గృష్యమాణుఁడు గాఁ గుంతలేకుఁ దంత
నచట 'నిర్వాపితాశు లై రన్యు లెల్ల
మలినులటు దీపవర్తిధూమములచేత. 169

సీ. నృపుఁ డొక్కరుఁడు నేను బ్రియజాని నీచాన
యెడఁ బరాజ్ఞుఁడ నం చెప్పరించె;
విభుఁ డొక్కరుఁడు వేడ్క విటపార్థివులఁ జూడ
నరుగుదెంచితి నిట కని వదించెఁ;
బృథ్వీపుఁ డొక్కండు వృథ న న్నిటకుఁ దెచ్చె
వందించి తని మంత్రివరుని దూతె;
నితరనృపాఽన్యంబు లెనసె నతిఁ వజ్ర
హతము లై నట్టుల హరువు దొరఁగి;

తే. గీ. నర్వసర్వంసహాకాంతచక్రమందు
లోలలోచనదృష్టి చాటుకృసింహ
పీఠమండను వెదకి సంప్రీతిఁ గాంచ
నంబువులఁ బాలు గొను రాజహంసివోలె. 170

క. మఱిఁ జారిక చెలికిఁ దన
నెఱిపలుజిగివెల్లి, నితరనృపతులదృష్టిఁ
నెఱసిసెచెలియకశంకము
నఱిముఱి యెఱిత మొనర్ప ననఁ బలికె నిటుల్. 171

1. 'అర్పణదీపక-అర్పణదీపయగ్ని' అని శ్లేష-ఆశ అనగా అగ్నియని
కూడ నర్థముగలదు.

క. కమలవదన ! నీచూడికి
కమనీయార్థము గ్రహింపఁగా నెఱుఁగు; నమ
స్తమహీపుల నాచుగ విడి
భ్రమరివలెం దగిలె నితనివక్త్యాబ్జమునఁ. 172

క. అనితరసామాన్యం దీ
ఘనరూ పెందేని ముందుఁ గాంచితె ? చెరి ! శ్రీ
కిని వాణికి నెల వగునీ
జనపతిసౌభాగ్యగుణముఁ జాలను దొగడఁ. 173

చ. సతము మదేభసంగతి దిశాగజపాళి నవజ్జఁ జూచునీ
చతురజిగీషునపులు దిశాతతి నిచ్చలుఁ ద్రిమ్మరున్ ద్రుటిఁ;
ఓతి యొకచోనె వ్రేఁ గగుడు శేషశిరస్థలి నిల్వఁ బో వనా
నితఁడు సమస్తదిక్కుల స్వకీయచమూగజరాజిఁ బంచెడుఁ. 174

క. ఉరగవధృతమహిఫలక
స్థిరతకునై కాఁడఁ బదినధృఢకీలవరం
పర యన విజయస్తంభో
త్కర మెల్లెడ నీనృపుండు గాదె ననఁ దగెఁ. 175

క. ప్రోతనృపశిఖారత్న
వ్రాతోభయపార్శ్వధరణిపాలకృపాబం
దాత్మటి నిలుచున్ మ్రో డయి
యాతతశేషారిగళభరాస్థివిదళనఁ. 176

క. విజయోత్సవంబువాకిట
సుజవమునఁ జోళపతియు సోముఁడు రాఁగఁ,
భుజయుగమున నీభూభుజఁ
దజయుం దీర్వురను వెడల నడఁచెఁ గడిమిమైఁ. 177

తే. గీ. అబ్బురపుటివి నొప్పునీయవనివరుని
యెదుటఁ బరమాణుసమము లౌత్రిదివతరువు
లెటుల నదృశంబు లగును నీప్రతివివరున
కతులలోకత్రయాగౌరవాఽస్పదునకు. 178

క. ముంజుందే పోలనిచో
గుంజంతయునేని; భోజు¹కొల యెంత ? కవీ
ద్రంజను నొందుకవులవద
కంజములకుఁ బాదదాసిగా నీరి నిలుచుఁ. 179

క. ఈసాహసాంకుమది నవి
లాసభూభాగయుగ్మలాస్యములు వధూ
టీనస్మితాస్యములు విడి
భాసించును వేఱుచోట్ల భయరహితముగఁ. 180

క. ఇతని గళంబున నిల్పుమ !
యతివ ! భుజాబంధదూత యౌమాల; రశీ
పతియిడుమలు ఫలమొందుతఁ
జతురాఽస్యన కగుతఁ గీర్తి సమయోగమునఁ. 181

క. ప్రీనిరసన చరిపల్కుల
నైనటు నెపమునన యంత నదిలానుణి మో
దానఁ నంవరణప్రజ
మాస్యపపరవిక్రమాంకునటుతఁ గూర్చెఁ. 182

క. మదషట్పదకృతఝాంకృతి
మదవతి పతియటుత నిదీనమాల రహించెఁ
మదరాట్సౌభాగ్యజయౌ
స్పదలీలాడిందిమంబుఁ జలచె ననంగఁ. 183

క. భుజలేఖాద్వయి కుసుమ

ప్రజమున సౌభాగ్య మొందె; రాజుగళమునం

దు జిగి రహించినను వా

రిజాక్షినిఁ గవుంగిలింప న్వపతి త్వరపడెన్.

184

చ. అలరుతఁ బుష్పకేతనుశరాసవిశిష్టకళారహస్య; మ

న్నలువయు యుక్తకార్యఘటనావిధికై పొగ డొందుఁ గాత మం

చల పురయౌవతంబు ముద మందుచుఁ బల్కెను వారిఁ గాంచి; యీ

యిల సమవస్తుయోగమున నేరికిఁ బ్రీతి జనింప కుండెడిన్? 185

చ. మృదులమృదంగనిస్వనసమేతవివాహసమర్థమండపం

బుదితవిపాందుకీర్తియుత్తుఁ డుగ్మలితోడుత నెక్కి, రాగసం

పద లల సంక్రమించునరపాలురయెల్లరలక్షిచేవలెన్

గదిసె నుదారకాంతి నధికంబుగఁ గుంతలసోముఁ డయ్యెడన్ 186

క. వరసాహసలాంఛననృప

కరపీడనకౌతుకంబు కడఁ జన నకలో

ర్విరమణుల వీడెఁ గీర్తియుఁ

గరముఁ గృతార్థ యగునృపునికన్యకలోలెన్.

187

తే. గీ. దెసలకొనల వెలింగెడిదీపకాంతి

శాంతి నందఁగ సుభగతాక్షయముచేత,

నృపులు నలు పంది రపుడు తదీయధామ

ధూనరితదేహు లై కాంతిఁ బాసె ననఁగ.

188

తే. గీ. సిగ్గుపడి రాజు లెంతటిచేటు కైన

సాహసిందిరి; కాని శ్రీసాహసాంకు

తీక్షణకంకపత్రమ్ములతీవ్రదీప్తి

వారి కెట్టులు నహ్యా మౌఁ బ్రథనభూమి?

189

ఉ. భూపతిసంఘమెల్ల నృపపుత్రిక నందమి దెందమందు సం

తాపము నొంది మోముజిగి దప్పఁ దొలంగెను గోర్కె లూడఁగా;

భూపతి యొప్పె నూత్నవధువున్ గడుమోదముతోడఁ గూడి ల

క్ష్మీపతి దైత్యులన్ గెలిచి శ్రీనతిఁ గూడి రమించునట్లుగా. 190

తే. గీ. సవతియువిదలకెల్ల దుస్సహము గాఁగఁ

దనదునుగుణగణంబునఁ దరుణి వరుస

నధిపుమానససామ్రాజ్య మధివసించి

స్వవళమున నేలె నతనిఁ బంచశరునాన.

191

ఉ. కుంతలనాథుడెందమునఁ గోమలివక్త్రశశాంకబింబ మ

త్యంతముదంబునన్ జొరఁగ నంత సపత్నిముఖంబుజంబు లం

తంతఁ దొలంగి యీవలకు నై నిలిచెన్, మనమందు నిల్వఁ దా

మెంతయు సంకుచింతు మని యెక్కుడుభీతి వహించెన్ యనన్.

క. వివిధోపచారచటుఁ డగు

నృవరునియెడ విడిచెఁ బడఁతి నిజనూత్నోదా

ప్రచణత; నవోధ చిరముగ

స్వవరుదరిఁ గనుట యతనియసామర్థ్య మగున్.

193

వసంతము

శా. మారాస్త్రాధికృతుండు, 'పైకగళసంపదాత, చంద్రాంశువి

స్ఫారశ్వేతగుణావహుండును, రసజ్ఞాపాలసామ్రాజ్యవి

స్తారామాత్యుఁడు, వృక్షచిత్రకరుఁ, డుద్యన్మానవృక్షచ్చిదో

దారానేకవ మంతఁ జైత్రుఁ డిదె నూత్నప్రీతి భూభర్తకున్. 194

క. స్మరరాజు జగము గెలువఁగ

సరదారుఁగఁ జేసె నవ్వనంతుని; నతఁడున్

గరువలి నెగసినసంపెఁగ

ల రహించె సువర్ణవృష్టులం ద్యాగివలెన్.

195

క. ప్రసవవిసర కేసరముల

దెసలెల్లన్ స్వర్ణకాంతి దీపింపఁ బసిం

దీపవరణల్ గలనతుల క

భిసార ²మహమందుఁగూడ వేడుకఁ గూర్చెన్.

196

క. బురదసరిచిక్కినిమధువు

వలదన్ బాదంబు సిక్కువడ పట్టది దా

వెర వెలుఁగక పిలిచెన్ మధు

కరమున్ నిరతంపుదుఃఖకలితరవములన్.

197

తే. గీ. తేనె నిండినపూవును దేఁటి యొకటి

యాసచే రంధ్రమున్ మూసి యచట నిలువ

నన్యమధుపంబు లానెఁ దదన్య³సరణి;

నార్జనము సేయువారి కియ్యదియె ⁴సరణి.

198

ఆ. వే. చందనాచలంబు చందనతరునంగి

భుజగగరశతాపమును వహించి

నటు దరీముఖముల నతిశయనిశ్వాస

పవనముల యధేచ్ఛఁ బలుఁగఁ జేసె.

199

సీ విరహిజనులు భూమివివరంబునన్ వసి

యింపఁగఁ గోరుదు రెల్లవేళ;

మత్త పికిపంచమస్వరపీడితుల్

బాధిర్యయోగంబు ⁵వలతు రెప్పు;

డాక్రందములఁ గోకిలాఽరావముల్ వెంచ

మతిలోప మక్కట మధుఁడు గూర్పు;

మరుఁపరాస్త్రము లోర్పుమహితుఁ డామనిఁ దిక్

పంచమనాదాస్త్రవశత నొగులు;

1. నగలు. 2. పగలు. 3. మార్గము. 4. విరము. 5. కోరుదురు.

6. ఇతరాఽయుధములు.

తే. గీ. నంత రాజేంద్రుఁ డామనియందముఁ గని

తనదుశ్రమమెల్ల సఫలతఁ గనె నటంచుఁ

దలఁచి యంగనపాణిపద్మంబుఁ గొనును

జిత్ర మైనట్టియుద్యానసీమఁ జేరె.

200

క. కుంతలపతి యుద్యానం

బెంతయు సంతసము మీఱ నీక్షించి తమిన్

గాంతామణితోఁ బల్కెను

గంతుధనుర్వ్యారవామకారిరవమునన్.

201

తే. గీ. ఇంతి ! నీకనువిందు వసంతుఁ డూన్పు

మరుఁడు రతిజన్మభూమి, యామనిసుశోభఁ

ద్వత్తనూలక్ష్మి నత్యంతదర్ప మదరి

చీరికిం గొనఁడుగద ! కించిత్తుగూడ.

202

తే. గీ. ¹చిత్రసేన నామని సమీక్షింపఁ గోరి

యువిద ! మదనరా జధిష్ఠించునుపవనంబు

త్వద్విలాసావలోకనధన్య మగుత;

వనముచే నీవు నీచేత వనము మెలయు.

203

మ. కో. ²కామవిభ్రమరాట్పురీ ! సముఖంబునన్ నిను జూచి ³వే

యామధుం దల స్వాగతిన్ మధుపామృతాఽరవ సంతతిన్

బ్రేమ మీఱఁగఁ బూర్వభాషణవిశ్రుతిం బదరించెడిన్;

గామినీ ! కయి సేయుమా ! సుమకమ్రశోభవనస్థలిన్.

204

పృథ్వీ. లతాలలన లిచ్చమై లలితలాస్యముల్ సేయఁగా

సుతన్వి ! కర మర్థి నీ విటకుఁ జూడ నేతేరఁగాఁ

బలత్కుసుమజాలసంపదల వన్యరంగస్థలిన్

సతోషకుసుమాంజలుల్ సలుపుచాయ చూపట్టెడిన్.

205

1. చిత్ర మైనసేన గంది. 2. మన్మథలాటదాన. 3. వేగముగా.

క. నీకాలిదెబ్బఁ గాదె ! య
 శోకము ధన్య మయి తరుల శోభిలు; నవలా
 లేకృతుల దాసులుగ మదిఁ
 గైకొని క్రిడింతు వారిఁ గను మరుఁ డెలమిన్. 206

క. ఈవకుళవృక్ష మెంతయు
 నేవన్ గలిగించు నాకు వృక్షృతి; వసం
 తావసరంబున నై నను
 బూ విరియఁగఁ గోరు నీదుపుక్కిటిసీతన్. 207

క. ఒక్కెడ శివుకోపముచే
 నక్కంతుఁడు దగ్ధుఁ డైన నంత వసంతుం
 దొక్కుమ్మడి నీవలెనే
 లెక్కకు మిక్కిలిగ మరుల లీల సృజించున్. 208

ఉ. నీతనువల్లిపుష్పములనిందువిలాసమునన్ మరుండు నో
 కాతరనేత్రి ! లాగఁ బడఁగాఁ దనదృష్టి త్రమించి యామనిన్
 నూతనశస్త్రసంపద లనూనముగా వికసింప, వానిఁ దా
 బ్రీతిఁ బ్రయోగమున్ నలుప వేడుక గల్గియు నె క్కిడండుగా. 209

తే. గీ. చైత్రుఁ డర్పించు²గుణమున మైత్రిఁ గాంచి
 మానవంతులమానంబు మాన్పుఁ గలుగు
 ప్రసవమందును మరునిచాపంబునందుఁ
 జేరుచుండు ³శిలీముఖశ్రేణి గడఁక. 210

క. చెలి ! పుంస్కోకిలములు నీ
 కిల చాత్రములటు వసంతముతుకలితము నీ
 విలసద్దానకలాకౌ
 శలమున్ బంచమరుతిన్ బ్రసారము సేయున్. 211

1. దన్యులగా. 2. ఇది అల్లెత్రాటికిఁగూడ శ్లేష. 3. తుమ్మెదలు-బాణములు.

క. మధురమకును నీకును నా
 'మధుపగుణుం డగును దుల్యమాన్యుఁడు; కానీ,
 మధురమయెదుల ననంగుని
 బుధవినుత ! యొనర్తు వీవు పూర్ణాంగునిఁగా. 212

దోలాకేళి

శా. అంతన్ గుంతలచక్రవర్తి సరసాత్యంతప్రియవ్యాహృతిన్
 గాంతాశ్రోత్రవిభూషణంబు పునరుక్తం బొనలుల్ సేసి తా
 నంతోషంబున దోలికావిహరణానక్తుండు కాంతామణిన్
 జెంతన్ తోలవిలాసదోలిపయిఁ జేర్చెన్ శ్రాంతి శాంతింపఁగా. 213

క. దోలాలోలాలక, ²ము
 లీలాభూవల్లి, భ్రాంతదృక్కంజము న
 బ్బాలావక్త్రము శరటం
 కాళిఁ ³దొలఁచి తేనిహృది ననంగుఁడు నిలిపెన్. 214

క. పంచమరుతగీతంబు న
 మంచితభూవల్లిదృష్టి, యందెలర్వవముల్,
 మించునృపాంగనయీత్రయి
 పంచశరున కయ్యె శస్త్రపంక్తి త్రిజగతిన్. 215

అ. వె. వెలఁదిపిలుఁడువ్రేఁగుపేర్ని నుయ్యెల సాగి
 తారతరముగా రుతంబు నలుప
 జ్యానినాద మెలుఁగ నట్టిపంచశరుండు
 కుంతలక్షిలీశు వంతపలచె. 216

అ. వె. ప్రియవిలాసదోలఁ ⁴బృథ్వీభుజంగుండు
 తోడుతోడ నూఁచఁ దొడరు చుండ
 నకలవనితలందు సౌభాగ్యగుణకోటి
 చెందె భంగ మంతఁ జిత్రముగను. 217

1. మన్మథుఁడు. 2. మోదవిలాసము. 3. తొలఁగించి. 4. ఇది రాజు
 విరుదనామము. 5. గుణము-ప్రభు.

క. ఆలోలాక్షిదోలాఽఽ
 లోలాఽననమార్గసఖ్యలోలుపభూమి
 పాలవిలోచనములకుఁ
 గ్రాలె గతాఽగతము లంత ¹గవ్యూతిగతిఁ.

218

పుష్పాపచయము

తే. గీ. అంత నుయ్యెల దిగి ప్రియునంకమందు
 క్షణము విశ్రాంతిఁ గొని శ్రాంతి శాంతి నందఁ
 జైత్రశోభాఽహృతాఽత్మ యై సారసాక్షి
 కదలెఁ బుష్పాపచయకాంక్ష క్రందుకొనఁగ.

219

క. కుంతలపతిబొమ్మసైగల
 నంతఃపురకాంతలెల్ల రతిముదమున ²వ
 ల్లంతావచితికి నడచిరి;
 కాంతుప్రసాదంబు సీమ కౌతకమునకుఁ.

220

క. లెక్కకు మీఱువిరులఁ దగి
 యక్కంతున కితఁ దొనంగు నై దె శరము లం
 చిక్కపణత్య మెఱఁగి యన
 నక్కాంతలు గొనిరి మధునియభిలస్వంబుఁ.

221

చ. అల తలఁ గల్గుపూల్ గొన నృపాంగన యెక్కఁగఁ దుంటివ్రేఁగునఁ
 బొలియుదు నన్నభీతి ననఁ బో కదలెఁ వకుళంబు; ³పమ్మి వం
 చులతయుఁ బుష్పాపిఁ గలికిచూడ్కుల నింపఁగ ⁴సందు నంది వే
 ర్కలికి కవుంగిలిందె నృపుఁ; గల్గనె భంగము టాగ్య మబ్బుచోఁ.

క. కుసుమములు గోయునొకరా
 జనతి నశోకంబు కిసలశయమునఁ గొట్టెఁ;
 గుసుమాఽయుధుఁ డది ద్రెంపఁగ
 నసివల్లె లాగె ననఁగ నశితతి రేఁగెఁ.

223

1. రెండుకొనులు. 2. పుష్పాపచయము. 3. విజృంభించి. 4. అవకాశము.

ఆ. వె. దయితుఁ దొక్కదయితఁ దరువు నెక్కింపంగఁ
 గటిభరంబునఁ బ్రగల్భ గాక
 బోదెనుండి వృక్షమూలము విపరీత
 భంగిఁ జేరె భిన్నపదయుగమున.

224

క. అక్కుంతలుకాంతలు చె
 ట్లెక్కి ¹విధూననము సేయ వృక్షములు దగెఁ
 దిక్కటిలు ²తుంట్లవ్రేఁగున
 స్రుక్కుదు మని లఘుతకొలకు సుమముల విడె నాఁ.

225

ఆ. వె. విరులను గొని జెలులు పృథివీతలముఁ జేరఁ
 గేళిధరణిజాతజాలమెల్ల
 బరువుచేత భంగపడ లే దనెడుగర్వ
 ముననుబోలె శీర్షములు నిగిడిఁచె.

226

ఆ. వె. చెలులచెమటఁ, గుసుమములరజోభరమున
³నడును గల్గ నెల్లయెడల, మరుఁడు
 గాంచె వాస మపుడు కఠినోన్నతము లైన
 మదవతీజనకుచమండలముల.

227

సీ. వ్రతతీపరిచ్యుతవల్ల్యంతరజములఁ
 జెలులనాభులు నిండి స్థలులు గాఁగ
 మానిసీమధ్యముల్ మరునిలీలాగతి
 ప్రాంగణతాభంగి పరిధవిల్లె;
 నారామ లారామసారవత్కుసుమముల్
 తీసికొనఁ బ్రవర్తిల్లు చుండ
 మధుజీవషట్పదమానిసీవ్యూహముల్
 కోలాహలముఁ జాలఁ గొలుపు చుండె;

1. కంపనము. 2. పిలుచుట. 3. బరద.

తే. గీ. అంతనొకకామిని సపత్నియక్షియుగః

నినిచి పుష్పిడి నాటలనెపముచేతఁ

దాఁ బ్రియునిచుంబనంబుపాత్రత్వ మందె;

సతులవైదగ్యరీతి కసాధ్య మున్నె !

228

క. మానిని నృపసతి యొక్కరె

సూనోద్యయవాంఛ విడిచి చూచుచు నుండెన్

నానానాభిజమూ

లానూననఖక్షతాఽ? నానక్తిమెయిన్.

229

క. తరుశాఖ వంచి నృపుఁ డొక

తరుణి నచటఁ జేర్చినంతఁ దత్కటిసీమా

భరమున నాశాఖ యచటి

పెటయువిదలయెదలసరిగ భిన్నం బయ్యెన్.

230

తే. గీ. నృపుఁ డొకసతికి నవతంస మిడఁగ నామె

తృణమునకునేన్ గొనడు పరశ్రీల నెవరిఁ;

బితివ్రసాదంబు సతులసౌభాగ్యమదము

నవతరిలఁ జేయుమదిరాసహస్రముగద !

231

క. కుసుమపరాగం బెల్లెడఁ

బ్రసరించి సమస్తనేత్రబంధముఁ గొలుపన్

గుసుమశరుఁడు చెలులతనుల

నసమామోఘాత్తఁ డయ్యె నాశ్చర్యముగన్.

232

క. ¹ఈరముననుండి కపి యొక

నారిచెటంగుఁ గ్రుధ నీడ్చినన్ ధూర్జతమైఁ

బారి యది నాథుకొఁగిటఁ

జేరెన్ బెటచెలులు గిన్నఁ జెందర దానన్.

233

మ. కటిభారాధికగౌరవంబున లతన్ గామార్త భంజించి

విటుపైఁ బడ్డ నహింప కన్యవనితల్ పెన్పాధలన్ జెంది; రం

తట వేటొక్కతెకొప్పునందు ధరణీనాథుండు సంపెంగలన్

దిట మౌప్రేమ నలంకరింప నితరల్ నెక్కొల్పి రాత్మన్ రుషన్.

మ. సుమరేణాత్కర¹వర్ణికాఽఽ? నృపుమిందుండోండ్లు బాహాపరా

క్రమరంగంబున నర్తకీత్వమున కక్కాముండు గై సేసిన

ట్లమరన్ గల్గిరి; సూనబాణములఁ బుష్పాఽసారముల్ గూర్చెఁ గౌ

సుమబాణుం డన నొప్పి రెంతయు సుమస్తోమాధికాలంకృతిన్.

క. భూరమణునాండ్రవెన్నడి

వే రొద లిడు చేగు చొప్పె భృంగపటలి శృం

గారిణులగురుఁడు మరుసుమ

వార మపహరించుదొనఁగు వాక్రుచ్చె ననన్.

236

క. సుమరజములఁ గలియుచు స్వే

దము జొల్గొనుచెలులపసిఁడితక్కులతనువుల్

సుమశరునూష్మమునన్ గొం

చెముగ ద్రవీభూతము లగుచెలువునఁ దొలిచెన్.

237

చ. ఇటు నటు వ్రాలుతేఁటి నొకయింతి కరాబ్జమునన్ విదుర్పు చం

తటఁ దొగడెన్ శిశుత్వమునఁ దా నల నేర్చినకందుకశ్రమం;

బటులనె షిప్త మై యది ముఖాబ్జమునుండి కరంబు, మోముపై

నటువయిఁ ద్రోయఁ జేరె; సల స్వార్థపరుల్ త్రప నెందుఁ గాంతురే !

తే. గీ. ఆయరాళనయనలు రాయంచగముల

నాదములఁ బిల్వఁ బడి రన న్నొతుకమున

నీడ్వఁ బడి రన నలసట నెడవఁ జనిరి

కేళిసరసీతటము జలకేళి సలుప.

239

క. స్తననిర్మిత మగుభారము
నను నొగిలితివేని నడుమునన్ గలచులకం
దన మెటు దెలియవో నాఁ గా
మినీపదము లందెలరొద మేదిని కనియెన్. 240

క. వెలఁదు లురోజాత్యున్నతి
నిలఁ గన కుండిన, మరాళబృందము పున్నెం
బులకలిమి నందెలరుతిన్
వెలఁదు దెలిసి చెలులపాదవిన్యాసములన్. 241

క. వనమున రవితాపముచేఁ
గనలునతీపదములన్ జఘనతలములు వీ
జనమును మొద లిడె స్వీయవ
సనాంచలములన్ శ్రమంబు జొర్చుటకో నాన్. 242

క. బాలాలోలవతంసపల్లవము లుద్భాసించె గంధస్థలీ
వ్యాలోలద్య్వజనామకారు లయి స్వేదాంభస్థితిన్ మాన్పుచున్;
బాలిండ్లు వదనాబ్జసంగతము లై వర్తిల్లి నీహారమున్
దోలన్ జాలెడునూర్పులన్ శ్రమజలంబుల్ వాపు నా నొప్పెడున్.

క. అక్కుంతలుకాంతలనడఁ
దెక్కలిఁ గొని యంచపిండు దివ మెగసెను బెం
పెక్కినభయముననో యన
నక్కమలజువాహనంపునంచలఁ గదియన్. 244

జ ల క్రి డ

క. వరసారసనయనలతోఁ
గరేణుకాసహితమత్తకరటివడుపునన్
నరపతి హేలాంచితపద
చరుఁ డయి సరసిజవతంససరసిన్ జొచ్చెన్. 245

క. తరుణీముఖరుచితస్కర
సరోజసౌహృదఫలంబుఁ జవిఁ గొనెఁ గొలఁకున్
ధరణీపతితరుణులు త
త్పరఉత్పలనేత్రములను సరవిన్ బెలుకన్. 246

తే. గీ. రాజతరుణులబింబోష్ఠరాగకలన
నుత్పలంబులు రక్తపద్మోత్కర మనఁ,
గాటుకన్ బద్మములు నల్లకల్ప లనఁగ
దగి వివర్యయ మిటు లొప్పెఁ దమ్మికొలని. 247

క. హేలా²ప్రవిదారణమున
బాలాజన మంబుజముల భంజించెను; బ
ద్మాఽలయ మున్నే భూమి
పాలున్ జిర మిరవుఁ గాంచెఁ బ్రజ్ఞావతి యై. 248

చ. సరసి పురంద్రిపాదముల ఖళన సేసి తరంగపాణులన్
గరము సముచ్చలజ్జలకణంబుల మ్రొక్కుఁ దదంఘ్రివారి నాన్
వలలి; జితాంబుజాతపదపల్లవ³నై జరుచిన్ బరీక్ష నా
నెరపఁ దదీయపాదముల నిండినలక్ష్మక నూడె వీచులన్. 249

మ. అశినంరద్ధిన్యపాంగనామణులపాదాలక్తకం బూడె న
జ్జలజాఽవాసముఁ జేరుమున్నె శ్రమసంజాతాంబులన్; దోడుతోన్
మలఁచెన్ గాంతలమేనికుంకుమములన్ గాసార మబ్జప్రభల్
దొలఁగం జేయుచుషారశైలమున నొందున్ జన్మ మం చీర్ష్య నాన్.

తే. గీ. ఇట్లు నీరాడురాజపూర్ణేందుముఖుల
లోన నొక్కతె కాల్ జారి లోన మునుఁగ
నతఁడు సంధ్రమమున లాగె; నంత సవతు
లానుదతిఁ గాంచినంతట నీనుఁ గనిరి. 251

ఉ. ఆయువతీజనాననము లబ్జరమణ గొని యబ్జరస్యతణ్
దీయగఁ బాంథకోటివలెఁ దేజముఁ బుష్పాడిఁ దప్పి భృంగముల్
పాయక చేరె; బాసితనృపాలసతీసముఖాన భృంగపా
నీయగృహాయితాబ్జముల నీరజలక్ష్మి ప్రపేశ యై తగుణ. 252

క. ఉపలఘనము లక్కాంతల
విపులనితంబంబు లటఁ బ్రవేశింపఁ గొలం
కు పొలిచె నుత్తంగతరం
గవటలి తద్రుచిరసమునఁ గడు హెచ్చె ననణ్. 253

తే. గీ. అచటఁ 2జాకుక్యవిద్యాధరాబ్జములు
వదనచంద్రవరంపరల్ వలలు చుంట
వనజములు ముకుళించు ననభయమున నన
నకులు సొరపు వికసితాబ్జములనునేని. 254

క. నృపతిసతీనైసర్గిక
వపుశృవిఁ దిరస్కృత యయి పద్మాఽలయ శ్వా
సవనమున ననఁ గమలము
లపరాగము రేగె నట విలాసము గాఁగణ్. 255

క. జితకుంభికుంభతరుణీ
తతకుచయుగమున నృపుండు దాఁ గరయంత్రో
దితజలరారణ్ రువ్వఁగ
నతనువిముక్తాతినిశిత 3మలుఁ గన నొప్పెణ్. 256

క. పుడమిదొర విడుచుదారలు
మెడ వంచినపడఁతిచెవిని మించు4రవమొనణ్
వడిఁ దాఁక, నీరు తుము రై
యడరెఁ ముత్తైము లనంగ నచ్చటనే కనణ్. 257

1. ప్రపా + కః = చరివెండల యరికారిడి. 2. ఇదియారాజు దిరుదనామము.
3. దాణము. 4. వజ్రము.

తే. గీ. రాజకరయంత్రజలధార రాజవదన
కుచకలశపీఠిఁ బొర్లాడికొనుచుఁ బలుఁగె;
నంతఁ బ్రతివల్లభలయుల్లమందుఁ గోప
వల్లరులఁ బల్లవము లుల్లసిల్లె వింత, 258

ఆ. వె. ఇట్లు బుత్పవముల నీకుఁ దనుభవించి
విడిచె నలిలకేళి వెగటుఁ గాంచి;
జగతిఁ గలన మెటు నిసర్గరమ్యం బైన
నగునుగాదె! విరస మతిగ సలుప. 259

తే. గీ. కాటుకలు లేక నల్లనికన్ను లమరి
కుంకుముణ్ బూయక పసిండికొమరు మిగిలి,
యలరు స్నానావసానమునందు రాజ
మానవతుల కకృత్రిమమండనంబు. 260

చ. స్తనముల లిప్త మైనహరిదందన మక్కొలనెల్లఁ బాటఁ, గా
మినులవియోగ మొంది యన మేనఁ ధరించెను దెల్పు నొప్పుఁ; బ
ద్మనయన లంతఁ బుట్టములు మార్చ, నగల్ ధరియింప, వమ్ము గా
దని మది నెంచి కార్ముక మనంగుడు క్రమ్మల లాగె రాజుపై.

మ. వెలసెణ్ గాంతలకుంతలవ్రతతు లబ్ధిందుప్రసూనంబు లై
పొలిచెణ్ మజ్జనశీతలస్తనతటల్ పుష్పాస్త్రధారాగృహం
బులు నైః యైన నృపప్రియాజన2సహా3ద్భూతాంగసౌందర్య3సం
కలనాఖండనమండనక్షతిఁ దనుల్ గాంచెణ్ విచిత్రద్యుతిణ్. 262

కవిరాజవిరాజితము

ఖరకలిదానవవీరహరా ! పరికల్పితలోకశుభా ! యథవా !
గిరిబిలవాస ! విచిత్రతనూ ! పరికీర్తకభక్తగుణప్రజయా !
కరి-రిపునూనుకృతావన ! సర్వజగత్పరిపాలన ! సర్వమయా !
హరి-నరకేశరిరూప ! జగన్నివహప్రభవాభిరక్షలయా ! 263

1. కార్యముఁగది కన్నడపదము రెలుఁగులోవాడఁ బడి యున్నది, 2. సహజ.
3. పొందుట.

ఇది శ్రీత్రిభువనమల్లదేవవిద్యాపతి-కాశ్మీరక
 భట్టిబిల్హణ మహాకవివिरచితవిక్రమాంకదేవచరిత
 మహాకావ్యంబునకు శ్రీవేంకటేశ్వర
 శ్రీనరసింహదేవపాదపద్మాఽరాధన
 నమాసాదితకవితావైశారద్య
 'ఆంధ్రబిల్హణ'దిరుదాంచిత
 లక్షణ-విశ్వనాథ
 కవిసోదరాంధ్రీకృత
 మహాప్రబంధంబునందుఁ
 జతుర్థాఽశ్వాసము
 సమాప్తము

విక్రమాంకదేవ చరితము

పంచమాశ్వాసము

క. శ్రీరమణ ! వేంకటేశ !
 వీరన్యసింహేశ ! వేదవేద్య ! సురేశ !
 సూరిస్తుతపదపద్మా !
 భూరిగుణా ! దేవదేవ ! బుధజనవంద్యా !

1

సాయంకాలము

ఆ. వె. క్రుంకు దైన ¹మిగులుకుంకుమారుణకాంతిఁ
 దనరున్యవరునతులఁ దాఁకుట ననఁ
 బాటలత్వ మంతఁ బైకొనఁ గాందిన
 రశ్మిపటలి దివనరాజు గాంచె.

2

తే. గీ. కంజినీపరిచితము లొకంటకముల
 చేతనుంబోలె మిత్రుండు శీర్షపాదుఁ
 డగుచు సాగరతటమున కరుగుట కయి
 పశ్చిమజ్ఞాధరన్కంధభాగ మెక్కె.

3

తే. గీ. స్నిగ్ధ మంబరతలమునాశ్లేష మంది
 యపరజలధి మునుఁగురవియంశుచయము
 పొట్టు దుల్చిన²చిటు సెన్గపొడినిఁ బోలి
 పాటలం బయి యపుడు గన్పట్టనయ్యె.

4

1. అతిశయించు. 2. మహారథావ్యము — ఉత్తరభారతదేశములో కలదు
 వాడబడు ఎల్ల కందిధాన్యము.

క. 'సన్నరుచి రవి సరితృతి
గ్రన్ననఁ బదె రత్నకాంతిఁ బ్రార్థింప ననా;
సున్నతపదపతితులకు స
మున్నతసత్వంబు సున్న యరుమహిములకేఁ. 5

ఉ. చంచుపుటగృహీతదినసంతతిఁ గోరు వియోగభీతి బం
ధించను గోకిఁ గంతము గదించెడుత్రాడుగఁ జేయఁ; బెక్కు గ్రం
దించుఁ; ద్యజించుఁ జంచుగతనీరజకాండముఁ; బెన్ లురించుఁ; గా
వించదు కోక మేమి ? చెలి వీరువిషాదహతి త న్గలందఁగఁ. 6

క. ఉన్నత¹కుజాగ్రముల, ఘా
భృన్నికరశిరంబులను, ³నివేశశిఖల, వి
చ్చిన్న మయి చగ్గకాలవి
ధి న్నశినప్రియునికాంతి తెరలెఁ బలుగతిఁ. 7

క; దీనన ⁴సప్తనిఁ గనె దివి
జేనుఁడు; తన కిచ్చు నెప్పుడే ననునానఁ
బూనుగతి వార్ధిఁ జొచ్చె ది
నేనుఁడు ⁵వీతులను మార్పునిచ్చమెయి ననఁ. 8

క. చరమదిగంగనమో మం
బరమణి ఘనరాగ మడరఁ బరిచుంబించఁ
సరసిజిని. యేమిసేయును
వరాకి; తనతమ్మికన్ను వడి ముకుళించెఁ. 9

క. వారువముల ⁶కుప్పరమున
వారనివేగమున దూఁకుబడలిక నడఁచఁ
⁷వారుణి నొసంగ నన రవి
వారుణిజన్మమున నొప్పువారిధిఁ జేరెఁ. 10

1. నశించిన. 2. వృక్షములు. 3. గృహములు. 4. ఆశ్వము. 5. ఆశ్వములు.
6. ఆకాశము. 7. మద్యము.

క. బింబారుణ¹మిత్రప్రతి
బింబం బంబునిధిఁ జెంది ²ద్విరసనవరశ
య్యం బవళించిన ³తపనీ
యోంబరుకౌస్తుభవిలాస మంది యెసంగెఁ. 11

తే. గీ. వారివారణసాధ్వసకారణమున
వార్ధిఁ జొర కుండున ప్రిదృక్పథము మలుఁగు
పటపనో నాఁగ ⁴నాశీకబంధుఁ డపుడ
వడి జగద్వ్యాపినిజధామపటము లాగె. 12

తే. గీ. త్రిభువనాంగణదీప మద్దినకరుండు
పవనమునఁ బోలె బ్రహ్మచేఁ బ్రశమ మొందఁ
బ్రబలముగఁ బర్వ⁵ధూమ్యాపరంపర యన
నీలతిమిర⁶వితానంబు నిక్కె జగతి. 13

క. రతనాలవరుస బింబ
ప్రతిబింబత దీవశంకఁ బడసె ననఁగ ఖ
చ్యుతుఁ డై ⁷పతంగుఁ డంతఁ
ద్రుతగతిఁ దాఁ డైలపాత్రతుల్యాభిఁ బడెఁ. 14

క. ఇనవాహన⁸రింఖాక్షత
వననిధిరీరగతశుక్తిభవమౌక్తికరీ
తిని వలె గగనము తారల
⁹కనకనలఁ దిలకితంబుగా డం బారెఁ. 15

అంధకారము

తే. గీ. పద్మవివరకుటీరకబంధభీతి
విద్రుతమధువ్రతాసితవిస్తృతాంధ
తమనరాశి నిరోధించె నమరమార్గ
మందు దృష్టిప్రసరణ మనంకుశముగ. 16

1. సూర్యుడు. 2. సర్పము. 3. విష్ణువు. 4. సూర్యుడు. 5. పొగల
గుంపు. 6. మేలుకట్టు. 7. సూర్యుడు. 8. గిట్టలు. 9. ప్రకాశము.

- క. నీలమణీకీలితగాఁ
గాలాంజనపుంజభిన్నగా నెల్లెడలఁ.
1 గీలాలరాశిఘనక
ల్లోలప్లావితగ నిరుల లోకరమ దగెఁ. 17
- క. అలకనటాచ్చలరీతిని
2 నలికములను విప్రకీర్ణ మయి 3 లటభలకుం
తలబంధవిభవమునఁ దమ
మలరెఁ దళముగను బిండ మై యంతంతఁ. 18
- చ. సకలపిదానశక్తి గలసంతమసంబు కనుల్ ముడించి త
త్ప్రకటపటుత్వభంగమును స్పర్శహృషీక మొనరె; హావడిఁ
బ్రకటన సేయుతత్తిమిరవారము లెవ్వనిచూడ్కి నొంపఁ బో
వకట! ప్రియాభిసారవివశాంగభవార్తలదృష్టి తప్పఁగఁ. 19
- క. దుమ్ములతల్పమ్ముల సుర
తమ్ములతపు లందుతన్వితతికి సకలబో
కమ్ముకను లాఁపుతిమిరద
య మ్మొం దెం దెనయఁ బోదు యవనికలవిధిఁ. 20
- క. చరమగిరిచటియ నుటికెడు
సురవడి రవిరుచులు చిద్రుప లొందినయటు లై
పఱఁగెను దీవ్యదీపక
కిరణములు తమిస్రదంతికిఁ 4 స్పృశిసరణిఁ. 21

అభిసారికలు

- క. తరుణులు గనిరి నిరంకుశ
సరణిఁ గ్రమాభిసరణముల స్వప్రియులను పూ
త్కరణముల దివ్యే లార్చుచు
5 సరణిఁ; స్మరుచాపలంబు జయముఁ గనెడిఁ! 22

1. జలరాశి (సముద్రము). 2. నాసప్త. 3. సర్వాంగసుందరు లగుప్రీతి.

4. ఇంద్రియము. 5. అంకుశము. 6. మార్గము.

- క. ఖరసహిత యగుచు రజకిగ
శరీర మనువుపఱచి యొకదాన జనులక
నొటఁగించి నందరించెను;
స్మరుఁ డెవ్వని నేమి సేయ సాగింపఁ డిలఁ. 23
- తే. గీ. తనస్థలంబున సఖిని నెక్కినఁగఁ జేసి
కరమునఁ దివ్యే ధరియించి కాంతురతి1ని
శాంతముఁ జేరె నొక్కనిశాకరాజస్య;
యలరువిల్లునియుపదేశ మద్భుతంబ. 24
- గీ. పాకపాండుర 2 శరకాండబాసుర మగు
వదనము వహించి పల్కెఁ బూర్వకకుబ్జల,
యాత్మగర్భంబునందుఁ బెంపారు చున్న
రోహిణీకాంతుపరిణామరూఢి నపుడు. 25

వెన్నెల

- క. సురపతిగేహచకోరీ
పరిపీతత్యక్త మైనపటుకేతకపు
ష్పరజఃపాండురచంద్రిక
తిరిగె నపుడు పూర్వశైలతీరాటవిరో. 26
- ఉ. తూరుపుఁగొండకొమ్ముల విధుం డల రోషగఁ జారుచందనో
దారవిలేపనబ్రుకుటిఁ దాల్చినటుల్ తగెఁ బ్రాగ్గిశాజస్య; మ
త్తూరుపుఁగొండనెత్తమునఁ రోచెను గెందిమిరంబులందుఁ గే
శీరతి ధాతుధూళిపరిలిప్తతనుం డన బాలచంద్రుఁడుఁ. 27
- చ. రవి యరుణాంశుఁ డై చనఁ ద్వరణ బిసినిఁ నెల మోసపుచ్చఁ ద
చ్చవి సవరించినట్టు లయి చాలఁడ మోస మొనర్చ దాని; స్వ
చ్చవిఁ దిమిరంబు భీత మయి సాంద్రధరాటవిఁ జొచ్చె; నంజన
చ్చవిమలినంబు లయ్యె మృగశాందృశామనముల్ విచిత్ర మై. 28

1. గృహము. 2. రెల్లుగడ్డి.

తే. గీ. అనమపర్యతకుంజధూప్రాంతములను
గుమిగఁ గూడినధ్వాంతచక్రముఁ గ్రమించి
పూర్ణచంద్రమయూఖముల్ పొలుపు మీతె
దుర్గశేషము రచియింపఁ దొడఁగె ననఁగ. 29

తే. గీ. అసితతాళఫలశ్రేణికాఽన్విత మగు
పూర్వపర్యతవనభూమి పొలుపుఁ గాంచె
నిమ్మతిమిరశిరఃక్రమాన్విత యగుచుఁ
గుముదిసీదాంధవకరోపగూఢ యట్లు. 30

చ. పగ లుపవాసముల్ నలిపి పారణకున్ మొద లై నచంద్రికా
ఖగవధువుల్ నిగుడ్చుదృగభర్వరుచాఽఽవళిచేతఁ బోలె నొ
ప్పుగ నరుణంబు లొకుముదమోదకురుకృతలంబు లుర్విపై
జిగిఁ గనె రత్నకంఠశముచేఁ దరితఃపరివిస్తృతం బటుల్. 31

తే. గీ. మానిసీజాషృనిర్మరాంబకకదంబ
కముల జాళితుఁ దైనటుల్ కమలవైరి
యుదయరాగం బశేషంబు వదలివైచి
తూర్పుచెలి తీర్చుతిలకబిందువుగ నిలిచె. 32

క. జగములకుఁ బ్రియముఁ గూర్చెడు
నిగనిగలన్ ద్రుక్కు ననఁగ నీరజరిపుఁ డా
తాగమగువ మేలుకొలిపెన్
దగఁ దనపాదముల నర్మతత్పరుఁ డగుచున్. 33

తే. గీ. వెండియద్దంబునిద్దంబు వెలితి సేయఁ
జాలి ¹యచలాద్రశృంగవిస్ఫార మైన
యంబురుహవైరిదింబమం దలరు²చిన్నె
యంబరప్రతిబింబవిడంబి యయ్యె. 34

తే. గీ. స్ఫటికశైలవిటంకనందయము కరఁగి
నిందుగాఁ బాటుసెలయేటినిచయమునను
బోలె, శశిరుచిపూర్ణ యై భువనలక్ష్మి
మానిసీమానపంకంబు మాన్చి వైచె. 35

తే. గీ. పిండదుగ్ధనమం బగువిధునిధామ
మమితముగ మాంసలత్వంబు నావహిలఁగ
నమృతదీధితి తన్నిశ్రజార్థ మప్పు
డబ్ధిసీరు పైకిని లాగె ననఁగ నొప్పె. 36

తే. గీ. సకలదిక్తటపాటనశంకఁ గూరు
నిందుకిరణసుధాపూర మెనసె నపుడు
మంథభూధర¹విశరారు మహితదేహ
కలితదుగ్ధపయోరాశి విలసనంబు. 37

క. కేకతరసనమము ప్రకృతి
శీతలమున్ భువనమెల్లఁ జెలగుహిమాంశు
²ద్యోతము వేనిమెయికి వి
ఖ్యాతపటీరంబు గాదు ? కాంతి-గుణములన్. 38

క. ఎందఁ జల్లుఁడు ³ఘటికలఁ
జందనసితచంద్రికారసభరం బనుచున్
⁴మ్రుంది నఖిపదములనై
నం దయితలు లేనిస్త్రీజనంబు వచించెన్. 39

క. తనమాన మడచి వడి మా
నిని యొక్కతె వెడలి ప్రియునినెలవునకై మున్
జనుదెంచుగాలిగూడను
దనలాఘవమునకు నడ్డుదలగాఁ దలఁచెన్. 40

మధుపానగోష్ఠి

క. ఈరీతి న్మరాఽస్తుం దగు

తారాపరివృధుఁడు జరతతను మించ నలం
కారంబులు దాల్చినతన
నారులఁ బానమున కూన్చె నరవరుఁ డెలమిన్.

41

తే. గీ. కుసుమశరునద్భుతాఽశుగతురశి యగుచు

విభ్రమద్విపదంధనపృథివి యగుచుఁ
గుంతలన్మకాంతశుద్ధాంతకోమలీర్ధ
పానకేశీరభస మప్తు పరిధవిల్లె.

42

వ. అంత నయ్యానవపానోత్సవం బాలవాలవలయవిలసితసరసరాగల
తాఽనుకరణనువర్ణబాజనరమణీయారుణమధుధారాశ్రేణీయు, శ్రేణీ
భూతక్షితిపతినితంబినీపరిచుంబినకేశీరభసత్రానకంపాయమానమణిచష
కనివిష్టవిషమేషుప్రేరకసీధురసంబును, సీధురససౌహృదాఽవహ
విహాయోఽవలగ్నాఽశీగురుస్మరసంవననచూర్ణాయమానమానవనా
ధైణీలోచనాతనుగళద్భునసారపరాగంబును, ఘనసారపరాగవిశదాఽ
సవపూరిత²పారీనివిష్టప్రతిబింబవిధాన్పటికోపలపిదానాయమానయా
మినీకమనకమనీయంబును, గమనీయాఽసవసువర్ణపాత్రోత్థధూప
ధూమాయితనవప్రసవసౌరభసమాయాతమధువ్రతపంక్తియుఁ, బంక్తి
కృతప్రమదాపాటలాధరదళప్రణామానుసరణ పాణితలఘటితఘటికాస
మ్ముఖాఽనీతమదిరంబును, మదిరాదృశాఽఽస్యప్రవేశసమయదశ
నాంశుసంగానంగకీర్తికందళదాసవపేశలంబును, బేళలతరపాటలా
ధరాప్రవాళకపోలతలస్థలదలిగుణమార్గణీకృతవిభ్రమప్రశస్తియు, విశ
న్మదనమదిరంబును, విశన్మదిరమదిరాఽక్షివదనంబును, విశన్మదిరాక్షి
వదనధరావరాంతరంగంబును, విశద్ధరావరాంతరంగరాగవరాశియు
నై విజృంభించునమయంబున నంబుజారింగూర్చి నారీజనంబు:- 43

1. చంద్రుఁడు. 2. గిన్నె.

ఉ. వ్రాలెదవేలరా ! తుహినభానుఁడ ! నామధుభాండమందు; భూ
పాలునిఁ గుంతలాన్వయదివాకరుఁ గానఁగ లేవొ; యీతఁ డు
ద్వేలపరాక్రముం దగుఁ; ద్వదీయకళత్రము రోహిణీసతిన్
ఫాలతలంబునం దలకపల్లవముల్ గన కుండఁ జేసెడున్.

44

క. కైరవిణిఁ గాను; నీవిటు

లోరీ ! మధుపాత్రయెదుట నుండెద వేలా !
నీరమణికంటికాటుకఁ
గూరుకళంకంబు సిగ్గుఁ గొలువదె ! నీకున్.

45

క. మధుపాత్ర నున్ననిన్నున్

మధుయుతముగఁ గ్రోలి దాన మానవతీవే
వధుకారకుఁ గులకంటకు
వధియించెద నిపుడె పాంథబాధక ! చంద్రా !

46

క. నామధుపాత్రముఁ దాకిన

బాములు రెం దలము నిన్ ఓపాకర ! యీభూ
కాముకుఁడు సైఁవఁ డిటు; నటు
నీమీఁదన్ గినుక రోహిణీయు నిగిడించున్.

47

ఉ. తానవ మూనె దీవు శశి ! తంతునమంబుగ నిక్క మందఁగా

రానియొయారిఁ గోరి కనరా ! పరమార్థము ఊరవారిధిన్
నీనభమందునుండి పడునిక్కవుహేతువు చాపలం బగున్
గాని మ తొందు గాదు ¹మహికాద్యుతి వై తగునీదుబాధకున్.

48

ఉ. యౌవతలంపటుండవు చలాఽక్కుఁడ వౌ దని ²దారతారకల్

నీ విటు పానపాత్రముల నిల్వ నిన్నున్ విడ కుండుఁ జాయలన్;
నీ విను దూఁకి యామినుల ³నీరవరాఽశను జెందుటన్ దురా
శాఽఽవిటు నిన్నుఁ జేయుఁ గకుబంగన యంచునిజంబు నెంచెదన్.

1. మంచ. 2. తార్య లైసనక్షత్రములు. 3. వరుణునిదిక్కు.

- క. నామనమునఁ గలనిర్మల
కాముకవరుఁ గలఁచె దేల ! ఘనమన్నుణిపా
రీమదిర వీడు మెఱుఁగవె
వీమేనఁ గలుగుకందు నీరజవైరీ ! 50
- క. అనిలమునఁ దరళభావం
బెనసియుఁ దీపములఁ బోలి యెగుడుదిగుడులఁ
బొనరతు వెద్దియొ కనుకో
ర్కి నదియుఁ బ్రాపించువేళి గీర్వొనె నీకుఁ. 51
- క. నిను బహవల్లభు నిచ్చలుఁ
గను వందిత యై వరాకి కృప; నిలుచు నభం
బున విప్పినతారల నీ
యనయచరిత మరయ నెల్లయందున నదిగో ! 52
- క. దృక్కున భావం బరుణిమ
చెక్కుల విభ్రమముకతము చె న్నగుబొమమో
ద్భిక్కురణి¹ వరలాలనఁ
దక్కుచెలులమాన మెచ్చఁ దనరె మదంబుఁ. 53
- క. అతిశయలీలా²ర్థనిమి
లితనేత్రయుతాబలా²వళీమంజులజ
ల్పితముల నీగతి విని భూ
వతి యెంతయు సమ్మదంబు వడసె³ దనలో. 54

సురతము

- అ. వె. పానకేళివిభవపరిపాటి నందించి
మత్తపక్షలాక్షి మహిషిఁ 'జంద'
లా²ఖ్యదేవిఁ గాంచి యప్పుడు గుంతలనేత
తల్పగృహముఁ జేరెఁ దత్సతిఁ గొని. 55

1. ప్రయసాంత్యనము.

- క. ఎది మదనున కాయువు నిడు;
నెది ఫల మిడఁ జేయు యౌవనేలాజము: నె
య్యది యగు రాగాల్లికి సుధ;
యది యచట¹ సలిపె భూతలాధిపుఁ డపుడుఁ. 56
- క. ఇరువురిముఖవిభ్రమవి
స్ఫురణమితి నెఱుఁగఁ జనదువో ! ప్రీతి సదృ
క్పరణి² బొడమెను వారికి
స్మర³శరవిష్టరతులాప్రమాణ మయినటుల్. 57
- క. ఇతరేతరద్వగీలా
నితాంతకౌతుకరసా²ప్తి నిద్రాకుతుకా²
యతినై న³ ద్రుటినే³ ము
ద్రితలోచనపుటులు గారు వృద్ధిఁ గనురలి³. 58
- క. గురుతర మై² చిత్రలలిత
వరనిధి యై పఱఁగుకేళివసతిఁ బ్రణయముఁ
సరి యగుటలు తెలియ నన³
మరుఁ డిదె మానంబు వారిమనముల సారె³. 59

వై తాళికులు

- మ. సరసం బై కడుభిన్న మై తనరుషడ్వధ్వానగంభీరవా
క్పరిపుష్టాద్భుతభంగి యై యమృతసంభావ్యంబు నై మించు వా
క్పరణి² గూరిచి యంతఁ గల్య మగుడు³ గల్యాణగానంబుల³
సురతాగారముచేరువ³ సలిపి రస్తోకంబుగా³ మాగధుల్. 60
- ఉ. రాతిరి దీతె దేవ ! నిదుర³ విడు; మంబరభూరుహంబున³
చీతరుచి³ గనం బడియెఁ బెం పటి రిక్కలపూలప్రోవు ల
యృతశరా²ప్త మిత్రుఁ డగుసోముఁడు పంచషమాత్రలంతలోఁ
బాతముఁ గాంచు నయ్యవరవారిధిసైకతరాజహంస మై. 61

1. ధనుస్సు. 2. అద్భుతవిలాసము. 3. వైతాళిక్యత.

మ. లలితం బయ్యె విలాసకీరదుతి లీలాభిన్నషడ్భాషయతిఁ
గళితం బయ్యెను దంతపుంబరణిఁ బోల్ కంజారియందుండి వె
న్నెల దేవీ ! మిహిరుండు దూర్పుదెసకుఁ దీర్పుఁ విభూషాస్థితిఁ
జలజాతచ్ఛదవిభ్రమాంచలలసచ్ఛద్యయిఁ విప్పుమా ! 62

మ. లలనామీనలలామలేఖలిఖనాబద్ధానువాల్ల భ్యముల్
జలజాతాంబకలంఘితజ్వలనవిస్ఫారాప్రమార్గాయతిఁ
వెలయం గల్గినదీపకాంకురము లెంతే గాంతిహీనంబు లై
తెలవారెఁ దుముగ్రమ్ము ! షణ్ముఖహయశ్రీమాళికఁ బోల్ ధవిఁ. 63

శ. ఎవ్వఁ డంగజరాజపాంథపనితాబృందారి సేనాఽగ్రగుం
దెవ్వఁ డెల్లెడఁ జిమ్ము వెల్లు భువనాహీనాఽర్తి శాంత్యర్థ మై
య²వ్వార్జితసవత్నుఁ ³దుజ్వలరసప్రాలంబకుం దొందెడుఁ
మవ్వం బేదఁగఁ బృష్ఠరేణుసితకూష్మాండప్రకారాఽకృతిఁ. 64

తే. గీ. ఖండుఁ డయి యెన్నియేఁ రే లెవండు దాల్చు
నంగజపరశునదృశకృశాంగభంగి
యామినీభామముఖపటీరాంకబిందు
¹వింక నిందుఁడు కనువిందు గ్రుంకు చుండె. 65

మ. కల్నానక బరివారవారిజదృశాకాండంబు హెచ్చింప మి
క్కిలిగా వంచినమోములఁ దగుకురంగీరోచనల్ ఖండితల్
కలఁతఁ గాంచిరి నున్ననొత్తొడవులఁ ఖండించుటఁ జండ మై
తుల లేనట్టికపోలపాళిఁ గడు దృక్తోయంబు తూర్జంబుగఁ. 66

ఉ. మారుఁడు రాగికంఠముల మర్మభిదాపరిపాటిఁ గూర్చు
లారసదర్పపాశవటలంబులు, మానగజాంకుశంబులుఁ,
సారసనాళతంతునదృశంబులు నంబుజవై రిపాదముల్
ధారణినాథ ! కోకసురతంబుల సాక్షులుగాఁ జెలంగెడుఁ. 67

1. కోడిపెట్ట. 2. చంద్రుఁడు. 3. శృంగారరసంజీవనుఁడు. 4. ఇగురఁగా.
5. సిగ్గు.

తే. గీ. నిదుపమార్థంబు స్ఫురియించుఁ; ఐరిజతోక్తి
పరిచయం బొందు నకవివాక్సరణినేని;
సుకవి ! సారస్వతపువేళ యొకఁ డగు నిది;
క్షణమ కావ్యావహితచిత్త సరణిఁ గనుమ ! 68

మ. పటుగండస్థలదానదుర్జినపయఃపంకంబులఁ నంపదల్
మటుమాయంబుగ మున్గి ధాత్రిధవధామప్రాంగణక్షోణిఁ బి
మ్మటఁ గన్పట్టనియట్లఁ జేయఁ దగునీమాతంగముల్ శృంఖలా
రఙనాంఘ్రిక్రమ మొప్పఁ బాంసుతతపర్యంకస్థలిఁ లేచెడుఁ. 69

మ. మరుతూపుంగమి సోఁకునాభులనతుల్ మాయంప రా కుండి, చం
దురువెల్లుల్ చెదరింప రాక బిరు పై తోరంబుగాఁ గుక్కుటో
త్కరతాలుస్థలసంకటపుతనినాదక్షుల్ మై వీడెఁ దా
మరసాఽస్యాఽవళిమానపుంముదులసంపర్కంబు భూమిశ్వరా !

ఉ. కైరవభైరవుండు ఖరకాండుఁడు ప్రాక్తి తిభృద్విలాసవి
స్ఫారుఁడు మానిచెఁ దిమిరభారముఁ; గైరవబాంధవుండునుఁ
గూరినసాధ్యసంబునఁ జకోరిక లాని మిగుల్పుమంచునఁ
గూరె నకాలమందున నకుంతితతండులచూర్ణపాండుతఁ. 71

మ. స్మరునానక నిలు చున్నవారలకు నుల్పాహంబుఁ గల్పించి దు
స్తరభీతిఁ సుదలీమనంబులను విస్తారించి లేఁబ్రాయపుఁ
నరులందుఁ నడకల్ గనుంగొనఁగఁ గందర్పుండు గా వుంచె నాఁ
దిరిగెఁ సారససౌరభగ్రహణవృత్తిఁ గల్యణతూలముల్. 72

చ. ఇరుకడ లెక్కి పాటుచదలేటివలెఁ వినువీదిఁ గ్రమ్మి చె
చ్చెరఁ దుహినాద్రితాపరుపుసీమలఁ జందనపంకభంగి యై
పెరుగుచు నిష్ఠ గూర్కుఁ గను వెన్నెల ¹యాండ్రులకంద్ల నిల్పుదే
వరకు జగత్ప్రయాకమనవశ్యకరౌషధియోగమార్గ మై 73

1. ఆంధ్రప్రదేశ్.

తే. గీ. ¹ఖండితాగండములఁ దమకాంతి నుంచి

నట్లు దీపంబు పొందిమ మందికొనియె;

²విప్రలభాక్షులఁ దేమ విడిచి ³స్వకము,

దాచినట్టులఁ జంద్రకాంతంబు లెందె.

74

చ. ⁴తెరలి ⁵నిషాదీభీత మగుదేవవరేణ్యుగజంబునుండియుఁ

బయఁగియు గుంపుగా ⁶నరుణబాధితవన్యగజా⁷ దోన్యలిఁ

⁸దరము రుతించు వన్య⁹హయదస్యవులఁ జన మానబాధలుఁ

దరణిహయాలు తూర్పుగిరిఁ దత్తటపాటునఁ దూలి వీడెడుఁ. 75

చ. దరులగిరుల్ తమిస్రములఁ దారిచి మోస మొనరె నాఁ దివా

కరువదముల్ శిరంబులను గైకొనె నంతట వాని కెట్టులో

శరణ మొనంగుహేతువున ¹⁰సావి నవాంబుజబాందవుండు ద

చ్చిరములనే కరంబులను జేర్చి చెలంగెడు బాప్రపూర్ణుఁ డై. 76

చ. మరునికటారు లైదును హిమద్యుతిశాణితంబు లయ్యుఁ జె

చ్చెరఁ గడు మోడుఁ గాంచు వడిఁ జేర్చిన నేనయహీనలందు; నా

గరితలు నెత్తులం బొదువుకై రవపల్లవముల్ పడంగ ని

ట్టురు విధిగాఁ బ్రియాంఘులకు లొంగి కవుంగిటఁ గోర్కి మీఱఁగఁ.

చ. ¹⁰నిరతి గతాగతంబులను నిచ్చలు భానుజగానకుఁ గడుఁ

బయఁగిననూరుతేరు విడువార్వము లఁత్రమఁ బాయఁ జేయునీ

తురగబలంబు మేల్కొనును దూఁగి రమాకుభదుంధుభిధ్వని

స్ఫురణముచేతఁ ¹¹గల్యపరిశోభిత¹²హేషితరీతి ¹³మందురఁ. 78

1. నాయకుడు రాత్రి వేచాకశ్రీకడ గడపి యగుర్తులతో రాఁగాఁ జూచి కోపించునాయిక.
2. సంకేతస్థానమునఁ బ్రియునిఁ గనక మోసపోయి వ్యాకుల యగునాయిక.
3. తనది.
4. తొలఁగి.
5. మావటివాఁడు.
6. సూర్యపారతి.
7. కొంచెము.
8. మహిషము (అశ్వశత్రువు)
9. అని.
10. తత్పరత.
11. ప్రదాతము.
12. నకిరింపు.
13. అశ్వ శాలి.

చ. అసురవినాశహేతు వగునన్వయమందు జనించుట¹ దిన

ప్రసవభవుండు బంధ మగువాఁడు, పయోధికిఁ ²దాపి-సూర్యజా

ప్రసవముచేత మామ యగువాఁడు, సమస్తజగద్విటంకదీ

పసేముఁడు తత్క్షణప్రభవబాలదృగర్హ త ³హంసుఁ డొప్పెడుఁ. 79

తే. గీ. కినుకమెయి లేచి పోవ నుంకించి కదలి

ద్రాక్కుట⁴త్రామదూదరుతంబు దోవఁ

దుమ్ముమొర లగునెపములఁ ద్రుటి వచించి

మఱల వరకేశియ్యలఁ దొరఁగి రాండ్రు. 80

చ. గౌరీవల్లభఫాలదృగ్జ్వలనదగ్ధ⁵స్వాంతభూదందనో

దారస్పారరసావదాతరుచిమ⁶ధారాగృహత్వా⁷యతిఁ

దీరం గల్గినచండ్రుఁ దన్తగిరి దీప్తిం బాయ ⁸క్షైద్రాన్విత

స్పారానూనపిశంగమాహిష⁹దధిచ్ఛత్రచ్ఛవిఁ గన్పడుఁ. 81

క. క్షితిపులు జవదానియా

నతిఁ దగి మరునాని శిరమునం దాల్చుమహి

పతి మాగధీనుతిఁ విని

సతీయుపదానంబు దనభుజంబుఁ దొలంచెఁ. 82

రాజు కల్యాణపుర ప్రవేశము

ఈ పద్యమునుండి 137 వ పద్యమువఱకు అచ్చలెలుగు.

క. పలుపగల నిమునమట్టుల

వలరాజున ¹⁰కిందువేడ్కపనులఁ గడపి కుం

తలుఁ డల వేసవి గాఁ దన

పొలఁతుకతో నెలమిఁ దనదుప్రోలిఁ గడఁకఁ. 83

క. దరియఁగ నయ్యేలిక ప్రో

ల్పొరఁ బడుటను వినినయపుడ చొప్పడె వేడ్కల్

తరతరమ పొదల నోమెడు

గరితలకుఁ జిలుకరాతు గలపెడుచెయ్యుల్. 84

1. బ్రహ్మ.
2. దాపి-యమునానదుఁ.
3. సూర్యుఁడు.
4. కోడి.
5. మన్మథుఁడు.
6. జంగమము.
7. తేనె.
8. పెరుగుమీఁగడ.
9. తలగడ.
10. ఇంపు.

పౌరస్త్రీల మన్మథచేష్టలు

వ. అంత నయ్యేలిక ప్రోలఁ మేలిరాదారిఁ దీరినసౌరునఁ జను చుండఁ
బ్రోయాండ్రలోఁ—

దారిని జారినమగతాతినునువాలుకొన గ్రుచ్చికొనినడాకాలుఁ బై కెత్తి
యయ్యేలికఁ గొలువ ననా నొంటికాల్చొమ్ము గోమునఁ బానునొక
చెలువయుఁ, జెలు వలరుచెవితోవదుమ్మునఁ గ్రమ్మునీరున నొక
కన్నును జిలునగవు దొలఁకాడుకడమదియుఁ గలిగి మెలి గొన్న
తలంపుల వెలిఁ బెట్టుదిట్టతనంబున మరునాటకత్తియ నాఁ దగునొక
కలికియుఁ, గలికితనంబునఁ గిటికినందులలోనుండి తేనిఁ గని
వలతేనికి గుఱి యగుచు వానికి విల్లునఁ గలవలంతితనంబు వెల్లడించు
నొకప్రోడయుఁ, బ్రోడతనంబున నించువిల్కానిగుఱించి "మితేఁడు
వాఁడిమగలఁ దలకట్టు, కట్టెదుటఁ గన్నట్టుఁ, బోటరి వైన దీటుఁ
గొని మగంటిమి నిగిడింపుము, ముగుదలకు బెదరుఁ గూర్తు" వను
పరునంబులఁ గనరునొకజాణయు, జాణతనంబుతగవునకుఁ బిలువ
మగువల కంపినకమ్మగాఁ జెవి వీడి నిట్టూర్పుగాడ్పునఁ దవ్వలఁ
జనుకమ్మఁ గని యెమ్మెఁ జిమ్మునొకసింగారియు, సింగరించిన
పెన్నొరునెక్కినయెకిమినిఁ గని యతనికి నరిఁ బలుఁగునురవడి మత్తుఁ
గనుమరుగొరు నెక్కినటులఁ దలంచు నొకమించుఁబోడియు,
మించుఁబోడిమి గలిగి యొడ్డాణంబున రాజించు గుఱ్ఱగజ్జియల
మ్రోగించియుఁ గైతొడపుల మిపుల నులిపుఁ గొలిపియు తేనిఁ
దన్నుం గానఁ జేసిన దై తననేరుపునకు గరువవడి మెడ నిగిడించు
వేఱొకయొయ్యారియు, నొయ్యారితనంబున రాకొమరు నరయు
నురవడి వేడుకరాయంచలు వెనుఁ జన వడిఁ జనుచుఁ దగవు కా
దనుబెదరున వలె తేనిఁ గని తనయంచనడ వీడునొకయింతియు,
నింతింతియ కానిసోయగంపుఁదరఁగల మిగులఁ దొలఁకాడుచు

హాయిలు వెలయించుతనకనుబొమతీవియఁ దవులుకొని నిలుచువల
పులతేనిఁ గ్రేగంటిచదరంబున నాడించునొకమితారియు, మతీయునుః—

సీ. ¹కుంకుముకెంజాయఁ గొనరుమైపనఁ దగి

యెమ్మెమ్మెఁ గైదీవ నెత్తె నొకతె,

తన్ను బాటంపనిమన్నీనిఁ గని వడి

రహి మీఱఁ దనమెడ వ్రాల్చెనొకతె,

మొలపైన దాకేలు పూనిచి తనవంగు

కేలుదాలున నిల్చి వ్రాలె నొకతె,

యెలుపుతాసోరణం బెనసి నిద్దపునెల

వెలుఁగువెల్లనిమెయి నిలిచె నొకతె,

తే. గీ. వలవటద మున్ని కేలూఁత వలచినటుల;

విల్లు గొన నెడఁ గలమరుఁ వేడినటులఁ;

దివిరి దొర నొంప మరునివిల్ దీర్చినటులఁ;

బాలవలెఁ దాను మరునగ్గి వ్రేలినటుల.

86

చ. తనిసినటుల్ తలంచికొనుఁ ద న్నొకయన్నులమిన్న, తేనిగొ

ద్గునఁ గలవల్వచేఁ బొలుచుక్రొవ్వలితెమ్మెరఁ జెమ్మటల్ ననఁ;

ననవిలుకావివిం దయిననాతికి మో మయి తేఁడు పల్కాచోఁ

గినుక నొకర్తు త్రిప్పు నటక్రేగనుచూడ్కి బిరాన నోర్వమిఁ. 87

ఉ. సామినిఁ జేర్చుమేలునకుఁ జాన యొకర్తుక దారిఁ గొల్చెఁ దాఁ

దామరతేకుఱంతి ననఁ దద్దయు లత్తుకయంట్లు రాలఁగఁ;

లేమ యొకర్తు తఁ దొర ల్కొన వ్రాల్చె మెడఁ; మరుల్ నిలం

బోమినిఁ బాపువిల్లుఁ దనుబోయఁడు గూల్చెడులేడిపోడిమిఁ. 88

1. ఈపై నాల్గు సీసపాదములు. ఎత్తుగీతినాల్గుపాదములలోఁ గ్రహస్వయము
గలవి.

చ. నడ జడ నొందఁ గిన్నమెయి నల్వ పిలుందును గట్టెనంచు వే
పడఁతి యొకర్తు నూ ల్విడిచి వైచి వడిఁ మునుఁ బోఁ దొలంగెఁ; బ్రే
ముడిఁ గని యాపులించి జడ మూపున వ్రాల నొకర్తు తా మరుఁ
గడు బెదరించునట్లు దగఁ గాంచుచు రాయఁడు కూర్మిఁ జూపమిఁ.

గీ. తనకు విందుగ వచ్చుకుంతలున కెలమి
మన్నన లొనర్ప నిలుచునమ్మరునిచేతఁ
బూన్పుఁ బడినట్లు లొకపూవుఁబోడి గూర్చె
నెమ్మిఁ గ్రేగంటిచూడ్కుల నిడుపుదండ.

90

వ. ఈవరునఁ బ్రోయాండు పుడమియొడయనిఁ గనుచుఁ గొందలు
పెటల వెనుఁ ద్రోసి మునుఁ జనునురవడి నీనుమెయి నొకతెంగూర్చి
వేటొకతె తమలోనః—

91

క. సరములు తెగినను దిగ విడి
పరుఁ గిడెదపు, చెఱఁగువల్వ పడిన నిలువ వీ
వరయుమ ! నిజ మగుఁ; బాతెదు
తొరఁగినక్రీగోకఁ దెగడి తొయ్యలి ! తోడ్తోఁ.

92

క. తొడుగులు తొడుగకయే యిటు
దుడదుడ దొర కెడుటఁ జనుట దొనఁ గెనఁగదు; నీ
యడరెడు చనువ్రేగుమెయిఁ
గడువెల నిడు; దొడినటవికఁ గడగా నిడుటల్.

93

క. నడయెగుడుదిగుడు గాకయ
పడునెవమున మోము వంతపా లగు పేలా !
వడి గెలుతురు తమవిద్దెలఁ
బడుచుల యిట ముగుడ ! మరునిపడఁతినయేనిఁ.

94

1. అలనక్వము. 2. నియక్త. 3. ఉపేక్షించి.

క. నందియము లేదు, నిను మరుఁ
దొందెఁ, గెందమ్మికంటిరో ! వెదలితి మో
దొందరనడఁ; గొరడాదె
బ్బం దిని బెద రొందునాఁడు'బాబా వోరెఁ.

95

క. నిలుతువు మెయి గదలఁగఁ జూ
పుల కడై మాకు ముందుఁ బోలఁతి ! యదిగో ! పెఁ
జలమున నె త్తాసోరణ
ముల నిలిచెడువేలుచెలులఁ దొగులుతు వెట్టుల్ ?

96

క. వెలయించుచు నెలకూనలు,
కొలఁదియయిన. బాఁగ ! పొకరు గొనె; దెవరిమెయిఁ
గెలుపు మరున కిడుముల్కల
కల నరు రై కలయ వెలయ వలనెలగులుతుల్ ?

97

క. నేరుపుగరువం బనయముఁ
గూరు నినుఁ; గొంత తేనిఁ గొలుపుమ ! పోలఁతీ !
పేరులఁ దగుపేరుం బం
గారాకున మరున కిడుము ! కానుకగాఁగఁ.

98

క. ఎమ్మె లనువిండ్లు ముందుగఁ
బమ్మినసంబరములోడ బల్ బొమలాడం
గ మ్మెయిమెయిఁ బల్కెడుప్రో
ల్గొమ్మలనుడుపులను తేఁడు గూర్మిఁ వినియెఁ.

99

క. వెనుకఁ గినుకఁ జెవి కిం
దనినుడిఁ దను నాపునత్తఁ దాఁ గని సైరిం
పను గాక యొర్తు తలఁచెఁ
మును బున్నెము సేయఁ బడుపుఁబోలఁతిగ నగుటల్.

100

1. గుట్టము. 2. బారిడి. 3. నామాంకిత మగుహారము. 4. ఇంపు గాని.

(13)

క. మొలబరువున నగు¹గరువం
బలమినయటు లోర్తు గదలనట్టియడుగులన్
లలి నగరునఁ జనునాడే
న్గులను వలెన్ మన్నుతేనికొమ్మలఁ దెగదెన్. 101

క. మరుబారికి గుటి యగులి
త్తురులన్ దొర నరయఁ గోరుదాని కొకతెకున్
బలఁగెన్ గన్రాపోకలఁ
బరు గామదగాఁగఁ జెవితోవకుఁ గనుఁగొనకున్. 102

క. ప్రోయాండ్రహాడ్కివలచాల్
రాయంచగ తేడు దాటి రానగదులముం
జాయలఁ గొలకుల నంచలు
వాయనితనరాచవీటిపట్టున్ జొచ్చెన్. 103

గ్రీష్మము

క. కలయెల్లర కెలమియుఁ ²గను
కలినెమ్మియుఁ గూర్చి ముదముగా నక్కజపుం
దలిరుంబ్రాయపుటుమ్మను
గలమేలిక ³వడకుఁ దగినకలిమి గడించెన్. 104

క. సోయగముమానిమొగ్గల
దాయఁ దనరు⁴నాజినగల సామి యెనంగెన్
బాయక ముజ్జగములకన్
దోయికి ⁵నామెతల తుమురుతో వెల్లువ యై. 105

మ. వెలిముత్తెంబులదాలు బోల్చెమటసౌర్వెల్లిన్ మెయిన్ జెంది తేఁ
డలరెన్ దీటుగఁ 'దామ్రపర్తి' యనువాఁగం దిమ్ముగన్ సంధ్ర మైః
వెలిగందంబున వెల్ల నొచనులతీవెంబోండ్లకొఁగిండ్లలో
గెలిచెన్ వేసవియుమ్మగాక ⁷మరుసేగిన్ గూడ్లు⁸వేడియున్.

1. గౌరవము. 2. చూపు. 3. గ్రీష్మకాలము. 4. మత్స్యములు. 5. అమృత
శీతములు. 6. విరహబాధ.

క. గందపుఁబూతమెయిన్ బ
ల్లందన మానుమెయితో నెలంతలయెదలన్
బొం దయి యొడయఁడు ¹కెందొగ
విందల్లునివేడివేడిఁ బెనిచె వెఱఁగుగన్. 107

క. గందపుఁబూతన్ దెలుపుం
బొందుపుడమితేనిమేనిపొంత లెనఁగెఁ బ
క్కందనపుఁగడలిదరి మి
న్నందఁగ నుప్పొంగి వాని నలమెనా నాఁగన్. 108

క. ఏలిక మూపుల రెంటన్
దాలిచె గందంపురేకదంబను ²గెలుపున్
వేలుపుబోనముఁ గ్రోలెడు
రాలచ్చికి వెండిగిండ్లు రహి నిదీనయటుల్. 109

ఉ. ఏలికమూపు లొప్పె నెనయించినగందపుఁజుక్క లొంది సాఁ
బాలుగ నేలఁ జేసి తమపై నీలుపన్ ³వలితెల్లదామలల్
దాలుచుకొమ్మలట్లు. గయిదండఁ గలంగుదురంబుసంద్రపున్
వేలుపులువ్వయుండజత బీరముఁ దెల్పగఁ తేడు దాలె నాన్. 110

క. మొగమందున నిలిచిననుడి
మగువ గొలువ నిలుపుమంచుమలయల్లునిరూ
పగు నన నొసటన్ దీర్చిన
జిగిగందపురేక దొరకుఁ జెన్నున్ గూర్చెన్. 111

క. జగ మలముప్రౌద్ధవడ వోన్
దొగవిందువెలుంగుఁ గవియు⁴తోయమునఁ దగెన్
జిగిగందపుఁబూతన్ వలి
⁵రగులుమలకుఁ బోలిక యగురాకొమరునొడల్. 112

1. మవృథదాహజ్వరము. 2. విజయామృతము. 3. మంచు గలస్పటికాంధ్ర.
4. విధము. 5. అతిశయించు.

క. సోయగపుగడలియల నాఁ
దీయనివిత్తాఁ డను¹మింటిత్రిమ్మరియడిదం
బో యన నిగఁ గనువేసలి
నాయేలిక తాన మైనయాలికిఁ దీర్చెన్.

113

ప్రకారాంతరానువాదము

క. మీన్ దాల్పుమింటిత్రిమ్మరి
యందినవాల్తేకఁ బోలే నందపుగడలిన్
జెందెడుతరఁగలుగా దొర
పొందించెన్ దురుముఁ జెలికి మున్నుడు గాఁగన్.

114

క. మొగముతొగవిందునందున్
నిగిడెడుసిరియందెరొదకు నెమ్మిని దిగువ
ల్కుగరితయంచ యనా నెద
నిగఁ గనె గందంపుఁజుక్క² నేనికిఁ దొడ వై.

115

క. ³చలిమిరికై కై వేయం
చులవా ర్హోల్తామరాకు సొప్పడ వేర్కైఁ
గలవేడుకవెలితామర
చెలఁగె దొరకు సిరిమగనికిఁ ⁴జిందమువోలెన్.

116

క. ఏలికయెడ గందముచేఁ
దాలుచురేక దగె వాయిఁ దగఁ జనుపలుకుం
గోల్తరవా లగుతెలిపు
ర్హోల్తా దను ముక్కునుండి నూడుచుతూఁ దై.

117

సీ. విరివిగఁ బలుఁగుతుంపురుల పెన్నరులతో
మంచుసోనను గురిపించునటుల,
నంతటఁ బటికంబు లమరిననేలచే
వలిని తాదాశ్చర్యఁ బడసినటులఁ,

1. విద్యారథుని (దివాకసుఁడు) కల్ప. 2. తేనిక. 3. చలువ. 4. శంఖము.
5. వాహనము.

బెనుచలిన్ ముదుఁగువేవెల్లువెల్లులచేత
ము న్నెన్నఁడును ముట్టఁ బోనియటుల,
నెండ నేనియు నల్వ యివము నూర్పఁగఁ గావఁ
బానుచుపెన్నోట తై నయటుల.

తే. గీ. విచ్చుమొగలులరేకులఁ జేర్చి గంట
ములగములు పైకిఁ బొడుచుక మూఁగినటుల,
మబ్బులను బోలునరఁటాకుదిల్చి లలిమి
చుట్టఁగను దమ్ముఁ దొవనూడు నూడనటుల.

118

క. సోరజములసంధులలో
బారులుగా నచ్చ మౌచు బయలువదెడు నీ
ర్ధారలనెపమున వేసవి
వీర ముదుప ములుకులపరి వే పటపు ననాన్.

119

క. వెలయుచు¹ బడ లల మరునకు
విలు నెక్కిడ నాన పెట్టుపె²న్దారలయి
మ్ములఁ గొమ్ములతో నడిప్రొ
ద్దుల నానడిజగమునేలుదొర లలి నిలిచెన్.

120

ఉ గందపుఁబూత వెల్లనినిగన్ వలికొండవలిన్ జెలంగి ద
క్కండనమిక్క లొచెలులగద్దించనుంగవ లండ గాఁగ రా
చందురుఁ దొప్పె ముజ్జగము సాఁగిల నొప్పు³తలంపుచూలితే
నిం దులకించునట్లు వడ నీల్గఁగ జేయఁగఁ జాల నైనటుల్.

121

క. వెలఁదుల గంద మలందని
వలిమేన్, ⁴గలిగొట్టుదీవవలనన్ దొగ రౌ
వలికరువలి, ⁵నగుమల్లియ
వెలసె నపుడు గావ మరునివీరము నచటన్.

122

1. భార్యగృహములు. 2. మన్నఁడు. 3. పాటలలత. 4. నవ్వు(వికవించు).
5. వాహనము.

చ. ముగుడలతక్కునీర్వలన మోసము నొందుచుఁ గుంటఁ బాలు నాఁ
దగుతెలిసీటిలోఁ బదుచుఁ దారపు నీరును బాలు వాపఁగా
నగునెడ కంచ లన్నులకు నంత నడల్ గదియించి యందెల్లం
దగునులి వొందె నా నిలిచెఁ దమ్ములఁ దుమ్మెద లంటి మ్రోయగఁ.

చ. ఎలమినిఁ దాన మాడుదొరయింతులమోములరిక్కతేంద్లతోఁ
జలమును వీడఁ జూచె ననుచాయను దమ్ములు వారికాళ్ళపైఁ
గలసిరి నుంచు నెందు; నెటఁ గల్కులతుంటుల రేఁగి నిక్కుపె
న్నలలయుయేల ²బెగ్గురులు హాయిగఁ గూయుచు నూఁగుచుండెడుఁ.

చల్లుపోరు

క. ఏలిక¹ యీలలి నిడుపుగఁ
గ్రాలుచుఁ బొగ తొందుతోఁలఁ గల²వేడ్కకెళా
కూకులఁ దనగోలలతో
మేలంబునఁ ⁴జల్లుపోరు మిగులఁ నలిపెఁ.

125

సీ. ⁵అలయుచెలులగొట్టములదార లనుమరు
కోల తొందెడునల్లదా లనంగ,
దొరమేనిజిగిసీటఁ బటఁగెడుమరుమీనుఁ
బడయ గాలపుదార మిడుట యనఁగ,
గరితలగమి కాన్కగా మరుదొరకయి
యందుఁ బడఁ జిమ్మునంచ యనఁగఁ,
గైఁగ్రోవిదారలఁ గడుఁ గల్కు లగలింప
న మ్మెత్తుమరుగుతి యయ్యె ననఁగ,

తే. గీ. తేనికైఁ దామరాకు పేర్మిని గడించెఁ
దద్ద నిడుపుగఁ జెలి చిమ్ముదార దనరెఁ
తేడు దారలతీవలగూఁడునఁ దగెఁ
నెక్కటిమగండు తేఁ దుక్కు దక్కి నిలిచె.

126

1. కొలఁగనందు. 2. సారనవక్షలు. 3. విలాస క్రిదానరస్సులు. 4. జంక్రిద.
5. తలనముతోఁ దొలి నాల్గుపాదములకుఁ గ్రమముగా నెత్తుగీతమునాల్గు
పాదములతో నన్వయము. 6. దాదము.

చ. కలుకులచన్నుల¹ బొలుచుగందపుఁబూఁతటు తేంద్లమిన్న వి
చ్చలవిడి రువ్వదారల నెసంగెడునీరున జారు చుండఁగాఁ
దొలఁగెడునో యటంచు నల ¹తుమ్మెదయల్లెగలట్టిమేటి దా
వలపు నొనరె వారియెడఁ బాయనిచిక్కనిరంగుటొమ్మగఁ. 127

క. చక్కనిచూపులపైదలి
చెక్కిలిఁ గైఁగ్రోవిదారఁ జిమ్ముదార దగెఁ
నిక్కు²తొనతీవనేస్తుని
యక్కునఁ దనవెల్గుగడను నన్నెడు³ప్రొద్దె.

128

క. దొర చిమ్మ గొంతు గుఱిగాఁ
బటతెంచెడునీటిదారఁ బడఁతి యొకతె దా
నరయుచు వంగుచుఁ దొరలుచు
మురువుగ మడుకత్తిదారఁ బోలెఁ దాఁటెఁ.

129

చ. వెలఁదులచన్నుల¹ దొరఁగు⁴వీణియ న ల్పగుసోననీ రనాఁ
దలఁకుచుఁ దిద్దనంచగమి నవ్వు గమించఁగ. జారుకుంకుముఁ
గలిసి తొగర్గడించె మరుగొ రెలమిఁ మునుఁగంగ నొదలఁ
దొలఁగెడు⁵చెంద్ర మొందునవి దోఁపఁగ బావులనీరు లత్తతిఁ. 130

క. అలలఁ జెలఁగి వేడుకముం
గిళుల⁶ గలకొలఁకులందు నగిడె ⁷సిరముదు
మ్మల మలయల్లునలుకచి
చ్చ⁸ లటఁ మున్నవెడవింటిజోదుబసుమ మై.

131

క. క్రమ్మిననల్ల⁹యగల్పొగ
¹నెమ్ము దొరఁగుచెలులచంటినెలపులయందే
కమ్మనివిల్లాలుపు దా
నెమ్ము మిగులఁ గనియె నిద్ది ²నెతి నక్కజ మౌ.

132

1. మన్నకుడు. 2. చంద్రుడు. 3. సూర్యుడు. 4. కస్తూరి. 5. సిందూ
రము. 6. చలావఁదనమునకు. స్థాన మగుకర్పూరము. 7. అగరువు.
8. కడి. 9. పూర్తిగా.

క. ఆమని కెలనన్ గ్రాలమి

నామనిచెలికాడు దొనల నమ్ములు లేమిన్

¹జామలవిరిమల్లియలన్

గో మరుక్రామ్ముడుల ²దిటము గొనకొని నిలిచెన్.

133

క. తరంగలవరుసలఁ గాటుక

దొలుగినదొరచెలులకనుల³దొర లై వటలెన్

విరివిగ ⁴నూతెడుతాతన్

బొరలుపఁ ⁵బులు వాయుమరునిముల్కిగములకున్.

134

క. ⁶వేడుకగ్రుంకుటఁ గుంకుము

లూడినయాండ్రమెయి గోటియొత్తులు దాల్చెన్

వీడక సౌరుకడలిదరిఁ

గూడినపవడంపుఁగెంజిగురులనిగనిగన్.

135

ఉ. ఆపయి నాలిచెక్కి నొడయందు కడున్ మెయి గగ్గురింపఁగా

రూపులు కస్తురిన్ మురువు రూపడఁ దీర్చుచు నుండ, వేర్చెలుల్

మో పగునీసుఁ జేసి తెలుపున్ గనుచెక్కులఁ బర్వకంటినీ

రావనటుల్ దొలంచి బిరు సౌకడకన్నుల రువ్వీ రద్దొరన్.

136

క. గొం తిందుక యెత్తినయొక

యింతికి దా నంతఁ దురుము నిడఁగన్ గనుచున్

⁷వంతవడ వాడుచెక్కుల

వింతగ నిడుకేళ్లు ప్రేదుల ⁸వెక్కిరి పెట్టుల్.

137

క. ఆమని నన బీరం బతి

వూముల్కులమేటి కిట్టిపోకల బిగి గాన్

జామల వలిఁ జిమ్ముచనుల

సామి గదిసి వడగరువము నడలిచె మిగులన్.

138

నిదాఘాంతము

క. తనబీరముఁ బరమోన్నతిఁ

దనరించియు దావభస్మతతిఁ దనయశమున్

గనఁ జేసియు వేసవి యం

తన దించెన్ బొరుషంబు ధన్య మయినటుల్.

139

క. దినములఁ గొన్నిటఁ దీండ్రముఁ

దనరించి బీరంబు విడెను ¹దప మంతటఁ బెం

పున కిరవులుగా నెచ్చట

ననయము మను చుండుదురు పరావకృతిపరుల్ ?

140

ప్రకారాంతరానువాదము

క. కొలఁదిదినంబులు తీక్షణఁ

జెలఁగించి ప్రతాపహానిఁ జెందె నిదాఘం

బల పరబాధైకపరుల్

మెలఁగుదురే చిరముఁ బెంపు మేకొని యెందెన్ ?

141

క. ²కారగ్గి గాల్చువనములఁ

గూరినభస్మముల ³మలలు కొమ రొప్పె నొడిన్

జేరినబాలతరులు నన

వారనివై రాగ్యమునఁ దపస్వితఁ గనె నాన్.

142

క. వడచేతవాడువాఁకల

నదీమియెడన్ విడిచి యింపునన్ గూయుచు జా

రెడురాయంచలబంతులు

బెడఁగు లెసఁగుమేఖలలుగ వెలసె నడులకున్.

143

1. కాంతలు. 2. దైర్యము. 3. నమానము. 4. నికషోపలము. 5. ముడికి.

6. విలాసస్నానమునందు 7. చింతాతాపము. 8. పొడవదిరి.

1. వేనవికాసము. 2. రావాగ్ని. 3. పత్వతములు.

చ. నకలజగంబులన్ గలరనంబుల మిక్కిలి క్రోలి, పీనతా
ప్రకటభరాతిరేకమున భాసిలుబాస్కరుభార మూనఁ జా
లక కడు మెల్ల నొనడుగులన్ జనువాజులయందుఁ బోలె నిం
తకు మఱి యింతకున్ బ్రదిలుదైర్ఘ్యముఁ గొంచుచు నుండె¹ ఘనముల్

చ. ఇతరసరిత్యుతానములు హెచ్చుఁ గృశించిన వై మునున్ జనన్
యతనము సేయుచున్ జరణ మైనను జాపనిచోఁ దుషారప
ర్వతతటభూతరంగిణులపట్టునమాత్రమె నిల్చె నిమ్నగా
పతి కుపగూహనోత్సవము వారక వేసవి నవ్వి పాటఁగన్. 145

చ. శిశిరశిలోచ్చయద్రవవిశిష్టజలోద్వహయక్షదిబ్బదుల్
శిశిరతఁ గూర్చునట్టుల నశేషసరిద్విరహోద్ధికిన్ దగ్గె;
²గుళ మఱి దామరాకుగమి గూలి నపంకము గాన్, బరాఽపగల్
కృశత ననబ్ధిసంగ లయి యెయ్యె వియోగదశన్ జరంబుగన్. 146

చ. ³చలినెల వేలుదాన తనచన్నులదాయ వెలార్పఁ గుండ లన్
⁴లలిఁ గనుచున్ మొగంబులఁ దొలంకినమూఁకుడునీ రెలుంగ; ర
చెలినునుమోవి నానుతమిఁ జెందినవారు తదర్పితప్రపా
జలము సహింప కాని రనిశంబు సపాటలగంధ మైననున్. 147

క. జ్వలదారజ్ఞానలబం
ధులు మారుతములు నిదాఘతూర్ణశ్వాసా
నిలము లనాన్ సోష్మము లై
తలఁగెను బాటలరదచ్చదముల నొరయుచున్. 148

చ. విరియుతపర్తువందు దినవేళ నురోజపతీరపంకముల్
వఱుప్రియాంకపాశుల విలాసులు ⁵గగ్గురులన్ సుఖింతు; రొం
దొరులు పెనంగి కూర్కుఁ గను చుండ్రు ప్రదోషమునంద తత్పర
స్పరరయనిశ్వసత్పవనపాశిఁ గపోలపుఁజెమ్మ వమ్ము గాన్. 149

1. దినములు. 2. జలము. 3. చలిపందిరి (దప్పికినీడు పోయుచోట - చలి
వెండర). 4. విధము, 5. పులకలు.

క. వనజరహితాఽననముఁ జం
దనరహితవిలాసవృద్ధిఁ దవిలినలలనల్
గనఁ జేసిరి మెల్లఁగఁ దప
మెనయుప్రతాపప్రహాని యెదుగుచు నుంటన్. 150

క. మిళితార్కమండలం బగు
జలధరఖండంబుఁ గొంచె జనవరుఁ డపు డె
వ్వలనుండియో నకుండల
జలధరవేణాశిరంబు నగ మెగసినటుల్. 151

చ. సురలు నిరాఘతాపమున శూన్యజలం బగుగంగయందుఁ ¹బు
ష్కర మరయంగఁ గోరి నది²కర్దమమున్ గడు రేపి రన్గతిన్
వఱులుఘనార్భకంబుఁ గని పల్కెఁ గుతూహలలోలనేత్రకున్
దరుణికి నంకతల్పమునఁ దావుగ నిల్చి దరావరుం డిటుల్. 152

వర్షర్తువు

తే. గీ. మహితతారాఽధ్వవిపినతమాలమాల,
క్షోణిధరమూర్ధసురుచిరకుంతలాఽశి,
చంచలాదీపికాంజనచయనిభంబు
నవ్యజీమూతపటలి, చాన ! కను మదిగొ. 153

తే. గీ. చంచలాదీపికోత్థకజలముఁ గూర్ప
వర్ష యుత్కంఠఁ బట్టుకర్పర మనంగ
ఘననిరోధంబునన్ జండకాండుమండ
లంబు గన్పట్టు న ల్పంది యంబుజాక్షి !. 154

క. భ్రమరానితఖచరీవి
భ్రమకృష్టాగురుజధూపపటలిఁ గలిసె నాన్
రమణీ ! సద్యఃప్రచురత
రమణాన్ వహియించు జలధరం బదె కనుమా ! 155

క. పలువన్నెలు గలరతనపు

విలు నెటు నిర్మించె మొగులు; వే సాగరపుం

బలువన్నెలరతనంబుల

మొలక లలముజలము ¹రేపెఁబో నిక్కముగన్.

156

క. ²వనదోన్ముఖ³భిముఖములఁ

దినఁ గొనఁ బడుఫణులఫణల దీపించుమణి

శనదంశులు ⁴వాంతములు గఁ

దనరు⁵నిలింపెనుధనువు తథ్యమ మింటన్.

157

ఉ. ధారణీభృన్నితంబములఁ దారుచు, శ్యామదుకూ⁶విభ్రమిన్

దీరుచు, ⁷బక్కచాధ్వములఁ ద్రెక్కుచు భల్లుకభంగు లై. తటి

న్నారులలాస్యభంగులను దన్వి! ⁸గళజ్జలకాండవప్రముల్

గా రహి గ్రీష్మతాపతపఖస్థలసీమల మబ్బు లుబ్బెడున్.

158

క. మొగుట లను⁹సానకండ్ల నమ్ములు మరుండు

వాఁడి సేయఁగ నాదాలవలన రవులు

నింగలపుమిణ్ణురులభంగి నెనసి మించు

మించుదీవియఁ గాంచుమ! మించుబోఁడి!

159

క. అంబునిరానాంతఃస్థన

గఁబులకుశలంబువార్తఁ గాంచి దరిసె నాఁ

గం బర్హి తాండవారం

భం ¹⁰బరురుతిఁ గొలిపెఁ ¹¹జులుల వారిధరంబుల్.

160

1. పైఁకీ దీపికానెను. 2. మేఘము. 3. నెమిరి. 4. క్రక్కఁ బడినవి.

5. ఇంద్రధనుస్సు. 6. విలాసము. 7. అలవికులవల్లె. 8. ఒడియునీరు

గలతెరబట్టయి. 9. నికషోపలములు. 10. ఉప్పురవ్వని. 11. వర్షక

పానువులు.

క. నీకురులవలననోటమి

పైకొన జీవితముఁ దెగడు బద్ధులు; గానన్

బాకారివింటి కెదురుగ

బాకులునగుకోర్కిఁ బోలెఁ బైదలి! నిలుచున్.

161

ఉ. వానలలో జిగీషువులె ప్రక్కనఁ బెట్టఁగఁ గార్ముకంబు లె

చో నిగిడించు నేర్పు బలసూదను¹ధర్మువు చిత్రభంగిగా;

నానఁ దొలంగ రాని దయ యామనినేస్తునిరాప మొక్కఁడె

రానరా! నే నెఱుంగుదును పైఁపనియట్టిపు డేపు సూపెడున్. 162

చ. నకలధరాంతరస్థితరసంబును లాగి కరా²ని నీతఁ డాఁ

గక వడ కూన్పుఁ బాటవ ముఖండముగా ననుచున్ ³ధ్వషాంపతిన్

బ్రకటితచండతన్ బయికిఁ బర్వతటిత్కరముల్ దగంగఁ ద

గ్గక కడు చూఱునట్లు గనఁగా నగుఁగా ఘన మంబుజా⁴ననా! 163

తే. గీ. ⁵తపనుహృత్తిగ్మరుచికాంతి తమ్మిసూఁడు

మండలముఁ జొరఁ బడ దాని మాయఁ జేయ

నని యెఱుంగుదు నరె మదిరాక్షి! కనుమ!

వారిదంబు నిరోధించు వారిజారి.

164

తే. గీ. మూడులోకంబులన్ గడు⁶మూరుకొనిన

గ్రీష్మమును గిన్నమెయి ముద్దరీలి మ్రింగి,

మ్రోల నిలఁ జేసినతదస్థిమాల యనఁగ

నరె బలాకా⁷లలెఁ జెలి! వలాహకము వలలు.

165

క. తరుణి! జగత్త్రయదుర్లభ

వరగతులన్ నీదుచెంతఁ బడసియు శీక్షన్.

సురహంసగురుతలోభము

వఱుట నన మానసంబుఁ బడసెడు నంచల్.

166

1. ధనుస్సు. 2. సూర్యుని. 3. గ్రీష్మబంధువు. 4. ఉపహాసించిన.

క. సురధనువు దరియునంచలు

¹శరదపతద్విందువుల విసార్యంగుళిక

స్ఫురదిష్వాసనముఖమునఁ

బలుఁగెడు²గోలీ లటంచుఁ బాయు మొయికులన్.

167

ఉ. కేకులముక్కులన్ ³మలుఁగుఁ గీల్కొని, కోమలకూజితాంకుర

ప్రాకటభంగి వెల్పుడుచుఁ, బాంధవదూలులకొద్దివేడి⁴యా

ర్పొకల గాసిఁ గాంచి, ⁵కణముల్ ధరణిం బడు; నిర్మలన్ గడున్

వాకొన రానినీతిఁ గని వారిధరప్రకరచ్యుతంబు లై.

168

క. అలవాటు లేమిఁ దమము

క్కులకొనలన్ జిలునెమిక్కు గొనఁ గన కీర్ష్యన్

గొలిపినయటుల నవాల్దం

బులకణములు పుడమిఁ బడుచుఁ బొరలున్ దరుణీ!

169

క. ధరణీధరకటకములఁ బులు

వలగించుచు వీర⁶మురజ భాంకృతులు దగన్

శరదా⁷గమంబు వెదకెడు;

నురుచపలాదీపకేతనోన్నతిఁ దపమున్.

170

ఉ. అల్లదె! నల్లలేగటిక వ్యాప్తము లై, ⁸యమరేంద్రగోపముల్

మల్లడి గొన్వలుల్ గలుగుజ్జాధరసీమలయందు వేల్పురా

విల్లు వియచ్చ్యుతిన్ గని భువిన్ బడెనో యనుభ్రాంతిదే వలెన్

దల్లడ మంది మ్రొగ్గు జలదంబు, భ్రమచ్చపలాదృశా⁹యతిన్.

తే. గీ. చద లనెడునీలనీరజపదమునుండి

వ్రేలునాశంబులకు సరిపోలుజిగులఁ

బొలిచి వలతేనికోలలప్రోవు లనఁగఁ

బడెడు ధారాపరంపరల్ ¹⁰వార్దము విడి.

172

1. జలరము. 2. గుండ్లు. 3. చాలు. 4. ఈర్పు + పోక = నిశ్వాసము.

5. బిందువులు. 6. మృదంగము. 7. అర్ధపురుగులు. 8. మేఘము.

తే. గీ. మారనారాచముల ¹నయస్కారుసరణిఁ

బదనుఁ గదియించు ముగుడ! తోయదసమయము

శ్యామలాంగారరుగ్జలదాంతరమునఁ

దనరు²శంపా³శ్రయాశంబుఁ గనుమ! నిజము.

173

క. వేసవిచెలి నీప్రియరవి,

నీసైదో డిపురఁ జేసె నిఖిలజల మటం

చీనుమొయి మొయిలు ధారా

⁴ప్రాసంబులఁ గొట్టు బిసిని వడి ధేడ్మనుచున్.

174

తే. గీ. ⁵అల్పనదినంగమోత్సుకు నాపగా⁶ధి

పతిని సంప్రతి గనుచు నధ్వముఁ గ్రమించి

నీచము లగునదాంతరనివహములను

దమకుఁ దామె మహానదుల్ త్వరగఁ బడెడు.

175

క. ఇందీవరనిభనిర్మల

⁷కందప్రజ మంబుభరముకతమున వోయమం

బందుండి వ్రాలి యెల్లెడఁ

జెందుబురద నరసి సానుసీమల నిలుచున్.

176

క. స్త నదర్థములవలన నం

బునిధిచరిత మెదియొ వినుచుఁ బొడముకినుక వా

హినులు ⁸కలుషతఁ గడలి నొర

యును గోలాహలము లెసఁగునూర్ములతోడన్.

177

క. ⁹సరిదిననమాగమత్వరఁ

బరుఁగిడునంభోధినతులు పర్యతనదు లం

తరమున నాపగ జగదం

బురురవమునఁ జేయునటుల నొప్పు లతాంగీ!

178

1. కమ్మరిపాడు. 2. మెలుపునెడునగ్ని. 3. ఈరెలు. 4. ఈ పద్యమున 'నదీ-నద' శబ్దములు 'ప్రీ-పుం' లింగములు. వీనిచేత ప్రీ-పురుషస్మరణ కలుగును. 5. మేఘమాల. 6. పాపము-కలఁకఁబాడుట. 7. సరితృతి (సముద్రుడు). 8. కలుషము. 9. సరితృతి.

క. కను మంగన ! మనములు దా
మెనయించిననీట నవని యెంతగ భేది
లైనా యని కనుగతిఁ ¹గొడువుల
యనుస్మృతి ఓతి ²నుచ్చు ³నమ్మయము లగుదారల్. 179

క. అందంద ⁴సమదవీచిక
లం దరిఁ ⁵బృషతాఽశిముక్తలం జల్లి నము
ద్రేందుముఖవందన నాఁ
గం దిరుగు నముద్రవేషకలన నదంబుల్. 180

క. రేల నభిసారికలు ⁶జం
జాలితమార్గముల జారఁ బదములు నిలఁగా
నాలంబన మాశించిరి
మేలిమికట్ట యనుశంక మించుందీవణ్. 181

క. ప్రతిబింబరీతి సంబుద
మతిజలవృద్ధి యట యర్థి యయి నీలీలా
శతపత్రాఽకరమునఁ దాఁ
దతవీచీదండతాడిత మగునటు దగుణ్. 182

ప్రకారాంతరానువాదము

క. తననీ రలుఁగా నర్థిత
మన మరె ప్రతిబింబరీతిగా నీలీలా
వనజాఽకరమునఁ దగుఁ ద
ద్వనవీచీదండతాడితం బొనటులణ్. 183

క. జలదము జలధిజలంబును
⁷గలపైనఁ గొనియె నిజము; కానఁ గోలా
హల మొనరించి గ్రహియించును
జలధివధువు తజ్జలంబు జలజాతమునీ ! 184

1. నన్ననికొయ్యలు. 2. దూసికొనిపోవును. 3. జలమయములు. 4. నగర్వమగు
5. నీటిచుక్కలు. 6. బరద గలత్రోవలు. 7. వర్ష:- గరువు అని తెండర్థములు.

క. జలధి, జలంబుల జలదం
బుల కొనఁగె నిజంబు ¹వృద్ధిఁ బొంద; నుదన్య
ల్లలనలు గొండు తదంబువు
లల శిఖరి²ప్రస్థశతనహస్రవిమర్శణ్. 185

తే. గీ. సాంద్రపురసోపబృంహణసరణిఁ గూర్చి
యేటులఁ దార్చి నాయెడ లెనయఁ జేయు
నిది యటంచును రిత్త దఁ గదియుమొగులు
నింతి ! పోషించు నిజము, ధునీశుఁ దలరి. 186

తే. గీ. మెలుపువడ నీలఘన మరె మిగులఁ గరఁగి
కాంత ! యిలకుఁ ³గపాఁరంగముగ నయ్యె
దానఁ దనరు ధరిత్రి యుద్గతవిసీల
ఘానకుంతల యై జరణ్ బాసినటుల. 187

క. ఏయదనున నిర్ఘ్నిరీణి
నాయకున కక్కిరి యటుల నాటెనొ యెటుఁగణ్,
దోయధిసతుల కగస్త్యుం
దీయదనున నెదుటఁ బడిన నెఱఁగుదు రతనిణ్. 188

క. ఖతలస్థత్విడ్విరు
త్కృతదోహదకర్తమద్యుతిఁ దగుకంద
ప్రతతి, వియచ్యుతకల్మష
గతవారికి ⁴గాలనాంశుకం బనఁ దనరుణ్. 189

1. వర్షి-అభివృద్ధి (శ్లేష). 2. కొండచతియ-కొలతతూము (శ్లేష). 3. తల
యందరి నీలిరంగు. (నీలిరంగు వేసినట్లు నల్లగతికయను కేశములుగం
భూమి వర్షాకాలములో ముసలితనము పోయి యువతి యై నీలకుంతలవలెఁ
గనఁ బడును. 4. ఒడియఁ బోయుబట్ట.

క. నీలాబ్జపంక్తి, సహజవి
నీలాశ్వము లెట్లు దారి నిగుడు నని భయాఁ
రోలత ¹వాగెల దిగియన్
దాలుచు నిజ మిపుడు తన్వి ! ²తార్జ్యగ్రజుడున్. 190

తే. గీ. జలదమా ! ప్రియురాలిఁ జంచలను నీవు
గనక తనరించునీముహూఃక్రందనంబు
కనికరం బైనఁ గలిగింపఁ గాన దొర !
³యధ్వగులఁగూర్చి యిద్ది మహాఽద్యుతంబు. 191

తే. గీ. నిజము, నిచ్చలు నీయొడి నెఱిఁ బ్రియంబుఁ
గనుమెఱుఁ గెలుంగ దన్యులకష్టదశలఁ;
గానిచో విరహిణులను గలఁచు చున్న
నేల వారింప కుండు ని న్నెలుఁగు నెత్తి ? 192

తే. గీ. ఎట్టులో మాప్రియుండు మమ్మెనయు నైన
నిజము నమ్మము తిరిగి ని న్నెమ్మనమున
వనదమా ! మాటికిని విష్ణుపదము ముట్టఁ
బాటుచు స్వకార్యపరతను వదల వెవుడు. 193

మ. వెలినల్పే యన రాడు; పాంథవనితాపీడాఽఘమం దైదుతూ
పులవిల్కానికి మంత్రి వొటఁ గడు నల్పుం జెందు నీదెందమున్;
మెలఁగన్ జేయుదు కౌతుకం బొకటి సుమ్మి ! పాంథనిర్మూలనన్
దొలిము ల్గనెల మ్రింగు దధ్వగలయందుం బ్రేమ లే కుండియున్.

చ. పలుకఁగ నేల ? యధ్వగలభాగ్యవిపర్యయవృద్ధిచే జలం
బుల మకరాఽకరంబునన పొందియు నీల్గక నీదురాక యె;
నల గిరిశృంగసంగతవిషాపహరౌషధి గన్పలంబొ నీ
వలరుతు వడ్డు నర్యమరథాశ్వ⁴గుణాహులు మ్రింగఁ బోవమిన్.

1. గుట్టపు కళ్యణములు. 2. గరుఁడునియగ్రజుడు (అరుఁడు, అనూరుడు)
సూర్యసారథి. 3. విరహులు. 4. పగ్గములుగా మన్ననర్పములు.

ఉ. వారిదమా ! నిజంబి, యొకవార్త సరిత్పతినుండి నీవు ¹పా
కారిమదావళంబునకు నందఁగఁ జేయుచు దానఁ జుట్ట మై
మీతెద; వట్లు గానియెడ మింట భ్రమించుచు నుండఁ జెండఁగఁ
దారక యున్నె నిన్ను సురతల్లజుమత్తగజంబు వ్రేల్చిడిన్. 196

క. మృషలు వచింపఁగ నేలా ?
²తుషధూమవిధూసరంబ ! తోయదమా ! ³వే
విషమమరణములఁ దొలఁగి ప
రుషింతు ⁴వధ్వగలపాపరూఢోపకృతిన్. 197

క. మరుబారి కగ్గలంబగు
విరహిస్త్రీవార ములుమువిషదముఁ గనుచున్
దరుణీ ! యను నిటుల నిరం
తరకంఠాఽగతదృగస్రుతంద్రత నుడులన్. 198

క. ఘనమా ! ⁵క్షణరుచి క్షణమే
కను నిను; గాదేని సతముఁ గన కుండుత; నీ
ధ్వనిడిండిమంబు వెలిగఁ
గను నెటులఁ బ్రవాసినీనికాయము పతులన్. 199

చ. కలుగదు షోడశాంశమును 'గందమ ! నీకళలోఁ, బ్రసిద్ధియే
కలదునుమాన్యుచుట్ట మని; కాక వసంతున కున్నె పేర్మి; యే
దలఁ గుసుమాన్యుశాసనముఁ దాల్పకయున్న సహించునే యిలన్
మలినత నూనునీవదనమండలమున్ గనదభ్రరాజమా ! 200

క. వరు నందినయేవిరహిణి
జరుపదు నీసేవ ? మీఁదు, జలధరమా ! త
ద్వరుఁడును; బేర్మి వచింపఁగఁ
దరమా ! యగు మాకుకవివి తద్విధి నుడువన్. 201

1. ఇంద్రునిగజము (ఐరావతము) 2. పొట్టు కాలు చందఁగా వెడలుపొగ. 3. వేయి.
4. విరహిణులను దొరించునీపాపము, మృత్యువును నీవుజయించుటకు ఉపకారి
యైనది. 5. మెలుపు. 6. మేఘము.

క. విరహులఁ గూర్చుట నీకున్

సరి యితరుఁడు లేఁడు దౌత్యసకలులఁ; బరులన్
దరిసి వచింపనిసాధ్యుల

1 కురవుగ ధ్రువ మీవు దాల్తు వోయి ! క్షణదుచిన్.

202

క. వేణీవలయము లూడఁగఁ

బ్రాజేశాంకప్రవేశవాసశిరతన్

రాణించుచెలులు నీసుమ

బాదామాత్యత్వపటిమ వాకొండ్రు గదా !

203

ప్రకారాంతరానువాదము

క. జడచుట్టులు నడల మగల

యొడిపట్టుల నిలిచి శైత్య మొందు వెలందుల్

నుడువుదురు నీదుమరునే

ల్పడి కగులీలాప్రధానిపటిమను; గనుమా !

204

క. మారాఽతురతరణుల కభి

సారమునన్ 2 దుర్దినంబు సలుపుదు, స్మరకే

శీరచిత్రకాండపట మై

తీరుదువు వరోపకారధీరాగ్రణి వై.

205

ఆ. వే. 3 కల్యవర్గమందు ఘనమ ! యగ్రణి వీవు;

కౌముదియును నీదుకాంతిఁ 4 జనదు;

దానితెలుపుఁ దాల్చుగా నేల ? కస్తూరిఁ

దొలఁగి నుందరంబె ! 5 మలయజంబు.

206

ఉ. చందనగంధవాహములసంగతిఁ గోకిలపంచమర్వనిన్

జందురుతోడనున్ 6 దొడరి చైత్రుఁడు నల్పఁగఁ గల్గు నేమి ? నే

యందును లేఁడు ని న్నైనయునంగభటుం దొకఁ డేని 7 జైత్రుఁ డా

8 క్రొందలిరాకువాలు గలప్రోడకుఁ; బల్కఁగ నేల వేలుగన్. 207

1. అర్థ మగ. 2. మల్లగప్పినదినము. 3. తెర. 4. ప్రాతఃకాలము.
5. పొందదు. 6. చందనము. 7. కలిసి. 8. జయశిలుఁడు. 9. మన్మథుఁడు.

క. ఘనమా ! నీదర్శన మై

నను బ్రియుఁ గననట్టియంగనలు విధిహత లై

కనరు గణన; భిత్తివినా

పొనరువఁ జిత్రంబు వసుధఁ బొనఁగు నెవనికన్ ?

208

చ. పతు లటు చేరఁగా విమలభావమునన్ దగి 1 చాటుకారితాఽ

మితదరహాసదాత2 పరిమేదుర3 పాటల4 దంతపత్రసం

గతి సుదతుల్ భజించెదరు నవ్యవిలాసనిమిలితేక్షణ

ప్రతతి దగన్ బయోధరపరంపర నై జకృతార్థతాఽఽయతిన్. 209

సరిదుపాలంభము

తే. గీ. అబ్ధినంగమపీయూష మరయఁ బోక

గ్రీష్మదినముల మిగులఁ జిక్కియును గష్ట

మెలుఁగనటు లేం ! సఖి ! నాకు హేతు వగుదు ?

5 ప్రాణనాథోపగూహనభంజనమున.

210

చ. దిట మటి, రూపమున్ దొలఁగి, దృష్టి కగోచర మై, క్షణంబునన్

బటిమ వహించుచున్ 6 జడలిపైన నొనల్ విలసింపఁ బొంగె దీ;

వటులయినన్ విలాసగతి నావలిగట్టును జేర దాటి నే

విటపటలిప్రగాఢసుఖవృద్ధినిఁ గందురు 7 పాంసులాంగనల్. 211

చ. కలశముపైన నెక్కి తరఁగల్ త్వరఁ దట్టఁగ నడ్డు వీడి పాం

సులలు పరల్, తరించి నిను, జొచ్చెద రావలిగట్టు; నట్టిపుం

శృలులలిలిన్ బొనర్చుటకుఁ జాలను నేను; నితంబడంబరం

బల పొలియించు భారసముదగ్రత నెక్కిననావ నేనియున్. 212

1. ప్రయవచనములు వల్కుట. 2. కోమలమైన. 3. తెలుపు ఎక్కువ గలిసిన
ఎలుపురంగు. 4. పెడవి. 5. ఈశర్దముపుం-ప్రీతింగములఁ బ్రయుక్తము.
6. ఆకాశముపైన. 7-8. అంకుటాండ్రు. 9. విధము.

తే. గీ. అలలకోలాహలాఽరవ మలవలచుచు
విననియ ప్తేల సాగెడు వితగ నీవు;
ప్రీవధోపార్జితాఘనుస్నిగ్ధ వగుదు;
జలధి యేవిధి నెనయు నీసంగమంబు.

213

క. పులిసద్యయానుగం దగు
నలయుయ్యెల నిల్చి చేర్చు మవలిదరి ననుఁ;
జానినెడిలో నిశ, కృపఁ గను;
మల కీర్తింతు నిను జాంసులాంగనలు లలిఁ.

214

ఉ. వేమఱుఁ గృష్ణపక్షతమివేళల వె న్దన, కంజఁ ద్వద్భిర
స్పీమను నిల్చి, పారమును జేరుచు నుంటి; ని టేల గర్వని
స్పీమత; కంటికావరముఁ జెందెడు; నీకు ఘనాత్యయంబు నీ
నేమమునఁ గనఁ గలుగు; నీ కిటువంటినదల్ వొనంగునే. 215

చ. లలితనిజోర్మివత్తకిసలస్థలనంబు గఁ దుంటి జారునీ
ర్వలిపముతోఁ బయోధికయి పాతె దయారె! స్వయంబు మూఢ నై
వల దని చెప్పి యన్యలకుఁ బండిత వయ్యెద; వచ్చి బోదు త
త్కులసరిదాస్యచుంబి యగుతోయనిధానముదాస్య మేనియుఁ.

తే. గీ. కన్నియగ నుండియును నొంటిఁ గనను గూర్కు;
జారు వీడి యెరున్ జూడఁ జాల నైతి;
నిటుల 'గోత్రాస్థితిన్ జనియెడు'వరాకిఁ
గృహ ననుఁ గాంచి నా కుపకృతి నొనర్చు.

217

తే. గీ. మారశృంగారసాగరాఽసారతటిని |
యేతరంగిణిఁగూర్చి మారాఽతుర లగు
చపల లాఠీయకాంతాభిసారపరత
రేల నీరీతి వాకొన రేల | కనలి.

218

1. నశించులోపల. 2. మేర. 3. పిలుచు. 4. వత్తము. 5. కులమునందు
గౌరములేమి. 6. దీనురాలను.

చ. తరుణు లుదారమేఘజలధారల ధౌతదుకూల లౌచు న
త్తరుణమునంద కంఠు'కరదత్తకరద్వయసంగతిన్, గణిం
పరు మది నేమియుఁ బురదదక్కియలఁ. స్వవరాంకపాళికా
సరభసవిస్ఫురచ్ఛులకసంపదుదారనిజాంగసంగతిఁ. 219

మ. ఎది ²సౌదామనితాండవంబునకు నెంతేనిఁ మృదంగాఽరవా
త్యుదయం బై తగు; శక్రదాపమున కుద్వోతించుటంకార మె
య్యది; మత్తేంద్రగజేంద్రకంఠలుఠితావ్యగ్రోగగర్భాఘనం
దదె ³యభంబు వియోగినీవ్యథకునై యభ్రన్థలిఁ గ్రుమ్మరుఁ.

శా. మించుందమ్ములత్రుంపు లుండుబురదల్, మిఁభూమిలేఁబచ్చికల్,
న్యందద్ధారలవల్లు లన్కలమళాల్యంకూరకేదారముల్,
ప్రాంచచ్చైలశిరస్తరంగిణులతైవాలంబు. లరేందుబిం
జాంచ'త్కారలు ప్రీతి నీ కిడుత! కాంతా! నవ్యజీమూతముల్.

ఉ. ఎల్లనెమళ్ళగొంతుల రహించెడుకూఁతల కుచ్చ మూస్సనై,
పెల్లగుధార లలతలఁ బేర్చిననల్లనిపల్లవౌఘ మై,
త్రుక్కువిదూరజామలసురోచులయద్దవుగొసె నొచు వ
ర్తిల్లును నల్లమబ్బు, రతిఁ ద్రెళ్ళినచోళలకుంతల'స్పృహ. 222

తే. గీ. సకలలోకరమాపతి సతికి నిట్లు
ప్రకృతినరసవచోవిజృంభణము మెలయఁ
దల లతాంతాస్తునానల నిలిపికొనుచు
జలదశోభను వర్ణించె జ్ఞావరుండు. 223

చ. 'దొనఁగులఁ గొట్టుగట్టునయిదో దగువేల్పులమిన్న! రక్కసుల్
వెనఁ గొలువంగ నిక్కుచుఁ గవించుచుఁ బట్టినఁ బట్టి గిట్టఁగా
వినవిన నిడ్మలఁ గుడిపి 'వేటిఁడి యై కడుఁ గొట్టఁ జేయుర
క్కసియెకిమిని గోళ్ళ నటకఁ గను'మానిసిసింగ! దేవరా! 224

1. కరములం దుంచఁ దదన. 2. మెలుపు. 3. మేఘము. 4. చెలసాలలు.
5. కప్పులు. 6. స్వర్ణము. 7. శ్రీవేంకటేశ్వరస్వామి. 8. అవివేకి.
9. నరసింహస్వామి.

ఇది శ్రీత్రిభువనమల్లదేవవిద్యాపతి-కాశ్మీరక
భట్టిబిల్లణ మహాకవివిరచితవిక్రమాంకదేవచరిత
మహాకావ్యంబునకు శ్రీవేంకటేశ్వర
శ్రీనరసింహదేవపాదపద్మాఽరాధన
సమాసాదితకవితావైశారద్య
'ఆంధ్రబిల్లణ'బిరుదాంచిత
లక్ష్మణ-విశ్వనాథ
కవిసోదరాంధ్రీకృత
మహాప్రబంధంబునందుఁ
బంచమాశ్వాసము
సమాప్తము

—o—

విక్రమాంకదేవ చరితము

షష్ఠా శ్వాసము

క. శ్రీరమణ ! వేంకటేశా !
వీరన్యసింహేశ ! వేదవేద్య ! సురేశా !
సూరివినుతపదపద్మా !
భూరిగుణా ! దేవదేవ ! బుధజనవంద్యా !

1

తే. గీ. 'పలితకుంతలములు నాఁగ వలుపొందు
రాంబుదంబులచే నంబుదాఽగమంబు
ముదిమిఁ గన విక్రమాంకునిఁ గదిసి యొంటి
నున్నెడల నాప్తుఁ డొకఁ డీట్లు విన్నవించె.

2

క. దొరలు స్వకార్యము వదలుచుఁ
బరితోషము స్వేచ్ఛయంద పడయుదురు; దరా
వర ! నాపల్కెడునది ని .
ఘరమే యైనను క్షమింపఁ జూడుము కృపమై.

3

క. పెడదారిని మంత్రస్థితి
యడరినచో నది విషంబి యయి చెడు సేయుఁ;
గడువాత్సల్యము సోదరు
నెడఁ గలుగుచు నీతిమార్గ మేల వదలఁగఁ.

4

తే. గీ. తమ్మునభ్యుదయంబుఁ జిత్తమునఁ దలఁచి
సంగరంబున నోడించి చేంగి (వేంగి) నాథు
వాని²వనవాసమును దమ్మువశముఁ జేసి
పంపితి; వతండు నీతికి బాహుఁ డయ్యె.

5

ఆ. వె. న్యాయపథము వీడి యమితధనముఁ గూర్చి
శంక లేక యతఁడు ఖైతలంబు
నెల్ల 'నుద్విహారముగముగ నెనయించె
సకలలోకపీడ సలుపఁ దొడరి.

6

సీ. తమకరవేష్టితదంతపృష్ఠము లాత్మ
విభుజయాఽర్జితరమాపీఠములుగఁ,
దమకర్ణశీతగంధవహోదృలద్దాన
జలములు స్వాపవిస్థలనములుగఁ,
దమదానకర్ణమకమలగర్భప్రతి
బింబితరవి రమాదినరుహముగఁ,
దమదంతములు గిరితటశిలాఘట్టన
నరివీరజయతైక్ష్య మందునవిగఁ,

తే. గీ. నడరుమత్తేధముల నసంఖ్యాకములను
గడిఁదివాత్సల్యమునఁ దమ్ముఁ బడయఁ జేసి;
తది గణింపక తదృలోద్ధతియ యూని
యతఁడు తలఁచెను బాపకార్యం బొనర్చు.

7

క. బరువడిఁ దాఁ గొనె నక్రమ
సరణుల వశ్యముగ సకలశబరచయము ²శా
ర్వరతిమిర మసురులన్వలె;
దురితాఽత్ములతోన కలియుదురు దురితాఽత్ముల్,

8

ఉ. ద్రావిడభూపుప్రాపు శుపదానశతంబులఁ గాంచి నీదునై
న్యాఽవశి భేదముల్ గొలుప యత్నముఁ దమ్ముఁడు సేయఁ బూను; నీ
కీవిధి వింతఁ గొల్పుకథ లెన్ని వచించిన నేమి; తత్త్వమున్
నే వినిపింతుఁ; గృష్ణతటి ని న్నెదురున్ గతిచిద్దినంబులన్.

9

1. శేషువిహరించకుండునట్లు (సాధుజనాశ్రయము కాకుండ అని భవని).
2. రాత్రులయందలిచీకట్లు. 3. కానుకలు.

క. అని చతురమిత్రుఁ డాదిన
విని శారదశశియశుండు వేగిరపడ కే
మనఁ దయ్యె భూధవుఁడు; భూ
మిని దీరులు వేగపాటు మేకొన రెపుడున్.

10

తే. గీ. 'చపల సిరి యగు; దాన వంచనఁ గనంగ
నేల ! విపరీతబుద్ధి నీ కేల ! వలదు
వత్స !' యని మాటికిఁ దలంచె స్వాంతమందుఁ
బ్రకృతివిమలాంతరంగుఁ డొప్పార్థివుండు.

11

క. సహసాధర్మహతున్ దు
స్సహశితశల్యసరణి స్వాంతమునం దేన్
వహించితి నగ్రజ; 'నను
జహతుం దొనరించుహాని సైరింతు నెటుల్ ?

12

మ. తపియించెన్ జిర మి ట్లలాపతి యనంతం బైనదింతన్ దురం
తపరీతాపపరీతుఁ డై; 'విధివశధ్వస్తాఽత్మవిజ్ఞానకుల్
కృపకుం బాత్రులె కాని క్రోధకలుషాఽక్షేపార్హులే ?' యంచుఁ జొ
రపరామర్శిత²వృత్తుఁ డై పలికెఁ గర్తవ్యంబుఁ జింతించుచున్.

13

క. కలహకుతూహలమున సిరి
³కలహమునిన్ మించి తిరుగుఁ గనవో ! యనుజా !
కలితదురధ్వధ్వజ యగుఁ;
దలఁచితి వెట్లీయకార్యతాత్పర్యంబున్ ?

14

ఉ. ఎన్నియొ భూషణంబులు మఱెన్నియొ మత్తగజేంద్రయాథముల్,
విన్నను వొప్ప నిచ్చితిని బృథ్విధవాఽహ్వయ మొందు దక్క; నే
మున్నది తోటు ? దుర్జయము నూనఁగ నేల ! మహాఽర్థి మాన్పు నే
తెన్ను గనన్; జలుక్కకులదేవత ! తమ్మువినీతి మాన్పుమా !

15

1. దుష్టఁ దగుతమ్ముఁడు. 2. సమాచారము గలవాఁ డై 3. నారదముని.

క. అనుజన కీదృశనీతుల

ననిపియు నక్రమమునుండి యతని మలల్పా
గనఁ జాలఁ దయ్యె సరపతి;
గనునే భంగంబు విధివికారం బెప్పుడున్.

16

శరదృతువు

శా. అంతన్ దోచెను యామినీరమణనద్యశ్శీప్రసాదక్రియాఽ
త్యంతప్రాభవశారదాఽగమము నీలాంబోదనంతాననం
క్రాంతశ్యామలిమక్షమావలయదుగ్ధక్షాశనప్రక్రమో
ద్ధాంతస్వైరవిహారధీర మగుచున్ దర్శించి యింతింతగన్.

17

మ. పథికస్త్రీతపవై ద్యుతాగ్ని శమియింపన్ మానినీబాష్పనం
గ్రథనీలాంబుదధూమసంతతియు విశ్రాంతిం గనెన్; శాంతత
త్పుడువై శ్వానరథస్మరేణుభరముల్ పేరన్ సితం బయ్యె నాన్
బ్రథితాద్రంబునఁ బాండురాధములు వైరశ్యస్థితిన్ దోచెడిన్.

18

క. హరినీలరసముఁ గుంచెల

నెరవినటుల నలుపు దట్టి నింగిదియలు 2కం
ధరజలసిక్తం బై కడు
వలున్ శాద్యలిత మైనవడువు రహింపన్.

19

క. 'గురుభేదకారణ మవాం

తరతటినీసంగమంబు తలఁగె బలధి' కం
చురుముదమును గనెనో నాన్
సరవి మహానిమ్నగలు ప్రసన్నము లయ్యెన్.

20

క. జలదము తటిదుష్టంబున

జలజహితున్ గలఁచె నాఁగ 3శరద నతండున్
జ్వలదంశుప్రసరణములఁ
గలఁచు ననఁగ వడఁ గదించి ఖరకరతఁ దగున్.

21

1. ఇంద్రనీలమణిద్రవము. 2. జలధరము. 3. శరదృతువునందు.

తే. గీ. శాలిగోప్త్యులు పండినచేలనడుమ

నుండి పాటలకరముల నూన్చి నూత్న
పద్మగతకీరముల నదల్పంగ లేర
కరము లబ్జము లని యవి కదలఁ బోమి.

22

శా. శంపాదీపసముత్థకజ్జలరజస్సాంద్రాఽచితం బైనటుల్

1శంపావత్పథ2కర్పరంబు నిగిదెన్ శ్యామంబుగా మించుచున్;
3శంపావంత ముదన్వదంబుయుతిఁ గొన్నన్ముక్తలన్ రాల్చె నాన్
సొం పై కన్పడెఁ దెల్లకల్వలరుచిన్ స్రుక్కించురిక్కల్ నిశిన్.

ఉ. శారదలక్ష్మి తత్త్వ ఇలనన్నవకైరవరోచనాఽధ యై

4కైరవబంధుమందలముఖంబు వినీలపయోదమాలికాఽఽ
కారనిరోశమాల దొలఁగన్ గడు వెల్లనికాంతితోడ నొ
ప్పారుచు నున్నవిభ్రమవియన్ముకురంబునఁ గాంచె నాఁ దగెన్.

24

క. ఎండ గలఁచెఁ బగలు; రే

యెండ జనంబునకు రేల నెలమిఁ గదించెన్;
జండసుధాంశులు నిజగుణ
పాండితి వెలయించి రిట్లు స్పర్థమెయి ననాన్.

25

తే. గీ. ప్రబల మగుచందనపుఁబూతవలనఁగూడఁ

గనరు సంతృప్తి నీశరత్కాలమందు
బడలు దొలఁచెడునెలవెల్లనెడల సంజ
నిజగృహింగణముల హాయి నెలయుజనులు.

26

క. నేత్రములకు విందు లగుచు,

క్షేత్రముల సితేజులతలు చెలఁగెఁ గుముదినీ
మిత్రామృతభరమును విడి
ధాత్రికి దిగుస్పటికదండధవళాంశు లనాన్.

27

1. నభోమూర్ఖము. 2. కాపెర. 3. మేఘము. 4. చంద్రుడు అనెడుముఖము.

క. సురపతివిలు గని నెమ్ములు

¹దరవశమునఁ గూయు నిజము; తద్విధి గారే

నరుదుగ నది ²మలుఁగుడు నం

ఐరమున వదనములు వ్రాల్చి మౌనముఁ గనునే.

28

ఉ. షోడితమాక్తి కవ్రజరజోభరపాండురచంద్రికల్ దివి

బ్రోదిగఁ బర్వి యొప్పెఁ జలముక్తిబంధవిముక్తచంద్రము

సాఽదృతి చూచుకోర్కినిఁ బయ్యెంబుది పొంగుచు వచ్చె నాఁగఁ; బు

త్రాఽదులబంధముక్తి నరయన్ జనకుల్ ననురెంప కుందురే! 29

క. చిరముగ జలముల మునుఁగుట

నరసిజినుల జడిమి గలుగ జరిజహితుఁడు దా

ర్వర నది గెడపఁ గడఁగె ననఁ

గరములవడ నపుడు వలపెఁ గడురథసమునన్.

30

ప్రకారాంతరానువాదము

క. చిరసీరమజ్జనంబున

నరసిజినీపాళి నెనఁగు³జాడ్య ముడుప నాన్

నరసిజినీమిత్రుఁడు దా

బలఁగించెన్ మిగుల నాతపంబు సరసులన్.

31

చ. అవమతి సేసి మానసము హంసలు క్రౌంచనగంబుఁ దూటి భా

ర్గవదృఢలక్ష్మభేదవివరంబున వెల్వడెఁ దద్యశం బనాన్;

ధవులు కలంగ సారె, నుపనాథసమాగమహృష్టపాంసులల్

నవఁమున్మృతాఽధ్యశారదదినవ్రజ మెంచిరి సౌఖ్యదంబుగన్. 32

చంద్రదూషణము

క. ఘనహిమకరశై త్యంబును

గనునీ వల మేనమ్మగముఁ గలిగి శిఖరిభి

ర్ధనువుగుటి వయ్యుఁ బాటవు.

ఘనతటిదుష్టంబునకును గరఁగవు చంద్రా!

33

1. భయము. 2. బాటు కాఁగానే. 3. చలువ. 4. మానసనరస్సు.

5. కుంకుముఘావు.

క. ¹ఘనపంకపతనపంకిల

తను గౌకాముది కెవఁడు ²దొలఁచె? దగఁ గరిను దెవం

దెనయఁడు భయము? వియోగాం

గనలన్ బాధించుపాతకంబున్ గనియున్.

34

క. మదమేల! సతము సుఖములు

పొదలునె! సంపదలు సహజముగ భంగురముల్;

కదియుచు నేఁ డెల్లి విధుం

చుడుఁ డామలకమ్ముగా నినున్ గలశించున్.

35

క. అనయము హృదయము మలినమ;

కనదు ప్రసన్నతను నిమిషకాలం బేన్; గా

వున ఖల! నీ వఖిలజగ

జ్జనతాపికి హితుఁడ వైతి స్మరనరపతికిన్.

36

క. ఈరితిగ మారశరాఽ

సారోద్ధీపితవియోగసారసనయనల్

నీరేజారిన్ దూటిరి

స్ఫారజ్యోత్స్నాస్నపితభువనతతివలయున్.

37

క. స్మరకరదీపిక లనఁ దగు

శరదించుకరంబు లెల్లజగతి నిగిడినన్

నరపతి గనఁడు ప్రసన్నతఁ

జిర ³మవరజదుశ్చరిత్రచింతాపరుఁ డై.

38

చ. అతనియకిర్తివార్త హృదయంబు మలీమస మై చనం బ్రసా

దితకుముదాఽప్త శారదయుఁ దెల్విని గూర్పద; యట్లు లయ్యు రా

జతనియెడన్ గృపావశత నర్మిలి రాజ్యము నీఁ గనెన్ బ్రసా

దితహృదయుల్ యశోఽర్థులు మదిన్ శ్రమియింతురె! శ్రీనిచ్చుచోన్.

1. మేఘ మనుపంకమునఁ బడుటచేఁ లంకముఁ గలిగి యుండుటను. 2. కడి
గెను. 3. తమ్ముఁడు. 4. శరదృతువు. ('ప్రజ్ఞాదిభ్యశ్చ' అను నూత్రము
చేత స్వార్థమునందు అచ్ ప్రత్యయము-తద్గితము).

ఉ. 'లంపితి సాంత్వనోక్తులఁ గులాంతకుఁ దై కుపథానువర్తి యై
యింపుగ నొక్క టైనఁ గొనఁ దెట్టుల వీనికఠోరవృత్తి మా
న్సింపుదు' నం చఖర్వకృప వేమఱుఁ జింతిలునన్నఁ జుట్టి నొ
ప్పింప నతండు కృష్ణదరిఁ బేర్చె భుజాయుగవీర్యదృష్టఁ దై. 40

తే. గీ. నరవరు విడిచి యనుజుసేనాముఖంబు
నాశ్రయించిరి బహుమండలాధిపతులు;
మతివిపర్యయ మౌఁ గద మానవులకుఁ
దలచుఁ బరిభవకాలంబు దరిసి యుండ. 41

యుద్ధగజాశ్వసైన్యము

చ. కటతటరోతిదానయురగంధగజేంద్రఘటల్ సమిత్స్పృర
చ్చటులహరుల్ గలట్టినిజసైన్యముఁ గన్గొని 'యగ్రజన్ముతోఁ
బటుతర మైనపోరు నలుపంగను జొరుదు' నంచు నెంచె ను
త్కటవిజయోత్సుకుం డగుచుఁ దమ్ముఁడు రాజ్యసమార్జనచృష్టై. 42

క. సేనాపరికరపీఠఁ
దానవముఁ గృష్ణవేణి దాల్చెఁ గడు న
ద్దానఁ నీరధిఁ జేరఁ
గానక కొవమునఁ బోలెఁ గలుషతఁ జూపెఁ. 43

క. ఒక్కెడ దాహము, లుంతన
మొక్కెడ, మతి బంధనంబు నొక్కయెడఁ దా
నుక్కు సెడి ²జన్నిచిన్నెగ
నక్కుటిలుఁడు చెడుగుపనుల నలయించెఁ బ్రజఁ. 44

ఆ. వే. ³సత్త్వరాసు లయినజలరాసు లేనియు
స్పర్థ సేయ రానిసత్త్వరాశి
యయిననృపరుఁ డనుజుననయవరంపరఁ
గాంచి చిరముగా క్షమించె మిగుల. 45

1. కృత్యము, 2. సన్నిపాత రోగవిహ్వము. 3. జంతువులు.

క. ఇల నెది యకృత్య మయి తా
నలరదు నశ్రీకటాక్షఁ డగుజడమతికిఁ ?
బలికెను దమ్ముఁడు దుర్వా
క్కుల నగ్రజనగ్రమందుఁ గొంకక మిగులఁ. 46

ఉ. తమ్మునిదుర్జయా¹ వసుధావరుఁ డోర్చెఁ జిరమ్ము; వార్షిధా
నమ్ములుగూడ స్పర్థను గనం జన వట్టిబలాతిరేకులన్;
సమ్ముఖమం దతండు కువచస్సులఁ గొంకక యన్న నాడు; టా
గ్యమ్ము దొలగ నిమ్మెయి జడా²త్ములు సేయనిచేత లుండునే !

క. పలుకంగ నేల ! కడు భూ
తిలకుఁడు త్వర మించి తమ్ముదిక్కై చనునం
తలు బలిసెఁ దమ్మునకుఁ జా
పల; మిల నయదూరుఁ డిటుల వందురుఁ గాదే ! 48

మ. హరిదంతద్విపకర్ణశంఖకుహరవ్యాపిప్రతిధ్వానపూ
ర్ణరవం బై నరనాథదుండుభి శుభప్రారంభ మై యొప్పెఁ; బై
నరిది³ దత్పటహో²రవంబు మును దీర్ఘాలంబిదిగ్ధంతిశే
ఖరశుండాపరిపూర్తి నోటు వడెఁ దత్కర్ణా¹ భేదింపఁగఁ. 49

క. నరవరుద్విరదంబులసమ
భరమున లోతుగను భూమిభాగము క్రుంగఁ
చిరముగ జలధరరవమే
దురదుండుభిరవము మింటఁ దోచె నిజముగఁ. 50

క. ఆనృపతిబలక్షణం
బై నెఱి రేణు¹తలినంబు నయ్యు గజఘటా
దానా²ర్థ మగుచు ³గురుతను
బానె³ గడు భూమి శేషభోగిఫణములఁ. 51

క. జలధులు స్థలీకృతములు గఁ
గలిగె³ ద్వార మనకుఁ గౌతుకము, నింప ననఁ
జరి, మల రాజాశ్వంబులు
గొలిపె³ రేణువు దిగంతగోచరతఁ దగఁ. 52

1. శేరిక. 2. బరువు.

(15)

తే. గీ. రాజమార్తాండుమత్త వారణగణంబు

వీపునకా గప్పుధూళిచే వెలయు చుండె
నవని నొక్కెడ దిగ వీడి యపుడ లేచి
వచ్చుదిగ్గంతినికరంబువడువు దోచ.

53

క. రవితురగస్పర్ధనా నా

నవనీళ్ళరువాజిరాజి యంటదు పుడమి;
మివుల శ్రమ మయ్యెఁ జిత్త
శ్రవఃపతికిఁ గరులు నిలుచుచక్కియ మోయన్.

54

క. నరపతిమదకరికరశీ

కరభరమున నింగి గాండఁగా నయ్యె రజః
పరిరుద్ధవధుని సూర్యుని
యరదమునఁ బొడి యగునుదుగజాఁగి నిగిడె నాన్.

55

క. ఉన్నతకరులకుఁ జేరువ

నున్నజగచ్చుతి వొప్పె నున్నదగజనం
గోన్నతభయమును దనహరు
లెన్నఁడుఁ గనకుండఁ జేయ నెనఁగెనొ నాఁగన్.

56

ఉ. వారణయాధప్యష్టముల వర్తిలుహటకరత్న²ఛారు లొ

ప్పారె దివిన్ రజం బలమ నానత మైనవిమానవం నాన్;
ధారణఁ జేరుధూళి దగె దంతికటస్థ³ల⁴చీనపిష్టమున్
దారిగ, సూర్యవాజులు మతంగజవీలి ననూరుఁ ద్రోసె నాన్.

57

క. కినుక నృపుడు కలఁగియు సాం

త్వనమునకు మనంబునందుఁ ద్వరితుం డయ్యెన్;
బొనరనిపని సిరికై చే
య నెనఁగెదరు ¹వంశపాంసనాదిపులె ²పరుల్.

58

1. నర్పరాజు. (లదిశేషుడు) 2. యుద్ధగజములయందారి. 3. ఏనుగులకుంధ
స్థలములపై నుంచెడు సిందూరము. (సీనపు-లేక-తగరపుపొడి). 4. వంశ
దూషకరాజులు. 5. ఇతరులు (ఈరాజు కొడని భావము).

క. నదిదరి దరియఁగ నట నటఁ

గదానాఁయతవై రిభటనికాయము దారిన్
గదియుచుఁ గుంతలనాథున
కుదయం బయి పెంపుఁ గాంచ నొనరిచిరి క్రుధన్.

59

కా. శ్రీరాజన్యుడు శోణితాఽ క్తతటిసీక్రీడాఽభికాంక్షిద్విపం

దారోహించి గభీరతన్ బ్రతిపథవ్యావర్తి తాంభోభర
స్ఫారత్రామ్యదశేషవీరవరమస్తవ్యూహనంక్షీర్ణ మౌ
తీరం బొప్పఁగఁ జేసి, కృష్ణతటిసీదేశంబుఁ జేరన్ జనెన్.

60

చ. అవనివిభుం డుపాయవదుఁ డత్తటిసీతటమందె నిల్చి సా
మవిధినె తమ్మునిన్ గుటిలమార్గవిదూరు నొనర్చు బానెఁ గా
ని విని గ్రహింపఁ డాతఁ డవిసీతుఁడు సాంత్యన మొక్కఁ దేనిఁ భా
గ్యవిభవ మూడుచోఁ గదు నిరంకుశ మౌ గద బుద్ధి పాపికిన్.

61

యుద్ధయాత్ర

ఉ. బాహుపరాక్రమద్విరదభై రవడిందిమరావ మాహవో
త్సాహ²భుజంగభుక్సలిలదం బల కుంతలభూమిపాలనై
న్యాఽహతరౌద్రదుందుభిజయోద్యతనాద మశేషరోదసీ
గాహన మై చెలంగె రిపుకాండము లు క్కటి దిక్కులం జనన్.

62

క. వీరనతులు విజయోత్కృత¹

దీరిరి ²చదుకంబునందు దిటపుగ గుమి యై.
యారీలి నున్నవారిన్

వీరులు నృపమార్గమెదుట వేడుకఁ జూడన్.

63

తే. గీ. ¹ప్రబలసుభటవిదూరభూభాగమెల్ల

జన్యదుందుభిమేఘగర్జనముచేత
నయ్యె నిదుశాంతరవినిర్గతాసీవల్లి
నవమణిగణాంకురోత్పాదనం బనంగ.

64

1. సిద్ధమైన. 2. నెమిలి. 3. చతుష్పథము. 4. విదూరభూమియందు మేఘ
గర్జనముచేత వైదూర్యమణులు పుట్టు నని కవిసమయము.

తే. గీ. కలహసంధ్రమలోలభంగు లగుచెలుల
కబరులందును గొజేయకములయందుఁ
బడియె నద్భుతరాగనిర్భరము సంగ
రోద్భటభటాఽవళీనయనోద్భయంబు.

65

తే. గీ. ఉక్కు మిగిలినసుభటాఽళి యెక్కి ¹సారి
పంజరంబుల నుండ ద్విపంబు లొప్పె
వెలుపల మణి²పరిష్కృతుల్ పేర్చినట్టి
³యవనభంబుల నందమైనట్టి వనఁగ.

66

క. తరుణిహస్తార్పిత⁴నా
గరఖండోద్భూతవీటికను గొలుకుచు వి
స్ఫురదుత్సాహమున భటుఁడు
కరికరటదళనము తృణమ 'కా థావించెన్.

67

క. పరరాజన్యశిరశ్శే
ఖరరత్నాంకూరకంటకస్థలిఁ దిరుగన్
గరము నమర్థము లయ్యెన్
దురంగములు 'రోహింధదుర్దమఖరతన్.

68

మ. రథసాఽయోధనసక్త మత్త కరిసంరంభోర్మికాస్ఫారమున్
నభటభోగతరంగచంక్రమణరంగద్వాహసాహస్రమున్
స్వభుజాబోవనముత్సుకోద్భటబహుస్పాయద్భటోత్పేధ మ
వ్విభుయుద్ధోద్ధతసైన్య మొప్పె శుభితాద్ధిం బోలి దుర్ధాంత మై. 69

క. గజములు నృపమందిరమున
నిజకరశీకరము లంపి నిలిడముగాఁ ద
ద్విజయోత్సుకనృపహృద్గత
విజిగీషాప్రసవమాల వెలయఁగఁ దడిపెన్.

70

1. అందారి. 2. భూషణములు. 3. ఇండ్లు. 4. నాగరఖండరేఖోత్పన్న
కర్పూరశాంబాలము. 5. అని. 6. అశ్వముంపాదములకుఁ గొట్టఁబడు
నినుఁపనాళ్లు.

సీ. జయరమావరిరంభశంసిభుజంబునఁ
గమలమాలగ స్వదృక్పరణి నిగుడ,
వలపున భటలక్ష్మీఁ బులకకంటకములఁ
గనక నాఁ బొదివి తాఁ గొఁగిలింప,
రిపురాజపంకజగ్లపనహిమం బనఁ
¹జంద్రహాసము నిజాఽస్యమునఁ దోఁప,
హరి యరివధదీక్ష ననుజమధ్యగుఁ దనాఁ
దనరూపు కటకరత్నయుగిఁ దోఁప,

తే. గీ. జుట్టు పటికంపుగిరికంచెపట్టుఁ బోలు
గందపుంబూఁత వెలిమేను విందుఁ గొలుప,
ముత్తెములసేన శశిఁ బోలుభూవిభుండు
²చదుకమిలు వీడి మత్త గజంబునరణి.

71

క. వెదలి ³ప్రతిగ్రాహితబలి
నాదయం దీభవృష్ట మెక్కి నూర్జితజవ మే
ర్పడ మంగళతూర్యధ్వను
లదర నుదయశిఖర మెక్కునర్యముఁడు వలెన్.

72

సీ. స్వోపరిస్థితనృపప్రాపితస్త్రీదృశా
యుతి ⁴హరిగతగజోన్నతి హనించె;
నిజకరాఽస్పాలన ⁵నేరిష్టఘనరణ
శిథిలనృపస్థితి స్థిరముపఱచె;
నాత్మమదాంబుపూర్ణాంఘ్రిముద్ర 'నృపుని
సిధివడ విడ నిర్ద సరసిఁ బోలె;
దమ⁶దానపానమత్త సుమలిణీనదముల్
రిపుభేరిదుతి నాఁపురీతిఁ దనరె;

1. చంద్రుఁడు - కర్పూరము. 2. చతుష్పథమున నున్నయిల్లు. 3. కైకొనఁ
జేయఁబడిన పూజలు గలది. 4. ఇంద్రుఁడు. 5. నమిషమునం దున్న.
6. రాజలక్ష్మికావము పోవుటకు. 7. మదజంబు.

తే. గీ. నట్టిభద్రేభమందు వీరావతార

మూర్తి యుత్సాహమానసస్సూర్తిః దనరి

జగతి నద్భుతసమధికసాహసుండు

పుడమివతి యంత నవ్వుచు వెడలె వేగ.

73

మ. విజయశ్రీపరిరంభజోత్సుకతః దా వేద్యకా సమిద్రంగముకా

భజియించెకా బ్రియనుందరీకలితవేశ్మంబుకా బలెకా; మీఁదటకా

సజవప్రాభవతీవక్రమత సుత్సాహించి యెంతేఁ బథం

బజితుం దై క్రమియించి డిండిమరవోదారాశిసేనకా గనెకా.

74

గ జ సే న

సీ. రదనాంకుకొముది, మదజలైవలభ్యంగ

గణతిమిరచ్చటల్ గడపు ననఁగ;

మదనిద్రఁ గ న్మోడ్చి మదజపంకస్థల

దీప్తి నా మెలమెల్ల వెడలు ననఁగఁ;

గాసారజలకేళిఁ గైకొని జలజాఽలి

మించులక్ష్మిని ధరియించు ననఁగ;

1వప్రకేళిరఃపతితరురవ్రణ

వారి 2దుర్దిన 3మదప్రదము లన;

తే. గీ. నొప్పుమత్తే భములు శశాంకోపమంబు

తై నశ్రుతిభూషశంఖముల్ పూని యుండ

రాజహంసాఽలిసేవావిరాజి యైన

4దానతటినీతటం బనఁ దద్ద నొప్పె.

75

శా. పాదం బొక్కటి యెత్తి, యేభుజబలప్రాజ్యాధిపోన్మన్తమం

దూఁదంగాఁ దగు నందు నెంచె ననఁగా నొప్పెకా ద్రిపాదస్థితికా

వేదందంబులు, దానలుద్దినుమలిణ్నిస్వానవిస్సూర్తి, ల

క్షీదావారికయామికంబు లనఁగా మించెకా సహస్రంబు తై. 76

1. ఏనుఁగులు దంతముతో గిరిసానువులను గోరారెడియాట. 2. మేఘ
చున్నదినము. 3. మదజలము. 4. మదజలనదీతీరము. 5. విజయశ్రీ
ర్యారమునఁ బహరా కాచునవి.

అశ్వసేన

సీ. అబ్ధిరుద్ధావని యద్ధు జవం బని

కోపానఁ గళెముల్ గొలుకు ననఁగ;

మే మాఁతఁ గొనఁ జూచి 1మిత్రాశ్వముల్ నవ్వు

ననుసీర్ష్య నా వీడు నవని ననఁగ;

వై దూర్యవియదటద్భానుసప్తులఁ గని

మిన్పూంతిఁ బచ్చిక మెలఁగు ననఁగ;

పేనలీల ముఖాన వెలసి పొల్కడలి 2స్వ

తనుజాశ్వ మని ముద్దు గొను ననఁగఁ;

తే. గీ. దగుచు ఖరచయఘట్టిత3దస్యకుట్టి

మస్సుటద్వహ్నికణముల 4మ్రుందు చుండు

చటులపదముల నెటను నశ్వములసేన

యధ్వమున ఘర్షణము వీడి యరుగ నొప్పె.

77

క. చేరువ ఘనోదంబరమున

సౌరధనుర్భమను గొలుపుచటులహయంబుల్

కోరపుఁబిడుగు వడుభయముఁ

గూరుచు జగములకు నాఁగఁ గులుకుచు నొప్పెకా.

78

సుభటసేన

తే. గీ. నృపభటుల్ దమశిరములు హృదయరత్న

భూషణప్రతిబింబితస్సూర్తి మెలయఁ

గరము మరణంబునందు 5నిర్గహను లగుచుఁ

దల తెద ధరించి రనఁ దోచె దైర్య మొప్ప.

79

సీ. సహజోష్మకుష్కజర్జరచందనము హృది

సేనావధజశల్యసీతరజ మనఁ,

బ్రదిలదోర్మ్యగతీర్థపటరణార్ణవ మయి

ప్రభు పేనసమయశశ్వేత మనఁగ,

1. సూర్యనిగుల్మములు. 2. తనకొడు కగుచుద్రైశ్శ్రవము. 3. శత్రువుల.
4. నొచ్చు. 5. విజృంభణము. 6. క్షేణము లేనివారు.

సమదారిమర్దనశత్రుప్రణస్వాంగ
రంధ్రముల్ సేరె వీరరస మనంగ,
తతాతమిస్రాఽశి నాఁ 2దావాగ్నిదంభఘ
ర్మాహముల్ నా 3నజయ్యం చనంగ,

తే. గీ. నొప్పి యతిగతకకుదంతరుద్భటంబు
నధికభైరవ మౌసుభటాఽశిఁ గాంచి
సంభ్రమంబున భయ మందె సర్వసేన
కుంతలన్మకాంతుఁ డలరారెఁ గోర్కి మీఱ.

80

యు ధ్ధ ము

క. వీరరసాంబుధి సుభటులు
శూరులు విజయామృతంబుఁ 5జూరఁ గొనుటకై
ప్రారంభించిరి తెగి 6ప్రవి
దారణ మీరుగడలఁ ద్రళయదారుణభంగిన్.

81

ఉ. రెండుదలంబులున్ సమరవృక్షము నెక్కి స్వబాహువీర్య మన్
దండము నూని దోలన మొనర్పఁగఁ దత్తురుసంగతంబు లౌ
పండులు తండతండములు వ్రాలె ననం దగె వీరకోటిన్
ర్దండగతాసికృత్తములు దాత్రికి వ్రాలుశిరోనికాయముల్.

82

క. పగతుఁ బరిమార్చి 7వల్లితుఁ
డగువీరునియెడను స్వాతిలందు సమముగా
విగళితరిపుణ్డము ర
క్తగుణచ్ఛట సొచ్చె వేల్పుగణము వొగడఁగన్.

83

తే. గీ. శత్రుపాతిత మైనట్టిశత్రుశిరము
కడు వశము దప్పి యసియాడఁగాఁ 8బృషత్క
విధ్ధ మగుతచ్చిరంబున విజయసుధను.
గాంచువేడుక సుభటుండు గాంచె ముదము.

84

1. వీరకల్లవమూహము. 2. దావాగ్నివిజృంభణము గలగ్రీష్మదినములు.
3. ఓడించకకము గానిది. 4. అధికము. 5. పూర్తిగా గ్రహించుటకై.
6. యుద్ధము. 7. పాలుచున్నవాడు. 8. బాణము.

క. మణిమయముకుటముల 1శకున
గణములు ఘట్టనము సల్పి క్షతచంచువు లై
ప్రణయము సహర్షముగఁ గొన
వణు వైనను నిక్క మైన యామిషమందున్.

85

ఉ. నెత్తురువెల్లి లోఁ తగుచు నిల్చి భటాధ్వము నడ్డగింపఁగా
సత్తతి నొందొరుల్ గనియు నాహవముం జలుపంగఁ జాల రైః
దుత్తమశీలగానమున, నొప్పుస్మితాక్షుల, వైర మూహకున్
హత్తదు; వీరభిధ్ధములయందె 2కడిందిమి గాన నయ్యెడిన్.

86

సీ. మానులు తమతలల్ మహి డొల్ల నరిసేన
మెట్టు నా 3రీధనే మిడుకు చుండ్రుః
చిన్నభటశిరంబు చేర్చుఁ గౌతుకమును
శత్రుసారితదృష్టి జరుగ కునికిః
నసిఘట్టజాగ్నికడాఽశి పిశాచికాఽఽ
వశి కామిషము వండ నెలమిఁ గూర్చెః
హృదయస్థశరమూర్చ నిభకుంభశయులకు
శ్రుతితాళపవనాల శోష దీతెః

తే. గీ. గరటికరటగళితమౌక్తికచ్ఛలమున
మహితతారాఽధ్వనిభభిధ్ధమండలతతి
యొప్పె 4వినిమిలితర్ష మై యుదయ మెనయు
విజయతిగ్మాంశుఁ దోపించు వింత ననంగ.

87

మ. భటవక్షఃస్థలభేదలంపటనమద్భద్రేభ మొప్పెన్ సమి
త్తటదీవ్యజ్జయలక్ష్మిఁ బైఁ గొనఁగ యత్నం బూనునో నాఁగ; నం
తటఁ జాకుక్యదలంబు సర్వమును ద్విధ్ధంతావళోనీకినీ
చటులప్రోద్ధతధావనక్షలిత మై సాగెన్ సమస్తాఽశలన్.

88

1. పక్షిగణములు. 2. పరుషత్వము. 3. అవమానము. 4. మలుఁగువడిన
నక్షత్రములు గల రై.

మ. ఒకదృష్టేభము గాని యొక్కచురగంబో కాని కాల్యంట్లరో
నొకఁ డైనఁ బ్రతిపక్షవీరలయవాతోద్ధాతు లై సంవరిం
పక యున్నం గని చెక్కులం బులకలం బాటించి చాటుకృతం
దకుఁ దంతఁ వెడలెఁ మదోద్ధతకరీంద్రం బెక్కి దుర్ధాంతుఁ డై.

తే. గీ. ¹జన్యలీలాజ్ఞసరసి బిసం బనంగఁ
దగునహితకీర్తికందళిఁ దద్దఁ జీల్చు
చతఁడు కరిమేఘఘటలెల్ల నవనిఁ గూల్చు
చదృతంబుగ రాజహంసాఽఖ్యఁ దనరె.

90

క. శ్మతకుంభికుంభముక్తా
తతి మొగ్గలఁ బోలి రాలఁ దగె భూపతి స్వా
హితవీరయశస్సుమతరు
వతనుస్వభుజములఁ గంప మందించె ననఁ.

91

చ. రిపుగజకుంభిపాళిఁ బ్రహరించుచు ²నిర్గహనుండు రాజు దా
నపుడు స్మితాఽన్యుఁ డయ్యెనుబ్రియాస్త నమండలి లోఁ దలంచుచున్;
ద్విపకటపాతితద్విషదుదీర్ఘశరంబుఁ దొలంచె నేనువీఁ
పుపయినిఁ గాలఁ దట్టి; మరపుష్పచయంబుల నిండె నంతటన్. 92

ఉ. కుంభిపతాకదండమునకుఁ గదియఁ బ్రతివీరకోటి దో
ర్జంభణ మొప్పుఁ బంపినవృద్ధశరాఽవళిఁ జూచి కుంభినీ
జంభభిదుండు ³విభ్రమసుసంభృతుఁ డై పరితోష మందెఁ దా
దంభము మీఱ నెంచి జయదప్రియకీలకమాలికాఽఽఽఁగా. 93

మ. ప్రతిపక్షక్షయదీక్షితుం డయినక్షాపాలాగ్రగణ్యుండు హ
స్తతతిఁ వేయిటిఁ దాల్చిన ట్లసిలతఁ జ్యాముక్తనారాచసం
తతిచేఁ దోమరభిండివాలముఖనానాహేతిజాతంబుచే
నతిశీఘ్రం బగుదంతిధావనముచే నాభీలుఁ డయ్యెఁ యుధిఁ. 94

1. ఈపద్యమున నుపమానోపమేయముల యభేదరూపకము శ్లిష్ట మగు 'రాజ హంస' శబ్దముచేఁ జెప్పఁ బడినది. నమానధర్మబోధకము లగువిశేషణములు మూడింటికిని సారూప్యరూపకము. 2. క్షేళము లేనివాఁడు. 3. విలాస 4. ఇది 'భువి-దివి-హృది' యను శబ్దములవలె స్వరంత్రప్రయోగము.

శ. అశ్వానీకిని భూమిపాలుఁడు హఠాఽయత్తాత్ముఁ డై త్రుంప న
ప్రాశ్వాశ్వంబులు నూచి ¹దామములు ద్రోయం బూనె భీతిఁ వడిఁ;
శశ్వల్లూనగళారిహస్తిపక²నంజాతోత్తమాంగంబులఁ
విశ్వోర్విఁ నినిచెఁ యశంబు దివి నింపెఁ యోగపద్యంబుగఁ.

ఆ. వె. కొండచలులనైనఁ బిండి సేయుశరాఽళి
గాని నెనసి వగఱకరటిదళము
పడుగు లిదెను దెనల శరణ మందఁగ దిగ్గ
జేంద్రసమితి నాఁగ నెద లురలఁగ.

96

క. రిపుబాదాఽవళిఘట్టిత
నృపకంకటజాతవహ్నిరేణు లెగయఁ దా
నపరిమితసమరజలనిధి,
విపరీతౌర్వానలములఁ బేర్చె ననఁ దగెఁ.

97

వ. అంతఁ బ్రథనవృథివిఁ బృథివీంద్రుండు పృథులజయం బంది విజ
యేంద్రిరావిరహదోదాయమానమానసు లై నవైరులకుఁ గరటికరట
ముక్తాపరాగపాండురత్వంబునఁ దపస్విత నొందించె నన నొప్పి,
ద్విరదపదదళితద్విషదనీకినీకపాలకర్పరంబుల బ్రహ్మాండభాండ
పూరణక్షమకీర్తి యనఁ జరించుచు, ⁴దూపుసోనలఁ జిల్కునబ్బలు
మేటిఁ బగఱచదుకంబున నొకం డైనఁ గడిందిమగంటిమి మార్చొని
క్రోల్లలల మా తాడ కుండె. నివ్వడువున గడియలో మార్తుర
నుక్కడంచిననడిమిజగమేలికయొడలున ⁵శ్రీముఖపాతంబు వేల్పు
లపూసోనలతోన కలిగె. నిట్లు ⁶సమనీకముఖంబున ననేకానీకనీజనా
నూనక్షయం బసహాయం డై సాహసాంకసర్వంసహనాయకుం
దొనర్చి యెవ్వనికి వర్జనాఽస్పదంబు గా కుండె? 98

1. పగ్గములు. 2. సమాహము. 3. నమర్థ మగు. 4. బాణవర్జములు. 5. శత్రుసేనావారము. 6. యుద్ధసన్నాహములలో. 7. కుమ్మెదలు - బాణములు. 8. యుద్ధము.

కా. జన్మతోజీఁ గంధశాండవములన్ జాలన్ భయం బంది రా
జన్మోద్ధాంతభుజంబు నందె విజయోచ్చ్రీ యనన్ మించె; శ
త్రున్యస్తాఽత్మతనుత్రదాణములు సంరోధింప రోర్వాప్తి, రా
జన్యం డూర్వైఁ గరాంబుజాతమున భ్రాజల్లెల స్మేరాఽన్యఁ డై.

కా. శ్రీచాళుక్యకులాంబురాశివిధుఁ డుష్టిషంబుపై శత్రునా
రాచవ్రాతము లంత భార మొనఁగూడం జేర, నాయోధనో
1 తోచద్రంగతలేందిరాంగనకు మ్రొక్కుల్ గూర్చనై పైపయిన్
దోచన్ మీతెడుశీర్షమున్ శుణము వంచున్ భక్తి నా నొప్పెడిన్.

ఉ. మార్దురరక్త బిందుతతి మానుగ హత్తుబుజాం నొప్పుభా
భర్త దగ్గె వివాళితవిపక్షకిరీటవిముక్తరత్న²వి
స్ఫూర్తి యనన్; దదీయశరముల్ బెడిదంబుగఁ గాఁడ రంగమం
దార్తులు ధావితేభకరఱాఽవశినుండియు దొల్లరై రిలన్. 101

తే. గీ. మూర్ఘమిషమునఁ గన్నులు మూయు దేల
నాథ కవటంబు విడుమ ! భూనాథుసేన
పరిభవం బందుతరుణంబు దరియ నుండ
నీ కుపేక్షింపఁ దగ దనె నెలఁత ప్రియుని. 102

తే. గీ. పురుషదౌర్లభ్యమున దేవభూమి వీడి
దేవపాంసుల లిటకు నేతెంతు రనుచుఁ
గాముకా ! నన్ దిరస్కృతిన్ గనకు మోయి !
యనుచు నొకకాంత పలికెఁ దా ననుఁగుకాని. 103

తే. గీ. శ్వానమారుత మాఁపునీసరజి రెలిసె
సుభట ! సురవారసుందరీచుంబనమునఁ
గ్రొత్త నెత్తావి మోమున నత్తమిల్లె
ననుచుఁ 3 బలవించె నొకయింతి తనదుప్రియుని. 104

1. అశుభవాళక. 2. విస్ఫూర్తి గలవాడు. 3. ప్రలాపించెను.

క. నిలువక చపలలు సంపద
లల స్వామిగృహంబునుండి యభిసారిక లై
చలియించె నహ ! యదైర్యం
బలమె నినున్ నాదుభాగ్య మలుకతముననో. 105

క. సురతదుడీగృహమును నా
దురదృష్టవశానఁ జొరఁగ దొరకొని తేనిన్
బరదుర్లభ మిట రాజాఽ
దరము ముఱవఁ దగునె నీకు 1 దర్పకవికృతిన్. 106

క. ఇటు వీరభటవదూటీ
చటులాఽక్రందనసహస్రశత²దుర్దిన మం
తట రణభూమిఁ గనుచు భూ
విటుఁ డరులన్ 3 వెన్ననుటను విడి క్రమ్మఱెన్. 107

4 అలఁతిఁ జరుక్కుఁ డాహవపయఃపతిపారము నెల్లు పేర్కి, న
వ్వల విలు దించి తాను విని వ్యాకులశత్రుపలాయనంబు లోఁ
గలఁగెను 'గీర్తియున్ వదలెఁ గాఁ గృపణున్ మహి వీని' నంచుఁ; జం
చలముల దుష్టులందును 5 నిసర్గమహాఽత్ములు పూనుకోపముల్. 108

క. నరపతి సొచ్చె లలితగత
కరేణుకాన్యస్తకమ్రకాంచనపీఠ
స్థిరుఁడు 6 జయధ్వజపురిఁ; గొని
హరి-కరి-శుద్ధాంతసహిత మరిసిరినెల్లన్. 109

ఉ. ఉక్కుభటుల్ వనాంతరమనుండి కులాహతుఁ బట్టి తేగ న
మృక్కప బాష్పగద్గదవచోఽనుగుఁ డొచుఁ జరుక్కువంశమం
దెక్కటివీరుఁ డందె గృహశృంగవిలంబిత⁷హారదీధితుల్
చొక్కపుఁగీర్తులన్ దెలుప సొం పగుపట్టణమున్ బ్రియంబునన్.

1. మన్నన. 2. మల్లుగప్పినదినము. 3. వెండించుట. 4. తేలికగా.
5. స్వభావముచేత గొప్పవాడు. 6. విజయపరాకము గలరాజధానిని.
7. ముత్తెములనరములు (నిర్విశేషణ మగు 'హార' పదమునకు ముక్తాహార
మని యర్థము. ఇతరత్ర 'రత్నహారము' మడిహారము' అని యుండును).

హేమంతము

ఉ. కుంకుముగోము కాపుదల, ¹కొంచలకున్ న్మరదేశికుండు మిన్
 పొంకముముచ్చు, పూపువిలుభూపతిఁ జేరువజీరుగా, శర
 త్సంకలితాఽతపాఽర్తముఖ²శాశ్వరివల్లభవల్లభంబు, పెన్
 బింకముతోడుతన్ దుహినవేశ లలిన్ బొడసూపె నంతటన్. 111

క. శరదృతువిత్తీర్ణసౌభా
 గ్యరమాప్రత్యాహదక్ష మగుహేమంతం
 బు ³రసారమణవరాఽస్యా
 వరవదననిషేవణప్రవర్తనఁ గటచెన్. 112

సీ. ఇనునితేజము మాంద్య మెనసిన దివనవి
 స్తారకర్షణనముత్సవము నొందెఁ;
 జెలులకుఁ ⁴బొలయల్క, ⁵నెలమిని ⁶నెటిఁ గూర్చి
⁷యాయామవతు లయి యందె వినుతి;
 సతతం దనంగసంగతగాత్రముల స్త్రీల
 కాశ్లేషకౌతూహలాఽప్తిఁ గూర్చెఁ;
 బ్రౌఢిమ సంకోచపాత్రత్వ మెనయించి
 దివసాఽళి నొనరించె స్త్రీజితముగఁ;

తే. గీ. గాలవశమున శారదకాలమహిమ
 దొలఁగ వలఁగొను⁸హైమనర్తువునయందు
 నరుల మించెడుయోషిజ్జనంబువగిది.
 దినవితతిహేల లడచి యామినులు ప్రబలె. 113

క. ⁹అలకాఽలికచామృగమద
 కలితకపోలస్థలాలకములకు దోలా
 విలసన మూన్పుచు వీచెన్
 లలితగతిన్ రాజతాచలశ్వసనంబుల్. 114

1. క్రౌంచపక్షిలకు. 2. చంద్రునకుఁ బ్రియము. 3. రాజస్త్రీలు. 4. ప్రణయ
 కోపమునందు. 5. ప్రసన్నతయందు. 6. పరిపూర్ణత. 7. దైర్ఘ్యము
 గంవై. 8. హేమంతముతువు. 9. అలకాపుంస్త్రీలు.

మ. స్మరదర్శోష్మనివానభూము లనుచున్ శంకించె నాఁగన్ దమున్
¹ద్రావయం బోక హిమంబు ముజ్జగములందున్ వ్యాపనం బూన న
 బ్బుర మౌనుమ్మకు నిమ్ము లొకామలచన్పాంతల్ విజృంభించె ను
 ధ్ధరకేంద్రీకృతచూతసాయకమహోదుర్దాంతదుర్గస్థితిన్. 115

క. వారనితరళద్యుతులన్
 దారాఽధ్వక్షేత్రమందు నవ్యాంకూర
 స్సారహిమానీబీజక
 వారదుచిన్ బ్రబలె రిక్కబలగము లంతన్. 116

క. హిమమహిధరమారుతమునఁ
 దమమోములు పగులుపాటుఁ దాల్చు ననుచుఁ గుం
 కుముఘాత²నిచోళంబుల
 సుమకోమలు లుంచి రాస్యసోమశ్రేణిన్. 117

క. క్షేత్రములు ³పుండ్రపాకప
 విత్రము లగుఁ; గరుడువాలుపెరుగు వలఁగెడున్;
 గాత్రములు ఘుస్పణచర్చా
 పాత్రము లగు ⁴హైమనప్రభావ మయారే! 118

ఉ. నారిపుఁ దైనసూర్యునకు నవ్యముదాన్పద మిద్ది యంచు దు
 ర్వారరుషన్ వలెన్ వలి కరంబు సరోరుహిణిన్ దహించె నా
 సూరుఁడు సూచుచుండఁగనె; చోద్యమ! తేజము గల్గువారలేన్
 దారుదు రేమి సేయ విధి దప్పినకాలము మ్రోల నిల్చినన్. 119

క. మారునిఁ బరిపోషించుచు
 షారాఽగమ మపుడు స్పర్శసౌభాగ్యం లిం
 పారఁగ సామాన్యస్త్రీ
 వారావయవములఁ గూడఁ బాటిలఁ జేసెన్. 120

1. అంటుకుండ. 2. గవుసెవలు. 3. నలుపు గలిసినయెట్టచెలుకు. 4. హిమ
 సంబంధమైన.

వేట

తే. గీ. ఆవిహారార్హ దినముల నృపుడు చుకుక
వంశభవదక్రవర్తి ¹ద్విపప్పుగామి
నిజభుజాఽర్జితవిభవనిర్జిదుఁ డగుచు
వెలలె మృగయావినోదంబు నలువఁ గడఁగి.

121

సీ. ²ఘనవిసీలతనుత్రగాత్రుఁ డై ధృతనీల
కువలకంకటు మనోభవునిఁ దోలె;
³శ్యామవర్మోపరిహారాన విను దిగు
⁴నబ్బోదుయుతవియదటుని మించె;
హారబింబితయోషిదగ్రదేవీస్థితిఁ
చరిజనయుతలక్ష్మీవక్షిఁ డయ్యె;
స్ఫటికోజ్జ్వలోరఃప్రసరహారగతముక్త
లను యశోద్రుమకుట్మలత వహించె

తే. గీ. లక్ష్మీకులగేహనీలోత్పలములషండ
మునను రాజమరాళంబు మోలుచుకరణి
నిజవిసీలాఽతపత్రంపునిగల నృపుడు
భువననేత్రాభిరామవిస్ఫూర్తిఁ డనరె.

122

తే. గీ. సకలకకుబంతరాశప్రసాధనంబు
సలుపుదోద్యుగక్రీర్తులసరణి దోఁవ
నిరుకెలంకుల ఫేనపాండురము లైన
⁵దామరలజంట భూమిశచంద్రుఁ డొప్పె.

123

సీ. ⁶కినుకమైఁ దపనవాహనశిరస్తాడనో
ద్యమమున నుత్సుకతను వెలార్పు,
వేవెలుంగువిసీల⁷వీతినంతానంబు
ఘర్మదగ్ధంబులుగా హసించుఁ,

1. నింహగమనుడు. 2. మేఘమువలె నల్లనయినకవచము. 3. నీలకవచముపైని ముత్యాలందండతో. 4. మేఘనక్షత్రవహిత విద్యాధరుని. 5. రామరముతా-
మువర్ణములేకుండఁ గూడప్రయోగముగలదు. 6. ఈపద్యములోఁ దొరి 4 పాద
ములకు ఎత్తుగీతము 4 పాదములతోఁ గ్రమాన్వయము. 7. అశ్వములు.

దనలోనఁ బవమానమును గణించక దాని
కతివంగుటావంబు నంటఁ గట్టుఁ,
దనమేను ఖరఖండితనృపాంగణమణీర
జఃపూరితముగ నిచ్చను దలంచు.

తే. గీ. గగనసీమాస్థరింభికాస్కందితములః
ఫేనసమపాండునిజదేహవిలసనమునః
స్వీయతేజఃప్రహృష్టహృద్యేగవిధినిః
రవికరోదితపల్యాణరత్నదీప్తి.

124

వ. ఇట్లు విజృంభించుమృగయాసమయసమనురూపాలంకృతతురంగంబుఁ
గుంతలభూకాంతుం డారోహించి ¹వయాళిక్త వెడలునప్పుడు:-

125

క. చిత్తరువులు గై సేసిన
²తత్తడిగమిజీనులందుఁ దవులుజనులచూ
పత్తత్తడు లరుగన్ వె
న్నత్తి, ³ఐదన్ గన్నయటుల నరయదు తొలఁగన్.

126

తే. గీ. రమణ భ్రమియించుమన్మథరాజధాని,
లలితపల్లవతతికి విలాసవనము,
రసనియంతకుఁ బరమగౌరవపదంబు
అంతిపుర మన్నపాలువె న్నంటి చనియె.

127

తే. గీ. అతనివారాంగనలు తురంగాఽశిపైన
తొమలవింద్లను గ్రేఁగంటిముల్కు లూని
దిగ్దయోద్యతమదనపృథ్వీవరేణ్యు
ప్రబలసేనావితాన మై ప్రభఁ దలిరె.

128

1. విహారము. 2. అశ్వసమూహము. 3. ఐదలిక.

క. మృగయాసరసీహంసలు

మృగశాఙ్గకశమనదూత¹ లినుజాగిలముల్

దగి పలువన్నెల, హింసా

దృగంతదృష్టు లన ముందుదెసఁ జనఁ బానెన్.

129

మ. త్రిజగల్లంఘనజాంఘికోత్సకతఁ బూ² న్నేజీహయం బెక్కి భూ

భుజఁ దెంతేఁ దెరు వుత్తరించి త్రుటిలో ముంజాయగాఁ గన్గొనె,

నృజివోల్లంఘనసక్త మత్తమృగసంతానాఽకులారణ్య మ

క్కజముఁ దెల్పుచు నాత్మనేత్రపుటముల్ కర్ణాంతముల్ సోఁకఁగన్.

క. అబలాపరిజనయుతి³ భూ

పబలారి ప్రవేశమొందెఁ బాండుయశుం డా

నిబిడాసితనిచుళదళ

ప్రబలతరచ్చన్నరవికరము లగుమలలఁ.

131

క. గిరులసరికరులతుల గల

⁴కిరులతులుము నిగిదె నెదుట ఓతిపటికిఁ గిరీ

పరిచుందితముస్తాశుభ

పరిమళయుతవదననై జబాలకయుత మై.

132

చ. మును జని కొన్నియంజ లటు పొంపిరిగర్వముఁ బాని మాటికిఁ

వెను జనుదెంచువాని సరవిఁ గనుచుఁ జను చున్న⁵యేకలం

లు నిభసమానపీనతనువుఁ గలదాని⁶ నొకండుఁ గక్షమం

దు నిశితసాయకం బొకటి⁷ దూఁటి ధరన్ బడఁ గూల్చె నుగ్రతన్.

1. రాజవేటకుక్కలు. 2. ఉమత్త జాతిగుట్టము. 3. రాజేంద్రుడు.

4. వరాహసంఘము. 5. ఆడుదరాహము. 6. సాంద్రమగు. 7. వరా

హము. 8. 'ఒకండు' అనునమహద్వాచకమునకు ద్వితీయాంతము.

9. పొడిది.

ఉ. కొన్ని. 'లకోరు లంగములఁ గ్రుచ్చినయట్టులే కూలె నేలపైఁ;

గొన్ని. సశల్యకాయముల గొబ్బున దవ్వల దాటి పోయెఁ; బై

నున్నవరాహముల్ దిరిగె నుగ్రనిశితశరప్రపాతదీ

తి² న్నెలయారముల్ గలఓతీద్రమహావిషమన్థలంబులఁ.

134

క. తొలియద్భుతకథ కెంతయు

సలిపె విపర్యయము తేనిశర; మిలఁ బడునే

కలము నధీరము, వికలతఁ

గలదాని వహించె నవని కడుఁ జిత్రముగఁ.

135

క. లీలమెయి నేలయేలిక

గీలించినవాలుకోల ఓతిరుహమున వే

క్కిలుకొను⁴దంష్ట్రీ దాలిచె

నాలానాఽబద్ధముగ్ధహ స్తివిభవముఁ.

136

చ. నకనకశృంఖలం బయినశ్వాస మొకండు వినిర్గమించి యాఁ

గక వన మాక్రమించుకిరికొండముపైఁ గ్రుధ దూఁక, వృక్షకం

టకముల నంకెలల్ దవిలిన⁵ వశమేదుచు మాటిమాటికిఁ

వికలమతిఁ మొలుంగుఁ బరివేదితకంఠబిరోద్ధతధ్వనిఁ.

137

చ. హరిణి యొకండు భూరమణునాశుగహేతువున⁶ నిరుద్ధ మౌ.

హరిణముఁ గాంచి తా మబలి యద్దుగ నిల్పును; బ్రాయికంబు, దు

స్తర మగుఁ బో తనూవిరహతాపముకంటె సమస్తదేహసం

జ్వరకర మైనన్యధునెడఁబా బొదవించెడితావ మెంతయుఁ.

138

1. కూరణములు. 2. వికలము లగుపొదరిండ్లు. 3. పూర్వ మాదివరాహము

భూమిని భరించగా, నిపుడు భూమియే వరాహమును భరించె నని విపర్య

యము. 4. వంది.

తే. గీ. నప్తలుపిమందలముఁ జేరి శ్రాంతి లేని

యాశ్రమైతఁ గనుకొర్కి నన మృగములు

నింగి కెగయుచు నుండు, ఖోజీధవుండు

విల్లు వలయాఽకృతిగ లాగి పేర్చి నిలువ.

139

శా. ఆతం డూన్పువృషత్క¹ధోరణుల నవ్యాబ్జాంబుధారాధ్రమ

స్పాతి² గూర్చి నిసర్గసిరనిరతి³ దర్శిప్రపంచంబు ని

రీతి⁴ నిల్చి శరాఽశి మైఁ దవులఁ బాతె⁵; తేఁడు నిఃకేకజీ

మూతర్దుప్రథ నిల్చెఁ బాంథవనితామోదప్రదాఽజ్ఞాప్రథ⁶. 140

క. శ్రీరాముఁ డల దశాఽనన

దూరుఁడుగాఁ, గుంతలుండుఁ దూర్జాటవినం

చారమునఁ ²బంచాఽనన

మారకుఁ దై కొఱతఁ గాంచె మారామునకు³.

141

క. దొనముబుక్కల లాగియుఁ జూ

ల్గనుమ్మగు లటఁ జేరినను నృకాంతుఁడు దునుమ⁴

జనఁడు, కడు పెనసి యలనతఁ

దనరుచుతనచెలులవిలసితము స్మృతిఁ దవుల⁵.

142

చ. వలుకులు పెక్కు లేల ! వని భంజితసింహము లిన్నరంకువు⁶

దశితవరాహవారమును దా నొనరించి నృపాలకుండు న

క్కెలఁకులనే నిజాంగనలకేళివిలాసము లింపు నింపఁగాఁ

జలిసమయంపుసౌఖ్యముల సమ్మద మొందుచు నందె నత్తటి⁷. 143

1. పంక్తులు. 2. సింహము.

శిశిరము

ఉ. కుంకుముపూవుపూత నగుకొంచెమువేడిమి గల్గునంగముల్

లింకపుయోవనోష్ణమున వీఁగెడుచన్నెలవుల్ నెలంతలం

దంకిలి యేల ! కామిజనయామికుఁ దై రహి గాంచి మించుమీ

నాంకున కొప్పె శైశిరనిశాఽఽవశి జీవితదాయకాఽయతి⁸. 144

ఉ. అల్ల విశుభ్ర¹రాంకవములందు, విలాసపటీరకాష్టనం

పుల్ల²కృపీటయోనిపరిపుష్ట³హసంతికలందు, నంతఁ గ్రొ

న్నల్లయగర్భుఁ గాల్చుఁగ ఘనం⁴ బగుధూమశిఖాఽఽవశి⁵ బ్రవ

ర్తిలై స్మరప్రతాపము గరిష్టజగత్త్రయకామిజై త్ర మై. 145

ఉ. నిష్పలతిష్ట⁶హసములు నిండిన⁷గీములలోనిపొంతల⁸.

విప్పు గలట్టితూలపటవేష్టనపాళిని, నుమ్మ కిమ్ము లై

యొప్పులకుప్ప లొప్రియలయున్నతనత్కుచమందలంబుల⁹.

జొప్పుఁ దొలంగి యాతెఁ జలిఁ జొన్నుతుషారవిజృంభణోద్ధతుల్.

మ. తనుసుష్మత్వముఁ గూర్చువేడియలవు¹, దద్ద² మరుల్ విర్విగాఁ

బొనరింపం దగు³శ్యామలు⁴, జెలులయింపు⁵ గూర్చుకొఁగిండ్లు, రం

జన మూన్పు⁶ జననాథుఁడు⁷ శిశిరమే సర్వద్దుసంఘంబున⁸

మునుగా సంస్తసీయ⁹ మంచు నెఱిగె¹⁰ మోదంబు నంధిల్లఁగా. 147

ఉ. గౌరివిలాసదూపముపొగల్ దగుల¹ నలు పెక్కి, శర్వహ

రోరగముల్ గళక్షతిభయోన్నతి మ్రింగక యున్న వై, యతి

క్రూరహరాద్రివాయువు లకుంతత² శారదగేహపు³బృహ

ద్వారమునుండి మోదముగఁ బాటుచుఁ గాంచె నృపాలునంస్తుతి⁴.

1. పేలువలు. 2. అగ్ని. 3. కుంపట్లు. 4. సెగలు. 5. ఇండ్లు. 6. రజాయి.

7. పరిశ్రమము. 8. రాత్రులు. 9. కాశ్మీరము.

చ. కొలఁది 'వితస్త' మంచులను గొంచుఁ, 'బయోష్టి' గలంచి, 'చంద్రభా
గ'లహరులందుఁ దేలి, శుచిఁ గాంచి ²'యహస్కర' జోర్మిమైత్రి, ని
స్తుల మగు ³'సిద్ధసింధు' తటిఁ 'దూఁచుచు వేగమ దేవరారులకా
బొలిచె హిమాద్రివాఁయువులు భూపతికిఁ బ్రమదప్రదంబు లై. 149

శా. ఈరీతిఁ ససతీజనుం డయి యతం దిష్టక్రియాఽఽసక్తి పెం
పారన్ శైశిరకాలకేళిఁ దగుసౌఖ్యప్రాప్తి నోలాడి ప్రో
త్సేరెఁ విభ్రమమందిరప్రమదముల్ సెందఁ; క్షణం జేసి లీ
లారాహిత్యము తాదృశప్రభులకుఁ లక్షించునే యెందునే. 150

విక్రమాంకుని రాజ్యపాలనము

చ. పుడమిపయి నెగుల్దిగులుపొ ల్పఱఁ జేసి సహర్షచిత్తుఁ దై
యొడయఁ డతండు యాచకుల కూనిచె లంగరువాన; లోకు లొం
దెడునిడుమల్ దొలంచఁగ మదికా బురికొల్పనివారికల్ము లె
ప్పుడు మెఱుఁగుంజిగుర్లనరిఁ బోలి తిరంబులు గాక యూఁగెడుకా.

క. పుడిసిలి నెనఁగినకులమునఁ
బొడమినబల్దొరల నితఁడు ప్రోడ యగుచు, దా
నడఁచెఁ బ్రజలం దొడవెడు
బెడిదపుమనుజురుజ గాక ¹విధిక్రతుజయుకా 152

క. మము ²నీటా నించునము
ద్రము లాన్మపవశ్యము లనుతలఁపున నన న
బ్ధములు క్షమావరుసేవా
నమనుస్మతికా నమువయుక్తజలములఁ గురియుకా. 153

1. ఊలంసది. 2. సూర్యపుత్రి (యమున). 3. గంగానది. 4. తూఁగఁ
చేయుచు. 5. చుకుకమునఁ బుట్టిన 6. అధి భౌతికరోగము. 7. అధిదైవిక
రోగము. 8. జలములో.

సీ. అదను గాకయ మిత్తి పొదవఁ బో దెటనేనిఁ,
గల వరయఁగ రాదుగా యెఱైన,
మానుసులఁ గడు ¹విన్మానికం బలయింపఁ,
డలఁతనే తొలఁచ గా డ్బలరి వీచుఁ,
బండ్లు చెట్లను గడులరువున భంజించి
భయమునవలెఁ గాంచు ²భాండురతను,
మావులఁ గావులు మాని తల్పులు మూఁతఁ
గదియింపకయ జనుల్ గంధ్రు కూర్కు.

గీ జాలమార్గంబులను జొచ్చు శశికరములె
కాని, కన్నములందుఁ దస్కరులు పొరరు,
దొనఁగు లరయఁగఁ బో కిట్లు దొర స్వకీయ
రాజ్య మొనరించె నిజ్ఞాకురాజ్యమునరి. 154

చ. కకుబిభకంతగర్జితము గాంచఁగ రానటు తూర్య-చందలి
ప్రకరవిరావముల్ దెసలఁ బర్యెను; నిచ్చలు వీటవీట నాఁ
గక బలుపండువుల్ దనరఁగా ⁴సురమార్గము మించెఁ దద్వజ్రాం
కుకవిహితాహిమాంబు వయి క్షోణివరేణ్యునిపాలనంబునకా. 155

క. పోరు విడి యెలమిఁ గాంచక,
మీలుమగతనంబు గలుగుమేటిదొర పొక
రీతిబుదొరల వంచినతన
సారభుజాయుగళి కితరశరణముఁ దొలఁచెకా. 156

1. నభోమణి (సూర్యుడు). 2. 'తెలుపు మించినవచ్చు'దనము = వెలవెలఁ
బాలురు. అని శ్లేష. 3. ఉత్సవములు. 4. ఆకాశము.

క. తనయాకృతికి నరి యగు

తనయాఽవళిఁ గులయశోనిధానులఁ గనియెన్;

దనయభిమతతరువు తనం

తన యగు ఫలవంత మనమధర్మాఽత్ములకున్. 157

క. హేమోన్నతవాతాయన

భూమిస్థితిఁ గూర్తు రెలమి భూపతిపుత్రుల్;

దా మెక్కువోమయానం

బొమతి నెల వై న'భేచరాధ్యకులవలెన్. 158

ఉ. ప్రాణసమాన మేను వసుధాఽధివరేణ్యుల; కీతఁ డెంచు ఘా

సాణువుగా నటంచుఁ దనయంగద నర్థులకున్ వచించువి

న్నాణము దోఁప వారిశ్రవణంబులయందు నివాస మూనుఁ 2గ

ల్యాణము నై జగౌరవము హానిఁ గనన్ నృపుత్యాగవద్ధతిన్. 159

తే. గీ. ట్టావరన్వర్ణచారుభూషాప్రభాఽఽఽ

బెరసి పింగళకాంతిచే వెలుగునర్థి

కులము 3వేలుచు నున్నట్లు తలఁచి వదలె

నర్థిదుర్గతి, 4ప్రోషభయాన ననఁగ. 160

చ. 'తలఁ గలవేల్పువాసము లధఃస్థలిఁ గూలెడుభీతిఁ, ద్రుంపఁగాఁ

దలకొనఁ' తంచుఁ ద్యాగి యగుతత్పతినుండి భయంబు వీడియున్;

"దొలఁగుము తేఁడు వచ్చె నిదె! త్రుంగుదు" వంచు వచించునట్లు ద

వ్వులఁ జనునర్థికోటికి నృపుం డిడుపైఁడిఁ గలంగె మేరువున్. 161

1. విద్యాధరదాలకులు. 2. రంగారము. 3. కాలు చున్నట్లు. 4. కాలుట.

దేవాలయము

క. నరవరుఁ డూన్చిన1కమలా

వరునినితాంతోన్నతోదవసితం బొప్పెన్,

గరముఁ బ్రబలుకలిఁ దొలఁచఁగ

ధరణీజతరంబు వెడలుధర్మకర మనాన్. 162

క. తారామార్గ మొరయుతద

గారముఁ దొలఁగి చనురవికిఁ గలిగెను శ్రీదై

త్యారిన్ దూఁకమి, నపులు

గూరమి యన్నంబు నిర్ధగుణయుగళముగన్. 163

చ. 2దనుజునితొ మృగల్ప 3హరితన్ గనె నీతఁ డటంచుఁ దద్రమే

శునిఁ గని భీతిఁ బోలెఁ బొడసూప దటన్ గలికాలదంతి; 4త

ద్భునతరనాభిపంకజముఁ గాంచదు తుమ్మెదది మృహర్షిశం

దనఘవినీలధూపపటలాఽకృతి 5నవ్వి వినిర్గమించుటన్. 164

శా. ఆదేశాలయశృంగభాగముల సొంపారున్ స్ఫురన్మౌక్తిక

ప్రాదుర్భూతరుచాఽఽవళిన్ గనకకుంభంబుల్ నభస్పంబు లై

యాదిత్యాశ్వచయంబు 6దూషఁ గొని తోయత్రాంతిమై 7వానిపై

నూఁదన్ మోముల, 8వానిఘేనముల సంయుక్తంబు లై మించె నాన్.

చ. అచటిపురంద్రినృత్యములయందు మణిమయ9సాలభంజికల్

ప్రచురతరాఽత్మకాంతిపరిపాటి 10వమించుచు మోదబాష్పతా

రచనము లుల్లసిల్లు11నభిరామదృశాస్ఫురణంబు లూనె నాన్

రుచిరము లై నజీవములరూఢి నదా నిరు లీనుచుండెడిన్. 166

1. విష్ణుదేవాలయము. 2. హిరణ్యకశిపుఁడు. 3. సింహశ్వము. 4. ఆ విష్ణువు యొక్క. 5. ఆతుమ్మెదలు. 6. దప్పి. 7. ఆ కనకకుంభములపై. 8. ఆయశ్వములములయొక్క. 9. బొమ్మలు. 10. క్రక్కుచు ((ప్రసరింపఁ జేయుచు)). 11. అందము లైనచూపులు.

తే. గీ. అచటిమేల్పొంగణముల నాట్యంపుఁజెలులు
ప్రతిఫలనమిష 'సుల్లోచరత్నములను
నంబరచరాంగనాస్థాన మందుకతన
నంబరాటనోద్యతలు నా నలరు చుండ్రు

167

తటాకము

ఉ. కారణమానుషం డగున్మకాంతుఁడు రుద్ధదిశాముఖంబు గా
సార మొనరె దేవశమునమ్ముఖభాగమునందు; నల్లడం
జేరి యతుల్య మై చెలఁగి, శ్రీరహి మించునరస్సు కెట్టు లు
త్సారితలక్ష్మి యైనపయసాంనిధి యీ డగు నీయిలాతలిక? 168

తే. గీ. అచ్యుతాంఘ్రినరోజపరిచ్యుతిఁ గని
²సురనికేతనగర్భంబుఁ జొచ్చి వెడలి
వచ్చుసురనిమ్మగా³శేషవారి నొప్పు
ననఁగ న త్తటాకము వొల్పు నదృవారి.

169

తే. గీ. దాత యగునీనృపాలుని దరిసెనేని
నెప్పుడే దానరోభాన 'నిల్వలారి,
యతనిదర్పంబు భంజింతు ననినయటులఁ
జెరు పుటుము, దరిఁ బగిలెడుతరఁగలరుతి.

170

తే. గీ. ఊరవరాశినంగమకాంక్ష మించఁ,
గానినియమంబు నీ కేల గంగ ! పూన ?
ననినటుల్ హర్షగార్హద్యమునఁ దటాక
మూర్తికరముల దాని మిన్నొడిసి లాగు.

171

1. మేలుకట్టు(దాందిన). 2. దేవాలయము. 3. మిగులుజలము. 4. అగస్త్యుఁడు.

చ. మును జనకాత్మజావరుఁడు పూన్చిన సేతువుబంధనంబునఁ
వనినిధి గాంచె భంగ; 'మల వార్ధికిఁ దా నుదయించుట' వచిం
చినఁ గడుఁ జుల్క నొ' ననుచు ¹జిష్టునిదంతి యనిందితాత్మ మై
తనరెడునీతటాకమునఁ దా నుదయించుటఁ దెల్పు ²నింతికిఁ. 172

క. జలదము లీకాసారాం
బులఁ గ్రోలుచు శుక్తులందు ముక్తాశ్రీలఁ
గొలుపఁగఁ బురాణముక్తల
కలరవు లలనాకుచస్థలా²రోహణముల్. 173

ఉ. ఎన్నిక మీటునేటు లెనయించినమోములు గ్రోలి నిల్పుచుఁ
బన్నముఁ గూడు³భంగయుతవారిధినుండి తొలంగె నాఁగ న
త్యున్నతి నండకొండల నముద్భవ మందునదుల్ విదాఘ మే
గ న్నగరీతటాకపరికల్పితయౌవన మాక్రమించెడుఁ. 174.

పురవర్ణనము

క. సుర-వాణీవరలో⁴క్
త్తరభాగము లంది యెలమిఁ దాఁ గూర్చె ననాఁ
బురముఁ ⁵బ్రహ్మపురా²వృత
మురునక్తిఁ నిల్పె నాతఁ దొగి నచ్చోటఁ. 175

చ. మొదటిగవాక్షముఁ వదలి ముద్దియమోము ద్వితీయ మంటి పెం
పొడవుట రేలఁ బ్రోలున నమున్నతసౌధవిటంకలంఘనం
బొడవుటయందు శంక విడి యుద్ధవిడిఁ నడుమఁ బ్రవేశ మై
⁶చదురున దాటి పోవు ననఁ జంద్రునిఁగూర్చి తలంప నయ్యెడిఁ.

1. ఐరావతము. 2. తనదార్య యగునభ్రముపునకు. 3. భంగపాటు - అలలు (శ్రేష్ఠ). 4. ఉత్తమ. 5. బ్రాహ్మదాగ్రహారములచేఁ జుట్టఁ బడినది. 6. దాతుర్యము.

మ. అట సోపానములన్ నితంబినులు దా మారోహణం బానుచోఁ
గటిభారంబునఁ దూఁగఁ బోదు రని నిక్కన్ బీతి భిత్త్యాఘముల్
దిట పూన్పంగఁ దలంచె నాఁగఁ గృపఁ జెందించున్ నిజా¹స్థాపదో
త్కటదుగ్ధండుములన్ దదీయకరసంతానంబులం దూఁతగన్. 177

తే. గీ. అచటియగ్రగవాక్షతుంగాలయముల
తుంగిమంబు గడించెఁ బెదాషణంబు
నచటిచిత్రస్థితద్విరదా²ఁ గిన్న
శక్రదంతి, ప్రధావనశంకితము, గ. 178

ఉ. ఆపురిపైఁ దిరం బగునిరంతరతుంగనమంచితావనీ
స్థాపితకుట్టిమస్థుల ²సారసబాంధవసైంధవా² తా
రాపథమందు నూఁత గన రానిగతిన్, దముఁ బొందుశ్రాంతులన్
బాపికొనున్ స్వకీయపదపాళిఁ గడింపుచు నింతనంతటన్. 179

మ. ప్రతిబింబాధ్యములన్ ద్రియామముల నాప్రాలేయభానుండు భూ
పతిప్రో ల్పెంది యటన్ బురంధ్రజనతాప్రాంచత్పురోలాయిత
శ్రుతిభూషా²దృతరత్నకుండలరుచాక్షి²త్మఁ దై యంతఁ ద
త్పితనాళికదృశాకపోలసుషమాక్షీరంబులన్ మున్నెడున్. 180

క. హరి ³గురువు తల్లి యిందిర
యిరువుర కది యిర వటంచు నెటుఁగుటనువలెన్
మరున కనేకాన్యా²యా²
కరునకు నెపుడేని నడ్డు కలుగదు నగరిన్. 181

1. లంగరము. 2. సూర్యాశ్వములు. 3. శంఖి.

వదాన్యత

మ. ప్రతిపర్వంబున నాప్రతానిది భూపాలాంబుజాతారి యు
న్నతచి త్తంబున సల్పి పోడశమహాదానంబులన్ దానని
స్సృతవాఃపంకిలతత్పురీనికటదాత్రిన్ గూలుబీతిన్ బలా
యితుఁ దోఁ దత్పురిఁ బాయుచున్ గలి స్వకీయేచ్ఛావిహారా²దృతిన్.

క. తుంగస్వర్ణోత్కరములఁ
¹తుంగసరిగఁ జూచుదానధుర్యుఁ డయినరా
ట్పుంగపుపటీరపాండుయ
శోంగము రోభమున కంత నాస్పద మయ్యెన్. 183

చ. తలఁగక స్వర్ణదానములఁ దత్పురుఁ దానరపాలునుండి బీ
తిలి తపనీయభూధరము ²తెల్పును దాల్చుఁ దలంచె నాఁగ ³ను
త్పలములనే స్తిమండలముఁ ⁴బారదపిండ మటంచుఁ దాకు ని
చ్చలు దనతుంగశృంగములఁ జాచి సితత్వపరీప్సచేవలెన్. 184

క. కనకతులా²రోహణమును
జనపతి ద్విజకల్పశాఖి శత్రుంజయుఁ దై
పొనరువ; ³నగ స్తి రాఁగలఁ
దనోయున్నమనంబు వింధ్య మధిలాషించెన్. 185

క. కడుఁ గడుఁ బసిండి సీతం
డిడఁగ నడలి పైఁడికొండ ¹బుజ్జాధ్వశ్రీ
దొడరినటులఁ దనపసిడినిఁ
గడునల్పున్ దాల్చినట్లుగాఁ గనఁ జేసెన్. 186

1. తుంగగడ్డి. 2. శ్వేతత్వము. 3. చంద్రమండలము. 4. పాదరసము.
5. అగస్త్యముని. 6. పైకిలేచుట. 7. అకాశకాంతి.

తే. గీ. దానలీలారతుండు ప్రతాపశాలి

దారణీనాన్వయముల రిక్తములఁ జేసి,
యర్థిజనగేహముల నింపె హాటకముల
దిబ్బులుంబుల నద్యశస్థితుల నినిచె.

187

తే. గీ. చక్రవర్తిశరస్థితి సౌరు గాంచి

విశ్వచక్రర్థినియమప్రవీణుఁ డగును
దారశీలుఁడు ప్రతికూలతను గడించె
నిలను లేమినిఁ గల్పించునలువవలన.

188

యుద్ధము

అ. వె. అరుల కలవుచేఁ 1గదర్థితుండు చిరంబు

బాహు²బద్ధు వెదుగుపార్థివుండు
చోకుగర్వ మెఱిఁగి 3వాలగుననిఁ గోర్కి
పురికొనంగఁ 'గాంచి' పురము దరిసె.

189

చ. సిరి కుదయింపగా నయిన⁴సింధుజలోన్మథనంబు, పోరులన్

బురికొనఁ జేసి సంతసముఁ బూన్ముని కీక్షణపారణంబు, ని
ర్జర⁵ధనమానినీజనముచాయఁ గ్రయా⁶పణ, మిట్లు మించునం
గరముఁ గ్రమంబునన్ సలువఁగా నమకట్టిరి చోళ-కుంతలుల్. 190

తే. గీ. ఉచ్చలద్వీరరసజ్ఞుంధితోర్మినిర్మ

లములు సుభటాసియష్టు లుల్లసీలెఁ గోశ
దిలవినిర్గతిఁ గని 7నాకుదిలము వెడలు
కాలపాశానిలాశనకాండము లన.

191

1. విసుగు చెందినవాఁడు. 2. దురద. 3. గొప్పయధమునందు. 4. సముద్రము.

5. నారదుఁడు. 6. వేళులు. 7. వర్మకము. 8. నర్పనమాహములు.

అ. వె. జయరమాప్రభూతసౌభాగ్యవశమున

బలయుగంబుభటులు చలము మీఱఁ
బరుగు లిడుచు నొగులువడిరి వడిన్ మున్ను
సాగి పోవుదాణచయముచేత.

192

తే. గీ. తనయురమ్మున నితకినదంతిరదముఁ

గత్తిచేఁ ద్రుంచి దవ్వుగాఁ గరినిఁ బె
దిలమునన్ బ్రాణముల్ బయల్ వెడలకుండఁ
1గీలకంబుఁ బ్రతిక్రియాకృతిగఁ ద్రోయ.

193

తే. గీ. అర్థచంద్రశరంబున నర్థకృత్

మూర్ధ మసియాడుచున్ భటుమూపునందుఁ
జేర దాకేల నది వట్టి పాటువీరుఁ
దెల్లజనులపొగడ్తకు నిక్క యయ్యె.

194

తే. గీ. కంకటయుతుం దొకండు వక్షమున విలుగు

శరము లెగయించువహ్నిచే నెలుఁగఁ బోడు
2పరుఁడు మోమునఁ దూర్పుకృపాణధారఁ,
దొగ యనెడుత్రాంతి నది మదిఁ బొదివికొనఁగ.

195

తే. గీ. అరికరిరదాంకుర³ప్రోత మైనమోము

పులకనికరాంచితం బయి పొలుపు మిగులఁ,
గనఁగ నయ్యె సలీల నొక్కఁడు మృణాల
దండమునఁ గీర్తిసుధ నాను చుండునటుల.

196

1. మురికి. 2. శత్రువు. 3. క్రుచ్చుకొనఁ బడిన.

తే. గీ. మఱిమఱి నరాతిశయముల ¹నిలుకులెల్ల
నలుకు లై ననిజాస్థిపంజరముఁ దాల్చె
వెరవుగా సూర్యమండలోదరమునందు
సుఖముగాఁ దూలుటకుఁ దోలె సుభటుఁ దొకఁడు.

197

తే. గీ. ఎడనెడఁ రక్తపంకమం దడరునుష్ట
కరునిప్రతిబింబమాలిక కరముఁ దాల్చె
రక్త మానెడుకోర్కిఁ జేరంగ వచ్చు
²యామినీదారిచీపారికాఁజిల్పిపోల్కి.

198

తే. గీ. తనుఁ తొదివినట్టి ముల్కులఘనభరమున
నెదిరి నదటున నేయంగఁ ³జదురుఁ గనని
తనభుజంబును గాంచెఁ బెన్నిమకతోడ
మిగుల ⁴వైలక్ష్యవంతుఁ దోమగఁ దొకఁడు.

199

తే. గీ. తనదుకర-కర్జుణందనమున వమాన
మునకుఁ దగువిధి భటునిచేఁ బొంది, లజ్జ
మిగులఁ దాల్చినయటు నగ్గినిగఁ జెలంగు
క్షతజనది మున్నె నొకమహాసామజంబు.

200

తే. గీ. రెండురదములు చీలఁగా రెండుగాఁగ
దంతములు నాల్గు దాల్చువిధంబు దోచ
దంతి యొక్కటి వేల్పుచొదంతిపొలుపు
వడసె ⁵భటపేటకము దేవభావ మొంద.

201

1. మర్కములు. 2. రాక్షసశ్రీలగిన్నెలవరుసలు. 3. నేర్పు. 4. విస్మయము.
5. పొరుషవంతుడు. 6. ఇరావతము (వాలుగు దంతములు గలది). 7. భట
సమాహము.

ఉ. ¹వా లగుసామురేవెలుఁగువాలులఁ ²దు న్మయి దవ్వు ³దూకి దోయ
పాళికి, నాపయి లృథివి వ్రాలెడుదంతిరదాంకురాఁవకుల్
వేలుపుఁబూలసోన యని వింతగఁ జూచుభటాఁజియందుఁ బ్రా
ల్మాలిక దోచ వారితలలఁ గుఱిఁ దప్పక కొట్టు బిట్టుగఁ. 202

తే. గీ. నవశరీషసుమమ్మదుబాహువుల నిప్పు
దుంచకుము సంపరణమాల నుంచుచోట
నలరులకు విల్వ యెచ్చునీయదనునందు
ద్యుప్రజములు లుద్ధిత మేన! యూన్పునీవు.

203

తే. గీ. వరులకల వేమి యిట లేదు పరవధూటి
కొనినవరు వరవర్ణిని! కోరు దేల?
వరపరీక్షావిషయమున వనిత నీడు
³చదురు కొఱతగఁ గంద్ర నిర్జరసుదతులు.

204

తే. గీ. మూర్ఖమైఁ గన్నులను మూయ ముధగ వీరి
వ్యోమయానంబునందు నీ వుంచికొంటి;
తేటి ⁴కృతఘాలముగ యుద్ధదేశమందు
నుత్సుకత మీఱ మఱి పడు చంద్రు కనుమ!

205

ఉ. మేర దొరంగునీభటుఁడు మేకొనెఁ జేష్టితముల్; విమానపున్
సోరణగండ్లనుండి పెఱసుందరి తఁ గనినంతమాత్రనే
యారమణీలలామమునకై త్వర సేసెడు చూడు వీఁడు తా
నోరమణీ! నినుఁ మొదల నొందినవిం దయి యుండియున్ సుమా!

1. వాఁడి యగునర్థవంద్రబాణములు. 2. ముక్క లై. 3. చాచర్యము.
4. నానలు చిల్లంపుగా.

తే. గీ. తొలుత నితనికి మాల యేవెలది యిదెనొ
తెలియ దిరువురు మీరు వాదించు చుండ,
నితఁడు సౌభాగ్యనిధి రణవ్రతపరుండు
స్వయము వచియించుఁ గాక నిశ్చయవిధంబు.

207

చ. సౌభాగ్యమదంబునఁ మరులు సొన్ని మఱుంగున నున్నదీనిచేఁ
బ్రదిలపుమోస మొంది వలరాజువెతఁ గనుఁ గాననట్టివీఁ
డబల ! త్వరఁ బరాన్నుత నందుపికాచి భ్రమించి చేరి వే
'డబమువిధం బెఱింగి వడి డాయక పాయు ²వెడంగుకై వడిఁ. 208

తే. గీ. పరుల కువకార మొనరించునరణులందు
నారదునకన్న లేడు వికారదుండు
త్రుటిని ఘనకదనంబులఁ దొడరఁ జేసి
కాముకాభావతను మాన్పుఁ గనఁగ మనకు.

209

చ. కడఁగి సహర్ష లై భటులకంతములఁ గ్రహించి కౌతుకం
బడఁగఁ గడుంగడుఁ ³బరుగు నందుసురక్రయనాయకా²వళుల్
వెడవిలుకాని మేల్కొలిపి పేర్చుకథాకలనంబు, డంబుగా
నడరెను గర్జవీధి నమృతామలపేశల మౌచు నయ్యెడఁ. 210

తే. గీ. ఇంతలోఁ గుంతలుండు 'జేదంతి నెక్కి
జ్యానినదనిష్ఠురముగ శిక్షారవ్య
నరణిఁ బరదిలభటసముత్కరముఖముల
విశిఖపంక్తుల నినిచె దోర్విక్రమమున.

211

1. వందన. 2. అవివేకి. 3. పరుగెత్తురేవవేశ్యలు. 4. అయగజము.

ఉ. ఏనుఁగు నెక్కునుక్కురుల నేనుఁగులంద, తురంగవాహనా
నూనభటా²శి నశ్వముల నుండియట్టులనే, పదాతిసం
తానములఁ ధరాన్తలిని, నామసమంకిత¹పత్రసంతతిఁ
స్థానమునంద కీలిత మొనర్చెఁ జకుక్కుఁడు, చోళసైన్యముఁ. 212

ఉ. వేలు వరింప నేల పృథివీపతి యెచ్చట మచ్చరించినఁ
²దీటుఁ దెలుంగుగా వసుమతీతిలకంబులకుఁ ద్వయంబె, 'పెఁ
³గాటియఁ 'గారఁ గాంచుట వికావిక లై దవువాటుటల్', ద్వరఁ
తాతె ననిఁ ద్వజించి గరువం బఱి చోళుఁడు ప్రాణభీతిమై. 213

ఉ. అపయి ¹నజ్యవాపుఁ డయి యస్పతి చోళరమఁ గ్రహించి, కాం
చీపురమందు సత్కవులశిష్టవినోదములందుఁ దేలి తా,
⁶రా పగుదంతివాహినిభరంబు దిగంతర మావరింపఁగా
⁷మో పగునెమ్మెమైఁ దనదుప్రోలినిఁ జేరి సముత్సహించుచుఁ. 214

నర్కుటము

గిరి-బిలవాస ! శ్రీహరి ! నృకేశరి ! సర్వజగ
ద్భరణ-జను-ర్లయా ! యమరవారకృతావన ! సా
గరతనయా²లయా ! యనురగర్వవిభంజన ! శ్రీ
కరవృషశైలవాస ! నృమృగప్రభు ! విశ్వవిభూ !

215

1. దాదనమాహము. 2. అవకాశపదును. 3. వేదనచేత. 4. చెఱసాల.
5. అల్లెత్రాడు దించినదనున్న గలవాఁ డై. 6. సాంద్రమైన. 7. అధికమైన.

ఇది శ్రీబ్రహ్మవనమల్లదేవవిద్యాపతి-కాశ్మీరక
 భట్టశ్రీబిల్వాణ మహాకవివిరచితవిక్రమాంకదేవచరిత
 మహాకావ్యంబునకు శ్రీవేంకటేశ్వర
 శ్రీనరసింహదేవపాదపద్మాఽరాధన
 సమాసాదితగీర్వాణాంధ్రకవితావైశారద్య
 'ఆంధ్రబిల్వాణ'దిరుదాంచిత
 లక్ష్మణ-విశ్వనాథ
 కవిసోదరాంధ్రీకృత
 మహాప్రబంధంబునందుఁ
 షష్ఠాఽశ్వాసము
 సమాప్తము

—o—

విక్రమాంకదేవ చరితము

సప్తమాశ్వాసము

క. శ్రీశైలశిఖరభూషా !

దాశార్హా ! కనకకళిపుదారణ ! భక్తా

భ్యాశనిహితహృదయాభా !

శ్రీశ ! శ్రుతిజ్ఞేయ ! వేంకటేశ ! నృసింహ !

1

కాశ్మీరము

ఉ. గౌరి వరించుశర్వనకుఁ గైకొని సాక్షిత స్వైరధావన
 స్ఫారకలీభ మాపుచు, నిసర్గముగాఁ గుటిలంబు లో¹విత
 స్తారభసోర్ము లంకుశతఁ దాల్చుఁగ హస్తీపకత్వరూఢిఁ గా
 శ్మీరముల² బురీవరము చెన్నుగను³ 2⁴బ్రవ⁵రాఽహ్వా⁶యంబున⁷.

ఉ. ఆపురి¹యాటతో²బల సమస్తజగన్నుతమాధురీసము
 దీపిత³గోస్తనీరసముఁ దిగ్మకరుండు కరాఽశిఁ గ్రోలి సం
 తాపము శాంతిఁ గాంచె ననఁ దార్పుమణీకిరణాంకురప్రతా
 నోపమకోమలాంకుపుల నుగ్రనిదాఘదినంబులందునే⁴.

3

మ. హరశైలంబును ¹దోస్తుల² నిలిపి న వ్వ³వెన్నెల⁴ దిక్తటాఽ
 వరణవ్యాప్త మొనర్చురావణుడు శాపత్రస్తుఁ డైనత్వర
 స్ఫురణ⁵ పుష్పకయుక్తి దవ్య⁶ సనుఁ దత్పుర్య⁷గ్రవర్ణప్రతా
 పరమాఽకర్ణనుఁ డై తదీయగృహముల్ వర్తించుచున్ బై పయి⁸.

1. ఘోరంబు. 2. ఇప్పటి శ్రీనగర్. 3. ఉద్యానవనములు. 4. ద్రాక్ష. 5. బాహువు
 లనెడు ద్రాక్ష. 6. ద్రాక్షాంబులు.

ఉ. ఆపురమందు నిచ్చ భువనాఽవళిదుర్లభపండితుల్ వియ
ద్వ్యాపిమణిమయాఽలయ¹సదాగతివర్తల వ్యాఖ్య లానుచో
రా పగుగగురుల్ వొడమ రాల్పరె ! ²పూజితి దేవతల్, త్రపా
స్థాపన దానిచే గురువు దాల్పు న టనెదు రొంద కున్నెడన్. 5

ఉ. ఆపురి స్పాటికాచ్చ³యశయావళి జలన మొందురీతి ⁴గో
రీపితృపర్వతంబు తనశృంగము లూర్ధ్వముగా నిగుడ్చు; ⁵స్వ
ర్ద్వీపినిపోటిఁ గ'న్మధుమతీ'నదిపైకతహంసి యై ⁶కలా
గోపనభార మూనుఁ బలుకుంజెలి యన్నగరిన్ స్వయంబుగన్. 6

శా. సారానేకవిచిత్రసద్గుణకథానంతరీక్షకర్తామృతో
దారం బై కుతుకాఽకరంబయినత⁷త్సారస్వతక్షోణిఁ గై
వారం బేల యటన్ వధూజనజనుర్భాషాఽలయతిన్ బొల్చి పెం
పారున్ బ్రాకృతసంస్కృతోక్తి ప్రతిగేహంబందు స్తుత్యంబుగన్. 7

చ. తలఁచుఁ బురిన్ గవీశ్వరవితానవచస్సులు మంథభూమిభృ
తృబులితదుగ్ధవారిధిసుధాఝరిగాఁ దగి శీకరంబులన్
బొలఁతులయందుఁ బ్రేముడులఁ బూరితి సేసి ⁸సుధామయాని
ర్మలరుచు లైనయితువుల ద్రాక్షల నిల్కడఁ గాంచి మించెడున్. 8

చ. కలియుగదుష్టదృష్టి సౌరఁ గానని⁹బ్రహ్మనిధాన మౌట, వి
ద్యలవిభవంబుఁ బ్రత్యయనిధానపురంబున నిచ్చ నిల్చి ప
ల్కులచెలి చింత మాని జనులున్ జన రానిత్రితేత్రపర్వత
స్థలిఁ దపముల్ వొనర్చుటకుఁ ¹⁰దారు ద్రువంబుగ నెల్లవేళలన్. 9

1. వాతాయనము. 2. పుష్పవర్షము. 3. యశఃపంక్తి. 4. హిమాలయము.
5. గంగానదితోస్పర్శ. 6. కళలను పోషించుభారము. 7. సాహితీక-నర
స్వరికి నెలపు. (కాశ్మీరము). 8. చంద్రుడు. 9. బ్రాహ్మణులనివాసము
(అగ్రహారము). 10. పోవును.

చ. ఇరుదరులన్ జెలంగుగృహబృందములందలిసోరజంబులన్
¹దర మిడి యాదునాల్మగలతాఁకులఁ ద్రెళ్లినదండలూని ²శం
కరభవ యోకులాఽవఁగ ³దనర్పుఁ బురాంకమునందుఁ దారకా
పరికలితాభ్రసంగి యగుస్వర్ధునికిన్ సరి యైనపెంపునన్. 10

ఉ. స్నానవినోదన క్తలలనా స్తనలిప్తమనోజ్ఞ⁴ధీరమున్
దాను దొలంచి యంకమునఁ దాల్చుచుఁ గాంతుని నీర్వ్యఁ గిన్న నాఁ
జానలషట్పదాసితకచప్రచయంబుల నూర్మిహస్తసం
తానములన్ వితస్త సతతంబు నిగుడ్చుచు లాగు నప్పురిన్. 11

శా. శ్రీభట్టారకమందిరోపనగరీసీమంతినీవిభ్రమ
శ్రీభాస్వన్నయనాంతకాంతి ⁵తెగువన్ జె న్నొశ్రుతీందీవర
శ్రీభంగీ⁶నికృతిం బొనర్చుచును భంజింపం బడుం దన్నుదు
శ్రీభాగృంభరజృంభితారఽభటికోత్సేకంబునన్ దచ్చురిన్. 12

చ. చెదరక వాలుద్రూలతలచె న్నగునున్ననిమొగ్గలన్ వలెన్
జదు రగుకామినీదృశలు సహ్యము లౌ నెటు ? లాత్మకాంతినం
పద హరిణీదృశాఽలకులతఁ బాటిలఁ జేయుతదంకసుస్థితిన్
మదనుఁడె చాపలంబుఁ బలుమాలు భజింపుచు నుండ నయ్యెడన్.

ఉ. ఆనగరిన్ భ్రమన్మధుకరాసితకేళిమహీరుహోల్లస
త్కాననదంతురత్వమును గాంచి వచింపఁగ నేల ! శూలికో
పానలవిస్ఫులింగకినలాఽవళిసుప్త⁷లతాంతసాయకో
త్థానము నల్పు నందుఁ బ్రమదాజన మాత్మకటాక్షవీక్షణన్. 14

1. మానము విడిచి. 2. విరస్తానది. 3. ఒప్పును. 4. కుంకుముపువ్వు.
5. సాహసముచేత. 6. త్రోవుడు (మలుగువలచుట). 7. మన్నుతుండు.

చ. తనయొడినుండి రావణుడు దర్ప మెలర్పఁ బెకల్చి పాఱఁ జి
మీనతెలితాలు గాంచగఁ గ్రమించుమదిన్ గల దయు సౌటికా
వనిధర మప్పురిన్ గలుగుసౌటికమందిర దత్వరాఽఁ నూ
డెనయదు పార్వతీశవృషభేశబురాంకము లందుఁ గానమిన్. 15

ఉ. 'అనయము రాజరాజపురి యక్షగతం బగు; నిష్కళంకగాఁ
దనరద లంక; మేరువసుధాధర మెక్కినవేల్పుప్రోలునున్
దనరు నలోప మై; యని నితాంతము గర్వముతోడఁ 2బోటి దాఁ
గననియటుల్ 3స్మరాద్రిమిషగాఁ దల నెత్తుగ వీడు దాల్చెడిన్. 16

ఉ. మీలు నిసర్గసౌధగము మేకొని కావ్యము కుంకుమంబు 4దా
యోరుగుణంబునన్ జగతి నుండి ప్రియం బయి దుర్లభంబు నై
మీలుచు లోకసార మయి మించెడుప్రోలున నొప్పు చుండుఁ గా
శ్మీరము 5లాదిశేషుడు విశిష్టతఁ బ్రోచుట కాన్పదంబు లై. 17

ఉ. హేలమెయిన్ రసం బొలుకునిం పగుకన్పొములన్ రహించుదృ
గ్జాలము లంగజొంగనకు సాధనకై శతకల్పకాలముల్
చాలవు; కాంతులన్ మరులు సల్చి రజద్రశనాప్రసాధనన్
గ్రాలి చరింతు త్రోవల నఖర్వముదంబున 6శ్యామ లప్పురిన్. 18

చ. సుకృతయుతిన్ సురోపవనశోభల మించిన వయు నద్భుత
ప్రకటన విస్మృతిన్ గొలుప రానివి యై తగుఁగా వనాంతము
7ల్పకలతఁ జందనాఽర్హమురలప్రియయైవతగండపాండుతా
వికసితగోస్తనీస్తంబకవేల్లితవీరుదగారముల్ పురిన్. 19

1. పోవుటకునిచ్చు. 2. స్పర్శ. 3. ప్రద్యుమ్నపర్వతము. 4. కాంతి (ఉజ్జ్వల
పదబంధ) గుణము గలకావ్యము - (మంచిపదము) గుణము గల
కుంకుమపువ్వు అని శ్లేష. 5. 'జగత్తుసారమంతయు నిట నుండుటచే నాది
శేషుడు దీనినే రక్షణమునకుఁ గేంద్రముఁ జేసికొనెను'. అని భావము.
6. యౌవనమధ్యమున నున్నస్త్రీలు. 7. కళలతోఁ గూడిన దగుటచేత.
8. కాశ్మీరములో నొక లాగముపేరు. 9. లరాగృహములు.

చ. తమలహరీభుజాలతలఁ దామ పెనంగుచు బంధబంధుర
క్రమత క్షతాఘభవ్య1జలగాయుగసంగమయుక్తిఁ బ్రోలుచె
ల్వమరు, నఘఘ్నుముల్ 2'హలధ'రాఽఽఽఽ దొనర్చినయగ్రహారముల్
నమధికనైలదుర్గములసావి నొడిన్ దగ ధర్మరక్షకై. 20

చ. మదనకథాప్రభిన్నయువమండలి మెం దగుప్రేమజాలమం
దదటునఁ గూల్చుకోఁ జననియంగన, యంగజకార్మణక్రియాఽఽ
స్పద యగునంగనన్ గననివాపియు, సౌ రగుకేళివాపియు
పొదవనికేళికావనము నొక్కెడనేనియు నొప్పు ధప్పురిన్. 21

ఉ. ఆపురిభూషలందుఁ దను వందినయాజగదేకబాంధవ
వ్యాపికలామరాసుపమ4వై భవ మంచితకీర్తిఁ గాంచుఁ; బాఁ
దూపులజోదుపై నలుకతో వెనుకం జనుత్ర్యక్షనేని ని
తోపక నాదు లూనునినదోజ్జ్వలమేఖల లద్దు సేసెడున్. 22

మ. 5కృతచర్యాగురుతాఽర్హభూత మయి యుద్రిక్తాద్భుతశ్రీపటి
ష్ఠత 6వై తస్తకృపీటసంగమము నిచ్చల్ నై జకల్లోలసం
తతి దేహిప్రకరంబుఁ దేల్చి యమృతాంధఃస్త్రీచ్ఛటాదోలికా
యితలీలాగమనాంకపాతముగఁ దా నిం పొంది వీటన్ దగున్. 23

శా. యోగాఽసక్తజనాంగముల్ పులకసంయుక్తాలు గా నర్తనో
ద్యోగంబం దల రామురూపున వెలందుల్ సేయఁ జె న్నొందునా
ట్యాగారంబు విధాసిలన్ 7'గుణని'కాఽఽఽఽ 'క్షేమగోరీశ' దే
వాగారంబు రహించు ద్యోతిలక మై యయ్యేటిరీరంబునన్. 24

1. నదీద్వయము. 2. కాశ్మీరరాజు. 3. విద్యామతము. 4. స్ఫూర్తి. 5. కృత
యుగము. 6. వితస్తానదీజలము. 7. దీనికి 'సంగమక్షేత్రమత' మని పేరు.

తే. గీ. అలరు ¹“నంగ్రామ” మతపు²సీమంతభూమి
మండపము, ³“చంద్రసీమ” కన్నుండు వగుడు
ఈశసితకాంతి హారత నిడు ⁴“ననంతుఁ”
డిదిన⁵నల్లిండ్లును ⁶“వితస్త” నెనసి నగరి.

25

తే. గీ. శాస్త్రగోష్ఠీవరిష్టగర్జనవాక్
ము లగు ⁷“కాష్ఠీలు”నిండ్లు ⁸కన్నురువుఁ గూర్పుఁ
ద్రహుతహుతవహధూమధూమ్రశిరములను
విప్రు లెనయింతు రట నిచ్చ భీతిఁ గలికి.

26

చ. ఘనత ⁹“ననంత”రాజనతి గట్టిన¹⁰శర్వగృహంబుదేరువ
స్తన దగుతుంగిమన్ ద్రిభువనంబుమనం బలరించు ¹¹“గంజ”వా
స్తును గన నచ్చటన్ ¹²గలరుతుల్ పొలుపొందుకపోతరావముల్
విని విని పౌరకన్యలు ప్రవీణతఁ గాంచఁగఁ గంతకాకలిన్.

27

తే. గీ. క్షేత్రముల నున్నియును, వల్కల సేవనంబు,
నదట యౌవతభర్మాంగకాంతరంగ
భావముఁ గడించుకుంకుముఁ బడయుట, పురి
గాంచునట్టితపోజైత్రగరిమ గాదె!

28

తే. గీ. ¹³ప్రవరపతి మున్ను సాంగుఁ దై దివికిఁ జనిన
రంధ్ర మిప్తును నిలువ, స్వర్ధ్వారమటుల
నలరు¹⁴ప్రవరేశ్వరాఽలయం బద్భుతముగ
స్వర్గపురిఁ జేర్చునాన నెవ్వారి కిడదు?

29

1. ఆపేరు గలరాజు. 2. నడిమిప్రదేశము. 3. ఆపేరు గలమండపము.
4. ఆపేరు గలరాజు. 5. అగ్రహారములు. 6. నేత్రోత్సవము. 7. శివాఽల
యము. 8. ధనాగారము. 9. ఇల్లు. 10. అవ్యక్తచురురత్వములు. 11. ఒక
కాశ్మీరరాజు. 12. ఈపేరు గలశివాఽలయము.

తే. గీ. అట ¹“మన్మథకరణానంగ” దాంగహార
మథినయించెడుచెలులనాట్యములఁ జూచి
రంభ స్తంభంబుఁ గనె; వీడె ²రమణఁ జిత్ర
లేఖ రేఖ; నూర్వళి గర్వలీల వదలె.

30

ఉ. ప్రోల విలాసిసీజనవిభూషిత³నైకధరావసుంధరా
పాలకసౌధతుంగిమము వర్జన సేయఁగ నేల! యచ్చటన్
గేలిసమీరజాలకవితీలితపాదయుగుండు పూవువా
ల్దాలుపుదిట్ట సౌరవనితామనముల్ గుఱివెట్టఁ గల్గఁగన్.

31

మ. నును పౌకుంకుముపూత నుష్ట మగుమీనుంగంట్లదన్నెంపులున్
ఘనముల్ ⁴రాంకవపట్టికల్ మృగమదోద్గారంబులున్, వైశిరం
బున, వైతస్తజలాంతరాశమునఁ బొల్పుం గాంచు⁵నౌపృష్ఠమ
జ్జనగేహంబులు మిక్కుటంబు లగున్వస్సౌఖ్యంబులన్ గూర్చెడిన్.

ఉ. మోరల మంచుతున్నలను మూడ్చినవారిఘటోత్కరంబు, ⁶కా
శ్మీరవరాఽననాకదశశీతలకోమలగాత్రరేఖ, తొ
ప్పారుతుషారగండశిల లందినభూములునేని సర్వసా
ధారణ మై చెలంగు భయదం బగుగ్రీష్మము నాఁప నప్పురిన్.

32

తే. గీ. త్యాగ-సత్యాఽదిగుణగణధాముఁ డయిన
నరవరుఁ “డనంతదేవుఁ” డానగరి వఱలి
యరికరిపయోదగర్జితాప్రాప్యమండ
లాగ్రధారాంబువులఁ గీర్తిహంసి నునిచె.

34

1. ఈపేరు గలనాట్యమనందలియవయవములకదలిక. 2. ఒప్పుగా. 3. పెక్కు
అంతస్తులయెత్తుగలరాజసౌధములు. 4. సేలువలు. 5. వడవలపైని స్నాన
గృహములు. (Boat House bath rooms). 6. కాశ్మీరప్రేలు.

శా. 'క్రీడాకృత్త'దర'త్ప్రదర్పనిజనిస్త్రింశంబుచే శోకమున్
గూడం జేసి 'శక'ప్రభుప్రియలకున్, ²గోచక్రజైత్రుండు త
³ద్రాడిండుండు కృపాణమున్ గడుగు 'స్వర్గ'ంగాంబులం దెంతయున్
⁴గూడన్ గూడనివారిచే దాసఁగు మేకొన్నట్లు శంకించుచున్. 35

మ. అలకాగోపురపాళిఁ గీర్తితిలకం బంటింపఁగా నేగి, భూ
తలనాథాగ్రణి కాంచి భార్గవపుషత్కచ్చిద్ర మోక్కొంచగు
బృలిమేనన్, నిగిడించెఁ గేళిలవవిస్సారాత్మదృగ్బాలముల్
బలితంపుంబుజయష్టిఁ, జండరవదాపంబందు నెంతే దుషన్. 36

చ. తనతటి సిద్ధు లెల్లపుడు దావుగ నిల్వఁగ, సప్తతాపసు
ల్లనవరదన్ సడలెడతిలల్ పొరలన్, రణతాద్రి నిల్పుశ్రీ
త్రిణయనురాణితానమునఁ దీరిన¹మానసవీచులన్ దరే
శునిసతు లొడలన్ గొనిరి శోభనలోలుపమానసాద్రితై. 37

చ. హరగిరిఁ గ్రీడమైఁ బెరికినట్టిదశాఽస్యకరద్రుమాటవిన్
దురుమఁడ యర్థచంద్రములఁ దొల్లి రఘూద్యహుఁ, దంతఁ దత్త²థల్
దొరసెఁ గళం కటం చతఁడు తుష్టిఁ గనండు పురాధరిత్రిరా
ట్యరితములం దుదగ్రభటచంద్రుఁడు సారవిదుం దసూయమై. 38

శా. 'త్రైగ'రైలల, 'భద్రులేశ' వసతిన్, 'దర్వాభిసారంబు'నన్,
బ్రాగుర్వీశకథానిధాన మగు 'చంపా'సీమలో మించుఁ, గ్రీ
దాగోశ్రీకృతశీతభూమిధరరాద్రాణాఽజ్ఞ విన్నంత నా
వేగాన్వీతులఁ జేయుచున్ మిగుల దోర్విక్రాంతినంయుక్తులన్. 39

1. అవలంబగా విదళిత మైన 'దరద'రాజులమహాదర్పము గలతనకర్తచేత.
2. భూమండలమునందు జయశీలుఁడు.
3. రాజేంద్రుఁడు.
4. గంగా
5. తీరముదాక దాది చేసె ననిధావము.
6. అస్పృశ్యులు.
7. మానసనరస్సు.

శా. వైతస్యాంబుధరంబె మేల్పరిభగాఁ బాటింప నుత్తంగదు
ర్గాతిస్ఫారమతం బొకండు నడుమన్ హర్షోంద నిర్మించి రా
ట్ప్రీతాంశుండు నభఃప్రచుంబి¹ 'విజయక్షేత్రాగ్రహారంబు'లన్
²బ్రాఁలిన్ గూరిచె సాలలీలఁ గలిరీ వాయంగ ధర్మానకున్. 40

ఉ. వీనతిసాటి లేనిస్థితి నెచ్చుగ వమ్ము నొనర్ప నాగ ల
క్షీసతి విష్ణువక్షమును జేరె మెలుంగువలెన్ నవాంబుదం,
బా'సుభ'టాఽఽఖ్య, యాదినతి యై యశ మొందె యశస్వి యైనయా
శ్రీసచివుం దనంతు, శశిఁ జేరెడువెన్నెలవోలెఁ జేరుచున్. 41

మ. దయ దాక్షిణ్యమునన్ క్షమాగుణమునన్ దార్కాణ యై భూమిభృ
ద్దయితారత్నముత్యాగనిష్ఠకుఁ దుదన్ దర్శింప శక్యంబె ! భూ
దయితానేకశిఖామణికషణ మౌతద్భర్తృభద్రంబు త
ద్దయితాపాదతలస్థదాసిగ నమస్తం బొసిరిం జేయఁగన్. 42

మ. అనయంబున్ గుటిలాక్షరప్రతతి వ్రాయన్ బూనుకాయస్థులన్,
ఘనచాటూక్తుల దక్ష లౌచిలుల, ³దృగ్వర్తృన్ స్తుతుల్ సేయుగా
యనులన్ వీడి నృపాలులక్షి, గురువిప్రామర్త్యవేశ్మల్ నృపాం
గనతో నొందె స్వ'దాపలాఽగమును బోకార్పన్ నిలన్ గోరె నాన్. 43

మ. దిసిసీపత్రసుహృద్దివిన్ బొరలెఁ బ్రశ్వేతచ్ఛవిన్ గీర్తి, 'సా
రససంవాసిని వాస మూనెఁ జ్యుతధారానీరభద్రంబునన్;
మిసిమిన్ వక్రుఁడు గా సతీమణికిఁ గాశ్మీరాధిపుం, తొందె వే
ప్రసథాంతఃక్లమవృద్ధి 'నన్యజగతీపాలేంద్రశుద్ధాంతముల్. 44

1. ఆగ్రహారములపేరు.
2. ప్రేమచేత.
3. ప్రత్యక్షంబున.
4. దాపల్య
5. మనెడుదోషము.
6. లక్షిదేవి.
7. అన్యవరియితరాంశపురరాంశలు.

ఉ. మానుగఁ గీర్తిచంద్రిక క్షమాన్తుఁ గప్పున్పుపాలునా 'లది
ప్తానము'నన్ నిజాఁఖ్యఁ దగుదారుమతం బొనరించె సత్కలా
జ్ఞానగరిష్ఠదేశికజనంబుల కాస్పద మైనయందుఁ దా
పూనదె! కన్నుపండువుగ 'నుల్లలితస్థితి నెట్టికల్మియేన్. 45

ఉ. పండితభోగయోగ్యముల ²ధాండగృహంబుల నిల్పి, బ్రాహ్మణుల్
తండము లై స్వతంత్రముగ రాత్రిఁ గొనంగ వదించి, 'యామవే
దండనవాసదిగ్విలయదంతురదంతులు మేదిసీన్ధలిం
బండువు సేయునద్యశముమాత్రమే తత్పతి కా పొనరెడిన్. 46

ఉ. మానిని గూర్చె సూనశరమర్దనుఁడున్ ⁴ద్రిజగద్గురుండు నొ
వానికి నై జశృంగపరిభగ్నభూర్గసుధామమున్ విత
స్తానదిచెంతఁ గంచుఁ డటఁ దాండవిసీనటనాసముత్థకాం
చీనినదాపిధానగుణశింజ శివక్రుధభీతి వీడెడున్. 47

చ. పతిహితతద్ధరేంద్రసత్త్వితగ క్షత్రమహుండు పేరున్
'క్షితిపతి' భోజరాణ్మహిమఁ జెల్లెను 'లోహర' కింద్రుఁ డౌచు; భా
రతి తదురఃస్థితేంద్రిశరంబున మెట్టుచుఁ దన్ముఖంబునం
దతికె, విలాసభంగి నిడునట్టోలలామముమించుఁ గాంచుచున్. 48

చ. పరిణతియద్భుతంబుఁ గనుపార్థివుత్యాగము 'కాంతకీర్తి యై
వలలఁ గొలుంత వల్కెడు నెవండు? స్వకర్మశతర్కపద్ధతిన్
నరపతిచేతఁ గీ దెడలుజ్ఞానిగృహంబుల నిల్పుఁ గాంచునిం
దిర నిదురింప దిప్తును దదీయవధూజనభూషణధ్వనిన్. 49

1. కదలికగల. 2. ధనాగారములు. 3. పహరాయేనుఁగులు. 4. పరమేశ్వరు
నకు. 5. 'లోహర' దేశమునకు రాజు. 6. రిలకము. 7. మనోహర
యశము గలది.

తే. గీ. రమణ ¹'బాహుస్థ'లాబ్ధిసీ²రాజహంస
వార్ద మతనిబాహువు మ్రింగె వడిని ³'రాజ
పురి'ప్రతాపంబుఁ జెక్కిల్లఁ బొరలునశ్రు
రుదుల నన్నులదన్నులు బురదవఱచి. 50

ఉ. దానలతుంటిసౌరున రసజ్ఞత వీడి యవజ్ఞచే, సభా
స్థాన మలంకరించు నిరుదండలఁ బండితమండలంబునన్
మానధనుండు హేమ-మణిమండితకుండలనిందఁ జేసి నం
ధానము సేయు వైష్ణవకథాశ్రవణంబె శ్రవఃప్రభూషణ. 51

చ. సుకృతఫలం బనఁ బొడమె సూనుఁడుగాఁ 'గలకుండు' తన్నుపా
లకునతియందు; 'దై వతకులప్రభుదంతికరాతిశాయిదోః
ప్రకటనుఁ డాతఁ డొప్పె, ననిఁ బాయుచుఁ బర్విడుతేంద్రసంపదల్
సకలము లొందె దంతిమదసాంద్రమపీతతపంకఖడ్గమున్. 52

చ. శితకరవాల్మైవల⁵విశేషితసాంద్రవిసీలరోచు లౌ
నతిశయదర్పశాత్రవధరాఽధిపతిధ్వజిసీశరంబులన్
జ్యోతములఁ జేసి భర్మవనజోపమతన్ముఖదర్శనంబునన్
గృతమతి యౌచుఁ జేరె వీరి కీర్తివిభూషణ యై నృపాంఘ్రిులన్.

మ. జయయాత్రాచణుఁ డౌచుఁ గాంచి స్ఫటికాచ్చచ్ఛాయ⁶'మచ్చోదమున్'
స్మయ⁷దింద్రాయుధరింఖికాంతతసీమాచారి యై ధారణీ
దయితేంద్రుండు మితోక్తియు క్తముగఁ దోక్తాదంబరీ⁸నక్తులన్
నయ మొప్పన్ ¹⁰నియమించెఁ జిత్రముగఁ ¹¹జంద్రాపీడుస్తోత్రంబులన్.

1. పట్టణముపేరు. 2. 'రాజశ్రేష్ఠులు-రాజహంసలు'అని శ్లేష. 3. పట్టణము
పేరు. 4. చరాపతము. 5. వింతరూపము గల. 6. సరస్సుపేరు.
7. అశ్వముపేరు. 8. 'కాదంబరి'యను నాయకవరిజనమును. 9. వరిజన
మును. 10. పనిచెను. 11. నాయకునిపేరు. (ఈపేర్లు 'కాదంబరి'
కావ్యమునందలివి).

ఉ. ఆపయి నుత్తరంబుఁ జనునాతనిచే నుతి నందెఁ బేర్చి, గౌ
రీపతిగోఖురక్షుడితరేఖలఁ జె న్నగురాజతాద్రీ, లం
కాపతిదోస్తలిస్థలన గాసిలి శైలతటస్థలంబులం
దూపిరిఁ ద్రిప్ప రిప్పుడును ను క్కటి కొందఱు శర్వుపార్షదుల్. 55

చ. అలకను జాతరూపకపిశాంగులఁ గొందఱ యక్షకన్యలఁ
వలచి పరిగ్రహించి యటుపై నుదగాశను మానసంబుపెం
పులఁ గని వచ్చుచుఁ గిరిశమూర్తసరత్పురనిమ్నగాంబులఁ
మలయఁగఁ జేసె మానససమాహృతపద్మము లాతఁ డిమ్ములఁ.

చ. చతురకృతాశ్రుతఁ, సకలశాశ్రుత నాతఁడు గాంచుశంసకుఁ
షీతిఁ జెలు లిర్వు రొప్పుదురు శ్రీసతి, భారతి; వారిలో రమా
సతి ²వనదాశపత్ర యయి నల్పును గొల్వ బుజంబునఁ, సర
స్వతి భజియించు వక్త్రశశిఁ జారుయశోధవళాతపత్ర యై. 57

మ. మరుదుద్ధాంతగతిస్ఫురత్పురగసంవ్రాతంబుచే 'వాలుకాఁ
విరళాబ్ధి' వడి దాటి 'స్త్రీధర', 'జయాపీఠ' ప్రభావుండు భూ
వరుఁ డుర్వ్యేకభటుండు గెల్చియును గర్వం బంచు నెంచండు హ్రీ
స్థిరుఁ డై శ్రీరఘురామునం, దతఁడు ముఁ జెండాడుటఁ 'దాటకఁ'. 58

ఉ. కాలునినాల్క నాఁ దగునృకాంతకృపాణము లోఁ దలంచ, ³మై
కో లగుభీతిపేర్చి మరుకూర్ములపెంపులు దూలుధారణీ
పాలురు, ⁴శాదనీలమహిభాగములం, దరిలాశిరోజపా
శాఙ్గినిఁ, బ్రావృషేణ్యజలదాఽవళి హర్షము డించి రాద్దు తై. 59

1. వ్యాపింపఁగ. 2. 'జలదమువంటినల్లనిగొడుగు గలది' యని భావము.
3. నమ్మరి. 4. వచ్చిక. 5. కొప్పులు.

మ. తనకుఁ దేవియు 'హర్షదేవు' ¹ప్రసన్ను వౌతన్వంగిపాలింద్లసి
మను సేవాసత²యక్షరాడ్వితరణం భాసిల్లు³ 'నేకావళి' ⁴
గని తేఁ డాతని కద్భుతోపకృతిఁ దాఁ గావింపఁగా నెంచి, రా
మునిముల్లుల్ మును ⁵బుష్పకంబుఁ గొనఁగాఁ బొందె⁶ మనఃభేదముఁ.

చ. మును దనయౌదలల్ దునుమ మొక్కఱుకత్తినిఁ ⁷గన్తిఁ గాంచి తా
మును గొని రువ్వశర్కుగిరిఁ బొ ల్పగుసానగఁ గోరినట్టియా
మినిచరనేత నై న నని మించి జయించినరాముఁ దేనిఁ ⁸బో
ల్కినిఁ ద్రిజగత్ప్రసిద్ధగుణలీలు నృపాలునకుఁ ⁹సముద్రుఁ డె. 61

శా. ఆరాన్మంథరభూధరభ్రమణిద్యద్వార్ధిరుఱ్ఱాత్తి నాఁ
దూరవ్యాపినిజోద్యులఁ ధరణిభృన్మూలచ్చిదాశక్తి రై
వారం గల్గిన¹⁰ 'దండ్రబాగఁ' బృతనాధ్వస్తాంబుతఁ నిల్చి. శా
శ్రీరేలాకుముదిన్యతిగ్గురుచి తాఁ జేసె¹¹ స్థలం బై తగఁ. 62

చ. తనోఘనశేషభంగరుచిఁ దంద్రితురంగము లంటి కాపుఁ గ
న్నను సకలోర్వి గెల్పునరనాయకుసైన్యము ¹²లబ్ధినిసుహృ
త్తనయను ధారణీలులితదంతురవిభ్రమకుంతలాసితాఽ
భను ¹³భయదాంతకన్వసను బాన మొనర్చె నశేషతోయఁగాఁ. 63

చ. గిరినహచారికీర్తుల నిగిడ్చి వసుంధర నించి, సర్వగ
హ్వరిని జయించునాయవనిపాలుఁడు సేరె ¹⁴నరాఽశుగాఽహతుల్
వటపిన¹⁵ నల్లవెల్లిఁ గురువల్లభుకీరితి¹⁶ కమ్మ ¹⁷కర్ణజ
ర్జరితవిధిఁ దొలుంగి తరసా ¹⁸మును కొంది రహించు¹⁹ త్రేతముఁ.

1. శర్లి. 2. కుజేరుఁడు. 3. ఒకవరుస గంఠుత్వాలహారము. 4. కుజేరుని
విమానము. 5. దుఃఖముచేత. 6. రావణుఁడు. 7. పోలిక. 8. ముద్రి
కుఁడు (ముకుళికుఁడు). 9. గొప్పగా శేషించినయలంకారిచేత.
10. యమున. 11. భయంకరుఁ డగుయమునిచెల్లెలిని. 12. అర్జునుఁడు.
13. నెత్తురు. 14. దంశపత్రము. 15. చెవి-కర్ణుఁడు. 16. మునుఁగుట.
17. కురుక్షేత్రము.

శా. హర్షం బాన్పుచు 'హర్షదేవుడు' నుతుం దై తేనికి బుట్టె 'శ్రీ'
హర్షాతీతకవిత్వవృద్ధి జనుల హర్షాఽత్ముల జేసి రా
ట్టిర్నోద్యన్మణిభేదకుంతితనిజాసి¹ బై డి కై తొడ్వున²
హర్షించె³ బద నూన్పుచు⁴ మిగుల శాస్త్రాప్రప్రభావంబుల⁵. 65

ఉ. వానియవూర్వశద్ధపరిపాకము వాక్చతురత్వదర్శన⁶,
మానము వాదినంతటికి మైకొనఁ జేయుచు నెల్లదాసల⁷
జా నగువానికైత భువనత్రయి నన్నుతి కెక్కెఁ ద న్నిల⁸
దానము సేయఁ గర్కశపువారుక యో నల తీయశర్కరల్. 66

ఉ. కోరినవస్తు వొంద గడికొన్నప్రమోదముచేత మించుభూ
దారునిచేఁ దిరస్కృతినిఁ దాలిచి మూర్ఖ⁹ గ్గమించి సోచు
న్నారులు దాష్టపంకమునఁ దామ⁴ లురించిరి; గండపాండుత⁵
వేలు నుతింప నేల! కడు వెల్లడి గాఁ శ్రుతిదంతపత్రముల్. 67

మ. 'షితివ'త్యాఖ్యనరేంద్రకిర్తినిధి నిస్సీమస్ఫురద్ధుర్గనం
యుతి నుత్కర్షతఁ గాంచి హద్దుననుజుం 'దుత్కర్షదేవుండు' పా
రతతుల్ ముఖులకల్ గన⁶, మహికి దుర్వారక్రధమేచ్ఛనం
తతినప్తివజరింభికాక్షుదితముద్రల్ మాన్పి యొప్పె⁷ గడు⁸. 68

ఉ. మానవనేతకు⁹ 'విజయమల్లుడు' నా నొకఁ డాత్మజుండు వే
తై నయనాభిరామవిమలాఽకృతిగా నెగడె¹⁰ బ్రతాపి యై,
స్వాఽననమందుఁ జెంది కమలాఽననురాణి రదప్రదీప్తి¹¹నం
దానితనూనమాల యుపదానముగాఁ దన కొప్పుచుండఁగ¹². 69

1. లంగరుకంకణము. 2. వాడి చేయుచు. 3. శ్రమించి. 4. పొరలిరి.
5. కూర్చుండిన.

చ. పరిణతలేఖసృష్టియలవాటున నొప్పెడుసృష్టికర్త క
చ్చెరు వగులేఖ మైసొదఁగు చెల్లు నిడ¹ లటరాంగనాదృశా
హరుడు గ, జ్యానినాదపరుఁ దై యల మన్నుడుఁ దెల్లవేళ జా
గరమున నిల్చు నజ్జుడుగఁ గొనుమవాపశరాధిరాముఁ దై. 70

బిల్వజకవి చరితము

చ. 'ప్రవరపురంబు'నుండి² తిగవ ర్వెడగా విలసిల్లు, ద్యోస్థలి
న్దవితెడువేదల³ జయవనం', బట నిర్మలవారుల⁴ బృదా
కువులకు నేత తక్షకుని⁵ కుండము' పొల్పెడు, ధర్మకర్తన
ప్రవణత మీఱునుగ్రకలివక్త్రముఁ ద్రుంచుసుదర్శనంబుగ⁶. 71

శా. అలానంబులఁ బోలుయావశతముల్ హ ర్వాంద, బంధంబు ల
స్థిలోలత్వమున⁷ గలిద్విపము త న్జెందంగ రా కుండ, నా
భీలం దై, తదుపాంతసీమ, సుగుణాన్వితత్వసంప్రాప్త⁸
ర్వ్యాక⁹ గ్రామ మొకండు 'భోనముఖ'విఖ్యాతి¹⁰ రహి¹¹ గాంచెడి¹².

ప్రకారాంతరానువాదము

శా. 'అలానంబులఁ బోలు'యావశతముల్ హ ర్వాంద, బంధంబు ల
స్థిలోలత్వమున⁷ గలిద్విపము త న్జెందంగ రా కుండ, నా
భీలం దై, పురిఁ జేరి 'భోనముఖ' మనోబే ర్గన్నగ్రామంబు, ధా
రా¹²త్మీయనమగ్రనద్గుణగణప్రాశస్త్య¹³కీర్తి¹⁴ దగు¹⁵. 73

ఉ. చిత్రకథాఽఽద్యభూమియును, 'శ్రీగిరిశశ్వకురాద్రిమధ్యమ
క్షేత్రము నై నతత్ఫలి వచింపఁగ నేల! తదంతరాన నే
కత్ర, నినర్గళోధనతఁ గల్గఁగఁ జేసెడుకుంకుమంబు, న
న్యత్రగ, 'సారవేక్షుసిత మై కడు¹⁶ డాక సమృద్ధిఁ బుట్టఁగ¹⁷. 74

1. సర్వాంగసౌందర్యవతి. 2. మూడు వరుగులు (సార్వగవ్యాతి). 3. అపేరు
గంస్థానము. 4. గజబంధనస్తంభము. 5. యల్లశాలలోనివకుంభనస్తంభ
ములు (గుంజలు). 6. హిమాలయము. 7. సరయాధవము. 8. ద్రాక్ష.
(18-A)

శా. ప్రారంభంబున సత్కలాభిరతి 'గోపాదిత్యుఁ' డన్రాజు కా
శ్రీరాజస్థానికి మధ్యదేశమునఁ బేర్కొనఁ గన్నతవ్యాఽత్ములకా
వే రావించె; దదాదిఁ 'గౌశిక'కుటుబ్ విద్వద్వ్యతంసుల్ ద్విజుల్
సారబ్రహ్మరతాఽత్ము లుండు రట్ల వంశప్రాభవోసేతు లై. 75

ఉ. వారిమథాగ్నిధూమ్యలు దివంబున నిండి 'శతాధ్వర' ప్రియో
దారయశంబుఁ గూర్పుఁ గనినంత, శతాధ్వరుఁ దేరిమాట నే
న్దారువఁ బోడు శోత్రపుటి; నాకముచింతఁ గనండు; ఛాయ దై
వారక చిత్రసంగతునిభంగి విచేష్టితునట్లుఁ బొల్పులున్. 76

చ. తనసతతాగ్ని సేవనవిధానమునకా జనియించుస్వేదజీ
వనమున ముట్టగానఁ గలిగిన్నముఁ బాప సమర్థుఁ దై జగ
ద్వినుతపవిత్రవృత్తమునఁ దేజిలుతక్కులజాతులందు న
త్యనఘుఁడు దాల్చె 'ముక్తికల' శాఽఖ్యుఁడు స్వాన్వయశేఖరత్వముకా.

చ. నలుమొగముల్ నివాసముగ నల్వ యొసర్చిననాల్గువేదముల్
పౌలు పగుసీసునకా జగదముల్ గన నున్నఁ దదీయశాంతికై
కలిపి నిజాంబుజాఽనన 'మొకంటనె నిల్చె నతండు 'వల్లభాఽఽ
వళి నెనయించులీలవలెఁ బండితవర్యులు మేలు మే లనకా. 78

చ. శ్రుతనిపుణుండు 'రాజకలకుండు' పరాక్రమవైభవుండు రా
త్మత గలవాఁడు దద్భుతవరిష్ఠసుతుం డయి పెంపుఁ గాంచె; నం
ధతమసభంగి నేడును 'యథాగతి శీతకుభృత్పరంపరా
స్థితగుహ లెంతయుకా బయటఁ జిమ్ముఁ దదధ్వరధూమపుంజముల్.

1. ఇంద్రుఁడు. 2. జలము. 3. స్థిరము. 4. అమహత్తగు 'నాక'కు
నాపవిభక్తికరూపము. 5. దీనిచేతవతనిదక్షిణవాయుకత్వము ధ్వనితము.
6. శాస్త్రములయందుఁ బారంగతుఁడు. 7. గమనము వీడక.

చ. సకలజనానుభోజ్యముగ సాగినడాకలు నిండుతోటలుకా,
సకలకలాప్రదేశములు, స్వచ్ఛజలంబులకూపముల్, ప్రపల్,
సుకృతనికేతనుం డతఁడు చోటునఁ జోటున దేశభూషగా
సుకృతిగృహంగరక్షఁ గలిసూడు సనన్ ఘటియించు నిచ్చలుకా.
మ. కొమరుం దై జనియించి 'జ్యేష్ఠకల'శాఽఖ్యుం డయురుభ్యాతి కు
త్తమసారస్వతేవేది, వేదనిధి, 'యుచ్ఛాయక్షముం, దద్భుత
స్వమనీషానుహిమాఽఽప్తి వ్యాఖ్యను మహాభాష్యానకుకా లోకవం
ద్యముగాఁ గూరిచె; నొప్పె ముంగిటను శిష్యవ్రాతముల్ భాసిలకా.
చ. అతిథులసేవ 'నిష్ఠములయందునఁ 'బూర్తములందు సేవకా
త్యతులితసాంత్యనన్ గహనమా! యితరాత్మ సమర్థుణంబులన్,
హితకృతు 'తై హికంబులు ననేక'పరంబులు నల్పఁ జాలును
న్నతిఁ దగు 'నాగదేవి' దనఁనాతిఁగఁ గొన్నుధమా? కెంతయుకా.

బిల్వణజననము

చ. కనకరుచుల్ ప్రతీకములఁ గాంచెనొ నాఁ దగు'మేల్మిరోచులకా
10గనుమరు లూన్పు'బిల్వణుఁడు' గల్గె జగన్నుతి మించ వానికికా;
వనజజరాణి బిల్వణునివక్త్రమునకా నిలు పొందె 11గీత్రయా
ధ్వని, తన12శింజఁ గప్పఁ, దగుతావుగ13మౌంజినిఁ దాల్చునాడుగకా.
శా. సాంగాఽమ్నాయము, శబ్దిశాస్త్రమున 14శేషాహిశ్వరవ్యాఖ్య, శ్రో
త్రాంగానందము సాహితీగరిమ తత్పాణంబు లై మించ నెం
చంగా శక్తుఁ డెవం డిలకా? వినుఁడు తత్సారంబు స్వచ్ఛస్వదీ
రంగద్ధర్పణమందు నందముగ సంక్రాంతస్థితికా నిల్చెడుకా. 84

1. విద్యావ్యాఖ్యాస్థానములు. 2. ధర్మము. 3. అధికక్షమాసాదుఁడు. 4. ఇష్ట
కర్మలు:-'అగ్నిహోత్రము. తపస్సు. సత్యము, వేదాధ్యయనము, ఆతి
థ్యము, వైశ్వదేవము' 5. పుర్రకర్మలు:-'వాసీ-కూపర-తటాకాఽదులను,
దేవాఽలయములను, ఆరామములను నిర్మించుట, అన్నదానము చేయుట.
6. లౌకికసుఖములు. 7. పారలౌకికసుఖములు. 8. అనయవములన్.
9. లంగరుకాంచులన్. 10. నేత్రమోహము. 11. వాణివేదధ్వని.
12. మండీరనాదము. 13. ఉపనయనమునందు వటువుమొలకు గట్టఁ
బడుముంజదర్పమొలకాదు. 14. పరంజలిభాష్యము.

శా. శ్రీవాణీపదపాంసుకార్మణతపేర్మికా దర్శిపశ్చిన్నుతి
శ్రీవీజరతి గుంపు గట్టెను ¹గలాస్త్రీరాజి; తత్కీర్తివా
మా²విభ్రాంతిఁ దొలందుకంచుకులుగా ³మా నొందె దిక్పాళిఁ ద
త్ప్రావీణ్యోద్ధరనర్గబంధతతి సార్థం బొచు వ్యాపించుచున్. 85

చ. అతఁడు గడించుపాండితికి నొదలఁ గైకొనె 'నిష్టరామ' నం
జ్ఞత నుతిఁ గన్నయన్న నరనాథవితానసదాఽవతంస మై;
సతము నిజాఽన్యమందు నుడిచానఁ గవీశ్వరమాతఁ గావ్యజ్ఞా
మృతరస మానుమానవులు మించుప్రపాలలనన్బలెన్ గనన్. 86

ఉ. నందితకిరీ ⁴యాతనికి నవ్యకలాకుశలుండు తమ్ముఁ 'డా
నందుఁ' డసూయమై మదమునన్ దను దాఁకుకువాదిమత్సరం
బుం దునుమన్ గురారముగఁ జొల్చె; సరస్వతి శీతశైలమం
దొందుచు నిఘరత్వము నమున్నతిఁ దన్మృదుజిహ్వా నిల్వఁగన్. 87

శా. చెందెన్ నిర్మలశాస్త్రతత్త్వమును గాశ్మీరంబులందుండి; పై
నందెన్ నిక్కము మంచుకొండఁ గలశైత్యం బెంతయున్; ⁵మున్నుగా
⁶మందన్ జేయు నెటుల్ తదన్యగతి, సామర్థాఽత్ముఁ డై యెల్లెడన్
నిందావాదులమోములన్ నిల హిమానీప్లుష్టపద్మాఽకృతిన్? 88

శా. దోలాకేళిలులత్కటిభరమునం దూగాడు చున్నట్టిరా
దారీలావతిచేతఁ ద్రుంగి తరు లిందాఁజేని ⁷నూర్పోనిగో
పాలేశాజిర మొప్పుబొందవనిక్రేవన్ ⁸దీర్చెఁ బె క్కైన్ ⁹ప¹⁰పు
ప్రాఽళిన్ దా మధురన్ వివాదరతి ¹¹దీరాఽళిన్ ద్రుటిన్ గెల్పుచున్.

1. విద్యావధూపంక్తి. 2. చంచలత. 3. మనోజ్ఞత. 4. రిల్లఱునకు.
5. వదునగా. 6. నాచ్చు. 7. ఊపిరి వెడలని. 8. కృష్ణుడు. 9. కడ
పెను. 10. దినాఽళి. 11. పందితాఽళి.

ఉ. నిస్సమశాస్త్రవాదముల నేర్పునఁ బల్కుచు దిక్కుదిక్కులన్
నిస్సమతద్యశంబులను నిల్పెడుశిష్యుల కంతరాయ మై
దుస్సహదిగ్గజేంద్రమదతోయసమాస్వదనప్రమత్తరం
హ¹స్సుమలిప్రుగాలపనజాఽరఫడంబర మొక్కటే తగున్. 90

ఉ. పామరుఁడేనిఁ, బండితుఁడు, బాలుఁడు, వృద్ధుఁడు, స్త్రీ, నరుండునే
నీమహితాఽత్ముకావ్యము మెయిన్ బులకల్ మొలవన్ బరింపఁడేన్,
గ్రామము గాదు; దేశమును గా; దది రాణ్ణగరంబు గాదు; కే
ళిమహి గాదు; కానయును లేదు; సరస్వతి లేదు ధారణిన్. 91

మ. తనయుత్తుంగమణీమయాఽలయము లందం బై నసోపానలీ
ల నిగుడ్చున్ బదలన్ బొదల్పురలప్రో ల్దా వొసిరిన్ దింది మిం
చినపూర్వర్యముఁ 'గాన్యకుబ్జము'ను, నిస్సేమంబుగా మ్రోగుగం
గను దర్శించుచుఁ జొచ్చి తద్యశము స్వాఽజ్ఞావర్తిగాఁ బూనిచెన్.

చ. కలి నుడిగించుధర్మధృతఖడ్గము దా ²వినువాఁకకోశమం
దుల ³రవిజాతవేణివిధిఁ దూటి రహించఁగఁ, దీర్ఘరాజ మై
యలరు'ప్రయాగ'మందు జగదద్భుతసద్గుణసంపదాభ్యుఁ డై
సలుపుచు దానముల్ నిలిచె నన్నుచుఁ దచ్చుఁ బెక్కువారముల్.

చ. కలయ నిలన్ భ్రమించుకలికాలపుభీతినిఁ దన్ను జేరి చిం
తిలుచును ధర్మ మొందినపథిశ్రమమున్ దనశీకరంబులన్
దొలఁచుచు 'గాశిక' వెలయు'ద్యోపథనిమ్మగఁ గ్రుంకి దుర్విధి
స్థలితకుభూపులన్ గన నెసంగుకళంక మతండు 'దూలి'చెన్. 94

1. ధృంగశ్రేణీతద్యని. 2. గంగానది. 3. యమునావేడిభంగిని. 4. కాశీ
పురమునందు. 5. గంగానది. 6. తొలఁగించెను.

చ. అల ¹'కాళింజరభూధ'రేశునకుఁ ²గాలాఽభుండు ³'దాహల'భూ
వలయేశుండు నిజాశ్వరింఖలరుతిఁ వ్రక్కల్ గఁ 'దుక్ఖార' భూ
తలి రాట్కాన్యముఁ జేయు'కర్ణ'పతి తత్కవ్యగ్రణీప్రజ్ఞచేఁ
బొలిచెఁ గర్ణసుధారసాఽస్వదనసమ్మూర్చన్మనఃకంజఁ దై. 95

చ. మును సృటికాద్రిచేఁ దనివిఁ బొందక దాపలికేల దాని నుం
డను నిడి, మంచుకొండను నిడం దృటి దక్షిణహస్తముఁ నిగి
ద్దినదశవక్త్రుఁ ద్రుంచురఘుశేఖరురాఘ్నగరం 'బయోధ్య' నీ
ఘనకవి స్వీయసూక్తిరసగాహనఁ జేసెను శైత్య మందఁగఁ. 96

మ. ఘనుఁ దో'దాహల'భూపుసాధమునఁ దా 'గంగాధరుఁ' గెల్చి, గె
ల్వ నెదుర్కొనిపు'దీరులఁ గెలుచువిద్యచ్ఛంద్రుగాథాఽఽశి, ప్రా
చ్యనగప్రాంతవర'త్పురేభమదతోయత్రాంతభృగాఽరవం
బును నిర్జించి సురేంద్రుకర్ణపుటినేన్ బొల్లాడు నం చెంచెదఁ. 97

ఉ. కారు సమంబు భోజనకుఁ ¹గానరపాలురు; నీపు నుంటి వే
లా ! రహి రాక యీనృపలలామునికొల్వన; 'కేను దుర్విధి
ప్రేరిత' నంచు, ద్వార్యమరకృచ్చిభరోద్దయనప్రవర్తితో
దారకపోతరావమిష యై తగె దీనత ¹⁰'దార' వల్కె నాఁ. 98

చ. అనయ మహాతులే యగుచు, నాదటఁ ¹¹గచ్ఛముడిఁ గదింపఁగాఁ
జనక, మధుల్ వెలార్చునెడఁ జాల జుగుప్సను గూర్పు'గూర్జ'రా
వనిజనసంగ మధ్వమున వర్తిల నందినవంత 'సోమనా
భు' ¹²నభవుఁ గాంచియ¹³క్ర వివిధుం డల తాఁ దొలఁగించె నెంతయున్.

1. ఒకదేశముపేరు. 2. యమకుల్యుఁడు. 3-4. దేశములపేర్లు. 5. రాజు.
6. పండితుండు. 7. ఐరావతము. 8. నీరసృపతులు. 9. ఉపద్రవము
చేయు. 10. భోజనిరాజుధాని. 11. కజ్జలంధము. 12. ఈశ్వరుని.
13. కవిచంద్రుడు.

ఉ. హోర'హతిచ్చలంబున ²భృగుప్రభవుం డల రువ్వు³నర్గళం
బొరహి, 'వార్ధి స్వేచ్ఛగ విహార'మొనర్చుట నాఁపు'పూగగో
త్రారుహనీలవేల వసుధాతలనాథశతావలోకనో
దారకుతూహలాఽయతి బుధాగ్రణి తా విహరించె నెంతయుఁ. 100

శా. పారావారశిరస్థలిఁ నిలిపి 'ఖల్వాటత్వముఁ, మీఁదు, లం
కారాజాపహృతాఽత్మజాఽనుగత యై క్రవ్యాదనేదిష్టసీ
తారామాస్థితి వించు బీతిఁ గనునా'రాత్రీసదృశ్చేతువం
దారాజన్యుఁడు మెట్టి కున్నను దదీయఖ్యాతి దాఁటెఁ జూమి. 101

ఉ. 'అంతలు నింత లౌనృపులయందుఁ బరాజ్ఞులుఁడుఁ. సుధీనిశా
కాంతుఁడు 'యామ్యదిక్కునకుఁ గొతుకి యై చని యిట్లు లెంచె; 'నీ
ప్రాంతపుఁగాంతలందలికుచాఽయతియున్నతి నేమి సెప్ప, నా
కంతుఁడె ముజ్జగంబుఁ గొనుగండఁడు చాత్రత వానిఁ గొల్వఁగఁ.

శా. చో'కాఽభీల'చుకుక్య'భూమిపతిచే సూరీంద్రుఁ దొందఁ మహా
నీలచ్చత్ర-మదేభరాద్ర్వజముతో¹⁰న్విద్యాపతిత్వంబు, నా
పై లాలించె దృఢోపగూహనకళావల్లభ్యవేల్లదుభజా
హేలాశింజితహస్తభూష యయి యెంతే వాని రాలచ్చియుఁ. 103

మ. మదపానంబునఁ దుమ్మెదల్ నిదుర ¹¹మైమై మైకొనఁ, గగ్గురుల్
గదురఁ దిక్కిరులేని వేనియశ మాకర్తించు, నాతండు దా
¹²స్థదియించెఁ గమనీయకావ్య మిది కరాఁటేందుప్రీత్యర్థ; మి
య్యది యొందుఁ జగతిఁ బుధప్రకర ంతాలంక్రియాసుస్థితిఁ.

1. ఆయుధ (వరకు) వ్యాజముచేత. 2. వరకురాముఁడు. 3. గడియమాను.
4. పూర్వము వరకురాముఁడు తనవరకుపుడేతఁ బ్రేమనముద్రమును
జీర్చినపుడు భేదిల్లిన సముద్రము. 5. పోకచెట్లు. 6. బట్టతల గరిగి
యొందుట. 7. భూమి-చాది (పెంపుడుతల్లి). 8. సామాన్యరాజులు.
9. దక్షిణదిక్కు. 10. విద్యాధికారిపదవి. (ప్రధానపండితపదవి).
11. అనాయాసముగా. 12. కూర్చెను.

తే. గీ. శాలివాహనశకమున 'శర-విధి-వసు-

చంద్ర'సంఖ్యాబ్దిమున (౧౮౯౫), భిష్టుశకమునందు

'నల్ది-ఋషి-నిధి-భూ'సంఖ్యాకాబ్దిమందు (1974)

'విక్రమాంకదేవచరిత' వెలసె నాంధ్రి.

115

ఇది శ్రీత్రిభువనమల్లదేవవిద్యాపతి-కాశ్మీరక
భట్టశ్రీబిల్వాణ మహాకవివిరచితవిక్రమాంకదేవచరిత

మహాకావ్యంబునకు శ్రీవేంకటేశ్వర

శ్రీనరసింహదేవపాదపద్మాభారాదన

సమాసాదితగీర్వాణాండ్రకవితావై శారద్య

'ఆంధ్రబిల్వాణ' దిరుదాంచిత

లక్ష్మణ-విశ్వనాథ

కవిసోదరాండ్రీకృత

మహాప్రబంధంబునందు

సప్తమాఽశ్వానము

సమాప్తము

సర్వంబు సంపూర్ణంబు.

శుభం భూయాత్.

విక్రమాంక దేవచరితము

(ద్విల్లణకవి సంస్కృత మహాకావ్యానువాదము)

అనువాదకులు

శిరోమణి - ఆంధ్రద్విల్లణ - బ్రాహ్మీభూషణ - సుదీంద్రమౌళి

కప్పగంతుల లక్ష్మణశాస్త్రి

ఆంధ్రద్విల్లణ

మాదిరాజు విశ్వనాథరావు

ప్రకాశకుడు :

కప్పగంతుల లక్ష్మణశాస్త్రి

హైదరాబాద్

1974

విక్రమాంక దేవచరితము

(ద్విల్పణకవి సంస్కృత మహాకావ్యానువాదము)

మ

అనువాదకులు

శిరోమణి - ఆంధ్రద్విల్పణ - బ్రాహ్మీభూషణ - సురీంద్రమౌళి

కప్పగంతుల లక్ష్మణశాస్త్రి

ఆంధ్రద్విల్పణ

మాదిరాజు విశ్వనాథరావు

(భారతీయ శిక్షామాన్త్రలయసహాయ్తేన ప్రకాశితమ్)

ప్రకాశకుడు :

కప్పగంతుల లక్ష్మణశాస్త్రి

హైదరాబాద్

1974

విక్రమాంక దేవచరితము

(ద్విలక్షకవి సంస్కృత మహాకావ్యానువాదము)

అనువాదకులు

శిరోమణి - ఆంధ్రద్విలక్షణ - బ్రాహ్మభూషణ - సుధీంద్రమౌళి

కప్పగంతుల లక్ష్మణశాస్త్రి

ఆంధ్రద్విలక్షణ

మాదిరాజు విశ్వనాథరావు

(భారతీయ శిక్షామాన్వలయసహాయ్‌యేన ప్రకాశితమ్)

ప్రకాశకుడు :

కప్పగంతుల లక్ష్మణశాస్త్రి

హైదరాబాద్

1974

సర్వస్వామ్యములు ప్రకాశకులవి
ప్రథమ ముద్రణము 1000 ప్రతులు
శా. శ. 1895 - క్రీ. శ. 1974

వెల రు. 13-00

ప్రాచీనానము
కప్పగంతుల లక్ష్మణశాస్త్రి

ప్రకాశకుడు
'అమర భారతి'

5-9-22/97, ఆదర్శనగర్
హైదరాబాద్-500 004 ఆం. ప్ర.
రెజిస్ట్రేషన్ 88782

ముద్రాపకులు
శివాజీ ప్రెస్,
గంత్ బజార్, సికింద్రాబాదు

దాశుక్యరాజు-విక్రమాంక దేవుడు (షష్ఠ విక్రమాదిత్యుడు)

పరిపాలన కాలము - క్రీ. శ. 1075-1128

(కల్యాణీ నగర దేవాలయము గోడపైనున్న చిత్రపు
ప్రతిరూపము నుండి)

పుట	వంక్తి	దీనికి	ఇది
65	26	కువలం	కువలం
72	14	రంతు	రంగతు
79	22	రవిగుల	రవికల
81	10	ర్యేక	ర్యేక
90	19	గొంక	గొంక
94	6	రమండు	రమండు
97	1	భబు	భంబు
97	19	తెయి	తేతి
100	8	తరే	తవరే
101	18	బాడంగా	బాడంగా
108	7	పిల్లంగా	సిల్లంగా
108	11	ప్లావద్రుచి	లాస్యద్యుతి
108	18	చేంగి	వేంగి
107	5	సరచాఽరవ	గళమౌరవ
109	7	భంబులేదు	భండు గాఁడు
118	4	బల	ధవ
114	1	లెగ	రక
114	10	దాసిగతిన్	దాసిన్ బలెన్
114	18	నిచుళానితాఽత్మకా య్యఁడు	యితనిచుళ నిహితకార్ముకుఁడు
114	26	సంక	సకి
115	1	చెందిన	చెందెనొ
115	2	వగ	వనగ
115	12	గలమ	గలయు
116	23	రసో	రసే
118	24	ర్విరమణ	శ్వరసు
117	7	మరుఁడుతన	మెయిమరుఁడు
118	8	ప్రిదులు	చెదరు

పుట	వంక్తి	దీనికి	ఇది
118	16	వనగన్	జనముగన్
118	22	మూనెన్	మూనెనొ
118	24	తమో	తనన్
119	7,8	నితంబ...	ములన్ గుసుమాయుధుండు
		...వితగన్	సుస్థిరుఁ డయి నిల్చె మచ్చుని
			తధీగరిమన్ జలదంబు డిందగన్
119	16	నయనపథమాతనమై	హవరవథమై వెలుచన్
119	22	యుడిగెనొ నా	యుడుగుట నెఱిగె
		నెఱింగివెం	ననగఁ బం
120	1	విరి	యగ
120	1	డల	డలు
120	2	సొబగగు	పోలగ
120	2	రున	రును
120	11	మన మహిఫలకంబున	మున శుక్లం బన మహి
120	16	లేడె	లేడె
121	21	ఈవద్యమునకు	"అడుగడుగున సంపెంగలు, పొడవు మెఱసె సుఖట నైన్యమున్ మదమనఁజై, యొడఁ గూర్చగఁ తైత్రుం డను, గడివొర వెడఁజల్లినట్టికాంచన మనగన్
122	2	నకల	వివిధ
129	3	విరహ	విరహ
128	15	కాంగుఁడు శశి యైనటు	కాంగుం డైనటు శశి
129	16	గఁ దదంశులు	గ నిజాంశుల
126	9	రొంగం	రొంగం
126	18	దబపాం	దపాం

ఉపోద్ఘాతము

సంస్కృతవాఙ్మయమందలి అత్యుత్తమమహాకావ్యములలోఁ జేర్పఁ దగినది దీర్ఘాణమహాకవి రచించిన యీ విక్రమాంకదేవచరితము. మీఁదుమిక్కిలి మిగిలినవాని వలెఁ గాక యిది చారిత్రికము. ప్రాచీనపౌరాణికకథాశ్రయము గాదు. కవి తన ప్రభువుయొక్క చరితమునే కావ్యముగా రచించినాఁడు. కావున నుత్తమకావ్యగుణములే కాక సమకాలికచరిత్రయు నిందు జేరి యున్నది. కథానాయకుఁ డైనవిక్రమాంకుఁడు కల్యాణకటకము రాజధానిగా ద్రవిడదేశమునేకాక మిగిలినదక్షిణాపథమునంతటిని జయించి యేఁదియేఁడు ఎదురు లేక పరిపాలించిన అత్యవధానకృష్ణ విక్రమాదిత్యుఁడు. ఇతనిరాజ్యకాలము క్రీ॥ శ॥ 1076-1126 సం॥ వఱకు ఉండినది.

ఈమహాకావ్యమును జిరకాలముక్రిందనే శ్రీతిరుపతివేంకటకవులు ఆంధ్ర వచనకావ్యముగా రచించి 'సరస్వతి' యనుపత్రికలోఁ దిరుపతిశాస్త్రిగారు జీవించి యుండినపుడే, ప్రకటించి యుండిరి. ద్వితీయముద్రణము 1935 సం॥లో వెలువడినది. సంస్కృతమూలముయొక్క ప్రాశస్త్యమును, సుగృహీతనామధేయలు, తమగురువర్యులు కీ॥ శే॥ శ్రీ మానవల్లి రామకృష్ణకవిగారివలన విని, వారియారేశానుసారముగా వనపర్తినంస్థానవిద్యకృషులైన శ్రీయుతులు కీ॥ శే॥ మాదిరాజు విశ్వనాథరావుగారును, మిత్రులు శ్రీకృష్ణగంతుల లక్ష్మణశాస్త్రిగారును జిరకాలము క్రిందనే పద్యకావ్యముగాఁ, ప్రాచీనకవులసరణిలో నాంధ్రీకరింప నారంభించిరి. నడుమ శ్రీవిశ్వనాథరావుగారు గలింపఁగా శ్రీకృష్ణగంతులవారు పూర్తిగావించి యుండి, యిప్పుడు, అవకాశము కుదురఁగా ముద్రించి ప్రకటించు చున్నారు. నాయందలిమైత్రిచేత నన్ను దీనికి ఉపోద్ఘాతమును వ్రాయవలసినదిగాఁ గోరిరి.

ఈ కావ్యమును సంపాదించి ముద్రించినకీర్తి పాశ్చాత్యులది. డా॥ జార్జి డ్యాలర్ అనునతఁడు 1874 సం॥లోఁ దనమిత్రుడు డా॥ హెచ్-జాకోబ్ పండితునిసాయమున, రాజస్థానమున నుంచరించుచు జైనశ్రేయశైలసభాంధాగారమున నతిప్రాచీనలిపియందు వ్రాయఁ బడినప్రతినిఁ గనిపట్టి, ప్రత్యంతరము వ్రాయించి, పరిశోధించి, చారిత్రికోపొద్ఘాతముతో 1875 సం॥లో మొదటిపర్యాయము ప్రకటించెను. పిమ్మట

శ్రీరామకృష్ణభండార్ కర్పణపండితులును, డా. ఫ్లేటుగారును దమచారిత్రికగ్రంథములలో, జాతుకృతిచరిత్రములను ద్రవీకరించిరి. తమిళములో శ్రీ ఏ. వి. వెంకటరామయ్యర్ అనువారు పరిశోధించి విక్రమాదిత్యనిచరిత్రను 1920 సం॥లో, బ్రాహ్మణికచారిత్రికగ్రంథముగాఁ ద్రవీకరించిరి. 1927 సం॥లో మహామహాపాద్యాయ పండిత శ్రీరామావతారశర్మగారు, కాశీ జ్ఞానమండలముద్రాక్షరశాలవారి ప్రకాశనార్థము పునఃపరిశీలన మొనర్చి యీయఁగా వారు ప్రకటించిరి. అటుపిమ్మట సాహిత్యాచార్య పండిత మురళీలాల్ నాగర్ అనువారు జై నర్మేరుప్రతితో పూనాలోని భండార్కర్ పరిశోధనాలయమువారిప్రతిని, ఇంకను వారికి దొరికిన యితర ప్రతులను సంపాదించి, పాఠభేదములను చిరీశీలించి, కాశ్మీర సరస్వతీధవనము (Prince of Wales Saraswati Bhavan Text Series) వారికి శుద్ధతరప్రతిని నిర్దము చేసి యొసంగిరి. ఇట్లుండియు నేవేవోకాక ఇములచేత స్థానికములు తగ్గ లేదు. నాగరపండితుఁడు బ్యాలర్ పండితుని చారిత్రికోపేద్ధాతమును విమర్శించి, అచ్చుటచ్చుట ఖండించుటయేకాక, కావ్యాంతమందు, పైజై నర్మేరులాండాగారమందే దొరికిన 'చరిత్రపండిక' యనుటిప్పటినిఁగూడఁ జేర్చిరి. ఇటీవల శ్రీపండిత విశ్వనాథశాస్త్రిధర్వాజ అనువారిసంపాదకత్వమున జై నగ్రంథాఽదికములపర్యాయన పూర్వకమైనప్రతి, సంస్కృతటీకా-హిందీభాషాఽనువాదములతో, చివరను హిందూ విశ్వవిద్యాలయమువారిచే 1958 సం॥లో మూఁడుభాగములుగాఁ ద్రవీకరింపఁబడినది.

ఇది పదునెనిమిదినర్గలమహాకావ్యము. కాళిదాసాఽదులమార్గమున రచితమైనట్టియాలోకోత్తరప్రబంధమునకు నుపోద్ఘాతమును వ్రాయుటకు, గొప్పవారు, సంస్కృతాంధ్రసాహితీనిష్ఠాతులును, చారిత్రికపరిశోధకనిపుణులును బానుకొనవలసినదిగాని నావంటివాఁడు ఏమి చేయఁ గలఁడు; ఇనను, గల్యాణీచాటుక్యుల చరిత్రను గొంత పరిశోధించినందువలనను, మిత్రులయోదేశానుసారమునను, వారికోరికను గా దనఁ జాలక యేదో వ్రాయు చున్నాను. శ్రీకృష్ణగంతులవారేకాక మిత్రులు శ్రీతిరుమల రామచంద్రగారును దీనికిఁ బ్రేరకులు. వీరికిఁ గృతజ్ఞుఁడను.

ఈ నాయుపోద్ఘాతమును మూడు భాగములుగా విభజించి (1) కవిని గుఱించియు (2) కావ్యప్రతిపాదితవిషయములనుగుఱించియు వ్రాసి (3) ఆధునిక మార్గమునఁ జారిత్రికవిషయచర్చను గొనసాగించి, చివరకు, నుపసంహారముగా నాకుఁ దోచినకావ్యగుణములను నాంద్రానువాదప్రాశస్త్యమును గొడ్డిగా వ్రాయఁ

దలచితిని. ఇందుఁ బ్రధానపురుషుఁడు చాళుక్యవిక్రమాదిత్యుఁడుగాన నాతనిం గూర్చి ఉపక్రమణిక :

చాళుక్యవిక్రమాదిత్యుఁడు

భారతదేశమందుఁ జరిత్రప్రసిద్దులు విక్రమాదిత్యు లనేకులు. అతిప్రాచీనుఁడు, శకాది ఒకహర్షవిక్రమాదిత్యుఁ డుండె నని కథలు చాలఁ గలవు. విక్రమమందు అదిత్యునితో నమానుఁ డని దిరుదార్థము. విక్రమశకాబ్ద మొకటి, ఎక్కువగా నుత్తర హిందూస్థానమున నీతనిపేర, క్రీ.పూ. 58 నుండి గణింపఁ బడునది కలదు. వింధ్యకు దక్షిణమున కాలివాహన శకము క్రీ.శ. 58 నుండి యారంభింపఁ బడినది వాడుకయం దున్నది. విక్రమాదిత్యుఁ డనుదిరుడును దర్బార గుప్తవక్రవర్తి చంద్రగుప్త - విక్రమాదిత్యుఁడు (క్రీ.శ. 4వ శతాబ్ది) ధరించెను. ఇతనియాస్థాని వాఁడే కాళిదా సని యొక యభిప్రాయము కలదు. ఈ 'విక్రమాదిత్య' దిరుదమును 'విషమశీల, సాహసాంక, సాహస విక్రమాంక' ఇత్యాదిగాఁ బ్రయోగించు చుండిరి. భోజునితంద్రి సింధురాజునుగుఱించి 'నవసాహసాంకచరిత' మని 'పరిమళకాళిదా' ననునతఁడు క్రీ.శ. 1010 సం॥ ప్రాంతమున నొకచక్కనిచారిత్రికకావ్యమును వ్రాసెను. విక్రమార్కభేతాళకథలును, భోజవిక్రమార్కచరిత్రలకథలును, అర్వాచీనులు అతిప్రాచీనవిక్రమాదిత్యునికి ముడివెట్టి, కాలానుక్రమణిక యెఱుంగక వ్రాసినవి.

చాళుక్యరాజులలో నీవిక్రమాదిత్యనామరారులు అనేకులు కనఁ పడు చున్నారు. క్రీ.శ. 550 సం॥ ప్రాంతమునుండి 750 సం॥ వఱకుఁ బాలించినవారిలో నొక విక్రమాదిత్యుఁడు పల్లవచక్రవర్తులవిరోధి కలఁడు. ఇట్లు వచ్చినవారిలోఁ బరిపాలింపక ప్రవాసమునఁ గొందఱు విక్రమాదిత్యులు పోఁగా మఱల సామ్రాజ్యమును సంపాదించిన తైలపుని (972 నుండి) మనుమఁడు ఐదవవిక్రమాదిత్యుఁడు (1008-1012). ఇతని తమ్మునిమనుమఁడే ప్రస్తుతకావ్యనాయకుఁడు. కర్ణాటక చాళుక్యచక్రవర్తి, ఆరవవిక్రమాదిత్యుఁడు (1076-1126) 'త్రిభువనమల్ల' దిరుదాంచితుఁడు. ఈతనియాస్థానమున 'విద్యాపతి' పదవి నధిష్ఠించిన 'దిల్లా ఐ' మహాకవియే యేతక్కావ్యరచయిత.

౧ బిల్లులుకవి చరిత్ర

ఇతఁడే, కావ్యాంశమున, పదునెనిమిదవసర్గలో వ్రాసినది, ఆత్మకథ (ఆధునిక 'స్వీయచరిత్ర' లవంటిది), ఒకపూర్తిసర్గయే కలదు. అం ది ట్లున్నది :-

¹ కాశ్మీరదేశము నై వసుకమునకుఁ బట్టుకొమ్మ, వితాస్తా(రీలం)నదీతీరము నందలి 'ప్రవరపురము' (నేటిశ్రీనగరము)దానికి రాజధాని, అదివిద్యలకునాలవాలము, సంపదలకు నిలయము. శ్రీలుకూడ సంస్కృతము మాటాడువారట. 'వితస్తా-సింధు' నదులసంగమము కాశ్మీరమందే. అచ్చటిరాజులు, శివభక్తిపరాయణులు కట్టించిన మఠములు దేవాలయములు విద్యాప్రాసములు గణనాతీతములు. 'అనంతదేవుఁ' డనురాజును (క్రీ.శ. 1028-1063), అతనికుమారుడు 'కలశదేవ'రాజును (1063-1089), అతనికుమారులు 'హర్షాదిత్య - ఉత్కర్షదేవ - విజయమల్లులను' (1089-1101), బిల్లులుఁడు ఎలుఁగును, వీరిలో విజయ మల్లుఁడు మన్నుఁడుడే యట.

ప్రవరపురమునకు రెండుక్రోసులదూరమున 'జయవన' మనునొకవనమును, దానియందు 'తక్షకకుండ' మనుకటాకమును, నాప్రాంతమున ² 'భోనముఖ' మను ఊరును గలవు. అందుఁ గొలికగోత్రజులు బ్రాహ్మణులు యుండిరి. వీరు 'గోపాదిత్యుఁ' డనురాజుచేత మధ్యదేశమునుండి పిలిపింపఁ బడినవారు. వీరిలో నొకకాలకు 'ముత్తి కలకు' డనుపండితుఁడు కూటస్థుఁడు. అతనికి 'రాజకలకుఁడు', అతనికి 'శ్వేచ్ఛ కలకుఁడు' ను జనించిరి. ఇతనికి నాగాదేవీయందు మహాపండితుఁడైన 'ఇష్ట రాముఁడు'ను, ఈమహాకవి 'బిల్లులుడు'ను, 'కవీంద్రదుర్మదలీలాకుఠార' మగు 'అనంద'కవియు జనించిరి. ఇట్టిపాఠనపండితవంశమున వేదమోక్షములనడుమ బిల్లులుఁడు జనించెను. అధ్యయన మొనర్చి, పాఠంజలమహాభాష్యముతోఁగూడ శబ్దశాస్త్రముఁ జదివి, కర్తామృత మగుసాహిత్యవిద్యయందుఁ బ్రవీణుఁడై లేత వయసునందే మహాకవి యాయెను.

1. వివరములకు శ్రీతిరుపతివేంకటకవులయాంధ్రానువాదమును జూడుఁడు.
2. నేటి 'ఋముఖ' అనుగ్రామము, 'పంపాక్' అను చోటికి మారుదిడిలో మూడుమైళ్ళదూరమునఁ గలదు.

కారణాంతరమునఁ గాశ్మీరదేశమును వదిలి, బిల్లులుఁడు మధురాపురమునకు వచ్చి...అందలిసూరిచక్రమును జయించి...బృందావనంబునం గొన్నాళ్లు వసింది యుండి... తనశిష్యులే...నర్వదిగంతజైత్రయాత్ర గావించి తనకీర్తినివ్యాపింపఁ జేయఁగావెలసెను. ఇతనికావ్యములను జడువనివారు లేరట (ఆకావ్యము లేవో చెప్ప లేదు). తర్వాత కాన్యకుట్టాధీశునియాస్థానమునఁ గొంతకాల ముండి (అయోధ్య?) 'ప్రయాగ, వారాణసి' మున్నగుక్షేత్రములు దర్శించి, 'కాలంజరగిరి' ప్రభువునకు యముఁడైన దాహశప్రభువు 'కర్డుని'కడఁ గొన్నా ట్టుందెను. (ఈకర్డుఁడెవఁడో? మువ్వరు కర్డులు పరిపాలించిరి. 'చేడి'రాజు 'గాంగేయదేవుని'కుమారుఁడు 'కర్డుఁడు' 1041-1070, నం॥ లోను, అతనితర్వాత ఇరువురుకర్డులు 'యశఃకర్ణ-గయా కర్డులు' పరిపాలించిరి). దాహశాధీశునియింట గంగాధరపండితుని జయించి, అట నుండి 'భోజు'డు పాలించిన 'దారా'నగరమునకుఁ బోయెను.

నాటికి భోజమహారాజు గలించి కొంతకాల మై యుండ వలయును. ఏల యన నాటికి భోజుఁడు లేఁ డని బిల్లులుఁడే వ్రాసి యున్నాడు:-

“నీత్వా గంగాధరమధరతాం దాహశాధీశదామ్ని,
క్రీడాఽఽక్రాంతప్రతిభటకవేః పూర్వదిక్కురేషు ।
నిర్జిత్యైరావతమదజలబ్రాస్తభృంగాఽలినదాన్
సుత్రాష్ట్రాఽపి శ్రవసి యుతితం యన్య శజ్జే కథాభిః”॥(18 = 95)

దీనికి నాంధ్రబిల్లులుల యనువాదము :-

మ. “ఘనుఁడో 'దాహల' భూపుసౌధమునఁ దా 'గంగాధరున్' గెల్చి, గెల్చి నెదుర్కొనివుధీరులన్ గెలుచువిద్యచృంద్రుగాథాఽఽశి, ప్రాచ్యనగప్రాంతచరత్సురేభమదతోయత్రాంతభృంగాఽరవంబును నిర్జించి సురేంద్రకర్ణపుటినేన్ బొర్లాడు నం చెంచెదన్”.

(7 = 97)

* “భోజః ఖైర్భృత్స ఖలు న ఖలైస్తన్య సామ్యం నరేంద్రైః.
తత్ర్యత్యక్షం కిమితి భవతా నాఽగతం, హా! హతాఽస్మి।
యన్య ద్వారోద్ధమరశిఖరక్రోడపారావతానాం
నాదవ్యాజాదితి సకరుణం వ్యాజహేరేవ ధారా”॥ (18 = 96)

“భోజః” అని భోజనమునకు, భోజనమునకు గతించిన
యనంతరమే దిల్లీలు “ధారా”నగరమునకు, భోజనమునకు, భోజనమునకు
తారీఖు క్రీ. శ. 1050 సం॥ అగుటచేతను, (నాచే నిర్ణీతము చూ The Later
days of Bhoja ‘The Great’ JOR Vol xvi part III March
1947) అటువలెనే దిల్లీలు దళితకి, భోజి యుండవలెను, ఇట్లుండగా
దీనికి శ్రీ తిరువతి వేంకటకవులయాంధ్రానువాదమున భోజః దుండగానే దిల్లీలు,
దళితకి, భోజివట్టు కంటు. అట్లయినచో 1050 కి ముందే కావలసియుండును.
వారియనువాదమున వేలువిధముగా నున్నది - ‘రాహుకాదీసునింట నున్న
గంగాధరుని జయించి, విలాసముగాఁ బ్రతిపక్షకవికోటి నాక్రమించినయేరాజు
దేవేంద్రునికథలు పూర్వదిక్కుటరంబులం దైరావతమదజలాస్వాదమత్తంబు
లై యున్నయమ్మెదలదలతోఁ బ్రతిస్పర్థ గావించుచు, దేవేంద్రునికర్ణధ్వయముం
ప్రవేశించి యచ్చెరువు పుట్టించెనో యట్టి భోజరాజున కిరరన్మపాలురకును సామ్య
మెట్లు లభించును? అనుహారాజులములు ప్రత్యక్షముగాఁ జూడక పోయితిరి.
హా! దైవమా! నేను వర్ణించిన నమ్ముదురో నమ్మరోకదా! ఆతనిదారానగరమే
సర్వదా ద్వారోపాంతములయం దున్నవిటంకములమీఁద నున్నపారావతముల
యారావములనెవమున నతని నురించు చుండును. ‘కాద్యకమహానీయగుణగరిష్ఠం
దగుభోజరాజకవీంద్రునిగూడ నానారాజనందర్శనకుచూహలంబునం బోయి
కాంచి, యతనిచే మిగుల నక్కరింపఁ బడి, యయ్యనఘునిసాన్నిధ్యముం
దాని.....’

అని వారు అనువదించుటకు ఏయారామో తెలియదు.

దీనింబట్టి వారి కెట్టివతి, ఎట్టిపారావతములతో దొఱకినదో యని అను
మానము కలుగు చున్నది. అది దొఱకినఁ జాల వాగుండును. కాని ప్లేటు, భందా

దీనికి నాంద్రదిల్లీలులయనువాదము :-

ఉ. “కారు సమంబు భోజనకుఁ గానరపాలురు; నీవు నుంటి వే
లా! రహి రాక యీన్యపలలామునికొల్వన; ‘కేను దుర్విధి
ప్రేరిత’ నంచు, ద్వార్యమరకృచ్చిఖరోద్ధయనప్రవర్తితో
దారకపోతరావమిష యై తగె దీనత ‘ధార’ వల్కె నాన్.”
(7 = 98)

రక్కరు, బ్యాలరు మున్నగు చరిత్రకారులు ‘దిల్లీలు భోజరాజును చొత్తిగా
దర్శించ లేదని వ్రాయు చుండగాఁ గాంచి యతనిచే మిగుల నక్కరింపఁ పడి’
అని వారు వ్రాయుట చాల నాశ్చర్యకరముగ నున్నది. పైల్లోకములకు బ్యాలర్
పండితుని అంగ్లాను వాదము—

“When in the palace of the Lord of Dahala he con-
quered Gangadhara, the tale of him who in sport over-
threw his rivals in poetry, came, I ween, to the ears of
Indra silencing in the caves of the East the hum of the
bees that were drunk with ichor flowing from Airawata’s
temples” (95).

“Simulating the Cooing of the pigeons that nested
on the lofty turrets of her gates, Dhara cried to him in
pitiful tones : ‘Bhoja is my king. He, forsooth, is none
of the vulgar princes. woe is to me ! “why didst thou
not come into his presence.”

ధారావగరమునుండి యీతఁడు గూర్జరదేశమునకుఁ బోయి, యచ్చటి పండితులు తన్నుఁజక్కఁగా గౌరవింపనందున వారియలక్ష్యజనితపరాధవమువలని మార్గాయానమును సోమనాథక్షేత్రమందలి జ్యోతిర్లింగదర్శనముచేఁ బోఁ గొట్టుకొనెనట. అటనుండి పశ్చిమసముద్రముమీఁదుగా (మళయాళదేశముమీఁదుగా) సేతువునకుఁ బోయెను. అచటనుండి కల్యాణకటకమునకుఁ బోయి చాళుక్యవిక్రమాదిత్యుని నందర్శించి, యారాజునాస్థానిలో 'విద్యాపతి' పదవీనియుక్తుఁడై సుఖముదెనుక.

* తిరువతివారియనువాదమున మఱికొన్ని విషయములు లేవు. ముఖ్యముగా గూర్జరయాత్ర కావ రాదు. భోజరాజదర్శనావంతరము ఇట్లున్నది - 'అయ్యన ఘునిసాన్నిధ్యముం బాసి సముద్రము స్వేచ్ఛాప్రసారముఁ గావించు కుండ భారవుం దొనర్చిన..... పశ్చిమాంబుదితిరమునకుం బోయి సేతువుం గాంచితి' (పు. 120) 1935 ముద్రణము.

దిల్లీజకవిజీవితవిశేషములంగూర్చి సంస్కృతవాఙ్మయచరిత్రకారులు వ్రాసి యున్నారు. మల్లాది సూర్యనారాయణశాస్త్రి గారు తెనుఁగున వ్రాసినదానిలోఁ జాలకొద్దిగాఁ గలదు. ఆంగ్లములో శ్రీ ఎం. కృష్ణమాచార్యులవాడు కొంత వివరముగా వ్రాసి యున్నారు. దిల్లీజుఁడు భోజుని దర్శింప లే దనియే వీరియభిప్రాయము.

"He intended to see Bhoja of Dhara, but he could not. He went to Anhilwad in Gujarat, but he was not heartily welcomed there and he Complains of this indifference.

"కజ్జంసం విదధతి న యే సర్వదైవావిభుర్దా

స్తర్భావస్తే కిమపి భజతే యజ్ఞగుప్సా ౭౭ స్పదత్వమ్

తేషాం మాగ్ధే పరిచయవశాదర్థితం గుర్ధరాణాం

యః సంతాపం శిథిలమకరోత్ సోమనాథం వితోక్య" (విక్రమాం 18-97).

దీనికి నాండ్రదిల్లీజులయనువాదము :-

చ॥ అనయ మహాతులే యగుచు, నాదలఁ గచ్చముదీన్ గడింపఁగాఁ

జనక, నుదుర్ వెలార్చునెడఁ జాల జగుప్సను గూర్చు 'గూర్ధ'రా

వనిజవనంగ మధ్యమున వర్తిల సందినవంత సోమనా

థు నభవుఁ గాంచి యక్కవివిధుం దల తఁ దొలఁగించె నెంతయున్.

(7=99).

"He offered his devotions at Somanath and setting out southwards he visited Ramesvara. On his way back he reached the court of Kalyan where Vikramadity VI, Tribhuvanamalla admired his learning and made him his Vidyapati....". దీనింట్టి చూడఁగా దిల్లీజుఁడు భోజునిఁ జూడ లేదు. నక్కారము అనలే పొంద లేదు. ఎట్లు పొందఁ గలఁడు లేని భోజునికడఁ ఇంత వ్యత్యాసముతోడి మాంము తిరువతివారికి ఎక్కడ దొలకినదో తెలిసినఁ జరిత్రకుఁ జాల ప్రయోజనకారిగా నుండును.

దిల్లీజుఁడు విక్రమాంకుని దర్శించినకాలమును గుఱించి భిన్నాభిప్రాయములు కనఁ బడు చున్నవి. క్రీ.శ. 1085 సం॥ నాటి కీతఁడు ఈకావ్యమును రచించి యుండు నని య్యాలర్ పండితునియభిప్రాయము. శ్రీకృష్ణమాచారిగారు క్రీ.శ. 1088 సం॥ నాటివిక్రమాంకునినర్మచాతటదండయాత్ర ఈకావ్యమందుఁ గాన రా దనియు, నీతనికావ్య మనంపూర్వ మనియు, నందులకుఁ గాఢీరమందు దొలకిన 'చౌరపంచాశిక'యందలియీక్రింది రెండుశ్లోకములచేత నెఱుకపడుచరిత్ర-(ఈకవి రాజాదరమును గొన్నాళ్ళకుఁ గోలుపోయి, ప్రభువు నర్వస్వమును హరింపఁగా దేశత్యాగ మొనర్చె ననుట) - కారణ మని యొకయభిప్రాయము కల దనియు (JRAS iv-5) వ్రాసి యున్నారు.

ఆశ్లోకములు :-

"నర్వస్వం గృహవర్తి కుంతలవతిర్గృహ్వాతు కిం మే పునః;

భాండాగారమఖండమేవ హృదయే జాగర్తి సారస్వతమ్

రే ! క్షుద్రాన్త్యజత ప్రమోదమచిరాదేష్యన్తి మన్మందిరమ్

హేలా ౭౭న్తో శితకర్ణతాలకరటిస్కంధాదిరూఢాః శ్రియః"॥

"అయి కిమనిశం రాజద్వారే సముద్ధరకన్ధరే

కువలయదలస్నిగ్ధే ముగ్ధే విముంచసి లోచనే

అమరరమణీలీలావల్గద్విరోచనవాగురా

విషయపతితో న వ్యావృత్తిం కరిష్యతి బిల్వణః"॥

కాని క్రీ.శ. 1088 సం॥ లో విక్రమాదిత్యుఁడు ఉత్తరదేశదండయాత్ర కావించినట్లు కావ రాదు. చక్రవర్తి యైనతర్వాత నటు పో లేదు. పైఁగా, మఱలఁ జోళులతో యుద్ధమును ద్రస్తావించుటచేతను, నది యీతనిరాజ్యపుచివరిసంవత్సర ములో (1118) నగుటచేతను దిల్లీజుఁడు అంతవఱకుఁ గల్యాణకటకమందే యుండె ననియో లేక ఆకాలముననే విక్రమాంకుని దర్శించె ననియో లోచు చున్నది.

“బ్రాహ్మః కిమన్యదయముత్సహతేన్య యత్ర
 ద్వయ్యేవ తత్ర గతిరావిరభూన్నపాణాం।
 కారాగృహే పతనమాశుపలాయనం వా
 చోలోఽపి శీఘ్రమపసారమతశ్చకార.”॥ (17 = 67)

దీనికి నాంధ్రబిల్లులులయనువాదము :-

ఉ. వేలు వదింప నేలఁ బొధివీపతి యెచ్చట మచ్చరించినన్
 దీలుఁ దెరంగుగా వసుమతీతిలకంబులకున్ ద్వయందె, ‘పెన్
 గాతీయఁ గారఁ గాంచుట వికావిక లై దవు వాటుటల్’ ద్వరన్
 తాతె ననిన్ ద్యజించి గరువం బతి చోకుఁడు ప్రాణభీతిమై.
 (6 = 213)

“అథ శిథిలితదాపశ్చోలలక్ష్మీం గృహీత్వా
 కృతవివిధవిన్దస్త్ర కాంచీనగర్యాం।
 నిజనగరమగచ్ఛత్సాంద్రమాతంగసేనా
 భరభరితదిగంతః కుంతలఙ్గాభుజ్జః”॥ (17 = 68)

దీనికి నాంధ్రబిల్లులులయనువాదము :-

ఉ. ఆపయి నజ్యదాపుఁ డయి యప్పతి చోళరమన్ గ్రహించి, కాం
 చీవురమందు సత్కవులశిష్టవిన్దములందుఁ దేలి తా,
 రా పగుదంతివాహినిభరంబు దిగంతర మావరింపఁగా
 మో పగునెమ్మెమైఁ దనదుప్రోలినిఁ జేరె సముత్సహించుచున్.
 (6 = 114)

విక్రమాదిత్యుఁడు ఈకాలమునఁ (1118) గాంచీనగరమునకుఁ బోయినట్లు
 శాసనప్రమాణము కలదు. వేంగినిఁ జాళుక్యదండనాయకులు ‘అనంతపాలుఁడు,’
 అతనిమేనల్లుండ్రును, జయించి కంచీవరుకుఁ బాలించుచుండిరి. దీనిబట్టి చూడఁగా
 బిల్లులుఁడు విక్రమాంకుని నతనిరాజ్యపుచివరిదశలోఁ జూచినట్లున్నాఁడు. కాశ్మీర.

మును బాలించినరాజులలో శ్రీహర్షునితర్వాతఁ బాలించినరాజును బేర్కొనక
 ఉత్కర్షదేవునిఁ జెప్పుటచేతను, దాహళమును బాలించినకర్ణునికడనుండి యటు
 విష్ణుట దారానగరమువకుఁ బోయి, యటనుండి సోమనాథము, మళయాళము,
 సేతువు నిత్యాదులను దర్శించి చివర విక్రమాదిత్యుని దర్శించినందువలనను
 నిదంతయుఁ జాలకాలము పట్టియుండవలెను. కాశ్మీరమును 1089 సం॥ లో
 హర్షదేవునిరాజ్యాధిరోహణానంతరమే వదలి యుండును. మఱి దాహళమం దెప్పు
 దుందెనో? విక్రమాంకదేవునిచరిత్రను సంపాదించి వ్రాయుకాలమునకు బిల్లులుఁడు
 వృద్ధుఁ డై విక్రాంతి నపేక్షించు చుండె నని ఈశ్లోకములచేఁ దెలియు చున్నది:-

“నీలచ్చత్రోన్మదగజఘటాపాత్రముత్తన్నచోలా
 చ్చాల్మకేంద్రాదలభత కృతీ యోఽత్ర విద్యాపతిత్వమ్।
 అస్మిన్నాసీత్తదను నిబిడాఽశ్లేషహేవాకలీలా
 వేల్లర్పాహుక్వణితవలయా నస్తతం రాజలక్ష్మీ”॥
 (18-101)

దీనికి నాంధ్రబిల్లులులయనువాదము :-

కా. చోళాఽభీల‘చుకుక్య’భూమిపతిచే సూరీంద్రుఁ డొందన్ మహా
 నీలచ్చత్ర-మదేభరాద్ర్యజముతో‘న్విద్యాపతిత్వంబు’ నా
 పై లాలించె దృఢోపగూహనకళావల్లభ్యవేల్లద్భుజా
 హేలాశింజితహస్తభూష యయి యెంతే వానిరాలచ్చియున్.
 (7 = 103)

“దిజ్మాతంగైరపి సపులకైః శుశ్రువే యన్య కీర్తిః
 నిద్రాముద్రాప్రణయిషు మదాఽస్వాదతః షట్పదేషు।

తేన ప్రీత్యా విరచితమిదం కావ్యమవ్యాజకాంతం
 కర్తాచేందోర్జగతి విదుషాం కంఠభాషాత్వమేతు”॥
 (18 = 102)

దీనికి నాంధ్రబిల్లులులయనువాదము :-

మ మదపానంబునఁ దుమ్మెరల్ నిదుర మైమై మైకొనన్. గగ్గురుల్
గదురన్ దిక్కురులేని వేనియశ మాకర్ణించు. నాతండు దా
న్గదియించెన్ గమనీయకావ్య మిది కర్ణాచేందుప్రీత్యర్థః మి
య్యది యొందున్ జగతిన్ బుధప్రకరకంఠాలంక్రియానుస్థితిన్.
(7 = 104)

“అట్లా అక్ష్మీర్తికిదిశి; కృతాః సంపదః సాధుభోగ్యాః;
ప్రాప్తా యోగ్యైః సహ కలహతః కుత్ర నోచ్చైర్దయశ్రీః?
గోష్ఠీబంధః సపది సుజనైః సారనిష్కర్షదక్ష
ప్రజ్ఞాలబ్ధస్తుతిభిరచిరాదస్తు కాశ్మీరకైరే”॥ (18 = 103)

దీనికి నాంధ్రబిల్లులులయనువాదము :-

ఉ. కూరెను అక్ష్మి నల్గడలఁ; గూర్చితి సజ్జనభోగ్యసంపదల్;
ధీరుల నోర్చి గెల్పుసిరిఁ దేటితి నెల్లెడ వాదులందునన్;
సారముఁ దేల్చి దక్ష మయి నన్నుతిఁ గాంచెడుప్రజ్ఞ మీఱుకా
శ్మీరబుధాఁగిగోష్ఠి త్వరఁ జెందుత నన్నిటమీఁద నాదటన్.
(7 = 105)

“అరుణమ నృపప్రసాదకణికామద్రాక్షు అక్ష్మీలవాన్
కించిద్వాఙ్మయమధ్యగీష్మహి గుణైః కాంశ్చిత్పరాజేష్మహి।
ఇత్యజ్ఞానమయీమకార్ష కియతీం నానర్థకంఠాం మనః;
స్వాధీనీకృతశుద్ధబోధమధునా వాంఛత్యమర్త్యాఽపగామ్”॥
(18 = 104)

దీనికి నాంధ్రబిల్లులులయనువాదము :-

శా. చెందం గంటి నృపప్రసాదకణికన్: శ్రీలేశమున్ గంటిఁ; గా
నం తావిద్యను నేర్పిరిన్; గుణగణం బాధార మై కొందఱ
న్దిందం జేసితి; నిట్లు జ్ఞాన మతి యెన్నే నేరముల్ సేసితి;
న్దేందం బిప్పుడు తేటతెల్విఁ గనె; వాంఛింతున్ వియద్వాహినిన్.
(7 = 106)

“మందాకిన్యాః పవనచటుల్ తాలవీచీదుకూలే
కూరోత్సంగే విరచితవతాం యోగనిద్రాఽభియోగమ్।
శేషాః కేషామపి పరిణతౌ వానరాః పుణ్యబాణామ్
శాన్తస్వాన్తస్థితిగిరిసుతావల్లభానాం ప్రయాంతి”॥
(18 = 105)

దీనికి నాంధ్రబిల్లులులయనువాదము :-

చ. పరిణతి, శాంతచిత్తమును బార్యతివల్లభునందు నిల్చి, యు
ద్ధరమరుదుద్ధతోర్మితతి దూఁగుదుకూలముగాఁగ నొప్పునా
మరతటిసీతటాంకమున మా నగుయోగసుషుప్తి, రక్తి, బు
త్తురు కడవానరంబులను, దూలఁగఁ బాపము పుణ్యమానవుల్.
(7 = 107)

పైశ్లోకములకుఁ దిరుపతి-వేంకటకవులయాంధ్రానువాదము—“...చోశేంద్రుని
జయించినదాకుక్కరాజదేవేంద్రుం దగువిక్రమాదిత్యభూపాలునకు విద్యాపతి నై,
యాభూపతివలన వీలర్చిత్ర-గజఘటాఽఽదినన్మానములకుం బాత్రుండ నై, బిట్టు
కొఁగిలిండుకొనుటంజేసి, గల్లగల్లు మని మ్రోఁగుదాహువలయంబులు గలరాజ్యలక్ష్మి
సౌఖ్య మనుభవించు చుంటిని. కడుపునిండ మదము ద్రావి యొడ లెటుంగక
షట్పదంబులు నిద్రించుచుండ దిగ్గజంబులుసైతము ఎవ్వనికీర్తి పురికితళరీరము
లతో భినునో అట్టినేను రచియించినయాయవ్యాజనుందర మగుకావ్యము కర్ణాట
భూపాలునికీర్తి నాచంద్రార్కస్థాయిగ నొనర్చుచు విద్వాంసులకుఁ గంఠాలంకార

మగుఁగాత. వశ్యర్యమా లభించినది. సాధుభోగ్యము లగునంపదలా ప్రతిదిక్కు నందును వెదచల్లెతిని. సజ్జనులలో నహవాసముఁ జేసితిని; ప్రతిభటకవికోటిని నిర్జించి జయఁజెప్పి నార్జించితిని. నా కేమియుఁ గొడువ లేదు. కాని, సారాసార విచారదక్ష మైనప్రతిభాసామర్థ్యము గలిగి కొనియాడం బడుకాశ్మీరకనుజన సంఘములో నా కచిరకాలంబున సహవాసంబు లభించుఁగాత అని కోరు చున్నాఁ డను. మహారాజులయనుగ్రహము సంపాదించితిని. నంపదల ననుభవించితిని. కొంచెమో గొప్పయో చదువుకొంటిని, ఎండలనో కొండటినిఁ బ్రతిపక్షుల జయించి తిని. ఇఁక నీయజ్ఞానమయప్రపంచముతో సంబంధము విడిచి దివ్యబోధ నీయఁ గలగంగాద్వారమున నెప్పుడు నివసించునో! నా కంతటిభాగ్యము ఎన్నఁడు కలుగునో! మందాకిరీరంబునం బవనచరితంబు లగుతత్త్వరంగంబులనుండి వచ్చు శీకరమిళితం బగుచల్లనిగాలి మెయి పోఁక యోగనిద్ర ననుభవించుచుఁ గాంతం బగు స్వాంతంబునఁ బార్వతీకాంశావల్లభునిం దలంచుచుఁ గాలము పుచ్చుమహాభాగ్యము పుట్టాఁడులకుఁగాని కలుగదు."

వీనినిజూడఁగా బిల్వజుఁడు మంచివృద్ధుఁ డనియు, జిత్తకాంతిఁ గోరు చున్నాఁ డనియు విశద మగు చున్నది. 'ప్రాయ మింతకు మిగులఁ గై వ్రాలకుండ' అన్నశ్రీనాథునికాశీఖండమునాటివయసును దాటినదశ, నాగానందనాటకమున జీమాతకేతువు శ్లోకమును జ్ఞప్తి పఱచు చున్నది. (నాగానందము-చతుర్థాంకము) తాతగారియాంధ్రాను వాదము.

"భుక్తము లయ్యె యెవనపుభోగము; లేలితిఁ గీర్తి యెప్పఁగా
దిక్తతి; నేకవృత్తి గడతేరెఁ దవంబు; సుతుండు శ్లాఘ్యుఁడు
ద్యక్తరజస్తముండు; సదృశాన్వయసంభవ కోడ లీమెయుఁ;
వ్యక్తము గాగ నే నిఁకఁ గృతార్థత మృత్యువుఁ గోరఁగాఁ దగుఁ."

ఇంతటిమహాపండితునిచేత నింతగొప్పకావ్యమును వ్రాయించుకొని, తుదకుఁ గృతజ్ఞత లేక, రాజు ఇతనిసర్వస్వమును హరించి, వృద్ధాప్యమున రేళము వెడల నడచె ననునది నమ్మ రానిమాట. శ్రీయతకృష్ణమాచార్యులవారి 'సర్వస్వం గృహవర్తి' యన్నశ్లోకముంగూర్చినవృత్తాంతము ఇతనింగూర్చినది యై యుండదు. వృద్ధుని కితనికి నీచార్యశృంగారము అతుకదు. ఏదో సంబంధము లేనివ్రాత చొరపంచాశికకు సంబంధించి యుండును.

బిల్వజుని యితరరచనలు.

బిల్వజుఁడు తనయితరరచనలంగూర్చి యిందుఁ జెప్ప లేదు. నాలుగంకముల 'కర్ణసుందరీ' నాటిక యొకటి, రక్షావళి-విద్ధసాలభంజికలవంటిది కనఁ బడు చున్నది. 'అణపొల్లవగర' పాలకుఁ డైనగూర్జరాధిపతి, చాళుక్య 'కర్ణదేవుని,' 'శ్రీమదేవ' కుమారుని గూర్చినది. విక్రమాంకదేవచరితమందలి గూర్జరప్రస్తావము చేత, గూర్జరరాజుఁడస్తానమందుఁ గొంతకాల మీతఁ డుండి యుండును. రాజుఁడరమున్ను లభించి యుండ వలెను. కాని దాహశకర్ణునిఁ బేర్కెనుటయు గూర్జరుని మానుటయు, నచటిపండితులయనాదరమును బ్రస్తావించి యచ్చటితన కావ్యనాటకాఁదిరచనను బేర్కొనక పోవుటయు వింత! 'కర్ణసుందరీ' యితనిది కాదా! లేక, ఏమో, ఎందుచేతనో అనారోచితముగాఁ జెప్ప లేదో! ఆకాలమున సంతటిబిల్వజుఁడు గూర్జరమునకుఁ బోయినవాఁడు మఱియొకఁడు లేఁడుగదా!

శ్రీమల్లాది సూర్యనారాయణకావ్యమున తమ సంస్కృతవాఙ్మయచరిత్రమున 'ఇతఁడు కల్యాణపురము చేరకముందు దాహలపురమురా జగు కర్ణభూపాలుని యాస్తానమునఁ గొంతకాల ముండి, యాతఁడు నాయకుఁడుగాఁ గర్ణసుందరీనాటికను రచించెను.' అని వ్రాసి యున్నారు. ఇది నిరాధారము.

'దాహశమం దుండినప్పుడు బిల్వజుఁడు రామాయణమును రచించి యుండు నేమో' యని శ్రీకృష్ణమాచారిగారు ఈక్రిందిశ్లోకమునుబట్టి యూహించు చున్నారు.

"యస్యాత్పత్తః స్ఫటికగిరిణా తం వినిక్షిప్య వామే
ప్రాలేయాద్రేః క్షణమభిముఖో దక్షిణః పాణిరాసీత్ |

తం పౌలస్త్యం విదలితవతః సూక్తినిఃస్యందశీతామ్
సీతాభర్తుః వ్యరచయదసౌ రాజధానీమయోధ్యామ్" ||

(విక్రమాంక 18 = 94)

దీనికి నాంధ్రబిల్వజులయనువాదము :-

చ. మును స్ఫటికాద్రిచేఁ దనివిఁ బొందక డాపలికేల దాని నుం
డను నిదీ, మంచుకొండను నిదం ద్రుటి దక్షిణహస్తమున్ నిగి

ద్వీపదశవక్త్యైః ద్రుంచరఘుశేఖరురాజ్యగరం'బయోధ్య' నీ
ఘనకవి స్వీయసూక్తిరసగాహనః జేసెను శైత్య మందఁగన్.

(7 = 96)

"He was received well in the Court of king karna of Dahala (Bundelkhand) and in that court probly composed a poem in honour of Rama."

దీనికిఁ దిరుపతివారియాంధ్రానువాదము - "పదంపడి కుడిచేతం గై లానముం
గదల్చియు నంతసెంపక, ఎడమచేతహిమవత్సరముంగూడఁ గదల్చుటకు
యోజించినమహాబలకాలి దశకంతునిం జంపినశ్రీరామచంద్రమూర్తి రాజదాని యగు
నయోధ్యనునైతము సూక్తి విష్యందశీతలముం గావించితిని." కా నయోధ్యకుఁ
దోయినట్లు చెప్పక దాహశ్రస్తావమునడుమ దీనినిజెప్పుటచేత నిది కావ్యరచనయే
కాని ఆయానికిఁ దోపుట గా దని బ్యాంబరుగారుగూడ నిర్ణయించి యున్నారు.

The Statement that he cooled by the floods of his
song Ayodhya the Capital of the husband of Sita, seems
to me rather.....than to point to a journey to Oud.

(Intro. పు. 18)

ఈతనిరచనగా నొక 'శివస్తుతి' యున్న దనియు, నందలి లెక్క లేనన్ని
శ్లోకములు జల్లఱుని'సూక్తి మక్తావ'శ్యాదిగ్రంథములలో నుదాహృతము లనియుఁ
ద్రసిద్ధము వానినిగుఱించి. పరిశోధన లింకను జరుగ వలెను.

'చౌరపంచాళిక' యనునది ఏ'బదిశ్లోకములకావ్యము. అది కాశ్మీరమున
దొఱకినది. దీనికే 'చౌరీసురతపంచాళికా' యని నామాంతరము. కాని యిది బిల్హణుఁ
డనుకవియొక్క చరిత్రయగునుగాని దీనిరచయిత బిల్హణుఁడు కాఁడు. ఎవఁడును
నట్టితనదుశ్చరిత్రమును వ్రాసికొనఁడు. పైగా, ముద్రితప్రతులలో 'బందాల'దేశ
మందు 'లక్ష్మీమందిర' మనుపురవరమున 'మదనాబిరామ'నృపతి యుండె ననియు
నాతనికుమార్తె 'యామినీపూర్ణతిలక' యనియు, నాయూరివాడే బిల్హణకవి, ఆరాజ
కుమారికి సాహిత్యవిద్య బోధింప నారంభించి చౌర్యముతోఁ బెండ్లి చేసికొనె
ననియుఁ గథ. దీనికిని బిల్హణకవి చరిత్రకును గవియొక్క నామమందుమాత్రమే
సామ్యము. మఱి విక్రమాంకదేవచరితరచయిత యైనబిల్హణునియందు నెట్టి

దుశ్చరితముగాని కాన రాదు. ఈవిన్నికావ్యమున కీపే రెట్లు వచ్చినదోకాని యిందు
'అద్యాపి కాం' అని ప్రారంభించునాయికావర్ణనశ్లోకములేకాని, పైకథ కొన్ని
ప్రతులలో లేదట. ఎవఁదో ఒకప్రేమికుఁడు తనప్రియురాలింగూర్చి చేసినస్మృతి
శ్లోకములుమాత్రమే అవి. మఱికొన్నిట 'వై రిసింహుఁ' డనుగూర్జరరాజుయొక్క పుత్రి
యైన'చంద్రలేఖ' (లేక శశికళ) యనురానికి బిల్హణుఁడు విద్యాగురు వని కందు
(కృష్ణమాచార్యులు). ఈవై రిసింహుఁడు క్రీ.శ. 920 నాటివాఁడు. బిల్హణునిపుట్టు
కకుఁ జాలపూర్వఁడు. పైగా, సంస్కృతవాఙ్మయమున గురువునకు శిష్యురాలికి
నడుమఁ దెర వేసి దడువు చెప్పింపఁ బానఁగా వారు పెండ్లి చేసికొన్నకథలు దాలఁ
గలవు. 'ఉదయన-వానవదత్త'లవీణాశిక్షకాలమందుఁ బ్రద్యోతుఁడు వారినడుమఁ
దెర కట్టింపఁగా వారు, గాంధర్వముగాఁ బెండ్లిచేసికొని పారిపోయి రని జై నుల
కథలు గలవు (దమ్మపదము). ఇందుచేత నెవరో రచించినశృంగారశ్లోకములకు
భిన్నప్రదేశములలో భిన్నరీతులకథలు కల్పింపఁ బడిన ట్లున్నది. 'శ్రీనా'థా2ది
యాంధ్రకవులు 'బిల్హణుని' 'జోరుని' భిన్నకవులమగాఁ బేర్కొనుటచేత నితఁడు
వే అని శ్రీకృష్ణమాచార్యులుగారు వ్రాసినారు. 'చోరు' డనుకవియొక్క పేరుమాత్ర
మున్నది. కావ్యము కాన రాదు. ఈయకావ్యమువలననే ఆతనికి ఆపేరు కలిగిన
దనుటకును నాధారము కాన రాదు. సంస్కృతవాఙ్మయచరిత్రలో రాజకుమారికమ
పెండ్లి చేసికొన్నవాఁడు క్రీ.శ. 900 ప్రాంతమువాఁడు రాజశేఖరకవి యొకఁడు
కనఁ బడు చున్నాఁడు. ఇతఁడు బ్రాహ్మణుఁడు, అమె శ్రియ.

"దాహువానకులమౌలిమాలికా

రాజశేఖరకవీంద్రగేహినీ ।

ధర్మసత్కృతిమవంతిసుందరీ

సా ప్రయోజయితుమేతదిచ్చతి."॥

కాని రాజశేఖరునిగుఱించి యిట్టికథలు లేవు.

క్రీ.శ. 1798 సం॥లో రామతర్కవాగీశభట్టాచార్యులు 'చౌరపంచాళిక'
యనునొకకావ్యమును వ్రాసి రనియు, నం దొకరాజపుత్రుఁడు 'సుందరు' డను
వాఁడు, కాశీపూజకుఁడు ఒకరాజకన్యను అపహరించె ననుకథ యనియు శ్రీమల్లాది
వారు వ్రాసి యున్నారు.

(2-a)

ఎందువలననో పంచమహాకావ్యములలో నీవిక్రమాంకదేవచరితము చేర లేదు.

ఇంతకన్న బిల్లు ఇమహాకవినిగుఱించి చరిత్ర తెలియ రాదు. మఱి యీతని విక్రమాంకదేవచరితము నరయుదము.

౨ విక్రమాంకదేవచరితకథాసారము.

సర్గ-౧. ఇష్టదేవతాస్తుతి - వైదర్భీరీతియొక్క ప్రాశస్త్యము - సుకవిస్తుతి - కుకవినిందాఽఽదులు - కవులకు రాజాఽదరణము - ఇత్యాదులతర్వాత-దాకుక్క రాజవంశోత్పత్తి - బ్రహ్మ తనసంద్యావందనమయమున లోకోద్ధరణార్థము, తన చురుకముపైఁ జూర్చి నిగిడించి యొకవీరుని సృజించుట-అతడే 'దాకుక్కడు'- ఆకులమందు 'హారీచుడు', 'మానవ్యుడు'-పెక్కురు రాజులు జనించి అయోధ్యను బాలించు చుండుట-తర్వాత దక్షిణదేశమునకు వారు వచ్చుట-వారిలోఁ బ్రఖ్యాతుఁడు 'తైలపుడు' (వంశావళిలేదు)-అతనికి 'సత్యాశ్రయఁడు' - (ఐదవవిక్రమాదిత్యునిఁ జెప్ప లేదు). పిదప 'జయసింహఁడు'-అతనికి 'తైలోక్యమల్లుఁ' డను 'అహవ మల్లుఁడు' - ఇతఁడు 'చోళ-మాళవ-దాహళ' రాజులను జయించుట-చోళరాజుపేరు లేదుగాని, మాళవవతి 'భోజుడు,' 'దారా'నగరాధిపతి; దాహళవతి 'కర్ణుడు' (ఈకర్ణుడు తాను దర్శించినకర్ణుడో కాఁదో తెలువ లేదు) - 'కాంచి'విజయమును రెండవమాలు తెల్పెను. ఇప్పుడును చోళరాజుపేరు చెప్పఁడు.

సర్గ-౨. అహవమల్లునిక్రమాదివృద్ధి-'కల్యాణపుర'నిర్మాణము-దానిని బ్రతిక్షణము నేమటక కాపాడు చుండుట-సకలదిగ్విజయానంతరము చిరకాలము పుత్రులు లేక పరమశివు నారాధించి వరము పడయుట-శివానుగ్రహమున 'మువ్వరు కుమారు లనియు, వారిలో నడిమివాఁడు దిలీప-మాంధాతలవంటివాఁడగును' అనియు నాకాశవాణి-తర్వాత 'సోమేశ్వర-విక్రమాదిత్య-జయసింహులు' జనించుట-విక్రమాదిత్యునిజననకాలమందు ననేకశుభసూచకములు-ఇట్లు పుత్రోత్పవము వర్తితము.

సర్గ-౩. విక్రమాదిత్యునిబాల్యము-రెండవవాఁడైనను గుణశాలి యైనందునఁ దండ్రి యతనినే యువరాజుఁ జేయఁ దలంచుట-వల దని విక్రముఁడు అన్ననే చేయించి తాను యుద్ధాఽదికములలో సాయపడు చుండుట-త్రాతృప్రేమ, ధర్మబుద్ధి, పరిపాలనాదక్షత-తండ్రి విధి లేక యెట్లును దైవనిర్ణయముప్రకారము

విక్రముఁడే రా జగు నని తలంచి పెద్దకుమారునికే యువరాజవదవి నిచ్చుట-విక్రమునిదిగ్విజయములు(చోళము, మలయము, కామరూప-గౌడ-మాళవములు)-శరణుఁ జొచ్చినమాళవపతిని మఱల నతనిరాజ్యమందుఁ బ్రతిష్ఠించుట.

సర్గ-౪. పేరునకు రెండవసోమేశ్వరుఁడు యువరా జైనను, గ్రియచేతఁ దమ్ముఁడు, విక్రమాదిత్యుఁడు యువరా జై దిగ్విజయము లాచరించుట-కేరళులను జెందాడుట-సింహళీయులు శరణాఽగతు లగుట-'గంగాకుండ'పత్తనకాంతలకుండలములు జారిపోవుట-'కాంచి, చక్రకూటము' మున్నగుప్రదేశములను జయించి, దక్షిణదిగ్విజయయాత్రసమాప్తిఁ గావించి రాజధానికి మఱలునపుడు దుర్నిమిత్రము లగు వడుట-'విక్రముఁడే తొలుత సోమభూపాలునికి యౌవరాజ్య మిప్పించి యిప్పుడు సామ్రాజ్య మిప్పించు చున్నాఁడు' అని తలంచుచుఁ దండ్రి తీరనిదాహజ్వర పీడితుఁడై తుంగభద్రలో మునిగి శివైక్యము నందినవార్త వినుట-అప్పుడు కృష్ణా నదీతీరమునఁ దా నుండి, విలపించి, తండ్రికి సుత్తరక్రియ లాచరించి అన్నకడ కేగుట-అన్న ఆదరించుట-తాను జయించి తెచ్చిన దంతయు నన్నకు సమర్పించుట ('నాస్తి లోభో యశస్వినామ్').

తర్వాతఁ గ్రమముగా సోమభూపాలునకుఁ బాపబుద్ధి కలుగుట-తద్వర్జనము-విక్రముఁడు భరింప లేక తన కపకీర్తి లేకుండ, ద్రావిడాఽదిరాజన్యులచే నన్న కువద్రము లే కుండునట్లు, సామ్రాజ్యరక్షణార్థము దక్షిణసముద్రతీరమునకుఁ బోఁ దలంచి రాజధానిని వదలుట.

సర్గ-౫. విక్రముఁడు తమ్మునికి నాపద రా నీయక వెంటఁ బెట్టుకొని యేగఁగా అన్న విరోధము శంకించి తమ్ములను శిక్షించుటకు సైన్య మంపుట-మఱల మఱలఁ బంపినను వానిపరాజయము, విక్రమునివిజయము-దిగ్విజయార్థము విక్రముఁడు చోళరాజ్యముమీఁదికి బయలుదేరుట-మార్గమున 'వనవాసి, మలయము, కొంకణము' మున్నగువానివిజయము-ఇది విని ద్రవిడభూపాలుఁడు తనకుమార్తె నిచ్చుటకు వార్త నంపి తుంగభద్రాతీరమునఁ దాము సందించుటకు నియమించుట-పెండ్లి.

సర్గ-౬. చోళరాజుతో సంది - వివాహదాంధవ్యము - ద్రవిడభూపాలుఁడు తనరాజ్యమున కేగుట - విక్రమునిరణాలిలాష - ఇంతలో ద్రవిడపతిమరణము-తర్జుణమే విక్రముఁడు 'కాంచి' కేగి, యటఁ గొన్నా ట్లండి, పిదప 'గంగాకుండ'

మనుషట్టణమునకుఁ బోయి, శత్రువులను జయించి, బావమఱుదిని ('అధిరాజేంద్రుని' పేరు లేదు) రాజ్యమందు స్థాపించి, నెలదినములుమాత్ర మచట నుండి మఱలఁ దుంగ భద్రాతీరమునఁ దనస్కందావారమునకుఁ బోయెను.

కొలఁదిదినములలో బావమఱుదికిఁ బ్రకృతివిరోధము కలిగి, వా రతనిఁ గడ తేర్చుగా, వేంగినాథుఁ డగు 'రాజిగుడు' చోళసామ్రాజ్యము నవహరించెను; విక్రమా దిత్యునికి వెలది సోమేశ్వరునితో నంది చేసికొనెను. రాజిగునిమీఁదికి విక్ర మాంకుడు ఎత్తి రాగా సోమేశ్వరుడు రాజిగునికి సాయముగా విక్రమాంకుని మీఁదికి వెనుకనుండి దండు పంపెను. అన్నపై రణ మొనర్చ విక్రముడు శంకింప శివుడు స్వప్నమునఁ బ్రత్యక్ష మై 'యథఁడు (విక్రముడు) దేవకార్యము నకు నవతరించినవాఁ డనియు, నాతనియన్నకు అదృష్టము లే దనియు, శంకింపక యన్నను జయించుట మే లనియు' బ్రోత్సహింప - ఇరువారు రణమొనర్చ, విక్రముడు రాజిగునిఁ దఱిమి, యన్నను జెఱవట్టి, కర్ణాటకసింహాసనము నధిష్ఠిం చెను. తమ్ముని 'జయసింహుని' యువరాజును జేసెను.

సర్గ-౭. తర్వాతఁ గొన్నాళ్ళకు, విక్రమాంకుడు మఱల నొకపర్యాయము చోళరాజ్యమును జయించి కల్యాణమును ప్రవేశించెను. వనంతయుతువర్ణనము.

సర్గలు-౮, ౯. 'కరహటరాజ'కుమారి 'చంద్రలేఖ'ను విక్రమాంకుడు స్వయంవరమార్గమునఁ బెండ్లి యాడును.

సర్గ-౧౦. విక్రమాంకుని వనవిహారము.

సర్గ-౧౧. రాజు 'చందల'దేవితోఁ గలము పుచ్చుట-వర్ణనలు.

సర్గ-౧౨. మామగారిరాజధానియందుఁ జిరకాల ముండి విక్రమాంకుడు మఱలఁ గల్యాణకటకమునకు వచ్చుట - నగరాంగనలశృంగారచేష్టలు - గ్రీష్మర్తు వర్ణనము.

సర్గ-౧౩. క్రమముగా గ్రీష్మము తొలగి వర్షాముతువు వచ్చుట-చందల దేవితో వర్షాకాలానుభవము.

సర్గ-౧౪. శరత్కాలవర్ణనము. చోళునికడనుండి జయించిన 'వనవాసి'నిఁ బరిపాలించు చుండినజయసింహుడు ద్రవిడరాజుతోఁ గలిసి కుట్ర సాగించుట-విక్ర ముడు తమ్ముని ననునయించుట.

సర్గ-౧౫. జయసింహుడు యుద్ధ మొనరించి ఓడిపోగా విక్రముడు ఓమించుట.

సర్గ-౧౬. హేమంతయుతువర్ణనము - మృగయావిహారవర్ణనము.

సర్గ-౧౭. సుఖపరిపాలనము - పుత్రోదయవర్ణనము - దానధర్మములు-ప్రతిష్ఠలు - మఱలఁ జోళరాజుతో యుద్ధము-విజయము-కాంచీనగరమునఁ గొన్నా ట్లండి మఱలుట-సుఖాంతము.

సర్గ-౧౮. కాశ్మీరదేశవర్ణనము, కవియొక్క అశ్మకథ, (ముందే వర్ణితము).

౩. చారిత్రక సమన్వయము

బిల్హణుడు విక్రమాంకుని క్రీ.శ. 1118 లేక అంతకుఁ గొంతముందు దర్శించి యుండు నని ముందు వ్రాసిరిని. అందుల కనుగుణముగా నాతఁడు ప్రత్యక్షముగా నెఱుంగనివిషయములను విని గ్రహించి యుండినందువలన, విన్న వారు చేయుపొరపాటులవంటివి యీతనిరచనలోఁ జాల పడినవి. ఏ వనఁగా:-

(1) ప్రారంభమందే 'చాళుక్య'వంశము బ్రహ్మచుళుకమునుండి జనించిన దనెను. చుళుకమునుండి జనించి యుండినయెడలఁ 'జౌళుక్య'వంశ మగునుగాని చాళుక్యము కాఁ జాలదు. బిల్హణుడు గూర్జరమున నుండినవాఁడు వారిచాళుక్య నామమును, వంశోత్పత్తికథను గ్రహించి, యిచ్చటికాననములవక్కణనుగాని ఉత్పత్తికథలనుగాని గ్రహింపక నూతనకథను జమక్కారాధము గ్రహించెనేమో! చాల సంగ్రహముగా నయోధ్యాపురసంబంధమును మాత్రము చెప్పెను.

(2) వంశమును వర్ణించునెడ 'వాళాపిచాళుక్యు'లనుగాని. 'గూర్జర-వేం'గ్యాది శాఖలనుగాని చెప్పక వదలి తటాకున తైలపునితోఁ బ్రారంభించెను. 'సత్యాశ్రయుని' తర్వాతఁ బాలించినతల్పోదరపుత్రుడు ఐదవ 'త్రిభువనమల్ల విక్రమాదిత్యుని' (1008-14) జెప్పక 'జయసింహుని' జేర్చొనెను. అట్టివాఁ డొకఁడు పాలించి యుండఁగా నది యెఱుంగఁడో లేక తనకావ్యమునకు ననవసర మని తలంచెనో! జయసింహునికి, 'జయసింహు' డనియే మఱియొక కుమారుడు కాననములలోఁ గనఁ బడు చున్నాఁడు. బిల్హణుడు వీనిని జెప్పఁడు.

(3) ఈకవికి సుత్తరదేశములతో నుండినంతవరచయము దక్షిణదేశముతోఁ గన రాదు. 'కాశ్మీర-కాలంజర-దాహళ-మాళవ-గూర్జర'ాదుల నెఱింగినంత చక్కఁగాఁ 'జోళ-వేంగీ'నాథుల నెఱుంగఁడు, 'కర్ణ-ముంజ-భోజ'లను, 'వేంగి-రాజగుని' 'గొంకణ-జయకేశిని' బేర్కొననేకాని 'చోళ'రాజు లగు'రాజాధిరాజ-రాజేంద్రచోళ-వీరరాజేంద్ర-అధిరాజేంద్ర'లను ముందున కైనను బేర్కొనఁడు. ఈరక 'చోళరా'జుని చెప్పు చుండును. చారిత్రికపురుషుని నాయకునిగా గ్రహించిన వాఁడు తారీఖులను జెప్పుటకు వీలు లేకపోయినను చారిత్రికవిషయములను జక్కఁగాఁ జెప్ప వలసియుండ నూరక దాటకొని పోవును. కాను రచించిన 'కర్ణసుందరి' నాటికనే పేర్కొన లేదు.

(4) మొదటిసర్గలోఁ ద్రైలోక్యమల్లునిదిగ్విజయవర్తనలోఁ గర్ణ - చోళ - మాళవవిజయములను వర్ణించి భోజునిదారానగరమును బ్రస్తావించినాఁడు, రెండవ సర్గప్రారంభమున 'చకార కల్యాణమితి క్రమాదపౌ పురం పదార్థ్యం పృథివీపురం దరః' అని, ఈరాజువట్టాదిషిక్తుఁడైన (కొన్నాళ్ల) యనంతరమే, కల్యాణకటక మును నిర్మించుకొన్నట్లు చెప్పినాఁడేకాని మొదటిరాజధానిని 'మాన్యభేటము'ను జెప్ప లేదు. ఏల ఈనూతనరాజధానిని నిర్మించుకొన వలసివచ్చినదోకూడ వివరింప లేదు. ఎఱుంగఁడు కాఁబోలు.

కల్యాణకటక నిర్మాణ చరిత్ర

త్రైలోక్యమల్లుఁడు క్రీ.శ.1042నఁకు రాజ్యమునకు వచ్చెను. కల్యాణ కటకప్రస్తావము పశ్చిమదాకుక్కులకాననములో క్రీ.శ. 1033 నఁనుండియే కలదు. దినవపురాణమున జగదేకమల్లునిప్రస్తావమునఁ గల్యాణకటకమునందలి విష్ణుప్రతిమ వీరశైవయోగిమహిమవలనఁ గరఁగిపోయిన దని యొకకథ(4-అశ్వా). మఱియొకకథ, తేదర (దేవర) దాసిమయ్య, జగదేకమల్లునిరాజులప్రోద్బలమున నతనిని జైనమతమునుండి శైవమునకు మార్పించుట (6-అశ్వా). ఈజగదేక మల్లుఁడు అహవమల్లునితండ్రి, జైనఁడు, 'మల్లికామోద' దిరుదాంచితుఁడు (1015-1042). ఇతనిరాజి 'సుగ్గళదేవి'. దాసిమయ్యయేకాక కాలాముఖగురువు 'బొంతెయ'మహామునికూడ జయసింహునికి బోధించినవాడే. తుదివదినంతవర ములు మతము మారుటయేకాక రాజ్యభారమును మహానమర్థుఁడైనకుమారునికి అహవమల్లుసోమేశ్వరునికి నప్పగించి, కాను రాజులతో 'పొట్టలకెఱె' (హైదరాబాదు

దగ్గరి'పటంచెలుపు') కడనుండి శైవజంగములను సేవించు చుండెను. కుమారుఁడు సోమేశ్వరుఁడు క్రీ.శ.1033నఁనాఁటికే ముప్పదియేండ్లకు మించినవాఁడై యుండ వలెను. ఏలన 1044-45 నఁ॥ ప్రాంతమునఁ జోళులతో యుద్ధము లొనరించు నాఁటికి, సీతనికి నమర్థసేనాపతి కాఁ గలరెండవకుమారుఁడు, ఈవిక్రమాంకుఁడే కలఁడు. కావున 1000 నఁ॥ ప్రాంతముననే జనించి అహవమల్లుఁడు, తల్లి సుగ్గళ దేవి, శైవమతాధినివిష్ట, 'సోమేశ్వరు' డని శివనామ మిడఁగా నెదిగి, ముప్పది యేండ్లకు మించినవయసునఁ దండ్రికిఁ గుడిభుజ మై తయా రగుటయేకాక, పూర్తి విశ్రాంతి యొసంగి యుండ వలెను. 1042 నఁ॥లో రా జై 1068 నఁ॥ వఱకు 26 ఏండ్లు పాలించినందువలన, 68 లేక దెబ్బదియేండ్లు జీవించి యుండును.

సోమేశ్వరుఁడే కల్యాణకటకమును, దండ్రికాలముననే శత్రుదుర్భేద్య మైన కటకముగా నిర్మించి యుండును. ఇందులకుఁ గారణము చాల గొప్పది, ఎంతో చరిత్రతోఁ గూడినది. శైలపవక్రవర్తికాలము (క్రీ.శ.973) నుండియుఁ జాళు కుళులకును జోళులకును వేంగికొలకు స్పర్థలు కలవు వేంగివారికిని జోళులకును బాంధవ్యము కుదిరినది. తమఅల్లుండ్రను నెలకొల్పుటకుఁ బశ్చిమదాకులును బోరాడ నారంభించి దాదాపు దెబ్బదియేండ్లు కృష్ణా-తుంగభద్రాతీరములేకాక, వేంగీ-కల్యాణ-కాంచీ-దారా-దాహళములు రణరంగము లై, యివి యభిలభారతపర్యాప్త యుద్ధము లైనవి. భారతదేశమందలిరాజు లందఱును నెవరో యొకరిపక్షము చేరి పోరాడిరి ఈవివరములను జరిత్రగ్రంథములలోఁ జూడ వచ్చును

ఇచ్చటిరాజకీయములు పరిశీలింపఁ దగినవి. మాళవరాజులు మొదటినుండియుఁ దమిళులమిత్రులు. శైలపవక్రవర్తికిఁ జోళ'రాజరాజు' శత్రువుగా నుండినంతకాలము 'ముంజ'మహిపతి చోళులకు సాయముగాఁ దైలపుని వెనికివైపునుండి బాధించు చుండెను. సత్యాశ్రయునికాలమునకు భోజుఁడు రాజ్యమునకు రా లేదు. చోళ రాజేంద్రఁడు పరాక్రమించునాటికి భోజుఁడు మాళవమందును, విక్రమాంకుఁడు చనిపోయి జగదేకమల్లుజయసింహుఁడు కర్ణాటకమునను రాజు లై పరాక్రమించిరి. ఉత్తరమునుండి మాళవతి భోజుఁడును, దాహళపతి గాంగేయదేవునికుమారుఁడు కర్ణుఁడును, కోసలులు-కళింగులు-చక్రకూటపురాజులును దూర్పునుండియుఁ గొంకణ ప్రాంతమందలిరాజులు పశ్చిమమునుండియుఁ జోళులకు సాయపడు చుండఁగా

దక్షిణాపథమందలిరాజుల నందఱినిఁ గూడగట్టుకొని పాండ్య-సింహాసనములను గూర్చుకొని చాళుక్యులు పోరాడిరి. విమలాదిత్యుఁడు చోళులసాయముతో రాజ్యమును సంపాదించుకొన్నను నిలుపుకొనుట కతనికిఁ గష్టముగా నుండెను. ఇతఁడు 1019సం॥లో గతింపఁగా నితనికుమారుఁడు, మనరాజరాజనరేంద్రుఁడు, రాజేంద్ర చోళచక్రవర్తి మేనల్లుఁడును. అల్లుఁడును నైనవాఁడు. తనసవతితమ్ముఁడు విజయాదిత్యుఁడు చాళుక్యులసాయముచే రాజ్య మవహరింపఁగాఁ దనమామసాయ మపేక్షించి తిరువయ్యూరుకుఁ బోయెను. నాఁడు వేంగిరాజ్యమునకు వేగి (నేటిపెదవేగి-ఏలూరికడ) యు, బెజవాడయు, జాళుక్యులకు మాన్యభేటమును, జోళులకుఁ గాంచి పురమును, మాళవులకు నుజ్జయినయు రాజధానులు.

యుద్ధములు తీవ్రరూపమును దాల్చినవి. రాజేంద్రచోళుఁడు వేంగిమీఁదగు గంగవఱకుఁ బోయి 'గంగైక్కొండచోళుఁ' దని బిరుదము ధరించి, మహాప్రయత్నముతో క్రీ.శ 1032 సం॥లో రాజరాజనరేంద్రునికి వేంగియందుఁ బట్టాభిషేకము చేసెను. చాళుక్యులు తనకాంచీనగరమును ఎక్కడ ధ్వంసము చేయుదురో యను భీతిచే రాజధానిని దూరముగా 'గంగైక్కొండచోళపుర' మని నూత్నముగా నిర్మించుకొన్న నగరమునకు మార్చుకొనెను. అదే ఈకావ్యమందలి 'గంగాకుండపట్టణము', 'గంగైక్కొండ' అనఁగా 'గంగను గొనిన = గ్రహించిన = పొందిన' అని యర్థము. దీనికి 'గంగాకుండ' సంస్కృతీకరణము.

మఱల యుద్ధములు; 1031 సం॥ ప్రాంతమున రాజరాజనరేంద్రుఁడు మఱల, దమ్ముఁడు విజయాదిత్యునికి ఓడి, చోళదేశమునఁ కేగుట, మఱలఁ జోళులు దీకొనుటలు జరిగినవి. కర్ణాటకసోమేశ్వరుఁడు తండ్రికన్నఁ బరాక్రమశాలి. తండ్రికి విశ్రాంతి యొసఁగి రాజ్యభారమును దాను వహించి రాజధానిని, మాన్యభేటమునుండి కల్యాణమునకు మార్చి, దానిని గట్టుదిట్టము చేసెను. ఇది 1033 సం॥లో జరిగినది. 1042 సం॥లో 'రాజేంద్రచోళుఁడు' మరణించుటయు, 'రాజాధిరాజు' చక్రవర్తి యగుటయు 'జయసింహుఁడు' మరణించి 'అహవమల్లుఁడు' చక్రవర్తి యగుటయు సమకాలికసంధవములు కాఁగా మఱల యుద్ధములు ప్రారంభమైనవి. శత్రుభీతిచేత నిరువురును దమరాజధానులను గాపాడుకొను చుండిరి. అదే బిల్లాలుఁ దనెను—

“ప్రతిక్షణం జాళితమన్యునా రణే
ప్రయుక్త రక్షస్య నృపేణ మానినా।
న యస్య కక్షం శతమన్యురక్షితా
పురీ పురప్రాగ్రహరస్య గాహతే。”

(2 = 11)

దీనికి నాంధ్రబిల్లు జాలయనువాదము :—

క. ఆలమునఁ బ్రతిక్షణమును

జాళితమన్యుఁ డగుతేఁడు కాచుపురికి

నేలీలన్ బోటిఁ దలిర్పఁగఁ

జాలద శతమన్యురక్ష సౌ రగుపురమున్.

(2 = 12)

వేంగివిషయ మీట నరయఁ దగును. 1031 సం॥లో విజయాదిత్యుఁడు రాజరాజనరేంద్రునిఁ దఱిమి పట్టాభిషేకము చేసికొనెనుగదా. 1035సం॥లో మఱలఁ జోళులు వేంగినిఁ బట్టుకొనిరి. మఱల 1039 సం॥లోఁ జాళుక్యులు వారినిఁ దఱిమిరి. రాజరాజనరేంద్రుఁడు చోళదేశమునకుఁ బోయెను. మఱల 1042 సం॥ నాటికి వేంగికి వచ్చుటకుఁ బ్రయత్నించెను. 1044 సం॥ నాటికే గొప్పయుద్ధములు జరిగి వానిలో విక్రమాంకుఁడును, విష్ణువర్ధనవిజయాదిత్యుఁడును, తమ్ముఁడు జయసింహుఁడును బాల్గొన్న ట్లన్నది.

తండ్రిపట్టాభిషేకమునాటికే విక్రమాంకుఁడు సేనాపతి కాఁ దగినంతటి వయసువాఁడు. వానితమ్ముఁడు జయసింహుఁడుగూడ అట్టివాఁడే. నాటికే కల్యాణకటకము నిర్మింపఁ బడినది. కాఁబట్టి 'క్రమాదసౌ' అన్నబిల్లు ఐవాక్యము నిలువదు.

(5) చిరకాలము పుత్రులు కలుగక సోమేశ్వరునికిఁ దవస్సుచేఁ దరమేశ్వరానుగ్రహమున మువ్వరు పుత్రులు పుట్టి రనియు, వారిలో నడిమివాఁడు గొప్పవాఁడగు నని యీశ్వరానుగ్రహ మనియు, బెద్దవానికి నద్భుతము లే దనియు బిల్లులుఁడు వ్రాసినవ్రాతలకును శాసనములలోనివిషయములకును సరివచ్చుట లేదు. అహవమల్లునికి రాజ్యమునకు వచ్చునాటికే నలువదియేండ్లకు మించిన వయసుగా నుండ, నాటికే యుద్ధవీరు లైనరెండవ-మూడవకుమారు లుండ, వీరు అహవమల్లునిరాజ్యాధిరోహణానంతరము చిరకాలము పుట్టక తర్వాత పుట్టి రనుట అసత్యము.

“విజిత్య సర్వాః కుకుభః స భార్గవ

ప్రచక్షకోదక్షపరిశ్రమో నృపః॥

ఉవాచ తత్రార్థితాని పూరయన్

ఫలం హి పాత్రప్రతిపాదనం శ్రియః॥ (2 = 26)

దీనికి నాంధ్రబిల్లాబులయనువాదము :—

ఉ. అప్రతిమానచాపవిభవాఽయతభార్గవుః బోలుపార్థివుః
దప్రతివీరుః దై దిశల నాటి జయించి పురిన్ వసించి య
ర్థిప్రకరార్థకోటిః గడుః బ్రీతినిః బూరణ సేసెఁగాదె; పా
త్రప్రతిపాదనంబు ధర ధన్యతః గూర్చు నపారలక్ష్మికిన్.

(2 = 23)

“జగత్యనర్హేషు సమస్తవస్తుషు

క్షీతీశ్వరః పాదతలే స్థితేష్వపి।

అభూద్వి నా పుత్రముఖేందుదర్శనం

ప్రభాతనీలోత్పలదీనలోచనః॥ (2 = 27)

దీనికి నాంధ్రబిల్లాబులయనువాదము :—

చ. ధరణి ననర్హ వస్తుసముదాయములెల్లఁ దమంత వచ్చి యా
ధరణిపుపాదమూలమునఁ దద్వశతాస్థితి నొప్పు చుండినన్
వరసుతుమోముచందురుప్రభన్ గన లేనివిభుండు దోఁచె నాఁ
దరయఁ బ్రభాతనీలకుముదాయితదీనవిలోచనుండుగాన్.

(2 = 24)

ఇదంతయు బిల్లాబునికవిత్వము. ఆహవమల్లునికి రారా పిరువదియైదేండ్లఁ
ప్రాయమునకే పుత్రులు ఒకరివెంట నొకరు ఎక్కువ వయోవ్యత్యాసము లేకయే
పుట్టినట్లున్నాడు.

పుత్రులు కలుగుటకు మునుపే ఆహవమల్లుఁడు మహాజేత యైచక్రవర్తిగాఁ
దాలించు చుండె నని బిల్లాబుఁడు. కావ్యార్థమునకు, దైవనిర్ణయమునకుఁ బ్రాశస్త్య
మిచ్చుటకుఁ గల్పించినాఁడు. యువరాజుగా నాహవమల్లుఁడు చేసినయుద్ధములు
కలపుకాని మాళవ-దాహ-చోళ-దివిజయము లన్నియు, రాజై, తన పట్టాది
షేకమునాటికే పెద్ద పెరిగి చేతికి నందినకుమారులతోఁ గలిసి అర్జించినవే
యని చరిత్ర తెలుపు చున్నది.

(6) ఆహవమల్లుఁడు తనరెండవకుమారునిఁగాని మూడవవానిఁగాని నియో
గింపక, పెద్దకుమారునే రెండవసోమేశ్వరుని, అదినుండియు యుద్ధములకుఁ
దంపక, రాజరానీరక్షణార్థము నియోగించు చుండెను. పైనఁ జూచిన ‘ప్రతిక్షణం’
అనుశ్లోకమువలన రాజరానీ రక్షణవశ్యకత యంతంత గా దని తెలియు చున్నది.
పైఁగా, యువరా జనునది యీకాలమున నొకపదవిగాను నందులకు రాజకుమారుడే.
కాక తదితరులుగూడ నియుక్తు లగుచుండి రనియుఁ దెలియు చున్నది. శ్రీ. ౪.
1044 సం॥ లో ‘శోభనరసు’ అనునతఁడు ‘వేంగీపురవరేశ్వరుఁ’ డను బిరుద
మును ధరించి యున్నాఁడు. రెండవసోమేశ్వరుఁడు అటుతర్వాత 1049 సం॥లో
నీబిరుదేకాక ‘భువనైకమల్లుఁ’ డనుబిరుదునుగూడ ధరించుటచే, దండ్రితేతఁ
దర్వాతిరాజుగా నుద్దిష్టుఁ డని తెలియు చున్నది. విక్రమాదిత్యుఁడు ‘విభువనమల్లు’
బిరుదమును పట్టాభిషేకకాలమున ధరించినాఁడు.

రాజరానీనగరరక్షణము ఈకాలమునఁ జాల ముఖ్యము. లెక్క లేనిసేనా
పతులతోఁ గలిసి పోరాడుట అంత గొప్ప కాదు. చోళరాజులు రాజరానిని దూర
ముగా మార్చుకొనుటయే యిందులకు దార్కాణ. ఇంచుమించుగా శ్రీ. ౪. 1044
1045 సం॥ ప్రాంతములకు భోజరాజుకూడఁ దనరాజరానిని ఉజ్జయినినుండి
నూతనముగా నిర్మించిన‘దారా’నగరమునకు మార్చుకొనెను. అట్లు దూరము
పోయియు శ్రీ. ౪. 1049 సం॥ ప్రాంతమునఁ జోళులు కల్యాణకటకమును
దగులఁ బెట్టిరి. అందులకు బదులు చాళుక్యులు కాంచీనగరము, ఉజ్జయిని, ఉద
యపురము, దారానగరము, మున్నగువానిని దగులఁ బెట్టిరి. కల్యాణకటకరక్షణము
కన్న వేంగీపురమునకుఁ జోళులను రానీయక యుండుటయే చాల ముఖ్యముగాఁ
గనఁ బడు చున్నది. అదట నతిసమర్థులు ఉండ వలసి యుండెను. 1044సం॥లో
‘శోభనరసు’ అట్టివాఁడు, 1049 సం॥లో రెండవసోమేశ్వరుఁడు నట్టివాఁడే. ఎవరు
జయించినను నాయాప్రదేశములు శత్రుగతములు గా నీకుండ ‘గాపాడుకొనుట

గొప్పపని. అట్టిసమర్థుడుగావుననే రెండవసోముని దండ్రీ యెచ్చటను యుద్ధములకు రానీయక రాజదానీరక్షణార్థమే నియోగించు చుండె ననుట విదితము.

(7) తృతీయసర్గలో వర్ణింపఁ బడినవిక్రమాదిత్యునివిజయము లన్నియు నాతఁ డొక్కఁడే సాధించినవి గావు. తండ్రీతోను, మంత్రి-సేనాపతి-సామంతాదులతోను మహాసైన్యము కదలి దిగ్విజయయాత్ర చేయఁగా వారితో విక్రమాదిత్యుఁడును ఐరావ్రమింప, శక్తిమంతుఁడైనరాజకుమారుఁడుగానఁ జోళరాజులు ఇతని నామధేయమును బలుమార్లు పేర్కొని యుండిరేకాని యావిజయములు అతఁ డొక్కఁడే సాధించినవి కావు. ఈకాలమున వేంగియే ప్రధానఫల మని తెలిసినది గదా ! మిగిలిన వన్నియు దాని ననుసరించినవి. రాజాధిరాజు, అతనితమ్ముఁడు రెండవరాజేంద్రుఁడు, అతనితమ్ముఁడు వీరరాజేంద్రుఁడును, వారిసామంత-మాండలిక-సేనాధిపతులును, రాజరాజనరేంద్రునికి వేంగిని సాధించుటకుఁ జేసిన మహాప్రయత్నము లేవియు 1049 సం॥ వఱకు నేమాత్రమును ఫలించినట్లు కానరాదు. కాని, చోళులకు సాయముగా భోజుఁడును రాహుళాధిపుఁడు కర్డుఁడును, అటు పడమటఁ గొంకణప్రాంతమువారును. ఇటు తూర్పునఁ జక్రకూటమువారును గల్యాణీవాళుక్కులకు నిరంతరము బాధ కలిగించు చుండిరి. సోమేశ్వరుఁడు ఒకవైపు వీరి నందరిని శిక్షించుచు వేంగికి రాజరాజనరేంద్రుని రా నీయక యడ్డుచుండెను. మొదటఁ గావేరీ-తుంగభద్రాతీరములకుఁ బరిమిత మై యుండినయుద్ధరంగము అభిలఘారతవ్యాప్త మై, రాజు లందఱును, జోళమిత్రులును జాళుక్యమిత్రులునుగా, రెండుకక్ష లైరి.

ఇచ్చటఁ గాకతీయులయభివృద్ధి గమనింపఁ దగినది. ఆహమమల్లసోమేశ్వరుఁడు తూర్పున వేంగినుండికాని, చక్రకూటమునుండికాని, ప్రాగుదక్కిణమునుండికాని, ఉత్తరమునుండికాని శత్రువులు ఎత్తి రాకుండఁ గాకతీయులను ఆదరించి వారికి అనుమతాంతరాజ్యమును నిర్మించుకొనుట కవకాశ మిచ్చెను. కొంకణ-మాళవభూపతులు బలగర్వితు లై నందున వారిని శిక్షింప నాహమమల్లుఁడు గొప్పసన్నాహముతో బయలుదేరెను (1049). కొంకణమునఁ గొంతసైన్యము నుంచి కాను భోజునిమీఁదికిఁ బోయెను. నూటముప్పదిమందిరాజులు కలిసి భోజుని ఎదిరించి రని 'మేరుతుంగవార్డు' 'ప్రబంధచింతామణి'లో వ్రాసియున్నాఁడు. నూటముప్పదిమంది పూర్తిగా లెక్కకు రాకపోయినను నాహమమల్లుఁడును, నాతని

సామంతులును, హయనల-కదంబ-వల్లవ-కాకతీయాదులును, బల్లిమమున గూర్జర-భీమాదులును జాలమంది కలిసి విద్యారీకుఁడు కవిపండితపోషకుఁడు నైనభోజు నెదిర్చినట్లు తెలియు చున్నది. భోజుఁడు కల్యాణీవాళుక్కులకు నింతటివైరి యైనందులకుఁ గారణము పూర్వపు'ముంజ-తైలవ'వైరమే నాఁడు ముంజ మహీపతియొక్క రక్షాలకిరీటమును జయించినవాళుక్కులు దానిని తమజయభేరికిఁ గట్టి తమయుద్ధప్రయాణములలో నాదంబరముగాఁ ద్రదర్శించు చుండిరి. దాని నెఱైనను మఱలఁ బట్టుకొనుటకు భోజుడు పంపినరాజపుత్రులు ప్రయత్నించుచుండిరి. ఇట్టియుద్ధములలో నాహమమల్లుని సేనలు భోజునినగరములను దగులఁబెట్టినవి, భోజుఁడు ఎనుబదియేండ్లు దాటినవృద్ధుఁడు. అందఱతోను బోరాడుచుండి నదుమ నరిసారభేదులతో మరణించెను. చాళుక్యులు మాళవమును బట్టుకొని భోజునివంశస్థుని త మ్మాశ్రయించినవానిని మాళవమందుఁ ద్రతిష్ఠించిరి.

కాని, ఈపని యింతసులువుగా నెఱవేఱలేదు. చాళుక్యులు భోజుని ముట్టడించి యుండఁగాఁ జోళులు కల్యాణకటకమును దగులఁబెట్టెరిగదా ! ఈవార్త విని కొంకణమందలివాళుక్కుసేనాధిపతి బయలువెడలి వచ్చి కాంచీనగరమును దగులఁబెట్టెను. ఆహమమల్లుఁడును వెనుదిరిగెను, చోళరాజులు కల్యాణమునుండి చక్కని శిల్పిబంధములను హరించుకొని పోయిరి.

ఈసమయమున జరిగినయొకయాశ్చర్యకరమైనసంఘటనము ఏ దనఁగాఁ, జోళరాజులదోహిత్రుఁడు, రాజేంద్రచోళునియల్లుఁడు రాజరాజనరేంద్రుఁడు లెక్కలేనన్నిపర్యాయములు వదల్రభుఁడై, ఇత మార్గాంతరముఁ గానక 'నన్నయ'నీతి ప్రయోగమువలనఁ జాళుక్యులమైత్రిని నంపాదించి మఱల వేంగిని నొందెను. నన్నయ్యకు, వాణన-నారాయణభట్టు, కర్ణాటకమహామంత్రియొక్క బంధువు సహాధ్యాయి. అతనిని వేంగికి రాయబారిగాను బండితుఁడుగాను దెచ్చుకొని, కర్ణాటకుల పక్షము చేరి, చోళులను వదలి, తనతొంటిస్వాతంత్ర్యమును వదలక రాజరాజనరేంద్రుఁడు నన్నయసాయముచే వేంగిని మఱల నొందెను. ఇదియు ఈ 1049-50 సంవత్సరములకాలమున జరిగినది. ఇదిమొదలు వదేండ్లు నిశ్చింతగా రాజనరేంద్రుఁడు 1061 సం॥ వఱకు, శత్రుబాధ లేక రాజ్య మేలెను. ఈ పదేండ్లలోనే ఆంధ్రమహాభారతరచనయు జరిగినది. ఎవనికొఱకుఁ దాము తరతరములుగాఁ బోరాడు చుండిరో యావిజయాదిత్యునికిఁ జాళుక్యులు తమకడనే

వదవుల నిచ్చిరి. చోళులతోడియుద్ధములు ముగియనందువలనను, వారు వగ పాధించు ప్రయత్నములతో నుండినందువలనను విజయాదిత్యుడు కర్ణాటకులకడనే యుండి యుద్ధములలోఁ బాల్గొను చుండెను. సోమేశ్వరుడు కర్ణాటకలకమును, రాజేంద్ర చోళుడు గంగైక్కిందచోళపురమును, భోజుడు భారానగరమును నిర్మించు కొన్నట్లు రాజరాజనరేంద్రుడును రాజమహేంద్రపురమును గోదావరికిఁ దూర్పున శత్రువులకు దూరముగా నిర్మించుకొని అచ్చటనే యాంధ్రమహాభారతరచన చేయించెను.

ఎక్కడి మాళవము, ఎక్కడి దాహళము, ఎక్కడి కాంచీ-కల్యాణ-వేంగీపురములు. ఇవన్నియు నాడు ఈరాజులరచరంగము లై యుండఁ దిండిచెంత నుండి యితరులతోఁ గలిసి పోరాడినవాడేకాని విక్రమాంకుడు తా నొక్కడే యాస్థలములలోఁ దనపరాక్రమమును జూపినవాడు కాదు. చోళరాజనములలో 'చిక్కి, విశయాదిత్య, శింగణ్ణ' అని విక్రమాంకుని, విష్ణువర్ధనవిజయాదిత్యుని, జయసింహుని గలిపియే పేర్కొను చుండిరి చోళులు. విక్రమాంకుడు శరణాగతుఁ డైన మాళవవంశిని రాజ్యమందుఁ బునఃప్రతిష్ఠితునిఁ జేయుటయు సేకాలము నాటిదే.

చోళరాజులకు యుద్ధపరాజయములకన్నఁ దమయల్లుడు శత్రువులతో నంది గావించుకొనుటయే పెద్ద రెబ్బగా నుండినది. ఈయవమానమును దాళఁ జాలక గొప్పసన్నాహముతోఁ జోళులు బయలుదేరి, కృష్ణ కువనది యైన 'హిరెహళ్ళా' నదీతీరమున 'కొప్పం' అనుచోట (నేటికొప్పల్) క్రీ. శ. 1054 సం॥లో 'మొర యుద్ధ మొనర్పిరి. అందుఁ జోళరాజుధిరాజు ఏనుఁగుమీఁదనే చంపఁ బడెను. ఆతనితమ్ముడు రెండవరాజేంద్రుడు రచరంగమందే పట్టాభిషేకము చేసికొని యింటిదారి పట్టెను. తర్వాతఁ గొంతకాలము చోళులు చేయునది లేక ఊర కుండ వలసివచ్చిరి. క్రీ. శ. 1059 సం॥ ప్రాంతమున ముఱలఁ దలయెత్త సాగిరి. ఈకాలమునఁ జాళుక్యవిక్రమాంకుడు గంగపాడిని (నేటిమైసూరుతోఁ గలిసిన కోలారు రాజ్యమును) బాలించు చుండెను. చాళుక్యులకు నుత్తర-వర్షిమ-ప్రాగ్గిళల నుండి శత్రుభయము లే కుండెను. ఇట్టితరుణమునఁ జోళరాజు రెండవరాజేంద్రుడును, వానికుమారుడు రాజమహేంద్రుడును గంగపాడిమీఁద దాడి సలిపిరి. తర్వాతఁ జోళరా జైన వీరరాజేంద్రుడును ఈయుద్ధములలోఁ బాల్గొనెను. విక్రమాంకుడు తుంగభద్రాతీరమునకుఁ బారిపోయెను.

ఇందులకుఁ గారణము గొప్పదే. వేంగియందు రాజరాజనరేంద్రునికి నవ సానదళ. 1059 సం॥ నాటికి నన్నయ్య గలిచినాడు. 1061 సం॥లో రాజనరేంద్రుడును బోయినాడు. విష్ణువర్ధనవిజయాదిత్యునికి వేంగిమీఁదనే కన్ను. రాజనరేంద్రునికుమారుడు రాజేంద్రుడు (బిల్లలుడు పేర్కొన్నరాజగుడు, తర్వాతఁ జోళ-వేంగీమండలములకు రెంటికిని అధిపతి యైనకులోత్తుంగచోళుడు) తనమేనమామలకడఁ జోళరాజ్యమందే యెదుగు చుండెను. విజయాదిత్యుడు అదను చూచి వేంగిని ఆక్రమించి తనకుమారునికి రెండవశక్తివర్మకు వేంగిని బద్దము కట్టెను. విక్రమాంకునికి నెంతటిశక్తి యుండినను విజయాదిత్యుడు కుడిభుజము, ఆతనిసాయము లేకపోయినందునఁ గాఁబోలుఁ జోళులు గంగపాడిని ఈకాలమున నవహరించిరి. మైసూరురాజ్యము విక్రమాంకునిబలహీనతచేతఁ జాళుక్యులు పోఁ గొట్టుకొనిరి.

కాని వేంగికిమాత్రము ఎట్టిభయమును లేదు. రెండవశక్తివర్మయుఁ జాళుక్యసైన్యములును గాపాడుచుండుటచేఁ జోళులు అంతదూరము పో లే కుండిరి. అందువలనను, చోళులను బైకి రా నీయక యుండుటకును, విజయాదిత్యుడు గంగ పాడి-నాళంబపాడిప్రాంతములకు వచ్చి చాళుక్యసైన్యములను నడప నారంభించెను. మొదటిపర్యాయము విజయాదిత్యునిసాయము లేక పోవుటచే, విక్రమాంకుడు పరాజితుఁ దగుటయు, ముఱల విజయాదిత్యుడు వచ్చుటయుఁ జింతింపఁ దగినవిషయములు. అన్నకన్నను బరాక్రమకాలియే యైనను విక్రమాంకుడు, బిల్లలుడు వర్ణించినంతటిపరాక్రమకాలిమాత్రము కాఁ దని తోచుచున్నది.

యుద్ధములు ముఱలఁ దీవ్రరూపమును ధరింప సాగినవి. రాజేంద్ర చోళునికుమారుడు రాజమహేంద్రుడు ఈసందర్భమున నెప్పుడో రణమరణము నందినట్లున్నాడు. వీరరాజేంద్రుడు వేంగిమీఁదికి విజృంభించెను. వేంగి స్వాధీనము కా లేదుకాని విజయాదిత్యునికుమారుడు రెండవశక్తివర్మ, బెజవాడకడ జరిగినయుద్ధమున నభిమన్యునివలెఁ బోరాడి మణించెను. క్రీ. శ. 1062-1063 సం॥ ప్రాంత మై యుండును. వీరరాజేంద్రుడు ఇంకను మీఁదికి రాక వెనుదిరుగ వలసినపరిస్థితి, ఆతనియన్న రాజేంద్రచోళునిమరణముచేతఁ గలిగినది. సందర్భములు విషమపరిణామము నందు చుండినవి. వేంగికిని చోళ

రాజ్యమునకును మార్గము కడవ-కర్నూలు-లేక యగ్గారిప్రాంతములనుండియేకాని నేటి మదరాసు-బెజవాడ మార్గము బొత్తిగా లేదు. కాబట్టి విజయాదిత్యుడు తన కుమారుడు గరించినను వేంగికి రాక, గంగపాడి-నాశంబంపాడి మార్గముల యందే యుండెను. కృష్ణా-తుంగభద్రాతీరములే శత్రుమార్గములు.

రాజధానికి వడివడిగా వచ్చినవీరరాజేంద్రుడు పట్టాభిషేకము చేసికొని, వెంటనే వేంగిమీదికి యలుదేరెను; పరాక్రమశాలి గొప్పనన్నాహముతో 'కూడలనంగమ' మనుప్రదేశమునఁ జాళుక్యులతో మోరయుద్ధ మొనరించెను. విక్రమాంకుడును, వానితమ్ముడు జయసింహుడును రణభీరువు లై పారిపోయి రని చోళశాసనములు చెప్పు చున్నవి. ఇ దంతయు 1064 సం॥లో జరిగిన ట్లున్నది. వేంగియేమో స్వాధీనము కాలేదు. విజయాదిత్యునిశాసనములు వేంగి యందు క్రీ.శ. 1063, 1064, 1065 సం॥ ములలోఁ గలవు. చోళులకు మఱలఁ దమయూరికిఁ బోవలసి వచ్చినది.

ఇందులకుఁ గారణము చాళుక్యులనీతిప్రయోగమే. 1064 సం॥లోఁ జోళు లను దండించుటకును, వారు గృహలోన్ముఖు లగుటకును నుపాయముగా నాహవ ముల్లుడు విజయాదిత్యుని దక్షిణదేశయాత్రకుఁ బంపెను. కూడలనంగమమందు విజయాదిత్యుడు కాన రాడు. ఈప్రయోగముచేతఁ జోళులు వెనుదిరుగఁగానే వారిని మార్గములో 'ప్రాత పి'రాజును, దాదానగరజననాథునితమ్ముడును ఎదిరించిరి. చాళుక్యమిత్రు లైనసాంధ్యులును జోళులమీదికి ఎత్తివచ్చిరి. ఈనందర్పమునఁ జోళులను ఆహవముల్లుడు ఎక్కడనో పేరు చెప్పనినదీతీరమున నోడించెను.

విజయాదిత్యునికృషిచేత 1067 సం॥ వఱకుఁ జోళు లూరకుండి మఱల ఎత్తివచ్చిరి. విజయాదిత్యుడు బలవంతుడేకాక చాళుక్యస్తోమేశ్వరునికిఁ దాను 'గుమారుడ' నని (అధిమానముచేత) చెప్పికొని యున్నాడు. ఇచ్చట మఱల నూతనపరిణామములు కలిగినవి. ఆహవమల్లునికిఁ జరమకాలము సమీపించు చుండినది. వీరరాజేంద్రుడు తన 'మణిమంగళ' శాసనమునఁ జాళుక్యచక్రవర్తి, కానును, దనకుమారులును నోడిపోయినయవమానమును బోఁ గొట్టుకొనఁ గోరి తన్నుయుద్ధమునకు ఆకూడలనంగమప్రదేశమునకే, 'గంగాకేత'దనుదూతముఖ మునఁ బిలిచె ననియు, దాను బోయి నెలదినము లుండినను నాహవమల్లుడు రా లే దనియు-నింకను వివరములు వ్రాసి-చాళుక్యవీరులు పారిపోఁగాఁ దాను జయించినట్లు

చెప్పికొని యున్నాడు. ఇది యెంతవఱకు నిజమోకాని దీనినిగుఱించి చాళుక్య శాసనములుగాని, విక్రమాంకదేవచరితముగాని యేమియుఁ జెప్పవు.

(8) నల్లవ సర్గములో ఆహవమల్లునియవసాకాలము, విక్రమాదిత్యుని యనంతరదిగ్విజయములును, నాతఁడు తండ్రిమరణానంతరము మఱలఁ గల్యాణ కటకమునకు వచ్చి కొన్నా కుండి యన్నదుష్ప్రవర్తనను సహింప లేక యలు దేరుటయు వర్తింపఁ బడినవి. వీనిసత్యాసత్యముల నరయ వలయును.

విజయాదిత్యుడు దక్షిణమునకుఁ బోయి వచ్చి వేంగియందు ఎదురు లేని ప్రభువుగా నున్నాడు. 1067 సం॥లో నాహవమల్లుడు కౌల్లిపాకప్రాంతమున నున్నాడు. ఇతఁ డేల వీరరాజేంద్రుని మఱల యుద్ధమునకుఁ దిలిచెనో, పిలిచియు నేల రాలేదో, ఇ దెంతవఱకు నిజమో కాని. యీకాలపుసంభవములు చాల వడి వడిగా జరిగి పోయినవి. ఆశ్చర్యకరము లైనచూర్పులుకూడ వచ్చినవి. ఆహవమల్లుడు పిలిచియు రానందునఁ గాండై (కందనవోలు = కర్నూలు) అనుచోట నెలదినము లుండి, రట్టపాడిని (కన్నడరాజ్యమును) జయించి, తుంగ భద్రాతీరమున జయస్తంభము నాటి, 'వేంగిని జయింపక వెను దిరుగను' అని ప్రతిజ్ఞ చేసి, కృష్ణను దాటి, బెజవాడసమీపమునఁ జాళుక్యులపై న్యములను ఓడించి, యటనుండి గోదావరిని దాటి కళింగ-చక్రకూటములకుఁ బోయి, వేంగినిఁ బూర్తిగా (నలువైపుల) జయించి, తనకుఁ బాదాఽక్రాంతుఁ డైనవిజయాదిత్యు నికి వేంగిని ఇచ్చి, గంగాకుండపట్టణమునకుఁ దాను పోయినట్లు వీరరాజేంద్రుడు చెప్పికొని యున్నాడు. చక్రకూటము ఈకాలమునకుఁ జాలప్రాముఖ్యము నంది యుండినది. ఈకాలముననే రాజరాజనరేంద్రునికుమారుడు, రాజిగుడు, వీరరాజేంద్రు నితోఁ జక్రకూటప్రభువు దాదావర్షుని జయించి, వానికడనుండి ఏనుఁగులను గప్ప ముగా గ్రహించి, చాళుక్యపై న్యములను, విక్రమాదిత్యుని నెదుర్కొని యుద్ధ మొన రించినట్లు తెలియు చున్నది.

ఇ వన్నియు నేకకాలమందు జరిగినవి కావు. 1067 సం॥ సెప్టెంబరులో వీరరాజేంద్రుడు రెండవమాటు తుంగభద్రాతీరమునకు రాగా నాహవమల్లుడు కౌల్లిపాకకడ నుండెనుగదా! అటువెనుక, తీరనివ్యాధి పట్టుకొనఁగా నాహవమల్లుడు 1068 సం॥ మార్చి 29వ తారీఖునఁ దుంగభద్రలో మునిగి మంత్రపూర్వక ముగా శివైక్యము నందెను. ఈకాలమున వీరరాజేంద్రుఁ డింకను వేంగీప్రాంతమున

నుండెను. గాఢోయ. విజయాదిత్యుడు చాళుక్యులబలము తగ్గిన దని తలంచెను. లేక రాజనీతిప్రయోగమో తెలియదు. వీరరాజేంద్రునితో జరిమి చేసికొని వేంగిని గాపాడుకొనెను. రాజిగుడు ఎద్దులనుండెను తెలియదు. అహవమల్లుడు ఇంకను జీవించి యుండగానే విక్రమాంకుడును వానితమ్ముడును దక్షిణ దిగ్విజయమునకు బయలుదేరి అంతయుఁ బూర్తి గావించుకొని మఱి తుంగ భద్రాతీరమునకు వచ్చినపుడు తండ్రిమరణవార్త వినిరట. దీనింబట్టి చూడ అహవ మల్లుడు కాను ఒకపాటిఅరోగ్యమున నుండినప్పుడే, చక్రకూటమున రాజిగునితో యుద్ధ మొనరించినవిక్రమాంకుని, ఈపర్యాయము దక్షిణదిగ్విజయమునకుఁ బంపిన ట్లున్నాడు. వెంటనే రాజిగునిఁ జక్రకూటముననే వదలి వీరరాజేంద్రుడు వేంగికి వచ్చి, విజయాదిత్యునితో, అత్యగౌరవభంగము గాకుండ, నంది చేసి కొని మఱియినాడు. ఇంతలో నాహవమల్లునిమరణము, భువనైకమల్లునిపట్టాభి షేకము, విక్రమాంకుడు వెను దిరిగి తుంగభద్రాతీరమునఁ దండ్రిమరణ వార్తను వినుటయు జరిగి యుండును. విజయాదిత్య-విక్రమాదిత్యులు కలిసియే యుండువారు. 1063 సం॥లో గంగపాడి (మైసూరు) చోళులవశ మైనది మొదలు కలసి యుండుట కవకాశములు లేక పోయినవి. కావుననే గంగపాడి పరాజయానంతరము విక్రమాంకుడును జయసింహుడును జట్టు వీడక యుండిరి.

విజయాదిత్యుడు యుద్ధవీరుడేకాక. రాజనీతికుశలుడు. చోళులు పూర్తిగా జయించినయెడల వేంగి రాజిగునిదే యగును. కాని వారికి జయించి నిలుపుకొను శక్తి యుండెను లేదో! రాజిగుఁ డింకను చిన్నవాడు. పైగా రెండవశక్తివర్మమరణానంతరము విజయాదిత్యునికి రాజిగుఁడే వారసు. తానును బెద్దవాఁడైనాడు. అహవమల్లుడును వృద్ధుడు. ఎందులకైన మంచి దని, మునుపు రాజ సరేంద్రుడు తటాలున శత్రువులను మిత్రులనుగా మార్చుకొన్నట్లు, తానును ఇప్పుడు అపనియే చేసినాడు. రాజిగుడును, దర్వాతఁ దినతండ్రితో నంది చేసి కొని వేంగియందు జీవితాంతము పరిపాలింపనిచ్చినట్లు శాసనములే కలవు. కాఁబట్టి ఇదంతయు విజయాదిత్య - రాజిగ - వీరరాజేంద్రు లొప్పియే చేసికొన్నవిర్పాటుగా నుండును.

విక్రమాంకుడు దక్షిణదిగ్విజయము ముగించుకొని వచ్చునప్పటికి ఇన్ని మార్పులు - తండ్రిమరణము, అన్న రాజ్యమునకు వచ్చుట, చోళులయాది

శ్యము, అంతటిప్రాతమిత్రుడు వేంగీమండలేశ్వరుడు విజయాదిత్యుడు చోళ మిత్రుఁ డగుట. ఇప్పుడు తా నేమి చేయఁ దగు ననునది పెద్దనమస్యగా నుండి యుండును. గత్యంతరము లేనందునఁ గల్యాణకటకమునకే పోయెను. అన్న రెండవసోమేశ్వరుడు ఎదురు వచ్చి చోళుని పోయి అదరించెను.

(9) భువనైకమల్లునిరాజ్యాధిరోహణము శ్రీ. ౪. 1068 ఏప్రిలు 11వ తారీఖునఁ, దండ్రి గతించినపడునై దవదినమున, జరిగినది. తత్క్షణమే క్రొత్తరాజు నున్నూరించుట సుకర మని వీరరాజేంద్రుడు దండెత్తి వచ్చెనుగాని గుత్తికడ చాళుక్యులు ఎదుర్కొని తలుముఁ గొట్టిరి. వెంటనే వీరరాజేంద్రుడు అ మార్గము వదలి కంపిలినిఁ దగులఁబెట్టి చక్రకూటమునకుఁ దోయి అచటఁ గా పుండిన చాళుక్యసైన్యమును దాఁకెను. అటనుండి కర్ణాటకులను జయింప లేక వెనుదిరిగెను. ఇట భువనైకమల్లుడు యుద్ధమునందును రాజ్యరక్షణమందును సమర్థుడుగానే కనఁ బడు చున్నాడు.

ఇటుతర్వాతనే విక్రమాంకుడు నగరమునకు వచ్చుటయు, నన్న నాద రించుటయు జరిగినవి. శ్రీ. ౪. 1068 సం॥ నాటికే విక్రమాంకుడు ఇంటిలో నన్నతో నున్నాడు. అప్పుడు తండ్రి మరణించినరెండవనెల. అటువెనకనే భువనైకమల్లుడు, తమ్మునితో సంప్రతించికాఁబోలుఁ జోళులు ఎత్తి రాకుండు నట్లు నడిమిరాజ్యమును బంచి యిచ్చినాడు. తనప్రదానసహాయకునికి లక్షణ దండనాథునికి 'బనవాసి'రాజ్యమును, నొకంబపాడి - సిందవాడి' రాజ్యములను దమ్ముడు జయసింహునికిని. అలంపురమునుండి యుండుకర్ణాటకప్రాంతీయ రాజ్యము నంతటిని విక్రమాదిత్యునికిని నిచ్చి, చోళులు ఏమార్గమునుండియుఁ బ్రవేశించుటకు నందు లేకుండఁ జేసెనట. గుత్తికోటను బాగు చేయించి యచ్చట గొప్పబలగము నుంచెను. భువనకైమల్లసోమేశ్వరునిమొదటిశాసనమందే, రాజ్య మందు నందఱకన్నఁ దాను గొప్పవాఁ డనియుఁ దనకుఁ దర్వాత విక్రమాంకుఁ డనియు నాతనికినిఁ దర్వాత జయసింహుఁ డనియుఁ దమకు మువ్వరకును దర్వాత లక్షణదండనాథుఁ డనియు గొప్పగాఁ జెప్పికొన్నాడు. ఈయేర్పాటు లన్నియు శ్రీ ౪. 1068 సం॥ జూనునెలకుఁ జేయఁ బడినవి.

విక్రమాంకుడు అటువెనుకఁ గొంతకాలమునకు. అసంవత్సరమే, తిరుగఁ బడి చోళరాజుతో నంది కుదుర్చుకొన్న ట్లున్నాడు. అన్నక్రింద దాను బాలకుడుగా

నుండినట్లు ఎక్కడను నితనికాసనములు లేవు. తమ్ముడు జయసింహుడు 1070 సం॥ జూనువటకుఁ బెద్దన్నకు సామంతుఁడు. చోళరాజు వీరరాజేంద్రుడు 1069 సం॥లోనే కాను విక్రమాంకునికి నతనియన్న రాజ్యమును జయించి యిచ్చినట్లు చెప్పికొని యున్నాడు. కాఁగా, మొదటికొన్ని నెలలలోనే విక్రమాంకుడు చోళరాజుతోను, గొంకజయకేళిలోను గుర్రు చేసి యన్నకు నెదురు దిరిగెను. కాని తనరాజ్యమందుఁ దుంగభద్రాతీరమందే యతఁ డుండెను. క్రమముగా చిలగము కూర్చుకొని, చాలమంది విక్రమాంకునిపక్షము చేరఁగా, అది చూచి జయసింహుడు కొన్ని నెలలతర్వాత విక్రమాంకునితోఁ జేరెను బిల్లులుని వ్రాత - విక్రమాంక - జయసింహులు ఏకకాలమునఁ దిరుగఁబడి కల్యాణకటకమునుండి వెడలిపోయి ధనుట అసత్యము. అందులకు నింకను బ్రదిలకారణములు నాటి సంధవములే.

క్రీ. శ. 1069 సం॥లోనే విక్రమాంక - వీరరాజేంద్రులకు సంధి కుదిరినది. తత్ఫలితముగాఁ జోళరాజు విక్రమాంకునికిఁ దనకుమార్తె నిచ్చి తుంగభద్రాతీరమందే పెండ్లి చేసి తనరాజ్యమునకుఁ బోయి యాకస్మికముగా మరణించెను. వెంటనే విక్రమాంకుడు చోళదేశమునకుఁ బోయి, యదటిశత్రువర్గమును జయించి తన బావమఱుదిని అధిరాజేంద్రుని రాజ్యమందు స్థాపించి, నెలదినములు గంగై క్కొండ చోళపురమున నుండి వెనుదిరిగెను. ఇంతలో వేంగిని రాజిగుఁడు, తనమేనమామ విక్రమాదిత్యునిపక్షము చేరినందువలనఁగాఁబోయి, దటాలున వేంగినిఁ దినరంద్రీ విజయాదిత్యునికడనుండి నాచికొని వేంగిప్రభువుగా 1070 సం॥ జూనునెలలోఁ బట్టాభిషేకము చేసికొనెను. విజయాదిత్యుడు కళింగములోఁ దలచాయ కొనెను. చోళదేశమందు విక్రమాంకునిదే జయింపఁ బడినవారు రాజిగునిమిత్రులు. రాజిగుఁడు ఎక్కువకాలము తమిళదేశ మందే యుండినవాఁడుగదా ! ఒకనెలదినములు పరిపాలించెనో లేదో అధిరాజేంద్రునిఁ గడతేర్చి రాజిగుఁడు 1070లోనే చోళ చక్రవర్తి యాయెను.

ఇప్పుట మఱియొక చిత్రము. ఈకాలపుసంధవములు గందరగోళముగా నున్నవి. తారీఖులచేత విడఁ దీసి చిక్కు లేకుండ విషయమును అనుభూర్విగాఁ జెప్పుట కొంత దుష్కరము. కాని, కొన్ని ప్రధానాంశములను గ్రహింప వచ్చును. విక్రమాంకుడు అన్నకు నెదురుదిరిగి తనమేనమామతోఁ జేరఁగానే రాజిగుఁడు, (బిల్లులుఁడు చెప్పినట్లు) రెండవసోమేశ్వరునితో సంధి కుదుర్చుకొని, కల్యాణి

చాళుక్యులచిలముతో వేంగిని గ్రహించినాఁడు. ఇంతలో మేనమామ గతించి యాతని కుమారుడు రాజు కాఁగా, తినరంద్రీతో మఱి సంధి కుదుర్చుకొని, ఆయన జీవితాంతము వేంగియందుఁ బాలకుఁడుగా నుండునట్లు నిర్ణయించి కాను జోళసింహు సనమును బట్టుకొని 'ఉభయకురోత్తుంగు' ధనువిరుడును ధరించి తంద్రీరాజ్యమునకును మామరాజ్యమునకును నధిపతి నని ప్రకటించుకొనెను.

ఇప్పుడు విక్రమాంకునిది విషమపరిస్థితి. కాను ఏకాకి యైనాఁడు. కాని, తుంగభద్రాతీరమును వదలక గంగపాదీని గుత్తిప్రాంతమును స్వాధీనము చేసి కొనెను. జయసింహుడు 1070 సం॥ జూలై వటకుఁ బెద్దన్నకు సామంతుఁడుగా నుండినవాఁడు, అటుతర్వాతఁ జిన్నన్నతోఁ జేరినాఁడు. 1071 సం॥ నాటికి విక్రమాంకుడు 'త్రిభువనమల్ల'దిరుదముతో నున్నాఁడు. ఈకాలమున విక్రమాంక - జయసింహులమీఁదికి భువనైకమల్లుఁడు సైన్యములను బంపి యుండును. రెండవ సోమేశ్వరునిరాజ్యకాలము క్రీ. శ. 1076 సం॥ వటకును నడచినందువలన నాతేంద్రు విక్రమాంకుడు అన్నతోఁ బోరాడి యున్నాఁడు. కాని, ఈయాతేంద్రు కాలము ప్రయత్నములతో సరిపోయినది. మొదట 1071 సం॥ లో విక్రమాంకుని ప్రయత్నములు ఫలించ లేదు. రాజిగునిచిలముచేత సోమేశ్వరుఁడు విక్రమాంకునిఁ దాక్కరికముగా నాఁపఁ గలిగెను. కడప, కర్నూలు, బళ్ళారి, అనంతపురము లలోఁ గొంత, మైసూరులోఁ గొంతయు విక్రమాదిత్యునియధీనమున నుండినవి. వేంగి - చోళసామ్రాజ్యములు రెండును రాజిగునియధీనములు.

1075లో విక్రమాంకునికి నవకాశము దొఱకినది. సింహళ - పాండులను జోళులమీఁదికి ఎవకొల్పెను. చేదిరా జగుయశశక్తుని వేంగిమీఁదికి 1072-73 సం॥ లో రెచ్చగొట్టి గోదావరికిఁ జైనుండి అన్నకు (విజయాదిత్యుడు) సాయము రాసీయక అరికట్టెను. కళింగులతో మైత్రి నెరపెను. 1075 సం॥లో విజయాదిత్యుడు వేంగిలో మరణించెను. రాజిగుఁడు దానిని గాపాడుకొనుటకుఁ దనకుమారుల నచటికిఁ బంపియు దక్షిణమున సింహళ - పాండులబాధను దప్పించుకొనుచు నుండియు రెండవసోమునికి సాయముగా సైన్యమును బంపెను. కాని, ప్రయోజనము లేకపోయినది. మొదటఁ జోళులతోనే విక్రమాంకునికి యుద్ధ మాయెను. చోళులసాయముతోఁ జాళుక్యులు గంగపాదీని స్వాధీనముఁ జేసికొన సాగిరి. చివరవాసికూడ పోయినది. ఇట్లు చోళులతో యుద్ధ

మొనరించు చుండినవిక్రమాంకుని, నన్న భవనైకమల్లుడు పైనుండి వచ్చి తాకెను. తుంగభద్రాతీరమే రణరంగము. దీనిలో దురదృష్టముచేత పోమేశ్వరుడు విక్రమాంకునిచేతఁ జిక్కి బంది యాయెను. ఇతఁ జేయునది లేదు. రాజిగుడు వెనుదిరిగెను. కాని, గంగపాడి, నొశంబపాడి మున్నగురాజ్యములు చోళులకే దక్కినవి. క్రీ.శ. 1076 సం॥ ఫిబ్రవరినెల 11వతారీఖున విక్రమాంకుడు చాళుక్యచక్రవర్తిగాఁ బట్టాభిషేకము చేసికొనెను. అంతటిపరమధార్మికుడు అన్నకు ఎట్టిమర్యాద చేసెనో తెలియదు. తమ్ముని జయసింహుని యవరాజుఁ జేసెను.

విక్రమాంకుడు తాను రా జగుచునే తనపేరట నొకశకమును, 'జాళుక్య విక్రమ'శకమును స్థాపించెను.

(10) తర్వాతఁ గొన్నాళ్లకు విక్రమాంకు మఱల నొకపర్యాయము చోళ రాజును జయించె నని బిల్లులుఁడు వ్రాసెను. కాని, యిది పెద్దవిజయము కాదు. వనవాసిని జయించి దానికి జయసింహుని నధిపతిఁ గావించినాడు. జయసింహుడు చాలవఱకుఁ జాట్టుపల్ల రాజ్యములను మఱలఁ జోళులనుండి గ్రహించినట్లే యున్నాడు. వనవాసియేకాక గంగపాడికూడ స్వాధీన మైనది. వేంగిమీఁదికిఁ దోవఁ బ్రయత్నించెను. సార్వభౌమ లేడు. విక్రమాంకుడు పాండ్యసింహాళ్యులను గుఱోత్తుంగ చోళ రాజిగునిమీఁదికి రేపి వారిని ఆతఁడు దండించులోపల నీప్రయత్నములు చేసినట్లున్నాడు ఇ వన్నియు క్రీ.శ. 1080 సం॥కు ముందే జరిగినవి. ఇందులో మఱలఁ జోళరాజిగుడు జయసింహునితోఁ గుట్ర సాగించినట్లు తెలియు చున్నది. జయసింహునికాననములు 1080 సం॥కుఁ దర్వాతఁ గాన రానందున, మొదటి నాలుగేండ్లలోనే యాతనితిరుగుబాటు జరిగి యుండ వలెను. అటుతర్వాత జయ సింహునిమాట లేదు. అతనిని విక్రమాంకుడు మన్నించె నన్నది యెంతవఱకు నిజమో తెలియదు.

ఇది ౧౫వనర్గములో వర్ణితము. ఈనడుమ 'చందలదేవీ'న్వయంవరాఽదిక ములు వర్ణితములు. క్రీ.శ. 1084సం॥లో విక్రమాదిత్యుడు తనతోఁ జోళులు యుద్ధమునకు రాక యున్నా రని యనుటచేత నీయుద్ధాఽదులు నాటితో నిలిచినట్లున్నవి. వేంగియుఁ జోళులచేతయందే యుండినది. కుఱోత్తుంగ రాజేంద్రచోళుడు జీవించి యుండినంతకాలము విక్రమాంకునికి వేంగియందుఁ బ్రవేశము దొరక లేదు.

(11) ఇతను మిగిలి యుండునది చోళరాజుతోఽదికరపటియుద్ధము. ఇది 17వనర్గములోఁ గలదు. విక్రమాంకుడు క్రీ.శ. 1076 సం॥ ప్రారంభమునుండి 1126సం॥ చివరివఱకు ఏఁదియేండ్లు పాలించినాడు. క్రీ.శ. 1084సం॥కుఁ దర్వాతఁ బశ్చిమచాళుక్యులకు వేంగిలో యుద్ధప్రసక్తి రాలేదు అంతవఱకు నుండినకుఱోత్తుంగునిరాజప్రతినిధులు బలహీనులు. 'చోడగంగ' దనుకుమారుడు 1084 సం॥లో వేంగికి రాజప్రతినిధి యగుటయు జయసింహునితిరుగుబాటు అణవఁ బడుటయు నైనతర్వాత సంతయు కాంచిరినది. కుఱోత్తుంగునిచివరి దినములలో మఱలఁ జాళుక్యసైన్యములు వేంగినిఁ దాక నారంభించినవి. కుమార తైలపుఁడు 1110-1113సం॥ నడుమ తాకెను. ఇందువలన నెక్కువప్రయోజనము లేదు. కాని, 1118సం॥లోఁ బశ్చిమచాళుక్యులు వేంగిని జయించి 1131సం॥ వఱకుఁ దమయధీనమం దుంచుకొనిరి. త్రికళింగములుకూడ వీరికి స్వాధీనము లైనవి. చోళరాజప్రతినిధి, రాజపుత్రుఁడు పరాంతకుఁడు నిలువ లేక పాటిపోఁగాఁ జాళుక్యసైన్యములు కంచివఱకు వెండించి ఆక్రమించినవి. కంచిలోఁ గొన్నాళ్లుండి విక్రమాంకుడు మఱలె నని బిల్లులుఁడు వ్రాసినది సత్యమే. నెల్లూరినిఁ జోళరాజులు కంచితోఁ గలిపి నెల్లూరిరాజ్యమును బాలించుటకుఁ బునాదులు ఈకాలమున వారు విక్రమాదిత్యునిసామంతులుగా నుండఁగా, నేర్పడినవే.

సంస్కృతవాఙ్మయమునందుఁ బ్రత్యేకముగాఁ జరిత్ర యనఁ దగినకావ్యము లేదు. చారిత్రికజ్ఞానము లేక కాదు. ఇతిహాస-పురాణములు, రాజవంశాఽవళులు, పంచాంగగణనము, వివిధశకాబ్దములు, పౌర్వాపర్యజ్ఞానము, కృతయుగాఽది విధజనము ఇవన్నియు లేకపోలేదు. ఆధునికులదృష్టిలోనికాలమానవివరములు కానరావు. దేశము ఆసేతుహిమాచలము అతివిశాల మగుటచేత జనులజీవితము లలో విశ్రాంతి లేక యెంతో కాలగర్భమున లీన మై పోయినందున మనకుఁ తెలియుట లేదు.

కాని, యనాదినుండియుఁ గావ్యగుణములు పెంపొంది అన్నివిషయములను హృదయాఽహ్లాదకరముగా వర్ణించుట యేర్పడి, సగర్భవత్తైలాఽదివిధజన మేర్పడి యొకరపువక్కణ హృదయములలోఁ గుడురుకొన్నది ఎంతటిచరిత్ర నైనను నీవక్కణ యధఃకరించినది. చారిత్రికవిషయముల వితివృత్తములుగా గ్రహించినవారుగూడ నీతిబోధకౌఱకు నాయకునిలోనిదోషములను బరిహరించియో,

యన్యథా కల్పించియో రచించనప్రదాయ మేర్పడినది. చరిత్ర యిట్టిరచనను సహించదు. నాయకా - నాయకులదోషముల నెంతవిశదముగా వ్యక్తీకరించిన నంతమందిరి చరిత్రకు. అప్పుట మైనవాస్తవకథనము చరిత్రము. నాటకాదులలోఁ బ్రతినాయకునిఁ జాల దోషిగా వర్ణించుటగూడఁ జరిత్ర సహించదు. కావ్యగుణములు బొత్తిగా లేకపోవుటయే చరిత్రలోనియుత్తమగుణము. కావున విక్రమాంక చరితాదులు చరిత్ర కాఁ జాలవు.

ఇట్లు విక్రమాంకదేవచరిత్రమందలివిషయములకుఁ జారిత్రికవిషయములను బోల్చినయెడల వాస్తవము స్ఫురించు చున్నది. బిల్హణుడు ఇచ్చటఁ గావ్యోపసంహార మొనరించి పుత్రోదయాదుకములను వర్ణించినాడు. కాని, నాటికే పెద్ద పెరిగినకుమారత్వైలప-సోమేశ్వరాదులు కనఁ బడుచున్నారు. బిల్హణుడు రాజతరంగిణీకారునివంటివాఁడు కాఁడు చరిత్ర వ్రాయుట ఆశనియుద్దేశమున్ను గాదు. మనచారిత్రికకావ్యము లేవియుఁ జరిత్రలుగాఁ దినిగి రావు. ప్రభువును స్తుతించుటయు, నందుఁ గావ్యగుణములను జొప్పించుటయు, బ్రభువుయొక్క దోషములను బూర్తిగాఁ గప్పిపుచ్చి యతనిని ధర్మరాజుగా వర్ణించుటయే బిల్హణునియుద్దేశము. అతఁడు కావ్యమును వ్రాసి కృతకృత్యుఁడైనాఁడు. ఈభావమే యాతనిచివరియాశ్వాసమందలి ఆత్మకథలోఁ గాన నగు చున్నది. చాళుక్యవిక్రమాదిత్యునిపరిపాలన సర్వదక్షిణాపథపర్యాప్త మైయుండి యాతనిసామంతులుగాఁ గాకతీయులు, హొయసలులు, యాదవులు, శిలాహారులు మున్నగువా రెందఱో కనఁపడు చున్నారు. రాణులు పలువురు. కాని, యావివరములు కావ్యమునకు అనవసరములు.

ఈచరిత్ర మంతయు నాకు నొకచోట దొలక లేదు. చిరకాలముగా నేను జేయు చుండినపరిశోధనయొక్క సార మిది. శ్రీ రా॥ నేలటూరు వేంకటరమణయ్యగారు, ఆచార్య నీలకంఠశాస్త్రిగారు, ఇంకను ఉత్తరదేశపుచరిత్రకారులు పలువురును వ్రాసిన ఆయారచనలలోఁ జాళుక్యులమూలాధారశాసనములను వాఙ్మయమును సమన్వయించి వ్రాసినది. జిజ్ఞాసువులు ఆయారచనలను జూడఁ దగును.

మహాకవి బిల్హణుడు త న్నాదరించినప్రభువునెడఁ గృతజ్ఞుఁడై, యా ప్రభువు కావ్యనాయకుఁడు గాఁబట్టి, యాతనిచరిత్రను రచించునెడఁ బూర్తిగాఁ గావ్యమర్యాదలను బాటింప వలసినవాఁడాయెను. వరుస(క్రమము)ను బాటింపుటకును, సంభవములను వర్ణించుటకునుమాత్రమే చరిత్రను గ్రహించెను. రెండవసోమే

శ్వరునిఁ బ్రతినాయకునిస్థానమున నుంచినందున నాతనిపై దుశ్చరితముల నారోపించెను. అట్లే తమ్మునికి జయసింహునికిని నాయకుని. నత్యుత్తమునిఁగా వర్ణించెను. చందలదేవిని నాయకఁగా, వేణురాణులు పలువు రున్నను, స్వయంవరాదుక కల్పనలచేతఁ, బ్రదానీకరించెను.

మహాకావ్యలక్షణముల నన్నిటిని బిల్హణుడు వదలక పొందుపఱచెను. అష్టాదశవర్ణనలలో దేనినిగాని వదల లేదు. నవరసములు, ద్వాత్రింశదలంకారములు, కాళిదాసాదులను స్మృతికిఁ దెచ్చులైవీవిధవము. శయ్యాసౌభాగ్యము మున్నగువానిచేతఁ దరితలహృదయముల నలరించెను.

ఆంధ్రానువాదము

శ్రీకృష్ణగంధల లక్ష్మణశాస్త్రిగారు, కీ॥ శే॥ శ్రీమాదిరాజు విశ్వనాథరావు గారును గలిసి ఈమహాకావ్యమును ఆంధ్రకావ్యముగా నొనర్చి ఆంధ్రులకు మహాపకార మొనర్చినారు. సంస్కృతాంధ్రములలో నిష్టాతులు, కవితాశక్తి గలవారు. 'కావ్యాలంకరణజ్ఞ మేవ కవితాకన్యా వృణీతే స్వయమ్' అని బిల్హణపంచాశికలోని పద్యములోవలెఁ గవితాకన్య వీరిని స్వయముగానే వరించిన ట్లున్నది. సంస్కృతమం దెట్లు కవన మల్లఁ గలరో ఆంధ్రమందు నంతకు మించి అల్లఁ గల రని ఈకావ్యానువాదమే రుజువు సేయు చున్నది. ఖండకావ్యములును, గేయములును, జానపదానుకరణములును, ద్రాసవాక్యములును వ్రాసికొని ఆమాత్రమునకే పరమాదునందధరితు లగునేటికవులకాలమునఁ, బూర్తిగాఁ బ్రారీనమహాకవులధోరణిలో వీరు ఈకావ్యమును ఒకమహాసాధనగా వ్రాయుటయు, బిల్హణమహాకవియొక్క సంస్కృత కావ్యమునందలిగుణములను దేనినిగాని తెనుఁగున వదలక యాంధ్రీకరించుటయుఁ బ్రశంసనీయములు. ఇతరానువాదములలోఁ గాన నగుమూల విరుద్ధార్థములు వీరికడఁ గాన రావు. ఏపద్యముఁ జూచినను జక్కఁగా, మనకు దొలకుమూలములకు సరియైనయనువాదములేకాక వివరణములుగాఁ గూడ నున్నవి. రుచిని వర్ణించుటకన్న రుచిఁ జూచి యెఱుఁగుట మేలు. వీరిలో శ్రీనాథుని'వార్తాప్రసిద్ధి'తోఁ బోతరాజు మడికారము, దిక్కన'రసాభ్యుచితభంగి'యు మేళవించి రచన చదువను జదువను హృద్యముగా నున్నది చదువరులే యెఱుంగఁ గలరు. ముచ్చనకుఁ గొన్ని యనుూదితపద్యములు చూడుడు:—

భోజనిగూర్చి :—

“భోజ్యభృత్ స ఖలు స ఖలైః తస్య సామ్యం నరేంద్రైః
తత్రత్యక్షం కిమితి భవతా నాగతం. హా ! హతాఽస్మి ;
యన్య ద్వారోద్దమరశిఖర క్రోడపారావతానాం
నాదవ్యాజాత్ ఇతి సకరుణం వ్యాజహరేవ ధరా॥”

దీనికి ఆంధ్రబిల్లు జులయనువాదము :—

ఉ. ‘కారు సమంబు భోజనకుఁ గానరపాలురు; నీవు నుంటి వే
లా, రహి రాక యీన్మపలలామునికొల్విన; కేను దుర్విధి
ప్రేరిత’ నంచు ద్వార్యమరకృచ్ఛిఖరోద్దయనప్రవర్తితో
దారకపోతరావమిష యై తగె దీనత ‘ధార’ వల్కె నా॥

ఇందు ‘గానపాలు’ రసంగా ‘నీచన్మపతు’ అనియు, ‘దమరకృత్’ అనగా
‘నుపద్రవము చేయు’ అనియు, ‘ధార’ యనగా ‘భోజనిరాజదాని’ యనియు నదో
జ్ఞాపికలోఁ బరితలసౌకర్యార్థము వివరించినారు. మూలమందలి ‘సకరుణం’ అన్న
పదభావము ‘దీనత’ యనుటలో బాగుగాఁ గుదిరినది.

మూలములోఁ దోల్చి వఱియవారికి ననువాదకులనంస్కృతభాషాపరి
జ్ఞానము, ఆంధ్రకవితాపాటవమును జక్కగా విశదము లగును. శ్రీనాథ - పోత
రాజాఽదులవలె మూలమునందలి ఒక్కెడ శ్లోకమునకుఁ బద్యమును నొక్కెడ నై దాటు
శ్లోకములను గ్రహించి వానిభావమును, మూలకారునిపదప్రయోగోచితినిఁ బోసీయక
వాని కింకను మెఱుఁగుగాఁ బ్రత్యేకకావ్యమో యన నాంధ్రభాషామర్యాదకులోనై
యాంధ్రీకరణము నడచినందుల కొక యుదాహరణము. ఆవృత్తములోఁ జంద్ర
లేఖలావణ్యాఽదికమును విక్రమాంకుఁడు విన్నభాగము :—

“నమయే తత్ర పుష్పాత్తమిత్రే, విక్రమభూపతేః ।

ఉద్భూతమాతనాఽశ్వర్యా శ్రోత్రమైత్రీమగత్కథా ॥ (1)

యథాఽస్తి విజయన్తంభప్రశస్తిరివ మాన్మథీ ।

కరహాటపతేః పుత్రీ త్రిజగన్నేత్రకార్మణమ్ ॥ (2)

విద్యాధరకుమారీ సా గౌరీదయితశాసనాత్ ।

కృతే కస్యాపి కురుతే స్వయంవరమహోత్సవమ్ ॥ (3)

చన్ద్రలేఖేతి నామ్నాఽస్యాశ్చన్ద్రలేఖాసమత్విషః ।

మృత్యుజ్ఞాయమహామన్త్యమైత్రీమేతి మనోభువః ॥ (4)

అన్తరంగమనన్గస్య శృంగారకులరైవతమ్ ।

అజ్గీకరోతి తన్వజ్గీ సా విలాసమయం వయః ॥ (5)

తస్యాః పాదనఖశ్రేణిః శోభతే లటభభ్రువః ।

రత్నావలీప లావణ్యరత్నాకరనముద్గతా ॥ (6)

న్తనభారోఽత్ర వక్త్రేన్దుచన్ద్రికావరణం మమ ।

ఇతి తత్పాదయోర్లగ్నా వేద్మి ప్రాజ్ఞణపద్మినీ ॥ (7)

అమూల్యస్య మమ స్వర్ణతులాకోటిద్వయం కియత్ ।

ఇతి కోపాదివాఽతామ్రం పాదయుగ్మం మృగీద్వయశః ॥ (8)

చీనికి నాంధ్రదిల్ల జులయాంధ్రీకరణము, చతుర్థాశ్వాసము :—

“ఈలలి నలినవిశిఖసఖు

కాలం బారంగ మిగులఁ గర్హోత్సవ మై

చాలఁగ నబ్బుర మొదవెడు

జోలికా విక్రమనృపాలసోముఁడు వినియెన్.

(2)

ఉ కంజనపత్నలేఖ కెన కాఁ దగునంగవిభాతి, మారమ్మ
త్యుంజయమంత్ర మై, మనసిజోర్ధృతజై త్రవతాక నా జగ
త్యుంజదృగాఃకార్మణతపోల్పుఁ గనన్ గరహాటభూమిభృ
త్యుంజరుకూర్మిపుత్రి సోదఁగున్ గమఁ బేరునఁ ‘జంద్రలేఖ’నాన్. (3)

క. వరవర్జిని యగువిద్యా
ధరకన్యక కామె కిందుధరునాన స్వయం
వరమహము జరుపఁ బడు నొ
క్కరునింగూటిచి యెలుంగఁ గా దెవ్వ రనాన్.

(4)

క. అంగన దాలిచి మించున్
శృంగారముదై నతంబు చేతోభవహృ
ద్రంగము విభ్రమములకు న
భంగప్రాంగణము నై నవయఃపదయంబున్.

(5)

సీ. లావణ్యరత్నాఽకరాఽవిర్భవన్మణి
శ్రేణిగాఁ బన్నఖశ్రేణి యలరు,
ససి గలతమముందుఁ బసిఁడియందెలఁ గిన్న
గనియె నా నెలు పగుకాట్ల దనరు;

వదనేందుచంద్రికాఽఽవరణము లై పాద

సంగతాబ్జినిఁ గాయస్తనము లమరు;

మరుకేలుదోయిడంబముఁ దెల్పుపల్క నా

నెలతాజిగిని మించుమొల రహించు;

గీ. హస్తనర్వన్వహరణ నిభాఽళి కంటఁ
జననిమాతంగతను గూర్చునక్కులు దగుఁ;
గలికి కల లేతఁదనము వే తొలఁగి లలిగఁ
గ్రొత్తజిగిజవ్వనము గూడికొని రహింప.

(6)

ఈ సీసము 5, 6, 7, 8 శ్లోకముల కాంధ్రీకరణము. ఇత్యాదు లెన్ని
యేనియుఁ జూప నగును. అనువాదకులసమాసఘటనయు, శైలిసారశ్యమును
దార్వకవిరచనాఽనుగుణ్యము లై యలరారు చున్నవి.

పంచమాఽశ్వాసమున రాజు కల్యాణపురప్రవేశముసందర్భమున 83 వ
పద్యమునుండి 138 వ పద్యమువరకు నచ్చతెనుఁగున రచియింపఁ బడినదికూడ
నహజిదారవలె మనోహరముగా నున్నది. ఇందలి 85 సంఖ్య గలవచనము
ముక్తపదగ్రస్తము. ఇట్టిదే 44 వ సంఖ్య గల సంస్కృతసమాసప్రాచుర్య మైన
ముక్తపదగ్రస్తవచనముగూడ మనోహరముగ నున్నది.

వీరిషష్ఠాఽశ్వాసమందలియుద్ధవర్జనాఽదికసీసపద్యములు ప్రబంధకవుల
శైలిని జ్ఞప్తికిఁ దెచ్చు చున్నవి.

ఉదా :- 71 ‘జయరమాపరిరంభ శంసేతుజంబున.’

73 ‘స్వాపరిస్థిత నృపప్రాపిత శ్రీదృశాయతి’

75 ‘రదనాంశుకాముది, మదజశైవలభృంగ’

ఇత్యాదులు చాలఁ గలవు. యుద్ధవర్జనమందుఁ దదుచితసమాసఘటనకు ఉదా :-

మ. ‘రథసాఽయోధనస క్తమత్తకరిసంరంభోర్మికాస్పారమున్

నభలభోగతరంగచంక్రమణరంగద్వాహసాహస్రమున్

స్వభుజాఽటోపసముత్సుకోద్భటబహుస్పాయద్భటోత్పేధ మ

వ్యభుయుద్ధోద్ధతసైన్య మొప్పె షుభితాబ్ధిం బోలి దుర్గాంత మై.’

(6-69)

ఇది ప్రచందమార్గాలనుగుణ్యమే. శరదృతువర్తనమందలిపద్యములును
మనోహరములు :-

శా. 'అంతః దోచెను యామినీరమణనద్యశ్శీప్రసాదక్రియాఽ
త్యంతప్రాభవకారదాఽగమము నీలాంబోదనంతాననం
క్రాంతశ్యామలిమక్షమాపలయదుగ్ధజ్జలనప్రకమో
ద్ధాంతస్వైరవిహారధీర మగుచుఁ దర్పించి యింతింతగఁ.' (6-17)

పై పద్యములను జూచి చదువరులే యెటుంగఁ గలరు. అనువాదకు లగు
శ్రీకృష్ణగంగుల లక్ష్మణశాస్త్రి - శ్రీమాదిరాజు విశ్వనాథరాయ కవిసోదరుల కివే
నాధన్యవాదములు.

(శాస్త్రిమనుమడు)

24-11-1973

మదరాసు.

జ్ఞానశేఖరేశ్వరరామశాస్త్రి

(వేదము వేంకటరాయశాస్త్రి)

"ఇద్దియె మేము; మేమె యిది; యిద్దియె మాదువిశిష్టకార్య మో;
నిర్దరియన్యకృత్యము ల వెల్లరతోడిసమానధర్మముల్;
పెద్దది యొక్కకార్యమును బేర్కొని చేసిన జన్మ సార్థ మో;
నిద్దియె సృష్టి కర్త మగు; నీకృతి మాజను వొందె సార్థతన్.

యివి గంగాల ల శ్యామలాక్షమ్మ పూర్వం

అని యధిజ్ఞులు పేర్కొన్నదుర్లభము లగుమేలిసంజములన్నియు నిందు నెలపుకొన్నవి. కాకిదాసాదిషుహాకవులకుఁ బ్రయతమ మగువైదర్భిమార్గమునఁ బ్రసాదసురభిఁ మగునీదిల్లఁజమహాకవిరచనము విచ్చినవిరజాజలపొద.

అభిషు స్థలపథీకృతేషు నః
పూర్యతే జవవిధౌ కుతూహలమ్ ।
ఇత్యకుర్వత దిగంతగోచరం
నూనమస్య తురగాః క్షమారజః ॥

14-62

అనునిందలితురగవర్తనపద్యభావమును :

ప్రయాతుమస్మాకమియం కియత్పదం
ధరా తదమౌధిరపి స్థలాయతామ్ ।
ఇతీవ వాహైర్నిజవేగదర్పితైః
పయోధిరోధక్షమముత్థితం రజః ॥

నైష. 1-69

అని చింతామణి మంత్రసిద్ధుఁడు శ్రీహర్ష మహాకవి ప్రతిస్వనించుటయును,

నీలనీరదనిచోళకోజ్జితే
వ్యోమదర్పణతలే శరద్వధూః ।
చంద్రమాననమివ వ్యలోకయత్
తత్క్షణోన్మిషితకై రవేక్షణా ॥

14-32

అను పద్యభావమునకు

వికచపద్మనిరీక్షణమాత్మనో
ముఖమవేషితుమాత్త కుతూహలా ।
నియతమధ్రనిచోళకగర్భతః
శరదకర్షదహర్పణిదర్పణమ్ ॥

మధురా విజయము 5-45

అని వైదర్భిమార్గము నుద్ఘోషించిన మధురకవయిత్రి గంగాదేవి కైవారము వలుకుటయును, అలంకారికకళామణి యప్పయదీక్షితులవారు :-

తత్పాదనఖరత్నానాం యదలక్తకమార్జనమ్ ।
ఇదం శ్రీఖండలేపేన పాండురీకరణం విధోః ॥

అనుశ్లోకమును జిత్రమిమాంసయందును,

“రథస్థితానాం పరివర్తనాయ
పురాతనానామివ వాహనానామ్”

విక్ర 1-1

ఇత్యాదిశ్లోకమును ఉత్ప్రేక్షలంకారమునకును,

“సాహిత్యపాథోనిధిమస్థనోత్థమ్
కర్ణామృతం రక్షత హేకవీన్ద్యాః”

విక్ర. 1. 11, 12.

ఇత్యాదిశ్లోకద్వయమును అక్షేపాలంకారమునకును నిందుండి యుదాహరించు టయును చరిత్రించినచోఁ బెద్ద రీకావ్యమునెడ నెంతటియాదరాభిమానములను బ్రదర్శించిరో గమనింతుము

ఇంత గుణసంభృత మగునీమహాకావ్య మింతవఱకును నాండ్రసహృదయుల యనుభవమున కందక దూరదూరముగనే యుండిపోయినది. దాదాపు అర్థ శతాబ్ది ముందు నుగృహీతనామధేయు లగుశ్రీతిరుపతి - వేంకటేశ్వరకవులు దీనిని వచనకావ్యముగా నాంధ్రీకరించిరి. కాని వారు దానియెడల వలసినంతశ్రద్ధ వహింపమికారణముగా నది యుండియు నసక్త్రాయమే యైనది. మఱి యిప్పుడు మన్నిత్రులును, మొన్న మొన్నటివఱకును నాండ్రప్రదేశప్రభుత్వవిద్యాశాలయందుఁ బ్రాచ్యభాషావిభాగమున “దిప్యూటీ రైరెక్టరు”గా మండి ప్రకృతము విక్రాంతి నందినవారును, చహుభాషానిష్ఠాతులును నగుబ్రహ్మశ్రీ కప్పగంతుల లక్ష్మణకాశ్రి గారును. దన్నిత్రులు ఓ॥ శే॥ శ్రీ మాదిరాజు విశ్వనాథరావుగారును గలిసి దీని నాండ్రమున ననువదించి ప్రకటించి యాగొప్పకౌటఁతను దీర్చి యాండ్రసాహితీ రనజ్జలకు నాదరపాత్రు లైనారు.

(4-a)

స విూ డ్డ

పడునొకందవశచార్థియందు బిల్బిజమహాకవి యనల్పశిల్పసుందరముగా సంతరించి వశ్చిమచాళుక్యయశస్సౌధమున కెత్తినసుమనోహరసువర్ణకలశము 'విక్రమాంకదేవచరిత్రము'. సంస్కృతమున విరళవిరళములుగా నున్నకలిపయ చారిత్రికకావ్యములలో నిది పేర్కొనఁ దగినది. లభ్యము లగువానిలోఁ బ్రాచీనము గూడ. హమ్మిరవిజయ, మధురాలిజ, యాచ్యుతరాయాభ్యుదయాఁడు లింతకన్నను నాధునికములు. అందందు గ్రంథాంతరములఁ గన్నవియు, నానోట నానోట విన్నయు నగుకథాంశములను గుడిగూర్చుట కాక, కవి తాను స్వయముగా ననుభవించినట్టిదియుఁ బ్రత్యక్షముగాఁ జూచినట్టిదియు నగుచరిత్రమును సర్గబంధముగాఁ దీర్చినచో దానివైశిష్ట్యము ద్విగుణీకృత మగును. అట్లయ్యును సంస్కృత చారిత్రికకావ్యములలో వానిచారిత్రికతకన్న కావ్యత్వమే విస్పష్టముగా బాసించును. రసబంధాభినివిష్ట లగుకవులు అంతశ్చైతన్యమున కిచ్చినంతగా బాహ్యకరీరమునకుఁ బ్రాధాన్యము నీయ లేదు. ఇతివృత్తమును గావ్యకరీరముగా భరతుఁడు నిర్దేశించినను మహాకవులు దానిని దమకవితాశిల్పచిత్రణమునకు ఫలకప్రామముగ మాత్రమే గ్రహించిరి. ఇతివృత్తము ఇతిహాసమువలననే సిద్ధించు ననియు, నందువలనఁ గవి తన్నిర్వహణపరుఁడు గాక రసైకదర్శనుఁడు కావలె ననియు ఆనందవర్ధనులు వక్కాణించినారు. ఆనహృదయసాహితీవిమర్శకులయోదేశము తరువాతివారికి శిరోధార్య మైనది. అందువలనఁ 'జరిత్ర' మనుపేరుతో నున్నను నీకావ్యమునఁ జారిత్రికాంశములు పెల్లుగా లభింపవు మఱి కావ్యశిల్పమునకే సామ్రాజ్యము.

సంస్కృతమునఁ బంచకావ్యములతరముతరువాత వెలసినకావ్యములలో 'విక్రమాంకదేవచరిత్రము' కవితాశిల్పమునఁ బ్రథమగణ్య మై యున్నది.

“నవోఽర్థో, జాతిరగ్రామ్యా, శ్లేషోఽక్లిప్తః, స్ఫుటో రసః,
వికటాక్షరదన్ధస్య కృచ్ఛ్రమేకత్ర దుర్లభమ్”

అనువాదము నొకకళగా దిద్ది తీర్చినట్లుతి యాంధ్రసాహిత్యమునకు మాత్రమే దక్కినది. "అనువాదమును నొకకళయా?" యనువారును లేకపోలేదు. ఒకవ్యక్తి నెదుట నుంచుకొని తత్ప్రతిబింబమును జిత్రించుటను గళ కాదందుమా? ఈహాకల్పిత మగుస్వేచ్ఛాచిత్రమును జిత్రించుటకన్న నిది దుష్కరమును, బ్రతి భావంతమును నగు ననుట సహృదయైకవేద్యము. ఉత్తమరూపచిత్రమును జూచినపుడు అందు వస్తుసౌందర్యమునేకాక చిత్రకారునిశిల్పనైపుణ్యమునుగూడఁ బ్రశంసించుమా? ఇందు మఱియొకవిశేషమున్ను గలదు. ఈహాచిత్రమున నేవేని లోపము లున్నచో నవి విశిష్టభావుకులకుమాత్రమే యెఱుకపడును కాని ప్రత్యక్ష వస్తుచిత్రమునందలివి - బింబప్రతిబింబములు రెండును నెదుట నుండుటచే- సామాన్యునకు సయితము తెలియవచ్చును. అనువాదమువిషయమునను నింతే. మూలగ్రంథమున కాభాషలో నెట్టిస్థానము గలదో, యట్టిస్థానమును భాషాంతరమున ననువాదమునకును నెలకొల్పుట సామాన్యము కాదు. కావుననే అందుఁ గృతార్థులైననన్నయాదులను, శ్రీనాథాదులను నాంధ్రలోకము మహాకవులనుగా నంభా వించినది.

నన్నయపురాణానువాదమునకు మార్గదర్శకుఁడు కాఁగా, శ్రీనాథుఁడు కావ్యానువాదమునకు దేశికుఁడైనాఁడు. అతఁ డామార్గమున మఱుఁగుమఱుఁగు లను గనిపట్టి వెలయింది. "యాంధ్రభాషానైషధాబ్జభవుఁ," డైనాఁడు. అతని సూత్రములు తరువాతివారికి నిర్దేశకము లైనవి. ఆధునికులలో ననువాదము మూల మునకు మఱింత సన్నిహితము కావలె ననుదృష్టి గోచరించును. అది మంచిదే కాని దానివలన ననువాదము స్వతంత్రతారేఖను, గణాప్రతిపత్తినిఁ గోలుపోయి మూలమున కొకకృత్రిమవ్యాఖ్యగా మారిపోవుప్రమాద మున్నది. దానిని దప్పించుకొని కృతార్థులగువా రెందఱో! ఇంతకును నిది కత్తిపై సాము.

'అంధ్రబిల్వ' యాతి నందిన యొకవిద్వయ మొనరించినప్రకృతకావ్యాను వాదముగూడఁ బ్రాచీనమహాకవులు చూపినమార్గముననే సాగినది. ప్రాయశముగా నిది మూలమునకు సన్మానానతిరిక్త మై పరమవిధేయముగ సాగిన దన వచ్చును, మచ్చున కొకటిరెం డుదాహరణములు చూపుదును :-

"క్షపాకరః కాతరరశ్శిమజ్జలః
పురన్ధిగణ్డస్థలకా న్తినమ్పదా ।
వికీర్ణసమ్మార్జనభస్మరేణునా
దిథ ర్థి యస్మిన్ ముకురేజ తుల్యతామ్"

మూలము (2-3)

కం॥ భీమై ణాక్షిగండ

వ్రాతరుచిఁ గాతరాంశుపరికలితుం దై
శీతాంశుఁడు సమ్మార్జన
ధూతరజఃకీర్ణముకురతుల్యతఁ గనియెన్.

అనువాదము (2-4)

ఇందు మూలభావము చెక్కుచెదరకుండ నశిథిలబంధమున స్వతంత్రరచన మువలె భాసించుట కానవచ్చును. ఇట్టిదే మఱియొకటి:-

గాయన్తిస్మ గృహీతగౌడవిజయ స్తమ్రేరమస్యాఽహవే
తస్యోన్మాళితకామరూపనృపతిప్రాజ్యప్రతాపశ్రియః ।
భానున్యన్తనచక్రఘోషముషితప్రత్యూషనిద్రారసాః
పూర్వాద్రేః కటకేషు సిద్ధవనితాః ప్రాలేయశుద్ధం యశః॥

(మూలము 3-74)

మ. కలనన్ 'గౌడ'గజంబులన్ గొనుచు వీరన్ 'గామరూ'పాధిపా
మలతేజోవిభవంబులన్ దులుచునాఁజ్మిపాలుప్రాలేయని
ర్మలకీర్తిన్ గడుఁ బాడు చుండిరి సహర్షస్వాంత లై ప్రాగ్గిరిన్
నలిసీమిత్రరథాఽరవాఽహృతనిశాంతస్వాపసిద్ధాంగనల్.

(అనువాదము 2-139)

ఇందు భావముతోఁబాటు బంధచ్ఛాయయును నందగించుట సృష్టము :-

ఇందరిపద్యములయెత్తుగడలు కొన్ని శ్రీనాథాదులరచనములను దలఁ
పించు చున్నవి. చంద్రలేఖాస్వయంవరఘట్టమునందలియాపద్యమును దిలకింపుడు :

సంగరనిస్సృహప్రతిరసావరవాసములన్ బరాక్రమో
త్తుంగభుజుండు గాంచునిజతూర్ణవిలాసచపేటభిన్నమా
తంగనివాసముల్ హరివిధంబున; గోపగిరిప్రభుండు వీఁ
డంగన | యీతఁ డీపుడమి స్వచ్ఛయశస్వీయు నేకవీరుఁడున్.

4-150

విక్రమాంకునిచోళనగరప్రస్థానమును వర్ణించునందర్భములోనిమఱియొక
పద్యమును జూడుడు :

కకుభిభకర్ణనిర్దళనకారిభయానకదుండుభిధ్వని
ప్రకటన నత్ర మభ్రమువరధ్వనినిర్భర మైనటుల్ తగెన్
సకలదిగంతభిత్తులును సామజఘట్టన సస్వనంబుగాఁ
బెకలినటుల్ స్ఫురించె శ్రుతిభీకరభేరిరవప్రతిధ్వనిన్. 3-50

దుండుభులు మ్రోగినట్లే యున్న ధీరచనము. మూలమునందలి పదబంధ
వైచిత్ర్యము శ్రీనాథునియడుగుజాడల సురక్షితముఁ గావించఁ బడినది.

కందపద్యములు వీరిరచనమున వింతవింతయొయ్యారములను సంతరించు
కొని “రసవత్సాకందము” లనునూత్తిని సార్థకపఱచుకొన్నవి. వనంతవర్తనము
నుండి యొకదాని నుదాహరించును :

దోవావిలాసరత లగు
బాలలవదనాద్భుములను బరిచుందించెన్
మేలిదుకూలము లాగెన్
వ్రాలెన్ గట్టిపైఁ బటేరవాయువు గరిమన్.

రెండుసమాపకక్రియలను ద్వితీయ - తృతీయపాదములకుదల నిలిపి మూడవ
క్రియను జతుర్థపాదాదిని నవ్యవహితముగా నిబంధించుట ఛానవిశేషద్యోతక మై

పద్యగతికి నొకయొయ్యారమును జేకూర్చినది. ఇట్టివిశేషము వీరచనమునఁ
గోకొల్లలు.

ఓజః - ప్రసాదములనమాహార మగురమణీయోదాహరణ మిది మఱియొకటి:-

“యస్య త్రామ్యద్రుమరపటలీశ్యామకేలిద్రుమాణా
మారామాణామవిరలతయా కోఽప్యసౌ సన్నివేశః ।
యస్మిన్ రామాః కుసుమధనుషం దృగ్భిరున్మార్గభర్గ
క్రోధజ్వాలాకిసలయచయే సుప్తముత్థాపయన్తి”

(మూలము 18-13)

“అనగరిన్ భ్రమన్మధుకరాసితకేశిమహీరుహోల్లసత్
కాననదంతురత్వమును గాంచి వచింపఁగ నేల ? శూలి కో
పానలవిస్ఫులింగకిసలాఽవళిసుప్తలతాంతసాయకో
త్థానము నల్పు నందుఁ బ్రమదాజన మాత్మకటాక్షవీక్షణన్.”

(అనువాదము (7-14)

ఇ ట్లెన్నియేనియు నుదాహరింపవచ్చును.

ఇంతేకాదు; ఒకవంక ఇట్లు క్లిష్టతమ మగుననువాదకార్యమును నిర్వ
హించుచునే, మఱియొకవంక పంచమాశ్వాసమున, మధుపానగోష్ఠీవర్తనవచనమున
సుమధురజటిలసమాసభూయిష్ట మగు ముక్తపదగ్రన్తమును; నందే ‘కల్యాణ’
పురప్రవేశవర్తనమున నర్చితేనుఁగుకూర్పును; నంతలో నాగక పౌరాంగనా
మన్మథచేష్టావర్తనవచనమున నద్వాంద్రముక్తపదగ్రన్తమునుగూడ నిర్వహించుట
వీరియప్రతిమానప్రతిభావ్యుత్పత్తులకుఁ దార్కాణము. అదాఁగి సులభము లగునిట్టి
గరిడీసాములు సాధారణపాఠకుల కొకింత యుద్వేజకములయినను, బ్రగల్భమతు
లకుఁ బరమాఽస్వాద్యములు కాకపోవు.

ఈయనువాదమునఁ బ్రాయశఃకముగాఁ బ్రౌఢతైలియే యాదృత మైనది. మూల కావ్యవైద్యరీతి నాదరింపకపోవుటకు వీరిపాండిత్యాధిమానము, నిరంతరప్రౌఢ ప్రబంధపరిశీలనాభ్యాసమును గారణములు కావచ్చును. అభిరుచిభేదమునుబట్టియు, నధికారికారతమ్యమునుబట్టియు నీమార్గము సాహితీలోకమునఁ బరమాదృత మైన దనుటకు సందేహము లేదు.

ఈనందర్పమున నొకవిషయము సహృదములకు నివేదించ వలసి యున్నది. క్రీ. శ. 1875 సం॥ లో జర్మన్ దేశీయుఁ డగు 'డాక్టర్ జార్జి బుహ్లా' పండితుఁడు ప్రప్రథమముగాఁ బ్రకటించినమూలగ్రంథముప్రతి యాధారముగా నీయనువాదము సాగినది. ఆమూలగ్రంథము, ఆపిమ్మటఁ గ్రహభివృద్ధి నందినపరిశీలనములతో ముమ్మాటు ప్రకటిత మైనది. తుదిముద్రణము 'వారాణసి' హిందూవిశ్వవిద్యాలయమునందలి 'సంస్కృతసాహితీపరిశోధకమండలి' వారియాజమాన్యమున సంస్కృతవ్యాఖ్యతోను, హిందీయనువాదముతోను క్రీ. శ. 1958 సం॥ లోఁ బ్రకటిత మైనది. ఈయాంధ్రానువాదము ముగిసినతరువాత మూలగ్రంథము ముమ్మాటు ముద్రిత మైనది. వ్యాఖ్యానముగూడ లేనిమూలగ్రంథసాహాయ్యముతో నీకవిద్యయ మింతశ్లాఘ్యముగా నాంధ్రీకరించుట వారిప్రతిభావ్యుత్పత్తులకు గీటు తాయి యన వచ్చును.

ఈయనువాదము సంపూర్ణ మై చాల కాలము గడచినది. అనువాదకర్తలలో నొక రగుశ్రీవిశ్వనాథరావుగారు శీర్షిశేషులును నైనారు. ఇంతకాలమునకుఁ దరువాతనేనియు నీగ్రంథమును బహుళము లగువ్యయప్రయాసల కోర్చి సర్వాంగ నుండరముగా ముద్రితప్రకటితము గావించి యాంధ్రసహృదయలోకమున కందించిన బ్రహ్మశ్రీ లక్ష్మణశాస్త్రిగారిని హృదయపూర్వకముగా నభినందించుచున్నాఁడను.

ఆంధ్రభాష విక్రమాంకదేవచరిత
మవతరించుటయే ముదావహంబు;
కడునమర్థు లైనకవులచేఁ బడుట నె
త్తావి కుందనమునఁ దావు గొనుట ॥

రసమహోదధి బిల్వజురచన; దాని
తలము స్పృశియించి, జాతిరత్నముల నెత్తి,
మెఱుఁగు లిడి తెల్లువాణికి మేలితొడవు
సంతరించుట వైదుష్యసారఫలము ॥

ఇంతటికావ్యముఁ బ్రతిభా
వంతముగాఁ దీర్చి తెనుఁగువాణి కొనఁగున
త్యంతకృతి సుకవిమిత్రు వ
లంతిన్నిను నభినుతింతు లక్ష్మణశాస్త్రి !

పూర్వచాతుర్యశాఖ కద్దుతయశంబు
నలవరించెను నాఁడు నన్నయమనీషి;
నేఁడు పశ్చిమచాతుర్యనిదికీర్తి
మీకతనఁ దెల్లువీణియ మేళవించె ॥

హాయి ! "సుదీంద్రమాకులు !" బు

ధాఽదృత'విక్రమ'కావ్యముకా సుధా
పేయముఁ దెల్లు సేసి మురి

పించితి రాండ్రుల నాంధ్రబిల్వాఽ
ఖ్యాఽఽయతి; మియనుంగుప్రమ

దాశ్రువులకా దివిఁ గల్పనూనముల్
వోయఁగఁ గప్పురంబు నెగఁ

తోయుఁడు రోదసి సౌరభింపఁగకా ॥

బ్రహ్మశ్రీలక్ష్మణశాస్త్రిగారింకను సముదాత్తతమము లగునుద్గ్రంథములను బెక్కింటిని రచించి యాంధ్రశారద నారాధించుదుగాక ! అందులకు వలయునాయు రావోగ్యాఽదికములను బరమేశ్వరుఁడు వారికిఁ బ్రసాదించుఁగాక !

కం॥ "అసమానోల్లేఖరచనః

దనః గనుకృతికనక మిద్రిః పండితచేతో

వినరకషపరీక్షిత మై

పౌనఃగుంగాత జనకంతభూషణ మగుచుకా."

ఆంధ్రవిక్రమాంకదేవచరిత్రము (1-124)

ఇట్లు
నుద్ధివిధేయుడు

శ్రీహంసయ్య సుబ్రహ్మణ్య

సంస్కృతాంధ్రాభివృద్ధుడు,

శ్రీమళయాళస్వామి ప్రాచ్య కళాశాల.

ప్రొద్దుటూరు

ప్రమాది మాఘ దశమ పంచమి.

11-2-1974

—o—

కళాప్రపూర్ణ ఆచార్య

శ్రీనిధుడవోలు వెంకటరావుగారు- ఎం. ఏ.

విక్రమాంకదేవచరిత్ర - ఆంధ్రానువాదము

I

బిల్లాణునిచరిత్ర

తెలుగుభాషలో నమూదిత మై నేడు వెలసినయీవిక్రమాంకదేవచరిత్రకు మూలము సంస్కృతమునఁ గలవిక్రమాంకదేవచరిత్ర. సంస్కృతవాఙ్మయమున గణన కెక్కినకవులలో నొకఁ డైనబిల్లాణమహాకవి దీనిని రచించెను. ఉత్తర భారతమునఁ గాఢీరదేశవాసి యైనబిల్లాణకవి దక్షిణదేశమున నేడు కర్నాటక రాష్ట్రమున నున్న 'కల్యాణి' (కల్యాణకటకము) రాజధానిగా క్రీ. శ. 1030 ప్రాంతమునఁ బశ్చిమప్రాంతము నేలినవిక్రమాదిత్యనృపాలునిపేర నాతనిచరిత్ర నీకావ్యమున వర్ణించెను. విక్రమాదిత్యుడు పశ్చిమచాళుక్యురా జగుటచేతను బిల్లాణమహాకవిరాజులచరిత్ర కిది యత్యంతోపయుక్త మైన దగుటచేతను జరిత్ర కారులు దీనిని బ్రామాణికముగ గ్రహించి యున్నారు.

బిల్లాణుడు - తెలుగు సాహిత్యము

బిల్లాణునికృతి విక్రమాంకదేవచరిత్ర తెలుగువారి కెంతపరిచితము గాదో, కృతికర్త బిల్లాణుడు తెలుగువారి కంతపరిచితుడు సంస్కృతమునఁ గాని దాసాఽదిమహాకవులు తెలుగునఁ గవిపండితలోకమునమాత్రమే ప్రసిద్ధులు. కాని, బిల్లాణు డట్లు గాదు - అతఁ డాంధ్రప్రజానీకము నాకర్షించినకవి - కాళిదాసాఽది మహాకవులకథలు కట్టుకథలుమాత్రమే తెలుగున వ్యాప్తిలో నున్నవి. కాని కావ్య సాహిత్యస్థాయి కెక్క లేదు - "బిల్లాణీయము" అనుపేర బిల్లాణకవికథ తెలుగునఁ బ్రబంధనాటకప్రక్రియలమూలమున వాఙ్మయచరిత్రలో స్థానము గడించుకొన్నది. ఇది తెలుగుసాహిత్యచరిత్రకుఁ గ్రొత్తవిషయ మగుటచే దీని వివరణ మావశ్యకము.

బిల్లాణునిచరిత్ర - సంస్కృతము

తెలుగుసాహిత్యమున బిల్లాణునిగూర్చి తెలిసికొనుటకు ముందు సంస్కృతమున బిల్లాణకవిచరిత్ర నెఱుంగుటయు నావశ్యకమే - సంస్కృత వాఙ్మయచరిత్రలన్నింటియందును నాతనిగూర్చి యున్నది. కాని తెలుగుదేశమున

నాతనికి గలసంబంధముగూర్చి యవి చెప్పవు. మొదట సంస్కృతమున బిల్లులు, తనవిక్రమాంకదేవతరిత్రమునఁ జివరినర్థలో స్వకీయ వృత్తాంతము తెలిపినాడు

¹బిల్లులు కాశ్మీరదేశీయుఁడు-అందు 'ప్రవరపుర'మునకుఁ జేరువగా నున్న 'కోసముఖగ్రామవాసి - ఆతఁడు మహాకవి యై, విద్వాంసుఁ డై, అనేక

1. సంస్కృతమునఁ గాశ్మీరదేశీయు లగుకవినందితు లిట్టినామధేయములు గలవారు గలరు - వారు తెలుగు వారికిఁ బరిచితులే అయినను అనామముల వ్యుత్పత్తు లంతగాఁ దెలియవుగాన నిట వివరించు చున్నాను - తాపావేదులు వీనిని పరిశీలించెదరుగాక :-

1. మల్లులు - మల + హల = మలము నఁచు తెలుగు వాఁడు, పోఁగొట్టువాఁడు. మల్లన - మల్లిదేవుఁడు
2. కల్లులు - కల + హల = మదము నఁచు కల్లన - కల్లిదేవుఁడు.

కల యనఁగా మదము.
"కలో మదః తద్యోగాద్వా కలః 'కలమదే' కల మనఁగా మదము. అది గలిగినది -" (అమరకోశము)

3. బిల్లులు - బిల + హల = భేదము నఁచువాఁడు బిల్లన - వ్యవహారమున బిల్లన. బిల్లిదేవుఁడు.

బిల యనఁగా భేదము.
"బిల్యతే బిద్యత ఇతి బిలం
'బిల - భేదనే' - భేదింపఁ బడునది" (అమరకోశము)

4. జల్లులు - జల + హల = జలత్వము - జల్లన - నఁచువాఁడు. జల్లిదేవయ్య - జాలయ్య
"జలం నీరే జలే త్రిపు. ఇది జలకమునకుఁ నానార్థరత్నమాల జే రగునవుడు ; జరునకుఁ ద్వ్యక్షరకాండ. జే రగునవుడు

పైవానిలో - మల్లనపేరు - శ్రీశైలమల్లన్న - తెలుగున విశేషవ్యాప్తిలో నున్నది - తక్కినవి కన్నడదేశమున వ్యాప్తిలో నున్నట్లు పాఠ్యరికిసోమనాథుని దినవపురాణ - పండితారాధ్యతరిత్రంపలనఁ దెలియు చున్నది.

రాజాస్థానములందుఁ దనవిద్యావైదుష్యము ప్రదర్శించి, దక్షిణమునకుఁ దరలి - విక్రమాదిత్యనియాస్థానమున స్థిరపడెను. కాని, తాను స్వదేశ మగుకాశ్మీరమునకుఁ దిరిగి పోలేనందులకు నెంతో చింతించి, వారాణసీశ్రేణమునకు వెడలెను.

కృతులు

ఆతఁడు విక్రమాంకదేవతరిత్రమేకాక - కర్తసుందరి అనునాటికను, 'చారపంచాశత్తు, లేక 'సురతపంచాశత్తు' అనుము క్తకగ్రంథమును - 'బిల్లులు న్నవ' మనుశివ న్నవమును రచించెను - వీనిలోఁ తొరపంచాశత్తు చోరకవిపేరిటఁ బ్రత్యేకముగా వ్యాప్తి చెందినది-చోరుఁ డనునది బిల్లులునకు నామాంతరము.

కర్తసుందరీనాటిక తెలుగున ననూదిత మైనది¹. 'బిల్లులుస్తుతి' సంస్కృత వాఙ్మయచరిత్రకారులకుఁ బరిచితము కాదు. తెలుగుదేశమున వ్యాప్తి గలది.

బిల్లులుకవిశివస్తుతి - తెలుగుదేశము

'బిల్లులుస్తుతి' - మువ్వదియారుశ్లోకములు గలశివస్తుతి - ఇందుఁ జక్కనికవితయేకాక చమత్కారజనకము లగురావములు నున్నవి - బిల్లులు శివభక్తుఁ డని ఆతనివిక్రమాంకదేవతరిత్రనుబట్టి మనము తెలిసికొన వచ్చును. ఆతఁడు శివభక్త్యుతిశయముచే రచించినయీ న్నవమును తెలుగుదేశమున శైవులు మహిమ్ను స్తవపాఠి న్నవములలోనహా పఠించు చుండెడువారు - మహిమ్ను స్తవపాఠి లైదు.

1. మహిమ్నుము - పుష్పదంతరచితము.
2. మల్లులుము - మల్లులుకవిరచితము
3. మలయరాజీయము - మలయరాజకవిరచితము.
4. అనామయము - దండికవిరచితము.
5. హాలాయుధము - హాలాయుధరచితము.

1. ప్రస్తుతవిక్రమాంకదేవతరిత్ర వనువదించినవారే దీనిని ననువదించిరి.

కాని శ్రీనాథమహాకవికాలమున - క్రీ. శ. 1426 ప్రాంతమున -
 బై పంచస్తవములలో - మలయరాజీయమునకు బదులు - బిల్హణస్తవమును
 శైవులు పఠించుచుండెడివా రని ఆతనిరచనములనుండి తెలియు చున్నది - పై
 స్తుతిరచయితలలో - మల్లాణ - బిల్హణుల నిద్దరిని ఇతరసంస్కృతకవులతోఁ
 బాటు శ్రీనాథుఁడు, పేర్కొని వారికి నంజలిచ్చినాఁడు.

గీ॥ భాన-శివభద్ర-సౌమిల్ల-భల్లులకును
 మాఘ-భారవి-బిల్హణ-మల్లాణులకు
 భట్టి-చిత్తపకవి-దండివండితులకుఁ
 గీలుకోలుపుదు నొసలిపైఁ గేలుదోయి-

భీమభండము (1-7)

ఇట్లు కవిస్తుతిలోఁ బ్రకాశించుటయేకాక, శ్రీనాథకవిబిల్హణస్తవములోని
 యీక్రిందిశ్లోకమును, దనహారవిలాసమున నిట్లునువదించెను :-

బిల్హణస్తుతి - శివ శ్లోకము

పంచబ్రహ్మషడంగబీజముఖరప్రాసాదపంచాక్షరీ
 వ్యోమవ్యాపిపురస్సరేషు మనుషు ప్రౌఢిః కుతో మాదృకామ్ ?
 ఓంకారాఽదిసమోఽస్తముద్రితభవన్నామాఽవళికల్పితమ్
 సర్వం మంత్రతయా ప్రభో ! పరిణమత్యంతర్పహిర్యోగతః.

శ్రీనాథుఁడు

పంచబ్రహ్మషడంగబీజసహితప్రాసాదపంచాక్షరీ
 చంచన్మంత్రపరంపరావరమనిష్ఠాతత్పరత్వంబునన్
 మంచుంగొండయనుంగుపెండ్లికొడుకున్ మధ్యాహ్నకాలంబు సే
 వించున్ నిర్జరరాజసూనుఁడు మనోవీధీసదాఽద్యాసతన్¹ (7-333)

1. శ్రీనాథునిసంస్కృతకవిస్తుతులలో నెన్నియో విశేషము లున్నవి. మల్లా
 ణుఁడు, బిల్హణుఁడు మొదలగుకాశ్మీరకవులను దొలుతఁ దెలుఁగునఁ గవిస్తుతిలోఁ
 బ్రవేశపెట్టినవాఁ డతఁడే - శ్రీనాథునిసంస్కృతకవిస్తుతులనుగూర్చి ప్రత్యేకపరి
 శోధన చేయుట యావశ్యకము.

ఈబిల్హణస్తవము నాధునికయుగమున శ్రీవింజమూరు బచ్చారాయకవిగాదును
 (1860-1927). శ్రీచిదిరెమఠము వీరభద్రశర్మగాదును (1890-1950)
 తెలుఁగున ననువదించిరి¹.

ఈశివస్తుతిలో బిల్హణుఁడు వివిధవృత్తములు వాదినాఁడు - శివుఁడు
 కాదూలవర్మాంబరుఁ డగుటచేత - కాదూలవృత్తములే హెచ్చుగా (23) వాడి
 నాఁడు. ఆర్య, వసంతతిలకము మొదలైనవిగూడఁ గలవు.

బిల్హణుడు - శృంగారప్రియత్వము

ఈస్తవమున, నీక్రిందిరెండుశ్లోములు పైవిషయమును నిర్ధారించఁ గలవు.

“ధత్సే మూర్ధ్ని సుధామయాభశకలశ్లాఘ్యే కపాలన్రజమ్
 వక్షస్యద్రిసుతాకుచాగురురజస్సాంధ్రే చితాభస్మ చ¹ ।
 తద్భాజాఽదికవిప్రణీతలలితస్తోత్రప్రబంధప్రియే
 త్వత్కర్ణే లభతామయం మమ గిరాం గుంభోఽపి ॥

సంభావనామ్” 2 శ్లో

“అర్ధానర్థనిరూపణవ్యసనితామాధ్యస్తుతివ్యగ్రతా
 మేజాక్షికుచలాలనప్రణయితామద్యాపి వర్తామహే ।
 త్వద్ధ్యానవ్యవధావహేతుషు మనస్తవద్భాటుకావ్యేషు వాక్
 త్వత్పూజావిధురేషు కర్మసు కరః శ్రీకంఠ ! నోత్కంఠతే”

35 శ్లో

1. వేదకావ్యస్మృతితీర్థ. శైవధర్మాఽదార్య - శైవవిద్యానిధి చిదిరెమఠము
 వీరభద్రశర్మగాదు, వీరశైవాఽచార్యులలో విశిష్టులు. వీరు కాశీలోనివిశ్వఽదార్య
 జంగమవాదీమఠమున కధ్యక్షులుగా నుండెడివారు. వీరు ప్రకటించిన శివ
 పంచస్తవి (ధక్షరంజనీవ్యాఖ్యతోఁ గూడివది) ఆంధ్రశైవవాణ్ణయమున నుత్తమ
 గ్రంథము. ఇందుశివపంచస్తవములు, ప్రతిపదటీకాతాత్పర్యములతోఁ బరికలతో
 వెలయుచు, సాహితీవేత్తల కర్యంతోపాదేయములుగా నున్నవి. ప్రకటన 1943.

బిల్వణీయము - బిల్వణకథ¹

తెలుగుసాహిత్యమున బిల్వణకథ వ్యాప్త మగుటకుఁ బై బిల్వణుని శృంగారప్రియత్వమే హేతువు ఈకథ బిల్వణీయ మనుప్రబంధమునుండి యిట్లు తెలియు చున్నది.

“పాంచాలదేశమున ‘లక్ష్మీమందిరము’ అనునగరమును ‘మదనాభిరాముఁ’ డనురాజు పాలించు చుండెను - ఆతనికి ‘యామినీపూర్ణతిలక’ అనుకూతురుండెను - అమె యౌవనవతి² కాఁగానే - అమెయభిలాష ననుసరించి, రాజామెకు సాహిత్యవిద్య నేర్పుట కొకయోదాధ్యుని నియమింప మంత్రి కాజ్ఞాపించెను. మంత్రి విచారింపఁగా నక్కడిపండితులు :

“అనిన, ‘మల్లణ - బిల్వణు’ అనఁగఁ గవులు
సరసు లిరువు రలంకారసహితు లందు
బిల్వణుం డనువాఁడు గంభీరుఁ డధిక
తముఁడు కవిరా జనంగ స్తోత్రములు వదసె” (1-70)

అని వారలపేర్లు తెలిపిరి, రాజు బిల్వణునిఁ దిలిపించి, ఆతనిసౌందర్యమును జూచి యౌవనవతి, సౌందర్యవతి, యగుతనకుమార్తె కీతఁడు చదు వెట్లు చెప్పునని సంకోచించెను అప్పుడు మంత్రి “మనరాజపుత్రి ‘అంధునిఁ జూడ’ నని వ్రతము పట్టినది - బిల్వణుఁడు ‘కువ్వరోగినిఁ జూడ’ నని వ్రతము పట్టి యున్నాఁడు - అందుచే - రాజపుత్రికి - ‘బిల్వణుఁ డంధుఁ’ డని తెలిపి, బిల్వణునకు ‘రాజపుత్రి కువ్వరోగి’ యని యెఱింగించి, వారిద్దఱిమధ్య నొకతెర కట్టించి, రాజపుత్రికి విద్య నేర్పునేర్పాటు చేయుడు” నని యల్లె చేసెను. రాజున్ను దీనికి నమ్మించెను.

1. బిల్వణీయమునకు సంస్కృతమున ముద్రిత మై ప్రచారములో నున్న “బిల్వణచరితమ్” అనునది మూలము. ఇందు 150 శ్లోకములమాత్రమే కలవు - ఈనూటయేలదిలో 50 శ్లోకములు ‘చారపంచాంగిక’ శ్లోకములు - ఈగ్రంథరచన కాలము మనకుఁ తెలియరాదు - కాని శ్రీనాథునికాలమునుండి యిది ప్రచారములో నున్నట్లు తెలియు చున్నది.

యామినీపూర్ణతిలక-కాండపటముమధ్యగా బిల్వణునియొద్ద విద్యల నభ్యసించి నకలకళావిశారద యయ్యెను. ఇట్లుండ నొకనాఁడు పున్నమవెన్నెలరేయి నామె తెర వెనుక శయనించి యుండెను బిల్వణుఁడు, అపండువెన్నెలసౌభాగ్యమును దిలకించి, తాను గవిగానఁ, జండ్రునితో మచ్చనునహితము అద్భుతముగా వర్తింపఁ దొడఁగెను. తెరవెనుక నామె యీవర్ణనము విని - “బిల్వణుఁ డంధుఁ డని చెప్పినారు - కాని యతఁడు నిజముగా గ్రుడ్డివాఁడే యైనచోఁ జండ్రునితో మచ్చనుగూడ నెటుల వర్తింపఁ గలఁడు? ఇది వాతండ్రి యెత్తినజన్నుగడ యని, తెర దిగఁ ద్రోసి బిల్వణునిఁ గాంచి మోహపరవశ యయ్యెను. వారిరువురు మన్మథక్రీడావిలాసమగును లైరి

ఈనంగతి ఆమెనెచ్చెలులు రాజున కెఱిగింపఁగా నాతఁడు కోపోద్రిక్తుఁ డై బిల్వణునికి శిరశ్చేదము చేయ నాజ్ఞాపించెను. రాజు, తలవరియు నట్లు చేయుటకుఁ బ్రయత్నించుచు నాతనిదైర్యముఁ గంచి, యల్లె నిలిచిరి. బిల్వణుఁడు అప్పుడు తనప్రియతోఁ రా ననుభవించినక్రీడలన్నింటిని నేఁదిశ్లోకములతో వ్రాసి పంపెను కాని రాజు వానిని జరువక తిరస్కరించెను. తిరిగికూడ బిల్వణుఁడు, రాజనీతినిఁ గూర్చి ఒకశ్లోకమును వ్రాసి పంపెను. రాజు దానిని జూచియు, దిరుగఁ గొల్పెను - అంతఁ గవి యిట్లు మఱియొక శ్లోకము వ్రాసి పంపెను - “కవి శాపానుగ్రహ సమర్థుఁడు. ఎందఱో రాజులు కవులశాపమువలన రాజ్యభ్రష్టు లైరి. నీవును నట్లగుదువు” అని శ్లోకకాతృర్యము అది యాచి రాజు వెంటనే కవినిఁ దిలిపించి, యామినీపూర్ణతిలక నాతని కిచ్చి వివాహముఁ గావించెను.

శృంగారరసాఽత్మక మగుపైకథ తెలుగుకవుల నాకర్షించినది :-

1. బిల్వణీయము : చిత్రకవి సింగరాచార్యప్రణీతము.
ముద్రితము - 17 వ శతాబ్ది.
2. శృంగారసుధాసముద్రపూర్ణచంద్రోదయము.
18 వ శతాబ్ది - అముద్రితము.
3. మదనసాయకవిలాసము : చదువుల సోమలింగకవి,
18 వ శతాబ్ది - అముద్రితము.
4. యామినీపూర్ణతిలకావిలాసము : చెళ్ళపిళ్ళనరసకవి,
19 వ శతాబ్ది - ప్రారంభము-ముద్రితము.

ఈనరసకవి సుప్రసిద్ధులగుచెళ్ళపిళ్ళ వెంకటకృత్తిగారిముక్తాశ -

5. నవయామిని : మారేమండ నాగేశ్వరరావు. 20 వ శతాబ్ది-ముద్రితము.
(గుంటూరు ఆంధ్రకైన్త కళాశాలలో నాంధ్రోపన్యాసకుడు)

నాటకములు

శ్రవ్యకావ్యకర్తలనే కాక 'గురజాడ'వంటినాటకకర్తలను నీయితివృత్త మా
కర్తించినది.

1. దిల్లాడీయము - నాటకము - రెండంకములదిమాత్రము లభ్యమైనది.
ముద్రితము. ఆంధ్రపత్రిక మొదటిసంవత్సరాది
సంచిక - 1909. వికలాంధ్ర - 1950.

2. దిల్లాడీయము - నాటకము - మారేపల్లి రామచంద్రకృత్తి
(1873-1951).
ముద్రితము 1913. రచన 1902

3. .. .. అ. రామానుజాచార్యులు - 1904

4. .. .. గూడ కృష్ణయ్య - 1910

5. .. .. ఉమ్రే అలీ షాహ - 1910¹

యక్షగానము

దిల్లాజునికథ నాటకముగానేకాక సంప్రదాయసిద్ధములగు యక్షగానములు
గాగూడ వెలసినది.

దిల్లాడీయనాటకము - యక్షగానము -

గొన్నాచిత్తుల అమ్మనార్యుడు - 1884 - రచన
ముద్రితము - 1901

ఇది ప్రశస్త మైనరచన.²

దిల్లాడీయము - ధనకుధరం రామానుజాచార్యులు³ - 1903

పైవివరణనుబట్టి తెలుగుదేశమున, దిల్లాజునికథ కెట్టిప్రచారము గలదో
తెలియును.

1. తెలుగునాటకవికాసము - డాక్టరు పోచంగి శ్రీరామ అప్పారావు.
(పి. యస్. ఆర్. అప్పారావు) పుట 671

2. ఆంధ్రయక్షగానవాఙ్మయచరిత్ర - పుట 192

3. .. .. పుట 210

దిల్లాజుని - చోరకవి.

సంస్కృతవాఙ్మయమున దిల్లాజుని, చోరకవి వేర్వేరుని వ్రాయఁబడినది. కాని యది సరి కాదు - 'చోరవంశాశ్రు' అను కృతి చోరకవి దని వారిభావన. కాని ఆపండాశ్రునకుఁ గర్త దిల్లాజుని యని, ఆతఁడే చోరకవి యని, దిల్లాడీయ మందలియీక్రిందిఘట్టము నిరూపించు చున్నది:-

రాజాజ్ఞ ననుసరించి, భటులు, దిల్లాజుని వధ్యస్తానమువకుఁ గొనిపోయినపుడు, వీధులలోఁ బోరజను దిల్లా చెప్పికొనఁ దొడఁగిరి:-

క. చోరుఁ డనునామ మీకవి

కారయఁగను నేటికిని యథార్థం బయ్యెన్.

జారుడు; మఱి రెండుం దగె;

సూరులు మెచ్చుదురె జారచోరత్వములన్. (3-84)

సంస్కృతమున నీశ్లోకములు "అద్యాపి" అనుపదద్వయముతోఁ బ్రారంభింపఁబడును.

దిల్లాజునికథ - మహారాష్ట్రము.

తెలుగుదేశముననేకాక మహారాష్ట్రదేశమునఁగూడ దిల్లాజునికథ వ్యాప్తిలో నున్నది. 'దిల్లాజునిచరిత్ర' అనుగ్రంథ మారాషతోఁ గలదు.¹ అం దీరీతిగా నున్నది:-

దిల్లాజుని కాశ్మీరదేశీయుఁడు. ప్రవరపురమునకుఁ జేరువ కోనముఖగ్రామ వాసి. కాశీనుండి రామేశ్వరమువలకు నీతఁడు సంచరించి పలుపురు పండితుల యెదుట స్వకవికాకౌశలప్రదర్శనమును గావించి, వారిమెప్పును బడసి రై వవశమున గుర్జరదేశపునరసింహరాజుపుత్రిక యగుశశిరేఖకు నితఁడు విర్యాబోధకుఁడుగా నుండి యామెను బ్రేమించి మిక్కిలి కష్టములపా లై తుదకు వివాహ మాడెను.

తెలుగుదేశమున దిల్లాజునికథకును, మహారాష్ట్రమున దిల్లాజునికథకును భేదములే గొంతభేద మున్నను గతాకథన మంతయునొక్కటే - రెండింటియందును దిల్లాజుని కథనాయకుఁడు - కథయంతయు నొకటే:-

1. శ్రీవిశదకృత "దిల్లాజునిచరిత్ర" మరాఠీ. పుట 163.
(5-a)

తెలుగు

మహారాష్ట్రము

పాంచాలదేశము

గుర్జరము

మదనాధిరాముడు

నరసింహరాజు

యామిసీపూర్ణతిలక

శశిరేఖ

మహారాష్ట్రమందలికథ, బిల్లులును విక్రమాంకదేవచరిత్రచివరినర్గలో, దాను జెప్పికొనినదేశనివాసవిషయమున నరిపోవు చున్నది. ఇక నిందలి బిల్లులకథయు, దెలుగుదేశపుబిల్లులకథతో సరిపోవు చున్నది - తెలుగుదేశమున నీకథలో దేశము-రాజు - రాజపుత్రిపేళ్లలో మార్పు గలుగుటకు హేతు వున్నది. బిల్లులునిఁ గూర్చినయీకథలు గ్రంథస్థము లైననాటికి బిల్లులునికిఁ దరువాతఁ జాలకాలము పట్టినది - తెలుగున శ్రీ - శ. 7వ శతాబ్దిని ఇది తెలుగులోనికి వచ్చినది. తెలుగుకవి కా నప్పటికి విన్నకథను యథామాతృకముగాఁ గావ్యముగా రచించెను. తక్కినకవు లందఱు నొకరి నొక రనునరించిరి.

మరాఠీకథలో - "చహకష్టములపాలై" అనువాక్యము తెలుగుబిల్లులీయము కథతో ననువదించుచున్నది. ఈతరువాతఁ గొంతమంది చరిత్రకారులు - బిల్లులుఁడు పెండ్లి యాదీనకన్య - గుజరాతునందలి 'అజహిల్వాదు' నగరమందలి దని చెప్పు చున్నారు-తెలుగుకవుల కీమహారాష్ట్రమందలికథ పరిచితము గాక పో వచ్చును.

• ముందు నేను జెప్పినట్లుగాఁ దెలుగుకవు లప్పటిజనప్రవాదము ననుసరించిన కథను గ్రంథస్థముఁ జేసిరి. మొత్తముమీఁద బిల్లులకథకు, దెలుగుదేశమున నున్నంతప్రచారము మహారాష్ట్రములో లే దని చెప్ప వచ్చును. తెలుగుదేశమందలి కథ చెప్పక పోయినను, మహారాష్ట్రదేశమునందలికథ విక్రమాంకదేవచరిత్రకథతో నంబంధము తెలియపఱచుటచేతను, గథలు రెండును నొక్కటియే యగుట చేతను, విక్రమాంకదేవచరిత్రకర్త యగుబిల్లులుఁడును నొక్కఁడే యని సిద్ధాంతము.

II

అనువాదప్రకాశి

నవ్యాంధ్రసాహిత్యజగత్తులోఁ బ్రాచీనప్రబంధకవినప్రదాయములను ఐనరుజ్జీవింపఁ జేసిన దీవిక్రమాంకదేవచరిత్రానువాదము. మూలమునఁ బదు నెనిమిదినరలు గలయీకావ్యమును దెలుగున నేదాశ్వాసములలో, రెండువేల పద్యములకు మించి యొకమహాప్రబంధముగా దిద్ది తీర్చినవా రిరువురు :

(1) శిరోమణి కప్పగంతుల లక్ష్మణశాస్త్రిగారు.

(2) కీర్తిశేషులు మాదిరాజు విశ్వనాథరావుగారు.

నంస్కృతాంధ్రములవలె వీరిరువురును నీకృతిని రచించుటవలన దీని కొక విశిష్టత చేకూరినది. ఇందుఁ దొలివారైన శ్రీలక్ష్మణశాస్త్రిగారు వెలనాటివారు - 'వెలనాటివారు కవితకు వెల నాటినవారు' - రెండవవారు విశ్వనాథరావుగారు ఆర్యేలనియోగులు ఆంధ్రభారతి ఆర్యేలవారింటియొద్దనుండి. కవితా - సాహిత్య ములు శాఖాభేదముల కతీతము లని నిరూపించిన దీకావ్యము.

ఇష్టదేవతాస్తుతి, షష్ట్యంతములు, ఆశ్వాసాఽద్యంత గద్య - పద్యములు - రస - భావవర్ణనలతో నీకృతి సర్వప్రబంధలక్ష్మ - లక్షణ - లక్షిత మై యలరారు చున్నది -

కావ్యావతారికా విశేషములు

(1) మనకావ్యము అన్నియు శ్రీకారముతోఁ బ్రారంభింపఁ బడుననియే. అందుఁ బ్రథమపద్యమునఁ బ్రారంభమున శ్రీకార ముండును. కాని, తక్కిన మూడుపాదములయొడియందును శ్రీకార ముండదు. ఇందు 4 పాదములయొడి యందును శ్రీకారము లుండుట విశేషము.

1. శ్రీలక్ష్మణశాస్త్రిగారియింటిపేర్కు 'కప్పగంతులవా' రని నేఁడు వాడుకలో నున్నను - వాస్తవముగా వారియింటిపేరు 'కప్పగొంతులవారు'. ఇది వైదికనంబంధ ము గలది. వేదమున మందూకనూక్తములు ప్రసిద్ధములు. మందూకనూక్తధ్వని యెప్పుడును వీరిపూర్వయ్యింటిలో వినఁ బడు చుండుటచే కప్పగొంతులవా రని వీరి గృహనామ మేర్పడినది. దీనిని దొలుతఁ దెలిపినవారు. నుప్రసిద్ధవిద్వాంసులు ఐలును వేంకటరమణయ్యగారు. (భారతి - మార్చి 1946).

(2) ఇది తెలుగువారియింటే లైసెన్స్ వద్దావరీ - వేంకటేశ్వరస్వామి వారికిని, శ్రీలక్ష్మీ-నరసింహస్వామివారికిని సంకీర్తము. శ్రీలక్ష్మణశాస్త్రిగారియిష్ట దైవము శ్రీవేంకటేశ్వరస్వామివారు. అంతేకాక, వారికలిదండ్రులు - పద్మావరీ - శ్రీనివాసశాస్త్రిగార లగుటయు నొకవిశేషమే. శ్రీవిశ్వనాథరావుగారియింటేల్లు శ్రీలక్ష్మీనరసింహస్వామివారు. ఈకారణముచేత నీకవులు షష్ఠ్యంకములలో నిలువేల్పు లిరువురుస్వాములను శిష్టసమానములతో స్తుతించినారు.

(3) గురుస్తుతియందు, మరిలోకోర్తరులు మానవల్లి రామకృష్ణకవిగారి స్తుతి యుండుట.

(4) సారాఠముగా నిష్టదేవతాస్తుతియందు నొక్కొక్క దేవతకు నొక్కొక్క పద్యమే యుండును. ఇం దట్లు గాక రెండుమూడుపద్యము లున్నవి

(5) శృంగవతారిక ఒకచక్కనిఖండకావ్యమువలె భాసించు చున్నది.

అనువాదసరణి - ఒకయుదంతము

ప్రస్తుత మీప్రబంధ మనువడింపఁ బడినవిరాసమునుగూర్చి తెలుపుటకు ముం దొకయుదంతమును బాఠకులదృష్టికిఁ దెచ్చుట యావశ్యకము-

ఇప్పటికి నాలుగుదశాబ్దాలక్రిందటిమాట-శ్రీ. శ. 1934లో నేను ఇంపీరియల్ బ్యాంక్ (నేడు స్టేటుబ్యాంక్ ఆఫ్ ఇండియా) లో విజయనగరమున గుమాస్తాగాఁ బని చేయు చున్నరోజు లవి. ఉద్యోగనియమితకాలముకప్పుఁ దక్కినకాలమంతయు నాకు సాహిత్యవ్యాసంగముననే కడచెడిది - ఆనమయమున నేను యాదృచ్ఛికముగాఁ దిరుపతివేంకటకవులు రచించినవచనవిక్రమాంకదేవదరిత్ర చదువుట తలస్థించినది - విక్రమాంకదేవదరిత్ర తెలుగులోని కనువడించుటలో వారే మొదటి వారు. నే నావచనగ్రంథము చదివి, అం దవతారికలో దిల్లా బుఁదు కవులనుగూర్చి - కావ్యమునుగూర్చి వ్రాసినభాగములకు ముగ్ధుఁడ నై యాభాగములను ముప్పదిపద్యము లలో ననువడించితిని. వానిని మిత్రులు కీ శే. గంట సూర్యనారాయణశాస్త్రిగారు తమకల్యాణిపత్రికలోఁ బ్రకటించిరి, ఆపద్యములను నాకుఁ జిరకాలమిత్రు లగు శ్రీమాన్ రాయణ్ణి వేంకటవీరరాఘవాచార్యులుగారు చూచి. "మూలమును మీరు చూచితిరా" అని యడిగిరి. "చూడ లే" దంటిని. వెంటనే వారు బాలదుదార ప్రకటించిన విక్రమాంకదేవదరిత్ర నిచ్చి రదువుఁ దనిరి.

మూలముతోఁ దిరుపతివేంకటేశ్వరకవికృతాంధ్రానువాదమును బోల్చి చూచునుగదా - ఆయనువాదమంతయు సరిగా లే దని పొడఁగట్టినది. మూలముతో నున్నచారిత్రికాంశములనేకాక, దిల్లా ఒకవికవిశాసామర్థ్యమును వ్యక్తీకరించు రస వద్ఘట్టములును బ్రదర్శితములు కాలేదు - ఎన్నఁదైనను నీకావ్యమునకు మూల ముతో సరితూఁగఁ గలయనువాద ముదయించునా యని యువ్విక్సారు చుంటిని. ఈనాటికి నీవిక్రమాంకదేవదరితమున కట్టియనువాద మవతరించినది.

మూలగ్రంథమును నేను బార్తి గాఁ బదివి యానందించినవాఁడ నగుటచేతఁ బ్రస్తుతానువాదము న న్నెంతగానో యాకర్షించినది. మూలమందలియొక్కపదమును గూడ విడువకుండ, నీరచన జాగరూకతతో సాగినది. ఈయనువాదమున, నిది ముఖ్యవిషయము. ఏల ననఁగా, నీసంస్కృతకావ్యము చరిత్రకు సంబంధించినది అందలిపదములను విడిచినఁ జరిత్రకు తోపము కల్లును. ఇట్లు చారిత్రికదృష్టితోడనే కాక సాహిత్యదృష్టితోఁ జూచినను నిది ద్వితీయానువాద మైనను నద్వితీయ మై యున్నది.

ధారాశుద్ధిలో, రచనరీతిలో, భావవిన్యాసములలో, బాంధవీస్పృహక ప్రౌఢ ప్రయోగములలో నీప్రబంధము పూర్వప్రబంధములను బుణితి పుచ్చుకొన్నది. సమాసబంధుర మైనప్రసన్నసంస్కృతభాషావిశేషములలో, ముచ్చటఁ గూర్పు నచ్చతెలుగుపలుకులపొంకము మెచ్చుఁ గొల్పు చున్నది. కావ్యకర్త లిరువురు నిరాఘాటకవనరాసారీలు లగుటచే నిది "సానలఁ దీతినజాతిరత్నము" వలె నొప్పు చున్నది.

శ్రీకృష్ణగంధుల లక్ష్మణశాస్త్రిగారు, గురుకులశిష్టు లై, యనవద్య మగు సంస్కృతసాహిత్యవిద్య నార్జించుటయేకాక, యాంధ్రభాషా-సాహిత్యసంప్రదాయ సంప్రవిష్టు లగుటచేత, నీకృతి వారియుధయభాషావైదుష్యమునకుఁ బాతకగా నున్నది. వా రుభయభాషా కవులే కాదు - అష్టభాషావిభారదులు (హిందీ, ఉర్దూ, మహారాష్ట్రము, తమిళము, కన్నడము, తెలుగు, సంస్కృతము ఇంగ్లీషు).

చారిత్రికకావ్యములు ప్రాయికముగా రసప్రమేయములు గావు. అయినను దిల్లా ఒకవి రసబంధురముగా నీకావ్యము నిర్మించినాఁడు అనువాదమున నిది మూలముకన్న రసస్నిగ్ధ మై పతితలను దన్మయత్వముఁ జెందించు చున్నది.

ప్రౌఢపదప్రయోగములు -

ఈనాఁడు, పద్యకావ్యములు వెలువడినవి. మహాకావ్యములు వెలువడినవి. కాని, యాకృతియందు వానియన్నింటిలో లేనివిశిష్టత యొకటి గలదు. అది పదప్రయోగసాందీత్యము - ఇం దన్నింటిని వివరించుటకు వీలు లేదు. రెండు మూ రుదాహరణముల నిచ్చు చున్నాను.

విగూర్వణము (1-107)

సంస్కృతమున “గుర్వీ - ఉద్యమనే” అన్నరాకువునుండి “విగూర్వణము” అనుశబ్ద మేర్పడు చున్నది - ‘అతిశయించుట లేక విజృంభించుట’ యని దీని కర్థము. కాని తెలుగుభాషలో నిది, ‘విగుర్వింపు, విగుర్వణ’ యను రూపముతోఁ బ్రయుక్త మైనది -

నన్నయ - ‘విగుర్వింపుము చూత మనిన గోత్రభిడుండున్’ - ఆది. 7-274.

నన్నెచోడుడు - ‘తలతల మని విగుర్వింది’ - 2-189.

‘పటుదోర్బలగర్వవిగుర్వణంబునన్’ - 8-28.

యథావాక్కుల అన్నమయ్య - ‘రైత్యాఽలి నివిగుర్వింది’ - 16 ప.

ఇట్లు మహాకవులు ‘విగుర్వణము’-అని ప్రాస్వద్విధియముగాఁ బ్రయోగించుటచే నీపదము వివాదముల కాస్పద మైనది. ఇది తత్సమపద మని - తెలుగుకవుల ప్రయోగములవలన - ముష్టాముష్టిమొదలగువానివలె సాధు వైన దని నిర్ణయించిరిని¹

క్రీ. శ. 13వ శతాబ్దమునండి కవులెవ్వరును వాదనియివిగూర్వణపద మిందు నరిగా వాడఁ బడుట యెంతయుఁ బ్రశంసనీయము.

‘నభాభోగ’ (6-69)

‘యశయావళి’ (7-6).

నభశ్శబ్దము - యశశ్శబ్దము సంస్కృతమున సాంతపదములు - ‘నభ - అభోగము’ అని నంది చేయక ప్రయోగించుట ప్రాధరీతి - నన్నెచోడకవి యిట్లే - ‘జాతవేదఅహ్వనంబు’ (2-16) అని ప్రయోగించినాడు -

‘యశయావళి’ - యశశ్శబ్దము సాంతమైనను దెలుగుకవులు దీనిని అదంతముగా వాదినారు -

ఎఱ్ఱనభారతములో

“నమ్యగ్యశళాలి”² యని ఆరణ్య - 6-92లోఁ బ్రయోగించినాడు.

యశశ్శబ్దముసాంత మగుటచే పదాంతసకారమునకు రుక్వము వచ్చి దానికి యాదేశము వికల్పముగా వచ్చును. కనుక ‘యశఅవళి’ లేక ‘యశయావళి’ అని రెండురూపులును సాధువులు. కనుక ‘యశయావళి’ యిటు విశిష్టప్రయోగము.

1. ఈ శబ్దమును గూర్చిన సంపూర్ణవివరణము శబ్దరత్నాకరము - అను బంధము. నవరణలు - వివరణలు - పుటల 858-860. లోఁ గందు.

2. శబ్దరత్నాకరానుబంధము - పుట 34.

‘నిర్గహనము’-(6-79) ‘నిర్గహనుడు’ (6-92) అనుపదము లపూర్వములు. ‘నిర్గహనము’ అనఁగా ‘గ్లేశము లేనిది’ అని యర్థము. ఇది కేవలము నైఋతిక మైనను - నిందుఁ బ్రయోగింపఁ బడుటచేఁ బ్రచారములోనికి రావచ్చును

ఇంకను “హైమన” = ‘హిమసంబంధ మైనది’ మున్నగువిశిష్టప్రయోగము లిందుఁ గలవు.

ఈనాడు శబ్దమునుగూర్చినవివరణ లేకపోవుటచేతఁ బ్రత్యేకముగా నిందుఁ గొందెము సూచింప వలసి వచ్చినది¹.

వ ర్జ న లు

ఇందలిగ్రీష్మ - హేమంతములువర్జనలను జూచినఁ గావ్యకర్తలకవితా కాళల్యము లేఁటవడఁ గలదు. వాని నన్నింటిని మించినది.

కా శ్మీ ర వ ర్జ న

ఇంతవఱకు, “అంగ - వంగ - కళింగ - కాశ్మీర”² అని బుడబుడక్కల ధోరణితో “నేకదుపు పెట్టుటే” కాని మనసాహిత్యమునఁ బ్రసిద్ధ మైనకాశ్మీర దేశమునుగూర్చి వివరములు మన మెఱుఁగము. కాశ్మీరదేశవర్జన విక్రమాంకదేవ చరిత్రములోఁ జివరిసర్గమునం దున్నది. భూలోకనందన మని పొగర్త నందిన యాదేశపువర్జనమిం దద్భుతముగాఁ బ్రవంచింపఁ బడినది. ఈకావ్యము మూలము నందలి కాశ్మీరదేశవిశిష్టతను దెలుగువారికిఁ బరిచితముఁ జేసినందులకు ననుపాదకర్త లెంతయేని నభినందనీయులు.

తిరుపతి - వేంకటకవులలోఁ దిరుపతిశాస్త్రిగారు ముందే కీర్తి శేషు లైనను, చెళ్ళపిళ్ళ వేంకటశాస్త్రిగారు-తిరుపతి-వేంకటకవు లనుపేరితో నే ప్రచురించినట్లుగా, నేఁడీకావ్యమును కీ. శే. విశ్వనాథరావుగారి పేరితోఁగూడఁ బ్రకటించుట యెంతయు నంన్వవనీయ మై శ్రీలక్ష్మణశాస్త్రిగారి “నహృదయత్వము - పౌమనస్యము” వెల్లడి పేయు చున్నవి.

శ్రీనాథుడు శ్రీహర్షునిస్తోషదీయచరిత్రను ‘శృంగారనైషధము’-అనుపేర - బంగారుమెఱుఁగులు పెట్టి మూలము నతిశయించునట్లు చేసినరీతిగా, నేఁడు, శ్రీలక్ష్మణశాస్త్రిగారు, కీ. శే. శ్రీవిశ్వనాథరావుగారును బిల్లులునివిక్రమాంకదేవ చరిత్రను నాంధ్రీకరించి, మూలాతిశాయిగా దానిని దెలుగున సువర్ణమయాలంకారముగా నొనర్చినారు - అందువలననే వారికి-

1. నేను శబ్దరత్నాకరమును 40 వేలపదములలోఁ దిరిగి సంస్కరణప్రతి విఁ దయారు చేసినాను - అం దీపదములను గ్రహించినాను.

2. పానుగంటివారి ‘విమర్శాదర్శ’. కృతీయభాగము.

“ఆంధ్ర బిల్లిణ”

అనుబంధము సార్థక మైనది తెలుగుసాహిత్యమున ‘అభినవదండి’ - ‘ఆంధ్రకాళిదాసు’ నామములవలె-ఈ నామము శ్రీలక్ష్మణకావ్య - విశ్వనాథరావుగారం యందు లక్షణవంత మై వెలయుఁ గాక.

విశ్వవిద్యాలయములలోఁ బాఠ్యవిమర్శనపద్ధతిమూలమునఁ బ్రాచీన ప్రబంధసాహిత్యరచయనము, ప్రబంధపతనాదినివేశము ప్రాయికముగా నంతరించు చున్నది. ఈనందర్పమునఁ బ్రఖ్యాతలాషావేత్తలు, ప్రాచీనసాహితీవిమర్శకులు నైనశ్రీతిరుమల రామచంద్రగౌరవర్యాయ మొకసదస్సులోఁ జెప్పినమాటల నుదాహరించుట యావశ్యకము.

తెలుగు - కన్నడలిపులనమ్మకమునుగూర్చి వారు ప్రసంగించుచు నిట్లు చెప్పినారు:-

“ఈనాటికే ప్రాచీనకావ్యరచయనము, శబ్దార్థవిచారణ, సాహితీవిమర్శన మున్నగునవి లుప్తము లగుచున్నవి మహితసాహిత్యజీవి శ్రీమానవల్లి రామకృష్ణ కవిగారన్నట్లు “ఇంకఁ గొన్నాళ్ళకుఁ దెలుగుపద్య మర్థము కాకుండఁ దోవునేమో నందీ” అన్నది వాస్తవ మగుచున్నది” - ప్రస్తుతస్థితి ఇదే-

వేయేండ్లనుండి యవిచ్ఛిన్నదాశాప్రవాహ మై ఆంధ్రసాహిత్యసౌధమునకు మూలస్థంభాయమాన మైనప్రాచీనప్రబంధసాహిత్యరచయనమును బునరుద్ధరింపఁ జేయ ఎలసిననమయము తలస్థించినది అట్టిపునరుద్ధరణమునకు నేఁడు వెలువడిన “విక్రమాంశదేవరత్నప్రబంధము” ఎంతయేని దోహదము చేయఁ గలదు. ఆంధ్రవిద్యలోకము దీనిపై సమీక్షించు వెలయించి, ప్రాచీనప్రబంధ రచయనమును బ్రోత్సహించుదుగాక. ఈకావ్య మాండ్రసాహిత్యప్రపంచమునఁ బ్రచురప్రచారముఁ దలయుఁగాక !

ఇట్లు

నిడురపూలు వంశరత్న

లక్ష్మీకాంతనిలయం

2-2-1137/5, క్రొత్త నల్లకుంట,

హైదరాబాదు - 500044.

10-9-1974.

1. తెలుగులిపినంస్కరణనదస్సు - హైదరాబాదు - 1972.

‘ఆంధ్ర బిల్లిణ’ బిరుద ప్రదానము

శ్రీ:

శ్రీనివాస పరబ్రహ్మణే నమః

శ్రీమత్కవితల్ల జేభ్యః శ్రీవనవర్తినంస్థానవిద్యదగ్రేసరేభ్యః పితక్కులా శాలాప్రాచీనవిద్యార్థిభ్యః బ్రహ్మశ్రీ కప్పగంతుల లక్ష్మణశాస్త్రిమహో రయేభ్యః, తత్సోదరకవితల్ల జేభ్యః తన్మిత్రవర్జేభ్యః శ్రీమాదిరాజ విశ్వనాథ రావుమహాశయేభ్యః శ్రీవేంకటేశ్వరసంస్కృతకలాశాలాప్రాచీనవిద్యార్థి సమితి శాదరప్రేమానుబంధం సమర్పితమిదం సన్మానపత్రం.

మహాశయాః !

ప్రాధరమణీయపదబంధం రసబంధం సకలసహృదయహృదయాఽహ్లాదకం సముద్బంధకవితల్లజ-శ్రీమద్విల్లిణకవివరప్రణీతం శ్రీచాళుక్యనవసాహసాస్కా విక్రమాదిత్యనృపతికులతిలకచరితం నికుర్తాఽన్త్రీభాషాయాం మూలాన్యూనరస భావాలక్ష్కారాఽది-పరికర-పరికర్మితం పద్యప్రబంధమారచితవశాం భవశాం ప్రాథిమానం తత్తాదృశం భావగాఘ్నిర్యం చాఽకలయ్య ప్రముడితాన్తరజై రస్మాథిః సమితిసదస్యైః భవద్భ్యః ‘ఆంధ్ర బిల్లిణ’ బిరుదం సాదరప్రేమాను బంధం సమర్ప్యతే. శ్రీ వృషభాద్రిశేఖరమణిః కమలాజానిః నిరన్తరమాయురా రోగైశ్చర్యాఽదికం ప్రకల్పయతు నితరాం భవద్భ్యః ఇతి నిసర్గసమృద్ధౌ కవికులాని చ నిత్యం రక్షాయన్తితి చ మంగళాన్యాకాన్మహే.

శ్లో॥ శ్రీమాన్ వేంకటకైలశేఖరమణిః కారుణ్యవారానిధిః

శ్రీవిద్యుల్లిలితః సువర్ణకలికాసాష్టేన్ద్రానీలద్యుతిః

సంసారాఽతపశోషితాఽర్తిహరణః భక్తాబ్జురప్రీతనః

శ్రీమల్లత్పూజ-విశ్వనాథసుకవీ చాఽకల్పమాకల్పతామః॥

శ్లో॥ పూర్వం గ్రన్థసహస్రశాఙ్గకషణత్రుట్యత్కలజైర్గిరామ్

ఉల్లాసైః ప్రణవాయ యాం రసకలాం శ్రీబిల్లిణః సంస్కృతే

శ్రీమల్లత్పూజ-విశ్వనాథసుకవీ తత్తాదృశౌ చక్రమః

తాం చాళుక్యనృపాలవిక్రమకథాం దివ్యాఽన్త్రీభాషామయీమ్॥

శ్లో॥ పర్వజ్ఞః సుమనోజ్ఞః బిర్హిణకవిస్త్యావ్యావసీవణ్ణః
ఉద్ధణ్ణో నవసాహసాహస్యపతిశ్చాస్త్యావసీవణ్ణః
ఆస్తి దివ్యరసప్రకర్ష సుభగా సర్వార్థదా నిస్తులా
తత్సర్వం సువిచిత్త్య బిర్హిణకవేర్వాగాస్త్యాభాషాభవత్॥

శ్లో॥ ఆస్తి సంస్కృత-దేశవాగ్విలసితా భాషామలా రాజతే
శబ్దద్వంద్వమిదం మనోజ్ఞమధురం కర్తుం సుధీర్ఘబ్హిణః
శ్రీమల్లక్షణ-విశ్వనాథకవిరాడ్రూపేణ విద్యోతతే
ఏతావాస్త్యసరస్వతీవతివరా శ్రీబిర్హిణౌ రాజకామ్॥

శ్లో॥ రసభావాలక్ష్మితి-గుణవరిపాకాత్
రీతి-వృత్తిరమణీయైః
లలితోచితస్తర్పైరమకురుతే
మూలమేష నన్దరః॥

శ్లో॥ ఉద్ధణ్ణవణ్ణితత్వప్రకర్ష రమ్యో
గభీరసస్తర్పా
అమకుర్వాతే బిర్హిణసుకవిం
సుకవీ మనోజ్ఞమన్రత్నైః॥

శ్లో॥ ఇతి తాదృశగుణగణసమ్మతితైః
త్రయై రగాయి గుణగుమ్భః
'తిరువతి' నగరీ-సంస్కృత-విద్యా-లయ
లబ్ధవర్ణసంఘస్థైః॥

తిరువతి సంస్కృతకలాకలా
ప్రాచీనవిద్యార్థి సమితిః
ప్రవచనం 2-1-1944

ఇతి నివేదయితా

జి.కు.శ్రీ.క. పద్మనాభాచార్యులు

(తి.కు.-వేం.-న.-సుదర్శనాచార్యః)

కార్యదర్శి.

శ్రీ మానవల్లి రామకృష్ణకవిగారియధ్యక్షతన జరిగినసన్మానసభయందు
సొసంగః బడినసన్మానపత్రము.

శ్రీ వేంకటేశ్వరాంధ్ర సాహిత్యపరిషత్తు
తిరుపతి.

శ్రీ శ్రీ కవుగంతుల లక్ష్మణశాస్త్రిగారికి
శ్రీ శ్రీ మాదిరాజు విశ్వనాథరావుగారికి
సమర్పించు సన్మానపత్రము

సర్వద్యాభూష - లక్ష్మణశాస్త్రివర్యః

విద్యాలతలకు నాలవాల మైనశ్రీవేంకటేశ్వరసంస్కృతకళాశాలామ
తల్లికిఁ గొంగుబంగారంబు వై కవికావరీమళంబుల దళదిశల వైరఁజల్లఁ జాలు
విద్యార్థిపారిజాతకుసుమంబులు నిన్ను వేనోళ్లఁ గొనియాడు చుంటిమి.

కవివతంసులార :

యుష్మదాంధ్రీకృతవిక్రమాంక దేవచరిత్రము మీయపారపాండితీప్రతిభల
దిగంతమ్ముల వ్యాపింపఁ జేసి మిమ్మనయంబుఁ బ్రోచుఁ గాత. మీకు సమర్పింపఁ
బడిన 'ఆంధ్రబిల్హిణ' విరుదము, మీగ్రంథమును వినినమాకు ఎంతయో సమర్థ
మని విశ్వసించు చున్నాము.

లలింకార విద్యాప్రవీణులార :

చదివినచదువుల తీర్థింపఁ జేసికొని దేశభాషల నలంకరింపఁ జేయుప్రతిభా
విచిత్రతచరిత్రల ననేకంబుల వ్రాసి యద్వితీయభాషావైదగ్యంబున రసమయం
బగుకావ్యగతును నిర్మించుకవిప్రహ్వల రగుదురుగాక.

ఉభయభాషాపాండితీవైదగ్యులార :

సర్వగుణవిష్ట మృగుసంస్కృతాంధ్రసాహిత్యపాఠోధిం దఱచి కథామృత

నవనీతం బుభయలోకంబుల కందిచ్చునునునసులరు సహృదయులరు రసజ్ఞులరు
మాపురంబున కరుదెంచుట మాభాగ్యము.

విమర్శకశిరోభూషణులార :

దేశకాలంబుల నవలోకించి దేశసేవ, భాషాసేవ చేయుటకు నడుము కట్టి
ముందంజ వేయుసాహసగుణంబు సర్వలక్ష్యులం గూర్చి మున్నుం దనేకకావ్య
రత్నముల సేకరింపఁ బండితసంఘములు, రాజవంశములు మిమ్ము ఆదరించి
ప్రోత్సహించుఁగాత.

ఇట్లు

చె. హ. స. ఉత్తరేశ్వరశర్మ

తిరుపతి

2-1-1944

(చేటోలు నుబ్రహ్మణ్యశర్మ)
కార్యదర్శి

పండితాభిప్రాయములు

విక్రమాంకదేవ చరిత్రము

అచార్య బ్ర॥ శ్రీ మానవల్లి రామకృష్ణకవిగారు ఎం. ఏ.

బిల్వీణమహాకవిప్రణీత మగునీమహాకావ్యము నింతవఱకు నెవ్వరును దెనిఁ
గించినవారు కారు. బ్రహ్మశ్రీ తిరువళి-వెంకటేశ్వరకవులు వచనరూపమున
ననువదించిరి అది పెక్కుఘట్టముల మూలానుసారి కాకున్నది. ఇప్పుడు
వనవర్తి సంస్థానమున నివసించుబ్రహ్మశ్రీ లక్ష్మణశాస్త్రియు, మ॥రా॥రా॥శ్రీ
కాభాపురము విశ్వనాథరాయాఽహ్వయుఁడును గలిసి దానిఁ బద్యరూపమున
యథామూలముగాఁ దెనిఁగించుట భావకుఁ బరమోపకారము నేసినట్లే. వీరి
పద్యకావ్యములోఁ జాలభాగము మూలముతోఁ బోల్చి చదివినాడను. అర్థ
గాంభీర్యము, భావరసవిశేషములు, చరిత్రాంశములు చెడిపోక రసవంతముగా
వీరు దీని రచించి రనుట నిస్సంశయము. అనేకపద్యములు సంస్కృతము
నుండి యనువాదము లని తోచక యిది మూలగ్రంథమువలెనే కవితాప్రాధిమ్య
వహించి విలసిల్లు చున్నది. ఇట్టిరచన చాలదుర్ఘటము లావికాలమున నింకను
రసవత్తరము లగుసంస్కృతకావ్యములఁ దెనిఁగించియైనను నూతనముగా
నాంధ్రమున నిర్మించియైనను వీరు కాశ్యతకీర్తి గాంచుచు భాషామహాసేవ
సేయుటకుఁ దగినకవితాశక్తివీరిలోఁ గల దని యీగ్రంథ ముద్ఘోషించు చున్నది.
ఇట్టి గ్రంథమును బలువు రాదరించి ప్రచురింపఁ జేయుదురుగాక యని నాప్రార్థ
నము. వీరిలకు సర్వేశ్వరుఁడు కీర్త్యాయురారోగ్యము తొసంగి వీరిజన్మ
జీవితములు లోకమున కువకరించునట్లు స్ఫూర్తకము నేయుఁగాక యని వేడు
చున్నాను.

తిరుపతి

22-1-1948

చె. హ. స. ఉత్తరేశ్వరశర్మ

కళాప్రపూర్ణ

[బ] శ్రీ వేటూరి ప్రభాకరశాస్త్రిగారు

వనవర్తి సంస్థానవాస్తవ్యులు శ్రీవిశ్వనాథరావుగారు, శ్రీలక్ష్మణ శాస్త్రిగారు- వారు స్వయముగఁ దెలిగించిన గ్రంథమును, విక్రమాంక దేవచరిత్రమును, హృదయముగాఁ జదివి వినిపించగా విని తనిసితిని. మహాకవి బిల్లిణుఁడు, చాళుక్యవిక్రమాంకదేవునాస్థానమున నెలకొని నేటి కించుమించు వేయియేండ్లకు ముందు, తుంగభద్రా - కృష్ణాతీరాంధ్రదేశపుఁ బాడిపంటల ననుభవించి వెలయించిన మహాకావ్యమును, నానాటి యాంధ్రదేశ చరిత్రాత్మకము, నగువిక్రమాంకదేవచరిత్రమును వీరు పద్యరూపమునఁ బరివర్తించఁ బూనుటే మిక్కిలి కొనియాడఁ దగినది. బిల్లిణరచనము ప్రాయశః ముగా వర్ణనాత్మకము, శబ్దాడంబరప్రధానము- కాళిదాసాదులరచనలవలెఁ బ్రతిపదరసస్యంది గాదు. అట్టిదానిని దెలిగించుట కష్టపాద్యము- అయినను నిర్దుష్ట మగుభాషతో శయ్యాసారశ్యముతో వీ రీగ్రంథమును దెలిగించిరి. వడిగా దీనిని వీరు ప్రకటించుదుగా కని కోరు చున్నాను. ఆంధ్రు లభిమానింప పలసినగ్రంథ మిది.

తిరువరి

22-1-1948

వేటూరి శ్రీ ప్రభాకరశాస్త్రి

కళాప్రపూర్ణ-కావ్యస్మృతిరీత-అభినవాంధ్ర వార్షికి

[బ] శ్రీ జనమంచి శేషాద్రిశర్మగారు

బ్రాహ్మ్యరాజ్యోధయశ్రీవిరాజమానులు వనవర్తిసంస్థానవిద్వాంసులు సాహిత్యశిరోమణి కవ్యగంతుల లక్ష్మణశాస్త్రిగారును మాదిరాజు విశ్వనాథ రావుగారును గలిసి విక్రమాంకదేవచరిత్రము మహాకవి బిల్లిణకవికృతము నాంధ్రీకరించిరి, ఇది పదునెనిమిదినగ్గములు గలప్రౌఢకావ్యము. ఈయాంధ్ర కృతి కవిద్యయముముఖమునఁ జెక్కుతావుల వినుభాగ్యము నాకుఁ గల్గినది, వీరి కవితాధార హిమవత్సగళ్యంగనిస్సరస్వందాకినీప్రవాహమువలెఁ బరమపావన మై యలరారు చున్నది. సంస్కృతాంధ్రములు తెందును నమానముగ నీకావ్యమున వెలయు చున్నవి. కవిత్వము సహజగాంభీర్యముఁ గలిగి వెలయు

చున్నది. ఇక్కాలమున నిట్టికవిత యున్నదే యని యచ్చెరువు నొందుచున్నాను. ఈకృతి యాంధ్రదేశమునందు వ్యాపించి యీకవుల నిర్మలయశశృంధికల వెదఁజల్లుఁ గాత మని వారక కోరు చున్నాను. వీరింకను నిట్టియత్కృష్ట గ్రంథముల వ్రాసి త్రిలింగదేశవిఖ్యాతినిఁ జెంపొందింతురుగాత మనియు, సర్వేశ్వరుఁడు వీరి కాయురారోగ్యభాగ్యముల నొసంగుగాత మనియు నాశీర్వదించు చున్నాను. భావకవులకు గుండెగాలముగా నున్న యీమహాకావ్యము ప్రాచీన కవులఁ దలపించఁ జేయుచు నిల నాచంద్రతారార్కము వెలయు చుండుఁగాత.

శ్రీ లలితావిలాసము

కడప

16-1-1948

జనమంచి శేషాద్రి శర్మ

శ్రీ మన్మహామహాపాద్యాయ-కళాప్రపూర్ణ-కవిసారస్వభామ-కవిరాజ-ఆంధ్రవాస-
అభినవ శ్రీనాథ-వేదవిద్యావిశారద

[బ] శ్రీ శ్రీపాద కృష్ణమూర్తి శాస్త్రిగారు

ఇది సంస్కృతభాషలోఁ బ్రసిద్ధిం గాంచిన బిల్లిణకవి రచించినమహా కావ్యము. ఈకావ్యమును నైజామురాష్ట్రమందలి వనవర్తిమహారాజావారి సంస్థానమందుఁ బండితు లై యున్న శ్రీకృష్ణగంతుల-లక్ష్మణశాస్త్రిగారు, శ్రీమాదిరాజు-విశ్వనాథరావుగారు ననుకవు లిద్దఱుం గలిసి యాంధ్రీకరించి యున్నారు. లక్ష్మణశాస్త్రిగారు బహుభాషాప్రవీణులు, పండితులు, కావ్యనాటకాలంకార సాహిత్యము, వ్యాకరణములం జదివి యున్నారు. విశ్వనాథరావు గారు సంస్కృతాంధ్రసాహిత్యములేకాక బహుభాషాపండితు లై కొన్నికొన్ని లలిత కళల యందు నేర్పరు లై కొనియాడఁ బడు చున్నవారు. అట్లవారిర్వురుంగలిసి దీనికిఁ గర్త లైరి.

ఈ యాంధ్రానువాదమును నేను జాలిభాగము విని యున్నాఁడను. లక్షడక్షడ సందేహములు కలిగినపట్టున మూలముతోఁ బోల్చి చూచి యున్నాఁ డను. ఈయనువాదము మూలమునకు సరిగా నున్నది, ఇందు భారాకుద్ది చక్కనిది. గ్రంథము గంగానదివలెఁ బ్రవహించు చుండును. కొన్ని ఘట్టములు అచ్చతెనుఁగుపద్యములు గలిగి యున్నవి. గ్రంథము క్లిష్టార్థసంఘటితము

గాదు. ఇందరిసంస్కృతసమాసములు సరసములుగాను మనోహరములుగాను నుండును. బిల్వణునిసంస్కృతకవిత్వ మెంతమనోహరమో వీరితెలుగుకవిత్వము నట్లు మనోహరముగా నున్నది. ఈతెలుగుగ్రంథమును వినుకప్పుడు నాకుఁ గృష్ణ దేవమహారాజకృతవిష్ణుచిత్రియము జ్ఞప్తికి వచ్చినది.

వీరియాకవిత్వము నిర్దుష్ట మై పూర్వకవిమార్గమునకు లవమాత్రమైనను దొలంగి యుండ లేదు. ఇది బి. ప. ఎం. ప. పరీక్షలకుఁ బఠనీయగ్రంథ మైనచో విద్యార్థు లెంతయో వివేకవంతు లై విజ్ఞానముం గలిగి యుండు రని నా నమ్మకము.

వీ రీగ్రంథమును మక్కికిమక్కిగాఁ దెనిగింపక అక్కడక్కడ వీరిమార్గము లిందుఁ జక్కగాఁ జొందుపఱచినారు.

ఇది సర్వజనగ్రాహ్య మై శ్రోవ్యంబున జొందుఁగాక యనియుఁ గర్త లైనవా రిద్దఱు నిట్టిమహాగ్రంథములు మఱికొన్ని వ్రాసి యాంధ్రభారతి నలంకరింతురుగాక యనిఁ గోరుచున్నాను.

రాజమండ్రి

80-8-1948

శింకపేండ్రమటాపందానన-కళాప్రపూర్ణ-శతావధాని-

బ్ర॥ శ్రీ చెల్లపిళ్ల వేంకటకాశ్రమిగారు

(తిరువతి-వేంకటకపులలో 'నొకరు')

పై నురాహరించినబిల్వణమహాకవివిరచిత మైనకావ్యమును వనవర్తి నివాసులు, శ్రీయుత మాదిరాజు విశ్వనాథరావుగారు, కవ్వగంతుల లక్ష్మణ శాస్త్రిగారు, వీరుధయులును లంటకపులుగా నుండి యాంధ్రీకరించిరి. కొన్ని ఘట్టములు కేవలాంధ్రముగా నుండునట్లుకూడ ననువదించిరి. అనువాదమైనను స్వతంత్రరచనముగా నున్నయది

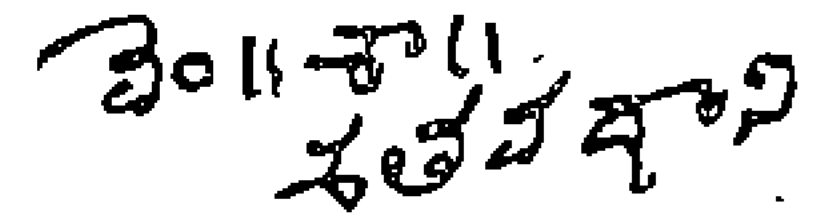
ఉ॥ వ్యాకరణమ్మునం గలుగువ్రజ్జయు సాహిత్యందు నుండును
శ్రీకృత తక్కుగల్గినవిశేషము వీరికవిత్వమందు విం
దై కనుపట్టు చున్నవి మహాకవు లంటకుఁ దగ్గవీరు స
ద్గీకులు సర్వధా యశముఁ దేకువయున్ గణయంతుగావుతన్.

అందఱకును వ్రాయుమాటలు-'ధార ధారాశముగా నున్నది'-లోనైనవి వ్రాయవలసినకవిత్వము వీరిది కా దని కవికామర్మజ్ఞులు తెలిసికోఁ గల రని నాధృఢ మైననమ్మిక. విద్యాశాఖవా రీయనువాదమును దప్పక యాదరించి వీరికిఁ దోడ్పడుదు రనియు నాయాశయము. వీరిని భగవంతుఁడు సర్వదా శ్రేయఃవదుఁ దై యనుగ్రహించుఁగాక.

క్షీరసాగర బిల్కింగు

చెజవాడ

2-8-1948

కళాప్రపూర్ణ

బ్ర॥ శ్రీ చిలకమర్తి లక్ష్మీనరసింహముగారు

సంస్కృతమున బిల్వణమహాకవి రచియించినవిక్రమాంకదేవచరిత్ర యనుమహాకావ్యమును వనవర్తిసంస్థానపండితు లైన బ్రహ్మశ్రీ కవ్వగంతుల లక్ష్మణశాస్త్రిగారు మాదిరాజు విశ్వనాథరావుగారు ననుమహాకవు లిద్దరు పద్యకావ్యముగఁ దెనిగించిరి. ఆగ్రంథమందలికొన్నిభాగములు నేను వింటిని. ఇది సలక్షణ మై శ్రావ్య మైనభాషతో రచియింపఁ బడినది. కవిత్వము మృదు వై మనోహరముగా నున్నది. ఈ గ్రంథము శ్లాఘాపాత్రముగా నున్నది. ఈగ్రంథము మూలము ననుసరించి యెంతో నేర్పుతో వ్రాయఁ బడినది.

కాకరపట్టు

తణుకుతాయాక

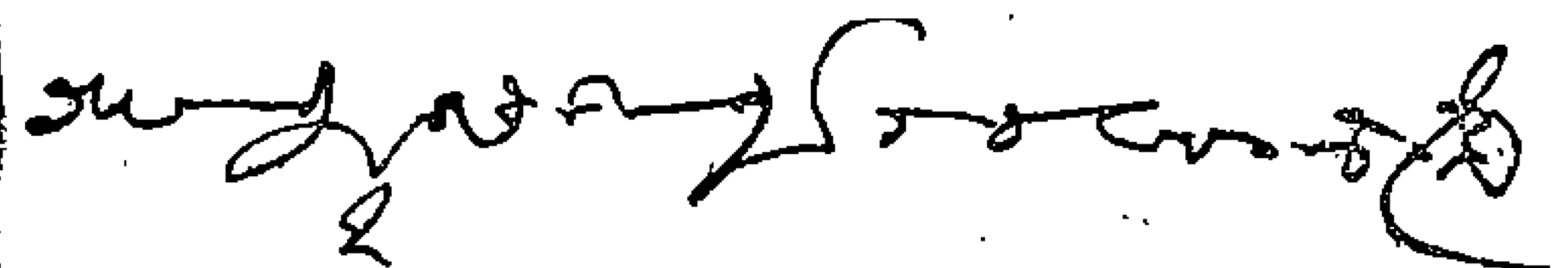
80-5-1948

కళాప్రపూర్ణ

అచార్య బ్ర॥ శ్రీ మల్లాది సూర్యనారాయణశాస్త్రిగారు

శ్రీ కవ్వగంతుల లక్ష్మణశాస్త్రిగారును శ్రీమాదిరాజు విశ్వనాథరావు గారును గలిసి రచియించినవిక్రమాంకచరితమును జదివి యానందించినాను. భాషయుఁ గవితాశైలియు మనోహరములు. ఈగ్రంథము పాఠకులహృదయ మాకర్షించు చున్నది. ఈకృతి ముద్రిత మై యాంధ్రవాణి కొకయలంకార మగుఁగాక.

అవదాని శిరోమణి-మహాపాద్యాయ-కళాప్రపూర్ణ
మధ్య శ్రీ కాశీకృష్ణాచార్యులుగారు

క॥ సమలక్షణ వైదివిహిత,
సమలక్షణవిశ్వనాథసంభవ వగుటన్;
విమలం బగునీవృత్తము
సమ మగుఁ బూర్వకవివృత్తసరణికి ధరణిన్.

క॥ నవకవు లొకరియ్యరు నిన్
—
జవి చూడక యున్న నీప్రళస్తతః దలవై
న వహించెడుకవిసారస
భవు లుండక పోవ రోప్రబంధమ! యెపుడేన్.

ఉ॥ భాసురవాక్యమత్కృతి, సుఖావసమంచితః, జిత్రపాదవి
న్యాసవిలాసః, త్రౌఢకవితాంగనః, గుత్తుకః గట్టికొట్టి రిం
తాసయే! “శాస్త్రసమ్మతమే యయ్యడి”! యం చనరాదు; కారదా
కాసన ముంట దాని నవశాస్త్ర మనం గల రెవ్వ రోకపుల్!

గుంటూరు

4-8-1948

కాశీకృష్ణాచార్యులు

అచార్య నర్తకట్టమంచి రామలింగారెడ్డిగారు కే. డి. (ఆనర్స్) డి. లిట్.

శ్రీ కవుగంతుల లక్ష్మణశాస్త్రిగారును మాదిరాజు విశ్వనాథరావు
గారును గలిసి ప్రబంధరూపేణ తెనిగించిన-త్విత్తాచార్యక - విక్రమాంకదేవచరిత్ర
మును శ్రీశాస్త్రిగారు చదువగా విని ఆనందించితిని. ఇదివరలో విక్రమాంకదేవ
చరిత్రము పద్యరూపమున ఆంధ్రములో నవతరించి యుండ లేదు. ఈలోప
మికవులకృషిచే బూరిత మైనది.

వీరి ఆంధ్రీకరణము నిర్దుష్ట మైనమంచికై లిలో, జేయఁ బడి యున్నది.
ఈ కవులు ఉభయభాషాప్రవీణు లగుటవలన, ఆచ్యకమునను, దత్తమమునను
రెంటును మనోహరముగ వ్రాయుట సంభవించినది. ఇది సర్వవిధములఁ బ్రశస్త
మైనగ్రంథము. అందఱుఁ జదువఁ దగినది.

చిత్తూరు

4-1-1944

కృష్ణాచార్యులు

కళాప్రపూర్ణ

అచార్య డా॥ చిలుకూరు నారాయణరావుగారు, ఎం. ఏ., పి. హెచ్-డి.

వనవ ర్తి సంస్థానవిద్యత్కపింద్రులు బ్రహ్మశ్రీ కవుగంతుల లక్ష్మణశాస్త్రి,
మాదిరాజు విశ్వనాథరావులచే రచితమయిన విక్రమాంకదేవచరిత్రకృతిని
వినుభాగ్యము నాకుఁ గలిగినది. ఈకావ్యము ప్రబంధకవితకు లక్ష్మణప్రాయముగ
నున్నది కావ్యబంధము చక్కఁగఁ గుదిరినది. అనర్గళధారాశోభిత మై జాచితి
బంధుర మై యొప్పునీకావ్య మాండ్రభారతికంఠహారమున నొకయమూల్య
రత్న మై వెలుఁగొందుఁగాక. ఇప్పటిఖండకావ్యయుగమున నిట్టియఖండకావ్య
ములు పొడచూపుట ఆంధ్రకావ్యసంప్రదాయపునఃస్మరణమునకుఁ దోడ్పడి,
యానందపాతు వై యొప్పు నమటకు సందేహము లేదు. కృతికర్తలకు
నామనఃపూర్వకాభివందనము లర్పించు చున్నాను.

అనంతపురము

81-8-1948

అచార్య శ్రీమాన్ కొమాండూరు కృష్ణమాచార్యులుగారు, ఎం. ఏ.

బ్ర॥ శ్రీ సాహిత్యశిరోమణి కవుగంతుల లక్ష్మణశాస్త్రిగారు, మాది
రాజు విశ్వనాథరావుగారును గలిసి రచించినయాంధ్రవిక్రమాంకదేవచరిత్రమును
గవిపుంగవులముఖమున విని యానందించితిని. విద్యత్కవిత్వము గౌరవదీన
యీకాలమున నిట్టిరచనలు పండితహృదయాఽహ్లాదకరము లనఁ దగును.
కావ్యశ్రవణోత్తరకాలమున నాకుఁ గలిగినయానందము నీక్రిందిపద్యములలో
గ్రంథకర్తలకు వెలిపుచ్చి కృతార్థుడ నగు చున్నాను.

మ॥ కవితారీతులఁ గాంచి మెచ్చితి; భవత్కావ్యంబు విద్యజ్ఞన
స్తవనీయం బగు; విక్రమాంకుకథ భాషాకావ్యముం జేయఁగాఁ
గవు తెవ్వారుఁ దలంప రింతకు; వియద్గంగాప్రవాహంబుతో
సవ తై మించెను వాగ్విలాసము రసాఽసారప్రకర్షంబుగన్ ॥

- క॥ రచించె సంస్కృతమున
రుచి పుట్టగ బిల్లులుండు రుచిరపుఫణితిన్
రచించినారు విస్సన
నచివాగ్రణి 'లక్ష్మణార్యశాస్త్రి' తెనుగునన్,
గీ॥ రససుధావర్షి యైనగీర్వాణఫణితి
తేనె చిప్పలుతెనుగులతిపివలుకు
మథయకవిమిత్రులం దింశ యొప్పు చున్కిఁ
దలచ నూహింప మదికి సంతసము వొడమె ॥
- క॥ శాసనలైతలు సంస్కృత
శాసనలం గలిసి కావ్యబద్ధము లై భా
షాసతికిఁ గ్రొత్తసౌఖ్యగుల
వేసము లొడఁగూర్చె మీకవిత్వపుఁదెలుగుల్ ॥
- గీ॥ మూలమున నొప్పు చుండునమూల్యభావ
సరణి వర్ణనములలోన సడలకుండ
సరసరీతుల ముతైపునరులఁ బోలఁ
గూర్చినారలు కుకపులగుండె లదుర

[Handwritten signature]

గుంటూరు
24-1-1974

సహజ విద్యత్కవితా విశారద

బ్ర॥ శ్రీ అనుముల వెంకటసుబ్రహ్మణ్యశాస్త్రిగారు

విక్రమాంకదేవచరిత్ర మనునీకావ్యము సంస్కృతమున బిల్లులుండును
ప్రసిద్ధకవిచే రచింపఁ బడినది. ఈమహాకవిచరిత్ర మనువేరఁ గొన్నిపుక్కిటి
పురాణముల నాశ్రయించి రచింపఁ బడినబిల్లుణియ మనునాంధ్రకావ్య మొకటి
చిరకాలముక్రిందటినుండి మనదేశమున వాడుకలో మున్నది. ఇంతేకాని
యాంధ్రులలోఁ బెక్కుండ కీయనకావ్యరసాఽస్వాదభాగ్యము నేటివఱకును
అభించినది గాదు.

ఈమహాకవి కాశ్మీరదేశసంభవుడైనను నేతత్కథానాయకుఁ డగువిక్ర
మాదిత్యునిరచించితుఁ డైన విక్రమాంకదేవచరిత్రవర్తి క్రి. శ. 11 వ శతాబ్ది
మధ్యమునఁ బశ్చిమాంధ్ర-కర్నాట-మహారాష్ట్రములఁ బాలించినవశ్చిమచాళుక్య
వంశజుఁ డగురాజగుటచే నాంధ్రుల కీచరిత్రముతోఁ గొంతసంబంధముగూడ
మున్నది.

ఈయురాత్తకావ్యమును నేటికి మామిత్రులు విశ్వనాథరావుగారు,
కప్పగంతుల లక్ష్మణశాస్త్రిగారును సలక్షణ మైనచక్కనిశైలితో నాంధ్రీకరించి
యాంధ్రులకృతజ్ఞతకుఁ బాత్రు లైరి.

సంప్రదాయశుద్ధ మైనప్రయోగకౌశలము వెలయుతెలుగునుడికార
మునకు గోరంతయుఁ గొలుంప రానీనివిధమున వీరు రచించిన యీయాంధ్రాను
వాదకావ్యము స్వతంత్రకృతియో యనునంతమనోజ్ఞముగా మున్నది.

వరమేశ్వరుఁడు వీరికిఁ జిరాయురారోగ్యభాగ్యములు ప్రసాదించి
యేతాదృశకృతీరన్నరచనమునకు నిరంతరముఁ బ్రోత్సహించు చుండుఁగాత
మని నాప్రార్థన.

కర్నూలు
2-1-1944

[Handwritten signature]

అవరాని పంపానన-కవిసింహ-భావ్యకానిది

బ్ర॥ శ్రీ డి. రాజశేఖరశతావధానిగారు

చ. మణులును స్వర్ణమున్ గలిపి మంచినగన్ రచించినట్లు బి
ల్లుణకవి విక్రమాంకవసుధాఽధిపుసచ్చరితన్ రచించె; నా
గుణనిధికావ్య మిప్పు తెలుగున్ నొనరించిన'విశ్వనాథ-ల
క్ష్మణ'కవులార ! సర్వబుధసన్నతి గుత్తకుఁ గొంటి రెంతయున్.

శా. అన్నా! లక్ష్మణ! విశ్వనాథ! భవదీయం బైన పాండిత్యపున్
విన్నాణంబు కవిత్వవైభవము మున్ విన్నంత కిన్నూటునున్
మున్నూటంతలుగా నెసంగి కుశుకంబున్ జెంచె! ముద్రించి మా
కెన్నం దిప్పురొ విక్రమాంకచరితం బెల్లప్పు వీక్షింపగన్.

మ. ఒకచో దీర్ఘ సమాసముల్ నడువఁగా నొండొక్కచో నచ్చతె
 లొకచోఁ గోమలసంస్కృతాంధ్రగతితో నొప్పారి మీకైతి, మా
 తృక పీఠింపనిచారి కందలిరసోదీర్ఘప్రభావప్రభల్
 సకలంబున్ విశదంబు చేయు ననుటల్ సత్యంబు ముమ్మాటికిన్.

మ. వదునార్వందలపెద్దసంస్కృతపుఁగావ్యం బెత్తి యాంధ్రంబునన్
 గొదవల్ చొప్పడ నీక దొడ్డకృతిగాఁ గూర్పంగ సామాన్యమే!
 అది మీయిర్వూర కలెప్ప మిత్రమణులారా! నాదుప్రేమాంబులిన్
 ముద మారన్ గొని దేశమెల్లడ యశంబున్ బెంచి శోభిల్లుఁడి!

ప్రొద్దుటూరు
 8-1-1944

డా॥ రాంసుశేష శతావధాని

విద్యకృపి

బ్ర॥ శ్రీ మేడవరం రామబ్రహ్మశాస్త్రిగారు

సంస్కృతాంధ్రసాహిత్యపరిశ్రమమునం దుత్పాదరంబు లేమి నెగుడు
 దిగు డై స్వప్రతిభ మందీభవించుట నెటుంగక యుబుసుపోకమాత్రమ ఫలితం
 బుగాఁ గావ్యరచనంబునకుం గడంగుకొందలుకవులయం దప్రాధీయుఁ
 గొందఱయం దతిప్రాధీయుఁ గాన నై సహృదయహృదయాందోలనముం
 గూర్ప వికృత మై సన్నగిలినయాంధ్రకవితాసామ్రాజ్యముకొఱుంఁక దీర్ప
 సంస్కృతవాఙ్మయమునందలికావ్యసంపద నుచితగతి నాంధ్రభారతికిం గూర్పు
 తలంపు మిక్కిలి వినుతిపాత్రము. ఈయాచారము నేటిదేశాక శ్రీనాథాఽ
 దిమహాకవులకును బ్రహతమార్గమే.

నేడు వనపర్తిసంస్థానవిద్వాంసు లై యుభయభాషావండితశిరోమణు
 లైన, శ్రీ, కప్పగంతుల లక్ష్మణశాస్త్రిగారును, శ్రీమాదిరాజు విశ్వనాథకవి
 వర్యులును ప్రాచీనసంస్కృతకవిలిలకులలోఁ బ్రథితకీర్తి బిల్లిణకపింద్రుఁడు
 రచించిన విక్రమాంకచరితంబు నాంధ్రీకరించుట ముదావహము. వీరుభయు
 లును స్వరచిత మగునీగ్రంథరాజమునఁ బెక్కురసవర్ణుటయును వివిధవర్ణన
 భాగములను వినిపింప విన నబ్బుట మహాభాగ్యము. తదాకర్షణంబున వా
 కొదవినయుత్సాహమును, దదభినందనరూపము, సహృదయసంప్రార్థనా
 రూపము నగు నీదిగువ వద్యద్వయమున వెల్లడించికొను చున్నాఁడను.

మ॥ పదచాతుర్యము నర్థసంగతి రసప్రాచుర్య మౌచిత్య సం
 పద భావోన్నతి వర్ణనప్రతిభ శాబ్దప్రక్రియాప్రాభవం
 బుదితాలంకృతి వ్యంగ్యవైభవము నేయోజం గనన్ లేవ యే
 కొదవల్: బిల్లిణకావ్యవైభురికి మీకుం జెల్ల నాంధ్రీకృతిన్.

చం. సుకవులు మెచ్చ సాధువటుసూక్తుల లక్ష్మణశాస్త్రి - విశ్వనా
 థకవులు విక్రమాంకచరితం బల బిల్లిణకావ్యభక్తి వీ
 డక తెలిగింపఁ బానినకడంకఁ గృతార్థతఁ బొంది రార! త
 మ్మృగతిసుధాంకుచంద్రికలఁ జొక్కరె యాంధ్రసుహృచ్చకోరముల్.

కర్నూలు
 8-1-1944

మేడవరం రామబ్రహ్మశాస్త్రి

కవిసార్వభౌమ

శ్రీ అచ్యుతని వేంకటాచలపతిరావుగారు

గీ. సల్లలిత సంస్కృతపదాలచల్లఁదనము
 తొల్లి తెల్లుకై తలతేటతెల్లఁదనము
 వల్లవ|గాహిపాండిత్యవల్లభులను
 తల్లక్రిందుగ నాదించుమల్లబలము
 'విశ్వనాథ-లక్ష్మణశాస్త్రి' విహితకావ్య
 విక్రమాంకచరితలోన వెలయు చుండు.

(మకాం) కల్లాపురము
 1-12-1941

ప్రొద్దుటూరు రామబ్రహ్మశాస్త్రి
 వర్యు

అచార్య శ్రీ జొన్నలగడ్డ నత్యనారాయణమూర్తిగారు. ఎం. ఏ.

రసభరిత మై,ధ్వనిగర్భితమై, బౌచిత్యసమన్విత మై, సౌందర్యసండిపిత మై,
 ఉదారాఽశయప్రదీప్త మైనకావ్యసృష్టి గావించినవారిలో సంస్కృతకవులు

జగతియందు అద్వితీయు అని రూఢి చేయ వచ్చును. గురుగుణాన్విత మైన సంస్కృతవాక్యాయము ఇట్టిరచనముతో విలసిల్లునదిగావున త్యోగిర్మయ మనఁ బఠింపద.

అట్టిసంస్కృతమహాకవులలో బిల్హణమనీషి యొక్కఁడు. ప్రాచీనకవుల వలెఁ బురాణగాథలపై నతఁడు మనసు నిలువ లేదు. దేశచరిత్రపైఁ గన్నుంచి నాఁడు. కావ్యసృష్టికిఁ బురాణములు సహకారు లైనట్లు చరిత్రలు కావు. అతిలోకచిత్రములను, ఇంద్రజాల-మహేంద్రజాలములను జాగ్రత్తసంఘటన ములందు జూనువుటకై యేకవియును సాహసించ రాదు.

మహాకావ్యలక్షణముల నెఱిగినకపింద్రుఁడు బిల్హణుఁడు. 'విక్రమాంక దేవచరిత' మనఁ బఠింపను నీతనిగ్రంథము చరిత్ర కాక 'కావ్య' మనియే తెలుపఁ తెల్లును. భావనాశక్తికిఁ బరిశీలనానుభూతులు తో జై నప్పుడు కవిత్వము ఘనతరప్రభావముతోఁ బరిధవిల్లును. కథాంశములకు నాటపంది తై నతావులందు మసలి వానిని బరిశీలించియే బిల్హణకవి 'భావాంబరవీధిపీఠుతవిహారి'యైనాఁడు.

కళోపాసకు లైనశ్రీ కప్పగంతుల లక్ష్మణశాస్త్రిగారును శ్రీమాదిరాజు విశ్వనాథరావుగారును రచించిన ఆంధ్ర 'విక్రమాంక దేవచరితము'ను జరించు భాగ్యము నాకుఁ గలిగినది. విశేషకోశలముతో వీరు బిల్హణకృతి నాంధ్రీకరించిరి. కృష్ణరాయల యాస్థానమున నున్నట్లు భావించి వీ రీగ్రంథమును రచించిరి. రాయలు రచించిన 'అముక్తమాల్యద' తక్కు దీని కి జై నకృతి మఱియొకటి ఆంధ్రవాఙ్మయమునందు లే దని ముక్తకంఠముతోఁ దెలుపవచ్చును. ఈనాలుగు శతాబ్దులలో దీనిని బోలు మహాప్రబంధము ఆంధ్రజగతిలోఁ బుట్ట లే దనుట అతిశయోక్తి కాదు.

గ్రంథము గంభీరభావవిలసిత మై, సర్వాంగసుందర మై యొప్పు చున్నది. సౌష్ఠవ-మాధుర్యములు మేలియుజ్జీతో నిందలికైలియందు వెలయు చున్నవి. ఏయంకిలి నెఱుంగక సరి తిలకమువలె నీకావ్యమందలి కవిత యొప్పు చున్నది.

సారస్వతాంగణమునఁ దప్పటగు లిడువారు ఈగ్రంథమహత్త్వమును గుర్తింప లేరు. సాహిత్యాశయములను హృదయంగమ మొనరించుకొని కావ్యలక్షణముల నెఱిగినవారు విజ్ఞానదృష్టిని, విశాలదృష్టిని నలవఱచుకొనిన వారు ఈగ్రంథమును బఠించి, యిందలివరమార్థమును గ్రహించి యాశ్చర్యాఽనందముల నోలలాడెదరు.

విశ్వవిద్యాఽలయములందు ఉన్నతపరిక్షలకై యిది పాఠ్యగ్రంథముగా నుండఁ దగినది.

తెలుఁగుతల్లి చల్లఁగా నున్నంతకాలము, ఆంధ్రశారద మని యున్నంత కాలము ఈకృతి అవనియందు వఱలు నని నేను విశ్వసించు చున్నాను.

జూబులపాప సత్కార
అంగులపాప

(మకాము) వనపర్తి
1-5-1947

కవితాంక-కవితావిశారద-విద్వాన్

అచార్య శ్రీమతి కాంచనపల్లి కనకమ్మగారు

సంస్కృతమహాకవిసార్వభౌములలోఁ బ్రథితకీర్తి యగుబిల్హణమహాకవి రచించినవిక్రమాంక దేవచరిత మనుచాళుక్యనరేంద్రచరితరూప మైననుహాప్రౌఢ ప్రబంధము 18 సర్గలుగలిగి 2000 శ్లోకములలో నున్నది. దానిని మహాకవులు, వనపర్తిసంస్థానపండితులు నగు-బ్రహ్మశ్రీ కప్పగంతుల లక్ష్మణశాస్త్రిగారును, మాదిరాజు విశ్వనాథరావుగారును జంటకవులుగా మిక్కిలి కష్టించి సుమారు 2000 పద్యములు గలప్రౌఢప్రబంధముగ రచించి యున్నారు.

జౌచిత్యముట్టిపడుపదముల, జాతీయముల, నలంకారముల నీకవులు చేర్చి కూర్చుటలో నఖండప్రజ్ఞ కలవారు. నిరర్థకపదరాహిత్యనిర్దుష్టత, భారాకుర్తిగనఁ గాఁ బ్రాచీనకవిత్వమునకుఁ దీసిపోవక యిది యున్నది. ఇట్టియు త్తమగ్రంథము లిప్పట్టునఁ జాల యవసరము. కళాశాలలందు బి.ఏ. ఎమ్. ఏ. విద్వాన్ మొదలగు తరగతులఁ జదువువిద్యార్థినులకు, విద్యార్థులకు దీనిని బఠనీయగ్రంథముగ నిర్ణయించి దేశక్షేమ మొనగూర్తురుగాక యని యాశించు చున్నాను.

కనకప్రసాదము

బెజవాడ

20-10-1948

కాంచనపల్లి-కనకమ్మగారు

ఆచార్య శ్రీ మల్లంపల్లి సోమశేఖరశర్మగారు

బ్రహ్మశ్రీ కప్పగంతుల లక్ష్మణశాస్త్రిగారును, శ్రీ మాదిరాజు విశ్వనాథరావుగారును గలిసి యాంధ్రీకరించినవిక్రమాంకదేవచరిత మనుప్రాధికావ్యమును రెండుతడవలు విని యానందింపఁ గలభాగ్య ముట్పినది.

బిల్వణకవివిరచిత మయినవిక్రమాంకదేవచరితము సంస్కృతమునందలి ప్రాధికావ్యములలో నొకటి. ఆంధ్రీకృతకావ్యము శబ్దార్థాలంకార-సమాస భూయిష్ట మై చక్కనిశయ్యాపాకములఁ బడి మిగులఁ బ్రౌఢ మై సంస్కృత కావ్యమున కన్నివిధముల దీటు వచ్చుచు మనస్సు నలరించు చున్నది. రచయిత లుభయులును మథయభాషాపారంగతులును, కవితారహస్యవేదులును. వారికి సంస్కృతమునవలెనే అచ్చతెనుఁగునను మంచిపాండిత్యమును బ్రజ్ఞయుఁ గలవు. కేవల మచ్చతెనుఁగున వ్రాసినప్రకరణములే యిందుకు నిదర్శనము. గ్రంథకర్తల కవితాధార అనర్గళ మయినది. ఆంధ్రీకరణమైనను దెనుఁగుకావ్యము హృద్యముగ నుండి యది స్వతంత్రగ్రంథమే యనిపించు చున్నది. ఇది వత్సమచాళుక్య అననాథుఁడును, కళ్యాణపురవరాధీశ్వరుఁడును నయిన విక్రమాదిత్యునికి సంబంధించినచరిత్రగ్రంథ మగుటచేత నా కింకను త్రియ మయినది.

ఇటీవలనే శ్రీమాదిరాజు విశ్వనాథరావుగారు స్వర్గతులైనట్లు విని విచారించినాను. శ్రీలక్ష్మణశాస్త్రిగారు మిత్రవియోగవ్యధవలన నిరుత్సాహులు కాక యింకను నిట్టియుత్తమకావ్యములు రచించి యశస్సు నార్జింపవలె వని కోరు చున్నాను.

మల్లంపల్లి సోమశేఖరశర్మ

మద్రాసు

25-10-1949

ఆచార్య బ్ర||శ్రీ కురుగంటి సీతారామయ్యగారు, ఎం. ఏ.

శ్రీ లక్ష్మణ-విశ్వనాథకవులచే విరచిత మయినవిక్రమాంకదేవచరిత్ర యొక్క యాంధ్రీకరణమునంధలిచాలవద్యములు శ్రీలక్ష్మణకవిగారు దయతో

వినిపింపఁగా వింటిని. ఆంధ్రీకరణము చాల సంశృప్తికరముగ నున్నది. సుప్రసిద్ధపండితులును, పరిశోధకులును, జాగ్రత్తులును నగుశ్రీమానవల్లిరామకృష్ణకవిగారిమన్నన నీగ్రంథము వదలిన దన్న దీనిప్రాశస్త్యము వేఱుగాఁ తెప్పిననావశ్యకము. చారిత్రకప్రఖ్యాతి గల యీగ్రంథము తెనుఁగున ననువదింపఁ బడుట మిక్కిలి ముదావహము. ఈగ్రంథము తెనుగుతల్లి కొకయమూల్యాభరణము. ఏతద్రచయితలకు నాహృదయపూర్వకాభివాదములు.

ప్రభాకరాచార్యులు
28-5-49

కురుగంటి సోమశేఖరశర్మ

న్యాయశిరోమణి

శ్రీమాన్ వేదాలతిరువెంగళాచార్యులుగారు

శ్రీయుతులు కప్పగంతుల లక్ష్మణశాస్త్రిగారు మాదిరాజు విశ్వనాథరావుగారు, పిరుభయులు గలిసి తెలుఁగులోనిఁ బరివర్తించినవిక్రమాంకదేవచరితమును బిల్వణకృతమును ముమారుగాఁ జాలవరకు విని సంతసించితిని. మూలములోని భావములను సువరిచితము లగుపదములతోఁ బ్రౌఢబంధమున నలవరించి యనర్గళ మగుధారతో నా కాస్వాదనీయములుగా నొనర్చినవీరికవిత మిక్కిలి ప్రశంసాపాత్ర మైనది.

శ్లో॥ పరిచితపదజాలైః ప్రాథయా బంధరీత్యా
మధురమధురభావాన్ బిల్వణస్యాఽత్తకీరైః।
వయమనువమధారాధోరణిసారపూరే
కవియుగపరివరే స్వాదు ధాఽస్వాదయామః ॥

శ్లో॥ అచ్ఛాన్తృభారతీధారాపూరితేఽపి ప్రఘట్టకే।
సౌష్ఠవౌదార్యయో రమ్యం విద్యహే వినివేశనమ్ ।

గుంటూరు

24-1-1948

వేదాలతిరువెంగళాచార్యులు

విద్యత్కవి శిరోమణి

శ్రీమాన్ బుక్కపట్టణం అణ్ణయచార్యులుగారు

- శ్లో॥ రసభావాలంకృతిగుణశయ్యారీత్యాదిభిస్సమాకలితమ్ ।
మృదుగంభీరపదాంతితమనవద్యం రసికజనసమాస్వాద్యమ్ ॥
- శ్లో॥ శ్రీవిశ్వనాథ-లక్ష్మణకవివరయుగశీవినిర్మితం కావ్యమ్ ।
శ్రీవిక్రమాంకచరితం ద్రాక్షామధురం సమక్షమద్రాక్షమ్ ॥
- శ్లో॥ రసలహరీభరితేఽస్మిన్ కావ్యాత్ శృష్టయా నిమగ్నోఽహమ్ ।
ఆత్మానం రసమందిలమనీశ ఏవాభవం సముద్ధర్యమ్ ॥

ఋక్ సామ యజుర్ అగ్ని యోగోఽశ్వాః

వనపత్రి
25-12-42

శతావధాని శ్రీమాన్ మాపాటి వేంకటరమణాచార్యులుగారు
(శేషాద్రి - రమణ కవులతో నొకరు)

- శా. ఓ సాహిత్య శిరోమణి ! రసికలోకోత్సాహసంధానధి
వ్యాసంగోక్తినిబద్ధవిక్రమకథావ్యాకోచపుష్పంబు నా
కానక్తిన్ గలిగించె మూలమున విద్యారాశి శ్రీబిల్లణుం
డేసాహిత్యవరీమళం బిడెనా నా కిం దద్దియే తోచెడిన్.
- మ. ప్రతివద్యంబు రసాఽస్పదం బయి తలిర్పన్ బిల్లణోక్తిక్రమ
ప్రతిరూపంబుగ నాంధ్రవిక్రమచరిత్రం బీవు నిర్మించి ప్వా
దుతరం బై నకవిత్వవైఖరులరీతుల్ చూపినా వద్దిరా ।
ప్రతిభాసంపద, సంస్కృతాండ్రయుగళిపాండిత్య వైచిత్ర్యముల్.
- మ. సమరక్షోడినిఁ జోళు గెల్చి జయమున్ సర్వస్వముం గొన్నవ
శ్చిమచాళుక్య నృపాలవర్యు విజయశ్రీ విక్రమాదిత్య భూ
రమణున్ బిల్లణుఁ డెట్లు కావ్యమునఁ దీర్చుం గల్గె నట్లే మహా
త్తమభంగిన్ దెనిఁగించినాడపు ప్రమోదం బయ్యె విద్యత్కవీ !

మ. కవితాచాతురి వర్ణనాతిశయముం గావ్యంబులో నింపె స
త్కవిచూడామణి బిల్లణుం డిది చరిత్రం బౌట మూలానుసా
రవిధిన్ దెల్లనరించి వాఙ్మయమునన్ రత్నాలవంటన్ సుధి
నివహార్థంబుగఁ గుప్పఁబోసినకవీ ! నిన్నుం బ్రశంసించెదన్.

సీ. రసవత్తరంబుగా రాజీల్లు వర్ణనాంశ
ముప్పలఁ జవులూర సంతరించి.
మూలమందలియర్థమును తావమును నున్న
విధముగాఁ దెలుఁగున వెలయఁ జేసి,
ఒకసర్గమున రసాభ్యుచితకుద్ధాండ్రభా
షాకవిత్వంబును సంఘటించి,
సమవేగమునఁ బారుతై వలినీవిధం
బున నిరర్గళధార యనువుపటచి,

గీ. విక్రమాంకచరిత్రంబు వినిచి నాకుఁ
బ్రమద మొనరించి తీవు నీ ప్రాధికవిత
నన్ను నలరించె నోరసస్విన్నహృదయ !
సరసవాగ్దుర్య ! లక్ష్మణశాస్త్రివర్య !

హనుమకొండ
14-2-1949

మృచ్చిత్తు

ఆంధ్రపితామహ

పద్మభూషణ డా॥ మాడపాటి హనుమంతరావుగారు

మీవిక్రమాంకదేవచరిత్ర ఆంధ్రీకరణమును 'జదివి ఆనందించితిని. విద్య
ద్యర్యు లగుతమవంటివారిగ్రంథమును విమర్శించుటకుఁగాని, దానిపై నభిప్రాయ
మొనఁగుటకుఁగాని తగినపాండిత్యము నాకు లే దనునంశము తమకును విదితమే.
కనుక పుస్తకమును జదివియు, నిజాంరాష్ట్రపాసు లగువండితు లగుకవివర్యు
లలో, బిల్లణాఽదిమహాకవులసంస్కృతగ్రంథములఁ జక్కగ ననువదించువారు
కలరని గ్రహించియు నేను ఆనందించితిని.

తమవంటికవియుగ్మము సంస్కృతభాషలోనియు తమరత్నములను శ్రవ్య
బయటకు దీసి వానికాంతి విద్యత్రవంచమున కందఁ జేయుదురుగాక.

ఆంధ్రకుటీరము
హైదరాబాద్
29-4-47

శ్రీమద్ రామకృష్ణ

కవిసామాన్ - కళాప్రపూర్ణ

ఆచార్య బ్ర|| శ్రీ విశ్వనాథసత్యనారాయణగారు, ఎం. ఏ.

శ్రీమా విశ్వనాథరావుగారును శ్రీక|| లక్ష్మణశాస్త్రిగారును విరచించిన
విక్రమాంకదేవచరిత్రమును వారు చదివి వినిపింపఁగా విన్నాను. వారిరచన
మధురముగా నున్నది. వారిపాండిత్యము కవితాశక్తియు నుత్తమతరగతికిఁ
జెందినవి. ఈప్రాధికారము తెలుగులో ప్రౌఢి చెడకుండ మాధుర్యము
చెడకుండ నితయచ్చెరువు గొల్పునట్లు తెనిగించుట గొప్పవ్రతిభను సూచించు
చున్నది. వీరివ్రయత్నము సర్వథా ప్రశంసనీయము. వీరికిఁ బరమేశ్వరుఁడు
దీర్ఘాయువు నితోఽధికగ్రంథరచనాశక్తియుఁ బ్రసాదించుఁగాక.

బెజవాడ
7-1-47

పి. బి. సత్యనారాయణ

ఆచార్య శ్రీమాన్ రాళ్లపల్లి అనంతకృష్ణశర్మగారు

మీవిక్రమాంకదేవచరిత్ర చదివినాను. నువ్రసిద్ధ మైనమీయుభయ
భాషాపాండిత్యము అందలివ్రతివద్యమునందును స్ఫూర్తి కెక్కినది. నిరర్గళ
ముగా మీలేఖని సాగినది. అందువలననే కొన్ని యడుగ్గళబ్ధములకుఁ గ్రింద టీకను
మీరే వ్రాయ వలసి వచ్చిన దని తలఁచు చున్నాను. ఎట్లును అది పెక్కుచదు
వరులకు సహాయకరముగా నున్న దమట నిస్సంశయము. మూలము నే నెప్పుడో
చూచి మఱచినది. కనుకఁ బోల్చి చూచుట కిక్కడ నాకు వీలు లేదు. మఱి
మీవంటికొవిదులరచన కావని అనావశ్యకముగదా.

బెంగళూరు
26-11-79

శ్రీమద్ రామకృష్ణ

శిరోమణి

ఆచార్య బ్ర|| శ్రీ నన్నిదానము నూర్యనారాయణశాస్త్రిగారు పి. ఓ. ఎరి.

పూజ్యమిత్రులు 'శిరోమణి-ఆంధ్రబిల్లిణి-సుధీంద్రమౌళి' బిరుదవిరాజమా
నులు శ్రీకృష్ణగంతుల లక్ష్మణశాస్త్రిగారును, కీర్తికేషులు మిత్రవర్యులు
శ్రీమాదిరాజు విశ్వనాథరావుగారును గలిసి యాంధ్రీకరించిన విక్రమాంకదేవ
చరిత్రమును జాలకాలముక్రిందటనే వీరివలన విని యానందించితిని. నేనే కాదు,
విన్నవాఁడును జదివినవాఁడును ఆనందింప కుండ లేడు. ఈ గ్రంథమున కొకరి
యభిప్రాయముతోఁ బని లేదు. ఎవరియభిప్రాయమును నీ గ్రంథవిశిష్టతను
సమగ్ర ముగా నిరూపింపఁ జాలదు. ఇది తథ్యము. అయినను నన్ను గోరుటచే
మిత్రుని మాట కా దనఁ జాలక వ్రాయు చున్నాను.

శృంగారనైషధముపిమ్మట నిట్టిగ్రంథము ఆంధ్రభాషలో వెలువడ లేదని
పెక్కుమాటులు సభలలో నేను వాక్రుచ్చితిని. బిల్లిణినికావ్యమును బిల్లిణిఁడే
తప్ప నితరు లనువదింపఁ జాల రమట తథ్యము, అనఁగా బిల్లిణిఁడే శాస్త్రి
గారుగా నవతరించి తనగ్రంథమును దానే యనువదించుకొనెను. కావుననే ఇది
యనువాదము మూలమున కన్యూనాతిరిక్తముగా సాగినది. కావుననే ఇది
యనువాదము గాక స్వతంత్రకావ్యముగానే కనిపించు చున్నది.

ఆరితేరినరచన. ఇరువురును గావ్యరచనలోఁ జేయితిరిగినవారు.

ఇంకను శ్రీశాస్త్రిగారు సంస్కృతమునుండి యిట్టియుత్తమోత్తమగ్రంథ
ముల నాంధ్రీకరించి ఆంధ్రసరస్వతి నారాధింతు రని యాశంసింతును.

44, తీరా
సికిందరాబాదు
17-2-1974

శ్రీమద్ రామకృష్ణ

కళాప్రపూర్ణ-విద్యాన్

ఆచార్య బ్ర|| శ్రీ దువ్వూరి వేంకటరమణశాస్త్రిగారు

'ఆంధ్రబిల్లిణి' అని మహామహాత్మభాంతరసీమలందుఁ బెక్కువత్సరము
లకు మున్నే పేరు వడసిన 'లక్ష్మణ-విశ్వనాథ' కవిసోదరులు ఆంధ్రీకరించిన
'విక్రమాంకదేవ చరిత్రము'నందలి కొన్ని భాగములు సావధానముగాఁ జదివితిని.

చరివినకొలది చవు లూరించు నిందలికవితారీతి కడుంగడు శృప్తి నొందించినది. పురాతనాద్యతనరచనభంగులరామణీయకమును సాకల్యముతో నాకళించిన యీ ప్రాధికపులకూర్పుతీరు అన్ని విధములను ననవద్యము. అత్యంతహృద్యము.

కవిలామార్గమునకు వలసినదానికంటె అధిక మగువ్యుత్పత్తిని సంతరించుకొని, సాహితీమర్మజ్ఞు లై, శాల్కకళిరోమణు లై, ప్రతిభానుభవశాలురయిన విద్యత్కపులరచనములు హృద్యములుగాక యితరము లగుట అసంభవము. అనవద్యము లగుట సహజము. తెలుగు-సంస్కృతముల-కలయికలోని-తీరు-తీయముల-సౌలభ్యంతో నక్లిష్ట మయి పరిణత మయిన ప్రాధికై లితో వెలసిన యీ కృతి బహుమాన్యత నందఁ గలదు. సందియము లేదు.

ఒక్క విశేషము :

ఈ కవిసోదరులలో 'సుధీంద్రమౌళి' అష్టాదశాశ్రిగారు బహుభాషా ప్రగల్భు లగుటయు, వాగ్మితేజులు లగుటయు నేటివారి కెల్లరకుం దెల్లమయినయంశములు. అవి యటుండ;

వీరు నిగమానుగమసంప్రదాయనిష్ఠామహనీయ మయిన కప్పగంతుల వంశమున నుదయించినవారు. అసలు వీరు కప్పగంతులవారు కారట, కప్పగంతులవారట, వీరి పూర్వులు పెద్ద పెద్దగొంతులతో నిరంతరము వేదశాస్త్రముల నావర్తించు చుండెడివారట. ఆ ఉదారతారకంఠస్వరములంబట్టి వారికి కప్పగంతులవా రనుపేరు కలిగినదట. ఆగొంతు గంతుగా మారినదట. ఇది వృద్ధగోష్ఠులలో వినఁ బడునిర్వచనము: వాస్తవికమే కానోపును,

పూర్వపూర్వులసంప్రదాయసంస్కారములు వంశక్రమానుగతము లయి ఉత్తరోత్తరులకు సంక్రమించుట సహజసంవన్నము.

ఇట్టి ప్రాక్తనసంస్కారములును, శ్రమించి సమర్పించిన కావ్యశాస్త్రాది తత్త్వజ్ఞతాపాటవమును నీకవిసోదరులకవితాపాహినిలో నచ్చటచ్చటఁ బ్రతిబింబించు చుండును. అట్టి కావులను 'ఇదమిద'మని యెత్తి చూపుటకు నోపిక చాలదయ్యెను. వానినెల్లఁ జదువరులే గుఱుతింపఁ గలరు.

మనకపల్లి
చూర్మగోదావరిజిల్లా
12-5-1979

మహాత్మా జెయ్య రమణ శాస్త్రి

కళాప్రపూర్ణ
శ్రీ తుమ్మల సీతారామమూర్తిగారు
(తలపోత)

అ॥ వె॥ అలరినాడ విక్రమాంక దేవరిత్ర
తీరు నూచి వలుకుసారు నరసి
తెనుఁగు సేతవోలె గనిపింప దీక్షైత
కవులనేర్చి పేర్చి గన్న దగుట.

అ॥ వె॥ తెనుఁగు సంస్కృతమ్ము తీయతీయగ రవా
శించు, నన్నయాడలు లంచితాండ్ర
కవులు చన్ననడలు కన్పించు నిం; దిది
యాండ్రవాడి కుచిత మైనతొడవు.

అ॥ వె॥ తావి లేనివిరులఁ దలబరు వై తెల్లఁ
దోట క్రుంగి కములుపూటలందు
రసికభోగ్యసౌరభసమృద్ధ మీకావ్య
సుమము విరిసి తల్లిసుక్కు దూల్చె.

అప్పికట్ల
గుంటూరుజిల్లా
17-12-1978

తుమ్మల సీతారామమూర్తిగారు

బ్ర॥ శ్రీ చతుర్వేదుల అమరేశ్వరశాస్త్రిగారు

మ. జటిలాక్షిప్త పదప్రకృష్టము, విశిష్ట ప్రాధికావార్థసం
ఘటనోత్కృష్టము, పాకపుష్టము, సమీక్షాస్పష్ట. మాటిల్లఁజో
దృటవాక్స్పష్టము - విక్రమాంకవిభుసచ్చారిత్ర; మద్దాని మీ
కెటు లాండ్రంబున నోకపుల్ ! పలుక నయ్యెన్ శిష్టజుష్టంబుగన్ ?

మ. సరసంబో, విరసంబో మూలకృతिसంస్థావస్తువిన్యాసవై
ఖరి : తద్రీతికి విల్లి యుండె యగుఁ బ్రేమావద్విమృశ్యుండు; ని
ర్భరనిర్దుష్టవచఃప్రచారరుచి నాండ్రంబందునన్ దాని క
క్షరనిక్షేపముఁ గూర్చు మీ ప్రతిభ సంక్లామ్యంబిపో, సత్కపుల్ !

మ. అనుదూపావ్యయభావభవ్యనిజదీవ్యశాస్త్రవ్యపుంగూర్పుకం
 టెను, గట్టా ! యనువాదముం గొలుపు టెంతే ప్రాణగొడ్డంటె యై
 నను, వశోక్తుల రౌట బిల్లిణకృతిన్ భాషించినా రాంధ్రమం
 దున, నోలమ్మణ-విశ్వనాథకవిచంద్రుల్ ! మీర ధన్యోరయుల్.

గుంటూరు
 20-8-48

హరిశ్చంద్ర శాస్త్రి

కళాప్రహర

ఆచార్య శ్రీ మత్తిరుమల గుడిమెళ్ళ వరదాచార్యులుగారు

శ్లో॥ వడ్డితోఁసూ కవిర్వక్తా అహుభాషాస్వనర్గళః।
 'గప్పగస్తుల' వంశీయో లక్ష్మణాఽర్యో మహాయశాః॥
 శ్లో॥ వ్యవహారా కవిర్విద్వాన్ ప్రతిభావాన్ యశోనిధిః॥
 'మాదిరాజు' కులః శ్రీమాన్ విశ్వనాథాఽహ్వయః కృతీ॥
 శ్లో॥ విక్రమాజ్ఞ-స్య చరితం బిల్లిణీయమనూద్య తా।
 ఉపచక్రమరాన్యాయ్య సతాం ప్రీతిం ప్రచక్రతుః॥

చిట్టిగూడూరు
 మచిలీపట్నం
 12-5-1978

శ్రీ తిరుచంద్ర శాస్త్రి

వ్యాకరణ-సాహిత్య-వేదాంతశాస్త్రమహావిద్వాంసులు

శిరోమణి ఆచార్య బ్ర॥శ్రీ బండవల్లి సరసింహశాస్త్రిగారు

శ్లో॥ శ్రీవిక్రమాజ్ఞ-దేవప్రభుచరితం బిల్లిణాఽర్యకృతిరత్నమ్।
 శ్రీవిశ్వనాథ-లక్ష్మణశాస్త్రిభ్యామాన్వితం యథామూలమ్॥
 శ్లో॥ దేశేషు కలిషయేషు స్వచ్ఛాన్త్రగిరా క్వచిత్సుగై ర్వాఙ్మయా
 వాచా గ్రథితృకపింద్రాఽన్త్రాఽమరవిద్యాయుగేఽతిపాణ్డీత్యమ్॥
 శ్లో॥ సస్త్వర్యోచితవదగణకలనాద్యాచ్యం వివక్షితం లఘుభిః।
 వృత్తైర్మహా నైమర్త్యం కృతిరభిదధతీయమాదృతా విబుధైః॥

శ్లో॥ ఆచన్త్రాకారకర్మం వరివర్తు గ్రన్థ పషః కవియుగళమ్।
 ఏనం కృతీరపూర్వా రచయజ్జయతాత్సుధీశనుతియోగ్యాః॥

శ్లో॥ అపూర్వాఞ్చైర్విద్యత్కవిగణమనస్తోషనివుదైః
 సుధాసద్భిచీనై రలఘువచసాం గుంభనశతైః॥
 నిబద్ధేయం సమ్యక్కృతిరలమమన్తాం విశరితుమ్
 ముదం దోషజ్ఞానామితి భృశమహం విశ్వసిమి హి॥

సితారాంబాగు
 ప్రాదరాబాదు.
 సుధాను-భాద్రపద-
 కృష్ణ-తృతీయ

బిందవల్లి సరసింహ శాస్త్రి

బ్ర॥ శ్రీవాజపేయయాజుల రామసుబ్బారాయణుగారు

గీ. విక్రమాంకునిచరితంబు వేడ్క లలిరః
 జూచినాడను దని దీఱః జూచినంతః
 లిరవకుడ నై తిః మికవిత్వవిభవంబు
 నేర్పుగరిమంబుః జక్కగా నివ్వటిలై.
 మ. అనువాదం బని ధార కుంటు వడ లే చావంతయున్; శైలిలోఁ
 గనరా డెందును లోటు; చక్కనిప్రయోగంబుల్ కళాసారముల్
 గొని రాజిల్లుచు నుండె; మేటియశమున్ గూర్పంగ నా నిద్ది; యెం
 దున 'శ్రీలక్ష్మణ-విశ్వనాథ' కవిచంద్రుల్ కీర్తిసంపన్నులే.
 గీ. వ్రాయఁగా నేటికో పెక్కుగ్రంథములను
 జాలు యశ మెంతయైనఁ దేఁ జాలునిట్టి
 కావ్య మొకఁడైన; విక్రమాంకచరితంబు
 వృద్ధిలోఁ జిరంజీవి యై వెలయుఁగాత.

హరిశ్చంద్ర శాస్త్రి

శామసుబ్బారాయణుడు

స్నేహలతాకవితాసంఘము, కొల్లాపురం,
 1-12-1941

|| శ్రీ గడియారం వెంకటేశ్వరశాస్త్రిగారు.

తే|| శ్రీనిలయ-వనవర్తి సంస్థాన-విబుధ
మౌళిలక్ష్మణావండిత-మాదిరాజు
విశ్వనాథరాయకవీంద్రవిరచితంబు
వింటి శ్రీవిక్రమాంకవవిశ్రచరిత.

చ|| అతులవచస్వి దిల్లిణమహాకవి సంస్కృతకావ్యబంధ మ
ద్యుతకవితామహాత్మ్యములు పొంపిరి వో రచియించె; దాని సం
గతరసభావకుద్ది సరిగా నుడివోవని ప్రాధతై లి వ్రా
సితిరి తెనుంగుజాన బుధశేఖరు 'తా' నని మెచ్చు లాడగన్-

మ|| అనువాదంబునఁ తెక్కుచిక్కులకు లోనై స్రుక్కుచేకాక, తి
యనిపద్యంబులఁ గన్న మూలకృతి 'నాహా!' యందు, లేకున్న నీ
యనువాదంబున లోప మెంత్రు; కవులారా! యన్నిటిన్ దాటి మీ
యనువాదంబు స్వతంత్ర మై యుభయకావ్యశ్రావ్యతన్ గూర్చెడిన్.

చ|| నవకవితావిలాసము లనంతము లై జనతానినోద పే
తువు లగు; నైనఁ బూర్వకవిధూర్వహాధీరగభీరభావం
ధువులకుఁ బ్రౌఢబంధరసమందిలతత్కవిత్వాత్మిరత్నలి
ఘ్నవులకు మోదరాయక మవున్ దమకావ్య ముదాత్తవృత్త మై.

చ|| ఒక యెడ మిమ్ముఁ దీర్చినమహోన్నతనద్భుతవర్ణదేశికా
ళికి వరకీర్తిదాయక, మళికజనుద్భవతార, ఆంధ్రభా
షకుఁ బరమోపకారము యశస్యము మీ కృతి యారవీందుతా
రకము బుధోపభోగ్యము తిరం బయి వెల్లెడుఁగాత మీధరన్.

విదూరము, వేలవేలకలశాస్త్రి

అచార్య శ్రీ బండ్ల వేంకటరమణయ్యగారు, ఎం. ఏ.

ఆర్యా,

మీ 'విక్రమాంకదేవచరితము' నామూలచూడము, మూలములోఁ
బోల్చి చూచుచు శ్రద్ధగాఁ బఠించితిని. సంస్కృతవిక్రమాంకదేవచరిత్రము
నందునుంబోలె వైరక్పిరితి మీయనువాదమునందును నాదరింపఁ బడినది. మీ
కృతి యనువాదమయ్యును స్వతంత్రకావ్యమువలె రాడించు చున్నది. మూల
భావ మేవద్యమునందును గొలువడ లేదు. మూలములోని యర్థచమత్కృతి,
శ్లేషసౌభాగ్యము, పదబంధవైచిత్రియు ననువాదమునందు నతిజాగరూకతతోఁ
బొందుపఱవఁ బడినవి.

ప్రథమాశ్వాసమున అహవమల్లుని వర్ణించునెడ రచింపఁ బడినపద్యమున
శ్లేషసౌభాగ్యము అడత మై యున్నది. ఆ పద్యమిది:

తే. గీ అతఁడు కాలాంబుదశ్యామలాసి, సకల
రాజహంసలఁ దటిమి తర్వాత నిలక
భోజరాడ్పుటవంజరమున రహించు
కీర్తిహంసినిఁ గూడ దా భేదపఱచు.

1-189

ఇందు 'రాజహంస' శబ్దము శ్లేషానుప్రాణితరూపకము నభివ్యక్తికరించుచు
మూలమునందువలె హృదయము నలరించు చున్నది. 'అంబుద' శబ్దము మనోహర
ముగాఁ గూర్చుఁ బడినది. 'నీటి నిచ్చునది' అనునర్థము అంబుదశబ్దమున
కుండుటంజేసి, వానచినుకులు పడిన టెక్కలయొకలు తాలి పోవు ననుభయముచే
రాజహంసలు వరుఁగెత్తి పోయిన వసుభావము సమర్థ మై యున్నది. అతని
'అసిమేఘము' రాజహంససముదాయమునకు తాదాక మగుటయేకాక భోజరాజ
భుజవంజరమునందు నివసించుకీర్తిహంసినిఁగూడ తాదాక మగు చున్న దను
మూలభావము చక్కగా నిర్వహింపఁ బడినది. ఆజిరంగమునఁ బ్రవేశించినరాజు
లకేకాక యసూర్యంవశ్య లగురాజకాంతలకుఁగూడ నతనిప్రతాపము తాదా
కర మనునర్థ మీవద్యమునఁ బ్రతియమాన మగు చున్నది. భుజవంజర-హంసి
శబ్దములు పరస్పరము సాధువినివేశమును బొంది యున్నవి. అనువాద మెంతేని
వాస్తోదజనకము.

మూలమునందలిపదబంధ మనువాదమునందు ననుసంధింపఁ బడుట
మీకృతియందు మఱియొక విశేషము.

కం. బింబారుణమిత్రప్రతి

బింబం బంబునిధిఁ జెంది ద్విరసనవరళ

య్యం బవళించినతపనీ

యాంబరుకౌస్తుభవిలాస మంది యెసంగెన్. (5 ఆశ్వా. 11)

'బింబ', 'బింబం', 'బంబు', 'య్యంబ' ఇత్యాదిగా చిందుపూర్వబకారంబు
వృత్త్యుప్రసాసముగా నిర్వహింపఁ బడినది. ఇది యనువాదమునందుఁ బాటించఁ
బడిన మెలకువ.

మూలములోనియర్థచమత్కృతి నీక్రింది పద్యమొక్కటి వెల్లడించుటకు
సమర్థము.

తే. గీ. త్రిభువనాంగణదీప మద్దినకరుండు

నవనమానతోత బ్రహ్మచే బ్రళమ మొందఁ

బ్రలలముగఁ బర్యధూమ్యావరంపర యన

నీలతిమిరవితానంబు నిక్కె లగతి.

1-18

ఇందు బ్రహ్మచే నన 'విధిచేత' నని యర్థముగావున నియతివశముచే
ముల్లోకములకు దీప మగుభానుఁడును నస్తమించినాఁ డనుట వాచ్యమై,
యెట్టివానికేనియు విధివిధానముఁ దప్పింప నలవి గా దను నర్థాంతరమును
నైతము వెల్లడించు చున్నది. మూలార్థమిందు నావంతయుఁ గడమపడలేదు.

అలఁతియలఁతితెలుగువరములు, ఎడనెడ నాతిదీర్ఘ సమాసములు, 'నతత
రజస్తమోయుతభూవతిప్రజావై రావనోదనప్రతిభగల్గి, ఇత్యాది సీసపద్యనిర్మాణ
చాతురి, కదళిపాకమునఁ బడినమీరచనకుఁ గడుంగడుమాధుర్యమును జేకూర్చు
చున్నవి. వీనికిదోడు వైదర్భికితి మీరచనకు 'హేమ్నః పరమామోద' యను
సూక్తి యనుగుణమైనది. మీకావ్య మమృతభాండమయ్యుఁ ట్రౌఢసాహిత్య
పరిజ్ఞానము గలవారీకే ఆస్వాదయోగ్య మగు చున్నది. ఇది సాహిత్య ప్రణ
యలయింట నుండఁ దగినగ్రంథరాజము. ఇంతటిప్రౌఢప్రబంధము రచించిన
మిమ్ము అంద్రప్రదేశప్రజానీకము సర్వవిధముల గౌరవించి, ప్రోత్సాహపఱపఁ
గల దని యాశించు చున్నాఁడను.

మీకవితకు నువహారముగా నీపద్యము సమర్పించుకొను చున్నాను.

ఉ॥ మీకవిశాకుమారిక యమేయగుణాఽలయ సాధువృత్తి. భా
వైకరసాఽర్థగ్రీ, భావుకసమాహితశయ్య, సువర్ణరమ్య య
స్తోకపదార్థప్రేషిత, యదోష, సువృత్త, యుదారరీతి, యె
ట్లాకులితాఽత్ముఁ జేయదు సమాగమ మౌనెడ నెట్టిధీరునేన్ !

శ్రీ మళయాళస్వామి సంస్కృత కళాశాల

ప్రొద్దుటూరు

కడపజిల్లా

7-11-78

మల్లాధ్వైక ఉత్తరకావ్య

అచార్య డా॥ దివాకర్ల-వెంకటావధానిగారు ఎం-ఏ., పి.హెచ్-డి.

మ॥ సురభాషం గవిరాజు బిల్లుణుఁడు వాక్కుస్ఫుర్తిన్ రసాలంక్రియా
భరితం బై తగ విక్రమాంకధరణిపాలాన్వవాంబున
చృరితంబున్ రచియించెఁ గావ్యముగఁ; దత్సారస్య మాంధ్రావనిన్
ఐరంగం జేసినయామహాకవులవిన్నాణంబు నగ్గించెదన్.

తే. గీ॥ ఒకఁడు లక్ష్మణశాస్త్రి శాస్త్రోదరాశి

కవరకుంభాఽత్మజుఁడు ప్రతిభాఽఽకరుండు,

రెండవయతండు విశ్వనాథుండు తెలుగు

కవితపారము ముట్టినఘనయశుండు,

ఉ॥ మూలగతార్థభావపరిపుష్టి సముజ్జ్వల మై చెలంగ, దృ

శ్యాఽశినిఁ తాతకాక్షియుగళాగ్రమున న్నిలఁ జెట్టువర్ణనల్

చాల వెలుంగ, నయ్యయిరసంబులపోషణ మింపు నింప, మే

1 శ్లే లని వండితుల్ కవులుమెచ్చఁ గృతిన్ రచియించి రీకవుల్.

సీ॥ సంస్కృతపదసమాసములసంఘటనమ్ము

గిరినుండి నిర్దరం బుఱికినట్లు,

లలితంబు లగుతెలువలుకులకూర్పు పూఁ

దేనెకాల్వలు పాటుదెంచినట్లు,

వక్రశిసుందరవస్తువర్ణనంబులతీరు

వర్ణచిత్రము ముందు వజచినట్లు,
పాత్రలశీలస్వభావచిత్రణరీతి
విరిమొగ్గ క్రమముగా విరిసినట్లు,

తే॥ గీ॥ తనర ననువాదమయ్యు స్వతంత్రకావ్య
కామనీయక మెల్లెడ గానఁ బడఁగ
ప్రాథమందరభంగి యొప్పంగఁ గవులు
సంతరించినయీకృతి సంస్తుతింతు.

చ॥ వితతవదప్రయోగవిధివిత్తము లీకవిచంద్రు లార్యసం
స్తుతగతి వర్ణభావవరిశోభిత మై, యనవద్య మై. రసాం
చిత మయి యొప్పఁగా రచన చేసినయీకృతి పూర్వకావ్యస
మ్మిత మయి తెల్లవారల కమేయముదం బిడుఁగాత నిచ్చులున్.

బర్కం పురము
ప్రేదరాజుడు.

వివాత్త వంశవృక్షా

అచార్య బ్ర॥ శ్రీ రాయప్రోలు సుబ్బారావుగారు

బ్రహ్మశ్రీ కప్పగంతుల లక్ష్మణశాస్త్రిగారును శ్రీమాదిరాజు విశ్వనాథ
రావుగారును కలిసి తెనిగించిన విక్రమాంక దేవచరితమును వినిపించిరి. అవధానం
తోను అనురక్తితోను విని ఆనందించితిని. ఇంచుమించు ఎనిమిదిగంటలకాలం
తనబడకుండా గడచిపోయింది.

బిల్హణమహాకవిసంస్కృతకావ్యం దీనికి మాతృక. అనువాదమును
యథానేదిష్ఠంగా సాధించుటకై కష్టించినకవులు కృతార్థులు. కావ్యమయినప్ప
టికి చరిత్రచిత్రణ మైనఇలాంటికృతులను ప్రతిబింబములుగా తీర్చడమే
న్యాయము.

గ్రంథములో ఆయాసంనివేశములను నేను కావలెనని కాంక్షతో చదివించి
వింటిని. ఋతుచక్రంలో వర్షోత్సర్గ రాపిల్లాడినా ఋజ్విగా నిలిచింది. మత్తేభ
వర్ణనలలో గతిగాంభీర్యముమీద కవికి గలమమత గోచరించింది. కాని చూలా

లికొక్కులతో చివిరించి వాలెంతభాగ్యోదయంతో ప్రసవించిన వాచాప్రసాదనం
ప్రసన్నంగాను భావనాసంపన్నంగానూ నాకు స్ఫురించింది. కాశ్మీరమండల
ప్రళప్తిలో అభిజనసౌభాగ్యంవట్ల కవిఅంతఃకరణసుకుమారాభిమానం ధ్వనింపక
పోదు.

కవి ఎంతసమర్థుడయినా అనువాదసంఘటనలో ఉండేఅస్వతంత్రత,
అన్యాయసరణవరతంత్రత తప్పనది కాదు. ఈసంకోచసంకటాలను సవరించి
సవదరించుకోవడంలోనే అతనిసామర్థ్యసంపత్తులను గుర్తించవలెను. అనివా
ర్యము లైనఇరుకులలో ఈకవులు కుశలంగా కృతకృత్యు లైనా రని నేను
విశ్వసిస్తున్నాను.

బిల్హణుడు వైదర్భి తన కిష్టరీతిగా చెప్పికొన్నాడు. అనువాదకులరచన
అన్నిరీతులలోనూ అనర్గళంగా విస్తరించింది. చక్కనికైలి, సక్లు లేనిపదబంధము,
సౌష్ఠవ-మాధుర్యములు గలభాష అనువాదకులరచనకు వన్నె వెట్టుచున్నవి.
విషయగౌరవాన్నిబట్టి రచనావటిమనుబట్టి ఇలాంటిమనోహరగ్రంథములు
విద్యాలయములలో పాఠ్యగ్రంథములుగా ఎన్నుకోదగినవి. గ్రంథరచయితలు
ఇంకనూ ఇట్టివిలక్షణకావ్యములను తెనిగింతు రని ఆశించుచున్నాను.

శరీ సుబ్బారావు

తెలుగుకావి అధిపతి
ఉస్మానియా విశ్వవిద్యాలయము
ప్రేదరాజుడు.
వై కా తు ౧౫

అచార్య బ్ర॥ శ్రీ నరసింహ విశ్వనాథశాస్త్రిగారు, ఏం. ఏ.

I heard with much pleasure a free poetic rendering into
Telugu of the Sanskrit Kavya, Vikramankadeva Charita, written
by Bilhana Kavi. The work is the combined effort of the Twin
poets, Viswanatha-Lakshmana Kavulu of wanaparty. I had the
opportunity of spending a couple of days with the poets. They
read their creation, whose language is chaste and sweet, of

lucid and fluent in style, a worthy production of a scholarly mind. The flights of imagination of the original are ably brought out in its Telugu form. I heartily congratulate for their laudable service to "Andhra Bharati".

CAMP WANAPARTY

ఆంధ్ర-సంస్కృతాచార్యులు
నిజాం కళాశాల
హైదరాబాద్.

S. S. Sankar

విద్యత్కవి

బి. శ్రీగుంటూరు శేషేంద్రశర్మగారు, బి. ఏ.

- కా. ప్రాశస్త్య ప్రణతాండ్రదేశమున కుంభశ్శావ్యపీయూషభా
పాశేపాహి, రసప్రసిద్ధరచనాసందర్భగర్భికృత
క్షేత్రజ్ఞానమనీషి యెవ్వఁ డనినన్, గీర్వాణసాహిత్యచా
రాశిన్ లక్ష్యణశాస్త్రవద్యునిఁ గదా క్లాఘించు దిగ్దేశముల్.
- ఉ. ఆతతవిక్రమాంకచరితామృతపానముఁ జేసి సాహితీ
గీతపరిమళము లొలికించి యనుంగుతెనుంగుతోఁ బుటన్
నూతనవైభవోల్బంధము నూల్కొనఁ జేసినశాస్త్రిగారికిన్
జేతులు మోడ్చి యంఘరి రచింపఁగరాదె రసజ్ఞశేఖరుల్.
- మ. నరులే కాదు సురాసురాద్యభుజింశతోఁకటి బృందారకుల్
సరియే, లక్ష్యణశాస్త్రి గావ్యలలికాసంజాతమల్లివిక
స్వరకింకలవరాగకీర్తిని సమస్తగ్రంథసందర్భని
ర్భరవిద్యామహనీయమూర్తి నెర సంభావించి వర్ణింపఁగన్.
- మ. లకులప్రజ్ఞుడు, 'మాదిరాజు' కులదుగ్ధాంతోధిచంద్రుండు, స
త్రుతిభాదలంకృతసత్కవిత్వరచనాధౌరేయమూర్త్యుఁ డం
చితవాక్రౌఢిమ 'విశ్వనాథ'కవి, వాక్ప్రీతాతురిన్ గావ్యని
ర్మితసౌధంబున నిల్చి బిల్బునికిరీన్ దెల్లువా రౌ నన్.

చ. శైలుఁగున వేల్పువల్కునను దియ్యనికల్పము లల్లునేర్పుతోఁ
బలుకులతల్లికిన్ బలుకువందికులందున నాణిముత్యపుం
బెకుకులయుయ్యెలన్ నిలిపి వెల్లులఁ జూపిరి గూర్పునేర్పుతోఁ
నల సరి లేదు తెల్లుమడి 'లచ్చన' 'విస్సన' తెల్లుకైతకున్.

హైదరాబాదు.
1-9-74.

S. S. Sankar

శిరోమణి-విద్యాన్

విద్యత్కవి బ్ర॥ శ్రీ శేషపంతుల నరసింహశాస్త్రిగారు

- ఉ॥ ధన్యుఁడు విక్రమాంకచరితంబును సంస్కృతచత్కచీంద్రమూ
ర్త్యుఁడు బిల్బునిండు కడుప్రౌఢి రచింపఁగ రానిఁ దెల్లునన్
మాన్యగుణాద్యకావ్యముగ మల్పిరి లక్ష్యణ-విశ్వనాథధీ
మాన్యులు, కావ్యలక్షణసమంచితబుద్ధులు, తత్జ్ఞు లౌ ననన్.
- మ॥ కవు లై మిత్రులు నై ప్రబంధరచనాకౌశూల్యోద్యుగ్గవి
సువిశాలామలధోరణీయుతులు నై తో డైన మీ రియ్యరున్
గవనప్రక్రియఁ రన్వినారలు మహాకావ్యైకదీక్షారశిన్
భువివై విక్రమదేవకావ్యమును పే పూరించి కావ్యజ్ఞులన్.
- చ॥ పదములకూర్పునన్ మధురభావసమున్నతియందు, శబ్దసం
పద-విపులార్థదీప్తియును భాసిలుచై లినిఁ గావ్యమెల్ల శా
రద నడయాడుపుష్పమయరత్నహిరణ్మయకుట్టమంబుగాఁ
బ్రదులనిదీక్షఁ గూర్చి, సుకవిప్రియు లై తిరి భారతావనిన్.
- కం. నన్నయ-తిక్కనవలుకుల
వన్నెలు చిన్నెలును గన్నభారతి మీచా
గున్నతపీఠస్థిత యై
పున్నమవెన్నెలలు నాల్గుమూలల విరిసెన్.

సీ. మాధుర్యధుర్యవాఙ్మంజుళామంజుల
 ఘటనావిధికి నమగలము కలము,
 సాధుభావవిభావసారస్యసర్వస్వ
 శోభితశబ్దమంజూష భావ,
 మృదులపాకవిపాక మేదురమధురతా
 రసనీయగుణ మతిరసము రసము,
 విక్రమాంకడమాలిఖసాహసార్య
 వైభవగుణపుంజభరిత చరిత,

గీ. గలుగ ననితరసాధ్య మౌకావ్య మిటులఁ
 గూర్చి సుకవీంద్రతతి మెచ్చుకోలుఁ గంటి
 చొర! లక్ష్మణకవిచంద్ర! యతులక్తిర్తి
 సాంద్ర! శ్రీవిశ్వనాథభాషాఫణింద్ర!

కనకపంతుల నరసింహ శాస్త్రి

ఐర్కట్ పుర, హైదరాబాదు.
 80-11-1978

అభినవపోతన

శ్రీమాన్ వానమామలై వరదాచార్యులుగారు

సీ. బహుముఖములు కాము బహుభాష లై
 యొప్పి జిహ్వోగ్రనృత్యముల్ సేయు చుండ,
 నహిశీర్ష మందు నిమ్మపీఠ చాల్చు ననఁ దలన్
 గావ్యప్రపంచము గ్రాలు చుండ,
 జాతిమణుల్ శిరస్థలి వెలుంగు ననంగ
 దీవ్యదలంకారదీప్తు లెసఁగ,
 రసనిమగ్నక్రీడవస గణమందూక
 చిప్లుతి యై కావ్యవీధి వెల్లి,

గీ. నాదిశేషుండె శ్రీలక్ష్మణాఽఖ్యఁ జెలఁగి
 వసుధ నవతరించుట వాస్తవముగాదె !
 పాండితీ-ప్రతిభామణిమండితుండ!
 కప్పగంతుల లక్ష్మణ కవిబుధుండ!

గీ. మూలమునకు వన్నియ లిడ ముద్దు గుల్కు
 నీరుబిల్లిదక్కుతియనువాద మొప్పు
 'ఆంధ్రబిల్లిదక్కుతి' నీ కంద మిడెను
 కప్పగంతుల లక్ష్మణ కవిగురుండ!

ఉ. ధారణి నాదిశేషునవతారమె లక్ష్మణుఁ డంచు నెంచఁ గూ
 పారసమంబు పాండితీయుఁ బ్రజ్ఞయుఁ గై కొనికై తనిగ్గులన్
 చేరి రసము లూరి గుణాదీప్తి వెలుం గిడ నీకుఁ దోడుగాఁ
 జేరెను విశ్వనాథుఁడు వసిండి నెసంగెఁ బరీమళ మ్మహా!

గీ. అమలగీర్వాణవదముల నందగించు
 కావ్యగంగ నొదలఁ చాల్చి ఘనతరాండ్ర
 విశ్వమున కొసంగుటనేమొ విశ్వనాథ!
 సార్థనాముఁడ వైతి వీరగతి సుకవి!

గీ. ఆదిలోనె సర్వజ్ఞుఁడు నొదల నిడ
 రసహిమమ్ము వర్షించు నీ రమ్యకవితః
 కన్దోవ ల్నివృ దళదిశల్ కళల నింపి
 'నూరి రాజ'వంశం బని మదికిఁ జాటు.

ఉ. ఈవును లక్ష్మణాఽహ్వయుఁడు నేకము నై రచించునశ్శృతుల్
 పూవులఁ చావు లై మరియుఁ బుత్తడినిం దగుకొత్తురవ్వ లై
 జేవురుపట్టుపుట్టమునఁ జెన్నెసలారుజరీమకాబు లై
 గోవులగుమ్మపాలరుచిఁ గొల్పెడిచక్కెర తొ నీకే మనన్.

ఉ. సానలఁ దీరురత్నములచాడ్చున హృద్యము లై నపద్యముల్
 గానఁగ నయ్యె మీసరసకావ్యసుధాఽర్థవమందు వాండ్రన
 ద్వాడికి భూషణమ్ము లయి పొల్పమరెన్ భళి! మీదు కావ్య సం
 తానము మీదునశ్శృతివిధానము లవ్రతిమానము ల్భువిన్.

ఉ. తెనుగులు సంస్కృతంబులును దేనెల ముంచురసాలసత్పలా
ర్చన లయి కావ్యవాణికిఁ బసం దగువిందు లొసంగు చుండె; మీ
ఘనతరపాండితీవటిమ, కాల్పనికప్రతిభామహాత్మ్య మెం
దనితరసాధ్యముల్ సహృదయాభిమతములు తెనుసొమ్ము తా.

క. వాచస్పతి విల్లి యకవి
ధీరాతురి నెసఁగుసత్కృతి నైవిఁగింపన్
మీచరిత మాంధ్రమేదిని
నాచంద్రార్కము వెలుంగు నతులితకిర్తిన్.

నేనుమావలై.. వరజాబుల్ల

చెన్నురు ఆదిరాజుడు తిల్లా,
80-11-78

వచనకవిరా పిరామహ

శ్రీ కుందుర్తి అంజనేయులుగారు

సుప్రసిద్ధసంస్కృతాంధ్రవండితులు, కవినర్యులు శ్రీకవ్వగంతుల లక్ష్మణ శాస్త్రిగారితో నాపరిచయం యీనాటిది కాదు. సమాచారశాఖలో మే మిద్దరము సహోద్యోగులుగా నుండుట ఒకవిధంగా విశేషమే. అంతకంటే ఎక్కువగా చెప్ప దగినది మాయిద్దరిమధ్య గలమైత్రీబంధము. శ్రీశాస్త్రిగారు, కీ.శే.శ్రీమాదిరాజు విశ్వనాథరావుగారును కలిసి వ్రాసిన విక్రమాంకదేవ చరితమును వ్రాతప్రతిలోనూ, అచ్చు అగుచున్నసమయంలోనూ నేను చదవడం తటస్థించింది. నాకు గలభండారవిజ్ఞానము పరిమితమే అయినప్పటికీ, దానిని చదివి చాలాచోట్ల నేను ముగ్ధుడ నయ్యానని చెప్పక తప్పదు. మాదిరాజు వారు వరమవదించి యెంతోకాలము గడచినా యిప్పటికీ శ్రీ శాస్త్రిగారి సహృదయతాపూర్వక మైనకృపివలన యీమహాకావ్యము వెలుగు చూడడం ఆంధ్రసాహితీవేత్తలదృష్ట మనే చెప్పాలి. ఈకార్యమును నిర్విఘ్నంగా పూర్తి చేసినశ్రీలక్ష్మణశాస్త్రిగారు అభినందనీయులు.

ప్రైదరాజుడు
17-9-74

విమర్శక శిరోమణి

శ్రీ తిరుమల రామచంద్రగారు

కృష్ణరాయల భువనవిజయాస్థానంలో 'అనుష్టుప్-చక్రవర్తి' అనే కవీ శ్వరుడు ఉండేవాడు. స్రగ్వరలలోనో, దండకవృత్తాలలోనో విస్తరించిన భావాన్ని అనుష్టుప్ వంటి చిన్నపద్యంలోనే ఇముడ్చడంవల్ల అతనికి 'అనుష్టుప్ చక్రవర్తి' అనేపేరు వచ్చింది. కృష్ణరాయలు ఓడ్రగజపతిని ఓడించి విజయనగరానికి మరల వచ్చి వేరోలగంలో ఓలలాడినప్పుడు పెద్దన మొదలు పలువురు కవులు తెగతారెడు వృత్తాలతో అతనిని వర్ణిస్తే, అనుష్టుప్ చక్రవర్తి మాత్రం అలవోకగా,

"కృష్ణరాయ! స్తుతంతు త్వాం కవయో; న వయం స్తుమః।
నరసింహాకిశోరస్య కియాన్ గజపతేర్థయః॥

ఓ కృష్ణరాయా, కవులు నిన్ను పొగడితే పొగడనీ! నేనుమాత్రం పొగడను, నీవు కొదమసింగం. నీవు గజపతిని గెలవడం ఏంగొప్ప? అని చమత్కరించాడట.

అట్లాగే ప్రియమిత్రుడు, శాల్యమిత్రుడు కవ్వగంతుల లక్ష్మణశాస్త్రి విల్లిణుని 'విక్రమాంకదేవ చరితం' ను ఏడాళ్వాల ప్రబంధంగా ఆధీకరించాడంటే, ఎందరు మహామహోపాధ్యాయులు, ఎందరు కవిసార్యభౌములు ఎంతగా పొగడినా, నేనుమాత్రం పొగడను. ఎందుకంటే;

ప్రియమిత్రుడు లక్ష్మణశాస్త్రి మురారివలె గురుకులక్లిష్టుడు. వండిత ప్రకాండులకు వట్టుగొమ్మయిన తిరువతి శ్రీవేంకటేశ్వర సంస్కృతకళాశాలలో పదేండ్లపాటు అలంకార-వ్యాకరణ శాస్త్రాలలో పరిశ్రమించి స్నాతక పరిణతి పొందినవాడు; చెన్నపురి సంస్కృతకళాశాలలో స్నాతకోత్తరం అద్వైత విద్యలో ఆరితేరిన విద్వచ్ఛిరోమణి; ఈమూడు శాస్త్రాలకు 'ఉపాంగంగా, న్యాయపూర్వమిమాంసలను అధ్యయనం చేసినవాడు. వివిధశాస్త్రజ్ఞుల వాక్యార్థాలకు, ప్రవచనాలకు, ఆంధ్ర-సంస్కృత కవితాకల్లోలినులకు కూడలి అయిన వనపర్తి సంస్థానంవాడు కావడంవల్ల కవినహృదయాభ్యుమయిన సరస్వతీ తత్త్వం కటాక్షానికి పాత్రమయినవాడు; వివిధభాషలను పుక్కిట బట్టినవాడు. చిన్న నాటినుంచే ఉపాసించినగైర్వాణి, తల్లిదాస అయిన తెలుగు, దాని

తోబుట్టువులయిన కన్నడ-తమిళాలు, పరిసరభాష అయిన మహారాష్ట్రీ, పూర్వపు అధికారభాష అయిన ఉరుదూ, ఇప్పటి అధికారభాష అయిన హిందీభాష లలో గద్గదనదగ్గోదావరివలె కాన్పూరువద్ద గంగానదివలె సుందరగంభీరంగా ఉవస్థసించగల మహావక్త; ప్రతిపదాన్ని పరివీరితతోను పుట్టుపూర్వాలతో ప్రత్యక్షం చేసుకొని, పాణినీయ ప్రమాణాలతో వ్యాకరించగల వివశ్చిదగ్రే నరుడు; పాండురంగ సుకవి తన కవితనుగురించి చెప్పినట్టు నన్నయ - భీమన-తిక్కన - శ్రీనాథుల ఫణితులలో కవితను కదం తొక్కించగల కవితల్లజుడు; గంటలతరబడి సంభాషణలో తనియింపజేసే ప్రసంగచతురుడు; ఉత్తరభారతంలోని పెక్కువిశ్వవిద్యాలయాలలో గౌరవాచార్యుడుగా విద్యార్థులను ఉపాధ్యాయులను తనియింపజేసిన "సుధీంద్రమౌళి" అయినప్పుడు విక్రమాంకదేవర చరితాన్ని ఆంధ్రీకరించడంలో ఆబ్బుర మేముంది? అందుకే అన్నాను: నసేమిరా పొగడను-అని.

కాని, ఒక్కవిషయాన్ని మాత్రం కొనియాడక తప్పదు, పాతరోత అయి కొత్త వింత అయిననేడు; వృత్తరచన వెర్రి అయి, గేయ-వచనకవిక పులకండపు పలుకయిననేడు; ప్రబంధాలపై వగ పెరిగి, పీఠికలపై, ఖండి కలపై చండికలపై ప్రేమ పెరిగిననేడు; వ్యుత్పత్తిని వ్యాధిగా, పరిశ్రమను వరమశక్తువుగా భావిస్తూ, పుర్రెలో పుట్టినదంతా 'పులుగడిగిన కవిక' అనే విర్రవీగుడు విస్తరిస్తున్న నేడు; "మురారేః తృతీయః పంథాః" అన్నట్టు ప్రబంధమార్గం తొక్కి కవితను వర్గిత-రచిత-పుత్రగతులలో నడిపించి, మార్గ కవితకు ముకురంపట్టిన ధైర్యాన్ని, ప్రాచీన ప్రతిభావ్యుత్పత్తులకు ప్రతిమా పరిపాటిని కల్పించిన సాహసాన్ని ప్రశంసించక తప్పదు. ఇలా సాహసించడానికి ఒడిగట్టినాడు గనుకనే, నేడు ఇలాటి చారిత్రిక మహాకావ్యాన్ని మౌలిక మనదగినట్టు అనువదించి యశశ్రీని వరించాడు. ఔను! సాహసే ఖలు శ్రీర్వర్తతే" అన్నాడు భాసుడు.

చారిత్రికకావ్యాల అనువాదంలో ఒకగట్టి చిక్కు ఉంది. కేవల కవితా ధార చాలదు. ధారకు వ్యుత్పత్తికి చరిత్రజ్ఞానం జతపడాలి. లేకపోతే, అనువాదం చరిత్రవిశేషాలను మరుగుపరచి, పరితలను పెడదారి వట్టించి, సాహిత్యానికి ద్రోహం చేయగల ప్రమాదం ఏర్పడుతుంది, అందువల్ల లఘుణశాస్త్ర కల్యాణి-చాళుక్య చరిత్రను డుడ్డంగా వరించవలసి వచ్చింది. (బిల్లెణుడు

తెలిపిన చారిత్రికాంశాల నిజానిజాలు ఎలా ఉన్నా.) కనుకనే ఈ అనువాదం చరిత్రకారులూ 'ఇదిగో ఇక్కడ చరిత్రాంశం తప్పగా అనువదించాడుసుమా!" అని ఆక్షేపించడానికి ఆస్కారం లేకపోయింది. ఏ పనిలోనైనా కర్తస్యభావం ప్రతిబింబిస్తుందని, రచనలలో ఇది మరింతగా ప్రస్ఫుట మవుతుందని మనోవైజ్ఞానికులు అంటారు. లఘుణశాస్త్రచిత్త సుద్ధి చిన్ననాటినుంచి చెరగనిది, 'నీతో ఈవని కావాలి' అని ఎవరు అన్నా, నెత్తిన పెట్టుకొని పూర్తిచేసికొని కాని ఊపిరి తీసుకొనేవాడు కాదు. ఆచిత్తకుద్దే ఈ అనువాదంలో అడుగడుగునా ప్రస్ఫుట మవుతుంది ఇదొక అసిథారావ్రతం, ఇదొక రచనాయోగం, ఏ పద్యాన్ని మూలంతో పోల్చినా, 'నామూలం లిఖ్యతే కించిత్', మూలానికి మార్పులు, చేర్పులూ, కూర్పులూ లేని చక్కని తీర్పు ఇది.

ఈతీర్పులో భాగస్వామి నామిత్రునిసోదరకవి యశఃకాయులు మాది రాజు విశ్వనాథరావుగారు. వారిని దర్శించేభాగ్యం నాకు కలుగ లేదు. వారు తెలుగు-సంస్కృత-ఉరుదు-ఫార్సీ-ఇంగ్లీషుభాషలలో అమృతరచనాచాతుర్యం గలవారని, గొప్పప్రతిభావంతులని నామిత్రుడు తరచు చెప్పేవాడు. వారు వ్రాసినప్రత్యేకపద్యాలనుకూడా అక్కడక్కడ వినిపించాడు. వారిలిఖితప్రతిని కూడా చూచాను.

ఈగ్రంథముద్రణసమయంలో సంవత్సరంపాటు పెక్కుప్రయోగాల విషయంలో నామిత్రునితో నిరంతరం చర్చించడం జరిగింది. 'నిర్గహన-విగూర్వణ-లటభ' ఇత్యాది అపూర్వప్రయోగాలచర్చలో నేను పాల్గొన్నాను. వాటిఅర్థనిర్ణయంలో నామిత్రునిప్రతిభను గ్రహించాను.

ఆ ఆధారంతో దీనిలోనికొన్ని పద్యాలను మచ్చుకు ఉదాహరిస్తాను :—

నీలచృత్రోన్మదగజఘటాపాత్రముత్తృప్తచోలాత్

చాళుక్యేంద్రాదలభత కృతీ యోజిత విద్యాపతిత్వమ్ ।

అస్మిన్నాసీత్తదను నిలిడాఽక్లేష హేవాకలిలా

వేల్ల ద్వాహుక్వణితవలయా సంతతం రాజలక్ష్మీః॥

దీనికి వీరిలనువాదం :—

చోళాఽఖిలచుకుక్యభూమిపతిచే సూరింద్రుఁ డొందన్ మహా

నీలచృత్రమదేభరాద్రవజముతో నిద్యాపతిత్వంబు నా

పై లాలించె దృఢోపగూహనకళావాల్లభ్యవేల్లదృఢా
పేలాళింతహస్తభూష యయి యెంతే వానిరాలిచ్చియున్ (7-109)

మూలం :—

బ్రూమః కిమన్యరయమువహతేస్మయత్ర
ద్యయ్యేవ తత్ర గతిరావిరభూన్మపాదామ్ |
కారాగృహే పతనమాశు పలాయనం వా;
చోకోఽపి శ్రీమమపసార మతశ్చకార॥ (17-87)

అనువాదం :—

“వేటు వచింపనేలఁ బృథివీపతి యెచ్చట మచ్చరించినన్
దీటుఁ దెరంగుగా వసుమతీలకంబులకున్ ద్వయంబె, పెన్
గాటియఁ గారఁ గాంచుట, విశావిక లై దవువాటుటల్; ద్వరన్
బాటె ననిన్ ద్యజించి గరువం బటి చోకుఁడు ప్రాణభీతిమై” (8-219)
ఇలా ఏపద్యాన్ని మూలంతో పోల్చినా ఇదే తీరు.

ప్రసన్నతకు ఒకవద్యం ఉదాహరిస్తాను :—

“చెందం గంటి నృపప్రసాదకణికన్, శ్రీలేశమున్ గంటిఁ గా
సంతోషిద్యమ నేర్పితిన్; గుణగణం బాధార మై కొందఱ
న్దిందం జేసితి; నిట్లు జ్ఞాన మటి యెన్నే నేరముల్ జేసితి;
న్దెందం బిప్పుడు తేటతెల్విఁ గనె, వాంఛింతు నివియర్వాహినిన్.
(7-108)

మిత్రునితత్వమధార యెంతవేగంగా ప్రవహిస్తుందో అచ్చతెమగువాక
గూడ అంతటివడితోనే పారుతుంది.

సరములు దెగినను దిగవడి
పరుగిడెదవు చెఱఁగువల్వ వడిన నిలువ వీ
వరయుమ! నిజ మగుఁ; బాటెదు
తొరఁగినక్రిగోకఁ దెగడి తొయ్యలి! తోడొన్ (5-90)
వెలిముత్తెంబులచాలుఁ బోల్ చెమటసార్వేల్లిన్ మెయిన్ తెంది తేఁ
డలరెన్ దీటుగఁ ‘దామ్రపర్ణి’ యనువాగం దిమ్ముగన్ సంధ్ర మై;

వెలిగందంబున వెల్లి నాచనులతీచెంబోండ్లకాఁగిండ్లలో
గలిచెన్ వేసవియుమ్మ గాక మరుసేగిన్ గూడుపెన్వేడియున్.

(5-108)

“యశయావళి-నభజభోగ-వయఉదయం” వంటి ప్రయోగాలకు ఈ
అనువాదం అకరమంటే అతిశయోక్తి కాదు. ఇలా ఎన్నైనా ఉదాహరించనూ
వచ్చు, ఈ ఉదాహరించడం సహృదయుల కుతూహలపానకంలో పుడక
కానూవచ్చు.

ఇంతటి విద్యత్త పులకై వాడంతో కమనీయ మైనఈఅనువాదం మూలానికి
అన్యూనానతిరిక్త మన్నది సహృదయహృదయైకవేద్యం.

నేను ఇన్నిమాటలలోచెప్పినట్లుకాస్త్రాని కాశీవాసి, సార్వభౌమ-
సంస్కృత - ప్రచారసభాస్థాపక - నిర్వాహకుడు, సాహిత్య - వేదాచార్యుడు,
మిత్రుడు శ్రీవాసుదేవ ద్వివేది ఒక్కళ్లోకంలో మధుర-గంభీరంగా చిత్రించాడు,
దానిని ఇక్కడ ఉట్టంకిస్తాను.

మూర్తిరత్నగజేంద్రగర్వదళనీ వాణి వినోదప్రియా
వ్యాఖ్యాలేఖ-కవిత్వకౌశల కలాపారంగతా శేముషి |
శక్తిః సంస్కృత భాషదేవ్యనువమా విద్యజ్ఞనేష్వరః
శ్రీమల్లకృణకాస్త్రాణాం గుణగణాః కేషాం న తోషాఽవహః॥

ప్రొడరాబాద్
1-8-1974

అరుమల రాగృకర్త

కార్యదర్శి
డి. 2-1-44

మనవి మాటలు

జయంతి తే సుకృతితో రససిద్ధాః కవీశ్వరాః ।

నా ప్తి యేషాం యశఃకాయే జరామరణం భయమ్॥

అని భర్తృహరి చెప్పినచోప్పున రససిద్ధు లై నమహాకవిశ్వరులు పుణ్యాఽమ్ములు. వారికి ర్తిశరీరము జరా-మరణములు లేక శాశ్వతముగా వారికృతిసౌధనములలో నిలిచి యుండును. అట్టిమహాకవులు ఏకొందఱో జగతియందు నిలిచి యున్నారు. వారిలో బిల్లిణమహాకవింద్రుఁ డొకఁడు.

“బిల్లిణునివంశచరిత్ర, యాతనిజీవితచరిత్ర, తత్కృతిభర్త విక్రమాదిత్య చక్రవర్తివంశచరిత్ర, అరాజుజీవితచరిత్ర, వీనినిగూర్చి శ్రీవేదము వెంకటరాయ శాస్త్రిగారు, శ్రీఅవధానము చంద్రశేఖరశర్మగారు, శ్రీనిడుదవోలు వెంకట రావుగారున్న సతివిపులముగాఁ జర్చించి ఉపోద్ఘాత-సమీక్షలతో వ్రాసి యున్నారు. కాఁబట్టి యావిషయములనుగూర్చి మఱల నేను దడవినఁ జర్విత చర్వణ మగును. నేను వ్రాయవలసిన విషయము లన్నియు వారు వ్రాసినారు. సహృదయపాఠకులు వానిని జదివి, గ్రహింతురుగాక. ఇప్పుడు ఈగ్రంథమును అమవదించుటకుఁ గారణమును అసందర్భమున మాకుఁ గలిగినయనుభవములను, నాకవ్యగ్రజుఁడు కీ. శే. శ్రీవిశ్వనాథరావుగారికవిత్వ-ప్రతిభావిశేషములను గూర్చి నే నిటఁ దెలుపుట నాకర్తవ్యము.

నేను తిరువతి శ్రీవేంకటేశ్వరసంస్కృతకళాశాలయందుఁ జదువు చుండి నప్పుడు ప్రాతఃస్మరణీయులు, సంస్కృతాంధ్రసాహిత్యపాఠోధికుంభసంభవులు, ప్రథితయకులు నైన కీ.శే. శ్రీమానవల్లి రామకృష్ణకవిగారు 1930 సం. ప్రాంత మునందు తిరువతిదేవస్థానకార్యాలయమునందు విద్యాశాఖాఽధికారిగా నుండిరి. నే నప్పుడు ధ్వన్యాలోకము చదువు చుంటిని. అప్పుడు అచ్చులో నున్న లోచనవ్యాఖ్యానమునందుఁ జాలతప్పులు ఉండుటచేత శ్రీకవిగారివద్ద కుద్ధప్రతి యున్న దని విని వారిని దర్శించి యడిగితిని. వారు మిక్కిలి యాదరముతో నన్ను జేరఁ దీసి ‘నాయనా! మీదేయూరు?’ అని ప్రశ్నించిరి. ‘మాది వనవర్తి’ యంటిని, వెంటనే వారు నన్ను గౌఁగిలించుకొని యాశీర్వదించి, ‘యెవరి కొడుకవు?’ అని యడిగిరి. మాతండ్రిపేరు చెప్పఁగనే వారుకన్నుల నీరు గార్చుచు

‘నాయనా! నీవు నాకు మనుమఁడవోయీ! నీవు నావద్ద నుండుము నీ కేది వలసినను ఆపు స్తకము తీసికొని చదువుము. నీసంశయములను దీర్చెదను.’ అని యెంతయో యాశ్చర్యకతోఁ బలికిరి.

శ్రీరామకృష్ణకవిగారు మావనవర్తి రామేశ్వరవ్రథువులకోరికపై 1900 నుండి 1908 సం. వరకు వనవర్తిలో నివసించి ‘శ్రీరంగమహాత్మ్యము-ప్రబంధ మణిభూషణము ఇత్యాదివిస్తృతకవిగ్రంథములను ఉద్ధరించి ముద్రించిరి. అప్పుడు మాతండ్రిగారేకాక వయస్సు మీరినవారు అనేకులు వారికడ విద్యాభ్యాసము చేసిరి. వారిలో నాకవిసోదరుఁ డగువిశ్వనాథరావుగూడ నొకవిద్యార్థి. ఈ కారణముచేత శ్రీకవిగారు నన్ను సమాదరించిరి.

తిరువతికళాశాలలో నేను విద్య ముగించి మావనవర్తి చేరినపిదప నొకసారి నేనును-మావిశ్వనాథరావుగారున్న మద్రాసులో శ్రీకవిగారిని దర్శించితిమి. అప్పుడు కవిగారు అత్యానందము నంది వారివద్దనే మమ్ము 2-3 దినములు ఉంచుకొని అనేకవిషయములను బోధించి ‘బిల్లిణునివిక్రమాంకదేవ చరిత’ కావ్యమునకు నింతవఱకు తెలుఁగులో నిర్దుష్ట మైనయనువాద మవతరించ లేదు. మీరిరువురుఁ గలిసి రానికిఁ బద్యానువాదము చేయుఁడు, అని ఆజ్ఞాపించి, జర్మన్ విద్యాంసుడు, డా-జార్జి బుల్వర్ 19వ శతాబ్దియంతమునఁ బ్రచురించిన ప్రాచీన సంస్కృత ప్రతి నొకదానిని మాకిచ్చి యాశీర్వదించిరి.

అప్పుడు ద్వితీయప్రపంచమహాయుద్ధము ముమ్మరముగా జరుగు చుండెను. దాదాపు 1938-39 సం॥ములకాలము. మేము వనవర్తికి వచ్చి కవిగారియాజ్ఞ మేరకు ఒకమంచిముహూర్తమున ననువాదమున కారంభించితిమి. విక్రమాంకదేవచరితమునకు సంస్కృతమున వ్యాఖ్యానము లేదు. మేమిరువు రము తొలుత పదిశ్లోకములను అన్వయించుకొని ఒక్కొక్కశ్లోకమునకు సర్వ నిర్ణయము చేసి చెరియైదుశ్లోకములను దీసికొని యిండ్లకుఁ బోయి యనువదించి మఱునాటియుదయమున నిరువురము చేరి వరస్పరము పద్యములు వినిపించు కొని దిద్దుబాట్లు చేసికొని గ్రంథస్థము చేయు చుండెడివారము. కొన్ని నేను వ్రాసినవి వారు మార్పుటయో వారు వ్రాసినవి నేను మార్పుటయోకూడ జరుగుచుండెను. ఇది మాయనువాదసరణి. ఇందొక్కవిశేషము :-

శ్రీమాదిరాజు విశ్వనాథరావుగారు నాకన్న నప్పటికే వయస్సుతోఁ జెద్ద వారు. వారిప్రజ్ఞ అతినిశితము. గొప్పప్రతిభాసంపద గలవారు. సంస్కృతాంధ్ర

ములేకాక, ఫార్సి-ఉర్దూ-ఇంగ్లీషు-న్యాయశాస్త్రము-గణితము-శిల్పము-చిత్రకళ-ఇత్యాదివిద్యలలో నతిచతురులు, అచ్చతెలుగురచనలో వారు అందెవేసిన చేయి. సంస్కృతములో మత్తమవ్యుత్పత్తి గలిగియుండిరి మేము ఒండొరు సంస్కృతాంధ్రసాహిత్య - వ్యాకరణ- చృందోవిషయములందుఁ బరస్పరము తోడ్పడుచు రచన సాగించితిమి. నేను నామిత్రుని ప్రోత్సాహముచేతనే తెలుగులోఁ గవితాఽభివృద్ధి చేసికొనఁ గలిగితిని. దానికి నేను జదివినసంస్కృతము చాలసహకారిగా నుండెను. అప్పటికి నిప్పటికి నశనికి నేనెంతయో ఋణవడి యున్నాను. పగలు హైస్కూలులో నాంధ్రోపాధ్యాయవృత్తిని నెఱవేర్చుచుచు రాత్రి గ్రంథరచనమును సాగించుచుండుటచేత యౌవనదశలోనే నాయా రోగ్యము కొంత చెడినది. విశ్వనాథరావుగారికి ఉత్పాదముజబ్బు ఉండెను. ఆయన కడనే విద్యనభ్యసించి మంచివిజ్ఞాన మును సంపాదించిన ఆయనవృత్తియపుత్రి శ్రీమతి కారదమ్మ, మేము వ్రాసిన చిత్తుపద్యములప్రతిని కుద్దప్రతిగా వ్రాయుచుండెను.

ఇట్లు దాదాపు మూడుసంవత్సరములు నిర్విరామముగా రచన సాగించి ఒకచిత్తుప్రతిని సిద్ధము చేసి, దానిని విద్యత్కవులకుఁ జూపి సవరించుకొనవలె ననుమద్దేశముతోఁ దొలుత గురువర్యులు శ్రీమానవల్లి రామకృష్ణకవిగారివద్దకు తిరుపతికేగితిమి. అప్పుడు వారక్కడ లిఖితపుస్తకభాండాగారములో, 'క్యూరేటర్' గా నుండిరి. వారికే తొలుతఁ జూపవలెనని మాయాశ. మూడునాలుగుదినములు టిపికతో ననువాదమంతయుఁ జూచి దిద్ది మా కిచ్చిరి. వారియధ్యక్షతలో కీ. శ్రీ. శ్రీవేటూరి ప్రభాకరగురువులసమక్షమున నొకసభ చేయించి మాచేఁ బద్యములు చదివించిరి. అది విని యానందించి మాకు 'ఆంధ్రబిల్వణ' బిరుద మును దిరువతిసాహితీబంధువు లిచ్చిరి. ఆతరువాత ననేకులు పెద్దలకుఁ జూపి వారిమన్ననల నందితిమి.

శ్రీశ్రీపాదకృష్ణమూర్తి శాస్త్రిగారివద్దకు, రాజమహేంద్రవరమునందు, మేము పోయినప్పుడు, వారు 'మీకవిత్వము' వినుటకే కూర్చొని యున్నామా! హైదరాబాదులోఁ దెలుగుకవిత్వ మున్నదా! తురకదేశము' అని మమ్ము ఈసడించుకొని గ్రంథము వినుటకు నిరాకరించిరి. అప్పుడు యువకుడుగా నుండిననేను మాప్రాంతమున మీరు 'ఎంతో' సహృదయులు గొప్పవారు' అని ప్రశంసించుటచే వచ్చితిమి. ఇప్పుడు 'మీ రిట్టిచా'రని తెలిసినది.

పోయి వచ్చెద' మని యంటిని. ఆమాటకు వారు శ్రాంతిఁ జెంది నన్ను ఆపాదమస్తకముఁ జూచి, 'నీకు అరగంట పమయము ఇచ్చెదను. వినిపింపుము' అని వరము ప్రసాదించిరి. కూర్చుంటిని. నామిత్రుఁడును నాపార్శ్వమున నుండెను. 'ఏమి చదువు మనెదరు?' అని యడిగితిని 'మీకావ్యమునం దే మున్నది?' అనిరి. 'అన్నివర్తన లున్న'వంటిని. 'వసంతఋతువర్తనము వినిపింపు' మనిరి. నేను జదివినమొదటిపద్యమునందే తప్పవట్టి మమ్ము పంపఁ దలంచి, వారు, 'ఈపదమున కర్థ మేమి?' అనిరి. చెప్పితిని. 'కా'దనిరి. సమర్థించితిని. ఇట్లు వారు ప్రతిపద్యమును బరీక్షించుచు విను చుండిరి. తొమ్మిదిపద్యములు విన్నతరువాత 'మీరిచ్చిన అరగంట యైనది. ఇంకొకపద్యముమాత్రము చదివి ముగించెద'నని పదవపద్యము చదివితిని. ఆ పద్యముయొక్క అన్వయమునందు, మాయురువురికి వాదము జరిగెను. వారు చెప్పినయన్వయక్రమము ఏకదేశాన్వయ దోషదూషిత మని నిరూపించితిని. వారు సంతోషించి నావీపు తట్టి 'నీవు వ్యుత్పన్నుడవోయీ! నీగ్రంథము కాగున్నది. గ్రంథము వినెదను. నేడు నాతోనే యిరువురు భోజనము చేయుఁడు' అని నాగోత్రముగూడ వారి గోత్రము 'కాళిక' గోత్రమే యగుటచేత 'మనగోత్రమువారిరచన కాగుండు ననియు, మనమిరువురము నేకకాళియులము గనుక నీచనపు తీర్చెద ననియుఁ జెప్పి మాకు భోజనము వారిపంక్తిలోఁ జెట్టి అసాయంత్రమువఱకు గ్రంథము వినిరి.

అప్పుడు లెఱవాడయం దున్నశ్రీచెళ్లపిళ్ల వెంకటశాస్త్రిగారిని దర్శించి "మీరు విశ్రమాంకదేవచరితమునకు గద్యానువాదము చేసితిరి. కనుక మీకు వినిపించి మాసంశయములను దీర్చుకొనుటకు వచ్చితిమి" అని చెప్పఁగనే వారు సహృదయతతో నాదరించి వినిరి. ఒకచోట సవరణ తెలిపిరి. 'అది బాలవ్యాకరణ విరుద్ధ'మంటిని. అప్పుడు వారు వ్యాకరణముపై నొక బూతుమాట వినరి నవ్వి మ మూశీర్వదించి పంపిరి. కాళీ కృష్ణాచార్యులుగారు, జనమంచి శేషాద్రికర్మ గారు, చిలకమర్తి వారు, "చాల దినములకు మంచికావ్యము వినునవకాశము కలిగినదని నన్ను గౌఁగించుకొని యాశీర్వదించిరి. శ్రీకటమంచి రామలింగా రెడ్డిగారు చిత్తూరులో నాలుగుగంటలకాలము ఏకాగ్రతతో గ్రంథము విని యభినందించిరి.

అనాటిపెద్దలందఱిమన్ననల నందిన యీకావ్యము చిత్తుప్రతిగానే ఉండెను. ఇంతలో నేను పనవర్తియువోగము విడిచి హైదరాబాదు సీటీ కాలేజి

యందుఁ దెలుఁగువండితుఁడనుగా 1947 సం॥లోఁ జేరితిని. అతరువాత ఒకసంవత్సరములోనే శ్రీవిశ్వనాథరావుగారు ఉల్బసమువ్యాధితో దివంగతు లైరి. 'ఈ కావ్యము ముద్రించి ప్రకటించినచో నాకుఁ బరలోకమున శాంతి చేకూరును' అని నాకు వారిచివరిమాటలుగాఁ జెప్పిరి.

ఈయనువాదమున నేను అనేకపర్యాయములు పునఃపరిశీలనము చేసితిని. ఆసందర్భమునందు నాకు మథయథాషావ్యాకరణ-సాహిత్యములలోఁ గలిగిన సందేహములను దీర్చినపూజ్యబ్ర॥శ్రీ పన్నిధానము సూర్యనారాయణ శాస్త్రిగారికిఁ గృతజ్ఞతాంజలి నర్పించుచున్నాను.

ఎప్పుడో కడచినదిల్లాణకవికిని నాకును వాదరాయణసంబంధము కలదు. మేమిరువురము 'కౌళిక'గోత్రులమే. అతనిగ్రంథము ననువదించునవకాశము లభించుట నాభాగ్యము. మావిశ్వనాథరావుగారు తలఁపునకు వచ్చినపుడు నాకుఁ గంటఁ దడి రాక మానదు. ఆయనబుడము దీర్చుకొనలేను. మే మనువదించినదిల్లాణకవి 'కర్తసుందరీ' నాటికాప్రచురణ సమయమునందు మావిశ్వనాథరావుగారికిఁ గలిగినసంతసము నేడు నే ననుభవించఁ జాలక పోయితి నని చింతించు చున్నాను.

ఇది చారిత్రకకావ్య మగుటచేత దీనియుపోద్ఘాతము వ్రాయుటకుఁ గేవలము సంస్కృతాంధ్రపాండిత్యముమాత్రము చాలదు. పశ్చిమచాళుక్య వంశచరిత్ర నెఱిగినవారిలో నిష్ణాతు లై యుండవలెను. సంస్కృతాంధ్రవైదుష్యముతోపాటు కల్యాణీచాళుక్యచరిత్రలో సమకాలికులలో నిష్ణాతు లైన శ్రీవేదము వెంకటరాయశాస్త్రిగారినిఁ బ్రార్థించినతోడనే వారు ప్రేమపూర్వకముగా నంగీకరించి దీనికి ననన్యసాధ్య మైనచక్కనియుపోద్ఘాతము వ్రాసి దీనితోఁగ నినుమడింపఁ జేసిరి. వారియుపోద్ఘాతము దీనికి మకుటాయమానము. వారికిని, వారిపేరు సూచించినమిత్రుఁడు శ్రీతిరుమల రామచంద్రకును నే నెంతయుఁ గృతజ్ఞుఁడను.

సంస్కృతాంధ్రసాహిత్య-వ్యాకరణపాఠోధినిఁ దలచి మణులను వెలికిఁ దీసి అలంకరించుకొనినమిత్రుఁడు శ్రీలవధానము చంద్రశేఖరశర్మగారు. పాండితీస్ఫూరక మైనసమీక్షచేత ఈకావ్యము నలంకరించిరి. వారికిఁ గృతజ్ఞతఁ దెలువక యుండఁ జాలను. ఇక విమర్శకాగ్రేసరు లైనశ్రీనిడుదవోలు

వెంకటరావుగారు నే నడిగినదేతడవుగా నద్భుత మగుసమీక్షను వ్రాసిరి. అది 'పీఠికయా? సమీక్షయా? ఉభయమా?' అని అనుకొని 'ఉభయరూప' మని నిర్ణయించుకొంటిని. వారికిఁ జాలఁ గృతజ్ఞుఁడను.

అనేకవిద్యత్కృతు లీయనువాదమును లొగడుచు సదభిప్రాయములను వ్రాసి యిచ్చిరి. ఆ పెద్దల కందఱకును గృతజ్ఞతాంజలు లర్పించు చున్నాను. వారిలో ననేకులు దివంగతు లైనవారుగనుక, వారిస్మరణార్థము వారి సంతకములను జ్ఞాకులు చేయించి ముద్రింపఁ దలఁచితిని. వానితోఁజాటు నేడుఁ జీవించి యున్నవిద్యత్కృతులసంతకములనుగూడ జ్ఞాకులు చేయించి ముద్రించితిని. ఇట్టికుభముహూర్తమున మావిశ్వనాథరావుగారు జీవించి యుండిన నెంతగా సంతసించెడివారో. ఈనాయల్పకృషి వారియాత్మకు శాంతినిఁ జేకూర్చుఁగాక యని భగవంతునిఁ బ్రార్థించు చున్నాను. ఈకావ్యమును దీర్చి దిద్ది ప్రచురించుటకు నా కనేకవిధములుగ సహకరించినమిత్రులందఱకును నావందనములు

దాదాపు మూడు దశాబ్దాలుగా నిగ్రంథము ముద్రింపఁ బడ కుండుట కెన్నియో యంతరాయములు కారణము లయ్యెను. వానిలో నార్థిక మైన యిబ్బంది ప్రధానము. ఏడెనివిదియేడ్లక్రిందటిఅంచనా ప్రకారము దీనిముద్రణమునకు రు. 8000/-లు అవసర మై యుండెను. ఇప్పుడు అవ్యయము. త్రిగుణీభూత మైనది. అచిక్కులనన్నింటిని నేనొక్కఁడనే యెదుర్కొన వలసిన వాడ నై యున్నందున ననేకప్రయాసల కోర్చి యిప్పటి కీకార్యము, భగవంతునికృపచేతనో మావిశ్వనాథరావుగారు స్వర్గమునుండి న న్నాశీర్వాదించుచుండుటచేతనో సంపూర్ణ మైనందుకు నన్ను నేను ధన్యునిగా భావించుకొనుచున్నాను.

ఆధునికయుగమునం దీమహాప్రబంధమును జదువువారు ఏకొలఁదివిద్యాంసులో యుందురుగనుక దీనివలన భవిష్యత్తులో నార్థికలాభ మేమియు లేకున్నను, దీనిని జదువఁ గలిగి యానందించువా రెప్పటికైనఁ బుట్టక పోవుదురా యని, 'కాలో హ్యాయం నిరవధిః విపులా చ పృథ్వీ' యనుభవభూతివాక్యమును దృష్టియం దుంచుకొని దీనిని బ్రచురింప సాహసించితిని.

ఈగ్రంథముద్రణమునకు నార్థికసహాయము చేసినభారతకేంద్రప్రభుత్వము నకును, నాంధ్రప్రదేశ్ ప్రభుత్వమునకును, నిజాం ధర్మనిధివారికిని, ఆంధ్రప్రదేశ్ సాహిత్యలకాడెమివారికిని నేనెంతయుఁ గృతజ్ఞుఁడను.

ఈముద్రణముపకుఁగాను జౌకవెలకు కాగిదము నిచ్చినశ్రీమిర్లావారికిని, వారినిఁ బ్రోత్సహించినశ్రీవన్నారాజ్ భండారిగారికిని నాకృతజ్ఞతాంజలులు.

విక్రమాదిత్యునివంశీయుఁ డైనసర్దార్ ఎ.ఎ.చాళుకేయపాటిల్-ఇ.ఎ.ఎస్ గారు, కల్యాణవత్సదేవాలయభిత్తిశిల్పచిత్రమును సంరక్షించి యున్నారు. దానిని బనారస్ హిందూ విశ్వవిద్యాలయమువారు సంస్కృతవిక్రమాంకదేవచరిత్రలోఁ బ్రచురించిరి. ఆచిత్రముచేత నీయాంధ్రకావ్యమునుగూడ నరింకరింపఁ దలఁచిననాకు ఆవిశ్వవిద్యాలయమువారు, శ్రీచాళుకేయపాటిలుగారును అనుమతి నిచ్చిరి. వారికిఁ గృతజ్ఞుఁడను.

మావిశ్వనాథరావుగారితో నేను మూడుదశాబ్దాలక్రితము తీయించుకొనిన చిత్రమును, జక్కఁగాఁ దాను వ్రాసి యుంచుకొనినవ్రాతప్రతిని నా కిచ్చిన మావిశ్వనాథరావుగారికూఁతురు శ్రీమతి కారదమ్మకును నేను గృతజ్ఞుఁడను. ఆచిత్రమువలన విశ్వనాథరావుగారిహావమును నేను బాతకుల కందించఁ గలిగితిని. విక్రమాదిత్యునిచిత్రమును, మాయిరుపురిచిత్రమును సర్వాంగమందరముగాఁ దీర్చి యిచ్చినకళాతపస్వులు, మిత్రులు శ్రీపి.టి.రెడ్డిగారికిని, శ్రీప్రభుజీత్ సింగ్ గారికిని గృతజ్ఞుఁడను.

ఈప్రబంధమునందలిసంతకములఱ్ఱాకులను, జిత్రములఱ్ఱాకులను, సిద్ధము చేయించుటలో నాకు అమూల్యసహకారమును జేసినప్రభుత్వపాఠ్యపుస్తకముద్రణాలయపుడిపూటీడై రెక్కరు శ్రీరామకృష్ణరావుగారికిని, ఱ్ఱాకులు చేయించి సకాలములో నిచ్చిన 'అమరావతిప్రోసెస్' వారికిని గృతజ్ఞుఁడను.

ఈగ్రంథమును సుందరముగా ముద్రించి యిచ్చిన శ్రీశివాజీముద్రణాలయాధికారి జనార్ద బడేసాపాటుగారికిని, ఆముద్రణాలయోద్యోగులకును నేను జాలఁ గృతజ్ఞుఁడను. జనార్ద బడేసాపాట్, శ్రీనాగేందర్ గారల అవ్యాజ మైన శ్రద్ధను నేను గొనియాడక యుండఁ జాలను.

ఎంత జాగ్రత్తతోఁ బరిశీలించినను గొన్ని ముద్రణదోషములు దొరలక తప్పలేదు. వానిని సవరణపట్టికలోఁ జేర్చితిని. సహృదయవిద్యత్కవిశేఖరులు మన్నించి సూచన లిచ్చినచోఁ గృతజ్ఞతాపూర్వకముగ స్వీకరించి పునర్ముద్రణమున సవరించుకొనెదను. ఈగ్రంథప్రకాశనమునకు నాకుఁ జేదోడు-వాఁదోడుగా నుండిననాకూఁతురు ఆయుష్మతి శ్రీమతి కమలకు (సంస్కృతమునందు ఎం.ఏ.పట్టమునంది-ఉస్మానియావిశ్వవిద్యాలయమునందు సంస్కృతాచార్య) కుమ. నాశ్రీమతి, అన్నపూర్ణకును నాకుఠాఽశీస్సులు.

నాకవ్యగ్రంథాలు, కీ.శే.శ్రీమాదిరాజు విశ్వనాథరావుగారికి స్మృంత్యంజలి సమర్పించి యీకావ్యమును సహృదయవిద్యత్కవులకరకమలములయందు దిడుచున్నాను :—

స్మృత్యంజలి

- కా. శ్రీవాణిపరిరంభవిక్రమసప్రేయోఽనుభూతిన్, గళాశ్రీవిభ్రాజితు, నన్యకోవిదమతిశ్రీ మించుత్రాహ్మిసుతున్, భావప్రోద్ధతనైకకావ్యకలనాభ్రాజిష్టుఁ, 'గౌండిన్య'గోత్రాఽవిరూపుని, 'విశ్వనాథ'కవి, నాయన్నన్ స్మరింతున్ దమిన్.
- ఉ. పూతుఁడు, 'మాదిరాజు'కులభూషణుఁ, డాండ్రకవిత్వతత్త్వనిష్ఠాతుఁడు, సంస్కృతాంగ్యవనస్తుతభాషలఁ గోవిదుండు, రాజ్యాఽతతకార్యదతుఁ, డనయతురతీక్షుఁడు, న్యాయవర్తనుం డై తగు'విశ్వనాథ'విభుధాగ్రణి నిశ్చలుఁ గొల్తు నిచ్చులున్.
- చ. అనయము నాకు నన్న యయి యన్నిట మన్నన నన్ను దీర్చుచున్ నను విడకుండ నెప్పుడును న న్నొకసత్కవిఁ జేసినట్టి ధీవినుతుని 'విశ్వనాథుని' బవిత్రచరిత్రుని సంస్మరించి నే నన్మణుఁడ నయ్యెదన్ సతత మంజలి సంఘటియించు చాత్మలోన్.
- ఉ. జామతెలుంగుగీము నుడిచానకుఁ గట్టినదిట్ట, కబ్బముల్ మేన గగుర్పెలర్ప గడి మీఱగఁ గూర్చినమేటి, కైతలో సానలఁ దీటుతీర్పుల సాగఁగ నీయనిజెట్టి, కర్ణముల్ పూనికఁ దీర్చునేర్పు చలమున్ గల 'విష్ణు' లెన్నఁ గొల్చెదన్.
- మ. కవి కాస్త్రాస్త్రములందు 'దిక్క'న యనంగా నొప్పుసత్కిర్తిఁ, దాదనువున్ కాసెను భౌతికంబు; నయినన్ దత్కిర్తి కాయంబు నిల్చెను శ్రీ'బిల్లి' 'విక్రమాంకచరి'తాక్లిష్టాండ్రకావ్యంపుదర్పణమం దారవికారకంబుఁ గవి-విద్యద్వర్ణసంస్తుత్య మై.
- మ. వ్యవహార-వ్యవసాయ-శిల్ప-కృషివిద్యా-నైకభాషాచణ త్వవదాతస్థిరకీర్తి, తౌకికపటుత్వంబందు, నీగిన్ సదా సువిచారప్రథమానమానసమునన్, సుశ్లోకతన్, చాగ్నితన్సవ తే రాదురు? 'విశ్వనాథ'కవి కాండ్రజ్ఞాతలంబందునన్.

ఉ. తమ్ములకన్న నెక్కుడుగఁ దత్పరతన్ నను నారరించి యాం
ద్రమ్మున సంస్కృతమ్మునఁ బరస్పరశిష్యత మేము మేళాసన్
బమ్మిననెమ్మితోడ 'వనవర్తి' ని నాత్మలు నొక్కఁడే యనన్
సమ్మతి నన్ను దీటిచినసత్కవిఁ గొల్పెద 'విశ్వనాథునిన్'

ఉ. నిందుమనమ్ము నవ్యనవనీతసమానము, నాల్కు చారుచా
ఖండలశస్త్ర మంచు నుతిఁ గాంచెను సన్నత'మాదిరాజు' వం
శుం దగు 'విశ్వనాథ'కవిసోముఁడు, వండినగుండెలో సుధా
భాండము నిండినట్టియుజవర్తను నన్నను సంస్కరించెదన్.

శా. నాకన్నన్ భువి నన్నిటన్ మిగుల మిన్నన్ గాఁగ ని న్నెన్నితన్.
వాకంబున్ గయిఁకొంటి మున్నుగనె యన్నా! నీదునగ్రేసర
త్వాఽకాండల్ మినుముట్టె;నిచ్చుదు 'సుధర్మా'ఽలంకృతిన్; మిన్ను మ
న్నేకం బై తగ నీదుసత్కవియశం వీరేడులోకంబులన్.

శా. అన్నా! నీ కిదె వంపుచుంటిని 'సుధర్మా'ఽఽస్థానికన్నన్ గడున్
తె న్నో 'విక్రమకావ్య'సౌధమును నిశ్చింతుండ వై సౌఖ్య మొ
ప్ప న్నా నాటికి నుండు మిందు దివిలో స్వర్వాసు లర్పింపఁగా
న న్నాశీస్సుమవృష్టిఁ దేల్పుచు మహానందమ్ముతో నిచ్చలున్.

తె॥ గీ॥ అరయ 'లక్ష్మమ్మ-రామేశ్వరమ్మ-కార
దమ్మ-రామరా' వన నల్గు రనుఁగుసుతుల
నిచ్చ దివినుండి కృపఁ గంచు నీకుఠాఽశి
షములఁ గురియించు మని ప్రార్థనములు సేతు.

క. అమరత్వ మొందితివి నీ
వమరం బగుకావ్యమందు నమరపురిని; నీ
కమరెను భువి దివి సుఖములు;
నమస్కరించెదను దీవనను మముఁ గమమా!

విశ్వనాథుని వ్రాసినది

సవరణ పట్టిక

పుట	పంక్తి	దీవికి	ఇది
4	1	వనసు	వనసు
5	16	సన్నివృత్త	సన్నివిష్ట
11	16	ప్రాశ్నా	పాశ్నా
17	1	ఈవద్యము	పునర్ముద్రితము
17	5	జముం	జయుం
17	19	రాజు	రావు
17	21	రాజు	రావు
18	20	ధీయ	ధీయు
21	4	'సర్కా'ధి	'సర్కా'రధి
28	17	అభ్యుదయ	సాష్టాంగనమస్కా
		వరంవరాభివృద్ధిగా	రంబు లాచరించి
25	8	రచో	రవచో
30	14	ధమ్మ	దమ్మ
34	10	ధారిణి	ధారణి
35	25	లంత	లంకా
45	18	బిల్వణ	శ్రీ బిల్వణ
45	19	దితకవితా	దితగీర్వాణాంద్రకవితా
45	19	రద్యులు	రద్య
45	20	చితులు	చిత
45	21	నగులక్ష్మణ	లక్ష్మణ
48	12	శించుం	శిన్గన్
50	5	వాయితు	వాఽయతు
50	12	దాయిత	దాఽనత
50	18	జబిష్ట	జంబిష్ట
60	6	భ్రాజ	భ్రాజి
62	22	దలంన్	దలంపన్

'అమరతారతి'

5-9-22/97, ఆదర్శనగరము

ప్రైదరాబాదు-500004

ఆనంద-విజయదశమి

25-10-1974

పుట	పంక్తి	దీనికి	ఇది.
126	25	లంచు	లించు
126	25	స్ర	2
127	2	త్రిశం	త్రిశవినం
128	15	వరము	వరమహము
129	6	నిదాచు	నిగాచు
132	5	దుగౌను	దుగవును
134	9	పపును	పసుపు
139	25	ముద	ముద్ర
142	21	కర్మ	కకర్మ
143	21	నటు	నటు
151	16	క్లామ్య	కామ్య
158	8	ఘనరూ	ఘనురూ
160	4	నృప	నృప
160	20	సెన	సిర
163	3	గొనును	గొనుచు
165	15	రవ	రవ
169	1	జించి	జించి తా
171	25	లుము	లువలు
181	13	కేకర	కేకర
181	20	యితలు	యితలు
184	4	నీమేనన్	నీమేనన్
184	7	నరతు	నరుతు
184	8	వేళ	వేళ
186	9	పని	పని
187	23	కండ్ల నిబ్బ	కన్నులొందు
189	18	137	138
190	4	కాలు	కాలి
191	17	వివిం	నివిం

పుట	పంక్తి	దీనికి	ఇది
196	6	మీన్ చా	మీంచా
197	6	చుక	చుచు
201	23	పత్వ	పర్వ
208	2	భేది	భేది
215	7	గర్జాను	గర్జన్ ఘ
215	15	పుగౌ	పుగౌ
217	18	చేంగి	వేంగి
223	2	గౌకా	గౌ
226	16	పంనాన్	పంక్తి నాన్
227	16	యోద్యత	యానక
230	6	సమిద్రంగమున్	రణక్షోణిసం
230	17	అన	అనంగ
232	19	స్వాడు	నడు
234	18	నవృద్ధ	నవివృద్ధ
240	2	నృపుడు	నపుడు
241	7	ప్రహ	ప్రహృ
243	4	తీర్ధ	తీర్ధ
244	13	ముమ్మ	ముమ్మ
249	14	దేహ	దేహ
258	4	స్పృత	స్పృత
259	2	నుండియ	నుండినయ
269	1	త్తంగ	త్తంగ
275	1	స్పృషి	స్పృష్టి
230	6	దృటి	ద్రుటి
280	7	రాణ్	రాణ్
280	9	భృగా	భృంగా
281	19	కరా	కర్ణ
281	20	ంతా	కంతా